www.birhon.com
بىرھون بىلىم ئامبىرى

ئۇيغۇر تىلىنىڭ
ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق
خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

(京)新登字154号

图书在版编目(CIP)数据
维吾尔语详解典:维吾尔文/阿布利孜·牙库甫等编。
北京:民族出版社,1994.9:
ISBN 7-105-02248-5

Ⅰ.维…
Ⅱ.阿…
Ⅲ.维吾尔语—词典—维吾尔文
Ⅳ.H215.6

中国版本图书馆CIP数据核字(94)第04544号

ISBN 7-105-02248-5
9 787105 022489 >

民族出版社出版发行
(北京市和平里北街5号 邮编100013)
新疆维吾尔自治区语委会《博格达》排版中心照排
民族印刷厂印刷　　各地新华书店经销
1994年9月第1版　　1994年9月北京第1次印刷
开本:787×1092毫米　1/16　　印张:59½
印数0001—5.000册　　定价:35.00元

مۇندەرىجە

ق 1

ك 468

گ 780

ڭ 892

ل 893

تۈزگۈچىلەر :

ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، پەرھات نۇر، ابلىز ئەمەت، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان

مەسئۇل مۇھەررىرلەر :

ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى

كوررېكتورلار :

بۇۋەيشخان ئادۇللا، ئەلانۇر ئىمىن

ق

ق I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون يەتتىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتىن ئون يەتتىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

ق II ① سوزۇق تاۋۇش بىلەن ئاياغلاشقان بەزى بۇيرۇق پېئىللارغا قوشۇلۇپ، شۇ پېئىل بىلدۈرگەن مەنە بىلەن نەتىجىلەنگەن ھالەتنى بىلدۈرىدىغان سۈپەت ياسايدۇ: باغلا — باغلاق، بوردا — بورداق. ② « — سا» بىلەن ئاياغلاشقان شەرت مەيلىدىكى پېئىللارغا قوشۇلۇپ I شەخس كۆپلۈك مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بار — بارسا — بارساق، — تۇر — تۇرسا — تۇرساق.

قاباھەت [ئە] ① ئى. يارىماس، قەبىھ ئىش-ھەرىكەت؛ ياۋۇزلۇق، قەبىھلىك: بۇ دۇنيادا ئادالەت بىلەن قاباھەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىر كۈنمۇ توختاپ قالمايدۇ. * بولغۇسى ئاشكارا ھەرقانداق قىياپەت ئاقىۋەت، قالمىغاي شەرمەندە بولماي شۇم قاباھەت ئاقىۋەت. ② سۈپ. ئىنتايىن سەت؛ قورقۇنچلۇق، قەبىھ: ئاينىسا ھويلا ئىچىدە تولۇق تاشتەك يۇمىلىنىپ چىرقىرايتتى، ۋارقىرايتتى، چاچلىرىنى چۇۋۇيتتى، قاباھەت تىللار بىلەن دادامغا ئېسىلاتتى. * ئۆتۈپ كەتتى قارا باسقان قاباھەت، يىرگىنچلىك تۈن، نۇرانە تاڭدا ئەنبەردەك كۈلۈپ چاچ خۇش پۇراق ئەمدى. ③ سۈپ. ناھايىتى، قالتىس: رۇستەمى داستان شۇنداق كۈچتۈڭگۈر، مىسلىسىز يوغان ۋە قاباھەت، باتۇر — پالۋان ئىدىكى، ھەربىر قولىدا بىردىن ئىككى يوغان ئۆكۈزنى ئاسلاندەك قاماللاپ كۆتۈرۈۋېلىپ بىر-بىرىگە ئۇستۇرۇشۇپ سوقۇشتۇراتتى. * ئۇ ناتونۇش بىر ئادەمنىڭ كەينى تەرىپىدىن: — جاھىل، قاباھەت جاھىل، خۇدانىڭ دەرگاھىغا تاشتەك قېتىپ كەتكەن كاللىسى بىلەن كېتىدىغانلار دېسە — مۇنۇنىڭ ئۆزى شۇ! — دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

قاباھەتلىك سۈپ. ناھايىتى كۆرۈمسىز، بەك سەت، قەبىھ، ئىنتايىن قورقۇنچلۇق:
غېرىب سەرخىل شاھ مەمۇرخانىڭ
قاباھەتلىك تەلەتىدىن، ياۋۇز خۇي —

پەيلىدىن نەپرەتلىنىپتۇ. * ئەي ئوغلۇم،
مۇنداق يامان ئاقىۋەتلەرنى بىلىپ تۇرۇپ
ئىچىشكە مەيل قىلما، ئەسلا ئىچمە! مەنىسىز،
قاباھەتلىك بىر ھارام قىلىقنى قىلىپ، بۇ
قەدەر زەخمەتنى ئۆزۈڭگە يۈكلىمە، كېيىن
پۇشايمان قىلىسەن. * قاباھەتلىك يېرى
شۇكى، غالجىرلاشقان ئابدۇسەمەت بۇنى ئاز
دەپ توختىتىپ ئاكامنىڭ جەسىتىنى دادۇي
ئىشخانىسى ئالدىدا ئېسىپ قويۇپ ئەزالارنى
يىغدى. // ئاقىللار ئېيتقانىكى: «كۆپ كۈلۈش،
بىر سۆزنى قايتا-قايتا سۆزلەش، ئەدەبسىزلىك
قىلىش، قاباھەتلىك سۆزلەش، يىغلاش
قاتارلىقلار مەستلەرنىڭ سۈپىتى بولۇپ يەنە
بىر ھېسابتا ساراڭلىقتۇر».

قابىل سۈپ [ئە] ① ھەرقانداق ئىشنى
قىلىشقا قۇربى، قابىلىيىتى يېتىدىغان؛
ياراملىق، قابىلىيەتلىك، ئىقتىدارلىق:
قابىل كادىر. * تاشۋايمۇ بىرزامانلاردا
ھەۋەسكار ئىدى، مانا ئەمدى ھەم چالالايدى-
غان، ھەم ئېيتالايدىغان، ھەم ئىجاد قىلالايدى-
غان قابىل بىر كىشى بولۇپ يېتىشتى. *
دۇنيادا ئادەمدىن قابىل، زېرەك نەرسە
يوق، گەپ. قەتئىي ئىرادىگە كېلىشتە. راكېتا،
ئاتوم بومبىسى دېگەنلەرنىمۇ ئادەم ئىجاد
قىلغانغۇ؟ ئاسماندىن چۈشكەنمۇ يا؟ ②
ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قابىللىق «قابىل» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى: — خانىم، — دېدى مۇخپۇل ئاكا
مۇئەللىمگە قاراپ ھۆرمەت بىلەن، —
كەنتىمىز ئۇزاق ئۇيقۇدىن كېيىن قوزغىلىپ
چوڭ ئىشلارغا تۇتۇش قىلدى. ئادەم ھەممىگە
قابىل ئىكەن، قابىللىقىمىز كۆزىمىزگە كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

قابىلىيەت ئى [ئە] مەلۇم ئىشنى بېجىرىش
لاياقىتى؛ تالانت، ئىقتىدار؛ ئىستېدات:
ئۇ كىچىك بولغان بىلەن، ئېسىدە تۇتۇۋېلىش
قابىلىيىتى مېنىڭكىدىن يۇقىرى ئىدى. * ئۇنىڭ

خىزمىتى بولمىغاچقا، كىرىممۇ يوق ئىدى.
ئەمگەك قىلىش قابىلىيىتىدىن قالغان قېرى
ئاتا-ئانىسى، ئوقۇشتىن توختاپ ئۆيدە تۇرۇۋاتقان
ئىككى ئىنىسى بولۇپ، ھۆكۈمەت پۈتۈن
ئائىلىدىكى بەش جاننىڭ كىيىدىغان، يەيدى-
غانلىرىغا گەرچە ئازراق قۇتقۇزۇش بەرسىمۇ،
يەنىلا تۆگىنى چۆچەكتە سۇغارغاندەك
ئەھۋالدا قالغانىدى.

قابىلىيەتسىز سۈپ. قابىلىيىتى، ئىقتىدارى،
تالانتى يوق؛ ئىقتىدارسىز، يارامسىز: —
ئىختىساسلىق كىشىلەرنىڭ كەلتۈرىدىغان پايدىسى
قابىلىيەتسىز ئادەملەرنىڭكىدىن كۆپرەك بولىدۇ. * ماڭا
ئوخشاش قابىلىيەتسىزلەرنىڭ ھەددى-ھېسابى يوق.

قابىلىيەتسىزلىك «قابىلىيەتسىز» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى: قابىلىيەتسىزلىك كۆپ ھالدا
بىلىمسىزلىكتىن پەيدا بولىدۇ.

قابىلىيەتلىك سۈپ. قابىلىيىتى، ئىقتىدارى،
تالانتى بار؛ قولىدىن ئىش كېلىدىغان،
ئىقتىدارلىق، قابىل، ياراملىق: قابىلىيەتلىك
ياشلار. * بىزنىڭ ئالدىمىزدا ھازىر قىلىشقا
تېگىشلىك نۇرغۇن ئىشلار بار، بىزنىڭ ئورنىمىزنى
باسقان ياش، قابىلىيەتلىك، ساغلام كادىرلىرى-
مىز ئاشۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ئورۇنلىشى زۆرۈر.

قاپ I ① ئى. نەرسىلەرنى ئىچىگە
قاچىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، رەختتىن
تىكىلگەن ياكى پاختا، يۇڭ، چىگە يىپلى-
رى ۋە سۈنئىي تالالاردىن توقۇلغان
بۇيۇم؛ كىچىك تاغار: گەپ دېسە قاپ-قاپ،
ئىش دېسە يىراق تاغدىن تاپ (ماقال). *
تەڭ تېگى بىلەن، تېزەك قېپى بىلەن
(ماقال). * بارچە گۇناھ ئۆزۈمدە تۇرۇپ،
قاپ كۆتۈرۈپ نەگە باراي (ماقال). * —
توغرا بولمايچۇ، — دېدى زەيتۇنەم قاپقا پاختا
قاچىلاۋاتقان ئاياللارغا ياردەملىشىپ تۇرۇپ.
② ئى. نەرسىلەرنىڭ سىرتقى قىسمىنى
ئوراپ، قاپلاپ تۇرىدىغان قىسمى: ياستۇق

قېپى. سەرەڭگە قېپى. تاشپاقا قېپى. * ئۇلار ساپ ئالتۇندىن ئېپىز قاپ ياساپ، چىشلىرىنى قاپلاپ زىننەتلەيدىكەن. * ئۇلار بىر خىل ئاق رەڭلىك دېڭىز قۇلۇلىسى قېپىنى پۇل ئورنىدا ئىشلىتىدىكەن. ③ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ قاپلىق نەرسىنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئون قاپ سەرەڭگە. * مۈرىسىدە ئىككى قاپ ئۇرۇق، شاگىرتىمۇ چۆمۈلگەن تەرگە. سۆزلىدى ئۇ شوخچىغا قىزغىن، قويۇپ قاپنى بىر-بىرلەپ يەرگە.

قاپ تېشەر دىئال. ئۆز بېشىمچە، باشباشتاق.

قاپ ياردى ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلاشماي، قارامىلىق بىلەن، بۆسۈپ قىلىدىغان: ئەمەت دېگەن تازا قاپ ياردى نەرسە.

قاپ يۈرەك ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، يۈرىكى چوڭ، يۈرەكلىك: — تەرتىپ مۇدىرىنى كۆلگە تاشلىغان قاپ يۈرەك قايسى؟! — دەپ مەكتەپنى بېشىغا كىيىپ ۋارقىرىدى ئۇ. * ئېيتقىن نېمىشقا ئوتلار چاچىسەن، دەريانى، سۇنى توسۇپ ياتىسەن؟ كېلىشىڭ نەدىن، قىلمىشىڭ نېچۈن؟ بۇنچە قاپ يۈرەك بولدۇڭ نە ئۈچۈن؟

قاپ يېرىلماق ← **دۇمباق يېرىلماق**: مانا ئاخىرى قاپمۇ يېرىلدى، رەھبەرلىك بەنزىنمۇ تەستىقلىنىپ كەلدى.

قېپىدىن چىقمىغان باشقىلار كۆرمىگەن، بىلمىگەن؛ يېڭى.

قېپىدىن چىقىپ كەتمەك ← **قېلىپىدىن چىقىپ كەتمەك.**

قېپىنى يارماق ① سىراۋىنى قاتتىق چۆچۈتمەك، ھەيۋىسىنى چۈشۈرمەك. ② بىرەر ئىشنى چېكىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇنلىماق.

قاپ II سۈپ. توپتوغرا، دەل: قاپ بەل. قاپ ئوتتۇرا.

قاپ بەل ① بەلنىڭ دەل ئوتتۇرىسى: «گۈپ» قىلىپ زەرب بىلەن ئۇرۇلغان كەتمەن قاچىماقچى بولۇپ يۈگۈرگەن بىر چاشقاننىڭ قاپ بېلىگە چۈشۈپ ئىككى پارچە قىلىۋەتتى. ② مەلۇم ئارىلىقنىڭ دەل ئوتتۇرىسى، يېرىمى: ئاسفالت يول ئاي نۇرىدا كۈمۈش يىلاندەك، باياۋاننىڭ قاپ بېلىدە سوزۇلۇپ ياتار. يىراقلاردا جۈپ-جۈپ نۇرلۇق كۆزلەر كۆرۈنەر، بىر-بىرىنىڭ ئىزلىرىنى قوغلىشىپ قاتار.

قاپ ئوتتۇرا مەلۇم دائىرە ياكى ئارىلىقنىڭ دەل مەركىزى، ئارىلىقى: ئىككى ئورۇق كالا سەپنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ماڭماي تۇرۇۋالدى. * قەمبەرنىساخان بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ كوزىسىنى سۇغا چۆكۈرەي دەپ تۇرۇشىغا بۇلاقنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا بىر چالما چۈشتى.

قاپارتقا (توغرىسى: قاپارتقۇ) ← **قاپارتقۇ.**

قاپارتقۇ ئى ← **قاپارتما**: كۆز ئالدىمدا ئۇنىڭ ئاشخانىدىكى مەشكە قاقلانغان پۇتلىرىدىكى سانجاق-سانجاق قاپارتقۇ ئىزلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. * يول ئېچىلغان ھامان خۇددى قاپارتقۇ يېرىلغاندەك يىرىڭ ئېتىلىپ چىقتى.

قاپارتقۇلۇق سۈپ. قاپارتقۇ قاپىرىپ چىققان: ئۇنىڭ پۇۋلىگەندەك سېمىز قاپارتقۇلۇق يۈزلىرىدىن كۈلكە يۈگۈرۈپ ئۆتتى.

قاپارتما ① ئى. قول، پۇت قاتارلىقلارنىڭ زەخىملىنىشىدىن تېرە ئۈستى ياكى ئاستىدىكى سۇيۇقلۇقلار يىغىلىپ، قاپىرىپ قالغان جاي: مەن ھارغىن ھالدا ئالىقانلىرىمنى ئېچىپ، سۇ كۆتۈرۈپ چىققان قاپارتمىلارغا قارىدىم. بەزىلىرى يېرىلىپ، ئىچىدىكى سۇيى چىقىپ كەتكەنىدى. ② سۈپ. قاپارتىلىپ ئىشلەنگەن، قاپارتىلغان؛ بۆرتۈپ چىققان، بۆرتمە:

قاپارتما بەت. قاپارتما نەقىش. قاپارتما ھەيكەل. * خارابىزارلىقتا، مەزكۇر قەدىمىي شەھەرنىڭ ئوردا تېمى ۋە ئۇنىڭغا ساپالدىن چىقىرىلغان شىر، كالا، ئات، قوي قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ قاپارتما سۈرەتلىرى كۆزگە ئەڭ چېلىقىپ تۇرىدۇ.

قاپارتما بەت <مەت> ← **كۆپۈنكى بەت.**

قاپارتما نەقىش <بىن> ← **بۆرتمە نەقىش.**

قاپارتما ھەيكەل <گ سەن> تەكشى يۈزگە قاپارتما شەكىل چىقىرىش ئارقىلىق ياسالغان ھەيكەل.

قاپارتماق «قاپارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق، ئۇ ئەمدى بۇرۇنقىدەك ئۆستەڭ چېپىپ، تېرىگەن سوقۇپ ئالىقىنىنى قاپارتىپمۇ يۈرمەيدۇ.

قاپارچۇق ئى. تېرە ئۈستىدە پەيدا بولىدىغان ئۇششاق قاپارتما: ئەتىسى ئۇنىڭ يۈز-كۆزى ئىششىپ، كالپۇك-قوۋۇزلىرى ئۈستىگە قوقاق يارىسى چىقىپ، قاپارچۇق ئۆرلەپ كەتكەنىدى.

قاپارچۇقلىماق پ. قاپارچۇقلار پەيدا بولماق: لۇجۇنىينىڭ پۇتلىرى قاپارچۇقلاپ يەرگە دەسسىگۇدەك مادارى قالمىغانىدى.

قاپارماق پ. پۇت، قول قاتارلىقلاردا قاپارتمىلار پەيدا بولماق: 60 كىلومېتىرچە يولنى پىيادە يۈرۈپ، ئىككى كۈندە جىلغ ناھىيىسىگە يېتىپ باردىم. ھېرىپ، تاپانلىرىم قاپاردى، زادىلا ماڭالمىدىم. * بۇ يولدا تولا مېڭىپ، پۇتۇم قاپىرىپ كەتتى. ھارۋىغا چۈشەي دېسەم، ئۆكۈز ئالدىراپ كەتتى.

قاپاق I ① ئى <بوت> كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق، مېۋىسىنىڭ ئوتتۇرىسى ئىنچىكە بولۇپ، ئىككى دانە شارنى ئۇلاپ قويغاندەك كۆرۈنىدۇ، سىرتى سىلىق كېلىدۇ. ② ئى. شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى: ماي قاپىقى. سۇ قاپىقى. چىلىم قاپىقى. ناس قاپىقى. ③ سۈپ. شەكلى شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىگە ئوخشايدىغان؛ چوڭ، ئىچى كاۋاك ياكى ئىچى بوش بولغان: قاپاق ئاپېلسىن. قاپاق ئامۇت. قاپاق لازا. قاپاق تېرەك. قاپاق جىگدە. قاپاق گىلاس. ④ سۈپ. كۆچمە. كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، دۆت، كالۋا، ھاماقەت: ئۇنىڭ كاللىسى تازا قاپاق ئىكەن -دە، شۇنىمۇ ئاڭقىرالمىغىنىنى قارا!

قاپاق ئاپېلسىن <بوت> ① سۈزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى چوڭ ھەم كەڭ، گۈلى چوڭ ۋە توپلىشىپ ئۆسۈپ ئومۇم گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. مېۋىسى چوڭ، يۇملاق، سەل ياپىلاق ياكى تەتۈر تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ، پىشقاندا ئاچ سېرىق ياكى قىزغۇچ سېرىق رەڭگە كىرىدۇ، شۆپۈكى قېلىن، ئېتى ئاق ياكى قىزىل، تەمى چۈچۈمەل تاتلىق بولىدۇ، كۈز ئاخىرىدا پىشىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭشى، فۇجيەن، جېجياڭ، گۇاڭدۇڭ، سىچۈەن ۋە خۇنەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قاپاق ئامۇت <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر خىل سورتى. يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، مېۋىسى قاپاق شەكلىدە، پوستى قېلىن، ئەسلىي رەڭگى سارغۇچ يېشىل بولىدۇ، پىشقاندا تۇم سېرىق رەڭگە كىرىدۇ، گۆشى ئاق، تاتلىق ۋە سۇلۇق، 8-ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ. ② شۇ خىل

ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قاپاق بۆرتمىكى <بوت> چوڭ يوپۇرماقلىق زىزانىيىنىڭ كۆكتات قىلىنىدىغان ۋە ئاساسىي قىسمى ئىچىدە مەلۇم كېسەل مىكروبلىرى پارازىت ياشىغاندىن كېيىن يوغىناپ كەتكەن يۇمران غولى.

قاپاق پۇل ئەمەس، باراڭ پۇل ئىشنىڭ ئەمەلىي ئۈنۈمى، نەتىجىسىگە قارىماي شەكلى، كۆرۈنۈشىلا ھېسابقا ئېلىنىپ كېتىشكە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ: ھازىر جەمئىيەتتە بەزى كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە قاپاق پۇل ئەمەس، باراڭ پۇل بولۇپ قالدى، ھەدېسىلا دىپلومنىڭ گېپىنى قىلىپ قورسىقىدىكى ئۈمچى بىلەن ھېسابلىشىپ كۆرمەيدۇ.

قاپاق تېرەك <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. قوۋزىقى ئاق كۆل رەڭ، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئالقانسىمان يېرىلىدۇ، ئارقا تەرىپىدە ئاق تۈكلىرى بولىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىدىكى رايونلارغا كەڭ تارقالغان. ياغىچى ئاق، پۇختا كېلىدۇ. كۆپىنچە بىناكارلىق، كېمىسازلىق، قەغەزچىلىك ۋە سەرەڭگە تېلى قاتارلىقلارغا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قاپاق جىگدە <بوت> جىگدىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى چوڭ ۋە گۆشلۈك كېلىدۇ.

قاپاق چۆگۈن سۇ ئاستىغىچە بارمايدىغان، تۇۋۇلۇكى ئايرىم ئورنىتىلغان چۆگۈن.

قاپاق گىلاس <بوت> گىلاسنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى ئادەتتىكى گىلاستىن چوڭراق كېلىدۇ.

قاپاق لازا <بوت> ① لازىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى چوڭ، يۈزىدە بويىغا كەتكەن ئېرىقچىلىرى بولىدۇ، تەمى ئاچچىق ئەمەس، سەل تاتلىق كېلىدۇ. ئادەتتە كۆكتات قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قاپاقنى پۇلغا ئالماي، باراڭنى ئەتىۋارلىماق ← **قاپاقنى پۇلغا ئالماي، باراڭنى پۇلغا ئالماق**: ئەسلىدە بۇ ئادەملەر مۇزىكا دېگەننى چۈشەنمەيدىغان، قاپاقنى پۇلغا ئالماي، باراڭنى ئەتىۋارلايدىغان ئادەملەر ئىكەن.

قاپاقنى پۇلغا ئالماي، باراڭنى پۇلغا ئالماق ئۈنۈمى، ئىقتىدارى ۋە نەتىجىسىگە قارىماي شەكلى، كۆرۈنۈشى، قۇرۇق ھەيۋىسىگە قاراپ مۇئامىلە قىلماق: قاپاقنى پۇلغا ئالماي، باراڭنى پۇلغا ئالىدىغان ئىللەتلەر كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە بارغانسېرى ياقمايدىغان بولۇپ قېلىۋاتماقتا.

قاپاق II ئى <ئانات> كۆز ئالمىسىنى ئوراپ تۇرىدىغان، گىرۋىكىدە كىرپىك بولغان ۋە ئېچىلىپ-يېپىلىپ تۇرىدىغان تېرە. كۆزنى ئاسراش رولىنى ئوينايدۇ: بادام قاپاق. تولۇق قاپاق. قاپىقى تارتماق. قاپىقى تۈرۈلمەك. قاپىقى يامان. * شەرىپە ئۇخلاۋاتاتتى، ئۇنىڭ تال-تال كىرپىكلىرى كۆزىنىڭ ئاستىنقى قاپاقلىرىغا سايە تاشلاپ تۇراتتى. * ھامۇتئاخۇننىڭ قاپاقلىرى تۈرۈلگەن، چىرايىدا جىددىيلىك بار ئىدى.

قاپىقى تارتماق ① قاپىقى لىك-لىك قىلىپ مىدىرلىماق: خەلچەم يول بويى توختىماي چالۋاقاپ ئۆزىنىڭ كېچىدىن يامان چۈش كۆرۈپ قالغانلىقى، تاڭ ئاتقاندىن بېرى سول قاپىقىنىڭ توختىماي تارتىۋاتقانلىقىدىن ۋايسايتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ يۈز بېرىش ئېھتىماللىقى كۆڭلىگە ئايان بولماق: — ۋاي خۇدايىم، شورىمىز قۇرۇپتۇ! مېنىڭ تۈنۈگۈنلا قاپىقىم تارتىۋىدى.

نى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قاپاقياردى ئى [قاپاق+ياردى] <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ بىرى. مىلادىيە كالېندارى بويىچە 20- ۋە 21- يانۋاردىن باشلىنىدۇ.

قاپباش ئى [قاپ+باش] ← **بوز غورۇلاي.**

قاپتال ئى ① تاغ ۋە ئېگىزلىكلەرنىڭ تەكشىلىك بىلەن تۇتاشقان باغرى، يان تەرىپى: بالىلار تاغ قاپتىلىدىكى قېلىن قارىغايلىقلار ئىچىدە يالغۇز يولنى بويلاپ يۈرۈپ كەتتى. * سەمەت ئۇنى: – ھەي مەسۇم، سەن بېرىپ ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنگەن قىرنىڭ قاپتىلىدىن گۆر كولىغىن، گۆرنىڭ چوڭقۇرلۇقى قۇلىقىڭ بىلەن باراۋەر بولسۇن، – دەپ ئەۋەتىپتۇ. ② ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئۇچىسى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىككى يېنى: داۋان سۇيى يامان ئىكەن، قاپتالدىن ئاشتى. ③ ئېگەرنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قانتى.

قاپتىلىغا ئالماسلىق كۆزگە ئىلماسلىق، نەزەرگە ئالماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق: روزى شۇجىنىڭ گېپىنى قاپتىلىغا ئالماي ئولتۇردى. * – بۇ ئۇششۇق، سوت، ئادۋوكات دېگەنلەرنى قاپتىلىغا ئېلىپ قويامتى، – باش غوجىدار ئاغىچا خېنىمنىڭ ئورنىدا جاۋاب بەردى.

قاپتىلىغا كەلمەسلىك ① قاپتىلىنى باسماسلىق: شۇنچە ئۇلۇغ ھېسابلىنىدىغان سۇ ھازىر ئۇنىڭ قاپتىلىغىمۇ كەلمىدى. ② پەرۋا قىلماسلىق: دۇنيانى سۇ بېسىپ كەتسە، ئۆردەكنىڭ قاپتىلىغا كەلمەپتۇ (ماقال). * بويىدىن ياغلاپ كېلىنگەن بىرنەچچە مىڭ ئورۇق ئەت ھاشارچىنىڭ ئەمگىكى، ھەرقايسى يېزا-كەنت، مەھەللىلەردىن توشۇلۇۋاتقان ھېسابسىز شاخ-شۇمبا خۇددى دەرياغا تاللىغان چالغاندەك، تەلۋە سۇنىڭ قاپتىلىغىمۇ كەلمىدى.

قاپتاللىق سۈپ. يان تەرەپلىرىدە قاپتاللىرى بار، يان تەرىپى بەك تىك ئەمەس: شۇنىڭ بىلەن مەن كەينىمىزدىكى قاپتاللىق سارغۇچ تاغنىڭ شاپتۇل ۋە ئۆرۈك چېچەكلىرى بىلەن چۈمكىلىپ بايرامغا ياسانغان قىزچاقتەك بولۇپ كەتكىنىنى كۆرەلىدىم.

قاپتاللىماق پ. قاپتالنى ياقلىماق، قاپتالنى بويلاپ ماڭماق: «تاغ باغىرلىماق» دېگەننى «تاغنى ياقلاپ، قاپتاللاپ، بويلاپ ماڭماق» دەپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

قاپتەك سۈپ. چوڭ، يوغان: – پاھ، يۈرىكىڭىز قاپتەك ئىكەن-دە! – رۇستەم ئەتەي چېقىشتى، – مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم. * بۇ چاغدا سىرتتىن تەمبەل بىر دارازا كىرىپ: – ھۇ قارا خۇنپەر، يۈرىكىڭ قاپتەك ئىكەن-غۇ، كىم ئاچقان مەيخانا بۇ، بىلەمسەن، مەي ئىچىپ پۇلنى بەرمەي كېتەمسەن؟ – دەپ ۋارقىرىدى.

قاپچۇق ئى ① تېرە، رەخت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن ئىچىگە بىرەر نەرسە سېلىپ ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن خالتا: ئۇ قەددىنى رۇسلاپ، ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تايىنىپ يانچۇقىدىن تاماكا قاپچۇقىنى ئالدى. * ئۇ تاماقتىن كېيىن چامادانىنى ئېچىپ بىر قاپچۇق ئىچىدىن پۇل ئالدى-دە، يانچۇقىدىكى ھېلى مەن بەرگەن پۇلغا قوشۇپ ئالدىمغا قويدى. ② <بىئول> بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلارنىڭ بەدىنىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدىغان سىرتقى قېپى، قاسىرىقى.

قاپچىغاي ئى ① تاغ، يار، دەريا بويى، ئورمانلىق قاتارلىقلاردىكى شامالنىڭ تەسىرىگە كۆپ ئۇچرىمايدىغان، قولتۇق شەكىلدىكى جاي: ئۇلار جىغان تۇۋىدىكى قاپچىغايدا بىردەم ئولتۇردى. ئەتراپ جىمجىت ئىدى. * دەريانىڭ ئاشۇ ئەگمە بويىدىكى

كەڭ قاپچىغايدا باراقسان ئاق تېرەكلەر ئۆسكەن بولۇپ، بۇ ھەيۋەت يوغان قېرى تېرەكلەرنىڭ قوۋزاقلىرى سويۇلۇپ ساڭگىلاپ تۇراتتى. ② <ھەرب> ئوت ئالغۇچ قوراللار ئوقلىرىنىڭ تېگىش دائىرىسى ئىچىدىكى ئوق تەگكۈزگىلى بولمايدىغان جاي.

قاپچىمال سۈپ ① كەندىر ۋە زاغۇن ئارىلاشتۇرۇلۇپ تارتىلغان: قاپچىمال ياغ. ② كۆچمە. سارالغان.

قاپساتماق «قاپسماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپساشماق «قاپسماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاپسالما سۈپ. قاپسىلىدىغان، قاپسىلىپ قالىدىغان: قاپسالما يۇقىرى بېسىم.

قاپسالما يۇقىرى بېسىم <مېتېئور> يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدا پەيدا بولىدىغان ۋە تەرەققىي قىلىدىغان، غەرب شامىلى دولقۇنىنىڭ ھەرىكىتىنى توسىيالايدىغان ۋە بىرقەدەر تۇراقلىق ھەم ئىسسىق بولغان يۇقىرى ھاۋا بېسىمى سىستېمىسى. ئۇ ئۇزۇن دولقۇن ئومۇرتقىسىنىڭ ئۆزگىرىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان بولۇپ، مەلۇم تۇراقلىقتا ئىگە كېلىدۇ ھەمدە ئۇزاق مۇددەتلىك ھاۋا كىلىماتىنى پەيدا قىلالايدۇ. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ ھاسىل بولۇش، يىمىرىلىش ۋە چېكىنىش دەۋرلىرىدە ھەمىشە بىر قېتىملىق چوڭ ۋە كەڭ دائىرىلىك ھاۋا رايى ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلىدۇ.

قاپسالماق «قاپسماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نەچچە يىلدىن بېرى بىرقانچە ئۆلكىگە پاتمىغان بۇ «قەھرىمان» ئۆلۈمدىن ئېشىپ قالغان ئازغىنا ئەسكىرى بىلەن سەددىچىنىڭ سىرتىدىكى ئەنشى دېگەن كىچىك بىر ناھىيىگە قاپسىلىپ قالدى.

قاپسماق I پ ① ئەتراپىنى قورشىماق، مۇھاسىرىگە ئالماق: ئوسمان بىرنەچچە سەردارلىرى بىلەن بەھرامنى ئوتتۇرىغا قاپسىۋالدى. * چېرىكلەر ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ، شەھەر سېپىلى تۈۋىگە قاپسىۋالغاندا، ھەسەن سېپىلنىڭ ئاستىغا كېلىپلا غايىب بولۇپ كەتكەن. ② ئالدىنى تورىماق، بىر يەرگە قىستاپ قويماق، قىستىماق: كېيۇرئاخۇن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقتى ۋە ئىشىك ئالدىنى قاپساپ تۇرغان مەنسۇر، زايىت ۋە مامۇتلارنى كۆردى. * مەن تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئۆيگە باستۇرۇپ كىردىم. قادىر قاۋان، پەردەنى قاپسىۋالغاندى. * قاپساپ كەلگەن كۆلكىدىن سايىمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى. ③ كۆچمە. چىرمىۋالماق، قاپلىماق: سايىم بۇ سۆزلەرنى ئېچىنغاندەك تەلەپپۇزدا ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن دادامنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن ئەيىبنى ئىنكار قىلمىدى. مېڭەمنى قاراڭغۇ تۇمانلار قاپسىۋالدى. * ئۇلار ئۇچۇن ئايلىنىدۇ ئالتۇنغا، يۇرتنى قاپساپ ئالغان قارا نامراتلىق. ئەل بېشىغا چۈشكەن كۈلپەت، قايغۇلار، ئۇلار ئۇچۇن كۆڭۈل خۇشى ۋە شادلىق.

قاپسماق II پ. دىئال. تىللىماق.

قاپقا ئى ① دەرۋازا: قاپقا باقار. * ئۇ ئىككى ئاتلىق چوڭ ھويلا قاپقىسى ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. * گۇرۇلدەر بۇ قاينام شۇنچە شىددەتلىك، چېلىنار غەزەپ ۋە نەپرەت ناغرىسى. بىرچاغدا قاراسلاپ ئېچىلدى يوغان، يامۇلنىڭ قاپقارا تۆمۈر قاپقىسى. ② قاپقاق: ھازىر ھېسامىدىن داموللا قازناق ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئەۋرەزنىڭ قاپقىسىغا چىلان ياغىچىدىن ئىشلەنگەن ھاسىنى «توك، توك» ئۇرۇپ مەيدە يانچۇقىدىن ياپلاق ئالتۇن سائىتىنى قولىغا ئالدى. * ئۇ داڭۋېي قورۇسىغا كىرگەندە، داڭۋېينىڭ كۆنگەيگە قارىتىلغان تاختايلىق

ئۆيلىرىنىڭ دېرىزە قاپقىلىرى ئېچىلمىغان. ئىشىكلىرى قۇلۇپلاقلىق ئىدى. ③ توما، چۇشۇرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئاز-كۆپ ئېقىشىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ، سېمونت قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسالغان قۇرۇلما؛ تاقاق: بوۋاي كىچىك چاقپەلەككە چۇشۇرگە قاپقىسىنى تاسما ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇپ، چۇشۇرگىنى تۈگمەن ئېچىدىلا تۇرۇپ باشقۇرۇپ، تۈگمەن ھەرىكىتىنى خالىغىنىچە ئىدارە قىلاتتى.

قاپقا ۋېنا <ئانات> ئاشقازان، ئۈچەي، تال، ئۆيقۇلۇق، ئۆت خالتىسى قاتارلىقلاردىكى ۋېنالارنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن ۋە بىرقەدەر چوڭراق بولغان ۋېنا. ئۇ جىگەرگە كىرگەندىن كېيىن يەنە نۇرغۇنلىغان ئۇششاق ۋېنالارغا ئايرىلىدۇ.

قاپقارا سۈپ. ناھايىتى قارا؛ قاپقارا چاچ. قاپقارا تۇپراق. * كۆك بوز ئاتنىڭ خۇددى بوتىچاقىنىڭكىدەك قاپقارا كۆزلىرىدىن ياش ئېقىۋاتاتتى. * ئۇلار بەش كىشى بولۇپ، قاپقارا بىرى ئالدىدا ۋېلسىپىت يېتىلىگەنىدى.

قاپقاراڭغۇ سۈپ. ناھايىتى، ئىنتايىن قاراڭغۇ: ئىچكىرىكى ئۆي قاپقاراڭغۇ، ھەرقايسىسى ئۆز ئورنىدا، قۇباق بولۇشىغا خورەك تارتىپ ئۇخلاپ ياتاتتى. * قاپقاراڭغۇ تۈن، كوچىيگەن بوران، ئادەمگە زادى بەرمەيتتى ئامان.

قاپقاراڭغۇلۇق ئى. ناھايىتى قاراڭغۇ ھالەت، تۇم قاراڭغۇلۇق: ئايتىللانىڭ چوڭ قىز بولۇپ، ھازىرقى يېشىغا يەتكۈچە مۇشۇنداق تۈن كېچە، قاپقاراڭغۇلۇقتا كوچىدا يالغۇز مېڭىشى تۇنجى قېتىم ئىدى.

قاپقارىماق پ. قاپقارا تۈسكە كىرمەك، قاپقارا تۈس ئالماق: — بۇ مېھمانلارنىڭ باش ئىدارىسى ئەنە ئاۋۇ تاغ ئۈستىدىكى قارىياغاچلىقتا، — دەپ ئۇلۇغ قولىنى ئۇلۇغ ياققا سوزۇپ قاپقارىيىپ تۇرغان «قىزىل تاغ» نى كۆرسەتتى.

قاپقاق ئى ① كەڭ ئېغىزلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى يېپىش ئۈچۈن ياسالغان ياپقۇچ: ساندۇقنىڭ قاپقىقى. سائەتنىڭ قاپقىقى. يانچۇقنىڭ قاپقىقى. * شوپۇر ماتورنىڭ قاپقىقىنى يېپىپ، قولىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ئۈستىدە ھەرىكەت قىلىۋاتقان سادىقنى كۆردى، بىراق ئۇنى تونۇمىدى، تونۇش ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭ كىملىكىگىمۇ قىزىقمىدى. ② دېرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى يېپىش ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان قانات، ياپقۇچ: ئابدەم ئورنىدىن تۇردى-دە، دېرىزىدىن چىقىپ، قاپقاقنى ياپتى. ③ توما، چۇشۇرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئاز-كۆپ ئېقىشىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، يا·اچ، سېمونت قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسىلىدىغان قۇرۇلما؛ قاپقا، تاقاق: ئۇلار دامبىنىڭ ئۈستىگە چىقىشقا ئاز قالغاندا، سادىق يېنىدىكى بىر ياش يىگىتكە قاراپ: — ئامبارنىڭ سۇ چىقىرىش قاپقىقىنى كۆتۈرۈۋەتكەنمۇ؟ — دەپ سورىدى. * زاكو-قاپقاق ياسالدى، قاچاق سۇلار توسۇلدى، يەرگە كۆپ يەر قوشۇلدى، خەلقىم سۆيگەن تاش ئۆستەڭ. ④ <ئانات>. ئادەم ياكى بەزى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرى ئىچىدىكى ئېچىلىپ-يېپىلىپ تۇرىدىغان پەردىسىمان توقۇلما.

قاپقاقلىق سۈپ. قاپقىقى بار، قاپقاق ئورنىتىلغان: قاپقاقلىق دېرىزە. قاپقاقلىق ساندۇق. قاپقاقلىق مېۋە. * ل. مۇتەللىپ ۋاقتىنىڭ قايسى چاغقا بېرىپ قالغانلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن شىم تاسمىسىغا زەنجىر ئۆتكۈزۈلگەن قاپقاقلىق يۇملاق يانچۇق سائىتىنى شىمىنىڭ كىچىك سائەت يانچۇقىدىن چىقىرىپ قارىدى.

قاپقاقلىق مېۋە <بوت> غوزا مېۋىسىنىڭ بىر خىلى. پىشقاندا ئۈستۈنكى قىسمى توغرىسىغا قاپقاق شەكلىدە يېرىلىدۇ. مەسىلەن، پاقىيوپۇرماق، سېمىزئوت قاتارلىقلارنىڭ مېۋىسىگە ئوخشاش.

قاپقان ئى ← **تۇزاق**: ئانا قاپقاننى ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ قارىدى. * شۇنداق، مەن ئەزا بولۇپ ئۆتسەم، مۇشۇ ئىشنى ماڭا چاتمىساڭلار ئىكەن، راست گەپنى ئېيتسام مېنىڭ چەت ئەلدە ھېچنېمەم يوق، مېنى مۇشۇ بىر قاپقاندىن قۇتقۇزۇپ قويساڭلار ئىكەن.

قاپقانغا چۈشمەك ← **تۇزاققا چۈشمەك**: ئۇ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قاپقانغا چۈشكەن بىر تۈلكىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا مارىلاپ قارايتتى. * راست ئۇلار ئالدانغان، قاپقانغا چۈشكەنىدى، زوراۋانلىق كۈچ بىلەن بويسۇندۇرۇشقا كۆزى يەتمىگەن ھىيلىگەر دۈشمەنلەر سۈلھ ئالدامچىلىقىغا كىرىشكەنىدى.

قاپقانغا دەسسىمەك ← **قاپقانغا چۈشمەك**: پىدائىيلار ئىچىدە تۆمۈر خەلپە پاجىئەسى گۇۋاھچىلىرىنىڭ ھەقدارلىرىمۇ بار ئىدى. ئۇلار ئۆز سەپداشلىرىنى ئېچىنىشلىق تارىخىي ساۋاقلارنى ئۇنتۇپ قالماسلىق، دۈشمەننىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ قالماسلىققا ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى. * سېيىت ھاجى چەك تاشلاش ھىيلىسى ئارقىلىق، «قورقۇنچلۇق» سۇپۇرگىناخۇننى قاپقانغا دەسسەتتى.

قاپقان قويماق ← **تۇزاق قۇرماق**: تالاسەھەر دۈشمەنلەر بولۇپ بىر سەپ، ئىشقا چۈشتى قايتىدىن خوتنى يۆتكەپ، سېپىل بويلاپ خەندەكلەر ئويدى بۇگۈن، ئەل جېنىغا قاپقانلار قويدى بۈگۈن.

قاپقان قۇرماق ← **تۇزاق قۇرماق**: ئۇ كۈن نەدە كەچ بولسا، شۇ يەردە يېتىپ-قوپۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلىنىپ قالغانىدى، بەزىدە جاڭگالغا بېرىپ قاپقان قۇرۇپ ئوۋ ئوۋلايتتى. * بىراق سېنى بوغدى كۈلپەت، تار قەپەس، غۇنچە گۈلۈڭ ئېچىلمىدى كەتتى دەرىز، قاپقان قۇردى ساڭا جاللات-ساختىپەز، كۆزۈمدە ياش، سېنى ئەسلەپ سېغىندىم.

قاپقان-تۇزاق قاپقان ۋە تۇزاق: — ھېسىم، مىلتىق ئېتىپ ئوقنى زايە قىلىدۇ دەمسەن، — دەپتۇ سۇغۇر ئاغزىنى پۇرۇشتۇرۇپ، — ئۇلارنىڭ ئاجايىپ قىلتاق، قاپقان-تۇزاقلىرى بار.

قاپقانچى ئى ① قاپقان قۇرۇپ ئوۋ قىلغۇچى. ② كۆچمە. ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىپ باشقىلارنى دامىغا چۈشۈرگۈچى: ياسىن، بۇنداق ئەخمەقلىكنى قىلماي ئۆيۈڭگە قايت، سەن ھازىر بارىمەن دېگىنىڭ بىلەن قاپقانچىلار سېنى قىلتاققا چۈشۈرۈشكە تەمشىلىپ تۇرۇشقاندۇ!

قاپقانچىلىق ئى ① قاپقان بىلەن ئوۋچىلىق قىلىش ئىشى. ② كۆچمە. ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىش.

قاپقانلىق سۈپ. قاپقان قۇرۇلغان: بۇلغۇنلۇق ئارىسىدىكى تار يولنىڭ ھەممىسى قاپقانلىق ئىدى.

قاپقىلىق سۈپ. قاپقىسى بار، قاپقا ئورنىتىلغان: دادۇي ئىشخانىسى مۇسادىرە قىلىنغان چوڭ دەرۋازىلىق قوروغا جايلاشقان، كوچىگە قارىتىلغان پېشايۋان ئاستىدا ئۇزۇن سۇپا، سۇپىنىڭ يۇقىرىسىدا قاپقىلىق قاتار دېرىزىلەر ۋە گۈللەر چېكىلىپ ياسالغان قوش قاناتلىق ئىشىكلەر تۇراتتى.

قاپلانماق «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆمەر تېخى ئون ياشقىمۇ تولمىغان چېغىدا چىشىغا قۇرت چۈشۈپ كەمتۈك قىلىپ قويغاچقا، ئاتىسى ئۆزىنىڭ ئېشىنغان پۇللىرىنى سەرپ قىلىپ، ئۆمەرنىڭ چىشىنى ئالتۇن بىلەن قاپلىتىپ قويدى.

قاپلاشماق ① «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەتىكى يىغىن تەييارلىقى

ئۇچۇن. خىزمەتچىلەر ئۇخلىماي ئىشلىدى، قولمۇقول تۇتۇپ سافا، ئورۇندۇقلارنى يېڭى رەختلەر بىلەن قاپلاشتى. ② تولماق، تىقىلماق، توسۇلماق: ئۇنىڭ يۈرىكى ئۇرۇشقا باشلىدى، دېمى سىقىلىپ، چاناقلىرىغا ياش قاپلاشتى. * — تۇرۇبا ئاغزىغا بىرنەرسە قاپلىشىپ قالدىمىكىنە؟ — ئۇلاردىن بىرى سىيىت ئاكىنى كۆرۈپ دۇدۇقلىغان هالدا مەلۇم قىلدى. * بىرئازدىن كېيىن بولسا يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ لاسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

قاپلامپۇشقۇل سۈپ. سۆز-هەرىكىتى قاملاشمىغان، لامزەللە: — مېنىڭ بولغىنىم مۇشۇ ئوخشايدۇ، مەن تازا قاپلامپۇشقۇل بىر ئەرگە ياتلىق بولۇپتىكەنمەن، — دېدى ئاسگۈل خورسىنىپ.

قاپلان ئى <زوئول> ← **يىلپىز.**

قاپلانباش سۈپ [قاپلان+باش] بېشى قاپلاننىڭكىدەك چوڭ، يوغان باش.

قاپلانغان «قاپلانماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قاپلانغان ئېگەر.

قاپلانغان ئېگەر سىرتىغا تېرە قاپلانغان ئېگەر.

قاپلانماق «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ياستۇق قاپلاندى. * شۇ ئارىدا، ئويۇن ئاخىرلاشتى بولغاي، كۇلۇبنىڭ ئالدى ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋازلار بىلەن قاپلاندى. * باغلار چېچەكلەر بىلەن قاپلاندى.

قاپلىق سۈپ. قېپى بار، قاپ بېكىتىلگەن، قاپلانغان: قاپلىق سىنىم. * ئۇ توختىماي تاماكا چېكەتتى، بەزىدە ئالتۇن قاپلىق يانچۇق سائىتىنى چىقىرىپ قاراپ قوياتتى. * خاسىيەت يەنە چىقىپ كېتىپ بىر قولىدا ئىككى پىيالە، بىر قولىدا قىزىل قاپلىق چايدانىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى.

قاپلىق سىنىم <فىز> سىرتى رېزىنكە، سۇلياۋ، رەخت قاتارلىقلار بىلەن ئورالغان مېتال ئۆتكۈزگۈچ سىم. ئادەتتە ئۇ ئېلېكتر تېخنىكىسىنىڭ مۇهىم ماتېرىيالى هېسابلىنىدۇ.

قاپلىما ① سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىغا، ئۈستىگە قاپلانغان: ئۇ چاققانراق بولۇش ئۈچۈن، ئاق قاپلىما چاپىنىنىڭ يەڭلىرىنى تۈرۈۋالدى. ② ئى. بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىدىن قاپلانغان نەرسە: مەن تەكشۈرۈپ باقتىم، ماي ئېقىشىنىڭ سەۋەبىنى ئوققا كىيدۈرۈلگەن قاپلىمىنىڭ ئۈستى ماي يۈزىدىن تۆۋەن بولۇپ قالغانلىقىدىن بولغان دېگەن ئويغا كەلدىم.

قاپلىماق پ ① ئۈستىنى، سىرتىنى قاپ ياكى باشقا نەرسە بىلەن ئورىماق، يۆگىمەك، تاشلىماق: ياستۇقنى قاپلىماق. * ئانىسى يوتقانلىرىنى تىكىپ، ياستۇقلىرىنى قاپلاپ تەييار قىلىپ قويغانىدى. * ئۇ كۇلسىلا ئالتۇن بىلەن قاپلانغان بىرنەچچە چىشى كۆرۈنۈپ قالاتتى. ② ئۈستىنى ياكى هەممە يېرىنى ئورىماق، باسماق: ئاسماننى قارا تۇتەك قاپلىدى. * هازىر ئۇ يەرنى پۈتۈنلەي مۇز قاپلاپ كېتىپتۇ. * هەلىمخان تاشۋاينى بىر چەتكە تارتىپ قولىقىغا پىچىرلايدۇ. تاشۋاينىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ چىرايىنى غەزەپ قاپلايدۇ. ③ هەممە يېرىگە تارالماق، هەممە يېرىنى ئىگىلىمەك: پۈتۈن يېزىنى مېنىڭ توغرامدىكى گەپ-سۆزلەر قاپلاپ كەتتى. * يېزىلارنى قاپلاپتۇ ئاپەت، بولۇپتۇ زۇلمەت، چىراغلار ئۆچۈپ. ئانا يۇرتنى تاشلاپ كىشلەر ئەلەم بىلەن كېتىپتۇ كۆچۈپ. ④ ئىگىلەپ ئورۇن ئالماق، باسماق: ئايقىزنىڭ ۋۇجۇدىنى كۈچلۈك غەزەپ نەپرەت قاپلىۋالدى. *ئۇنىڭ يۈرىكىنى قانداقتۇر بىر خىل ئۈمىدسىزلىك، هەسرەت قاپلىۋالغانىدى. * ئاچچىقىمدا ئۇنىڭ بېتىدىن مەرىپەتنىڭ نۇرى چاقنىدى. ئىلهاملى-

نىپ بۇ تەشنا كۆڭلۈم، ۋۇجۇدۇمنى شادلىق قاپلىدى. ⑤ تومساق، بېكىتمەك؛ ئەتمەك: خالىدىن ئەپەندىم ئىمتىھان قەغىزىنى كۆرەلمەي قالدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ياش پەردىسى قاپلىۋالغانىدى. * مەمەت لىگىسى بولسا كىيىم-كېچەكنى سېلىپ، يوملاقلاپ ھەدەپ تۆشۈككە قاپلىماقتا ئىدى. ⑥ كۆچمە. ئورنىنى تولۇقلىماق: كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمىدى.

قاپىيە ئى [ئە] مىسرالارنىڭ ئاخىرىدا كەلگەن سۆز ۋە بوغۇملارنىڭ ئاھاڭداش بولۇپ كېلىشى: قاپىيىگە سالماق. * باغۋەننىڭ «ناۋات» سۆزىنى «ئاۋات» سۆزىگە قاپىيە قىلغانلىقىدىن لۇتپۇللا ۋە باشقىلار خۇشال بولۇپ كېتىشتى. * نەزمىنىڭ مەزمۇنى ئەمما قاپىيە قوغلاشمىسۇن، پىكىرگە ئەگەشسە ياخشى، بولسا خۇشتار قاپىيە.

قاپىيە كەلتۈرمەك باشقىلارنىڭ گېپىنىڭ ماس جايىغا سۆز قىستۇرۇپ قاتتىق تەگكۈزمەي، دەيدىغىنىنى دەۋالماق: ئەسقەر: «ئاچقۇچ يوق، بۇگۈن باشلىيالمايمەن» دېيىشىگە قەيسەر قاپىيە كەلتۈرۈپ «ئۆيىدىكىلەر دوختۇرخانىدا ئىدى» دەپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

قاپىيىسى كەلگەندە توغرا كېلىپ قالغاندا؛ ئورنى، پەيتى كەلگەندە: قاپىيىسى كەلگەندە ئۆي سېلىش دېگەن بىزگە قوغۇنلۇققا چەللە تىكلىگەنچىلىك ئىش.

قاپىيىگە سالماق جۈملىلەرنىڭ ئاخىرىغا قاپىيىداش سۆزلەرنى كەلتۈرمەك: ئادەتتىكى جۈملىلەرنى مىسرالارغا ئايرىپ، قاپىيىگە سېلىپ قويسىلا شېئىر بولۇۋەرمەيدۇ.

قاپىيىداش سۈپ. ئۆزئارا قاپىيىلىنىدىغان، ئاھاڭداش: شائىر ئۆزى يازغان دراما ۋە ئوپېرا جۈملىسىنى مۇشۇنداق قاپىيىداش سۆزلەر بىلەن تۈزۈپ چىقاتتى. * ئۇلارنىڭ بىرى بىر قاپىيىدە بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇسا، يەنە بىرى شۇنىڭغا قاپىيىداش، مەزمۇنداش شېئىرىدىن يەنە بىر كۇپلېت ئوقۇيتتى.

قاپىيىداشلىق «قاپىيىداش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شېئىرنىڭ قاپىيىداشلىقى.

قاپىيىسىز سۈپ. قاپىيىسى يوق، قاپىيىلەنمىگەن: قاپىيىسىز ھەم شېئىر ياز، نەزمىدە ئەلا پىكىر، گەپكە كىرمەس ئېركى دەر: كەت قاپىيە ، بار قاپىيە.

قاپىيىلەشتۈرمەك «قاپىيىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپلەشتۈرۈلمەك «قاپىيىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاپىيىلەشمەك پ. بىر-بىرىگە قاپىيىداش ھالەتكە كەلمەك، قاپىيىلەنمەك: توق قاپىيىدە قاپىيىلەشكەن سۆزلەرنىڭ تاۋۇش-بوغۇملىرى ئۆزئارا ماسلاشقان بولىدۇ.

قاپىيىلەنمەك پ. بىر-بىرىگە قاپىيىداش ھالەتكە كەلمەك، قاپىيىلەشمەك: ھەر خىل ژانىردىكى شېئىرلارنىڭ ئۆزىگە خاس قاپىيىلىنىش ئۇسۇلى بولىدۇ.

قاپىيىلىك سۈپ. قاپىيىسى بار، ئۆزئارا قاپىيىداش، قاپىيىلەنگەن: قاپىيىلىك سۆزلەر. * — توختاڭ، توختاڭ، — دېدى ئۇ شائىرغا مۇراجىئەت قىلىپ ھېلىقى قاپىيىلىك جۈملىلىرىڭىزنى يېزىۋالاي.

قات I ① ئى. قەۋەت-قەۋەت ياكى قاتلام-قاتلام نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قەۋىتى، قاتلىمى: كىتابىنىڭ قېتى. يەرنىڭ قېتى. * ئۇ ھېلىقى ئايال كۆرسەتكەن ئۇسۇل بويىچە يادىن ئوق ئۈزگەنىكەن، ئوق يە[...] قات تۆمۈر ساۋۇتنى تېشىپ ئۆتۈپ ك[...]

سۇرمە قۇش يىگىتنى قانىتىنىڭ [...]

ئاسمانغا قاراپ ئۇچۇپتۇ، [...]

يەتتە قات ئاسماننى[...]

* دېرىزىمىز تېخىچ [...]

دد-

سۆزلەپ ئاغزىمنىڭ بىر قات تېرىسىمۇ چۇشۇپ كەتتى. ② ئى. قاتار، سەپ، ئارا: ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرىمۇ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ. قېتىمىزدا بىللە ئىشلەپ كېتەيلى دېيىشتۇق. ئۇنى بىز قۇتقۇزمىساق بولامدۇ. * يۇسۇپ چوڭ ئالدى ئۇچۇق ئۇزۇن ئاق يەكتەكنىڭ پەشلىرىنى ئىككى تەرەپكە قايرىپ، ئۇنى بەلبېغىنىڭ قېتىغا قىستۇرۇۋالغانىدى. ③ ئى. چەت، ياقا تەرەپ، قىرغاق: يولنىڭ ئىككى قېتى. * نىلقا پارتىزانلىرى تاغلاردا، ئورمانلىقلاردا، قاش دەرياسىنىڭ بىردەم ئۇ قېتىدا، بىردەم بۇ قېتىدا ۋە بەزىدە ناھىيە ئىچىدە يۆتكىلىپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلماقتا ئىدى. * ئۇلارنىڭ ئائىلە-تەۋەلىرىنى بىرلا ئۆستەڭ ئايرىپ تۇراتتى. ئۇ قات، قادىرئاخۇننىڭ دۇيىگە، بۇ قات، رەيھاننىڭ دادىسى مامۇتئاخۇننىڭ دۇيىگە تەۋە. ④ سۈپ. قاتلام، قەۋەتلەرگە بۆلۈنگەن، قەۋەتلىك: قات بۇلۇت. قات گۈل. قات ئۆپكە. ⑤ سۈپ. كۆچمە. كۆپ، زىيادە؛ قەۋەت-قەۋەت: ئۆزۈڭ كەتكىن يات يىگىت، ياشا شۇندا شات يىگىت. قېنىپ يارىڭ ۋەسلىگە، بولسۇن بەختىڭ قات يىگىت. * قەن-ناۋات ئاغزىڭدىدۇر، شېكەر لېۋىڭدە. سىرىق زەپەر قات ئىچلار، باسقان ئىزىڭدە. ⑥ ئى. ئىشلىگەن ياكى بىرىكتۈرۈلگەن يىپ ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: ئۈچ قات يىپ. ئىككى قات سىم.

قات بۇلۇت <مېتېئور> قاتلام ھالىتىدە توپلانغان بۇلۇت.

قات گۈل <بوت> تىكىپ ئۆستۈرۈلىدىغان بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شەكىل ئۆزگەرتكەن گۈلى. ئادەتتە ئۇلارنىڭ ئاتىلىقى ھەتتا ئانىلىقىمۇ گۈل تاجى ياپراقچىسى شەكلىدە بولىدۇ. مەسىلەن، نىلۇپەر، چايگۈل قاتارلىقلارنىڭ گۈللىرىگە ئوخشاش.

قات ئۆپكە <زوئول> ئۆمۈچۈكسىمانلار كلاسسىدىكى ھايۋانلارنىڭ ئالاھىدە نەپەسلىنىش ئورگىنى. قورساقنىڭ ئالدىنقى تەرىپىدە بىر جۈپ ياكى بىرقانچە جۈپتىن ھاۋا خالتىسى بولۇپ، ئىچىدە 15 ـ 20 گىچە نېپىز ياپراقچىلار بولىدۇ. كىتاب ۋاراقلىرىغا ئوخشايدۇ. قان سۈيۈقلۇقى بۇ يەردىن ئېقىپ ئۆتكەندە، نەپەس تۆشۈكلىرىدىن كىرگەن ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىپ، ھاۋا ئالمىشىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قېتىغا ئالماسلىق ① سېپىگە قوشماسلىق، سېپىدىن ئورۇن بەرمەسلىك، ئارىغا ئالماسلىق: ـ ئۇنداقتا قېتىڭلارغا مېنى ئالماسلەر؟ ـ دېدى ئاكام مۇرەمنى يېنىككىنە تۈتۈپ. ② كۆچمە. ئېتىبار بەرمەسلىك، نەزەر سالماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق: دىلبەر بەزى كۈنلىرى ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقان چەت ئەللىكلەرگە قاراپ، ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ يىراق يېزىسىدىكى قولۇم-قوشنىلىرىنى، دوست-يارانلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. «ئۇلار ئېتىزلىقتا تونۇردەك يېلىنجاپ تۇرغان قىزىق ئاپتاپتىن دۈمبىسى كاۋاپ بولۇپ كۆيسىمۇ قېتىغا ئالمايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇلارغا بولغان ھۆرمىتى يەنىمۇ ئاشاتتى.

قېتىغا ئالماق ئۆز سېپىگە قوشماق، سېپىدىن ئورۇن بەرمەك، ئارىغا ئالماق: شۇجى: ـ مۇپتىغا دۇرۇت كېرەك، ئىشانغا مۇرىت دەپتىكەن. ئەيسا مۇئەللىم بىزلەرگە يېقىن بولسا، بىزمۇ ئۇنى قېتىمىزغا ئالىمىز-دە! ـ دېدى.

قات II مىق. دىئال. مەررە، قېتىم.

قاتار I ئى. دامكا تۈرىدىكى بىر خىل ئويۇن. ئادەتتە تاختاي، قەغەز قاتارلىقلارغا تۆت بۆلۈكلۈق كېسىشكەن

سىزىقلار سىزىلىپ، ئىككى كىشى ئۆز تۇرۇقلىرىنى مەلۇم يۆنىلىش بويىچە يۆتكەپ يۈرۈش ئارقىلىق ئوينايدۇ: ئۇ بەزىدە قارتا، قاتار دېگەندەك ئويۇنلارنىمۇ ئويناپ قوياتتى.

قاتار II ① ئى. ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ يانمۇيان ياكى ئارقىمۇئارقا جايلىشىشىدىن، تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان رەت، سەپ: ياپون قاراقچىلىرى ۋە خائىنلار ھەر ئائىلە ئادەمنى بىر ئارغامچىغا باغلاپ، قاتار تىزىپ، ئۆزلىرى قاتار ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ماڭدى. * ئەلەمدار ۋە قەلەمدار بەگلەر قاتار بولۇپ ئۆرە تۇرۇشتى. ② سۈپ. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تىزىلغان، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىدىغان، يانمۇيان، ئارقىمۇئارقا؛ رەتلىك: كارىدورغا سۈپەتى بىر-بىرىدىن دەرىجىمۇ دەرىجە پەرقلىنىدىغان قاتار ئۆيلەر جايلاشقانىدى. // ئۇ قاتار سېلىنغان سېخلارنىڭ ئالدىدىن كېتىۋېتىپ زاۋۇتقا كەلگەن دەسلەپكى يىللىرىنى ئەسلىدى. ③ مق. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ، تىزىلغان ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ قاتار تېرەك. تۆت قاتار ئۆي. * ئۇ يەردە ئۈچ قاتار بوش ۋاگونلار تۇرۇپتۇ. * ئۆيدە ئىككى قاتار قويۇلغان شاملار ياندۇرۇلغانىدى. ④ ئى <مات> سانلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان رېتى: سانلار قاتارى. ⑤ ئى <مات> سانلار ئارقىمۇئارقىلىقىدىكى ھەرقايسى ئەزالارنىڭ يىغىندىسى. مەسىلەن، $1+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{4}\cdots$ سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى $1, \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}\cdots$ نىڭ قاتارى بولىدۇ. ⑥ئى <خىم> ئۆزئارا مەلۇم مۇناسىۋەتتە باغلانغان خىمىيىۋى بىرىكمىلەر گۇرۇپپىسى. ⑦ كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇپپا، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا مەنسۇپ كىشىلەر توپى، سەپ: قاتارغا ئالماق. قاتارغا قاتماق. * قاتاردىن قالغۇچە خاتادىن قال (ماقال). * ئوقۇتقۇچى قولىنى كۆتۈرۈپ بالىلارغا: — ساۋاقداشلار، شۇنداق قىلايلى، ھەممىمىز ئالىمجانغا ياردەم بېرىپ ئۆز قاتارىمىزغا قوشۇۋالايلى، — دېدى. * ئۇ ھازىر ئۆمە-كىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ناخشىچىلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. ⑧ «شۇ» سۆزىدىن كېيىن ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ «شۇنىڭ بىلەن بىرگە»، «شۇنىڭ ئىچىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ شۇ قاتاردا ئۆزىنىڭمۇ تېۋىپلىكنى ئوقتۇرۇپتۇ. * ئۇ چاغلاردا بىرقىسىم ئوقۇغۇچىلاردا ئىدىيىۋى قالايمىقانچىلىق خېلى ئېغىر ئىدى. شۇ قاتاردا پەرھاتنىڭمۇ ئوقۇشقا بولغان قىزغىنلىقى ئانچە كۈچلۈك بولمىدى. ⑨ «بىر» سۆزى بىلەن كېلىپ «بىر يۈرۈش»، «بىر قۇر»، «بىرقانچە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىر قاتار مەسىلە. بىر قاتار ئىش. * ھەرقانداق شەيئىنىڭ ئۆز ئىچىدە يېڭى بىلەن كونىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بولىدۇ. بۇ زىددىيەت بىر قاتار ئەگرى-توقاي كۈرەش بولۇپ شەكىللىنىدۇ. * شۇندىن تارتىپ ھەر كۈن، ھەر ئاخشام، سائەت سىرداش بولدى ئۇ ساتار. شۇندىن تارتىپ ھايات قەدرىنى، بىلگەندەكمۇ بولدۇڭ بىر قاتار.

قاتار بولماق قاتارغا تىزىلماق، سەپ بولماق: ئۇلار ئاتلىنىپ يولنىڭ ئىككى چېتىدە قاتار بولۇپ تۇرغان قارشى ئالغۇچى چېرىكلەر-نىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتكەندە چېرىكلەر يالاڭ قىلىچلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ «خۇش كەلدى-ڭىز!» دەپ تەك ۋارقىراشتى.

قاتاردا بار كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن ئورۇن ئالغان، ئېتىبارى بار: ياسىن ئاكام كەنتىمىزدە خېلى قاتاردا بار بىر مۆتىۋەر كىشى ئىدى. توي-تۆكۈن قاتارلىق ئادەمگەرچىلىك ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغىنى يوق ئىدى.

قاتاردا يوق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالغان، ئېتىبارسىز: دۇتار تارىسى ساتاردا يوق، بىلىمسىز كىشى قاتاردا يوق (ماقال).

قاتاردىن قالماق كۆپچىلىك قىلغان ئىشنى قىلماي قويماق؛ كۆپچىلىكتىن، ئەلدىن ئايرىلماق: قاتاردىن قالغۇچە، خاتادىن قال (ماقال). * ئەمەت يىل بېشىدا قاتاردىن قالماسلىق ئۈچۈن ئازراق يەرنى ھۆددىگە ئالدى. لېكىن تېرىش مەزگىلىدە بالدۇرراق تۇتۇش قىلمىدى. * «تۆلكە» لەقەملىك ساھىبخانا بۇ يۇرتتىكى ساناقلىق بايلارنىڭ بىرى بولسىمۇ، ھەددىدىن ئارتۇق بېخىللىقى تۈپەيلىدىن قاتاردىن قالغانىدى.

قاتارغا ئالماق ئۆز سېپىگە قوشماق، يېنىدىن ئورۇن بەرمەك: ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ ئىككى ياشنى رەسمىي ئىشچى قاتارىغا ئېلىپ، ئىش ھەققىنى بەلگىلىدى.

قاتارغا قاتماق ← قاتارغا قوشماق: — ئەمدىكى ئىشىمىز ئۇنى قانداقلا بولمىسۇن تەربىيىلەپ، تەشۋىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ، قاتارغا قېتىشتا، — دېدى شۇجى. * شۇ باغۋەننىڭ ئەجرىسىز، قايسى گۈلزار يېتىلدى؟ كۆرمەي ئۇندىن تەربىيە، كىم قاتارغا قېتىلدى؟

قاتارغا قوشماق تەربىيىلەپ چوڭ قىلماق: رەھىمە بىزنىڭ بىر تال قىزىمىز، بىز ئۇنى مىڭ تەستە ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشتۇق. * بۇ قوزىنىڭ ئانىسى ناھايىتى ساغلام قوي ئىدى، ئۇ ھەر يىلى بىر قوزا تۇغۇپ قاتارغا قوشاتتى. * ئاتىنىڭ، ئانىنىڭ بۇرچى ئەمەسمۇ، ئۆستۈرۈپ بالىنى قاتارغا قوشماق؟ سىڭدۈرۈپ قەلبىگە ۋەتەن-خەلقنى، ئۆزىنىڭ بۇرچىنى تولۇق ئاقلىماق.

قاتارغا كىرمەك ① سەپنىڭ، قاتارنىڭ ئىچىدىن ئورۇن ئالماق: كىچىكىپ كەلگەنلەر ئاخىرقى قاتارغا كىردى. ② مەلۇم بىر كوللېكتىپقا مەنسۇپ كىشىلەر تەركىبىگە ئۆتمەك: قاسىم ئىككى يىل كۆچەپ ئىشلەپ بېيىغان دېھقانلار قاتارىغا كىردى. * ئىدىيىدە ئىلغار، ئۆگىنىشتە تىرىشچان، بېرىلىپ ئىشلەيدىغان، ئىستىلى توغرا، يول ئاسراش خىزمىتىدە خاتىرجەم ئىشلىگەنلەرنى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ كۆرسىتىشى، ياچېيكا يىغىنىنىڭ مۇزاكىرىسى ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلىدىغانلار قاتارىغا كىرگۈزدى.

قاتارغا ئۆتمەك ئۆلچەمگە توشۇپ قوبۇل قىلىنماق؛ يارىماق: قاتارغا ئۆتكەن تېرىلەر ئايرىم بىر جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

قاتار قىلماق سەپ قىلماق، تىزماق: ئۇ يەنە 50-60 چە تەشتەك، سوغا ۋە كونا چېلەكلەرنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا قىش-ياز ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۈللەرنى كۆچۈرۈپ، گۈلزارلىقنىڭ ئالدىغا قاتار قىلىپ تىزىۋەتتى. * سۆزۈك سۆيگەن ۋەتەننىڭ بۇلبۇلى بول، كۈيلە ھەر دائىم، ئۆزۈڭنى قاغا-قۇزغۇنلار قاتارىغا قاتار قىلما.

قاتار-قاتار بىرنەچچە قاتار: مىڭ ئۆرۈك يېزىسى ئېتىدىنمۇ مەلۇم. يېزىدا مىڭغا يېقىن قاتار-قاتار ئۆرۈكلەر بار ئىدى. // ئاسماندا تۇرنا كېلەر قاتار-قاتار، ئۆسمۈرلەر قارلىغاچقا ئۇۋا ياسار. ئېتىزدا تراكتورلار گۈلدۈرلەيدۇ، ماتورنىڭ ئۇنى چەكسىز بوزنى قۇچار.

قاتارلاشتۇرماق «قاتارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەربىيىچى باللارنى ئىككىدىن قاتارلاشتۇرۇپ يولدىن دىققەت بىلەن ئۆتكۈزدى.

قاتارلاشماق پ. قاتارغا تىزىلماق، قاتار بولماق: قاتارلىشىپ ئولتۇرماق. * ناھىيىنىڭ يېڭى رەھبىرىي خادىملىرى يىغىلىش باشلانغان-

دىن تازتىپ، راۋاق ئالدىدا ئۆزلىرى ئۆچۈن راسلاپ قويۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقتا قاتارلىشىپ ئولتۇراتتى. * چېرىك سالام بېرىپتۇ، قاتارلىشىپ تۇرۇپتۇ. سېپىت ئۇقۇپ ئەھۋالنى، دەرھال يولغا يۈرۈپتۇ.

قاتارلىق تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ «... دىن ئىبارەت، ... دىن تەركىب تاپقان، ... گە ئوخشاش» دېگەن مەنىدە: 1) ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن ئېنىقلانغۇچىنىڭ مىسالىنى ياكى ۋەكىلىنى كۆرسىتىدۇ: بۇ يىغىنغا بىزنىڭ كافېدرادىن تۇرسۇن قاتارلىق بەش ئوقۇتقۇچى قاتناشتى. * نامەت گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ يەر ئاستىدىن ئەلانۇرغا قاراپ قويدى-دە، زىلچە خۇرجۇنىنىڭ ئىزمىسىنى يېشىپ ياڭاق، گۈلە، پىستە- بادام، مېغىز قاتارلىق يېمىشلەرنى ئۇچۇملاپ جوزىغا قويۇشقا باشلىدى. 2) بەزىدە ئالماشلىشىپ ئېنىقلانغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىپ كېلىدۇ: غۇلجا باش شتابتىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ماشىنىسى شتابنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توختاپ، مايور مۆمىنوپ قاتارلىقلار شتابقا كىرىپ كەتتى.

قاتارلىماق پ. قاتار قىلىپ تىزماق، قاتار قىلماق: باققاللارنىڭ «بەشكېرەمنىڭ ئانىرى» دەپ تۇۋلاشلىرى، ئاشپەزلەرنىڭ مانتا ساناشلىرى ۋە تۈرلۈك يېمەكلىكلەرنى قاتارلاپ ئولتۇرغان ئەر-ئايال ھۆپۈگەرلەرنىڭ ئۆز ماللىرىنى ماختاپ مېھمان قىچقىرىشلىرى بىر سەنئەت ئىدى.

قاتارى تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ «... گە ئوخشاش، ... بىلەن بىللە ... كەبى، ... بىلەن تەڭ» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ئەل قاتارى. ئادەم قاتارىدا كۆرمەك. * كومپارتىيە شەپقىتى بەرگەچ بەخت باھارى، گۈللىمەكتە تاشقۇرغان ھەممە يۇرتلار قاتارى. * ئەل قاتارى بۇ گۈزەل دەۋرانغا بىز سۇلتان بولۇپ، بەختىمىز دەرياسىغا بىرلىكتە چۆكسەك ئىككىمىز.

قاتارىدا تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ 1) «نىڭ تەركىبىدە، ... نىڭ ئىچىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مەن ئەسلى مەكتەپكە باشقا ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا قوبۇل قىلىنغانىدىم. * توختامغا خىلاپلىق قىلىش ھەرىكەتلىرىگە ئادەتتە ھەق تەلەپ ئىشلىرى قاتارىدا چارە كۆرۈش كېرەك. 2) «... گە ئوخشاش، ... كەبى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: باشقا سەپداشلار قاتارىدا سەنمۇ ئۇلارنىڭ چىشىغا خېلى تەگدىڭ. * ئەگەر بۇ زەي زىنداندىن قۇتۇلۇشنى خالىساڭلار، ھەر ئىككىڭلارنى ئايالچە ياساپ، ئايال خىزمەتكار قاتارىدا خىزمەتكە سالىمەن. 3) «...نىڭ ئورنىدا، ... گە تەڭ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: «شەرقتە كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىم» دېگەن بۇ كىتابنىڭ دەسلەپكى سەرگۈزەشتىلىرى ئانچە ياخشى بولمىدى. نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنى رومان قاتارىدا كۆرۈپ ئوقۇپ، كىتابتا بايان قىلىنغان شەرق ئەھۋاللىرىغا ئانچە ئىشەنمىدى.

قاتاڭشىماق پ. قېرىپ، قۇرۇپ پورلاشماق؛ قۇرۇپ قالماق: پۇتۇمدا ئۆرە تۇرغۇدەك دەرمان قالماي، ئىككى قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ يول چېتىدىكى قاتاڭشىپ كەتكەن يوغان قارا سۆگەتكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇۋالدىم. * بوۋاي بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى قاتاڭشىپ كەتكەن ئىككى تۈپ جىگدىسىنى چىقىرىۋەتكەنىدى.

قاتاڭغۇر سۈپ. ئورۇق، قاتمال: سەپەرقۇل بۇ ئوتتۇرا بوي، كەڭ غوللۇق، كەكە ساقال، قاتاڭغۇر كىشى بىلەن قۇچاقلىشىپ كەتتى. * ئاشۇ كولۇشى بىلەن ئۇنىڭ قاتاڭغۇر، سۇرلۇك

چىرايى خۇددى يۇمشاپ يېشىلىۋاتقاندەك، چىرايلىقلىشىپ قالغاندەك بىلىندى.

قاتاڭغۇرلۇق «قاتاڭغۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قاتتىق سۈپ ① ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۆزىنىڭ شەكلى ۋە ھەجمىنى ساقلىيالايدىغان، سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن ئاسانلىقچە ئېزىلمەيدىغان، سۇنمايدىغان، ئۇشتۇلمايدىغان؛ مەھكەم، چىڭ: قاتتىق نان، قاتتىق يەر. قاتتىق سېغىز. قاتتىق جىسىم * ئاسمان يىراق يەر قاتتىق (ماقال). * قاتتىق ياغاچنى يۇمشاق قۇرۇت يەيدۇ (ماقال). * قىزنىڭ بۇ سۆزى كۆلكىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋەتتى. ئۆمەرگە يەر قاتتىق، ئاسمان يىراق تۇيۇلدى. * ئۇ تىرنىقىنى تاتىلىغانچە گېلىدا خۇددى قاتتىق بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك، گەپنىڭ ئاخىرىنى ئۇزەلمەيتتى. ② بەدەنگە، سىرتقى ئەزالارغا يۇمشاق ئۇرۇلمايدىغان، يۇمشاق ئەمەس: قاتتىق خېمىر. قاتتىق ياستۇق. * بىر كۈن قاتتىق كارىۋاتتا يېتىپ ھېچنېمىنى تۇيماي ئۇخلاپتىمەن. * يىگىتنىڭ قاتتىق، شوخىدەك بۇرۇتلىرى قىزغا يەنە بىر ھۇزۇر بەرگەن بولسا كېرەك. // ماڭا قاتتىق بىلىنىۋاتىدۇ. ③ كۈپ كۈچ، ئەجىر تەلەپ قىلىدىغان، قىيىن، ئېغىر، جاپالىق: قاتتىق ئىش. قاتتىق ئەمگەك. * ساۋۇت بەستىلىك ۋە ھەرقانداق قاتتىق ئەمگەكنىمۇ نەزىرىگە ئېلىپ كەتمەيدىغان بىر يىگىت ئىدى. // خىيالىمدا مەن خوتەنگە كېلىپ ئىككى-ئۈچ يىل قاتتىق بېرىلىپ ئىشلىدىم. ④ مەھكەم، پىششىق، چىڭ: قاتتىق تۈگۈنچەك. قاتتىق تاسما. // قاتتىق باغلىماق. * — قېنى كوماندىر بۇيرۇقۇڭنى قىل، — دېدى ئىسھاق، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى، بارماقلىرى پىلىموت كۇرچۇكىنى قاتتىق قىستى. * ئۇ لەۋلىرىنى ھەتتا قانىغۇدەك دەرىجىدە قاتتىق چىشلىگەنلىكىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ⑤ سۈرئىتى، شىددىتى زور؛ كۈچلۈك، شىددەتلىك: قاتتىق بوران. قاتتىق يامغۇر. قاتتىق سوغۇق. قاتتىق زەربە، قاتتىق جەڭ. قاتتىق ئۇرۇش. قاتتىق بېسىم. // قاتتىق ئۇرماق. * قاسىمنىڭ يۈرىكى ئەنسىز قاتتىق سوقماقتا ئىدى. * . ھاكىم ماشىنىنىڭ كابىنكىسىغا ئولتۇرۇپ ئىشىكنى قاتتىق ياپتى. * جەملەنىڭ قاتتىق بوراندا قالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ⑥ قۇلاققا ئۈنلۈك ئاڭلىنىدىغان، يۇقىرى، ياڭراق: قاتتىق ئاۋاز. * شۇ ئارىدا، ئالدى تەرەپتىكى ئېدىرلىقتىن قاتتىق ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاڭلىنىپ قالدى. * — بالام، قۇتلۇقئاخۇن، — دەيتتى شاگىرتىغا تەربىيە بېرىۋاتقان ھۈنەرۋەندەك قاتتىق تەلەپپۇزدا، — كۈچەپ پەدەك تارتىسىڭىزچۇ! بۇنداق قىلسىڭىز، ئەتە مۇشۇ ۋاقىتقىچىمۇ لېپەكنى جايىغا چۇشۇرۇپ بولالمايمىز... قورقماي، كۈچەپ تارتىۋېرىڭ، غوجام بالام! // قاتتىق تۇۋلىماق. قاتتىق يۆتەلمەك. قاتتىق يىغلىماق. * — ئەي قازى، خۇدا ھەققى، — دەپتۇ دەۋاگەر بىچارە قاتتىق يىغلاپ، — ماڭا ياردەم قىلغىن. ئەگەر بۇ ئادەمدىن ھەققىمنى ئېلىپ بەرمىسەڭ ماڭا ئۇۋال بولىدۇ! ⑦ ئادەتتىكىدىن ئارتۇق دەرىجىدە، ھەددىدىن زىيادە، كۈچلۈك: قاتتىق ئۇيقۇ. قاتتىق ئازاب. قاتتىق ھاياجان. // قاتتىق چۆچۈمەك. قاتتىق شورىماق. قاتتىق پۇشايمان قىلماق. قاتتىق ئېچىنماق. قاتتىق قورقماق. قاتتىق خىجالەت بولماق. قاتتىق خاپا بولماق. قاتتىق چارچىماق. قاتتىق ئازابلانماق. قاتتىق ئاغرىنىماق. * باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ دېھقان ئۆتمۈشتە قاتتىق ئېزىلگەن بولۇپ، سەرگۈزەشتىلىرى بەكمۇ ئېغىر ئىكەن. * بوۋامنىڭ سۆزلىرى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغان بولسا كېرەك. ⑧

جىددىي، شەپقەتسىز: قاتتىق تەنقىد. قاتتىق جازا. // قاتتىق تەنقىدلىمەك. قاتتىق ئاگاھلاندۇرماق. * بۇ مۇشكۇل ئىش ئۇچۇن بىر ئاي ۋاقىت بېرىپتۇ. ئەگەر بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا، قاتتىق جازالايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. * ئۇلار ئۇ ياقتىن-بۇ ياقتىن ئۆتكۈچىلەرنى ناھايىتى قاتتىق تەكشۈرەتتى. ⑨ قەتئىي رىئايە قىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان، ئۆز مەيلىگە يول قويمايدىغان؛ رەت قىلىپ بولمايدىغان، مۇستەھكەم، بۇزۇلماس: قاتتىق ئىنتىزام. قاتتىق تەرتىپ، قاتتىق تەلەپ. * خوجاۋاپا بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا قاتتىق ۋەدىمىز بار ئىدى. * ھەر ئىككىلىمىز ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويايلى. ⑩ ئۆزگەرمەيدىغان، بەرقارار، مۇستەھكەم، قەتئىي: قاتتىق ئىشەنچ. قاتتىق ئىرادە. // ئۇ مۇنداق كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كۆپلۈكىگە قاتتىق ئىشىنىدۇ. ⑪ كىشىگە ئېغىر تۇيۇلىدىغان، كۆڭۈلنى رەنجىتىدىغان، شەپقەتسىز: قاتتىق مۇئامىلە. قاتتىق ئاھانەت. قاتتىق گەپ. * رەپقەتنىڭ شۇ كۈنى ماڭا قىلغان مۇئامىلىسى بەكمۇ قاتتىق بىلىندى. ⑫ خەتەرلىك، ئېغىر، جىددىي: قاتتىق كېسەل. // ياسىن بۇ قېتىم قاتتىق ئاغرىغانىدى. ⑬ بېخىل، پىخسىق: تۇردى ئاكام قاتتىق بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەنلەرمۇ سوغۇق سۇيىگە ئېغىز تېگەلمەيدىكەندۇق.

قاتتىق بولماق تەلەپچان، قاتتىق قول بولماق: بالا تەربىيىلەشتە ئۇنىڭ «باللارغا قاتتىق بولۇش-بىردىنبىر توغرا يول» دېگەن كۆز قارىشى بار ئىدى. * جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىشتە دەل، پۇختا، قاتتىق بولۇشىمىز كېرەك.

قاتتىق پوستلۇق مېۋە <بوت> كاشتان دەرىخى ۋە دۇب دەرىخىنىڭ مېۋىسىگە ئوخشاش پوستى ناھايىتى قاتتىق، ئىچىدە پەقەت بىرلا دانە ئۇرۇقى بولىدىغان مېۋە.

قاتتىق تاڭلاي <ئانات> تاڭلاينىڭ ئالدىنقى قىسمى. سۆڭەك بىلەن مۇسكۇلدىن تۈزۈلىدۇ.

قاتتىق تەگمەك كۆڭۈلنى رەنجىتىدىغان، ئېغىر تۇيۇلىدىغان يامان گەپلەر بىلەن خاپا قىلماق، رەنجىتمەك، زەربە بەرمەك: زوقى غەلىتە كىشىگە دەرھال قاتتىق تەگدى. * بۇ گەپلەر ئامبالنىڭ ئىززەت-نەپسىگە قاتتىق تەگدى. * بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقان ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ھامۇت ئاچچىقلاپ قالدى. ئۇ گۇرۇپپا يىغىنىدا سىيىتقا خېلىلا قاتتىق تەگدى.

قاتتىق تۇتماق ① ئىختىيارىغا قويۇۋەتمەستىن چىڭ باشقۇرماق: ئۇ خوتۇنىنى قاتتىق تۇتىدۇ. * قادىر مۇئەللىم كەپسىزرەك باللارنى ناھايىتى قاتتىق تۇتىدۇ. ② بىرەر ئىش ياكى بىرەر ئورۇنغا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋالماق: قاسىم تونۇگۈن كەچ تىياتىر كۆرۈشكە قاتتىق تۇتقان بولسىمۇ، ئۆزرە ئېيتىپ قايتىپ كەلدىم. * ئۇ ھازىر بۇرۇنقىدەك كەم سۆز، قىزىرىپلا تۇرىدىغان يىگىت ئەمەس، خۇش چاقچاق، مۇلاھىزىچى ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇ بىزنى قاتتىق تۇتتى. شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلا ئېلىپ كېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى.

قاتتىق تۇرماق ئۆز خاھىشى، پىكرى، قارىشىدىن يانماسلىق؛ ئىككىلەنمەي قەتئىي، چىڭ تۇرماق: كەنجى تەشكىلاتنىڭ پىلانى ۋە ئىسمىلىكى توغرىسىدىكى سوراقتا جاۋاب بەرمەي، باشتىن-ئاياغ قاتتىق تۇردى. * ئامانقۇل باشقا يەرنى تېپىشنىڭ تەس ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ، ئۆز پىكرىدە قاتتىق تۇردى. * – سىرىمىز تېخى

ئېچىلمىدى، - دېدى ئىشەنچ بىلەن قۇشبېگى، - ئەگەر بىز، شۇ ئولتۇرغان ئاغىنىلەر بايىقى گەپتە قاتتىق تۇرساق سىرىمىزنى يەنە يوشۇرۇپ كېتىش مۇمكىن!

قاتتىق تۇمشۇق چىقچىق <زوئول> چىقچىقنىڭ بىر خىلى. تېنى كىچىك، تۇمشۇقى تۈز، قىسقا ۋە قاتتىق كېلىدۇ. دېڭىز بويىدا ياشايدۇ.

قاتتىق جىسىم <فىز> مۇئەييەن ھەجىم ۋە شەكىلگە ئىگە ھەمدە سۈپىتى بىرقەدەر قاتتىق بولغان جىسىملار. مەسىلەن، پولات، تۆمۈر، تاغ جىنسلىرى، ياغاچ، ئەينەك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئادەتتىكى تېمپېراتۇرا ئاستىدا قاتتىق جىسىم دەپ قارىلىدۇ.

قاتتىق سوغۇق <مېتېئور> ئىنتايىن قاتتىق بولىدىغان سوغۇق، قەھرىتان سوغۇق.

قاتتىق سۇ <خىم> تەركىبىدە كالتسىي، ماگنىي تۇزلىرى كۆپرەك بولغان سۇ. بۇنداق سۇنىڭ تەمى ياخشى بولمايدۇ ھەمدە ئاسانلا سۇدا ئاساس ھاسىل قىلىنىۋالىدۇ. ئادەتتە ئۇ يۇمشىتىلغاندىن كېيىن ئىشلىتىلىدۇ.

قاتتىق سۆز ← قاتتىق گەپ: باقى كەمبەغەل بولغان بىلەن قاتتىق سۆزنى كۆتۈرەلمەيدۇ.

قاتتىق سۆز قىلماق ← قاتتىق گەپ قىلماق: - ماگىمۇ قاتتىق سۆز قىلىشتىن ساقلانغان بىر يىگىت، ئۆز نىكاھىدا بولغان ئازاد بىر قىزغا ئەلۋەتتە، ئازار بەرمەس دەپ ئويلايمەن، - دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ.

قاتتىق سۆگەك ھەرقانداق قىينچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، چېنىققان: قاتتىق سۆگەك خىسلىتىڭ، يوق قىلچە نۇقسان-ئىللىتىڭ، ئەل قەلبىدىن پۈتمەس ئۇزۇق ئالغان ئازادلىق ئارمىيەم. * قاتتىق بۆشۈك تاۋلار قاتتىق سۆگەكنى، قورقار ئۆلۈم كۆرسە تاغدەك يۈرەكنى.

قاتتىق سىگىرتاش <گېئول> ← **قاتتىق گەج.**

قاتتىق شانكىر <تىب> سىفلىس كېسەللىكىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا جىنسىي ئەزالار، تىل، كالپۇك، كۆز قاتارلىقلاردا شەكىللىنىدىغان يارا. ئاستى قاتتىق بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ.

قاتتىق قاشتاش <گېئول> بۇ بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيۋى تەركىبى $NaAl(Si_2O_6)$. يېشىل، كۆك ياكى يېشىل يوللۇق ئاق رەڭلەردە كېلىدۇ، ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 6—7. ئۇنىڭدىن زىننەت بۇيۇملىرى ياسىغىلى بولىدۇ.

قاتتىق قول ① ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتمەيدىغان؛ تەلەپچان: راست ئەمەسمۇ؟ سەن ئوغۇللارغا نىسبەتەن بەكلا قاتتىق قول. * دۇرۇس، رەھبەر بولغان كىشى قاتتىق قول بولمىسا، ئىشلارنى يۈرۈشتۈرەلمەيدۇ. ② رەھىمسىز، شەپقەتسىز: بىز دۈشمەنگە نىسبەتەن قاتتىق قول بولۇشىمىز لازىم. * بۇ يېزىدا رەھىمخان دېگەن بىر دېھقان بار ئىدى. گەرچە بۇ ئات «رەھىملىك خان» دېگەن مەنىنى بەرسىمۇ، لېكىن دۇنيادا ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق قول ئادەم بولمىسا كېرەك. ③ پىششىق، پىخسىق، بېخىل: ئۇ قاتتىق قول ئادەم، ئۇنىڭدىن بىرنېمە چىقمايدۇ.

قاتتىق قول بولماق تەلىپى كۈچلۈك، تەلەپچان بولماق: ئوقۇتقۇچى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىغا قاتتىق قول بولغاندىلا، ئۇلارنى ئەخلاق، ئىنتىزام جەھەتتىن ياخشى يېتەكلىيەلەيدۇ. * يولداش مېھرىبان، بىز ئۇنىڭدىن ھېساب ئېلىشتا قاتتىق قول بولمىساق بولمايدۇ.

قاتتىق قوللۇق ① ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتمەي، قاتتىق تەلەپ قويىدىغان ئادەت، خاراكتېر؛ تەلەپچانلىق: ھەتتا دادىسىنىڭ قاتتىق قوللۇقمۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا لۈتپۇللاغا پايدىلىق بولۇپ چىقتى. لۈتپۇللا دادىسىنىڭ تەرسا مىجەزىدىن ئىرادىنى ئۆگەنىدى. * ئۇ باشقىلارغا «يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس» دېگەن روھ بويىچە تەلەپچانلىق بىلەن ئىش تاپشۇرۇشقا ئادەتلەنگىنىدەك، ئۆزىگە ھەمىشە قاتتىق قوللۇق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. ② رەھىمسىزلىك، شەپقەتسىزلىك: شىا مەخسۇت 1875-يىلى تەختكە ئولتۇرغاندىن باشلاپ «تارخانلىق جاساق» تۈزۈمىنى ئىنتايىن قاتتىق قوللۇق بىلەن يۈرگۈزدى. * بۇ قاتتىق قوللۇق سىياسەت داۋام قىلىۋەرسە، ئاۋام خەلق ئۇيقىدىن چاپسانراق ئويغىنىدۇ دەپ ئىشىنىمەن. ③ پىششىقلىق، بېخىللىق، پىخسىقلىق: ئۇنىڭ كىچە-كۈندۈز ئويلايدىغىنى مىڭ خىل ھىيلە-مىكىر ۋە قاتتىق قوللۇق بىلەن توپلىغان شۇنچە كۆپ پۇل ۋە بايلىقنى قانداقمۇ تاشلاپ كەتكىلى بولىدۇ دېگەنلەر بولۇپتۇ.

قاتتىق قوللۇق قىلماق رەھىم قىلماسلىق، شەپقەتسىزلىك قىلماق: ئۇ ئۆزىدىن ئۆتكەن مۇنچىلىك خاتالىق ئۈچۈن تەگرى تولىمۇ قاتتىق قوللۇق قىلىپ كەتمەس دەپ ئىشەنگەنىدى. * لېكىن كۆپچىلىك راستىنى ئېيتسام، دادامغا ئىچىم ئاغرىيدۇ. چۈنكى ئۇ تۇۋا قىلىۋاتىدۇ-دە! بۇنداق ئادەمگە قاتتىق قوللۇق قىلىش توغرا ئەمەس.

قاتتىق قۇم تاش <گېئول> ئۇچلۇق، قىرلىق مىنېرال ۋە تاغ جىنس ئۇۋاقلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر خىل قۇملۇق جىنس. تۇتۇق كۈل رەڭ ياكى يېشىل بولىدۇ. سېغىزلار بىلەن سېمونتلانغان، قاتتىق بولىدۇ. كاۋاكلىق دەرىجىسى تۆۋەن كېلىدۇ.

قاتتىق قېتىشما <خىم> مېتال ۋە مېتال كاربىد ئۇۋاقلىرىنى كۆيدۈرۈپ بىرىكتۈرۈش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدىغان بىر خىل قېتىشما. نۆۋەتتە ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىۋاتقانلىرى ۋولفرام كاربىد بىلەن كوبالت ياكى تىتاندىن ھاسىل قىلىنغان. ئۇ ناھايىتى قاتتىق بولۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدىمۇ ئۆزگەرمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن كۆپرەك مېتال كېسىش، شىلىش پىچىقى ۋە سىم تارتىش قېلىپى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

قاتتىق كۆكۈل ← كۆڭلى قاتتىق: بۇ ئائىلىنىڭ پاجىئەسىدىن خەۋەر تاپقان ھەممە كىشى ئىچ ئاغرىتىشىپ، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىشتى. ئەمما ھەممىدىن خەۋەرسىز بولۇۋالغان بىرقىسىم قاتتىق كۆكۈل كىشىلەر جىم بولۇشۇۋالدى.

قاتتىق كۈن ئېغىر، مۇشەققەتلىك تۇرمۇش: بالىلىرىڭغا ئاش بېرەلمىسەڭ، دۇنيادا بۇنىڭدىن قاتتىق كۈن بارمۇ؟

قاتتىق كۈنگە قالماق تۇرمۇشتا-مۇشەققەتكە، ئېغىر ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق؛ تۇرمۇشى قىيىنلاشماق: ئۇلار دادىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن قاتتىق كۈنگە قېلىپتۇ. * — قاتتىق كۈنگە قالدۇق، — دېدى ئۇ، — ئەتىگەنگە تاپساڭ، كەچكە يوق.

قاتتىق گەپ كۆڭۈلنى رەنجىتىدىغان، خاپا قىلىدىغان يامان، قوپال گەپ-سۆز: — سېنىڭ بۇ قاتتىق گەپلىرىڭدىن جاق تويدۇم، خېتىمنى بەر، سەندىن ئايرىلغىنىم ئايرىلغان! — دېدى زەيتۇنەم. * — ئۆزىڭىزنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ، نۇرمەھەممەت ئۇكام! — دەپ ۋارقىرىدى. بۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ قاتتىق گېپى، باشقىلارغا ئىشلىتىدىغان ھاقارىتى ئىدى.

قاتتىق گەپ قىلماق كۆڭۈلنى رەنجىتىد-

غان، خاپا قىلىدىغان، جانغا تېگىدىغان قوپال ۋە ئاچچىق گەپ-سۆزلەرنى دېمەك: – ئاران تۇرغاندا، ئۇنىڭغا قاتتىق گەپ قىلىپ نېمە قىلىسەن؟ * ئۇلار بىر-بىرىگە قاتتىق گەپ قىلىشىپمۇ قويىدۇ.

قاتتىق گەج <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىۋى تەركىبى $Ca\ SO_4$. يانتۇ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستالى قېلىن تاختىسىمان، ئادەتتە زىچ كاللەكسىمان ياكى دانىچىسىمان بولىدۇ. رەڭگى ئاق، كۆكۈچ، كۆپىنچە سەل سۇس كۆك، بەزىدە سۇس قىزىلمۇ بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 3 – 3.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.8 – 3.

قاتتىق گىپس <گېئول> ← **قاتتىق گەج.**

قاتتىق مانگانتاش <گېئول> بۇ بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيىۋى تەركىبى $mMnO \cdot MnO_2 \cdot nH_2O$. يەككە يانتۇلۇق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئەمچەكسىمان، بۆرەكسىمان ۋە ئۈزۈمسىمان قۇراشما بولۇپ، سىپتا كاللەكسىمان ۋە شاخسىمانلىرىمۇ بولىدۇ. رەڭگى بىلەن ئىز سىزىقلىرى قارا. يېرىم پارقىراقلىققا ئىگە. قاتتىقلىقى 4 – 6، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.4 – 4.7.

قاتتىق ماي <خىم> ← **قاتتىق ياغ.**

قاتتىق ماي كىسلاتاسى <خىم> ← **ستېئارىن كىسلاتا.**

قاتتىق مۇقاۋا <مەت> كىتاب، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ كۆپىنچە كاردون قەغەزنىڭ ئۈستىنى بىر قەۋەت رەخت بىلەن ئوراش ئارقىلىق ئىشلەنگەن مۇقاۋىسى.

قاتتىق ھالەت <فىز> جىسىمنىڭ قاتتىق ھالىتى. ئۇ ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىكى بىر خىل شەكلىدۇر.

قاتتىق ھەربىي يۈرۈش <ھەرب> قىسىمنىڭ جىددىي ۋەزىپىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن قىلغان تېز سۈرئەتلىك يۈرۈشى.

قاتتىق ياغ <خىم> ماي تەركىبىدىكى ئاق رەڭلىك قاتتىق ماددا. ئۇ ستېئارىن كىسلاتا بىلەن گلىتسېرىننىڭ بىرىكمىسى بولۇپ، ئاساسەن ھايۋانات مېيىدا ساقلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن سوپۇن، شام، گلىتسېرىن قاتارلىقلار ئىشلىنىدۇ.

قاتتىق يامغۇر <مېتېئور> 24 سائەت ئىچىدىكى مىقدارى 25 – 50 مىللىمېترغا يەتكەن يامغۇر.

قاتتىق يوپۇرماقلىق كاشتان <بوت> دۇب دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى سوقىچاق، مېۋىسى ياپىلاق ھەم يۇملاق، ياغىچى چىڭ ۋە قاتتىق كېلىدۇ. ياغىچى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، ماشىنىسازلىق ۋە تەنتەربىيە بۇيۇملىرىنى ياساش قاتارلىقلار ئۈچۈن ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قاتتىقچىلىق ئى. مۇشكۇلات، ئازاب-ئوقۇبەتكە تولغان ئېغىر ئەھۋال، قىيىنچىلىق، ئېغىرچىلىق: بىز شۇ كۈنلەردە ئاشۇ قاتتىقچىلىقلاردىن قاچان قۇتۇلۇشىمىزنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلمەيتتۇق. * ئەخمەتنىڭ ئائىلىسىگە ئوخشاش «تۇل خوتۇن-يېتىم ئوغۇللار» بولسا، بۇ قاتتىقچىلىقنىڭ ئېغىر زەربىسىگە ئەڭ دەسلەپتىلا ئۇچرىدى.

قاتتىق-قۇرۇق ① قۇرۇپ قېتىپ قالغان؛ پارچە-پۇرات: رەپقەت ئىشتىن كېيىن قاتتىق-قۇرۇق نانىنى ھۆزۈرلىنىپ يەپتۇ. * روزى قويلارنى تويدۇرۇپ، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئاپىرىدىكەن-دە، ئۆگەي ئانىسى بەرگەن قاتتىق-قۇرۇق نانلارنى بېلىگە تۈگۈپلا مەكتەپكە يۈگۈرىدىكەن. // شۇ

ئارىدا ئامانقۇل بىر تېرە خۇرجۇننى كۆتۈرۈپ كىردى. خۇرجۇننىڭ بىر بېشىدىن ھەرە قوندىقى چىقىپ تۇراتتى. مېھمان خۇرجۇننىڭ ئىككىنچى بېشىدىكى قاتتىق-قۇرۇقلار ئىچىدىن ياغلىقتا تۈگۈلگەن بىرنەچچە كاللەك قەنت بىلەن بىر بۇلۇڭ چاينى چىقىرىپ رەۋىخان موماينىڭ ئالدىغا قويدى. ② نازۇنېمەتلەر كەمچىل، غورىگىل: — جانابلىرى مۇبارەك قەدەملىرىنى بېسىپ بۇ يەرگە كەلگەن ئىكەنلا، پېقىر قاتتىق-قۇرۇقلا ئۈزۈتىپ قويۇشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ. ③ كۆڭۈلگە قاتتىق تېگىدىغان، قوپال، قاتتىق (مۇئامىلە، گەپ-سۆز ھەققىدە): ئەمەلىيەتتىمۇ سانىخان توختىنىڭ مۇنداق قاتتىق-قۇرۇق گەپلىرىنى كۆتۈرەلمەيتتى. * جېنىم ئاچا سىزگە خىزمەت قىلالمىدىممۇ؟ بىلمەسلىكتىن قاتتىق-قۇرۇق سۆزلەر قىلدىممۇ؟ ④ مۇھىم بولمىغان، ئۇششاق-چۈششەك، پارچە-پۇرات (ئىش، خىزمەت ھەققىدە): بۇ يەردە بارغانسېرى ئاۋات بازار بولىدۇ. ماگىزىنچىلارنىڭ ئىشى تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كېتەر. مەن ۋاقتىم يەتسىلا بۇ يەرگە كېلىپ قاتتىق-قۇرۇق ئىشچىلارنى قىلىشىپ بېرىپ تۇرىمەن. * ئانىنىڭ قۇربى يەتمەيدىغان نۇرغۇن ئېغىر قاتتىق-قۇرۇق ئىشلارنى نىجات قىلىپ بېرەتتى. كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار بىر-بىرىنى ھەقىقىي ئانا-بالىدەك كۆرىدىغان بولۇشتى.

قاتتىق-قۇرۇق بولۇپ قالماق نازۇنېمەتلەر كەمچىل، غورىگىل بولماق: — رازى بولۇشسىلا مېھمانلار، ياخشى كۈتەلمىدۇق، سەل قاتتىق-قۇرۇق بولۇپ قالدى، خاپا بولماي قايتىشسىلا، — دېدى ساھىبخانا.

قاتتىقلاشتۇرماق «قاتتىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاتتىقلاشماق پ ① قاتتىق ھالەتكە كەلمەك، قاتتىق بولماق، قاتماق: بۇنىڭدا جىنسىي ئەزا، تىل ۋە لەۋ قاتارلىقلاردا جاراھەت پەيدا بولىدۇ، ھەمدە كېسەل ئۇچۇقنىڭ ئاستى قىسمى قاتتىقلىشىدۇ. ② ئېغىرلاشماق، قىيىنلاشماق: قىشتا سۇ قۇرۇلۇشىدىكى ئىشلار بارغانسېرى قاتتىقلىشىپ نۇرغۇن كىشىلەرگە ھارغىنلىق چۈشتى.

قاتتىقلىق «قاتتىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياش ۋاقتىدا ياخشىلىق قىلمىغان، قېرىغاندا قاتتىقلىق كۆرەر (ماقال). * سىزنىڭ قىلغان مۇنداق قاتتىقلىقىڭىز مېنى ھەقىقەتەن ئامالسىز قالدۇردى.

قاتتىقلىق قىلماق ① چىڭ تۇرۇۋالماق؛ قەتئىي بولۇۋالماق: بالام، مېنى قاتتىقلىق قىلدى دېمىگىن، ھەرقانداق ئىشتا قاتتىق تۇرمىساڭ بولمايدۇ. * — قاتتىقلىق قىلماڭ ئۇكام، بىز جىنايىتىنى ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك قىلىمىز، سىز پەقەت سىزنى كىملەرنىڭ مۇشۇ يولغا كىرىشكە كۈشكۈرتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرسىڭىزلا بولىدۇ، — دېدى ئۇ كىشى قۇۋلۇق بىلەن ھىجىيىپ. ② شەپقەتسىزلىك قىلماق، رەھىمسىزلىك قىلماق؛ شەپقەتسىز، رەھىمسىزلارچە مۇئامىلە قىلماق: بۇنچىۋالا قاتتىقلىق قىلماڭ، ئەينى چاغدا دادىڭىز بىلەنمۇ ئەل-ئاغىندارچىلىقىمىز بار ئىدى، شۇنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولسىمۇ، بىزگە ئازراق رەھىم قىلىڭ ئۇكام. ③ بېخىللىق، پىخسىقلىق قىلماق؛ بېخىل، پىخسىق، چىڭ ۋە پىششىق بولۇۋالماق: — باي تۇرۇپ شۇنچە قاتتىقلىق قىلسىز، باي بولمىسىڭىز نېمە قىلاتتىڭىز، — دېدى ھېلىقى كىشى ئۆكۈپ.

قاتتىق-يۇمشاق ① قاتتىق ۋە يۇمشاق: قاتتىق-يۇمشاق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. قوپال ۋە سىلىق: ئەكبەرنى خاتالاشتۇرغانمۇ مەنسۇر، ئۇ ياش ۋە ساغلام

يىگىتنى قاتتىق-يۇمشاق ۋاستىلەر بىلەن ئۆزىگە تارتىۋالغان! * ئۇ بىر دورا كار قىلمايدىغان، داۋالىغىلىمۇ بولمايدىغان ئادەم، قاتتىق-يۇمشاق ئۇسۇللارنىڭ ھەممىسى تەسىر قىلمايدۇ، ئەڭ ياخشىسى ئۆز ئىشىڭنى قىلىۋەرگىن.

قاتتىق-يىرىك ① قاتتىق ھەم يىرىك، يۇمشاق ئەمەس: ياخشى ئۇخلالمىدىڭىز ئورنىڭىز قاتتىق-يىرىك بولۇپ قالدىمۇ دەيمەن. ② قوپال ۋە يېقىمسىز: ئىزامغا باشلىقنىڭ قاتتىق-يىرىك گەپلىرى ھەممىدىن بەك ئېغىر كەلگەنىدى. ③ ئېغىر ۋە جاپالىق: قاتتىق-يىرىك ئىشلاردا پىشىپ ئۆستىخىنى قاتقان، زاماندىن، ئۆز ئورنىنىڭ ئۆزگەر-گەنلىكىدىن ھاياجانغا چۆمگەن قادىر ئۆزىدە تاغنى تالقان قىلىدىغان كۈچ-مادارنىڭ، ھەرقانداق جاپا-مۇشەققەتنى راھەت بىلىدى-غان خوجايىنلىق غورۇرنىڭ جۇش ئۇرۇپ تۇرغانلىقىنى سېزەتتى.

قاتراتماق «قاترىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇ-رىي دەرىجىسى: باشلىق بىلەن ئوخشاشلا تورۇق قاشقا ئاتقا مىنگەن ۋە ئوخشاش جابدۇنغان يەنە بىر قوغدىغۇچىمۇ ئېتىنى تەڭ قاترىتىپ ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن قالماي باراتتى.

قاتراشماق «قاترىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھازىر خەلقنى ئالداپ ئۆزلىرىگە رام قىلىش ئۈچۈن تەرەپ-تەرەپكە قاترىشىۋاتىدۇ.

قاتراڭ سۈپ. قېتىپ كەتكەن: ئۇلار ئولتۇرغان مەپە لەڭگەر كوچىسىدىكى قاتراڭ يولدا سىلكىنىپ كېتىپ باراتتى.

قاتراڭ-تاقىر قاتراڭ ھەم ھېچقانداق ئۆسۈملۈك ئۈنمىگەن: ئۇلار ئەتىسى چاشگاھ ۋاقتى بىلەن چۆل-جەزىرىلىك قاتراڭ-تاقىر سايىنىڭ چىقىش ئېغىزىدىكى كۆجۈم مەھەللە-يېزا گوزىرىگە كېلىپ توختىدى.

قاتراڭغۇ سۈپ. ئورۇق، قاتمال: ئابدۇغېنى قاتراڭغۇ قوللىرى بىلەن توختامنامىنى ئامبۇردەك قىسقان پېتى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، گاچ-گاچ دەسسەپ چىقىپ كەتتى. * — كاپىشما! — ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمگە تىك قادىلىپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى، ئورۇق، قاتراڭغۇ يۈزىنىڭ قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلدىدى. مەن، بىلمەن، ئۇ مۇنداق چاغدا ئايانماي مۇشت ئاتىدۇ.

قاترىماق پ ① ئادەتتىكىدىن ئىتتىكرەك، يۈگۈرگەندىن ئاستىراق ھالەتتە ماڭماق؛ سوكۇلدىماق: مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن قاتراپ «بۇتخانا» ئالدىغىچە كەلدىم. ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ئارىسىدا بالىلار، ئىتلار پەرۋانىلەردەك يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. ② قاتنىماق، بېرىپ- كېلىپ يۈرمەك: ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا كەسپىي ئۇنۋان بېرىش ئوقتۇرۇشى كەلگەندىن كېيىنلا، مەنمۇ كەچلىرى كۇتۇپخانىغا قاتراشقا مەجبۇر بولدۇم. * قاسىم كېيىنكى ھەپتە ئىچىدە پۇت-قولىنى بولەكچە تېز قىلىپ، يېزىمۇيېزا، كەنتمۇكەنت قاتراپ يۈردى.

قات-قات بىرنەچچە قات، قاتمۇقات: دەردى يوق دەمسەن مېنى، دەردىم ئىچىمدە بىر تۇلۇم. شامەخسۇت زاماندا، قات-قات كەلدى بۇ زۇلۇم.

قاتقۇزماق «قاتماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇجى كەلگۈچە مەن ئاتنى ھارۋىغا قاتقۇزۇپ تەق قىلىپ قويدۇم.

قات-قېتى ئۈستىدىكى قاتلامدىن تارتىپ ئەڭ ئاستىنقى قاتلىمىغىچە بولغان ھەممە قېتى، پۈتۈن جايى: ئۇ تۇنجى قېتىم يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ يىغلىۋەتتى، يۈرىكىنىڭ قات-قېتىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان ئاچچىق ياشلىرى ئۇنىڭ كىر بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنى يۇماقتا ئىدى.

قاتقىلاق ئى. تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددىلار كەم بولۇش تۈپەيلىدىن تۈزۈلۈشى

ناچارلىشىپ، سۇغارغاندىن ياكى يامغۇر ياغقاندىن كېيىن ئۈستى قىسمى قېتىۋې- لىپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ماس كەلمەسلىكى.

قاتلاتقۇزماق «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ لاتىلارنى ئايالىغا چىرايلىق قاتلاتقۇزدى -دە، قولتۇقىغا قىسىپ تالاغا ماڭدى.

قاتلاتقۇزۇلماق «قاتلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇغۇچىلارغا قاتلاتقۇزۇلغانىدى.

قاتلاتماق «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بېرىپ قەغەزلەرنى چىرايلىق قاتلىتىپ قوياي، سىز ئەتە بېرىپ ساناپ ئېلىپ كېتىڭ.

قاتلاشماق ① «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار لوزۇنكىلىرىنى قاتلىشىپ، قايتىشقا تەييارلانغانىدى. ② پۈرلەشمەك، قات ھاسىل بولماق: ئۇنىڭ بېشىنىڭ سوقچىقمۇ يوقاپ كەتكەن بولۇپ، ئېڭەك گۆشلىرى ساڭگىلاپ، يۈتازىدەك قاتلىشىپ قالغانىدى. * ئۇ كىشى قونچىلىرى قاتلىشىپ كەتكەن كونىراق مەسە كىيىۋالغانى- دى. ③ قايرىلىپ پۈكلەنمەك، پۈكلىنىپ قالماق: دۈمبىسىدىكى يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن بولسا كېرەك، تىزى قاتلىشىپ، لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. * ئات كۆچىنىڭ بارىچە سەكرىدى-يۇ، ئەمما يۇلغۇنۇپ چىقالماي ئالدىنقى پۇتلىرى قاتلاشتى.

قاتلاق ① سۈپ. قاتلانغان ھالەتتىكى، قاتلانغان: قاتلاق يوپكا. * ئۇنىڭ تاپقان- تەرگىنى توپا-چاڭ، ئۆمۈچۈك تورلىرى ئارىسىدا قالغان چوڭ ساندۇق ئۈستىدىكى قاتلاق ھالەتتىكى كىگىزلەر، ئەستىرى مايلاشقان چىت يوتقان، ماي تۇلۇمغا ئوخشاپ قالغان ئىككى دانە سامان ياستۇق ئىدى. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ قاتلانغان جايى: بوۋاي بايراقنى قاتلىقىدىن چۈشۈرۈۋاتقاندا سول تەرەپتىكى قومۇشلۇق چىغىر يولدىن ئەپكەش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان جامىل ئۇنى كۆرۈپ قالدى.

قاتلاق يوپكا ئېتىكىگە گارمون شەكلىدە قاتلاق چىقىرىپ تىكىلگەن يوپكا.

قاتلاقلىق سۈپ. قاتلىقى بار، قاتلانغان، قاتلاپ قويۇلغان: ئەمەت ئىشكاپتىكى تۆت قاتلاقلىق خەرىتىنى ئالدى ۋە شىرە ئۈستىگە يېيىپ ئاچتى. * ئۇ گەپ ئاڭلاۋېتىپ، دېرىزە تۈۋىدىكى كىيىم تىكىش ماشىنىسىغا، قاتلاقلىق يوتقان-كۆرپىلەرگە قاراپ قويدى. //· يەنە بىر چەتتە گېزىت ۋە ژۇرناللار رېتى بىلەن قاتلاقلىق تۇراتتى.

قاتلام ئى ① مەلۇم قېلىنلىقتىكى ياكى قات-قات ھالەتتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قەۋىتى، قېتى: ئاتموسفېرا قاتلىمى. مۇز قاتلىمى. ② <گېئول> تەركىبى ئاسا- سەن بىر خىل بولغان چۆكۈندىلەردىن ئىبارەت تاغ جىنسلىرى قەۋىتى: ھاك قاتلىمى. كۆمۈر قاتلىمى. شېغىل قاتلىمى. * يەر ئۈستى سۇلىرى يەرگە سىڭىپ كىرىش جەريانىدا، نۇرغۇن پاسكىنا نەرسىلەر يەر قاتلىمىدىكى قۇم، شېغىللاردىن سۈزۈلۈپ ئۆتىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىرقەدەر پاكىزە ھېسابلىنىدۇ. ③ كۆچمە. كىشىلەرنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيەت ۋە بەلگىلىرىگە ئاساسەن بىرلەشكەن گۇرۇپپىسى، توپى؛ تەبىقە: زىيالىيلارنىڭ قاتلىمى. * بەزىدە يول بىلەن، بەزىدە ئۇدۇل كەلگەنلا ئېتىزنىڭ قىرلىرى بىلەن مېڭىۋاتقانلار ئارىسىدا پۈقرالارنىڭ ھەرقايسى قاتلىمىدىكىلەرنىڭ ھەرقاندىقى تېپىلاتتى. * ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى، مەسىلەن، خۇيزۇ ئۆلىمالىرىدىن مالىنشياۋ، ئۇيغۇرلاردىن ھېكىم بەگ تەيجى، ھۆسەنبايلار، يەنە

بىرمۇنچە موڭغۇل ۋە قازاق چوڭلىرىمۇ ئىلى قوزغىلىڭىغا ماددىي ۋە مەنىۋى ياردەملەر بەرگەن. ④ كۆچمە. تەۋەلىك مۇناسىۋىتى جەھەتتىن بۆلۈنگەن ھەر دەرىجە: ئاساسىي قاتلام. * مەكتىپىمىزدىكى ئوتتۇرا قاتلام رەھبەرلىك بەنزىسنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئاخىرقى باسقۇچقا قەدەم قويدى. * كىشى قايسى قاتلامدا ئىشلىمىسۇن، يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلسە، ۋەتەنگە، دۆلەتكە تۆھپە قوشۇشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلىپ يۈكلىسە، ئەڭ ئاخىرىدا قىلغان ئىشىدىن نەتىجە قازىنالايدىكەن.

قاتلام ئارا سۇ <سۇ> سۇ ئايرىغۇچى ئۈستۈنكى ۋە ئاستىنقى ئىككى قاتلام ئارىلىقىدا ساقلىنىپ تۇرغان يەر ئاستى سۈيى.

قاتلام يۈزى <گېئول> چۆكۈندى ئۈزۈلگەن يۈزگە ياكى چۆكۈندى شارا-ئىتى ئۆشتۈمتۇت ئۆزگەرگەن يۈزگە ۋە ياكى يالانغان يۈزگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ئۇنىڭدا قېلىنلىق دېگەن ئۇقۇم مەۋجۇت بولمايدۇ. ئادەتتە تەكشى ياكى قىيپاش بولىدۇ. ئۇ يەنە تۈز سىزىقلىق يۈز، دولقۇنسىمان يۈز ۋە ئەگرى سىزىق-لىق يۈز دېگەنلەرگە ئايرىلىدۇ.

قاتلام-قاتلام بىرقانچە قاتلامدىن ئىبارەت بولغان، قاتلاملىرى ئۈستمۇئۈست ئورۇنلاش-قان: كىمنىڭ كۆچى يەتسە، قانچە ئېلىۋېرىسى-مۇ، ھېچكىم ئىستەك-سوراق قىلمايدىغان بۇ ھەممەتلىك بايلىق قازغاندا خۇددى قاتلام-قاتلام تاغ جىنسلىرىغا ئوخشاش يوتقاندەك، پالاستەك كۆمەل بولۇپ قومۇرۇلۇپ چىقاتتى.

قاتلاملىق سۈپ. قاتلاملىرى بار، قاتلاملارغا بۆلۈنگەن: قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ مەمۇرىي تۈزۈمى ئەينى چاغدىكى كۆپ قاتلاملىق ۋە كۆپ شەكىللىك ئىجتىمائىي تۈزۈمگە ئۇيغۇنلىشىش ئېھتىياجى بىلەن تىكلەنگەن.

قاتلامۇقاتلام قاتلاملار بويىچە، ھەممە قاتلاملاردا: بۇ چارە قاتلامۇقاتلام مۇزاكىرە قىلىنىپ، يېزا-كەنت كادىرلىرىنىڭ ۋە كەڭ ئاممىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى.

قاتلانماق ① «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ تىترەۋاتقان قولى بىلەن يانچۇقىدىن قاتلانغان ياغلىقنى ئالدى. ئۇنى ئاستا ئېچىپ، تەرلىمىگەن يۈزىنى، بويۇنلىرىنى قايتا-قايتا سۈرتتى. ② پۈكۈل-مەك، پۈكلەنمەك؛ پۈرۈلمەك، قورۇلماق: قادىرنىڭ بويۇن گۆشلىرى ئۆكۈزنىڭكىدەك قاتلىنىپ تۇرغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭغا «بۇقا» دەپ لەقەم قويۇشقانىدى. * ئۇ چىقىپ كېتىدىغان چاغدا جالالدىن دوختۇرغا قاتلىنىپ تەزىم قىلدى. لېكىن ماڭا قاراپمۇ قويمىدى. ③ ھەسسىلەنمەك، ھەسسە كۆپەيمەك: ھەش-پەش دېمەستە بالىنىڭ بېشى ئۈچ قاتلاندى. ئەمدى بالا باققۇچى ئايالغىمۇ بويسۇنمايدىغان بولۇۋالدى. * يادىمدا، بېيجىڭغا ماڭسام ئاتلىنىپ، ئۇزاتقان دېھقانلار مېنى شادلىنىپ. دېيىشكەن: «يەتكۈزۈڭ ئارزۇيىمىزنى، بەختىمىز تېخىمۇ كۆلسۇن قاتلىنىپ...»

قاتلىشاڭغۇ سۈپ. قاتلىشىپ تۇرىدىغان، قاتلاشقاندەك كۆرۈنىدىغان: ئۇنىڭ قاتلىشاڭغۇ سولغۇن قاپاقلىرى يېپىۋالغان ياشاڭغۇ كۆزلىرى-دىن ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى غۇۋا چاقناپ تۇراتتى.

قاتلىق سۈپ. قېتى بار، قاتلانغان.

قاتلىما ① سۈپ. قاتلىنىدىغان، قاتلىغىلى بولىدىغان: قاتلىما كارىۋات. قاتلىما ئورۇندۇق، قاتلىما ئۈستەل. * ئۇ دېرىزە تەكچىسىگە يانداپ قويۇلغان قاتلىما ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، چوڭقۇر خىيالغا كەتتى. ② سۈپ. قاتلانغان، قاتلىنىپ پۈرۈلگەن: تەر ئۇنىڭ گۆشلۈك مەڭزىدىن قاتلىما ئېڭىكىگە ئېقىپ چۈشۈۋاتاتتى. ③ ئى. خېمىرنى نېپىز ئېچىپ، ئۈستىگە

ياغ سۈرتۈپ، ئاندىن ئۇنى قەۋەتمۇقەۋەت قاتلىغاندىن كېيىن نېپىزرەك ئېچىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تەملىك نان: ئەپەندىم بازارغا كېلىپ خوتۇنىغا: — خوتۇن، ئەتە ئۆيگە مېھمان كېلىدىغان بولدى، ئوخشىتىپ قاتلىما ياقىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

قاتلىما نان ← **قاتلىما**: ئانا بىر پەتنۇستا بىر چۆگۈن چاي، بىر ھېجىر قايماق، بىر قاتلىما نان كۆتۈرۈپ كىردى.

قاتلىماق پ. ① قەغەز، رەخت ۋە شۇ قاتارلىق نېپىز، يۇپقا نەرسىلەرنى پۈكلەپ قەۋەتلىمەك: ئۇ تاغارلارنى قائىدە بويىچە قاتلاپ، تۆمۈر كوزۇپنىڭ ئىچىگە ئىرغىتىپ تاشلىدى. * يىراق يەردىن قورقمايمەن، شامال يەتمەس ئېتىم بار. بىزنىڭ يارغا ئۈچ بۇرجەك، قاتلاپ قويغان خېتىم بار. ② ھەسسىلىمەك، ھەسسىلەپ ئاشۇرماق، ئارتقۇزماق: بىزنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىمىزنىڭ ئومۇمىي كۆرەش نىشانىسى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈش شەرتى ئاستىدا، مەملىكەت بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 2000- يىلىغا بارغۇچە ئىككى قاتلاشتىن ئىبارەت. * شۇبۇ تۆت يىل ئىچىدە چوڭ بولۇپتۇ ئۆزگىرىش-ئۆرلەش، ھوسۇلنى قاتلىغان كۆپ دۆي ۋە ئىش ئىلغارىنى كۆردۈم. ③ قىسقارتماق: ئۇندا ئىشچان كىشىلەر دادىل ئالغا ئاتلايدۇ، يىللىق ئىشنى — سۈرئەتنى ھەپتە، ئايغا قاتلايدۇ. * بۈگۈن قۇدرەت تاپقاچ ۋەتىنىم تەرەققىيات — پەللە ئاتلىدى. كەشپىياتتىن يارىتىپ قامۇس، ئۆرلەپ كۈندە يىلنى قاتلىدى. ④ كۆچمە. ياپماق، يېپىپ قويماق؛ تاشلىماق، بولدى قىلماق: ئۆمۈر زىخلاشتى دەپ ھەرگىز ئوقۇشنى قويمىغىن قاتلاپ، ياشانغاندا بىلمەدەك پارىشار ھېچ نەرسە يوق ئى يار. * كىتاب كۆرسە شۇ زامان، بىر ئوقۇپلا قاتلايدۇ. دەسمايە ئۈچۈن قانچە سۆز، ئىبارىلەر يادلايدۇ.

قاتما I ① سۈپ. قاتقان: قاتما كۆل جىنس. ② سۈپ. كۆچمە. ئېتى قاچقان، ئورۇق: ئۇ چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، 50 ياشلار چامىسىدىكى قارىمۇتۇق، قاتما كەلگەن ئادەم ئىدى. * مەن ئۇنىڭ ئالدىغا تاماكا قاچامنى ئېچىپ قويدۇم. ئۇ يوغان قاتما بارماقلىرى بىلەن گېزىت قەغىزىگە موخوركا ئوراپ تۇرۇپ سۆزگە قىزغىن كىرىشىپ كەتتى. ③ ئى <گېئول> قەدىمكى ھايۋانات قالدۇقلىرى، يادىكارلىقلار ياكى ئىزلارنىڭ يەر ئاستىغا كۆمۈلۈپ قېلىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان تاشقا ئوخشاش نەرسىلىرى.

قاتما سۆز <تىل> بەلگىلىك گرامماتىكىلىق شەكىلدە تۇراقلىشىپ قالغان لېكسىكىلىق بىرلىك. مەسىلەن، دېگەندەك، قارىغاندا سۆزلىرىگە ئوخشاش.

قاتما كۆل جىنس <گېئول> يانار تاغدىن ئېتىلىپ چىققان كرىستال ئۇۋاقلىرى، جىنس ئۇۋاقلىرى ۋە ئەينەكسىمان ئۇۋۇندا قاتارلىقلارنىڭ سېمونتلىشىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان بىر خىل تاغ جىنسى. كۆپىنچە قىزغۇچ قوڭۇر، سېرىق ياكى كۆل رەڭ بولىدۇ. تۈزۈلۈشى بوش ۋە كاۋاك، مېخانىكىلىق چىداملىقى تۆۋەن كېلىدۇ. نازۇكلىرىنى قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

قاتما II ئى <تىب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. كېسەل قوزغاتقۇچىسى قاتما تاياقچە باكتېرىيىسى بولۇپ، يارا ئېغىزى ئارقىلىق بەدەنگە كىرىدۇ. بۇنىڭدا دەسلەپ يۈز مۇسكۇللىرى سپازمىلىنىش، چىش كىرىشىش، يادەك غادىيىپ قېلىش، ئاخىرىدا پۈتۈن بەدەن مۇسكۇللىرى

تارتىشش؛ نەپەس قىينىلىشش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. ئېغىر بولغانلىرى ئۆلۈپمۇ كېتىدۇ.

قاتما كېسەل <تب> ← **قاتما** II.

قاتماق I پ ① قاتتىق هالەتكە كەلمەك، قاتتىق بولماق؛ سۇيۇق ياكى يۇمشاق هالىتىنى يوقىتىپ قاتتىقلاشماق: يېلىم بىلەن قاتقان چاچلىرىدا سىيرىلىپ توختىمايۋاتقان ياغلىقنى بىر قولىدا تۇتۇپ، بىر قولىنى هاۋادا پۇلاڭلىتىپ كېتىپ بارغان ئايال دەرهال توختىدى. * شوپۇر بىلەن مەن زەي شېغىل ئۈستىدە قېتىپ كەتكەن بىرېزېنتنى يېيىنچا قىلىپ ياتتۇق. ② كۆچمە. سوغۇقتىن مۇزلاپ ئۈيۈشۈپ كەتمەك، توڭۇپ كەتمەك، توڭلىماق: – پۇتلىرىم قېتىپ كەتتى، ئازراق ماڭايلى، توڭلاپ ئۆلمەيلى يەنە! – دېدى ئۇ ئولتۇرغانلارغا يالۋۇرۇپ. ③ كۆچمە. قورقۇش ياكى هەيران بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەردىن جىمجىت تۇرۇپ قالماق، بىر ئىزدا شۇكلا توختاپ قالماق: ئۇ «پىچاقنى تاشلا، قولۇڭنى كۆتۈر!» دېگەن ئاۋازلارنى ئاڭلاپ قورققىنىدىن قېتىپلا قالدى. * شالدامباي قېچىرنى يېتىلەپ، هويلىغا كىرىپ كەلگەندە دىلئاۋاز هاڭ-تاڭ بولغىنىدىن قېتىپلا قېلىپتۇ. ④ ئېگىلىشچانلىقنى، ئەۋرىشىملىكىنى يوقاتماق: ئۆز ئورنۇمغا بېرىپ تاش چېقىشقا باشلىدىم. سائەت ئون بولغان مەزگىللەردىلا بەللىرىمنىڭ قېتىپ قالغانلىقىنى سەزدىم. بولقامنى تاشلاپ، تاش ئۈستىدە ئوڭدا ياتتىم. * – مەيلى ئەمەسمۇ، – دېدى مەنسا راستىنلا هېچنېمە بولمىغاندەك، – سىزنىڭ نازۇك، ئەۋرىشىمدەك سەنئەتكە باپ بەدىنىڭىز قېتىپ قالماستىن ۋە مەنمۇ پۇتۇنلەي قوپال بولۇپ قالماستىن ئىلگىرى بىرنەرسە قىلىپ باقارمىز. ⑤ كۆچمە. چىنىقىپ پىشماق، مۇستەهكەملەنمەك، مەزمۇتلاشماق: سۆڭەكى قاتماق. * تورپىقىڭىزنىڭ تېخى بېلى قاتماپتۇ، ئەسقېتىشقا بىرەر يىل باردەك تۇرىدۇ، قېنى نەچچە سورايسىزكىن؟ * مۇسكۇللىرىنىڭ ئەينى گاڭ، تاشتەك مەهكەم قېتىپتۇ. بارلىق مەيدان ئەهلىمۇ، سېنى ماختاپ كېتىپتۇ. ⑥ كۆچمە. قاتتىق كۈلۈپ ياكى يىغلاپ تېلىقماق: مەن ئۇلارغا ئەهۋالنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەرگەنىدىم، ئۇلار كۈلۈپ قېتىپ قېلىشتى. ⑦ كۆچمە. بىر ئىزدا، بىر سەۋىيىدە ياكى مەلۇم بىر چەكتە ئالغا باسماي تۇرۇپ قالماق: ئۇنىڭ هاياتقا، ۋەزىيەتكە، ئادەملەرگە بولغان قارىشى ئۆزگەرمىدى. ئۇ هەممىگە قېتىپ قالغان كۆز قاراش بويىچە قارايدۇ. * نۇرغۇن هازىرقى زامان تەبىئىي پەن ئالىملىرىنىڭ ئۇقۇملىرىنىڭ قېتىپ قالغانلىقى توغرىسىدا ئېنگېلس تالاي قېتىم سۆزلىگەنىدى. ⑧ كۆچمە. ئىشلىمەي، پىكىر قىلالماي قالماق؛ سەزگۈرلۈكىنى، ئۆتكۈرلۈكىنى يوقاتماق (باش هەققىدە): بېشىڭ قاتسا، تامغا ئۇر (ماقال). * ئۇكام يا پۇل، يا ئاش، يا ئوتۇن-ياغاچ بولمىسا! هەي، باشنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتتى، ئايالىم ئېغىر ئاغرىق، دوختۇرغا ئېلىپ باراي دېسەم پۇل يوق. ⑨ كۆچمە. ناهايىتى ئېسىل ياسانماق، پۇزۇر ياسىنىپ ئۆزىنى چوڭ كۆرسەتمەك: شۇنداق، سىز باي، شۇڭا قېتىپ يۈرۈيسىز، بىراق سىزنى مۇنداق قېتىپ يۈرۈشكە سازاۋەر قىلغان نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىز-دە، بىچارە... ⑩ كۆچمە. غەرق بولماق، هېچنېمىنى سېزەلمەيدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالماق (ئۇخلاش هەققىدە): رەهىم بوۋاي قېتىپ ئۇخلاپ كەتكەنىدى. * غەملەرگە پېتىپ قېلىپتۇ، ئۇخلاپمۇ قېتىپ قېلىپتۇ.

قاتماق II پ ① قوشماق، بىرلەشتۈرمەك

ياكى ئارىلاشتۇرماق: ئىسپىرتقا سۇ قاتماق.
* ئەھەت شۇجى 50 يۈەن پۇلنى مۇئامىلدار-
نىڭ قولىغا تالۇن بىلەن قېتىپ تۇتقۇزدى. *
كالا سويدۇق قىسنىپ، تېرىلغۇدا يېيىشكە.
بىزنى يارغا قاتقانلار، كىرىپ كەتكەي
بېھىشكە. ② كۆچمە. قىستۇرماق، ئارى-
لاشتۇرماق، قوشماق (گەپ-سۆز
ھەققىدە): — سىز ئۆزىڭىز، — ئۇ دۈيجاڭ-
نىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ئۇن قاتتى، — بىر
ئوبدان كىچىكئاخۇننىڭ ئىسمىنى «لەقۋا»
غا ئۆزگەرتىپ قويغان سىز ئۆزىڭىز... * —
ئارزۇ دېگەن شۇجىنىڭ سىڭلىسى تۇرسا،
— ئاياللاردىن بىرى گەپ قاتتى، — ھەممىنىڭ
ئالدىدا ماڭمىسا بولامدۇ؟ ③ كۆچمە.
توقۇماق؛ ئۆزى ئىجاد قىلىپ ئوقۇماق،
تۈزمەك (قوشاق، نەزمە قاتارلىقلار
ھەققىدە): ئىككى كۈندىن كېيىن راجى
بالىنىڭ قەھرىمانلىق بىلەن قۇربان بولغانلىقى
تاغقا ئاڭلاندى. كىمدۇر بىرى دەرھاللا ئۇنىڭ
ئىشلىرىدىن قوشاق قاتتى. * كېلىپ مەشرەپ
غەزەل قاتقان قەدىم ئىلچى بازارى بۇ،
كۆرۈپ شائىر بۇ جەننەتنى يېڭى داستان
يازار قايناق. ④ ئات، ئېشەك قاتارلىق
ئەمگەك ھايۋانلىرىنى ھارۋا، قوش
قاتارلىق ئەمگەك قوراللىرىغا تەرتىپ
بويىچە كىرگۈزۈپ، قائىدىلىك جايلاشتۇر-
ماق، ئورۇنلاشتۇرماق، قوشماق: —
ئەخمەتجان! — دەپ توۋلىدى قىز، —
دەرھال ئۆيگە بېرىپ دادامغا ئېيتە، ئېشەك
ھارۋىسنى قېتىپ كەلسۇن. * — بۇ گەپلەرنى
ئەمدى قويۇڭ، — دېدى ئۇ ئەلەملىك تىنىپ،
— ھەممە پېشكەللىك ئۆزۈمدە، ئادەم
ئۆزىنى بىلىشى كېرەك ئىكەن، ھېچقاچان
ئۆكۈزنىڭ ئورنىغا ئۆچكىنى قوشقا قاتقىلى
بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنمەپتىمەن.

قاتمال سۈپ ① قېتىپ قالغان، قوپاللىشىپ
قالغان: — قانداقچە يولسىزلىق بولىدىكەن؟
— دېدى قاتماللىراق كەلگەن ئېگىز بويلۇق
بىر ئادەم مەخسۇت مۇھىتىغا ھومىيىپ، —
جازانىخور بىلەن گۆرۈكەشنىڭ ئەدىبىنى
بەرگىنىمىز يامان بولۇپتىمۇ؟ مەن ئۇنىڭغا
قۇچاق ئاچتىم، ئۇ بولسا يوغان، قاتمال
قوللىرىنى ماڭا سۇندى. بىز ئەپسىز، ئەمما
قىزغىن كۆرۈشتۇق. * ئۇنىڭ قورۇق قاپلىغان
قاتمال يۈزىنى غەمكىنلىك، ۋۇجۇدىنى كەم
ئۇچرايدىغان بىر خىل غەشلىك قاپلىۋالغانىدى.
② كۆچمە. بىر ئىزدا توختاپ قالغان؛
ئۆزگەرمەس، ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان،
جاھىل: ھازىر بوۋاملارنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ
كەتتى. سەنزە ئاكامنى بوۋامنىڭ شۇ قاتمال
قاراشلىرىنىڭ قۇربانى بول دېمەكچىمۇ؟ *
ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك مېۋىسىنى تەقسىم
قىلىش جەھەتتىكى قاتمال تۈزۈملەر ئۇنى
ئويغا سالغانىدى. * ئەندىشە قىلماڭ، ئۇنىڭ
ھاياتى نېمىگە ھېساب ئىدى! دۇنيا سىر
جاھىل، قاتمال كاللىدىن تازىلىنىدۇ، خالاس.
* خاتىپ بەگزادىنىڭ سۆھبەتكە ئارىلىششى
ئارىدىكى قاتمال ھالەتنى بۇزۇپ تاشلىدى.

قاتماللاشتۇرماق «قاتماللاشماق» پېئىلى-
نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئوبدان
داۋاملىشىۋاتقان سۆھبەتنى يېڭىدىن كەلگەن
ھېلىقى ۋەكىل بىردىنلا قاتماللاشتۇرۇپ قويدى.

قاتماللاشتۇرۇلماق «قاتماللاشتۇرماق»
پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەخپىي
بۇيرۇق بىلەن سۆھبەت قاتماللاشتۇرۇلۇپ،
قارشى تەرەپ سۆھبەتتىن چىقىپ كېتىشكە
مەجبۇر قىلىندى.

قاتماللاشماق پ. قاتمال ھالەتكە كەلمەك،
قاتمال بولماق: بىرەر پارتىيە، بىرەر دۆلەت
ياكى بىرەر مىللەت ھەممە ئىشتا كىتابىتىكىگىلا
ئاساسلىنىپ، ئىدىيە جەھەتتە قاتماللىشىپ
قالسا، ئىلگىرىلىيەلمەيدۇ، ھاياتىي كۈچىنى

يوقىتىدۇ. * تۇرمۇشتا تۇتقان يوللىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى يېقىنچىلىق بىرئاز قاتماللىشىپ قالغانىدى.

قاتماللىق «قاتمال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاۋۋال كاللىدىكى قاتماللىقنى، ئاندىن ھاياتتىكى قاتماللىقنى بۇزۇش زۆرۈر، بۇنىڭدىن ھېچنېمە چىقمايدۇ. * — شىنجاڭ ۋەزىيىتىدىكى قاتماللىق جەڭچىلىرىمىزنى بەك تىت-تىت قىلىۋەتكەنىدى، — دېدى نىزامىدىن قۇلاقچىسىنى كەينىگىرەك سۈرۈپ قويۇپ.

قاتمۇقات ① قەۋەت-قەۋەت، قاتلاممۇقاتلام: سۇ سۈزۈك، گۈل گۈزەل، تاغلار قاتمۇقات، ھاياتلىق مەنبەسى بولغاچقا تۇپراق. مەن كۆردۈم ئابدۇقادىر يۈرىدۇ تاغدا، ھارماپتۇ تۇپراقنى سۆيۈشتىن ئاياغ. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن جىق، ئارتۇق: ئىش كۆپ، ئادەم كۆچمىز ئاز بولغاچقا، قىيىنچىلىقىمىزمۇ قاتمۇقات ئىدى.

قاتملىق ئى ← **قاتماللىق**: ئوبيېكتنى ھەقىقىي بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەممە تەرەپ-لىرىنى، ھەممە باغلىنىشلىرىنى ھەم «ۋاسىتىچىلىرى»نى ئىگىلەش ۋە تەتقىق قىلىش كېرەك. بىز بۇنىڭغا ھەرگىز تولۇق ئېرىشەلمەي-مىز، لېكىن ئەتراپلىق بولۇشنى تەلەپ قىلىش بىزنى خاتالىقتىن ۋە قاتملىقتىن ساقلاپ قالىدۇ.

قاتناپ «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: قاتناپ ئوقۇماق.

قاتناپ ئوقۇماق <مائار> مەكتەپ ياتىقىدا ياتماي، ئۆي بىلەن مەكتەپ ئارىلىقىدا قاتناپ يۈرۈپ ئوقۇماق.

قاتناتماق «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىككى يىلدىن بېرى نەچچە بېچارىنى تىنماي قاتنىتىپ ئاۋارە قىلغىنى يەتمەمدۇ؟

قاتناش ① «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىرخىل ئىسىمدىشى: ئەمدىلا رولغا چىققان بۇ يىگىت يېڭى يىلدىن باشلاپ قەشقەر بىلەن ئۈرۈمچى ئوتتۇرىسىدا قاتناشقا باشلىدى. * ئۇ خاتالىق ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، قىلچىمۇ ئىككىلەنمەستىن باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ، پەسىللىك قاتناش ۋە يۈك توشۇش ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىدى. ② ئى يۈك ۋە يولۇچى توشۇش؛ ترانسپورت: قاتناش قۇراللىرى. قاتناش بىخەتەرلىكى. قاتناش قائىدىسى. قاتناش ساقچىسى. * شىنجاڭ يېرى كەڭ، قاتناش ئىشلىرى قولايسىز، پۈتۈنلەي ئاشلىق يۆتكەشكە تايىنىش ئاسانغا چۈشمەيدۇ. شۇڭا جايلار ئاشلىقنى چىڭ تۇتۇشى لازىم. * باھار بايرىمى مەزگىلىدە، يۇرت كۆرۈشكە، تۇغقان يوقلاشقا بارىدىغانلار كۆپرەك بولۇپ، قاتناش جىددىي بولىدۇ. ③ئى. كۆچمە. ترانسپورت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ياكى ئۇنى باشقۇرىدىغان ئورۇن، تارماق: — ھېلىقى جۇۋاينىمەكنى مەن ئوبدان بىلمەن. ئىسمى مەردان، لەقىمى «جەرەن»، شەھەرلىك قاتناشتا شوپۇر. ھەممىلا ئادەمنىڭ جېنىغا تەگكىنى تەگكەن، — دېدى ھەجەر. * جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاتناش دۈيجاڭىدىن: — دوكلاتىڭلاردا قادىر ئۇستىغا چېتىشلىق تەرەپ يوققۇ دەيمەن، — دەپ سورىدى.

قاتناش ئاكوپى <ھەرب> پوزىتسىيە ئىچىدىكى خەندەكلەرنى باشقا ئىستىھكاملار-غا تۇتاشتۇرىدىغان ھەمدە قاتناش، ئالاقىلىشىش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئاكوپ. مۇھىم جايلىرىدا ئېتىش ئۇسكۈنىلىرى بولىدۇ.

قاتناش ساقچىسى <قا> قاتناش بىخەتەرلىكى ۋە قاتناش تەرتىپىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان

خەلق ساقچىسى.

قاتناش قائىدىسى <قاتن> قاتناش ۋاسىتىلىرى ۋە پىيادە يول يۈرگۈچىلەرنىڭ بىخەتەر ھەم تەرتىپلىك يول يۈرۈشتە ئەمەل قىلىشى ئۈچۈن دۆلەت تەرىپىدىن تۈزۈلگەن قائىدە-نىزاملار.

قاتناش ماشىنىسى <قاتن> ئورگان، تەشكىلات قاتارلىقلاردىكى جامائەت ئىشلىرى ئۈچۈن قەرەللىك قاتنايدىغان چوڭ تىپتىكى ئاپتوموبىل.

قاتناش-ترانسپورت قاتناش ۋە ترانسپورت: قاتناش-ترانسپورت ۋە پوچتا-تېلېگراف ئىشلىرى تەكشەش داۋامىدا مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. * بۇ كۈنى شىنجاڭ قاتناش-ترانسپورت 4-شىركىتىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلار بىر يېرىم كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يولنى سۈپۈردى، دۆۋىلىنىپ قالغان ئەخلەتلەرنى توشۇدى.

قاتناشتۇرماق ① «قاتناشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئىككى كۈندىن كېيىن ئىتتىپاق ياچېيكىسى بىر قىسىم ياشلارنى قاتناشتۇرۇپ سۇلايمان سۇخەنچىنىڭ ئۈستىدە يىغىن ئاچتى. * ئۇ ئۆزىگە چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىۋاتقان ياش ئايالنى ئوقۇتتى، خىزمەتكە قاتناشتۇردى. ② ئېيتماق، بەرمەك، بايان قىلماق: ئۇلار بۇ توغرىدا بولۇنغان مۇھاكىمىلەرگە پىكىر قاتناشتۇرۇپ ئۇزۇن پاراڭلاشتى.

قاتناشتۇرۇلماق «قاتناشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ كۇرسلارغا بىر يىل ئىچىدە 2840 تىن كۆپرەك پارتىيە ئەزاسى قاتناشتۇرۇلدى. بۇ يېزىلاردىكى ئومۇمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ 85 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

قاتناشچى ئى. ئىشتىراك قىلغۇچى، قاتناشقۇچى (يىغىن، سۆھبەت، زىيapەت قاتارلىقلارغا): قۇرۇلتاينىڭ قاتناشچىلىرى — ھەربىر ئىلىك خانلار پايتەختى قەشقەرگە توپلىنىشقا باشلىدى. * يىغىن قاتناشچىلىرى ئۇنىڭ ھەربىر سۆزىنى چوڭقۇر ئويلاپ ئولتۇراتتى.

قاتناشماق I پ. ئىشتىراك قىلماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق؛ كىرمەك، قوشۇلماق: يىغىنغا قاتناشماق. مۇسابىقىگە قاتناشماق. * سۇپىتاي بىلەن مىجىت كۈندۈزدىكى تويغا قاتنىشالمىغان بولسىمۇ، كەچكى ئولتۇرۇشقا قاتناشتى. * — ئەمدى كېلىدۇ، ئۇلارمۇ سۇ قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىدۇ، — دېدى ئۇ سىرتقا قاراپ.

قاتناشماق II «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھازىر ئۇلار ئۆز گۇناھىنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن تەرەپ-تەرەپكە قاتنىشىپ، ئۆزلىرىگە پاناھ بولىدىغانلارنى ئىزلەۋاتىدۇ. * پارىلداپ ياتقان ئاسفالت يول كۆزنى چاقنىتىپ، گۈل-گۈلىستان يېزىلارغا رىشتىگىنى چېتىپ، ئوت ھارۋىلار ئىز قوغلىشىپ ئۈچار قاتنىشىپ، بۇ مەنزىرە — گۈللىنىشنىڭ ئۈنۈمى قەشقەر.

قاتنىماق پ. تەكرار بېرىپ-كەلمەك، يۈرۈپ تۇرماق، ئۇ يان-بۇ يانغا ئۆتمەك؛ ماڭماق؛ ئۈچماق: ئۈرۈمچى بىلەن بېيجىڭ ئوتتۇرىسىدا ئايروپىلان قاتناپ تۇرىدۇ. * ئۇ ئادىل ياساپ بەرگەن چىلان ياغىچى ھاسىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئىككى يىلغىچە ئۇ ئۈمىد ۋە پەرياد بىلەن گۈگشىپ ئىدارىسى، ناھىيە ۋە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى ئارىلىقىدا توختىماي قاتنىدى. * توشۇيدىغان تاش-شېغىل بولمىغاچقا، يولدا قاتناۋاتقان ئادەم يوق ئىدى.

قاتۇرما ئى. كېسىمىنىڭ سۈپەتلىك ۋە

كۆركەم كۆرۈنۈشى ئۈچۈن ئىككى مۇرىگە قويۇلىدىغان ھەمدە پاختا سارۇچكا قاتارلىقلاردىن ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە تەييارلىنىدىغان بىرخىل بۇيۇم: – ئۆزگىرىش چوڭ، ئىشلار ئالدىراش، يوقلاپ كېلەلمىدىم، – دېدى جۇمە مۇرىسىگە قاتۇرما قويۇلغان زەڭگەر دىكا چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنى يېشىپ.

قاتۇرماچ (توغرىسى: قوتۇرماچ) → قوتۇرماچ.

قاتۇرماق ① «قاتماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىگەن-كەچتە قار ئۇچقۇنلىرى بىلەن ئاقۇچ تۇمانغا ئايلانغان شۇۋىرغان ھەممە يەرنى ساپالدەك قاتۇرۇۋېتەتتى. ② تىكلىمەك، ئورناتماق؛ توختاتماق: بىز تاش بىلەن قەبرە قاتۇرۇپ، ئۈستىگە قىزىل لاتا بىلەن كىچىك بايراقچە قادىدۇق. * توختىمىغان تۇغانغا، بېسلمايدۇ توختىئاخۇن. سېمونتلاردا قاتۇردۇق، كەتتى ئەمدى قايغۇ-مۇڭ.

قاتۇرۇشماق «قاتۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەزىدە كېچە-كېچىلەپ خەمتىنىڭ ئۆيىدە خېمىيە پېنى ئۈستىدە، ماددىلارنىڭ تەركىبى، تۈزۈلۈشى، بىرخىل ماددىنىڭ ئىككىنچى بىر خىل ماددىغا ئايلىنىش قانۇنىيەتلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇشاتتى.

قاتۇرۇلغان «قاتۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قاتۇرۇلغان بېنزىن بومبا.

قاتۇرۇلغان بېنزىن بومبا <ھەرب> پارتىلىغاندا يۇقىرى ھارارەتلىك ئوت يالقۇنى ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل بومبا. ئىچىگە بېنزىن ۋە باشقا خىمىيۋى دورىلاردىن ئىشلەنگەن يېلىمسىمان ماددىلار قاچىلانغان بولۇپ، پارتىلىغان چاغدا ئەتراپقا چېچىلىپ 1000 ° C ئەتراپىدا ئىسسىقلىق چىقىرىدۇ ۋە باشقا جىسىملار ئۈستىگە يېپىشىۋېلىپ ئۇزۇن ۋاقىتقىچە كۆيىدۇ.

قاتۇرۇلماق «قاتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باغۇلياڭ گۆرىستانلىقىدا ئۇنىڭغا مەخسۇس سېمونت قەبرە قاتۇرۇلدى. * بۇ مۇز تەبىئىي قاتقان مۇز ئەمەس، بەلكى تۆۋەن تېمپېراتۇرا ئاستىدا تەجرىبە ئۈچۈن قاتۇرۇلغان سىناق مۇز ئىدى.

قاتىرىغا رەۋ ① بىر-بىرلەپ، بىر قاتار قىلىپ، يانمۇيان: ئۆينىڭ تۆت تېمىغا داھىيلارنىڭ سۈرەتلىرى قاتىرىغا چاپلانغانىدى. ② كەينى-كەينىدىن، بىرلا ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۈزۈلمەي، بىرخىل ھەرىكەت بىلەن: تاماقتىن كېيىن تاماشا سارىيىدا ئويۇن كۆرسىتىلدى. بىرلەشكەن ساز، قوشما غەزەللەر، يالغۇز ۋە قوشما ئۇسسۇللار توختىماي قاتىرىغا داۋام قىلدى. * دەل شۇ چاغدا مەشرەپ بولۇۋاتقان ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىن قاتىرىغا ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى.

قاتىل ئى [ئە] ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى: ئۆزۈمنى ياخشى كۆرگەن ئاق كۆڭۈل قىزنى بوغۇپ ئۆلتۈرگەن قاتىل مەن ئۆزۈم! * ئەي شائىر! ئەڭ يۈكسەك ئارزۇ تىلىكىڭ، ئېچىلدى دەۋرىمدە بولۇپ گۈل-چېچەك، قاتىللار تۇتۇلۇپ بېرىلگەچ جازا، بۇنىڭدىن شادلاندى مىليونلاپ يۈرەك.

قاتىلاڭ سۈپ. جىددىي، ئالدىراش، جىددىيلىكنى تەلەپ قىلىدىغان: – ئالدىرىما ئاپا، ھازىر ئىشلار قاتىلاڭ، ئويلاشقا ۋاقىت چىقىپ قالار! – ئۇ چاپىنىنى كىيىپ تالاغا ماڭدى. * بۇ كۈنلەر قاتىلاڭ چاغلار تۇرسا، قانداق ئادەم تېلېفۇن قېشىدا ئولتۇرىدۇ؟

قاتىلاڭچىلىق ئى. جىددىي، قاتىلاڭ ھالەت، ئالدىراشچىلىق: ئورما قاتىلاڭچىلىقىدا ھىسامدىن كاسىرنىڭ روزى جىرتاق بىلەن

كۆرۈشمىگىنىگە خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى.
قاتىلاغچىلىقتا چاچ-ساقىلىنى ئالدۇرۇشقا
ئۈلگۈرمىگەن بۇ ئادەم مەشۇرنىڭ خىيالىدا
رىۋايەتلەردىكى خىزىرنى ئەسلەتتى. //
دېھقانچىلىقنىڭ قاتىلاغچىلىق مەزگىللىرىدە
مەدىكارلىق قىلغاندىن باشقا تاماق، بوقۇسا
قاتارلىق ئۇششاق سايمانلارنى ياساپ سېتىپ
جېنىنى جان ئېتىدىغان بۇ يىگىتنى «دوقا»
دېگەن لەقىمى بىلەن كۆپ كىشىلەر تونۇيتتى.

قاتىللىق ① ئى. ئادەم ئۆلتۈرۈش قىلمىشى:
شاھ ئالدىدا سىرنىڭ تەكتىنى، ئەينى پېتى
ئەيلەپتۇ بايان. قاتىللىقنىڭ چىگىش تۈگۈنى،
شاھ كۆڭلىدە بولۇپتۇ ئايان. ② سۈپ. ئادەم
ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلانغان ياكى
شۇ مەقسەتتە ياسالغان: قاتىللىق قىلىچىنى
چىقىرىپ ياندىن، قەستلىدى ۋەتەننى قانغا
بوياشقا، بولۇشتى بۇزماقچى گۈل بېز مىزنى،
زۇلمەت ھۇقۇشىنى چىللاپ بۇياققا.

قاتىللىق قىلماق ئادەم ئۆلتۈرۈش قىلمىشى،
ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانماق؛ ئادەم
ئۆلتۈرمەك: بوۋاي ئايالىنىڭ نېمە ئۈچۈن
قاتىللىق قىلماقچى بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن
ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ
قىلىپتۇ. پەرىلەر مومايىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ
بېرىپتۇ. * بىزنى تىللاش، ئۇرۇش ئادەتتىكى
ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. ھەتتا پىچاق كۆتۈرۈپ
قاتىللىق قىلىش دەرىجىسىگە يەتتى.

قاچا ① ئى. غىزا، تاماق ئۇسۇلىدىغان
نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى، كۆپىنچە
چىنىنى كۆرسىتىدۇ: ئالتۇن بېشىڭ ئامان
بولسا، ئالتۇن قاچىدا سۇ ئىچەرسەن (ماقال).
* قىز بىزگە قاراپ «بىر قاچىدا سۇ ئېلىپ
كېلىڭلار» دېدى. ② ئى. نەرسىلەرنى
قاچىلاپ، ئېلىپ قويغىلى بولىدىغان ئىچى
بوش نەرسە: سەۋر قاچىمىز توشتى،
ئەمدى نېمىگە قاراپ تۇرىمىز، بەگ كۆزىمىزگە
كۆرسىتىپ تىرىك ئادەمنى يەۋاتسا، قانداق
تۇرالايمىز؟! * ئۇلار ئەمدى پۇشايمانىنى
ئالدىغان قاچا تاپالماي، ئۆز-ئۆزىگە ئۆكۈنۈ-
شۈپ ھەسرەت چەكمەكتە ئىدى. ③ ئى.
تىكىش ماشىنىسىنىڭ بىر ئۇچى بوي
ئوقىنىڭ بىر دولىسىغا، بىر ئۇچى چىش
ئارقىلىق سۈرۈش ئوقىغا تۇتىشىپ رەختنى
ماڭدۇرۇپ بېرىدىغان سايمىنى. ④ مىق.
ساناق سانلار بىلەن كېلىپ نەرسىلەر-
نىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: چورۇقنىڭ
خوتۇنى ئىتنى ئەگەشتۈرۈپ، تۆت قوشۇق
بىلەن تۆت قاچا تاماق ئېلىپ كېلىپتۇ. *
قارنى ئېچىپ ھالى قالمىغان ھۇرۇنلار پۇل
چىقىرىشىپ بىر نان، بىر قاچا قېتىق سېتىۋاپتۇ.

قاچار دىئال. ئى. مەگز، يۈز.

قاچاق ئى ← **قاچقۇن**: ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ:
– مەن ۋاپاسىزلىق قىلىپ قويغان بىر قاچاق
ئىدىم، جانابلىرىنىڭ ئىلتىپاتى سايىسىدە ياشاپ
قالدىم، – دېدى. * مەخلۇق دېدى: «ئەي
ۋەتەنسىز قاچاق...»، ئايىقىز دېدى: «مەن
ۋەتەنگە ئامراق...»

قاچاقلىق ① «قاچاق» سۆزىنىڭ
ئابستراكت ئىسىم شەكلى. ② قېچىپ
يۈرگەن يەردىكى، شارائىتتىكى ھايات؛
قېچىش، قېچىپ يۈرۈش: ئۇنىڭ 20 يىللىق
ئۆمرى قاچاقلىقتا ئۆتتى.

قاچا-قومۇچ ← **قاچا-قۇچا**: ئەرلەر
سۆھبەتكە، رابىيەم ھەرىكەتكە چۈشتى.
ئۇ قاچا-قومۇچلارنى جايلاپ بولغاندىن كېيىن
لېگەندە لىق ئۈزۈم كۆتۈرۈپ كىردى.

قاچا-قۇچا قاچا ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر:
ئۇ ئەتىگەن ئۆيدىن بىر چىقىپ كەتسە،
مەكتەپتىن كەچتە بىراقلا قايتاتتى. كېلىپلا
ئالدىراپ-تېنەپ تاماق ئېتىپ، قاچا-قۇچىلارنى
يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بە تاپشۇرۇق
تەكشۈرۈشكە ياكى كىتاب ئوقۇشقا باشلايتتى.

قاچان ئال ① قايسى ۋاقىتتا، قايسى چاغدا: — بولۇپتۇ، — دېدى ئۇ ئاخىرى، — سىلەر قاچان دېسەڭلار، شۇ چاغدا توي بولسۇن، لېكىن شۇنىڭغىچە مەن باھار بىلەن ئايرىم ئۇچرىشىپ، بىر سۆزلەشمىسەم بولماس. ② جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىپ «ناھايىتى ئۇزاق بولدى، كۆپ ۋاقىت بولدى» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: — مەن كەلگىلى قاچان، سىز مانا ئەمدى كېلىپسىز، يۈرۈك تېزرەك بولايلى، — دېدى ئۇ رەڭگىنى ئۆزگەرتىپ.

قاچان بولمىسۇن قايسى ۋاقىتتا بولسىمۇ، قاچانلا بولسا، دائىم دېگۈدەك: باي ئۇنىڭغا مەسلىھەت قىلماي، ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرەتتى. بىراق ھۆرنىساخان قاچان بولمىسۇن باينىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالاتتى.

قاچانقى ئال. قايسى ۋاقىتتىكى، قايسى چاغدىكى: — قاچانقى گەپنى قىلىسىز، مەن سىزگە ھېچقاچان تۆھمەت چاپلىغىنىم يوق! — دېدى ھېلىقى كىشى سېمىز قورساقىقا ھومىيىپ.

قاچانلىققا ئال. قانداق ۋاقىتتا، قانداق چاغدا، قاچان: قاچانلىققا بارساڭ بارىۋەرگىن، مەن دائىم ئۆيدە تۇرىمەن.

قاچانلىكى ئال. قايسى چاغدا، قايسى ۋاقىتتا، قاچان: ئۇنىڭغا قاچانلىكى قارىسىڭىز، ئەنە شۇنداق ياسىنىپ، گىدىيىپ يۈرىدۇ.

قاچانىكى ئال ← **قاچانلىكى**: سەن قاچانىكى مەن قويغان يەردىن تاشنى ئېلىپ كەمبەغەلنىڭ كۆزىگە ئېتىپ قۇيۇۋەتسەڭ، مېنىڭ ساڭا گېپىم يوق.

قاچ-قاچ بىرەر ئەندىشە ياكى ۋەھىمە سەۋەبىدىن بىرەر جايدىكى ئاھالىنىڭ تەرەپ-تەرەپكە قېچىش ھادىسىسى، قېچىش ۋەقەسى: قاچ-قاچ بولغان ئاخشىمى ھېچكىم سۇ ئېلىۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنىدى. * ئۇشتۇمتۇتلا يۈز بەرگەن قاچ-قاچتا نۇرغۇن كىشىلەر بالا-چاقىلىرىدىن ئايرىلىپ، يىراقلارغا كېتىپ قالغانىدى.

قاچ-قاچ بولماق قاتتىق قورقۇش، ۋەھىمە سەۋەبىدىن ئاھالىلارنىڭ تەرەپ-تەرەپكە قېچىش ھادىسىسى پەيدا بولماق: سۇلانلارنىڭ دەستىدىن، ۋەيران بولدى باغ-ۋاران. قاچ-قاچ بولدى يۇرتلاردا، چۆلدە قالدى مال-ۋاران.

قاچقاق سۈپ. قاچىدىغان، قېچىپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن؛ قېچىشقا ماھىر: — قاچقاق جىنايەتچى دولقۇن قانۇن تورىغا چۈشۈپ جاجىسىنى يېدى، — دېدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى سۆز قىستۇرۇپ. * سىز بىر قاچقاق، نېرى-بېرى ماڭا تىل ئۇچىدا بىرنېمە يازغاندەك بولۇپ قاچتىڭىز.

قاچقاقلىق «قاچقاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قاچقاقلىق ئۇنىڭ ئادىتى ئىدى.

قاچقۇن ئى ① جازا ياكى جازا ئورنىدىن، تۇتقۇنلۇقتىن قېچىپ، يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن كىشى؛ قاچاق: ئۇ ياماق چاپىنىنى ئوغلى قاسىمنىڭ ئۈستىدىن ئېلىپ مۈرىسىگە ئارتتى-دە، ھېلىقى ئەسكەرلەر قاچقۇنلارنى قوغلاپ ماڭغان تەرەپكە قاراپ كەتتى. * يوشۇرۇن پوست ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيەت ھوقۇقىغا بىنائەن قاچقۇنلارغا ئاپتوماتتىن ئوت ئاچقان، نەتىجىدە ئۇلاردىن بىرمۇنچىسى ئۆلگەن. ② <ھەرب> ئۆز مەيلىچە قىسمىدىن ئايرىلغان ياكى ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قاچقان ئەسكەر: — ياق، مەن ئۇ تەرەپكە بارمايمەن، — ئەسكەر ئاۋازىنى كۆتۈردى، — مەن قاچقۇنمەن. // بۇ شايكىغا قاچقۇن ئەسكەرلەر ۋە كونا ساقچىلارمۇ كېلىپ قوشۇلدى. ③ ئۆز يۇرتىنى، زېمىنىگە يۆلەنگەن ۋەزىپىنى بېجىرىشتىن باش تارتىپ ياكى

بىرەر ۋەھىمىدىن قورقۇپ قاچقان كىشى: ئۇنىڭ يەككە-يىگانە ئوغلى قاچقۇن – خائىن بولۇپ چىقتى. بۇ هال ئۇنىڭغا قاتتىق زەربە بولدى. * قاياقتىندۇر دۈشمەن ئايروپىلانلىرى پەيدا بولۇپ، قىشلاق ئۈستىدە ۋە چېدىر تىكىپ ياتقان قاچقۇنلار ئۈستىدە ئايلىنىشقا باشلىدى.

قاچقۇنلۇق «قاچقۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىزگە نېمە گەپ كېلەتتى؟ روزىمەتنىڭ قاچقۇنلۇقى ئۆزى بىلەن تۈگىدى، مەنسۇر بىلەن ئەكبەرنىڭ ئالدىدا راستىنى ئېيتىپ ئەپۇ سورىۋىدىم كەچۈرۈۋەتتى. * ئەمدى ئۇققانسەن، ئاكا، مەن قاچقۇنلۇقتا يۈرگەن بىر ئادەم. تەقدىر مېنى يەنە نېمە كويلارغا سالىدۇ، بىلمەيمەن.

قاچماق پ ① خەۋپ-خەتەردىن، ۋەھىمىدىن ساقلىنىش ياكى ئۆزىنى دالدىغا ئېلىش، قۇتۇلۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ ئۇلاردىن يىراقلاشماق، باشقا يىراق بىرەر تەرەپكە ماڭماق: ئىچ مايماقنى ئېلىپ قاچ، تاش مايماقنى تاشلاپ قاچ (ماقال). * ياسىن ئۇنىڭ كەينىدىن ئۆستەڭگە چۈشكىچە، ئەمەت جان ئاچچىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆلە-تىرىلىشكە قارىماي قاچتى. * باقى يىگىت كەلسەڭچۇ، مېنى ئېلىپ قاچساڭچۇ. قىلىچ بىلەن دۈۋاڭنىڭ كاللىسنى چاپساڭچۇ. ② ئۆزىنى تارتماق؛ يوشۇرۇنۇپ كۆزگە چېلىقماي يۈرمەك، ئۆزىنى چەتكە ئالماق، يىراقلاشماق: ياخشىغا ياندىش، ياماندىن قاچ (ماقال). * ئىمالىقتىن قاچ، مەزىنلىكنى تالاش (ماقال). * شۇنداق، ھېچ قاملاشمىغان بىر ئويمېڭەمگە كىرىۋالدى – دە، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم. * – چاتاق يوق سابىر ئاكا، – دېدى دوغلاققىنە كەلگەن بىر يىگىت بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ، – ئىش بىزدىن قاچمىسىلا، بىز ھەرگىز ئىشتىن قاچمايمىز. ③ تۈرمە، سولاق قاتارلىقلاردىن بىلدۈرمەي، يوشۇرۇنچە قۇتۇلۇپ چىقماق: بۇ كىشى تۈرمىدىن قاچقان كىشىگە ئوخشاپ تۇراتتى. * يامۇلنىڭ ياغاچلىرى، ئېگىز قارىغاي چەنزە، يامۇلدىن قېچىپ چىققان، سادىر ئۆزى خوخەنزە. ④ يىراقلاشماق؛ نېرى كەتمەك: مەركەزدىن قېچىش كۈچى. * تام سەل قېچىپ قېلىپتۇ. تىرەك قويۇپ قويۇڭلار. * قۇرغۇي بالىسى ئالىم، لاچىن بالىسى زالىم، مەن سىزگە نېمە قىلدىم، تاشلاپ قاچمىسىلا يارىم. ⑤ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك، ئاجرالماق، ئۆزىنى تارتماق: بوۋاينىڭ چوڭ ئوغلى مەكتەپتىن قېچىپ، مەكتەپتە ئوقۇماپتۇ، كىچىك ئوغلى بولسا مەكتەپتە ناھايىتى ياخشى ئوقۇپتۇ. * ئۇ بارغانسېرى بىزدىن قېچىۋاتىدۇ، بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى مەنمۇ بىلمەي قالدىم. ⑥ مەسئۇلىيەت ياكى شۇ قاتارلىقلارنى تەرك ئەتمەك، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتماق، ئەپلەپ-سەپلەپ ئۆزىنى چەتكە ئالماق: – بۇ جاۋابكارلىقتىن قېچىش، – دېدى قاسىم يەر ئاستىدىن باشلىققا قاراپ غودۇراپ. ⑦ يوقالماق، يوق بولماق، كەتمەك؛ كېمەيمەك، ئازايماق، دەرىجە جەھەتتە تۆۋەنلىمەك: تاۋى قاچماق. بەرىكىتى قاچماق. سۈيى قاچماق. گۆشى قاچماق. * ئاچچىق كەلگەندە، ئەقىل قاچىدۇ (ماقال). * ئاش كەلسە، ئىمان قېچىپتۇ (ماقال). * مەترۇزىنىڭ يۈزىدىن كۈلكە قاچقان، كۆزلىرى قىزىرىپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، ساقاللىرى ئۆسكەن، ئېگىز گەۋدىسى مۈكچىيىپ قالغانىدى. * كۈن نۇرىنى چاچقاندا، كۆزدىن ئۇيقۇ قاچقاندا، ۋەزىر چاچراپ قوپۇپتۇ، «سۇبھاناللا» ئوقۇپتۇ.

قاچۇرماق «قاچماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — تويىنى سىز ماڭغۇچە قىلىۋېتەرمىزمىكىن! — دېدى ئۇ قىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ. قىز لەۋلىرىنى چىشلەپ چەتكە قارىدى-يۇ، لېكىن قوللىرىنى قاچۇرمىدى. * شۇنىڭدىن كېيىن، سەلىمە ئەكبەرنىڭ ئىشتىن قايتىدىغان ۋاقتىنى پەملەپ سىرتقا چىقىپ، ئۇنىڭ يولىغا قارايدىغان بولۇپ قالدى. ئەمما ئەكبەر يېتىپ كەلگەندە بولسا، ھېچنېمە دېمەي ئۆزىنى قاچۇراتتى.

قاچۇرۇشماق «قاچۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — تېخى مەندىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇشۇپ كېتىشىپتۇ، ئۇنداق مايماقلارغا مەن بىر چاپلىشىۋالدىغاندەك! — دېدى ئۇ ۋە بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

قاچۇرۇلماق «قاچۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قېتىم ھەقىقەتەن ئوڭۇشلۇق بولدى. بىر قورۇق ھەيۋە بىلەن دۈشمەن لەشكەرلىرى قاچۇرۇلۇپ، بۇ كەنت پارتىزانلار تەرىپىدىن كونترول قىلىندى.

قاچىلاتماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ خىزمەتكارلىرىغا ئاشلىقنى قاچىلىتىپ تەخ قىلىپ قويدى.

قاچىلاشماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئورما كېلىشى بىلەنلا قەرزلىرىنى تۆلەپ ئاشقان ئاشلىقنى كات ساندۇققا قاچىلاشتى.

قاچىلانماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ۋوي دادىسى، نېمە قىلغانلىرى بۇ؟ — دېدى ئۇ قولىدىكى سۈت قاچىلانغان كورۇشكىنى دېرىزىگە قويۇۋېتىپ، — تېخى تۈنۈگۈن ئاخشام دوختۇر نېمە دېگەنتى؟ ھەي، بۇ ئادەمنىزە...

قاچىلىماق پ. بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىگە جايلاشتۇرماق، سالماق، يۈكلىمەك، باسماق؛ تولدۇرماق: ئەتىسى چۈشلۈك دەم ئېلىشتا مەن يوغان بىر سومكىغا لىق قەنت-ناۋات قاچىلىدىم-دە، ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم. * مال قاچىلانغان ماشىنا ئوتتۇرا كۆۋرۈككە كەلگەندە توختاپ قالدى. * ئۇلار بىرقانچە توپ مال ۋە يەشىكلەرنى ماشىنىغا قاچىلاپ، يولغا تەييارلانماقتا ئىدى.

قاداتماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — چاپىنىڭغا تۈگمە قادىتىۋالساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى مۇئەللىم ئۇنى تەنقىدلىگەن تەلەپپۇزدا.

قاداشماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئۈچ-تۆت قاداقچى ھەدەپ چىنە-قاچىلارنى قادىشىۋاتاتتى.

قاداق I ① مىق، ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. مىقدارى 0.454 كىلوگرامغا تەڭ كېلىدۇ: بىر قاداق گۆش. ئۈچ قاداق ماي. * مەن ئۇدۇل ماگىزىنغا كىرىپ، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان يىغقان پۇلۇمنىڭ بارىنى چىقاردىم-دە، بىر بولاق قەنت، بىر يەرلىك چاي، بىر بولاق كۆكگۇرت ۋە بىر قاداق كىرسىن سېتىۋالدىم. ② ئى. قاداقلاپ ئۆلچەيدىغان تارازا.

قاداق II ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇزاق ۋاقىت سۈركىلىشى بىلەن تېرىدىكى مۈگۈز قەۋىتىنىڭ ئېشىشى نەتىجىسىدە پۈت ۋە قول ئالىقانلىرى ياكى پۇت بارماقلىرى يۈزىدە پەيدا بولىدىغان قاتتىق ھالەتتىكى ئۇششاق قاپارتقۇ. باسقاندا ئازراق ئاغرىتىدۇ: قاداق باسماق. * ئاياغ كىيىملىرىنى بەك تار كىيىش پۇتلارنىڭ شەكلىنى بۇزۇپ، قاداق پەيدا قىلىشتىن باشقا، يەرلىك ئورۇندا قان ئايلىنىش ۋە نېرۋىلارنىڭ بېسىلىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. // ھارۋىكەش ئەلەم بىلەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى-دە، يوغان قاداق ئالىقانلىرىدا ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ

سۆزىنى داۋام قىلدى. * ئولتۇرىدۇ سەھنىدە ۋەكىل، قولى قاداق، كەلگەن يېزىدىن. كېيىنەكتەك ياسانغان بىر قىز، كۆلدى ئۇنىڭ كىيىنىشىدىن.

قاداق باسماق پۇت ۋە قول ئالقانلىرى ياكى پۇت بارماقلىرى يۈزىدە قاتتىق ھالەتتىكى ئۇششاق قاپارتقۇلار پەيدا بولماق: ئۇنىڭ قاداق باسقان كەڭ ئالقىنى ئارىسىدا قالغان قولۇم قاتتىق-قاتتىق سىلكىشتىن غىرىسلاپ كەتتى. * بىخۇد كىشلەر ئالقانلىرىنى يېيىپ، بىر بۇلۇتلۇق ئاسمانغا، بىر قاداق باسقان قوللىرىغا قاراپ ئاللانى ياد ئېتىشكە باشلىدى.

قاداق تەن <ئانات> چوڭ مېڭىنىڭ ئىككى يېرىم شارچىسى ئاستىدا بولىدىغان ۋە بۇ ئىككى شارچىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان نېرۋا تالا توقۇلمىلىرى.

قاداق III ئى. سۇنغان فارفور بۇيۇملىرىنى ياماش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مىخ. ئادەتتە مىس ياكى تۆمۈردىن ياپىلاق ھەم ئەگمەچ، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق قىلىپ ياسىلىدۇ: قاداق سالماق. * سۇنغان ئەينەكنى قاداتقان بىلەن قاداق تۇتمايدۇ، ئەمدى مېنى تولا خاپا قىلمىسىلا. * بۇگا ياندىق قاداق تەخسەڭ، غادايغانغا قىلىپ تەزىم. ئەمەل، نەپ دەپ يالايسەنكى، دېمەي بەتبۇي تاپان زادى.

قاداق سالماق سۇنغان فارفور بۇيۇملىرىنى قاداق مىخ بىلەن قادىماق: ئۇ ئالدىراشچىلىقتا ئۇنىڭغا قاداق سالغان پىيالىدە چاي كەلتۈرگەنلىكىنى سەزمىدى.

قاداق IV ئى. ئالتۇن قاتارلىق مېتاللاردىن ياسىلىپ، باش كىيىمگە تاقىۋېلىنىدىغان بىر خىل زىننەت بۇيۇمى: ئەينەكتە ئالما ئۇرۇقى رەڭ ئېسىل خاڭجۇ تاۋىرىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن كۆڭلەك، ئۈستىدىن ئۆرە

ياقىلىق كىمخاب نىمچە، بېشىغا ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن قاداقلار قادالغان زەر دوپپا كىيىپ، ھاۋا رەڭ ئېسىل شايىدىن لېچەك ئارتىۋالغان زىلۋا بويلۇق بىر ئايال تۇراتتى.

قاداقتاش ئى [قاداق+تاش] ① نەرسىلەرنىڭ ئېغىرلىقىنى قاداق بىلەن ئۆلچەشتە قاداقنىڭ پەللىسىگە قويۇلىدىغان تاش. بۇ تاش ھەر خىل ئۆلچەمدە بولىدۇ. ② <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈشتىكى قوشۇمچە مەشىق قىلىش ئەسۋابى. ئادەتتە نەشپۈت شەكىللىك تۆمۈرگە يېرىم ھالقا شەكىللىك تۇتقۇچ ئورنىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، ئېغىرلىق ئۆلچىمىمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

قاداقچى ئى. سۇنغان فارفور بۇيۇملىرىنى قاداشنى كەسىپ قىلغان كىشى: بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى. بىردەمنىڭ ئارىلىقىدىلا بۇ ھويلا خۇددى بىر كىچىك بازارغا ئايلىنىپ كەتتى. باللار، ئانىلار، قىز ۋە چوكانلار قاداقچىنى ئورىۋالغانىدى.

قاداقچىلىق «قاداقچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قاداقچىلىق قىلماق.

قاداقلاشماق پ. قاداق ھالەتكە كەلمەك، قاداق-قاداق بولۇپ كەتمەك: زەيتۇنە قوللىرى قاداقلىشىپ جىگدە قوۋزىقىدەك چاك-چاك يېرىلغان ئاق چاچلىق ئانىسىنىڭ ئائىلە يۈكىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن تىنىمسىز ھەرىكەت قىلاتتى. * قاداقلىشىپ كەتكەن چويۇندەك ئېغىر بارماقلار بالىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتتى.

قاداقلىق I سۈپ. مەلۇم قاداق ئېغىرلىقتىكى، مەلۇم قاداق كېلىدىغان: بۇ توپلار قەشقەردە قۇيۇلغان ئاغزىدىن ئوقلىنىدىغان برونزا توپلار ئىكەن، بىرىگە 18 قاداقلىق، يەنە بىرىگە 12 قاداقلىق ئوق چۈشىدىكەن.

قاداقلىق II سۈپ. قاداق بار، قاداق چۈشكەن، قاداق باسقان: باغلاردا،

ئورمانلاردا دەل-دەرەخلەر، سۇ يۇگۇرۇپ بىخ سۇرۇپتۇ غۇدۇر-بۇدۇر. قاداقلىق قوللىرىدا سىيپاپ ئۇنى، كۆلدۇ بوۋام راسا قىلىپ ھۇزۇر.

قاداقلىق III سۈپ. قادالغان، قاداپ قويۇلغان: قاداقلىق چىنە.

قاداقلىق IV سۈپ. قاداپ قويۇلغان، ئورنىتىلغان: ۋوگزالنىڭ ئىشىكىگە قاداقلىق تاختا ئۆزگەرگەن. گەرچە نامى بۇرۇنقىدەكلا قالغان بولسىمۇ، لېكىن بۆلەكچە يېزىلغانىدى. * پارتىزانلارنىڭ ھەممىسى ئۇچىغا نەيزە قاداقلىق مىلتىقلار بىلەن قوراللانغانىدى. // قارىسام يېنىمدىلا بىر تاختا قاداقلىق تۇراتتى، ئۇنىڭغا: «ئىككى مو، مو بېشى مەھسۇلاتى 500 جىڭ، ھادىل» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى. * ئۇنىڭ مەيدىسىدە قۇرۇلتاينىڭ ۋەكىللى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان قىزىل پەتتە تېخىچە قاداقلىق تۇراتتى.

قاداڭ سۈپ. دىئال. قاتمال؛ ئۇدۇر-بۇدۇر، قوپال.

قاداڭشىماق پ. دىئال. قاتماللاشماق، قوپاللاشماق.

قادالماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تىكەن بولۇپ پۇتقا كىرگۈچە، چىمەن بولۇپ باشقا قادال (ماقال). * ئانا بايرام كۈنلىرى بايراقلار قادىلىپ زىننەتلىنىدىغان چوڭ كوچىدىن ئۆتۈپ، تاللىق مەھەللىلەر بىلەن ئارقا يولغا چىقتى. * – باشقا قادىلىپ كەلگەن ئۆلۈمدىن قېچىش ئەخمەقلىك، – دېدى ئۇ قارشىلىق كۆرسىتىپ، – ئۇلار مېنى تۇتۇشقا، ئۆلتۈرۈشكە كەلگەن، بۇ ئەلۋەتتە چۈشىنىشلىك. * سادىق روزىنىڭ دىققىتى ئىختىيارسىز ھالدا پىرىكازچىكقا قادالدى.

قادۇرغۇچ ئى. قاۋاننىڭ ئاستىنقى ئېڭىكىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۆتكۈر چىشى، يارىدىغان پېچىقى.

قادىر [ئە] ① سۈپ. قۇربى، قۇدرىتى، كۈچى يېتىدىغان: نەچچە يۈزلىگەن قوللار گويا بىر مۆجىزە بىلەن مەھبۇسلارنى جاللات قىلىچىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا قادىردەك ھاۋادا پۇلاڭلايتتى. * بۇ كىشى ماشا-يىخ-مالائىكىلەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلىشقا قادىر ئىكەن! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قادىر بولماق بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر ئىشنى قىلىشقا چامى، كۈچ-قۇدرىتى يەتمەك: پەقەت ئۇ ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن بەختىمىز يار بەرسە، بىرەر بۆجەننى تۇتۇشقا قادىر بولالايمىز. * تۇرمۇشتا شۇنداق چاغلار بولىدۇكەنكى، ئۆزۈڭنىڭ پاك ئىكەنلىكىڭ ئاسماندىكى قۇياشتەك ئېنىق تۇرۇقلۇق، ئۇنى كىشىلەرگە ئىسپاتلاپ بېرىشكە قادىر بولال-مايدىكەنسەن.

قادىغاللىماق پ. دىئال. دېۋەيلىمەك، ھۇرپىيىپ، دېۋەيلەپ كەلمەك.

قادىلىشماق «قادالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆزۈڭگە قادىلىشىپ تۇراتتى، ئەمما مېنىڭ ئۇلارغا بىرنېمە دېگۈم كەلمىدى-دە، ئاستا ئارقامغا ياندىم.

قادىماق پ ① سانجىماق، تىقماق؛ سالماق: پىدائىيلار تۆمۈرچىلەرگە نەيزە ياسىتىپ، ئۇنى چەنزىلەرنىڭ ئۇچىغا قادىۋېلىشقانىدى. * غەنىم ئورنىدىن تۇرۇپ، شامدانلارغا شام قاداپ يېقىپتۇ. ② تىرىمەك، تاقىماق، تىركىمەك: «نامازشام خىزىرى» بىلەن چېقىر كۆز تەڭلا ۋاقىتتا تاپانچىلىرىنى بۇ يوچۇن ئادەمنىڭ مەيدىسىگە قادىدى. ③ تىكلەپ ئورناتماق، تىك قىلىپ جايلاش-تۇرماق، تىكلىمەك: ئۇلار سېپىل ئۈستىدىكى جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ قەبرىلىرىگە تۆنۈگۈن كەچتە قاداپ قويۇلغان خاتىرە

تاختايلىرىنى كۆردى. * تەبىئەتنى قىلىپ تەسلىم، قادايمىز مارسقا بايراقنى، ئۆزۈپ چىق سەنمۇ ئەي قۇربان، ئىلىم دەرياسى گويا سەل. ④ چاپلاپ، مىخلاپ، تىكىپ ياكى باغلاپ ئورناتماق، چاپلىماق، تاقىماق: بالىنىڭ قىشلىق كىيىملىرى پۈتتى، تۈگمىلىرىنى قاداپ بەرسەكلا بولىدۇ. * ئۇلار قۇلاقچىلىرىغا ئاق بۈركۈت بەلگىسىنى قادىۋېلىشىپتۇ. قارىغاندا گىمنازىيە ئوقۇغۇچىلىرى بولسا كېرەك. ⑤ تىكمەك، ئۇدۇللىماق، توغرىلىماق (كۆز ھەققىدە): ئۇ لىۋىنى چىڭ چىشلەپ، كۆزىنى ماڭا نەشتەردەك قادىدى. * — نېمە قىلىسىز بۇ يەردە؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى سۈلايمانغا قاداپ. ⑥ سۇنغان فارفور بۇيۇملارنى قاداق مىخ بىلەن ياسىماق، قاداق سالماق: ئاۋۇت قاداقچى بىر چىنىمىزنى قاداپ بەردى.

قار ئى <مېتېئور> ① ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0°C تىن تۆۋەن بولغاندا، ھاۋا قاتلىمىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىپ، ھاۋا بوشلۇقىدىن چۈشىدىغان ئاق رەڭلىك كرىستال. كۆپىنچە ئالتە قىرلىق بولىدۇ: قار ياغماق. قار ئۇچقۇندىماق. ② يەر يۈزىنى قاپلىغان شۇ خىل كرىستال قاتلىمى: قار تېپىلىش تەنھەرىكىتى. قار كۆچكىنى. * ئۇ يەنە: — بۇ تاغدا ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ زامانىدىن تارتىپ قار بار ئىكەن، — دېدى.

قار بوۋاي قىش پەسلىدە قاردىن ئادەم شەكلىدە ياسىلىدىغان ھەيكەل ياكى قاردىن ھەيكەل ياساپ ئوينايدىغان بالىلار ئويۇنى: ماھىرە سۆزىنى تۈگىتىپ سىرتقا چىقتى. رېزىنكىدىن تاقلاۋاتقانلار ئاللىقاچان رېزىنكىسىنى تاشلاپ سىنىپقا كىرىشىپ كەتكەنىدى. بىرنەچچە ئوغۇل بالا بۇلۇڭدا يىغىلىپ قالغان قاردا قار بوۋاي ياساپ ئويناۋاتاتتى.

قار پەردىسى <مېتېئور> بۇلۇتنىڭ ئاستىنقى قىسمىدا ئېسىلىپ تۇرغان قار تالالىرى. ئادەتتە ئۇ قارنىڭ يەر يۈزىگە يېتىپ چۈشمەيلا پارغا ئايلىنىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدۇ.

قار توشقىنى <زوئول> سۈت ئەمگۈچىلەر كلاسى، توشقان ئائىلىسىدىكى بىر خىل ھايۋان. تەن ئۇزۇنلۇقى 48 — 50 سانتىمېتىر، قۇلىقى ۋە قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. قىشلىق يۇڭى زىچ ھەم ئۇزۇن، قۇلىقى ئۇچلۇق، رەڭگى قارا كېلىدۇ. يازلىق يۇڭىنىڭ دۈمبە تەرىپى قوڭۇر ياكى سارغۇچ قوڭۇر. ئورمانلىق، ئورمان ياقىسى ۋە دەرەخزارلىقلاردا ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ. دەرەخ قوۋزىقى، يۇمران نوتا ۋە سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. يىلدا ئىككى قېتىم ۋە ھەر قېتىمدا ئۈچتىن بەشكىچە بۆجەنلەيدۇ. ئاسىيا، ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى ۋە شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ شىمالىي قىسمىغا كەڭ تارقالغان، مەملىكىتىمىزدە چوڭ ھىنگان تاغلىرىنىڭ شىمالىي قىسمىدىن تېپىلىدۇ. شىنجاڭدا بارلىقى ھەققىدىمۇ مەلۇماتلار بار. گۆشىنى ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ. قىشلىق يۇڭى يۇمشاق، تۈكلىرى ئۇزۇن بولۇپ، تېرىسىدىن باش كىيىمى، جۇۋا ۋە پەلەي قاتارلىقلارنى تىككىلى بولىدۇ.

قار تېپىلىش تەنھەرىكىتى <تەن> ← **چاڭغا تېپىلىش.**

قار قارىغۇسى <تىب> قارلىق داللاردا قايتقان كۈچلۈك نۇرنىڭ كۆزنى ئۇزاق ۋاقىت غىدىقلىشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك. ئۇنىڭدا، كۆز ئاغرىش، يورۇقلۇقتىن قورقۇش،

كۆزدىن ياش ئېقىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. ئېغىر بولغاندا، كۆز كۆرۈش ئىقتىدارىدىن قالىدۇ.

قار كۆچكۈنى <مېتېئور> ئېگىز تاغ ئۈستىدىكى زور قار پارچىلىرىنىڭ يىمىرىلىپ چۈشۈش ھادىسىسى: مەن دادام بىلەن بەگنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ: — مال قار كۆچكۈنى ئىچىدە قالدى. پادىچىلارنىڭ جېنىغا ئۇۋال، بالا-چاقىلىرى ئاشلىقتىن قىرىلىپ كېتىۋاتىدۇ، روزغار بېرىڭ، — دېدىم.

قار كۆچمەك ئېگىز تاغ ئۈستىدىكى زور قار پارچىلىرى يىمىرىلىپ چۈشمەك: ئۇ ئەنسىز ئاۋازدا: — قار كۆچۈۋاتىدۇ، تېز قېچىڭلار، — دەپ توۋلىدى.

قار لەيلىسى <بوت> ← **تاغ لەيلىسى.**

قار ئۈستى تەنھەرىكىتى <تەن> قىش پەسلىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تەنھەرىكەت تۈرلىرىدىن بىرى. ئادەتتە تاغ-دالىلاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ تېز سۈرئەتلىك قار تېيىلىش ۋە تاغلاردا قار تېيىلىش قاتارلىق شەكىللىرى بولىدۇ، ئالاھىدە تۈرلىرىنىڭ مەخسۇس ئۈسكۈنىلىرى بولىدۇ.

قارا I ئى. ① ئوق ئاتقاندا چەنلىنىدىغان نەرسە، نىشان: قارىغا ئالماق. ② ئوق ئېتىشنى مەشىق قىلغاندا چەنلىنىدىغان قارا تاختا. يۈزىدە رەت تەرتىپى سىرتىدىن ئىچىگە قارىتا ئورۇنلاشتۇرۇل-غان ئون دانە مەركەزداش چەمبەر بولۇپ، ھەربىر چەمبەر بىردىن نومۇرغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. 10-چەمبەر ئۇنىڭ ئەڭ مەركىزىگە جايلاشقان. ئاتقاندا ئوق 10-چەمبەرگە تەگسە، دەل تەگكەن بولىدۇ.

قارىغا ئالماق ئوقنى دەل تەگكۈزۈش ئۈچۈن، قورۇل ۋە پرىنسىپلارنىڭ ياردىمى-دە قورال ئېغىزىنىڭ ئورنى ۋە يۇقى-رى-تۆۋەنلىكىنى بەلگىلەنگەن نىشانغا توغرىلىماق، چەنلىمەك؛ نىشانغا ئالماق: ئۇ ئورنىدىن تۇرغان پېتى قېچىپ كېتىۋاتقان بىر ئەبلەخنى قارىغا ئېلىپ، تەپكىنى بېسىشى بىلەن تەڭ، ئۆزىنىڭ ئاتقان ئوقى يېنىپ كېلىپ گويا ئۆزىگە تەگكەندەك بولدى-دە، ئارقىسىغا ئۈچۈپ كەتتى، يوشۇرۇنغان بىر باندىت ئاتقان ئوق ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە تەگكەنىدى.

قارىغا ئېتىش دەل تەگكۈزۈش ماھارىتى-نى ئۆستۈرۈش مەقسىتىدە مەلۇم قائىدە بويىچە ئورۇنلىنىدىغان ئېتىش ئىشى ياكى مەشقى: قارىغا ئېتىش تەنھەرىكىتى. قارىغا ئېتىش مەيدانى. * ھەربىر تال ئوقنى دەل نىشانغا تەگكۈزۈۋاتقان جەڭچىلەر قارىغا ئېتىشنى ئۆگەتكەن ئۇستازى ئاراشنىڭ ماختىشىغا ئىگە بولۇپ تۇراتتى.

قارىغا ئېتىش تەنھەرىكىتى <تەن> تەنھەرىكەت مۇسابىقە تۈرلىرىدىن بىرى. ئادەتتە ئۇ ئىشلىتىلىدىغان قورال-ياراغ، ئېغىش ئارىلىقى، ئېغىش نىشانى ۋە ئېتىش قىياپىتى قاتارلىقلارغا ئاساسەن ئۆز ئىچىدىن يەنە ئوخشاش بولمىغان تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

قارىغا ئېتىش مەيدانى <ھەرب> قارىغا ئېتىش مەشقى ئىشلىنىدىغان مەيدان: بۇ بەندە توققۇز نەپەر خەلق ئەسكىرى بولۇپ، كۆپىنچىسى زاۋۇتقا كىرگىنىگە ئەمدىلا ئىككى يىل بولغان يېڭى ئىشچىلار. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ قارىغا ئېتىش مەيدانىغا تۇنجى قېتىم چىقىشى ئىدى.

قارا II سۇپ. ① كۆمۈر ياكى قازان كۈيىسى

رەڭگىدىكى، «ئاق» نىڭ ئەكسى:
قارا چاچ. قارا قازان. قارا تاش. * ئۇ
كىشى ئۇزۇن قارا پەلتو كىيىۋالغان بولۇپ،
خىلىلا سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى. * قارا
شەپكە بىر كىشى ئابلىزنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ
ۋاتىلداپ كەتتى: — قويۇڭلا ئۇكام، بۇلارنى
ئادەم دېگىلى بولمايدۇ، بۇلار بىلەن تەڭ
بولماي كېتىۋېرىڭ! . ② سۈپ. كۆچمە.
سەلبىي ئىش ياكى كىشىلەرگە ۋەكىللىك
قىلىدىغان: ئۆزۈڭ بىر «قارا ئۇلگە»
تۇرۇقلۇق يەنىلا جىنايىتىڭنى تونۇمايسىنا،
سېنىڭ قىسمىدىكى تەسىرىڭ ئىنتايىن يامان،
ھەتتا مىنىڭلار ئىچىدىمۇ بار، ئۇنىڭ ئۇستىگە
خوتۇنۇڭمۇ. ساڭا ئوخشاش بىر قارا ئۇلگە
③ ئى. كۆچمە. تۆھمەت، بوھتان، بەتنام:
— رىشىت، — دېدى بەختىگۈل كۆزلىرىگە
ياش ئېلىپ، — ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلساڭ،
مەن قارشى ئەمەس، بەلكى سەن ئۇرۇمچى-
دە باشقا بىرى بىلەن توي قىلارسەن، بىراق
سەن ماڭا قارا چاپلاپ ئاجرىشىمەن دەيدى-
كەنسەن، بۇنىڭغا قوشۇلمايمەن. * ئەگەر
كىم تەر تۆكۈپ ئەلگە ياراتسا ئەجرىدىن
بايلىق، ناكار قىلدى سېلىپ نەشتەر زەھەر -
تۆھمەت قارا بىرلە. ④ ئى. كۆچمە.
كۆلەڭگە، سىما، سايە؛ چىراي-شەكىل:
قاسىم لويى دەرھال توختاپ، قولىنى پېشانىسى-
گە تۇتۇپ كۆرۈنگەن قارىغا دىققەت بىلەن
سەپسالدى. * بوۋاينىڭ ئوغلى بۇ ھويلىدا
موزدۇزلۇقنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمەي، باينىڭ
سۈيىنى ئەكىرىپ، ئوتۇنىنى يېرىپ، ھويلىسىنى
سۈپۈرۈپ بىرنەچچە ئاينى ئۆتكۈزۈپتۇ. *
مەشرەپ يەنە نېمىدۇر دېمەكچى بولۇپ
تۇرۇۋىدى. مەھەللە يولىدا ئىككى ئادەمنىڭ
قارىسى كۆرۈندى. * قاسىم 60 نىڭ قارىسىنى
ئالغان، ئوتتۇرا بوي، تەمبەل كىشى ئىدى.
* ھاياتىمدا بالا قارىسى كۆرمىگەنلىكىم
ئۈچۈن، كۆز ئالدىمدىكى سۆيۈملۈك پەرزەنتىمنى
ياخشى كۆتۈۋالغۇم كەلدى. ⑤ سۈپ. كۆچمە.
زۇلمەتلىك، ئازاب-ئوقۇبەتلىك، مۇشەق-
قەتلىك، ئېغىر قىيىنچىلىقلاردا ئۆتكەن:
ئۇ نېمە قىلىشنى — خورلانغان، ھاقارەتلەن-
گەن قىزنىڭ قايسى يوسۇندا بەزلەشنى،
بۇ قارا كۈنلەرنىڭ قانداق قىلىپ ئۆتكۈزۈشنى
بىلمەيتتى. * خىيالىم كەپتىرى ئۇچتى قارا
ئۆتمۈشكە دوزاخقا، ئۇنىڭ تار قوينىدا مىليون
كىشىنىڭ زارىنى كۆردۈم. ⑥ سۈپ. كۆچمە.
بەختسىز، تەتۈر، شور، ئوڭ كەلمىگەن:
قارا پېشانە. قارا تەقدىر. * — ئاتاڭنىڭ
كۆزىگە دۇنيا قاراڭغۇ كۆرۈنۈۋاتىدۇ، ئەي
بەختى قارا! — دەپتۇ ۋەزىر غەزەب بىلەن،
— سەن نېمىلەرنى بىلجىرلاۋاتىسەن! *
يىغلىما، قىز يىغلىما توييۇڭ بولدى، ئالتۇن
گۈللۈك كۆشۈگە ئۆيۈڭ بولدى. يىغلىما قىز،
باغرى يارا، كۆيگىنىڭگە تەگمىگەننىڭ بەختى
قارا. ⑦ سۈپ. كۆچمە. ياۋۇز، ۋەھشىي؛
ئادالەتسىز: قارا كۈچ. قارا سىياسەت. *
غەپلەتتە يېتىپ كۈرەش قىلمىساڭ، ھەمىشە
يىللار سېنى قىلار قۇل، سۆيگۈڭدىن ئايرىپ
قارا كۈچ ئۇ چاغ، بەرمەيدۇ ساڭا ياشاش
ئۈچۈن يول. ⑧ سۈپ. كۆچمە. ھېچنېمىسى
— ئۇرۇق-تۇغقان ياكى مال-ئوقىتى يوق:
ئۇلار يېزىغا بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ يېرىم يىلمۇ
ئۆتمەيلا، ئاپىسى ئالەمدىن ئۆتتى. مەخسۇم
قارا يېتىم بولۇپ سەرسان بولدى. ⑨ ئى.
كۆچمە. كۆزنىڭ قارىچۇق قىسمى: ئەي
يۈرىكىمنىڭ پارىسى، ئىككى كۆزۈمنىڭ قارىسى،
سېنىڭ ئىشىڭ كۆڭلۈمنى مۇھەببەت قارمىقىغا
ئىلىنىۋالدى. ھازىرچە غەيرىي ئادەم بىلەن
ئۇچراشمىغانىدىم، شۇڭا ئىككىمىزنىڭ مۇھەببىتى-
نى ھېچكىم بىلمىسۇن. ⑩ ئى. كۆچمە. كۈيە،
قازان قاتارلىقلارنىڭ ئاستىنقى يۈزىدە
ئوت كۆيگەن چاغدا پەيدا بولىدىغان

قارا رەڭلىك پاراشوكسىمان نەرسە؛ كۈيە: ئۇ ئۇفۇتقۇچىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۆگزىگە چىقىپ بىر پارچە ئەينەككە قازان قارىسى سۈركەپ قۇياشقا قارىدى. ⑪ ئى. كۆچمە. ياغاچچىلىقتا قارا بويالغان ئىنچىكە يىپ بىلەن ياغاچنىڭ يۈزىگە چېكىپ چىقىرىلغان سىزىق، ئىز: ئۇستىسىنىڭ سۆزلىرى ئاڭا ياقمىدى، شۇڭلاشقىمۇ ياغاچنىڭ قارىسىنى ئۇنتۇپ رەندە سېلىۋەردى. بۇنى كۆرۈپ قېيۇم ئۇستا ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ سۆزلەپلا كەتتى: — قارىنى يوتتۇرمە دېمىدىممۇ، قېنى باشنىڭ قارىسى؟ ⑫ ئى. كۆچمە. گۇمان، شەك، داغ: كۆڭۈللەر ئارا قالمىسۇن قارا، سىناشقا يارا ھەقنى مىزان قىل! ⑬ رەۋ. كۆچمە. تەخمىنەن، خىيالىغا كەلگىنىچە (III شەخس قوشۇمچىسى ۋە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ): مۇرات يەنە نېمىلەرنىدۇر چۈشەندۇرمەكچى بولدى-يۇ، قارىسىغا سۆزلەپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلىپ گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى. ⑭ ئى. كۆچمە. ئۆلۈم-مۇسىبەت ئىشلىرىدا مۇسىبەت ئىگىلىرى ئۆز قايغۇلىرىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كىيىۋالىدىغان، قارا رەختلەردىن تىكىلگەن قارىلىق كىيىم؛ قارا لاتا: بېلىگە قارا باغلىماق. * يۈسۈپبېك ھاجى خەتمقۇرئان قىلىپ يۇرتقا نەزىر بەردى، ئۆزبېك ئايىم قارا كىيىپ ھازا ئاچتى. ⑮ ئى. كۆچمە. توغرا بولمىغان، خاتا، ناھەق ئىش-ھەرىكەت: — ئەمدى چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، ئاق بىلەن قارىنى پەرق ئېتىپ ئىش قىلىڭ، — دېدى ئۇ قىزىنى ئەيىبلەپ. ⑯ ئى. كۆچمە. ئۆلۈم-مۇسىبەت، مەزگىلىدىكى، قايغۇ-ماتەم، قازا تاپقان كىشىگە تۇتۇلغان قايغۇ-ماتەم مەزگىلى: قارىسىنى سۇندۇرماق. ⑰ ئى. كۆچمە. شاھمات تاختىسىدىكى قارا بويالغان كاتەكچە: — ھەي، نېمە قىلىۋاتىسەن، ئاقتا تۇرغان ئات يەنە ئاققا چۈشەمدۇ؟ تۆز ماڭماسەن، ئاقتىكى ئات قارىغا چۈشىدۇ جۇمۇ! — دېدى ئۇ باتۇرغا ھومىيىپ. ⑱ ئى. كۆچمە. شاھمات ئويۇنىدىكى قارا رەڭلىك ئۇرۇقچىلار: — قارىنى ئالامسەن ئاقنىمۇ؟ — دېدى ئۇ مەندىن سوراپ. ⑲ چوڭ كاتتا؛ ئۇلۇغ: قاراماشىنا، قارا مال.

قارا ئارچا <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. كۆچىتىنىڭ يوپۇرمىقى يىڭنە شەكلىدە، يېتىلگىنىنىڭ بولسا تەڭگە شەكلىدە كېلىدۇ. ئاتىلىق، ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ. ئاتىلىق گۈلى سېرىق، مېۋىسى شارسىمان، ئۇرۇقى ئۈچ قىرلىق كېلىدۇ.

قارا ئاش ← **قارا ئاشلىق**: ئۇ چاغلاردا دېھقانلار ئاساسەن قارا ئاش يەيتتى. ئاق ئاش دېگەننى ھېيت-ئايەم كۈنلىرى ئاندا-ساندا كۆرۈپ قالمىسا، ئادەتتە يېيەلمەيتتى.

قارا ئاشلىق شال، بۇغدايدىن باشقا كۆممقوناق، قوناق، پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىقلار.

قارا ئالا ئارىلاپ-ئارىلاپ قارىسى بار، بىر يېرى قارا، بىر يېرى باشقا رەڭدە بولغان ئالا: ھېلىقى قارا ئالا ئىنەك كۆرۈنمەيدۇ.

قارا ئالماس <كېئول> ئالماسنىڭ ئۆزگەرگەن كۈل رەڭ ۋە قارا رەڭلىك تۈرى. تەركىبىدە ئاز-تولا گرافىت بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئادەتتە قىرىش، سىلىقلاش ماتېرىياللىرى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

قارا ئەبنۇس <بوت> ① ئەبنۇس دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق ھەم ئاچ سېرىق

كېلىدۇ، مېۋىسى شارسىمان، قىزغۇچ سېرىق، ياغچى قارا، پۇختا كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن نەپىس بۇيۇملار ۋە ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ. تروپىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ياغچى.

قارا ئەت مايسىز لوق گۆش.

قارا ئەتمەك قارا قىلماق، قارا بويىماق، قارىدا تماق: قارىقاش كىردى بازارغا، قاشىنى قارا ئېتىپ. ھېچلا ئىش كەلمەس قولۇمدىن، يار خىيالىغا يېتىپ.

قارا ئەنجۈر <بوت> ئەنجۈرنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى ئامۇتقا ئوخشاپراق كېتىدۇ، چېچەك تەرىپى يوغانراق، ساپقى ئۇزۇنراق، ساپاق تەرىپى سوزۇقراق كېلىدۇ. ئېتىنىڭ ئىچى قىزىل، تاتلىق، شىرنىلىك ۋە خۇش پۇراق بولىدۇ.

قارا ئەندىز <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى توم، تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى سوقىچاق ھەم چوڭراق، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ھەم كىچىكرەك كېلىدۇ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گىرۋىكىدە رەتسىز چىشلىرى بولىدۇ. گۈلى سېرىق، باشسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. ئۇرۇق مېۋە تۇتىدۇ. يىلتىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، تال ۋە ئاشقازاننى ياخشىلاپ، تۇرۇپ قالغان يەلنى ھەيدەيدۇ، ئاغرىقنى توختىتىدۇ، ھامىلىنى ئاسرايدۇ.

قارا باستى قىلماق ① بىرەرىنى ئازدۇرۇپ، غەپلەتتە قويۇپ، ئۇنىڭ مال-مۈلكىگە زىيان سالماق. ② ئۇشتۇمتۇت كېلىپ بىراۋغا مېھمان بولماق، ئۇنى چىقىمدار قىلماق: مەن ئۇلارنىڭ

تۇنجى ئالغان مائاشىمنى ئۇنداق قارا باستى قىلىشىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىكەنمەن.

قارا باسماق ① ئۇخلاۋېتىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆرمەك: تۈرەم چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنى قارا باسقانىدى. بىرھازاغىچە يۈرىكى دۈپۈلدەپ دېمى سىقىلدى. * ۋاڭ قورقۇش، چۆچۈش بىلەن كېچىلىرىمۇ ياتالمايتتى، كۆزى يۇمۇلسىلا، قاتتىق قارا باساتتى، جۆيلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى. ② پالاكەتكە يولۇقماق؛ نەس باسماق، قىلغان-ئەتكىنى ئەپلەشمەي قالماق: — ھېلىقى سېۋەت باش، تەمبۇر پاچاق شەيتان قاچان مۇشۇ ئۆيدە ئاپىرىدە بولدى، تۈرەمنىمۇ شۇنىڭدىن باشلاپ قارا باستى، — دېدى مارىخان ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ تۇرۇپ، — ئۆيىمىزنىڭمۇ بەرىكىتى ئۇچتى.

قارا بامبۇك <بوت> بامبۇكنىڭ بىر تۈرى. دەسلەپ يېشىل بولۇپ، تەدرىجىي قارىغا ئۆزگىرىدۇ. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكلىدە، ئارقا تەرىپى ئاق بولۇپ، كىچىك شېخىنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ. گۈل باشقى يېشىل ۋە سۆسۈن ئارىلاش كېلىدۇ، غولى چىڭ ھەم ئېگىلمەيدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن ھاسا ۋە باشقا نەرسىلەر ياسىلىدۇ.

قارا بەزگەك <تىب> كۈمۈتا ئارقىلىق تارقىلىدىغان بىر خىل پارازىت كېسەللىكى. ئۇنى قارا بەزگەك قۇرتى پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭدا قىزىتىش، بۇرۇن ۋە چىش قاناش، جىگەر ھەم تال ئىششىش، كەم قانلىق ۋە ئاق قان دانىچىلىرى ئازلاپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قارا بەسەي <بوت> كرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئۆزى پاكار، يوپۇرمىقى ئېلىلىپس شەكلىدە، توق يېشىل ۋە

ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر يۇقۇملىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك. ئادەتتە ئۇلارنىڭ كېسەللەنگەن قىسمىدا قارا رەڭدىكى توزانلار پەيدا بولۇپ قالىدۇ.

قارا توغاچ <بوت> شاپتۇلنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇملاق، تۇمشۇقى ئۇچلۇق، پوستى قېلىن، تۈكسىز كېلىدۇ. ئەسلىي رەڭگى توق يېشىل رەڭ، ئاپتاپ تەگمىگەن تەرىپى ئاچ يېشىل بولىدۇ. ئېتىنىڭ رەڭگى كۆكۈچ، تاتلىق، يۇمشاق، سۇلۇق ۋە شىرنىلىك كېلىدۇ. 9-ئاينىڭ باشلىرىدىن باشلاپ پىشىدۇ.

قارا تۇپراق قارا رەڭلىك تۇپراق. بۇ خىل تۇپراقنىڭ تەركىبىدە چىرىندى ۋە ئوزۇقلۇق قىممىتىگە ئىگە بولغان مىنېرال ماددىلار ناھايىتى كۆپ بولغانلىقتىن مۇنبەت تۇپراق ھېسابلىنىدۇ.

قارا تۇتماق ① چۈرىسىگە قارا رەڭلىك رەخت ياكى شۇ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن يول، جىيەك چىقارماق، قارا جىيەك يول چىقىرىپ زىننەتلىمەك: كۆرپىنىڭ چۆرىسىگە قارا تۇتماق. ② كۆچمە. قازا قىلىپ كەتكەن يېقىن كىشىسى ئۈچۈن مەلۇم مەزگىل قايغۇرۇش، ماتەم بىلدۈرۈش ھالىتىدە تۇرماق: ئۇ ئېرىگە ئالتە ئايدىن ئۇشۇق قارا تۇتقانىدى. * قالدىرغاچ دەر: نېتەي باغرىم ئېزىلدى، ئۇشبۇ قىسمەت بىزگە ئەمدى يېزىلدى. ۋاقىت يېتىپ جان-جىسمىدىن ئۈزۈلدى، ساچىن يايىپ قارا تۇتقان ئوخشايدۇ.

قارا تۆمۈر تۇمشۇق <زوئول> تۆمۈر تۇمشۇقنىڭ بىر خىلى. رەڭگى قارا كېلىدۇ.

قارا تۈلكە <زوئول> تۈلكىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى قارا كېلىدۇ.

قارا تۈنكە دىئال. سىرسىز قاڭالتىر.

قارا تېرەك <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۈچ بۇرجەك، پوتلىنىسمان گۈل رېتىدە بولىدۇ، غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى ۋە قەغەزچىلىك سانائىتىگە ئىشلىتىلىدۇ.

قارا تىزىملىك زىيانكەشلىك قىلىش مەقسىتىدە ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت تەرىپىدىن تىزىمغا ئېلىنغان ئىنقىلابچىلارنىڭ، ئادالەت تەرەپدارلىرىنىڭ رويخېتى: قارا تىزىملىكتىكى كىشىلەر.

قارا تىل ① بىرەر شېۋىگە مەنسۇپ بولغان تىل، يەرلىك تىل: ئۇ دەل شۇ يەرنىڭ قارا تىلى بىلەن سۆزلەپ كەتتى. ② بىرەر جىنايى گۇرۇھنىڭ ئۆزلىرىنىڭ مەخپىي ئالاقە ئېھتىياجى ئۈچۈن بەلگىلىۋالغان ياكى ياسىۋالغان تىلى، سۆزلەر تۈپلىمى: ئۇلارنىڭ دېيىشىۋالغان قارا تىلى بار ئىكەن، قىزىق سۆزلەپ كېتىشتى، مەن ھېچ چۈشىنەلمىدىم.

قارا جاڭگال ← **قاراڭغۇ جاڭگال**:

ئەكبەر ئەمدى چۈشەندى: 3-كەنت چىن بۇجاڭ دېگەندەك قارا جاڭگالمۇ ئەمەسكەن. * ئۇنىڭ ئىچى قارا جاڭگال بولۇپ كەتكەن بولۇپ، نېمىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى، كىمنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى.

قارا جىسىم <فىز> ئۆزىگە چۈشكەن نۇرنى پۈتۈنلەي قوبۇل قىلىۋالىدىغان ۋە نۇرنى قايتۇرمايدىغان ياكى سۇندۇرمايدىغان جىسىم. ئەگەر سۈزۈك بولمىغان ھەم ئىچى كاۋاك بىر جىسىم ئۈستىگە نۇر ئۆتىدىغان بىر تۆشۈكچە قويۇلسا، بۇ جىسىمنىڭ ئىچى بىر قارا جىسىمغا ئايلىنىدۇ.

قارا چاپلىماق بىركىمگە ئۆزى قىلمىغان گۇناھنى ئارتماق؛ قارىلىماق؛ تۆھمەت،

بوهتان قىلماق: قانداق كىرىمئاخۇن؟ مانا، چىققان كىشى كىم ئىكەن؟ ئانىسىنىڭ سىڭلىسى، جانجىگەر هامىسى؟ شەخسىي ئۆچمەنلىكنى دەپ كىشىگە قارا چاپلاش ۋىجدانسىزلىق ئەمەسمۇ؟ * خۇدا راۋا كۆرەمدۇ؟ ئىشلىتىپ هەق بەرمىسەڭ، قارا چاپلاپ ئاخىرى — زىمىستاندا هەيدىسەڭ.

قارا چويۇن <ماشىن> توغرا كەسمە يۈزى كۈل رەڭ بولىدىغان بىر خىل چويۇن. تەركىبىدە كاربون بىلەن سىلىتسىينىڭ مىقدارى بىرقەدەر كۆپ. تۈزۈلمىسىدىكى كاربون ياپراق شەكىللىك گرافىتتىن ئىبارەت بولۇپ، يۇمشاقراق، ئاسان شىلغىلى بولىدۇ. كۆپىنچە قۇيمىچىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ.

قارا چېچەك <تىب> ← **چېچەك** II .

قارا چىكەتكە <زوئول> بىر خىل هاشارات. تېنى قارا قوڭۇر، سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى ئۇزۇن، ئارقا پۇتى چوڭ، سەكرەشكە ماهىر كېلىدۇ. قۇيرۇقىدا بىر جۈپ قىلچىقى بولىدۇ. چىشىسىنىڭ بىر جۈپ قۇيرۇق قىلچىقى ئارىسىدا تۇخۇم سېلىش نەيچىسى بولىدۇ. ئەركىكى سوقۇشقاق كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئىككى قانىتىنىڭ سۈركىلىشىدىن ئاۋاز چىقىدۇ. ئادەتتە قاراڭغۇ، نەم جايلاردا ياشايدۇ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى، غولى ۋە ئۇرۇقى ئارقىلىق ئوزۇقلىنىدۇ. دېھقانچىلىققا زىيانلىق.

قارا چىراغ ئىچىگە سۈمبىي ياكى كىرسىن قۇيۇپ، ئۇنىڭغا پىلىكنى چىلاپ ياندۇرىدىغان چىراغ: مېھراب ۋە بۇلۇڭلاردىكى قارا چىراغلار مەسچىتنىڭ ئىچىنى خىرە يورۇتۇپ تۇراتتى. * هازىر ئۆيلىرىمىزدە هېلىقى قارا چىراغنىڭ ئورنىنى ئېلېكتر چىراغلار ئالدى. هازىر يەنە «زاۋۇت قۇرايلى» دېيىشۋاتىمىز.

قارا چىرىمتال <گېئول> تەركىبىدە ماگنىي بىلەن تۆمۈر مىقدارى كۆپرەك بولغان چىرىمتال. توق قوڭۇر ياكى توق يېشىل ۋە تارىشا هالىتىدە بولىدۇ. ئېلاستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

قارا چىلان <بوت> ① خوزۇر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكىلدە، گۈلى توق قىزىل ياكى ئاقۇچ يېشىل، مېۋىسى شارسىمان ياكى ئېللىپسسىمان، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ. مېۋىسى بىرمەزگىل ساقلانغاندىن كېيىن، قارا قوڭۇر رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. يېگىلى بولىدۇ. تەمى تاتلىق. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قارا چىلان تۇپراق ← **قارا تۇپراق.**

قارا خەلق ئاددىي پۇقرا، تۆۋەن تەبىقىدىكى ئەمگەكچى خەلق: قەشقەرنىڭ قارا خەلقى بۇ ئىشتىن ئەمدىلا خەۋەر تاپقانىدى.

قارا خرۇستال <گېئول> ← **قارا بىللۇر.**

قارا خىزمەت ← **قارا ئىش:** ئۇنىڭغا قارا خىزمەت بولسىمۇ جان دەپ قىلاتتى. چۈنكى، جان بېقىش هەممىدىن مۇهىم ئىدى.

قارا خىزمەتچى ئىدارە-جەمئىيەتلەردىكى جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغان كىشى، ئىشچى: دەل شۇ چاغدا ئىشخانا ئالدىنى سۈپۈرۈۋاتقان، ياشانغان قارا خىزمەتچى ئۆرۈلۈپ ئارقىسىغا قارىدى.

قارا داغ ① قارا رەڭلىك داغ. ② <ئاستر> قۇياش قارا دېغى.

قارا داغ كېسلى <بوت> تاتلىقياغۇدا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنى زەمبۇرۇغ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كېسەللەنگەن تاتلىقياغۇنىڭ سىرتقى يۈزىدە قارا قوڭۇر داغلار پەيدا بولۇپ، ئىچكى قىسمى توق يېشىلغا

ئۆزگىرىدۇ، تەمىمۇ قىرتاقلىشىدۇ.

قارا زىرە <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. باشسىمان گۈل رېتى غول ئۇچىغا توپلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى سۆسۈن. ئۇرۇقى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئاق كېسەلنى داۋالاش رولىغا ئىگە.

قارا زىرىق <بوت> زىرىق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى قىسقا ۋە تەتۈر تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى كىچىك، سېرىق ۋە ئۇمۇمىي گۈل رېتىدە، مېۋىسى شىرنىلىك ۋە شار شەكلىدە كېلىدۇ، پىشقاندا قارىيىدۇ. يىلتىزى توم ھەم ئۇزۇن، رەڭگى سېرىق، تەمى ئىنتايىن قىرتاق. پەس تاغلار، ئورمان بەلبېغىدىكى دەريا ۋادىلىرى ۋە تاغ باغرىدىكى چاتقاللىقلاردا ئۆسىدۇ. يىلتىزى، غولى (شېخى) ھەم يىلتىز پوستى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ھۆل ئىسسىق ۋە يۇقىرى قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قارا ساپال <ئارخېئول> يېڭى تاش قورال دەۋرىدىكى بىر خىل ساپال بۇيۇم. يۈزىدىكى سىرى قارا ھەم پارقىراق كېلىدۇ.

قارا سانىماق يامان غەرەز ۋە نىيەتتە بولماق، ساداقەتسىزلىك قىلماق: خاتىرجەم بول، سېنىڭ بىر-ئىككى تىيىنىڭگە قارا سانىمسامۇ، ھۆكۈمەت بەرگەن مائاش بىلەن بىر موردىن تۇتۇن چىقىرالايمەن. * ئىسمائىل رەۋەندىمۇ ئىش ھەققىنى ئۇبدان بېرەتتى، مەسۇممۇ ئۇنىڭغا قارا سانىمايتتى.

قارا سوغۇق ھاۋا ئوچۇق ياكى قار ياغمىغان ۋاقىتتا بولىدىغان قاتتىق قەھرىتان سوغۇق: قىش كۈنلىرى ئىزغىرىن تاغ شامىلى جاندىن ئۆتەتتى. قارا قۇشتەك قارا سوغۇق موللازەيدىنىڭ قۇلاقلىرىنى ئۈچۈرۈپ كەتكۈدەك قىلدى.

قارا سۇ يەر ئاستىدىن، بۇلاقلاردىن چىقىپ بىر ئېقىن ھاسىل قىلىپ ئاققان سۇ: ئۇلار قارا سۇ بويىغا كېلىپ، بىردەم قىرغاقتا قاراپ تۇرۇشتى.

قارا سۇ توخۇسى <زوئول> سۇ توخۇسىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى قارا كېلىدۇ.

قارا سۇۋاق ئۆي-ئىمارەت تاملىرىغا تۇنجى قېتىم بېرىلگەن سۇۋاق، بەك ئىنچىكە ئىشلەنمىگەن دەسلەپكى سۇۋاق: - ئۇنىڭ ئۆيى تېگى زەي، تۆت ئەتراپى ياغاچ قۇرما بىلەن تۇرغۇزۇلغان، ئۈستىگە قارا سۇۋاق بېرىلگەن ئۆي ئىدى.

قارا سۇۋىماق داغ تەگكۈزمەك؛ قارا چاپلىماق، تۆھمەت چاپلىماق: بىرقىسىم ئادەملەر خەلق بەرگەن ھوقۇقنى مۈلۈك قاتارىدا كەلسە-كەلمەس ئىشلىتىپ، رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئوبرازىغا قارا سۇۋىدى. بۇنداق ئادەملەرنىڭ قىلمىشى تەكشۈرۈلۈپلا قالماي، تېگىشلىك جازالىنىشىمۇ كېرەك.

قارا سۆز <تىل> ئايرىم گۇرۇھ، لۈكچەكلەر ۋە ئوغرى-بۇلاڭچىلار ئارىسىدا ئىشلىتىلىدىغان مەخپىي، شەرتلىك گەپ-سۆزلەر. بەزىدە خۇپيانە ئېيتىلغان گەپ-سۆزلەرگىمۇ قارىتىلىدۇ.

قارا سۈركىمەك ① بىرنەرسىگە قازان كۈيىسى، قارا سىياھ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش قارا نەرسىلەرنى سۈركەپ قويماق: - يۈزىگە قارا سۈركەپ، سازايى قىلىندۇرۇڭلار! - دەپتۇ پادىشاھ پەرمان چۈشۈرۈپ. ② كۆچمە. تۆھمەت قىلماق، قارا چاپلىماق: - سىز ۋالاقلاۋەرمەڭ، يوق گەپلەرنى قىلىپ بىگۇناھ ئادەملەرگە قارا سۈركىگىلى تۇردىڭىز، - دېدى بىرەيلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

قارا شەمشاد <بوت> ← **شەمشاد.**

قارا شىكەر شىكەرنىڭ بىر خىلى. سارغۇچ قوڭۇر، قىزغۇچ قوڭۇر ياكى قارا رەڭلەردە بولىدۇ. شىكەر قومۇشىنىڭ قىيامىنى قايىنىتىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. تەركىبىدە ئاق شىكەر ۋە قىيام بولىدۇ. ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قارا غول چوڭ، ئۇلۇغ غول: قارا غوللارنىڭ سۈيى، قاراڭغۇ باغلارغا ئاقار. بىۋاپا كىشىنىڭ يارى، يۈرەككە ئوتلارنى ياقار.

قارا فوسفور <خىم> ئاق فوسفورنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئۆزگەرگەن تۈرى. ئازراق مېتاللىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

قارا قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. 30 مېتر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى يىڭنە يوپۇرماق بولۇپ، ئىككى تېلى بىرگە ئۆسىدۇ. ياغىچىدا سمولا كۆپ بولىدۇ، ياغىچى چىدامىلىق، قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ، ئۇرۇقىدىن ماي ئېلىنىدۇ.

قارا قاشتېشى <گېئول> قاشتېشىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى قارا بولىدۇ.

قارا قاشقا پۈتۈن تېنى باشقا رەڭدە، ئەمما پېشانىسىدە ئازراق قارىسى بار: ئابدۇراخمان ۋە ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى قارا قاشقا ئات قوشۇلغان، ئۈستىگە گىلەم سېلىنغان بىر خادىكقا ئولتۇردى. // ئۇ ھېلىقى قارا قاشقىسىنى مىنىپ كەلگەنىكەن.

قارا قەغەز مومىلۇق بوياق سۈركەلگەن، خەتنى كۆپەيتىپ چىقىرىش ياكى خەت بېسىش ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قەغەز.

قارا قورساق بىلىمسىز، ساۋاتسىز، نادان، قورسىقىدا ئۈمىچى يوق: ئۇ قانخور جاللات ئەسلىدە ئېلىپىنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەيدىغان قارا قورساق بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنى سىپايە-لاتاپەتلىك ۋە تالانتلىق كۆرسىتىشكە ئامراق ئىكەن.

قارا قورساق قىلىيورغا <زوئول> قىلىيورغىنىڭ بىر تۈرى. قورسىقى قارا كېلىدۇ.

قارا قورساقلىق ساۋاتسىزلىق، نادانلىق، بىلىمسىزلىك، ھاماقەتلىك: ئۇ قارا قورساقلىق، ياۋۇزلۇقتا چېكىگە يەتكەن بولۇپ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن ۋاڭدىنمۇ بەتتەررەك قورقاتتى.

قارا قوڭۇر قارىغا مايىلراق بولغان قوڭۇر، قارىسى كۆپچىلىكرەك بولغان قوڭۇر.

قارا قول ① جىنايەت سادىر قىلغان ياكى سادىر قىلىش غەرىزىدە تۇرغان قول؛ دۈشمەننىڭ قولى؛ زوراۋانلىق، ياۋۇزلۇق قىلىش ئۈچۈن ئىشلەتكەن ۋاستە: مېنىڭچە بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدە چوقۇم يامان ئادەملەرنىڭ قارا قولى بار. * بۇ رەزىل ئەمىرنىڭ قارا قولى كېسىپ تاشلىنىپ، ئۇنىڭ قايتا تىرىلىش چۈشى بەربات بولدى. ② كۆچمە. جىنايەتچى، خەلق مەنپەئەتى، ھەققانىيەت، ئەركىنلىككە دۈشمەن بولغۇچى: ئادىل ياۋاشلىق بىلەن جىنايىتىنى تونۇپ پەردە ئارقىسىدىكى قارا قولنى ئىقرار قىلىپ تاپشۇرمىسا، ئىت بېشىنى يانجىپ تاشلايمىز. * ئۇ ئاتا-بوۋىلىرىدەك ئادالەتنى كەسىپ قىلالمىدى. مەملىكەت ئىشلىرىغا ھەر تەرەپتىن قارا قوللار ئارىلىشىشقا باشلىدى.

قارا قولىنى سوزماق يامان مەقسەت، يامان غەرەز بىلەن ئارىلاشماق، سۇيىقەست، ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىپ بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ياكى قارشى تەرەپكە زىيان سېلىشقا ئۇرۇنماق: — ناۋادا بىز ئازراقلا سەزدۇرۇپ قويساق، ئۇلارنىڭ قارا قولىنى سوزىدىغانلىقىنى ئولتۇرغانلار ئوبدان چۈشى-

ـنىدىغانىسلەر، - دېدى ئۇ كىشى ھەم مەسلىھەت، ھەم بۇيرۇق تۈسى بىلەن.

قارا قۇشقاچ ئى [قارا+قۇشقاچ] <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل چوڭ، رەڭگى قارا كېلىدۇ، قولغا ئاسان ئۆگىنىدۇ. ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنىڭ ئاۋازىنى دوراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قارا قوۋۇرغا يىتىم تالدىن كېيىنكى بەش تال قوۋۇرغا.

قارا قۇيرۇق قىلىيورغا <زوئول> قىلىيورغىنىڭ بىر تىخلى. قۇيرۇقى قارا كېلىدۇ.

قارا قۇيۇن <مېتېئور> كۆچى ئىنتايىن كۈچلۈك، لېكىن دائىرىسى ئانچە چوڭ بولمايدىغان بىر خىل قۇيۇن. شەكلى خۇددى چوڭ بىر ۋارونكىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، سۈرئىتى ھەممىشە سېك/م 100 دىن ئېشىپ كېتىدۇ. ۋەيران قىلىش كۈچى ناھايىتى زور بولۇپ، قۇرۇقلۇقتا چوڭ بىر دەرەخنى يىلتىزىدىن قومۇرۇۋېتەلەيدۇ ھەمدە ھەر خىل ئۆي-ئىمارەت ۋە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ؛ دېڭىز-ئوكيانلاردا بولسا، دېڭىز سۈيىنى بوشلۇققا سۈمۈرۈپ چىقىپ، سۇ تۈۋرۈكىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ خىل قۇيۇن ئادەتتە كۆپ كۆرۈلمەيدۇ.

قارا قېيىن <بوت> قېيىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. قوۋزىقى تۇتۇق قارا، يوپۇرمىقى سوقچاق، ياغىچى چىڭ بولىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن كوزۇپ قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

قارا قىزىل قارىغا مايىل قىزىل، سۇس قارا ئارىلاش قىزىل.

قارا قىسمەت باشقا كەلگەن ئېغىر كۆرگۈلۈك، قارا تەقدىر، ئېغىر خەۋپ-خەتەر ياكى قازا: ئۇنى قارا قىسمەت بورانلىرى بېيجىڭغا ئۇچۇرۇپ كەلگەنىدى.

قارا قىش قىشنىڭ ئەڭ قاتتىق سوغۇق بولىدىغان مەزگىلى، قەھرىتان قىش. ئادەتتە ئۇ 1-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىنى كۆرسىتىدۇ: تومۇزنىڭ ئېرىتىۋەتكۈدەك پىژغىرىم ئاپتاپلىرىدا، قارا قىشنىڭ سۆڭەككە ئۆتكۈدەك مۇدھىش شىۋىرغانلىرىدا پىشقان بۇ قىزلارنىڭ ئۆز بۇرچلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئورۇنداۋاتقانلىقىدىن قاتتىق تەسىرلەندۇق. * ئېپنى تاپقۇچىلىك بىرەر ئىشنىڭ، نەشتىرى كەلدى سانجىپ قارا قىشنىڭ.

قارا قىلماق ① قارا رەڭ قاتارلىقلارنى سۈركەپ، قارا ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: پارتىدىن ئۆرۈلۈپ چۈشكەن قۇتىدىن چاچراپ چىققان قارا سىياھ، ئۇنىڭ ئاپئاق كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى قارا قىلىۋەتكەنىدى. ② گۇناھلىق، جىنايەتچى قىلىپ كۆرسەتمەك، تۆھمەت قىلماق: توۋا، سەن مېنى خەلقئالەمنىڭ ئالدىدا قارا قىلدىڭ، مېنىڭ ئىنتىقامىمنى سەندىن خۇدا ئېلىپ بېرىدۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. ③ بەختسىز، تەتۈر تەلەي قىلىپ قويماق: - ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى ئۇنىڭ پۈتۈن ئۆمرىنى قارا قىلسا-ھە!

قارا كاۋاش قاشتېشىنىڭ بىرى تۈرى، رەڭگى قارا بولىدۇ.

قارا كۆز ① قارىچۇقى قاپقارا بولغان كۆز: - كىم؟ نېمە ئىش؟ -.رەئىس كۆزەينىكىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، زالنىڭ ئايىغىدا بىر قارا كۆز شەرق قىزىنىڭ كىشىلەردىن ئۈستۈنرەك تۇرغانلىقىنى كۆردى. ② شۇنداق كۆزى بار كىشى: يوللىرىڭدا كۆزۈم بار، قوللۇرۇمدا ئۆزۈم بار. ئۈزۈملۈكتە قارا كۆز، ساڭا ئېيتار سۆزۈم بار.

قارا كۆزەينەك كۈن نۇرىنىڭ كۆزنى چېقىۋېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تاقىلىدىغان، ئەينىكىنىڭ رەڭگى قارىغا مايىل بولغان بىر خىل كۆزەينەك: ئۇ

كىشىنىڭ بۈگۈنكىدەك بىر سالقىن كۈدىمۇ قارا كۆزەينەك تاقىۋالغانلىقى ماڭا بىرئاز غەلىتە تۇيۇلدى.

قارا كۆز بەدىيان <زوئول> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، ئۇچى كۆپ شاخلىق بولۇپ، خۇددى ئارپابەدىيانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. گۈل رېتى كۈنلۈكسىمان بولۇپ، غولنىڭ ئۇچىغا جايلاشقان، ئۇرۇقى ئارپابەدىياندىن كىچىكرەك، بىرئاز ياپىلاق، ئۇزۇنچاق كېلىدۇ، پۇرىقى ئۆتكۈر. ئۇرۇقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى قىرىقراق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل. يەل ۋە ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ، توسالغۇلارنى ئېچىپ، تاماق سىڭدۈرىدۇ، زەھەرنى تارقىتىپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ؛ سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى چىقىرىدۇ، ئاشقازان، تال خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ.

قارا كۆك قارىغا مايىلراق بولغان كۆك، توق قېنىق كۆك: ئۇ قارا كۆك كاستۇم-بۇرۇلكا كىيىۋالغانىكەن.

قارا كۆكچە ئىچى كۆك چىقىدىغان، سىرتى قارىغا مايىل بولغان كۆكچى قوغۇننىڭ بىر خىلى. ئۇ ئاساسەن كۈزگە يېقىن پىشىدۇ.

قارا كۆكرىك زەمبۇرۇغى <بىئول> زەمبۇرۇغنىڭ بىر خىلى. پاختىلاشقان موما، بولكا ۋە بۇزۇلغان مېۋە قاتارلىق ئورگانىك ماددىلاردا يېتىلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىلدە ئاق رەڭلىك تۈۋىت ھالىتىدە بولۇپ، كېيىنچە زەمبۇرۇغ يىپچىلىرىنىڭ ئۇچىدا شار شەكىللىك سپورا خالتىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. سپورا-خالتىسىنىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىغان قارا رەڭلىك سپورىلار بولىدۇ.

قارا كۆڭۈل نىيىتى يامان، كۆڭلى قارا، ۋاپاسىز، يۈزسىز: بىچارە بەختىخان قارا كۆڭۈل ئېرى ۋە ئەشەددىي زومىگەر قېيىن ئانىسىدىن كۆرگەن كۈلپەت، ئىزا-ئاھانەتلىرىنى ئويلاپ، بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى. * بەزىلەر قەستەن ئىغۋا تارقىتىپ، بىزنى قارا كۆڭۈل قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنماقتا.

قارا كۆمۈك تەك سۈغىرىلىپ تاۋلاشقاندىن كېيىن، رەسمىي توڭلاشنىڭ ئالدىدا ئۈستى ۋە يانلىرىغا توپا يۆلەپ، تولۇق كۆمۈلگەن ھالەت.

قارا كۈچ ① ھەقىقەتكە، خەلقنىڭ بەخت-ھالاۋىتى، ئەركىنلىكىگە چىش-تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرغۇچى، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلغۇچى زوراۋان، مۇستەبىت كۈچ: گۈلنار، دەۋرىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى يېڭى يۈنىلىشىنى ھېچقانداق قارا كۈچ توسىيالمايدۇ. بىز قول تۇتۇشۇپ يېڭى پارلاق ھاياتقا قاراپ دادىل ماڭايلى! ② جىسمانىي كۈچ: زاۋۇت دېگەندە قارا كۈچ بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدىكەن. تۈرلۈك كۆرسەتمىلەر باشنى قايدۇرىۋېتىدۇ.

قارا كۈز كۈزنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى: يېزىمىزنىڭ چوڭلىرى بۇ تومنى «جېدىلى تۈگىمەيدىغان توما» دېيىشەتتى. ھەقىقەتەنمۇ بۇ توما بېشىدا ئەگىز سۇلىرى ئېقىپ كەلگەن باش ئەتىيازدىن تاكى قارا كۈزگىچە جېدەل-ماجىرا تۈگىمەيتتى.

قارا كۈن ئازاب-ئوقۇبەتلىك، قىيىن، مۈشكۈل كۈن، ۋاقىت، چاغ: بۇنىڭدىن كېيىن يەنە قانداق قارا كۈنلەر مېنى كۈتىدىغاندۇ؟ * بېشىمغا چۈشتى قارا كۈن، بولدى مېنىڭ ھالىم زەبۇن. يىگىتلىرى كەلدى غەمكىن، بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

قارا كۈيە <بوت> ← **قارا تۈزان كېسىلى.**

قارا كۆيە كېسلى <بوت> ← **قارا توزان كېسلى.**

قارا كېزىك <تىب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. رىككېتسىيە پەيدا قىلىدۇ. بەدەن پىتى ياكى چاشقان، بۈرگىلەر ئارقىلىق يۇقىدۇ. بۇنىڭدا، بەدەن تېمپېراتۇرىسى تۇيۇقسىز ئۆرلەپ، باش ۋە پۈتۈن بەدەن قاتتىق ئاغرىيدۇ. 5-كۈنىنىڭ ئالدى-كەينىدە ئەسۋە پەيدا بولۇپ، روھىي كېسەل ئالامەتلىرى ياندىشىپ كۆرۈلىدۇ ۋە ئۆپكە ياللۇغمۇ قوزغىلىپ تۇرىدۇ.

قارا كىشمىش كىشمىشنىڭ بىر خىلى. ئۇرۇقسىز، شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى قارا ياكى قارىراق كېلىدۇ.

قارا كىيمەك ئۆلۈم، مۇسىبەت كۈنلىرىدە ئۆلگۈچىگە بولغان قايغۇسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قارىلىق كىيىمى كىيمەك: پادىشاھ باشلىق ئوردا ئەھلى پۈتۈنلەي قارا كىيىپ، يىغا-زارە بىلەن شاھزادىنى قارشى ئېلىپتۇ.

قارا گۇرۇھ مەخسۇس جىنايى ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئۇنسۇرلاردىن تەشكىللەنگەن گۇرۇھ.

قارا گۆش مايسىز گۆش: — قارا گۆش يەڭ، سېمىز، مايلىق گۆش سىزگە زىيان قىلىدۇ، — دېدى دوختۇر.

قارا گىلاس <بوت> گىلاسنىڭ بىر سورتى. مېۋىسى يۇمىلاق، پوستى سەل قېلىن، رەڭگى توق بېغىر رەڭ بولۇپ، ئېتى يۇمشاق، تەمى چۈچۈمەل، شىرىنلىك كېلىدۇ. 8-ئايدا پىشىشقا باشلايدۇ.

قارا لاي سامان ئارىلاشتۇرۇلمىغان لاي: — ئازراق قارا لاي بىلەن لاي چاپلىۋەتسەڭمۇ بولىدىغۇ، — دېدى دادىسى ئۇنىڭغا كۆرسەتمە بېرىپ.

قارا ماتېرىيال بىرەر كىشى ياكى ئىش-پائالىيەتنى قارىلاش ئۈچۈن يالغان پاكىتلارنى ئويدۇرۇپ، تۆھمەت بىلەن تەييارلانغان ماتېرىيال: ئۇلار ھەدەپ ئۇستىمىزدىن قارا ماتېرىيال تەييارلاشماقتا ئىدى.

قارا ماشىنا <قاتن> ← **يۈك ئاپتوموبىلى.**

قارا مال ئات، كالا قاتارلىق گەۋدىسى چوڭ بولغان مال، چارۋا: بۇ تويغا بەش قوي، يەنە ئۈچ قارا مال سويۇلغانىدى.

قارا مانان قويۇق قارا تۇمان ياكى قويۇق قارا ئىس: بىرچاغدا قارا مانان كۆتۈرۈلدى. باش-ئايىغىنىڭ تايىنى يوق باندىتلار توپى ئۆركۈگەن باۋايى ھايۋانلاردەك كېلەتتى.

قارا مېتال تۆمۈر، مانگان ۋە خرومنىڭ سانائەتتىكى ئومۇمىي نامى. ئۇ يەنە پولات ۋە تۆمۈرنى ئاساس قىلغان باشقا قېتىشمىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قارا مىلتىق كونا شەكىلدىكى بىر خىل مىلتىق. دورا ۋە ئوقى ستۋولنىڭ ئاغزىدىن قاچىلىنىدۇ: ئۇنىڭ ئۆتىشىدە قارا مىلتىق بار ئىدى. 18 ياشلار چامىسىدىكى بۇ يىگىتنىڭ زىلۋا قەددى-قامىتىدىن بىر خىل چەبدەسلىك، شىجائەت ئۇرغۇپ تۇراتتى.

قارا نوپۇس ئىسمى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ نوپۇس خاتىرىسىگە يېزىلمىغان، نوپۇس ئىسپاتى بېرىلمىگەن كىشى: — ئەمدى تۇغىسىڭىز، بالىڭىز قارا نوپۇس بولىدۇ جۇمۇ، دىققەت قىلىڭ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ. * — قارا نوپۇس بولۇپ، شەھەرمۇ شەھەر ئايلىنىپ كۈن ئۆتكۈزۈۋېرەمەن، — دېدى ئۇ مەيۈس ھالدا.

قارا نىيەت ← **قارا كۆڭۈل:** قارا نىيەتكە دۇچ كەلگەن دۆنە پۈتۈن مۇھەببەت خۇمارىنى، ھاياتقا بولغان پۈتۈن تەلپىنى بالىغا تۆپلىغانىدى.

قارا ھەرپ <مەت> ئادەتتىكى ھەرپلەرگە نىسبەتەن قېنىق قارا ھەم توم ھەرپ.

قارا ھېلىلە <بوت> ← **ھېلىلە**.

قارا ئۆپكە كېسىلى <زوئول> ← **كېپىنەك كېسىلى**.

قارا ئۆي كىگىز ياكى بىرېزېنت قاتارلىقلار بىلەن قۇببە شەكلىدە يېپىلىپ ياسىلىدىغان ئۆي: يېشىل چۆپلۈككە تىكىلگەن سۆلەتلىك ئىككى چوڭ قارا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى ئىككى مومىغا چوڭ قىزىل پانۇس ئېسىلغان، قارا ئۆي ئالدىدا ۋە ئەتراپىدا قارىغۇچى چېرىكلەر تۇرۇشاتتى.

قارا ئۆي چاشقىنى <زوئول> ئۆي چاشقىنىنىڭ بىر خىلى. ئۇزۇنلۇقى 33 سانتىمېتىر، قۇيرۇقى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، بۇرنى ئۇچلۇق، قۇلىقى چوڭ، پۈتۈن تېنى قارا كۈل رەڭ كېلىدۇ. كۆپىنچە تورۇس ئارىلىقلىرى، يول ئاستى ياكى تامنىڭ كامارلىرىدا ياشايدۇ، كېسەل تارقىتىدۇ.

قارا ئۈجمە <بوت> ئۈجمىنىڭ بىر تۈرى. مېۋىسى پىشقاندا قارىيىدۇ، ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قارا ئۈزۈم <بوت> ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. شاخلىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم قىرلىق كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، ئۈچتىن بەشكىچە چوڭقۇر يېرىلىدۇ. گۈل رېتى كونۇسسىمان، شىرنىلىك مېۋىسى قېنىق بىنەپشە رەڭدە بولىدۇ. غول تالالىرىدىن ئارغامچا ئەشكىلى بولىدۇ.

قارا ئىسمىلىك ← **قارا تىزىملىك**: ئۇ بارغانسېرى «مەنمۇ قارا ئىسمىلىككە كىرىپ قالدىممۇ-قانداق؟» دەپ ئۆزىدىن ئۆزى قورقىدىغان، ئەندىشە قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

قارا ئىش بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان، پەقەت جىسمانىي كۈچكە تايىنىپلا ئىشلىگىلى بولىدىغان ئىش: بۇ قىز ئىش باشقۇرغۇچىنىڭ قىزى ئىدى. قېيۇم ئاكا زاۋۇتتىكى قارا ئىشتىن قاچۇرۇپ، ۋاقىتلىق مۇشۇ ئورۇنغا ئورۇنلاشتۇرغان بولسا كېرەك.

قارا ئىشچى جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغان ئىشچى، قارا خىزمەتچى: ئۇ چاغلاردا مەن بىرەر ئىدارىدە قارا ئىشچى بولۇپ ئىشلەشكە مىڭ قېتىم رازى بولاتتىم.

قارا يامغۇر <مېتېئور> بوران ئارىلاش تېز ھەم قاتتىق ياغقان يامغۇر.

قارا يۈرەك ۋەھشىي، ياۋۇز، رەھىمسىز، مېھىر-شەپقەت دېگەننى بىلمەيدىغان: — چۈنكى، مەن سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە ئادەم ئۆلتۈرۈپ-تىللاشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قارا يۈرەك لۈكچەك... — ئۇ سەل توختاپ يەنە قوشۇپ قويدى. * — ئۇ قارا يۈرەكنىڭ گېپىنى قىلماڭ، — دېدى ئۇ قاتتىق ئازابلانغان قىياپەتتە.

قارا يۈز يۈزسىز، نومۇسسىز، ۋاپا قىلغان ئادەمدىن يۈز ئۆرىگەن: — ماڭ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ مېرۇل مەرگەنگە، — ھازىرلا بېرىپ ئۇ قارا يۈزنى پۇت-قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ھەيدەپ كەل!

قارا يۈزلۈك يۈزسىزلىك، نومۇسسىزلىق ۋاپاسىزلىق: قارا يۈزلۈك قىلماق. * ئايىتىللا ئۇلارغا قارا يۈزلۈك قىلغانلىقىنى ئامالىنىڭ بارىچە سەزدۈرمەسلىككە تىرىشتى.

قارا يۇسۇن <بوت> ← **بېلىقلېپشى**.

قارا يېتىم كىچىكلا ئاتا-ئانىسىز قالغان ۋە ھېچقانداق ئۇرۇق-تۇغقان، مال-بىساتى يوق: ئابدەم يا ئاتا مېھرىگە، يا ئانا مېھرىگە قانمىغان قارا يېتىم، ئالدى-كەينىدە ھېچنېمىسى يوق يالغۇز قىز ئىدى.

قارا يىغىن يامان غەرەز، يامان مەقسەت بىلەن ئېچىلغان، ئىنقىلابىي ئىشلارغا زىيانلىق يىغىن: ئۇ ماڭا چالۋاقىدى: — سىز ئوقۇغۇچىلارنى قۇترىتىپ، تىغ ئۇچىنى ئىشچىلار تەشۋىقات دۆيىگە قاراتماقچىمۇ؟! بۇنداق قارا يىغىننى دەرھال تارقىتىپ، ئۆزىڭىزنى تەكشۈرۈڭ!

قارا يىلان <زوئول> زەھەرلىك يىلاننىڭ بىر خىلى. ئۇزۇنلۇقى بىر مېتىردىن ئاشىدۇ. دۈمبە تەرىپى كۈل رەڭگە مايىل ئاچ كۆك ياكى قوڭۇر رەڭدە، ئۈستىدە زەنجىر شەكىللىك قارا يوللىرى، تېنىنىڭ ئىككى يېنىدا رەتسىز سەپكۈنلىرى بولىدۇ، قورسىقى قارا كېلىدۇ. كۆپىنچە ئورمان ياكى چۆپلۈكتە ياشايدۇ، كىچىك قۇشلار، كەسلەنچۈك، پاقا قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

قارا يىلىك ھايۋانلارنىڭ قولىنىڭ بېغىشىدىن تۇيىقىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى يىلىكى.

قارىغا كەتمەك ناھەق ئەيىبلەنمەك، تۆھمەت قىلىنماق: مەن بۇ يىگىتنىڭ «ئوغرى» بولۇپ قالغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، ئۇ چوقۇم قارىغا كەتتى.

قارىسى كۆرۈنمەك كۆلەڭگىسى ياكى خىرە-شىرە، غۇۋا سىماسى، شەكلى پەيدا بولماق، كۆزگە تاشلانماق: ئۇ ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ، يىراقتىن قارىسى كۆرۈنگەن ئېرىنىڭ كېلىشىنى كۈتتى. * شەھەرنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە كۈن ئولتۇراي دەپ قالغانىدى.

قارىسىنى ئالماق ① يېقىنلاشماق، يېقىنلاپ قالماق: 40 نىڭ قارىسىنى ئالغان ئايالنىڭ زىل ئاۋازى بىلەن قاقاھلاپ كۈلۈشى ئەسىتنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى ساقلىنىۋاتقان بىر قىزنىڭ ئىسمىنى يادلىشىغا سەۋەب بولدى. ② يىراقتىن كۆزەتمەك، يىراقتىن غۇۋا كۆرمەك: ئۇنىڭ قارىسىنى ئېلىپ، ئۇزۇن ئارقىسىدىن ماڭدىم.

قارىسىنى كۆرسەتمەسلىك ئۆزىنى دالدىغا ئالماق، باشقىلارغا كۆرۈنمەسلىك: ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى قارىسىنى كۆرسەتمەيۋاتاتتى.

قارىسىنى ئۇشتۇماق قارىلىق تۇتقانلار چىڭگەن، باغلىغان ئېقىنى يېشىپ مۇسىبەتنى ئاخىرلاشتۇرماق: —ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولمايدۇ ئاداش، ھەسرەت چېكىۋەرمە، بۈگۈن قاراڭنى ئۇشتۇيلى، — دەپ ئۇنىڭ بېلىگە چىگىلگەن ئاقنى ئېلىۋەتتى.

قارىسى يوقالماق ئىزناسى، سىماسى يوق بولماق، كۆزدىن يوتمەك: ئۇنىڭ قارىسى بىردەمدىلا يوقالدى. * ئۇ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇلارنىڭ قارىسى يوقالغۇچە قاراپ تۇردى. * سۇلايمان بىلەن نامان تۇلكە ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ زاكوسىغا كېلىپ قارىسىنى يوقاتتى.

قارىسى يوتمەك سىماسى، كۆلەڭگىسى كۆزدىن غايىب بولماق؛ كۆزگە كۆرۈنمەي قالماق؛ يوقالماق: ئۇ تا ئېرىنىڭ قارىسى يوتكۈچە ئىشىك تۈۋىدە قاراپ تۇردى، ئاندىن بىر خىل نامەلۇم تەشۋىش بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

قاراپ ① «قارىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: بىرى ئىشىك ئالدىدا بىر كىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك يولغا قاراپ ئولتۇراتتى. * ئۇ ماڭا قاراپ ئۆزىچىلا كۈلۈپ كەتتى. ② تىر. (يۆنىلىش كېلىشتىكى سۆزلەر بىلەن) يارىشا، باغلىق ھالدا؛ ئاساسەن: كۈچۈڭگە قاراپ ئىش قىل. * قوشما جۈملە قۇرۇلۇشىغا قاراپ بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتىكى قوشما جۈملە ۋە تەڭداش مۇناسىۋەتتىكى

قوشما جۈملە دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

قاراپ باقماق ① نەزەر سالماق، كۆرۈپ چىقماق: — بۇرادەرلەر، — دېدى ئۇ بىزگە، — سىلەر ئۇنى دوك دېمەڭلار، ئۇنىڭ پاك قەلبىنى، ۋىجدانىنى چۈشىنىشىڭلار كېرەك. سىلەر ئۇنىڭغا مېنىڭ مۇھەببەتلىك قەلبىم ۋە كۆزۈم بىلەن قاراپ بېقىشىڭلار كېرەك. ② ۋاقتى كەلگەندە بىرنېمە دېمەك، ئاخىرىدىكى نەتىجىسىگە قاراپ باھا بەرمەك: — مەن نېمە دەيتتىم، قېنى قاراپ باقمايمىزمۇ، — دېدى ئۇ.

قاراپ تۇر ① كۆزىتىپ تۇر، قارانچۇق بول: مۇنۇ نەرسىلەرگە قاراپ تۇر. ھازىر يېتىپ كېلىمەن. ② «ئاخىرىدا كۆر، ئاقىۋىتىدە بىل» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ ھەم كۆپىنچە بىراۋغا ھەيۋە—تەھدىت سېلىپ ئېيتىلىدۇ: — قاراپ تۇر، ئەتە-ئۆگۈن سېنى قانداق قىلىۋېتىدىكەنمەن—ھە! — دېدى ئۇ ئالىمغا ۋارقىراپ ۋە بەدەر تىكىۋەتتى. ③ «ھېچنېمىگە ئارىلاشماي ھاڭۋېقىپ يۈر»، «ئىش قىلماي ھۇرۇنلارچە لاغايلاپ ئۆت» دېگەن مەنىلەردىكى ئەيىبلەش سۆزى: — خەقلەر نېمىلەرنى قىلىۋاتىدۇ، بىلەمسەن؟... ھەسەن مۇشۇنداق گۆشىيىپ قاراپ تۇر. خۇدا ئاشنى ئاسماندىن تاشلاپ بېرىدۇ، — دېدى ئۇ ئاكىسىغا ئاچچىقلاپ.

قاراپ تۇرۇپ ① كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشىنىپ تۇرۇپ: سودىگەرچىلىكتە قاراپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەشكە، زۆرۈر تېپىلغاندا ئوغرى قەسەمدىن بىرنەچچىنى ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئىشنى قىلالمايمەن-دە! ② سەۋەبسىزلا، ھېچ ئىشتىن ھېچ ئىش يوقلا، بىكاردىن بىكار، تۇرۇپلا: — ھەمشەرىخان، ئەقىلسىز ھەيران، تۇرسۇنجان قاراپ تۇرۇپ. ئۆلۈپ كەتكەندىمۇ؟ — دېيىشتى ئۇرۇق-تۇغقانلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىپ. * قاراپ تۇرۇپ قىلىپ قويغان ئىشىڭىزنى كۆرۈڭ، — دېدى ئايالى قاتتىق ھەسرەت چېكىپ.

قاراپ چىقماق كۆرۈپ چىقماق؛ كۆز يۈگۈرتمەك، سەپسالماق، نەزەر تاشلىماق: بۇ قېتىمقى يىغىن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. * — شۇنداق، بىرنەچچە يىل بولدى، — دەپ سۆز باشلىدى تۆمۈر بوۋا ئۆزىگە تىكىلىپ ئولتۇرغان ئەزالارغا بىرقۇر قاراپ چىقىپ.

قاراتقۇزماق «قارىماق» پېئىلىنىڭ قوشمە جبۇرىي دەرىجىسى: — چۈجە ئالالماس سار ئىكەنسەن ئۇكا، ئالقىنىڭدا تۇرغان قىزنى باشقىلارغا قاراتقۇزۇپ قويۇپ يۈرمىگىن يەنە، قىز بالا دېگەن تالانىڭ ئادىمى، يەنە كېلىپ چىرايىمۇ جايىدا ئىكەن، — دېدى ئۇ ھېجىيىپ تۇرۇپ.

قاراتما سۈپ بىرىكمىگە قارىتىلغان، بىرىكمىگە ئىشارەت ياكى چاقىرىق بولىدىغان: قاراتما سۆز.

قاراتما سۆز <تىل> جۈملىدىكى باشقا بۆلەكلەر بىلەن سىنتاكسىسلىق مۇناسىۋەت ۋە باغلىنىشى يوق، پەقەت جۈملىدە ئىپادىلەنگەن ئوي-پىكىرگە باشقىلارنىڭ ياكى سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزى قارىتىلغان شەخس، نەرسىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈچۈن ئېيتىلغان سۆزلەر تىل ئىلمىدا «قاراتما سۆز» دېيىلىدۇ. قاراتما سۆزلەر يېزىقتا جۈملە بۆلەكلىرىدىن تىنىش بەلگىلىرى ئارقىلىق ئايرىلىدۇ. جانلىق تىلدا بولسا، ئالاھىدە تەلەپپۇز بىلەن ئېيتىلىدۇ. مەسىلەن، «يولداشلار،

دەرسكە دىققەت قىلىڭلار!» دېگەن جۈملىدىكى «يولداشلار» سۆزىگە ئوخشاش.

قاراتماق ① «قارىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز «خاڭچى ناخشىسى»نى ياڭراتتىڭىز، زاۋۇتتىن خامانغىچە ئاڭلاتتىڭىز. ئەل ئۈچۈن تەر ئاققۇزۇپ كۆمۈر قازغان — خاڭچىغا بىزنى ھەيران قاراتتىڭىز. ② توغرىلىماق، ئۇدۇللىماق، نىشانلىماق: تىلسىۋالدى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ دۈشمەن ئەسكىرىگە ئاپتوماتىنىڭ ئۈچىنى قاراتتى. ③ كۆچمە. قوللانماق، يۈرگۈزمەك: چەتكە قاراتقان سىياسەت.

قاراتملىق ئى. بىۋاستە ھالدا مەلۇم تەرەپنى مەركىزىي نىشان قىلىش ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى؛ مەركەزلىك، نىشانلىق، ئېنىق بىر نۇقتىغا قارىتىلىش: بىز ھەربىي تەلىم-تەربىيىدە تەلىم-تەربىيىنىڭ قاراتملىقىغا، قىزىقارلىق، تەرتىپلىك بولۇشىغا، مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش بىلەن دەم ئېلىشنى بىرلەشتۈرۈشكە دىققەت قىلدۇق.

قاراتملىقى بار بىۋاستە ھالدا مەلۇم تەرەپنى مەركىزىي نىشان قىلىش خۇسۇسىيىتى ياكى غەرىزى بار؛ مەركەزلىك، نىشانلىق ھالدا ئېنىق بىر نۇقتىغا قارىتىلىش تۈسى بار: ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ مەلۇم قاراتملىقى باردەك، مەقسەتلىك، بىرەر ھادىسە، ۋەقە، مەسىلىنى كۆزدە تۇتىدىغان غەرىزى باردەك تۇراتتى.

قاراخان ئى [قارا+خان] <تارىخ> «بۈيۈك، قۇدرەتلىك خان» دېگەن مەنىدە بولۇپ، مىلادىيە 927 — 1212-يىللىرى ئۆتكەن قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ خانلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

قاراخانىيلار ئى <تارىخ> قاراخانىيلار سۇلالىسى.

قاراخانىيلار خانلىقى <تارىخ> ← **قاراخانىيلار سۇلالىسى.**

قاراخانىيلار سۇلالىسى <تارىخ> مىلادىيە 9-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 13-ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەر قۇرغان ھاكىمىيەت. ئاساسچىسى سۇلتان ئابدۇلكەرىم سۇتۇق بۇغراخان. تازا گۈللەنگەن مەزگىللىرىدە ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ھازىرقى تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرا ۋە غەربىي قىسمى، ئىلى-مىڭلاق ۋادىسى ۋە بالقاش كۆلىنىڭ جەنۇبى، چۇ دەرياسى ۋادىسى، ئىسسىق كۆل ئەتراپى شۇنىڭدەك ماۋەرائۇننەھرنىڭ شەرقىدىكى رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. يازلىق پايتەختى قەشقەر، قىشلىق پايتەختى بالاساغۇن بولغان.

قارار [ئە] ① ئى. بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەققىدە قوبۇل قىلىنغان خۇلاسە؛ ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم تېپىلغان قەتئىي پىكىر، ئەھدە، نىيەت، توختام ۋە ئۇلارنىڭ تېكستى: بىر قارارغا كەلمەك. قارار قىلماق. * بېگى ئەر-خوتۇن ئىككىسى شۇ قارارغا كېلىپ تۇرۇشىغا قازىنىڭ ئادىمى كېلىپ ئىشىكنى قېقىپتۇ. * بۇ قۇتلۇقنىڭ ئاخىرقى قارارى ئىدى. * قارار كۈچىدىن قالدى. ② ئى. تاقەت، چىدام؛ تىنچلىق، ئاسايىشلىق، ئارام: قارارىنى يوقاتماق. قارارى ئۇچماق. * چىرايلار سارغىيىپ شۇنچە، خازان بولغان كىچىك غۇنچە، زۇلۇمنى قىلدى كىم مۇنچە؟ چىداشقا بىر قارار بارمۇ. * بۇ ئوت دوزاخ ئوتىدىن مىڭ يامانىدۇر، تېنىم، جانىم شۇ ئوت ئىچرە سامانىدۇر. مېنى ئەيىب ئەتمەڭ ئەي پەھلىۋانىم، مېنىڭ ھېچ قالمىدى سەبرۇ

قارارىم. ③ ئى. تۇرار جاي، توختايدىغان
جاي؛ مەنزىل: يىراق بولسا، يېقىن بولسا،
قارارىم يوقتۇر. مەن يارىمنى كۆرۈۋالسام،
ئارمانىم يوقتۇر. ④مىق. قېتىم، نۆۋەت:
مەكتەپتە 64 قارار قىسقا مۇددەتلىك كۇرس
ئېچىلىپ، 2544 نەپەر ئوقۇتقۇچى ئۆگىنىشكە
قاتناشتى. * بۇ مەكتەپتە 1978-يىلدىن
ئېتىبارەن تۆت قاراردا تولۇق ئوتتۇرىنى
پۈتتۈرگەن 673 ئوقۇغۇچىنىڭ 25 پىرسەنتى
ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتكەن.

قارار بەرمەك قەتئىي بىر پىكىرگە،
قارارغا كەلمەك، جەزم قىلماق: ئۇ شۇ
كۆرۈنۈش ئارىسىدا زەينەپنى يەنە ئۆز
كۆزىدىن ياخشىلاپ ئۆتكۈزۈشكە قارار بېرىپ
ئورنىدىن تۇردى. * — بۇ ھەقتە ئويلاپ
بىر تەدبىر تاپتىم، بولۇش-بولماسلىقنى
بىلمەيۋاتىمەن، ئۆزلىرىنىڭ بىرەر قارار
بېرىشلىرىنى سورايمەن، — دېدى ئۇ.

قارار تاپماق ① بىرەر جايدا مۇقىم،
ئۇزاق تۇرماق، جايلاشماق، ئورۇنلاشماق،
ماكانلاشماق؛ مۇقىملاشماق؛ جاينى
تاپماق، توختىماق: شەھەرگە پەقەت 40
چاقىرىمچە يول قالدى، بۇ يەرنى ئامانتاغ
بازىرى دەيتتى، لاۋا-لەشكەرلەر بۇ يەردە
قارار تېپىپ، قوش تىكتى. * بۇ يەتتە
شەھەر دەل مۇشۇنداق ۋەزىيەتتە سۇلتان
سەئىدخانغا قارار تاپتى. * ئوردا-يامۇل
پاچاقلىنىپ بولسۇن گۆرىستان، ئەل-ۋەتەندە
قارار تاپسۇن شادلىق گۈلستان. ② تىنچىماق،
ئارام تاپماق: — ئۇستۇن تەرەپنىڭ ئىشى
قارار تاپتى، ئەمدى پايتەختكە قايتىپ، يۈرۈش
قىلىش تەدبىرىنى بالدۇرراق ئويلشايلى، —
دەپ تەكلىپ بېرىشتى ئۇلار.

قارار چىقارماق بىرەر ئىش، مەسىلە
ھەققىدە ھۆكۈم چىقارماق؛ قارار قىلماق:
بەزى جايلاردا يۈز بەرگەن دۆلەتنىڭ
ماددىي ئەشيالىرىنى بۇلاپ كېتىشتەك ئېغىر
مەسىلەرنى ئەستايىدىل بىر تەرەپ قىلىش
لازىم، گۇۋۇيۈەن بۇ توغرىدا مەخسۇس قارار
چىقىرىدۇ. * تەشكىل تېخى بۇ ھەقتە
رەسمىي قارار چىقارماپتۇ.

قارارغا كەلمەك بىر پىكىرگە، ئويغا،
خۇلاسىگە كەلمەك: ئۇ خېلى ئويلانغاندىن
كېيىن، غالىبنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ ئەھۋالنى
ئېيتىپ قويۇش قارارىغا كەلدى. * چۈشتە
رابىيە باقى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نۇرنىسانى
ئۆيگە ئەكىلىۋېلىش قارارىغا كېلىشتى.

قارار قىلماق بىرەر ئىش، مەسىلە ۋە
شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە بىر پىكىرگە،
خۇلاسىگە كەلمەك؛ قارار چىقارماق،
قارار بەلگىلىمەك، بېكىتمەك: سېيىت ئاكا
باشقا مۇناسىۋەتلىك يولداشلار بىلەن سۆزلى-
شىپ، رۇخسەت بېرىشنى قارار قىلدى. *
رەيھان بىر-ئىككى كۈن نېرى-بېرى ئويلاندى-دە،
ئىككىلەنمەيلا يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىغا بېرىشنى
قارار قىلدى.

قارارسىز سۈپ ① قارار قىلىنمىغان، قارار
چىقىرىلمىغان: بۇنداق بېكىتىلمىگەن قارارسىز
ئىشنى ئۆز بېشىمچىلا قىلسام بولمايدۇ دەپ
ئويلايتتىم. ② بەلگىلىك ۋاقتى يوق،
ۋاقىتسىز: ياخشى يەرنى تېپىپ ئۇ، ئۇخلىماقتا
قارارسىز. * شەرەپ يوق جاپاسىز، قايغۇ -
ئازارسىز، كەتكەنتى سوغۇق قىش قاچان
باھارسىز؟ ئىجادتا بىلەيلى دەمنى غەنىيمەت،
ئەجەلنىڭ كەلمىكى ھامان قارارسىز.

قارارسىزلانماق پ. ئارامنى، تىنچلىقنى
يوقاتماق؛ بىقارار، بىتاقەت بولماق:
مەلىكە بۇدۇر يىگىتكە بىر مەرتىۋە قاراپ
مىڭ مەرتىۋە «ئاھ!» ئۇرۇپتۇ. يۈرىكى
قىنىغا سىغماي ئويناپ كېتىپتۇ. دىلى قارار-
سىزلىنىپ، پۇت-قوللىرى بوشىشىپتۇ.

قارارسىزلىق «قارارسىز» سۆزىنىڭ

ئىسىم شەكلى: قامەتلىك ۋە قاپاقلىرى سىيلىنغان ساقچىلار جىم تۇرۇشاتتى، ئۇلاردىن قانداقتۇر قارارسىزلىق سېزىلەتتى. * ئۇ ئىشقى ۋە شۇ ئىشقى سەۋەبىدىن يۈز بېرىۋاتقان تاقەتسىزلىك، قارارسىزلىقتىن ئاغرىنىپ شائىرنىڭ مۇڭۇ شېئىرلىرىنى ئوقۇپتۇ.

قارارگاھ ئى [ئە+پ] تۇرار جاي، قونالغۇ: ئۇ ئەتىگەندە يولغا چىقىپ، كەچ كىرگەندە قارارگاھقا يېتىپ باردى. * شۇنىڭدىن ئىككى كۈن كېيىن، ئەلچى چىقىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن، ئۈچ ئاتلىق چاپارمەن ئاق بايراقلىرىنى تەييارلاپ، تۆمۈر خەلپىنىڭ قارارگاھى — قورايغا ماڭدى. * ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپىئاخۇن سوۋۇروۋلار ئالدىراش ئىدى، ئۇلارنى قارار-گاھلىرىغا بارغاندىن كېيىن ھايالسىز ئىشلەشكە تېگىشلىك بىرقانچە جىددىي ئىش كۈتۈپ تۇراتتى.

قارارلاشتۇرماق «قارارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — قار چۈشۈپ قالغۇچە، تاغقا بىر قېتىم چىقىپ كېلىشىمىز كېرەك. شۇڭا، ئەتىلا ئوردىغا كىرىپ ياڭ جياڭجۈننىڭ مەكتۇپىنى ۋاڭغا تاپشۇراي، ئاندىن تاغقا چىقىدىغان ئەلچىلەرنىڭ ئىسىم-لىكىنى قارارلاشتۇرايلى، دەپ ئويلىدى ئۇلار. * باتىرغازى بىلەن ئىسھاق قېچىش ئورنىنى ئەلۋەتتە مۇشۇ پەنجىرە بولىدۇ دەپ قارار-لاشتۇردى. * رۇقىيەم ئۆز ۋۇجۇدىدا يەنە بىر جىسىم تۆرەلگەنلىكىنى سەزدى. دەسلەپ گاڭگىرىغىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى، كېيىن، ھازىرچە دېمەسلىكنى قارارلاشتۇردى.

قارارلاشتۇرۇلماق «قارارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قارارلاشماق ① «قارارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئىشنى ئەنە شۇنداق قارارلىشىپ، تېز تارقاشتى. ② مۇقىملاشماق، قارار تاپماق: ئەلھال ئۇلۇغ ئىشلىرىمىز قارارلاشتى. * — بىزنىڭ ئىشلىرىمىز قارارلىشىپ بولدى، — دېدى ئۇ. * — توغرا! ئەقىدە قىلدى دېگەن سۆز سىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىڭلار قارارلاشتى دېگەن سۆز، — دېدى ئۇ.

قارارلىق سۈپ. بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان؛ قېتىملىق؛ قەرەللىك، مەزگىللىك: كېيىن ئۇ يەنە ئوبلاست بويىچە ئېچىلغان ئىككى قارارلىق كۇرسقا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۆزى دەرس ئۆتۈپ تايانچىلارنى تەربىيىلىدى. * — مەن كۇرسقا كىرەي ئاكا، بۇ قارارلىق كۇرس ئاپتوموبىل سېتىۋالغان دېھقانلار ئۈچۈن مەخسۇس ئېچىلغان كۇرس ئىكەن، — دېدى ئۇ ئاكىسىغا يېلىنىپ. // بىز شۇ چاغدا دورا بېرىش، ئوكۇل ئۇرۇش ۋە قارارلىق تازىلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ئۈنۈملۈك نەتىجىگە ئېرىشكەن. * ئۇنىڭ كېسىلى قارارلىق تۇتىدۇ.

قارارلىماق پ. كۆڭۈلگە پۈكمەك، نىشانلى-ماق: ئۇلار ئالدىن قارارلاپ قويغان بەندىڭگە كېلىپ ئولتۇرۇشتى. * ئۇلار تۇلۇمچى بىلەن خوشلىشىپ، ئىلچى شەھىرىنى قارارلاپ مېڭىپ كەتتى.

قاراس تەق. ياغاچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ سۇنۇشى، يېرىلىشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: سىرتتا قاراس قىلغان بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. * باقىش تولۇق قوراللىنىپ ئالمىنى كۆزىتىپ تۇرغاندا تاڭ سەھەردە يەر تەۋرەپ، چاقماقلار چېقىپ، قاپقارا بوران چىقىپ، قاراس قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، بىر تۈپ ئالما يىلتىز-پىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

قاراسسىدە رەۋ «قاراس» قىلغان ھالدا، «قاراس» قىلىپ: قاراسسىدە قىلماق. * ئۆينىڭ لىمى قاراسسىدە سۇنۇپ كەتتى.

قاراس-قۇرۇس «قاراس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: بوراننىڭ

زەربىسىگە تاكى يېرىم كېچىدىن بېرى مەردانىلەرچە كۆكرەك كېرىپ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان تېرەكلەرنىڭ بەزىلىرى قاراس-قۇرۇس قىلىپلا قاق بېلىدىن ئۈزۈلدى. * دەل شۇ چاغدا قاراس-قۇرۇس قىلىپ موما سۇندى-دە، مۆمىن مومىنىڭ ئۇچىنى قۇچاقلاپ، بايراق بىلەن گۈرسىدە يەرگە چۈشتى.

قاراسلاتماق «قاراسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەرىزات غەزەپ بىلەن ھومىيىپ، بۇ ھومىيىشنى ئابلەقنىڭ سېزىش-سەزمەسلىكى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي تېز بۇرۇلدى-دە، مۇز پارچىلىرىنى قاراسلىتىپ سۇندۇرۇپ دەسسەپ كېتىپ قالدى. * چىمچىقلىتىپ كۆزىنى ھەر تەرەپكە قارارئىكەن. قاراسلىتىپ چىشىدا، ياۋا ياڭاق چاقار ئىكەن.

قاراسلىماق پ «قاراس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قاراس» قىلماق: ئۇنىڭغا جاۋابەن، چەكسىز دالا ئەكس سادا قايتۇراتتى. شاخلار تېخىمۇ ھەيۋەتلىك قاراسلايتتى، نېمىلەردۇر دەھشەتلىك ھۇۋلايتتى. * ئويغانغاچ دەريالار مۇزلار يېرىلىپ، چىقاردى قاراسلاپ ھەيۋەتلىك ئاۋاز. بىلدىمكى ئەي باھار بۇ سېنىڭ سازىڭ، سەن شۇنداق ئىنسانغا كۆيگەن ئىشقىۋاز.

قاراش ① «قارىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: قاراش ئەينىكى. قاراش بۇلۇڭى. * قانۇنغا خىلاپ ھادىسىلەر بىلەن كارى بولماسلىق پوزىتسىيىسىنى تۇتۇشقا زادىلا بولمايدۇ. مەن بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، ئۇنىڭ بىلەن نېمە كارىم دەپ قاراش توغرا ئەمەس. * — ھېچ ۋەقەسى يوق. سىزمۇ بىزنىڭ ئۆز بالىمىزغا ئوخشاش، بىزنىڭ سىلەرگە قاراش، سىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش مەسئۇلىيىتىمىز بار. قىزىم، سىز خاتىرجەم بولۇپ ئۆيگە بېرىپ تۇرۇڭ. ② شەيئىلەرگە بولغان تونۇش، چۈشەنچە، نۇقتىئىنەزەر: كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى. ماتېرىيالىستىك قاراش. * فۇرېيېنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ يېرى ئۇنىڭ جەمئىيەت تارىخىغا بولغان قارشىدا ئىپادىلىنىدۇ. * ئەكبەر دوستىنىڭ بۇ قارىشىغا قوشۇلمىدى. ئۇ ئەخمەتجان بىلەن بولغان تالاشنى داۋاملاشتۇردى.

قاراش ئەينىكى <فز> ← **ئوكۇليار.**

قاراش بۇلۇڭى <مات> كۆزىتىش نۇقتىسى بىلەن نىشاننى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تىك تەكشىلىكتىكى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق كۆزىتىش نۇقتىسىدىن ئۆتكەن گورىزونتال سىزىقنىڭ ئۈستىدە ياتسا، تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق بىلەن گورىزونتال سىزىق ئارىسىدا ھاسىل بولغان بۇلۇڭ «قاراش بۇلۇڭى» دەپ ئاتىلىدۇ.

قاراشەھەر ئى [قارا+شەھەر] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بىر ناھىيىسى.

قاراشەھەر ئېتى <زوئول> ئېلىمىزدىكى ئاتلارنىڭ يەرلىك نەسىللىرىدىن بىرى. شىنجاڭنىڭ قاراشەھەر رايونىدىن چىقىدۇ.

قاراشتۇرماق پ. قاراپ چىقماق؛ كۆرۈپ، ئاختۇرۇپ چىقماق، تەكشۈرمەك: يار ئالغان ئېغىز بويىدىن تېخى بايىلا يېنىپ كەلگەن تۇراخۇن، نىياز قۇربانىنىڭ قولىدىن خالتىنى ئېلىپ بىر قۇر قاراشتۇردى. * ياساۋۇل پوتىسىنى يېشىپ قاراشتۇردى. خوتۇنىدىن يوشۇرۇپ، ھاراق ئۈچۈن ساقلاپ يۈرگەن ئىككى سەرلىك قەغەز پۇلمۇ قويۇن يانچۇقىدا ئامان تۇراتتى. * بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن بۇ يەرگە كەلسەم ھەممە نەرسە خانىۋەيران، ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەر چېچىلىپ تۇرۇپتۇ، ھەممە ئۆيلەرنى قاراشتۇرۇپ چىقتىم، ئادەم يوق.

نامىزىنىڭ قالدۇق قىسمىنى كېيىن ئوقۇماق.

قازاغا رىزا بولماق «بالا-قازا تەقدىردىن بولىدۇ، رازى بولماقتىن، شۈكۈر قىلىشتىن باشقا چارە يوق» دېگەن مەنىلەردىكى كىشىنى شۈكۈر، قانائەت قىلىشقا ئۈندەش سۆزى: ئەگەر قازاغا رىزا بولۇپ، تەكبىر ئوقۇپ ئولتۇرغان بولسا، چوقۇم هالاك بولاتتى.

قازا قىلماق ① ئۆلمەك، ۋاپات بولماق: ئۇ، مېنىڭ ئۆزۈمدىن بىرى ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىپ يۈرگەنلىكىمنى هەم بۇنىڭدىن بىر يېرىم يىل بۇرۇن ئايالىمنىڭ تۇنجى تۇغۇتتا قازا قىلغانلىقىنى بىلەتتى. * بىركۈنى تۇيۇقسىز يەكەندىن ئاتامنىڭ يۈرەك پالىچى بىلەن قازا قىلغىنىغا بىر ئاي بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. ② <دىن> ئۆز ۋاقتىدا بەجا كەلتۈرەلمەي ۋاقتىنى، پۇرسىتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەك (ناماز هەققىدە): پېقىر، بەش ۋاخ ئوقۇيالمىسمۇ، بامدات نامىزىنى قازا قىلمايدۇ. تاماكا، هاراق دېگەنلەرنى ئەسلا بىلمەيدۇ. * تۆرىخان ئېغىر بىر تىنىدى-دە، نامازنى قازا قىلماسلىق ئۈچۈن سوقىغا كىرىپ كەتتى.

قازا كەلمەك ← **قازا يەتمەك**: تۆمۈر چىقسا ئۇلتاڭدىن، ئات چىقسا گەر شوتاڭدىن. ساڭا قازا كەلمەيدۇ، بۇ تۇرقىڭدا، هارۋىكەش. * مېنىڭدەك باشقا ئادەمگە، قازالار كەلمىسۇن بۇنداق. ئېيتقان سۆزلىرىم، دوستلار، دىلىڭلارغا كىلەر قانداق؟

قازا يەتمەك ئەجىلى توشماق، ئۆلمەك، ۋاپات بولماق: — ئاڭلاپ قوي، قازا يېتىپ مەرىكەم بولۇپ قالسا، ئۇنى نامىزىمغا ئېيتىڭلار. ئاتا دېگەن بالا غېمى بىلەن ئۆلىدىغان گەپ، — دېدى نىياز ئاكا ئوغۇللىرىنىڭ چوڭىغا. * يۈسۈپ سۆزىنى ئاڭلا بوۋا، ئۆمرۈم بوگۈن بولدى ئادا، غېرىبلىقتا يەتتى قازا، بوۋام قەمبەر خوش قال ئەمدى.

قازارا رەۋ [ئە+پ] يېزت. قازاسى سوۋرەپ، قازا يېتىپ؛ بەختسىزلىككە ئۇچراپ؛ ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي: قازارا كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆلۈپ قالسا، بۇ سىرنى هېچكىم بىلمەي قالامدۇ. قازارا، جان ئۈزۈپ كەتسەم، بىچارە بالا نەلەردە تېنەپ كىمنىڭ ئىشىكىدە دوقۇرۇپ يۈرەر، دەيتتىم. * ئەگەر هاجى سالامەت قايتسا خەيرىيەت؛ قازارا بىر بالا يۈز بەرسە، هەيهات.

قازاق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

قازاق تىلى <تىل> قازاقلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار تۈركۈمىگە كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئاساسەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە چىڭخەي، گەنسۇلاردا؛ چەت ئەللەردىن ئاساسەن قازاقىستاندا ئىشلىتىلىدۇ. شىنجاڭدىكى قازاقلار ئەرەپ هەرپلىرى ئاساسىدىكى يېزىقنى قوللىنىدۇ. قازاقىستاندا 1940-يىلدىن باشلاپ رۇس هەرپلىرى ئاساسىدىكى يېزىق قوللىنىلىپ كەلمەكتە.

قازاقچە ① سۈپ. قازاقلارغا، قازاق خەلقىگە، قازاق تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ قازاق خەلقىگە خاس: قازاقچە ئۇسسۇل. قازاقچە كىيىم. * قۇتادغۇبىلىگنىڭ قازاقچە نۇسخىسى. ② ئى. قازاق تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ قازاقچىنى ناهايىتى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. قازاق تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ: قازاقچە سۆزلىمەك.

قازاقلار ئى <ئىرق> قازاق مىللىتى، قازاق

خەلقى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا، ئۇنىڭدىن قالسا گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

قازالماق پ. قازا قىلماق، قازا تاپماق، ئۆلمەك: — چوڭ دادام بار، ئاپام ئۆتكەن يىلى قازالاپ كەتتى، — دېدى ئۇ ئۇلۇغ — كىچىك تىنىپ. * ئاتامنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە مەن ئىككى ئايلىق بولغاندا ئاپام رەھمەتلىك قازالاپ كېتىپ، مېنى كىچىك ئاپام ئېمىتىپ چوڭ قىلغانىكەن.

قازان I ئى ① تاماق پىشۇرۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يېرىم شار شەكىللىك قۇيما چويۇن ئىدىش. ئۇنىڭ تۆت قۇلىقى بولىدۇ: قازان ئاسماق. قازان تۈۋى. قازان نېنى. قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي بولماق. ② ئىچىگە سۇيۇقلۇق قاچىلاپ، ئىسسىتىش ئارقىلىق پار ھاسىل قىلىدىغان يېپىق قۇرۇلما: پار قازىنى. يۇقىرى بېسىملىق قازان.

قازان ئاسماق ① قازاننى ئوچاققا ئورناتماق، ئورۇنلاشتۇرماق: پىشمىغان تويغا قازان ئاسقىلى بولماس (ماقال). * — ئۇنىڭدىن غەم يېمە، ياندىكى ھويلىغا يەنە بىر قازان ئاستۇق، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا. ② كۆچمە. ئاش-تاماق ئەتمەك، ئاش-تاماق ئېتىپ، بىر ئۆينىڭ تۇرمۇشىدىن ئىس چىقارماق: 40 كۈنگىچە ھېچكىم ئۆيدە قازان ئاسمايدىغان، پادىشاھلىقتىن زىياپەت بېرىلىدىغان بولدى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى قىلىشقا تەييارلانماق، تەرەددۇت قىلماق: ئادىل بەزىدە قادىرغا «خاسىيەت بىلىم ئاشۇرۇشتىن قايتىپ كەلسە تويغا قازان ئاسسەنمۇ دەيمەن،» دەپ يۇرگەنىدى. مانا ئەمدى ئادىلنىڭ ئېيتىشىچە خاسىيەت قايتىپ كېلىپتۇ.
* — ئەلچى ئەۋەتىڭ ئەمسە، — دەپ گەپنى ئۈزدى خۇماخان، — يەنە لەقۋالىقىڭىزنى قىلىپ يۈرمەڭ، باشقىلار قىزنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ قازىنىنى ئاسقىلى نەۋاخ.

قازان بېشى ① قازان ئېسىلغان يەر ۋە شۇ يەرنىڭ ئەتراپى: ھەجەرخان قازان بېشىدىن يەنە بىر چىنىگە ئاشنى ئېلىپ شىرەگە قويدى. * ئۇ قازان بېشىدا ھەدەپ شورپا سورۇش بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتاتتى. ② كۆچمە. تاماق تەييارلاش، تاماق ئېتىش ئىشى: چايدىن كېيىن زۇلپا مال سويغىلى، ممايلار قازان بېشىدىن خەۋەر ئالغىلى چىقىپ كەتتى.

قازان بېشىدىكىلەر ① قازان ئەتراپىدا تۇرغانلار. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرغانلار، بىرەر ئىشنى باشقۇرۇپ تۇرغانلار: بۇ خىزمەت قازان بېشىدىكىلەردىن ئاشامدۇ. قۇرۇق تەمە قىلما.

قازان تۈۋى گۈرۈچ تاماقلىرىنىڭ قازان تېگىگە چاپلىشىپ پىشقان قالدۇق قىسمى، قازان تېگى: يولۋاسمۇ بوۋاي بىلەن موماينىڭ «يولۋاستىنمۇ قورقمايمەن، خۇدايىم قازان تۈۋىدىن ساقلىسۇن» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ، «قازان تۈۋى دەيدىغان مەندىنمۇ يامان بىر بالا بار ئوخشايدۇ» دەپ قورقۇپ ياتقانىكەن..

قازان تېگى ناۋات چوكا بولۇپ ئويۇغان ناۋاتنىڭ قازان تۈۋىدىكى قالدۇق قىسمى، ناۋاتنىڭ چۆكۈندىسى.

قازان چۆرىسى ئازراق سۇ قويۇلغان قازاننىڭ سۇ تەگمىگەن قىسمىغا چۆرىدەپ چاپلاپ پىشۇرۇلىدىغان مانتا، سامسا قاتارلىقلار.

قازان قايناتماق ئاش-تاماق ئېتىپ بىر ئائىلىنىڭ كۈندىلىك تىرىكچىلىكىنى قىلماق،

قازان ئاسماق: مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە بىر ئۆينىڭ قازىنىنى قايناتماق ئاسان ئەمەس.

قازان قايىنتالماسلىق تۇرمۇشى، تىرىكچىلىك ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالماق، قازان ئاسالماسلىق.

قازان كاۋىپى كاۋاپنىڭ قازاندا قويۇپ «دۇملەپ» پىشۇرۇلىدىغان بىر خىلى.

قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي ← **قازانمۇ ياغ، چۆمۈچمۇ ياغ**: بىشىرنىڭ بولسا ساقىسى ئالچۇ چۈشتى. ھازىر ئۇنىڭ قازىنىمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي، مانا بۇ قوش زەربە رازاقنى كاردىن چىقاردى. * — ھە، ئىشىكلارغا بەرىكەت ياغسۇن ئوغلۇم، — دېدى ئۇ تولىمۇ تۆز كۆڭۈللۈك بىلەن، — بۇ ئۆزى ياخشى ئىش ئىكەن. قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي دېگەنىدەك.

قازانمۇ ياغ، چۆمۈچمۇ ياغ ھەممە تەرەپتىن پايدىسى بار، زور پايدىغا ئېرىشكەن، ھەممە ئەلۋەك، باياشات، مەمۇرچىلىق: دېھقان ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئالدى. ئۇنىڭ ھازىر قازىنىمۇ ياغ، چۆمۈچمۇ ياغ. * بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئابدۇرىشتىنىڭ قازىنىمۇ ياغ، چۆمۈچمۇ ياغ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئۇنىڭ قارىغۇسىمۇ كەلمەيدۇ.

قازان نېنى قازاندا پىشۇرۇلىدىغان نان: — جېنىم دادا، — دەپتۇ قىزى، — ئەتە ئەتىگەنلىككە ناشتىلىقلىرىغا قازان نېنى ھازىر بولىدۇ. * شادىپاچاق غىياس شۇ گەپنى دەپ سادىقنىڭ «بولدى ئەمدى، قازان نېنى بىلەن قېتىقمۇ يېتىدۇ» دېگىنىگىمۇ قارىماي، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

قازىنى چېقىلماق قىلغان ئىشلىرى، ئويلىغان ئويى، پىلانى قاتارلىقلار بىكار بولماق، يوققا چىقماق: ئارقا ئىشىك قىلغانلارنىڭ قازىنى چېقىلدى. * خۇشامەتچى- نىڭ قازىنى چېقىلدى.

قازىنىغا توپا چاچماق بىراۋنىڭ مەنپە- ئەتىنى زىيانغا ئۇچراتماق، ئېشىغا توپا سالماق: — ئاچكۆزلۈك قىلماڭ، ئاكا، دۈيجاڭ قىل دېدى دەپ كۆپنىڭ قازىنىغا توپا چاچسى- ڭىز بولامدۇ؟ — دېدى ئۇ بالا ھېلىقى كىشىگە نەسىھەت قىلىپ.

قازىنىنى ئاسماق بىرەر ئىش-ھەرىكەت- نى قىلىشقا تەمشەلمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ مەسىلىسىنى ئېغىرراق ئېيتىپ، كۆز ئالدىدىكى ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىشنىڭ قازىنىنى ئاستى. * يەن بىلەن چيەن ئىككىسىمۇ ۋاڭدىن ئۇرۇش چىقمى ئالىمىز دېگەندە، ۋاڭ بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ بەرمەسلىكنىڭ قازىنىنى ئاستى.

قازان II. ئى <ماشىن> تىرەك ئوق ئورنىتىلىدىغان دېتال. ئوق ئادەتتە ئۇنىڭ ئۈستىدە ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ يەنە سىيرىلما قازان ۋە دومىلىما قازان قاتارلىق بىرنەچچە خىل تۈرلىرى بولىدۇ.

قازانچاق ئى. كىچىك قازان، قازاننىڭ كىچىكى.

قازانچى ئى. قازان قويىدىغان ۋە ئۇنى ساتىدىغان ئادەم: قۇلاقنى نەدىن چىقارسا، قازانچىنىڭ ئىختىيارى (ماقال). * ئۇ ئادەم بۇ قازاننى قازانچىنىڭ دۇكىنىغا ئىككى قازان قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاپىرىپ بېرىپتۇ.

قازانچىلىق «قازانچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قازانچىلىق قىلماق. قازانچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق. * مەن چوڭ بولسام ئاتام قازانچىلىق قىلىپ بىر ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدايدىكەن.

قازانخانا ئى [قازان+خانا] قازان ئورنىتىلغان ئۆي: زاۋۇت قازانخانىسى. * يان تەرەپتىكى ماشىنا بۆلۈمىدىن قازانخانىغا كىچىك مېخانىك پان سترۇمىل يۈگۈرۈپ كىردى. * قازانخانىدا يەنە ئىككى دېرىزە بارلىقىنى كۆرەشتە قىزىپ كەتكەن ئابلىمىت ئۇنتۇپ قالغانىدى.

قازاندەك سۈپ ① شەكلى ياكى يوغانلىقى قازانغا ئوخشايدىغان، قازان شەكىللىك: قازاندەك بىرنەرسە. ② كۆچمە. يوغان، چوڭ: شۇ ئەسنادا، ئاپئاق ساقاللىق، بېشىغا قازاندەك سەللە يۆگىگەن، ئۇزۇن چاپان كىيگەن بىر كىشى ئوڭ تەرەپتىن چىقىپ كېلىپتۇ-دە، ئاۋازىنى ھەيۋەتلىك چىقىرىپ: — ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم باي، مەن خىزىر بولىمەن، — دەپتۇ.

قازاندۇرماق «قازانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇتۇق قازاندۇرماق، نەتىجە قازاندۇرماق. ئابروي قازاندۇرماق. * ئۇمىد ۋە تىرىشچانلىق كىشىگە زور غەلىبە قازاندۇرىدۇ.

قازان-قومۇچ تاماق ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قازان ۋە شۇ خىلدىكى ئۆي جابدۇقلىرى: ئاشپەزلەر ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن قازان-قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇش بىلەن مەشغۇل ئىدى. * رۇقىيە ھەدىسىگە ياردەملىشىپ قازان-قومۇچ يۇيۇۋاتاتتى.

قازانماق پ. قولغا كەلتۈرمەك، ئىگە بولماق، ئېرىشمەك، سازاۋەر بولماق، مۇيەسسەر بولماق: شۆھرەت قازانماق. غەلىبە قازانماق. مۇۋەپپەقىيەت قازانماق. * ئۇ قەشقەر شەھىرى قاتارلىق جايلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ، توي-تۆكۈن، مەشرەپلەردە نەغمە قىلىپ، زور شۆھرەت قازانغانىدى. * تاجىگۈل شىركەتنىڭ ئېكسپورت گىلەمى ئىشلەپچىقىرىشقا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىپ، ياخشى نەتىجە قازاندى.

قازانيۇغۇچ ئى [قازان+يۇغۇچ] قازان-قومۇچلارنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان لاتا.

قازايىقەدەر ئى [ئە] باشقا كەلگەن، بالا-قازا، پېشكەللىك، كېلىشمەسلىك: ئارىدىن بىرەر يىلچە ۋاقىت ئۆتە-ئۆتمەي، ئانىسمۇ بىر ھەپتىدەك ئاغرىپلا ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى. بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ كەلگەن قازايىقەدەر ئۇنىمۇ ھالاك قىلغىلى تاسلا قالدى.

قازايىقەدەر يەتمەك بالا-قازاغا ئۇچرىماق، پېشكەللىككە يولۇقماق: خوجا پەرىد ئۇ يەردە قازايىقەدەر يېتىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ. خوجا ۋاپا ئاتىسىنى ھەزرىتى ئىمامشەزەمىنىڭ ئايىغىغا دەپنە قىلىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن مەككىگە راۋان بولۇپتۇ. * ئۆزىگە قازايىقەدەر يېتىپ قالسا، پۈتۈن ئىگىلىكىنىڭ ئاچا-ئىنى ئىككىسىنىڭ بولۇپ كېتىشى روشەن ئىدى.

قازدۇرماق «قازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىسى پادىشاھ بىر تاغ ئارىسىغا بېرىپ ئۆيگە ئوخشاش قىلىپ بىر زىندان قازدۇرۇپتۇ، ئوغلىغا ئىنىكئانا تەيىنلەپتۇ. * ۋاڭ كېتىۋېتىپ تەيجىگە: — مەن سىزگە ئېيتاي، مۇشۇ يەرگە بىر قۇدۇق قازدۇرۇش كېرەك ئىكەن، — دەپتۇ.

قازدۇرۇلماق «قازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورا قازدۇرۇلماق، خەندەك قازدۇرۇلماق.

قازما ① ئى. يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان نەرسە، بۇيۇم؛ قېزىلما: ئۆتتىكى قانچە ۋاقىت، قانچە مىڭ يىل، سوراڭلار جاھانشۇمۇل قازمىلاردىن. سوراڭلار يېشىل يۇرتنىڭ ئەگىشتىرى، ئالتۇندەك چاقناپ تۇرغان يازمىلاردىن. ② سۈپ. يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنىدىغان، قېزىلىدىغان: قازما بايلىق. ۋەتەننىڭ قازما بايلىقلىرى.

قازما بايلىق يەر ئاستىدىن قېزىپ ئېلىنىدىغان كۆمۈر، تۆمۈر، ئالتۇن، مىس، نېفىت قاتارلىق بايلىقلار: بىزنىڭ ۋەتەننىڭ قازما بايلىقلىرى يەر ئاستىدا مول، كولانمايۋاتىدۇ.. زور ئىستىھكام ئالتۇن تاغلىرى، ئېگىز ئۆرلىگەن كۆكتىن ئاشىدۇ.

قازماق پ ① يەرنى كولاپ، چېپىپ، ئويۇپ چوڭقۇر قىلماق؛ كولىماق: ئۆستەڭ قازماق. ئورا قازماق. خەندەك قازماق. گۆر قازماق. ئۇل قازماق. * جەڭچىلەر، سىپى قىسقا كىچىك گۈرجەكلىرى بىلەن يەر قېزىشقا باشلىدى. ئۆرە تۇرۇپ ياكى تىزلىنىپ ئەمەس، يېنىچە يېتىپ قازاتتى. * قاندى مانا ئارمىنىم، ھاياتىمدىن رازىمەن، ئەمدى راسا بەختىنىڭ بۇلىقىنى قازىمەن. ② يەر ئاستى بايلىق-لىرىنى كولاپ چىقارماق، ئالماق: كۆمۈر قازماق. رۇدا قازماق. مەدەن قازماق. * بۇلتۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەردەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئالتۇن ئىشلەپ-چىقىرىش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، ئاممىنى ئالتۇن قېزىشقا ھەرىد-كەتلەندۇرۇپ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. * نېفت، ماي سانائەتىنىڭ تومۇرىدىكى قاندۇر. ئەل ئۈچۈن نېفت قازماق، بىزگە بەخت، شەرەپ-شاندۇر. ③ كۆچمە. ئاختۇرۇپ، ئىزدەپ تاپماق: ئۇلار مەھسۇلات ئاشۇرۇشتىد-كى يوشۇرۇن كۈچلەرنى تولۇق قېزىپ، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشنىڭ ئىلمىي قانۇنىيەتلىرىنى ئىز-لەش ئۈچۈن تىرىشتى. * ئۇستاز شەيخ سەئىدى ھېكمەتلەر ئالىمىدىن شۇنچە ھېكمەتلەرنى قازدى. ئۇ تامام قېزىپ تۈگەت-كىنى يوق، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىقتىدار ئىگىلىرىگە يەنە نۇرغۇن جاۋاھىرلار، ھېكمەتلەر قالغان.

قازمىچىلىق ئى. يەر ئاستىدىكى كان بايلىقلىرىنى قېزىپ چىقىرىش كەسپى: قازمىچىلىق سانائىتى.

قازمىچىلىق سانائىتى يەر ئاستى كان بايلىقى، سۇ، ھاۋا، تاغ، ئورمان قاتار-لىقلاردىن ھەر خىل خام ئەشيا ۋە يېقىلغۇلارنى قېزىپ ئالىدىغان بىر خىل سانائەت.

قازناق ئى. نەرسە-كېرەك ساقلىنىدىغان ئىچكىرىكى كىچىك ئۆي، خانا: دادام قازناقتا يوق (ماقال). * ئىلگىرى باغداددىن كەلسە، ھازىر قازناقتىن چىقار (ماقال). * شۇ ئارىدا گۈلپەرى قازناقتىن پىشۇرۇلغان سوغۇق كېپەك گۆشىنى لېگەنگە سېلىپ ئاچىقتى ۋە داستىخانغا سۇندى. * تەييارغا سەن دائىم ھەييار زەر قونداقتا، يازدا ئايۋان بولسا جايىڭ، قىشتا قازناقتا.

قازى ئى [ئە] ① تارس. ئۆتمۈشتە شەرىئەت قانۇنى بويىچە دەۋا ئىشلىرىنى سورايدىغان ئەمەلدار: قازى بولماق. * دەۋاگەر سۇس بولسا قازى مۇتتەھەم بولۇپتۇ (ماقال). * ئۆتكەن زاماندا بىر مەھەللىدە بىر قازى بىلەن بىر باي بولغانىكەن، بىركۈنى باي يىپىرىم كېچىدە قازىنىڭ ئىشىكىنى قېقىپتۇ. قازى دەرھال: — ئەي مۇسۇلمانلار، مەزھەپلەرنىڭ ھېچبىرىدە ئۆز خوتۇنىنى مەجبۇرىي تالاق قىلدۇرۇش يوق! دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ② مەشرەپ، ئەلنەغمە ئويۇن-لىرىدا باشقۇرۇش ۋە كەتكۈزۈپ قويغانلار-نى جازالاشقا مەسئۇل بولغان كىشى.

قازىخانا ئى [ئە+پ] تارس. قازىنىڭ ئىش بېجىرىش ئىدارىسى، مەھكىمىسى: قازى ھودۇقۇش ئىچىدە خەتنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، مۆھرىنى باستى. قازىخانىدىكى دەۋاگەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىشرەتنى ئالدىغا سېلىپ ئوردىغا قاراپ كېتىشتى. * بىر كىشى ئەپەندىمنىڭ قېشىغا كېلىپ: — ئەپەندىم، مېنىڭ پالانچىدا بۇغداي قەرزىم بار ئىدى، ئەتە قازىخانىغا بېرىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ بەرسىڭىز، — دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ. ئەپەن-دىم رازى بولۇپ قازىخانىغا بېرىپتۇ.

قازى-قۇززات تارس. قازى ۋە باش قازى قاتارلىقلار: پادىشاھ قىزىنىڭ گۈزەل ھۆسن-جا-مالىغا قاراپ غەزىپىنى بېسىپ ئۆز نەپسىنى

قاندۇرۇش ئۈچۈن دەرھال قازى-قۇززاتلارنى چاقىرىپتۇ-دە، شۇنداق قىلىپ، كامالنىڭ قىزىنى ئۆزىگە نىكاھ قىلدۇرۇپتۇ. * ئۇ ئەتە ئەرز ئىلتىماس بىلەن يەنە بارسا، قازى-قۇززاتلار چىقىرىدىغان پەتىۋالارنىڭ ئۇنىڭ ئۈمىدىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى توغرىسىدىمۇ ئويلاپ، تېخىمۇ خورلىناتتى.

قازىكالان ئى [ئە+پ] تارس. باش قازى، چوڭ قازى: شەھەرنىڭ قازىكالانلىرى ئامبالدىن ھېببۇللار مۇپتىھاجىنىڭ بىز قوشۇق قېنىنى تىلىدى. * قۇربانىنىياز خوجا دەۋر سۈرۈپ قازىكالان دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە، ئىلىم-بىلىمگە خۇشى يوق، كىچىك مەخسۇت خوجىنى زەرەپشان بويىغا بەگ قىلىپ تىكلەشكە مۇۋەپپەق بولدى.

قازىلىق «قازى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئۇ قۇمۇلغا قايتىپ چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭغا بازاربېگى مەنسىپىنى بېرىپتۇ، چوڭ قازى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنى قازىلىققا تەيىنلەپتۇ. * مەشرەپ ئەھلى مېنى دەرھال قازىلىقتىن ئېلىپ تاشلىدى، مەن: — ئادىل ئىش قىلۋاتمەنغۇ، نېمىشقا ئەملىمنى تارتىۋالىسىلەر؟ — دەپ نارازىلىق قىلدىم.

قازىنىشماق «قازانىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشتا نەتىجە قازىنىشتى.

قازىنىلماق «قازانىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈتۈن سەپ بويىچە قازىنىلغان بۇ غەلىبە پەقەت ئىچكى كۈرەشنىڭ مۇقەددىمىسلا ئىدى. خالاس. * بىر توشۇغۇچى راكېتا بىلەن ئۈچ سۈنئىي ھەمراھنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك قويۇپ بېرىلگەنلىكى ئېلىمىزنىڭ پەن-تېخنىكا ساھەسىدە قازىنىلغان يەنە بىر يېڭى مۇۋەپپەقىيەت بولدى.

قاس تەق. قول ئۈگىلىرىنى ئۇۋۇلاش، ئۇسسۇلغا تەڭكەش قىلىپ بارماقلارنى چېكىش، قامچا ئۇرۇش قاتارلىقلاردىن چىقىدىغان ئاۋاز: قاس چىقارماق.

قاس چىقارماق ① «قاس» قىلغان ئاۋازنى پەيدا قىلماق: ئۇ، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كېرىلىۋالدى-دە، كېيىن قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ ئادىتى بويىچە ھويلىغا ماڭدى. ② كۆچمە. قۇسۇر، نۇقسان، ئېۋەن تاپماق: — گەپتىن قاس چىقارماي نەق ئىشنىڭ ئۆزىگە كەلگىنە، — كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىپ دېدى، — تەشكىل بىلەن مەسلىھەت قىلماي نېمە ئۈچۈن قوغۇننىڭ سۈيىگە چېقىلىسەن-ھە؟! * ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىزدىن قاس چىقارماق بولدى.

قاساتماق I «قاسىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاساتماق II «قاسىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى يەر قازىتىپ ئۆلتۈرىۋېتىمەن.

قاساتماق III «قاسىماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاساشماق I «قاسىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوناق قاسىشىۋاتاتتى.

قاساشماق II «قاسىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىزگە تۇۋا قىلىپ يەر قاساشتى.

قاساشماق III «قاسىماق III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاساق ئى. كىيىم-كېچەكلەرنىڭ قاتلاپ قاساپ تىكىلگەن يېرى.

قاسالماق «قاسىماق III» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاسراق (توغرىسى: قاسىراق) ← قاسىراق.

قاسساپ ئى [ئە] مال سويىدىغان ۋە گۆش ساتىدىغان ئادەم: قوينى قاسساپ سويسۇن (ماقال). * قاسساپقا پۇل بېرىپ ناۋايغا

قاراپتۇ (ماقال). * قاسساپ دوستىغا ئۇستىخان بېرەر (ماقال). * ئۈچ قوي سويغان قاسساپ بولۇپتۇ (ماقال). * ئەپكىشىدىكى گۆشنى سېتىپ بولغان قاسساپ ئېشىپ قالغان سۆڭەكنى كۆتۈرۈپ كەچتە ئۆيىگە كېتىۋاتسا، يولدا ئىككى بۆرە ئۇچراپ، قاسساپنىڭ كەينىدىن يېقىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. قاسساپ بۆرىدىن قورقۇپ بىر تال سۆڭەك تاشلاپ بېرىپتۇ.

قاسساپچىلىق ئى. قاسساپلىق: موللا ئاخۇن بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى ئاز دەسمايە بىلەن ناھىيە بازىرىدا تىجارەتكە كىرىشكەن-دى. ئۇ دەسلەپتە قاسساپچىلىق قىلدى. * ئۇنىڭ خىزمەت ئورنى بولمىغانلىقتىن يەنىلا بۇرۇنقى قاسساپچىلىقنى تېپىۋالغانىدى.

قاسساپخانا ئى [ئە+پ] قاسساپلار گۆش ساتىدىغان ئۆي، خانا؛ دۇكان: – ھوي يۇندىخور قېرى لالما، سەن ئەمدى قاسساپ-خانىغا بېرىپ يىن يالاپ كەل! – دەپ مويسىپىتلار تېخىمۇ بەكرەك كۈچەپ قارغاشقا باشلىدى ئۇنى.

قاسساپلىق «قاسساپ» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قاسساپلىق قىلماق. * ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن كاۋاپچىلىق، يايمىچىلىق، قاسساپلىق دېگەندەك ئوقەتلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ باقتى. لېكىن ئۇنى ھۇرۇنلۇقى زادىلا روناق تاپقۇزمىدى. * بۇ كىتابتىن پادىشاھنىڭ قاسساپلىق دۇكىنىنى باشقۇرىدىغان خوجايىنىنىڭ چارۋىچىدىن 100 قوي ئېلىپ، چارۋىچىنى ئۆلتۈرۈپ تامنىڭ تۈۋىگە كۆمۈۋەتكەنلىكى چىقىپتۇ.

قاسسىدە رەۋ. «قاس» قىلغان ھالدا، «قاس» قىلىپ.

قاسقان ئى ① غەلۋىر، ئەلگەك، چاق ۋە بەزى باش كىيىمى قاتارلىقلارنىڭ چۆرىسىدىكى گەردىشى؛ چەمبىرەك: قاسقان شەپكە. * قەددى-قامىتى كېلىشكەن، كەڭ ئىش كىيىمى، قاسقىنى يوغان سۇر شلەپە كىيگەن، مۇرىسىگە پوپكا ئېسىۋالغان بىر ياش يىگىت غاڭزا چېشلىگەن ھالدا يولدا پەيدا بولدى. ② مانتا ۋە شۇ خىل تائاملارنى پىشۇرۇش ئۈچۈن ياغاچ، قومۇش قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسالغان نەرسە ۋە ئۇنىڭ ھەربىر چەمبىرىكى: ھېلىم ئاشىق ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ قالغان چاغلاردا، مانتىپەز «ياپىرىم» دەپ قاسقاننى كۆتۈ-رەتتى، ئاشىق بولسا ھور چىقىپ تۇرغان قاسقاندىكى مانتىدىن بىرنى ئېلىپ ئاغزىغا سالاتتى.

قاسقان شەپكە ئېگىز كېزەكلىك ئەرەنچە شەپكە.

قاسقانغا تىزغان مانتىدەك قاتار-قاتار، رەت-رەت: نېمانداق قاسقانغا تىزغان مانتىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتتىڭلار، نېمە گەپ؟

قاسقىنىڭنى كۆتۈر ← **كۆتۈر قاسقىنىڭ-نى**: – سەن نېمىلەرنى دەۋاتىسەن، ئالدانغانلىقىڭغا كۆزۈڭ يەتكەن بولسا قاسقىنىڭنى كۆتۈر، بېرىپ ھېلىقى قىزىل قوغدىغۇچىلارغا قوشۇل، – دەپ ياقۇپنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ قويدى ئۇ يىگىت.

قاسقانلىق سۈپ. قاسقىنى بار، قاسقان ئورۇنلاشتۇرۇلغان: ئۇلارنىڭ بىرى پۇقراچە كىيىنگەن بولۇپ، بازار باشقۇرۇش كادىرى، ئاق تۇجۇركا ۋە ئېگىز قاسقانلىق شەپكە كىيگىنى شەھەر ساقچىسى ئىدى. * ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى بىلەن تەڭ، بېشىغا كەڭ قاسقانلىق شەپكە، پۇتىغا ھەربىي ئۆتۈك كىيىپ، ياقىسىغا يېڭجاڭلىق بەلگىسىنى تاقىغان يولۋاس سەل ئېگىلىپ دەرھال ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى.

قاس-قۇس «قاس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: مامۇت ئاچچىقلانغان ھالدا ئۇنىڭ يۈزىگە قاس-قۇس ئىككى شاپلاق

سالدى-دە، ئۇقتەك ئېتىلىپ ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى.

قاسماق سۈپ. بەك كىرلىشىپ كەتكەن، مەينەت: ئۇنىڭ پارتىسىدا نان ئۇۋاقلىرى بىلەن پارچە-پۇرات قەغەزلەر دۆۋىلىنىپ ياتاتتى، شەپكىسى يەنە قاسماق، چاپىنىنىڭ بىرمۇ تۈگمىسى يوق. * كېرەمنىڭ چاپىنىنىڭ يۈز يېرىگە ياماق سېلىنغان، ئۈچ يىلدىن بېرى يۇيۇلمىغان، قاسماق، قوپال، يىرىك، ئېغىر ئىكەن. // ئۇنىڭ كىيىم-كېچەكلىرىمۇ قاسماق باسقان ھەم ئاۋارە ئىدى. // — ھوي ئۇيقۇ سارىڭى قاسماق، بۈگۈن ئەجەب بىر سەگەكلىكىڭ تۇتۇپ كېتىپتۇ-غۇ!؟ دېدى ھەجەر قىز ئۇنى.

قاسماق باغلىماق ئۈستى كىر بىلەن قاپلانماق، قاسماق بولۇپ كەتمەك، قاسماقلاشماق: باشلىق ئۇنىڭ بۇرنىغا سەپسالدى: يەنىلا قاسماق باغلاپ كەتكەن پېتى تۇرۇپتۇ.

قاسماقلاشماق پ. قاسماق بولۇپ كەتمەك، ئۈستى-ئۈستىلەپ كىرلىشىپ كەتمەك، قاسماق باغلىماق: — ۋاي-ۋۇي ئۇستامنىڭ يۈزلىرىنى. ماي، توپا-چاڭدا قاسماقلىشىپ كەتكىنىنى قارا، — دېدى ھېلىقى قىزلار تۇرسۇن ئۇستامنى مەسخىرە قىلىپ. * ئۇ ئۈچىسىغا ئۇزۇن قارا نىمچە كىيىپ، كىر داكا رومال ئارتقان، قولىدا بولسا، قاسماقلىشىپ كەتكەن شىشە ساڭگىلاپ تۇراتتى.

قاسناق ئى. بىرەر نەرسىنىڭ يېنى، يان تەرىپى، ياقىسى؛ بويى: دەريانىڭ قاسنىقى. كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقى. * يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ئېگىز چىنار شاخلىرىدا يېكەن بۇلبۇللىرى چاڭىلداپ سايرىشىپ تۇراتتى. * ئۆستەڭنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئاھالىلەر، مەھەللىلەر ۋە تېرىلغۇ ئېتىزلىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. * قەشقەر تۆمەن دەرياسى-نىڭ ئىككى قاسنىقى قىزغۇچ ئالتۇن رەڭگىدە تاۋلىنىپ تۇراتتى.

قاسناقلىق سۈپ. قاسنىقى، گىرۋىكى بار؛ گىرۋەكلىك: قاسناقلىق كۆڭلەك.

قاسراق ئى <بىئول> بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سىرتقى قېپى، پوستى. ھايۋانلارنىڭ قاسرىقى ئاساسەن كالتسىيلىق ماددا ۋە پىگمېنتلاردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئادەتتە قاتتىق بولۇپ، تەننى قوغداش رولىنى ئوينايدۇ.

قاسراقچە ئى. ① كىچىك قاسراق. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كىچىك باشىقىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرىدىغان شەكىل ئۆزگەرتكەن يوپۇرماق. ئادەتتە ئۇ ئىچكى قاسراقچە ۋە سىرتقى قاسراقچە دەپ ئايرىلىدۇ. مەسىلەن، بۇغداينىڭ باشىقى نۇرغۇن دانلاردىن تەشكىل تاپىدۇ. ھەربىر داننى ئىككى تال قاسراقچە ئوراپ تۇرىدۇ. قاسراقچىنىڭ ئىچىدە ئىككىدىن يەتتىگىچە گۈل بولىدۇ.

قاسراقلىق ئى. قاسرىقى بار، قاسرىقى بولغان: قاسراقلىق ھايۋانلار.

قاسراقلىق ھايۋانلار <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلار تىپىنىڭ بىر سىنىپى. تېنىنىڭ باش قىسمى بىلەن كۆكرەك قىسملىرى بىرلىشىپ باش-كۆكرەك قىسمىنى ھاسىل قىلغان. ئۈستىدە قاتتىق قاسرىقى بار. سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى ئىككى جۈپ. مەسىلەن، راك، قىسقۇچپاقا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قاسىر-قۇسۇر قول بىلەن بىراۋنىڭ تەستىكىگە ئۇرغان، بىرنەرسە يەنە بىرنەرسىگە تەگكەن ياكى ئات-ئېشەكلەر قۇرۇق ئوت-چۆپ يېگەن چاغدا

چىققان ئاۋازلار: ساراي قاپقاراڭغۇ، جىم ئۇيقۇدا، ئەمما بۇ جىملىقنى ساراي ئېغىلدىكى ئاتلارنىڭ قاسىر-قۇسۇر ئوت چاينىشلىرى ۋە ئەتراپتىكى خورازلارنىڭ قىچقىرىشلىرىلا بۇزاتتى.

قاسىرماق ئى ① پولۇ، گاڭپەن قاتارلىق تاماقلارنىڭ قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ پىشقان قاتتىقراق قىسمى؛ قىرماق، قازان تېگى: پولۇنىڭ قاسىرمىقىنى يېمەك. ② دەرەخ ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنىڭ سىرتقى قەۋىتى، پوستى؛ قاسىراق: تېزەكنىڭ قاسىرمىقى. تالنىڭ قاسىرمىقىنى سويماق.

قاسىلداتماق «قاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇر لەۋلىرىنى چىشلەپ بىردەم جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بارماقلىرىنى ئاستا قاسىلدىتىپ، ئانىسىغا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى.

قاسىلداشماق «قاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاسىلدىماق پ «قاس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قاس» قىلماق.

قاسماق I پ. پۈرچاق، جاڭدۇ قاتارلىقلار-نىڭ پوستىنى قولنىڭ تىرنىقى بىلەن يىرىپ سويماق، پوستىدىن ئاجراتماق: پۈرچاقنى قاسماق. كۆممقوناقنى قاسماق.

قاسماق II پ ① چىشلەپ، ئۈزۈپ ئالماق؛ غاجىماق: ئۇ قولىدىكى ناننىڭ يېرىمىنى ئىككى قاساپلا يەۋەتتى. * قورقۇپ كەتكەن ئوغرىلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن، ئىككى سامسىغا زەھەر سېلىپ، ئۇنىڭغا بەرگەنىكەن، ئەمدى يېيىشكە تەرەددۇت قىلىۋاتقاندا، ئالدىدا ئىككى ئىت پەيدا بولۇپ، بىرلا ئېتىلىپ سامسىنى تەم-تۇتەم شالدامباي-نىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپتۇ-دە، ئىككى قاساپلا يۇتۇۋېتىپتۇ. * ھەممەيلەن رىشاتقا غەزەپ بىلەن تىكىلدى. بۇ چاغدا رىشات تېخىچە ۋايجانلاپ يەر قاساۋاتاتتى. ② كۆچمە. ئارقىسىدىن يامان گېپىنى قىلماق، غەيۋەت قىلماق، تىللىماق: مەن تۇرمۇشتا بىر-بىرىنى پۇتلاش، غاجاش، قاساشلارنىمۇ شۇ ئىنسانلار ئارىسىدا ئۇچرىتىپ تۇرۇپتىمەن. * يامان خوتۇن قورقىتار ئېرىنى قاساپ، تەڭرىگە تىنچ تائەت قىل، بولماستا خاراب.

قاسماق III پ. پۈكلەپ تىكمەك، پەرلىمەك (كىيىم-كېچەك قاتارلىقلار ھەققىدە).

قاش I ئى ① كۆز قاپىقىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدىكى تۈكلەردىن تەشكىل تاپقان يايسىمان سىزىق: قارا قاش. قاش ئاتماق. * بېشىدا بارنىڭ قېشىدا بار (ماقال). * تازنىڭ كۆزى چاچتا، قىزنىڭ كۆزى قاشتا (ماقال). * ياغلىق تېگىدىن پاتمىنىڭ قاشلىرى قاپقارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * قارا-قارا قاشلى-رىڭغا قاتساڭچۇ مېنى، قارا قاشىڭ بازارىدا ساتساڭچۇ مېنى. ② ئېگەرنىڭ ئادەم ئالدى تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان يايسىمان قىسمى: ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مەڭزى ئارقىلىق ئېگەرنىڭ قېشىغا ۋە ئاتنىڭ يالىغا تېمىشقا باشلاپتۇ. * ئۇ بېشىغا يوغان سەللە يۆگەپ، قامچا سېپى بىلەن ئېگەرنىڭ قېشىغا تايانغان ھالدا ئاتنىڭ ئۈستىدە ئولتۇراتتى.

قاش ئاتماق ① قېشىنى يۇقىرىغا قارىتىپ مىدىرلاتماق، قېشىنى ئويناتماق: قاش ئېتىپ ئۇسسۇل ئوينىماق. ② كۆچمە. شۇ ھەرىكەت ئارقىلىق بىراۋغا ئۆزىنىڭ مەيلى بارلىقىنى بىلدۈرمەك: قاش ئېتىپ، سۆز قاتتىڭىز، بىزنى تاشلاپ كەتتىڭىز، بىر قايرىلىپ باقماستىن، ئۆزگىنى يار ئەتتىڭىز. * ئالمىلىق باغقا كىرىپ ئالما ئاتقان قارا كۆز. تال چىۋىقتەك ئېگىلىپ، قاشنى ئاتقان قارا كۆز.

قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىدا ← **قاش**

بلەن كىرپىك ئارىلىقىدا: ئۇ تاراق - تۇرۇقلارغا قاراپ يۈز بەرگۈسى ۋەقەنىڭ قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىدا قالغانلىقىغا ئاسانلا ھۆكۈم قىلدى.

قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا بىرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە ياكى مەسىلە قاتارلىقلارنىڭ يۈز بېرىش ئېھتىمالىنىڭ ناھايىتى يېقىن قالغانلىقىنى، ھەش-پەش دېگۈچە تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئاچچىق تىل-ھاقارەت ياغراپ، مۇشت، پىچاق ئىشقا سېلىنىدىغان جېدەل-ماجىرا-نىڭ پارتلىشى قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدىكى ئىش بولۇپ قالدى. * كەڭ دائىرىدە باشلىنىپ كېتىدىغان بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ ۋاقتى يېقىنلاپ، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا قالدى.

قاش بىلەن كىرپىك ئوتتۇرىسىدا ← قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا: ئەدىبىمىز-نى يەيدىغانلىقىمىز قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. * قاسىمجاننىڭ قايسىبىر بۆلۈمگە باشلىق بولۇپ قېلىشى قاش بىلەن كىرپىك ئوتتۇرىسىدىكى ئىش ئىكەنلىكىنى ئۇلار ئەمدىلا ئۇقتى.

قاش تاشلىماق ← قاش ئاتماق: كەنجى «بۇ پەردە ئادەم ياشايدىغان ئوخشىمامدۇ» دەپ بۇرۇلۇپ، شۇ ياققا كېتىۋاتسا، مىلەگزە ئېچىلىپ، ئىچىدىن چىرايلىق بىر مەلىكە چىقىپتۇ. يىگىتكە قاراپ كۈلۈپ قويۇپ قاش تاشلاپتۇ.

قاش قارايغاندا كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشۈپ كۆز باغلانغان چاغدا، پۈتۈنلەي قاراڭغۇ چۈشۈش ئالدىدىكى ۋاقىتتا، گۇگۇم چۈشكەندە: بىر كۈن داۋام قىلغان يىغا ئاۋازى قاش قارايغاندا ئاستا-ئاستا توختاشقا باشلىدى. * شۇ كۈنى قاش قارايغاندا ئەزىز نەگە ۋە نېمە ئۈچۈن

بارىدىغانلىقىنى ھېچكىمگە ئېيتماي ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ، يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا قايتىپ كەلدى.

قاش قارايماق كەچ كىرىپ كۆز باغلى-نىدىغان چاغ بولماق: مورىلاردىن چىقىۋاتقان ئىسلار خۇددى بىر قەۋەت كۆكۈچ داكىدەك مەھەللە ئۈستىدە ئۈزۈپ يۈرەتتى. ئانچە ئۆتمەي قاش قارايدى. * بۇ چاغدا قاش قارىيىپ قالغانىدى.

قاش قەلىمى قاش بوياشتا ئىشلىتىلىدىغان قېرىنداشسىمان گىرىم قەلىمى.

قاش قويىمەن دەپ، كۆز چىقارماق ← چاپىقىنى ئالىمەن دەپ قارىغۇ قىلىپ قويماق: لېكىن ئۇ قاش قويىمەن دەپ كۆز چىقىرىپ قويغانلىقىنى نەجمىدىننىڭ پولتىيىپ چىققان كۆزلىرىدىن بىلىۋالدى.

قاش كۆتۈرمەك تىكلىمەك، قادالماق: ئۇ دادامغا قاش كۆتۈرۈپ قارىمايدىكەن ھەم «سىلى-ئۆزلىرى» بىلەن دادامنى مېھماندەك ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلىپ كۈتىدىكەن.

قاش ئويناتماق ← قاش ئاتماق: خېنىم قاقاھلاپ، ئويىنىتىپتۇ قاش، مەنىۇ كۆز تاشلاپ، قوشۇپتىمەن باش: شۇ چاغ تالادىن يېغىپ كەتتى تاش.

قاش ياسايمەن دەپ، كۆز چىقارماق ← چاپىقىنى ئالىمەن دەپ، قارىغۇ قىلىپ قويماق: ئۇ بۇ چاغدا قاش ياسايمەن دەپ، كۆز چىقاردى.

قېشىنى سۈزمەك قېشىنى يۇقىرى قىلىش ئارقىلىق نازلىنىشنى ئىپادىلىمەك، نازلان-ماق: قىز يىگىتكە قاراپ قېشىنى سۈزدى. * نۇرلارغا چۆمۈلۈپ ھايات جانلىنىپ، كۆتۈردى مەردانە مەغرۇر بېشىنى. ئاھۇلار سىرداشقان ساي بۇلاقلىرى، ۋىلىقلاپ كۈلۈشۈپ سۈزدى قېشىنى.

قېشىنى ھىمىرمەك قېشىنى يىغىش

ئارقىلىق ھەيران قالغانلىقنى، ئاگقىرالماي قالغانلىقنى ئىپادىلىمەك: مەن ئۈستەلنىڭ تارتمىسىدىن تىزىملىكنى ئېلىپ جىڭلىغا سۇندۇم. ئۇ تىزىملىكنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ، ھەيران بولغاندەك قاشلىرىنى ھىمىرىپ ماڭا قارىدى.

قېشنى ئۈچۈرماق قېشنى بىر قىسما قىلىش ئارقىلىق ئەجەبلەنگەنلىكنى، مەنستىمەسلىكنى ئىپادىلىمەك: مال ساتقۇچى خەنزۇ قىزچاق ئەجەبلىنىش بىلەن قېشنى ئۈچۈرۈپ ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قاراپ قويدى-يۇ، گەپ قىلمايلا بىر يەشىك ئېلىپ بەردى.

قاش II ئى. ① بىركىمنىڭ ھۇزۇرى، يان، ئالدى: شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ قېشىغا ئالماس، لەيلىگۈللەر يېتىپ كېلىشتى. * دىلبىرىم مەندىن يىراق، دىلبىرىمدىن مەن يىراق، دىلبىرىم قاشىمغا كەلسە، ياندۇرارمەن شام چىراغ. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئورۇنلاشقان يېرى، يېنى، تۆۋى ياكى ئەتراپى: ئاخىرى ئۇ چوڭ ئۈستەڭنىڭ بويىدىكى كونا تۈگمەن قېشىغا كېلىپ، بىر دەرەخنىڭ كۆتىكىدە ئولتۇردى. * بۈك-باراقسان گۈل بېغىمنىڭ ئوت يۈرەك ئىشچانىسەن، گۈل-گىياھ، ھەربىر كۆچەتلەر قېشىدا پەرۋانىسەن. ③ كۆچمە. خۇرۇم ئاياغلارنىڭ پاشنىسىغا ياكى چەمىنىڭ ئۇپراپ كەتكەن يېرىگە قويۇپ مىخلاش ئۈچۈن تەييارلانغان، كۆن، خۇرۇم قاتارلىق نەرسىلەردىن كېسىلگەن كىچىك پۇرۇچ، بۆلەك: ئاياغنىڭ چەمىگە قاش قويدۇرماق. * يارىم توپلەي كىيىپتۇ، پاشنىسىغا قاش قويۇپ، قاچانلىققا ياتارمىز، بىر تەكىيگە باش قويۇپ.

قاش بېغى ئەتلەس دۇكىنىدىكى داۋان تېشى چىگىلگەن شانا.

قاش III ئى ① دەريا، كۆل، ئۆستەڭ قاتارلىقلارنىڭ ياقىسى، يېنى، بويى: يول يۈرسەڭ باشقا چىق، سۇ ئۈزسەڭ قاشقا چىق (ماقال). * ئۇ، بالىنى قاش تەرەپكە سۆرەپ چىقتى. ② سۇنى توسۇش ۋە ئۇنىڭ كېلىپ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ياسالغان توسۇق، قىر: باغداش دورغىسى ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى تاغلارغا گۈلخان يېقىپ، قاش دۆۋىلەپ، پۈتۈن دىققەت نەزىرىنى ئاساسىي يوللارنى توسۇشقا قاراتتى. * ھەر يىلى ئەتىياز پەسلى كېلىش بىلەنلا ئۆستەڭ چېپىپ، قاش ياساش، بۇلاقلارنىڭ كۆزىنى ئېچىش باشلىناتتى. ③ كۆچمە. بۆلەك، تەرەپ: تۇراپ شۇجى ئۇنىڭ بىلەن ئايرىم سىرداشتى، لېكىن، ئۇنىڭ يەنىلا «بايرىقى روشەن، مەيدانى قەتئىي» ئىدى. پارتكوم ھەيئەتلىرى ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ كەتتى.

قاش تىرگەن <سۇ> كەلكۈن سۈيى ئۇلغىيىپ قاش چوققىسىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇنىڭ يار ئېلىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، قاش ئۈستىگە ۋاقىتلىق قۇرۇلىدىغان كىچىك دامبا.

قاشقا دەسسىمەك ئىش-ئوقىتى ئىلگىرى باسماي ئارقىغا چېكىنمەك، ئىشى ئوڭغا تارتماسلىق، ئىش-ئوقەتتە زىيان تارتماق.

قاش گۈندە <بىن> كۆۋرۈكنىڭ يان تەرىپىگە چىقىلىدىغان سۇپا.

قاش مۇھاپىزەت ئورمىنى <ئورم> ئېرىق، ئۆستەڭ، دەريا قاشلىرىنى سۇنىڭ يالاپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن تىكىلىدىغان ئورمان.

قاشا ئى. بىرەر دائىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن توسۇلغان توسۇق: قاشا مەھكەم بولسا، تۈلكە كىرەلمەس (ماقال). * ئۇلار ئادەم بىلەن ھايۋان ئىچىدىغان سۇنى ئايرىش ئۈچۈن كۆلنىڭ ئەتراپىغا قاشا ياسىدى. *

ئۇ بۆگۈن قشنىڭ غېمىنى قىلىپ، قوي قوتىنىنىڭ
قار ئاستىدا قالماسلىقى ئۈچۈن قوتان ئەتراپىغا
قاشا ياساشقا كىرىشكەنىدى. // قاشا تام.

قاشا تام قاشا قىلىش ئۈچۈن ياسالغان
تام: قاشا تام پەس بولغانلىقتىن، هويلا
ئىچىدىكى پېشايۋان تېمىغا ئېسىپ قويۇلغان
ئۈزۈقلۇق باش قوناقلار يىراقتىن مەرۋايىتتەك
يالتىراپ كۆزگە چۈشەتتى. * زاكىر ئارقا
تەرەپتىن كېلىپ، يالغۇز ئولتۇرغان سادىرنى
كۆرۈپ قاشا تامدىن سەكرەپ چۈشتى.

قاشادىماق پ ← **قاشالىماق.**

قاشارتماق «قاشارماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: پىچاقنى قاشارتماق.
ئورغاقنى قاشارتماق. * — مىڭ قىلمىسا،
كىچىك ئەمەسمۇ، ھەر ئىش بولسا گەپ —
سۆز بىلەن قىلايلى، تاياق ئادەمنى قاشارتىپ
قويىدۇ، — دېدى مۇئەللىم بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا
نەسىھەت قىلىپ.

قاشارتىلماق «قاشارتماق» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى.

قاشارماق پ. قاشاڭ، گال بولۇپ قالماق؛
گاللاشماق: پىچاق قاشاردى. چەيدۇ
قاشاردى. ئورغاق قاشاردى. * مەن ئۇنى
كۆرگەن ئاشۇ يىللىرى، قاپتىكەن شائىر
خېلى ياشىنىپ، يېتىلگەن ئىكەن ئەقلى
ئۆزىدەك پىشىپ، قالمىغان قەلىمى لېكىن
قاشىرىپ.

قاشاق سۆپ. دىئال. ئالغاي، كۆزىنىڭ
ئورۇنلىشىشى نورمال بولمىغان.

قاشاڭ I ئى. تېرە ياكى كۆنلەرنىڭ
چۆرىسىدىن قىيىپ چىقىرىۋېتىلگەن قېلىن
ھەم قېتىپ، قورۇلۇپ قالغان پارچىلىرى.

قاشاڭ II سۆپ ① ئىتتىك، تېز ماڭمايدىغان، يۈرۈشى ئاستا، ھەرىكىتى سۇس:
قاشاڭ ئات. قاشاڭ ئېشەك. * قاشاڭ ئات
مىنگۈچە، پىيادە ماڭ ئۈلگۈچە (ماقال). *
ئەپەندىمنىڭ ئېشىكى ناھايىتى قاشاڭ ئىكەن.
* كىشىلەر ھەممىسى يىغىلىپ بولغۇچە قاشاڭ
سائەتمۇ 12 لەرگە يېتەتتى. // ئازراق
ماڭمايلا ئاتنىڭ قېرىشقاندەك ناھايىتى قاشاڭ
مېڭىشىدىن ئۇنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ كەتتى.
② ئىتتىك، ئۆتكۈر ئەمەس: قاشاڭ
پىچاق. ③ بىر ئىشقا پەقەت ئالدىرمايدىغان، قولىدىن بىرەر ئىش تېز چىقمايدىغان، ھەرىكىتى سۇس: قاشاڭ ئايال. *
— بۇ خەق بەك قاشاڭ بولۇۋالدى، — دېدى
ئۇ تاماكىسىنى شوراپ تۇرۇپ.

قاشاڭلاشتۇرماق «قاشاڭلاشماق»
پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاشاڭلاشتۇرۇلماق «قاشاڭلاشتۇرماق»
پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاشاڭلاشماق پ. ① مەلۇم پائالىيەت
جەھەتتە سۇس بولۇپ قالماق؛ قاشاڭ
ھالەتكە كەلمەك: ھېلىقى چاغدا مەن
مىنگەن ئات ھازىر بەك قېرىپ قاشاڭلىشىپ
كەتتى. * ئادەم ئوتتۇرا ياشقا كەلگەندە،
جىسمانىي جەھەتتە قېرىپ، ئەستە تۇتۇش
قابىلىيىتى ئاجىزلاپ، ئىنكاس قايتۇرۇشى
قاشاڭلىشىدۇ، ھېسسىياتى سۇسلاپ، سۇبيېكتىپ
جەھەتتە تەرسالىشىپ قالىدۇ. * ياشانغانلارنىڭ كۆزى تورلىشىپ، يېقىندىكىنى پەرق
ئېتەلمەيدۇ، يىراقتىكىنى كۆرەلمەيدۇ، ئاڭلاش
سېزىمى قاشاڭلاشقانلىقتىن قۇلىقى ئېغىرلىشىدۇ.
② گال بولۇپ قالماق، ئۆتكۈرلۈكىنى
يوقاتماق: پالتا بەك قاشاڭلىشىپ كېتىپتۇ.

قاشاڭلىق «قاشاڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى: ئىككى ياندىكى كىشىلەر بولسا،
مېنىمۇ كۆرۈۋېلار دېگەندەك قىلىپ قاشاڭلىق
بىلەن تۇرۇۋالغان كاللارغا قاراپ پاراقلاپ
كۈلەتتى. * — كۆرسەتكەن باھانىسىنى قارا
بۇ ھارامزادىنىڭ! قاشاڭلىق قىلماي تېز بولۇش!
— دېدى ئۇ بىزنى ئالدىرىتىپ.

قاشاڭلىماق پ ← **قاشاڭلاشماق.**

قاشالاتماق «قاشالىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاشالاشتۇرماق «قاشالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەچكى شەپەق پۈتۈن يېزىنى قىزغۇچ نۇر ئىلكىگە ئالغانىدى. قۇشلار سايرىشىپ ئۇۋىلىرىغا قاراپ ئۇچۇشماقتا، بۇغدايلىرىنى قاشالاشتۇرۇپ بولغان كوممۇنا ئەزالىرى ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

قاشالاشماق «قاشالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاشالانماق «قاشالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سوقما تام بىلەن قاشالانغان، ئوتتۇرىسىدىن دەز كەتكەن غول تېمىغا ئىككى يەردىن غوجا تام سوقۇلغان بۇ ئاددىي ھويلىدىكى ئىككى نەرسە ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. * سەيدىنقارى ئەتراپى ئاپتاپپەرەس غوللىرى بىلەن قاشالانغان توسمىدىن بويىنىنى سوزۇپ ئىچكىرى قارىدى، كونىراپ كەتكەن ئۆي ئىشىكىدە يوغان بىر شەددە قۇلۇپ ساڭگىلاپ تۇراتتى.

قاشالىق سۈپ. قاشا بىلەن توسۇلغان، قاشا قىلىنغان، قاشالانغان: قاشالىق ھويلا. قاشالىق باغ. قاشالىق ئېتىز.

قاشالىماق پ. بىرەر دائىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ئەتراپىنى توسۇپ قويماق، قاشا قىلماق؛ قاشادىماق: بەزى ئورمان مۇھاپىزەتچىلىرى بىرقانچە كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ياش ئورمان بەلباغلىرىنى قومۇش بىلەن قاشالىدى. * مەكتەپ ئىچى سەيناغا، گۈل تېرىدۇق چۆنەكلەپ، ئەتراپىنى قاشالاپ، سۇ قۇيدۇق بىز چېلەكلەپ.

قاشتاش ئى [قاش+تاش] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. سىپتا ۋە پارقىراق كېلىدۇ. قاتتىق قاشتاش ۋە يۇمشاق قاشتاش دەپ ئايرىلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ ۋە نەققاشچىلىقتا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قاشتاش بۇيۇملىرى قاشتاشتىن نەقىش ئويۇپ ياسالغان بۇيۇملار. كۆپىنچە ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قاشتاش بىلەزۈك قاشتاشتىن ئىشلەنگەن بىلەزۈك.

قاشتاشچى ئى. قاشتاش ئېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن ھەرخىل بۇيۇملار ياسايدىغان كىشى: گۈلباغدا مۇقاملاردىن باشلانسا كۈي، يورۇڭقاش سۈيى ئۇنىڭغا جور بولاتتى. گۈجەن باغ بويلىرىدا قاشتاشچىنىڭ، قەلبىگە يېڭى ئۈمىد نۇر تولاتتى.

قاششاق سۈپ. ئىنتايىن كەمبەغەل، بەك نامرات: قاششاق ئادەم. قاششاق دېھقان. * كونا جەمئىيەتتە دېھقان قاششاق، ھۆرلۈن ئىدى. ياخشى ئىشلىمەيتتى، دېدى ئۇ لەيلىگۈلگە قاراپ. * ئۇنىڭ ئائىلىسىمۇ كەمبەغەل بولۇپ، ئېزىش-ئېزىلىشنىڭ بىۋاسىتە ئىلكىدە قاششاق ھالدا تۇرمۇش كەچۈرۈپ كېلەتتى.

قاششاقلاشتۇرماق «قاششاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاششاقلاشتۇرۇلماق «قاششاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاششاقلاشماق پ. ئىنتايىن كەمبەغەللىشەمەك، نامراتلاشماق: ئەزالار نېمىدېگەن قاششاقلىشىپ كەتكەن-ھە! مەسىلەن، ئېتىزدا گۈرس-گۈرس ئىشلەپ يۈرگەن. يىرمۇ ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدۇ، خۇددى زەي يەرگە تاشلانغان پالاستەك بوش! * — بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە يېزىمىزدىكى ئاۋام پۇقرا تولىمۇ قاششاقلىشىپ، ھۆكۈمەت شەرىئەتنىڭ گەپ-سۆزىگە ئاز قۇلاق سالىدىغان بولۇپ قالدى، — دەپتۇ تاشباخۇنۇم ئەھۋالنى ئۇقتاندىن كېيىن ئىككى چېرىككە.

قاشقالىق «قاشقاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاشلىقىمىزنىڭ كەملىكىگە كەلسەك، بۇ بىر تەرەپتىن، دېھقانلىرىمىزنىڭ قاشقالىقى، يەنە بىر تەرەپتىن، شارائىتىمىزنىڭ ناچارلىقىدىن بولغان. * مىليونلىغان دېھقانلار شەخسىي مۈلۈكچىلىك ئاسارىتىدىن ئازاد بولۇپ، مىڭ يىللاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ماددىي ۋە مەنىۋى قاشقالىقتىن ئۈزۈل-كېسىل قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

قاشقا ئى ① ئات-ئۇلاغلارنىڭ پېشانىسىدىكى ئاق تۈك ئۈنگەن يېرى، ئاق بەلگىسى: ئاتنىڭ قاشقىسى. قاشقىسى بار ئات. قاشقىسى بار ئوغلاق. * ئۇ قوزىلارنىڭ بىرى ئەركەك، يەنە بىرى چىشى بولۇپ، ئەركىكىنىڭ قورسىقىدا قارىسى بار، چىشىسىنىڭ پېشانىسىدا قاشقىسى بار ئىكەن. ② پېشانىسىدا شۇنداق ئاق تۈكى، بەلگىسى بولغان ئۇلاغ؛ ئات: لېكىن-زە، ئۇنىڭ قېشىغا زادى يېتەلمىگۈدەكمەن، بىر ۋاقىتتا قارىسام، ھېلىقى جەدە قاشقام پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ. * يىگىت ھويلىنىڭ بىر چېتىدىكى ئاتخانىغا ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ، توقۇقلۇق تۇرغان جەدە قاشقىنى يېتىلەپ چىقتى. // خەمتوپ جەڭگىۋار ھالەتتە ئىدى. ئۇ، ئالا ئاياغ جىرەن قاشقا ئات ئۈستىدە غالىبانە ئولتۇردى. ③ كۆچمە. باشقىسىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېرى، بەلگىسى: توغرا، مېنىڭ قاشقام ئېنىق، شۇڭا، مەندىن ئانچە ئەنسىرىمىسىمۇ بولىدۇ. * — توختا، سەن بۇ قاشقىسى بار كىيىملەر بىلەن ھەرگىزمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بارالمايسەن، يورۇق چۈشىسىلا تۇتۇۋېلىشىدۇ، — دېدى ئۇ ماڭا يېلىنىپ. ④ كۆچمە. بىرەر يەرنىڭ ئوتتۇرىسى، مەركىزى، كۆزى: — سەن سۇ ئامبىرىنى نەگە قۇرماقچى بولۇۋاتىسەن؟ —، نەگە بولاتتى، مۇشۇ گۈڭشېغا، مۇشۇ گۈڭشېنىڭ دەل قاشقىسىغا!

قاشقا باش پېشانىسىدا ئاق تۈكى، بەلگىسى بار باش.

قاشقا بېدە <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كىچىك يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى سېرىق كېلىدۇ. ئادەتتە ئۆي ھايۋانلىرىغا يەم-خەشەك قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە بىر خىل يېشىل ئوغۇت ئۆسۈملۈكمۇ ھېسابلىنىدۇ.

قاشقىسى بار باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بەلگىسى ياكى قىلمىشى بولغان، مەلۇم جەھەتلەردە باشقىلاردىن پەرقلىق دەپ قارالغان؛ كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالغان: قاشقىسى بار ئايال. * — بىز قاشقىسى بار كىشىلەر، سەن قانچە ياخشى ئىشلىسەڭمۇ ئۇلار بەرىبىر سېنىڭ ئىشلىگىنىڭنى كۆرمەيدۇ، — دېدى ئۇ. * بۇ چاغلاردا بۇنداق «قاشقىسى بار» ئائىلىلەرگە كىرىش جىنايەت ھېسابلانسىمۇ، ھېلىقى ئارزۇ ۋە ھېسداشلىق ئىختىيارسىز مېنى ئۆيگە ئىتتەردى.

قاش-قاپاق قاش ۋە قاپاق؛ قاش: قاش-قاپىقى جايىدا. قاش-قاپىقى چۈشمەك. قاش-قاپىقىنى تۈرمەك. * ئۇ ئەتىگىنى ئۆيدىن بىر چىقىپ كەتسە، ئەل ياتاردا كېلەتتى، بەزىدە قاش-قاپاقلىرى يېرىق، كىيىملىرى قان كېلىپ ئانىسىغا ھۆركىرەيتتى.

قاش-قاپىقى چۈشمەك ← **قاش-قاپىقى سىلىنماق**: بۇنى ئاڭلاپ پەرىدەنىڭ قاش-قاپىقى چۈشۈپ كەتتى.

قاش-قاپىقى سىلىنماق قاپىقىدىن رەنجىگەنلىكى، خاپا بولغانلىقى ئىپادىلەنمەك: يىگىتلەر ئارىسىدا قاش-قاپىقى سىلىنىپ، رەڭگىرويى خۇددى ئۆتكۈنچى بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ، خاپا كېتىۋاتقانلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. * گۇرۇپپىدىكىلەر ئۇنى سېخ مۇدىرىنىڭ ئىشخانىسىغا

ئېلىپ كەتكىنىنى بىلمەيتتى، شۇڭا قاش-قاپىقى سېلىنغان ئۈستىنى دەرھال ئورىۋېلىشتى.

قاش-قاپىقىغا قارىماق ① باشقىلارنىڭ خاھىشى، كەيپىياتىغا قاراپ ئىش تۇتماق: – ھېلىمۇ ئۈچ كۈندىن بېرى سىزنىڭ قاش-قاپىقىڭىزغا قاراپ كۆڭلۈمدىكىنى دېيەلمىدىم. ② تەلمۈرمەك.

قاش-قاپىقىنى تۈرمەك خاپا بولغانلىقىنى، رەنجىگەنلىكىنى ئىپادىلىمەك: – بىر كۆرەي دەپسەن-دە؟ مەن بۇنداق ھۆپۈپلەرنى كۆپ كۆرگەنمەن! – دېدى ئۇ قاش-قاپىقىنى تۈرۈپ.

قاش-قاپىقىنى سالماق ← **قاش-قاپىقىنى تۈرمەك**: – سەن ھەردائىم دېگۈدەك قاش-قاپىقىڭنى سېلىپ يۈرسەن، نېمە بولدۇڭ، – دېدى قىز ئۇنىڭغا ھەيران بولغان ھالدا.

قاش-قاپىقىنى سۈزمەك ← **قاش-كۆزىنى سۈزمەك**: يىلاننىڭ كۆشىگىنىنى بىلمىگەن ئايسە ئاپئاق گەپىنىڭ تېگىگە يەتتى ۋە قاش-قاپىقىنى سۈزدى. * ئۇ قاش-قاپاقلىرىنى سۈزۈپ بىردەم جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن گەپ باشلىدى.

قاشقالداق ئى <زوئول> پېشانىسىدە ئاق قاشقىسى بار، رەڭگى قارا، تۇمشۇقى ئاق بىر خىل قۇش. بۇ قۇشنىڭ پۇت بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدا پەردە بولمايدۇ، گۆشىنى يېگىلى بولىدۇ.

قاشقۇنچۇق ئى. دىئال. بالىلار ئوينايدىغان پوكزەك ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى.

قاشقىر ئى ① ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە مېۋىسىنىڭ رەڭگىگە ئاساسەن ئاق قاشقىر ۋە كۆك قاشقىر دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. تېلى قىزىل سايۋىنىڭ تېلىدىن قىسقىراق بولىدۇ. دانىسى يۇملاق كېلىدۇ، قىزارمايدۇ. ② شۇ خىل ئۈسۈملۈكنىڭ مېۋىسى (ئۈزۈمى): بىر ساپاق قاشقىر

قاشقىلىق سۈپ. پېشانىسىدا قاشقىسى بار، قاشقىسى بولغان: ئۇ پات-پاتلا ئاشۇ ئاق قاشقىلىق تورۇق ئېتىنى ئەسلەپ ئۇلۇغ-كىچىك تىناتتى. * ئۇ يېنىغا كېلىپ باش سىلكىپ تۇرغان ئاتنىڭ بوينىدىن تۇتۇپ، چىرايلىق قىرقىلغان يالىنى بارماقلىرى بىلەن تارىدى، ئاق قاشقىلىق ماڭلايلىرىنى ئالقىنى بىلەن سىلىدى.

قاشقىنا ئى. دىئال. قاش، يان.

قاشقىئوغلاق ئى [قاشقا+ئوغلاق] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. قىل، تۈكلىرى قوڭۇر كۈل رەڭ، ئىككى قۇلىقى قىسقا، كىچىك؛ ئىككى قوۋۇزىدا توغرىسىغا ئۆسكەن ئۇزۇن قىللار بولىدۇ، تاغ ئورمانلىرىدا ياشايدۇ. كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ، بېلىق، راك، چاشقان، توشقانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، كىشىلەر ئۇنىڭ تېرىسىنى بەك ئەتىۋارلايدۇ.

قاش-كۆز قاش ۋە كۆز: قاش-كۆزىنى ئويناتماق، قاش-كۆزى جايىدا. * تەشنا بولدۇم مەن سۆزۈڭگە، مېھماندۇرمىز ئۆزۈڭگە، قۇربان بولاي قاش-كۆزۈڭگە، بىزنىڭ يوللار قايدىدۇر؟

قاش-كۆزلىرىنى ئاتماق ← **قاش-كۆزلىرىنى ئويناتماق**: توختى خىيال بىلەن كېتىۋاتقاندا، ئايشىگۈلنىڭ جەينىكى ئۇنىڭ بىقىنىغا تېگىپ، ئۇنى خىيال بۆشۈكىدىن ئويغاتتى. «ئەمدى نېمە ئالىمەن دەر بۇ خوتۇن» دېگەننى ئويلاپ تۇرۇشىغا ئايشىگۈل قاش-كۆزلىرىنى ئېتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى.

قاش-كۆزلىرىنى ئويناتماق شوخلۇق قىلماق: سېيىت ھاجى خوتۇن كىشىلەرنى كۆرسىلا قاش-كۆزلىرىنى ئويناتىشقا باشلايتتى. * روزى ساھىبخانىنىڭ تەنىسىنى چۈشەنمىدىمۇ ياكى خۇپسەنلىك قىلدىمۇ، ئىشقىلىپ قاش-كۆزلىرىنى ئويناتىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.

قاش-كۆزى جايىدا كېلىشكەن، چىرايلىق، ئۇز: ئۇ قاش-كۆزى جايىدا قىز ئىكەن. * ئۇ بويى ئېگىز، قاش-كۆزى جايىدا، تەقى-تۇرقى ئازادە، خۇش پېئىل يىگىت ئىدى.

قاش-كۆزىگە قارىماق ئايىماق، يەپىلىمەك.

قاش-كۆزىنى سۈزمەك نازلانماق، نېزىقماق: بۇ چوڭ ئاغىچا، قاش-كۆزىنى سۈزۈپ، چاچلىرىنى سىلاپ قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. * رابى ۋىت-ۋىت ئۇنى مەنستمىگەندەك ئەتراپقا قاش-كۆزىنى سۈزۈپ قاراپ قويدى.

قاش-كىرپىك قاش ۋە كىرپىك: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ تۇرغۇن بىلەن قۇدرەتنىڭ خۇشلۇقىدىن قاش-كىرپىكلىرى ئويناپ كەتتى.

قاش-كىرپىك چىقارماق چىرايلىقلاشتۇرماق، ھۆسن قوشماق: خەتكە قاش-كىرپىك چىقارماق. * ئادەم ۋە يەر ئىسىملىرى قانداق ئاھاڭدا بولسا، شۇ ئاھاڭدا تەرجىمە قىلىش كېرەك، ئۇنىڭغا قاش-كىرپىك چىقىرىمەن دەپ باش قاتۇرۇشنىڭ ۋە كېيىن ئۇنى تۈزىتىمەن دەپ ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

قاش-كىرپىكى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان قاشلىرى قويۇق، كىرپىكلىرى زىچ ھەم ئۇزۇن، قاش-كىرپىكى ناھايىتى كېلىشكەن: قاش-كىرپىكى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان قىز بالا. * ئۇ تېتىك، قاش-كىرپىكى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، يېشى 40 قا يېقىنلىشىپ قالغان تول ئايال دىلە يەسەخانىدى.

قاش-كىرپىكنىڭ ئارىسىدا ← قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا: قازا دېگەن قاش-كىرپىكنىڭ ئارىسىدا (ماقال).

قاش-كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا ← قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا: دەھشەتلىك ۋەقە قاش-كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا قالغانىدى. * شۇ چاغدا ئۆلگۈچىنىڭ تەرەپتىكىلىرى بىلەن گۇمانلىق تەرەپ ئائىلىسىدىكىلەر ئوتتۇرىسىدا جېدەل چىقىپ قانلىق ۋەقەنىڭ كېلىپ چىقىشى قاش-كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا تۇراتتى.

قاشلىغۇچ ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ قىچىشقان يەرلىرىنى ياكى ئات-ئۇلاغلارنىڭ بويىنىنى قاشلاش، تۈكىنى تاراش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان تارغاقسىمان ئەسۋاب؛ تاتىلغۇچ.

قاشلىق ① سۈپ. قېشى بار، قاش چىقىرىلغان: قارا قاشلىق قىز. ئېگىز قاشلىق ئېگەر. * شۇ پەيتتە چىرايى تاتارغان، قويۇق قارا قاشلىق، كۆزلىرى چاقناپ تۇرغان بىر يىگىت كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىن قىستىلىپ ئالدىغا ئۆتتى. * شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەن ئۆيگە كېلىپ، تامدىكى يوغان رەسىمنى كۆردۈم. رەسىمدە قارا قاشلىق، چىرايلىق كەلگەن بىر يىگىت كۈلۈپ تۇراتتى. ② ئى. ئاياللار قېشىنى قارا قىلىش ئۈچۈن سۈرىدىغان بىر خىل قارا پەرداز بويۇمى؛ سۈرمە: قاشلىق ئەتمەك. قاشلىق قويماق. قاشلىق سۈرمەك. * ھەجەر قاشلىقنى تاپالمىدى، شىرەنىڭ تارتمىسىنى ئېچىۋىدى، كىچىككىنە قالغان قاشلىق تۇرۇپتۇ.

قاشلىق ئەتمەك قېشىغا قارا سۈرمەك: ھەجەر ئاچىسىنىڭ يۈزىگە ئۇپا سۈرۈپ، قېشىغا قاشلىق ئېتىپ، ئەگلىك بىلەن ئىككى مەڭزىنى قىپقىزىل قىلىپ، سەھنىدە ئۇسسۇل ئوينىغاندا ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتىدىغانلىقىغا ئۇنىڭ ھەۋىسى كېلەتتى.

قاشلىق قويماق ← قاشلىق ئەتمەك.

قاشلىقئوت ئى. دىئال. ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوتنىڭ نامى.

قاشلىماق I پ. ئادەم بەدىنىنىڭ قىچىشقان يېرىنى ياكى ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بىرەر يېرىنى قول

ياكى قاشلىغۇچ بىلەن تاتىلماق: باشنى
قاشلىماق. *ئەخمەق ئۆتۈكنىڭ تېشىدىن
قاشلار (ماقال). * دوست سۆزىنى تاشلىما،
تاشلاپ بېشىڭنى قاشلىما (ماقال). * توختىشا-
خۇن ئېتىزنىڭ قىرىدا بېشىنى قاشلاپ نېمە
قىلارىنى بىلمەي بىردەم تۇرۇپ قالدى. *
ئۇ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئېتىزدىن
يېنىپلا ئېغىلغا كىرەتتى-دە، ئورۇقلۇقتىن ئارانلا
يەرگە دەسسەپ تۇرغان سۇر ھاڭگىنىڭ
ئۇچىسىنى قاشلايتتى، ئايغىنى قۇرۇقدايتتى.

قاشلىماق II پ. قاش پەيدا قىلماق،
قاش ياسىماق، قاشنى ئېگىزلەتمەك،
قىرلىماق: دەريانىڭ قېشىنى قاشلىماق.
ئېتىزنىڭ قىرىنى قاشلىماق. * بىز بىر كۈن
ئىچىدىلا شۇنچە چوڭ دەريانىڭ قېشىنى قاشلاپ
بولدۇق. * رەيھان كېلىپ ئورەكنىڭ ئەتراپىنى
قاشلىدى. ئۇچى خۇشال بولۇشۇپ، يېڭى
ئىشنى باشلىدى.

قاغا ئى ① <زوئول> بىر خىل قۇش.
تۇمشۇقى چوڭ ۋە تۈز، پۈتۈن تېنى
قارا، قانىتى پارقىراق كېلىدۇ. كۆپىنچە
ئورمانلىق ياكى داللاردا توپلىشىپ
ياشايدۇ، دان، مېۋە، ھاشارات قاتار-
لىقلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. ② قارتا ئويۇ-
نىدىكى شەكلى قاغىغا ئوخشايدىغان
قارا رەڭلىك بەلگە ۋە شۇ خىل بەلگىگە
ئىگە قەغەز: قاغىنىڭ تۈزى. قاغىنىڭ
ئونلۇقى.

قاغا پوق يېمەستە تاڭ يورۇش بىلەنلا،
قاق سەھەردە: - قاغا پوق يېمەستە
كەلگۈچە چاي-پاي ئىچكەندىن كېيىن
كەلسەڭ بولمامدۇ، -دېدى ئۇ ماڭا تېرىكىپ.
* - قاغا پوق يېمەستە كېلىپ، خانىشنى
كۆتكەندەك كۈتۈپ تۇرغان گۇناھىمىزغا زورلۇق
قىلامدىكىنە؟! - دېدى ھېلىقى ئايال.

قاغا تېزەك چوقۇماستا ← **قاغا پوق
يېمەستە**: - ئەتىگەندە نېمانچىلا! ئاخشام
12 گىچە ئارام بەرمىدىڭ، قاغا تېزەك
چوقۇماستا يەنە نېمە كاتا-كاتاڭ! - دېدىم
مەن ئۇنىڭ قويۇق ساقاللىق ئېڭىكىنى تۇرتۇپ
قويۇپ.

قاغا جىگدىسى <بوت> ① جىگدە
ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان
چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. غولىدا
تىكىنى بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس
شەكلىدە، گۈلى كۈمۈش رەڭلىك، خۇش
بۇي پۇرايدۇ. مېۋىسى ئېللىپس شەكلىدە
بولۇپ، پىشقاندا قىزىرىدۇ، يېگىلى ياكى
دورىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. بەدەننى
قۇۋۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، مەننى
تىزگىنلەش، ئاشقازاننى ياخشىلاش،
ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ھەيزنى
تەڭشەش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش
روللىرىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈك-
نىڭ مېۋىسى.

قاغا چۈلۈكى <بوت> چۈلۈك ئائىلىسىدى-
كى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى
كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان
مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى
تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك. گۈلى
كىچىك، ئاق، سۇس يېشىل ياكى تۇتۇق
سۆسۈن. ئۇچكىلىك مېۋىسى تۇخۇم
شەكلىدە بولۇپ، پىشقاندا قارىيىدۇ.
ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ئامىۋىبا خاراكتېر-
لىك تولغاق، بەزگەك قاتارلىق كېسەل-
لەرنى داۋالاش رولىغا ئىگە.

قاغا چىلنى <بوت> ① خوزۇر ئائى-
لىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال
ياكى دەرەخ. شېخىدا تىكىنى بولىدۇ.
يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە،
گىرۋەكلىرىدە ھەرىنىڭكىدەك ئۇششاق
چىشلىرى بولىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل،

مېۋىسى سوقىچاق ۋە توق قوڭۇر، ئېتى نېپىز، چۇچۇمەل كېلىدۇ. مېغىزىنى دورىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. ئاشقازاننى ياخشىلاش ۋە نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش روللىرىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈك-نىڭ مېۋىسى.

قاغا كۆمدى قاشتېشىنىڭ تاش قاتلاملىرى-دا ئۈزۈك-ئۈزۈك ھالەتتە يېتىشقا قارىتا ئېيتىلىدۇ.

قاغا-قۇزغۇن قاغا ۋە قۇزغۇن: شۇ ھامان ئاسماندىن بىر توپ قاغا-قۇزغۇنلار چۈشۈپ پادىشاھنىڭ هارام گۆشىنى چوقۇپ يېگىلى باشلىدى. * ئۇلار ئىككىلىسىنىڭ ئۆلۈكى دەشتى چۆلدە قېلىپتۇ. جەسىتىنى قاغا-قۇزغۇن يەپتۇ.

قاغان ئى <تارىخ> قەدىمكى سيانپىلار، جۇرجانلار، تۈركلەر، مۇڭغۇللاردىكى ئەڭ ئالى دەرىجىلىك مەنسەپ نامى. خان-پادىشاھ مەنىسىدە كېلىدۇ. مىلادىيە 402-يىلىدىن باشلاپ قوللىنىلغان.

قاغجال سۈپ ① ناھايىتى بەك قۇرۇپ كەتكەن، قاقشال: قاغجال دەرەخ. ② كۆچمە. بەك ئورۇقلاپ كەتكەن، ئورۇق، ئاۋاق: قەمەرنىسا يېشىنىڭ چوڭلۇقىدىن ئانا يوللۇق ھالەتكە كېلىپ قالغان بۇ قاغجال ئايالدىن خىجىل بولۇپ، خېلىدىن بېرى ئۆز سۆيگۈنى توغرىسىدا گەپ سورىيالماي جىم ئولتۇراتتى.

قاغجالما ① سۈپ. بىر تېرە-بىر ئۇستىخانلا بولۇپ قالغان، تېرىلا بولۇپ كەتكەن، ناھايىتى ئورۇق: بۇ بالا بەك قاغجالما بولۇپ كېتىپتۇ. ② ئى. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى؛ قاقباش، قاغدالما.

قاغجالمىلىق ئى. قاغجالما ھالەت، قاغدال-مىلىق: قاغجالمىلىق قىلماق.

قاغجىراتماق «قاغجىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىيازنىڭ سېرىقتال كۈنلىرى، ئىزغىرىن شامال شورتاڭ يەرلەرنىڭ ئاچچىق شورىنى ئۇچۇرتىپ، پوستەك باغلاپ كەتكەن يەرلەرنى قاغجىرىتاتتى.

قاغجىراش «قاغجىرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: قاغجىراش يېرىقى.

قاغجىراش يېرىقى <گېئول> چۆكۈندى جىنىستىكى بىر خىل قاتلام يۈزى تۈزۈلمى-سى، يەنى قاتمىغان چۆكۈندىلەرنىڭ ئاپتاپتا قۇرۇپ ياكى سۇسىزلىنىپ تارى-يىشىدىن يېرىلىشى. ئۇ تەكشى يۈزدە رەتسىز كۆپ تەرەپلىك، توغرا كەسمە يۈزىدە «V» شەكىللىك يېرىق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. سېغىز توپىلىق جىنس بىلەن ھاك جىنسىنىڭ ئۈستۈنكى يۈزىدە كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۈستى يېپىلغان جىنس قاتلى-مىنىڭ تېگىدە ئىزى قالىدۇ.

قاغجىراشماق «قاغجىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاغجىراق سۈپ. سۇسىزلىقتىن قۇرۇپ يېرىلغان، قاغجىراپ كەتكەن: سۇ بولمىغانلىقتىن بىر تۈپ گىياھمۇ ئۈنمىگەن يار بېشى تۆپىلىكى ناھايىتى قاغجىراق ئىدى. * چېكىمىزدىن ئاققان تەرىمىز، قۇچقىنىڭنى ئوراپتۇ گۈلگە. ئوخشمايمەن شۇ تاپتا ھەرگىز، تۈنۈگۈنكى قاغجىراق چۆلگە.

قاغجىرىماق پ. بەك ئۇسساپ قۇرۇپ كەتمەك: قاغجىراپ كەتكەن دەرەخلەر. * ئەمدىلىكتە بىزنىڭ تېرىپ قويغان يەرلىرىمىز سۇ يوق قاغجىراپ ياتىدۇ. * قىزلارنىڭ كۆڭلى قاغجىراپ تۇرغان ئېتىزغا ئوخشاپ قېلىپتۇ.

قاغداڭ سۈپ. دىئال. قۇرۇپ، يوپۇرماقلىرى چۈشۈپ يالىڭاچلىنىپ خۇددى خادىدەك بولۇپ قالغان: قاغداڭ قومۇش.

قاغدال سۆپ. سولاشقان، قۇرۇغان (كۆچەت ھەققىدە): شاپتۇل كۆچەتلىرىنىڭ تۇتۇش ئۇنۇمىمۇ ئوخشاش ئەمەس. بىر يىللىق كۆچەتنىڭ تۇتۇش ئۇنۇمى ۋە سۈپىتى يۇقىرى، ئىككى يىللىق كۆچەتلەر بولسا قاغدال بولۇپ، سۈپىتى ۋە تۇتۇش ئۇنۇمى تۆۋەن، راۋاجلىنىشى ئاستا بولىدۇ.

قاغدالما سۆپ ← **قاغجالما**.

قاغدالماق پ. قۇرۇشقا باشلىماق، قۇرۇپ قالماق.

قاغدالمالاشماق پ. قاغدالما ھالەتكە كەلمەك.

قاغدالمىلىق «قاغدالما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قاغدام سۆپ. قاغجىراپ كەتكەن، قاغجىرىغان: خوي تۇزلەپسەن كونا پالاس، قاغدام يەرنىڭ قىزلىرىنى بىرنى قويماي گالڭ ئات بىلەن. ھەممە قولنى بىرلا يەڭدىن چىقارغاچقا، جابدۇۋاپسەن ئېگىنىڭنىمۇ كىمخاب بىلەن.

قاغىپۇتى سۆپ [قاغا+پۇت+ى] قىڭغىر-قىيسىق، سەت، گادىرماچ: قاغىپۇتى خەت. * سېنىڭ بۇ قاغىپۇتى خېتىڭنى ئوقۇماق بەك تەسكە توختىدى.

قاغىپۇتى خەت قىڭغىر-قىيسىق، سەت، گادىرماچ يېزىلغان خەت: سېنىڭ قاغا پۇتى خەتلىرىڭنى ئوقۇغىلى بولمىسا قانداق قىلىدۇ؟ * كەچتە قاغىپۇتى خەتلىرىم بىلەن يۇرتۇمنىڭ قىسقىچە تارىخىنى يېزىشقا ئولتۇردۇم.

قاغىتۇمشۇق ئى [قاغا+تۇمشۇق] ئىشىك، دەرۋازىلارنى ئېتىش، قۇلۇپلاشتا ھالقا ياكى زەنجىرنى ئىشىك ياكى يان ياغاچ بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ. شەكلى. قاغىنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشاش بولۇپ، ئىشىككە يان ياغاچقا قېقىلىدۇ: ئابابەكرى قاغىتۇمشۇقا ئۆتكۈزۈلگەن يوغان ھالقىنى. جاراڭلىتىپ شەپە بەردى. * شۇ چاغدا سەللىلىك بىر ئادەم ئۆز شېرىكىگە خوشمۇ دېمەي ۋە ئۆي ئىگىسىنىڭ تەكلىپ قىلىشىنىمۇ كۈتمەي، بوسۇغىدىن ئالدىراپ ئاتلاپ ئۆتتى-دە، دەرۋازىنى ئۆزى يېپىپ، ئۇنىڭ ھالقىسىنى يەنە ئۆز قولى بىلەن قاغىتۇمشۇققا ئىلدى.

قاغىتىرناق ئى [قاغا+تىرناق] <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكي باش باھاردا ئۆسىدىغان، كىچىك، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستىدىكى تەڭگىسىمان غولى شار شەكلىدە بولۇپ، سىرتىنى كۆپ قەۋەت، قارامتۇل خورما رەڭلىك، پەردىلەشكەن تەڭگىچىلەر ئوراپ تۇرىدۇ. يەر ئۈستىدىكى غولى تىك بولۇپ، شاخلىمايدۇ. يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ دانە بولۇپ، تۈۋىدىن ئۆسىدۇ. شەكلى ئۇزۇن تۆمۈنسىمان، يۈزى تۈز، تولۇق گىرۋەكلىك كېلىدۇ. گۈلى قوڭغۇراق شەكلىدە، سېرىق بولۇپ، ئۇچىدىن ئۆسىدۇ. گۈل تاجى يوپۇرمىقى ئالتە دانە، غوزا مېۋىسى سوقىچاق بولىدۇ. تەڭگىسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، تەمى ئاچچىقراق، تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەھەرنى تارقىتىدۇ؛ ئىششىقلارنى ياندۇرۇپ، تۈگۈنچەكلەرنى يېشىدۇ.

قاغىقامغىقى ئى [قاغا-قامغاق+ى] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى چىۋىقتەك ئۇزۇن بولۇپ، سەل ئېگىلىپ سازاڭغا ئوخشاپ قالىدۇ، توپا رەڭدە بولىدۇ. غولى تىك، كۆپ شاخلايدۇ. يوپۇرمىقى كىچىك، يېپىسمان بولۇپ، يىگىلەپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدا چىششىمان كەمتۈكلەر بولىدۇ. تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، يۇقىرى قىسمىدىكىلىرى نۆۋەتلىشىپ

ئۆسىدۇ. گۈلى كالپۇكسىمان، قىزغۇچ سۆسۈن رەڭدە كېلىدۇ، ئومۇمىي گۈل رېتى شالاڭ شاخلىرىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا بولىدۇ. غوزا مېۋىسى يۇمىلاقراق، پىشقاندا يېرىلىدۇ، ئۇرۇقى ئۇششاق ھەم كۆپ. يەر ئۈستى قىسمى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، تەمى قېرىق، تەبىئىتى سەل سوغۇق. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، ياللۇغنى يوقىتىدۇ؛ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

قاق I سۈپ ① دەل، نەق، توپتوغرا: قاق سەھەر. قاق چۈش. * ئۇلار تەۋەككۈل دەپ تاغقا يامىشىپ، قاق بەلگە چىققاندا، ئۈچ ئاتلىق قوغلىشىپ كېلىپ ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئۈزۈپ، ئاتلىرىنى يىقىتىپتۇ. * زوھرە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ، قولىدىكى دەپتەرنى ۋاراقلاپ، قاق ئوتتۇرىسىنى ئاچتى. * ئۇ ئۆزىگە تىكىلىپ گەپ تىڭشاۋاتقانلارنىڭ چىرايلىرىدىن ھېچقانداق بەلگە-ئىپادىلەرنى سەزمىگەندىن كېيىن، يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى. شۇنداق قىلىپ قاق بىر سائەتنى ئۆتكۈزدى. ② ھېچنېمىسى يوق: قاق سەنەم. قاق سەنەم بولۇپ قالماق.

قاق سەنەم ئۆتۈپ كەتكەن نامرات، بەك كەمبەغەل، قاششاق: كۆپچىلىك دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلاندى دېگەن بىلەن، قاق سەنەم، كۆك نامرات دېھقانلار تېخى بار.

قاق II ئى. ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان مېۋىلەر. مەسىلەن، ئۆرۈك قېقى، شاپتۇل قېقى، ئالما قېقى، قوغۇن قېقى قاتارلىقلارغا ئوخشاش: بۇنداق قوغۇن قېقى دۇنخۇاڭنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قۇمۇل دېگەن يەردىن چىققانلىقى ئۈچۈن قۇمۇل قوغۇن قېقى دەپ ئاتىلىدىكەن.

قاق بولماق قاق ھالىتىگە كەلمەك، قۇرۇماق: باققالغا ئارام يوق، دېھقانغا بازار، ئەنجۈرلەر شېخىدا قاق بولۇپ قالغان. كىمكى تاقىدى يەك بەلگىسىنى، ئۇنىڭغا دېھقانلار يات بولۇپ قالغان.

قاق پودا تاڭ سەھەر ۋاقتىنى بىلدۈرىدىغان «بىرىنچى پونى ئاتقاندا، ئەتىگەندە، قاق سەھەردە؛ دەسلەپتە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: قاق پودا يېتىپ كەلمەك.

قاق سالماق ← **قاق قىلماق**.

قاق سۆڭەك ناھايىتى ئورۇق، بىر تېرە- بىر ئۇستىخان: ئورۇقلاپ قاق سۆڭەك بولۇپ كەتكەن بالىنىڭ چىرايىدا كۈلۈمسىرەش ئالامىتى پەيدا بولدى.

قاق سۈيى سۇدا قاينىتىلغان ئۆرۈك قېقى سۈيى.

قاق شىراق دىئال. شىراقنىڭ گۆشى ئانچە كۆپ بولمىغان ھەم ئىنچىكە قىسمى.

قاق قىلماق مېۋىلەرنى ئاپتاپقا يېيىپ قۇرۇتماق: ئۆرۈكنى قاق قىلماق. شاپتۇلنى قاق قىلماق.

قاق III ئى. تاغلاردىكى يامغۇر سۈيى يىغىلىپ ئۇزۇنغىچە سىڭىپ كەتمەيدىغان كۆلچەك.

قاق IV تەق. قاغا سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: قاغىلار قاق ئېتىدۇ، ئۆز كۆڭلىنى شاد ئېتىدۇ (ماقال). * مىلتىق ئېتىلىشى بىلەن تەڭ ئېتىزلىققا چۈشكەن توڭ قاغىلارنىڭ ھەممىسى «قاق-قاق» قىلىپ ئۇچۇپ كېتىشتى. * شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى سەھەردە قاغا قاق دېمەستە ھەجەر قىز ماللىرىنى ھەيدەپ ئۆيدىن چىقتى.

قاقاچ ئى ① قېتىپ قالغان بۇرۇن سۈيۇقلۇقى: ئۇ ئۇزۇن ۋە ئۇچلۇق ئۆسكەن چىمچىلاق قولىنىڭ تىرنىقى بىلەن تۈكلۈك بۇرنىنىڭ قاقاچلىرىنى كولاپ تۇراتتى. ② يارا ئېغىزىدا

قان پلاستىنكىسى ۋە تالا ئاقسىلىنىڭ قېتىشىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان قېتىشما. يارا ئاغزى پۈتكەندىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ: ئۇنىڭ ئوغلۇم بىچارە بىلەن كۈندە ئۈچ ۋاخ ئۇرۇشمىسا كۈنى كەچ بولمايدۇ. يۈز-كۆزى كونا-يېڭى تىرناق ئىزى، قاقاچتىن خالى بولالمايدۇ.

قاقاچ تۇتماق يارا ئېغىزىدا قاقاچ پەيدا بولماق.

قاقاس سۈپ ① ئوت-چۆپ ئۈنمىگەن، گىياھسىز: قاقاس تاغ. قاقاس چۆل. * بۇ يەر ئىنسان ئايغى تەگمىگەن، ئۆسۈملۈك ئۇرۇقى ئۈنمىگەن، يامغۇر ياغمىغان قاقاس چۆل ئىكەن. * ئۇلار قاقاس سايلىققا كەلگەن-دە، كۈن تازا چاشگاھ ۋاقتى بولۇپ ھاۋا قىزىشقا باشلىدى. ② دەل-دەرەخلىرى كۆپ ئەمەس، ياپيېشىللىققا پۈركەنمىگەن، قۇرغاقراق: ئۇلار بىزنىڭ بۇ قاقاس شەھەر-گە قاپسىلىپ قالغىنىمىزنى بىلىپ تۇرۇپ، بىزدىن مەدەت تىلەپ كېلىپتۇ. * بۇلتۇر، ئورمان ئىشچىلىرى بىزنىڭ بۇ قاقاس كوچىغا باشتىن-ئاياغ يېڭى كۆچەتلەرنى تىككەنىدى، كېيىن بۇ كۆچەتلەر يۇمران يوپۇرماقلارنى چىقىرىپ، كوچىمىز چىرايلىق تۈسكە كىرىپ قالدى.

قاقاسچىلىق ئى. قاقاسلىشىپ كەتكەن مەنزىرە، قاقاس ھالەت: قاياققا قارىسا قاقاسچىلىق، ئوشۇق پاتقۇدەك توپىغا چۆككۈ-سەن. مېنىڭ مۇندىن كېيىنكى ماكانىم مانا مۇشۇ ئىدى.

قاقاسلاشماق پ. قاقاسلىققا ئايلانماق، قاقاس بولۇپ كەتمەك: قاقاسلىشىپ كەتكەن يەر.

قاقاسلىق ئى. قاقاسلىشىپ كەتكەن يەر، قاقاس جاي: ئۇ ماڭا، بىر ئائىلىنىڭ قاقاسلىقتىن بوز يەر ئېچىپ مول ھوسۇل ئالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. * جۈت بورانلار ھۇۋلىغان چۆلدە، گۈپۈلدەيتتى گۈل-چېچەك ھىدى. ئىت باغلىسا تۇرماس قاقاسلىق، دىلنى مەپتۇن ئەيلىگەنىدى.

قاقاق تەق ① مېكىياننىڭ تۇخۇم تۇغۇپ بولغاندا ياكى بەك قورقۇپ، ئۈركۈپ كەتكەن چاغلاردىكى قاتتىق چىققان ئاۋازى. ② قاتتىق كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

قاقاقلاتماق «قاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقاقلاشماق «قاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سىرتتا - دېرىزە تۈۋىدە ئۇششاق بالىلار چۇرۇقلىشاتتى، توخۇلار قاقاق-لىشاتتى، قويلار مەرىشەتتى.

قاقاقلىماق پ «قاقاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بوۋاي بىلەن موماي تاتلىق ئۇخلاۋېتىپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە: تۇيۇقسىز-دىن قاقاقلاپ كەتكەن توخۇ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. * چۈجىنى ساقلاش ئۈچۈن سارىنىڭ سىتەمكار ئاغزىدىن، بولسا شەپە قايسى ياقتىن تېز قاقاقلايدۇ خوراز.

قاقباش [قاق+باش] ① سۈپ. تۇرمۇشتا جىق ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن؛ زىيان تارتىدىغان، ئۆزىگە بەختسىزلىك كېلىدىغان يولغا ماڭمايدىغان؛ بەك قۇۋ، پىشقان: قاقباش ئادەم. قاقباش خوتۇن. * بۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمى يېڭى قوبۇل قىلىنغان ئەسكەرلەر بولسىمۇ، ئەمما قالغان زور كۆپچىلىكى كۆپ يىللىق ھەربىي تۇرمۇشنى باشلىرىدىن كەچۈرگەن تەجرىبىلىك، قاقباش كىشىلەردىن ئىبارەت ئىدى. * قاقباش دەللە خۇشاللىق بىلەن بۇ ئىشنى بەجا كەلتۈرۈشكە رازى بولۇپتۇ. ② ئى. بېشىدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن، كۆپنى كۆرگەن تۇپەيلى

قوۋۇلشىپ كەتكەن ئادەم؛ قوۋۇ كىشى: ئالدىماققا كىچىك بالا ياخشى، خۇدا ئۇرسۇن قاقباشنى (ماقال). * مەن ئىچىمدە «قاردىمامدىغان، بۇ قاقباشنى، تىمسىقلاپ يۈرۈپ، ھەممىنى بىلىپ بولۇپتۇ» دەپ ئويلىدىم.

قاقباشلىق ئى. قوۋۇلۇق؛ بېشىدىن جىق ئىشنى ئۆتكۈزۈپ پىشقانلىق: قاقباشلىق قىلماق.

قاقتەك سۈپ. قاقچىلىك، كىچىك، كىچىككىنە: قاقتەك خېمىر. * قورغۇيۇم پالاقشىدۇ، كىمنىڭ بېغىدا پاختەك. سەن يارىمنىڭ دەردىدە يۈرەك قالمىدى قاقتەك.

قاقتۇرغۇزماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقتۇرماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياشلار كەتمەنلىرىنى قاقتۇرۇپ، يېڭىدىن ساپلىتىپ، پاچاقلىرىنى يوتىسىغىچە تۈرۈشۈپ، يېزىمىزنىڭ ئايىغىدىكى سازلىققا گۈرۈچ ئۈچۈن جەڭ باشلىۋەتتى. * ئۇ كىشى جاۋاب بېرىپ: «مۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام، ئاۋۋالقى ئايالىمنى نەچچە يىل بۇرۇن ئۆرۈك قاقتۇرغىلى چىقارغان بولارئىدىم دەپتۇ!» دەپ نەمەت خەلپىتىمنى كۈلدۈرەتتى.

قاقتۇرۇشماق «قاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاقتۇرۇلماق «قاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاقتى-سوقتى ھەر خىل يوللار بىلەن ئالداش، ئەپلەپ-سەپلەپ ئۆزىنىڭ قىلمىشىنى يوشۇرۇش؛ ساختىلىق: قاقتى-سوقتى قىلماق. * ئاۋۇ ئۇزۇنتۇرا ئۇنىڭ ئېرى، ئۇ كونا ھەربىي، ھازىر ئاساسەن قىمارۋازلىق ۋە قاقتى-سوقتى بىلەن كۈن ئۆتكۈزىۋاتقان بىر ۋەيرانى ئىدى. * ئۇ بىرمەزگىل دۇيىدە بوغالتىرلىق قىلغان بولسىمۇ، قاقتى-سوقتى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ، خىيانەت قىلغانلىقتىن قاتتىق تەنقىد قىلىنىپ، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.

قاقتى-سوقتى قىلماق ھەر خىل يوللار بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ئۇنىڭ يەپ-ئىچىپ قاقتى-سوقتى قىلىپ كەتكەنلىرىنى يۈرىنىدىن يۇلاق، دۇمبىسىدىن يۇملاق قىلىپ چىقىرىۋالدۇ. * ئۇ يەنىلا ئەمگەك قىلماي، خەقنى قاقتى-سوقتى قىلىپ كۈن كەچۈرۈشنىڭ كويىغا كىرگەن.

قاقرام (توغرىسى: قاقىرام) ← **قاقىرام**.

قاقشاتقۇچ سۈپ. ۋەيران قىلىش، يوقىتىش دەرىجىسىدىكى؛ ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدىغان، دەھشەتلىك، ئەجەللىك، ئىنتايىن قاتتىق: سىلەرنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى سەپداشلىرىڭلار دۈشمەنلەرگە چوقۇم تېخىمۇ قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ ئىنتىقامىڭلارنى ئالىدۇ. * بىز ئۇلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، ئۆز زېمىنىمىزنى جان-قېنىمىز بىلەن قوغدايمىز.

قاقشاتقۇچ زەربە ۋەيران قىلىش، يوقىتىش دەرىجىسىدىكى، ئىنتايىن قاتتىق، ئەجەللىك زەربە: دۈشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەرمەك. * دۈشمەن چېرىكلىرى باستۇرۇپ كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن يىگىتلىرىمىزنىڭ قاقشاتقۇچ زەربىسى بىلەن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. * دۈشمەنلەر بىزنىڭ قاقشاتقۇچ زەربىمىزگە بەرداشلىق بېرەلمەي، ئاخىرى پۈتۈن سەپ بويلاپ قولدا تۇتۇپ كەلگەن ئۇستۇنلۇكنى تېزدىن يوقاتتى.

قاقشاتماق «قاقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەمنى ئۈمىد ياشىتىدۇ، غەم قاقشىتىدۇ (ماقال). * بار ئوخشىتىدۇ، يوق قاقشىتىدۇ (ماقال). * مەن تام ئارتىلىپ ياكى تام تېشىپ دېگەندەك ئاز بولمىغان ئادەملەرنى قاقشاتتىم. * — ھەي نائىنساپ يوقال كۆزۈمدىن، سېنى مۇشتەك ۋاقتىڭدىن تارتىپ بېقىپ چوڭ قىلغىنىمىزنىڭ بەدىلىگە بىزنى قاقشىتامسەن! — دېدى روزى ئاكا

ئاچچىق ۋە ھەسرەت بىلەن.

قاقشاشماق «قاقشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كىشىلەر بازار باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىۋاتقانلىقىدىن قاقشاشماقتا.

قاقشال ① سۈپ. بەك قۇرۇپ كەتكەن، ناھايىتى قۇرۇق: قاقشال ئوتۇن. قاقشال دەرەخ. * سەيدىخان ئاچا يوغان بىر پارچە قاقشال يۇلغۇن كۆتىكىنى مەشكە تىقىۋەتتى. // شەھەرگە يېقىن بىرىپ قارىسا، شەھەر پۈتۈنلەي ئەسكى تام بولۇپ قالغان، قىمىرلىغان جان كۆرۈنمەيتۇ. دەرەخلەر سۇسراپ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قېلىپتۇ. ② ئى. قۇرۇپ شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى قالمىغان دەل-دەرەخ، يۇلغۇن، چاتقال ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ ھەر قېتىم قازاكۆلگە ئوتۇنغا بارسا ھارۋىغا ئاسمان-پەلەك قاقشال بېسىپ چىقاتتى. ③ سۈپ. كۆچمە. ئورۇقلۇقتىن بىر ئەت-بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان؛ قۇرۇق ئۇستىخان، ناھايىتى ئورۇق، جۇدەڭ: موماي سىلار قاقشال قولىدا، ئەلەم باسقان ئۇنىڭ بېشىنى. شۇۋىرلايدۇ لەۋلىرى تىنماي، كۆزلەر تۆكەر ئۈنچە يېشىنى.

قاقشال بولماق ① قۇرۇپ كەتمەك، قۇرۇپ قالماق، قۇرۇماق: سۇنىڭ يوقلۇقىدىن دەرەخلەر قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتتى. ② ئورۇقلۇقتىن بىر ئەت-بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق، بەك ئورۇقلاپ كەتمەك: بالا كېسەل سەۋەبىدىن قاقشال بولۇپ قالغاندى. * پۇراپ گۈلنىڭ ھىدىنى، ياشارغاندەك بولۇپتۇ. قاقشال بولغان تەنلىرى، كۈچ-مادارغا تولۇپتۇ.

قاقشال قىلماق قۇرۇق، قاقشال ھالەتكە كەلتۈرمەك، قۇرۇتماق: 7-ئاينىڭ تومۇز ئىسسىقى سايلىقتا تىكىلگەن تېرەك كۆچەتلىرىنى قاقشال قىلىپ قويدى. * چۈشتى بىرچاغ قارا ئۈششۈك باغىمدا رەيھان-لالىنى، سولدۇرۇپ قىلماقتا قاقشال، سۇندۇرۇپ شاخىنى بىلەن.

قاقشاللاشماق پ. قاقشال ھالەتكە كەلمەك، قاقشال بولماق.

قاقشاللىق ئى. ① قۇرۇپ، قاقشال بولۇپ قالغان ھالەت: چەيلەپ ئېسىل ھۈنەر-سەنئەتنى، قەسرلەرنى ئۆرتىگەن ئوتتا. تەكشى ئۆسكەن ئۈجمىزارلىقلار قاقشاللىققا ئايلانغان جۇتتا. ② قاقشال بار، قاقشال كۆپ يەر: قاقشاللىقتىن ئوتۇن ئالماق.

قاقشىماق پ ① قاتتىق، چىدىغۇسىز ئاغرىماق: يىلتىزى تېرەن بىر تال چىرىگەن چىشىمنى دوختۇر چىش ئامبۇرى بىلەن يۇلۇپ بولغۇچە ئارىلىقتا جېنىم بەك قاقشاپ كەتتى. * سايراڭ بۇلبۇلۇم گۈلنىڭ بەرگىدە. جانلار قاقشىسۇن يارنىڭ دەردىدە. ② زارلانماق، دادلانماق: مەتقۇربانباي شىرمەمەت توغرىسىدا بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى. بۈگۈن كېچە ئۆزىنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەردىن قاقشىدى. * پېشقەدەم ھاكىم تامىقىنىڭ ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقى، يېڭى گۆشنىڭ شورپىسى، پېتىرمانتا، تونۇر كاۋىپىدىن باشقىسىغا ئانچە ئىشتىھاسىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ئۇزاق قاقشىدى.

قاق-قاق «قاق IV» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يېرىم سائەت دېگۈدەك جان قايغۇسىدا ئۇچۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولغان قاغىلار شامالنىڭ غەزىپى بېسىلغىنىنى بىر-بىرلىرىگە خەۋەر قىلغاندەك «قاق-قاق» بىلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا قونۇشقا باشلىدى.

قاققان «قاقماق» پېئىلىنىڭ پۈتكەن سۈپەتدېشى: قاققان قوزۇقتەك. قاققان مىختەك. قاققان قوزۇق، تۈگكەن تۈگۈچ.

قاققان قوزۇقتەك مىدىر-سىدىر قىلماي، قىمىرلىماي، جىم؛ تىك: ئۇنىڭ سۆزىدىن ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. ساتىراش قىز بولسا دەسلەپتە قىزىرىپ، كېيىن تاتىرىپ، قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى. * ئۇ ياكى

گېپىنىڭ ئايغىنى دېيەلمەي ياكى چۈشۈپ كېتەلمەي جايىدا قاقان قوزۇقتەك تۇراتتى.

قاقان قوزۇق، تۈگكەن تۈگۈچ ئۆمرىدە يىغقان، تاپقان ھەممە نەرسە: ئۇ قىش ئايلىرى كىرە-كىرمەستىنلا چوڭ ئارزۇ-ئارمان بىلەن ئوغۇل ئۆيلەپ، قاقان قوزۇق، تۈگكەن تۈگۈچلىرىنى ئوغۇل-قىزلىرىغا قالدۇرۇپ، ئاتا-ئانىلىق بۇرچىنى ئادا قىلغىنىغا خۇش ئىدى. * بوۋامنىڭ ئۆمرىدىكى قاقان قوزۇق، تۈگكەن تۈگۈچلىرى ئاخىرى بىزگە قالغانىدى.

قاقان مىختەك ← قاقان قوزۇقتەك: يۇلتۇز ئورنىدا قاقان مىختەك توختاپ قالدى. چېرىكلەر ئەندىشە بىلەن ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراشتى.

قاققۇزماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاناتلىقلا قاقتۇرمايمەن، تۇمشۇقلۇقلا چوقۇتمايمەن (ماقال).

قاق-قۇق «قاق» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: دادۇي ماخوسىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ئېگىز بېسقلىق بېدىگە قونغان قاغىلار تۇمشۇقلىرى بىلەن ئاپئاق، قىرو باسقان دۈمبىلىرىنى تاتىلاپ قويۇشۇپ «قاق-قۇق» قىلىشىپ ئۇچۇشتى.

قاقلاتقۇزماق «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقلاتماق «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقلاشماق «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەزىلەر قاقلىشار ئاپئاق تېنىنى تەپتىگە، چوغ بولۇپ يانساڭ يېلىنجاپ. ئېلىشار تۇندىمۇ بەھرىنى كۈنىنىڭ، سىم بىلەن ۋەسپىگىدىن تاراتساڭ ئاپتاپ.

قاقلانماق ① «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كوچىنىڭ ئۇ قانىتىدا ئوچۇق تۇرغان دەرۋازا ئالدىدىكى ئىككى ئاق ساقال بوۋاي ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ پاراڭ قىلىشىۋاتاتتى. * ئۇيقۇسىزلىقتىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ساقان مەشكە قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ، مېنىڭ كېيىنىشىمگە قىزىقىش بىلەن قاراپ تۇراتتى. ② «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوتتا قاقلانغان پايپاق. ئوتتا قاقلانغان ئاياغ.

قاقلىماق پ. بىرەر نەرسىنى ئوت ياكى ئاپتاپقا تۇتماق ياكى شۇنداق قىلىپ قۇرۇتماق: شۇ كۈنى كېچىسى توختىئاخۇن بىلەن سارىخان ئالماسىنىڭ كىيىملىرىنى ئوتتا قاقلاپ كۆزىنى يۇممىدى. * ئۆمەر ئاكا قالاپ قويغان ئوت ئىشخانىنى تازا قىزىتىۋەتكەنىدى. رەيھانگۈل قولىنى مەشكە تۇتۇپ قاقلىدى.

قاقما ئى. دىئال. تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاب؛ مېتىن.

قاقماق پ ① بىرەرنەرسە بىلەن ئۇرۇپ كىرگۈزمەك: مىخ قاقماق. قوزۇق قاقماق. قاقان قوزۇقتەك. ② قولى بىلەن ئۇرۇپ ياكى چېكىپ شەپە بەرمەك؛ چەكمەك (ئىشىك، دەرۋازىلار ھەققىدە): ئىشىك قاقماق. * دىلنار ئوغرىلاردىن قۇتۇلۇپ پەس بازارغا بېرىپ تۆمۈرچىنىڭ دۇكىنىنى قاقتى. * تۇردى سونۇرنىڭ دەرۋازىسىنى قاقتى، لېكىن سونۇرنىڭ ئۆيىگە كىرەلمىدى. ③ ئۇرۇپ ياكى سىلكىپ، پۇلاڭلىتىپ ئۈستىدىكى نەرسىنى چۈشۈرمەك، تازىلىماق: گىلەم قاقماق. پالاس قاقماق. ئۆرۈك قاقماق. * ئوقۇتقۇچى ئۆيگە قەدەم بېسىپ كىردى-دە، دىلشاتنىڭ يەرگە چۈشۈپ كەتكەن خىمىيە كىتابىنى قولىغا ئېلىپ توپىلىرىنى قاقتى. * ئاسىم چاپىنىنىڭ توپىسىنى قاقتى. ④ سوقۇپ ئۆتمەك، سوقماق، ئۇرماق: يان يەرنى شامال قاقىدۇ، چىرايلىقلا ھەركىم باقىدۇ (ماقال). * قۇرئەندازلار قۇرئە ئېچىپ بېقىڭلار، ھەمراجانغا جانىنى پىدا ئېتىڭلار.

يۈرەك-باغرىم ئېلىپ ئاڭا قېقىڭلار، ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن. ⑤ قولى بىلەن دولا ياكى مۈرىگە ئاستا شاپىلاقلاپ ئۇرماق: مۈرىسىگە قاقماق. * كاتىباش قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ھەم چاقچاق قىلغانلىقىنى ھېجىپ ئۇنىڭ دولىسىغا قاقتى. * ئۇ رازىمەن-لىك بىلەن بۇ كىشىنىڭ دولىسىنى بىرنەچچە قېتىم. بوش قېقىپ قويدى. ⑥ قاتتىق تەپ-مەك، قاتتىق سىلكىمەك: پالتىنىڭ سېپى تۆمۈر ياكى باشقا مېتالدىن بولسا، قولنى قېقىپ ئاغرىتىدۇ. * — مىلتىقنىڭ پايىنىكىنى مەيدەڭگە تاقاپ تۇرۇپ ئات! ، بولمىسا مىلتىق مەيدەڭنى قېقىۋېتىدۇ! — دەپ ئۆگەتتى ئۇ ماڭا. ⑦ كۆچمە. ئىتتىرمەك، يەكلىمەك: ئۇلار ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق سىياسىنى باسىدىغان، سىياسىنى چەتكە قاقىدىغان قارارلارنى چىقاردى. * بىز ئۇلارنى ھەرگىز چەتكە قاقمايمىز. ⑧ دىماغ، گال، تاماق، بۇرۇن قاتارلىق ئورگانىزملاردىن ئاۋاز چىقارماق: گېلىنى قاقماق. تامىقىنى قاقماق. * ئۆينىڭ ئىچى جىمجىت ئىدى كىمدۇر بىرى بۇرنىنى. قاقتى. ⑨ ھەرىكەتلەندۈرمەك، پۇلاڭلاتماق: قانات قاقماق. * بۇرۇن ئۆتكەن بىر پادىشاھنىڭ تولىمۇ ئەتىۋارلاپ باققان بىر ۋاپادار قۇشى بار ئىكەن. شاھنىڭ دوستلىرى كەلسە «دوستۇڭ كەلدى» دەپ سايراپ، ئوڭ قانىتىنى قاقىدىكەن؛ دۈشمىنى كەلسە «دۈشمىنىڭ كەلدى» دەپ سول قانىتىنى قاقىدىكەن. * مۈشۈك ئارقىغا قارىماي قاچتى، توخۇ قاقاقلاپ قانىتىنى قاقتى. ⑩ كۆچمە. ئىچمەك، كۆتۈرمەك (ھاراق ھەققىدە): بالا دېھقاننىڭ تارتىنىشلىرى تۈگەپ خېلىلا ئېچىلىپ قالدى. ئۇ ئۆزىگە تەڭلىگەن رومكىنى پەم بىلەن ئېلىپ بىراقلا قېقىۋەتتى. * ئۇ: — تاماق يېشقۇچە بىردەم ئىچ پۇشۇقى قىلغاچ ئولتۇرايلى، — دېدى ۋە بىر رومكا قېقىۋەتكەن-دىن كېيىن، سۆزىنى داۋام قىلدى.

قاقىر ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تۇمشۇقى تۈز لېكىن ئۇچلۇق، بوينى ئۇزۇن، ئۇچقاندا بوينىنى يىغىۋالىدۇ، ئاق قاقىر، سۇرلە يىلەك ئادەتتە كۆپ ئۇچرايدىغان تۈرلىرىدۇر.

قاقىرام سۈپ ① ئوت-چۆپ ئۆسمەيدىغان، سۇسىز، قاتتىق، تېتىر (يەر ھەققىدە): سادىق قارا تاغ كەنتىگە — ئۆز ئائىلىسىگە قاراپ يولغا چىقتى، بىپايان قۇم بارخانلىرى، قاقىرام چول ۋە تاشلىق سايلارنى كېسىپ ئۆتتى. * تەجرىبىلىك كارۋانلار ئۇزۇن ۋە قاقىرام چۆللەرنى بېسىپ مېڭىشقا توغرا كەلدى. ② تازا، قاتتىق، چاڭقىغان، پىژ-پىژ: كۆرمىگەن كۈن قالمىدى. قاقىرام ئىسسىقتا، ئېتىزدا لەقۋا كالىنىڭ كەينىدە يۈرۈپ يەر ھەيدىدىم. * ئىجارىكەش دېھقان چۆچۈرىدەك ئۇششاق بالىلىرى بىلەن بوران، يامغۇر ۋە قاقىرام ئاپتاپتا كۆيۈپ-پىشىپ ئىشلەپ، مىڭ تەسلىكتە، تەييار قىلغان خامانىنىڭ ئالتۇن دانلىرى پاك-پاكىز تارتىۋېلىندى.

قاقىرتۇمشۇق ئى [قاقىر+تۇمشۇق] <بوت> قاقىرتۇمشۇق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ياتما ياكى يانتۇ ھالەتتە ئۆسىدۇ. تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقىنىڭ سېپى ئۇزۇن، پەيسىمان يېرىلغان. ئومۇمىي گۈل سېپىدا جۈپ-جۈپ گۈللىرى بولىدۇ. گۈل تاجى سارغۇچ قىزىل ياكى ئاقۇچ بولىدۇ. مېۋىسى قاقىرنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشايدۇ، پىشقاندىن كېيىن يېرىلىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. قاننى جانلاندۇرۇش، ئىسسىقلىقنى ياندۇرۇپ ياللۇغ قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قاقىرتۇمشۇق ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. ئۇنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى سامان

غوللۇق ياكى يېرىم چاتقال، گۈلى قوش جىنسلىق. گۈل كاسىسى ۋە گۈل تاجلىرى بەشتىن بولىدۇ. ئاتىلىقى 10 ـ 15 . ئۇرۇقدانىدا بەش خانىسى بولۇپ، ھەر بىرىدە يېرىم تەتۈر ئۆسكەن تۆرەلمە تۈگۈنى بولىدۇ. ئانىلىق بوينى بەش بولۇپ، ئاستىنقى قىسمى بىرلەشكەن. مېۋىسى غوزا مېۋە.

قاقلاق ئى. جان ت. ئالدىراشچىلىق، قاتتىلاڭچىلىق، بېسىقچىلىق؛ ئالدىراش، بېسىق، تېنەش: ئۇ ئاشخانىدا بىرھازا غىچە قاقلاق ـبولۇپ، تاماقخانىدىكى جوزىغا تاماقلارنى تولدۇرۇپ تىزدى.

قاقلاي ـ سوقلاي دىئال. قېقىلىپ ـسوقۇلۇپ، سورۇلۇپ.

قاقله ئى [ئە] <بوت> ① زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق، گۈلى سارغۇچ ئاق. مېۋىسى سوقىچاق. مېۋىسى دورا بولىدۇ، ئاشقا ـ زان، تالنى ياخشىلاش رولى بار. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قاقىلداتماق « قاقىلدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقىلداشماق « قاقىلدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: توپ ـتوپ قاغىلار قاقىلدىشىپ ئۇچماقتا، بامداتتىن يانغان جامائەتمۇ ئۆيلىرىگە قايتماقتا ئىدى. * قاغىلار خۇددى، بىر يىپقا تىزىپ قويغان قارا مونچاقتەك تىزىلىپ قاقىلدىشاتتى.

قاقىلدىماق « قاق ـقاق » قىلغان ئاۋاز چىقارماق. « قاق ـقاق » قىلماق: قاغا قاقىلدىسا، قۇشلارنىڭ كۆزىنى چوقۇپ بولاتتى (ماقال). * قاغىلار ماۋۇتنىڭ يېنىغا كەلگەندە قاقىلداپتۇ. بوينىنى سوزۇپ ئۇنىڭ نېنىنى چوقۇپ يېمەكچى بولۇپتۇ. * بىر قاغا ۋەلى باپكارنىڭ ئۆگزىسىنى ئايلىنىپتۇ. ئايلىنىپ ـئايلىنىپ بىرنەچچىنى قاقىلداپ، كۆزدىن غايىپ بولۇپتۇ.

قاڭ ئى ← **خاڭ**: ئىنچىكە بۇرۇتلىرى يۇقىرى كالپۇكىنى تەكشى ياپقان غۇلام، قاڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ شۇنداق زوق بىلەن دۇتار چېلىۋاتاتتى. * يانا بىرمۇنچىلار قولىدا ئېغىر قاڭ، توپنى ئۇلار قاڭدايدۇ، قىلىپ داڭ.

قاگالتىر ئى. قەلەي، تۈنىكە: قاگالتىردىن مەش ياسىماق. * ئۇلار قاگالتىر قاپلانغان بوسۇغىدىن ئاتلاپ چىققاندا، ئۇلارغا ئوڭ تەرەپتىكى تاش شىرنىڭ قېشىدا چىرايلىرى قارىيىپ كەتكەن بىر ئادەم كۆرۈندى. * قورغاس ناھىيىلىك يەرلىك ماللار شىركىتى بىلەن قاگالتىر زاۋۇتى سانائەت بىلەن سودىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى تەڭشىدى.

قاگالتىرچى ئى. قاگالتىردىن داس، چېلەك، مەش ۋە شۇ قاتارلىق ھەر خىل سايمانلارنى ياسىغۇچى كىشى: كو ـ چىنىڭ دوقمۇشىدا بىر قاگالتىرچى شاگىرتلىرى بىلەن مەش، چېلەكلەرنى ياساۋاتقانىدى.

قاگالتىرچىلىق « قاگالتىرچى » سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قاگالتىرچىلىق قىلماق. قاگالتىرچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق. * بىزنىڭ ئائىلىدىكىلەر ئۇزۇندىن بېرى قاگالتىرچىلىق بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەندۇق.

قاگالتىرلاتماق « قاگالتىرلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاگالتىرلاشماق « قاگالتىرلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاگالتىرلانماق « قاگالتىرلىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاگالتىرلىق سۈپ. قاگالتىر بىلەن قاپلانغان، قاگالتىر بىلەن ياسالغان: قاگالتىرلىق ئىشىك. قاگالتىرلىق ئۆگزە. * يېشىل سىرلىق كۆلۈبنىڭ قاگالتىرلىق ئۆگزىسىدە چېلىنغان

چوڭ-كىچىك تۆت دۇمباقنىڭ سۇرلۇك مىزگانلارغا تەڭكەش قىلىنغان ئاۋازى تۆت تەرەپتىكى ئېگىز تاغلاردىن قايتقان سۇرلۇك سادالار قوشۇلدى. * ئۇستى قاڭالترلىق، دېرىزىلىرى ۋاللىداپ تۇرىدىغان، ئىشىك-دېرىزىلىرى سىرلانغان، كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئازادە بىنالار كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدۇ.

قاڭالترلىماق پ. قاڭالتىر بىلەن قاپلىماق، قاڭالتىر بىلەن ياسىماق، قاڭالتىر ئورناتماق: ئىشىكنى قاڭالترلىماق. هارۋىنىڭ ئىچىنى قاڭالترلىماق.

قاڭتايماق پ. كەينىگە يۆلىنىپ ياتماق: مۇهەممەت گېپىنى تۈگىتىپ، دىۋانغا قاڭتايدى. * باسىت دىۋاننىڭ يۆلەنچۈكىگە قاڭتىيىپ بىرپەس كۆزىنى يۇمدى. كېيىن ياپما قاپاقلىرىنى سەل كۆتۈرۈپ زۇللاغا قارىدى.

قاڭتۇرماق پ. ئات-ئېشەكلەرنىڭ بېشىنى ئېگىز قىلىپ ئېسىپ باغلاپ قويماق: يولۇچىلار ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتلىرىنى قاڭتۇرۇپ باغلاۋاتقاندا، ئىسرائىل تۈگمەنچى يېقىنلاپ كەلدى. * نادىم يول بويى چېپىپ كەلگەن ئاتلارنى قاڭتۇرۇپ باغلاپ لاپاس ئاستىدىن چىققاندى.

قاڭتۇرۇشماق «قاڭتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاڭتۇرۇق ئات-ئېشەكلەرنى بىر يەردىن ھېرىپ كەلگەندە قاڭتۇرۇپ باغلايدىغان تۈۋرۈك ياكى شۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان باشقا نەرسە: ئاتنى قاڭتۇرۇققا قاڭتۇرۇپ قويماق.

قاڭتۇرۇقلۇق سۈپ. قاڭتۇرۇپ قويۇلغان، قاڭتۇرۇلغان: قاڭتۇرۇقلۇق ئات. * ئەكبەر بېشىغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ كەينىگە داجىدى-دە، ئۆزىنى قاڭتۇرۇقلۇق تۇرغان ئاتقا تاشلىدى.

قاڭتۇرۇلماق قاڭتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: توققۇز يىگىت شەھەرگە كىرىپلا خۇددى قاڭتۇرۇلغان ئاتتەك بولۇپ قالدى. * ئات قاتتىق سەپەرنى سەزگەندەك. قۇشبېشى ئېگەرنىڭ تۇمشۇقىغا قاڭتۇرۇلغان تىزگىننى سىلكىپ-سىلكىپ، قۇلىقىنى ئوينىتقان پېتى تۇيىقىنى يۆتكە يىتتى.

قاڭداتقۇزماق «قاڭدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: يەرنى قاڭداتقۇزماق.

قاڭداتماق «قاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭداشماق «قاڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تامنىڭ ئۇلىنى قاڭداشتى.

قاڭدالماق «قاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئۇ چاغلاردا كۆرمىگىلىغان تۇردىئاخۇن بىلەن توختىئاخۇن سېپىل تېمىغا قوشۇلۇپ قاڭدىلىپ ئۆلگەنىدى. * بىنالارنىڭ ئۇلى ياخشى قاڭدالدى.

قاڭدىماق پ ① قاڭ بىلەن ئۇرۇپ چىڭدىماق، قاڭدىماق: ئۆينىڭ ئۇلىنى قاڭدىماق. ② كۆچمە. دەسسىمەك؛ ئايلانماق: كوچا قاڭدىماق. * ئايپاشا باللارنى سەمەتكە تاشلاپ، سومكىسىنى سول مۈرىسىگە ئاستى-دە، «كوچا قاڭداش» ئۈچۈن تالاغا ماڭدى.

قاڭرۇق سۈپ. ئادەتتە دىمىغىدا گەپ قىلىدىغان، دىمىغى ئېغىر: خوتۇن سەمەت ھەم قاڭرۇق بىر ئوغلىنى باشلاپ، بۇ ئۆيگە كېلىپتۇ. بۇلار ئۆينىڭ خوجىسى، ئاينۇرى بىلەن ئايگۈلى ئۆينىڭ قۇلى بولۇپتۇ. // — سەمەت قاڭرۇقنىڭ يوغان گېپىنى قاراڭ، — دېدى ئايگۈل بويىندا شاپتۇل قېقىپ.

قاڭرىق (توغرىسى: قاڭرۇق) ← **قاڭرۇق.**

قاڭستماق «قاڭسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭسىق سۈپ. يېقىمسىز، سەسكىنىشلىك (تەم، پۇراق ھەققىدە): ئىشىكتىن كىرىشىمگە بۇرنۇمغا قاڭسىق بىر ھىد كېلىپ ئۇرۇلدى. * شامالدىن ئەسەرمۇ يوق، بوغدايلىقتىن كۆتۈرۈلگەن غەلىتە قاڭسىق پۇراق دىماغلارنى ئېچىشتۇرماقتا. * مەن قاڭسىق بىرنەرسە يەۋالغاندەك بولدۇم.

قاڭسىماق پ. قاڭسىق بىر خىل پۇراق دىماغقا ئۇرۇلماق ياكى قاڭسىق بىر خىل پۇراق دىماغنى ئېچىشتۇرماق.

قاڭشار <ئانات> بۇرۇن سۆڭىكىنىڭ ئېگىز قىرى: ئوتتۇرىدا قاڭشار بولمىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ (ماقال).

قاڭشارلىق سۈپ. قاڭشىرى ئېگىز: ئايال 25 ياشلار چامىسىدا بولۇپ، غۇنچە بوي، قوشۇما قارا قاش، بۇرنى چىمدىپ قويغاندەك قاڭشارلىق ئىدى. * بۇ گەپنى ئېيتقان بوغداي ئۆڭلۈك، قاڭشارلىق، ئېگىز بوي كەلگەن موڭغۇل قىزى ئىدى.

قاڭشارلىق بۆكەن <زوئول> بۆكىنىڭ بىر خىلى. قاڭشىرى ئېگىز بولىدۇ.

قاڭغۇر ئى. دىئال. قوڭغۇراق.

قاڭغىر رەۋ. زار، قاتتىق: قاڭغىر قاقشىماق.

قاڭغىر قاقشىماق قاتتىق قاقشىماق: ئۇلارنىڭ دەستىدىن بىز قاچانغىچە قاڭغىر قاقشايمىز. * — بىز باللار بىلەن نەدە قاڭغىر قاقشاپ يۈرىمىز، — دېدى پاتىمە ئىشىكتىن ئېتىلىپ كىرىپ.

قاڭقايتماق پ ← **قاڭتۇرماق**: ئۇلار سۆگەت بوستانلىققا كېلىپ توختىدى ۋە ئاتلىرىنى قاڭقايتىپ قويۇپ، ئېرىق لېۋىگە كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشتى. * ئۇنىڭدا ھوققۇقمۇ يېتەرلىك ئىدى. بىراق، قانداقتۇر يېپىسىز يۈگەن ئاغزىغا سېلىنىپ، قاڭقايتىپ قويغاندەك ئالدىغا مېڭىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى.

قاڭقىتماق «قاڭقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇ-رىي دەرىجىسى: بىر قارا قوزا ئۆلۈپ قالغان ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى ئېمىۋاتاتتى. سۈت چىقمىغانسېرى ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئۆلۈك ساغلىقنىڭ يېلىنىنى قاڭقىتاتتى. * تۇرمۇش يولى تۈز بولمايدىكەن، ئۇنى نە-نەلەرگە قاڭقىتتى، نە-نەلەرگە.

قاڭقىر (توغرىسى: قاڭغىر) ← **قاڭغىر**.

قاڭقىرا ئى. دىئال. سۈلۈق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق پ. دىئال. تېنىمەك، سەرسان بولماق.

قاڭقىش «قاڭقىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

قاڭقىش تاختىسى <تەن> سۇغا سەكرەش كۆلى يېنىدىكى ياكى سەكرەش-ئۇچۇن مەخسۇس ئورنىتىلغان ئۇزۇن تاختاي.

قاڭقىغاق ئى. دىئال. پۇرژىنا.

قاڭقىل ئى <ئىرق> ← **قاڭقىللار**.

قاڭقىللار ئى <ئىرق> قەدىمدە تەڭرى تېغىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشىغان چارۋىچى خەلقلەرنىڭ بىرى شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك مەنبەلىرىنىڭ بىرى.

قاڭقىماق پ ① بىرەر نەرسىگە تېگىپ، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ باشقا يەرگە چۈشمەك: ھەر ئىككى تەرەپ يەنە بىرەر ئىككى سائەتچە ئېتىشتى. سۇپىتايغا قارىتىلىپ ئېتىلغان ئوق ۋىژ-ۋىژ، شۇڭ-شۇڭ قىلىپ تاشقا تېگىپ قاڭقىپ تۇراتتى. * بالا ئېگىزلىكتىن سېپىل تۈۋىگە، ئۇ يەردىن يەنە قاڭقىپ، خەندەك ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ② كۆچمە. توغرا يۆنىلىشتىن چەتنىمەك، نۇقتىدىن يىراقلاشماق؛ ئازماق: مەن يازدا شىمالدا، قىشتا جەنۇبتا قاڭقىپ يۈرىدىغان غاز-ئۆردەك ئەمەس. * — مەن بولسام، — دېدى ئۇ

بىرئاز جىددىيلەشكەن هالدا، — كۆڭۈل ئاغرىقى سەۋەبىدىن يۈرتۈمدىن قاڭقىپ چىقىپ قالغان بىر مۇساپىرمەن. ③ بىردىنلا سەكرىمەك، ناھايىتى تېز سەكرىمەك: ئۇ، ئىشكىنىڭ بىردىن گۈلدۈرلەپ ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ كارىۋاتتىن قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى. مەخمۇت بەگ قاڭقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

قاڭلىماق پ ← **قاڭدىماق**: مانا ئەمدى ھەيۋەت قاشلارنى، تراكتورلار بارىدۇ قاڭلاپ، بارماقتىمىز زەنجىر تاپاندىن، يېڭى تارىخ سادا سىن ئاڭلاپ.

قالاتقۇزماق «قالىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەمبەرنىسا جاھازلار-نى ئارىلاپ سەۋەبنى تاپقاندىن كېيىن، تام مەشلىرىنىڭ كۆللىرىنى تارتقۇزۇۋېتىپ، زىغىر پاخىلى قالاشنى توختىتىپ، قۇرۇق ئوتۇن قالاتقۇزدى. * ئۇ خېنىم غىزا-تائاملارنى ناھايىتى مەززىلىك قىلدۇرىدىغان بولدى، ئالتە ئاي داۋامىدا مېھمانخانىغا ئوت قالاتقۇزدى.

قالاتماق «قالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قالاشماق «قالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قالاق I سۈپ ① تەۋەن تەرەققىيات باسقۇچىدا تۇرۇپ قالغان، تەرەققىيات جەھەتتە ئارقىدا قالغان، ھازىرقى زامان تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالمىغان، تەرەق-قىي قىلمىغان؛ كونا: قالاق دۆلەت. قالاق مەملىكەت. ② دۇنيا قارشى، ئاڭ چۈشەن-چىسى تۆۋەن بولغان؛ ئىلغار ئەمەس: قالاق ئادەم. قالاق ئۇنسۇر. قالاق پېرسوناژ. * زاۋۇتىمىزدىكى ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى مەن بىلەن سۆزلىشىپ، سىخ بويىچە رەھبەرلىك قالاق دەپ قارايدىغان ئەكرەم بىلەن «دوست» بولۇشۇمنى تاپشۇرغانىدى. ③ ئىشتا، ئىشلەپچىقىرىش پىلانلىرىنى بېجىرىشتە، ماددىي، تېخنىكا بازىلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە شۇ قاتارلىقلار-دا باشقىلاردىن ئارقىدا قالغان: قالاق ئېگىلىك. قالاق خوجىلىق. * ئۇ دەرھال ئاما بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يېڭىيەرنىڭ كونا، قالاق قىياپىتىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش، باي، گۈزەل، مەدەنىيەتلىك يېڭى يېزا قۇرۇش يولىدا چوڭ پىلانلار بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ④ دەرسكە يېتىشەلمەيدىغان، ناچار ئوقۇيدىغان ئەخلاق، ئىنتىزام جەھەتلەردە تەلەپكە لايىق ئەمەس: قالاق ئوقۇغۇچى.

قالاق پېرسوناژ <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن ئىدىيە، دۇنيا قاراش، تۇرمۇش قاتارلىق جەھەت-لەردە قالاق بولغان پېرسوناژلار.

قالاق II ئى. تامچىلار لاي ئېلىشتا ئىشلە-تىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ياغاچتىن ياسىلىدۇ، بىر تەرىپىدە سېپى بولىدۇ.

قالاق III ئى. دىئال ① ياغاچ قوشۇق. ② ھور چىقىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن قازاننىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر؛ قالقان.

قالاقلىق «قالاق I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قالاقلىقتىن قۇتۇلماق. قالاقلىققا خاتىمە بەرمەك. * «قالاقلىق ئادەمنى ئورىغا ئىتتەرمەي قويمايدۇ» دەپ ئويلايتتى ئانا. * ئىشلەپچىقىرىشتىكى قالاقلىق، تۇرمۇشتىكى نامراتلىق، ھوقۇقسىزلىق، ساۋاتسىزلىق بۇ تاغلىق رايون خەلقىنىڭ ئومۇمىي قىياپىتى ئىدى.

قالام مق. ئوچاق ياكى مەشلەرگە قالانغان ئوتۇن-كۆمۈرلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قالام كۆمۈر. بىر قالام ئوتۇن. * مەن رەھىم بوۋاينىڭ ئۆيىگە بارسام، ئۇنىڭ بىر قالامۇ ئوتۇنى قالماپتۇ.

قالانماق «قالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەشكە ئوت قالاندى ۋە ئۆي ئىچى ئاستا-ئاستا ئىللىشقا باشلىدى.

قالايمىقان. ① رەۋ. رىتى، رىتىمى، تەرتىپى يوق؛ رىتىمسىز، تەرتىپسىز؛ رەتلىك، تەرتىپلىك ئەمەس: ئاخىرىدا بىز بىر ئائىلىلىك تۆت جان ئادەم قالايمىقان بېسىلغان يۈك-تاقلىرىمىزنىڭ تۆپىسىدە جەم بولۇپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىمىزدىن، ئۆز ھويلا-ماكانىمىزدىن ئايرىلىپ يۇرۇپ كەتتۇق. * مەندىن ئون قەدەمچە نېرىدا ئولتۇرۇلگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قالايمىقان يېتىشاتتى. * باتۇرنىڭ چىرايى تاتىرىپ، يۇرىكى قالايمىقان سېلىپ كەتتى. ② رەۋ. ئۆزى بىلگىنىچە: كەلسە-كەلمەس، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن، خىيالىغا كەلگىنىچىلا؛ ھېچبىر پرىنسىپقا، قائىدىگە ئەمەل قىلمىغان ھالدا: مۇكاپات پۇلىنى قالايمىقان تارقاتماق. * بۇنىڭدىن كېيىن، زور كۈچ بىلەن جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش، ئورمانلارنى قالايمىقان كېسىشنى قاتتىق مەنئى قىلىش لازىم. * قاسىمنىڭ ئامبارنىڭ سۈيىنى ئۆز ئالدىغا قالايمىقان تەقسىم قىلىشى توغرا ئەمەس. * ئۇلار پارتىيە ئىشلىرى، دۆلەتنىڭ ئىستىقبالى بىلەن كارى بولماي، ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن قالايمىقان پايدىلىنىپ، شەخسىي مەنپەئەتكە بېرىلىش بىلەنلا بولماقتا. ③ سۈپ. كەلسە-كەلمەس، مەنتىقسىز، يېقىمسىز: قالايمىقان گەپ قىلماق. * مېھمانلار مېھمانسارايغا كىرىشتى، سارايدىكى قالايمىقان پاراڭ توختاپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتى ئۇلارغا بۇرۇلدى. ④ سۈپ. ئىش-ھەرىكىتى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان، يامان، ناچار، ئەسكى: ئۇ ئۆز ئوغلىنىڭ «ئولتۇرۇش» تىن باشقىنى بىلمەي، قالايمىقان كىشىلەرگە ئارىلىشىپ يۇرۇشىدىن تولىمۇ نارازى ئىدى.

قالايمىقانچىلىق ئى. قالايمىقان ئەھۋال، ھالەت: قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق. قالايمىقانچىلىق چىقارماق. * ئېلان تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئورۇنلار ئۆزى بىلگىنىچە ئىش قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئېلان مەزمۇنى، ئېلان لايىھىلەش ۋە ئېلان تىجارىتى جەھەتلەردە بەزى قالايمىقانچىلىقلار ساقلانماقتا. * مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقى راسا ئەۋجىگە چىققاندىمۇ، ئۇ ئۆز ئادىتىنى تاشلىمىدى.

قالايمىقانلاشتۇرماق «قالايمىقانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىدىيىنى قالايمىقانلاشتۇرماق. * جەمئىيەت تەرتىپىنى ئېغىر دەرىجىدە قالايمىقانلاشتۇرغان جىنايەتچىلەر خەلق قورالىق جەڭچىلىرىنىڭ نازارىتى ئاستىغا ئېلىندى.

قالايمىقانلاشتۇرۇلماق «قالايمىقانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قالايمىقانلاشماق پ. قالايمىقان ھالەتكە كەلمەك، قالايمىقان بولماق: بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ پىكرى بەكلا قالايمىقانلىشىپ كەتتى. * چېدىر ئالدىغا كەلگەن سەلىمە چېدىرنىڭ قالايمىقانلىشىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ چۆچۈدى.

قالپاق ئى ① يۇڭ، چىغ، سۇلياۋ قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن، چۆرىسى قاسقانلىق بىر خىل باش كىيىمى: كىگىز قالپاق. چىغ قالپاق. * قالپاققا تۇشلۇق قىرغىز يوق (ماقال). * شۇ چاغدا بويى ئېگىز، بېلى ئىنچىكە، قالپىقىنى لۈكچە كىچىسگە كىيگەن ئوفىتسىر قاتار تۇرغان ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇردى. ② قەغەزدىن قالپاققا ئوخشىتىپ ياسالغان نەرسە: شۇ چاغدا، ئاتىسىنىڭ سازايى قىلىنىدىغانلار قاتارىدا ئۇزۇن قەغەز قالپاق كىيىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئوغلى پۈتۈن زېھنى بىلەن راۋاب چېلىپ كېتىۋاتاتتى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىدى-

كى قالپاققا ئوخشايدىغان قىسمى: مىخنىڭ قالپىقى. موگۈنىڭ قالپىقى. ④ كۆچمە. كىشلەرنىڭ جىنايىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن بېرىلگەن سىياسىي نام: قالپاق كىيدۈرمەك. قالپىقىنى ئېلىپ تاشلىماق. * — ئىگىلىشىمچە، سىزنىڭ «ئوڭچى» دېگەن قالپىقىڭىز بار ئىكەن، — دېدى كاتتىباش كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ. * دادىسى ئۇنى قايتۇرۇپ كېلىپ، ئەتە-ئاخشىمى ئوقۇتۇپ باشلانغۇچ ساۋاتىنى چىقىرىپ تۇرۇشقا «ئوڭچى» قالپىقىنى كىيىپ، قاراقىلچىلىققا سۈرگۈن قىلىنىپتۇ.

قالپاق كىيدۈرمەك جىنايىتىنى كۆرسىتىدىغان سىياسىي نام بەرمەك، جىنايەت يۈكلىمەك: بۇگۈنكى يىغىندا ئۇنى پېپەن-كۆرەش قىلغۇدەك، ئالدىغا ئۇنىسۇر قالپىقى كىيدۈرۈش توغرۇلۇق يوللانغان دوكلات تەستىقلىنىپ كېلىپتۇ. * سايىملار ئۇنى «ئىنقىلاب بىلەن ئاخىرغىچە دۈشمەنلىشىپ، تولۇق سىمىغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالدى» دەپ ئېلان قىلىپتۇ ۋە «ئەق ئەكسىلئىنقىلابچى» دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈپتۇ.

قالپىقى ئېلىنماق جىنايەت ئارتىپ كىيدۈرۈلگەن قالپىقى يوق قىلىنماق، گۇناھى يۇيۇلماق: ئۇنىڭ ئىپادىسى ياخشى بولغاچقا، قالپىقى ئېلىندى، ھازىر بولسا گۈڭشې ئەزاسى.

قالپاقچى ئى ① قالپاق تىكىدىغان ۋە ساتىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىركىمگە جىنايەت ئارتىپ قالپاق كىيدۈرۈشكە ئامراق كىشى: — ئايھاي، سىتۇدىنت خېنىم! — دېدى ئارۇپ زەھەرلىك ھىجىيىپ، — بۇ يەرگە يەنە بىر قالپاقچى جىياڭ چىڭ كېلىپ قالدىمۇ — نېمە؟

قالپاقسىمان سۈپ. شەكلى، كۆرۈنۈشى قالپاققا ئوخشايدىغان؛ قالپاق شەكىللىك: شۇ سائەتتىلا ئۈپۈق سىزىقىدا بىر پارچە ئوت پەيدا بولۇپ، يەر-جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان قاتتىق ئاۋاز ئاڭلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر پارچە قالپاقسىمان قىزىل بۇلۇت ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلدى.

قالپاقلاشماق پ. قالپاق ھالىتىگە كەلمەك، قالپاقتەك بولۇپ قالماق: توختى قالپاقلىشىپ كەتكەن بىر دۆۋە پولات ئۇششكىلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئېيتتى: — ئاجايىپ ئىش، بىز بولساق بۇ نەرسە بىلەن چوڭ تاشنى پارچىلىماقچىدۇق.

قالپاقلىق سۈپ ① قالپىقى بار، قالپاققا ئىگە: قالپاقلىق مىخ. قالپاقلىق زەمبۇرۇغ. قالپاقلىق مېدۇزا. ② بېشىغا قالپاق كىيگەن ياكى قالپاق كىيدۈرۈلگەن: كۆل رەڭ قالپاقلىق كىشى. قالپاقلىق ئۇنسۇر.

قالپاقلىق زەمبۇرۇغ <بوت> موگۇ قالپىقى ۋە موگۇ سېپى بولغان گۆشلۈك، چىرىندىخور زەمبۇرۇغلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلارنىڭ قىشلىق موگۇ، موگۇ، پايپاقلىق موگۇ قاتارلىق كۆپلىرىنى يېگىلى بولىدۇ، ئاز بىرقىسمىدا زەھەر بولغاچقا، يېگىلى بولمايدۇ.

قالپاقلىق مېدۇزا <زوئول> كاۋاك ئىچلىك ھايۋان. تېنى يېرىم شار شەكلىدە، ئۈستىدە پاراشۇتسىمان قىسمى، ئاستىدا سەككىز تال ئېغىز بارمىقى بولىدۇ. ئېغىز بارماقلىرىنىڭ ئۈچىدا يىپسىمان ئورگىنى بار. دېڭىزدا ياشايدۇ، پاراشۇتسىمان قىسمىغا تايىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ. پاراشۇتسىمان قىسمى — ئۆچەك تېرىسى دېيىلىدۇ. ئېغىز بارماقچىسى — ئۆچەك بېشى دېيىلىدۇ. ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

قالپاقلىق مىخ ئۈستىدە قالپىقى بولىدىغان بىر خىل مىخ. كۆپىنچە رەسىم، قەغەز

قاتارلىقلارنى ياغاچ تاختا ياكى تامغا قاداش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قالتار ئى. تۇمشۇقى ئاق بولىدىغان چىلان تورۇق.

قالتىرىماق پ. تىترىمەك: بۇنى ئاڭلاپ ئول خاقان، سۆرىگەندەك ئۈي ساپان، پۇشۇلدا پتۇ ئالدىراپ، يۈرەكلىرى قالتراپ.

قالتىس ① رەۋ. ئىنتايىن، ناھايىتى، بەك، تولىمۇ: قالتىس بېخىل ئادەم. قالتىس بەلەن گەپ. * مەن بۇ ھېكايىنى ئوقۇپ، دېھقاننىڭ تىلى دېھقانچە بولسا، قالتىس ياخشى بولىدىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كەلدىم. * — بىزنىڭ ئەلى قالتىس چاققان، — دېدى ئۇ قاقاھلاپ كۈلۈپ. ② رەۋ. كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە، كۆزگە كۆرۈنەرلىك، ئالاھىدە، قاتتىق: — ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدە قالتىس ئىشلىدىم، — دەپ ماختاندى ئۇ. * بۇ بىزنىڭ بۇ يەردىكى 5000 ئائىلىلىك دېھقان ئۈچۈن، قالتىس جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە چوڭ ئىش. * بۇ كۈنلەردە ناسىرنىڭ كېيىنىشلىرىمۇ قالتىس بولۇپ كەتتى. ③ سۈپ. جاھاندا بىر، كارامەت؛ بەك ياخشى، ئاجايىپ: قالتىس مۆجىزە. * سەن ئۆزۈڭنى مەن قالتىس زىيالىي دەپ چاغلايدىغان ئوخشىمامسەن؟

قالتىسلىق «قالتىس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ سۆسۈن گالستۇك ۋە پېشانىسىدىن بويىنغىچە چۈشۈپ تۇرغان چاچلىرىدىن باشقا، ھېچقانداق قالتىسلىقى يوق ئىدى. * مەن بىردىنلا غەيرەتلىنىپ قالدىم، جۈرئەت قىلسام«جىن»نىڭ چىچىنى قولۇمغا چۈشۈرىمەن-دە، ساۋاقداشلىرىم ئالدىدا ئۆزۈمنىڭ قالتىسلىقىنى بىر كۆرسىتىپ قويىمەن.

قالدۇرماق «قالماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىمكانىيەت قالدۇرماق. خاتىرە قالدۇرماق. * دۇنيا ئىشنى ئاخىرەتكە قالدۇرما (ماقال). * بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قالدۇرما (ماقال). * دوستۇم قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ خەت مېنى خېلىلا گاڭگىرىتىپ قويدى. * ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنى بىر مەزگىل خىزمەت جەريانىدا ياخشى ئويلىنىشقا قالدۇردى.

قالدۇرۇشماق «قالدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ دەسمايىسى كۆپ بولغانلىقتىن، كۆپرەك ئۈچرىغان ئەلتېرە، مارىي كۆرپە قاتارلىقلارنى ئۆزلىرى ئېلىپ، باھاسى ئەرزانراق پارچە-پۇرات تېرە-تەرسەكلەرنى ماڭا قالدۇرۇشاتتى.

قالدۇرۇق سۈپ. قالدۇرۇلغان، قالدۇق: قالدۇرۇق يەر. قالدۇرۇق چارۋا. * ئۇنىڭ قالدۇرۇق يېرىدىكى بۇغدايلار خۇددى شاھمات تاختىسىدىكى قارا ئورۇقتەك باشاقلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى.

قالدۇرۇق چارۋا كوڭشې مەزگىلىدە، چارۋىچىلارنىڭ ئۆزىگە قالدۇرۇلغان شەخسىي چارۋا: كونەس ناھىيىسىنىڭ ئارالتۆپە گوڭشېسىدىكى چارۋىچىلار چارۋا مال كۆپەيگەندە دۆلەتنى ئۇنتۇماي، پائال تۇردە قالدۇرۇق چارۋا ماللىرىنى سېتىپ بەردى. * كۆكتوقاي ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ مەسىلىلەرگە قارىتا مۇۋاپىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، قالدۇرۇق چارۋىلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى.

قالدۇرۇق مال ← قالدۇرۇق چارۋا: دادۇي رەھبەرلىكى قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشتىن كىرگەن پۇلنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەزالارغا بۆلۈپ بېرىش، خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان قالدۇرۇق يەر، قالدۇرۇق مال ۋە مۇۋاپىق خۇسۇسىي ئوقەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قاتارلىق ئاكتىپ تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

قالدۇرۇق ئورمان گۈڭشې مەزگىلىدە كوممۇنا ئەزالىرىنىڭ ئۆزىگە قالدۇرۇلغان ئورمان: ئىشلەپچىقىرىش دۆيلىرى تىككەن جىرىم ئىشلەپچىقىرىش دۆيىنىڭ ئىلكىدە بولۇشى؛ ئۆي ئەتراپى ۋە قالدۇرۇق ئورمان يېرىگە شەخسىلەر تىككەن جىرىم شەخسىنىڭ ئىلكىدە بولۇشى لازىم.

قالدۇرۇق يەر گۈڭشې مەزگىلىدە دېھقانلارنىڭ ئاشلىق، كۆكتات تېرىشى ئۈچۈن ئۆزىگە ئاجرىتىپ بېرىلگەن يەر: ئۇلار دېھقانلارنىڭ قالدۇرۇق يەرلىرىگە تال تىكىشكە رۇخسەت قىلماسلىق چەكلىمىسىنى بىكار قىلدى.

قالدۇرۇلغان «قالدۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قالدۇرۇلغان ئېۋەن.

قالدۇرۇلغان ئېۋەن <ماشن> دېتاللارنى قىرىپ ئىشلەشتىن بۇرۇن قالدۇرۇلغان ئارتۇق ماتېرىيال، يەنى دېتاللارنىڭ پىششىقلاپ ئىشلىنىشتىن ئىلگىرىكى ھەم كېيىنكى رازمېرىنىڭ پەرقى.

قالدۇرۇلماق «قالدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توختامدا مەھسۇلاتنىڭ ئاشقان قىسمىنىڭ 60 پىرسەنتى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتىغا قالدۇرۇلدى. * 1980-يىلى يەنە ئەزالارنىڭ قالدۇرۇق چارۋا بېشىغا قويۇلغان چەكلىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىقتىن باج ئېلىش چارىسى ئىسلاھ قىلىندى.

قالدۇق ① سۈپ. قېلىپ قالغان، ئېشىپ قالغان: قالدۇق بۇلۇڭ. قالدۇق دۈشمەن. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئېشىپ ياكى ساقلىنىپ قالغان قىسمى: تاماكا قالدۇقى. دۈشمەن قالدۇقلىرى. * — پىلىلەر ئۆلۈپ تۈگەۋاتىدىغۇ، ئالدىرىما دېگەنلىرى نېمىسى، — دېدى بەختىخان ئەلگەك ئۈستىدە قالغان ھالەك قالدۇقلىرىنى يەرگە تۆكۈپ تۇرۇپ. ③ ئى. يوقىلىپ كەتكەن ياكى يوقىلىپ بېرىۋاتقان نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن قېلىپ قالغان نىشانە، ئاسارەت: مەيلى تەبىئەت دۇنياسىدا ياكى جەمئىيەتتە بولسۇن، ئەمەلىي تۇرمۇش بىزگە يېڭى شەيئى ئىچىدە كونا قالدۇقلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. * پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ قورالى بولغان دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىدا پۈتكۈل ئەكسىيەتچى سىنىپلار يەنە دىكتاتۇرىنىڭ ئوبيېكتى قىلىنىۋەرمەيدۇ، بەلكى ئەكسىيەتچى سىنىپلارنىڭ قالدۇقلىرىغا دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈلىدۇ. * ئىچكى مۇڭغۇل ۋە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى جايلىرىدا تېخىچە شامانىزم ئۇسۇلى بىلەن كېسەل داۋالاشنىڭ بەزى قالدۇقلىرى ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ④ ئى <مات> بۆلۈش ئەمىلىدە ئېشىپ قالغان سان، مىقدار: قالدۇق قالماي بۆلۈنىدىغان سان. ⑤ ئى <خىم> مولېكۇلىدا، بىر خىمىيىلىك بىرىكمىدىن ئىككىنچى بىر خىمىيىلىك بىرىكمىگە ئۆزگەرمەي تۇرۇپ ئۆتىدىغان تۇرغۇن ئاتوملار گۇرۇپپىسى؛ رادىكال. ⑥ ئى. ئېشىپ قالغان پۇل، مەبلەغ.

قالدۇق بۇلۇڭ <مات> ئەگەر ئىككى تار بۇلۇڭنىڭ يىغىندىسى تىك بۇلۇڭغا تەڭ بولسا، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر بۇلۇڭ ئىككىنچى بىر بۇلۇڭنىڭ قالدۇق بۇلۇڭى دېيىلىدۇ.

قالدۇق دۆۋىلەنمە <گېئول> ئۇل جىنسلارنىڭ فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك يېمىرىلىشى نەتىجىسىدە يېمىرىلىپ، ئەسلىي ئورنىدىن يۆتكەلمەي قېلىپ قالغان ھاسىلاتلىرى.

قالدۇق سان <مات> ← **قالدۇق**.

قالدۇق كان ياتمىسى <گېئول> ئاسا-

سەن خىمىيىلىك يىمىرىلىش تەسىرى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان كان ياتمىسى.

قالدۇق گەۋدە <گېئول> گرانىتلىشىش جەريانىدا ئورۇن ئالمىشىشى تولۇق بولمىغانلىقتىن ئانا جىنىستا قېلىپ قالغان ماددىلار. بۇ خىل قالدۇق گەۋدىنىڭ شەكلى ۋە چوڭ-كىچىكلىكى بىردەك بولمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭ تۈزۈلۈش ئورنى (مەسىلەن، قەۋەتلىرى، ياپراقلىرى قاتارلىقلار) قورشالما جىنىس بىلەن بىردەك بولىدۇ. قالدۇق گەۋدىنىڭ گرانىتلاشقان جىنىستا پەقەت قالدۇق ئىزىلا قالىدۇ.

قالدۇق ماگما <گېئول> ماگمىنىڭ كرىستاللىشىشى مەلۇم ۋاقىت، مەلۇم مەزگىل داۋاملاشقاندا، ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغان سۇيۇقلۇق قىسمى.

قالدۇق ماگنىت <فىز> پولات ياكى ماگنىتلىق بىرىكمە قاتارلىق ماگنىتلىق ماددىلارنىڭ تاشقى مۇھىتتا ماگنىت مەيدانى يوقالغاندىن كېيىن ساقلاپ قالغان ماگنىتلىقى. مەڭگۈلۈك ماگنىتنىڭ ماگنىتلىنىشى بىلەن ماگنىتلىق ئاۋاز خاتىرىلىشى قالدۇق ماگنىت رولىنىڭ قوللىنىلىشىدۇر.

قالدۇقسىز سۈپ. قالدۇقى يوق، قالدۇق قالمايدىغان: قالدۇقسىز بۆلۈش.

قالدۇقسىز بۆلۈش <مات> a سانىنى b سانىغا بۆلگەندە قالدۇق بولمىسا، بۇنداق بۆلۈش قالدۇقسىز بۆلۈش دەپ ئاتىلىدۇ.

قالدى ① «قالماق I» پېئىلىنىڭ ۋاسىتىسىز بايان مەيلىدىكى ئاددىي ئۆتكەن زامان خەۋەر شەكلى III شەخس تۈرىنىڭ بىرلىكى. ② سۈپ. قېلىپ قالغان، قالغان: قالدى گەپ. قالدى گەپ-سۆز. * شۇنداق قىلىپ، ئارزۇخانىمۇ ھايات خۇشاللىقىدىن چەتنەپ، قالدى ئۆمرىنى «تىنچ»قىنا ئۆتكۈزۈش كويىدا بولدى.

قالدى گەپ قېلىپ قالغان گەپ، پىكىر، مەسلىھەت: ئۆيدە بىرئاز ئولتۇرۇپ تۇرغىن، ئىشىمنى تۈگىتىپلا كېلەي، كەلگەندىن كېيىن قالدى گەپلەرنى دېيىشەرمىز. * — ئوغۇل بالا دېگەنمۇ يالغان گەپ قىلامدۇ. مېنىڭ بەلنى چىڭ باغلىغىنىم باغلىغان، قالدى گەپ سەندە، — دېدى ئۇ ماڭا.

قالدىراق سۈپ. غالدىر-غۇلدۇر قىلىپ ئاۋاز چىقىرىدىغان؛ ئاسان پارتلايدىغان: قالدىراق گاز. قالدىراق سىماب.

قالدىراق سىماب <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $Hg(ONC)_2$. ئاق ياكى كۈل رەڭ كرىستال، زەھەرلىك. ئىسسىقلىق تەسىر قىلغاندا، سۈركەلگەندە ياكى زەربىگە ئۇچرىغاندا ئىنتايىن ئاسان پارتلايدۇ. كاپسۇل ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قالدىراق گاز <خىم> ← **پاقىلداق گاز.**

قالدىسى ئى. قېلىپ قالغىنى، قالغان قىسمى: پادىشاھ قىزنىڭ چېچەن-زېرەكلىكىگە قايىل بولۇپ، رەھمەت ئېيتىپتۇ. سۇنىڭ قالدىنىسىنى ئىچىۋېتىپ، ئۆز چېدىر-بارگاھىغا قايتىپ كېتىپتۇ. * بىز ئىدۇق ئۇزاقتا، ئۇلاردىن چەتتە، بىزلەرنى يوشۇرغان يۇلغۇن دالدىسى. بىر توپى ئۇلارنىڭ كەتتى دۆڭ تامان، مېنىڭ بار تەرەپكە ماڭدى قالدىسى.

قالدى-قاتتى قېلىپ قالغان، ئېشىپ قالغان، قالدۇق: قالدى-قاتتى تەييارلىق. * ئۇ كونىسىرۋا قۇتىسىدىن كىچىك چىراغ ياساپ، ئۆي ئىگىسىنىڭ شامدانىدىكى قالدى-قاتتى مايلارنى يىغىپ ئىسكىلات، لاپاس، بالىخانا قاتارلىق ئورۇنلارغا مۆكۈنۈپ، جاپالىق كىتاب ئوقۇيتتى. * ئۇ ئەتىسى-ئاخشىمى مەھەل-

لىدىكىلەرنىڭ قالدى-قاتتى ئىشىنى قىلىشىپ، ئۇلارنىڭ بىر قاچا ئۇمىچى ياكى بىر-ئىككى زاغرىسىغا ئىگە بولاتتى. // مەن ئىمىن ئاكا ۋە پادىچى قېرىنداشلىرىم بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتىم، قالدى-قاتتىلىرىنى يوللۇق تۇتۇشتى. ھەسرەت بىلەن ئايرىلىشتۇق.

قالدى-قۇتتى ← **قالدى-قاتتى**: 500 يىلقا، 200 تۆگە، بىرنەچچە قوتان قوي ۋە باشقا قالدى-قۇتتىلار ئاز گەپ ئەمەس، مۇندىن كېيىن ئۇلارنىڭ تېخىمۇ كۆپىيىش ئىمكانىيىتىمۇ بار.

قالغان-قاتقان ← **قالدى-قاتتى**: ئۇكام قىزغا ئالدانغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ، بىراق ۋاقتى ئۆتكەن، پايدىسى يوقلۇقىنى ئويلاپ، قالغان-- قاتقان نەرسىلىرىنى ئېلىپتۇ. * ئۇلارنىڭ قالغان-قاتقان ئەسكەرلىرى جېنىنى ئېلىپ قېچىپ، ملك تەسلىكتە قۇمۇلغا كېلىۋاپتۇ. // - ۋاي توختا، ئالدىراپ كەتمە، ئېقىپ كېلىۋاتقان ياغاچلارنىڭ قالغان-قاتقانلىرى ئىككىمىزدىن ئېشىپمۇ قالىدۇ، - دەپ ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىدىم مەن.

قالغايتا ئى. دىئال. چاققاق ئوت.

قالقا ئى. دىئال. سايە، كۆلەڭگە.

قالقان I ئى <ھەرب> قەدىمكى زامان ئۇرۇشلىرىدا بەدەننى قىلىچ، نەيزە قاتارلىقلار زەربىسىدىن ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر ياكى تۆت بۇرجەك شەكىلدىكى بىر خىل قورال: كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئالاۋىدىن ئەبۇ ئەششەمات خەلىپە ھارۇن رەشىد ھۇزۇرىدا ئۆز ئورنىدا ئولتۇرغانىكەن، قىلىچ ۋە قالقان ئاسقان بىر ئەمىر دىۋانغا كىرىپ كېلىپتۇ. // قالقان بەز. قالقان قانات.

قالقان بەز <ئانات> ← **قالقانسىمان بەز.**

قالقان بولماق قالقان رولىدا قوغدىماق، ھىمايە قىلماق: دىلدا كەزگەن ۋەتەن مېھرى ئۇ، چىن مۇھەببەت يالقۇنى بولۇپ، جەڭچى ساقلار چېگرىنى ئامان، ھۆر ۋەتەننىڭ قالقىنى بولۇپ.

قالقان قانات <زوئول> سالامچى قوڭغۇز، ماي قوڭغۇزى قاتارلىق قاناتلىقلارنىڭ ئالدى قانىتى. ئۇ قاتتىق، مەزمۇت كېلىدۇ، تىنچ تۇرغاندا پەردىلىك ئارقا قانىتىنى يېپىۋالىدۇ. شەكلى قالقانغا ئوخشايدۇ.

قالقان قاناتلىقلار <زوئول> ← **قالقان قاناتلىقلار ئەترىتى.**

قالقان قاناتلىقلار ئەترىتى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئەترىتى. ئالدىنقى قانىتى قالقان قانات، ئارقا قانىتى پەردە قانات، ئېغىز ئورگىنى چايناش شەكىلدىكى ئېغىز ئورگىنىدىن ئىبارەت بولۇپ، سەزگۈ مۈڭگۈزىنىڭ شەكلى ھەر خىل، تولۇق شەكىل ئۆزگەرتىدۇ. خىللىرى كۆپ. مەسىلەن، سالامچى قوڭغۇز، ماي قوڭغۇزى، خانقىز قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قالقان II ئى. دىئال. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكىلدە تىزىلغان كېسەك قورۇلما.

قالقانسىز سۈپ. قالقىنى يوق، قالقان ئورنىتىلمىغان: قالقانسىز تاياقچە. * شۇرۇق دېگىنىمىز سۇ تەكتىدىكى يەر يۈزىگە سانجىپ، كېمىنى ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۇزۇن، قالقانسىز تاياقچىدىن ئىبارەت.

قالقانسىمان سۈپ. قالقانغا ئوخشايدىغان، قالقان شەكىلدىكى: قالقانسىمان بەز. قالقانسىمان كۆمۈرچەك.

قالقانسىمان بەز <ئانات> ئىچكى ئاجراتما بەزلىرىدىن بىرى. قالقانسىمان كۆمۈرچەكنىڭ ئىككى يېنىدا بىر بۆلەكتىن

بولىدۇ. ئۇزىدىن قالقانسىمان بەز گورمونىنى ئاجرىتىپ چىقىرىپ، ئورگانىزمدا ماددا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

قالقانسىمان بەز گورمونى <ئانات> قالقانسىمان بەز ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل گورمون. ھۇجەيرىلەرنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئوكسىگېن سەرپىياتىنى ئاشۇرۇش، توقۇلمىلارنىڭ ئۆسۈشىدە غىدىقلاش، يېتىلدۈرۈش ۋە پارچىلاش روللىرىنى ئوينايدۇ.

قالقانسىمان بەز ئىششىقى <تىب> قالقانسىمان بەز ئىششىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بىر خىلى يەمەكلىك تەركىبىدە يود ماددىسىنىڭ كەمچىل بولۇشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا گالنىڭ ئالدىنقى قىسمى ئىششىدۇ. يەنە بىر خىلى قالقانسىمان بەز فۇنكسىيىسىنىڭ كۈچىيىپ كېتىشى نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا كۆز پۇلتىيىپ چىقىش، يۈرەكنىڭ سېلىشى تېزلىشىپ كېتىش، ئىككى قول تىترەش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قالقانسىمان كۆمۈرچەك <ئانات> ← **بۇغدىيەك**.

قالقانسىمان يان بەز <ئانات> ئىچكى ئاجراتما بەزلىرىدىن بىرى. قالقانسىمان بەزنىڭ كەينى ئىككى يېنىدا بولىدۇ. ئاساسىي خىزمىتى بەدەندىكى كالتسىي، فوسفور ئالماشتۇرۇشنى تەڭشەپ تۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ پائالىيىتى تۆۋەنلەپ كەتسە، مۇسكۇل قىسقىرىۋېلىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ؛ كۈچىيىپ كەتسە، سۆڭەك قاتماسلىق، سۆڭەك ئاغرىش، مۇسكۇللار كۈچسىزلىنىپ قېلىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قالقانسىمان يوپۇرماق <بوت> شەكلى قالقانغا ئوخشاپ كېتىدىغان يوپۇرماق.

قالقانسىمان يوپۇرماقلىق شەبنەم ئوتى <بوت> شەبنەم ئوتى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ھاشاراتخور ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يېرىم ئاي شەكلىدە بولۇپ، قالقانغا ئوخشايدۇ؛ گىرۋەكلىرىدە نۇرغۇنلىغان ئۇششاق تۈكچىلىرى بولۇپ، ئاجرىتىپ چىقارغان چاپلاشقۇچ سۇيۇقلۇقى ئارقىلىق ئۇششاق ھاشاراتلارنى تۇتۇپ ئوزۇق قىلىدۇ.

قالقانگۈل ئى [قالقان+گۈل] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، تۈمۈنە شەكىللىك. گۈلى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى سېرىق. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. ھۆل ئىسسىقنى ياندۇرۇش، ئۆپكىدىكى ئوت ئىسسىقنى ھەيدەش، يۆتەل توختىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولى بار.

قالقانلىق سۈپ. قالقىنى بار، قالقانغا ئىگە: يىگىتلىرى باردۇر تىللا قالقانلىق، ئاتلىرىنى سورىساڭ تاغى بىلخانلىق، لەشكەرلىرىنىڭ سانى يوق نامى-نىشانلىق، ئىسپاھىنىدىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

قالماق I ئى ① ئۇيغۇرلارنىڭ موڭغۇللارنى بىر خىل ئاتىشى: قالماق پىچىقى. * خۇدايىم بەرگەن غۇنچەمنى، سۇلۇن ياۋۇز ئۈزەلمەس. باقى يىگىت مەرد يىگىت، زالىم قالماق كۆرەلمەس. ② رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدىغان بىر مىللەتنىڭ نامى: قالماق خەلقى. قالماق تىلى. ‖ قالىاق قىز. قالماق ئايال.

قالماق پىچىقى دەستىسى كەڭ، ئۇچى ئىنچىكىرەك قىلىپ سوقۇلىدىغان بىر خىل پىچاق.

قالماق II پ ① بارماي، كەتمەي شۇ
جايدا تۇرماق: ئۆيدە قالماق. * توي
ئاياغلاشقاندىن كېيىن، قىز پادىشاھ بىلەن
ۋەزىر ئىككىسى ئايرىم ياسالغان بىر ئۆيدە
قېلىپتۇ. * ئىبنى سىنا بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن
كېيىن، شۇ جايدا بىر يىل قېلىپ، كېلەر
يىلى دەرۋازا ئېچىلغۇچە كىتابلارنى كۆرۈپ
چىقماقچى بولۇپتۇ. * ھاتەمنى بىرنەچچە
پەرىزات تەخىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ كۆتۈرۈپ
يولغا چىقتى، بىر ياخشى جايغا چۈشۈپ ئازراق
دەم ئالدى، پەرىلەردىن بىرى ھاتەمگە
ھەمرا بولۇپ شۇ يەردە قالدى. باشقىلىرى
سەيلە-تاماشا ئۈچۈن يىراققا مېڭىشتى. ②
بىرەر ھالەتنى ساقلاپ، ئۆزگەرمەستىن
تۇرماق: قوغۇن-تاۋۇزلار تالادا قالدى. *
كىتابلار جوزا ئۈستىدە يېيىلغان ھالەتتە قالدى.
* ساندۇق ئاغزى ئوچۇق پېتى قالدى. *
پۇل چاپاننىڭ يانچۇقىدا قالدى. * ئۇ ئۆز
ۋەزىپىسىدىن قالدى. * ئىسلاھات دەپ ئېپى
بارلار بېيىپلا كەتتى. بىزدەك كىتاپتىن باش
كۆتۈرمەي ئىشلەيدىغانلار يەنىلا شۇ گاداي-
لىقىمىزدا قېلىۋەردۇق. ③ مەلۇم ئىش،
ھەرىكەت، پائالىيەت ۋە ھادىسە
قاتارلىقلارنىڭ سىرتىدا تۇرماق: سىنىپتىكىلەر-
نىڭ ھەممىسى باھالاشتا يازغانلىرىنى ئوقۇدى،
پەقەت ئەنۋەر بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق. *
ھازىر دۇنيادا نۇرغۇنلىغان مەھكۇم مىللەتلەر
ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن يېڭى كۈرەش-
لەرنى باشلىۋەتتى، پەقەت بىرنەچچە مىللەتلا
قالدى. * تۆرلۈك بېسىملار تۈپەيلىدىن بىز
بۇ قېتىمقى پائالىيەتكە قاتنىشالماي قالدۇق.
④ كۆچمە. ئۆلمەي ئامان تۇرماق، ياشى-
ماق: دادام ئۆلۈپ كېتىپ، ئاپام، مەن ۋە
سىڭلىم ئۈچىمىزلا قالدۇق. * — شۇ چاغدىكى
يۇرتىمىز خەلقىنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن
كۈرەش قىلغان يىگىتلەردىن يالغۇز مەنلا
قالدىم. قاراڭ ئۇكام، — دېدى بۇ بوۋاي
يەنە بىر ئېغىر ئۇھ تارتىۋېتىپ. — مەن
80 ياشقا كىرىپ قالدىم، موخوركا سېتىپ
تىرىكچىلىك قىلىۋاتىمەن. كۈنۈمگۇ بەك تەس،
شۇنداق بولسىمۇ ئۆكۈنمەيمەن. سىز دېگەن
مەسىلىگە كەلسەك، ھازىر بىز ئىچىمىزدىكى
خائىنلارنى ئەمەس، قەھرىمانلارنى ئىزلىشىمىز
كېرەك. ⑤ ھەرىكەت تۈگىمەستىن،
ئاخىرىغا يەتمەستىن توختىماق: ماشىنا
يېرىم يولدا قالدى. * ئىش چالا قالدى. *
سابىرنىڭ گېپى ئېغىزىدىلا قالدى. * ئارىدىن
بىر يىلمۇ ئۆتتى، لېكىن ساۋۇتنىڭ كۆڭلىرى
يەنىلا ئاۋالقىدەك ئۆتمەكتە ئىدى، قارىغاندا،
ساۋۇتنىڭ ھېلىقى پىلانلىرى شۇ ئۆيدىلا قالغان
ئوخشايدۇ. ⑥ پايدا تەرىقىسىدە ياكى
ئىشلىتىلمەي، سەرپ قىلىنماي كىرىم
ۋە شۇ قاتارلىقلار سۈپىتىدە ئاشماق:
مەن بەش-ئون سوم قالارمىكىن دەپ بۇ
ئىشنى قىلدىم. * بۇ يول خىراجىتىدىن قالغان
پۇل. * بۇ قېتىمقى تىجارەتتە ئۇنىڭغا توپتوغرا
مىڭ سوم قالغانىدى. ⑦ مەلۇم چەككە
يېتىشتە، بەلگىلىك مۇساپە، ۋاقىت
قاتارلىقلارنىڭ بارلىقى، تېخى تۈگىمىگەنلىكى-
نى بىلدۈرىدۇ: شەھەرگە يەنە 20
كىلومېتىر يول قالدى. * ئاش پىشىشقا ئاز
قالدى. * ھەر ھالدا بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭمۇ
باي-پاراۋان بولۇپ ئەركىن-ئازادە ياشايدىغان
كۈنلىرىنىڭ كېلىشىگىمۇ ئاز قالغاندەك قىلىدۇ.
⑧ (بولۇشسىز شەكىلدە كېلىپ) يوق
بولماق، تۈگىمەك، تامام بولماق: ئىشەنچى
قالمىدى. * ھېلىقى قېتىم ئۇنىڭ دۇكىنىغا ئوت
كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قولىدا يەنە
تىجارەت قىلغۇدەك دەسمايە قالمىدى. * ئۇنىڭ
قورسىقى قاتتىق ئېچىپ كەتتى، ئەمما ئۆيدە
كاپ ئەتكۈدەك بىر نەرسە قالمىغانىدى. *
ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر قاچا تاماق كەلگۈدەكمۇ

پۇل قالمدى. ⑨ مىراس، يادىكارلىق
تەرىقىسدە بىرەرسىنىڭ قولىغا، ئىختىيارىغا
ئۆتمەك: ئاتامدىن قالغان مۈلۈك، ئانامدىن
قالغان ئادەت (ماقال). * ئات ئۆلسە ئىگەرى
قالار، ئادەم ئۆلسە ئىسمى قالار (ماقال). *
پادىشاھلىق ھەسەنگە قالدى. * — بۇ
قىلىچقا ئىسلما، — دېدى سوپى مەرگەن
قاپقىنى سىلىپ، — بۇ تۆمۈر ئاكامدىن قالغان
قىلىچ، بۇ شامەخسۇت بىلەن چيەن دارىنىڭ
بېشىغا تەگكەن قىلىچ، بۇ قىلىچنى مەڭلىكمۇ
تۇتالماي ئۇخلاپ قالدى. * بىز كەمبەغەللەر
دەردىمىزنى ناخشا، مۇزىكا بىلەن چىقىرىمىز.
بۇ ناخشىلار ئاتا-بوۋىلىمىزدىن قالغان. ⑩
ھاسىل بولماق، تۇغۇلماق: كىنودىن ياخشى
تەسىرات قالدى. * قىزنىڭ مۇلايىم، چوڭ
سۈپەت تۇرقى، گەپ-سۆزلىرىدىكى تەمكىنلىك،
بولۇپمۇ ئاشۇ يېقىملىق كۈلۈمسىرەشلىرىدىن
ئابلىمتنىڭ قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلار
قالدى. ⑪ دۇچار بولماق، گىرىپتار
بولماق، يولۇقماق، ئۇچرىماق: بالاغا قالماق.
تۆھمەتكە قالماق. قارغىشقا قالماق. نومۇسقا
قالماق. ئەندىشىگە قالماق. غەمگە قالماق.
پۇشايمانغا قالماق. * بىر مىللەتنىڭ ھۆرلۈكىنى
ئۆزىنىڭ ئەرزىمەس شەخسى ھوقوق-مەنپەئە-
تى ئۈچۈن سېتىۋەتكەن مۇناپىق ئىپلاسلار
شۇ مىللەت خەلقىنىڭ مەڭگۈلۈك قارغىشىغا
قالغۇسى. * ئەينى ۋاقىتتىكى ئاشۇ بىر-ئىككى
قورقۇنچاق، ۋىجدانسىز ئىپلاسنىڭ كۆز بويامچىلىق
قىلىشى بىلەن بۇ يۇرت تاجاۋۇزچىلارنىڭ تۆمۈر
تاپىنى ئاستىدا يەنچىلىش بالاسىغا قالدى.
⑫ مەھرۇم بولماق، ئايرىلماق، يوقاتماق:
كۆزدىن قالماق. كۈچىدىن قالماق. پايدىدىن
قالماق. تاماشىدىن قالماق. ئىشتىن قالماق.
ئوقۇشتىن قالماق. سىنىپتىن قالماق. * ئۇ
دادۇيجاڭلىق ۋەزىپىسىدىن قالدى. * كۆزلىرى
كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن قالغان بۇ بوۋاي نەۋرىسى-

نىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تولىمۇ تەستە كېتىپ
باراتتى. ⑬ بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى
توختاتماق، بولدى قىلماق: — بىر ئېغىز
گەپتىن قالسىڭىز بولمامدۇ، — دېدى ئۇ مېنى
بېسىپ. * ئۇ ئىشتىن قالغان قېرى ئىشەكنى
يەنە ئىكارغا بېقىشنى خالىمدى-دە، ھېلىقى
خەنزۇغا 20 سومغا سېتىۋەتتى. ⑭ بارماي،
تەشرىپ قىلماي قويماق: ئېيتمىغان يەرگە
بارما، ئېيتقان يەردىن قالما (ماقال). *
ئۇ ھېچ يەردىن قالمايدۇ. * قۇلىقى ئاڭلاپلا
قالغان ئولتۇرۇشلاردىن ھەرگىز قالمايدىغان
بۇ قىز قانداقلارچە بولدى، ئەيتاۋۇر بىزنىڭ
مەسۇمنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ. ⑮ ئايرىلماق:
رازىيە دادىسىدىن كىچىك قالغان. *
دادىسىدىن كىچىك قالغان بۇ قىز قوشنىلار-
نىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق تاھىر بىلەن
بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ تەلئەت ئىسىملىك بىر
ئوغۇلغىمۇ ئىگە بولدى. ⑯ تۆرەلمەك: بويىدا
قالماق. قورسىقىدا قالماق. * — مەن ئانامنىڭ
قورسىقىدا قېلىپ ئۈزۈن ئۆتمەيلا بىر قىسىم
مۇناپىقلار بىرلىشىپ دادامغا «يەرلىك
مىللەتچى» قالپىقىنى كىيگۈزۈشۈپ، دادامنى
تۈرمىگە قاماپ قويۇشۇپتۇ، — دېدى ئۇ
سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — كېيىن دادام
تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. ⑰ ساقلانماق: يادىدا
قالماق. ئەستە قالماق. * بۇ ئېغىر دەرد-ئە-
لەملەر كىشىلەرنىڭ دىلىدا قالدى. * گەرچە
ئۇلار زالىملارنىڭ قىيىن-قىستاقلىرى ئىچىدە ئۆز
ھاياتلىرىدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ
قەھرىمانانە ئىش-ئىزلىرى مەڭگۈ خەلقنىڭ
كۆڭلىدە قالغۇسى. * نوچىنىڭ ئېتى-نامى،
ئەلنىڭ يادىدا قالدى. يۈرەك باغرىدا
قالدى-راۋاب تارىدا قالدى. ⑱ يۈكلەنمەك:
ئېتىز ئىشلىرى يالغۇز شەرۋانىمگىلا قالدى.
* — ئۆينىڭ ئىشلىرى ساڭا قالدى، — دېدى
ئۇ چاپىنىنى ئۈشنىسىگە ئارتقان پېتى ئۆيدىن

چىقىپ كېتىۋېتىپ. ⑲ كېچىكىپ، ئۆلگۈرەل-
مەي، يېتەلمەي ياكى باشقا سەۋەبلەر
بىلەن ئايرىلماق: پويىزدىن قالماق.
ئايروپىلاندىن قالماق. يىغىندىن قالماق. *
— ئەستاغپۇرۇللا ... ھەي ... — بوۋاي تىپىرلاپ
ئىزىدا تۇرالمايلا كەتتى، — بالا دېگەنىمۇ
مۇشۇنداق گالۋاڭ بولامدۇ، تۇنۇگۈنمۇ ئاپتوبۇس-
تىن قالدى، بۈگۈن يەنە ئاپتوبۇستىن قالسا
... ھەي ... بۇ بالىلارنىڭ قولىدىن ئىشمۇ
كېلەرمۇ؟... ⑳ يوقالماق، توختىماق،
بېسىلماق، تۈگىمەك: ئاغرىق قالسىمۇ ئادەت
قالماس (ماقال). * ئۆگەنگەن خۇي ئۆلگۈچە
قالماس (ماقال). * ئەخمەقنى ئۆلدى دېسە
ئىشەن، ئەخمەقلىكى قالدى دېسە ئىشەنمە
(ماقال). * بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.
* — بۇ خوتۇن تېخى شۇ خۇيىدىن قالماپتۇ-دە،
— دېدى ئۇ ئاستاغىنە قۇلىقىمغا پىچىرلاپ، —
قارىمامسەن، 50 ياشلارغا كىرىپ قالغان
تۇرۇقلۇقمۇ قاش-كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرغىنىنى.
㉑ بىرگە، تەڭ يۈرەلمەي ئارقىدا
سۆرەلمەك، يېتەلمەسلىك: ئېشەك-ئېشەكتىن
قالسا قۇلىقىنى كەس (ماقال). * بالا ئانىسى-
دىن قالماي يۈگۈردى. * ئارقامدىن قالماي
مېنى مارىلاپ كېلىۋاتقان ھېلىقى ساتقىنىنىڭ
كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، بەلگىلەن-
گەن نۇقتىغا بارماستىنلا ئۇتتۇرلاپ ئۆيگە
قايتىپ كەلدىم. * ئۇ ئارقامدىن قالماي مەن
بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ㉒
بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىنگە سۈرۈل-
مەك، كېچىكتۈرۈلمەك، باشقا مۆھلەتكە
كۆچۈرۈلمەك: توي كېلەركى ئايغا قالدى.
* قالغان ئىشقا قار ياغار (ماقال). * بۈگۈنكى
ئىش ئەتىگە قالدى. * ھېلىقى كىشى تولىمۇ
گېپى كىشى ئىكەن، مەن ھەرقانچە قىلىپمۇ
ئۇنىڭ بىلەن كېلىشەلمىگەچكە «بۈگۈنكى
سودىمىز ئەتىگە قالسۇن، ئەتە مەن ئوغۇللىرى
بىلەن سۆزلىشەي» دەپ قويۇپلا قايتىپ
كەلدىم. ㉓ باغلىق بولماق، قاراشلىق
بولماق (بىرەر ئىش، مەسىلە ۋە شۇ
قاتارلىقلار ھەققىدە) ھەممە ئىش سەندە
قالدى. * بۇ ئىش پۇلدا قالدى. * ھازىر
بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ روھى-كەيپىياتى ناھايىتى
ياخشى، گەپ ھازىر ئارىمىزدىن بىرەر
جاسارەتلىك قەھرىمان رەھبەرنىڭ چىقىش -
چىقماسلىقىدىلا قالدى. ㉔ تاشلىماق،
تەرك ئەتمەك: — بۇ توغرۇلۇق ئويلاشتىن
قالدىم، — دېدى ئۇ ئەنۋەرنىڭ مۈرىسىگە
ئاستا قولىنى قويۇپ، — قىزىقمايمەن، ئويلاش-
نىمۇ، سۆزلەشنىمۇ خالىمايمەن. * — مەن
ئەمدى ئۇنى ياخشى كۆرۈشتىن قالدىم، —
دېدى ئۇ ئېغىر بىر ئۇھ تارتىۋېتىپ، —
خېلىلا تىرىشىپ باقتىم، بىراق ھەرقانچە
قىلىپمۇ ئۇنىڭغا بولغان قىزىقىشىمنى ئەسلىگە
كەلتۈرەلمىدىم. قارىغاندا ئۇنىڭ بىلەن توي
قىلسام ئۆمۈرلۈك بەختسىز بولۇپ قالغۇدەكمەن،
شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشتىن ۋاز
كەچتىم. ㉕ تۇرماق، ئەمەل قىلماق
(ۋەدە، قەسەم، لەۋز ھەققىدە): قاس-
ىم دېگەن داخەنزە، سىپىل تۇۋىدە قالدى.
مېنىڭ يارىم خوخەنزە، ئۆز ۋەدىسىدە قالدى.
㉖ (ئورۇن كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن
سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ) ئۆز پىكرىدە،
كۆز قارىشى ياكى ئويلىغىنىدا تۇرۇۋەر-
مەك: — مەن ئۆز پىكرىمدە قالىمەن، —
دېدى ئابدۇراخمان. * — مەن قوشۇلمايمەن،
— دېدى ئۇ جىددىيلەشكەن ھالدا كەسكىن
قىلىپ، — سىلەر جۆيلۈۋاتىسىلەر، مەيلى
قارارىڭلارنى چىقىرىۋېرىڭلار، ئەمما مەن
يەنىلا ئۆز سۆزۈمدە قالىمەن، دېگىنىمنى
قىلىمەن! ㉗ ئىش-ھەرىكەت نامى بىلەن
كېلىپ، شۇ ئىش-ھەرىكەتنى ئېچىرىش
لازىملىقىنى، شۇنداق ۋەزىپە، مەجبۇرى-

يەت بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ: چۆپ پىشتى، پەقەت ئۇنى سۈزۈشلا قالدى. * — ھازىر ھەممە شارائىت پىشىپ يېتىلدى، ئەمدى پەقەت ئوبدان بىر ۋاقىتنى تاللاپ ھەقىقىي ھەرىكەتنى باشلاشلا قالدى، — دېدى ئۇ كۆزلىرىدىن ئۈمىت ئۇچقۇنلىرى چاقنىغان ھالدا كۈلۈمسىرەپ. ㉘ (ئورۇن كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ) بىرەر ھادىسىنىڭ بىۋاستە تەسىرىدە بولماق ياكى ئۇنىڭغا ئۇچرىماق: ئاپتاپتا قالماق. سوغۇقتا قالماق. * ئۇلار كەچسايدا قاتتىق يامغۇردا قېلىپ، كۆدە-كۆرپىلىرى پۈتۈنلەي سۇ بولۇپ كەتكەچكە ئۆيلىرىگە قايتىشقا مەجبۇر بولغانىدى. * بىچارە بوۋاي نەۋرىسى بىلەن ئوت ئورۇۋاتقاندا قاتتىق بوران چىقىشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بوراندا قېلىشتىن قورقۇپ ئورغان ئوتلىرىنى يىغىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەستىن، يىراقتا كۆرۈنگەن ئورمانلىققا قاراپ قاچتى. ㉙ پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلىدە كېلىپ، «تۆۋەن تۇرماسلىق، تەڭ تۇرۇش» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: گەپكە گەپ كەلگەندە ئاتاڭدىن قالما (ماقال). * كېۋىر بۇ گەپنى مەنسۇرنىڭ ھەرقانداق ئىشتا باشقىلاردىن قالمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ئېيتقانىدى. * — مەن ئۇنداق كاساپەتتىن قالاتتىممۇ؟! — دېدى شەرۋانەم ئېرىگە غەزەپ بىلەن ھومىيىپ، — سەنچۇ، ماڭا ئارىلاشماي ئىشىڭنى قىل! مەنچۇ، ھېلىغۇ بىر ئاتىكەكەن، بىر ئەمەس مىڭ ئاتىكە بولسىمۇ تەڭ تۇرالايمەن، خەقنىڭ قېشىدا ئەيىبلەپ قوللىرىمنى تارتىپ كېتىپتۇيا تېخى ... ㉚ پېئىلنىڭ بولۇشسىز رەۋىشدىشى «-ماي» شەكلىدە كېلىپ: 1) «...گە يەتمەي، ئۇلاشماي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: چاۋار مەتقۇل ئېتىغا مىندى-دە، يېرىم سائەتكە قالماي قىزىلتاغ باغرىغا يېتىپ باردى. * ئۇنىڭ بىر سائەتكە قالمايلا قايتىپ كەلگەنلىكى ھەممىمىزنى ھەيران قالدۇردى. * ئۇلار بۇ قۇرۇلۇشنى يېرىم يىلغا قالمايلا پۈتكۈزۈپ بولدى. 2) «قويماي، تولۇق، پۈتۈنلەي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — ئۇنى شۇنچىۋالا كۆپ كىشى كۆردى، — دېدى تاجىئاخۇن ئاكا خۇشاللىقىنى باسالماي، — ئالاھەزەل، پەممىچە، بۇ ۋەرەقىلەردىكى گەپ-سۆزلەر كونىشەھەر، يېڭىشەھەرنىڭ بارلىق بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىغا قالماي تارقىلىپ بولدى. ㉛ شەخس بىرلىك تۈرىدىكى پېئىل شەرت مەيلىنىڭ قوشۇمچىسى «-سا» بىلەن كېلىپ «كېيىن تۇرىدىغىنى، ئىككىنچىسى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: دېھقانلاردىن قالسا، جۇڭگو ئاھالىسىنىڭ ئىككىنچى قىسمى ئىشچىلاردۇر. * بىزنىڭ بۆلۈمدە، ياشتا ئۇنىڭدىن قالسا مەن چوڭ. * 50-يىللاردىن بۇرۇن شىنجاڭدا ئۇيغۇرلاردىن قالسىلا قازاقلار ئىدى، ئەمما قازاقلارنىڭ سانى بىرنەچچە يۈز مىڭغا يەتمەيتتى. ھازىر ئۇيغۇرلاردىن قالسىلا خەنزۇلار كۆپ، ھەتتا ئۇلار سان جەھەتتە ئۇيغۇرلار بىلەن تەڭلىشىپلا قېلىۋاتىدۇ. ㉜ بەزى سۈپەت ۋە سۈپەت خاراكتېرىدىكى سۆزلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنى ئانالىتىك ئۇسۇلدا پېئىللاشتۇرىدۇ: ساق قالماق. ئاچ قالماق. يالىڭاچ قالماق. ئامالسىز قالماق. چارىسىز قالماق. ئىگىسىز قالماق. قۇرۇق قالماق. تاماقسىز قالماق. پۇلسىز قالماق. ئاز قالماق. ماكانسىز قالماق. ئىلاجسىز قالماق. ㉝ بەزى پېئىللارنىڭ چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن كېلىپ: 1) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تۇراقلىششىنى بىلدۈرىدۇ: ئاستا گەپ قىلىڭلار، بالا ئۇخلاپ قالدى. * تامىقىڭنى چاپسان يە، سوۋۇپ

قالىدۇ. * ئۇنىڭ ھارۋىسى پاتقاققا پېتىپ
قالغانىكەن، چىقىرىپ بەردۇق. * ئىش شۇنىڭ
بىلەن توختاپ قالدى. * ئۇلار مېنى كۆرۈپلا
ھاڭ-تاڭ بولۇشقان ھالدا ئىزلىرىدا تۇرۇپلا
قالدى، مەن ھاياجاندىن ئۆزەمنى بېسىۋالالماي
ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردىم.2) رەۋىش-
داش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ دائىملىق
ھەرىكەتكە ئايلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ:
مېنىڭ ئىككى تال چىشىم مىدىرلاپ قالدى.
* ئۇ يەنە سۆزلەپ قاپتۇ. * يۆتىلىپ
قاپسەنغۇ، نېمە بولدى؟ 3) رەۋىشداش
ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تۇغۇلۇشىغا
تاسادىپىيلىق تۈسىنى كىرگۈزىدۇ: ئۇ
ئاغرىپ قېلىپ دەرسكە كېلەلمىدى. * ئۇلار
چاقچاق قىلىشىپ ئولتۇرۇپلا قىزىرىشىپ قالدى.
* كىچىك ۋاقتىمدىكى بىر ئىش يادىمغا كېلىپ
قالدى. * ئۇنى يولدا ئۇچرىتىپ قالدىم. *
خىش يەتمەي قالدى، بولمىسا بۈگۈن ئۆي
قوپۇرۇلۇپ كېتەتتى. * ناۋادا ئۇ كەلمەي
قالسا، بىلەتنى ساڭا بېرەي. 4) رەۋىشداش
ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ ئايىغى ئۈزۈل-
مەي داۋاملاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بىزنى-
ڭ بۇ ئىشىمىزمۇ تۈگىمەي قالدى. 5) سۆزلە-
گۈچىنىڭ رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرى-
كەتكە مۇشۇ بىر قېتىم بىلەن چەكلىنىشى
مۇمكىن دېگەن ئويىنى بىلدۈرىدۇ:
ناخشىڭىزنى بىزگىمۇ ئېيتىپ بېرىڭ، بىزمۇ
بەھرىمەن بولۇپ قالايلى. * ئىنتايىن ياخشى
كىتاب ئىكەن، ئەپسۇسكى بىرلا قېتىم ئوقۇپ
قالدىم. 6) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن
ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن
پۈتكەنلىكىنى ياكى پۈتۈشكە يېقىنلىشىپ
قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ماشىنىنىڭ بېنزىنى
تۈگەپ قالدى، ئالدىمىزدىكى بېكەتتە ماي
جىقلىمىساق بولمايدۇ. * بۇ بىنامۇ پۈتۈپ قالدى،
بىر ئىككى ئاينىڭ ئىچىدە كۆچۈپ كىرىمىز. *
تاماق ۋاقتى بولۇپ قالدى، ئاشخانا تەرەپكە
ماڭايلى. * بۇ مەۋسۇممۇ ئاخىرلىشىپ قالدى،
بىر ھەپتىدىن كېيىن ئىمتىھان باشلىنىدۇ.
7) بولۇشسىز شەكلىدىكى رەۋىشداش
ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ چوقۇم بول-
دىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەن
كالا تېزەكلىمەي قالماس (ماقال). * ئۇ ھەر
قېتىملىق يىغىنغا قاتناشماي قالمايدۇ. * بۇ
ئىش ئاخىرى ئۇنىڭغا ئاڭلانماي قالمىدى. *
بۇنداق كەلگۈلۈكلەر ئۇنىڭ بېشىغىمۇ كەلمەي
قالمىدى. 8) ئىمكان تۈسلۈك بولۇشسىز
شەكلىدىكى رەۋىشداش ئىپادىلىگەن
ھەرىكەتكە تاسادىپىيلىق تۈسىنى كىرگۈ-
زىدۇ: ئۇ ھاياجانلىنىپ گەپ قىلالماي قالدى.
* خېلى ياخشى تەييارلىق قىلغانىدى، بەڭ
جىددىيلىشىپ كېتىپ جاۋاب بېرەلمەي قالدى.
* بەزىلەر «قىسملار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن
شۇغۇللانسا، ئۇرۇش ۋە ھەربىي تەلىم ئېلىپ
بارالماي قالىدۇ؛ ئىدارىلەر ئىشلەپچىقىرىش
بىلەن شۇغۇللانسا، خىزمەت قىلالماي قالىدۇ»
دېيىشىدۇ.

قالماقچە ① سۈپ. قالماق خەلقىگە،
مەدەنىيىتىگە، تىلىغا ئائىت: قالماقچە
كىيىم. قالماقچە ئادەت. قالماقچە ئۇسسۇل.
قالماقچە تىل. قالماقچە يېزىق. ② ئى.
قالماق تىلى: سىز قالماقچىنى بىلەمسىز؟ ③
رەۋ. قالماق تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ،
قالماق تىلىدا: قالماقچە سۆزلەشمەك.

قالماقلار ئى ① موڭغۇللارنىڭ يەنى
موڭغۇل تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەرنىڭ
ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئومۇمىي ئاتىلىشى.
② روسىيە ئاپتونوم فېدېراتسىيىسىنىڭ
تەركىبىدىكى قالماق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى-
نىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، قالماق خەلقى،
قالماق مىللىتى. ئۇلار موڭغۇل تىلىنىڭ
ئويراد دىئالېكتىدا سۆزلىشىدۇ.

قالۇن I ئى [ئە] <موز> ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى تارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن بىرى. شەكلى چاڭغا ئوخشايدۇ. بارماق بىلەن ئىلىپ چېلىنىدۇ.

قالۇن II ئى <زوئول> ئەت رەڭ ئات.

قالىق ئى: دىئال. چەللە، لاپاس.

قالماق پ. كۆيدۇرمەك، ياندۇرماق، تۇتاشتۇرماق: ئوچاققا ئوتۇن قالماق. * قىش كۈنلىرى مەكتەپكە قالايدىغان كۆمۈرنى ئوقۇغۇچىلار ئۆزى ئېلىپ كېلەتتى. بىز ھەر كۈنى ئەتىگەندە جىلتە ئاسقان، قولتۇقىمىزدا بىر پارچە كۆمۈر قىستۇرۇلغان ھالدا مەكتەپكە كېلەتتۇق. * قارىغاي كېسىپ قويدۇق، قۇرۇسا قالارمىز دەپ. ياخشى قىز كۆرۈپ قويدۇق، چوڭ بولسا ئالارمىز دەپ.

قام سۈپ. دىئال ← **قام كەلمەك.**

قام كەلمەك قوۋۇشماق، قولاشماق، يېپىشماق.

قاما ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. بېشى كەڭ ھەم ياپىلاق، قۇيرۇقى ئۇزۇن، تۆت پۇتى قىسقا كېلىدۇ. بارماقلىرى ئارىسىدا ئۈزۈش پەردىسى بولىدۇ. تۈكلىرىنىڭ رەڭگى قوڭۇر بولۇپ، زىچ، يۇمشاق ۋە پارقىراق كېلىدۇ. دەريا بويلىرىغا ئۇۋا ياسايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ، سۇغا چۆمۈلۈش ۋە سۇ ئۈزۈشكە ماھىر. ئادەتتە بېلىق، پاقا ۋە سۇ قۇشلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. تېرىسى ئەتىۋارلىق. ئۇنىڭدىن كىيىم ياقىسى ۋە باش كىيىملىرىنى تىكىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ھايۋاننىڭ تېرىسى.

قاما تۇماق قامىدىن تىكىلگەن تۇماق: بەگ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئالدىراپ قاما تۇمىقىنى بېشىغا كىيىپ، تالاغا ماڭدى.

قاما قۇلاقچا قامىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا.

قاماپ «قاماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشد-
شى: قاماپ تۇرۇش.

قاماپ تۇرۇش <قا> قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنغان ياكى تۇتۇپ تۇرۇلغان، تېخى ھۆكۈم قىلىنمىغان جىنايەتچىلەرنى نازارەتخانا ياكى بەلگىلەنگەن باشقا جايلاردا قاماپ قويۇپ، ئۇلارنىڭ كىشىلىك ئەركىنلىكىنى چەكلەيدىغان بىر خىل مەجبۇرلاش تەدبىرى.

قاماتماق I «قامىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، مېنىمۇ ئىككى قېتىم «يانچۇقچى» دەپ قامىتىپ قويدى، لېكىن ئۇ، مېنىڭ نۇرغۇن پۇلۇمنى پارا ئېلىپ كەتكەنىدى. * مىركېرەم باي تۆھمەت چاپلاپ مېنى تۈرمىگە قاماتقانىدى.

قاماتماق II «قامىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ نەرسە چېشىمنى قامىتىپ قويدى. * ھەر سابا باقسام سېنىڭ چېھرىڭدە ئىقبال جىلۋىسى، جىلۋە بىرلە قامىتار كۆزلەرنى قارىغاي جىلغىسى.

قاماشتۇرماق «قاماشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چىراغ كۆزنى قاماشتۇردى. * شوپۇر قول چىرىغى بىلەن سادىقنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈتىدىن بېشىغىچە سەپسالدى. * كۈمۈش قارلار ۋالىلداپ، قاماشتۇرار كۆزىنى. چاقچاق قىلىپ سويۇپ ئۇ، ھۆل قىلىدۇ يۈزىنى.

قاماشماق I «قامىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ياق، شۇنىڭدىن بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن، — دېدى ئاسىم ھېكايىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئابلىكىم ئەپەن-دىنى تۇتۇپ كەتتى، ئۇنى تۇيۇقسىزلا تۇتۇۋېلىپ قاماشتى. * دەۋرىمىزنىڭ گۇناھكارلىرى، «گۇناھكار» دەپ قاماشتى مېنى. قانداق جاھان، قانداق زامان بۇ، ئەي خالايىق ئېيتىڭلار قېنى؟

قاماشماق II پ. قاتتىق نۇر تەسىرىدىن

كۆز خىرەلەشمەك: ماشىنا چىرىغىنىڭ ئۆتكۈر، كۈچلۈك نۇرى ئۇدۇلدىن كەلگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى قامىشىپ چاقناپ كەتتى. * بېغىمنى كۆرگەندە قاماشتى كۆزۈم، ئاق قۇنىڭ رەڭگىنى ئالغاچقا يەنە. بۇ يىگى باھارنىڭ خىسلەت كۈچىدىن جامالى نۇرلىنىپ پارلاپتۇ ئەنە.

قاماق ئى. <قا> گۇناھكارلارنى قامايدىغان جاي؛ سولاقخانا، تۈرمە: قاماققا ئالماق. قاماقتا ياتماق. قاماققا تاشلىماق. قاماقتىن چىقماق. * كۆپ چاغلاردا ئۇ يانچۇقچىلىق بىلەن كۈن ئالاتتى، قاماققا كىرەتتى، تاياق يەيتتى، خورلىناتتى، ئاچ-يالىڭاچ قالاتتى.

قاماق جازاسى <قا> جىنايەتچىنى ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىدىغان بىر خىل جازا. مۇددەتلىك قاماق جازاسى ۋە مۇددەتسىز قاماق جازاسى دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

قاماق مۇددىتى <قا> قاماق جازاسىنىڭ ئىجرا قىلىنىش چېكى.

قاماقخانا ئى. گۇناھكارلارنى قاماپ قويىدىغان ئۆي، جاي؛ قاماق، تۈرمە: ئايال گۇناھكارلارغا سوڭدىشىپ مېڭىپ قاماقخانا دەرۋازىسىغىچە كەلدى. ئۇنىڭ ۋاپادار ئەردىن ئاجراپ قالغۇسى يوق ئىدى. * 5-ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچى ۋە قاماقخانىسىنى ئېنىق بىلگۈچىمۇ يەنە شۇ قالىكەش ئىدى.

قاماقلىق سۈپ. قاماپ قويۇلغان، قامالغان: قاماقلىق ئادەم. * — ئۇ ئۈچ يىلدىن بېرى قاماقلىق، — دېدى ھېلىقى ساقاللىق كىشى ماڭا چۈشەندۈرۈپ.

قامال ئى. ① چاڭگال: ئەدىيال ئۈستىگە تاشلانغان تېنى، سىلكىنسە سىم كارىۋات لۆمشىيدۇ بۇ دەم. چۈۋۈلغان چېچىغا سالغان قامال چىڭ، ئىختىيار ئىلكىدىن قاچقان قولى ھەم. * بولسىمۇ تۈن قانچە زۇلمەت-قاراڭغۇ، سۈبھىنى توسماققا يوقكەن ئامالى. تارىخنىڭ ئالدىغا ماڭمىقى تەھقىق، كۈل بولۇپ كېتەركەن ئىبلىس قامالى. ② كۆچمە. قورشاۋ، مۇھاسىرە: — ھەي ئىبلى ئوغرىلىرى! — دەپ ۋارقىرىدى بىر ئەسكەر تۇمشۇقىنى سوزۇپ، — قامالدا قېلىشتىڭ، تەسلىم بولۇشمىساڭ... * ئۇ بىركۈنى ھۆسەينەمگە قېچىپ كېتىشنى دېدى، ھۆسەينەم ھە دېگەندە قورقتى، چۈنكى، قامال قاتمۇقات قاتتىق ئىدى. ③ كۆچمە. سىرت بىلەن بولغان ئالاقىنىڭ مەجبۇرلاش ئاستىدىكى ئۈزۈكچىلىكى: ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قامال. * دۆلىتىمىز قامال ئىچىدە قالىدىغان دەۋر ئۆتۈپ كەتتى.

قامال قىلماق ① قاپسىماق، قورشىماق، مۇھاسىرىگە ئالماق: ئۇ قارىسا راست دېگەندەك پۈتۈن شەھەر تۆت ئەتراپتىن قامال قىلىنغان، ئۇنىڭغا بۇ قوشۇننىڭ سانىنى بىلىشمۇ ناھايىتى قىيىن تۇيۇلۇپتۇ. ② توسماق، چەكلىمەك؛ تىزگىنلىمەك: چېگرىنى قامال قىلماق. * گومىنداڭ مىللىي ئارمىيىنى كىچىكلىتىپ كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ جەڭگىۋار ھەرىكەتلىرى توغرىسىدىكى سانلىق خەۋەرلەرنىمۇ جان-جەھلى بىلەن قامال قىلىشقا ئۇرۇناتتى. * بىز چەت ئەل تاجاۋۇزچى كۈچلىرىنىڭ ئىلىمىزگە قارىتا ئىلگىرى-كېيىن يۈرگۈزگەن بېتىم قالدۇرۇش، قامال قىلىش، ئارىلىشىش ۋە ئىغۋاگەرچىلىك قىلىش ھەرىكەتلىرى ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، دۆلىتىمىزنىڭ مۇستەقىللىكىنى مۇستەھكەملىدۇق.

قامال قىلىپ داۋالاش ئۇسۇلى <تىب> داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا، ناركوز قىلىش دورىسى نوۋوكائىننى بەدەننىڭ مەلۇم قىسمىغا ئوكۇل قىلىپ، ئوكۇل قىلىنغان جايدىكى كېسەللىك ئۆزگىرىشىنىڭ يامانلىشىشىنى تېزلىتىش

ئارقىلىق، ئۇنىڭ چوڭ مېڭە پوستلىقىغا تارقىلىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. بۇنىڭ چوڭ مېڭە پوستلىقىغا نىسبەتەن قوغداش خاراكتېرىدىكى كونترول قىلىش رولى بولۇپ، بۇ ئارقىلىق داۋالاش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

قامال قىلىش <ھەرب> ئەسكىرىي كۈچ، ئوت كۈچى ۋە توسالغۇلار بىلەن مەلۇم بىر جاي، ئورۇن ياكى نىشاننى تىزگىنلەش ئارقىلىق دۈشمەننىڭ ھەرىكەتچانلىقىنى ۋە ئىچكى-تاشقى ئالاقىسىنى چەكلەيدىغان بىر خىل تەدبىر.

قامالاتقۇزماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قامالاتماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئون سەر تەڭگە قولىغا قامالىتىپ قويۇڭلار، پارا ئېلىپتۇ دېيىشسۇن، ئامان بولسۇن يولۇڭلار.

قامالاشماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قامالىماق پ. قولىنىڭ بەش بارمىقى بىلەن سىقىمداپ تۇتماق، چاڭگاللىماق: مەخسۇتبەگ ئىمام خاتىپنىڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىدىن قامالاپ تۇتۇپ، چېدىرنىڭ ياغىچىغا غەزەپ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى. * كەمچەت تۇماقلىق ئادەم ئۇنىڭ ياماق يەكتىكىنىڭ ياقىسىدىن قامالاپ تۇتتى-دە، غەزەپ بىلەن سىلكىپ كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى.

قامالماق «قاماماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياش ئۇچقۇنلار ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەھشەتلىك تۈرمىسىگە قامىلىپ، تۆت ئاي مابەينىدە كۈرەشنى بىر كۈنمۇ توختاتمىدى. * شەھەر ۋە يېزىلاردا قوزغىلاڭچىلار بىلەن ئالاقە باغلىغان دەپ، شامەخسۇت ۋاڭ تەرىپىدىن قاتالغان 54 كىشى دەرھال بوشىتىلدۇ.

قامان ئى <دىن> ① شامانىزم، شامان دىنى: قامان قاتارلىق ئىپتىدائىي دىنلارنىڭ ئېتىقاد مەزمۇنلىرى بىرقىسىم مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە سىڭىشىپ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. ② شامان دىنىدا باخشىلىق، پېرىخونلۇق قىلىش يولى بىلەن كېسەل داۋالىغۇچى كىشى: ئەڭ دەسلەپ داۋالاش ئىشلىرىنى قوشۇمچە ئېلىپ بارغان ئىبادەتخانا راھىبلىرى (قامانلار)مۇ كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاد، ئۆزلىرىگە بولغان ئىشەنچلىرىدىن داۋالاش ئىشلىرىدا پايدىلانغان.

قامەت ئى [ئە] ئادەم بەدىنىنىڭ تاشقى قۇرۇلمىسى، بەستى، بوي-تۇرۇق: قامىتى كېلىشكەن يىگىت. * پاتەم ئۇنى تېز بېرىپ يۆلىۋېلىپ ئاستا ياتقۇزۇپ قويدى ۋە ئۇنىڭ كۆزىنى يۇمۇپ ياتقان سۈرەتتەك چىرايلىق قامىتىگە بىر مىنۇتچە زوقلىنىپ قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا چىقىپ كەتتى. * ئۇنى ھەربىر ئويلىسام، كۆڭۈل-كۆكسۈم يايرايدۇ. قەيسەر، خۇش خۇي قامىتى كۆز ئالدىمدا پارلايدۇ.

قامەتلىك سۈپ. قامىتى، گەۋدىسى كېلىشكەن؛ گەۋدىلىك، ئۇستىخانلىق: قامەتلىك ئادەم. * مەن ئورنۇمدا ئولتۇرۇۋېتىپ يېنىمدىكى بۇرۇندىن تونۇش، چاچلىرى ئاقارغان، كەڭ يۈز، كۆزەينەك تاقىغان قامەتلىك بىر كىشى بىلەن سالاملاشتىم. // سەمەتجان ئوتتۇرا بويلۇق، كەڭ غوللۇق ئادەم بولۇپ، كەينىدىن قارىسىڭىز خېلى قامەتلىك كۆرۈنىدۇ.

قامچا ئى. ئات-ئۇلاغلارنى ئۇرۇپ ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، تاسما، كىرىچ ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن چاچتەك ئۆرۈپ ياسىلىدىغان دەستىلىك سايمان: ياخشى ئاتقا قامچا لازىم ئەمەس، ياخشى ئادەمگە سۆز (ماقال). * ياخشى ئاتقا بىر قامچا (ماقال). * بوۋاي مېنى ماڭدۇرمايمەن

دېگەنىدى، مەن ئۇنىماي ئاتقا قامچا ئۇردۇم، هارۋا تاراقلاپ مېڭىپ كەتتى.

قامچا تۆك <زوئول> پروتوپلازما هۆجەيرە سىرتىغا چىقارغان قامچىسمان تۈزۈلۈش. بىر تال ياكى بىرقانچە تال بولىدۇ. هەرىكەت قىلىش، ئوزۇقلىنىش رولى بار. فلاگېللار ۋە ھەر خىل هاپۋان، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سپېرمىلىرىدىمۇ قامچا تۆك بولىدۇ.

قامچا تۆكلۈك يۇسۇن <بىئول> بىر خىل يۇسۇن، يەنى هايۋان بىلەن ئۆسۈملۈك ئارىسىدىكى بىر خىل جانلىق. دېڭىز ۋە تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ. بەزىلىرىنىڭ خلوروفىلى بولىدۇ. هۆجەيرىلىرىنىڭ شەكلى كۆپ خىل بولۇپ، هەممىسى قامچا تۆكنى ئۆزىنىڭ هەرىكەت ئورگىنى قىلىدۇ. قامچا تۆكى ئادەتتە ئىككى تال، كۆپ بولغاندا سەككىز تال بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ هۆجەيرىلەرنىڭ پارچىلىنىش شەكلى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

قامچا ئوينىتىماق قامچىنى هاۋادا ئايلاندۇرماق؛قامچا بىلەن پوپوزا قىلماق؛ قامچا بىلەن قورقۇتماق: «ئۆينى سىپلىشتا دادا‌ڭ غوجامدىن قەرز ئالغان، چاپسان نەرسىلىرىڭنى يىغىشتۇر» دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ، قامچا ئوينىتىپ. * يوقسۇزلۇق كاللاردىن قىسقان ئامبۇردەك، تۆكۈلگەن ياش ئورنىغا قان. مۇستەبىت زالىملار ئوينىتىپ قامچا، يىلكىنى شورىتىپ سۈرەتتى دەۋران.

قامچىسىدىن قان تامماق هەددىدىن زىيادە زالىملىق قىلماق، قاتتىق زۇلۇم سالماق: ئادەتتىكى كىشىلەر ئۇنى كېلىنلىككە سوراتسا، قامچىسىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان هېلىم شاگىيۇ كىچىك خوتۇنلۇققا سورىتىپ، هوشۇر مىرابىنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. * قامچىسىدىن قانلار تامار زالىملاردىن بولدۇم بىزار، باي دەستىدىن چەكتىم ئازار، مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن.

قامچىسىغا تۆكۈرمەك بىرەر ئىشقا، مەسىلىگە جىددىي تۇتۇش قىلماق، تەييارلىق كۆرمەك، تەمشەلمەك: ئارىدا ئابدۇراخمان كۆك كۆز ئەۋەتكەن ئىككى ئادەم قامچىسىغا تۆكۈرگەن پېتى يېتىپ كەلدى. * ئۇ ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ ياپىلاق يۈزى جىددىيلەشتى، قويۇق قارا بۇرۇتلىرى لامپا يورۇقىدا بىلىنەر-بىلىنمەس تىترىدى، ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شورىدى. — هە، يەنە قامچىغا تۆكۈرۈپ نەگە؟

قامچىسىنى سۇغا چىلىماق ← **قامچىسىغا تۆكۈرمەك**: شاكىرنىڭ « سىز كۆزۈمنىڭ گۆهىرى، مەشۇقۇمسىز» دېگەن سۆزىگە جاۋابەن، قەمبەرنىسا: « ئەمىسە نېمىشقا <كېتىمەن> دەپ قامچىڭىزنى سۇغا چىلايسىز؟» دېدى.

قامچىغا باسماق قامچا بىلەن قاتتىق ئۇرماق، ساۋىماق: ئۆستەڭ چاپقان شۇ ئەلنى دارىن قامچىغا باستى، چىدىيالماي خەلق زارلاپ، ئۆستەڭ ياقىلاپ قاچتى.

قامچا-توقماق قامچا ۋە توقماق: — بۇ قىلغىنىڭلار ناهەق بولدى دېسەك، ئۇلار يەنە بېشىمىزغا قامچا-توقماق بىلەن ئۇردى.

قامچىدەك سۈپ. بەك تېگىدىغان، ئېچىشتۇرىدىغان، چاقىدىغان، دەهشەتلىك: ئۇنىڭ قامچىدەك سۆزلىرىدىن مېنىڭ يۈرىكىم مۇجۇلۇپ كەتكەنىدى. // مۇرات، گۈلنۇرغا تىكىلىپ بىر قاراپ قويدى، ئۇنىڭ قاراشلىرى گۈلنۇرغا قامچىدەك تەگدى.

قامچىسىز رەۋ. قامچا يېمەي، قامچا تەگمەي: نەغمىسىز شاراب — قامچىسىز ئازاب (ماقال).

قامچىسمان سۈپ. قامچىغا ئوخشايدىغان، قامچا شەكلىدىكى: قامچىسمان كاكتۇس.

قامچىسمان كاكتۇس <بوت> كاكتۇس ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك. غولى يۇمىلاق، تۇۋرۇك شەكلىدە، ئەتلىك كېلىدۇ. ئۈستىدە بويىغا كەتكەن قىرلىرى، قىرلىرى ئۈستىدە توپ ھالەتتە ئۆسكەن تىكەنلىرى بولىدۇ. گۈلى چوڭ، گۈل تاجى ياپراقچىسىنىڭ تېشى بىنەپشە رەڭدە، ئىچى ئاچ قىزىل رەڭدە بولىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

قامچىگۈل ئى [قامچا+گۈل] <بوت> قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكلىدە، يۈزى سېرىق بىلەن قىزىل ئارىلاش رەڭدە بولىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل بولۇپ، كۈزدە ئېچىلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

قامچىلانتقۇزماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى:

قامچىلاتماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قامچىلاشماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ئات ئۇلاغلىرىڭنى قامچىلىشىپ قەيەرگە قېچىشماقچىدىڭ؟! — دېدى چېرىك باشلىقى سەت بىر ئەلپازدا.

قامچىلانماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قامچىلىق سۈپ ① قامچىسى بار، قامچا تۇتقان: — ئايدىڭ، — دېدى سەدەپ قامچىلىق يىگىت باربىتچى قىزغا قاراپ كۈلۈپ. * ئىزدەشكە پۇرسەت بەرمەي، زالىم قامچىلىق چىققان. بۇ دەردلەرگە چىدىماي، سادىر ئاتلىنىپ چىققان. ② قامچا قىلىشقا بولىدىغان، يېتىدىغان؛ قامچا چىقىدىغان: بىر قامچىلىق تاسما. ئىككى قامچىلىق كىرىچ.

قامچىلىماق پ ① قامچا بىلەن ئۇرماق، ساۋىماق؛ قامچا سالماق: سەمەت قاقىردەك تىزلىپ كېتىۋاتقان ھارۋىلار قاتارىدىن چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن ياندۇرۇقتىكى ئاتنى پات-پات قامچىلايتتى. * ئۇردى باشقا قامچىلاپ، ئاقتى قانلار تامچىلاپ، قاچتىم شۇ ئان ئۆيىدىن، قالدى تىللاپ، غاجىلاپ. ② كۆچمە. تەنقىد قىلماق، سۆكمەك؛ تىللىماق: ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئادەم يەيدىغان كونا جەمئىيەتنى قامچىلىدى. * ئادىل شۇجى بىرىنچى بولۇپ سۆزگە چىقىپ نۇرغۇن جانلىق، ئەمەلىي پاكىتلار بىلەن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى راسا قامچىلىدى. * ئاھ ئۇردى بىر ئۆمۈر ئازادلىقنى دەپ، كۆز يېشى جەڭگاھقا ئاقتى تامچىلاپ. شۇ ياشلار دىللارنى يورۇتقان چىراغ ۋە چاقماق زۇلمەتنى ئۆتكەن قامچىلاپ. ③ كۆچمە. ھەيدىمەك، مەجبۇرلىماق: ھەرقايسىمىزنىڭ ئۆزىمىزگە تۇشلۇق دەردىمىز، ئىچ پۇشۇقىمىز بار. دەرد بىزنى قامچىلاپ قەشقەردىن مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى، - دەپ راۋابچى يىگىت ئاۋۋال جاۋاب بەردى. * مەن ئوقۇتقۇچىدىن رەنجىمەي، ئۆزۈمنى دائىم قامچىلاپ، بىلىمنىڭ بىپايان دېڭىزىغا يۈرەكلىك بىلەن سەكرەيمەن.

قامچىئوت ئى [قامچا+ئوت] <بوت> ← **ئەنجبار.**

قامچىئوت ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇ ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆپ قىسمى سامان غوللۇق، ئاز بىرقىسمى چاتقال ياكى دەرەخ تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەردۇر. بۇلارنىڭ يوپۇرماقلىرى ئاددىي يوپۇرماق بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئاز ساندىكىلىرىنىڭ ئۇدۇل ياكى ئايلانما ھالەتتە ئۆسىدۇ. گۈلى قوش جىنسلىق، مېۋىسى قاتتىق مېۋە ياكى ئورۇق مېۋە. ئەنجبار، قارا بۇغداي، تۆگنقۇلاق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

قامداشماق «قامدىماق» پېئىلىنىڭ

ئۆملۈك دەرىجىسى.

قامدالماق «قامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھوشۇر! بىز قىلىۋاتقان بۇ ئەمگەك سىز بىلەن ماڭا باقى ئەمەس. جىق ئىشلىسەك يەنە بىر ئاي ئىشلەيمىز، قۇرۇلۇشنىڭ ئىشچىغا بولغان ئېھتىيا-جى قامدالغاندىن كېيىن، بېشىمىزنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ بۇنداق ئىش تېپىلمايدۇ، — دېدى سەمەت ئۇستام بىركۈنى ماڭا. * بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭچىلارنىڭ شەھەر ئىچىدىكى قۇرۇقدىلىپ قېلىشقا باشلىغان ئاشلىق ئامبارلىرى ئىككىنچى قېتىم ئۇزاق مۇددەتلىك. مۇھاسىرىگە يەتكۈدەك ئوزۇق-تۈ-لۈك بىلەن قامدالدى. ئۇلار يەنە بىرمۇنچە گۆش-ياغ زاپىسىغا ئىگە بولۇۋالدى.

قامدىماق پ. بىرەر ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرماق؛ تەمىنلىمەك؛ باقماق؛ تولۇقلىماق: ماركس لوندوندا تۇرغان ۋاقتىدا دائىم دېگۈدەك نەرسە-كېرەكلىرىنى گۆرۈگە قويۇش ۋە كىيىم-كېچەكلىرىنى سېتىش بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايتتى. * ئوتۇنچى بوۋاي بولسا، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە ئېشەك بىلەن جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇن ئېلىپ كېلىدىكەن-دە، شەھەرگە ئاپىرىپ سېتىپ تۇرمۇشىنى قامدايدىكەن. * ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ئورمانچىلىق فوندى تۈزۈمىنى تېزدىن مۇزاكىرە قىلىپ ئورنىتىپ، ئورمان ئارقىلىق ئورماننى قامداشنى يولغا قويۇشنى تەكلىپ قىلىمىز.

قامرىماق پ. ئورىۋالماق، يۆگىمەك، چىرمىماق: ئەگەر سىزنى بىرەر غايە قامراپ ئالغىنىنى سەزسىڭىز، بۇنى چوڭقۇر سەزسىڭىز، شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە، ئەكس ھالدا، سىزنى ھېچنېمە باغلىيالمايدۇ.

قامغاق ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

يوپۇرمىقى لېنتىسىمان سىلىندىر شەكلىدە، گۆشلۈك. ئۇچىدا ئۆتكۈر تىكىنى بار. گۈلى كىچىك، باشاقسىمان گۈل رېتىدە. مېۋىسى شارسىمان مېۋە. شورلۇق ۋە قۇملۇق يەرلەردە ئۆسىدۇ. پۈتۈن تېنى دورا بولىدۇ، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش رولى بار. ئۇنى يەنە خەشەك قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

قامغاقلىق ① تامغاق بار، قامغاق ئۆسكەن: بۇ چاي قامغاقلىق جاي ئىكەن. ② قامغاق ئۆسكەن، قامغاق تولا جاي: بىز ئايلىنىپ قامغاقلىققا بېرىپ قالدۇق.

قاملاشتۇرماق «قاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر بۇ سۆزلەرنى تولىمۇ قاملاشتۇرۇپ بايان قىلىپ، ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. * تۆمۈر خەلپە: — كۆڭلىمىزنىڭ بىرئاز ئارامى بولغاندا، تازا قاملاشتۇرۇپ، بىر توي ئوينىۋېتەيلى، — دەپ قاقاھلاپ كۈلدى.

قاملاشقان ① «قاملاشماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② كېلىشكەن، چىرايلىق: — پاھ، — دېدى ئاسىم ئاغزىنى چاكىلدىتىپ، — نېمىدېگەن قاملاشقان قىز بۇ، پەرى ئىكەنغۇ بىر پەرى. * — ئىلاھىم سىزگە ئۆزىڭىزگە ئوخشاش، چىرايلىق، قاملاشقان، ئەقىللىق يىگىت ئاتا قىلغاي. ئامىن، — دەپ دۇئا قىلدى موماي ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ.

قاملاشماق پ ① كۆڭۈلدىكىدەك، كۆتكەنـ-دەك، جايىدا بولماق: مانا، ئۇنىڭ ئىشى قاملاشتى. * ھېكمەت خۇددى ھازىرلا: «مانا مۇنۇ سۆزىڭىز قاملاشمىدى» دەۋىـ-تىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى. * — ئۆزىمىز قاملاشتۇرىمىز دېسەكلا چوقۇم قاملىشىدۇ. ئادەم جىگەرلىك بولسىلا، ئالەمدە قاملاشمايدىغان ئىش يوق، — دەيتتى يىگىت. * يېزا باشلىـ-

قىنىڭ بۇ گېپى ئاقمايدۇ ئاسىم، كوللېكتىپ بولسۇن، شەخسىي بولسۇن توغرا يول بىلەن پۇل تاپسا يۇنىڭ نېمىسى يامان، پۇل بولمىسا نېمىمۇ قاملىشىدۇ. ② خۇددى راستتەكلا بولماق، بەئەينى ئۆزىلا بولماق، ئوخشىماق: ئۇنىڭ يالغان ئېيتقىنى قاملاشتى. * — ھە، بۇ باھانەڭمۇ قاملاشتى، — دېدى ئۇ كۈلۈپ كېتىپ. ③ ياراشماق، خوپ كەلمەك، ماس كەلمەك: ئۇنىڭ كىيگەن كۆڭلىكى ۋە باشقا كىيىملىرىمۇ ناھايىتى قاملاشقانىكەن. * بىزنىڭ مەكتەپ مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىغا جايلاشقان. تۆت ئەتراپى دەرەخلىك، ئىچى كەڭرى، قاملاشقان. ④ كۆچمە. كېلىشمەك، چىقىشماق، ياخشى كۆرۈشمەك: گەرچە ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە كۆچۈپ چىققىنىغا ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن لۇتپۇللانىڭ بۇ بالا بىلەن مىجەزى قاملىشاتتى، شۇڭا ئۇلار ناھايىتى تېزلا يېقىن دوستلاردىن بولۇپ كەتكەنىدى. * ئۇلار ئىككىسى ئاستا-ئاستا قاملىشىپ قالدى. ⑤ خىل كەلمەك، لايىق كەلمەك؛ ياقماق: — بىرىڭلار بالدۇر ئەردىن چىقتىڭلار، بىرىڭلار تېخىچە ئۆيلەنمىدىڭلار، ئىككىڭلار بىر-بىرىڭلارغا ناھايىتى قاملىشىسىلەر، مەن ئىككىڭلارغا ئاتا بولاي، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. * — ئۆزۈم قايناتقان مۇسەللەستىن بىرئاز بار، گۆش بىلەن تولىمۇ قاملىشىدۇ، بىر پىيالە ئوتلاپ كۆرەمدىلا؟ — دەپ سورىدى ۋە جاۋابىمنى كۈتمەستىنلا مۇسەللەسنى پىيالىگە قۇيدى. ⑥ قولاشماق، چاك باسماق، باغلاشماق (پىكىر، گەپ سۆز ھەققىدە): — قانداق، سۆزۈم قاملاشتىمۇ؟ — يارايسەن تازا قاملاشتى. * كۈلۈپ كەتتى يارىم قاقاھلاپ، ھۆپپىدىلا قىزاردى يۈزۈم، يار قەلبىنى چۈشەنمىدىمۇ، يا قالدىمۇ قاملاشماي سۆزۈم. ⑦ كۆنمەك، ماسلاشماق، يەرلەشمەك: — ئىدارىنىڭ كاتەكتەك ئۆيىدە زادىلا قاملىشالمىدىم، ئايرىم قورۇ-جاي قىلالايمىكىن دەيمەن، — دېدى يۈسۈپ قادىر قاتتىق بىر كېكىرىۋېتىپ.

قاملاشمىغان سۈپ ① كۆڭۈلگە ياقمايدىغان، ياخشى بولمىغان، بىمەنە، تېتىقسىز، تۇتۇرۇقسىز: قاملاشمىغان گەپ. * ئەھۋالنى چۈشەنگەن مېھرىنىڭ دادىسى كېلىپ قىزىنىڭ دۈمبىسىدىن يىگىتنى ئېلىپ يۈدۈپ ئېلىپ كەتتى. قىز قاملاشمىغان ئىش قىلىپ قويغاندەك يەرگە قاراپ، دادىسىنىڭ كەينىدىن قالماي كېتىپ باراتتى. * دېھقانلار چوڭ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قاملاشمىغان بىر ئىشنى ئۆتكۈزۈپ قويدى. ② ساختا، يالغان: ئاخىرىدا سىزگە شۇنىمۇ ئېيتىۋالاي، سىز ئۆزىڭىزنى ئالىجاناب، ۋىجدان ئىگىسى قىلىپ كۆرسىتىپ تولىمۇ قاملاشمىغان كومېدىيىنى ئوينىدىڭىز. ③ ئەپسىز، بىئەپ: — بۇ قار تازا قاملاشمىغان بىرچاغدا ياغقىلى تۇردىغۇ؟. * راسا قاملاشمىغان ۋاقىتتا، شۇنداق دەپ سېلىپتىمەن.

قاملاشمىغان گەپ بىمەنە، تېتىقسىز، كىشىگە ياقمايدىغان، يالغان، خاتا گەپ، سۆز: قانداق دېگەن قاملاشمىغان گەپ بۇ. * — سىز چەت ئەلدىن كەلگەن مېھمان، مېنى كەچۈرۈڭ، قاملاشمىغان گەپ قىلىپ قويدۇم، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

قامۇس ئى [ئە] مۇكەممەل، تولۇق لۇغەت، ئېنسىكلوپېدىيىلىك لۇغەت: «تۈركىي تىللار دىۋانى» قاراخانىيلار دەۋرىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتى، تىلى، تۇرمۇش ئۆرپ-ئادىتى، ئەدەبىياتى قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن مۇكەممەل قامۇس. * قامۇس لۇغەت شەكلىدىكى توپلام، ھەممە ساھەنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى سىستېمىلىق، مۇكەممەل چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان قورال. * خەلق ئېغىز

ئەدەبىياتى – ھايات قامۇسى، تارىخنىڭ
ئەينىكى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئەمگىكى، ئىجتىمائىي
تۇرمۇش ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى داۋامىدا
ۋۇجۇدقا كەلگەن. * «ئون ئىككى مۇقام»
ھەقىقىي مەنىسى بويىچە پۈتۈن ئۇيغۇر
ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكىلىق تىل
بىلەن ئىپادىلىگەن چوڭ ھەجىمدىكى بەدىئىي
قامۇس.

قامۇسچە رەۋ. قامۇسقا ئوخشاش، قامۇس-
تەك: ئۇ كېگىلنى پېپەنلىك يوسۇندا يەڭمىدى،
بەلكى ئاددىي ھالدا ئۇنى كارغا كەلمەيدىغان
نەرسە دەپ قاراپ بىر چەتكە تاشلاپ
قويىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، كېگىل
سىستېمىسىنىڭ قامۇسچە مول مەزمۇنىغا
سېلىشتۇرغاندا، ئۇ سۇنئىي مۇھەببەتتىن ۋە
چولتا، كۈچسىز ئەخلاقتىن باشقا ھېچقانداق
ئىجابىي نەرسە ئېلىپ چىقالمىدى.

قامۇسلۇق سۈپ. قامۇسقا يېتىدىغان،
قامۇسقا لايىق: ئىقلىمى ياغ، سۈيى شەر-
بەت، تۇپرىقى زەر، تۇتىيا، مىڭ قامۇسلۇق
تارىخى بار شانۇشەۋكەتلىك ئېلىم.

قامۇسنامە ئى ← قامۇس.

قامىماق I پ ① ئەركىنلىكتىن مەھرۇم
قىلىپ قاماقخانا، تۈرمە قاتارلىقلارغا
سولىماق، قاماققا ئالماق، تۇتقۇن قىلماق:
تۈرمىگە قامىماق. * بۇنىڭدىن قاتتىق غەزەپ-
لەنگەن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، شۇ يەردىلا
ھۆكۈم ئېلان قىلىپ، بۇ ئىككى نەپەر جاھىل
دۈشمەننى قاماشقا بۇيرۇدى. * بار ئىدى
بۇ تۈرمىدە پولات بىلەن ئىككى كىشى، قامىغان
بەگ، ھۆكۈمەتكە قارشىلىق بولغاچ ئىشى.
② كۆچمە. تۇتماق، قامال قىلماق: ئېسىلدۇر
سېخىي يازنىڭ نېمەتلىرى، خىللىرى مېۋىلەرنىڭ
تۈرلۈك-تۈمەن. ئۈزۈملەر يالتىرايدۇ ياقۇت
بولۇپ، ئوخشىغان ئەنجۈر، ئانار ئەجەب
بەلەن، يۈرەكنى شېرىنلىكى قامىۋالار،
ئۆتكەنلەر يېمىسمۇ قارىۋالار. * قامىيالمىدى
خەلق ئەقلىنى زىندانلارغا بەتنىيەت جاللات.
چولپان قىزىم ئەل ئارزۇسىدىن ياراتماقچى
بولدى كەشپىيات. ئۈنچار گىلەم توقىدى
ئاخىر، ئەركىنلىكتە.

قامىماق II پ ① يورۇقلۇق، نۇر قاتار-
لىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن كۆرۈش ئىقتىدا-
رى تەسىرگە ئۇچراپ خىرەلەشمەك؛
ئېنىق كۆرەلمەيدىغان، پەرق ئېتەلمەيدى-
غان بولۇپ قالماق: ئەتىدىن كەچكىچە
تېلېۋىزور كۆرۈپ كۆزلىرىم قاماپ كەتتى. *
ۋەزىر شۇنداق قاراپتۇ، قاراپ كۆزى قاماپتۇ:
تۇرغان يېرى چۆل ئىكەن، ئىچى چوڭ كۆل
ئىكەن. ② غورا ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەر-
نى كۆپ يېگەندە چىش نېرۋىلىرى
كۈچلۈك تەسىرگە ئۇچراش تۈپەيلى،
چاينىغاندا چىش بىر قىسما بولماق: ئانىسى
غورا يېسە، قىزىنىڭ چىشى قاماپتۇ (ماقال).
* – ئىككىڭلارغا نېمە بالا تەگدى؟ ئانىسى
غورا يېسە قىزىنىڭ چىشى قاماپتۇ دەپ، مەن
يۆتەلسەم سىلەرنىڭ كۆزۈڭلار قىزىرىپ
كېتىپتىغۇ؟ قاپىقىڭلارنى ھەرە چېقىۋالدىمۇ؟ –
دېدى مۆمىنئاخۇن.

قان ئى ① <ئانات> ئادەم ياكى يۇقىرى
دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ ئايلىنىش
سىستېمىسىدىكى سۇيۇق توقۇلما. توق
قىزىل ياكى قارىغا مايىل قىزىل رەڭدە
بولىدۇ، سېپىق پۇراققا ئىگە. قان
پلازمىسى، قان دانىچىسى ۋە قان پلاستىن-
كىسىدىن تۈزۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئوزۇقلۇق
ۋە گورمۇنلارنى بەدەندىكى ھەرقايسى
توقۇلمىلارغا توشۇش، بەدەندىكى كېرەكـ-
سىز ماددىلارنى چىقىرىش ئورگىنىغا
يەتكۈزۈش، بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى
تەڭشەش ۋە ۋىرۇسلارنى توشۇش
روللىرىنى ئوينايدۇ. ② كۆچمە. جان:

قانغا قان ئالماق.

قان ئازلىق كېسلى <تب> تبابەتچلىكتە ئېغىر بولغان كەم قانلىق كېسلىگە قارىتا ئېيتىلىدۇ.

قان ئاققۇزماق ① زەخملەندۈرۈش، ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق قانلىق ۋەقە تۇغدۇرماق، ئۆلۈم-يېتىم ئىشنى كەلتۈرۈپ چىقارماق، قەتل قىلماق: ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا قان ئاققۇزىدىغان ئىش قىلساق بولمايدۇ. ② قۇربانلىق قىلماق، مال ئۆلتۈرمەك، قان قىلماق.

قان ئالماق <تب> ئوكۇل يىڭنىسى ئارقىلىق ۋېنا تومۇردىن قان سۇيۇقلۇقىنى سۈمۈرۈپ ئالماق.

قان ئامبىرى <تب> دوختۇرخانىلاردىكى زاپاس قان ساقلىنىدىغان ئۈسكۈنە.

قان ئايلىنىش <بىئول> قان سۇيۇقلۇقى يۈرەكتىن ئېقىپ چىقىپ ئارتېرىيە قان تومۇرلىرىغا كىرىپ، ئوكسىگېن، ئوزۇقلۇق ماددىلار ۋە گورمون قاتارلىقلارنى بەدەندىكى ھەرقايسى توقۇلمىلارغا توشۇيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە توقۇلمىلاردىكى كاربون (IV) ئوكسىدى قاتارلىق كېرەكسىز ماددىلارنى ۋېنا قان تومۇرى ئارقىلىق يۈرەككە قايتۇرۇپ كېلىپ، ئاندىن ئۆپكە ئارتېرىيىسى ئارقىلىق ئۆپكە ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ گاز ئالماشتۇرۇش جەريانىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۆپكە ئارتېرىيىسى ئارقىلىق يۈرەككە ئېقىپ كىرىدۇ. قان ئايلىنىش مانا مۇشۇنداق بىر پۈتۈن ئايلىنىش جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قان بەرمەك <تب> ساغلام كىشىلەرنىڭ قان سۇيۇقلۇقىنى مەلۇم ئەسۋابلار ئارقىلىق كېسەل كىشىنىڭ تېنىگە كىرگۈزمەك.

قان بولماق ① قانغا بويالماق: قولۇم قان بولدى. ② كۆچمە. قاتتىق ھەسرەتلەنمەك، قاتتىق سىقىلماق، ئازابلانماق، خۇن بولماق: مەن ئۆزۈمنى دەپتىمەن گۈزەل، بىراق ساڭا يەتمىگىم گۇمان. رەشك بىلەن يېنىپ شۇ مەھەل، يۈرەك-باغرىم بولدى لەختە قان.

قان بولۇشۇپ كەتمەك ئۇرۇشۇپ بىر-بىرىنى يارىدار قىلىشماق، ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇشماق: — تالاشىسۇن، — دېدى كامال سۆز قىستۇرۇپ، — تالىشىپ قان بولۇشۇپ كەتسۇن بۇ ئىتلار! * ئۇلار كىچىككىنە بىر ئىش ئۈچۈن قان بولۇشۇپ كېتىشتى.

قان بېجى تارىس. كونا جەمئىيەتتە ئۆلتۈرۈپ ساتقان، ئۆزلىرى يېيىش ئۈچۈن سويغان مالغا ئېلىنىدىغان باج.

قان بېسىمى <تب> تومۇرلاردىكى قان سۇيۇقلۇقىنىڭ تومۇر دىۋارىغا بولغان بېسىمى. ئۇ يۈرەكنىڭ قىسقىرىشى ۋە ئائورتا دىۋارىنىڭ ئېلاستىكلىق تەسىرى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدۇ. يۈرەك قىسقىرىغان ۋاقىتتىكى ئەڭ يۇقىرى قان بېسىمى قىسقىرىش بېسىمى، كېڭەيگەن ۋاقىتتىكى ئەڭ تۆۋەن قان بېسىمى كېڭىيىش بېسىمى دەپ ئاتىلىدۇ.

قان بېسىمىنى ئۆلچىگۈچ <تب> قان بېسىمىنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. رېزىنكە خالتا، ناسوس ۋە مانومېترلاردىن تەشكىل تاپىدۇ. مانومېتر ئادەتتە سىماب قاچىلانغان شكالىلىق ئەينەك نەيچىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

قان پلازمىسى <ئانات> قان سۇيۇقلۇقىنىڭ قان دانىچىسى ۋە قان پلاستىنكىسىدىن باشقا قىسمى. رەڭسىز، سۇزۇك سۇيۇقلۇق بولۇپ، تەركىبىدە سۇ، ئانئورگانىك تۇز، ئوزۇقلۇق ماددىلار،

گورمۇن ۋە ئورىيە كىسلاتاسى قاتارلىقلار
بولىدۇ. ئۇ قىل قان تومۇرلىرىدا سۈزۈل-
گەندىن كېيىن توقۇلما سۇيۇقلۇقىغا
ئايلىنىدۇ.

قان پلاستىنكىسى <ئانات> قان
سۇيۇقلۇقىنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىدىن
بىرى. قان دانىچىسىدىن كىچىك، شەكلى
رەتسىز كېلىدۇ. تەركىبىدە ترومبوكىنازا
بولۇپ، قاننىڭ قېتىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

قان تەپمەك ← **قان يۈگۈرمەك.**

قان تەرەت قىلىش <تىب> چوڭ-كىچىك
تەرەتلەردە قاننىڭ ئارىلىشىپ كېلىشى
كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قان ترومبىسى <تىب> ئارتېرىيە قان
قېتىشىشى ياكى قان تومۇر دىۋارىنىڭ
زەخىملىنىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەي-
لىدىن يۈرەك ياكى قان تومۇرنىڭ ئىچكى
قىسمىدا ئاز مىقداردىكى قاننىڭ قېتىۋېلى-
شى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدىغان
مونەكلەر. يۈرەك ياكى قان تومۇرلارنىڭ
ئىچكى دىۋارىغا يېپىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ
تەدرىجىي ئورگانىكلىشىپ ئورگانىزمنىڭ
بىر قىسمىغا ئايلىنىشى ياكى ئاجراپ
كېتىپ قان تومۇرلاردا كەپلەشمىلەرنى
شەكىللەندۈرۈشى مۇمكىن.

قان تومۇر <ئانات> قان سۇيۇقلۇقى
بەدەندە ئايلىنىپ ئۆتىدىغان نەيچىسىمان
قۇرۇلما. ئۇ ئارتېرىيە، ۋېنا ۋە قىل قان
تومۇرلىرىغا بۆلۈنىدۇ.

قان تۆكمەك ① قانلىق جەڭ قىلماق،
ئۆلتۈرمەك: قان تۆكمەي ئازادلىققا چىققىلى
بولمايدۇ، دۈشمەندىن قورقماسلىقىمىز كېرەك.
* — ئەي يىگىت — دېدى ھاتەم ئىككىنچىسى-
گە، — ئاللادىن قورقماي نېمىشقا ناھەق قان
تۆكىسلەر؟ ② جان پىدا قىلماق، ئۆزىنى
قۇربان قىلماق: — ئۇلارغىلا يۆلىنىۋالغان
بىلەن بولمايدۇ، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ
چۈشەندۈرۈپ، — مۇنداق قىلساق، قان تۆكمەي
تۇرۇپ تەييارغا ھەييار بولۇۋېلىش بولۇپ
قالىدۇ. * توشقان دەريا بىر ياندا شاۋقۇن
سالار، گاھى-گاھى جىم بولۇپ غەمگە قالار.
شۇنداق ئۆتتى بۇ كېچە ۋەھىمە بىلەن، قان
تۆكۈشكە كۆز قىيماي رەھىمە بىلەن.

قان تىپى <تىب> قاننىڭ تىپلىرى.
ئۇ قان ھۈجەيرىلىرىنىڭ قېتىشىش ھادى-
سىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن
O، A، B، ۋە AB دىن ئىبارەت تۆت
خىل قان تىپىغا بۆلۈنىدۇ. قان بەرگەندە
O تىپتىكى قاننى ھەممىسىگە بەرگىلى،
AB تىپىغا خالىغان تىپتىكى قاننى بەرگىلى
بولىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭغا چوقۇم
ئوخشاش تىپتىكى قاننى سېلىش كېرەك.

قان چۆكۈش <تىب> يېڭى قاننى
ئالاھىدە ياسالغان شكاللىق ئەينەك
نەيچىگە قاچىلاپ، مەلۇم ۋاقىت تىنچ
ھالەتتە تۇرغۇزغاندىن كېيىن، قىزىل
قان دانىچىسى قان پلازمىسىدىن ئايرىلىپ
ئاستىغا قاراپ چۆكىدۇ. قىزىل قان
دانىچىسىنىڭ چۆكۈش سۈرئىتى «قان
دانىچىسىنىڭ چۆكۈش نىسبىتى» ياكى
قىسقارتىلىپ «قان چۆكۈش» دەپ
ئاتىلىدۇ. قان چۆكۈشنى ئۆلچەش
كلىنىكىلىق دىئاگنوز قويۇشتا مۇھىم
ئەھمىيەتكە ئىگە.

قان چىپچىشماق ئۇرۇشۇپ بىر-بىرىنى
يارىدار قىلىشماق، قاتتىق ئۇرۇشماق.

قان چىقارماق خۇراپاتلىقتا بىرەر جانلىقنى
بوغۇزلاپ ئۆلتۈرۈپ خۇدالىق قىلماق؛ قان
قىلماق.

قان دانىچىسى <ئانات> قان سۇيۇق-
لۇقىدىكى ھۈجەيرە. قىزىل ئىلىك، تال
قاتارلىقلاردىن ئىشلىنىپ چىقىدۇ. ئادەتتە

ئۇ «ئاق قان دانىچىسى» ۋە «قىزىل قان دانىچىسى» دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ.

قان رايى <تىب> خىمىيىلىك تەجرىبە ئۇسۇلى ئارقىلىق قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى قىزىل قان دانىچىسى، ئاق قان دانىچىسى، قان پلاستىنكىسى قاتارلىقلارنىڭ سانىنى ھېسابلاپ چىقىش نەتىجىسىدە ئىشلەنگەن جەدۋەل. دىئاگنوز قويۇشتا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قان رەڭ رەڭگى قانغا ئوخشاش رەڭ، قېنىق قىزىل رەڭ.

قان زەردابى <ئانات> قان پلازمىسىدىكى تالا ئاقسىلىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن قالغان ئاچ سېرىق رەڭلىك سۈزۈك سۇيۇقلۇق. ئۇنى قان سۇيۇقلۇقى قاتتىقلاندىن كېيىن ئايرىپ ئالغىلى بولىدۇ.

قان زەردابى كېسەللىكى <تىب> قان زەردابىنى ئوكۇل قىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان زىيادە سەزگۈرلۈكى ئېشىپ كېتىش خاراكتېرلىك بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا بوغۇملار ئاغرىش، ئەسۋىلەر پەيدا بولۇش، پۈتۈن بەدەندىكى لىمفا تۈگۈنى ئىششىش ۋە قىزىتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قان زەھەرلىنىش كېسىلى <تىب> كېسەللەنگەن جاي چىقارغان زەھەرلىك ماددىلار (باكتېرىيە، زەھەر قاتارلىقلار)نىڭ قان سۇيۇقلۇقىغا كىرىپ قېلىشى نەتىجىسىدە پۈتۈن بەدەن زەھەرلىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

قان سۇيۇقلۇقى <ئانات> → **قان.**

قان شورىغۇچى قان شورايدىغان، قان شوراشقا ئادەتلەنگەن: قان شورىغۇچى قۇرت.

قان شورىغۇچى قۇرت <زوئول> بىر خىل پارازىت قۇرت. رەڭگى ئاقۇچ كۆل رەڭ، ئەركىكى بىلەن چىشىسى دائىم چاپلىشىپ تۇرىدۇ. تۇخۇمى چوڭ تەرەت بىلەن سۇغا چىقىرىلىدۇ. سۇدا تۇخۇمدىن چىقىپ تۈكلۈك لىچىنكىغا ئايلىنىدۇ. مىخ قۇلۇلىسىنىڭ تېنىگە ئۆتكەندىن كېيىن قۇيرۇقلۇق لىچىنكىغا ئۆزگىرىدۇ. كىشىلەر سۇغا چۈشكەندە ياكى ھايۋانلار سۇغا كىرگەندە قۇيرۇقلۇق لىچىنكا قۇلۇلىدىن ئايرىلىپ تېرىگە، ئاندىن ئادەمنىڭ ئىچكى ئورگانلىرىغا ئۆتۈپ، رەسمىي يېتىلگەن قۇرتقا ئۆزگىرىدۇ. يېتىلگىنى ئاساسەن جىگەر ۋە ئۈچەيدە ياشاپ قان شورىغۇچى قۇرت كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ.

قان شورىغۇچى قۇرت كېسىلى <تىب> قان شورىغۇچى قۇرت ئادەم بەدىنىگە كىرگەندىن كېيىن، جىگەر ۋە ئۈچەيدە پارازىت ياشاپ پەيدا قىلىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا، قىزىش، سوغان پەيدا بولۇش، ئىچ سۈرۈش، قورساقتا سۇ چۈشۈش ۋە جىگەر بىلەن تال چوڭىيىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قان شورىماق قاتتىق ئەزمەك، دەھشەتلىك ئېكسپلاتاتسىيە قىلماق: شامەخسۇت بىلەن بەگ-غوجىلار شۇنچە يىللاردىن بېرى بىزنى قۇل قىلىپ قېنىمىزنى شورىدى. خالىسا ئاتتى، خالىسا ساتتى.

قان شېكىرى <ئانات> قان تەركىبىدىكى شېكەر ماددىسى. ئاساسەن گلۇكوزىدىن ئىبارەت بولۇپ، يېمەكلىكلەردىكى كراخمال ۋە شېكەرلەردىن كېلىدۇ.

قان شىرنىسى <ئانات> → **قان پلازمىسى.**

قانغا بويماق قانلىق قىرغىن قىلماق، نۇرغۇن قان تۆكمەك: ئۇنداق قىلماي،

ماجۇڭيىڭغا قويۇپ بەرسەك، ئۇ لومودى بۇ يەردە ئۆز ئالدىغا پادىشاھلىق قۇرىمەن دەپ ئەزىز يۇرتىمىزنى قانغا بوياپ تاشلايدىغان ئوخشايدۇ.

قانغا قان، جانغا جان ئالماق ← جانغا جان، قانغا قان ئالماق: – ئاتام خېلى ياخشى بولۇپ قالغان، ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرغاندا، مەن بۇنىڭدىن قانغا قان، جانغا جان ئالىمەن! – دېدى تازچاق. * ئاغزىدىن ئىمان، قولىدىن تەسۋى چۈشمەيدىغان بۇ قاتىللاردىن قانغا قان، جانغا جان ئالماي بولمايدۇ.

قان قاچماق رەڭگى، تۇسى ئۆزگەرمەك؛ رەڭگى ئۆچمەك، تاتارماق: ئەتىسى ئەتىگەندە، دوختۇر رىككاردو رەڭگىدىن قان قاچقان، چارچىغان ھالدا جېمانىڭكىگە كىرىپ كەلدى. * شاۋۇدۇنباينىڭ بۇ سۆزى بىلەن تەڭ، خەتتاتنىڭ چىرايىنىڭ قېنى قاچتى، لەۋلىرى دىرىلدەپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىغا بىردەمدىلا تەر تامچىلىرى تەپچىرەپ چىقتى.

قان قەرز باشقىلارنى ئۆلتۈرۈش، جېنىنى ئېلىش بەدىلىگە تۆلىنىدىغان قەرز، قانلىق قەرز: ئەيسا پاششاپ مەخسۇت بەگنىڭ قوراللىق لۈكچەكلىرىنىڭ باشلىقى بولۇپ، ئىككى قولى بىگۇناھ خەلقنىڭ قىپقىزىل قېنى بىلەن بويالغان، سانسىز قان قەرزگە بوغۇلغان ئەبلەخ ئىدى. * – كەلدى، بۇيرۇق، – ئابلىمىت ئېيتتى ئۇلارغا خۇش خەۋەر، – قىلمىشى، قان قەرزى بەگنىڭ ئاشتى چەكتىن شۇ قەدەر.

قان قەرزگە بوغۇلماق ئادەملەرنى ناھەق ئۆلتۈرۈپ نۇرغۇن جانغا قەرزدار بولماق: بىزنىڭ ئالدىمىزدا تۇرغان جادۇگەرلەر – قان قەرزگە بوغۇلغان ئەشەددى قانخورلار، زەھەرلىك ·چايانلاردۇر.

قان قۇسقۇر « قان قۇسۇپ، ئۆلگەيسەن» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى: ئۇ قان قۇسقۇر بىزگە نېمىلەرنى قىلمىدى؟

قان قۇسماق ① قان ياكى قان ئارىلاش قۇسماق: ئىلاجسىز ماڭدى دادام مىڭ تەستە تۇرۇپ، ياتتى يەنە ئىش قىلالماي خاڭدا قان قۇسۇپ. ② كۆچمە. كۆڭلى قاتتىق ئازابلانماق، ئىچى ئۆرتەنمەك.

قان قۇيۇشلۇق مېتىسلاشتۇرۇش. چارۋىلارنىڭ مەلۇم بىر خىل نەسلى تەلەپكە ئۇيغۇن بولغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ مەھسۇلدارلىقىدا مەلۇم نۇقسانلىرى بولۇپ، ئۇنى ئۆز نەسلى ئىچىدە دەرھال ئۆزگەرتىپ كەتكىلى بولمىسا، باشقا نەسلىدىن مەقسەتلىك تاللاپ تۇرۇپ ھېلىقى نۇقسانلىق نەسىل بىلەن بىرلا قېتىم مېتىسلاشتۇرۇپ، چىققان مېتىسنى يەنە ھېلىقى نۇقسانلىق نەسلىنىڭ ئىچىدە داۋاملىق مېتىسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىش. ئۇ يەنە نەسىل ياخشىلاش خاراكتېرىدىكى مېتىسلاشتۇرۇش دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قان قېرىنداش ① بىر ئاتا-بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بىر ئەۋلادقا مەنسۇپ قېرىنداش، بىۋاستە تۇغقان: ئۇ بۇ ئىشتىن شەخسىي خاھىشى بويىچە باش تارتىدىغان بولسا، ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئاقسۇغا بېرىپ، بىر تۇغقان قان قېرىندىشىم دەپ تۇرماي، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ جازالىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. ② بىر مىللەتتىن بولغان، بىر نىشان، بىر مەقسەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان كىشىلەر: ئېچىلماي سولدى گۈل-غۇنچە، بولۇپ كۆكلەمگە زار شۇنچە، جۇدۇن پەسلىدە ئايرىلدۇق، تۇمەنمىڭ قان قېرىنداشتىن.

قان قېرىنداشلىق قان قېرىنداشلاردا بولىدىغان، قېرىنداشلارچە، ناھايىتى يېقىملىق: بۇ چوڭقۇر دوستلۇق مېھرىنى ئېلىپ، يۇرتىمىزدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا يەتكۈزىمىز. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇ خىل ھەقىقىي قان قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتنىڭ تېخىمۇ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن تىرىشىمىز!

قان قېيىش <تىب> يەرلىك قىزىل تومۇرلار ياكى قىل تومۇرلار كېڭىيىپ، ئۇلارغا كېلىدىغان قان مىقدارى ئېشىپ، قان ئېقىمى تېزلىشىدىغان بىر خىل ھادىسە. بۇ ھارارەت تەسىرىدە قىزىل تومۇر كېڭىيىش، تومۇرلارنى تارايتقۇچى نېرۋىلار پالەچلىنىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدۇ. ھەزىم قىلىش چېغىدا ئاشقازان ۋە ئۈچەيدە، ھەرىكەت قىلغان چاغدا گۆشلەردە بۇ خىل ھادىسە يۈز بېرىدۇ. ھاياجانلانغاندا ۋە ھەر خىل غىدىقلىنىشلاردىمۇ يەرلىك قان قېيىش ھادىسىسى كېلىپ چىقىدۇ.

قان قىزىقلىق قىزىققانلىق، مىجەزى ئىتتىكلىك: — ئۆگىنىشكە ۋاقتىڭنى كۆپ ئاجرات، غەيرەتلىك بول، قان قىزىقلىقىڭنى تۆگىتىپ كەمتەر بول، — دېدى ئانام ماڭا. * سەن ھەرگىز قان قىزىقلىق قىلمىغىن!

قان قىزىل ماددىسى <بىئول> تەركىبىدە ئىككى ۋالېنتلىق تۆمۈرى بولغان فورفورىن مولېكۇلىسى، يەنى گېموگلوبىن مولېكۇلىسىنىڭ ئوكسىگېن بىلەن بىرلىشىدىغان قىسمى.

قان قىساسى ئۆلتۈرۈش، جېنىنى ئېلىش بەدىلىگە ئېلىنىدىغان قىساس؛ چوڭقۇر ئۆچمەنلىك، ئىنتىقام: دەل مۇشۇ ئىشلار بولۇۋاتقاندا، بەھزاد بۇلغارىينىڭ ئىنىسى نۇشاد 220 يۈزمىڭ لەشكەر بىلەن ئاكىسىنىڭ قان قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن يېتىپ كەلدى.

قان قىلماق ① بىرەر مالنىڭ بېشىنى كەسمەك، مال بوغۇزلىماق، مال ئۆلتۈرمەك: — بۇنداق قىلسىلا، قان قىلىپ كاتتا نەزىر بەرگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ، — دېدى باخشى ھېچ قىزارماستىن، رەپىق ئاكىنىڭ قويلىرىنى ئېڭىكى بىلەن كۆرسىتىپ. * بۇ ئېشتا ئەر-خوتۇننى بىر-بىرىگە ئامراق قىلىدىغان دۇرۇتنى يۈز مەرتەم ئوقۇپ، ئاندىن قان قىلىش كېرەك. ② بىرەر كېسەل ياكى ئۇچۇقنى كەتكۈزۈش ئۈچۈن قوي، ئۆچكە، توخۇ ياكى كەپتەر قاتارلىقلاردىن بىرەرىنى بوغۇزلاپ ئىسسىق قېنىنى ئادەم بەدىنىگە تەگكۈزمەك؛ قان ئاققۇزماق: ئۇنىڭغا مەشھۇر تېۋىپ تەييارلىغان تۈرلۈك-تۈمەن دورا-شەربەتلەرمۇ كار قىلمىدى. قارا قوينىڭ تېرىسىگىمۇ ئېلىشىپ باقتى، قىرقىلمىغان كۆك ئوغلاقنىمۇ قان قىلىشىپ كۆردى، باخشىمۇ ئوقۇپ باقتى، داخانمۇ چوقۇپ باقتى، ھېچقايسىسى پايدا قىلمىدى. * — ئۇچۇقنى قاچۇرۇش ئۈچۈن قان قىلماي بولمايدۇ، — دېدى سوپى. ③ قان تەگكۈزمەك؛ قان يۇققۇزماق، قانغا بويىماق: چاپىنىڭنى قان قىلىپسەن. * مەن قولۇمنى قان قىلدىم. * ئۇ ھەدەپلا تەكشۈرگۈچىنىڭ ئاغزى-بۇرنىنى قان قىلدۇ. ④ كۆچمە. قاتتىق ئازابلىماق، ئېغىر دەردكە دۇچار قىلماق: ئۇ ھەدەمنىڭ ئىشى يېتەرلىك دەرىجىدە كىشىنىڭ يۈرەك-باغرىنى قان قىلدى. * چاقنىغان قارا كۆزى بىرەھىم ئىكەن، بىلدىم، كىرپىكىنى ئوق ئەيلەپ، يۈرەكنى قىلار قان قىز.

قان قىلىۋەتمەك قانغا بويىماق، قانغا مىلىمەك: ئۇ دۈيجاڭ زىۋىرشانى ئۇرۇپ ئاغزى-بۇرنىنى قان قىلىۋەتسىمۇ يەنە شۇنىڭ راست.

قان كەتمەك ① بىردىنلا قان چىقماق، قان ئاقماق، قانىماق: بىرىنىڭ تايىقى ئۇنىڭ بۇرنىغا تېگىپ كېتىپ قان كەتتى، كىشىلەر

ئۇلاشتى. * مەخسۇت بەگ ئۇنىڭ ئېغىزىغا مۇشت بىلەن بىرنى سالدى، ئىسام خاتىپنىڭ بىر چىشى ئېزىلىپ، ئېغىزىدىن ئوقتەك قان كەتتى. ② كۆچمە. پەقەت چىدىيالماي قالماق، قاتتىق ھەسەت قىلماق: بۇلارنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئىچىدىن قان كەتتى.

قان كەچمەك قانلىق، جەڭلەرگە قاتناشماق: — ئۇلار قان كېچىپ بولسىمۇ، بەلگىلەنگەن نىشاننى ئىگىلمەي قويمىدى، — دېدى سوپاخۇن تەنجاڭ. * مەن نېچۈن سۆيمەيمەن ئۇ سۆيگەن گۈلنى. مەن نېچۈن سۆيمەيمەن ئۇ سۆيگەن يەرنى. باللار سۆيۈندۇق بۇگۈن بۇ تاغدىن، ئاتىلار قان كېچىپ قىلغاچقا جەڭنى.

قان كېزىك <تب> ئۇچەي قاناش تۈپەيلىدىن چوڭ تەرەت قان ئارىلاش كېلىدىغان بىر خىل كېزىك.

قان گۇرۇپپىسى <تب> ← **قان تىپى.**

قان نوكچىسى <تب> ← **قان ترومبىسى.**

قاننى قان بىلەن يۇغلى بولمايدۇ قاتىلغا كەڭچىلىك قىلىپ، گۇناھىدىن ئۆتۈشكە ئىشارە: — يىغلىماڭ، رەقىپ جۇرېن، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، — قاننى قان بىلەن يۇغلى بولمايدۇ. * قاننى قان بىلەن يۇغلى بولامدۇ؟ مەن ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتتۈم.

قان ئۇيۇمىسى <تب> ← **قان ترومبىسى.**

قان ئېقىتماق ← **قان ئاققۇزماق.**

قان ئىچەر قاتىل، ئادەم ئۆلتۈرگۈچى، ئەشەددى زالىم: ئۇ قان ئىچەر زالىمدىن قاچان قۇتۇلارمىز دەپ ھەسرەت چېكەتتى. * مايسىخان ئۆزى ئوبدان، بەزىدە خۇيى يامان، ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى، قان ئىچەر قارا زامان. // ئۆتمۈشتە سىياسەت چىرىك بولغاچقا ئاشۇ سىدىق قازىدەك قان ئىچەرلەر شۇنچە كۆپ ئادەملەرنى بوزەك قىلغانىدى.

قان ئىچكۈر ← **قان ئىچەر:** بۇ گەپچە شىنجاڭ خەلقى ئۇمۇرۋايەت قان تۆكۈلۈشتىن قۇتۇلماي، ناھەق ئۆلۈپ تۈگەشكۈدەكقۇ! بىز خەلقنى جەبىر-زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرىمىز، قان ئىچكۈرلەردىن قۇتۇلدۇرىمىز دەپ ئىنقىلاب قىلغان.

قان ئىچمەك قاتتىق زۇلۇم سالماق؛ قاتىللىق قىلماق: سەنلەر تۇتۇپ بېرىش، ئۆلتۈرۈش، قان ئىچىش ھېسابىغا مەنسەپ ئورنىغا ئىگە بولغانلار. * — دېمەمسەن، قانۇندا كەمبەغەللەر ئاچلىقتىن ئۆلسۇن، بەگزادىلەر قان ئىچىپ سەمرىسۇن دېگەن ماددا بارمۇ؟ — دېدى قاسىم قاينىغان ھالدا.

قان ئىشلەش <فىزئول> قىزىل ئىلىك، لىمفا تۈگۈنى ۋە تال قاتارلىق ئەزالارنىڭ قان ھۈجەيرىسى ۋە قان پلاستىنكىسى ئىشلەش جەريانى.

قان ئىشلىگۈچى ئەزالار <فىزئول> قان ھۈجەيرىسى ۋە قان پلاستىنكىسىنى ھاسىل قىلىدىغان ئەزالار. ئادەتتە قىزىل ئىلىك، لىمفا تۈگۈنى ۋە تالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قان يۇتماق قاتتىق ھەسرەت چەكمەك؛ قاتتىق قايغۇرماق، ئازابلانماق: ئۇ گېپىنى تۈگىتىپ نېرىقى ئۆيگە كىرىپ كەتتى، بىچارە نەسىبە ئىچىدە قان يۇتۇپ، دەردىنى تېشىغا چىقىرالماي قالدى. * كوچاڭدىن تولا ئۆتتۈم، سۆگەت شاخىنى تۇتۇپ. سەن چىقمايسەن ئۆيۈڭدىن، مەن يۈرۈيمەن قان يۇتۇپ.

قان يۈگۈرمەك يۈزىدە قىزىللىق پەيدا بولماق، قانلار كۆرۈلۈشكە باشلىماق، قىزارماق: راھىلەنىڭ قېنى بىمارنىڭ زەئىپ تومۇرىغا تامغاندا، ئۇنىڭ زەپىراندەك سارغايغان

چىرايىغا ئاستا-ئاستا قان يۈگۈردى. * ھەيدەرنىڭ چىرايىغا قان يۈگۈردى، ئۇ قولىغا دوپپىسىنى ئېلىپ ئاقىرىپ كەتكەن بېشىنى تاتىلاپ تۇرۇپ: — شۇنداق دېگىن، ئۇنداق بولسا بەك ئەرزان، — دېدى.

قان يىغلىماق زار-زار يىغلىماق، قاتتىق يىغلىماق، قاتتىق قاقشىماق: ئۇلارنىڭ نەق ئۈستىدىن چۈشكىنىگە خۇشال بولغان پەرھات ئۇلارنىڭ قېشىغا ئوقتەك يۈگۈرۈپ كېلىپ: — پۇلنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىڭلار، بىچارە ئايال قان يىغلاۋاتىدۇ، — دېدى. * دىلبىرىم كەتتى يىراققا ئۆتى مەندىن كەتمىدى. ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام دەردىم خۇداغا يەتمىدى.

قېنى قاينىماق ← قېنى قىزىماق: كېرىمجان دېگەن ئۇستا قوشچى يىگىت: — بۇ تۈزى كەم گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇڭلار، بىز ئاغىچىئايلام ئوينىمايمىز. قوش ھەيدەيمىز، — دەپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى چىقتى، مانا شۇ ۋاقىتتا رازىيەنىڭ قېنى قايناشقا باشلىدى.

قېنى قىزىق ئاسانلا ئاچچىقلىنىدىغان، تېرىككەك، ئاچچىقى كەلسە ئۆزىنى تۇتالمايدىغان، ئاچچىقى يامان: — قېنى قىزىق ئادەم. * ئەمما سىزگىمۇ ئازراق پىكرىم بار، قېنىڭىز قىزىقراق ئوخشايدۇ، بەزى ئىشلارغا سەۋر-تاقەت قىلىش تەس ئەلۋەتتە، لېكىن شۇنداقتىمۇ، — دېدى شۇجى كۆزەتچىگە كۈلۈمسىرىگەن ھالدا.

قېنى قىزىماق ئاچچىقى كەلمەك، غەزەپلەنمەك: بىردىنلا باشلىقنىڭ ناھەق ئازار بەرگىنىگە زادى چىداپ تۇرالمىدىم، قېنىم شۇنچىلىك قىزىدىكى، تۇمشۇقۇمنى پۇرۇشتۇرۇپ، لېككىدە ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. * ئابدۇۋەلى بۇ شاللاقنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى قانچە تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشسىمۇ، لېكىن بارغانسېرى قېنى قىزىۋاتاتتى.

قانائەت ئى [ئە] ① ئازغا ياكى بارىغا كۆنۈش، بارى بىلەن كۇپايىلىنىش، نەپسىنى يىغىش؛ كۆپكە، جىققا ئىنتىلمەسلىك: قانائەت قىلماق. قانائەت — تۈگىمەس خەزىنە (ماقال). * كەمبەغەلنى قانائەت ئاسرايدۇ. * بىزنىڭ پونكىتىمىزدىمۇ ئەنە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئەمەلىيەت جەريانىدا ئىگىلىگەن ئەمەلىي بىلىمىدىن قانائەت قىلىپ، قورسىقىم توق، كۆڭلۈم شوخ، ئۆزگىلەرگە ھاجىتىم يوق، دەپ بۇرۇت تولغاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈۋېتىكەنمەن. ② مەمنۇنلۇق، خۇرسەنلىك، مەمنۇنىيەت: ئاستا-ئاستا ئۇنىڭ چىرايىدا قانداقتۇر بىر خىل يېقىملىققىنا قانائەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. لېكىن كىتاب ئوقۇش ئۇزاق داۋام قىلمىدى، بىردەمدىن كېيىن تۈگمىسگە ئانىنا ئورنىدىنى تاقىغان مەسلىھەتچى ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ③ ئارام، تىنچلىنىش: كۆڭلى قانائەت تاپماق.

قانائەت تاپماق ← قانائەتلەنمەك: بۇ ياشلار كەمبەغەل دېمەي مېنىڭ بېغىمغا كەلگەنىكەن، قويۇمنى ئۇلارغا سويمىغۇچە ھەرگىز قانائەت تاپمايمەن. * — مەن شۇ گېزىتنى بىر كۆرەي، — دېدى نۇرئاخۇن سادىقنىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلى قانائەت تېپىپ.

قانائەت قىلماق ← قانائەتلەنمەك: بولدى، شۇنىڭغا قانائەت قىلايلى، كۆپ يەيمەن دەپ، ئاز يەپ قالمايلى يەنە. * باشقىلارغا ياخشى ئىشلەپ بېرىپ، ئىنساپ بىلەن ئىش ھەققى ئالساڭ، خېرىدارلىرىڭ كۆپ، رىزقىڭ مول بولىدۇ، ئاز پايدا، ئاز ئىش ھەققىگە قانائەت قىلساڭ، خەلق سەن بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا خۇشتار بولىدۇ. * سۆزلىگۈچى كۆپچىلىكنىڭ دىققىتىنىڭ ئۆزىگە قارىتىلغانلىقىغا قانائەت قىلغاندىن كېيىن، سۆزىنى داۋام قىلدى.

قانائەتچان سۈپ. قانائەت قىلىدىغان،

قانائەت قىلالايدىغان، قانائەتلىك: قانائەتچان ئادەم. * ئۇ ئالا يەكتەكنى كىيىپ مەسچىتنىڭ ئىشىكىنى تىپىۋېلىش بىلەن ئۆزىنى خاتىرجەملىك، قانائەتچان هايات ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك هېس قىلدى. * هەر كىشىكى بولسا ئاچكۆز ناۋادا، كۆزى تويماس باي بولسىمۇ دۇنيادا، قانائەتچان ئاچ-يالىڭاچ قالسىمۇ، ئۆتەر كۈنى ئۇمىدلىك هەم هايادا.

قانائەتچانلىق «قانائەتچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ـ سىنىڭدە مەغرۇرلۇق، قانائەتچانلىق، شەخسىي قەهرىمانلىقنىڭ ئۆسۈپ قېلىشىغىمۇ مەن سەۋەبچى بولدۇم، ـ دېدى ئۇ. * ئۇلار بىرهەپتىلىك ۋاقتتىن پايدىلىنىپ، مېڭىسىدىكى مەغرۇرلۇق، قانائەتچانلىق كەيپىياتىغا قارىتا قاتتىق كۈرەش قىلدى.

قانائەتسىز سۈپ. قانائەت قىلمايدىغان؛ قانائەتچان ئەمەس: قانائەتلىك بولۇپ يۈرسەڭ سېنىڭدىن باي كىشى بولماس، قانائەتسىز كىشىدىن بەتگە بولغان بىر خۇمار ياخشى.

قانائەتسىزلىك «قانائەتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قانائەتلەندۈرەرلىك سۈپ. قانائەت ئىگە قىلىدىغان، قانائەتلەندۈرىدىغان، قانائەتلەنگۈدەك: ئۇستا فەرقى ئۇنىڭدىن ئاچچىقلىنىش سەۋەبىنى سورىسىمۇ، قانائەتلەندۈرەرلىك جاۋاب بەرمەيتتى، پەقەت «يامان ئادەم ئىكەن تۆگۈز» بىلەن كۇپايىلىنەتتى. * بۇ قىياس بىزنىڭ هېسسىي سەزگۈلىرىمىزنى كىشىنى قانائەتلەندۈرەرلىك دەرىجىدە چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

قانائەتلەندۈرمەك «قانائەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالاهىدە كۆپپىيە نۇسخىسىغا ئاساسەن ئۈچىنچى قېتىم يېزىلغان خەت كاتىپنى تولۇق قانائەتلەندۈر-دى. * ـ مېنىڭ 41 سوئالىم بار. كىمكى شۇ سوئاللىرىمغا راۋۇرۇس جاۋاب بېرىپ، مېنى قانائەتلەندۈرەلىسە، پادىشاهلىق تاجىمنى شۇ كىشىنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈپ، ئۆزۈم مەلىكىسى بولۇپ خىزمىتىنى قىلىمەن. جاۋاب بېرەلمىسە دارغا ئاسىمەن، ـ دەپ جاكارلىدى ئۇ قىز. * ئۇنىڭ جاۋابى كىشىنى قانائەتلەندۈرىدۇ.

قانائەتلەندۈرۈشمەك «قانائەتلەندۈر-مەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قانائەتلەندۈرۈلمەك «قانائەتلەندۈر-مەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: پەرماندا «قورال تاشلىغان پىدائىيلارنىڭ هەرقانداق ئارزۇ-تەلەپلىرى قانائەتلەندۈرۈل-دۇ» دېيىلگەنىدى. * مېنىڭ تاغامنى ئوبدان ئورۇنغا ئولتۇرغۇزۇش ئۇمىدىم ئارتۇقى بىلەن قانائەتلەندۈرۈلگەنىدى.

قانائەتلەنمەك پ ① يېتەرلىك دەپ هېسابلىماق؛ بارى بىلەن كۇپايىلەنمەك، قانائەت قىلماق، قانماق: ئۆز-ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك. * سىزنىڭ جاۋابىڭىزدىن قانائەتلەندىم. * سادىق تىرىشچان، جىددىي ۋە قانائەتلەنمەيدىغان ئوقۇغۇچى ئىدى. * ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە باشقا ئوقۇتقۇچىلار بۇنىڭغا قانائەتلىنىپ قالمىدى. ئۇلار مەكتەپ پائالىيەتلىرىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈپ تەسىر كۆرسىتىش ئۈچۈن باش قاتۇراتتى. ② رازى بولماق؛ مەمنۇن، خۇرسەن بولماق: هۆرمەت يۈزىسىدىن راخمان بىلەن تۇرسۇنگۇل غىڭ قىلىشمىدى. ئۇلار «قېرىلار بىزدىن رازى بولسىلا مەيلىغۇ» دەپ قانائەتلەندى. * دۇنيادا ئۆز ئەمگىكىدىن سۆيۈنمەيدىغان، مۇۋەپپەقىيىتىدىن پەخىرلەنمەيدىغان ئادەم يوق، بىراق بەزىبىر ئىخلاسمەنلەر ئۆز ئىشىدىن مەڭگۈ قانائەتلەنمەي-دۇ. ③ چەكلەنمەك، كۇپايىلەنمەك: مەن دادامنىڭ بۇنىڭغا قانائەتلەنمەي،

دەھشەتلىك قىياپەتتە يەنە ئاكامنى ئۇرۇش ئۈچۈن ئەتراپتىن تاياق ئىزدەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سۇ توشۇيدىغان سوغىنىڭ كالتىكىنى تونۇرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويدۇم. * ئالىم ئانىسىنى ماجىراغا قويۇش بىلەنلا قانائەتلەنمەيتى، بەلكى ئانىسىنى تىللاپ ئۇرۇشقانلاردىن ئۆچ ئېلىشقا ئاتلىناتتى.

قانائەتلىك سۈپ. قانائەت قىلىدىغان؛ قانائەتچان: قانائەتلىك ئادەم. * قانائەتلىك كىشىنىڭ قارنى توق (ماقال). * بىز كەمبەغەل، قانائەتلىك ئادەملەر، كۆرگەن مۇشۇ كۈنىمىزمۇ كۇپايە. خار ئەمەسمىز ۋىجدانىمىز ئالدىدا، شاد ياشايمىز قىلىپ ئاللاغا رىئايە.// قانائەتلىك بولۇپ يۈرسەڭ سېنىڭدىن باي كىشى بولماس، قانائەتسىز كىشىدىن بەڭگە بولغان بىر خۇمار ياخشى.

قانائەتلىنەرلىك سۈپ. قانائەت ھاسىل قىلغۇدەك، قانائەتلەنگۈدەك: شائىر ئۇنىڭ ھەربىر سوئالىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بەرگەنىدى. * ئۇ تۆت قېتىم تەپسىلىي تەكشۈرۈپ «كۈمۈش تاغ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى» قۇرۇشتا قانائەتلىنەرلىك ئاساسقا ئىگە بولغانىدى.

قانات ئى ① <زوئول> قۇش ۋە ھاشاراتلارنىڭ ئۇچۇش ئورگىنى: غازنىڭ قانىتى. كەپتەرنىڭ قانىتى. پاشىنىڭ قانىتى. چۈۋىنىڭ قانىتى. * قۇش قانىتى بىلەن ئۇچۇپ، قۇيرۇقى بىلەن قونار (ماقال). * قارلىغاچنىڭ قاناتىدەك قوشۇما قاشلىق، مادان سۈيى تامچىغانىدەك كۆزلىرى ياشلىق. ② ئايروپىلاننىڭ يەردىن كۆتۈرۈلۈپ، ھاۋادا مۇئەللەق تۇرۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قاناتسىمان يېيىق قىسمى. ③ چاقپەلەك، شامالدۇرغۇچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشقا ياكى شامال چىقىرىشقا ياردەم بېرىدىغان قىسمى: چاقپەلەكنىڭ قانىتى. شامالدۇرغۇچنىڭ قانىتى. ④ ئاپتوموبىل، ۋېلسىپىت قاتارلىقلارنىڭ چاقلىرى ئۈستىگە لايدىن ھىمايە قىلىش مەقسىتىدە ئورنىتىلغان قىسمى. ⑤ ئىشىك، دېرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئېچىلىپ-يېپىلىدىغان ھەربىر بۆلىكى: ئاسىم ئاتتىن چۈشمەيلا دەرۋازىنىڭ بىر قانىتىنى ئىتتىرىپ ئاچتى-دە، ھويلىغا كىرىپ، قېرى ئۈجمىگە ئېتىنى باغلىدى. * ئۇ دېرىزىنىڭ ئىككى قانىتىنى كەڭ ئېچىۋەتتى. ⑥ مەلۇم نۇقتا ياكى لىنىيىنى بويلاپ ئورۇنلاشقان نەرسىلەرنىڭ بىرەر تەرىپى، يېنى: بىنانىڭ سول قانىتى. مەھەللىنىڭ ئوڭ قانىتى. * بۈگۈن ئۆيگە ئاپىرىپ كېلەي دەپ كېتىۋاتساق، كوچىدا ھېلىقى سودىگەر ئۇچرىدى. بىز بۇ قاناتتا ماڭدۇق، سودىگەر ئۇ قاناتتا ماڭدى. * ئوڭ قاناتتىكى ياغاچ كۇرسىلاردا نۇشىرۋان تەيجى، ھاشىر تەيجى، قىزبەگ خوجا باشلىق ئوردا بەگلىرى؛ سول قاناتتا نورۇز ئەلەم، ئۇۋەيس مۇپتى، توختى دورغا باشلىق يۇرت چوڭلىرى بولۇپ، ئون نەچچە كىشى ئولتۇراتتى. ⑦ <ھەرب> قوشۇن ياكى سەپنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپى: قۇتلۇق مىڭبېشى بىرمىڭ چېرىكنى دەريا كېچىكىدىن ئىككى قانات قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. * سۇ باشى تۇغرۇلبەگ خان ئوغۇل باياتاش بىلەن بىللە بۇغراخاننى قوشۇن سېپىنىڭ ئوڭ قانات بېشىغا باشلىدى. ⑧ كۆچمە. بىرەر تەشكىلات، گورۇھ قاتارلىقلار ئىچىدىكى ئەڭ ئىنقىلابىي ياكى ئەڭ ئەكسىلئىنقىلابىي غايىلەرنى ئالغا سۈرگۈچى گورۇپپا: سول قانات يازغۇچىلار. ⑨ كۆچمە. ياردەمچى: ئات ئەر كىشىگە قانات (ماقال). * يالغۇز قىزىم نۇزۇكئاي، ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلدىم. ھېچكىم مەندەك بولمىغاي، قانىتىمدىن قايرىلدىم.

قانات ئاستىدا بولماق پاناھىدا، ھىما-

يىنىدە ياكى قارمىقىدا بولماق: مەن دادامدىن كىچىك قېلىپ، پۇلدار بىر تۇغقىنىمىزنىڭ قانات ئاستىدا بولۇپ چوڭ بولدۇم.

قانات ئاستىغا ئالماق ھىمايە قىلماق، قوغدىماق، ھامىي بولماق: پارتىيە قاچان بىزنى ئۆز قانىتى ئاستىغا ئالدى، شۇ كۈندىن باشلاپ كۆڭلىمىز كۆلدى، دىلىمىز يورىدى. * — خامۇشبەگ خەقلەرنىڭ قىز-جۇۋانلىرىنى يىغىۋېلىپ، كېچە-كېچىلەپ مەشرەپ قىلسا، نامەھرەملىك بولماي-زە، بىر مۇساپىر قىزنى قانىتىم ئاستىغا ئالسام، نامەھرەملىك بولامدىكىن، — دېدى رەۋىخان موماي ئەلچىگە ئۆككۈپ.

قانات ئەيلىمەك قانات قىلماق: ۋەتەن قوينىغا نۇر چاچتى ئىلىم-پەن چولپىنى پارلاپ، تەپەككۇرنى قانات ئەيلەپ ئۇچۇشقا ئىنتىزار كۆڭلۈم.

قانات بولماق ① قاناتلىق رولىنى ئوينىماق: خەلقئالەمنى بۇ بالا-قازادىن قۇتقۇزۇۋېلىش پەقەت سادىقنىڭلا قولىدىن كېلىدىكەن، ئۇ «قېنى سەن، ھەزرىتى ئەلى شاھىمەردان ئۆزۈڭ قانات بول» دەپتۇ-دە، تۇرمىدىن قېچىپتۇ. ② كۆچمە. يېقىن ياردەمچىلىك رولىنى ئۆتىمەك، يېقىن ياردەمچى بولماق: سونۇر ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى: «مانا ئايال دېگەن، بۇنداق ئايال ئەرگە قانات بولىدۇ-دە، خەپ...» دەپ پىچىرلىدى ۋە ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

قانات تام <سۇ> سۇ ئىنشائاتلىرىنىڭ سۇ كىرىدىغان ۋە چىقىدىغان يېرىگە، سىرتىغا كېڭەيتىپ سېلىنغان تام. سۇ كىرىدىغان تەرىپىدىكىسى سۇنىڭ ئىنشائاتقا يىغىلىپ ئېقىپ كىرىشىنى تەمىن ئېتىدۇ؛ سۇ چىقىدىغان تەرەپتىكىسى بولسا ئىنشائاتتىن چىققان سۇنىڭ تارىلىپ ئېقىپ، ئاياغ ئېقىمغا ماسلىشىشىنى تەمىن ئېتىدۇ.

قانات تومۇرى <زوئول> ھاشاراتلار قانىتىدىكى توغرىسىغا ۋە بويىغا سوزۇلغان تومۇر.

قانات چىقارماق ① قانىتى پەيدا بولماق، قانىتى ئۆسمەك: باچكىنىڭ قانىتى چىقتى. * چۈجىلەر قانات چىقاردى. ② كۆچمە. چوڭ بولۇپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش يولىغا قاراپ ماڭماق؛ ئۆز پىكرى بويىچە ئىش قىلىشقا باشلىماق.

قانات سالماق قانىتىنى كەرمەك، قانىتىنى قاقماق: ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى خوتتا ماشىنا شەھەرنىڭ ئاۋات، داغدام كوچىسىدا قانات سېلىپ ئۇچتى.

قانات سۆرىمەك ① چىشىسىنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرمەك، چىشىسى بىلەن بىللە بولۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق (توخۇ، كەپتەر قاتارلىقلار ھەققىدە): خوراز مېكىيانغا قانات سۆرىدى. * بۈلۈق زىرائەتلەر، ئاقىرىپ تۇرغان دېھقان ئۆيلىرى، پەغەزلەردىكى گۈگۈلاپ ئۆز جۈپتىگە قانات سۆرەۋاتقان كەپتەرلەر، ئاخىرقى چەشلەرنى تېپىۋاتقان دېھقانىنىڭ مۇڭلۇق «لاي-لاي» لىرى يۈرەك تارلىرىمنى تىترىتىپ بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالدى. ② كۆچمە. ئىشقىي ياكى شەھۋانىي نىيەتتە خوتۇن-قىزلارنىڭ كەينىدە يۈرمەك، ئېچىشىپ تارتىپ قالماق: قاسىم خېلىدىن بېرى زەيتۈنەمگە قانات سۆرەپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىرەر مۇۋاپىق ئالاقە يولىنى تاپالماي يۈرەتتى. * كىچىكئاخۇننىڭ دۆي تەۋەسىدە بىرەرسىگە قانات سۆرىگەنلىكىنى بۇرۇندىن تارتىپ ھېچكىم كۆرگەن ئەمەس.

قانات قاقماق ① قاناتلىرىنى سىلكىمەك، ياكى قاناتلىرىنى بىر-بىرىگە ئۇرۇپ ئاۋاز چىقارماق: تۆت ئېغىز ئۆينىڭ قۇرۇپ قالغان ئۆگزىسىدە قىزىل خوراز تەكەببۇرلۇق

بىلەن قانات قېقىپ چىللىماقتا. * بالا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ مۆكۈپ تۇرۇپتۇ، ھېلقى كەپتەر-لەر كۆلنىڭ بويىغا چۈشۈپ بىر قانات قاققاندىن كېيىن، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس چىرايلىق قىزلارغا ئايلىنىپتۇ. ② قاناتلىرىنى سىلكىپ ئۇچماق، پەرۋاز قىلماق: سېغىنغانچە مول ھوسۇللۇق جامالىڭنى، تىلەكلىرىم قانات قاقار سەن تەرەپكە. كۆرۈندۇ كۆزلىرىمگە تاغدەك دۆۋە، ئېقىپ تۇرغان ئاق ئالتۇنلار مەن تەرەپكە. * بولدۇقلاپ ئۇنىڭ دىل يۈرەك چەشمىسى، ئاسىيا چۆلىگە بېرىدۇ ھايات، كۆيىدە زۇلۇمغا لەنەت ياغدۇرۇپ، پەدىنى يۆتكەپ بىر نەزەر ئاغدۇرۇپ، ھۆر زامان كۆكىدە قاقىدۇ قانات.

قانات قېقىپ يۈرمەك قانات سۆرىمەك: ئەسلىدە ئەزىز ھاكىمنىڭ ماھىرەگە قانات قېقىپ يۈرگەنلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ بىلەتتىنىڭ بىرىنى ماھىرەگە بەردى.

قانات قىلماق ئۆزىگە ھەمراھ، يېقىن ياردەمچى قىلماق، دوست تۇتماق: ئۆزىنىڭمۇ، ئۆزگىلەرنىڭمۇ ھاياتىنى سۆيىدىغان، تۇرمۇشقا ئاكتىپ، جىددىي نەزەر بىلەن قارايدىغان، ئۈمىد ۋە ئىشەنچنى قانات قىلغان كىشىلەر ئۈچۈن دۇنيانىڭ باغرى ھەرقاچان ئىللىق، ھەدىيە قىلىدىغان خۇشاللىقلىرىمۇ تۈرگۈن بولىدۇ.

قانات ياپماق ① ھىمايە قىلماق، قوغدىماق: — ئۇنداق دېمەڭ سىڭلىم، قولۇم قىسقا، سىزگە قانات ياپالمىدىم، — دېدى مۆمىن. * ئۇ يۈزلۈك بولغىنى ئۈچۈن كەمبەغەللەرگە قانات ياپاتتى، بايلارنىڭ كۆزىگە چۈشكەن قىلتىرىق ئىدى. ② ھېسداشلىق قىلماق؛ يان باسماق، تەرىپىنى ئالماق: گۈزەلئاي ئەلانىڭ بۇ دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە قانات يايقىنىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، جانلاندى. * — يارايسەن سونۇر، سارىيىڭغا قارلىغاچ كېلىپتۇ، ئەزىزىخان تۈيغۇن ئايال ئىكەن، پاتىمە ساڭا يۈزسىزلىك قىلىۋىدى، دەرھال كېلىپ ساڭا قانات ياپقىنىنى قارا! — دېدى ئۇ.

قانات ياسىماق قانات چىقارماق: ئۇ بۇ ۋەزىيەتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا گويا يەرگە دەسسىگۈسى كەلمەي قانات ياساپ ئەرشكە ئۇچماقچى بولغاندەك ھاياجانلانغانىدى.

قانات يايماق بىرەر ئىش- ھەرىكەت، پائالىيەت قاتارلىقلار ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلماق، راۋاجلانماق، ئەۋج ئالماق: 5-مارتتىن باشلاپ بۇ پائالىيەت كەڭ قانات يېيىپ كەتتى. * بۇ ھەرىكەت مۇشۇ بىر ئايدىلا تۈگىمەيدۇ، داۋاملىق ، ھەممىشە قانات يايىدۇ. * باشلىنىپ يېڭى ھايات، تېخىمۇ بولىدۇك ئاۋات. ئۆزگىرىپ يېزا-شەھەر، ئۆملىشىش يايدى قانات.

قانىتىدىن ئايرىلماق بىرەر يېقىن ئۇرۇق-تۇغقىنى ياكى كۈچلۈك ھەم يېقىن ياردەمچىسىدىن ئايرىلىپ قالماق.

قانىتى سۇنماق ← قانىتى قايرىلماق: — بىرىنى خىزمەتتىن يۆتكىسەم، بىرىنى سولتۇۋەتسەم مۇشۇنىڭ بىلەن 3- دادۇيدىكىلەرنىڭ پۇتى چۈشىلىدۇ، قانىتى سۇنىدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ. * ئاتاڭ بار ئىدى قىران بۈركۈتتەك، زالىم قولىدا قانىتى سۇنغان، يىنىپ قىساسىنىڭ ئىچىدە ئۆتتەك، مۇدھىش زامانىنىڭ قۇربانى بولغان.

قانىتى سۇنۇق ئۆزىگە ئەڭ يېقىن دەپ بىلگەن بىرەر ئادىمى، تۇغقىنى، ياردەمچىسى ياكى جېنىغا بەك ئەسقاتىدىغان بىرەر نەرسىسىدىن ئايرىلغان، مەھرۇم قالغان: — قانىتى سۇنۇق كىشى. * غېرىبلىقتا ياشاۋاتىمەن، قانىتىم سۇنۇق، قولۇم قىسقا، مادارىم يوق، ماناستىرادا بولغان بولسام

ئىككى كۈندىلا ئېرىمنى ئۇ نومۇسسىزنىڭ قولىدىن تارتىپ ئالاتتىم.

قانىتىغا قان تەگكۈزمەي ھېچقانداق زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىماي، باشقىلارنى قىلچە گۇمانلاندۇرماي؛ ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن، پەمنى ئىشلىتىپ: كوچا ئاپتوبۇسى، پۇيىخانا، ھاراقخانا، بىگۇر بوتكىسى، ھەتتا ساتىراشخانىلاردىنمۇ ئۇ مۇشۇ سۆزلەرنىڭ ياردىمى بىلەن قانىتىغا قان تەگكۈزمەي چىقىپ كېتىدىغان بولدى.

قانىتىغا قىستۇرماق ← **قانىتىغا قىسماق.**

قانىتىغا قىسماق ھىمايىسىگە، قانات ئاستىغا ئالماق، قانات ياپماق.

قانىتى قايرىلماق ئۆزىگە ئەڭ يېقىن دەپ بىلگەن بىرەر ئادىمى، تۇغقىنى، ياردەمچىسى ياكى جېنىغا بەك ئەسقا-تىدىغان بىرەر نەرسىسىدىن ئايرىلماق، مەھرۇم قالماق: ياخشى ئېتىمدىن ئايرىلدىم، قانىتىمدىن قايرىلدىم (ماقال). * — دادام ئۆلۈپ قانىتىم قايرىلدى، پۈتۈن ئائىلىنىڭ ئىشى ماڭا قالدى، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

قاناتسىز سۈپ. قانىتى يوق، قانىتى بولمىغان: قاناتسىز كۆيە.

قاناتسىز كۆيە <زوئول> بىرخىل ھاشا-رات. تەن شەكلى ئۇزۇن، ياپىلاق، بېشى كىچىك، سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى قامچا شەكىللىك، قانىتى يوق، ئۈچ تال ئۇزۇن قۇيرۇق تۈكچىسى بولىدۇ. يورۇقلۇقتىن قاچىدۇ. قاراڭغۇ جايلاردا ھەرىكەت قىلىدۇ. كىيىم-كېچەك، كىتاب قاتارلىقلارنى يەيدۇ.

قاناتسىزلىق «قاناتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قاناتسىمان سۈپ. قاناتقا ئوخشايدىغان، قانات شەكىلدىكى: قاناتسىمان تام. قاناتسىمان قېپىش.

قاناتسىمان قېپىش <ئورم> تاختايلار قۇرۇغاندا، ئىككى بېشى قانات شەكىلدە بولۇپ قالىدىغان بىر خىل شەكىل ئۆزگىرىش.

قانات-قۇيرۇق قانات ۋە قۇيرۇق: قانات-قۇيرۇق چىقارماق. قانات- قۇيرۇقى تەگشەل-مەك. * ئۇرغاچى توز جۈپتى بىلەن دەرەخنىڭ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ قانات-قۇيرۇقلىرىنى يېيىپ ھاۋاغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. * قانات-قۇيرۇقى يېتىش-كەن قۇشلار قانات قاققاندەك، بىر گۈلباغدىن تېخىمۇ، گۈزەل باغقا ئۇچقاندەك.

قانات-قۇيۇرۇق چىقارماق چوڭ بولماق، چوڭ بولۇپ ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچۈر-گۈدەك بولماق: ئۇ غەزەپتىن دۇدۇقلاپ كەتتى ۋە ئالدىغا بىرقەدەم مېڭىپ قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ ئېيتتى: — سەن قانات-قۇيرۇق چىقىرىۋېلىپلا خالىغان يەردە ئۇچۇۋېرىمەن دەپ خام خىيال قىلىۋاتامسەن؟

قانات-قۇيرۇقلىرىنى يىغىشتۇرماق ئالدى-كەينىنى يىغىپ بىر يەرگە توپلىماق؛ ئالدى-كەينىنى بىر يەرگە يىغماق، رەتكە سالماق: 1942-يىلى نويابىرنىڭ باشلىرى ئىدى، ئالتۇنچىلارنىڭ ئۆلۈمدىن ئېشىپ قالغانلىرى ئارغىبۇلاقنىڭ ئەجەل ۋادىسىدىن چىقىۋالغاندىن كېيىن، قانات-قۇيرۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئاخىرى كېلىپ ئۇلانبايدىكى دەشت-باياۋانغا توپلاندى.

قانات-قۇيرۇقى تەگشەلمەك ھەر جەھەتتە ئەھۋالى ياخشىلىنىپ يېتىشىپ قالماق؛ ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق: بىز بىر يىل جاپاغا چىداپ ئىشلەپ قوشۇمچە سودا قىلىش ئارقىلىق ئاز-تولا پۇل تېپىپ، قاتات-قۇيرۇقىمىزنى تەگشىۋالدۇق.

قانات-قۇيرۇقنى تۈزىمەك ھال-ئەھۋالى-نى، تۇرمۇشىنى، ئىقتىسادىنى ياخشىلىماق؛ ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق: — ھازىر تېخى بىرئاز

بالدۇر، پاچاقتا كۈچ-مادار كەم. ئاۋۋال دېھقانلار قانات-قۇيرۇقنى تۈزەپ، ماغدۇرلىنىۋالسۇن. ئاندىن مەدەنىيەتكە بولغان تەلپۈنۈشنى كۆرىسەن، — دېدى ئالماس دېھقانلارغا چوڭقۇر ئۈمىد باغلىغان هالدا. * — مېنىڭ كۆزۈم يەتتى، قانات-قۇيرۇقۇمنى كىچىككىنە تۈزىۋالغاندىن كېيىنلا، سەن قاراپتۇر، نەدىن بولسىمۇ بىر هالال جۈپ تېپىۋالىمەن. چىرايلىق بولسىمۇ، سەت بولسىمۇ مەيلى، — دېدى سادىق ئۆزىگە ئىشەنگەن هالدا.

قانات-قۇيرۇقنى رۇسلىماق ← قانات-قۇيرۇقنى تۈزىمەك: شىنجاڭدا بىرەر يىل تۇرۇپ، قانات-قۇيرۇقىمىزنى رۇسلىۋالساق، بۆلەكتىن باش كۆتۈرۈپ كېلىپ، يوغان قورساق مابۇفاڭدىن چوقۇم قىساس ئالىمىز.

قانات-قۇيرۇقى يېتىلمەك ← **قانات-قۇيرۇقى نەشتەلمەك**: ئۇلار ئۇنىڭ هازىر خېلى قانات-قۇيرۇقى يېتىلىپ قالدى دەپ هېسابلاۋاتىدۇ.

قاناتلاندۇرماق «قاناتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: هۆسەيىنەم ئاشۇنداق ئۈمىد، ئىشەنچلەر بىلەن هامان روهىنى قاناتلاندۇرۇپ، ئۆزىنى تېتىك، تىمەن تۇتاتتى. * — هەقىقىي ئىلىم-پەننى قانداقمۇ چەت ئەلنىڭ، بىزنىڭ دەپ ئايرىش مۇمكىن؟ ئۇنى كىم ئىگىلىگەن بولسا، شۇنى قاناتلاندۇرىدىغان قورال بولىدۇ، شۇ كىشىنىڭ دەسمايىسى بولىدۇ، — دېدى ئابباس تەمكىنلىك بىلەن.

قاناتلانماق پ ① قانات چىقارماق، قانات پەيدا قىلماق: قىزىم قەلبىگۈلنىڭ خۇشال هالدا چۇقان سېلىشى بىلەن تەڭ، قالغان ساۋاقداشلىرىمۇ قاناتلانغان چۈجىلەردەك چۇۋۇرلىشىپ كەتتى. * پارتىيەم باي بول، دەيدۇ سېنى قەشقەر، قاناتلان، ئۇچقىن كۆككە قېنى قەشقەر. ② قانات قاقماق، ئۇچماق، پەرۋاز قىلماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئەزالار قاناتلانغان بۈركۈتتەك جاسارىتى ئېشىپ-تېشىپ ئالغا ئىلگىرىلەشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ③ كۆچمە. روھلانماق، غەيرەتكە كەلمەك؛ جۇش ئۇرماق: ئالتۇنخان ئۆزىنىڭ ئىشى ۋە سۆزلىرىنىڭ بىردىنبىر توغرىلىقىغا كۆڭلى ئىشەنگەنسېرى روهى تېخىمۇ قاناتلىنىپ، ئۆزىنى قۇشتەك يېنىك سېزىپ باراتتى. * زامانەم روھىدىن قاناتلان، قەلىمىم، قورالىم، قۇدرىتىم، سەنمۇ بىر شەيئىسەن يېڭى قان، هەر يېڭى ئىجادىم، سەنئىتىم. * چاي دېگىنىم ئاق قارنىڭ، شەربەت سۈيى ئەمەسمۇ. دىللار يايراپ-شادلىنىپ، قاناتلاندى ھەۋەسمۇ.

قاناتلىق سۈپ. ① قانىتى بار، قانات چىققان: گىلەملەرنىڭ يەنە بىرىگە قىياپىتى مولۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان قاناتلىق ئاجايىپ بىر مەخلۇقنىڭ كېيىكنى باسماقداپ يەۋاتقانلىقى كەشتىلەنگەن. * نۇسرەتنىڭ شۇ تاپتا مەنزىلگە قاناتلىق قۇشتەك يېتىپ بېرىپ، هەببەنى ئازاب ئىچىدىن تارتىپ ئالغۇسى، ئۇنىڭغا هاياتلىق ئۈمىدى ۋە تاتلىق ئۈيقۇ بەرگۈسى بار ئىدى. // ئەجدىها ئۇچىدۇ قاناتلىق بولۇپ. كۇچانىڭ هاۋا رەڭ گىلەمـ-لىرىدە، قوش شىرلار سەكرەيدۇ يېيىپ يالىنى. خوتەنىنىڭ تاش بوياق زىلچىلىرىدە. ② قانىتى بار، قانات بېكىتكەن (ئىشىك قاتارلىقلار هەققىدە): هويلىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىنىڭ تۈيۈقسىز غاچىلدىشىدىن ئۇنىڭ دىققىتى بۆلۈندى. * ياغاچچىنىڭ ياساپ كەلگىنى قاناتلىق بىر ياغاچ ئات ئىكەن. * قاناتلىقتا قاقتۇرماي ئۇنى، باقتى موماي ئاسراپ-پەپىلەپ. نەگە بارسا ئېلىپ باراتتى، گاهى يۈدۈپ، گاهى يېتىلەپ. ③ كۆچمە. تايانچى، هىماتى، قوغدىغۇچىسى بار؛ قورقماس: قارا يورغا باردا قاناتلىق ئىدىم، تاغدا كېيىك ياياق بولسا مەن ئاتلىق ئىدىم. * ئامبىلى ئاتلىق، دايى قاناتلىق. كۆندە يىغلايدۇ، گۇناھسىز تاتلىق.

قاناتلىق چاق <ماشىن> → **چاقپەلەك.**

قاناتلىق ماتور <ماشىن> قىزىسىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، قانات ئورنىتىلغان ماتور.

قاناتلىق مېۋە <بوت> مېۋىنىڭ بىر تۈرى. مېۋە شۆپۆكىنىڭ بىر قىسمى سىرتقا قاراپ ئۆزىراپ ئۆسۈپ قانات ھاسىل قىلىدۇ. قانات ياردىمى بىلەن ئۇچۇپ يۈرۈپ ئۇرۇقنى تارقىتىدۇ. قاناتلىق مېۋە بىر قاناتلىق مېۋە (مەسىلەن، ئەرمەدۇن)، ئىككى قاناتلىق مېۋە (مەسىلەن، زەرەڭ) ۋە يۇملاق قاناتلىق مېۋە (مەسىلەن، قارىياغاچ) دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

قاناتلىق ئوق <ماشىن> قانات ئورنىتىلغان ئوق.

قاناتلىق ئۇرۇق <بوت> → **قاناتلىق مېۋە.**

قاناتماق «قانىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساپىرنىڭ پۇت-قولىنى تاش قىرلىرى تىلىپ، جىراپ قانىتىۋەتتى. * ھاجى ئاچچىقىغا پايلىماي، مايۇبجاڭنى قامچىلاپ تاشلىدى. قىسقا ساپلىق موخۇل قامچىسى ئۇنىڭ باش-كۆزىنى قانىتىۋەتتى.

قاناش ① «قانىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <تىب> مېدىتسىنىدا قان تومۇرلار يېرىلىپ، قاننىڭ چىقىپ كېتىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قانال ئى [ر<لات] ① سۇنئىي ئۇسۇلدا قېزىلغان ۋە كېمە قاتنايدىغان دەريا، ئۆستەڭ: ئاشلىق توشۇيدىغان كېمىلەر جەنۇب ۋە شىمال ئارىسىدىكى چوڭ قانال ئارقىلىق قاتنايدىكەن. ② <فىز> تېلېۋىزور، رادىئولاردىكى يۇقىرى چاستوتىلىق سۈرەت سىگناللىرى ۋە يېرىم ئاۋاز سىگناللىرى بەلگىلىك كەڭلىكنى ئىگىلىگەن چاستوتا بەلبېغى: تۆتىنچى قانال. ئالتىنچى قانال.

قان-تەر ① قان ۋە تەر. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن سىڭدۈرگەن جاپالىق ئەجىر، ئەمگەك، مېھنەت: قان-تەر سىڭدۈرمەك. قان-تەر تۆكمەك. * — مەن ياتقىمغا كىرىپلا چىقاي، مېنىڭ قان-تەرىمنى سەرپ قىلىپ يازغان رومان ۋە باشقا ئەمگەك مېۋىلىرىم دۈشمەنىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىسە، — دېدى لۇتپۇللا ئاخىرىدا دېھقان سەپداشلىرىغا. * ئۆز ۋاقتىدىكى پاقا-سازاڭلار ماكان تۇتقان بۇ سازلىقتا بۈگۈنكىدەك مۇشۇنداق كاتتا زاۋۇتنىڭ قەد كۆتۈرۈشى ئۈچۈن بۇ ئادەمنىڭ سەرپ قىلغان قان-تەرى ھېسابسىز ئىدى.

قان-تەر ئاققۇزماق جاپالىق ئەجىر قىلماق، نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرمەك، جاپالىق ئىشلىمەك: چۈنكى ئۇ نەچچە يىلدىن بېرى قان-تەر ئاققۇزۇپ تاپقان دۇنياسىدىن پۈتۈنلەي قۇرۇق قالغانىدى. * مەرھۇم زايىت ئاكام «ئۇيغۇر تىلى ئىزاھلىق لۇغىتى» نىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى ئۈچۈن خېلى كۆپ قان-تەر ئاققۇزغانىدى.

قان-تەر تۆكمەك ← قان-تەر ئاققۇزماق: مانا، كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمىزكى بىزنىڭ ئون يىللاپ قان-تەر تۆكۈپ ئېلىپ بارغان ئىنقىلابىمىزنىڭ مېۋىلىرى ھېسابقا ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالدى.

قان-تەرى سىڭمەك بىرەر ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىغا جاپالىق ئەجرى، ئەمگىكى، تۆھپىسى قوشۇلماق: ئاقتاش دادۇيى بۇ سۈپەتلىك ئۇرۇقنى يېتىشتۈرۈشتە كۆپ ئەجىر قىلغان، بولۇپمۇ نۇرۇزنىڭ ئالاھىدە قان-تەرى سىڭگەن. * ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس زېمىنىنى قەتئىي قوغدايمىز، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەربىر سىقىم تۇپرىقى، ھەربىر تال گىياھىغا ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ قان-تەرى

سىڭگەن، ۋەتەنىنى قوغداپ تاجاۋۇزچى قوشۇنغا زەربە بېرىش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز.

قان-تەرىنى شورىماق قاتتىق ئەزمەك؛ زۇلۇم سالماق: — قان-تەرىمىزنى شوراپ، تېرىمىزنى شىلىپ، خالىسا ئېتىپ، خالىسا چېپىپ، شۇنچە ئانى ئەتكىنى يەتمىگەندەك، — دەپلا تەگەپ كەتتى رەۋىخان ئانا چىرىك ھۆكۈمەتنى.

قانتۇرۇقلۇق (توغرىسى: قاڭتۇرۇقلۇق) ← **قاڭتۇرۇقلۇق**.

قانتىپەر ئى [قان+تىپەر] <بوت> قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى سارغۇچ يېشىل. غوزا مېۋىسى پىشقاندا قوڭۇر رەڭگە كىرىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. تال، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، قان قۇۋۋىتىنى تولۇقلايدۇ.

قانجۇق ئى ① ئىتنىڭ چىشىسى: ئۇلار كىچىكىدىن باشلاپ بىللە بېقىلغان. بۇ يولۋاسنى ئىتنىڭ سۈتىنى ئەممىدى دېگىلى بولمايدۇ. ئوۋچى يولۋاس كۈچۈكىنى تۇتۇۋالغاندىن كېيىن، ئادەتتە بىر قانجۇق تېپىپ كېلىپ، سۈت ئانىسى قىلىدۇ. يولۋاس چوڭايغاندىن كېيىن، سۈت ئانىسى بىلەن بەكمۇ يېقىن ئۆتىدۇ. // بوۋاي پادىشاھقا: — ئوغلۇمنى چاقىرىپ بەرگىن، كۆرۈشۈۋالاي، — دەپلا بىر چىمدىم ئۇن ئېلىپ، پادىشاھنىڭ بېشىغا چېچىپ «ئىت بول» دەپتۇ. پادىشاھ شۇ ئانلا بىر قانجۇق ئىتقا ئايلىنىپ قېلىپتۇ. ② كۆچمە. ئاياللارغا قارىتىلغان ھاقارەت سۆزى: — ھەي قانجۇق، كەچ بولغاندا نەگە بارىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ئايالى ھەببىگە قوپاللىق بىلەن.

قانچە ① ئال. قايسى مىقداردا؟ نەچچە؟ نەچچىلىك: سىلەرنىڭ سىنىپتا قانچە ئوقۇغۇچى بار؟ * تاشۋاي ئاخىر يەنە ئۆزىگە كۈچ بەردى: — بېگىمنىڭ كېلىشىگە يەنە قانچە كۈن بار؟ ② ئال. ئىسىملارنىڭ بەزىبىر تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلىرى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ، ئۆزى ئالمىشىدىغان ئىسىمنىڭ رولىنى ئويناپ ئىسىم ئورنىدا كېلىدۇ: ئۇلارنىڭ قانچىسى مۇئەللىم؟ * — بۇ قەلەمنى قانچىگە ئالدىڭ؟ * مۇختەر يولدا كېتىۋېتىپ: «بۇ بوغنى ساتسام قانچىگە ئالار؟ ئۆتكەندە دادام بىر ئېشەك بوغىسى ئۈچ سوم دېگەندەك قىلىۋاتاتتى» دەپ ئويلىدى. ③ سۈپ. بىرمۇنچە، كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ ئاشۇ «ئوغرىلار» بىلەن بىر كۆرۈشسەم دەپ ئارمان قىلىپ، قانچە كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى. * ئېگىز تۈگمەنگە نو قويدۇم، پەس تۈگمەنگە گۈلدۈرمە، قانچە دەرد-ئەلەم تارتساڭ، دۈشمىنىڭگە بىلدۈرمە. ④ رەۋ. يۇقىرى مىقداردا، ئامالنىڭ بارىچە؛ شۇنچىلىك: قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە ياخشى. * ئۇ قانچە تېز كەلسە، شۇنچە ياخشى. * چوڭ ئاپىسى ئۇنى قانچە ئالداپ باقسىمۇ، يەنىلا ئۆز قىلىقىنى قىلىپ، بىردەم ئۇنى، بىردەم بۇنى ئېلىپ، چوڭ ئاپىسىنى زادى ئىش قىلدۇرمىدى. * — مەن قانچە چىرايلىق بولسامۇ ئۆزلىرىگە يەتمەيمەن، — دېدى بىر قىز، — ھۇر-پەرىلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئالدىلىرىدا خىجىل بولار؟

قانچە قىلسىمۇ نۇرغۇنلىغان تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتسىمۇ؛ كۆپ چارە-تەدبىرلەرنى قوللانسىمۇ: مەخسۇس تېخنىكا مەكتەپلىرىدە ئوقۇمىغاندىكىن قانچە قىلسامۇ بۇ نەرسىنىڭ بىر يېرىدىن بولمىسا، يەنە بىر يېرىدىن چاتاق چىقىپ زادىلا ئەپلەشمەي قويدى. * ئۆكۈز شۇ قەدەر ئورۇق ئىدىكى، ئارانلا يەر دەسسەپ تۇراتتى، ئۈچ-تۆت ئايدىن بېرى ئۆكۈزنىڭ ئىچى سۈرۈپ قانچە قىلسىمۇ توختىماي،

بۇگۈن ئۆلەمدۇ، ئەتە ئۆلەمدۇ، دەپ قاراپ قالغاندى.

قانچە قىلغان بىلەن ھەرنېمە دېگەن بىلەنمۇ، نېمىلا دېگەن بىلەن: – بايغا سىلىق گەپ قىل بالام، قانچە قىلغان بىلەن، – دەپ سۆزنى باشلىدى ئاپام ماڭا نەسىھەت قىلىپ.

قانچە قىلىپمۇ ← قانچە قىلسىمۇ: شەرىپە گويا ئۈستىنى ھەيۋەتلىك بىر قارا تاغ بېسىۋالغاندەك بىئاراملىنىپ كەتتى. لېكىن قانچە قىلىپمۇ كۆزنى ئاچالمىدى. ئابدۇشۈكۈر چىراغنى ئۆچۈرۈۋەتتى.

قانچە-قانچە ① «قانچە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ناھايىتى كۆپ، ھېسابسىز، تولا، نۇرغۇن: ئۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئالماقچى بولۇپ بارغان قانچە-قانچە ئادەملەر دېۋىلەرنىڭ قولىدا ئۆلۈپ كەتكەن. * بۇ قۇيۇن روزىخان ئاچا، سائادەتكە ئوخشاش مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ھاياتىنى، ياشلىقىنى، قانچە-قانچە كىشىلەرنىڭ خاتىرجەم ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىپ بۇزۇپ كەتتى.

قانچە-قانچىلاپ ناھايىتى كۆپ، ھېسابسىز، نۇرغۇن، تالاي: ئايلار، يىللار بىزنىڭ ھاياتىمىزنى قەدەممۇقەدەم ئۆزگەرتىپ، ھازىرقى جۇشقۇن ياشلارنى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىغان بوۋايلاردىن قىلىپ چىققۇچە بىر-بىرىمىزنى قانچە-قانچىلاپ سېغىنارمىز، ياد ئېتەرمىز، «بىر كۆرۈشسەم ئىدى-ھە!» دەپ ئارمان قىلىشارمىز.

قانچەيلەن ئال. قانچە نەپەر ئادەم، قانچە كىشى: ئۇ ئۆيدە قانچەيلەن بار؟ * ئۇ چاغدا ماشىنىدا قانچەيلەن بار ئىدىڭلار؟

قانچىچار سۈپ [قان+چىچار] چىدىماس، تېرىككەك: ئۇ تازىمۇ قانچىچار بىر ئادەم بولۇپتۇ. * – سېنى كىم بىلمەيدۇ، سەن دېگەن بىر قانچىچار بىرنېمىغۇ! – دەپ كايىپلا كەتتى سۇلتان.

قانچىچە سۈپ. قانچىلىك، تەخمىنەن قانچە، قانچە ئەتراپىدا: ئۇ يەردە قانچىچە ئادەم بار؟.

قانچىكى «قانچە» سۆزىنىڭ كۈچەيتىلمىسى: ئۇ قانچىكى كۆپ ئىشلىسە، ئۆزىنى شۇنچە خاتىرجەم ھېس قىلاتتى.

قانچىلاپ سۈپ. قانچىلىغان، نۇرغۇن: ئۆتكەنىغۇ ئۆمرى ئاشۇ ئۇستازنىڭ، قانچىلاپ كېچە، كىرپىك قاقماستىن. قولىدا قەلەم، ئالدىدا كىتاب، ئىزدىنىپ تىنماي، ئارام ئالماستىن. * قانچىلىك قان ۋە تەر ئاققانلىقىنى تارىخمۇ ھېسابلاپ بېرەلمەس بىزگە. پۈتكىچە بۇ يۇردا قانچىلاپ جانلار خوشلاشقان ئالەمدىن، ئايانغۇر سىزگە!

قانچىلىغان سۈپ. ناھايىتى كۆپ، تولا، نۇرغۇنلىغان، ساناقسىز: بۇ چۆلدە قانچىلىغان قەھرىمانلىق داستانلىرى يارالدى؛ قانچىلىغان پالۋانلار بۇ چۆلدە ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىپ ئەلنىڭ داڭقىنى چىقاردى. * ئۇلار ئىناق بىر ئائىلىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىسىمۇ، لېكىن تىنچلىق نىقابى نۇرغۇنلىغان رىقابەت، كۈرەش ۋە پاجىئەلەرنى يوشۇرۇپ تۇراتتى، قانچىلىغان ياشلار ئازاب چېكىپ، تىركىشىپ، ئاخىر يەنە ھالاكەتتىن خالى بولالمايتتى.

قانچىلىك ① ئال. سانى، مىقدارى، ھەجمى، ئېغىرلىق قاتارلىق جەھەتلەردە قانچە، نەچچە، نەچچىلىك: كۆزۈم تورلىشىپ ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلىۋالدى. مۇشۇ ھالدا قانچىلىك تۇرغانلىقىمنى بىلمەيمەن. * – قانچىلىك بەرسەم بولار؟- دەپ سوراپتۇ قازاننىڭ ئىگىسى. * قانچىلىك ئۇخلىغانلىقىمنى بىلمەيمەن، يىراقتىن لەرزان ئاڭلىنىۋاتقان ناخشىدىن ئويغىنىپ كەتتىم. ② رەۋ. قايسى دەرىجىدە: تاڭغا يېقىن ئۇ قاچتى، قانچىلىك ماڭغانلىقى نامەلۇم، سايدا شارقىراپ يامغۇر

سۈيى ئاقاتتى. * ئابدۇۋەلى بۇرۇن ئوغلاق ئويناشقا ئانچە كۆپ قاتناشمىغان، ئېتىنىڭمۇ قانچىلىك يۈگۈرۈشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. * بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ۋاقىتتا بىزنىڭ قانچىلىك خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىمىزنى بىلەمسىز؟! ③ سۈپ. «قايسى دەرىجىدىكى؛ ئەرزىمەس؛ ئانچە قىلىپ كەتكۈچىلىكى يوق» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ قانچىلىك ئادەم ئىدى. * ئانامنىڭ كۆڭلىنى ئاياپلا ئاتنى يېتىلەپ قايتىپ چىقتىم، بولمىسا تاپانچا دېگىنى قانچىلىك بىرنېمىكەن كۆرۈپ باقاي دېۋىدىم جۇمۇ! * تۆلكە :- تەقسىر، ئادەم دېگەن قانچىلىك نېمىتى. سىلى شۇنچىۋالا قورقسىلا، باشقىلار قانداق قىلار؟.- دەپتۇ. * ئۇنىڭ قىلغىنىنى مەن قىلماي، ئۇنىڭ دەردلىرىنى ئاز تارتقىنىم يوق-قۇ، بۇ قانچىلىك ئىش.

قانچىنچى ئال. سان-تەرتىپى ئېنىق بولمىغان شەيئىلەرنىڭ ئورۇن-تەرتىپىنىڭ «قانچە،-نەچچە» ئىكەنلىكىنى سوراش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سوراق ئالمىشى: - مۇنداق دېگىن، - سۇلايمان ئۇستا ھەيران قالغاندەك ئىلھامغا قاراپ قويىدى، - ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋېلىپتىمۇ؟ قانچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتىسەن؟

قانخور سۈپ. ① باشقىلارنىڭ قېنىنى ئىچىپ ياكى شۇمۇرۇپ ياشايدىغان. ② كۆچمە. ئۆلتۈرۈش، قان تۆكۈشكە ئامراق، شۇنداق ئىشقا ئادەتلەنگەن، قاتىل: قانخور دۈشمەن. قانخور جاللات. * ئۇ، بارلىق دەرد-ئەلىمىنى شۇ بىر كىشىدىن چىقىرىۋالسا بولىدىغاندەك، قانخور ئەلپازى بىلەن تاپانچا تەڭلەپ، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشەنچلىك يانتايىقىنى ئېتىپ تاشلاشقا قىل قالدى. ③ كۆچمە. كىشىلەرنى شەپقەتسىز ئېزىدىغان، قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان؛ زالىم: دۈشمەن تۇرمىسىدە يېتىپ تۇرۇپمۇ قانخور ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ياۋۇزلۇقلىرىغا ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن. * سۇلتان سەئىدخان زالىم مىرزا ئابابەكرىنى تەختتىن چۈشۈرگەندە، پۇقرالارنىڭ قانخور بەگلەر قولىدا بۇلاڭ-تالاڭغا ئۇچراپ خانىۋەيران بولغانلىقىنى كۆرگەن. // سادىرقۇل غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزىنى ئالدىدىكى قانخورغا تىككىنىچە ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە يۆلىنىپ، ئاستا يىقىلدى.

قانخورلۇق ① «قانخور» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قانخورلۇق قىلماق. ② شەپقەتسىز ئېزىش، ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيە: — مەنسۇرنىڭ قانخورلۇقىغا قارشى ئاتلىنىڭلار، سامانلارنى ھەيدەپ چىقىرىمىز، مەنسۇرنى دارغا ئاسىمىز — دېدى سۇلتان ۋەزىرىگە يەر ئاستىدىن قاراپ. * ئۇ، زالىملارنىڭ قانخورلۇقىنى ئەلگە تونۇتماقچى، ۋاڭنىڭ دەھشەتلىك زۇلمى ئاستىدا ئۆلتۈرۈلگەن، جازالانغان، خورلانغانلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماقچى بولدى.

قانخۇمار سۈپ [قان+خۇمار] ← **قانخور:** قانخۇمار ئىبلىسلار ئارا يۈزمۇ يۈز، تىك تۇرار ئەخمەتجان ئەگمەي بەستىنى، ھەققانىي پاكىتتىن دەللىك ئوق ئېتىپ، پاش قىلار دۈشمەننىڭ رەزىل قەستىنى. * چۈشەندىم: شىڭ شىسەي دېگەن قانخورنىڭ ھەقىقىي سىرىنى — ماھىيىتىنى. قانخۇمار گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ زاۋالغا يۈز تۇتقان ئاقىۋىتىنى.

قانداش سۈپ. بىر ئاتا-ئانىدىن تۇغۇلغان، بىر ئەۋلادقا مەنسۇپ؛ قېرىنداش: — ئەي جىن، بۇ كېيىك مېنىڭ ئۆز قانداشىم، — دەپتۇ بوۋاي سۆز باشلاپ. * ئېھ ئىسمائىل قانداشىم، قايسى شەيتان ئازدۇردى؟ مەزھىپىڭدىن قايتۇرۇپ بىزگە ئورا قازدۇردى.

قانداشلىق ① «قانداش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەمگەكچى خەلق بىلەن

قانداشلىقى ۋە پىكىرداشلىقى سەۋەبىدىن ئەنئۆەرنىڭ زۇلۇمغا، فېئوداللارغا ۋە روھانىيلارغا نەپرىتى چەكسىز. ② ئىنسانلاردا تۇغۇلۇش بىلەنلا تەبىئىي شەكىللىنىدىغان مۇناسىۋەت. مەسىلەن، ئاتا-ئانا بىلەن قىز-ئوغۇل ئوتتۇرىسىدىكى ۋە ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت: قانداشلىق نەزەرىيىسى، قانداشلىق مۇناسىۋىتى. قانداشلىق ئاداۋىتى.

قانداشلىق مۇناسىۋىتى ← **قانداشلىق**

قانداق ① ئال. بەلگە، سۈپەت، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىقلار ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرىدۇ: بۇ قانداق كىتاب؟ * سىزنىڭ چېدىرىڭىزدا ئاغرىقلارنى داۋالاۋېتىپتۇ، بۇ يەردىكى ئەھۋال قانداق، يەنە شۇ قورام تاش مەسىلىسمۇ؟ * — قاسىم ئەپەندى، قانداق ئەھۋالىڭىز؟ ② سۈپ. قايسى خىلدىكى، قانداق تەرزدىكى: — ياخشى، يەنە قانداق ئىسملار بار، بىز شۇنىڭ ئىچىدىن ئەڭ ياخشىسىنى تاللىۋالايلى، — دەپ سورىدى ئۇ يېنىدىكىلەردىن. * — سەن ئېيتقىنا، مايمۇن بىلەن ئادەمنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق مۇناسىۋەت؟- دەپ سورىدىم مەن مۇئەللىمدىن. ③ سۈپ. قانچىلىك، قانچىلىك دەرىجىدىكى، قانداقىسىگە: يېڭىشەھەر يېزىسىنىڭ قانداق زىيان تارتقانلىقىنى ھەممىڭلار كۆردۈڭلار. * بوشقا ئۆتسە بۇ ۋاقىت، پۇشايمانغا قالىسەن. تىرىشمىساڭ بىلىمدىن، قانداق ئۈنۈم ئالىسەن. ④ ئال. بەزى سۈپەتلەرگە ئۈندەشلىك كۈچەيتمە بولۇپ كېلىپ، «نېمىدېگەن، زەپمۇ، ئەجەبمۇ» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: قارا، بۇ باغ قانداق ياخشى! * ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق چىرايلىق! ⑤ رەۋ. قانداق تەرزدە، قايسى يوسۇندا، قايسى ئۇسۇلدا؛ سوپۇن قانداق ياسىلىدۇ؟ * ھەيدەكچىلەر مېنى ئىلگىرى قانداق ئېلىپ كەلگەن بولسا، يەنە شۇنداق كۆزۈمنى تېڭىپ، ئېلىپ مېڭىشتى.

قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى «قانداق بولۇپ بۇ ياققا كېلىپ قالدىڭ؟ بۇ يەرگە كېلىشكە نېمە سەۋەب بولدى؟» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: — دوستۇم، — دەپتۇ قىزلارنىڭ ئاكىسى، — سېنى بۇ يەرگە قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ * — پاھ قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ — مەھمۇت مۇھىتى قولىنى سوزتۇشكە باشلىدى. * خۇش كېلىپسىز، قېنى ئۆيگە بارايلى، سىزنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى.

قانداق قىلاي نېمە قىلاي، نېمە چارە؛ نېمە قىلالايتتىم: ئەمدى قانداق قىلاي، بولار ئىش بولدى.

قانداق قىلسۇن نېمە چارە، ئامال قانچە: قانداق قىلسۇن بىچارە، نە قۇۋۋلۇقنى، نە ئادەم ئالداشنى ئۆگەنمەپتۇ. بۇ خىل ئاقىدىغان ھۈنەرنى بىلمىگىنى ئۈچۈن كەمسىتىلمەي قانداق قىلسۇن.

قانداق قىلغۇلۇق «نېمە قىلىش كېرەك، نېمە قىلغان تۈزۈك» دېگەن مەنىلەردىكى سۆز: — بوۋاي سىز گەپ قىلىڭ، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ قانخور بەگنىڭ بېشىنى ئېلىش كېرەك ئىدى، ئۇنى قوغلىمايمىزمۇ؟ — دېدى ئۇ.

قانداق قىلىپ قايسى يول، قانداق ئامال بىلەن؛ قايسى تەرزدە، قايسى يوسۇندا؛ قانداقىسىگە: — قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ * سىز ئۇ يەردىن قانداق قىلىپ چىقىپ كەتتىڭىز؟

قانداق گەپ قانداق مەسىلە، نېمە ئىش، قانداق ئىش: — كەتسۇن دېگەن قانداق گەپ؟ مېنىڭ ئىشىمغا سەن ئارىلاشما!

— دېدى ۋېلىخان بەگ. * بىر رەھبەر بىر خەلق دۈشمىنىنى، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدىن قېچىپ يۈرگەن جىنايەتچىنى ئۆيىدە يوشۇردى دېگەن قانداق گەپ؟

قانداقلا بولمىسۇن قانچىلىك مۇشكۇل — تەس بولۇشىدىن قەتئىينەزەر؛ ھەرقانچە قىيىن، تەس بولسىمۇ، بىر ئىلاج قىلىپ: قانداقلا بولمىسۇن، ئەتىگىچە بۇ يەرگە يېتىپ كېلىشىڭىز كېرەك. * شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە كېچە-كۈندۈز ئاكىسىنى كۆرۈشنى خىيال قىلىپ، قانداقلا بولمىسۇن، بۇلاڭچىلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزلەپتۇ. * پەرىدىنىڭ دادىسى تۈرمىدە كېسەل بولۇپ، بولالماي قالغاچقا، ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا تاپشۇرۇلغانىكەن، ئۇ: — پەرىدىگە دەيدىغان سۆزۈم بار، مەن بىلەن قانداقلا بولمىسۇن كۆرۈشسۇن، — دەپتۇ.

قانداقلا قىلغىنى بىلەن قانداق چارە-ئامال قىلىپ باقسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا، بەرىبىر: قارىغاندا ئۇلار ئۆزلىرىنى قانداقلا قىلغىنى بىلەن ھامان ئۆلۈم كۈتۈپ تۇرۇۋاتقىنىنى، يالۋۇرۇش، تىز چۆكۈش بىلەن ھېچقانداق نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ئويلىغان بولسا كېرەك. * سەن قانداقلا قىلغىنىڭ بىلەن ئۇنى تاپالمايسەن.

قانداقتۇر ئال ① قانداقلىقى نامەلۇم؛ بەلگىسى، سۈپىتى، خۇسۇسىيىتى ئۇ قەدەر ئۇنچىۋالا ئېنىق بولمىغان؛ ئاللىقانداق: قانداقتۇر بىرنەرسە. * مەن ئۇنىڭ ئەۋرىشىم قامىتىگە خېلىغىچە قاراپ تۇردۇم، ئۇنىڭ مېڭىشلىرىدىن قانداقتۇر بىر گۈزەللىك، نازاكەتلىك ئىپادىلىرى چىقىپ تۇراتتى. * ئۇ يەردە قالغان ئادەملەر قانداقتۇر ئىشلار بىلەن، جۈملىدىن ئالدىراپ يۈرۈپ كىگىز ئۆيلەرنى يىغىتىش بىلەن بەند ئىدى. ② قايسى، كىملىكى نامەلۇم، قايسىبىرلىكى ئۇ قەدەر ئېنىق بولمىغان؛ ئاللىكىم: قانداقتۇر بىر ياش يىگىت سىزنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. * لېكىن، ئۇنىڭ ئاغزى سۆزدە بولسىمۇ، كۆڭلى توپىنىڭ ئىچىدىن قانداقتۇر بىر كىشىنى ئىزدەيتتى.

قانداقچە رەۋ. قانداق، قانداقلارچە، قانداق قىلىپ، قانداقسىگە؛ نېمىگە ئاساسەن؛ قايسى يول بىلەن: — سەن بۇ يەرگە قانداقچە كىردىڭ؟ * قىز غەزەپ بىلەن شۇنچىلىك چاپسان ھەرىكەت قىلغانىدىكى، قامچىنىڭ قانداقچە قولىغا ئۆتۈپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى. * — سىز قانداقچە بالىنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ كەتتى دەپ قارايسىز؟ — دەپ سورىدىم سەل ھەيران بولۇپ مەن ئۇنىڭدىن. * مەن خۇشال ۋە ھەيران بولغان ھالدا: — سەن بۇ ئىشقا قانداقچە كېلىپ قالدىڭ؟ — دېدىم.

قانداقسىغا رەۋ. قانداق، قانداق قىلىپ؛ قانداقلارچە، نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن، نېمە سەۋەبتىن: جىمما «سېرىك ئويۇنى قانداقسىغا ئېسىگە چۈشۈپ قالغاندۇر» دەپ ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قارىدى. * سەن بۈگۈن قانداقسىغا كېچىكىپ قالدىڭ؟ * قاتار-قاتار قارىغايلار، ئەينەكتەك سۈزۈك سۇلار، قوي-قوزىلار يايراپ يۈرگەن بۇ يېشىل مەخمەلدەك بىپايان يايلاقلاردىن يەرنىڭ ئاستى قانداقسىغا ياخشىراق بولسۇن!

قانداقلارچە رەۋ. قانداق قىلىپ، قانداقسىغا؛ نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن: يىگىت ھېلىقى كامارغا ئېگىشىپ قارىغاندەك بولۇپتۇ-يۇ، قانداقلارچە ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قېلىپتۇ. * — بۇ قانداقلارچە بىزنىڭ ئىشىكىگە سىلىنىپ قالدۇ؟ — دەپ ھەيران قالدى قىز ئىشىكتىكى قۇلۇپقا قاراپ. * — سىز خەنزۇ تۇرسىڭىز، يۇرتىڭىز

قانداقلارچە قارىقاش بولىدۇ؟ - دەپ سورىدىم
مەن ئۇنىڭدىن.

قانداقلىكى سۈپ. ھەرقانداق، قانداقلا:
قانداقلىكى ئادەم بولمىسۇن رۇخسەت سوراپ
كىرىش كېرەك. * شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ھەر
دائىم ئېيتىمىزكى، ھازىرقى زامانىۋىلاشقان
دۆلەتنىڭ قانداقلىكى بىر خەلقى بولمىسۇن
دۆلەت مۇداپىئەسىنى قولدىن بېرىپ قويۇشنى
خالىمايدۇ.

قانداقمۇ ئال. قانداقچە، قانداق قىلىپ،
قانداقسىگە: بۇ ئىشنى ئۇ قانداقمۇ خىيالىغا
كەلتۈرەلىسۇن؟ * ئۇ بۇ ئىشقا قانداقمۇ چىدى-
يالىسۇن. * يولۋاسنىڭ ئۈۋىسىغا كىرمەي تۇرۇپ،
يولۋاس يالىسىنى قانداقمۇ تۇتقىلى بولىدۇ.

قاندۇرماق «قانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى: كىشىلەرنىڭ ناخشا-سازغا بولغان
تەشنالىقىنى سازەندىنىڭ ماھىرلىق بىلەن
چالغان پەدىلىرى ۋە ئېيتقان ناخشىسى
قاندۇردى. * ئۇ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرغاندىن
كېيىن، ئوڭدىسىغا يېتىپ كۆككە كۆز تىكتى.

قاندۇرۇشماق «قاندۇرماق» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى: نۇرغۇن كىشىلەر ئېھتى-
ياجلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ھەر
ياققا ئۇرۇپ يۈرۈشىدۇ-يۇ، لېكىن ئېھتىياجلىرىنى
قاندۇرۇشالمايدۇ. * 7-ئاينىڭ قاتتىق ئىسسىقىدا
ئۇسساپ كەتكەن ئورمىچىلار بۇلاق سۈيىدىن
ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇشتى.

قاندۇرۇلماق «قاندۇرماق» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر مىللەت خەلقىنىڭ
كۈنسايىن ئۆسۈۋاتقان ئېھتىياجى چوقۇم تېخىمۇ
ئوبدان قاندۇرۇلىدۇ. * بازار كۈنلىرى خوتەن
شەھەر ئىچىدە تۆت ئورۇندا دۇكان ئېچىلىپ،
دېھقانلارنىڭ ئېھتىياجى قاندۇرۇلىدۇ.

قاندىماق پ. دىئال. قانغا بويىماق، قان
قىلماق.

قان-زەرداب ① قان ۋە زەرداب:
قان-زەرداب ئاقماق. * ئۇ ئويغانسا يۈرىكىگە
بىر پارچە ئوت تۇتاشقاندەك بولۇپ، زىندانغا
يېتىپ بېرىپتۇ ۋە شام يېقىپ قارىسا، يەتتە
قات يەر ئاستىغا كولانغان زىنداندا بىلىنىڭ
تۆۋىنى قان-زەردابقا چىلىنىپ تۇرغان زۆھرە
ۋە ئۇنىڭ قېشىدىكى تەكچىدە دۆۋىلىنىپ
كەتكەن سۆڭەك ۋە نازۇنېمەتلەردىن باشقا
ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەپتۇ. *
مانا بۇ غەزەل-ناخشىلارنى، مۇشۇ بىزدەك
جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان، يۈرەكلەر
قان-زەرداب بولغان دەردمەنلەر چىقارغان.
② كۆچمە. قاتتىق ئازاب، ئېغىر دەرد-
ئەلەم: چايناپ يۇتاي دەمسەن مېنى؟
قانخور پەلەك، زالىم پەلەك، قان-زەردابقا
تولدى يۈرەك. * مودەننىڭ تارىخى ئوخشايتتى
گۆلگە، ئۇمۇ چوڭ بولدى قان-زەرداب ئىچىدە،
ئۇ يايتتى بۈگۈن ئۇ، نۇرلۇق يۇلتۇزغا، پارقىراپ
چاقنىغان زۇلمەت كېچىدە!

قانسىراتماق «قانسىرىماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆپكىنى قانسىراتماق.
* ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باياتىن ئۆزىگە خوجا-
يىنلارچە ھۆركىرىگەن ھېلىقى خادىمنىڭ
قانسىراتقان ئۆپكىدەك پارقىراق يۈزى، سېمىز-
لىكتىن پۈرۈشۈپ كەتكەن چېقىر كۆزلىرى
ئالۋاستى كۆلەڭگۈسىدەك ئەگىپ يۈرەتتى.
* ھاياتنىڭ بۇنداق زەھەرلىك نەشتەرلىرى
ئەسلىدىكى قىزىل يۈزلۈك ئانارخاننىڭ گۈلدەك
چىرايىنى قانسىرىتىپ، خۇددى ئاپتاپتا قالغان
چالمىدەك قىلىپ قويغانىدى.

قانسىرىتىلماق «قانسىراتماق» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: يارلىقىنىڭ ئۈستىگە
بېسىلغان تۆت بۇرجەك يوغان مۆھۈرنى كۆرگەن
ئابلىز قارىنىڭ چىرايى يەنە قانسىرىتىلغان
ئۆپكىدەك ئۆڭدى.

قانسىرىماق پ ① قان كۆپ چىقىپ
كەتمەك، قان ئېقىپ ئازلاپ كەتمەك:

بارىدار قانسراپ كېتىپتۇ. * ئىسمائىلنىڭ قولى تىترەپ ئاتقان ئوقى خان غوجامنىڭ ئولڭ پۇتىغا تەگدى، خان غوجام قانسراپ ئاخىرى ئاتتىن يىقىلدى. * نادىر قانسراپ كەتكەنلىكتىن، ھالسىزلىنىپ ھوشىدىن كەتكەنىدى. ② قان ئازلىقتىن تاتارماق: مەرھابا ئېگىشكەن پېتى ئۈمۈرلۈك جۈپتىنىڭ قانسىرىغان لېۋىگە لېۋىنى يېقىپ تۇرۇپ پىچىرلاۋاتاتتى. * مۇدىر ئۆز كارامىتىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرمەكچى بولۇپ، بويىنىنى سوزغان ئىدى، ئۇمۇ يىقىلدى، ئۇنىڭ قانسىرىغان يۈزى مۇردىدەك ئاپئاق ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

قانسىز سۈپ ① قېنى يوق، قېنى بولمىغان. ② قېنى ئاز، قېنى كەم؛ رەڭگى ئاقارغان؛ رەڭگى ئۆچكەن، سارغايغان: ئۇنىڭ ئورۇقنا كەلگەن گەۋدىسى تېخىمۇ كىچىكلەپ، قانسىز، ياغاق يۈزلىرى پۈرۈلۈپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. * بالىنىڭ ئاق، قانسىز چىرايىدىن كۆز نۇرىنى كۆرمىگەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى. * بۇ ناخشا قان بەرگەن قانسىز چىرايغا، بۇ ناخشا جان بەرگەن نامرات، گادايغا، بۇ ناخشا يېمىرىپ كونا دۇنيانى مەزلۇمنى يەتكۈزگەن ئايۋان-سارايغا. ③ كۆچمە. قان تۆكۈلمەيدىغان، قانلىق جەڭ قىلماي تۇرۇپ قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان: قانسىز كۈرەش.

قانسىزلانماق پ. قېنى ئازلاپ كەتمەك، قېنى ئازلاپ كەتكەن تۈپەيلى سارغىيىپ ياكى ئاقىرىپ قالماق: ئۇنىڭ قانسىزلانغان نېپىز لەۋلىرى تىترەپ، بوغدىيىكى قىمىرلاپ كەتتى.

قانسىزلىق «قانسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قان-قان «قان» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

قان-قان يىغلىماق ناھايىتى قاتتىق يىغلىماق، زار-زار قاقشىماق: — يىگىلىشۋاتقانسىز، ئانىجان، — دېدى كۈمۈش ۋە، — سىز دۇنيادا تۇرۇشقا لايىق ئىدىڭىز، لېكىن سىزنىڭ دۇنيادىن تويۇشىڭىزغا ۋە قان-قان يىغلىشىڭىزغا سەۋەبچى مەن بولدۇم. * سېنىڭ مېھرىڭ — ئەلنىڭ مېھرىنى ئاقلاش ئۈچۈن ياشايمەن ئانا، دوستلىرىمنى كۈلدۈرۈپ خەندان، دۈشمىنىمنى يىغلىتىپ قان-قان، كۆرەش بىلەن ياشايمەن ئانا!

قان-قېنىغا سىڭىپ كەتمەك تاشلىمايدىغان ئادەتكە ئايلىنىپ كەتمەك: بۇ ئۇنىڭ قان-قېنىغا سىڭىپ كېتىپتۇ. * قىسقىسى، ئۇلار ئۆتمۈشتىن تارتىپ قان-قېنىغا سىڭىپ كەتكەن كونا ئەقىدىسىگە ئاساسەن زاۋاللىققا يۈز تۇتقان چىرىك ھاكىمىيەتتىن يەنىلا ئۈمىد كۈتەتتى.

قانقىر رەۋ → **قانقىر قاقشىماق**.

قانقىر قاقشىماق قاتتىق يىغلىماق، زار-زار قاقشىماق: ئۈچاي دەپمۇ ئۈچالمىدىم، قاناتىم سۇنغان ئوخشايدۇ، كېچىلەردە ئۇيقۇ يوق، يۈرەكىم قانقىر قاقشايدۇ.

قانلانماق پ. قانغا بويالماق، قانغا مىلەنمەك، قان بولماق: قانلانغان قامچا. قانلانغان پىچاق. * «يىگىت سۆزىدىن قايتماس، يولۋاس ئىزىدىن، بېشىمدىن قورقۇپ ئارقامغا يانسام، ماڭا ئازابلىق ئۆلۈم شۇ بولماسمۇ؟ ئىرادەمدىن قايتالمايمەن» دەپ قەھرىمان شاھ جاللاتلار قولىدىكى قانلانغان قىلىچلارغا پىسەنت قىلماي شاپەرقۇت ياتقان چۈشەك يېنىغا كەلدى. * ئۇ يەردە بىر بالىسىنى باغرىغا باسقان يېلىڭ-يوپۇق كىر كىيىملىرى قانلانغان، چاچلىرى چۇۋۇق ياش ئايال تۆكۈلگەن پېتى تولغاپ ياتاتتى.

قانلىق سۈپ ① قېنى بار، قېنى بولغان. ② قانغا بويالغان، قان يۇقۇپ قالغان، قان چاچراپ تۇرىدىغان: قانلىق قىلىچ. * قانلىق گەۋدىنىڭ كىملىكىنى، بىر قاراپلا

تونۇغىلى بولمايتتى. * مەلىكە بارغىنچە ئىككى باشنى قولىغا ئالدى، قانلىق يۈزىگە يۈزىنى سۈرتتى، ئۆزىنى يەرگە ئۇردى. * كۆل ياقىسىنى پۈتۈن بەدىنى يالقۇنجاپ تۇرغان بىر ئوت ئەجدىھا بىلەن پۈتۈن بەدىنى ھۆل سۇ يولۋىسى ئىگىلەپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار قانلىق ئېغىزلىرىنى ئاچقاندا كۆزلىرىدىن يېشىل نۇر چاقنايدىكەن. ③ قانغا تولغان، قان ئارىلاش: قانلىق كۆزلەر. * ئۇ ئىپلاس دىققەتسىزلىكتىن قانلىق پاتقاققا دومىلاپ چۈشتى. * ئۆمرۈم ئۆتتى تىنماي يىغلاپ، كۆزۈم قانلىق، يۈرەك زەرداب. مانا ئاقىۋەت بولدۇم خاراب، ئۇ ئالەمگە كۆچتۈم ئەمدى. * دىلىم تەڭ، كۆزۈمدىن ئاقار قانلىق ياش، دىلدىكى سىرىمنى يېشىم قىلۇر پاش، جاھاندا دوستۇمنىڭ سانى نۇرغۇندۇر، ئۇلارمۇ سىرىمنى قىلىشتى كۆپ پاش. ④ سۆپ. قان ئاققان، قان تۆكۈلگەن ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسە قاتارلىقلارنى ئەسكە سالىدىغان ۋە ياكى شۇلاردىن قېلىپ قالغان: قانلىق داغ. * — ئاھ... قانلىق يارا... — دېدى نادەم كۆزىنى ئەنۋەرگە تىكىپ، — ئەنۋەر ئاكا، مېنىڭ كۆكسۈمدە قانلىق يارىلار بار... ⑤ كۆچمە. زۇلمەتلىك، كۈلپەتلىك، پاجىئەلىك، دەھشەتلىك: قانلىق ئۆتمۈش. قانلىق يىللار. * قانچە خۇشال بولسا ئەرزىيدىغان كۈنلەر كەلدى. لېكىن بوۋاي ھېلىقى قانلىق كېچىنى ئۇنتۇمىدى. // زالىم ھۆكۈمرانلار ئۆز ئېلىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان خەلق ئوغلانلىرىنى قانلىق باستۇرماقتا. ⑥ قان تۆكۈش، قۇربانلار بېرىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان قان تۆكۈش بىلەن سادىر بولىدىغان ھايات-ماماتلىق: قانلىق كۈرەش. قانلىق قەسەم، قانلىق ئىنتىقام. * بۇ دۆڭلۈكلەردىن چىققان جەسەت سۆڭەكلىرى قەدىمكى يىللاردا بۇ جايلاردا قانچىلىك قانلىق جەڭلەرنىڭ بولغانلىقىنىڭ ئاجايىپ گۇۋاھچىسى. * بىزنىڭ قۇربان بېرىشتىن قورقماي قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، گومىنداڭغا قارشى قانلىق ئۇرۇش قىلىشتىكى مەقسىتىمىزمۇ ئەنە شۇ يەردە. * قوزغىلاڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەھەتتە دۈشمەننى بېسىپ چۈشەلمىدى، دۈشمەن كۈچلۈك، ئۆز ئاجىز بولغان ئەھۋال ئاستىدا قانلىق باستۇرۇلدى. ⑦ كۆچمە. قاتتىقلىق دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن، كەچۈرگىلى بولمايدىغان، كەچۈرگۈسىز، ناھايىتى ئېغىر: ئۇ سومكىسىدىن قەغەز ئېلىپ «ئابدۇللا مېنى جازالاپ قورقۇتۇش بىلەن قانلىق جىنايىتىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەيدۇ» دەپ يېزىپ كېلىپ توختاپ قالدى. * سارايدا بولۇۋاتقان سىياسىي ئۆزگىرىشلەر، خان-پادىشاھلارنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈش، غەلىبە تەنتەنىلىرى ۋە قانلىق جازالار خۇددي چۈشتىكىدەك كۆرۈنەتتى. * ناچۇق ئۈستەڭ بويىدا بەگ خوجايىن بېغى بار. قانلىق زۇلۇم-كۈلپەتنىڭ يۈرەكلەردە دېغى بار.

قانلىق پاجىئە ئادەم ئۆلۈش ۋە يارىلىنىش قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئېچىنىشلىق ۋەقە: لەنگەر كوچىسىدا قانلىق پاجىئە يۈز بېرىپ، ئەتىسى لوتپۇللا يېتىۋاتقان زىنداننىڭ «7-نومۇرلۇق» كامېرىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىلىق ئىشىك پەنجىرىسى ئۈستىدە پەيدا بولغان ئاجايىپ بىر ئىش بىزنى ھەيران قالدۇردى.

قانلىق تولغاق <تىب> تىبابەتچىلىكتە، چوڭ تەرەتكە قان ئارىلىشىپ كېلىپ، يىرىڭ ئارىلاشمايدىغان تولغاققا قارىتا ئىشلىتىلىدۇ.

قانلىق جەڭ قاتتىق جەڭ، قان تۆكۈش بىلەن بولىدىغان جەڭ: قورۇ ئىچىدە قۇربان قىلىچ، مۇختار مەرگەن، قاۋۇل قاتارلىق پارتىزانلار قۇراللىرىنى سۇرتۇپ،

سېپىل ئۈستىدە بولۇش ئالدىدا تۇرغان قانلىق جەڭگە تەييارلىق قىلىشماقتا ئىدى.

قانلىق ساۋاق قان تۆكۈلگەن ۋەقە، ھادىسىلەردىن ئېلىنغان ساۋاق: مانا بۇ قانلىق ساۋاقلارنى ئۇ قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالسۇن؟! ھازىر تۇراپنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى مانا شۇ شانلىق يولدىن يۈز بەرگەنلىك ئىشى ئەمەسمۇ؟!

قانلىق قامچا قان ئاققۇزىدىغان، قان بولغان قامچا؛ رەھىمسىز زورلۇق: 20 يىلدىن بۇيان خوجاھاپىز بەگنىڭ زۇلمىغا ئۇچراپ، ئۇنىڭ قانلىق قامچىسى ئاستىدا قان يىغلىغان يېگسار خەلقى بۈگۈنكى ئاشكارا بولغان ھەقىقەتتىن ئاجايىپ تەسىراتلارغا ئىگە بولۇپ، ھەممىيلەن ياقا تۇتۇپ «تووۋا - تووۋا» دېيىشىپ، ھەيران بولۇشقانىدى.

قانلىق قول قان تۆككەن، قان بولغان، قاتىللىق قىلغان قول: بىز بۇ جاللاتلارنىڭ قانلىق قولىنى كېسىپ تاشلاپ، قېرىنداشلار ئۈچۈن ئىنتىقام ئالايلى.

قانلىق قىساس قېنىنى تۆككەنلىك بەدىلىگە، قان تۆكۈپ ئالىدىغان قىساس: قانلىق قىساس ئالماق. * مەخسۇت بەگنىڭ مۈلكى بىزنىڭ قان-تەرىمىزدىن كەلگەن، مۇشتۇمزورلارنىڭ ھەممىسىدە بىزنىڭ قانلىق قىساس، نەپرەتلىك ئۆچىمىز بار.

قانلىق كۆرەش قۇربانلارنى بېرىپ، قانلارنى كېچىپ قىلغان كۆرەش، ئۇرۇش: ئۇلار ئۆز تارىخىدا زۇلۇمغا قارشى نۇرغۇن قېتىم ئادالەت بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، قانلىق كۆرەشلەر قىلىپ، تارىخ سەھىپىسىدە شانلىق خاتىرىلەرنى قالدۇرغانلىقى ھەم ئاجايىپ يېڭى ۋە مول مەدەنىيەت ياراتقانلىقى توغرىسىدا ئاددىي ساۋات بېرەتتى.

قانلىق ۋەقە ئادەم ئۆلۈش، قان تۆكۈلۈش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن ۋەقە؛ قىرغىنچىلىق: مەن بۇ قانلىق ۋەقەنىڭ يۈز بېرىش سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندىم.

قانلىق ئىششىق <تىب> قان تومۇر دىۋارى يېرىلىپ، قاننىڭ تومۇردىن چىقىپ كېتىپ، يۇمشاق توقۇلما ئىچىدە يىغىلىۋېلىش نەتىجىسىدە مەلۇم ئورۇندا پەيدا بولىدىغان ئىششىق.

قانماق پ ① ئۆزى تەلەپ قىلغان، ئېھتىياجلىق بولغان بىرەر ئىشقا، نەرسىگە تويماق، قانائەت ھاسىل قىلماق، قانائەتلەنمەك: سۇغا قانماق. چايغا قانماق. ئۇيقۇغا قانماق. * يىراقتىكى سۇدا ئۇسسۇزلۇق قانماس (ماقال). * ئۇ، بۇغدا باغرىدىن چۈشكەن دەريا سۈيىدىن قېنىپ ئىچتى. * مېھرىبان بۈگۈن راسا قېنىپ ئۇخلىماقچى ئىدى، بىراق بايىقى توقۇنۇش يەنە ئېسىگە كېلىۋېلىپ، ئۇيقۇسى قاچتى. * — سادىق، جېنىم، — دېدى رەيھان كۆيۈمچانلىق بىلەن، — مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاڭ، ئاۋۋال سالامەتلىكىڭىزنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىڭ. باللارمۇ بىزگە تېخى قانمىدى. ② بىرەر مەقسەتكە، مۇرادىغا، ئارزۇ-ئارمانىغا يەتمەك؛ مۇرادىغا-مەقسىتى ھاسىل بولماق: نەپسى قانماق. كۆڭلى قانماق. * — توغرا، — دېدىم مەن ئۇنى قايتىدىن يۆلىكمىگە بېسىپ، — شوخ كېپىنەك بوستاننى تېپىپتۇ، گۈللەر ئارا ئەركىن يايراپ ئارزۇ-ئارمىنىغا قېنىپتۇ. * ئۆرمىنى تولا ئۆرۈپ، بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم. ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق، يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.

قانۇن ئى [ئە] ① ئوبيېكتىپ رېئاللىقتا تۈرلۈك ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدا كىشى ئىرادىسىدىن ۋە ئىختىيارىدىن تاشقىرى ھەمىشە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان مۇقەررەر باغلىنىش، مۇناسىۋەت: جەمئىيەت تەرەققىياتى قانۇنى. تەبىئەت

قانۇنى. دىئالېكتىكا قانۇنى. تەپەككۇر قانۇنى. قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنى. زىددىيەت قانۇنى. ئېنېرگىيىنىڭ ساقلىنىش قانۇنى. ② <قا> ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان، دۆلەت تەرىپىدىن تۈزۈلىدىغان ياكى ئېتىراپ قىلىنىدىغان، ئىجراسى دۆلەتنىڭ زورلۇق كۈچى ئارقىلىق كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ھەرىكەت مىزانى. ئادەتتە ئۇ يازما شەكىلدە بولىدۇ. مەسىلەن، ئاساسىي قانۇن، جىنايى ئىشلار قانۇنى، ھەق تەلەپ قانۇنى دېگەنلەرگە ئوخشاش. ③ بېجىرىلىشى شەرت، مەجبۇرىي بولغان، قائىدە، ئادەت تۈسىگە كىرگەن تەلەپ، تاپشۇرۇق ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئاتىسىنىڭ سۆزى – ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر قانۇن. * پارتىيە قارارلىرى – بارچە كومپارتىيە ئەزالىرى ئۈچۈن قانۇن. ④ بىر دىندا قوبۇل قىلىنغان ئەخلاق ۋە رەسىم، رەسمىيەت قائىدىلىرى سىستېمىسى: شەرىئەت قانۇنى.

قانۇن تىببىي ئىلمى <تىب> مېدىتسىنانىڭ بىر تارمىقى. بۇنىڭدا قانۇنغا ئالاقىدار دېلولاردىكى مېدىتسىناغا ئائىت مەسىلىلەر تەتقىق قىلىنىدۇ ۋە ھەل قىلىنىدۇ. مەسىلەن، يارىلىنىش ياكى ئۆلۈشنىڭ سەۋەبلىرى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قانۇن چىقىرىش <قا> دۆلەتنىڭ ھوقۇقلۇق ئورگىنىنىڭ مەلۇم تەرتىپ بويىچە قانۇن تۈزۈشى ياكى قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈشى.

قانۇن دوختۇرى <قا> سوت مەھكىمىلىرىدىكى ئەنزىلەر سوتىغا مەخسۇس قانۇن تىببىي ئىلمى ئارقىلىق ياردەملىشىدىغان دوختۇر.

قانۇن ساقچىسى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ساقچىلار.

قانۇنغا تارتماق قانۇن بويىچە جىنايىتىنى سۈرۈشتۈرمەك، قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتماق، سوراق قىلماق: ئىلياس: — ماشىنىنىڭ رېمونت چىقىمىنى تۆلەش ھېسابىدا 1000 يۈەن پۇل تۆلىسەك ئۇلار قانۇنغا تارتمايدىغان بولدى. بىزنىڭ باشلىق بەك كۈچ چىقاردى، — دېدى.

قانۇن-بەلگىلىمە قانۇن ۋە بەلگىلىمە: دائىمىي كومىتېت يەرلىك قانۇن-بەلگىلىمىلەرنى تۈزۈش، سوتسىيالىستىك قانۇن-تۈزۈملەرنى كۈچەيتىش جەھەتتە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. * — شۇنداق، ئەپەندىم، — دېدى مەسئۇم بوۋاي ئۆزىنى تۇختىتىۋېلىپ سالماق تەلەپپۇزدا، — ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن - بەلگىلىمىلىرى بار، ئەمما ئۆزىڭىز شۇ قانۇن-بەلگىلىمىلەرگە قانچىلىك رىئايە قىلىۋاتىسىز؟!

قانۇن-پەرمان قانۇن ۋە پەرمان: قۇتۇبى ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش، ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈزۈنغىچە قەتئىي داۋاملاشتىكى، ئالاقىدار سىياسەت، قانۇن-پەرمانلارنى تەشۋىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى.

قانۇن-تۈزۈم قانۇن ۋە تۈزۈم: سوتسىيالىستىك قانۇن-تۈزۈم قۇرۇلۇشى.

قانۇنچى ئى ① قانۇن تۈزگۈچى ياكى قانۇن تۈزۈش ئىشلىرىغا قاتناشقۇچى خادىم، قانۇن تۇرغۇزغۇچى ۋە يۈرگۈزگۈچى كىشى: بۇرۇن ئەخلاق نەزەرىيىسىنى ئىنكار قىلغان قانۇنچى ۋە سىياسەتچىلەرمۇ ئاخىرى جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق تەربىيىسىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىشقان. ② قانۇننى ياخشى بىلىدىغان، قانۇنشۇناس،

قانۇننى ھىمايە قىلىدىغان، قانۇننى ياقلايدىغان كىشى: بۇ دەۋرنىڭ خاراكتېرلىك بەلگىسى دېھقانلارنىڭ ئەركىن بۇرژۇئازىيىنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلۇپ، ئاساسىي قانۇنچى دېموكراتلاردىن ئايرىلىپ، پرولېتارىيات تەرەپكە بۇرۇلۇشىدىن، بولشېۋىكلار پارتىيىسى تەرەپكە بۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت.

قانۇنچىلىق ئى <قا> ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئارقىلىق قۇرۇپ چىققان قانۇنى تۈزۈمى. ئۇ قانۇن تۈزۈش، قانۇننى ئىجرا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش ئۇسۇلى ۋە قورالىدۇر: سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى. * يىغىن دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىق مەسىلىلىرىنى ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلدى.

قانۇنسىز سۈپ ① قانۇنغا توغرا كەلمەيدىغان، قانۇنغا زىت، خىلاپ، قانۇننىڭ سىرتىدىكى، قانۇنىي ئەمەس: قانۇنسىز ئىش. قانۇنسىز نىكاھ. قانۇنسىز ھەرىكەت. قانۇنسىز ۋاستە. * سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى يەنە، قانۇنلۇق سودا-سېتىقنى قوغداپ، قانۇنسىز ھەرىكەتلەرنى چەكلىدى. * ۋەكالىتەن تالون سېتىش ياكى سېتىش ئارقىلىق ئوتتۇرىدىن قانۇنسىز كىرىم قىلىش مەنئىي قىلىنىدۇ. ② قانۇننى ھىمايە قىلمايدىغان، قانۇننى ياقلىمايدىغان، قانۇن تەرەپدارى ئەمەس: بىز ھازىر ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش كۈرىشىنى چوڭقۇر ئېلىپ بېرىۋاتىمىز. بۇنداق جىنايى ھەرىكەتلەردە بولغانلار ئىچىدە، جەمئىيەتتىكى قانۇنسىز ئۇنسۇرلاردىن باشقا، يەنە پارتىيە ئىچىدە، ھۆكۈمەتتە ۋە ئارمىيىدە كاپىتالىستىك ئىدىيىنىڭ چىرىتىشى بىلەن چىرىپ ئاينىپ كەتكەن ئىنتايىن ئازساندىكى ئۇنسۇرلارمۇ بار.

قانۇنسىزلارچە رەۋ. قانۇنغا رىئايە قىلمايدىغانلارغا ئوخشاش، قانۇنغا خىلاپ، زىت بولغان ھالدا، قانۇنىي رەۋىشتە ئەمەس، قانۇنسىزلىق بىلەن: ئەگەر كىمكى ئۇنىڭغا قانۇنسىزلارچە دەخلى قىلسا، دۆلەتنىڭ مۇقەررەر ھالدا ئۇنى توسىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنى ھەقىقىي ئىشەندۈرۈش كېرەك.

قانۇنسىزلىق «قانۇنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قانۇنسىزلىق قىلماق. * ئەگەر، قانۇنسىزلىق قىلغان ئوغلىمىزغا پەقەت ئاتا-ئانىلىق ھېسسىياتىمىز بىلەنلا مۇئامىلە قىلساق، ئۇ چاغدا بىز ئاشۇ قانۇننىڭ مۇقەددەسلىكى بىلەن ئوغلىمىزنى تېگىشكەن بولمايمىزمۇ؟ * بۇ قىپقىزىل قانۇنسىزلىق.

قانۇنشۇناس ئى [ئە+پ] <تارىخ> قانۇننى پىششىق بىلىدىغان ياكى قانۇننى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

قانۇنشۇناسلىق ئى <قا> دۆلەت ۋە قانۇننى تەتقىق قىلىدىغان پەن: قەدىمكى يۇنان ۋە رىمدا قۇلدارلارنىڭ بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان قانۇنشۇناسلىقى بارلىققا كەلگەن. * بىز ماركسىزملىق قانۇنشۇناسلىق نەزەرىيىسىگە ئاساسلانساقلا، ئاندىن قانۇننى توغرا چۈشىنەلەيمىز، قانۇننىڭ ماھىيىتى ۋە رولىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

قانۇنلاشتۇرماق «قانۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئارقىدىن ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭمۇ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشتى-دە، بۇ ھوقۇق تارتىۋېلىشنى قانۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتى.

قانۇنلاشتۇرۇلماق «قانۇنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ كۈنى توختام خەت يېزىلىپ، بارماقلىرىنى بېسىشتى ۋە ھىنسامىدىن داموللىنىڭ مۆھۈرى بىلەن بۇ

ئىش قانۇنلاشتۇرۇلدى.

قانۇنلاشماق پ ① قانۇن بىلەن تەستىق-لانماق؛ قانۇنىي كۈچكە ئىگە بولماق، قانۇنغا ئۇيغۇن بولماق: بۇ ئىش قانۇنلىشىپ قالدى. ② قانۇنىي دەپ ئېتىراپ قىلىنماق، قانۇنلۇق دەپ تونۇلماق، قانۇنلۇق بولماق: قانۇنلاشقان تەشكىلات. قانۇنلاشقان ئىملا قائىدىلىرى.

قانۇنلۇق سۈپ ① ئېنىق قانۇنلىرى بولغان ۋە ئۇلارغا ئەمەل قىلىدىغان: ئاساسىي قانۇنلۇق دۆلەت. * ئۇلار 1876-يىلىدىكى ئاساسىي قانۇننى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى شوئار قىلىپ، فېئوداللىق ئىلاھىي ھاكىمىيەت ئاساسىدىكى ئوسمان ئىمپېرىيىسىنى بۇرژۇئا ئاساسىي قانۇنلۇق پادىشاھلىققا ئايلاندۇرۇشنى ئۈمىد قىلغان. ② قانۇن تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن؛ قانۇن تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان؛ قانۇنىي كۈچكە ئىگە، قانۇنغا ئۇيغۇن؛ قانۇنلاشقان: ھەق تەلەپ ئەنزىلىرىنى توغرا، قانۇنلۇق ۋە ۋاقتىدا سوت قىلىشمۇ خەلق سوت مەھكىمىلىرىنىڭ مۇھىم بىر ۋەزىپىسى. * بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ جىسمانىي ئەركىنلىكى، دېموكراتىيە ھوقۇقى ۋە قانۇنلۇق ئىقتىسادىي مەنپەئىتىنىڭ دەخلى-تەرۇزگە ئۇچرىماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىشقا پايدىلىق.

* ئۇ مېنىڭ قانۇنلۇق لايىقىم.

قانۇن-مىزان قانۇن ۋە مىزان.

قانۇن-نىزام قانۇن ۋە نىزام ياكى قانۇن ۋە شۇ خىلدىكى قائىدە-تۈزۈم: تۆۋەندە دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرى ئۈستىدە قىسقىچە چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بەزى مۇھىم قانۇن-نىزاملاردىن مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتىمىز. * دۆلىتىمىزنىڭ باشقا قانۇن-نىزاملىرىغا كەلسەك، ئۇلارمۇ ئاساسىي قانۇنغا، قانۇنلارغا ۋە پەرمانلارغا ئاساسەن تۈزۈلگەن.

قانۇن-ئىنتىزام قانۇن ۋە ئىنتىزام: قانۇن-ئىنتىزامغا بويسۇنماق. قانۇن-ئىنتىزامغا رىئايە قىلماق.

قانۇنىي سۈپ [ئە] ① قانۇندا بەلگىلەنگەن، قانۇندا كۆرسىتىلگەن: قانۇنىي ھوقۇق. قانۇنىي مەجبۇرىيەت. ② قانۇن يولى بىلەن تەستىقلانغان، قانۇنغا مۇۋاپىق كېلىدىغان، قانۇنغا ئۇيغۇن، قانۇنغا ئاساسلانغان: قانۇنىي ھۆججەت. قانۇنىي تەشكىلات. قانۇنىي كۈرەش. * — مەن مۇشۇ شەھەرنىڭ قانۇنىي پادىشاھى بولىمەن، — دەپتۇ يىگىت. ③ قانۇنغا ئالاقىدار، قانۇن بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان: قانۇنىي مەسىلە. قانۇنىي جاۋابكارلىق. قانۇنىي جازا.

قانۇنىي جازا <قا> قانۇندا بەلگىلەن-گەن ۋە قانۇن بويىچە بېرىلىدىغان جازا.

قانۇنىي ۋەكالەتچى <قا> قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن ۋەكالەتچىلىك ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدىغان كىشى.

قانۇنىيەت ئى [ئە] ① ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەررەر باغلىنىش ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنلىرى: ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت. تەبىئىي قانۇنىيەت. * ئىنسانلارنىڭ تۇغۇلۇشى، ئۆسۈشى، قېرىشى، ئۆلۈشى قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان تەبىئىي قانۇنىيەت. * ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلگىرىلىشىدە ھامان قايتىلىنىش بولىدۇ. بۇ ئىدىيە تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى. ② قانۇنىي ئاساستا، تەبىئىي رەۋىشتە ئۆز-ئۆزىدىن كېلىپ چىقىدىغان، تەبىئىي، مۇقەررەر ئىش، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلار.

قانۇنىيەتلىك سۈپ ① قانۇنىيىتى بار، قانۇنىيەت بويىچە بولىدىغان؛ تەبىئىي رەۋىشتە ئۆز-ئۆزىدىن كېلىپ چىقىدىغان؛ سادىر بولۇشى مۇقەررەر بولغان، تەبىئىي: قانۇنىيەتلىك ئىش. قانۇنىيەتلىك

ئۆزگىرىش. * دېمەك، ئىجتىمائىي ھايات ۋە جەمئىيەت تارىخى ئەمدى «تاسادىپىي ھادىسىلەر» دۆۋىسى بولۇشتىن قالدى. چۈنكى جەمئىيەت تارىخى جەمئىيەتنىڭ قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتى بولۇپ قالدى، جەمئىيەت تارىخى ئۈستىدىكى تەتقىقات بىر خىل پەن بولۇپ قالدى. ② قانۇنىيەتكە مۇۋاپىق كېلىدىغان، قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن بولغان: كىتابنىڭ ئاخىرقى بەتلىرىدە بولسا، بۇ تاغلىق يېزىدا ئۆسىدىغان دورا گىياھلىرىنىڭ يەرلىك تىلدا ئاتىلىشى، قەيەردە ئۆسىدىغان، نېمىگە شىپا بولىدىغانلىقلىرى ۋە دورا گىياھلىرىدىن ئۆزى دورا ياساپ، سىناقتىن ئۆتكۈزگەن قانۇنىيەتلىك خۇلاسىلەر ۋە بەزى تەجرىبىلەر يېزىلغانىدى.

قانۇنيلاشتۇرماق «قانۇنيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قانۇنيلاشتۇرۇلماق «قانۇنيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قانۇنيلاشماق پ. قانۇنغا ئۇيغۇنلاشماق، قانۇنىي كۈچكە ئىگە بولماق، قانۇن تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنماق.

قانۇنيلىق ئى. قانۇنغا ئۇيغۇنلۇق: گېرمانىيىنى بۇ ھۆكۈمنى ئىسپاتلاشتا ئەڭ روشەن مىسال دېيىشكە بولىدۇ، چۈنكى بۇ دۆلەتتە ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن قانۇنيلىق ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىتقىچە، مۇھىم ھالدا يەنى يېرىم ئەسىر دېگۈدەك ساقلىنىپ كەلدى.

قانۇن-يوسۇن قانۇن ۋە يوسۇن، قانۇن ۋە قانۇن-تۈزۈم: نەق دەلىلنىڭ ھەم قەسەمنىڭ ئالدىدا، ئۆزىنى قۇربان ئالالماس ئالدىغا. مەيلى ئىقرارىغا كەلسۇن-كەلمىسۇن، «ئوغرى» دەپ قىلغاي ھۆكۈم قانۇن-يوسۇن.

قانسە ئى [ئە] <تب> توخۇ تاشلىقىنىڭ ئىچكى سېرىق پەردىسى. تىبابەتچىلىكتە ھەزىم قىلىشنىڭ ياخشى بولماسلىقى، قەي قىلىش قاتارلىقلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قانغاق ئى <تب> قان پلازمىسىدا مەلۇم خىلدىكى شارچە ئاقسىل كەم بولۇش تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدىغان تۇغما كېسەللىك. بۇنىڭدا ئادەمنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرى (مەسىلەن، تېرە، مۇسكۇل، بوغۇم، ئىچكى ئەزالار) ئۆزلۈكىدىن قانايدۇ ياكى سەل زەخىملەنسىلا قاناپ كېتىدۇ، قان ئۇيۇش ۋاقتى ئۇزۇن بولىدۇ.

قانغاق كېسەللىكى <تب> ← قانغاق.

قانىماق پ. قان سىرتقا تەپمەك، قان چىقماق: ئاغزى قانىماق. بۇرنى قانىماق. قولى قانىماق. * بۇنىڭ بىلەن ئاشقازان قاناپ قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. كىچىككىنە ئوماق ھۆججەيرىلەر بۇ ئازابلارغا چىدىيالماي زار-زار يىغلاپ ھوشىدىن كېتىشتى.

قان-ياش ① قان ۋە ياش. ② قانلىق ياش، قان ئارىلاش ياش: — بۇ دەرد-ئەلەملەرنى بىز تارتىپ تۈگەتسەك بولاتتى، — دېدى بوۋاي چوڭقۇر تىنىپ، — ئاتا-بوۋىلارنىڭ قان-يېشى ئاخىرى سىلەرگىمۇ مىراس بولۇپ قالدى. * تۇغۇلۇپ كۆردۈم جاھاننى، قىلدىم پۇشايمان، ئەزىز ئۆمرۈم ئاقتى سۇدەك ماڭا باقماستىن؛ ئانامنىڭ كۆزىدە قان-ياش، رەڭگى سارغايغان، مېنى «ئەللەي» - ئېتەر ئىدى يانغا باقماستىن.

قان-يىرىك قان ۋە يىرىك: قان-يىرىڭنى تازىلىماق. قان-يىرىڭلارنى ئادالىماق. * بۇ بەگلەر ئالسا تارتىپ يەرلىرىڭنى، تامام تاپقان پۇلۇڭ ماڭلاي تېرىڭنى. ئىچەرسەن ھەر زاماندا قان-يىرىڭنى، يەنە سەن بۇ زەھەرگە قانمىغاچقا.

قاھ-قاھ يۇقىرى ئاۋازدا، قاتتىق كۈلگەندە ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: قاھ-قاھ سېلىپ كۈلمەك.

قاھ-قاھ سالماق ← قاقاھلىماق: قاھ-قاھ سېلىپ كۈلەر ئىدىك شائىر تاغا، بولساڭ ئەگەر بۈگۈن بىزنىڭ ئارىمىزدا. «ۋەتەن ئەلا – خەلق ئەلا» دېگەنلىرىڭ، تۇرار مەڭگۈ ھازىرقىدەك يادىمىزدا.

قاھ-قاھ قىلماق ← قاقاھلىماق: مەكتەپ بىزنىڭ بېغىمىز، بىلىم ئالار دىلىمىز. دائىم شاددۇر كۆڭلىمىز، قاھ-قاھ قىلىپ كۈلىمىز.

قاقاھلىماق پ. يۇقىرى ئاۋازدا قاھ-قاھ قىلىپ كۈلمەك، قاھ-قاھ قىلماق: مۇئەللىم كىتاب جازىسىدىن تاللاپ چىقارغان ئۈچ پارچە كىتابنى جوزا ئۈستىگە قويۇپ بولۇپ، ئالىمغا خۇددى ئەمدى كۆزى چۈشكەندەك قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. * شۇ ۋاقىتدا ھېكىم سېلىم شېيخنىڭ بۇ ئۈمىدۋارلىقىنى مەنستىمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەسخىرە قىلىپ قاقاھلاپ كۈلدى.

قاۋ-قاۋ ئىت ھاۋشىغاندا چىقىدىغان ئۈزۈك ھەم قىسقا ئاۋاز: سەپداشلار يوشۇرۇنغان يەرلىرىدىن قوزغالماقچى بولۇپ تۇراتتى، سېپىلنىڭ شىمالىي بېقىنى تەرەپتىن ئىتلارنىڭ قاۋ، قاۋ قىلىشلىرى بىلەن تەڭ بىرنەچچە قارا گەۋدىنىڭ سەپداشلارغا ئاتلىق يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى سېزىلدى

قاۋاتماق «قاۋىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇريي دەرىجىسى: ئىتنى قاۋاتماق.

قاۋاشماق «قاۋىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەتراپىمدا بىرنەچچە ئىت، تەرەپ-تەرەپتىن قاۋىشىپ ئېتىلىپ كەلدى. يۈرىكىم سېلىپ قورقۇپ يا قېچىشىمنى، يا ئالدىمغا قاراپ مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم. * 15 كۈن يول يۈرۈپ ئاران دېگەندە، كۈچاغا كەلسەك ئىتلىرى قاۋىشىپ، قويلىرى مەرىشىپ، ئېشەكلىرى ھاڭرىشىپ تۇرۇپتۇ.

قاۋاق I سۈپ. خىلۋەت، چەت، ياقا؛ جىمجىت، تىنچ: قاۋاق ھويلا. قاۋاق ئۆي.

قاۋاق II ئى. ھاراق ساتىدىغان دۇكان، قاۋاقخانا: ساۋۇتجان قاۋاقتىن ھاراقنى ئېلىپ ئىشىككە كېلىشىگە، بىرمەست ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ پەلەمپەيگە يىقىلىپ چۈشتى-دە، بوتۇلكا نەچچە پارچە بولۇپ كەتتى.

قاۋاق بەندىسى دائىم قاۋاققا كىرىپ ھاراق ئىچىدىغان ھاراقكەش: قېيۇم ئۇستا ئەلچىنى «قۇناخۇن ئۆكسىنى ئۆيلەيمەن، دېگۈچە ئاۋۋال ئۇنى كوچىدىن يىغىپ، تەربىيە بېرىپ ئادەم قىلسۇن، قاسىم تازدەك قاۋاق بەندىسىگە چۈشۈپ قالغان قىز يوق...» دەپ ياندۇرۇۋەتكەنىدى.

قاۋاقچى ئى. قاۋاقخانا ئىگىسى: ئۇ بۇ ئىككى قەۋەت ئۆينىڭ ئورنىدا بۇرۇن گۆرۈكەش بىلەن قاۋاقچىنىڭ زەيكەش، قاراڭغۇ پاسكىنا ئۆيى بارلىقىنى يادىغا چۈشۈرۈشكە ئۈلگۈردى.

قاۋاقخانا ئى. مەخسۇس ھاراق سېتىپ تىجارەت قىلىدىغان دۇكان، ھاراق دۇكىنى، مەيخانا: يەنە بىردەمدە قارىساڭ، ھېلى ئۇ قاۋاقخانىدا پوكەي يۆلەپ تۇرغان بولسا، ھېلى بۇ قاۋاقخانىدا مۇشتلىشىۋاتقان. * مەن قانداق قىلىپ قاۋاقخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن.

قاۋالماق «قاۋىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توخۇ بۈرجەككە قاۋالدى. قويلار قوتانغا قاۋالدى. * مەن دىققەت بىلەن قارىغۇدەك بولسام، ئۇ سەپ ئىچىگە قاۋىلىپ قېلىپتۇ.

قاۋاماش ئى. دىئال. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋان ئى. ياۋا توڭگۇزنىڭ ئەركىكى: ئۇ

بەردى ئۆتكۈر. * سەن ئۇنىڭ ئۆيىگە قايسى ۋاقىتتا بارغانىدىڭ؟ * بىلەمدىكىن، سال سەپىرىنىڭ ھېسابىنى سانىسا سالچى؟ ئۇ نېمانچە دولقۇنغا تويماس، ئېيتىپ بېرەر بۇ سىرنى قايسى؟ ② رىتورىك سوراقتا بولۇشسىزلىقنى، پىكىرنىڭ ئەكسىنى تەكىتلەيدۇ: قايسى ئانا ئۆز پەرزەنتىنى يامان كۆرىدۇ؟

قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى ← **قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى**: — ياۋاللا، غوجام! كۈن قاياقتىن چىقتى؟ بىزنىڭ ئۆيگىمۇ قەدەملىرى يېتىدىكەن-ھە! قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى ئۆزلىرىنى.

قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرۈشكە نومۇس قىلىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەمدى قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي.

قايسى كۈنى ① ھەپتىنىڭ قانچىنچى كۈنى، قاچان. ② بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئاۋۋال، يېقىندا: دەرەخ ئۈستىدە ئارام ئېلىپ ئولتۇرغان ھېلىقى كەپتەر قايسى كۈنى ياخشىلىق قىلغان چۈمۈلىنىڭ ئېقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپتۇ-دە، شۇ ھامان بىر تال يوپۇرماقنى چىشلەپ كېلىپ چۈمۈلىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ. بېرىپتۇ.

قايسى يۈز بىلەن «ئۇياتماي، نومۇس قىلماي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — جاپانى بىز تارتساق، ھالاۋەتنى سەنلەر كۆرۈشتۈڭ، ئەمدى قايسى يۈزۈڭ بىلەن بۇ ئۆكۈزگە چاڭ سالىسەن، — دېدىم ئۇلارغا. * — مەن خەلققە قايسى يۈزۈم بىلەن قارايمەن ئەمدى. * ھەممە سەۋەنلىك ئۆزۈمدە تۇرسا، قايسى يۈزۈم بىلەن تەشكىلگە دەيمەن.

قايسىبىر ئال [قايسى+بىر] ① كىملىكى، نېمىلىكى، قانداق، قەيەردە ياكى قاچانلىقى نامەلۇم؛ ئاللىقايسى، قايسىكى، ئاللىقانداق، ئاللىقەيەردىكى: ئۇنى قايسىبىرنىڭ ئۆيىدە كۆرگەندەك قىلىمەن. * ئالماس تۈنۈگۈن ناھىيىدىن چىققان خىزمەتچىلەرنى ئېلىپ، قايسىبىر يېزىغا مېڭىپ كەتتى. * ھاجى ئىشان ئۇنىڭغا قايسىبىر سۈرىنى تەكرارلاتتى، تىلى كەلمىگەن يەرلىرىنى تۈزەپ قويدى. ② بىر تۈردىكى نەرسە ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ بىرى: — مۇنداق قىزلار ئازمىدى، — دېدى ئاينۇر يەرگە قاراپ، — قىزلارنىڭ قايسىبىرى بۇنداق ئىشنى قىلمايدۇ دەيسىز. * ئۇنىڭ ئۈستىگە توي قىلىۋالغىنىڭنى ئاڭلاپ شۇنچىلىك خۇشال بولدۇمكى، قوي، قايسىبىرىنى دەي.

قايسىكى ئال «قايسى» سۆزىنىڭ كۈچەيتىلمىسى: ئەگەر قايسىكى بۇنىڭغا چېقىلىدىغان بولسا، مەندىن كۆرگۈلۈكنى كۆرىدۇ.

قايغۇ ئى ① كىشىنىڭ بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، كۈلپەت، دەرد-ئەلەم؛ ھەسرەت؛ كۆڭۈلسىزلىك: كىشى قايغۇسى ئېتەكتە، ئۆز قايغۇسى يۈرەكتە (ماقال). * ئۇنىڭ سولغۇن يۈزى چوڭقۇر قايغۇغا چۆككەن، چاچلىرى پاخپايغانىدى. * چوڭلار ئارىسىدا قاراپ تۇرغان تۆمۈر خەلپىمۇ قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى. بىراق، بۇ كۈلكە ئۇزۇنغا بارماي قايغۇغا ئايلاندى. // تارىختىن قارىسام، قايغۇ بەتلىرى ئېچىلدى، كۆپ ئىكەن قانلىق دەردلىرى. ② تەشۋىش، غەم، غەم-ئەندىشە، غەم-غۇسسە: قارنى باشقىنىڭ قايغۇسى باشقا (ماقال). * ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا ماي قايغۇ (ماقال). * ئەمدى ھېچنېمىدىن ئۈمىد كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس، ئەزالار چاك-چېكىدىن پارچىلىنىپ كېتىۋاتىدۇ، ھەركىم ئۆز قايغۇسى بىلەن. * ئۇ باشقا ھەمراھلىرىغا ئوخشاش جان قايغۇسىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرۇۋاتقاندا،

خۇدا بەرگەندەكلا بۇ يولۇچىلار ماشىنىسىنى يەتكۈزدى.

قايغۇ باسماق قايغۇلۇق خىياللارنى قىلماق، قايغۇغا چۆممەك: ئۇنى يەنە قايغۇ باستى. ئەمما بىرنەرسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ ئايلىنىۋاتقانلىقىنى سېزەتتى.

قايغۇغا پاتماق ← **قايغۇغا چۆممەك**: ئالاۋىدىن ئەبۇ ئەششەمات ماتەم كىيىمىنى كىيىپ، غەمكىنلىك تامىقىنى يەپ، دىۋانغا بارماي قويۇپتۇ. دىلى غەششىلىك بىلەن قايغۇغا پېتىپتۇ.

قايغۇغا چۆكمەك ← **قايغۇغا چۆممەك**: ئۇ كىشى يەنە قايغۇغا چۆكۈپ ئۆيىگە كېلىپتۇ-دە: — جېنىم قىزىم، ئۆزۈمنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرىمەن، دەپ سېنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەردىم. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزۈمنىڭ ئۆلگىنى ياخشى ئەمەسمىدى، — دەپ قىزىنى قۇچاقلاپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

قايغۇغا چۆممەك قاتتىق قايغۇرماق، قايغۇغا پاتماق: لەيلىگۈل بىلەن شانىياز پات-پات كۆزلىرىدىكى ياشنى سۈرتۈپ قوياتتى؛ ئۆي ئىچىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ ئاجايىپ ئوخشاش تەقدىردىن ئېغىر قايغۇغا چۆمۈشتى.

قايغۇغا چۈشمەك قايغۇرۇشقا باشلىماق، قايغۇرماق: قالغان ئۈچىمىز شۇنىڭ ئاچچىق يولى بىلەن ماڭاتتۇق، ئاخىرىدا ئۈچ سودىگەرنىڭ داڭلىق يورغا ئاتلىرى دەرمانى كېتىپ، يول يۈرەلمەي قالدى. سودىگەرلەر قاتتىق قايغۇغا چۈشتى.

قايغۇغا سالماق دەرد-ئەلەمگە، غەم-ھەسرەتكە قويماق؛ ھەسرەتلەندۈرمەك: تاغدەك ئىشىنىپ كېلىۋاتقان كىشىدىن چىققان بۇ سۆز ئايالنى قايغۇغا سالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى.

قايغۇ قىلماق ① دەرد-ئەلەم چەكمەك، پەرياد چەكمەك، قايغۇرماق: بولدى قايغۇ قىلما، بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ② غەم يېمەك، ئەندىشە قىلماق.

قايغۇ-ئەلەم قايغۇ ۋە ئەلەم: ئۇ بىر يىلنى قايغۇ-ئەلەم بىلەن يىغلاپ ئۆتكۈزدى. * يېنىۋالدىڭمۇ قىلغان ۋەدەڭدىن. ئولتۇرۇپ قالدىم، قايغۇ-ئەلەمدىن.

قايغۇرتماق «قايغۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئۆلۈم، يۈرەك باغرىڭىزنى قان قىلىپ، سىزنى قايغۇرتقان بولۇشى مۇمكىن، مېنىمۇ قايغۇرتتى دېسەم يالغان سۆزلىگەن بولىمەن. * شۇ راست قايغۇك قايغۇرتتى مېنى، شۇ راست كۈلكەڭ كۈلدۈردى مېنى. شۇ راست تۇرقۇڭ قەلبىمگە سىڭدى، شۇ راست خۇلقۇڭ كۆيدۈردى مېنى.

قايغۇرماق پ. قايغۇ-ئەلەم چەكمەك، غەم قىلماق، غەم-ئەندىشىگە چۈشمەك؛ كۆڭلىنى يېرىم قىلماق: باي يوقالغىنىغا قايغۇرىدۇ، بۆرە قالغىنىغا قايغۇرىدۇ (ماقال). * ئۇ بوينىنى قىسىپ قايغۇرۇپ ئولتۇرغاندا، بىركىم يېقىملىق ناخشىسىنى ئېيتىپ ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىشقا باشلىدى. * باراتنىڭ ۋاپاتى ئەخمەتجان قاسىمغا قاتتىق تەسىر قىلدى. ھەتتا ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە قايغۇرۇپ يۈردى. * ئۇلار ئۆزىنىڭ غېرىب كەپىسىگە كىرىپ كەلگەندە، سارىخان ئانا بىلەن ئانارگۈل ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ قايغۇرۇپ ئولتۇرغانىكەن.

قايغۇرۇشماق «قايغۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئىشتىن قاتتىق قايغۇرۇشتى. * بىز بۇنىڭدىن بەكمۇ قايغۇرۇشتۇق.

قايغۇ-زار قايغۇ ۋە زار؛ قاتتىق زارلىنىش: قۇماق بىرتاز كەبى ئەي «ساي» سېنىڭ خۇنۇك سىياقىڭ بار. بىكار ئۆتكەن ھاياتىڭغا، ئەلەملىك قايغۇ-زارىڭ بار.

قايغۇسىز سۈپ. قايغۇسى، غەم-ئەندىشىسى يوق؛ قايغۇ-ئەلەملەردىن خالى، تىنچ، خاتىرجەم: قايغۇسىز هايات. * كىچىك بالىنىڭ قايغۇسى خۇددى ياز ئاسمىنىنىڭ چاقماقىغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ شولىسى چىرايىغا چىقىپ بولغۇچە ئۆچۈپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كىشىلەر، «قايغۇسىز بالىلىق» دېيىشسە كېرەك. * هازىر قايغۇسىز ئەركىن ياشاۋاتىمىز، ئەمدى تىرىشىپ ياخشى ئوقۇساقلا بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

قايغۇ-غەزەپ قايغۇ ۋە غەزەپ: ئۇ نۇرلۇق كۆزلىرىنى ئەسقەرگە تىكتى، ئۇنىڭ تەلەپپۇزى قايغۇ-غەزەپ ۋە كۈچ-قۇۋۋەت بىلەن تولغانىدى.

قايغۇ-غەم ← **غەم-قايغۇ**: ۋادەرىخ! سۆرگۈنلەر ھەربىر يېزىنى نېمە كۈن كۆرمىگەن گۈللەندۈرگۈچە! چەكمىدى قانچىلىك قايغۇ-غەم، زۇلۇم، ئېتىز-باغ، ئىسسىق ئۆي-تۈت تام كۆرگۈچە!

قايغۇلۇق سۈپ ① قايغۇسى بار، بېشىغا غەم-قايغۇ چۈشكەن، قايغۇ-ئەلەم تارتقان: شەرىخانىنىڭ ياشلىق دەۋرى ئەنە شۇنداق قايغۇلۇق ئىدىكى، ئۇ كۈنلەرنى ئەسلەش موماينىڭ كۆزىدىن ھېلىمۇ ياش ئاققۇزاتتى. * — توغرا، مېنىڭ يىغلايدىغان كۈنلىرىم ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن سىلىگە سۆزلەپ بېرىمەن دەپ، ئۆتكەنكى ئەڭ قايغۇلۇق بىر كۈن ئېسىمگە چۈشۈپ كۆڭلۈم بىرئاز بۇزۇلدى، — دېدى ئۇ يەنە سۆزىنى داۋام قىلىپ. ② قايغۇ-ئەلەم بىلەن تولۇپ تاشقان، مۇسىبەتلىك، ئەلەملىك، غەمكىن، مەيۈس: ئايالىنىڭ چىرايى بىردىنلا قايغۇلۇق تۈسكە كىردى، كۆز چاناقلىرى نەملەشتى. * مەن كۆز ئالدىمدىكى 26 نەپەر جەڭچىنىڭ تۇپراقلىرىغا قارىدىم ۋە تىك تۇرۇپ، قايغۇلۇق ئاھاڭ بىلەن ئۇلارغا ئاخىرقى خىتاب سۆزلىرى بىلەن مۇراجىئەت قىلدىم. ③ كىشىنى قايغۇغا سالىدىغان، قايغۇرتىدىغان: ئۇنىڭ بۇ ھالىتىدىن بىرەر قايغۇلۇق خەۋەرنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى بايقىدى. * ئۇ ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن خۇشاللىق ۋە قايغۇلۇق ئىشلارنى بىرمۇبىر كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋېتىپ، كامىلنىڭ يېرىمى ئاپئاق داكا بىلەن تېڭىلغان چىرايىغا ئۇزاققىچە تىكىلدى.

قايغۇ-نادامەت قايغۇ ۋە نادامەت: قايغۇ-نادامەتتە قالماق. * ھەممە جايدا بۇ غەزەل ھەم ئېيتىلۇر ئات ئۈستىدە، قالمىغاچ قايغۇ-نادامەت ھېچ كىشىنىڭ كۆكسىدە.

قايغۇ-ھەسرەت قايغۇ ۋە ھەسرەت: ئۇ خوتۇنى گۈلسۇمخاندىن ئايرىلغاندىن كېيىن كۈنلەرنى ئېغىر قايغۇ-ھەسرەت ئىچىدە ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. * ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك ئۆتمۈشتىكى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قايغۇ-ھەسرەتلىرى ئېسىگە چۈشۈپ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى.

قايماق I ئى. تىندۇرۇلغان ياكى قاينىتىلغان سۈت يۈزىدە ھاسىل بولىدىغان ۋە تەركىبىدە ماي بولىدىغان نېپىز قەۋەت.

قايماق چاي قايماققا تۇز ۋە قېنىق دەملەنگەن قارا چاي ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلانغان چاي.

قايماق چۆپ پىشۇرۇلغاندىن كېيىن قايماق بىلەن ياغلاپ يېيىلىدىغان چۆپ.

قايماق چۆچۈرىسى قايماق بىلەن پىيازدىن تۈگۈلگەن چۆچۈرە.

قايماق يۇتازا ياغ ئورنىغا قايماق ئىشلىتىپ ياسالغان يۇتازا.

قايماق II پ ① قىڭغىر، ئەگرى بولۇپ قالماق؛ ئېگىلمەك: تاختاي ئاپتاپتا تۇرۇپ قېيىسىپ قېلىپتۇ. * نەم-زەيلىك ئورۇنلارغا قويۇشتىن، يامغۇر، قارلاردا قېلىشتىن، ئاپتاپ

نۇرىدا ئۇزاق تۇرۇپ قىلىشتىن ساقلانساق بولىدۇ، چۈنكى تەمبۇر دەستىسى ئۇزۇن، ئاسان قايىدۇ. ② مەلۇم بىر تۈز سىزىق، يۆنىلىشتىن بىر تەرىپىگە چەتلىمەك، كەينىگە يانماق: ئېقىۋاتقان سۇنى قايدۇرۇپ ئالماق. * بوران بىلەن تاغ-تاغ بولۇپ دولقۇنلار، كۆل-دېڭىزلار پورۇقلايدۇ، قاينايدۇ. بوران بىلەن قېيىپ دەريا كەينىگە، ئاساۋ سۇلار قىرغاقلارغا يامرايدۇ.

قايماقتەك سۈپ. ناھايىتى تاتلىق، يېقىملىق ھەم يۇمشاق؛ قولاققا بەكمۇ ياقىدىغان، كىشىنى ئۆزىگە مايىل قىلىدىغان دەرىجىدىكى (گەپ-سۆز ھەققىدە): قايماقتەك گەپ. // ئۇ گۈلدەك ئېچىلىپ، قايماقتەك سۆزلەيتتى.

قايماق-قېتىق قايماق ۋە قېتىق: — باللىرىڭ قايماق-قېتىققا تويدىمۇ.

قايماقلىق سۈپ. قايمىقى بار، قايماق سالغان: بۇ خىل مېھرىبانلىقتىن كۆڭلى سۆيۈنۈپ كەتكەن باتۇر گۈل دەستە راسلىغان قايماقلىق چاينى ھۇزۇرلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى. * چاي قاينىدى، ئادىلجان قوشنىلاردىن ئەكىرگەن قايماقلىق سۈت بىلەن گۈلەمخان ئۆرۈكتەك ساپسېرىق ئەتكەنچاي قىلدى. // ئانارخان قاچا ئەكىرىپ قويغان قولۇم-قوشنىلارنىڭ قاچىلىرىغا قايماقلىق قىلىپ سۈت قۇيۇپ تاختىيىشىغا ئېلىپ قويدى-دە، بىر تەشتەك قايماقنى ئېلىپ قەرىخاننىڭ ئالدىغا قويدى.

قايمال ئى. ھىڭگان، چىشى تۆگە.

قايمۇقتۇرماق «قايمۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىر ئامال بىلەن ئۇلارنى قايمۇقتۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. * ئۇلار بىردەم ئىشقارغا، بىردەم سوپۇنغا ئايلىنىپ، خۇددى شەيتاندەك كىشنى قايمۇقتۇراتتى.

قايمۇقتۇرۇشماق «قايمۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قايمۇقتۇرۇلماق «قايمۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ چاغدا بىزمۇ قايمۇقتۇرۇلغانىغۇ، ھازىر ھەممىمىز ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەندۇق. * بىز دۈشمەن تەرىپىدىن قايمۇقتۇرۇلدۇق.

قايمۇقماق پ ① نېمە، قانداق قىلىشنى بىلەلمەي ئارىسالدى بولۇپ قالماق؛ تەمتىرىمەك، تېنىمەك: شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ قايمۇقۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ساۋۇت باداڭ بىلەن بىللە ئىش مەيدانىغا كېتىۋاتساق، بىزگە «مەجلىسكە بېرىڭلار» دەپ ئۇقتۇردى. * كېلىپتىمىز كۆپ قايمۇقۇپ سوقماق-چىغىر يولدا يۈرۈپ، مۇشت بىلەن، كالتەك بىلەن يېگانە قارشى تۇرۇپ. ② باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزىگە، ئىش-ھەرىكىتىگە قارىغۇلارچە، خاتا ھالدا ئەگىشىپ كەتمەك؛ ئازماق، ئاداشماق: بىز ئۇلارنىڭ ئېلاندىكى گەپلىرىدىن قايمۇقۇپ يۈردۇق. * — بىز مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىمۇ گېزىتنىڭ گېپى دەپ نەچچە يىل قايمۇقۇپ يۈرمىدۇقمۇ؟ — دېدى ئۇ بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ.

قايمۇقۇشماق «قايمۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قايناپ «قاينىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

قايناپ كەتمەك قاتتىق چېچىلماق، قىزىپ كەتمەك: سۇۋادان تېرەكنىڭ مېيىقىدا كۈلۈپ قويغانلىقنى كۆرگەن قىزىل ئالما ئۆزىنى باسالماي قايناپ كەتتى. * ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاغىنىلەر، نېمىگە شۇنچە قايناپ كەتتىڭلار؟

قايناتقۇزماق «قاينىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتتىق ھارغانلىقىمدىن پۇت-قوللىرىمنى سوزۇپ راھەتلىنىپ ياتىدىغان ئورۇندىن باشقا ھېچنېمە كۆزۈمگە كۆرۈنمەيتتى، لېكىن، بوۋاي ئۇنىماستىن مومايىنى

ئويغىتىپ چاي قايناتقۇزدى.

قايناتما ① سۈپ. قايناتىش ئارقىلىق ھازىرلانغان، قايناتىپ ياسالغان: قايناتما دورا. ② ئى. بىرنەچچە خىل ماددا ياكى دورىنىڭ سۇدا قايناتىپ تەييارلانغان ئارىلاشمىسى: چەت جايلاردىكى مەخپىي رېتسېپلارنىڭ 14-تومىدا «غەربىي يۇرتتىكى ئۆمۈرنى ئۇزارتىش قايناتمىسى» دېگەن دورا رېتسېپى خاتىرىلەنگەن.

قايناتما دورا تىبابەتچىلىكتە دورا ماتېرىيالىنى قايناتىپ، تەمىنى چىقىرىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان سۇيۇق دورىلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

قايناتماق «قاينىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاي قايناتماق. دورا قايناتماق. * مەھەللىگە كەلگەندىن كېيىن گۆلخان مومام سېۋەتتىكى تاغ مېۋىلىرىدە مۇراببا قايناتىپ بەردى. * قايناتتى بۇ شاد بەزمىنى، تۆكۈپ دىلدىن نەزمىنى، كەڭ سەھنىسى كۆك باغرىدا قارلىغاچ ئۇسسۇل ئويناپ راسا.

قايناتسا شورپىسى قوشۇلمايدىغان قىلچىمۇ ئۇرۇق-تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى يوق، بىر-بىرى بىلەن ھېچ ئالاقىسى يوق؛ مىجەزلىرى زادىلا كېلىشەلمەيدىغان: بىز بىلەن ئۇلارنى قايناتسا شورپىمىزمۇ قوشۇلمايدۇ.

قايناش ① «قاينىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <فىز> سۇيۇقلۇقنىڭ مەلۇم تېمپېراتۇرىغا كەلگەندە جىددىي ھالدا گازغا ئايلىنىش ھادىسىسى. بۇنداق ۋاقىتتا سۇيۇقلۇق يۈزىدە پارلىنىش سادىر بولۇپلا قالماي، بەلكى سۇيۇقلۇقنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ پارلىنىش يۈز بېرىپ، ھاۋا كۆپۈكچىلىرى شەكىللىنىدۇ.

قايناش نۇقتىسى <فىز> سۇيۇقلۇقنىڭ قايناشقا باشلىغان چاغدىكى تېمپېراتۇرىسى. قايناش نۇقتىسى سىرتقى بېسىم كۈچىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. بېسىم تۆۋەن بولغاندا، قايناش نۇقتىسىمۇ تۆۋەن بولىدۇ. سۇنىڭ ئۆلچەملىك ئاتموسفېرا بېسىمى ئاستىدىكى قايناش نۇقتىسى 100°C بولىدۇ.

قايناشماق «قاينىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك بۇ مەسىلە ھەققىدە تازىمۇ قايناشتى. * ياشلار شوخلىنىپ ئويناشماقتىدۇر، تويلارنى ياساپ قايناشماقتىدۇر.

قايناق سۈپ ① قاينىغان، قايناپ تۇرغان: قايناق سۇ. * كىرىپ قايناق ۋە زور ئوت سامادا، چاچاتتى زەپ ھارارەت مۇشۇ ئەسنادا. ② كۆچمە. ئىسسىق، ھارارەتلىك: قايناق نەپەس. ③ كۆچمە. قاينىغان، ئەۋج ئالغان، جۇش ئۇرغان، قىزغىن، جۇشقۇن: قايناق مېھنەت. قايناق ئىش. قايناق تۇرمۇش. قايناق كۈرەش. * مەشىق مەيدانى خۇددى قايناق جەڭ مەيدانىغا ئوخشايتتى. * مولچىلىق يىللىرىدا بولىدىغان كەچلىك قايناق ھايات قەيەرلەرگىدۇر غايىب بولغان، نە بالىلارنىڭ قىيقاس-چۇقانلىرى، نە ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايتتى. ④ كۆچمە. كۈچەيگەن، كۈچ-غەيرەتكە تولغان، تولۇپ تاشقان؛ ئوتلۇق: قايناق غەزەپ. قايناق قىساس. قايناق ھېسسىيات. قايناق تۇيغۇ. * ھاياجان بىلەن قايناق ھەۋەس چىرمىشىپ كەتكەن چاغلاردا، ئۇ پەقەت مۇشۇ بىر جۈپ كۆز ئۈچۈنلا ھەممىدىن كېچىش خىيالىغا كېلەتتى. * ئەمما ئۇ بۈگۈن قائىدە-يوسۇن زۆرۈرىيىتى بىلەن ئەمەس، بەلكى قايناق مۇھەببىتى بىلەن سادىدا، يەنىلا ھېچقانداق زىننىتى بولمىغان قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۆزىنىڭ دۈپ-دۈپ سوقۇۋاتقان يۈرىكىگە چىڭ ياقتى. * زىندانىڭ، قىينىقنىڭ

بىلەن قورقۇتما، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ماڭا بىر ياماق! سېنىڭدىن كۈتمەيمەن قىلچىلىك شەپقەت، قەلبىم ئەل ئىشقىدا ھەمىشە قايناق. ⑤ كۆچمە. ئادەملەر بىلەن تولۇپ تاشقان، قىزىغان؛ ئاۋات: قايناق بازار. * بۇ قايناق كوچىدا چۇشۇرۇپ قويغان نەرسە-نى ئىزدىگەن دېڭىزدىن يىڭنە ئىزدىمەك بىلەن باراۋەر ئىدى. * بۈگۈن قايناق تاغ ئارىسى، ئادەم بۇندا جىق، تاڭ قۇياشى نۇر بېرىدۇ تۇغلارغا قېنىق.

قايناق ئارشالڭ <جۇغ> سۇيىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 80°C تىن يۇقىرى بولغان ئارشالڭ.

قايناق سۇ قاينىتىلغان سۇ.

قاينام ئى ① سۇ ياكى سۇيۇقلۇقنىڭ چۆگىلىمەچ بولۇپ ئايلىنىدىغان جايى: يا قاينامدىن چىقسۇن، يا سايرامدىن (ماقال). * كۆنلەرنىڭ بىرىدە، يەمەن پادىشاھى دەريا لېۋىگە كېلىپ، كېمىگە ئولتۇرۇپ تاماشا قىلىپ يۈرگەندە، كۈن كەچ بولۇپ قېلىپ، بىر شامال پەيدا بولۇپ، كېمىنى قايناقىغا ئاپىرىپ تاشلاپتۇ، كېمىدىكىلەر دەرياغا غەرق بولۇپتۇ. ② كۆچمە. ئىش، پائالىيەت، كۈ-رەش ۋە شۇ قاتارلىقلار قايناپ تاشقان، جۇش ئۇرغان ھالەت: تۇرمۇش قاينىمى. ئەمگەك قاينىمى. * ئۇمۇ ئۆز ئەتراپىدىكى ئۇلغار ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەسىرى، ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى بىلەن شۇ ئىنقىلاب قاينىمىغا ئۆزىنى ئېتىپ، بىرنەچچە قېتىم نامايىشقا قاتناشتى. * ئۇ ئىنستىتۇتنى ئەلا دەرىجىدە تۈگىتىپ، ئۆز يېزىسىغا، يېزىلىق پەن-تېخنىكا پونكىتىغا ئورۇنلاشماقچى بولۇپ يېتىپ كەلگىنىدە، بۇ جايمۇ ئىسلاھات قاينىمىغا ئايلانغان پەيت ئىدى.

قاينام-تاشقىن ناھايىتى چاپ-چاپ، قىزىپ كەتكەن، قايناق ھالەت: شۇنىڭ بىلەن مەتنىياز ئۆزىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام-تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ياراتقۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. // قۇرۇلتاينىڭ ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىش، ئۇنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش بويىچە يۇقىرى دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ، يېڭى بىر قاينام-تاشقىن مەنزىرە بارلىققا كەلدى.

قاينام-تاشقىنلىق قايناپ تاشقان، ئىنتايىن قىزغىن كەيپىيات قاپلىغان: قاينام-تاشقىنلىق مەنزىرە. * ئۇ باھار پەيزىگە چۆمگەن ئىستانىسىدىكى قاينام-تاشقىن-لىق مەنزىرىگە قاراپ شۇنداق ھوزۇرلاندىكى، بايىقى خاپىلىقى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتتى. * ئۇنىڭ قەدىردان ساۋاقداشلىرىدىن، قاينام-تاشقىنلىق بىلەن تولغان ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىدىن ئايرىلىشنى ئويلىسا، كۆڭلى يېرىم بولاتتى.

قايناملىق سۈپ. قاينىمى بار، قاينام ھاسىل قىلغان، قايناپ تۇرىدىغان: قايناملىق دەريا. * ئىلىم-پەن دېڭىزى تېرەن ۋە چەكسىز، دولقۇنلۇق، قايناملىق، بورانلىق-ئەن-سىز. بېلىگنى باغلىسالڭ كەمەردە چىڭداپ، يېتەرسەن بىركۈنى قىرغاققا شەكسىز.

قاينىتىشماق «قايناتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاينىتىلما ئى. تىبابەتچىلىكتە قاينىتىپ تەييارلىنىدىغان دورىلار؛ كاشكاپلار: تىبابىتىمىزدە كۆپىنچە ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەر، ئوكسىگېن ۋە كاربونغا باي بولغان گۈل-چېچەك-لەر ۋە ھەرخىل مېۋىلەردىن سىقىپ چىقىرىلغان شىرنە-شەربەتلەر ۋە قاينىتىلمىلار (كاشكاپ-لار) كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

قاينىتىلماق «قايناتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاينىڭ ئوي-پىكرىچە بۇ نەرسىلەر سەپداشلار ئۈچۈن قاينىتىلىدىغان

چاي ۋە كۆكلەدە ئۇلارغا ئاتاپ قويغان بىردىنبىر قويىنىڭ گۆشىنى پىشۇرۇش ئۈچۈن كېرەك ئىدى.

قاينىماق پ ① چۆگۈن، قازان قاتارلىقلارنىڭ ئىچىدىكى سۇيۇقلۇق كۈچلۈك ئوتنىڭ، ئىسسىقلىقنىڭ تەسىرى تۈپەيلى قىزىپ، پار ھاسىل قىلىپ، ۋاراقلاپ تۇرماق؛ قىزىقلىقى مەلۇم دەرىجىگە يەتمەك: چاي قاينىماق. شورپا قاينىماق. * سۇ 100 گرادۇستا قاينايدۇ. * — توختاپ تۇرۇڭلار، ماشىنىغا سۇ قۇيىدىغان چېلەكتە سۇ قاينىتىپ ئىچەيلى، — دېدىم مەن ۋە يېرىم چېلەك سۇ ئەكىلىپ ئوتنىڭ ئۈستىگە قويدۇم. سۇ بىردەمدىلا قاينىدى. * چاپان كۆيسىمۇ كۆيسۇن، قازان قاينىسۇن (ماقال). * — قازىنىم ئەمدى قاينىدى، — دېدى ئانا جوزىغا داستىخان سېلىۋېتىپ. * ئامبال ئوينايدۇ، چۆگۈنى قاينايدۇ. ئالۋان دەردىدە يۈرگىلى بولمايدۇ. ② پىشماق، پىشىپ يېتىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئىككى قوشقارنىڭ كاللىسى بىر قازاندا قاينىماس (ماقال). ③ ئۆرلىمەك؛ تۇتماق، كەلمەك: تەيجىنىڭ زەردىسى قاينىدى، ئۇ بەزمىنى توختاتتى. * سارىخان ئانا ئوغلىغا قاراپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئاچچىق غەزەپ قايناپ، قوشۇملىرىنىڭ تۈگۈلۈپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ④ كۆچمە. ئەۋجىگە چىقماق، راسا قىزىماق: ئۇنىڭ تومۇر-تومۇرلىرىدا قانلىرى قاينىدى. * راۋاب چېلىناتتى. ئۇسسۇللار داۋام قىلماقتا ۋە پەدە يۆتكەپ، بارغانچە دولقۇنغا كۆتۈرۈلمەكتە. سارايىنى ياڭراتقان جاراڭلىق سازغا تەڭكەش بولۇپ ساما قايناپ كەتتى. * قاپقىدا توسۇق، ھويلىدا چاچقۇ، ئۆيدە نەغمە-ئۇسسۇل، ھەممىسى قايناپ كەتتى. ⑤ جانلانماق، قىزىپ كەتمەك: تىياتىرخانىنىڭ ئالدى خۇددى بايرام كۈنلىرىدىكىدەك قاينىغانىدى، مەن ئالدىراپ كۆلۈب ئىچىگە كىردىم. ئويۇن ئاللىقاچان باشلىنىپ كېتىپتۇ. * جۈمە-دېھقانلار دەم ئالىدىغان كۈن، شۇنداقلا رايون مەركىزىدە سودا-سېتىق قاينايدىغان بازار كۈنى. * دولقۇنلىنار بۇغدايلار، قوغۇن، كېۋەز ئاينىغان. كەڭ ئېتىزنىڭ قوينىدا ئەمگەك راسا قاينىغان. ⑥ كۆچمە. كۆپەيمەك: كوچىدا ئادەم قايناپ كېتىپتۇ. * ئۆيدە چىۋىن قايناپ كەتتى. * ئاز كۈندىن كېيىن بۇ يەرلەردە ياۋا ئۆردەك قاينايدۇ. ⑦ كۆچمە. خاپا بولماق، چېچىلماق؛ ئاچچىقلانماق؛ تېرىكمەك: خەيرىنسا ئېرىنىڭ نېمىگە قايناۋاتقانلىقىنى ئەمدىلا چۈشەندى. * سونۇر ئىمىرغا قوللىرىنى شىلتىپ قايناۋاتاتتى. * — خاسىيەت بولدى قىلىڭ، نېمانچىلا قايناپ كېتىسىز، — دېدى رېھىم ئاشخانا ئۆيدىن چىقىۋېتىپ.

قايىل سۈپ [ئە] رازى بولۇپ، لايىق كۆرۈپ ئېتىراپ قىلىشقا، تەن بېرىشكە تېگىشلىك: قايىل بولماق. قايىل قىلماق. * مەن ساڭا قايىل. * مەن سېنىڭ كەڭ قورساقلىقىڭغا قايىل. * — ئولتۇرۇڭ دوستۇم، — دېدى شەيخ، — مەن سىزنىڭ غەيرىتىڭىزگە قايىلمەن.

قايىل بولماق تەن بەرمەك، ئېتىراپ قىلماق: ئەپەندىمنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ يۈرگەن پادىشاھ ئەپەندىمنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ: — ئاتنىڭ پەرۋىشىگە نېمىلەر لازىم بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. * شائىرنىڭ تالانتى، ماھارىتى، تەپەككۇر بايلىقىغا قايىل بولدۇم. ئۇنىڭ شېئىرلىرى بەك ياخشى ئىكەن.

قايىل قالماق قول قويماق، ھەيران بولماق: ھەيدەر ئەپەندى تۆمۈر خەلپىنىڭ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان يوغان كۆزلىرىگە قاراپ، ئۇنىڭ غەيرىتىگە قايىل قېلىۋاتقاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

قايىل قىلماق تەن بېرىشكە، رازى بولۇشقا ئېلىپ بارماق: مەن ئىككىلا ئېغىز سۆز بىلەن جاۋاب بېرىپ ئۇنى قايىل قىلدىم. * ئەلچى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ پۈتۈن دانىشمەنلىكى ئاساسىدىكى سۆزمەنلىكى بىلەن پادىشاھنى قايىل قىلىپتۇ.

قايىللىق . «قايىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ سۆز ماڭا تولىمۇ تەسىر قىلدى. مەن قايىللىق بىلەن بېشىمنى لىڭشىتتىم. * بارات قايىللىق بىلەن باش لىڭشىتىپ — مەيلى، ھېلى بولسىمۇ ئېيتىپ بەر، بۇ زادى قانداق ئىش؟ — دەپ سورىدى.

قايىم سۈپ [ئە] تىك تۇرغان، تىك.

قايىم بولماق تىك تۇرماق، قوپماق.

قەبىر (توغرىسى: قەبرە) ← **قەبرە.**

قەبرە ئى [ئە] ئۆلگەن ئادەمنى كۆمىدىغان جاي، گۆر: قەرزدارنىڭ قەبرىسى يوق (ماقال). * ئۇ كۈن بويى بوۋىسىنىڭ قەبرىسى ئۈستىدە دۇم يېتىپ، ئۆزىنى باسالماي يىغلايتتى.

قەبرە تېشى ئۆلگەن كىشىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالىنى ئۈستىگە يېزىپ ياكى ئويۇپ، قەبرىنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئورنىتىدىغان تاختا تاش.

قەبرە قاتۇرماق قەبرىنىڭ يەر ئۈستى قىسمىنى ياسىماق: مەن بۇ ياققا مېڭىشتا ئۇ قەبرىنى يوقلىغاچ قەبرە قاتۇرۇپ كېلىشىمنى بەكمۇ تاپىلىغانىدى.

قەبرىچىلىك ئى. قەبرە ياساش ئىشى، سەنئىتى: تاجىك قەبرىچىلىكىدە، ئومۇمەن قەرەلسىز ئالەمدىن ئۆتكەنلەر ئۈچۈن ئېگەر شەكىللىك قەبرە ياسىلىدۇ ھەمدە ئۇ ئاق بورىدا سۇۋىلىپ، بېشى قىزىل بويىلىدۇ. * بۇ خىل قەبرىچىلىك سەنئىتى زور بىلىش قىممىتى ۋە ئېستېتىكىلىق قىممەتكە ئىگە بولۇپ، بىرىنچىدىن، ئۇ ئارقىلىق ئۆلگۈچىنىڭ ھاياتى تەزكىرىسىنى بىلىشكە بولىدۇ.

قەبرىستان ئى [ئە+پ] قەبرە كۆپ جاي، مازار، گۆرىستان: بىركۈنى كېچىسى پادىشاھ شەھەر سىرتىغا چىقىپ، قەبرىستانىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، گۈمبەزدىن ئادەملەرنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. * قەبرىستان ئادەملەردىن بوشىغاندىن كېيىن، غەنىم ئىبنى ئايۇپ دەرەختىن چۈشۈپ، ساندۇقتا نېمە بارلىقىنى بىلىش ئۈچۈن توپىنى تارتىپتۇ، قەبرىنى ئېچىپتۇ.

قەبرىستانلىق ئى ← **قەبرىستان:** دەل شۇ چاغدا، جۈمە نامىزىدىن يانغان جامائەت تۇپراق بېشىنى يوقلاپ ئۆتۈش ئۈچۈن قەبرىستانلىققا كېلىۋاتاتتى. * ئەپەندىم كېچىسى قەبرىستانلىق يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، ئالدىدىن بىرمۇنچە ئاتلىق كىشىلەر چىقىپ قېلىپتۇ.

قەبرىگاھ ئى [ئە+پ] ← **قەبرىستان:** چوڭ يولدىن قەبرىگاھقا بۇرۇلىدىغان دوقمۇشتىكى يوغان قارىياغاچ تۈۋىدە ھېلىقى ھازىدار قىز كۈتۈپ تۇرغانىكەن.

قەبرىگاھلىق ئى ← **قەبرىگاھ:** مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئەتىگەنلىك قۇياش بىلەن بىر يۈزى يورۇپ تۇرغان قەبرىگاھلىقنى قاپلىدى.

قەبىلە ئى [ئە] قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئۆزئارا يېقىن بولغان بىرنەچچە ئۇرۇقنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن كىشىلەر توپى، گۇرۇھى: تۈركىي قەبىلىلەر. قەبىلە تىلى. * غەربكە كۆچكەن ھونلارنىڭ يەنە بىرقىسمى بولسا ياۋروپاغا كىرىپ، ھازىرقى ۋېنگرىيە، بۇلغارىيە جايلاشقان ئورۇنلارغا ئورۇنلاشقان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھون ئىتتىپاقىغا كىرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى قەبىلىسىمۇ بار ئىدى.

قەبىلە تىلى <تىل> قەبىلە كوللېكتىپى

قوللانغان تىل. ئۇ ئۇرۇق تىلى ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ، ئىشلىتىلىش دائىرىسى ئۇرۇق تىلىنىڭكىدىن كەڭ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئورتاق تىل، دىئالېكت دېگەن پەرقلەر پەيدا بولۇشقا باشلايدۇ.

قەبىلىچىلىك ئى. ① كىشىلەر قەبىلە-قەبىلە بولۇپ ياشىغان جەمئىيەت؛ كىشىلەرنىڭ قەبىلىلەرگە بۆلۈنۈپ ياشىشىغا ئاساسلانغان ئىجتىمائىي تۈزۈم: ھەرقانداق بىر مىللەت مىللەت بولۇپ شەكىللەنگىچە، چوقۇم بەلگىلىك قەبىلىچىلىك دەۋرىنى بېسىپ ئۆتمەي قالمايدۇ. ② قەبىلىۋازلىق: قەبىلىچىلىك قىلماق.

قەبىلىلىك سۈپ. قەبىلىگە تەۋە، قەبىلىگە قارايدىغان، قەبىلىدىن چىققان.

قەبىلىۋاز سۈپ. ئۆز قەبىلىسىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇپ، باشقا قەبىلە-ئۇرۇقلارنى چەتكە قاقىدىغان، باشقا ئۇرۇق-قەبىلىلەرگە قارىتا پەس كۆرۈش، كەمسىتىش پوزىتسىيىسىنى تۇتىدىغان: ئۇلارنىڭ قەبىلىسىنىڭ ئاقساقىلى ناھايىتى قەبىلىۋاز ئادەم بولۇپ، باشقا قەبىلە ئاقساقاللىرىنى زادىلا كۆزگە ئىلمايتتى.

قەبىلىۋازلىق ئى. ئۆز قەبىلىسىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇپ، باشقا ئۇرۇق-قەبىلىلەرنى چەتكە قېقىش، پەس كۆرۈش، كەمسىتىش ئادىتى ۋە شۇنداق قىلىق: ئۇلار قەبىلىۋازلىق قىلىشىپ، كۆچلۈك توقۇنۇش ئىچىگە كىرىپ قېلىشماقتا ئىدى.

قەبىلىۋى سۈپ. قەبىلىگە ئائىت، قەبىلىلەرگە خاس: ھىندىستان قەدىمدىن تارتىپ قەبىلىۋى ۋە مىللىي مۇزىكىغا باي مەملىكەتلەرنىڭ بىرى.

قەبىھ سۈپ [ئە] كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، نەپرەتلەندۈرىدىغان، سەسكەندۈرىدىغان رەزىل، يارىماس: غەزەپ بىلەن ھومىيمەن قەبىھ زالىملارغا، كالا بولۇپ باش ئېگىمەن سەبىي بالىلارغا. * قولغا پىچاق ئالدى ۋارقىراپ، كەتتى قەبىھ كۆزى پارقىراپ، بالىلارمۇ ئۇچقاندەك چېپىپ، يېتىپ كەلدى تاشيولغا قاراپ.

قەبىھلەشتۈرمەك «قەبىھلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — سىزنىڭ بۇنداق قىلىقلىرىڭىز ئۇلارنى تېخىمۇ قەبىھلەشتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن، — دېدى قاسىم ئەپەندى ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلماي.

قەبىھلەشمەك پ. بارغانسېرى قەبىھ، رەزىل، پەس بولۇپ بارماق؛ ئەسكىلەشمەك، رەزىللەشمەك، ئادەمنى سەسكەندۈرىدىغان بولۇپ كەتمەك: ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مۇشۇنداق قەبىھلىشىپ كەتكەن قارامىلارنى قانداق قۇتقۇزۇش مۇمكىن؟

قەبىھلىك «قەبىھ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئادەم ئۇرۇش، — دەيتتى بىر ئوقۇتقۇچى، — بولۇپمۇ، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى ئۇرۇشى تولىمۇ قەبىھلىك، ئەخلاقسىزلىق!

قەپەز [ئە] ① ئى. قۇش ياكى ھايۋانلارنى ساقلاش، بېقىش ئۈچۈن سىم ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن توقۇپ ياسىلىدىغان ساندۇق ياكى ئۆي شەكىللىك بۇيۇم: ئۇ باينىڭ ئۆيىدە قەپەزدىكى قۇشتەك يالغۇز قالغانىدى. * بۇلبۇل ھەرگىز سايرىماس، ئالتۇن بالداق قەپەزدە. مەن باقەمنى ئەسلەيمەن، كېچە-كۈندۈز، سەھەردە. ② ئى. ئەتراپى مۇشۇنداق شەكىلدە قورشالغان بوشلۇق: كۆكرەك قەپىزى. ③ مىق. مەيدان، قېتىم، نۆۋەت، رەت: جاۋيۈن ئون نەچچە قەپەز ئېلىشىپ يەنە كېتىپ قالدى. * بۇ ئىقابلانغان قاراقچىلار ئىككى دوستقا قاراپ ئېتىلدى، بىر قەپەز جىددىي قىلىچۋازلىق باشلىنىپ كەتتى.

قەپەز ئايۋان <بىن> تۆت تەرىپى روجەكلەر بىلەن ئورالغان، قەپەس شەكىللىك ئايۋان.

قەپەزئوت ئى [قەپەز+ئوت] <بوت> قەپەزئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى چوڭ، تۇخۇي ياپىلاق، ئۇچى يۇمىلاق كاناي شەكىللىك، قاپقاقلىق خالتىسى بار، خالتىسىنىڭ تېگىدىن سۇيۇقلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىلىدۇ. ھاشارا تلار خالتا ئىچىگە ئۇچۇپ كىرگەندىن كېيىن، ئاشۇ سۇيۇقلۇقتا دىمىقىپ ئۆلىدۇ-دە، ئوزۇقلۇققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. كوپىنچە تروپىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

قەپەزسىمان سۈپ. شەكلى قەپەسكە ئوخشايدىغان، قەپەس شەكىللىك: مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە قەپەسسىمان بىرنەرسىنى كۆرگەنىدىم.

قەپىزەك ئى <بىن> مۇنارلارنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلىدىغان گۇمبەزگە ئوخشاش شەكىل.

قەترە ئى [ئە] ① سۇيۇقلۇق زەررىچىلىرىنىڭ تارتىشىش نەتىجىسىدە شارچە شەكلىنى ئالغان ئەڭ كىچىك بۆلىكى؛ تامچە: بىر قەترە سۇ. * چاڭقىغانلارغا بۇ سەھرا-چۆلدە بىر قەترە سۇمۇ تېپىلمايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. * ئەي تاغ سۈيى، ئاڭلا! يېشىل زۇمرەت كەبى جىلۋىلىنىپ تۇرغان، ئەمما غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان سۈزۈك كۆلنىڭ سۈيى بولغۇچە، سېنىڭدەك مەڭگۈ ئويغاق ئۆتىدىغان، گۈركىرەپ، كۆپۈكلىنىپ ئاقىدىغان تاغ سۈيىگە قەترە بولۇپ قوشۇلغۇم بار!... * ئېقىپ نەركىس يۈزىدىن گۈل يۈزىگە قەترە-قەترە ياش، قىزىل گۈل بەرگىگە ئانداقكى قوندى دانىئى شەبنەم. ② كۆچمە. ئاز مىقدار، ئازغىنا، كىچىك بۆلەك ياكى ئۈلۈش: بىزنىڭ سۆيەتلىك ئۇرۇقلىرىمىزنىڭ قوشنىلارنىڭ يېرىدە چېچەك ئېچىپ، مېۋە بېرىشى يەنىلا بىزنىڭ دۆلەتكە قوشقان بىر قەترە تۆھپىمىز بولمامدۇ؟ * ئۇ ئاددىي مۇئەللىم، ئاددىي بىر ئىنسان، بىر قەترە، بىر زەررە سەزگەن ئۆزىنى. شەبنەمدەك جىلۋىلەر پۈركىيەلمىگەن، ۋەسلى نۇر كەلگۈسى ياتقان كۆزىنى.

قەتل ئى [ئە] ئۆلتۈرۈش، قىرغىن: ئۇلارنىڭ قورسىقىدىكى خام چوت ئاتا-بالىنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارغىيۇلاق چۆللۈكتە قەتل قىلىپ، گۈلزادە بىلەن ئانارگۈلنى تارتىۋېلىش ئىدى.

قەتل قىلماق ئۆلتۈرمەك، قىرغىن قىلماق: سېيىت ئاباس تىنىقتىن توختىدى، ئۇ پاك قېنى تۆكۈلگەن جايغا يېنىككىنە يىقىلىپ، ئۆزىنى رەھىمسىزلىك بىلەن قەتل قىلغان بۇ ۋاپاسىز ئالەم بىلەن خوشلىشىپ مەڭگۈلۈك جىمىپ كەتتى.

قەتلە مىق. قېتىم، مەرتەم، رەت، نۆۋەت: — خۇداغا يۈز مىڭ قەتلە شۈكۈر، — دېدى ئۇ ئاخىر، — بۇ قىزىمنى بېشىمغا تاج قىلىپ قوندۇرسامۇ ئاز، ئەمما — زە «ھازىرلىقىمىزنىڭ يوقلۇقىدىن، بۇ قىزىمىزنىڭ ئالتۇن كۆڭلىگە پەسەنت كەلگۈدەك ئىش قىلالماي قالۇرمىزمىكىن» دەپ قورقىمەن. * مىڭ قەتلە شۈكۈرلۈك ئىش شۇ بولدىكى، بىزنىڭ ھاپىزئاخۇن زىغىر پالكى ئاستىدىن ئاستا قىمىرلاپ قوپتى. * ئۇنى ناھىيىگە كادىر قىلىدىغان ئىشتىن قالدۇرۇپ، يېزىغا چۈشۈرگەنمىش، خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكۈر، ئاسانلا بالادىن قۇتۇلۇپتۇ.

قەتلىئام ئى [ئە] يېزت. ئومۇميۈزلۈك قىرىش، ئۆلتۈرۈش؛ قىرغىن، قىرغىنچىلىق: ئاشۇ قەتلىئامنىڭ مەنزىرىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنلەر ئۆزلىرىنى توختىتالماي بۇقۇلداپ يىغلامسىراشقا باشلىدى.

قەتلىئام قىلماق ئومۇميۈزلۈك قىرغىن

قىلماق، ئۆلتۈرمەك: چېرىكلەر بىز مۇسۇلمانلارنى قەتلىئام قىلىشنىڭ پۇرسىتىنى ئىزدەۋاتقۇدەك، خۇدايىتائالا ئۇنداق كۆڭلەرنى هارام قىلغاي، رەھمەتلىك چىڭگاڭ غوجام هايات چاغدا بېيجىڭ خېنىنىڭ ئەمەلدارلىرىمۇ پېشانىمىزگە «تاك» قىلىپ چېكەلىگەن ئەمەس.

قەتئىي [ئە] ① سۈپ. ئۆزگەرمەيدىغان، بۇزۇلماس: بۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قەتئىي قارارى. * شۇنداق، بىز ئۇنىڭغا يول قويالمايمىز، سىز يەتكۈزۈپ قويۇڭ. بۇ بىزنىڭ قەتئىي جاۋابىمىز. ② سۈپ. قايتۇرۇشقا، رەت قىلىشقا بولمايدىغان ناھايىتى جىددىي: بىزنىڭ قەتئىي تەلىپىمىز شۇكى، ئەدلىيە ئورگانلىرى ئۇنىڭ مەسىلىسىنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ جامائەتكە ئېلان قىلسۇن! ③ سۈپ. ئۆزگەرمەس، مۇستەھكەم، قاتتىق: — توغرا گەپ، — رايون ساقچىسى ئۇنىڭ قەتئىي ئىرادىسىدىن تەسىرلەندى، — بىرلەشكەن دېھقانلارنىڭ كۈچى هامان چوڭ بولىدۇ. * بۇنى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى هەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى قەتئىي ئىزچىل ئىجرا قىلىشى لازىم. * شەۋكەت قەتئىي چىداش قارارىغا كەلدى. * رەيھان قەتئىي نىيەتكە كەلگەنىدى. ④ سۈپ. هەل قىلغۇچ، كەسكىن: قەتئىي كۈرەش. قەتئىي جەڭ: * مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى قەتئىي رەت قىلدىم. * توختىئاخۇن بولسا خەتكە قول بېسىشتىن قەتئىي باش تارتىپ، ئاجىز بەدەنلىرى بىلەن تىپىرلايتتى. ⑤ سۈپ. ئەستايىدىل هەم جىددىي، كەسكىن، قاتتىق: —يۇر كېتەيلى، —، دېدى ياسىن ئارقىنغا بۇرۇلۇپ قەتئىي هالدا. * مەن ئىدارىگە كېلىپ تېخى مۇنچىلىك قەتئىي ئادەمنى ئۇچراتمىغانىدىم. شۇڭا ئىلاجىسىز تۇرۇپلا قالدىم. ⑥ رەۋ. هەرگىز، ئەسلا، زادى، زادىلا: — مەن، — دېدى ئۇ، — نىزامنامىدە كۆرسىتىلگەن يوشۇرۇن كۈرەش ئېلىپ بېرىش ئۇسۇلىغا قەتئىي قوشۇلمايمەن. * — هەسەلخان توغرا ئېيتقان، ئۇلارنىڭ ئىش توختىتىش تەشەببۇسىنى قوللاشقا قەتئىي بولمايدۇ، بەلكى قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك. ⑦ رەۋ. چوقۇم، شەك-شۈبهىسىز: مەن هەممىنى ئويلىدىم، ئاخىرى مەن ئارتۇقچە بولۇپ قالغان بۇ ئۆيدىن قەتئىي كېتىش نىيىتىگە كەلدىم. * گۆشنى توپا-چاڭ ۋە چىۋىنلەرنىڭ قونۇشىدىن قەتئىي ساقلاش لازىم.

قەتئىيەت ئى [ئە]. ئۆز سۆزىدە، پىكىر — قارارىدا قەتئىي چىڭ تۇرۇش؛ قەتئىيلىك، ئۈزۈل-كېسىللىك، كەسكىنلىك: — چېچىلماڭ ئانا، — گۈلنىسا پەس ئاۋازدا سۆزلىدى، ئەمما كۆزلىرىدە قايىل بولماسلىق، قەتئىيەت چاقناپ تۇراتتى. — تۇرمۇشقا چىقىش مەسىلىسىدە خېلى بۇرۇنلا سىزگە ئۆز كۆز قارىشىمنى ئېيتقانىدىم. * گوياكى تۆمەنىڭ دۇلدۇل ئۇچقاندەك، دېھقانلار بارماقتا بەس-بەستە ئالغا. چۈنكى، بار بۇلاردا ئىشەنچ، قەتئىيەت، ئەتىكى مول هوسۇل، گۈزەل ئىقبالغا. * ياخشىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئەزەلدىن، ئەل ئىچىدە قىلغان ئەمەس هېچكىم رەت. تەگرى هۆكمى بار ئۇلارنىڭ پىكرىدە، سۆزلىرىدە بولسا ئەقىل، قەتئىيەت.

قەتئىيەتسىز سۈپ. ئۆز سۆزىدە، پىكرىدە چىڭ تۇرالمايدىغان؛ قەتئىي ئەمەس ئىرادىسىز: ئۇنىڭ بۇنداق قەتئىيەتسىز سۆزلىرى سورۇندىكىلەرنىڭ ئاخىرقى نەتىجىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى هەققىدىكى ئەندىشىسىنى

تېخىمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

قەتئىيەتسىزلىك «قەتئىيەتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قەتئىيلەشتۈرمەك «قەتئىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە ئۇنىڭ يۈرەك تارىسىنى جىغىلدىتاتتى، 3-ئومۇمىي يىغىننىڭ روھى ئۇنىڭ ئىشەنچىسىنى قەتئىيلەشتۈردى.

قەتئىيلەشمەك پ ① ئۈزۈل-كېسىل، قەتئىي تۈس ئالماق، قەتئىي ھالغا كەلمەك: ئۆز ئاخىرەتلىكىنى كۆپ ئويلايدىغان بولۇپ قالغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ نىيىتى تېخىمۇ قەتئىيلەشتى. * چىمەنگۈلنىڭ ئاۋازى يەنە بىردىنلا قەتئىيلىشىپ كەتتى. ② ئۆزگەرمەس، مۇستەھكەم ھالغا كەلمەك، مۇستەھكەملەنمەك: ئىرادىسى قەتئىيلەشمەك. * ئۇلارنىڭ قارارى كۈندىن-كۈنگە قەتئىيلىشىمەكتە ئىدى.

قەتئىيلىك «قەتئىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، پۈتۈن دۇنيا خەلقى قەتئىيلىك بىلەن كۈچلۈك كۈرەش ئېلىپ بارىدىغانلا بولسا، ئۇرۇشنىڭ پارتلىشىنى كېچىكتۈرۈش ئېھتىمالى يوق ئەمەس.

قەتئىينەزەر [قەتئىي+نەزەر] تىر. چېقىش كېلىشتە كەلگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، ئۆزىدىن بۇرۇنقى سۆز ياكى جۈملىدە ئاڭلىتىلغان نەرسە ياكى ھەرىكەتنىڭ ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن سۆز ياكى جۈملىدە ئاڭلىتىلغان نەرسە ياكى ھەرىكەتكە توسقۇن بولالمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا باغلىق ئەمەسلىكىنى ئىپادىلەيدۇ ھەم «... غا قارىماستىن»، «... غا قارىماي»، «... غا باغلانمىغان ھالدا» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مېنىڭ سىنىڭ بىلەن ئۆي تۇتۇشقا كۆڭلۈم تارتمايدۇ. * ئۇنىڭ بېرىش-بارماسلىقىدىن قەتئىينەزەر مەن جەزمەن بارىمەن.

قەد (قەددى) ئى [ئە] كىشىنىڭ بوي-بەستى؛ قامەت: ئابدەمنىڭ كۆز ئالدىدا بۇغراجاننىڭ مىڭلاپ يىگىتكە بەرگۈسىز كېلىشكەن قەددى، مېھرىبان كۆزلىرى نامايان بولدى. * مەن ئۇنىڭ قەددىنىڭ سەل پۈكۈلۈپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

قەددى پۈكۈلمەك ① قېرىلىقتا ئوخشاش سەۋەبلەردىن بېلى ئېگىلمەك، مۈكچەيمەك، دۈمچەيمەك: ياش چوڭايغانسېرى ئادەمنىڭ تېنى ئاجىزلاپ، قەددى پۈكۈلۈپ، قەدەملىرى قىسقىراپ كېتىدىكەن. ② كۆچمە. ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق، روھىي ئازاب قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن جۇشقۇن ھالىتىنى يوقاتماق، بوشىشىپ كەتمەك: قار لەيلىدەپ يېغىۋاتاتتى، ئۈمىدسىزلىك ۋە غەزەپتىن قەددى پۈكۈلگەن ئابدۇللا پىكاپنىڭ كەينىدىن قاراپ بىرپەس تۇرۇپ، ئاندىن يولغا چۈشتى.

قەددىنى راسلىماق → **قەددىنى رۇسلىماق.**

قەددىنى رۇسلىماق ① گەۋدىسىنى تىك قىلىپ، تۈز تۇرماق: موڭغۇل يىگىتى قەددىنى رۇسلاپ، خەلققە باشتىن ئاياغ ئىتتىك كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. * ئۇ قەتئىيلىك بىلەن قەددىنى رۇسلاپ، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلىدى: «بارىمەن!» ② كۆچمە. ئىقتىسادىي جەھەتتىن ھال-كۈنىنى ياخشىلىۋالماق، ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق: دادامغا بېرىلگەن پۇل بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىن قەددىمىزنىمۇ رۇسلىۋالدۇق. * ئۇ يېڭىدىن «قەددىنى رۇسلىغان» دېھقانلارنىڭ بىرى.

قەددى ئېگىلمەك → **قەددى پۈكۈلمەك:** ئۇزۇن يىللىق جاپا-مۇشەققەتلەر تەسىرىدىن ئۇنىڭ يۈزلىرى قورۇقلار بىلەن قاپلانغان، مەزمۇت قەددى يادەك ئېگىلگەنىدى.

قەد كەرمەك ① گەۋدىسىنى كەرمەك: شۇ قىز بىلەن نەق ئۇچراشتىم بۈگۈن، مەن ئۇنى ئالتۇن پەسلىدە كۆردۈم؛ توغراقلىقلاردا قەد كېرىپ تۇرغان قات-قات ئىمارەت... يەسلىدە كۆردۈم. * جاھاندا ئىلمۇئىرپانسىز بېھىش بىناسى قەد كەرمەس، ئىلىم بىرلە پۈتەر بارچە، ئىلىمسىز ئەلدە غۇربەت بار. ② كۆچمە. ئۆزىنى ئازادە، ئەركىن تۇتماق، مەغرۇرلانماق: ئۇ ئەنۋەردەك بىر بىلىملىك مەسلىھەتچىنىڭ سايىسىدە قەددىنى كېرىپ، ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى. بۇنىڭغا كىمنىڭمۇ قورسىقى كۆپمىسۇن!

قەد كۆتۈرمەك ① بوي سوزماق، ئۆسمەك، ئېگىزلىمەك: — ئەجەب چوڭ ئىمارەتلەرغۇ بۇ، — دېدى تېرىقچى دەريانىڭ ئۇ يېقىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۈچ بىنانى كۆرسىتىپ، — ئاز پۇل كەتمىگەندۇ. * ئۇ شەھەردىن 70 — 80 چاقىرىم يىراقلىقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تەڭرى تېغىغا نەزەر سالدى. ② كۆچمە. يۈكسەلمەك، ئۇلغايماق، تەرەققىي قىلماق: — سىلەرنىڭ كەنت بۇ يىل قەد كۆتۈرۈپ قالدى، — دېدى سادىق سەل ئويلىنىۋېلىپ. * كېلىپ ئازاد زامان، بولدى ئىلىم-پەن قايتىدىن جارى، كۆتۈردى قەد قەدىم يۇرتنىڭ ھۈنەر-سەنئەت ئىجادكارى. ③ كۆچمە. پەيدا بولماق، بىنا بولماق؛ قۇرۇلماق: بۇ ئۇزۇن ئۆستەڭ قاشلىرى ئالتۇنچىلارنىڭ قان ۋە ئۇستىخانلىرى بەدىلىگە قەد كۆتۈرگەنىدى. * سۆزلەر ئانا ئۆز يېزىسىنىڭ، قىياپىتى ئۆزگەرگىنىنى. ھالك ئورنىدا يېڭى ئېكىنزار؛ باغلارنىڭ قەد كۆتۈرگىنىنى.

قەدەر تىر [ئە] ① بېرىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەرگە تىركىلىپ كېلىپ، «-غىچە، -قىچە، -گىچە، -كىچە» قوشۇمچىلىرىغا ئوخشاش چەك مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: ئېيتقىنا، دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن تا بۈگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ بىرەر ناخشا ئېيتىپ باققانلىقىنى ئاڭلىغانمىدىڭ؟ ئەجەب بۈگۈن ناخشا ئېيتىپ قېلىپتۇ. بىرەر ئىش بولدىمۇ نېمە؟ * قىزىل نۇر ئىلكىدە تەۋرەيدۇ زېمىن، چاڭبەيشەن تېغىدىن سايرامغا قەدەر. ئۆركەشلەر قوينۇڭدا بىر غالىب ئېقىن، ھەر كۈنى سېنىڭدە مىڭلاپ خۇش خەۋەر. ② كۆپىنچە «بۇ، شۇ» قاتارلىق كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «دەرىجىدە، كەبى ... گە ئوخشاش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مەن ئىشىنىمەن، بىزنىڭ سۆيگۈمىز ئېقىۋاتقان شاۋقۇنلۇق دەرياغا ئوخشاش شۇ قەدەر سۈپسۈزۈك، شۇ قەدەر ئۇزۇن، ئۇنى ھېچكىم توسۇۋالالمايدۇ. * موللاق ھېكىممۇ رەيھانەمنىڭ بۇ قەدەر بېجىرىم، ئېغىر-بېسىق ئولتۇرغىنىغا زوقلانغاندەك، بىرنەچچە قېتىم كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويىدۇ. ③ «مۇمكىن»، «ئىمكان» قاتارلىق سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، «بولغىنىچە»، «... نىڭ بارىچە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مۇمكىنقەدەر تېز كەل. * ئىمكانقەدەر تېز تۈگىتىشكە تىرىشىمەن. ④ «بىر» سۆزى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «بىرئاز»، «خېلى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — بالىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — دەپ سورىۋىدىم، — بىرقەدەر ياخشى، — دېدى ئۇ خېلىدىن كېيىن.

قەدەم ئى [ئە] ① ئاياغ تاشلاپ قىلىنغان ھەرىبىز ھەرىكەت، چامدام، ماڭدام: ئۇ خىيالچان كېتىۋاتقان دىلبەرنى كۆردى-دە، قەدەملىرىنى تېزلىتىپ، دىلبەر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. * ئۇ شېرىن خىيال تەسىرىدىن

ئۆگزىدىن ئاڭلىنىۋاتقان قەدەم ئاۋازلىرىنىمۇ سەزمىدى. ② ئىككى ئاياغ ئارىسىدىكى ئارىلىق، مۇساپە؛ ئارىلىقتا (مۇساپىگە) تەڭ بولغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى: جىگدىلىكتىن دەسلەپ ئەيسا پاششاپ، ئارقىدىن 20 قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ يېپەك سەللىلىك ئادەم چىقتى. * كەنجە ئېيتقان قورام تاشقا يېتىشكە 30 قەدەم قالغاندا، ئاتنى قارىياغاچقا باغلىدىم-دە، سەپدىشىمنى ئېلىپ ئالغا ئىلگىرىلىدىم. ③ ئۆسۈش، راۋاجلىنىش، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تېزلىكى، سۈرئەت: سىز يەنە ھازىرقى قەدىمىڭىز بىلەن ماڭسىڭىز، 10 — 20 يىلدىن كېيىن كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلمىي خادىم بولۇپ چىقالايسىز. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرى ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى زور قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىتىش كېرەك. ④ كۆچمە. ئۆسۈش، راۋاجلىنىش، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر بۆلىكى؛ باسقۇچ: ئۇلار زىيان تارتىش ھالىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆزگەرتتى. * دەرس تەييارلىقى — ئوقۇتۇش خىزمىتىدىكى تۇنجى قەدەم ۋە مەركىزىي ھالقا، بۇ قەدەمنى پۇختا بېسىش ۋە بۇ ھالقىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك. * ئۇلار بۇ ئىشنى ئىككى قەدەمگە بۆلۈپ ئورۇنلاش قارارىغا كېلىشتى. ⑤ كۆچمە. يۈرۈش، ھەرىكەت: « ھە، ئۇرۇمچى ۋاقتى...» ئۇ بۇ يېقىملىق سۆزنى يۈرىكىدە قايتا-قايتا تەكرارلاپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆز قەدىمىنى ۋەتىنىمىزنىڭ ۋاقتى بىلەن بەلگىلەيدىغانلىقىنى ئويلىغان.

قەدەم ئالماق ئالغا ئىلگىرىلەش ئۈچۈن ئاياغلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرمەك، قەدەم تاشلىماق؛ ماڭماق: ئۇ يۈز-كۆزلىرىنى ئېرىقنىڭ سۈزۈك سۈيىدە يۇيۇپلا، ئۆيگە قاراپ قەدەم ئالدى. * « تۇلپىرىم تەييار مېنىڭ مەنزىلگە چاپماققا» دېسەم، « باشلا ئىشنى، ئال قەدەم سەپ ئالدىدا مەزمۇت» دېدىڭ.

قەدەم باسماق ① مەلۇم بىر يۆنىلىشكە قاراپ چامدىماق، يۈرمەك، ماڭماق: ئۇ بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، باغنىڭ ئىشىكىگە قەدەم بېسىپتۇ. * بىرىنچى بولۇپ جۇمەش ئۆيگە قەدەم باسىدۇ. * ئەي گالستۇك، گالستۇك، ئۇنتۇماسمەن ۋەدەمنى. « ئۆچتە ياخشى» بولۇپ مەن، دادىل باساي قەدەمنى. ② بارماق؛ كەلمەك (كۆپىنچە بولۇشسىز شەكىلدە كېلىدۇ): ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن دىلبەرنىڭ ئۆيى تەرەپلەرگە قەدەم باسمىدى. * ئۇ بۇ ئىشنى ئورۇنلىماي تۇرۇپ ھەرگىز ئايالىنىڭ يېنىغا قەدەم باسمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ قەسەم ئىچىپتۇ. * ئەمدى سېنىڭ ئۆيۈڭگە قەدەم باسقۇچە، بىراقلا دوزاخقا قەدەم بېسىش كېرەك. ③ كۆچمە. ھەرىكەت قىلماق: — ئۇنداق بولسا، — دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى ئىنىكئانا، — مېھماننى ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن سىناپ كۆرگىن، ئالدىراپ قەدەم باسما، بولمىسا، ئەل-يۇرت ئىچىدە سەتچىلىككە قالۇرمىز. * تۇرمۇشتا قەدىمىڭنى ئويلاپ باس، قەدىمىڭنى توغرا باسساڭ تۇرمۇش سېنى مۇكاپاتلايدۇ، خاتا باسساڭ جازالايدۇ. ④ بىرەر ساھە، بىرەر ئىشقا قەدەم قويماق، كىرىشمەك: ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا پادىچىلىقتا قەدەم باسقان دەسلەپكى كۈنلىرى كەلدى. * مۇئەللىم، ۋەتەن زېمىنىغا ئەمدىلا قەدەم باسقان كۈنى سىزگە ۋە ئاپامغا يۈرىكىمدىكى ھەممە خۇشاللىقلىرىمنى ئېيتقانىدىم. * جىم تۇرايمۇ قولغا مەن ئالماي قەلەم، شېئىرىيەت باغىغا ھەم باسماي قەدەم.

قەدەم تاشلىماق ← **قەدەم باسماق**: ئۇ چوڭ يول لېۋىدىكى دوڭغاق سوقىگە تىكە قاراپ ئاستا-ئاستا قەدەم تاشلىدى. * شۇ

كۆنى ئۇلار قۇبلاي خاقان بىلەن ۋىدالىشىپ، غەرب سەپىرىگە قەدەم تاشلىدى. * بىز داۋاملىق ئالغا قاراپ قەدەم تاشلىشىمىز لازىم.

قەدەم تەشرىپ قىلماق « بارماق، كەلمەك، كىرمەك، قاتناشماق، داخىل بولماق » مەنىلىرىدىكى تەكەللۇپ ئىبارىسى: – قېنى ئۆيىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىڭ، – دېدى نۇرۇللا. * ئولتۇرۇشىمىزغا هاكىم قاتارلىق رەهبەرلىرىمىز قەدەم تەشرىپ قىلدى.

قەدەم قويماق ① بىرەر يۆنىلىشكە قاراپ يۈرمەك، ماڭماق؛ ئاتلانماق: بوۋاي ئۆز خىيالىغا بېرىلىپ، ئىختىيارسىز ئىشىك تەرەپكە قەدەم قويدى، لېكىن خەلىچە ئانا ئۇنىڭ ئالدىنى توستى. * ئات ۋە يۈك-تاقلارنى تەييارلاپ بولغاندىن كېيىن، رۇستەم كۆپچىلىككە باشچىلىق قىلىپ جەنۇب سەپىرىگە قەدەم قويدى. ② مەلۇم بىر ئورۇن ياكى جايغا يېتىپ كەلمەك، يېتىپ بارماق: راستىنى ئېيتسام ئۆركەش تامدىن ئۆتۈپ يۇرت يېرىگە قەدەم قويغىنىمىزدىن بۇيان كۆڭلۈم يورۇپ، تىنىقىمۇ باشقىچە ئەركىن بولۇپ قالغاندەك هېس قىلىۋاتىمەن. * ئۇلار كىرگىلى بولىدىغانلىكى هەممە بۇلۇڭ-پۇچقاقلارغىچە قەدەم قويدى. ③ ئالغا ئىلگىرىلىمەك، سىلجىماق؛ يۈرۈش قىلماق: تارىخىي كىتابلاردا بۇ شەهەر ئىنسانىيەتنىڭ دەسلەپكى پەن-مەدەنىيەت ۋە تىبابەتكە قەدەم قويغان جايى دەپ يېزىلغان. * هەممە مىللەتنىڭ مەدەنىيەتكە چوڭ قەدەم قويۇش دەۋرى بۇ. ④ بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە كىرىشمەك، تۇتۇش قىلماق، هەرىكەت قىلماق، هەرىكەتلەنمەك: – ئۇنداق بولسا، – دېدى مەلىكە، – ئاۋۋال مېنى ئاتىڭىز پادىشاهنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپ، ئاندىن ئىشلىرىڭىزغا قەدەم قويۇڭ. * – ئىككىنچى شەرت قايسىدۇر؟ – دەپ سورىدى هاتەم مەلىكىدىن، – ئۇنىڭغا قەدەم قويسام. ⑤ كۆچمە. بىر دەۋرگە، باسقۇچقا ياكى ساهەگە كىرمەك، ئۆتمەك: ئۇلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن يېڭى ئوقۇش هاياتىغا قەدەم قويدى. * تاغلار ئارىسىدا بىردەم ئۆرلەپ، بىردەم پەسلەپ ئىلگىرىلەۋاتقان قوشۇن بۈگۈن ئۈچىنچى كۈنگە قەدەم قويدى. * بەگكە خۇدا ئۆمۈر بەرسە، بۇ يىل ئاخىرلاشسا، توپتوغرا 24 ياشقا قەدەم قويىدۇ! * ئۇ قېرىلىققا قەدەم قويغان چوڭ كىشى بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئالدىمدا خۇددى ئۆسمۈر بالىدەك قىزىرىپ-تاتىرىپ، ئەيمىنىپ تۇراتتى.

قەدەمنى خاتا باسماق بىرەر ئىش ياكى هەرىكەتتە خاتا قىلماق، خاتالاشماق: سېنىڭ ئۆمۈرلۈك هەمراهىڭ جايىدا بولمىغان، قەدەمنى خاتا باسقانسەن. ئىلمنى هۆرمەتلەيدىغان، ئىشقىنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان، ئۆمۈر بويى ساڭا يار-يۆلەك بولىدىغان ئايال لازىم ئىدى.

قەدەمنى ساناپ باسماق ئېهتىيات بىلەن ئىش قىلماق، ئېهتىياتچان بولماق: – سەن... سەن كىچىك بالىمۇ؟ يىگىت دېگەن قەدەمنى ساناپ باسىدۇ، – دېدى بوۋاي ئوغلىغا كايىپ.

قەدىمى تەگمەك ← قەدىمى يەتمەك: ئۆزىڭىز بىز تەرەپلەرگە ئۆتمىگەن بولسىڭىزمۇ، لېكىن مۇبارەك قەدىمىڭىز تەگكەن يەرلەرنى هېلىمۇ تاۋاپ قىلىپ يۈرۈپتىمىز. * قىزىنىڭ مۇبارەك قەدىمى بۇ ئۆيگە تېگىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنى باشقىچە يورۇپ كەتكەندەك بولدى.

قەدىمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن « كەلگىنىڭىزدىن ناهايىتى سۆيۈندۇق، كەلگىنىڭىزدىن خۇشالمىز » دېگەن

مەنىلەردىكى تەكەللۇپ ئىبارىسى: قىز چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى: — ھە... ئالماس ئاكاممۇ سىز، كېلىڭ، — دېدى ۋە كۈلۈپ ئالدىغا كەلدى، — قەدىمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن، بۇ ئۆيگە قەدەم باسمىغىنىڭىزغا نەچچە ئايلار بولغاندى، ئەمدى نېمە قىلاي، ياغاچ ئۇشتۇپ قويايمۇ؟.

قەدىمى يەتمەك مەلۇم بىر يەرگە بارماق ياكى كەلمەك: سەن خۇدانىڭ ئەركىن بەندىسى، سېنىڭ قەدىمىڭ يەتمەي-دىغان يەر يوق. سەن مېنىڭ سۆزلىرىمنى كۆڭلۈڭدە ساقلاپ قال.

قەدەم-باسقۇچ قەدەم ۋە باسقۇچ: پارتىيىمىز ئىلمىي ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ستراتېگىيىلىك قەدەم-باسقۇچلىرىنى ۋە بىر قاتار توغرا سىياسەتلىرىنى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش ئاساسىدا بەلگىلىدى.

قەدەم-باسقۇچلۇق قەدەم ۋە باسقۇچى بار، قەدەم ۋە باسقۇچقا بۆلۈنگەن: بۇ ھەرىكەت قەدەم-باسقۇچلۇق ھەرىكەت. // مەشىق قىلىش قەدەم-باسقۇچلۇق ئېلىپ بېرىلىشى، مەشىقنىڭ سۈرئىتىنى توغرا ئىگە-لەش ھەمدە مەشىقنىڭ ئۇسۇلى خىلمۇخىل بولۇشى لازىم.

قەدەمجاي ئى [ئە+پ] مۇقەددەس، ئۇلۇغ دەپ قارىلىدىغان، كىشىلەر زىيارەت قىلىپ بېرىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئەزىز جاي، زىيارەتگاھ: ئەي قەدەمجاي — قورغاس بويلىرى، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن تۇپراق. سېنى سېغىنىپ كەلدىم يىراقتىن، ھاياجاندىن «تەنلىرىم ياپراق» . * بىز خوشلاشتۇق... ئاشۇ قەدىناس، كىيىك كۆزلۈك بۇلاق بېشىدا. تۇنجى قېتىم سېلىنغان ئاساس، سۆيگۈمىزنىڭ قەدەمجايىدا.

قەدەمدە رەۋ. پات-پاتلا، ناھايىتى قىسقا ۋاقىتتا: مۇنداق ئىشلار بىزگە قەدەمدە ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىز دائىم ھوشيارلىقىمىزنى ساقلىمساق بولمايدۇ.

قەدەمدە بىر پات-پاتلا، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ياكى ئارىلىق ئىچىدە: بۇ دۇنيادا كىشىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئىشلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ. * نېمە قانۇن دېگەن گەپ گومىنداڭغا، نە ھاجەت مەرد-پەت غالجىر قاۋانغا! تۆكۈلسە نېمە ئۇ مەسۇمە كۆز ياش، كېسەلگە نېمە ئۇ قەدەمدە بىر باش.

قەدەمگاھ ئى [ئە+پ] كىشىلەر بېرىپ تۇرىدىغان ئەزىز جاي: بەشكىرەمنىڭ ئانارى تاتلىق، ئانار يۈزلۈك باغۇنى داڭلىق. شۇ ئانارنى ئۈستۈرگەنلەرنىڭ، قەدەمگاھى بولغاي بوستانلىق.

قەدەملەتمەك «قەدەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەدەملەشمەك «قەدەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قەدەملىك سۈپ. قەدەم كېلىدىغان، قەدەمگە تەڭ (ئارىلىق، مۇساپە ھەققىدە): دۈشمەنلەر قىيان ئازگىلىغا 200 — 300 قەدەملىك مۇساپە ئارىلىقى بىلەن ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يېقىنلاپ كەلگەندە، جەڭچىلەر ئوت ئېچىپ، دەسلەپكى ئوق ياغدۇرۇلدىلا 40 قا يېقىن دۈشمەننى ئۆلتۈردى.

قەدەملىمەك پ ① قەدەم تاشلاپ ماڭماق: ئۇ چوڭ-چوڭ قەدەملەپ ئۆيدىن چىقتى. ② مەلۇم ئارىلىق ياكى ئۇزۇنلۇقنى قەدەم ئارقىلىق (قەدەمنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ) ئۆلچىمەك: سەمەت قەدەملەپ كۆرۈۋېدى، بېشىدىن ئايىغىچە 50 قەدەم كەلدى.

قەدەممۇقەددەم ① ئىزمۇئىز، كەينىدىن قالماي؛ سوڭدىشىپ: ھاپىز قەدەممۇقەددەم تاپ بېسىپ كېلىۋاتقان سېيىت ھاجىدىن قورقۇپ

راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى. ② ئاستا-ئاستا، بىر-بىرلەپ، دەرىجىمۇدەرىجە: سەن كۆزلىگەن مەقسەتلىرىڭگە قەدەممۇقەدەم يېقىنلىشىۋاتىسەن. * كەنت پارتكومىنىڭ شۇجىسى بۇنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى ھەم بۇ تەكلىپ-پىلانلارنى قەدەممۇقەدەم ئىشقا ئاشۇرۇش ئۇمىدىنى بىلدۈردى.

قەدەھ ئى [ئە] مەي قۇيۇپ ئىچىلىدىغان قاچا، جام، رومكا: — توغرا! — خۇشال بولۇپ كەتكەن ھېمىت ئورنىدىن تۇردى، — كۆپچىلىكنى قىممەتلىك ئاشۇ ھوقۇق ئۈچۈن بىر قەدەھتىن كۆتۈرۈۋېتىشكە تەكلىپ قىلىمەن.

قەدەھ كۆتۈرمەك ① مەي قۇيۇلغان قەدەھنى قولىغا ئالماق: — بۈگۈن مەن، — دېدى ۋۇشاۋبىڭ قەدەھ كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، — «CC-3» دېلوسىدا خىزمەت كۆرسەتكەن كەسىپداشلىرىمنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن. ② قەدەھكە قۇيۇلغان مەينى ئىچمەك، يۇتماق: — قېنى، ئاغىنىلەر، دوستىمىز ئابلەتنىڭ ئايگۈل بىلەن مەڭگۈ بەختلىك ئۆتۈشى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى! — دېدى ئۇ ياڭراق ئاۋازى بىلەن رومكىنى قولىغا ئېلىپ.

قەددى-قامەت بوي-بەست، قامەت: قەددى-قامىتى كېلىشكەن يىگىت. * قىز كېتىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغان زەرگەر قىزنىڭ قەددى-قامىتى، ھۆسنى-جامالى، گۈزەل ئەخلاقىغا ھەيران بولۇپتۇ. * خوجا ئەكبەرنىڭ قەددى-قامىتى سەرۋىدەك، چىرايى 14 كۈنلۈك تولۇن ئايدەك، كۆزلىرى بۇلاقتەك، ئاغزى ئۇيماقتەك، مەڭزىلىرى ئاناردەك، قىلىقلىرى ئىللىق باھاردەك چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن.

قەددى-قامەتلىك قەددى-قامىتى كېلىشكەن، قامەتلىك: ئىشخانىدا مەكتەپ مۇدىرى ئولتۇراتتى. مۇدىر ئېگىز بوي، خۇش چىراي، قەددى-قامەتلىك ئادەم ئىدى. * قىز بۇ قەددى-قامەتلىك، زېرەك يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ، چاربىغىنى 40 كۈن ئايلىنىپتۇ.

قەدىر ئى [ئە] ① كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشىلگەن ئابروي، شۆھرەت، ھۆرمەت؛ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورۇن، نوپۇز: سۆزى توغرىنىڭ قەدرى ئارتۇق بولار (ماقال). * باشقىلارغا ياردەم بېرىش، شەخسىيەتچىلىك قىلماسلىق، راستچىل بولۇش ئىنسان قەدرىنى ئاشۇرىدىغان ئېسىل خىسلەتلەردۇر. ② ئەھمىيەت قىممەت: ئالتۇن قەدرىنى زەرگەر بىلەر (ماقال). * ئېشەكنىم بىلەرمۇ كۈنجۈرە، ناۋاتنىڭ قەدرىنى (ماقال). * ئاتا بولمىغان ئاتا قەدرىنى بىلمەس (ماقال). * ئىشلىگەننىڭ قەدرىنى بىلىدىغان زامان ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

قەدىر ئاي <ئاستر> ← **رامزان.**

قەدىر ئەھۋال يامان ئەمەس، بەك ياخشىمۇ ئەمەس، بەك يامانمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا ھال: ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ماختىغۇدەك ياخشى بولمىسىمۇ، قەدىر ئەھۋال ئۆتەتتى. * ئۇ دېگەن بىرلا سوئال ئىدى، ھەر ھالدا قەدىر ئەھۋال جاۋاب بەردىم. * ئۇلار قەدىر ئەھۋال سوۋغا-سالاملار بىلەن شاھ ھۇزۇرىغا بېرىپتۇ.

قەدىر كېچىسى <دىن> رامىزان ئېيىنىڭ 27-كېچىسى. رىۋايەتلەردە ئاللا «قۇرئان»نى مۇشۇ كېچىدە نازىل قىلغان دېيىلىدۇ.

قەدىرگە يەتمەك ① مۇۋاپىق ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماق، ئەزىزلىمەك، ئەتىۋارلىماق: ئەرگە ئايال، ئايالغا ئەر كېرەك، سىز قانداق ئەرسىز؟ ئاي دېسە ئايدەك، كۈن دېسە كۈندەك قىز قوچاقلىسا -يۇ، قەدىرگە يەتمىسىڭىز! * ئۆتتى ئاھ... تىنىمسىز بەڭباش ياشلىقىم، ئۆتتى ئەل

قەدىرىگە يەتمەي پەرىشان.... بالىلىق چېغىمغا قايتىپ باشلىدىم – باشلىدىم يېزىشنى سالام كىتابخان! ② قىممەتلىك، ئەھمىيەتلىك، ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلمەك ۋە شۇنىڭغا ماس ھالدا ئەزىزلىمەك، قەدىرلىمەك، ئۇلۇغلىماق: بىز بۇ كۈرەشنىڭ قەدىرىگە يېتىشىمىز، بۇ كۈرەشنى پىدالىق بىلەن قوغدىشىمىز كېرەك. * ئۆلۈمنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرسەڭلا، ئۆمرىنىڭ، ياشاشنىڭ قەدرىگە يېتىسەن.

قەدرىنى بىلمەك ← **قەدرىگە يەتمەك**: ئاشنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن ئادەم ئاچ قالىدۇ. * ئاق قۇشقاچقا ناۋات بەرمە، تەمىنى بىلمەس. يات كىشىگە كۆڭۈل بەرمە، قەدرىڭنى بىلمەس. * ئاتام قەدرىنى بىلمىدىم، ئانام ئەمرىنى تۇتمىدىم، خىزمىتىنى قىلمىدىم، پېتىمىلىككە چارەم يوق.

قەدرى ئۆتۈلمەك يوقلۇقى بىلىنمەك، ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكى ھېس قىلىنماق: بىز كەتسەكمۇ كۆڭۈل قالدى سەن بىلەن، بەك ئۆتۈلدى قەدرىڭ ۋەتەن، سېغىندىم.

قەدرى يەتمەك مۇھىملىقى، ياخشىلىقى قەدىرلىك، ئەزىز ئىكەنلىكى بىلىنمەك: تېرەكسىز ھويلىغا كىرسەم، بېشىمدىن ئاپتاپ ئۆتتى، بويۇڭدىن ئۆرگىلەي يارىم، سېنىڭ قەدرىڭ ماڭا يەتتى.

قەدىردان [ئە+پ] ① سۈپ. ئەزىز، ھۆرمەتلىك، قەدىرلىك؛ مۇقەددەس، جانىجان: تاجىخان بېلىگچە لايغا كۆمۈلۈپ، تۇرغان بۇ ئېچىنىشلىق گەۋدىنىڭ ئۆزىنىڭ قەدىردان ھەمراھى قاسىم ئىكەنلىكىنى ئەمدى تونۇغانىدى. * گەپنى ئەمدى ئاڭلايلى ئۇكىسىنىڭ ھالىدىن: قوغلىنىپتۇ تۇغۇلغان قەدىردان ئۆي-جايىدىن. // ئۇلار پادىشاھ تەي ۋە باشقا قەدىردانلىرىغا سوۋغات قىلىش ئۈچۈن لەئەل، جاۋاھىراتلارنى ھازىرلاپ، سەپەر تەييارلىقىنى پۈتتۈردى. * ئۇ تۇرغۇن ئاكىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇلار گويا كونا قەدىردانلاردەك تىنچلىق سوراشتى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەدىردانلارچە رەۋ. قەدىردان دوستلاردەك، ناھايىتى يېقىن دوستلارغا ئوخشاش: بىز قەدىردانلارچە كۆرۈشتۇق. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ھېچبىر كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى.

قەدىردانلىق ئى. يېقىنچىلىق، يېقىن دوستلۇق، ئىناقلىق: سىز ئالىجانابسىز. كونا قەدىردانلىق ھۆرمىتىگە، كۆڭۈل ئۈچۈن كۈلۈپ باقارسىز... ھېچ بولمىسا شۇنىڭ بىلەنمۇ تەلەيسىزنى بەختلىك قىلارسىز!

قەدىرسىز سۈپ ① ھۆرمىتى، ئابروي-ئىناۋىتى يوق؛ ھېچكىم ھۆرمەت قىلمايدىغان، ئەزىزلىمەيدىغان: – نەندەك قەدىرسىز لالمىدىن مېڭىنى قوشساق، بىر ئوغلۇمغا تەڭ بولالمايدۇ، ئىپلاس! – بوۋاي شۇنداق دېدى-دە، شالاققىدە سەمەتنىڭ ئالدىغا تۈكۈرۈۋېتىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ② ھېچبىر ئەھمىيىتى، قىممىتى، قەدرى يوق، ھېچنېمىگە يارىمايدىغان، كېرەكسىز: مېنىڭ بۈگۈنگىچە بولغان كۈنلىرىم قەدىرسىز غازاڭدەك كېتىۋەردى.

قەدىرسىزلەنمەك پ. قەدىر-قىممىتى، ئىززەت-ھۆرمىتى، ئەھمىيىتى يوقالماق: – ئوغلۇم، – دېدى بوۋاي، – ھۆرمەتكە ھۆرمەت قىلىش كېرەك، ئەمدى ساڭا قەدىرسىزلەنگەن بولسا، بىزنىڭ قېشىمىزدا ئۇلارنىڭ قەدىر-قىممىتى يۇقىرى. قۇتىدار بولسا كۆز ئېچىپ كۆرگەن قۇدىمىز، خوتۇنۇڭ بولسا باش كېلىنىمىز!

قەدىرسىزلىك «قەدىرسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قەدىر-قىممەت قەدىر ۋە قىممەت، ئابروي-ئىناۋەت: مەن ئۆز قەدىر-قىممىتىمنى

چاچ بىلەن ئۆلچىمەيمەن. بىلسىڭىز مانا شۇ،
بىلمىسىڭىز سىزگە چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرىدىغان
ۋاقتىم يوق.

قەدىرلەشمەك «قەدىرلىمەك» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىككى
بىلىكىگە تايىنىپ هالال ئەمگىكى بىلەن
ياشاپ، بىر-بىرىنى قەدىرلىشىپ ئىنتايىن
ئىناق ۋە بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن.

قەدىرلەنمەك «قەدىرلىمەك» پېئىلىنىڭ
مەجهۇل دەرىجىسى: ئىلىم-بىلىم قەدىرلەنـ
گەن دۇنيادا، بەزەن پەقەت بولغان قىبىقا
زالىملىق. ئۇ ئۇيلايتتى، موهتاج ئىدى ئەل
ئاڭا، ئاڭا ئوڭاي كەلمىگەن بۇ بالىلىق.

قەدىرلىك سۈپ ① قەدىرلەشكە ئەرزىيـ
دىغان، هۆرمەتلىك، ئابروي-ئىناۋەتلىك،
ئەزىز، مۆھتەرەم، ئەڭ يېقىن: ئۇ بۇ
مېھرىبان ۋە قەدىرلىك كىشلەرنىڭ ئۆزىگە
دەۋاتقان سۆزلىرىنى خۇددى چۈشىدە ئاڭلا-
ۋاتقاندەك قىلاتتى. * قىز قەدىرلىك كىشىسىدىن
ئايرىلىپ، زار-زار يىغلىغىنىچە شاھنىڭ ئەمرىنى
بەجا كەلتۈرۈشكە مېڭىپتۇ. ② ئەھمىيەتلى،
قىممەتلى، نەرخى يۇقىرى، قىممىتىنى
يوقاتمىغان؛ ئەھمىيەتلىك، مۇھىم،
قىممەتلىك: ئالتۇن چىققان يېردە قەدىرلىكتۇر
(ماقال). * ئۇنىڭغا يالغۇز چىنىلا ئەمەس،
بەلكى مۇشۇ ئۆيدىكى ھەممىلا نەرسە
قەدىرلىك ئىدى. * سىزنىڭ نەتىجىلىرىڭىز
گىلەم ئىشچىلىرىنىڭ قانچىلىك ئىستىقباللىق،
ئەمگىكىنىڭ قانچىلىك قەدىرلىك ئىكەنلىكىنى
ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. ③ بىرىنچى شەخس
قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ
«جېنىم، سۆيگۈنۈم» دېگەندەك
مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئاسمان-زېمىن
بەرگىن جاۋاب، قېنى مېنىڭ قەدىرلىكىم؟
بىلمەيتمەن، بىلمەيتمەن، داغدا قالارمەن
دېمەيتمەن.

قەدىرلىمەك پ ① هۆرمىتىنى، ئىززىتىنى
قىلماق؛ هۆرمەتلىمەك، ئەزىزلىمەك،
ئۇلۇغلىماق؛ ياخشى كۆرمەك: — قاراڭ،
ئۆي-بىساتىڭىز نېمدېگەن مول! ئۆي تۇتقۇسى
بار ئايال بولسا سىزنى بېشىغا ئېلىپ قەدىرلەيـ
دۇ. مەن ئەمدى چىقاي، — دېدى-دە،
ئەزىزخان كېپىنەكتەك پىلدىرلاپ سۇنۇرنىڭ
كۆزىدىن غايىب بولدى. * زەينەپ مېنى
ياخشى كۆرەتتى، قەدىرلەيتتى، لېكىن مەن
ئۇنى قەدىرلىمىدىم. مەن قەدىرلىگەن كىشى
بولسا باشقا بىرىنى ياخشى كۆردى. ②
ئەھمىيىتى، قىممىتىنى، چۈشەنمەك
مۇھىم، پايدىلىق، ئەھمىيەتلىك دەپ
بىلمەك: ئۇ ۋاقىتنى بەكمۇ قەدىرلىگەچكە،
باشقىلار بىلەن ئۇزۇن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشـ
نى رەت قىلاتتى. * بۇ دېھقانىنىڭ مەنىلىك
گەپ-سۆزلىرى ۋە ئىلىم-مەرىپەتنى قەدىرلىشى
مەندە هۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا قىلغانىدى.
* مەن ۋەتىنىمنى قەدىرلەيمەن، ئۇنىڭ
ئەرزىمەس قۇملۇقلىرىدىن تارتىپ كەڭ
كەتكەن سايلىرىمۇ مەن ئۈچۈن قەدىرلىكتۇر.

قەدىم [ئە] ① ئى. ئۇزاق ئۆتمۈش،
ئىلگىرىكى زامان، بۇرۇنقى دەۋر، بۇرۇن،
ئىلگىرى: ئۇيغۇرلار قەدىمدە تۇتىمىزمغا
ئىشىنەتتى، 8- ئەسىردە مانىزمنى دۆلەت
دىنى قىلغان، مانى دىنىدىن باشقا يەنە
نېستورىيان دىنىغىمۇ ئىشەنگەن. * — نېمە
دېسەم بولار؟ — دېدى ئالماس ماڭا قاراپ
ئىللىققىنا كۈلۈپ قويۇپ، — ئەمدى بىزدە
قەدىمدىن تارتىپ «ئۆگەي ئانا» دېگەن
بىر ئات بار ئىكەن. شۇنداق بولغاچقا،
سىلىگە «ھەئە، ئاشۇ مېنىڭ ئۆگەي ئانام»
دەپ جاۋاب بەرمەي بولمىدى. ② سۈپ.
ناھايىتى ئىلگىرىكى، ئۇزاق تارىخى بار؛
كونا، بۇرۇنقى دەۋرگە ئائىت، قەدىمي:
بۇ يوللار قەدىم يوللار، ئۇزۇن يوللار، بىھېساب

قانلىق ياشلار سىڭىپ كەتكەن. بۇ يولدا تارتىپ گۆرنىڭ ئازابىنى، قانچىلاپ كارۋان يىغلاپ مېڭىپ ئۆتكەن. * باھار كەلدى، باھار دەۋرىم بېغىنى ياشنىتىپ كەلدى، قەدىم ئەل ھۆسنىدە جەننەت جامالى چاقنىتىپ كەلدى.

قەدىمچە رەۋ. قەدىمدە قانداق بولسا شۇنداق؛ كونىچە، ئىلگىرىكىدەك: قەدىمچە چېلىش.

قەدىمچە چېلىش <تەن> چېلىش تەنھەرىكەت تۈرلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچىلەر بەدەن ئېغىرلىقىغا ئاساسەن دەرىجىگە ئايرىلىپ مۇسابىقىلىشىدۇ. ھەربىر مەيدان 12 مىنۇت بولۇپ، ئالدىنقى يېرىم سائەت ۋە كېيىنكى يېرىم سائەت دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. تەنھەرىكەتچىلەر ئالدىنقى يېرىم سائەتنىڭ ئالتە مىنۇتىدا ئۆرە تۇرىدۇ. كېيىنكى يېرىم سائەتتە ئىككى مىنۇتتىن نۆۋەت. بويىچە تىزلىنىپ تۇرۇپ، ئەڭ ئاخىرقى ئىككى مىنۇتتا قايتا ئۆرە تۇرىدۇ. چېلىشقاندا قول بىلەن قارشى تەرەپ بېلىنىڭ يۇقىرى قىسمىنى قۇچاقلاپ تۇتۇشقا بولىدۇ، ئەمما پۇت بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ. قارشى تەرەپنىڭ ئىككى مۈرىسىنى بىرلا ۋاقىتتا يەرگە تەگكۈزسە تولۇق غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا ئومۇمىي مەيدان نەتىجىسى كۆپ بولغانلار ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

قەدىمدىن رەۋ. بۇرۇندىن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن، قەدىمكى زامانلاردىن: قەدىمدىن پەقەت ئۇچار قۇشلارلا بۇ يەردىن نەپ ئېلىپ كەلگەن ئەمەسمىدى! بۈگۈن بولسا بىز بۇ يەرلەردىن پايدىلىنالىدۇق. * بىز قەدىمدىن ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ زېمىننى قەدىرلەيمىز.

قەدىمكى سۈپ. ئۇزاق ئۆتمۈشتە مەيدانغا كەلگەن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن قېلىپ قالغان، ئۇزاق ئۆتمۈشكە ئائىت، قەدىمىي؛ كونا: قەدىمكى شەھەر. قەدىمكى يېزىق. قەدىمكى مىللەت. قەدىمكى تاش قوراللار.

قەدىمكى ئامېرىكا دىنى <دىن> قەدىمكى ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىدا بارلىققا كەلگەن بىر دىن. بۇنىڭدا قۇياش ئىلاھىغا ئېتىقاد قىلىنىپ، «ئىنسانلار قۇياش ئىلاھىنىڭ كۈچىنى ئاشۇرۇشقا يارىتىلغان، ئۇ پەقەت ئىنسانلارنىڭ يۈرىكىنى يەپ كۈچىنى ئارتتۇرىدۇ» دەپ قارالغاچقا، ئادەمنى قۇربانلىق قىلىش بۇ دىندا مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىگەن. ھەر يىلى ئىلاھلار شەرىپىگە بىرنەچچە قېتىم بايرام ئۆتكۈزۈلگەن ۋە بۇ بايراملار يۈزلەپ، مىڭلاپ ئادەملەرنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئاخىرلاشقان.

قەدىمكى تۈرك رۇنىك يېزىقى <تىل> قەدىمدە تۈركىي خەلقلەر قوللانغان بىر خىل يېزىق. بۇ يېزىق قەدىمكى گېرمان يېزىقىغا يەنى رۇنىك يېزىقىغا ئوخشاپ قالغاچقا، «رۇنىك يېزىقى» دەپ ئاتالغان. يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ يېزىق ئۇرخۇن-يەنسەي دەريالىرى بويىدىن تېپىلغان مەڭگۈ تاشلاردىن چېلىقتۇرۇلغان بولغاچقا، «ئۇرخۇن-يەنسەي يېزىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قەدىمكى جانلىقلار <بىئول> قەدىمكى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئورتاق نامى. قەدىمكى جانلىقلارنىڭ ئاز بىر قىسمى تاشقا ئايلىنىپ ساقلىنىپ قالغان. مەسىلەن، تىرىلوبىت، دىنوزاۋىر، مامونت قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قەدىمكى جۇغراپىيە <گېئول> گېئولوگىيەنىڭ بىر تارمىقى. يەر شارىنىڭ تارىخىي

دەۋرلەردىكى يەر شارى يۈزىنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىسىنى، مەسىلەن، دېڭىز بىلەن قۇرۇقلۇقنىڭ تارقىلىشى، دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇقى، تۈزلۈقلۈق دەرىجىسى، تېمپېراتۇرىسى، قۇرۇقلۇقنىڭ ھالىتى، كلىمات شارائىتى، جانلىقلارنىڭ تارقىلىشى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات تارىخىنى تەتقىق قىلىدۇ.

قەدىمكى دىئالېكتىكا <پەلس> قەدىمكى قۇللۇق جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن بىر خىل ساددا ۋە ستىخىيىلىك دىئالېكتىكا، شۇنىڭدەك دىئالېكتىكىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ھالىتى.

قەدىمكى زامان <تارىخ> ھازىرقى زامان بىلەن بولغان ئارىلىقى بىرقەدەر يىراق بولغان زامان، دەۋر.

قەدىمكى سۆزلەر <تىل> قەدىمكى مەدەنىي يادىكارلىقلاردا ئۇچرايدىغان سۆزلەر.

قەدىمكى شەرق <تارىخ> قەدىمكى ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ شىمالىدىكى قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى <ئارخېئول> قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ ساقلىنىپ قالغان خارابە ئىزلىرى.

قەدىمكى قۇرۇقلۇق <گېئول> يەر شارىنىڭ تارىخىي مەزگىللىرىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ھەر خىل شەكىلدىكى قەدىمكى قۇرۇقلۇقلار.

قەدىمكى كلىماتولوگىيە <گېئول> قەدىمكى گېئولوگىيىلىك دەۋرلەردىكى ئىقلىم ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

قەدىمكى گرېك دىنى <دىن> يۇنانلىقلار مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 1200-يىللاردا ياۋروپادىن ئوتتۇرا دېڭىز رايونىغا كەلگەن ۋاقىتلىرىدا، ئۆلۈكلەرگە ھۆرمەت قىلىدىغان، دەرەخلەرنىڭ ئىلاھىي كۈچ-قۇدرىتىگە ئىشىنىدىغان تۈرلۈك ئېتىقاد شەكىللىرىگە دۇچ كېلىپ، ئۇلارنى ئۆز ئېتىقادلىرىغا ئارىلاشتۇردى، بۇنىڭدىن قەدىمكى گرېك دىنى مەيدانغا كەلدى. بۇ دىن كۆپ تەڭرىلىك دىن بولۇپ، يۇنانلىقلار نۇرغۇنلىغان تەڭرىلەرگە چوقۇناتتى. بۇ دىندا توتېمىزمنىڭ تەسىرى كۈچلۈك بولغاچقا، تۈرلۈك ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنىمۇ مۇقەددەس ھېسابلايتتى.

قەدىمكى مىسىر دىنى <دىن> مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 3000-يىللىرى مىسىرنىڭ بىزانس ھاكىمىيىتىگە كىرىشى بىلەن مىلادىيىدىن كېيىنكى IV ئەسىر ئارىسىدىكى دەۋرلەردە ھۆكۈم سۈرگەن دىن. قەدىمكى مىسىر دىنى كۆپ تەڭرىلىك خاراكتېردە بولۇپ، ھەربىر شەھەر ۋە ھەربىر قەبىلىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىلاھلىرى بار ئىدى. مىسىرلىقلار ئۆزلىرى چوقۇنغان كۈچلەرنىڭ ھايۋان سىمۋولىدىكى ئىلاھلار ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى. مۇنداق ئىلاھلارغا چوقۇنۇش بۇ دىننىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى ئىدى. ھەرقانداق بىرەر شەھەر دىنىي ۋە سىياسىي مەركەزگە ئايلانغاندا، شۇ يەرنىڭ يەرلىك ئىلاھلىرى ئومۇمىي ئىلاھقا ئايلىناتتى ۋە مەملىكەت بويىچە قوبۇل قىلىناتتى.

قەدىمكى ھايات گۇرۇپپىسى <گېئول> يەر قاتلاملىرى سىستېمىسىدىكى ئۈچىنچى گۇرۇپپا، يەنى قەدىمكى ھايات ئېراسىدا شەكىللەنگەن يەر قاتلىمى. ئۇ يەنە كېمبرىي سىستېمىسى، ئوردوۋىك سىستې-

مسى، سلۇر سىستېمىسى، دېۋون سىستې-مىسى، كاربون سىستېمىسى ۋە پېرم سىستېمىسى قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

قەدىمكى ھايات ئېراسى <گېئول> گېئولوگىيىلىك دەۋرلەرنىڭ ئۈچىنچى ئېراسى. تەخمىنەن 330 مىليون يىل داۋام قىلغان. ئۇ يەنە كېمبرىي دەۋرى، ئوردوۋىك دەۋرى، سىلۇر دەۋرى، دېۋون دەۋرى، كاربون دەۋرى ۋە پېرم دەۋرى دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ ئېرادا جانلىقلار تەرەققى قىلغان. ھايۋانلاردىن دېڭىزدا ياشايدىغان ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، ئومۇرتقىلىق ھايۋانلاردىن بېلىق ۋە قوش ماكانلىق ھايۋانلار كۆرۈلۈشكە باشلىغان؛ ئۆسۈملۈكلەردىن پاپورتنىكلار ۋە پلائونلار پەيدا بولغان. قارىغاي، ئارچا قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ ئېرادا كۆرۈلۈش-كە باشلىغان.

قەدىمكى ئوتتۇرا دېڭىز <گېئول> تېتىس دېڭىزىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى. چۈنكى تېتىس دېڭىزى لاۋرا قەدىمكى قۇرۇقلۇقى بىلەن گوندۋانا قەدىمكى قۇرۇقلۇقى ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، ھازىرقى ياۋروپا بىلەن ئافرىقا ئارىلىقىدا ئوتتۇرا دېڭىز بولغانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوتتۇرا دېڭىز ئۇنىڭ قالدۇق قىسمى، شۇڭا تېتىس دېڭىزى بەزىدە «قەدىمكى ئوتتۇرا دېڭىز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى <تىل> قەدىمكى ئۇيغۇرلار سوغدى يېزىقىدىن پايدىلىنىپ ياراتقان بىر خىل يېزىق. بۇ يېزىقتا 19 ـ 23چە ھەرپ بولۇپ (ھەر خىل دەۋردىكى ھەرپ سانى ھەر. خىل بولغان)، ھەرپلەرنىڭ باش ھەرپ، ئوتتۇرا ھەرپ ۋە ئاياغ ھەرپ دېگەن شەكىللىرى بولغان. ئۇنىڭ سوزۇق تاۋۇش ھەرپلىرى بەش، يېرىم سوزۇق تاۋۇش ھەرپى ئىككى، قالغانلىرى ئۈزۈك تاۋۇش ھەرپى. دەسلەپتە ھەرپلەرنىڭ سانى بەك ئاز بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەمەلىي تاۋۇشلىرىنى دېگەندەك تولۇق-توغرا ئىپادىلەپ كېتەلمىگەن؛ ھەربىر ھەرپ ئىككى-ئۈچ تاۋۇشنى ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ تاۋۇشنى ئىپادىلىگەن. بۇ يېزىق دەسلەپتە ئوڭدىن سولغا يېزىلغان. كېيىن يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تىك يېزىلغان، قۇرلىرى سولدىن ئوڭغا قاراپ تىزىلغان. ئۇلۇغ پۈتۈكلەردە باسما شەكلى، ئادەتتىكى پۈتۈكلەردە يازما شەكلى قوللىنىلغان. 8 ـ ئەسىردىن تارتىپ 15 ـ ئەسىرگىچە ئاساسەن ھازىرقى تۇرپان ئويمانلىقى ھەمدە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى چۇ دەرياسى ۋادىسى دائىرىسىدە كەڭ قوللىنىلغان. يېقىنقى زامانلارغا كەلگەندە قۇمۇل، تۇرپان ئويمانلىقى ۋە گەنسۇ رايونىدىن قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان دىنىي كىتابلار، مەڭگۈ تاشلار ۋە باشقا ھۆججەتلەر تېپىلدى. «قۇتادغۇ بىلىك»، «ئىدىقۇت بۆلۈمىدىكى ھۆججەتلەر» قاتارلىق يادىكارلىقلار ئەنە شۇ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ئاساسىدا يارىتىلغان.

قەدىمكى يېزىق <تىل> قەدىمكى زاماندا قوللانغان يېزىقلار. مەسىلەن، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىغا ئوخشاش.

قەدىمكىلەر ئى. بۇرۇن ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەر، قەدىمكى كىشىلەر، ئەجدادلار:

تەبىئەتنىڭ قانۇنىدا ئۆلمەي ئامال يوق، قەدىمكىلەر شۇڭا ئېيتقان ئۆمۈر ئاتقان ئوق.

قەدىمىي سۈپ [ئە] ← **قەدىمكى.**

قەدىمىيلىك «قەدىمىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەدەنىي يادىكارلىقلارنىڭ قەدىمىيلىكىنى نەزەرگە ئېلىش كېرەك.

قەدىناس سۈپ [ئە+پ] ئەڭ يېقىن، ئۇزاق ۋاقىت بىر-بىرىدىن ئايرىلمىغان؛ يېقىن ھەم ئىشەنچلىك؛ قەدىرلىك، سۆيۈملۈك، مېھرىبان، ئەزىز: مەن بۈگۈن بۇ قەدىناس ئۇستەلدىن ئايرىلىش نىيىتىگە كەلدىم، بۇ، ئەلۋەتتە، مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ قايغۇ. * ئىمىن بىلەن كېرىم ھەقىقەتەنمۇ قەدىناس دوستلار ئىدى. // ئۇ ئايالى ئىززەتخان بىلەن ياخشى ئۆتەتتى. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا، ئۇزاقتىن بېرى ئۆي تۇتۇشۇپ بىر-بىرىگە قەدىناس بولۇشۇپ قالغان بۇ ئەر-خوتۇن ئارىسىدا پات-پات تالاش-تارتىش بولىدىغان بولۇپ قالدى.

قەدىناسلىق «قەدىناس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ھەتتا كېۋىرنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ قۇچاقلىماقچى بولغانىدىم ئەپسۇس، كونا قەدىناسلىقنىڭ ھۆرمىتى بىلەن قىلغان چاقچىقىم 500 يۈەنگە توختاپ قالدى. * – قەدىناسلىق ئۇنتۇلۇپ كەتمەيدۇ-دە، – دېدى ئۇ كۈلۈپ.

قەر (قەرى) ئى [ئە] مەلۇم جاينىڭ ئەڭ يۇقىرى ياكى ئەڭ تۆۋەن ۋە ياكى ئەڭ چوڭقۇر جايى: ئاسماننىڭ قەرى. دېڭىزنىڭ قەرى. * جادۇگەر قېرى موماي شۇ ھامان لاچىنغا ئايلىنىپ، ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ.

قەرەل ئى. مەلۇم ئىش-پائالىيەت ئۈچۈن بەلگىلەپ قويۇلغان ۋاقىت، ۋاقىت چېكى، مۇددەت: شۇ ئاغچا خېنىمنىڭ ھېجىيىپ، ناز بىلەن تولغىنىپ تانسا ئويناۋاتقان ۋاقتى ئۆزىنىڭ ياكى ئاشىنىسىنىڭ قەرەلى نوشقان قەرزىنى تۆلىيەلمىگەنلىكىنى ئويلاۋاتقان، ئەل ئېيتقاندەك، دەردىنى ئۆزى بىلىۋاتقان ۋاقتى. * شايى-ئەتلەس بويۇڭدا، ئالتۇن سەدەپ بوينۇڭدا. كېلەر قەرەلىڭ ئۆتتى، قاراپ قالدىم يولۇڭغا. ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم، بىر ياتمىدىم قوينۇڭدا.

قەرەلسىز سۈپ. قەرەلى، ۋاقىت چېكى بەلگىلەنمىگەن؛ بېكىتىلگەن ۋاقىت چېكى يوق، مۇددەتسىز: ئۇ بانكىدا ئازراق ئۆچىرەتتە تۇرۇپ، قەرەلسىز پۇل ئامانەت كىنىشكىسىدىكى 45 يۈەننى ئالدى-دە، ئۇتتۇر پوچتىخانىغا ماڭدى. * – سۇ ئامبىرى ياساش، – دېدى سادىق سۆز باشلاپ، – قەرەلسىز كەلگۈن ۋە بىكار ئىسراپ بولىدىغان قار-يامغۇر سۇلىرىنى توپلاپ، ئۇنىڭدىن پىلان، ئۆلچەم بويىچە پايدىلىنىشنى مەقسەت قىلىدۇ. // دېمەككى، ئىشنى بۇزدى «كەم ئەقىل» قىز، سوزۇلدى توي ئىشى ئەمدى قەرەلسىز.

قەرەللىك سۈپ. قەرەلى، بەلگىلىك ۋاقىت چېكى بار، ۋاقىت چېكى بەلگىلەنگەن، مۇددەتلىك: ئۇلار قەرەللىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئېچىپ تۇراتتى. * «تىل ۋە تەرجىمە» ژۇرنىلى قەرەللىك ئىلمىي ژۇرنال-دۇر. // ئۇ كېچىنى كېچە، كۈندۈزنى كۈندۈز دېمەي، بۇغداينى قەرەللىك تەكشۈرۈپ، خاتىرىسىگە بىرنېمىلەرنى يېزىپ تۇراتتى.

قەرەللىك بومبا <ھەرب> كاپسۇلى ۋاقىت ھېسابلاش ئەسۋابى ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىغان بومبا. ئالدىن بەلگىلەنگەن ۋاقىت بويىچە پارتلايدۇ.

قەرەللىك چەك <سودا> قەرەللىك تۆلىنىدىغان تاۋار، پۇل قاتارلىقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەك.

قەرەللىك يۇقۇملۇق كېسەللىك <تىب> قەرەل بويىچە تارقىلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك.

قەرت (توغرىسى: قارتا) ← **قارتا.**

قەرز ئى [ئە] ① مەلۇم مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن بېرىلىدىغان ياكى ئېلىنىدىغان پۇل، بۇيۇم ۋە شۇ قاتارلىقلار: قەرز ئالماق، قەرز بەرمەك. قەرز تۆلىمەك. قەرزدىن قۇتۇلماق. قەرزگە بوغۇلماق. * توختى 15 ياشقا كىرگەندە بۇ قەرز ئۆسۈمى بىلەن ئىككى ھەسسىگە كۆپەيدى. * ئۇ كۆڭلىگە مۇشۇنداق ئىشلىسەم، ئىدارىدىكى 900 يۈەندىن ئارتۇق قەرزىمنى ئۈزۈشكە بارماي قايتۇرۇپ بولىدىكەنمەن دەپ ئويلىدى. ② كۆچمە. زىممىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت، بۇرچ: ئاتىلىق قەرزىنى ئادا قىلماق. * ئۈزۈن، مۇشكۈل سەپەرلەردە قوچۇپ شانلىق زەپەر-غەلىبە، ۋەتەن ئالدىدىكى قەرزىڭ، قارارىڭنى ئادا قىلساڭ.

قەرز ئالماق بىرەر كىشى ياكى ئورۇندىن مەلۇم مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن پۇل ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئالماق: قەرز ئېلىپ بەرمىگىنىڭنى كۆرەي، تۇغۇلۇپ ئۆلمىگىنىڭنى كۆرەي (ماقال). * قىزىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا بېرىش ئۈچۈن ئەكرەم بىراۋدىن 300 سوم قەرز ئالغانىكەن. * ئۇنىنى ئۆمەر باينىڭ دۇكىنىدىن قەرز ئېلىۋاتقىنىمىزغا ئۈچ ئايدىن ئاشتى.

قەرز بەرگۈچى <سودا> قەرز بېرىپ تۇرغان ئادەم ياكى ئورۇن.

قەرز بەرمەك بىرەر كىشى ياكى ئورۇنغا مەلۇم مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن پۇل ياكى باشقا نەرسىلەرنى بەرمەك، بېرىپ تۇرماق: ئۇ تەشكىلگە قەرز بېرىڭلار دېيىشۇنمۇ؟ ئۇ تېخى تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىنلا 90 نەچچە يۈەن ماتاش ئالغان تۇرسا.

قەرز پۇل ① قەرز ئۈچۈن بېرىلگەن ياكى ئېلىنغان پۇل. ② <س ئق> A دۆلەت B دۆلەتكە بېرىپ تۇرغان ياكى بانكا، ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى قاتارلىقلارنىڭ پۇلغا جىددىي ئېھتىياجلىق كىشى ياكى تارماقلارغا بەرگەن پۇلى. ئادەتتە ئۆسۈمى ۋە قايتۇرۇش مۇددىتى بەلگىلەنگەن بولىدۇ: ئامانەت-قەرز كوپېراتىپمۇ ئۇنى قوللاش يۈزىسىدىن 200 يۈەن قەرز پۇل بىلەن تەمىنلىدى.

قەرز كاپىتالى <س ئق> ئۆسۈملۈك كاپىتالنىڭ بىر تۈرى، يەنى ھايان ئېلىش مەقسىتىدە فۇنكسىيىلىك كاپىتالىستلارغا ۋاقىتلىق قەرز بېرىلىدىغان كاپىتال. ئۇ فۇنكسىيىلىك كاپىتالنىڭ ئوبوروت بولۇشى جەريانىدا ھاسىل بولىدىغان ۋە فۇنكسىيىلىك كاپىتال ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئالاھىدە بىر خىل كاپىتالدۇر.

قەرزگە بوغۇلماق تۆلەيدىغان قەرزى كۆپىيىپ نۇرغۇن كىشىلەرگە قەرزدار بولۇپ قالماق: بىز توي قىلغاندا خېلى كۆپ قەرزگە بوغۇلۇپ قالغانىدۇق. * شۇ كۈنلەردە ئۇ قاۋاقكەشكە بوغۇزغىچە قەرزگە بوغۇلۇپ، ئىككى سەر ھاراق سېتىۋېلىپ ئىچكۈدەك ھالى قالمىغان بولسىمۇ، قاۋاقخانىغا كېلىش ئادىتىنى تاشلىمىغانىدى. شۇڭا ئۇ ھەر ئاخشىمى كېلىپ تۇراتتى.

قەرزدار ئى [ئە+پ] ① باشقىلارغا قەرزى بار، قەرز تۆلەيدىغان كىشى: پادىشاھ قەرزدار بولسا، ئەرزىڭنى خۇدا ئاڭلىسۇن (ماقال). * قەرزداردىن پۈتكەننى ئال، تۆگمەندىن چىققاننى ئال (ماقال). * باي ئۇنىڭ يېگەن تامقى، كىيگەن كىيىملىرىنى كۆپەيتىپ ھېسابلاپ يەنە ئىككى يىل ھەقسىز ئىشلەشكە قەرزدار قىلىپ چىقىرىپتۇ. * —قايىنىماڭ قىزىم. بىز سىلەرنىڭ تويۇڭلارنى دەپ مۇشۇنداق قەرزدار بولۇپ قالدۇق، —

دېدى بوۋاي مەيۈسلىنىپ تۇرۇپ، — بۇ كۆڭلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ ياخشىلىق ۋە ياردىمىدىن مىننەتدار، خۇرسەن بولغان كىشى: ھەر باققاندا ئاق چاچ ئاتامغا، دەيمەن: « ئەبەد قەرزدارمەن ساڭا » . چۈنكى كېچىپ قامىتىدىن ئۇ، ياشلىقىنى ئۆتۈندى ماڭا .

قەرزدار بولماق قەرز تۆلەيدىغان كىشىگە ئايلىنىپ قالماق، قەرز تۆلىگۈچى بولۇپ قالماق: نائەھلىگە قەرزدار بولما، ناتونۇشقا ھەمراھ بولما (ماقال) .

قەرزدار قىلماق قەرز تۆلەيدىغان كىشىگە ئايلاندۇرۇپ قويماق، قەرز تۆلىگۈچى قىلماق: ئۇ ئەتىگەندىن بېرى ئۇتقۇزۇۋەتكەن پۇللارنى قايتۇرۇۋالدىلا ئەمەس، بەلكى باشقا قىمارۋازلارنى ئۇتۇپ گاڭسا-جىسا قىلىۋەتتى، ھەتتا بەزىلىرىنى قەرزدار قىلدى.

قەرزدارلىق « قەرزدار » سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — ئۆتكەن كۈزدىكى قەرزىمىز بار، — كىچىك ئاخۇن قەرزدارلىقتىن ئىزا تارتقاندەك قىزىرىپ كەتتى، — يەپ كەتكەن ئۇرۇقلۇق بۇغدايمۇ بار ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭغىمۇ ھېسابلاپ قوناق ياندۇراي دەيمەن.

قەرنە ئى [ئە] بىر ئەسىرنىڭ ئۈچتىن بىرى، تەخمىنەن 33 يىلغا باراۋەر كېلىدۇ: بىر قەرنىگە يەتمىگەن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە گىرېك مەدەنىيىتى پۈتۈن خەلپىلىك تېررىتورىيىسىدە كەڭ-كۆلەمدە تارقىلىشقا ۋە تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىدى.

قەسەم ئى [ئە] ①<دىن> ئۆزىنىڭ قىلغان گەپ-سۆزى، ئىش-ھەرىكىتى ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەقلىقى، راستلىقى، توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مۇقەددەس نەرسىلەر، ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ ياكى يالغانلىقى ئىسپاتلانسا جازاغا رازى بولۇپ ئېيتىلغان سۆز، بېرىلگەن ۋەدە؛ ئانت: ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمگە ئىشەنمەيدىغان سېيىت ھاجى ھاپىزنى قەسەم قىلدۇرماقچى بولدى-دە، قۇرئانغا ئىشارەت قىلدى. * قەسەم بەردىم نامى بىلەن ئاتامنىڭ، ئۇ كۆرەشكە ئاتاپ باققان ئوغلىنى. ئەگەر قىلسام قەسىمىگە خىيانەت، ئۇغا بولسۇن ئۇنىڭ بەرگەن ئاش-نېنى. ② قىلغان سۆزىگە سادىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە رەسمىي ھالدا ئېيتىلغان تەنتەنىلىك سۆز، قەتئىي ۋەدە: ئۇ ئۆزىنىڭ بەشيۈلتۇزلۇق قىزىل بايراق ئاستىدا قەسەم بېرىپ پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

قەسەم بەرمەك ① <دىن> ئۆزىنىڭ گەپ-سۆزى، قىلغان-ئەتكەنلىرىنىڭ راستلىقى، ھەقلىقى، توغرىلىقىنى تەستىق-لاش، باشقىلارنى ئىشەندۈرۈش يۈزىسى-دىن مۇقەددەس نەرسىلەرنىڭ، بۈيۈك شەخسلەرنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ سۆز قىلماق: ئۇلار بىر-بىرىگە قارا ساناش-مايدىغانغا « قۇرئان كەرىم » نى تۇتۇپ تۇرۇپ قەسەم بېرىشىپتۇ. ② قىلغان سۆزىگە سادىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە قىلماق، لەۋز قىلماق: پۈتۈن كادىرلار ئورنىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ قەسەم بېرىشتى.

قەسەم سۆزى قەسەم بەرگەن چاغدا دېيىلىدىغان سۆز.

قەسەم قىلماق ← **قەسەم بەرمەك:** مەن شۇ كۈندىن كېيىن ئۆز قولۇم بىلەن قوي ئۆلتۈرمەسلىككە نىيەت قىلدىم، نىيەت قىلدىملا ئەمەس، قەسەم قىلدىم.

قەسەم ئىچمەك ← **قەسەم بەرمەك:** ئۇچەيلەن شۇ گەپ بىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇشتى. ئاللانىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ قىبلىگە قاراپ قەسەم ئىچىشتى. * ئوغرىلىق

قىلماسلىققا قەسەم ئىچىپمۇ باقتىم، بىراق ئانام كېيىنكى كۈنلەردە ھالال پۇلغا ئەكىلىپ بەرگەن دورىنىمۇ يېمەي قويدى.

قەسەمخور [ئە+پ] ① سۈپ. كەلسە-كەلمەس قەسەم قىلىۋېرىدىغان، ئەمما دائىم قەسەمدىن يېنىۋالىدىغان ياكى بەرگەن قەسىمگە ئەمەل قىلمايدىغان: ئۇ ئىنتايىن قەسەمخور ئادەم بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. ② ئى. شۇنداق ئادەم: قەسەمخورنىڭ ئۆمرى قىسقا (ماقال). * قەسەمخورنىڭ سۆزىگە ئەمەس، كۆزىگە قارىغۇلۇق (ماقال).

قەسەمخورلۇق ئى. كەلسە-كەلمەس قەسەم قىلىۋېرىدىغان ھەم دائىم قىلغان قەسەملىرىدىن يېنىۋالىدىغان يارىماس قىلىق: كاززاپلىقنىڭ نىقابى قەسەمخورلۇق. ھېكىم بىزنى قاپقانغا دەسسىتىش ئۈچۈن ھەرقانداق ھىيلە-مىكىرلىرىنى ئىشقا سالالايدۇ. بىز تارىخىي ساۋاقلارنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

قەسەمنامە ئى [ئە+پ] قەسەم سۆزى يېزىلغان قەغەز، ھۆججەت: — بىزدە نىزامنامە بولغىنىدەك، قەسەمنامىمۇ بولۇشى كېرەك، — دېدى ئۇ ئۆز تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ. * ساقچى ھوقۇقدارى رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىغا ئايتىللانى ئۆز ئىشخانىسىغا ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭدىن ئۆز پۈچۈركىسى بىلەن قەسەمنامە يازدۇرۇۋېلىشنى ئېيتماقچى ئىدى.

قەسەمياد ئى [ئە+پ] ئۆز دېگەنلىرىگە قەتئىي سادىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە بېرىلگەن ۋەدە، قەسەم؛ ئانت: بىز ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسى ئالدىدا تىك تۇرۇپ قەسەمياد قىلدۇق.

قەسەمياد ئەتمەك ← **قەسەمياد قىلماق**: «قول بولۇش دۈشمەنگە بىزگە يات، نومۇس» دەپ ھەممە قوزغالدى، قەسەمياد ئەتتى. جان تىكىپ جەڭ قىلغاچ باتۇرلۇق بىلەن، داڭقىمىز چەكسىز كەڭ دۇنياغا كەتتى.

قەسەمياد ئەيلىمەك ← **قەسەمياد قىلماق**: — شۇ يەردە تونۇۋا قىلسىڭىز، ئاندىن ئەمىرىڭىزگە ئۆتىمەن، — دەپتۇ مەلىكە، شاھزادە قەسەمياد ئەيلەپ ماقۇل بولۇپتۇ.

قەسەمياد قىلماق ← **قەسەم بەرمەك**: ئەي لەنىتى ئىپلاس! ئۇنىڭ يۈزىدىن چىقىۋاتقان نۇر ۋە ھۆسن جامالى بىلەن قەسەمياد قىلىپ شۇنى دەيمەنكى، سەن ھازىر ئۈچۈپ بېرىپ سۆيگەن ۋە ماختىغان قىزىڭنى شۇ يەرگە ئەكىلسەن. ناۋادا ئۇ قىزنىڭ بۇ يىگىتتىن چىرايلىق بولسا، مەن ساڭا قول بولىمەن.

قەسەمياد يىغىنى مەلۇم بىر ھەرىكەت ياكى پائالىيەتنى ئاخىرىغىچە ئېلىپ بېرىش ھەققىدە قەسەم بېرىش يىغىنى: ئۇ كۈنى ناھىيىدىكى «غالىبىيەت» مەيدانىدا ئون مىڭ كىشىلىك قەسەمياد يىغىنى ئېچىلغانىدى.

قەست ئى [ئە] ① مەقسەت، نىيەت، غەرەز: جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا (ماقال). * كىملەرنى بۇلاپ بېشىنى كەستىڭ؟ نېمدۇر بۇندا كېلىشتىن قەستىڭ؟! ② باشقىلارغا زىيان سېلىش، زىيانكەشلىك قىلىشقا قارىتىلغان يامان غەرەز، يامان نىيەت، سۇيىقەست: ساۋۇت بەگنىڭ خانلىقنى ئاغدۇرۇش قەستى يوقىتىلدى. بىراق يەنە ئاللىقانداق يوشۇرۇن قەستلەر يوقمىكىن؟! * دۈشمەنلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاش قەستى بىريولى تارمار قىلىندى. * چىقتىم، زىندانىنىڭ ئاستىدىن، قۇتۇلدۇم دۈشمەنلەر قەستىدىن، چۈشەي ئاتىنىڭ ئۈستىدىن، كېلىنىڭ خانىم كۆرۈشەيلى.

قەست ئەيلىمەك ← **قەستلىمەك:** قەست ئەيلىدىم ئاتلانغاندا سەپەرگە، بۆشۈكتە بوغماق بولۇپ مەن ئۇنى، لېكىن مېنى ئالداپ كەتتى مالايلار، ھايات قويدى ئۇنى تەقدىر دولقۇنى. * رەقىبلەر ئەيلىسە گەر قەست، قىلارمەن يەر بىلەن يەكسان. مۇھەببەت قىممىتىنى بىرلە، ئۇپرىماس زۇلپىقارىمسەن.

قەست قىلماق ① باشقىلارغا نىسبەتەن يامان غەرەزلىك ھەرىكەتتە بولماق، زىيانكەشلىك قىلماق، سۇيىقەست ئىشلەتمەك: بۆرىمۇ دوستىغا قەست قىلماس (ماقال). * قەست قىلغاننى پەس قىل (ماقال). * يامانلار بىلەن بىرلىشىپ يوشۇرۇن قەست قىلغۇچىلارمۇ يوق ئەمەس. * ئەمدى جاپپارنىڭ ماڭا قەست قىلىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. ② خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە، ھەر خىل دۇئالارنى ئوقۇش، ئارقىلىق بىراۋنى ساراڭ قىلىش، كېسەل قىلىش، ئۆلتۈرۈش قاتارلىق يامان غەرەزدە ھەرىكەت قىلماق: پالچى بىردەم تۇرۇۋېلىپ قوشۇپ قويدى: — سىزگە بىرى قەست قىلىدىكەن، پات-پات موللىلار بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرسىڭىز، قەست قىلغان ھامان ئۇنىڭ ئالدىنى ئالالايسىز.

قەستىدە بولماق غەرىزىدە، نىيىتىدە، كويىدا بولماق: — سەن كېچە-كۈندۈز بىزنى توسۇش، زىيانغا ئۇچرىتىش قەستىدە بولۇۋاتىسەن، ئاۋارە بولما، سېنىڭ غەرىزىڭ ئەمەلگە ئاشمايدۇ، — دېدى ئۇ مەغرۇرانە بىر خىل ھالەتتە ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن.

قەستىگە چۈشمەك غەرىزىدە بولماق، پېيىگە چۈشمەك: ئۇ «كەنجىنى مۇشۇ يەردە جايلىغىنىم تۈزۈك» دەپ ئويلاپتۇ-دە، دەرھال ئۇكىسىنى ئۆلتۈرۈشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ. * جانلىرىدىن تويغان شاھزادىلەر پادىشىنى ئۆلتۈرۈشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ.

قەست ياندۇرماق خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە، ھەر خىل دۇئالارنى ئوقۇش ئارقىلىق، بىراۋغا قىلىنغان زىيانكەشلىك، سۇيىقەستنى بىكار قىلماق، تەسىرىنى تۈگەتمەك: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىمغا ئېيتىپ كېلىدىغانلارنىڭمۇ، كېچىلىرى رەدنامە ئوقۇتۇش، ئىسىق ئۆتكۈزۈپ، قەست ياندۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلار ئۈچۈن ئىزدەپ كېلىدىغان ھاجەتمەنلەرنىڭمۇ ئايىغى ئۈزۈلدى.

قەستەن رەۋ [ئە] مەلۇم بىر مەقسەت بىلەن، ئەتەي، ئەتەيلەپ، غەرەزلىك ھالدا: ئۇ قەستەن ئەينەكلىك ئىشكاپنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىنى تۈزەشتۈرگەن بولۇپ، ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇردى. * پۈتۈن بەدىنىم غەزەپتىن ئوت بولۇپ ياندى-دە، قەستەن تار يول بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدىن سۈركىلىپ ئۆتتۈم.

قەستەن ئۆلتۈرمەك <قا> مەقسەتلىك، غەرەزلىك ھالدا بىراۋنى ئۆلتۈرمەك: ئاخىرى ئۇ قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتى بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندى.

قەستلەشمەك ① «قەستلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنى يوقىتىشنى قەستلىشىۋاتقان مۇشۇنداق بىر شارائىتتا ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئىش قىلماي بولمايتتى. ② قارشىلاشماق، دۈشمەنلەشمەك: كۆك پەرىسى بىلەن گويا بەسلەشكەندەك، ھۆسنى كۈلگەن بوتا كۆزلۈك ئۇيغۇر قىزى، چىمەنلىكتە بۇلبۇل بىلەن قەستلەشكەندەك، خۇش غەزەلخان شېرىن سۆزلۈك ئۇيغۇر قىزى.

قەستلىمەك پ ① نىيەت قىلماق، مەقسەت قىلماق؛ كۆزلىگەن پۈكمەك، پىلانلىماق (يامان ئىش-ھەرىكەتلەر ھەققىدە): ئۇلار ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن

ۋەقە- پەيدا قىلىشنى قەستلىگەن. * ئۇلار بەلكىم جېنىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن دۆلەت سىرتىغا قېچىشنى قەستلىگەن بولۇشى مۇمكىن. ② قەست قىلماق؛ يامان غەرەز، يامان مەقسەتتە ھەرىكەت قىلماق: دۈشمەن قەستلەر، دوست قۇتۇلدۇرار (ماقال). * قازاغا رىزا بولماي ئامالىمىز يوق. بالاڭنى مەن قەستلەپ ئۆلتۈرمىدىم، مېنى كەچۈرگىن!

قەسىدە ئى [ئە] <ئەد> مەدھىيە، مەرسىيە ياكى دىداكتىك مەزمۇندىكى شېئىرىي ژانىر ۋە شۇ ژانىرغا مەنسۇپ شېئىرنىڭ ئۆزى.

قەسىدىچى ئى. قەسىدە يازغۇچى.

قەسىدىچىلىك ئى. قەسىدە يېزىش پائالىيىتى، كەسپى: قەسىدىچىلىك ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە تەرەققى قىلغانىدى.

قەسىدىخان ئى [ئە+پ] ← **قەسىدىچى.**

قەسىدىخانلىق ئى. قەسىدىچىلىك.

قەسىر ئى [ئە] ① پادىشاھلار، خانلار ياكى فېئوداللارنىڭ ھەشەمەتلىك سارىيى: پادىشاھ ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقسا، كۆيۈغلى سالغان قەسىر ئورنىدا يوق تۇرغۇدەك. * ماركو پولونى ئاڭلاپ خاقانغا چىن دىلىدىن تەشەككۈر ئېيتىپ، ئەمەلدارغا ئەگىشىپ ئىچكىرىدىكى چوڭ قەسىردىن چىقىپ كەتتى. ② قەلئە، قورغان. ③ ئومۇمەن ھەشەمەتلىك ساراي، كاتتا ئۆي، بىنا: جامائەت بارىكاللا ئېيتىپتۇ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئۆمرىگە دۇئا قىلىپتۇ. ۋەلى باپكار دىۋە قەسىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. * بەختىنىڭ قەسىرى پۈتكەيمۇ بىناكار قىلمىسا مېھنەت، كۆرەش خۇمدانىدا — ئوتتا پىشۇرۇپ تىزمىسا ئەل خىش؟

قەغەز ئى [پ] ① خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش، كىتاب، ژۇرنال، گېزىت قاتارلىقلارنى بېسىش ۋە باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماتېرىيال. ئۇ كۆپىنچە، ئۆسۈملۈك تالالىرىدىن ياسىلىدۇ: گېزىت قەغىزى. قاتتىق قەغەز. نېپىز قەغەز. قەغەز پۇل. قەغەز خالتا. ئاق قەغەز. كاردون قەغەز. خوتەن قەغىزى. ② كۆچمە. رەسمىي ھۆججەت، ئىسپات، تونۇشتۇرۇش: چاقىرىق قەغىزى. * ئوسمانجان مۇئەللىم بىرپەس ئويلانغاندىن كېيىن: — سىلەر چۈشىنىشكىلار كېرەك، بىزگە ئاشۇ بەلگىلەنگەن دوختۇرخانىدىن باشقا ئورۇننىڭ قەغىزى ئۆتمەيدۇ، بىزنىڭ قايسى ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلىشىمىزنىمۇ رەھبەرلىك تەستىقلايدۇ، — دېدى. ③ كۆچمە. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ، 10 ياكى 100 يۈەنلىك پۈتۈن پۇلنى بىلدۈرىدۇ: — ئەتىگەندىن بېرى 35 قەغەزگە بەرمىدىم، شۇنىڭغا قاراپ بىرنېمە دېمەمسىز، — دېدى مال ئىگىسى.

قەغەز پۇل قەغەزدىن ياسالغان پۇل. بۇ پۇل دۆلەت بانكىسى ياكى ھۆكۈمەت ھوقۇق بەرگەن بانكا تەرىپىدىن تارقىتىلىدۇ.

قەغەز دەرىخى <بوت> خوزۇر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ، گىرۋەكلىرىدە ھەرىنىڭكىدەك چىشلىرى بولىدۇ. گۈلى كىچىك ۋە يېشىل ئارىلاش بولۇپ، كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە تىزىلىدۇ. مېۋىسى شارغا ئوخشاپراق قالىدۇ، قۇرۇق بولىدۇ. ئادەتتە تىكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ياغىچىدىن ئۆي سايمانلىرى ياسىلىدۇ. ئۇرۇقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ھۆل ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، ھاراق زەھرىنى كېسىش روللىرىغا ئىگە.

قەغەز قىيما فىلمى <كىنو> گۈزەل سەنئەت فىلىمىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئادەم، نەرسىلەرنىڭ چىراي ئىپادىلىرى، ھەرىكىتى ۋە ئۆزگىرىشلىرى نۇرغۇنلىغان قەغەزگە چۈشۈرۈلۈپ ۋە قىيىۋىلىنىپ، ئاندىن سۈرەت ئېلىش ئاپپاراتى ئارقىلىق كىنوغا ئېلىنىدۇ.

قەغەز يولۋاس قارىماققا كۈچلۈك ۋە قەبىھ، ئەمەلىيەتتە كۈچسىز ۋە جانسىز ئادەم ياكى گۇرۇھلارغا قارىتىلىپ ئېيتىلىدۇ: بارلىق ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ھەممىسى قەغەز يولۋاس.

قەغەزچىلىك ئى. قەغەز ياساش ئىشى، قەغەز ئىشلەپچىقىرىش كەسپى ياكى سانائىتى: قۇرۇلۇش، قاتناش-ترانسپورت، كۆمۈر، خىمىيە، قەغەزچىلىك، دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ياغاچ ماتېرىياللىرىنى ئۆزىگە خام ئەشيا قىلىدۇ.

قەغەز-قەلەم قەغەز ۋە قەلەم: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپلا، قەغەز-قەلەملىرىنى جاي-جايىدا رەتلىك قويۇپ ئورنىدىن تۇردى.

قەغەزۋاز ئى [پ] ئەمەلىي ئىش قىلماي، ئەھمىيەتسىز قارار، ھۆججەتلەرنى چىقىرىش بىلەن ئاۋارە بولىدىغان كىشى؛ بيۇروكرات: ئىسلاھاتنى تېزلىتىش ئۈچۈن رەھبەرلەر باشلامچى بولۇشى، ئەمەلىي ئىشلارنى كۆپرەك قىلىشى، قەغەزۋازلار رەھبەرلىك ئورنىدىن چەتلەشتۈرۈلۈشى كېرەك. * — تولا كاپشىمسىلا، مەن سىلىدەك قەغەزۋاز باشلىقنى سامانىدەك كۆپ كۆرگەن، بۇنداق قەغەزلىرىنى ماڭا كۆرسەتمەن دېمەي، ئۆيلىرىگە ئەكىرىپ ئوچاقلىرىغا تۇتاشتۇرۇۋق قىلسىلا! — دېدى بوۋاي غەزەپ-تىن جاقىلداپ تىترىگەن ھالدا.

قەغەزۋازلىق ئەمەلىي ئىش قىلماي ئەھمىيەتسىز قارار، ھۆججەتلەرنى يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش: رەھبەرلىكتىكى قەغەزۋازلىق ئاسانلا ئاممىنىڭ رەھبەرلىككە بولغان ئىشەنچىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ. * بۇ لەنىتى قەغەزۋازلىقتىن زادى نەپ چىقمايدۇ. * بىز ھەر دائىم قەغەزۋازلىققا قارشى تۇرۇپ، ئۇنى ئەيىبلەۋاتىمىز، ئەمما ئايرىم ئىدارە-ئورگانلاردا يەنىلا قەغەزۋازلىق خاھىشى ئاھايىتى ئېغىر.

قەغىش ئى ← **خەقىش**: ئۇنىڭ كۆلكىسى خۇددى كەمپۈت قەغىشى قىلىپ يىغلاۋاتقان بالىنىڭ كەمپۈتكە ئېرىشكەن ۋاقتىدىكى كۈلكىسىدەك، ساددا ۋە ساغلام كۈلكە ئىدى. // بايىقى يىغلاڭغۇ قەغىش بوۋاقمۇ، كۆرگەندەك كەلگۈسى خۇشال-چېغىنى. تىكىلىپ مېھرىبان جۈپ كۆزلەرگە ئۇ، ئولتۇرار نېمدۇر شاد قىلىپ دىلىنى.

قەقنۇس ئى [پ]* چۆچەكلەردە سۆزلىنىدىغان بىر خىل يوغان قارا قۇش: ئى ھۇما ياشىم كۆرۈپ، جەۋلان ئېتىپ كەلگەيمۇسىز، قۇشى قەقنۇس! نەزمىگە نامىم قېتىپ كەلگەيمۇ سىز.

قەلئە ئى [ئە] دۈشمەن ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن سېپىل ۋە خەندەكلەر بىلەن ئورالغان قورغان؛ شەھەر: ئۇلار تاڭ سەھەردە قەلئەگە كەلدى. * ئەسمە تۇللا بەگ ئىنىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، كۈيئوغلى ئەمرۇللانى قاسىمجان بىلەن بىرلىكتە مۇلجەر تاغ قەلئەسىنى قوغداشقا قويغانىدى. * بۇ قەلئە شاھ بەھرام مەجۇسىغا ئالدىنىپ، ئۇنىڭ زىندانىغا چۈشكەن ۋە ئازابلانغان شەھەر ئىكەن.

قەلەم ئى [ئە] ① خەت يېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قېرىنداش، گاڭبى، ماي قەلەم قاتارلىق ئەسۋابلارنىڭ ئومۇمىي نامى: پادىشاھ بېيىندىن قەغەز، قەلەم ئېلىپ، نەزەرنى ئازاد قىلىش ۋە پادىشاھلىقنى

نەزەرگە ئۆتۈنۈپ بېرىش ھەققىدە ئەھدىنامە ۋە پەرمان يېزىپتۇ. * - ئۇلۇشكۈن دادام «قەلەم ئال» دەپ يەتتە پۇڭ بەرگەنىدى، ئالتە پۇڭغا بىر تال قەلەم ئالدىم، بىر پۇڭ قالغان، بۇنى ساڭا بېرەي، - دېدى ئۇ بالىلارغا خاس ساددا كۈلۈمسىرەپ. ② كۆچمە. پىكىرنى يازما ئىپادىلەش، يازما ئەسەر يېزىش ۋە بۇ جەھەتتىكى ماھارەت، قابىلىيەت: قانچە كۆپ كىتاب ئوقۇساڭ، قەلىمىڭ شۇنچە راۋان بولىدۇ. * ئۇ يېتىلگەن، قەلىمى كۈچلۈك بىر يازغۇچى ئىدى. ③ كۆچمە. خەت شەكلى، پوچېركا: بۇ قەغەزگە يېزىلغىنى ئەيسانىڭ قەلىمى، مەن ئۇنى ھەرقانداق جايدا تونۇيمەن. ④ قاشنى قارا ھەم چىرايلىق قىلىش ئۈچۈن قاشقا سۈرتىلىدىغان، ئىچىدە قارا ماددىسى بار قەلەم شەكىللىك ئەسۋاب: قاش قەلىمى. ⑤ تۆمۈر، تاش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قاتتىق ماددىلارنى ئويۇش، كېسىش، تەكشىلەش، نەقىش چىقىرىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن گاڭدىن ياسالغان ئەسۋاب: تاشچى يىگىت تاش كېسىدىغان قەلەم قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئېلىپ تاغقا مېڭىپتۇ.

قەلەم ئەھلى يازغۇچى-شائىرلار، ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار، قەلەمكەشلەر: - قانائەتلەنمىگەن ياخشى ئىش، بولۇپمۇ قەلەم ئەھلىگە، - باشلىق ھەربىر سۆزنى ئايرىپ، كۈچەپ ئېيتاتتى، - سىزنى بۇ يەرگە چاقىرىشىممۇ مۇشۇ پاراڭ ئۈچۈن ئىدى. ماقالىڭىزدىن خۇش بولۇپ قالدىم.

قەلەم تەۋرەتمەك يازماق، يېزىشقا كىرىشمەك، يېزىشنى باشلىماق: يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەخمىنەن 1069-يىللىرى «قۇتادغۇ بىلىگ» داستانىغا قەلەم تەۋرەت-كەن ھەمدە ئۇنى 18 ئايدا تاماملاپ، قاراخانىيلار ھۆكۈمدارى ئەبۇ ئەلى ھەسەن بۇغراخانغا تەقدىم قىلغان. * ئۇ قەلەم تەۋرەتسىلا، بىر شېئىر يازارمىش.

قەلەم تۇتماق يازماق، يېزىشقا قاتناش-ماق: لياۋ، جىن سۇلالىلىرىنىڭ تارىخىنى يېزىشتا، ھەربىر بۆلەكتە بىردىن ئۇيغۇر قەلەم تۇتقان.

قەلەم قاش ئى ① بەك ئېگىلىپ كەتمىگەن، قاپقارا چىرايلىق قاش (قىزلارنىڭ قېشى ھەققىدە): مەن سېنى قەدىرلەيمەن، سېنى سۆيىمەن، سەن ھەر قېتىم كۆرۈنگەنىدە يېڭى تۇيۇلسەن، قەلەم قاشلىرىڭ، كېلىشكەن قامىتىڭ، راۋان مۇلا-ھىزىلىرىڭ ماڭا كۈندە دېگۈدەك يېڭى بىر گۈزەللىكتىن بەھرىلىنىش ھوزۇرىنى ئاتا قىلىدۇ. ② شۇنداق قېشى بار قىز ياكى ئايال: ئىشىك ئالدى قارىياغاچ، پالتا ئۇرسام تېگى تاش. سېنى ئالسام ئارمان يوق، جانىنى ئالغان قەلەم قاش. * ئىچ-ئىچىڭدىن ئۆرلىتىپ ئاھ، ئەي قەلەم قاش، يىغلىما. كۆزلىرىڭدىن مۇنچىلىك كۆپ ئاققۇزۇپ ياش، يىغلىما. // بۇ خوتۇنىڭ ئىككى ياخشى نەرسىسى بار، بىرى، مانا مۇشۇ ئالمىلىق بېغى، يەنە بىرى قەلەم قاش قىزى.

قەلەم قاشلىق سۈپ. قەلەم قېشى بار: ئارسلان ئاياللار قوشۇنىنىڭ ئالدىنقى رېتىدە بارس تېكىنىنىڭ ئاق يۈزلۈك، سېرىق چاچلىق گۈزەل خوتۇنى كۈمۈش تۇزۇن ۋە ئۇنىڭ يېنىدا قەلەم قاشلىق ئوماق بالقىزنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

قەلەم قىسقۇچ تۆمۈرچىلىكتە، تۆمۈر كېسىدىغان قەلەمنى قىسىدىغان ئەسۋاب.

قەلەم كۈرىشى ماقالە يېزىش، نۇتۇق سۆزلەش، پىكىر بېرىش قاتارلىق ۋاسى-تىلەر بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان كۈرەش،

ئەلەم كۆرۈشنىڭ ئەكسى: – يولداش ھېلىم، – دېدىم مەن ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ، – «قەلەم كۆرۈشى قىلىش، ئەلەم كۆرۈشى قىلماسلىق» دېگەن گەپ بارغۇ، نېمىشقا بۇ ياشانغان ئادەمنى ئۇرىسىلەر؟ ئۇ سىلەرگە يالغان ئېيتمىدىغۇ!...

قەلەمنى ئىشقا سالماق قەلەم بىلەن يازماق: ئۇ ئاخىرى جۇرئەتكە كېلىپ قەلەمنى ئىشقا سالدى-دە، ئۆزىگە جىددىي پۇل لازىم بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ خەت يازدى.

قەلەم ھەققى ئاپتورلارنىڭ ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرى ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھەق: ئۇ ئىلمىي ماقالىلىرى ئۈچۈن كەلگەن قەلەم ھەققىنى يىغىپ، كىچىككەك بىر ئائىلە قىرائەتخانىسى قۇرۇۋالدى.

قەلەم ئىگىسى ئومۇمەن شائىر-يازغۇچى، ئاخبارات خادىملىرى قاتارلىق يېزىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار: ئوغلۇم، ئەمدى ئۇلار يازىدۇ، بەزى قەلەم ئىگىلىرى بۇرۇن باھاردا كۆز كۆنلىرىدىكى باغنى يازغان، تومۇز كۈنلىرىدىكى كىشىنى سەگىتىدىغان تاغ ھاۋاسىنى يازغان بولسا، مانا ئەمدى قاقشال تاغلارنى، چۆللەرنى بوستان قىلغان قەھرىمانلارنى يېزىپ تىللاردا داستان قىلىدۇ.

قەلىمى ئاجىز ئۆز پىكىر-ھېسلىرىنى ياخشى يېزىپ ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان، يېزىقچىلىق قابىلىيىتى تۆۋەن: – سىزنىڭ قەلىمىڭىز ئاجىز ئىكەن. كۆپرەك كىتاب ئوقۇسىڭىز بولىدۇ، – دېدى ئۇ كىشى سەمىمىي تەربىيە بەرگەن ھالدا كۈلۈمسىرەپ.

قەلىمى پىشماق ئۆز پىكىر-ھېسلىرىنى يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلەشتە يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە بولماق، يېزىش قابىلىيىتى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە يۇقىرى باسقۇچقا يەتمەك: قەلىمى پىشقان، ماھارەتلىك يازغۇچى سۆزنى تېجەپ ئىشلىتىدۇ ۋە قىسقا يازالايدۇ.

قەلىمى توختىغان يېزىقچىلىق قابىلىيىتى يۇقىرى، يېزىقچىلىقتا پىشىپ يېتىلگەن: ئۇ قەلىمى توختىغان يازغۇچى ئىدى.

قەلىمى كۈچلۈك ← قەلىمى ئۆتكۈر: زۇنۇن قادىر قەلىمى كۈچلۈك يازغۇچى ئىدى.

قەلىمى ئۆتكۈر ئۆز پىكىر-ھېسلىرىنى تەسىرچان قىلىپ يازالايدىغان، يېزىقچىلىق ماھارىتى، قابىلىيىتى يۇقىرى: 80-يىللاردىن كېيىن ئەدەبىياتىمىزدا قەلىمى خېلىلا ئۆتكۈر بىر تۈركۈم ياش ۋە ئوتتۇرا ياش يازغۇچى-شائىرلار كۆزگە چېلىقىشقا باشلىدى.

قەلەمپۇر ئى [پ<گرېك] <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق، مېۋىسى ئۇزۇن، شار شەكلىدە. تروپىك بەلباغ رايونلىرىدا ئۆسىدۇ. گۈلى دورا بولىدۇ، ئاشقازاننى كۈچەيتىش، يەل ھەيدەش رولىغا ئىگە. ئۇرۇقىدىن قەلەمپۇر يېغى ئېلىنىدۇ. ئادەتتە ئاروماتىك دورا (پۇراق دورىلىرى) ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

قەلەمتۇراچ (توغرىسى: قەلەمتىراش) **← قەلەمتىراش.**

قەلەمتىراش ئى [ئە+پ] تىغ ۋە دەستىسى نىسبەتەن قىسقا، تىغىنى دەستە ئىچىگە قايرىپ يېپىپ قويغىلى ھەم ئاچقىلى بولىدىغان بىر خىل پىچاق: ئۇنىڭ قولىدا ھېچقانداق قورال. ھەتتا كىچىككىنە قەلەمتىراشمۇ يوق ئىدى.

قەلەمچە ئى <بوت> ① تىكىپ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئۆسۈملۈك شېخىدىن تەييارلانغان، قومۇش قەلەم شەكلىدە كېسىلگەن

قىسقا تاياقچه. ② سه‌ۋزه قاتارلىقلارنىڭ ئۇزۇن، ئىنچىكه قىلىپ توغرالغان ھه‌ربىر تىلى: ئۇلار سه‌ۋزىنى قه‌له‌مچه قىلىپ بولغانىدى.

قه‌له‌مچه تىكىش <بوت> مه‌لۇم ئۆسۈملۈكنىڭ شېخىنى به‌لگىلىك ئۇزۇنلۇقتا قه‌له‌مچه قىلىپ كېسىپ، نه‌م تۇپراققا تىكىپ، ئۇنىڭدىن يېڭى بىر ئۆسۈملۈك تېنىنى ئۆستۈرۈپ چىقىرىش ئۇسۇلى.

قه‌له‌مچه قىلماق <بوت> ① ئۆسۈملۈك شېخىدىن قه‌له‌مچه ته‌ييارلىماق. ② سه‌ۋزىنى ئۇزۇن ئىنچىكه قىلىپ توغرىماق.

قه‌له‌مچه كۆچه‌ت ده‌رەخ ياكى چاتقال قه‌له‌مچىسىنى تىكىش ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلگه‌ن كۆچه‌ت.

قه‌له‌مدار ئى [ئه+پ] <تار> كونا به‌گلىك‌له‌ردىكى مه‌مۇرىي ئىشلارغا يېته‌كچىلىك قىلىشقا به‌لگىله‌نگه‌ن كىشى، مه‌مۇرىي ئه‌مه‌لدار: ئىككىنچى كۈنى ئه‌تىگه‌نده سۈنچۈەن داتاڭدا ئولتۇرۇپ كېڭه‌ش ئۆتكۈزدى، سول ته‌رەپته جاڭ جاۋ، گۈيۈڭ باشلىق 30 نه‌چچه قه‌له‌مدار به‌گله‌ر ئورۇن ئالدى.

قه‌له‌مداش ئى. ئه‌سه‌ر يېزىش بىله‌ن شۇغۇللىنىدىغان كىشىله‌ر (بىر-بىرىگه نىسبه‌ته‌ن): قوبۇل ئه‌يله مېنىڭ ئوتلۇق سالىمىمنى بۈگۈن قه‌شقه‌ر، قه‌له‌مداشلار بىله‌ن سه‌ندىن جاۋاھىر سۆزگىلى كه‌لدىم.

قه‌له‌مدان ئى [ئه+پ] ئومۇمه‌ن قه‌له‌م تۈرىگه كىرىدىغان يېزىش ئه‌سۋابلىرىنى سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كىچىك قۇتا، قه‌له‌م سالغۇچ: ئىش شىرەسىنىڭ ئۈستىدىكى قه‌له‌مداندىن تارتىپ ئۇنىڭ ئىچىگه سېلىنغان ئىككى خىل رەڭلىك قېرىنداش بىله‌ن قه‌له‌م ناھايىتى پاكىز ئىدى.

قه‌له‌مسىز رەۋ. قه‌له‌م تۇتماي، قه‌له‌م ئالماي، قه‌له‌م ئىشله‌تمه‌ي: ئۇ بىرمه‌زگىل مه‌كته‌پكه ده‌پته‌ر-قه‌له‌مسىز بېرىپ يۈردى.
* ئه‌لۋه‌تته قه‌له‌مسىز يازغىلى بولمايدۇ-ده.

قه‌له‌مكه‌ش ئى [ئه+پ] يازغۇچى-شائىر، ژۇرنالىست، ئاخباراتچى، شۇنداقلا ته‌رجىمان، رەسسام قاتارلىق قه‌له‌م بىله‌ن خىزمه‌ت قىلغۇچى خادىملار: — سىله‌ردەك قه‌له‌مكه‌شله‌رنىڭ بۇنداق چه‌ت يېزىمىزغا كېلىشى ئاسان ئه‌مه‌س، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئىلگىرى بۇ يه‌رگه كه‌لمىگه‌ن بولغىيتتىڭلار.

قه‌له‌ملىك سۈپ. قه‌لىمى بار، قه‌له‌م تۇتقان: كۆزلۈرۈمگه لىق تولغان ئاچچىق ياش قه‌له‌م-قه‌غه‌زلىرىمنى توسۇپ قويۇۋاتىدۇ. قه‌له‌ملىك قولۇم غه‌زەپتىن تىترەپ، ئه‌له‌ملىك باغرىم ھه‌سرەت ھارارىتىده كۆيۈۋاتىدۇ.

قه‌له‌ملىمه‌ك پ. قه‌له‌م ھالىتىگه كه‌لتۈرمه‌ك، قه‌له‌مچه قىلىپ توغرىماق: ئاشخانىدا يىگىت ته‌رەپتىن به‌ش-ئالته قىز سه‌ۋزه قه‌له‌ملىمه‌كته ئىدى.

قه‌له‌نده‌ر ئى [پ] دىنىي غه‌زەلله‌رنى ئوقۇپ يۇرتمۇيۇرت كېزىپ تىله‌مچىلىك قىلىپ جان باقىدىغان كىشى؛ تىله‌مچى، دىۋانه: — ياق، بىزگه به‌رمه‌يدۇ، — دېدى روزى، — سامسىپه‌ز ئۇ يېرىمنى باشقا قه‌له‌نده‌رله‌ر كه‌لگه‌نده بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ قالدى، تايىنلىق، بىز بارساق ده‌شنه‌م بېره‌رمىكىن.

قه‌له‌نده‌رچه سۈپ. قه‌له‌نده‌ردەك، قه‌له‌نده‌رگه ئوخشاش: ئۇ نامىنىڭ ئاخىرىغا ئىسمىنى يېزىپ، ئۈستىگه مۆھۈرىنى بېسىپ ياستۇق ئۈستىگه قويدى-ده، قه‌له‌نده‌رچه كىيىم كىيىپ، يېرىم كېچىده ھۆسنئاباد يولىغا ئاتلاندى.

قه‌له‌نده‌رچىلىك ئى. يۇرتمۇيۇرت يۈرۈپ، تىله‌مچىلىك بىله‌ن جان بېقىش ئىشى؛ دىۋانىلىك: — ھه‌ي بىنومۇس، — دېدى

ئايال ئىچىدە، — شۇ بەستىك بىلەن قەلەن-
دەرچىلىك قىلغۇچە، «قارىساقال ئاتام»
مازىرىغا بېرىپ گۆركار بولساڭچۇ!

قەلەندەرخانا ئى [پ] قەلەندەرلەر يىغىلىدىغان ۋە تۇرىدىغان ياكى ياتىدىغان جاي: ئۇ كۈننىڭ كەچ بولغانلىقىنى پەملەپ، قارىداپ كەتكەن قاسماق خورجۇنىنى ئۈشنى-سىگە ئارتىپ، ئاستا-ئاستا قەلەندەرخانىغا قاراپ يول ئالدى.

قەلەندەرلىك ئى. يۇرتمۇ يۇرت يۈرۈپ تىلەمچىلىك بىلەن جان باقىدىغان ئادەت، ئىش، قىلىق: قانداق قىلاي مەنمۇ جېنىم باللىرىم، يارىلاندى يۈرەك ئېغىر تۇرمۇشتىن. قەلەندەرلىك قىلاي دېسەم كوچىدا، قىلالمايمەن ھەرگىز ئۇنى نومۇستىن.

قەلەي ئى [ئە] ① <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Sn (stannum). ساپلىرى كۈمۈشتەك ئاق، سوزۇلۇشچانلىقى ياخشى بولىدۇ. ھاۋادا ئوڭايلىقچە ئوكسىدلانمايدۇ. ئادەتتە تۆمۈرگە ھەل بېرىش، مېتاللارنى پاياتلاش ياكى قېتىشما تەييارلاشتا كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. ② مىستىن ياسالغان قاچىلارنىڭ ئىچكى يۈزىگە قاپلانغان شۇ خىل مېتال قاتلىمى. ③ ئاق تۈنىكە، قاڭالتىر.

قەلەي تاش <كېئول> بىر خىل مىنېرال. تەركىبى SnO_2. تەرتىپسىز دانىچە ھالىتىدە بولۇپ، سۇس قوڭۇر ۋە توق قارا كېلىدۇ، پارقىرايدۇ. ئادەتتە قەلەي ئېلىشتىكى مۇھىم خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ.

قەلەي كەپشەر قەلەيدىن قىلىنغان كەپشەر.

قەلەيچى ئى. نېپىز تاختا تۆمۈر، قەلەي، قاڭالتىر قاتارلىقلاردىن تۈرلۈك ئەسۋاب، سايمان، قاچىلارنى ياسايدىغان ياكى رېمونت قىلىدىغان كىشى: دوستۇمنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ كىشى خېلىلا ئۇستا قەلەيچى ئىكەن. // قەلەيچى بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا مىختەك قادالدى، بوۋاينىڭ بۇنداق سۇرلۇك قارىشىدىن تەنلىرىم جىغىلداپ كەتتى.

قەلەيچىلىك «قەلەيچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قەيلەيچىلىك دۇكىنى. ※ مەن بۇ بوۋاينى باي كوچىسىدىكى بىر دۇكاندا قەلەيچىلىك قىلىپ ئولتۇرغاندا كۆرگەنىدىم.

قەلەيسىز سۈپ. تەركىبىدە قەلەي بولمىغان ياكى قەلەي ئېرىتمىسى يالىتىلمىغان: قەلەيسىز مىس قاچىدا تاماق يېگەندە، چاي ئىچكەندە مىس تەسىرى بىلەن ئاسانلا كۆكۈل ئىلىشىش، قۇسۇش ھادىسىلىرى سادىر بولىدۇ.

قەلەيلەتمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەلەيلەشمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قەلەيلەنمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاماق يېيىشكە ئىشلە-تىلىدىغان مىس قاچىلار قەلەيلەنگەن بولۇشى لازىم.

قەلەيلىك سۈپ. تەركىبىدە قەلەي بار، تەركىبىدە قەلەي بولغان.

قەلەيلىمەك پ ① نەرسىلەرنىڭ يۈز قىسمىغا نېپىز بىر قەۋەت قەلەي ئېرىتمە-سى يالاتماق، قەلەي ئېرىتمىسى بىلەن ھەل بەرمەك: مىس قاچىنى قەلەيلىمەك. ② تېشىلگەن يېرىنى قەلەي ئېرىتمىسى بىلەن ئەتمەك، يەملىمەك: ئاپام ماڭا چېلەكنىڭ تۈۋىنى قەلەيلەپ بولغان ھامان چېلەكنى تېز ئۆيگە ئېلىپ بېرىشىمنى تاپىلىغانىدى.

قەلب ئى [ئە] ① يۈرەك، دىل: تېخى

ئۇزۇم پىشمىغاندا دەپ ئىدى: «بار-يوقۇمنى ئاتىدىم بىرلا ساڭا». ئەمدى پىشقاندا ئۇزۇم يار ئۆزى يوق، تېخىچە باغرىم كاۋاب، قەلبىم يارا. * موماڭ سۆزىن قەلبىڭگە، ئەللەي بالام، ئەللەي، پۈكۈپ قويغىن قۇندۇزۇم، ئەللەي بالام، ئەللەي. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى روھىي دۇنياسى، ئىچكى ھېس-تۇيغۇلىرى، پىكىر-قاراشلىرى مەركەزلەشكەن جاي، دىل، كۆڭۈل: — بۇ دېگىنىڭىز توغرا، لېكىن سىزنىڭ قەلبىڭىزنىڭ قانداقلىقى سۆز-ھەرىكىتىڭىزدىن، كۆزلىرىڭىزدىن «مانا مەن» دەپ چىقىپ تۇرامدۇ؟ قېنى ماڭا بىر قارىۋېتىڭا! — دېدى ئۇ رۇقىيەمگە كۈلۈمسىرەپ. * «تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر، تاپمىغىنى بىر باش پىياز» تاپقىنىم شۇ، قىل قوبۇل قەلبىمنى ئىزھار ئەيلىدىم.

قەلب تارى تىترىمەك ھاياجانلانماق، ھاياجان ئىلكىدە قالماق: ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدا لىغىلداپ تۇرغان ياش كىشىنىڭ قەلب تارىنى تىترىتەتتى.

قەلبى پۇچۇلانماق ← قەلبى جارا-ھەتلەنمەك: رەيھاننىڭ شەھلا كۆزلىرىدىن بىر خىل ئوتلۇق نۇر چاقنايتتى، بۇ نۇر ھىجران ئوتىدا قەلبى پۇچۇلانغان ۋە ئۇزاق ئايرىلىشتىن كېيىن، ئۆز ئۆمۈرلۈكى بىلەن ئۇشتۇمتۇت دىدار كۆرۈشكەندە پەيدا بولىدىغان يالقۇنلۇق نۇرنىڭ ئۆزى ئىدى.

قەلبى تىلىنماق ← قەلبى جاراھەتلەنمەك: مەن ئۇنى بىر كۆرۈپ، ئازراق پاراڭلىشىۋېلىشنى «تىلىنغان قەلبىمگە شىپالىق مەلھەم بولىدۇ» دەپ ئويلايتتىم.

قەلبى جاراھەتلەنمەك دىلى ئازار يېمەك، كۆڭلى قاتتىق ئاغرىماق، ئازابلانماق: رەيھان ئىنىستىتۇتتىن قەلبى جاراھەتلەنگەن ھالدا ئۆز ناھىيىسىگە قايتىپ كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى يول ئۈستىدە جۇمە بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

قەلبى داغلانماق ← قەلبى جارا-ھەتلەنمەك: ئېرى ئۆلدى تاياق-دۇمبادا قالپاق كىيىپ، قولى باغلىنىپ. باللارنى ئېلىپ كەتتى ئانا، ياقا يۇرتقا قەلبى داغلىنىپ.

قەلبى قارا ← كۆڭلى قارا: ئەي قەلبى قارا، سەن ئاناڭدىن بىر ئېغىزمۇ كەچۈرۈم سورىمىدىڭ، بىر تامچىمۇ ياش ئاققۇزمىدىڭ، سېنىڭ باغرىڭ تاشتىن، يۈرىكىڭ ئىنسانىي ھېس تۇيغۇدىن خالىي بولغان تۆمۈر-تەرسەك، تاش داشقالدىن پۈتكەنمۇ؟!

قەلبى كۈلمەك قاتتىق خۇشال بولماق، سۆيۈنمەك، شادلانماق: بېدىكنىڭ قەلبى كۈلمەكتە ئىدى. بىرچاغلاردا ھاياتتىن بېزىپ، ئۆزىگە ئۆزى ئۆلۈم تىلىگەنلىرى يادىغا يېتىپ، تېنى جۇغۇلداپ كەتتى.

قەلبىگە پۈكمەك ← كۆڭلىگە پۈكمەك: ئۇ بۇ قېتىم قانداقلا بولمىسۇن بۇ توغرىدا رەيھان بىلەن سۆزلىشىشنى قەلبىگە پۈكۈپ ماڭغانىدى.

قەلبى مۇجۇلماق ← قەلبى جارا-ھەتلەنمەك: بىر قايغۇ كۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇ، ئاھ ئۇرار مۇشۇ دەم قەلبى مۇجۇلۇپ. نېمە ئىش بولغاندۇ، نېمىشقا شۇ دەم، چىرايى بۇلۇتتەك كەتكەن تۇتۇلۇپ.

قەلبىنى ئاتلىماق يۈرىكىنى ئازابلىماق، قىيناماق: سائادەتنىڭ كۆزىدە ئۇيقۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىنى نېمىدۇر ئاتلايتتى.

قەلبىنى تۆكمەك ھېس-تۇيغۇ، پىكىر-قاراشلىرىنى، كۆڭلىدىكىنىڭ ھەممىسىنى دېمەك؛ ئويلىغانلىرىنىڭ بارىنى ئوتتۇرىغا قويماق: كەچتە پولات، سادىق زەمىرلەر بىرلىشىپ، ئىشخانىدا ئۆزئارا قەلبىنى تۆكتى سىردىشىپ.

قەلبى ئۆرتەنمەك ← قەلبى جارا-ھەتلەنمەك: رەيھان كامىلنىڭ ۋە باللارنىڭ قەلبىنى ئۆرتەشنى خالىمىدى.

قەلبى ئېرىمەك ← **كۆڭلى ئېرىمەك:** ئاتا-ئانامدىن ئايرىلغاندىن بېرى ئىككىنچى بىر كىشىنىڭ تۇنجى قېتىم بېشىمنى سىلىشى قەلبىمنى شامدەك ئېرىتىۋەتتى.

قەلبى ئىسسىماق قەلبىدىكى ئازاب، ئەلەملەر يوقىلىپ، ئورنىغا خۇشاللىق ئالماشماق، سۆيۈنمەك، خۇشال بولماق: ئوغلۇم، مەن بارچە ئىنسانلار قاتارىدا سىنىمۇ ياخشى كۆرىمەن، ئىللىق نۇرۇم بىلەن قەلبىڭنى ئىسسىتىمەن.

قەلب ئىگىسى توغرا ھېسسىياتلىق، قەلبى پاك كىشى، ئىنسان: ئۇنىڭ ئانىسى ئەركىن ئېيتقاندەك شەرمەندە ئايال ئەمەس، بەلكى بىر قەلب ئىگىسى ئىكەن.

قەلبى ئىللىماق ← **قەلبى ئىسسىماق:** قىزنىڭ بۇ سۆزى قەلبىمنى ئىللىتىۋەتتى.

قەلبى يارا ئېغىر دەردى بار، قاتتىق ئازار يەتكەن: — بولدى قىل ئوغلۇم، — دېدى ئانا ئوغلىغا، ئوغلىنىڭ يەنە گەپ قىلماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، — داداڭنىڭ قەلبى يارا، ئۇنىڭ يارىسىغا سەن تۇز سەپمىگىن.

قەلبى يارىلانماق كۆڭلى يېرىم بولماق، بۇزۇلماق، دىلىغا ئازار يەتمەك: قەلبى يارىلانغان دىلبەر گويا ھېس-تۇيغۇسىنى يوقاتقان تىرىك مۇردىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

قەلبى يايرىماق ئىنتايىن خۇشال بولماق، ئاجايىپ سۆيۈنمەك: ئۇ كۆزلىرى چاقناپ، قەلبى يايرىغان ھالدا بارلىق كۈچىنى يىغىپ، لەيلىگۈلنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى.

قەلبى يورۇماق ← **كۆڭلى يورۇماق:** شائىرنىڭ قەلبى باشقىدىن يورۇپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئانا يۇرتى نىلقىنى يېنىش-يېنىش كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

قەلبەن رەۋ [ئە] چىن يۈرەكتىن، قەلبىدىن، چىن دىلى بىلەن: ھىراۋلار تەن بېرىپ تەقدىرگە قەلبەن، دۇئالار ئاتىدى مەرھۇمغا شەخسەن.

قەلبداش ئى [ئە+پ] پۈتكۈل دۇنيا قارىشى، ئىستەك-ئارزۇسى، غايىسى، نىيەت-مەقسىتى بىردەك بولغان كىشى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): ئۇ دېھقانلار بىلەن قەلبداش بولۇپ، ئەمگەكتە ھەممىنىڭ ئالدىدا جاپاغا چىداپ ماڭاتتى. * ئارمىيە بىلەن خەلق قېرىنداش ھەم قەلبداشتۇر.

قەلبداشلىق ئى. دۇنيا قاراش، ھېس-تۇيغۇ، پىكىر-مەقسەت، غايە-ئىستەك ۋە شۇ قاتارلىقلاردا بىردەكلىك، ئوخشاشلىق: ئۇ ئادىلغا ئاددىيلا ھېسداشلىق قىلغىنى يوق، بەلكى چىن ۋىجدانى بىلەن قەلبداشلىقىنى بىلدۈردى.

قەلبگاھ ئى [ئە+پ] يۈرەك ئورۇنلاشقان جاي؛ ئىچكى دۇنيا: قالدى ھۆر-پەرىشتىلەرنىڭ مېھنىتى، قەلبگاھىمدا يورۇق چولپان بولۇپ. * ئۆز قېنىڭدىن قېقىۋەت قۇللۇقنى سەن، قەلبگاھىڭدىن ئەبەد شۇملۇقنى سەن.

قەلقە سۈپ. شالاڭ، بوش: قەلقە ياغلىق.

قەللاب ئى [ئە] ئالدامچى، ھىيلىگەر؛ سۇيىقەستچى، نەيرەڭۋاز ئادەم: — ئېرىك دېگەن ئوغرى قەللاب پەيدا بولغۇچە، گۆلدەك ياشلىقنىڭ ئۆيدە بىكار ئۆتۈپ كېتىدۇ، — دېدى ئاچىسى تۇخان قەمبەرنىساغا. * بۇ ئىشتىن ياقا يۇرتتىكى بىر قەللاب خەۋەر تېپىپتۇ. ئۇ بايلىقنى خۇرجۇنى توشمىسا بېشى ئاغرىيدىغان، ئادەم قېنىغا ئاغزى توشمىسا چىشى ئاغرىيدىغان ھىيلىگەر ئىكەن.

قەللابلىق «قەللاب» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — ئەتىدىن-كەچكىچە قەللابلىق قىلىپ يۈرىدىغان ھېلىقى پەس ئېرىڭدىن ياخشىدۇر، مېنىڭ ئېرىم، — دېدى

ئۇمۇ بوش كەلمەي، ئۇلار تىلدىن زېرىكىپ ئاخىرى بىر-بىرىگە ئېتىلىپ كېلىشتى-دە، چاچلىششقا باشلىدى.

قەللە ئى. قەلەي بىلەن ئاليۇمىنىنىڭ قېتىشمىسى. ئېرىش نۇقتىسى سەل تۆۋەن بولىدۇ. كۆپىنچە تۆمۈر، مىس قاتارلىقلار-دىن ياسالغان ئەسۋابلارنى پايانلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قەلىمي سۈپ. قەلەمنى ئاساسىي خىزمەت ۋاسىتىسى قىلىدىغان؛ قەلەم بىلەن قىلىنىدىغان: ئۇ قەلىمي ئادەم بولغاچقا، يول مېڭىشقا چىدىمايتتى. * ئۇ قەلىمي خىزمەتلەرنى ياخشى كۆرەتتى.

قەلىيە ئى. دىئال. كۆكتات بىلەن گۆشتىن قورۇلغان قورۇما؛ سەي.

قەمەر ئى [ئە] ① يېزت. ئاي: ئۇ گويا كەڭ چوققىلارنىڭ بەلبېغى – ئالتۇن كەمەر، كۈندۈزى سەيلە قىلار كۈن، كېچىسى بۇندا قەمەر. * ماگماقتا ئەجداد ئىزىدىن باشلاپ سەپەرنى نەۋرىلەر، قوللارنى قولغا چىڭ تۇتۇپ، ئاتلاپ قەمەرنى قەبرىلەر. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

قەمەرىيە ئى [ئە] <ئاستر> ← **دېھقانلار كالېندارى.**

قەن (توغرىسى: قەنت) ← **قەنت.**

قەنا (توغرىسى: قەرنە) ← **قەرنە.**

قەنت ئى [پ] ساپ شېكەردىن كۋادرات ياكى كۇب شەكلىدە قاتۇرۇپ تەييارلانغان تەمى تاتلىق، شېرىن مەھسۇلات: ئۇنىڭ غەلۋىچى ئوغلى تەخسىگە تىزىپ قويۇلغان قەنتلەرنى تۈگىتىپ بولغانىدى. * سۇ بولسا سۈزۈك بولسا، ئەتلەس بولسا ئەن بولسا، كېلىن بولسا قەنت بولسا، مېنىڭكىدەك بەلەن بولسا.

قەنت چاي شېكەر ياكى قەنت سېلىپ دەملەنگەن چاي: چاي دەملەپ بېرەيمۇ؟ چاي ئىچكەچ تۇراملا؟ ئۇسسۇدىلىمۇ؟ قەنت چاي ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ.

قەنتىڭنى چاق «بارىكاللا پەيزىڭنى سۈر؛ ھۇزۇر-ھالاۋىتىنى، راھىتىنى كۆر» دېگەن مەنىلەردىكى تەھسىن-ئاپىرىن ئېيتىش سۆزى: – قەنتىڭنى چاق يىگىت، قەنتىڭنى چاق! – پەستە تاماشا كۆرۈۋاتقان قېرى بوۋايلار باش مالتىقنى چىقىرىپ ۋارقىراشتى.

قەنتىنى چاقماق لەززىتىنى تېتىماق، پەيزىنى سۈرمەك، ھۇزۇر-ھالاۋىتىنى، راھىتىنى كۆرمەك: باغۋىنىمەن بۈگۈنمۇ شۇ ئالمزار بېغىمنىڭ. چاقماقتىمەن قەنتىنى، گۈل ھاياتىم، چېغىمنىڭ.

قەنتدان ئى [پ] ئائىلىلەردە قەنت سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قاچا، قەنت قاچىسى: مەن پىيالىگە چاي قويۇپ قەنت سالماقچى بولغىنىمدا، دىلشات قەنتداننى دەرھال ئالدىغا تارتىۋالدى ۋە تەكەللۇپسىزلا «قەنت سالمايمەن» دېدى.

قەنتدەك سۈپ ① قەنتكە ئوخشاش: ئۇ باقالىنى خۇددى قەنتدەك چاقماق قىلىپ كېسىشكە باشلىدى. * بىز يېگەن قوغۇنلار ھەققەتەن قەنتدەك تاتلىق ئىكەن. ② كۆچمە. تاتلىق، شېرىن، تەملىك: مېھمانلار قوغۇنلارنى بىرەردىن چىشلەپ بولۇپلا، تىللىرىنى تامشىشىپ «قەنتدەك قوغۇن ئە-كەن» دەپ ماختىشىپ كەتتى. ③ كۆڭۈلدىكىدەك، ناھايىتى ياخشى، ئىنتايىن بەلەن: – قەنتدەك گەپ قىلدىڭ قىزىم، – دېدى بوۋاي قىزدىن رازى بولۇپ. * قوغۇن تېرىدىم خەندەك، ئەللەر تېرىسۇن مەندەك. يات سۆيگەننى سۆيمەيمەن، ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەنتدەك.

قەنت-گېزەك قەنت ۋە شۇ خىلدىكى تۈرلۈك تاتلىق-تۈرۈملار: – مەن قەنت چاي ئىچمەن، قەنت-گېزەك يەيمەن، –

دەپ جۆيلۈيتتى ئۇ. بىراق بۇ يىللاردا قەنت-گېزەك ئاسانلىقچە تېپىلمايتتى.

قەنت-ناۋات قەنت ۋە ناۋات: يېغلىماڭ قىز، يېغلىماڭ، ئەتە كېلەرمىز، ئالتە بولاق قەنت-ناۋات ئالغاچ كېلەرمىز.

قەنداڵەت ئى. ئائىلە قول ھۈنىرى ئارقىلىق تەييارلانغان تۈرلۈك قەنت-گېزەك قاتارلىق تاتلىق-تۈرۈملار.

قەنداڵەتپۇرۇش ئى ← **قەنداڵەتچى.**

قەنداڵەتچى ئى. ئائىلە قول ھۈنىرىدىن پايدىلىنىپ تۈرلۈك قەنت-گېزەك، كەمپۈت، پېچىنە قاتارلىق تاتلىق-تۈرۈملارنى ئىشلەپچىقارغۇچى ۋە ئۇنى بازارغا سېلىپ ساتقۇچى كىشى: ھاۋاخان باللارغا دەپ گۆش گىردە، ئاندىن بىر ئاق ساقال قەنداڵەتچىدىن بىرمۇنچە ناۋات ئالدى.

قەندەل ئى ← **قەنداڵەت.**

قەندەلچى ئى ← **قەنداڵەتچى:** قانچىلىك چىرايلىق رەڭدار كېپىنەك، چېكىلگەن ھەر خىل گۈل قاناتلىرىغا. گۈلنىڭ بەزىسى ئوخشايدۇ چوغقا، بەزىسى قەندەلچى ناۋاتلىرىغا.

قەندىل ئى [ئە<گرېك] بىرنەچچە تال شام ئورنىتىلغان ئاسما شامدان ياكى بىرقانچە لامپۇچكا ئورنىتىلغان ئاسما چىراغ: ئۇنىڭ باش تەرىپىدە قەندىلدە شام، ئاياغ تەرىپىدە پانۇس يېنىپ تۇراتتى. * كەچ كىرگەندە، قەندىللەردىكى شاملار يېقىلىپ، مېھمانلار ئارا مەيگە تولغان ئاياقلار ئايلىنىپتۇ، مەيخورلۇق باشلىنىپتۇ.

قەھەت ئى [ئە] ← **قەھەتچىلىك.**

قەھەتچىلىك ئى. ئۇرۇش، تەبىئىي ئاپەت ياكى زىرائەتنىڭ ياخشى ھوسۇل ئېلىنمىغانلىقى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھەممە نەرسە كەمچىل ۋە قىممەت بولۇپ قالغان پەيت؛ ئاچارچىلىق: قەھەتچىلىك يىلى. * ئۇ ئۈچ كۈندىن بېرى ئۆيىگىمۇ قايتماي، گۈلجەننەت بىلەن ئىشلەپچىقىرىش دۆيلىرى ئارىلىقىدا قاتراپ، قەھەتچىلىكنى يېڭىشنىڭ چارە-تەدبىرلىرىنى ئىزلەيتتى. * ئۇ بۇ ئالتۇننى باللىرىنىڭ قەھەتچىلىك بولغان يىللاردا ئىشلىتىشىگە بېرىشنى ئويلاپتۇ.

قەھر ئى [ئە] ئاچچىق، غەزەپ: — قويۇۋەت، قولۇمنى قويۇۋەت! — شەرىپەمنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئەتراپتا تاماق يەۋاتقانلار غەزەپلەنگەن ھالدا لوكچەكلەرنى ئەيىبلىگىلى تۇردى، توساتتىن بەستلىك، كېلىشكەن بىر يىگىت تەنتەكنىڭ ئارقىسىدا پەيدا بولدى-دە، قەھرى بىلەن تەنتەكنىڭ قولىنى قايرىدى. * مەتكېرەم ئىسكىرىپكىنى ئۈستەل ئۈستىگە تاشلىدى-دە، قەدىردىننى قەھرى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى.

قەھر قىلماق ئاچچىق بىلەن تەنبىھ بەرمەك؛ غەزەپلەنمەك، قاتتىق ئاچچىقلانماق: پاتەم چۆچۈپ كەتتى. ئۇ بۇرۇنمۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ، ئەتراپتىكى چوڭ كىشىلەرنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىغانىدى، ئۇلار بۇ ئايالدەك قەھر قىلمىغان بولسىمۇ، ئوخشاش مەزمۇندىكى سۆزلەرنى قىلىشقانىدى.

قەھرىگە كەلمەك ھەددىدىن ئارتۇق غەزەپلەنمەك، قاتتىق ئاچچىقلانماق، غەزەپ-نەپرىتى قايناپ تاشماق: قەھرىگە كەلگەن پادىشاھ دەرھال ۋەزىرنى چاقىرىپ، بوۋاينىڭ بېشىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ.

قەھر-زەھرى غەزەپ-نەپرىتى، غەزەپ-ئاچچىقى: ئۇ قەھرى-زەھرىنى چېچىپ تازا چالۋاقىۋالدى.

قەھر-غەزەپ قەھر ۋە غەزەپ: گۈلنارخان قەھر-غەزەپ بىلەن باينىڭ باشمالتىقىنى قاتتىق چىشلەپ ئۈزۈۋالدى.

قەھرلەنمەك پ. غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق، غەزەپ-نەپرىتى تاشماق: دولقۇنلىنىپ، قەھرلىنىپ كېلىۋاتقان غەلبە

سادايىمىز ئۆزلىرىنى تامامەن يوقاتقان دۈشمەنلەرنى ئۆلەر-تىرىلىشىگە قارىماي قېچىشقا مەجبۇر قىلىۋاتاتتى. * بەزەن ئۇندا گۈزەل كۈلكە ساداسى، شادلىناتتى ئۇلۇغ تەۋرەپ، شارقىراپ. بەزەن غەزەپ ئېتەر ئىدى ئىپادە، قەھرلەنگەن پالۋان كەبى ۋارقىراپ.

قەھرلىك سۈپ. قاتتىق غەزەپكە تولغان، غەزەپلەنگەن؛ غەزەپلىك: مەن ئۇنىڭغا قاراپ سەل ئەيمىنىپ قالدىم، ئۇ شۇ تۇرقىدا ناھايىتى قەھرلىك ئىدى. * ئۇنىڭ مېڭىسىگە نۇرغۇنلىغان قايغۇلۇق ۋە قەھرلىك خىياللار كەلدى. // — كىم قارىغۇ قىلدى؟ — دېدى ئۇ يولۋاسقا قەھرلىك تىكىلىپ.

قەھرىتان ① سۈپ. ناھايىتى، قاتتىق، ئىنتايىن: قەھرىتان سوغۇق. ② سۈپ. قاتتىق سوغۇق بولىدىغان، سوغۇق ئىنتايىن كۈچەيگەن: قەھرىتان قىش. * قىزىلتاغ چوققىسى ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان، قار بورىنى ۋە شىۋىرغان تەشمە ئېغىزىدا، چېدىر-گەملەر ئۈستىدە، شېغىللىق ساي ئىچىدە تېرىسىگە پاتماي ھۇشقۇيتۇپ، ھۇۋلاپ يۈرگەن قەھرىتان كۈنلەردىمۇ تەشمە ئىچىدە تاش قورغانغا قارشى كۈرەش توختىمىدى. ③ ئى. ئىنتايىن قاتتىق سوغۇق: 300 نەچچە يىلدىن بېرى 300 نەچچە قېتىم ياپراق تاشلاپ، قىشنىڭ قەھرىتانلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بۇ قېرى قارىياغاچ مۇنۇ ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ كۆز-ياشلىرى، ئىسسىق قانلىرىنىڭ گۇۋاھچىسى. * قەھرىتانىنىڭ مۇزدەك قامچىسى، يۈز-كۆزۈمگە تەگدى تاراسلاپ. دەرد-پىغاندا ئۆرتىنىپ يۈرەك، كاۋاپ بولۇپ كۆيدى ۋاژىلداپ.

قەھرىمان [پ] ① سۈپ. باتۇر، قورقماس، مەردانە؛ شىجائەتلىك، تىرىشچان، غەيرەتلىك: — سەبداشلار، بىز، — سۆزىنى داۋام قىلدۇردى مۇنىردىن خوجا، — ھېلىلا «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن قەھرىمان مىللىي ئارمىيىنىڭ تېز ئالغا بېسىپ، مايتاغقا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئوقۇدۇق. * ئېيتقىنا، ئەتىگە تۈزۈلمەسمۇ، ئۇ-قەھرىمان قوشۇنلار باتۇر مەردلەردىن؟! بىز تەييار تۆكۈشكە دەريا-دەريا قان، قۇتۇلساق بىر يولى زۇلۇم-دەردلەردىن! ② ئى. ئۆزىنىڭ يۈرەكلىكلىكى، قەيسەرلىكى، تىرىشچانلىقى بىلەن ئەل ئارىسىدا ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان ياكى مەلۇم بىر ھەرىكەت، پائالىيەتتە ئالاھىدە تۆھپە يارىتىپ شەرەپكە سازاۋەر بولغان كىشى، جەسۇر، باتۇر كىشى: ئادىلجان ئەكبەرنى قوللىمىغىنىدا، تۇرسۇن ھاكىم ئەكبەرنى تولۇق ئىسپاتلار بىلەن قارىلاپ، ئۆزلىرىنى قەھرىمان قىلىپ كۆرسەتتەتتى! ③ <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاساسلىق قىلىپ بايان قىلىنغان پېرسوناژ، شەخس: ئۇنىڭ بۇ ھالىتى قايسىدۇر بىر كىتابنىڭ باش قەھرىمانىغا ئوخشايتتى. * گۈلباھارنىڭ نەزىرىدە ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى ئاددىي بىر يىگىت بولماي، ئۆزى ياخشى كۆرۈپ ئوقۇغان كىتابلاردىكى ئۆزىنى خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە ھاياجانلاندۇرغان ئاجايىپ بىر قەھرىماننىڭ بىرى ئىدى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەھرىمان بولماق باتۇرلۇقى، مەردانىلىقى ياكى مەلۇم بىر تۆھپىسى، تىرىشچانلىقى، غەيرەتلىكلىكى بىلەن خەلق ئىچىدە تونۇلغان كىشىگە، قەھرىمانغا ئايلانماق: ئەمدى سەنزە ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قەھرىمان بولۇپ كېلىپسەندە، -دە.

قەھرىمانانە رەۋ [پ] ← **قەھرىمانلارچە**: ئەخمەتجان باشلىق بەش نەپەر يولداشنىڭ ھايات ۋاقتىدا شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن قەھرىمانانە كۈرەش قىلىپ ئەڭ

ئاخىرىدا قۇربان بولغانلىقى پۈتۈن خەلقنىڭ ئەبەدىي خاتىرىلىشىگە ئەرزىيدۇ. * كۈچ سىنىشىش باشلىنىپتۇ. يىگىتلەرنىڭ ساغلام، كېلىشكەن تەقى-تۇرقى ۋە قەھرىمانانە ئېلىشىشلىرى دەرھال يايلاقتىكى كىشىلەرنىڭ بارىكاللىسىغا ئېرىشىپتۇ.

قەھرىمانلارچە رەۋ. قەھرىمانلارغا خاس ھالدا، قەھرىمانلىق بىلەن، قەھرىمانانە: مېنىڭ دادام جۇڭگو-ھىندىستان چېگرىسىدا ئۆزىمىزنى قوغداپ، تاجاۋۇزچىلارغا قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

قەھرىمانلىق ئى. قەھرىمانلارغا خاس جاسارەت، روھ، مەردانىلىك، باتۇرلۇق؛ قەھرىمانلارغا خاس ھەرىكەت، تىرىشچانلىق: پالۋانلار ئالدى بىلەن مەيدانغا كىرىپ يەككە-يەككە ھالدا زور قەھرىمانلىق كۆرسەتتى. * ئۇ ئېرىنىڭ ھازىرقى قەھرىمانلىقلىرىغا ۋە دېگەن سۆزلىرىگە ھەيرانمۇ قالمىدى. * ھازىر خەلق ئەسكىرى دۆلەتباي كۆپچىلىككە ئۆزىنىڭ چېگرىنى قوغداش يولىدىكى قەھرىمانلىق ئىش-ئىزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتىدۇ.

قەھرىمانلىق قىلماق قەھرىمانلارغا خاس جاسارەت، غەيرەت، شجائەت كۆرسەتمەك؛ قەھرىمانلاردەك تۆھپە ياراتماق: بۇ قېتىمقى پارتىزانلىق ئۇرۇشىدا ئابدۇراخمان ناھايىتى قەھرىمانلىق قىلدى. ئۇنى تەقدىرلەشكە ئەرزىيدۇ.

قەھرىمانلىق كۆرسەتمەك ← **قەھرىمانلىق قىلماق**: ئۇ شىخونى ئېلىش جېڭىدە قەھرىمانلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئىستىقلالىيەت ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلانغانىدى.

قەھرىۋا (توغرىسى: كەھرىۋا) ← **كەھرىۋا**.

قەھقەھ ئى [ئە] يېزت. ناھايىتى خۇش خۇي، خۇشال كۈلكە، قاتتىق خۇش چاقچاق كۈلكە.

قەھقەھ سالماق ← **قاقاھلىماق**: دەل شۇ چاغدا تاڭ قوينىدا خەلقىم بىلەن، قەھقەھ سېلىپ ئاجايىپ خۇش كۈلۈپ كەتتىم. يېڭى ھايات قايىنىمىغا چۆمۈپ كەتتىم، قۇچاقلىشىپ سۆيۈشكەندە بەختىم بىلەن.

قەھقەھ ئۇرماق ← **قاقاھلىماق**: ۋىسال بەزمىسىدە كۈيلەپ توقۇپ سانسىز غەزەلخان قۇش، ئۇرۇپ قەھقەھ گۈلىستان ئىچرە قىلدى يۈز ناۋا پەيدا. * ئولتۇراتتى قىرغىقىدا ئورغاق بىلەن بىر يىگىت، كەلدى ئاستا خۇشبال بىر قىز، سەندىن ئېلىپ چاچتى سۇ. كۆز سالغاندا خۇش خۇي يىگىت، بەختىيار قىز ئېچىلىپ، ئارىسىغا بۇرۇلدى-دە، قەھقەھ ئۇرۇپ قاچتى ئۇ.

قەھۋە ئى [ئە] ① <بوت> رويان ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ ياكى چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكلىدە، ئالدىنقى ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ. گۈلى ئاق بولۇپ خۇش بۇي پۇرايدۇ. شىرنىلىك مېۋە تۇتىدۇ، مېۋىسىنىڭ رەڭگى توق قىزىل بولىدۇ. ئىچىدە ئىككى دانە ئۇرۇقى بولۇپ، ئۇنى قورۇش ئارقىلىق قەھۋە ياسىلىدۇ. ئادەتتە ئىچىملىك قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ روھلاندۇرۇش، ئاشقازاننى كۈچەيتىش رولى بار. كۆپىنچە تروپىك ۋە سۇبتروپىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىدىن ئىشلەنگەن تالقان. ③ شۇ خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىنىڭ تالقىنىدىن تەييارلانغان ئىچىملىك.

قەھۋەخانا ئى [ئە+پ] مەخسۇس قەھۋە دەملەپ سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن، كوفېيخانا: دۇكانلار، قەھۋەخانىلار، تىياتىرخانىلار ئادەمگە لىق

تولغان، ھەر ياقتىن يېڭى پەيدا بولغان «كەچۈرەرسىز» دېگەن سۆز ئاڭلىناتتى.

قەۋەت ① ئى. قات-قات ياكى قاتلام-قاتلام نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قېتى، قاتلىمى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسى: يەرنىڭ قەۋىتى. كۆرپىنىڭ قەۋىتى. ② مىق. ساناق سانلار-دىن كېيىن كېلىپ، قات-قات نەرسىلەر-نىڭ قاتلاملىق دەرىجىسىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قەۋەت تون. ئىككى قەۋەت كۆڭلەك. يەتتە قەۋەت ئاسمان. * قىش پەسلى يېتىپ كەلدى. يەرنى بىر قەۋەت ئاپئاق قار قاپلىدى. * لاپچۇقنىڭ ئەتراپىغا سوقۇلغان توققۇز قەۋەت سېپىلنىڭ خارابىلىرىدىنلا بۇ يەرنىڭ ئۆز ۋاقتىدا كونا شەھەر ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ③ ئى. قەۋەتلىك بىنالار-نىڭ ئوخشاش ئېگىزلىكتىكى ئۆيلىرى: بىنانىڭ 6-قەۋىتى. * ئۇلار ماگىزىننىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقتى. ④ تەكچە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئۈستمۇئۈست جايلاشقان ھەربىر پەللىسى: كىتاب جازىسىنىڭ ئۈستۈن-كى قەۋىتى. * جىمما ئېڭىشىپ ئىشكاپنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىن پىچىنە ئېلىشقا باشلىدى. ⑤ ئى <كېئول> قاتلام: قەۋەت يۈزى. ⑥ ئى. يىپ، سىم ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: رىشت ئۈستا سالىنىڭ يان تەرىپىگە ئۆتۈپ، نەچچە قەۋەت سىم بىلەن ئىككى ئۇچىدىن باغلانغان ياغاچنىڭ چېتىقىنى يەشتى. ⑦ رەۋ. كۆچمە. ھەددىدىن ئارتۇق، ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن: — جېنىم دوستۇم، بۇ قېتىم مەندىن رەنجىمىگىن، مەن قەۋەت ئالدىرايمەن، — دېدى ئۇ ماڭا يېلىنىپ. * بۇرۇنلاردا ئايخان مومايىنى «ھېكايىچى ئايخان» دەپمۇ ئاتايتتى. ئۇ ھېكايە ئېيتىشقا قەۋەت ئۇستا ئىدى.

قەۋەت ئېگىزلىكى <بىن> بىنالارنىڭ ھەربىر قەۋىتىنىڭ ئېگىزلىكى، يەنى ئاستىنقى قەۋەتنىڭ تورۇسىدىن ئۈستۈن-كى قەۋەتنىڭ تورۇسىغىچە بولغان ئارىلىق.

قەۋەت يۈزى <كېئول> ← **قاتلام يۈزى.**

قەۋەتسىمان سۈپ. قەۋەت ھالىتىدىكى، قەۋەت شەكىللىك: قەۋەتسىمان تۈزۈلمە.

قەۋەت-قەۋەت بىرقانچە قەۋەت، نۇرغۇن قەۋەت: بۇ ياپلاقنىڭ ئەتراپى قەۋەت-قەۋەت ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان بولۇپ، قوينى بەكمۇ ئىللىق ئىكەن، باھار ۋە يازلا بولىدى-كەن، قىش بولمايدىكەن. * سايىم مىيىقىدا كۈلدى: — باشلىق، مېنى جازالاشقا ئاجىزلىق قىلىسىز، ئېيتىڭا، ئۆيىگىزدىكى قەۋەت-قەۋەت گىلەملەر، ئەينەكلىك جاۋەنلەر، ئۈچ ساندۇقتىكى كىيىم-كېچەك، مارجانلار قەيەر-دىن كەلگەن؟

قەۋەتلەپ رەۋ. نەچچە قەۋەت، ھەسسە-لەپ: قەلەمدەك قاشلىرى گۈزەللىكىگە، تۇرىدۇ گۈزەللىك قوشۇپ قەۋەتلەپ. جىنەستە رەڭگىدە تاۋلىنار لېۋى، ۋە قاتار چىشلىرى خۇددى ئاق سەدەپ.

قەۋەتلەتمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەۋەتلەشمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قەۋەتلەنمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەۋەتلىك سۈپ. قەۋىتى بار، قەۋەتلەن-گەن: قەۋەتلىك بىنا. قەۋەتلىك ئۆي. * لۇتپۇللا چوڭ يول بىلەن خېلى ئۇزۇن ماڭغان-دىن كېيىن، تاشلەپكە كوچىسىدىكى ئىككى قەۋەتلىك تاتار باشلانغۇچ مەكتىپىگە كەلدى. * يوغان سۆلەتلىك قىزىل قوۋۇقنىڭ ئۈستىدى-كى ئۈچ قەۋەتلىك راۋاقتا نەيزىلىك قاراۋۇللار كۆرۈنەتتى.

قەۋەتلىك ئۆي <بن> ئىككى قەۋەت ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولغان ئۆيلەر.

قەۋەتلىمەك پ. ئۇستمۇئۇست، قاتلامۇقاتلام قەۋەتمۇقەۋەت قىلماق، شۇنداق ھالغا كەلتۈرمەك: يوتقاننى قەۋەتلەپ يىغماق. * ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە دېھقانلارغا قەۋەتلەپ ئېلىنىدىغان دىنىي سېلىقلارنى سالماسلىق.

قەۋەتلىنىش ① «قەۋەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <گېئول> جىنسلارنىڭ تىك يۆنىلىشنى بويلاپ ئۆزگىرىپ، قەۋەتسىمان تۈزۈلمىنى ھاسىل قىلىش جەريانى.

قەۋزىيەت ئى [ئە] <تىب> تەرەت قۇرغاقلىشىپ، چوڭ تەرەت قىلىش قىيىنلىشىش ياكى قېتىم سانى ئازىيىشتىن ئىبارەت كېسەل ئالامىتى. تولىراق تەرەت قىستىغاندىلا تەرەتكە چىقماي ئادەتلىنىش، تەرەت چىقىرىدىغان مۇسكۇل ئاجىزلىشىش، سوڭ ئەتراپىدا بۆۋاسىر پەيدا بولۇش، سوڭ يېرىلىش، سوڭ ئەتراپى يىرىڭلىق ئىششىش قاتارلىق كېسەللىكلەردە ۋە ئۈچەيىنىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتى سۇسلىشىش، ئۈچەي قىسقىرىۋېلىش، ئۈچەي توسۇلۇش، جىسمانىي ھەرىكەتلەر بىلەن ئاز شۇغۇللىنىشلاردىن بولىدۇ.

قەۋس ئى [ئە] <ئاستر> ← **قەۋس بۇرجى.**

قەۋس بۇرجى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرجنىڭ تۇققۇزىنچىسى. بەلگىسى ♐. ئاسترونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى °240 تىن °270 قىچە. ئەسلىي ئورنى .قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن. ھەر يىلى 11-ئاينىڭ 22-كۈنىنىڭ ئالدى-كەينىدە قۇياش بۇ بۇرجقا كېلىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم سېرىق قار بولىدۇ.

قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىدىن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 19 سائەت؛ ئېكۋاتور كەڭلىكى -28°، يەنى يىلانچى يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىگە، جەدى يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ.

قەي ئى [ئە] كۆڭۈل ئېلىشىش ياكى ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىششى تۈپەيلىدىن بېگەن-ئىچكەننى ياندۇرۇش، قوسۇش: قەي قىلماق. ئاشقازاندا بۇزۇلغان تاماق قەي ئارقىلىق ياكى ئىچ سۈرۈش ئارقىلىق چىقىپ كەتمىسە، تاماقتىن زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ.

قەي قىلماق كۆڭۈل ئېلىشىش ياكى ھەزىم قىلىشنىڭ بۇزۇلۇشى تۈپەيلىدىن قۇسماق؛ ياندۇرماق: ئۇنىڭ مەيدىسى ئۆرۈلگەندەك بولدى-دە، دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئازراق قەي قىلىۋەتتى. *. ئەجدىھا باياۋاننىڭ بىر چېتىگە بېرىپ ھاتەمنى قەي قىلىپ تاشلىدى.

قەي قىلىش <تىب> ← **قۇسۇش.**

قەيەر ئال [قايسى+يەر] قايسى. يەر؛ قايسى ئورۇن، قايسى جاي: باش قەيەردە بولسا، پۇت شۇ يەردە (ماقال). * كىمنىڭ قەيىرى ئاغرىسا، شۇ يەرنى سۆزلەيدۇ (ماقال). * مۇنداق ئىسسىقتا ئۆيۈڭدە ئولتۇرماي قەيەرگە كېتىپ بارىسەن؟

قەيەرلىك ئال. يۇرتى قەيەر، قايسى يۇرتلۇق: قەيەرلىكسەن، نەدىن كەلدىڭ؟ ئېتىڭنى سۆزلە. تېگى-تەكتىڭ، ئەجدادىڭ، زاتىڭنى سۆزلە.

قەيت ئى [ئە] يېزت ← **قەيت قىلماق.**

قەيت قىلماق ① تەكىتلىمەك، تەكىت-

لەپ ئۆتمەك: بايا قەيت قىلغىنىمىزدەك، ئىككى ئادەم ئېگىزلىكتە باراۋەر كېلىدىغان سېپىل بىلەن قورشالغان قەسىر ئىچىمۇ ئۆزگىچە بىر دۇنيا. ② يازماق، يېزىپ قويماق: ئەدىب ئۆز ئەسىرىدە دۆلەتنىڭ ۋەزىر-ۋۇزرالىرىدىن تارتىپ ئاددىي خادىم-لىرىغىچە ھەممىسىنىڭ ئەقىل-پاراسەت، بىلىم ۋە ئەخلاق ئىگىسى بولۇشى زۆرۈرلۈكىنى ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ.

قەيسەر [ئە<لات] ① ئى. بۇرۇنقى رىم پادىشاھى، ئومۇمەن پادىشاھ. ② سۈپ. باتۇر، ئىرادىلىك، جەسۇر، قەھرىمان، بىر ئىشنى تولۇق ئىشلەپ كېتەلەيدىغان: قەيسەر كىشىلا كەمتەر بولىدۇ. * ئۇ بىر قەيسەر ئادەم، ئۇنى ياخشى كۆرمەسلىكىم مۇمكىن ئەمەس. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەيسەرانە رەۋ [ئە+پ] قەيسەرلىك بىلەن، قەيسەرلەرگە خاس ھالدا، قەيسەر ھالەتتە: ئاياللار باتۇرلۇق بىلەن ئىسلاھات دولقۇنىغا ئاتلىنىپ، قەيسەرانە ئىشلىشىپ، ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىشى لازىم. * ئۇ ئىشچان، باتۇر، ئۈمىدۋار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېشىل ئابىدىنىسىدەك، چۆل-جەزىرىلەردە قەيسەرانە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.

قەيسەرلەشتۈرمەك «قەيسەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىل قىزنىڭ سۆزلىرىنى بىرمۇبىر ئويلايتتى، ئويلىغانسېرى بۇ سۆزلەر ئۇنى شۇنچە قەيسەرلەشتۈرۈپ بارماقتا ئىدى.

قەيسەرلەشمەك پ. قەيسەر ھالەتكە كەلمەك، قەيسەر بولماق، باتۇرلاشماق: ھېلىم قۇلاقكەستى مېنى باغلاپ ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن، تاغام ئاچچىقىدا تېخىمۇ قەيسەرلىشىپ كېتىپتۇ.

قەيسەرلىك ئى. باتۇرلۇق، جاسارەت: ئېيتقىنا، گۈلدەستە قانداق ياخشى-ھە! جەڭ مەيدانلىرىدا بېلىنى چىڭ باغلاپ، قەيسەرلىك بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقىنى كۆردۈڭمۇ؟!

قوبۇز ئى <موز> قىرغىزلارنىڭ بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى. دەستىسى قىسقا بولۇپ، پەدىسى بولمايدۇ. ئادەتتە قول بىلەن ئۇرۇپ چېلىنىدۇ.

قوبۇل ئى [ئە] رازىلىق، ماقۇللاش: قوبۇل كۆرمەك.

قوبۇل ئەتمەك ← **قوبۇل قىلماق**: گەپنى قوبۇل ئېتەمسىز، بىز تەرەپكە كېتەمسىز؟

قوبۇل بولماق دۇئا، ئارزۇ، تىلەك قاتارلىقلار ئىجابەت بولماق، ماقۇل كۆرۈلمەك: دۇئاسى قوبۇل بولماق. تىلىكى قوبۇل بولماق.

قوبۇل قىلغۇچى تەنچە <بىئول> تەسىر كۆرسەتكۈچى ئورگانلار ھۆجەيرە پەردە-سىنىڭ بەزى ئالاھىدە قىسىملىرى. ئۇ ئاقسىل ماددىسى بولۇشىمۇ ياكى بىر پۈتۈن ئېنزىملار سىستېمىسى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

قوبۇل قىلماق ① تەكلىپ، ئىلتىماس، تەنقىد ۋە شۇ قاتارلىقلارغا رازى بولماق، كۆنمەك، قوشۇلماق؛ ماقۇل كۆرمەك، توغرا تاپماق: تەكلىپنى قوبۇل قىلماق. ئۆزرىنى قوبۇل قىلماق. مەسلىھەتنى قوبۇل قىلماق. * يىگىت «خوپ» دەپ قىزنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ بۇ شەرتنى قويۇپتۇ. قىز: — بۇ شەرت ھېچ گەپ ئەمەس، بۇنىڭدىن ئېغىر شەرت بولسىمۇ قوبۇل قىلىمەن، — دەپتۇ. * مەن پەقەت ئۆتكەن يىلى 4-ئايغا كەلگەندىلا «ۋاقىت» گېزىتخانىسىنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ رومانىنى يېزىشقا كىرىش-تىم. ② بىرەر ئىش، سەپ، ئوقۇش، ئەزالىق ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئالماق، ئۆتكۈزمەك، كىرگۈزمەك: پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلماق. ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلماق.

ئۇقۇغۇچى قوبۇل قىلماق. چەتتىن سۆز قوبۇل قىلماق. * رىزۋانگۇل ياقۇپمۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىپتۇ. * ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك قاتلاملىرىغا يېڭى، جانلىق كۈچلەرنى ۋە ئەقىل-پاراسەت ئىگىلىرىنى داۋاملىق قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ جۇشقۇن ھاياتىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش لازىم. ③ قارشى ئالماق، كۆرۈشمەك: ماجۇگىيىڭ ۋەكىللەرنى ئۆزىنىڭ ياتىقىدا قوبۇل قىلدى. ④ كۆرمەك، داۋالىماق: كېسەل قوبۇل قىلماق. ⑤ تاپشۇرۇۋالماق، ئۆتكۈزۈۋالماق: بۇيرۇق قوبۇل قىلماق. ۋەزىپە قوبۇل قىلماق. ئەرز قوبۇل قىلماق. ماقالە قوبۇل قىلماق. سوۋغا قوبۇل قىلماق. ⑥ ئىلىك ئالماق: ئىككى ياش بوۋايغا تەڭلا سالام بېرىدۇ، بوۋاي كۆز ئىشارىتى بىلەن سالامنى قوبۇل قىلىدۇ. ⑦ ماقۇللىماق، تەستىقلىماق: يىغىندا بىز 3-كەنتنىڭ ئەھۋالىنى مۇزاكىرە قىلدۇق، بىرنەچچە قارار قوبۇل قىلدۇق. ⑧ ئىبرەت ئالماق، يەكۈنلىمەك، مۇئەييەنلەشتۈرمەك: تەجرىبە ساۋاقلارنى قوبۇل قىلماق. ⑨ <بىئول> جانلىق ئورگانىزملار تۇقۇلما سىرتىدىكى ماددىلارنى تۇقۇلما ئىچىگە ئېلىپ كىرمەك، ئۆزلەشتۈرمەك: قوبۇل قىلغۇچى تەنچە. ⑩ <فىز> رادىئو دولقۇنلىرىنى ئۆزىگە ئالماق، تۇتماق: قىسقا دولقۇننى قوبۇل قىلماق. قوبۇل قىلغۇچى ئاپپارات. ⑪ كالىلىسىدىن، ئىدىيىسىدىن ئۆتكۈزمەك: بوۋاي تۇيۇقسىز بېسىپ كەلگەن بۇ ئالامەتنى قوبۇل قىلالماي، كۆيدۈرۈلۈۋاتقان «ئائىلە يادىكارلىقلىرى»غا ئۆزىنى ئېتىپ، شۇ يەردىلا ھوشىدىن كەتتى. * سىنىپىي كۈرەش تەلىماتىنى ماركس ئەمەس، بەلكى ماركستىن بۇرۇن بۇرژۇئازىيە ياراتقانلىقى ئۈچۈن، ئومۇمەن ئېيتقاندا بۇرژۇئازىيە قوبۇل قىلالايدۇ.

قوبۇل قىلىنغان سۆز <تىل> ← **چەتتىن كىرگەن سۆز.**

قوبۇل كۆرمەك بىرەر ئىش، مەسلىھەت، شەرت، ئارزۇ-تەلەپ ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ماقۇل بولماق، رازىلىق بەرمەك، كۆنمەك، قوشۇلماق؛ خالىماق؛ توغرا تاپماق: ئۇلار بىرئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، بۇ مەسلىھەتنى قوبۇل كۆردى. * پەرھات: — رەھمەت قەدىردان دوستلار! قوبۇل كۆرسەڭلار بۇ جاپا تېغىدا بىللە ئۆتەيلى، ئەگەر رەھىم قىلسا پەلەك بىزنىڭ ئەلگە بىللە كېتەيلى، — دېدى.

قوبۇلخانا ئى [ئە+پ] مېھمانلار، ئىش بىلەن كەلگۈچىلەر نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇرۇپ تۇرىدىغان ياكى ئىش بىلەن كەلگەن كىشىلەرنى قوبۇل قىلىپ ئۇلار بىلەن ئەھۋاللىشىدىغان ئۆي، خانا: سەينانىڭ غەرب تەرىپىدە شامەخسۇتنىڭ پۈتۈن خەزىنىلىرى، ئۆزىگە خاس ھۇجرىسى، قوبۇلخانا ۋە ھەرەمخانىسى جايلاشقان ھەيۋەتلىك ئوردا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

قوبۇللاتماق «قوبۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوبۇللانماق «قوبۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ تولۇق ئوتتۇرىنى ئەلا دەرىجىدە تاماملاپ، «1-ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنىگە ھېچقانداق توسالغۇسىز قوبۇللاندى.

قوبۇللىماق پ. قوبۇل قىلماق: ئۇلار دەسلەپكى مەلۇم بىرمەزگىلدە بۇ مەكتەپكە مەجبۇرىي ئوقۇغۇچى قوبۇللاپ يۈرۈشتى.

قوپارغۇ (توغرىسى: قوپۇرغۇ) ← **قوپۇرغۇ.**

قوپارماق (توغرىسى: قوپۇرماق) ← **قوپۇرماق.**

قوپال ① سۈپ. گەپ-سۆز، ھەرىكەتلىرى مۇلايىم، سىلىق ئەمەس؛ كىشىگە قاتتىق تېگىدىغان، ئىشنى قاملاشتۇرالمايدىغان

(ئادەملەر ھەققىدە) : سونۇر ئۆزگەردى، ئۇ ھازىر بۇرۇنقى قوپال، خىيالچان سونۇر ئەمەس. ئۇ ھازىر خۇش چاقچاق، ناخشىچى، گەپچى. * ئۇ مۇشۇ ھۆسنى بىلەن كۆرۈمسىز، بىلىمسىز، ئەڭ يامىنى مۇھەببەتسىز، ئالتە بالا ۋە كېلىن، نەۋرىلىرى بار قوپال دېھقانغا ئايال بولدۇ. ② سۈپ. يېقىمسىز، سوغۇق، توڭ، ئاچچىق (گەپ-سۆز، ئاۋاز ھەققىدە) : قوپال گەپ. قوپال سۆز. قوپال جاۋاب. * ئۇنىڭ ئاۋازى مۇلايىم ۋە مۇڭلۇق بولۇپ، بايىقى سۆزلەرنى دېگەن چاغدىكى قوپال تەلەپپۇزىغا ئوخشىمايتتى. * ياق دېمە، شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن!... ھاشىر يەنە قوپال گەپ قىلدى. ③ سۈپ. سىلىق ئەمەس، سەت، كۆرۈمسىز؛ شەكلى، كۆرۈنۈشى ناچار، ئوڭغۇل-دوڭغۇل (ھەر خىل نەرسىلەر ھەققىدە) : ئۇ يار-يار ھارۋىنىڭ ئېگىز ۋە قوپال چاقىغا ئۇرۇلۇپ كەتكىلى تاسلا قالدى. * مېنىڭ ئالىقىنىمدىكى بۇ قول - كۆچلۈك، لېكىن قوپال، تارىشىدەك قاتقان، تېرىلىرى بېلىق قاسىرقىدەك يېرىلىپ كەتكەن قول ئىدى. ④ رەۋ. سەت، كۆرۈمسىز؛ رەتلىك، چىرايلىق ئەمەس: يېپمۇ قوپال ئورالغاندى. * ئاقساقال قوپال تىكىلگەن ئۆتۈكنىڭ تۇپىسىنى پەگاھتىكى ئەۋرەزنىڭ قىرىغا قېقىپ، ئانچە تەكەللۇپ قىلمايلا گىلەمنىڭ ئۈستىدە چازا قۇرۇپ ئولتۇردى.

قوپال تەگمەك قاتتىق، قوپال گەپ قىلماق، سوغۇق، قوپال مۇئامىلىدە بولماق: مەن بەك خىجىل بولۇپ كېتىۋاتىمەن، بايا لاي ئېتىۋاتسام، ئۇ قېشىمغا كەلگەنىكەن، تونۇمىغاچقا قوپال تېگىپتىمەن. * ئۇ باغۋەنىنىڭ بۇ قارا نىيەتكە ناھايىتى قوپال تېگىپ، قەدەمدە بىر دۈشكەلەپ بارغانلىقىنى كۆردى.

قوپال گەپ قاتتىق، يېقىمسىز، سوغۇق، ئاچچىق گەپ؛ سەت گەپ: ئىككىنچىلەپ ماڭا مۇنداق قوپال گەپلەرنى قىلىدىغان بولساڭ، مەن يۈزۈڭگە قارىمايمەن. * ئۇ ئېرىنىڭ قوپال گەپلىرىگىمۇ كۆنۈپ قالغانىدى.

قوپاللاشتۇرماق «قوپاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوپاللاشماق پ. قوپال ھالەتكە كەلمەك، قوپال بولماق: تاماقنى كۆپ يەيدىغان ئادەم ھۇرۇن ۋە ئەقىلسىز بولىدۇ، كۆپىنچە ھاللاردا سەمرىپ تېنى قوپاللىشىدۇ. * — ئۇنىڭدىن ئەنسىرىمەڭ، لايىغا يېتىپ قالغۇدەك بولسام، تارتىۋالىدىغانلار چىقىپ قالار، — ئۇنىڭ سۆزى بارغانسېرى قوپاللاشقىلى تۇردى.

قوپاللىق «قوپال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — بولدى، بولدى ئەپەندىم، — دېدى ھاجى ئۇنىڭ سۆزىنى قوپاللىق بىلەن بۆلۈپ، — بەرمەسنىڭ ئىشى پىشماس، باھانە دېگەن جىق گەپ. * — قوپاللىقىڭنى قارا، — دېدى ئۇ قولىنى يۇيۇۋېتىپ.

قوپاللىق قىلماق قوپال مۇئامىلە، قوپال قىلىق-ھەرىكەت قىلماق: — بايا قوپاللىق قىلىپ بىھۇرمەتلىك قىلىپتىمەن، ئەيىبكە بۇيرۇماڭ، — دېدى ئۇ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپ.

قوپتۇرماق «قوپماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار مىڭبىر جاپادا يېتىۋالغان قېرى تۆگىنى قوپتۇرۇپ، ھارۋىسىغا بېسىپ، يەنە يولىغا راۋان بولۇپتۇ. * — ھە، ئۇ چاغدا يەنە بىر يىغلىق قوپتۇرىمىز دېسىلە، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — دەپ كۈلدى مەخسۇت مۇھتى ھاجىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

قوپتۇرۇشماق «قوپتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كاتەكتە يېتىۋالغان قويلارنى قوپتۇرۇشتى-دە، ياش، سېمىزلىرىنى بىر تەرەپكە ئايرىشقا باشلىدى.

قوپتۇرۇلماق «قوپتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوپماق پ ① ياتقان ياكى ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرماق، ئۆرە ھالەتكە كەلمەك، تىك بولماق: ھەر كۈنى سەھەر قوپۇپ قوشناڭغا باق (ماقال). * قاپ قوپۇپ ئاغازنى يۆلەپتۇ، ئاغرىق قوپۇپ ساقنى (ماقال). * ئۇنىڭغا خۇددى كۆپچىلىك كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالىدىغاندەك، ھازىرلا بىرى قوپۇپ ئۇنى پاش قىلىۋېتىدىغاندەك بىر خىل ۋەھىمە ئولاشقانىدى. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، يۈز بەرمەك، مەيدانغا كەلمەك: يېغى ياندىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن (ماقال). * «تۇرپان يېغىلىقى» دا ئاققان قانلار تېخى قۇرۇماي تۇرۇپلا، يەنە بىر يېغىلىق قوپتى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن تەييارلانماق ياكى كىرىشمەك، ھەرىكەتلەنمەك: ئايال: — مەن تاماققا قوپاي، سىلەر ئىككىڭلار بىردەم ئازادە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇڭلار، — دېدى-دە، سىرتقا قاراپ ماڭدى. * — نان يېقىشقا قوپۇپلا-دە، — دېدى نىجات چىقىپ كېتىۋېتىپ. ④ كۆچمە. سالامەتلىكى ياخشىلانماق، ئوڭلانماق، تۈزەلمەك: — رازىيە قوپۇپ قالغاندۇر، — دېدى ئۇ شازادە ئاچا بىلەن ئەھۋاللىشىۋېتىپ.

قوپۇرغۇ ئى. ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تىقىپ ئۇنى قوزغاش ياكى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان توم كالتەك، پىشاڭ: تۈز يالىغان ئىت قوپۇرغۇ ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپۇرغۇ سالماق ① قوپۇرغىنى بىرەر ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تىقماق. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزىگە سۆز قوشۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى تېخىمۇ كۆپەيتىپ ئەزۋەيلىشىگە، ئاچچىقىنىڭ ئۆرلىشىگە تۈرتكە بولماق: ئۇ نادىرخان بايۋەچچىنىڭ ئاستىغا قوپۇرغۇ سېلىپ، كۆڭلىگە كۈندەشلىك ئوتىنى يېقىش ئارقىلىلا سىيىت ھاجىدىن ئۆچ ئالماقچى ئىدى.

قوپۇرماق ① «قوپماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئۆكۈزنى يۆلەپ قوپۇرۇپ، ياسىن كەتكەن تەرەپكە قاراپ يېتىلەپ ماڭدى. * بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغان ئانا يىقىلىپ چۈشتى، كۆپچىلىك ئانىنى يۆلەشتۈرۈپ قوپۇردى. ② بىنا قىلماق، سالماق، ياسىماق، ئۆرە قىلماق، تۇرغۇزماق (تام ھەققىدە): ئۇلار ئوتلاقنىڭ چۆرىسىگە تاش بىلەن تام قوپۇرۇپ، ئىچىگە بېدە چاچقانىدى.

قوپۇرۇشماق «قوپۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يەردە ھوشسىز ياتقان بۇ يىگىتنىڭ يۈزلىرىگە سۇ پۈركۈپ، مىڭ جاپادا ھوشىغا كەلتۈردى ۋە يۆلەپ قوپۇرۇشتى. * بىز بارغاندا ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆل قىرىغا تام قوپۇرۇشۇۋاتقانىكەن.

قوپۇرۇلماق «قوپۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار كۆلنى ياقىلاپ جىمجىت، خىلۋەت جايغا كېلىپ، قوپۇرۇلغان پاكارغىنا بىر تامنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى.

قوپۇشماق «قوپماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئورۇنلىرىدىن قوپۇشتى. * — تويغا قوپۇشۇپلا، مۇبارەك بولغاي، — دېيىشتى سەپەرئاخۇن بىلەن پاتەمخان جاۋابەن.

قوتاز ئى <زوئول> كالىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل نەسلى. پۈتۈن تېنىدە ئۇزۇن كەلگەن توق قوڭۇر، قوڭۇر ياكى ئاق رەڭلىك تۈكلىرى بولىدۇ. پۇتى قىسقا، بېلى ئېگىلەڭگۈ كېلىدۇ. ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تاغلىق رايونلىرى ۋە چىڭخەي-شىزاڭ ئېگىزلىكىدە ياشايدۇ: ئۇلار سومكىلار بىلەن ناسىلكىنى ماشىنىدىن ئېلىۋاتقاندا، ئات ۋە قوتازلارغا مىنىشكەن بىرقانچە كىشىلەر دۆڭدىن ئېشىپ چۈشۈپ كەلدى.

قوتازچى ئى ① قوتاز باقىدىغان ياكى
قوتاز نەسلىنى يېتىشتۈرىدىغان كىشى:
شۇنداق قىلىپ كۆن چۈشكە يېقىن قالغاندا
ئۇلار ئاۋۇلغا يەتتى. ئاۋۇلدا ئىلگىرى-كېيىن
بەش ئۆيلۈكلا كىشى بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى
يىلقىچىلار ۋە قوتازچىلار ئىدى. ② قوتاز
بىلەن ئادەم ۋە يۈك توشۇپ كىراكەشلىك
قىلغۇچى كىشى.

قوتازچىلىق «قوتازچى» سۆزىنىڭ
كەسىپ نامى.

قوتان I ① ئى. قوي، كالا قاتارلىقلار
سولىنىدىغان چوڭ ئېغىل، مالخانا: قوينى
قوتاندا سات، ئاشنى ئورىدا سات (ماقال).
* قوتاننىڭ ئۈستى ئوچۇق بولۇپ، ئۈچكە
بۆلۈنگەن. بىرىنچى بۆلىكىدە ئات، ئىككىنچى
بۆلىكىدە ماي تامغۇدەك سەمرىگەن تاغىل
ئىنەك ۋە ئۇنىڭ بىر ياشلىق موزىيى،
ئۈچىنچى بۆلىكىدە بولسا بىرنەچچە قوي-ئۆچكە
تۇراتتى. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن
بىللە كېلىپ، مال پادىسىنىڭ شۇنچە
قوتانغا سىغقۇدەك مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ:
شۇنىڭدىن بېرى باقى دادىسى باققان بىر
قوتان قوينى بېقىپ، ۋاڭنىڭ قويچىلىرى قاتارىغا
كىردى.

قوتان قىغى ئات، كالا، چوشقا قاتارلىقلار-
نىڭ تېزەك ۋە سۈيدۈكلىرىنى قوتان
ئاستىغا يېيىتىلغان توپا ۋە ئوت-چۆپ
قاتارلىقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ئېچىتىش
ئارقىلىق ياسالغان ئوغۇت.

قوتان II ئى <زوئول> بىر خىل يىرتقۇچ
قۇش. پەيلىرى ئاق ياكى كۆك، بوينى
ۋە تۇمشۇقى ئۇزۇن كېلىدۇ.

قوتانتۇمشۇق ئى [قوتان+تۇمشۇق] <بوت>
قوتانتۇمشۇق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق،
سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە
ھەم ئاجىز بولۇپ، يەرگە تەكشى
يېيىلىپ ياكى سەل قىيپاش ھالەتتە
ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ.
گۈلى كىچىك ۋە كۆك قوڭۇر بولۇپ،
يازدا ئېچىلىدۇ. مېۋىسى بەشكە بۆلۈنىد-
دۇ. ئادەتتە پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېبىي
دورا قىلىنىدۇ، مۇسكۇل ۋە ئۇستىخاننى
كۈچلەندۈرۈش، رېماتىزمنى يوقىتىش،
زەھەر كېسىش ۋە ئىسسىقنى قايتۇرۇش
روللىرىغا ئىگە.

قوتان-قوتان بىرقانچە قوتان، نۇرغۇن
قوتان؛ ناھايىتى كۆپ: ۋاڭ خوجامنىڭ
تاغدىكى قوتان-قوتان قوي-كالىلىرىنى،
يۈزلەپ ئاتلىرىنى تۈپتالاس قىلىپ بۇلاپ
كەتتى.

قوتانلاپ رەۋ. قوتانغا تولغان، قوتان
تولدىغان؛ ناھايىتى جىق: باسمىچىلار
كەلگەن پېتى باينى ئۆلتۈرۈپ، قوتانلاپ
قوي، چارۋىلىرىنى ھەيدەپ كېتىشكە نىدى.

قوتانلانماق «قوتانلىماق» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: 16-17 كۈنلۈك ئاي
ئاقۇچ بۇلۇتلار ئىچىدىن قوتانلىنىپ كۆرۈنەتتى.

قوتانلىماق پ. ئەتراپىدا بىر خىل چەمبە-
رەك ھاسىل بولماق، يۇملاق چەمبەر
شەكىللىك دائىرە پەيدا بولماق (ئاي،
كۈن ھەققىدە): ئاي قوتانلىسا ئايدا ياغار،
كۈن قوتانلىسا كۈندە ياغار (ماقال). * بۇ
يىل ئاينىڭ قوتانلىشى باشقىچىرەك تۇرىدۇ،
يىل ئوبدان كەلمەيدۇ.

قوتۇر ① ئى <تىب> ئادەم ۋە ھايۋانلاردا
بولىدىغان تارقىلىشچان تېرە كېسىلى،
قىچىشقاق. ئۇنى قوتۇر كانىسى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ. كۆپىنچە قولنىڭ ئالىقان،
بارماقلىرىدا، ساغرا، قورساق قاتارلىق
ئورۇنلاردا پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭدا قىسمەن
ئورۇنلارغا ئۇششاق قاپارتقۇلار چىقىپ،
رەڭگىنى ئۆزگەرتمەيدۇ، ناھايىتى قاتتىق

قىچىشىدۇ. ② سۆپ. شۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغان: قوتۇر ئېشەك. قوتۇر ئىت. ③ سۆپ. كۆچمە. تەكشى، سىلىق ئەمەس؛ يىرىك، ئوڭغۇل-دوڭغۇل: قوتۇر ئاموٗت. قوتۇر يۈز. * پايات قىلىشنىڭ ئېپى بارمۇ-يوق؟ بۇمۇ ئەپلەشمەيدۇ، چۈنكى، تاشقى تەرىپىنى پايات قىلماق ئوڭاي، ئەمما ئىچكى تەرىپىنچۇ؟ پايات سىلىق بولسىغۇ بىر گەپ، قوتۇر بولۇپ قالسا قانداق قىلىسەن؟ * قارىسام، خوتۇنۇم لەۋلىرى دورداىغان، يۈزلىرى قۇم يېپىشىپ قالغان تاشتەك قوتۇر، چىراي-شەكلى سەت بىر قارا قۇلنىڭ يېنىغا كەلدى. ④ سۆپ. كۆچمە. يارىماس، ئەرزىمەس؛ يامان، ناچار: قوتۇر نەرسە. قوتۇر بىرنېمە. ئىچى قوتۇر.

قوتۇر ئاموٗت <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى دۈگىلەك، پوستى يىرىك، توپا رەڭ، قوڭۇر چېكىت-لىك، تەمى چۈچۈمەلرەك، سۇلۇق بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قوتۇر سالجىسى <زوئول> ← **قوتۇر كانىسى.**

قوتۇر كانىسى <زوئول> پارازىت قۇرت. تېنى كىچىك، ئېللىپس شەكىللىك ۋە تەكشى ياپىلاق، تېنىدە تۈكچىلەر ۋە تۆت جۈپ پۇتى بار. پۇتلىرىدا چاپلاشقۇ-چى قاداقچىسى بار، ئادەم تېرىسى ئاستىدا ياشايدۇ. قوتۇر پەيدا قىلىدۇ.

قوتۇر كۆكچە <بوت> قوغۇننىڭ بىر خىلى.

قوتۇر II سۆپ. دىئال. ئورۇق.

قوتۇرلاشتۇرماق «قوتۇرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوتۇرلاشماق پ. قوتۇر بولۇپ قالماق، قوتۇر ھالەتكە كەلمەك، قوتۇر پەيدا بولماق: ئۇنىڭ قوتۇرلىشىپ كەتكەن بىلەك-لىرىنى كۆرۈپ يۈرىكىم جىغىلداپ كەتتى.

قوتۇرماچ ئى. قازان نېنى: ئاخشام يېگەن قوتۇرماچنىڭ قۇۋۋىتى ھېلىمۇ كەتمەپتۇ.

قوچقار ئى. پىچىلمىغان ئەركەك قوي: مەن بارغاندا ئۇلار مەھەللە دوقمۇشىدا قوچقار سوقۇشتۇرۇشۇۋاتقانىكەن.

قوچقار قويماق ئەركەك قوزىنى پىچماي چوڭ قىلماق.

قوچقارچى ئى. قوچقار باقىدىغان ياكى قوچقار سوقۇشتۇرىدىغان كىشى: — ئەمەت قوچقارچىمۇ؟ — سورىدى بىرەيلەن دىلبەرنىڭ بىلىكىنى تارتىپ.

قوچقىراق ئى. ئىككى ياشقا تولمىغان قوچقار.

قوچۇ ئى <تارىخ> ← **قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى.**

قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى <تارىخ> ← **ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى.**

قوچۇتماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇ-رىي دەرىجىسى.

قوچۇرا ئى. دىئال. قارىغاي.

قوچۇشماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوچۇلماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — بۇنىڭ دورىسى ئاددىيلا، — دېدى جەننەت ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر پىرقىرىۋېتىپ، — نەزەرىيە ئوقۇپ كاللىڭىز قوچۇلسا، لىرىكا ئوقۇپ تۈزەيمىز.

قوچۇماق پ. ئارىلاشتۇرماق، مالتىلىماق؛ قالايمىقانلاشتۇرماق: ئۇ شۇ كەلگەن پېتى ئوقتىن يىقىلغان تۆگىچىنىڭ يۈرىكىگە قىلىچ تىقىپ قوچۇۋاتقان چېرىككە قاراپ ئېتىلدى. * نۇرغۇن كىشىنىڭ نېرۋىسىنى قوچۇۋەتكەن بۇ «جەڭ» ئاخىر جىمجىتلىق ئىچىدە ئاياغلاشتى.

قوختا ئى ① تۇرخۇننىڭ ئۆگزىنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلغان قىسمى. ② <تار> بۇرۇنقى دەۋرلەردە كۆزىتىش ۋە مۇداپىئە ئۈچۈن سېپىللارنىڭ ئۈستىگە سېلىنىدىغان كىچىك ئۆي: سېپىلنىڭ سىرتقى يانتۇ تەرىپىنىڭ ئاستىغا ئىماتە تېمى سېلىنغان. ھەربىر قوختىنىڭ بۇرجەكلىرىدىن توپ ئېتىش ئۈچۈن كۇنگۇرە ئېچىلغان بولسىمۇ، لېكىن سېپىل ئۈستىگە قۇرۇپ قويۇلغان بىرەر توپنى كۆرمىدۇق.

قوداڭشتماق «قوداڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توي ھەپتىسى ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما قورساق كۆپۈكمىز تارقىماي تۇرۇپلا كېلىنىمىزنىڭ ھارامزادىلىك قىلىشى مىجەزىمىزنى قوداڭشتىپ قويدى.

قوداڭشماق پ. ئۆزگەرمەك، تۇراقسىزلاشماق: چىرايىدىن كۆلۈمسىرەش ئۆكسۈمەيدىغان زەيتۇنەمىنىڭ توساتتىن مىجەزى قوداڭشىپ، تىلىغا تىكەن ئۈندۈرۈۋالغىنىغا ھەيران بولغان قىزلار زەيتۇنەمىنىڭ يېنىغا ئولىشىپ، ئۇنى ئەيىبلەشتى. * — سەھەردە كەپىدە شامال تەگكەن ئوخشايدۇ، مىجەزىم قوداڭشۋاتىدۇ، — دېدى مەيۇس ئاۋازدا.

قوداڭلاشماق پ → **قوداڭشماق**: بىردەمدىلا ئۇنىڭ مىجەزىنىڭ بۇنچە قوداڭلىشىپ كېتىشىنى ئەجەبلەندۈرۈپ قويۋاتاتتى.

قوداي ئى <زوئول> بىر خىل سۇ قۇشى. بوينى قىسقا، ئاغزى چوڭ، تۇمشۇقى ئۇزۇن، رەڭگى كۆكۈچ ئاق. گېلىدا پوقىقى بولىدۇ. ئاساسەن بېلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ: قودايمۇ قۇش، شۇڭقارمۇ قۇش ۋە لېكىن، ئوخشىمايدۇ تەبىئىتى، خىسلىتى. پەرقى كاتتا ئالتۇن بىلەن غازاڭدەك، بىردەك ئەمەس ھاياتتىكى قىممىتى.

قورال ئى ① <ھەرب> ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە دۈشمەن تەرەپنىڭ ئۇرۇش قىلىش ئەسلىھەلىرىنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن بىۋاستە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب ياكى مېخانىزم، قۇرۇلما قاتارلىقلار: ئېتىش قورالى. يان قورال. يادرو قوراللىرى. * ئالدىدىن يەنە ئىككى سەركەردە چىقىپ، ئىككىسى ئىككى خىل قورال بىلەن ئۇنىڭ ئالدىنى توستى. * دىلبەر چەگدى گالستۇك قەھرىمانلار بويىنغا. روشەن سۇندى گۈل دەستە، قورال تۇتقان قولىغا. ② بىرەر ئىشتا پايدىلىنىلىدىغان، ئۇنى ئاسانلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئەسۋاب، قۇرۇلما، مېخانىزم، ماشىنا ۋە شۇ قاتارلىقلار: يېزىش قوراللىرى. ئوقۇتۇش قوراللىرى. قاتناش قوراللىرى. ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى. تەشۋىقات قورالى. ③ كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ھەرقانداق ۋاستە، دەستەك، ئامىل: تىل ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قورالى. * سوتسىيالىستىك ئاساسىي قانۇن، جىنايى ئىشلار قانۇنى، ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى ۋە باشقا قانۇنلار پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەش ۋە سوتسىيالىزم قۇرۇشتىكى قورال.

قورال تاپشۇرۇش <ھەرب> يېڭىلگەن دۈشمەننىڭ قورالىنى يەڭگۈچى تەرەپكە تاپشۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قورال-ئەسلىھە قورال ۋە ئەسلىھەلەر: رەخمەتۇللانىڭ چوڭ ئوغلى ئەسمەتۇللا باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار باشئاقما دېگەن جايدا قەشقەردىن تاغ يولى بىلەن كەلگەن خانلەشكەرلىرىگە توسۇپ زەربە بېرىپ، ئۇلارنىڭ پۈتۈن قورال-ئەسلىھەلىرىنى قولىغا چۈشۈردى.

قورال-جابدۇق قورال ۋە جابدۇق؛ قورال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ئۇلار سەھەردىلا قورال-جابدۇقلىرىنى تەخ قىلىپ، سەپەرگە ئاتلىنىشتى.

قورال-سايمان قورال ۋە سايمان؛ قورال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ئۇ چاغدىكى دېھقان ئائىلىلىرى ئۆزلىرى ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى — يېمەك-ئىچمەك، قورال-سايمان ۋە كىيىم-كېچەكلەرنى ئومۇمەن دېگۈدەك ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىراتتى.

قورالسىز سۈپ. قورالى يوق، قورالغا ئىگە بولمىغان؛ قوراللانمىغان، قورال كۆتۈرمىگەن ياكى ئالمىغان: «بىلىپ قويدۇم، بۇ زاھىد ئەمەس، بەلكى قورالسىز ئىسيانكارنىڭ بىرى ئىكەن» دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە، // ئۇلار زاپاس پولكتىكى ئاددىي ئەسكەرلەرنى ئالدىنقى سەپكە خۇددى ئادەتتىكى يولۇچىلاردەك تامامەن قورالسىز يولغا سالغانىدى.

قورالسىزلاندۇرماق «قورالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىيىت ھاجى بازار بېگىنى بىر-ئىككى كەلىمە سۆز بىلەنلا قورالسىزلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ جىسمىدا پەيدا بولغان ھەربىر كىچىك ئۆزگىرىشلەرنىمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتەتتى.

قورالسىزلاندۇرۇلماق «قورالسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ قورالسىزلاندۇرۇلۇپ كورلىغا سۈرگۈن قىلىنغاندىن باشلاپ تاكى ياقۇپ بەگ كورلىغا كەلگەنگە قەدەر قاچقۇنلۇقتا ياشىغانىدى.

قورالسىزلانماق پ. قورالدىن ئايرىلماق، قورالدىن مەھرۇم بولماق، قورالىنى تاشلىماق: قوراللىرىنى تاشلاپ، قورالسىزلانغان دۈشمەندىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى.

قوراللاندۇرماق «قوراللانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياقۇپ بەگ ئۆزىنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرىنى مىلتىق بىلەن، ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى كارابىن مىلتىق بىلەن، تۇغچان ئەسكەرلىرىنى ئۇزۇن نەيزىلەر بىلەن، توپچى قىسىملىرىنى قىلىچ بىلەن، ساقچى قىسىملىرىنى مىلتىق بىلەن قورالسىزلاندۇرغانىكەن.

قوراللاندۇرۇلماق «قوراللاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بايدا يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان 300 دىن كۆپرەك جەڭچىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى قوراللاندۇرۇلۇپ بولۇنغانىدى.

قوراللانماق پ ① جەڭ، ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۈرلۈك قوراللار بىلەن تەمىنلەنمەك؛ قورالغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك؛ قولىغا قورال ئالماق: دەريانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن چىمبۇلاق يېزىسىنىڭ باشلىقى دانىيارنىڭ كالتەك-توقماق، نەيزە، مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان تاغلىق يىگىتلىرى قورشاپ كېلىۋاتاتتى. ② تۈرلۈك ئەمگەك قوراللىرى، جابدۇقلىرى بىلەن تەمىن ئېتىلمەك، شۇلارغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: چۈشتىن ئالىم ياردەمگە، كۈچ قوشۇلدى غەيرەتكە، قوراللىنىپ تاش بىلەن، كەلدى تېزدىن ھەرىكەتكە. ③ كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋاسىتىلەرگە ئىگە بولماق، ئۇلارنى بىلىۋالماق، ئۆگەنمەك: ئۇنىڭ سۆزلىرى كۆپىنچە ئىلىم-پەن توغرىسىدا ۋە ئىلىم-پەن بىلەن قوراللانغان يېڭى دېھقانلار — كەلگۈسىنىڭ خوجايىنلىرى ئۈستىدە بولدى.

قوراللىق ① سۈپ. ئۇرۇش قوراللىرى بىلەن تەمىنلەنگەن؛ قورال تۇتقان، ئاسقان، كۆتۈرگەن؛ قوراللانغان: قوراللىق ئادەم. قوراللىق كۈچ. قوراللىق خىزمەت ئەترىتى، قوراللىق قوشۇن. * تۈرمە باشلىقى بىرقانچە قوراللىق گۇندىپاينى باشلاپ كامېر ئىچىگە كىرىپ كەلدى. * بۇگۈنكى جەڭدە دۈشمەننىڭ قوراللىق 13 كىشىسى تىرىك ئەسىرگە چۈشتى. ② سۈپ. قورال كۈچى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ياكى ئاشۇرۇلىدىغان: قوراللىق قوزغىلاڭ، قوراللىق كۈرەش.

* بىزنىڭ نويابىر قوراللىق ئىنقىلابىمىز پارتلاپ، هازىرغىچە بار-يوقى بەش ئاي، بەش يېرىم ئايدەكلا ۋاقىت بولدى. ③ رەۋ. قورال ئىشلىتىپ، تۇتۇپ؛ قوراللانغان هالدا: ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇلار يەنە باش قوشۇپ، ئەگەر يامان پەيلىدىن يانمىسا، سامانىيلار هۆكۈمرانلىقىغا قارشى هەرىكەت قىلىش، كېرەك بولغاندا بىرلىشىپ قوراللىق قارشى تۇرۇش توغرىسىدا تەپسىلىي سۆزلەشتى. * رىزۋانگۈل: — بىز دۈشمەنگە قارشى هەقىقەتەن غەزەپكە كەلدۇق، يولىمىزنى توسماڭلار! فرونتقا قوراللىق بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز، — دېدى.

قوراللىق خىزمەت ئەترىتى <تارىخ> ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە 8-ئارمىيە ۋە يېڭى 4-ئارمىيىنىڭ كوماندىر-جەڭچىلىرى، كومىسسارلىرى ۋە يەرلىك كادىرلاردىن تەشكىل قىلىنغان، ماهىر، ئېتىك گۇرۇپپا. بۇ ئەترەت دۈشمەن قول ئاستىدىكى رايونلاردا دائىم گاه پەيدا بولۇپ، گاه غايىب بولۇپ قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بارغان هەمدە تەشۋىقىي ۋە تەشكىلىي خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن.

قوراللىق قوزغىلاڭ <هەرب> قورال ئىشلىتىپ كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭ: 1944-يىلىنىڭ ئاخىرىدا غۇلجىدىكى هەر مىللەت خەلقى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى هۆكۈمىتىنىڭ هۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

قوراللىق قوشۇن <هەرب> مەلۇم سىياسىي مۇددىئا ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قوراللىق تەشكىلات، ئارمىيە.

قوراللىق كۈچ <هەرب> دۆلەتنىڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى ۋە باشقا قوراللىق تەشكىلاتلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

قوراللىق كۈرەش <هەرب> قولىغا قورال ئالغان ئىنقىلابىي خەلقنىڭ ئەكسىيەتچىل هۆكۈمرانلىققا تەشكىللىك قارشى تۇرۇش هەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئىنقىلابىي كۈرەشنىڭ ئالىي شەكلىدۇر.

قورال-ياراغ قورال ۋە ياراغ، يەنى مىلتىق، زەمبىرەك، مىنا، باشقۇرۇلىدىغان بومبا، ئوق-دورا ۋە بارلىق خىمىيىۋى قوراللار.

قورال-ياراغ ئىسكىلاتى <هەرب> قورال-ياراغلارنى ساقلايدىغان ئىسكىلات.

قورام ① سۈپ. يوغان، زور، چوڭ: قورام تاش. ② ئى. <گېئول> دانىچىلار دىئامېتىرى 100 mm دىن زور بولغان تاغ جىنىس ۋە مىنېرال پارچىلىرى.

قورام تاش زور، يوغان تاش: بۇ ئىز ئانچە ئۇزۇنغا بارمايلا چوڭ بىر قورام تاشنىڭ يېنىغا بېرىپ كۆزدىن يوقالدى. * ئاسىرى غەزەپ بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ، ئالپىنىڭ ياقىسىنى تارتىپ كۆچەپ سىلكىيدۇ. ئالپ گويا مەزمۇت قورام تاشتەك تىك تۇرىدۇ.

قوراماق سۈپ. قۇراشتۇرۇلغان، ئۇ يەردىن-بۇ يەردىن يىغىلىپ پۈتۈنلۈكنى هاسىل قىلغان: مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدىكى نەچچە يۈز يىللىق كونا، قوراماق قول يازمىلار ۋە چەت ئەللەردىن كىرگۈزۈلگەن كىتابلارنىڭ هەممىسىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋەتتى. * ئۇ كۆپىنچە ئۇزۇمىشان، بۆرەكسىمان، يىلىنسىمان، كاللەك، توپسىمان قوراماق هالەتتە بولىدۇ.

قوراي ئى. قۇرۇپ قالغان شاخ-شۇمبا، تۈرلۈك چاتقال ياكى نىسبەتەن يىرىكرەك ئوت-چۆپلەر: ئۇ سايە يەردە ئولتۇرۇپ قوراي بىلەن قۇمغا ئاللىنېمىلەرنى سىزىشقا باشلىدى. * نادەم ئاخىرقى بىر تۇتام قوراينى ئوچاققا سالدى-دە، ئوتنىڭ يورۇقىدا تېزلا

ئورۇن-كۆرپىسنى سېلىپ يېتىۋالدى. * ئۇ باغدا قوراي ئورۇۋاتقانىدى.

قورايچى ئى. قوراي ئورۇپ، يىغىپ، قوراي سېتىش بىلەن مەشغۇل بولىدىغان كىشى: ئۇ كۈنى موماي قورايچى بوۋىينى ساقلاپ، يىرىم كېچىگىچە تاماقمۇ يېمەي ئولتۇرۇپتۇ.

قورايدەك سۈپ ① قورايغا ئوخشاش، قوراي كەبى: مارىخان يالغۇز ئوغلىنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا يىغلاپ، قورايدەك قۇرۇپ كەتتى. ② كۆچمە. ناھايىتى ئورۇق، جۈدەڭگۈ؛ ماغدۇرسىز، جانسىز: چۆللەردە چاڭقاپ قورايدەك بولۇپ قالغان بۇ بىچارىلەر مۇقەددەس ئانا تاغنىڭ زەمزەم سۈيىدىن قانغۇدەك ئىچىشتى.

قورايزار ئى → **قورايلىق**: ئۇ مىڭبىر جاپادا ھېلىقى قورايزاردىن ئۆتۈۋالدى — دە، ئالدى-ئارقىسىغا قارىماي ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى.

قورايلىق ① ئى. قوراي بىلەن قاپلانغان، قوراي كۆپ جاي: سەن دېگۈچە مەن دېۋالاي دەۋاتىسەن-ھە، قېنى؟ ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇۋېلىپ پۈتۈن ئەسكى تاملىقلار، قورايلىقلار، باغلارنى ئالا قويماي تاسقاپ چىقىسەن. ھەر كۈنى كەم بولغاندا 200 تۇخۇم يىغىۋالىسەنغۇ دەيمەن؟ ② سۈپ. قوراي كۆپ، قوراي بىلەن قاپلانغان: قورايلىق يەر.

قورچاق I ① ئى. ئادەم ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى: ياغاچ قورچاق. لاتا قورچاق. قورچاق ئوينىماق. * بەختى گەپ ئاڭلىماس بالىلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ قورچاقنى قولۇمدىن ئېلىپ، كاڭدا كىتاب ئوقۇۋاتقان ئاچىسى غۇنچەمنىڭ يېنىغا كەتتى. ② سۈپ. كۆچمە .باشقىلارنىڭ بۇيرۇقى، ئارزۇسى بويىچە ئىش قىلىدىغان، مۇستەقىل ئىش قىلالمايدىغان (كىشى، ئەمەلدار، ھۆكۈمەت قاتارلىقلار ھەققىدە): قورچاق ھاكىم. قورچاق ئەسكەر. قورچاق ھاكىمىيەت. * گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى نەنجىڭدا «مىللىي قۇرۇلتاي» دېگەن رەزىل ئويۇننى تۈگەتكەندىن كېيىن، جياڭ جېيشى ئۆزىنى پەردازلاپ تەختكە چىقىپ، قورچاق زۇڭتۇڭ بولدى.

قورچاق فىلىم <كىنو> گۈزەل سەنئەت فىلىمىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئۇ قورچاقلارنىڭ ھەر خىل ھەرىكەتلىرىنى كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتى ئارقىلىق ئايرىم-ئايرىم سۈرەتكە ئېلىپ، ئاندىن قۇراشتۇرۇپ ئىشلىنىدۇ.

قورچاق II ئى <زوئول> . تولۇق شەكىل ئۆزگەرتىدىغان ھاشارەتلاردىكى لىچىنكىدىن يېتىلگەن باسقۇچقا ئۆتۈشتىكى ئۆتكۈنچى شەكىل. لىچىنكا ئۆسۈپ مەلۇم مەزگىلگە كەلگەندە نەرسە يېمەيدۇ. ئىچكى قىسمىدىكى توقۇلما بىلەن سىرتقى شەكلىدە ئۆزگىرىش بولۇپ قورچاققا ئۆزگىرىدۇ. ئادەتتە جىگدە ئۇرۇقى شەكلىدە بولىدۇ. شارائىت يار بەرگەندە قورچاق ئاندىن يېتىلگەن تەنگە ئۆزگىرىدۇ.

قورچاق III ئى <بوت> قوناق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈۋىدىن شاخ ئايرىلاپ چىققان قىسمى.

قورچاققول ئى [قورچاق+قول] <بوت> تۆلكە مايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۈگۈنەك غولى گۆشلۈك، تۆتتىن ئالتىگىچە شاخلانغان بولۇپ، خۇددى قول بارماقلىرىغا ئوخشايدۇ. يەر ئۈستى غولىدا تۆتتىن يەتتىگىچە يوپۇرماق بولىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ شەكلى تۆمۈنسىمان، پاراللېل تومۇر يوپۇرماقنىڭ تۈۋى غولىنى ئوراپ تۇرىدۇ. گۈلى بېغىرەڭ، باشاقسىمان گۈل رېتىدە، تۈگۈنەك غولى دورا بولىدۇ. بۆرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ-

رۇش، مۇسبەتلىككە ياردەم بېرىش، قۇۋۋەت بېرىش، قانىنى تەڭشەش، ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

قورچاقلىق سۈپ. قورچاق ھالەتتىكى: قورچاقلىق دەۋرى.

قورچاقلىق دەۋرى <زوئول> تولۇق شەكىل ئۆزگەرتىدىغان ھاشارىتىلاردا لىچىنكىدىن يېتىلگەن تەنگە ئۆتىدىغان ئارىلىق دەۋر.

قورداق ئى. گۆش بىلەن ياغىيو ياكى سەۋزە قاتارلىق سەيلەرنى بىللە قورۇپ، ئۈستىگە مۇۋاپىق سۇ قۇيۇپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق. ئادەتتە نان بىلەن يېيىلىدۇ.

قورساق ئى ① <ئانات> گەۋدىنىڭ بىر قىسمى. ئادەملەرنىڭ قورسىقى كۆكرەكنىڭ ئاستىدا، ھايۋانلارنىڭ قورسىقى كۆكرەكنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدۇ: قورساق ئاغرىماق. قورساق ئاچماق. ② قېرىن: قورساق ئالماق. قورساق سېتىۋالماق. ③ نەرسىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توم، سېمىز قىسمى: قەلەمنىڭ قورسىقى. قورسىقى چوڭ بوتۇلكا.

قورساق ئاغرىقى ① قورساق ئاغرىش كېسىلى: ئۇنىڭ قورساق ئاغرىقى يەنە قوزغالدى. ② كۆچمە. قورقۇنچ، ئەنسىرەش، گۇناھ: ھازىر بۇ يەردىن كېتىپ قالسام قانداق بولار... ياق، ياق، ئۇنىڭ ئالدىدا قورسىقىمنىڭ ئاغرىقى بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن قېچىپ نېمە قىلىمەن؟ ③ كۆچمە. خاپىلىق، ئاغرىنىش، نارازىلىق: — يەنە نېمە قورساق ئاغرىقىڭ بار، — دېدى بوۋاي ئاچچىقلاپ، — دېگىنىڭنى قىلىپ بەردىم، يەنە باتناپ يۈرگىنىڭ نېمىسى؟

قورساق ئاغرىماق ① بەدەننىڭ قورساق قىسمىدا ئاغرىق پەيدا بولماق، قورساق قىسمى ئاغرىماق: كېچىدىن بېرى ئۇنىڭ قورسىقى ئاغرىپ ئۇخلىيالماي چىقتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشقا قارىتا خالىماسلىق، نارازىلىق پوزىتسىيىسىدە بولماق؛ چىدىماسلىق، كۆزى قىيماسلىق: ئۇ ئېشىنغان پۇلنى ئېشىككە يېڭىغىنە بىر دانە ئۇچلۇق ئېلىشقىمۇ قورسىقى ئاغرىپ، كۆنجۈرە سېتىۋالدى.

قورساق باقتى پەقەت قورساق تويدۇرۇش، ئاچ قالماسلىق ئۈچۈنلا بىرەر يول بىلەن ھەرىكەت قىلىدىغان، قورسىقى تويسىلا بولدى قىلىدىغان، ھۇرۇن كىشى: ئۇنىڭ ئۇندەككە كەلتۈرگەنلىرى ئاخشاملىرى زاسۇيپەزلەرنىڭ غالتىكى ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرىدىغان قورساق باقتىلار بولۇپ، بەزىلىرى ھەتتا باقىغا ئاچا دېمەتلىك ئىگە-چاقىسىز كوچا ئاياللىرى ئىدى.

قورساق باقتىلىق پەقەت قورساق تويدۇرۇش، ئاچ قالماسلىق ئۈچۈنلا بىرەر ھەرىكەت قىلىش، قورسىقى تويسىلا بولدى قىلىش؛ ھۇرۇنلۇق: ۋاڭنىڭ مېھمانخانىسىدا ئۇسسۇل ئويناپ ياكى پاراڭچىلىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈپ قورساق باقتىلىق قىلىدىغان كاھىلارنىڭ ئەلۋەتتە يېڭىلىقلارنى ياراتقۇسى كېلەتتى. لېكىن ئۇلاردىن بىرەر يېڭىلىقنىڭ چىقىشى قىيىن ئىدى.

قورساق باقتىلىق قىلماق پەقەت ئاچ قالماسلىق، قورساق تويدۇرۇش يۈزىسىدىنلا ھەرىكەت قىلماق: — سىڭلىم توغرىسىدا غەم قىلىشلىرى بىھاجەت، ئۇنىڭ خېرىدارى ئاللىقاچان چىقىپ بولغان، — دېدى ئۇ بايىقى ئەلپازىنى ئۆزگەرتمەي، — سىلىگە كەلسەك، قانداق خېرىدار ئىكەنلىكلىرى، «خان كۆۋرۈكى» دىن ئۆتۈشنى باھانە قىلىپ قورساق باقتىلىق قىلىدىغانلىقلىرى ئەھلىمەھەللىگە ئايان بولۇپ قالدى. بولار ئەمدى، ئىززەتلىرىنى بىلىپ ۋاقتىدا ئۆيدىن چىقسىلا.

قورساق باقماق جان ساقلىماق، كۈن ئالماق: ھاكىم تاماكىنى قاتتىق شوراپ، ياڭاقلىرى پەس سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن: — خوپ، شۇنداق بولسۇن، مېۋە-چېۋە بىلەن قورساق باقالمايسىلەر، — دېدى-دە، ماشىنا تەرەپكە بۇرۇلدى.

قورساق بوشاتماق كۆڭلىدىكى بارلىق نارازىلىق، ئاچچىق، خاپىلىقلىرىنى، دەرد-ئەلىمىنى، غەم-قايغۇسىنى ئېيتىپ يېنىكلەپ قالماق: مەنمۇ كۆزۈمنى يۇمۇپ دەيدىغانىنى دەپ، قورسىقىمنى ئوبدان بوشىتىۋالدىم. * ئۇ بىر خىلۋەت جايغا بېرىپ يىغلاپ-يىغلاپ قورسىقىنى بوشاتتى.

قورساق بوشلۇقى <ئانات> بەدەن بوشلۇقىنىڭ بىر قىسمى. يۇقىرىدا دىئافىراگما ئارقىلىق كۆكرەك بوشلۇقىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ؛ ئاستىنقى قىسمى داس سۆڭەك بوشلۇقى بولۇپ، ئالدى ۋە ئىككى ياندىن قورساق تېمى بىلەن يۆگىلىپ تۇرىدۇ؛ ئارقا تەرىپى ئومۇرتقا ۋە بەل گۆشلىرىدىن ئىبارەت. ئاشقازان، ئۈچەي، ئۆيقۇلۇق، بۆرەك، جىگەر ۋە تاللار قورساق بوشلۇقى ئىچىدە تۇرىدۇ.

قورساق پەردە ياللۇغى <تىب> قورساق پەردىسى ياللۇغلىنىشتىن پەيدا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

قورساق پەردىسى <ئانات> قورساق بوشلۇقى ئىچكى يۈزىدىن ئاشقازان، ئۈچەيلەرنى ئوراپ تۇرغان نېپىز پەردە. قوشقۇچى توقۇلمىلاردىن تۈزۈلگەن.

قورساق پۇتلۇقلار <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلارنىڭ بىر تۈركۈمى. بېشىدا كۆزى ۋە سەزگۈ مۇڭگۈزچىلىرى بولىدۇ. قورسىقىدا ياپىلاق گۆشلۈك پۇتلىرى بولىدۇ. دۈمبىسىدە سپىرالسىمان قاپچۇقلىرى بولىدۇ. مەسىلەن، ئۈزۈم قۇلۇلىسى، ئېتىز قۇلۇلىسى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قورساق پىياز بولماق قورساق قاتتىق ئېچىپ كەتمەك، قورساق ناھايىتى ئاچماق.

قورساقتا تۇرمايدىغان ئاسان ھەزىم بولۇپ كېتىدىغان، كۈچسىز، ئاجىز (تۇرلۈك تائاملار ھەققىدە): — تۈزۈكرەك بىرنەرسە يەيلى ئاغىنىلەر، سۇيۇقئاش دېگەن قورساقتا تۇرمايدىغان تاماق، — دېدى ئۇ شەھەرتكە قاراپ.

قورساقتا غۇم ساقلىماق ئاداۋەت ساقلىماق، دۈشمەنلىك پوزىتسىيىسىدە بولماق، ئۆچلۈك قىلماق: ناۋادا غىلمان ھاكىم مېنى ساختىپەز دەپ قارىغان بولسا، ئاۋام شۇجىمۇ 20 نەچچە يىل بۇرۇن تاياق يېگىنى ئۈچۈن قورسىقىدا غۇم ساقلاپ يۈرگەن بولسا، بۇ ئۇلارنىڭ شەخسىي ھېسسىياتى يەنى بىرلا كىشىنىڭ ئۆچمەنلىكى ئەمەسمۇ؟

قورساقتا قالماق ھامىلە ھالىتىدە پەيدا بولماق، ئېغىرئاياغ بولماق: ئۇ قورساقتا قالغان بالىسىدىن ئېھتىيات قىلىپ ئېغىر ئىشلارنى كۆپ قىلماي كەلگەنىدى.

قورساقتا گەپ ياتماسلىق كۆرگەن-بىلگەنلىرىنى، مەخپىيە تىلەكلەرنى ساقلىيالماسلىق؛ ئاغزى بوشلۇق: قورساقتا گەپ ياتماسلىق بىزدەك يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلغۇچىلارغا زادىلا ماس كەلمەيدۇ. گەپ شۇ بولسۇنكى، بۇگۇنكى بارلىق تەپسىلاتلارنى پەقەت ئۆزىمىزلا بىلەيلى! * ئۇنىڭ قورسىقىدا گەپ ياتمايدۇ، شۇڭا بۇ گەپلەرنى ئۇنىڭغا ھەرگىز دېمەسلىك كېرەك.

قورساق توقلىماق يەپ، ئىچىپ قورساقنى تويدۇرماق؛ يەپ، ئىچىپ قورساقنىڭ يېمەك-ئىچمەك تەلىپىنى قاندۇرماق: — قېنى، كېلىڭلار، دوستلار، — دېدى رۇستەم،

– بىز ئەمدى بىردەم دەم ئالغاچ قورساق توقلۇۋالايلى.

قورساق تويماق قورساقنىڭ يېمەك-ئىچمەك-كە بولغان تەلپى قاندۇرۇلماق، قورساق-نىڭ يېمەكلىك ئېھتىياجى قانماق: پادىشاھلارغا خىزمەت قىلىشنىڭ ئىككى تەرىپى بار، بىرى – قورساق تويدۇرۇش، ئىككىنچىسى – ئۆلۈم! ھالبۇكى ھازىر مېنىڭدە قورساق تويدۇرۇش تەمەسى يوق.

قورساقتىكىنى تاپماق ئويلىغىنىنى، كۆڭلىدىكىنى تاپماق، بىلمەك: – قورساق-تىكىنى تاپتىڭ-دە! – دېدى بوۋاي خۇشاللىق بىلەن. * – قورسىقىمدىكىنى تاپ دېمەي، دەيدىغىنىڭنى دېمەمسەن، – دېدى ئۇ ماڭا.

قورساقتىكىنى تۆكمەك ئويلىغان، كۆڭلىدە ساقلىغان، كۆڭلىدە بار گەپ-سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى دېمەك: ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىرەر گۇمان پەيدا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن، دەرھال تىلىمنى يىغدىم. ئۇمۇ گويا كۆڭلۈمدىكى-نى بىلگەندەك، قورسىقىدىكىنى ئۆزىلا تۆكتى.

قورساق جېدىلى يېمەك-ئىچمەككە ئېرىشىش، قورساق تويدۇرۇش ئۈچۈن بولغان غەلۋە، جېدەل، ھەرىكەت: – دوستۇم بۆدۈنە، بۇ بۆرە بىزگە بىر بالا بولدى، ئۇنىڭدا قورساق جېدىلىدىن باشقا ھېچ گەپ يوق، ئولتۇرسا-قوپسا يەيمەنلا دەيدۇ، – دەپتۇ تۈلكە.

قورساق چاپلىشىپ كەتمەك قورساق ھەددىدىن ئارتۇق ئېچىپ كەتمەك: – ئەپەندىم، قورساق چاپلىشىپ كەتتى، قېنى قولغا سۇ بەرمەمسىز؟ – دەپتۇ ھېلىقى تەييارتاپ.

قورساق چوتىرى بىر يەردىن چىقماق ئويلىغانلىرى، پىلانى، مەقسەت-مۇددىئا-سى ئوخشاش چىقماق: ھەر ئىككى تەرەپ-نىڭ قورساق چوتىرى بىر يەردىن چىقىپتۇ.

ھۆكۈمەتمۇ دېھقانلارنى ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ تېزرەك بېيىسۇن دەيدۇ.

قورساق ساقلىماق بىرنەرسە يېمەي، كېيىنكى تاماقنى ساقلاپ تۇرماق: شەرۋانىخان «كەچتىكى مېھماندارچىلىققا قورساق ساقلاڭلار» دەپ باللىرىغا تاماقمۇ بەرمىگەنىدى. * – زىياپەتكە قورساق ساقلاۋاتامسەن؟ – دېدى ئۇ.

قورساق سالماق سەمرىپ، قورسىقى يوغىناپ كېلەڭسىزلەشمەك، قورسىقى يوغىنىماق: ئوتتۇرا بوي، قورساق سېلىپ سەمرىپ كەتكەن بۇ ئادەم پۇتىنى بوسۇغىدىن تىقىپلا، ئىشىكنىڭ يېنىدىكى يوغان سوغىنىڭ قېشىغا باردى-دە، لىق بىر نوگاي سۇ ئېلىپ بىراقلا ئىچىۋەتتى. * ئۇ ھازىر ئوبدانلا قورساق سالغانىدى.

قورساق سوقۇشتۇرماق يوشۇرۇن دۇشمەنلەشمەك، ئۆچلەشمەك: شۇ ۋەقەدىن كېيىن قۇربان قۇماي بىلەن سادىق سەيپىرا ئوتتۇرىسىدىكى قورساق سوقۇشتۇرۇش تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى.

قورساققا سۇ چۈشۈش <تب> قورساق بوشلۇقىغا سۇ يىغىلىپ قالىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپىنچە جىگەر قېتىش، جىگەر راكى، بەزى يۈرەك كېسەللىرى، بۆرەك كېسىلى ۋە ئوزۇقلىنىش ناچارلىشىشلار-دىن پەيدا بولىدۇ.

قورساق كولدۇرلاپ كەتمەك قورساق بەك ئېچىپ كەتمەك: – قورساق دېگەن كولدۇرلاپ كەتتى-دە، شۇ تاپتا... نەدىكى ئەسكى داستەك بىر ماشىنىغا يولۇقۇپتىكەن-مىز... – دېدى باياتىن بېرى جىم تۇرماي نان چايناپ تۇرغان بىر ئالغاي ئادەم قولدىكى نان ئۇۋاقلىرىنى كاپ ئېتىپ بولۇپ.

قورساق كۆپمەك ئاچچىقى كەلمەك، رەنجىمەك، خاپا بولماق: شۇنىڭدىن كېيىن

خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە ئايزۆھرەنى كۆرمىدىم، ئۇمۇ مېنى ئىزدەپ كەلمىدى. قورسىقىم كۆپۈپ مەنمۇ بارمىدىم.

قورساق كۆپۈكى خاپىلىق، رەنج، ئەلەم: توي ھەپتىسى ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما قورساق كۆپۈكىمىز تارقىماي تۇرۇۋېلا كېلىنىمىزنىڭ ھارامزادىلىك قىلىشى مىجەزىمىزنى قوداڭشىتىپ قويدى.

قورساق كۆپۈكىنى چىقارماق ئاچچىقىنى، نارازىلىقىنى، خاپىلىقىنى چىقارماق؛ دەرد-ئەلىمىنى ئالماق: غەزەپلەنگەن دېھقانلار بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردا بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ، قۇرۇق گەپ بىلەن بولسىمۇ قورساق كۆپۈكىنى چىقىرىشتى.

قورساق كۆتۈرمەك ئېغىرئاياغ — ھامىلىدار بولماق: كۈنلەردىن بىركۈنى ئۇنىڭ خوتۇنى قورساق كۆتۈرۈپ، ناھايىتى كېلىشكەن بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

قورساق ناغرا چالماق ← **قورساق كولدۇرلاپ كەتمەك**: ئاغىنىلەر، كېچىچە يول يۈرۈپ، تازا چارچىدۇق. قورساقلىرىمىزمۇ ناغرا چالغىلى تۇردى. ئاۋۋال ئازراق بىرنەرسە يەۋالايلى.

قورساقنى ئەستەرلىمەك ئازراق بىرنەرسە يېمەك: ئۇلار تاشتەك قېتىپ كەتكەن نان ۋە سوغۇق سۇ بىلەنلا قورسىقىنى ئانچە-مۇنچە ئەستەرلەپ، قۇرۇپ كەتكەن چۆپلەر ئارىسىغا كىردى-دە، تاۋۇزدەك تۈگۈلگىنىچە كۆزلىرىنى يۇمدى.

قورساقنى چىڭدىماق ← **قورساق توقلىماق**: ئۇلار ئاچالغا كەلگەندە توختاپ، ئازراق ئارام ئالغاچ قورساقلىرىنى چىڭداپ يەنە يولغا چۈشكەندى.

قورساقنى قىرلىماق ← **قورساق توقلىماق**: — سىلىنىمۇ ھەرقاچان ئۆزىدەكلا قورسىقى ئاچ دەپ ئويلىدى-دە: بولۇپتۇ، قېنى ماۋۇ ناندىن ئېلىپ قورساقنى قىرلىۋېلىپ ئاندىن يېيىشىڭلار، — دېدى شادىپاچاق ئالاقچى.

قورساقنى كەڭ تۇتماق ئىچى تارلىق قىلماسلىق، كەڭ قورساق، ئەپۇچان بولماق: ھېچقىسى يوق، سەنۇبەر! مەدەنىيەتلىك ئادەم دېگەن قورساقنى كەڭ تۇتۇشى كېرەك، خاپا بولماڭ.

قورساق ئۇرۇشى قىلماق كۆڭلىدە بىر-بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ يۈرمەك: ئۇلار ئۇزۇندىن بېرى مۇشۇنداق قورساق ئۇرۇشى قىلىشىپ، بىر-بىرىنىڭ يېغىرىنى تاتىلىشىپ كېلىۋاتاتتى.

قورسىقى ئاچماق ئاشقازان تاماق تەلەپ قىلماق، تاماق يېگۈسى كەلمەك:
— ھوي دادىسى، ئۇلار تېخى كۆرۈنمەمدۇ؟
— بوسۇغىدا پەيدا بولغان ھۆسنارىخان ئۇنىڭدىن سورىدى، — يا داستىخان سالالمىساق، مېھمانلارنىڭ تازا قورسىقى ئېچىپ كېتىدىغان بولدى-دە!

قورسىقى پومپايماق قورسىقى ئالدىغا چىقماق؛ قورساق سالماق: — قورسىقىڭ پومپىيىپتۇ ئاداش، ئەمدى رەسمىي باشلىققا ئوخشاپسەن، — دېدى يەنە بىرەيلەن گەپ قوشۇپ.

قورسىقى توق تۇرمۇش شارائىتى ياخشى، ھال كۈنى ئوبدان: غوجامنىڭ قورسىقى توق، قۇلى بىلەن ئىشى يوق (ماقال). * — قورسىقىمىز توق، غېمىمىز يوق، — دېدى ئۇ.

قورسىقىدا توڭگۈز قاترايدىغان ئىچى يامان، نىيىتى بۇزۇق؛ كۆرەلمەس، ھەسەتخور: قورسىقىدا توڭگۈز قاترايدىغان ئادەملەرلا داغدام يولنى يامان كۆرىدۇ، چاتقاللار ئارىسىدىن يول ئىزدەيدۇ. يۇر ئەبلغازى، قېنى بۇنىمۇ كۆرۈپ باقايلى.

كۆڭلىدە مۇھىم،
، ئىش بىلىدىغان:
ار يىگىت.
كۆڭلىدە يامان
، ھىيلە-مىكىر بار،
لېكىن، — دېدى
قورسقىدا نېمە جىن
ايۋاتىدۇ. * توختىسىلا،
، بۇ بوھتانچى قارا
سن بار.
يامان غەرەز،
— سىز خاتا ئويلاپ
گىزمۇ قورسقىدا جىن
الا، — دېدىم مەن

اق كۆڭلىدە بىرەر
چەرلىمەك، كۆزلە-
ئورۇنغا بارغاندىن
توغرىسىدا قورسقىدا
ئۇ قورسقىدا چوت

ن سوقماق ←
قماق: ئۇنىڭ ئۆز
ەن سوقۇۋاتقانلىقىنى

نمايدىغان ئاغزى
بدىغان: ئۇ قورسقىدا
بوش ۋىت-ۋىت ئىدى.
ار ← قورسقىدا
، بىز بىلمىگەن بىلەن
ھۈنىرى بار ئوخشايدۇ،
لىدىكەن، — دېدى
ەلە پېيۇزدا.
ار قولىدىن ئىش
ك، كۆپ نەرسىلەر-
لك: گەپنى ئاز قىل،
مىزگە كەلگەن كۇنلا

سېنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغانمەن. سېنىڭ قورسقىڭدا ئۈمچىك بار. * ئۇ قورسقىدا ئۈمچى بار كادىر، ئۇنى مۇۋاپىق ئورۇنغا قويۇش كېرەك.

قورسقىدا ئۈمچى يوق قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان؛ قابىلىيىتى، بىلىمى يوق؛ ئىقتىدارسىز، بىلىمسىز: ئۇنداق قورسقىدا ئۈمچى يوق قۇرۇق سۆلەتلەرنى كىشىلەر ئەمدى بىلىپ قالدى.

قورسقىدا ئىلپىنىڭ سۇنۇقى يوق بىلىمى يوق، نادان، قابىلىيەتسىز، ھېچنېمە بىلمەيدىغان: قارا بوسۇق باتۇر بولغان بىلەن قورسقىدا ئىلپىنىڭ سۇنۇقى يوق بىر قاراتۇرۇك.

قورسقىدىن چىقارماق ئۆزى ئويلاپ تاپماق؛ ئۆز ھېس-تۇيغۇسى بويىچە ئېيتماق، قارىسىغا دېمەك، سۆزلىمەك: بايىقى كۆپچىلىكنىڭ پىكرى دەپ ئېيتقان سۆزۈڭنى قورسقىڭدىن چىقىرىۋالدىڭمۇ يا ئاڭلىدىڭمۇ؟

قورسقىغا ئەلەم توشماق ئىچى دەرد-ئەلەمگە تولماق، دىلى ئازار يېمەك: قورسقىغا ئەلەم توشقان تۇرسۇن كوچا دوقمۇشىدا يالغۇز ئولتۇراتتى.

قورسقىغا پۈكمەك ← كۆڭلىگە پۈكمەك: قورسقىغا بىرنەرسىنى پۈككەن ئابدۇقەييۇم پىسسىڭىدە كۈلۈپ قويۇپ شەپە چىقارمايلا قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ئېشىكىنىڭ بىقىنىغا سانجىدى.

قورسقىغا جىن كىرمەك ← ئىچىگە جىن كىرمەك: ئالتۇننى كۆرگەن سودىگەرنىڭ قورسقىغا جىن كىرىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش قارارىغا كېلىپتۇ. * سېنى كۆرۈپ، قورسقىمغا جىن كىرىپ، قەستەن ئىشكىنى قاتتىق ياپقانىدىم، بۇنچىۋالا قورقۇپ كېتىشىڭنى نەدىن بىلەي.

قورسقىغا سېلىپ قويماق ئۆچ ئېلىشنى

كۆڭلىگە پۈكۈپ قويماق، ئاداۋىتىنى ئىچىدە ساقلاپ قويماق: بۇ قېتىم قىلغىنىڭنى قورسىقىمغا سېلىپ قويدۇم، ماڭمۇ نۆۋەت كېلەر. * ئۇنىڭ قىلغان ئىزا-ئاھانەتلىرىنى قورسىقىمغا سېلىپ قويدۇم.

قورسىقىغا كىرىپ چىقماق كۆڭلىدىكى مەقسەت، ئارزۇ-خاھىشى، ھېس-تۇيغۇسىنى بىلمەك، چۈشەنمەك، بىلىپ يەتمەك: — ئۇلارنىڭ قورسىقىغا كىرىپ چىقسام، «جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا» دېگەندەك، ئۇلارنىڭ كۆزى بىزنىڭ ئادەم تېرىسىمۇ ئۇنىدىغان بولۇق يېرىمىزدا ئىكەن ئەمەسمۇ؟ — دېدى ساۋۇت ئوغلىغا قاراپ. * ھەرقايسىڭلارنىڭ ·قورسىقىغا كىرىپ چىقسام، مەقسىتىڭلار بىزنى ئوڭدا قويۇش ئىكەنغۇ؟

قورسىقى كەڭ ← كەڭ قورساق: — سىلىنىڭ باشلىقنى قورسىقى كەڭ ئادەم دەپ ئاڭلىدىم، راستمۇ؟ — دېدى ئالىم ھەلىمدىن سوراپ.

قورسىقىنى مۈشۈك تاتىلىماق ← ئىچىنى مۈشۈك تاتىلىماق: ئالىم مۇكاپاتلانغاندىن بېرى سايىمنىڭ قورسىقىنى مۈشۈك تاتىلاپ ھېچ ئورنىدا تۇرالماي قالدى.

قورسىقىنى يارسا، ئېلىپىنىڭ سۈنۈقى چىقمايدۇ ← قورسىقىدا ئېلىپىنىڭ سۈنۈقى يوق: — مۇشۇ كۈنلەردە قورسىقىنى يارسا، ئېلىپىنىڭ سۈنۈقى چىقمايدىغان ھارامتاماقلار يوغىناپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى ساۋۇت قىسىق كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ.

قورسىقى ئېسىلمەك ← قورسىقى كۆپمەك.

قورسىقى يوغىنماق ← نەپسى يوغىنماق: ھازىر بەزى ئورۇنلاردا دۆلەت بايلىقى غەيرىي يانچۇقلارغا كىرىپ كەتمەكتە، نامراتلار ئېزىلمەكتە، بايلارنىڭ قورسىقى يوغىنماقتا.

قورساقلىق سۈپ ① قورسىقى بار: ئۇ ئىشلىتىۋاتقىنى قارا قورساقلىق، يالتىراق سېرىق قالپىقى بار قەلەم ئىدى. ② قورساق سالغان، يوغان قورساق: ئاغزى تار، تېگى كەڭ كۈرە. قورساقلىق، سېرىق رەڭ كۈرە. خوجامنىڭ تويىماس قورسىقى مىسالى بىر لەھەڭ كۈرە.

قورشاتماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورشاشماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى پولك بىرلا ۋاقىتتا دۈشمەنلەرنى قورشاشتى. ئۈچىنچى پولك بولسا، دۈشمەن ئارقا تەرىپىدىن داغدۇغىلىق ھۇجۇمغا ئۆتتى.

قورشالماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — يۈر ئۇكا، سەيداقنى يوقلاپ ئۆتەيلى، — دېدى ئۇ. بىز ئەتراپى تېرەك ۋە ئاق سۆگەت بىلەن قورشالغان ھويلىغا كىرىشىمىزگە ئۆي ئىچىدىن چىمەنگۈلنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

قورشاۋ ئى ← مۇھاسىرە.

قورشاۋ شاھمىتى <تەن> شاھمات ئويۇنىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا شاھمات تاختىسىغا ئۇزۇنىسىغا ۋە توغرىسىغا ئايرىم ھالدا 19 سىزىق سىزىلغان ۋە 361 كېسىشكەن ئورۇن بولىدۇ. ئىككى تەرەپ ئايرىم ھالدا قارا ۋە ئاق ئورۇق ئېلىپ، ئۆزئارا قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىدۇ. قارشى تەرەپنىڭ ئورۇقنى يەپ، ئىگىلىگەن ئورۇن سانى كۆپرەكلەر غەلىبە قىلغان بولىدۇ.

قورشاۋنى بۇزماق قارشى تەرەپ ھاسىل قىلغان قورشاۋنى يېرىپ، بۆسۈپ ماڭماق، قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقماق: ئەنجانباي يەنە بىر نۆۋەت قورشاۋنى بۇزۇپ چەشتاغ تەرەپكە ئات سالغاندا قادىرخانغا

ئوق تەگدى، قادىرخان ئەنجانىيىنىڭ كەينى-دىن سىيرىلىپ چۈشۈپلا جان ئۈزدى.

قورشغان «قورشىماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قورشغان جىنس.

قورشغان جىنس <گېئول> كان گەۋدە-سى ئەتراپىدىكى تاغ جىنسلىرى.

قورشىماق پ. تۆت ئەتراپىنى ئوراپ ئالماق، ئارىغا ئېلىۋالماق، قامال قىلماق، قورشاۋغا ئالماق: نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار قاينام ئۆركىشى بىلەن تۇردى چۈشكەن ھارۋىنى ئۇزۇنغىچە قورشىۋالدى. * دۈشمەنلەر ئۆزلىرىنى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قورشاپ بولغانلىقىنى تېخىچە سەزمىگەنىدى. * بىز ئەتراپىنى قويۇق ئورمانلار قورشاپ تۇرغان ھويلىغا كىردۇق.

قورغان ئى. ① دۈشمەن ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەتلىك ئىستىھكام، سېپىللار بىلەن مۇستەھكەملەن-گەن جاي، شەھەر، قەلئە ۋە شۇ قاتارلىقلار: قورغاننى قامال قىلماق. قورغانغا ھۇجۇم قىلماق. * قورغاننى بۇكەمگىچە ئىككى ئىززۋوت ئەسكەر ساقلاپ كېلىۋاتقانىدى. * كەنجى باتۇر بۇ گەپكە پىسەنت قىلماستىن، قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ، قىزنى بوشىتىپ قورغان سېپىلىغا چىقىرىپ قويۇپتۇ. ② قەلئە، شەھەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇستەھكەم دىۋار، تام، سېپىل: قورغان چوڭقۇر يارلىق ئېرىققا تاقىلىپ تۈگەيتتى. ③ دالا، تاغلىق جايدا شۇنىڭدەك شەھەردىن يىراقراق جايلاردا ئەتراپىنى تاملار بىلەن قور-شاش ئارقىلىق ياسالدىغان ئورۇن ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىنالار: كۈنلەردىن بىركۈنى ئۈچ ئاكا-ئۇكا سەپەرگە چىقىپتۇ، ئۇلار يول مېڭىپتۇ، ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپتۇ، يولدا چوڭ بىر قورغان ئۇچراپتۇ. قورغاننىڭ تاملىرى ئۈستىدە كىشىلەر كۆپ ئىكەن. ④ كۆچمە. مۇستەھكەم تايانچ: — بىز پارتىيە-نىڭ مۇشۇ يەردىكى جەڭگىۋار قورغىنى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن 13 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالىنىڭ تەقدىرىنى ئويدان ئويلىشىپ، بۇ سوئالغا مۇۋاپىق جاۋاب تېپىشىمىز كېرەك! — دېدى ئۇ. ⑤ قەشقەر شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

قورغان توپ <تەن> توپ تۈرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىرى. ئۇ ئاياللار ۋە ئۆسمۈر ئوغۇل باللار ئىچىدە قانات يايدۇرۇشقا مۇۋاپىق. كالتەك توپ تەنھەرىكىتىگە ئوخشايدۇ، ئەمما مەيدانى بىرقەدەر كىچىك، توپى بىرقەدەر چوڭ ۋە يۇمشاق بولىدۇ. مۇسابىقە يەتتە مەيدان ئېلىپ بېرىلىدۇ.

قورغانلىق سۈپ ① قورغىنى بار، قورغانغا ئىگە. ② قورغانغا خاس، قورغان بول-دىغان: گېزىت-ژۇرنال، ئاخبارات، رادىئو، تېلېۋىزور سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ھەقىقىي تۈردە پارتىيىنىڭ جەڭگىۋار قورغانلىق رولىنى ئوينىشى كېرەك.

قورققاق سۈپ. ئېپىلا بولسا قورقۇپ تۇرى-دىغان، يۈرەكسىز، توخۇ يۈرەك: كۆز قورققاق، قول باتۇر (ماقال). ۋارىسجاندەك قورققاق، خۇشامەتچى ئادەملەر بىلەن قانداقمۇ ئۆمۈرلۈك سىرداش بولغىلى بولسۇن. * — ئۇيالمايدىغان قورققاق غالچا! — دېدى ھەلىمە غەزەپ بىلەن. // ئەندىشىنىڭ ئېتى قورققاق (ماقال).

قورققاقلىق ئى. يۈرەكسىزلىك، توخۇ يۈرەكلىك؛ قورقاقلارغا خاس مىجەز-خاراك-تېر، قىلىق-ھەرىكەت: سىز شۇ چاغلاردا قورققاقلىق قىلىپ، بىرەر نەرسىنى يۈرەكلىك بىر تەرەپ قىلالمايتتىڭىز. * سەن قورققاقلىق قىلىپ نۇقۇل يالغان گەپ قىلاتتىڭ ھەم

كىشىلەرنى ئالدايتتىڭ.

قورقماس سۈپ. ھېچ نەرسىدىن قورقمايدى- غان، ئەندىشە قىلمايدىغان، شىر يۈرەك، باتۇر: « بۇ قورقماس ئارسلاننى قانداق تۇتارمەن» دېۋىدىم، ئۆزى كېلىپ قاپقانغا چۈشكىنىنى قارىمامدىغان! * قورقماس شائىر ل. مۇتەللىپ ئوفتىسېرگە غەزەپ بىلەن تىكىلدى. // ھازىر كىشىلەر قورقماس بولۇپ كەتتى.

قورقماسلىق « قورقماس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ قېتىم ئۇلار « ياۋا سادىق» قا ئازاد بولغانلىقىمىزنى، قورقماسلىقنى، يېزىغا قايتىپ كېتىشنى ئېيتقاندى.

قورقماق پ. ئەنسىرىمەك، خەۋپسىرىمەك، ئەندىشە قىلماق؛ يۈرەكسىزلىك قىلماق، جاسارەتسىزلىك قىلماق؛ قورقۇش ھېس قىلماق: سوغۇق كۆك ماڭقىدىن قورقىدۇ (ماقال). * ياماندىن جىن قورقار (ماقال). * ئايىنىڭ بېشىدىن قورققۇچە، بەشىدىن قورق (ماقال). * بۆرىدىن قورققان قوي باقماس (ماقال).

قورقۇپ « قورقماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

قورقۇپ ھوشسىزلىنىش <تب> بىرەر نەرسىدىن قورقۇپ كېتىپ ھوشىدىن كېتىشكە قارىتىلىدۇ.

قورقۇتماق « قورقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇ- رىي دەرىجىسى: ئابدۇللا مېنى جازالاپ قورقۇتۇش بىلەن قانلىق جىنايىتىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەيدۇ. * بۇ دەھشەت تاجاۋۇزلار، بۇ زەھەرلىك گازلار، قورقۇتالمايدۇ بىزنى، بۇ فاشىست ياۋۇزلار.

قورقۇشماق « قورقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىللىي ئارمىيە ئەسكەرلىرى سېپىل ئىچىدە قامىلىپ قورقۇشۇپ ياتقان گومىنداڭچىلارغا شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىدى.

قورقۇمسىرىماق پ. سەل قورقۇش ھېس قىلماق، قورققاندەك بولماق، بىرئاز قورقماق: ئۇ مەزىن قوشنىلىرىنىڭ ئاللا- تۇۋۇ- سى تەسىر قىلىپ قورقۇمسىراپ قالغان باللىرى- نى پەپىلەپ، تىنجىتىپ قويدى. * ئىسھاق گويا ئارقىسىدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك قورقۇمسىراپ، ئېتىغا ھېلىدىن ھېلى قامچا ئۇراتتى.

قورقۇمسىز سۈپ. ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، باتۇر، قورقماس: ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۆزىگە كەينىنى قىلىپ ئولتۇرغان بۇ قورقۇمسىز، مەرد مالاي يىگىتكە نىسبەتەن بىر خىل رازىمەنلىك ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. * يولۋاس، ئارسلان، قاپلان، قوچقار دېگەندەك ئىسىملارنى قويغاندا، پەرزەنتلىرىنىڭ خۇددى ئاشۇ ھايۋانلارغا ئوخشاش كۈچلۈك، قورقۇمسىز باتۇر بولۇشىنى كۆزلىگەن دېيىشكە بولىدۇ.

قورقۇمسىزلىق « قورقۇمسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ مۇساپىر قىزلار ھازىر پارتىزانلار ئەترەتلىرىگە تارقىلىپ، شەپقەت ھەمشىرىلىك خىزمەتلىرىنى قورقۇمسىزلىق بىلەن ئادا قىلماقتا.

قورقۇنچ ئى. بىرەر نەرسىدىن قورقۇش، خەۋپسىرەش، ئەندىشە قىلىش، خۇدۇك- سىرەش ھالىتى، ھېسسى؛ ۋەھىمە، ئەندىشە: ئەھۋالنى كۆرگەن مۇھەممەتجان بىلەن گۈلئايشەمنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالدى، گۈلئايشەم قورقۇنچ ئىچىدە ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى. * پۈتۈن ۋۇجۇدۇم قورقۇنچ ئىچىدە تىترەيتتى.

قورقۇنچ باسماق تېنىنى قورقۇش، ئەنسىرەش، خەۋپسىرەش ھېس- تۇيغۇسى ئىگىلىمەك؛ قورقماق: ئۇنى قورقۇنچ بېسىپ، يەلكىلىرى مۇزلاپ كەتكەندى. * ئۇ ئايالغا قاراۋېتىپ، مېنى قورقۇنچ باستى.

قورقۇنچ چۆشمەك قورقۇنچلۇق ھېس- تۇي-

غۇلار پەيدا بولماق؛ روھىي دۇنياسىغا قورقۇنچ، ۋەھىمە تۇيغۇسى كىرىپ كەلمەك: يولنى قىسقارتىش ئۈچۈن خىلۋەت كوچىغا بۇرۇلدۇم. ئەمما بىرنەچچە قەدەم ماڭمايلا نېمىشقىدۇر كۆڭلۈمگە ''قورقۇنچ چۈشۈپ، يۈرىكىم قاتتىق ئۇرۇشقا باشلىدى.

قورقۇنچ سالماق قورقۇنچ تۇيغۇسى پەيدا قىلماق؛ قورقۇنچ، ۋەھىمە ھېس قىلدۇرماق: ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتى مۇلايىم كۆرۈنسىمۇ، تەمكىن ۋە قەتئىي قاراشلىرى كىشى كۆڭلىگە قورقۇنچ سالاتتى. * يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ئەنسىز قاۋىشى كىشى كۆڭلىگە قورقۇنچ سېلىپ تۇراتتى.

قورقۇنچاق سۈپ. ھەممىلا نەرسىدىن قورقۇپ، ئەندىشە قىلىپ تۇرىدىغان؛ يۈرىكى يوق، توخۇ يۈرەك، يۈرەكسىز: مۇھىمى ئاپتوموبىلدىكى قورقۇنچاق يولۇچى بىلەن شوپۇرنى داۋانغا تېزرەك ئېلىپ چىقىش لازىم ئىدى. // — ۋاي قورقۇنچاقلار، ھازىرلا بېگىسىمنى كۆرىسىلەر، — ئەنۋەر شۇنداق دېدى-دە، بىردەمدىلا مايمۇندەك چاققانلىق بىلەن يوغان سۆگەتنىڭ ئۈستىگە چىقتى.

قورقۇنچاقلىق «قورقۇنچاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: - ھوشيار بولۇش، پەخەس بولۇش ئىنقىلاب ئۈچۈن زۆرۈر. لېكىن پەخەس بولۇش ھېچقاچان قورقۇنچاقلىق ئەمەس، — دېدى بىلال ئەزىزى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا.

قورقۇنچلۇق سۈپ. كىشىنى قورقۇنچقا، ۋەھىمىگە، دەھشەتكە سالىدىغان؛ دەھشەتلىك، ۋەھىملىك؛ خەۋپلىك، خەتەرلىك: شائىرنىڭ خىيال ئاسمىنىدا ئىككى پارچە قارا بۇلۇت پەيدا بولغانىدى. ھېكىم نۇرلا ئەمەس، بەلكى ئايتىللامۇ ئۇنىڭ خىيالىدا قورقۇنچلۇق سايە تاشلاپ تۇراتتى. * ئۇ ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنىدى.

قورما ئى. كەپتەر قاتارلىقلارنىڭ قونۇشى ئۈچۈن ئۆگزە، ھويلا قاتارلىق جايلارغا توغرا قويۇلغان بادرا ياغاچ، قونداق: كەپتەرلەر ئايلىنىپ پەسلەپ كېلىپ بالداق، قورمىلارغا قونۇشقا باشلىدى. ھېلىقى يالغۇز كەپتەرمۇ دەرھاللا ئۇچۇپ كېلىپ توپقا قوشۇلدى.

قورمال ئى. ۋاگلىق تۈزۈمدە دورغىنىڭ قول ئاستىدا ئاشلىق، تېرىلغۇ، ئورمان، ئۇلاغ-ھايۋانلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان كىشى.

قورۇ ① ئى. ھويلا ۋە ھويلا ئىچىدىكى ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: نادەم ھارۋىسىنى ھەيدەپ مەكتەپ قورۇسى ئىچىگە كىرىپ كەتتى. * ئۇ قورۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، ئاندىن قورۇغا كىرىپ بەگزادە بىلەن كۆرۈشتى. ② ئى. يايلاقلاردىكى ماللارنى سولاش ئۈچۈن ئەتراپى قورشالـ غان جاي، چوڭ قوتان: ئۇ ماللارنى ئۇتتۇر قورۇغا ھەيدەپ كەتتى. * ئەختەم كەچتە قورۇغا كەلگەن ماللارنى ساناپ كۆرۈۋىدى، ئون قوي كەم چىقتى. ③ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر قورۇ ئات. ئىككى قورۇ قوي. * ئىككى قورۇ مال تېخى قىشلاققا كۆچۈپ كەلمىگەنىدى. * ئۇلار ھەببۇلدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى قەستەن - يىراق يايلاقتىكى ئىككى قورۇ قوينى بېقىشقا ماڭدۇرۇشقانىدى.

قورۇتماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆپىنچە ئايالىغا توخۇم سەي قورۇتۇپ يەيتتى.

قورۇتماق II «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇتماق III «قورۇماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇ-جاي ئۆي-زېمىن؛ ئۆي ۋە ھويلا

قاتارلىقلار: ئەخمەتجان قاسىمنىڭ دادىسىنىڭ ئىنىسى ناسىر غۇلجا شەھەر ساي مەھەل- لىسىدىن قورۇ-جاي ئېلىپ ئورۇنلاشقانىدى.

قورۇشماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار بىردەمدىلا تۆت-بەش تەخسە سەي قورۇشتى.

قورۇشماق II «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قورۇشماق III «قورۇماق III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىسى ئۆيدىكى چۈنىلەرنى قورۇشۇپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى.

قورۇق I ① ئى. ئورۇقلاش، گۆشى ياكى سۈيى قېچىش، قېرىش قاتارلىق سەۋەب- لەردىن نەرسىلەرنىڭ سىرتقى يۈزىدە ھاسىل بولغان يۈرۈم، سىزىق؛ قورۇلۇپ قالغان جاي: دەرد قورۇقى كېتەر، ئاچ قورۇقى كەتمەس (ماقال). * ئۇنىڭ چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ، پېشانىسىدە چوڭقۇر قورۇقلار پەيدا بولدى. ② سۈپ. كۆچمە. قورۇلۇپ قالغان، ئورۇق ھەم ۋىجىك، جانسىز، ئاجىز: ئېشىكىڭ ئورۇقتۇ، تاز؟ يا كىچىك، قورۇقتۇ، تاز؟

قورۇق باسماق سىرتقى يۈزىنى يۈرۈم ياكى چوڭقۇر تال-تال سىزىقچىلار قاپلىماق: بوۋاينىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ، چىرايىدىن نۇر چاقناپ، قورۇق باسقان يۈزلىرى كۆز ياشلىرى بىلەن يۇيۇلدى.

قورۇق چۈشمەك قورۇق پەيدا بولماق، قورۇق ھاسىل بولماق: — بولدۇ! چوقۇم بارىمەن... — ئۇنىڭ كۆزىدىن تۆكۈلگەن ياش قورۇق چۈشكەن مەڭزىدىن ئېقىپ چۈشتى.

قورۇق II ئى ① ئۆي-ئىمارەتلەر سېلىن- غان، دەل-دەرەخ، باغ-ۋارانلىق دېھقان- چىلىق مەيدانى؛ ئېكىنزار: — مەن ئۇلارنى دارغا ئاسىمەن! خۇلمە نكىدىكى قورۇقنى تالىدى. بۇ يەردىن بولسا سېتىۋالغان ئاتلىرىمنى ئېلىپ كەتتى! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. * بەش يىل ئىچىدە 4 مىليون 110 مىڭ مو ئوت-چۆپلۈك قورۇق بەرپا قىلىندى. ② ئېكىنزار ياكى باغ، ھويلا-ئارام قاتارلىقلار- نى سىرتتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن سېلىنغان نىسبەتەن پاكار تام: مانا ھېلىقى ئىچ كۆيئوغۇل بىلەن ئوينىشىدىغان قىز چىم بىلەن قوپۇرۇلغان پاكار قورۇقتىن بېشىنى چىقىرىپ ماڭا قاراپ قاقاھلاپ كۈلدى. * قىش كۈنلىرى مەن كونا خامانىنىڭ ئەسكى قورۇق- لىرىدا توشقان قوغلاپ ئويناپتتىم.

قورۇق تام قورۇق، باغ-ۋاران، ھويلا - ئارام قاتارلىقلارنىڭ ئەتراپىغا قوپۇرۇلغان نىسبەتەن پاكارراق توسما تام: زىۋۇرشا- نىڭ قورۇق تاملىرى يېنىدا يول ياسىغۇچى قىزلار بىلەن ئايالار كۆچەت تىكىۋاتاتتى.

قورۇق چۆرۈمەك ئەتراپىغا قورۇق تام سالماق: سۇنۇر مۇنۇ دەرۋازا ئالدىدىكى بىكار يەرگە قورۇق چۆرۈپ مەخسۇس ئالما ئۆستۈردى.

قورۇقچى ئى. قوغدىغۇچى؛ ئامانلىقتا، بىخەتەرلىككە مەسئۇل بولغۇچى خادىم؛ ساقچى: ئۇ ھولۇققان ھالدا سۇپىغا چىقىپ سۇپا قورۇقچىلىرىدىن ئەھۋالنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى سورىدى. * پات-پات پانۇس كۆتۈرگەن قورۇقچىلار ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۆتۈپ قالاتتى.

قورۇقداتماق «قورۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇقدالماق «قورۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قورۇقدانماق «قورۇقدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ ئۇزۇن قىلىچ باتۇرنى قاراقچىلاردىن قورۇغدىنىش ئۈچۈن، لەشكەرلەر- نى باشلاپ شەھەردىن چىقىپ، ئۇچار يولۋاس جىلغىسىغا بېرىپ ئورۇنلىشىشقا بۇيرۇدى.

قورۇقدىماق پ. قوغدىماق، ھىمايە قىلماق: بۇ قىممەت باھالىق تاشلار سىلىنغان ساندۇقلارنى يۈزلەپ لەشكەر قورۇقداپ كەلمەكتە ئىدى. * بۇ توغراقلار گويا ھەيۋەتلىك قامىتى بىلەن مازارنى قورۇقداۋاتقانغا ئوخشايتتى.

قورۇقسىز I سۈپ. قورۇق يوق، قورۇق چۈشمىگەن، قورۇق پەيدا بولمىغان: كېرىم ئۇنىڭ قورۇقسىز، ئالمىدەك پاك يۈزىگە قاراپ ئولتۇراتتى.

قورۇقسىز II سۈپ. قورۇق توسۇلمىغان، قورۇق تېمى يوق.

قورۇقلۇق I سۈپ. قورۇپ تەييارلانغان، قورۇلغان: سەيلەر قورۇقلۇق، ھەممە نەرسە تەييار ئىدى.// ئۇ قازاندا قورۇقلۇق تۇرغان گۆشلۈك لازا سەينى كۆرۈپ، دەرھال ئايالى كەلگۈچە ئۈچ رومكا قېقىۋېلىش نىيىتىگە كەلگەنىدى.

قورۇقلۇق II سۈپ ① قورۇقى بار، قورۇققا ئىگە: ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى جاپالىق ئىشلەپ قورۇقلۇقمۇ بولۇپ قالغانىدى، تېخى يەنە ئالىي دەرىجىلىك بىر ماشىنىمۇ سېتىۋالغانىدى. ② قورۇق تېمى بار، قورۇق تام توسۇلغان.

قورۇقلىماق پ ← **قورۇقدىماق**: سۇتۇق بۇغراخان خاس قورۇقچىلىرىنىڭ قورۇقلىشى بىلەن جامائەتتىن ئايرىلدى-دە، «ئىت يولى» بىلەن تاغ كېسىپ ئاتۇشقا ئۆتتى.

قورۇل ئى ① مىلتىق قاتارلىق قوراللارغا ئورنىتىلغان نىشاننى قارىغا ئېلىش قۇرۇلمىسى: پەمسىز باتۇرلۇق-قورۇلى يوق مىلتىق (ماقال). ② ھەربىي ئىشلار ۋە قاتناش ساھەسىدە مۇھىم ئەھمىيىتى بار، مۇستەھكەم مۇداپىئە ئەسلىھەلىرىگە ئىگە بولغان نۇقتا، چازا؛ ئۆتكەن-كەچكەننى كۆزىتىش-تەكشۈرۈش پونكىتى:— يولدا ھېچ ئىش كۆرۈلمىدى، ھەممە قورۇلدىن توسالغۇسىز ئۆتتۇم، خۇداغا شۈكۈر، — دېدى تاۋاپچى مېھمان. ③ كۆچمە. زەربە بېرىش، ئۆچ ئېلىش، قىساس ئېلىش ئوبيېكتى، نىشانى: نەپسىگە يا بىراۋ تارتماس ئىكەن چوغ، ئۆزئارا قەست بىلەن سالماس ئىكەن قول، ئاقساقال يۇقرادىن ئالماق ئىكەن ئۆچ، يا بىراۋ بىراۋنى قىلماسىكەن قورۇل. * يادىمدا كوپېرنىك ئالەم سىرىنى ئاچقاندا، تۆھمە تىنىڭ بولدى قورۇلى. گاللى تۆھپىسى بولدى جەدىتلىك، ئاسارەت ئوتلىرى كۆيدۈردى ئۇنى.

قورۇلغا ئالماق قارىغا ئالماق، قورۇلغا قاراپ نىشاننى توغرىلىماق، نىشانلىماق: نادەم ئۇنى قورۇلغا ئالدى. * ئۇ ئېيىقنىڭ ھەيۋىسىگە ئېزەن قىلماي، ئۇنىڭ يوغان بېشىنى قورۇلغا ئالدى.

قورۇلتاز ئى <زوئول> مادار، قۇماي.

قورۇلگاھ ئى. چېگرا، يول ياكى ئۆتەڭلەردىكى تەكشۈرۈش، كۆزىتىش پونكىتلىرى قۇرۇلغان جايلار: چۈشكەندە قورۇلگاھنىڭ جەڭ جەبرى خىيالىغا، كىم ھۆسنىنى پەردازلار ئالدىغا قويۇپ ئەينەك.

قورۇلماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ياغدا قورۇلغان بېلىقنى قەلەمچە قىلىپ توغرالغان كۆك پىياز بىلەن ھازىرلايتتى. * ئۆگرىنىڭ قىيمىسى ياخشى قورۇلمىسا، سۈيى پىشىپ قىيمىنىڭ تەمى ئايرىلىشىپ كەلمىسە ئېغىزغا تېتىمايدۇ.

قورۇلماق II ① «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆتۈكنى كىيىپ ئون قەدەم ماڭا-ماڭمايلا پۇتلىرى قورۇلۇپ ئاغرىشقا باشلىدى. ② قورۇق ھالەتكە كەلمەك، ۋىجىكلىمەك، ئورۇقلاپ تۈگۈلۈپ قالماق: — يا ھەزرەت ئىسسىقنىڭ دەستىدىن تازىنىڭ تۇمشۇقىدەك قورۇلۇپ قالدىغۇ كىشى، دەپ ۋايسىدى قۇچقىدىكى بالىسىنى ئېمىتىپ ئولتۇرغان

ياشقىنا ئايال. * ئۇنىڭ چىرايى قورۇلۇپ، ئورا قاپاقلىرى ئارىسىدىكى كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى.

قورۇلۇش ① «قورۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <بوت> ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ تەبىئىي يېتىلىشى ناچار ياكى ئۆسۈشىنىڭ ئاجىز بولۇش ھادىسىسى.

قورۇم ئى. قورشاۋ، ئىسكەنجە: ئۇلار بىھۇدە قان تۆكۈلۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سەپەر بوۋاينى زىيانكەشلىكتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، قەسىرنى كۈچلۈك قورۇمغا ئېلىپ، سېيىت ھاجىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش قارارىغا كەلدى.

قورۇما ① سۈپ. قورۇلغان ياكى قورۇلىدىغان: قورۇما چۆچۈرە. قورۇما كاۋاپ. ② ئى. مايدا قورۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك، سەي: تېيتقۇ ئادەتتە قورۇما ۋە گۆشنىڭ تەمىنى ياخشىلاش، ئۇنىڭغا تەم كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. * تاماق تارتىلدى، كېيىن ئىچىملىكلەر ۋە قورۇملار كەلتۈرۈلدى.

قورۇما چۆچۈرە تۈگۈشتىن بۇرۇن قىيمىسى قورۇلىدىغان ۋە تۈگۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە قورۇپ پىشۇرۇلىدىغان چۆچۈرە.

قورۇما قېرىن كالا، قوي قاتارلىقلارنىڭ قېرىنىنى تازىلاپ، مايدا قورۇپ، دورا-دەرمەك ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

قورۇما كاۋاپ ← **قازان كاۋىپى.**

قورۇما گاڭپەن پىشقان گاڭپەننى، تۇخۇم بىلەن ياكى گۆش، سەيلەر بىلەن قورۇپ ئىستېمال قىلىنىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

قورۇماق I پ. سەي، گۆش قاتارلىقلارنى قازاندا قىزدۇرۇلغان ياغقا سېلىپ، ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ-چۆرۈپ، ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرماق: پولۇ قورۇشتىن، شورپا سورۇشتىن (ماقال). * — خوش، سېنىڭ قورۇغان چۆجە گۆشى يېگۈلۈك كەلمەمدۇ؟ — دەپتۇ مەغرىبتىن كەلگەن كىشى. * ئۇ ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە، ھەلىمە سەي قورۇۋاتاتتى.

قورۇماق II پ. قىستىماق؛ يىغماق؛ قىسىپ مۇجۇماق، سىقماق: ئۆتۈك پۇتۇمنى قورۇپ ئاغرىتىۋەتتى. * ھاۋا خېلىلا سوغۇق بولۇپ، بەدەننى قورۇيتتى. * مەن ئۇنىڭ گالستۇكنى يېشىپ بولۇشىنى كۈتمەيلا نازۇك بېلىدىن قورۇپ تۇتۇپ قۇچاقلىدىم.

قورۇماق III پ ① ھىمايە قىلماق، قوغدىماق: باغنى قورۇماق. قوغۇنلۇقنى قورۇماق. * ئابلىكىم باغنى قورۇپ ئولتۇرغان خان قىزنى كۆرۈپ قالدى-دە، ئالدى-كەينىگە قارىماي ھاپىلا-شاپىلا تامدىن ئارتىلىپ، باغدىن قېچىپ چىقتى. ② قۇش، چىۋىن، پاشا ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ھەيدەپ يىراقلاشتۇرماق، قوغلىماق: ئۇلار ئابدۇۋەلىنى ئۈزۈملۈك باغدىكى قاغا-قۇشقاچلارنى قورۇشقا قويغانىدى. * شاھ يارلىقى بويىچە ھەربىر ئائىلە ھەر كۈنى كەچتە نۆۋەت بىلەن بىردىن كىشىنى شاھ ئوردىسىغا چىۋىن، پاشا قورۇشقا ئەۋەتىدىكەن.

قورۇنماق پ. ئوڭايسىزلانماق، تارتىنماق؛ ئازادە، ئەركىن بولالماي قالماق: ئابدەم قورۇنۇپراق ئاتقا يېقىنلاشتى. سۇلايمان ئۇنى پۇتىدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى. * ئۇ چىراغ يورۇقىدا پۇل ساناپ ئولتۇرغانىكەن، مېنى كۆرۈپ نېمىشقىدۇر قورۇنغاندەك بولدى. * ئىزوتا خانىم ئۆزىنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە قورۇنغان ھالدا قارىدىيۇ دەرھال كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى، چۈنكى دېڭىز دولقۇنلىرى بىلەن يۇسۇنلەرنىڭ تىنىمسىز چايقىلىشلىرىمۇ ئۇنىڭ قۇسۇرسىز ئاپپاق ئېتىنى، ئۇياتلىق يەرلىرىنى

قىلچىمۇ غۇۋالاشتۇرالمىغانىدى.

قوزا ئى <زوئول> قوينىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسى.

قوزا چۈش ئاشۋاقتىدىن كېيىنكى، چۈشتىن بۇرۇنقى، چۈشكە يېقىن ۋاقىت: ئۇلار دەل قوزا چۈش بولغان مەزگىلدە «ئېلىش» بېشىغا يېتىپ كەلدى. * ئەتىسى قوزا چۈش مەزگىلىدە قىسمەت چورۇق ھەمكار-لىق گورۇپپا ئەزالىرى بىلەن ئېتىزدا ئىشلەۋې-تىپ، كۈتۈلمىگەندە، يۇسۇپ چوڭنىڭ شىرمۇ-ھەممەتنىڭ ئۆينى بۇزۇپ، ياغاچ-تاشلىرىنى ئالماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى.

قوزىنى پوزا قىلماق ئۇزۇن ۋاقىت جاپالىق ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق ئاز نەرسىنى كۆپەيتمەك: — بالام، — دېدى ئانىسى، — سەن قوزىنى پوزا قىلىپ بولغۇچە مەن بارمۇ يوق، بىرنېمە دەپ بولمايدۇ. شۇڭا دەسلەپ سىڭلىڭنى ياتلىق قىلىپ تۇرساق دەيمەن.

قوزام ئى. كىچىك باللارنى ئەركىلىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئەللەي، قوزام، ئومىقىم، شېرىن-شېكەر تاتلىقىم. ئۇخلا ئەمدى جان قوزام، ئەللەي، ئەللەي، شادلىقىم. ئەللەي، ئەللەي ئۇخلايەي!

قوزا-ئوغلاق قوزا ۋە ئوغلاق: يېڭى تۇغۇلغان قوزا-ئوغلاقلارنىڭ تىمەنلىكىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ ھاردۇقى چىقىپ قالاتتى.

قوزغاتقۇچ ① سۈپ. قوزغىتىش رولىنى ئوينايدىغان، قوزغىتىدىغان: قوزغاتقۇچ دورا. قوزغاتقۇچ ئېنېرگىيە. ② ئى <فىز> يالتىراق لامپىنىڭ ئوت ئالدۇرۇش دېتالى. ئادەتتە يالتىراق لامپىنىڭ قوزغىتىش توك يولىغا ئۇلىنىدۇ. ئىچىگە مېتالدىن ياسالغان ئىككى تال ئىسسىقلىق پلاستىنكىسى ۋە بىر دانە كوندېنساتورنى قاچىلاش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

قوزغاتقۇچ دورا <تىب> مەركىزىي نېرۋىنى قوزغىتىدىغان دورىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قوزغاتقۇچ لامپا <فىز> مەركەزداش بۇرمىلىق نۇرلۇق چوغلانما لامپا. ئاۋازلىق كىنو ۋە فوتو تېلېگراف سىستېمىسىدىكى فوتو ئېلېكترلىك لامپا ياكى ئېلېكتر باتارېيىسى قوزغىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قوزغاتقۇچ ئېنېرگىيە <فىز> سىستېمىنى ئاساسىي ھالەتتىن ئالاھىدە بەلگىلەن-گەن قوزغىلىشچان ھالەتكە ئۆزگەرتىشتە زۆرۈر بولىدىغان ئەڭ ئاز مىقداردىكى ئېنېرگىيە.

قوزغاتماق «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ كۈچ-قۇدرىتى ئۈزلۈكسىز تۇردە مېڭە ئىشلەتكەنلىكىدە، ئۇ مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالاتتى، پىكىرنى قوزغىتالاتتى. * بۇ مەسىلىدىمۇ كىتابخانلارنىڭ پىكرىنى قوزغىتالىشىم تامامەن مۇمكىن.

قوزغالماس سۈپ. قوزغالمايدىغان: قوزغالماس غالتەك.

قوزغالماس غالتەك <فىز> بىر ئورۇنغا مۇقىم ئورنىتىلغان غالتەك.

قوزغالماق ① «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەل قوزغالسا، تەخت قوزغىلار (ماقال). * — تىلىڭنى چاينىما! — دېدى ھەيدەر ئورنىدىن قوزغىلىپ، — مېنى قورقۇتمىغان ئەمدى سەن قالغانمىدىڭ!...
② «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سائەت ئوندا ئابتوبۇس يەنە قوزغالدى. * كۆپچىلىكنىڭ كۈچىشى ئارقىسىدا بۇ چوڭ تاشمۇ قوزغالدى.

قوزغىتىش ① «قوزغاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <فىز>

مولېكۇلا، ئاتوم قاتارلىقلارنى ئېنېرگىيىسى تۆۋەنرەك ھالەتتىن يۇقىرىراق ھالەتكە كەلتۈرۈش.

قوزغىتىشماق «قوزغاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۆيرۈق قىلدى خەلقنى قوزغىتىشنى، جاكار قىلدى مەزمۇت سېپىل سوقۇشنى.

قوزغىتىلماق «قوزغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىدىكى پۈتۈن كادىرلار ۋە ئامما تولۇق قوزغىتىلىپ، ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ھەرىكىتى داغدۇ-غىلىق ئېلىپ بېرىلدى.

قوزغىلاڭ ئى. ھاكىمىيەتكە قارشى ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق ھەرىكەت، ئىنقىلاب؛ ئىسيان: ئۇنىڭ ئەسلي ئىسمى «تۆمۈر ياغاچچى» ئىدى. كېيىنچە قوزغىلاڭ جەريانىدا خەلق ئۇنىڭغا «خەلپە» دەپ نام بەرگەن. * شۇ پەيتلەردە خەلق قوزغىلىڭى پارتلاپ قالدى. مەنمۇ سۇنى كۆرگەن بېلىقتەك قوزغىلاڭغا ئۆزۈمنى ئاتتىم.

قوزغىلاڭ كۆتۈرمەك ھاكىمىيەتكە قارشى، قوراللىق ھەرىكەت ئېلىپ بارماق؛ ئىنقىلاب قىلماق: — ئەلنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، — دەپتۇ كەنجىسى، — خەلق قولىغا نېمە چىقسا شۇنى ئېلىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، زالىم پادىشاھنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش كېرەك ئىكەن، دادا.

قوزغىلاڭچى ئى. قوزغىلاڭغا قاتناشقان، قوزغىلاڭ كۆتۈرگۈچىلەر تەرىپىدە تۇرۇپ ھەرىكەت قىلغان كىشى: توقسۇنغا چېكىنگەن قوزغىلاڭچىلار ئەمدى قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا باش قاتۇرماقتا ئىدى.

قوزغىلىشچان سۈپ. قوزغىلىپ تۇرىدىغان، قوزغىلىدىغان.

قوزغىلىشچان ھالەت <فىز> مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى (مەسىلەن، ئاتوم، ئاتوم يادروسى) نىڭ ئىچكى ئېنېرگىيىسى تۇراقلىق ھالەت ئېنېرگىيىسىدىن يۇقىرى بولغان چاغدىكى ۋاقىتلىق ھالىتى.

قوزغىلىشچانلىق «قوزغىلىشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قوزغىلىشماق «قوزغالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەلگە ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭ بارلىق مۇسابىقە ماشىنىلىرى قوزغىلىشتى.

قوزغىماق پ ① ئەسلى ئورنىدىن يۆتكە-مەك، مىدىرلاتماق، ھەرىكەتلەندۈرمەك: – ھەرگىز ئورنىدىن قوزغىما! – دېدى بوۋاي قوزۇقنى يۇلۇشقا تۇتۇش قىلىۋاتقان ئوغلىغا ۋارقىراپ. * – ھەرقايسىلىرىنى قوزغاپ قويىدىغان بولدۇق، ئەپۇ قىلىشسىلا، – دېدى ئۇ تەكەللۇپ بىلەن. * ئۇ ماڭا ئۆرۈلۈپ قاراپ كۈلۈمسىرىدى-دە، گەپ-سۆز قىلماي ئىلا ھارۋىسىنى قوزغاپ كېتىپ قالدى. ② كۆچمە. بىرەر پائالىيەت ياكى ھەرىكەتكە ئومۇمىي يۈزلۈك سەپەرۋەر قىلماق؛ ئاتلاندۇرماق، ھەرىكەتلەندۈرمەك: ئۇلارنىڭ پىلانى ئاۋۋال تاغ خەلقىنى قوزغاپ تاغدا كۈچ توپلاش، شەرت-شارائىت پىشىپ يېتىلگەندە بىراقلا شەھەرگە، ئوردىغا ھۇجۇم قىلىپ ۋاڭنى يوقىتىش ئىدى. * ئۇلار بازار ئىچىدىكى ئىدارە-جەمئىيەت ۋە ئاھالىلەرنى ئۈجمە كۆچىتى تىكىشكە قوزغىدى. ③ كۆچمە. پەيدا قىلماق، مەيدانغا كەلتۈرمەك؛ تۇغدۇرماق، سادىر قىلماق: پار ۋە ماشىنا سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا يېڭى بىر ئىنقىلاب قوزغىدى. * ماھۇت بىلەن ھەسەل-خاننىڭ تالاش-تارتىشى جامائەت ئىچىدە زور بىر مۇنازىرە قوزغىدى. * بىز بۇ يىل زور كۆلەملىك جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ھەرىكىتى قوزغىدۇق. ④ كۆچمە. يەنە

قايتا يۈز بەرگۈزمەك، سادىر قىلماق، قايتىلاتماق، تۇتماق (كېسەل قاتارلىقلار ھەققىدە): — سۆزلەۋېرىپ ئۇنىڭ كېسىلىنى يەنە قوزغاپ قويما، — دېدى دادام ماڭا كايىپ. ⑤ كۆچمە. يېڭىدىن ئەسكە سالماق، يېڭىدىن تىلغا ئالماق، يېڭىدىن ئەسكە سېلىپ ياكى تىلغا ئېلىپ، كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلماق، يېڭىلىماق (ئۇنتۇلۇپ كەتكەن كۆڭۈلسىزلىك ياكى كۆڭۈلسىز مەسىلىلەر ھەققىدە): بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغان نۇرغۇن قايغۇلۇق ئەسلىمىلىرىنى قوزغايدۇ. * قىز ئاھ ئۇرۇپ تۆكۈپ ياش، تولغىنىپتۇ ئەلەمدە. يىگىت سۆزى قوزغاپتۇ، قىز يارىسىن شۇ دەمدە. ⑥ كۆچمە. ئۆزى تەرەپكە بۇردماق، تارتماق، قاراتماق (دىققەت-ئېتىبار قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇ بالىنىڭ سۆز ھەرىكەتلىرى مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىدى. * بۇ ئىش مەكتەپتىكىلەرنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ كۈچلۈك دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىدى.

قوزۇق ئى. يەر ياكى تام قاتارلىقلارغا قېقىش ئۈچۈن تەييارلانغان ئۇچى ئۇچلۇق ياغاچ ياكى تۆمۈر تاياقچە: ئات ئايلىنىپ، قوزۇقنى تاپار (ماقال). * — خوش، نېمە بولدۇڭ، كالپۇكلىرىڭ يەر سۈپۈرۈپلا كېتىپتىغۇ، — دېدى دادام مايكىسىنى قوزۇققا ئىلىۋېتىپ.

قوزۇق چىش <ئانات> كۈرەك چىشنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان چىش. ئۇنىڭ ئۇچى ئۇچلۇق ۋە نەرسىلەرنى پارچىلاشقا ماسلاشقان بولىدۇ.

قوزۇق قېقىش ماشىنىسى <بىن> قوزۇقنى يەر قاتلىمىغا قېقىپ كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا. پار كۈچى بىلەن، ماي بىلەن ۋە مېخانىزم كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان ماشىنا دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

قوزۇق ئۇلاق <ئورم> ئۇلاقنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا ئۇلاق تۇپى قوزۇق شەكلىدە ئۇچلىنىپ، ئۇلاق تۆۋىگە كىرگۈزۈلۈپ ئۇلىنىدۇ.

قوزۇقباغ ئى [قوزۇق+باغ] يىپ، تانا، ئارغامچا قاتارلىقلارنى يۇملاق ھالقا شەكلىدە قىلىپ، ئىككى ئۇچىدىن تارتىپ چىڭىتىدىغان بىر خىل باغلاش، باغلاش ئۇسۇلى:
— بالام ئاتنى قوزۇقباغ قىلىپ باغلاپ قوي،
— دەپ بۇيرۇدى دادىسى.

قوزۇقلۇق سۈپ ① قوزۇق بار، قوزۇق قېقىلغان، قوزۇق بېكىتىلگەن. ② قوزۇق ئۈچۈن تەييارلانغان، قوزۇق قىلىنىدىغان؛ قوزۇق قىلسا بولىدىغان، مۇۋاپىق كېلىدىغان: قوزۇقلۇق ياغاچ.

قوزىچاق ئى. كىچىك قوزا: قوزىچىقىم قوزىچاق، تاقاپ قويدۇم كۆز مۇنچاق. كۆرۈپ قالسام «مە» دەيدۇ، «ماڭا ئوزۇق بەر» دەيدۇ.

قوزىلاتماق «قوزىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوي قوزىلىتىش قوتىنى ياساش ئالدىراش ئەمەس، 10-ئايلاردا پۈتكۈزسەكمۇ ئۈلگۈرىدۇ.

قوزىلىق سۈپ. قوزىسى بار، قوزا ئەگەشتۈرگەن: قوزىلىق قوي.

قوزىلىق ساغلىق قوزىسى بار، قوزىسىنى تېخى ئايرىمىغان، قوزىسى ئەگىشىپ يۈرىدىغان ساغلىق: بىر قوزىلىق ساغلىقىم بار ئىدى، ئاخىرى ئۇنىمۇ سېتىشقا مەجبۇر بولدۇم.

قوزىلىق قوي ← **قوزىلىق ساغلىق**: ئۇ ھېچقايسىمىزغا ئۇقتۇرمايلا قوزىلىق قويىنى بازارغا ئېلىپ سېتىۋېتىپ قايتىپ كېلىپتۇ.

قوزىلىماق پ. قوزا تۇغماق: ئۇ ساغلىق قوزىلاپ بولۇپلا ئۆلۈپ قالدى.

قوزىۋاي سۈپ [قوزى+باي] ← **قوزىۋاي تاۋۇز**.

قوزىۋاي تاۋۇز تاۋۇزنىڭ تەملىك، شېرىن بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى سوزۇنچاق، تەكىيگە ئوخشايدۇ: ئۆي ئېگىسى ئايال دەرھال داستىخان سېلىپ، قوزىۋاي تاۋۇزدىن بىرنى تىلدى.

قوش I سۈپ. جۈپ ياكى ئىككى: دۆلەت كەلسە قوش كېلىپتۇ، بالا كەلسۇن (ماقال). * ئۇ قاسىمنىڭ يېڭىدىن سالدۇرغان قوش دېرىزىلىك ئۆيىگە كىردى. * ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم، يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم، قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ، يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم.

قوش ئاسماق مېۋە <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مېۋىسى. بۇ خىل مېۋە ئىككى تال ياپراقچىدىن تەركىب تاپقان ئۇرۇقدانىدىن يېتىلىپ كېلىدۇ. پىشقاندا ئىككى تال ئانىلىق ياپراقچىسى ئايرىلىدۇ، ھەربىر بۆلىكىدە بىر تالدىن ئۇرۇق بولىدۇ. مەسىلەن، سەۋزە، ئارپا بەدىيانىنىڭ ئۇرۇقى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قوش ئاۋازلىق ئىككى ئادەمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا ئوخشاش ئاھاڭدا ئاۋاز چىقىرىشى ئارقىلىق ھاسىل بولغان ياكى ئورۇندىلىنىدىغان، ئىككى ئادەمنىڭ ئاۋازى بىرلەشتۈرۈلگەن: قوش ئاۋازلىق ناخشا.

قوش ئەستەر ئەستەرنىڭ ئىچىگە قىلىنغان يەنە بىر قەۋەت ئەستەر: قوش ئەستەر چاپان. * — بۇنى قوش ئەستەرلىك قىلىپ تىكتۈرەيمىكىن دەيمەن، — دېدى ئۇ ئۇستامغا.

قوش ئەن ئادەتتىكىدىن كەڭ، ئىككى قاتلانغان ئەن. ئىككى قات: — قاراڭ، — دېدى گەزمالچى ماڭا چۈشەندۈرۈپ، — بۇ دېگەن قوش ئەن، ئەرزان توختايدۇ. ئىككى يېرىم مېترلا ئالسىڭىز سىزگە بولىدۇ.

قوش بوغۇملۇق سۆزلەر <تىل> ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئەتە»، «ياغلىق» قا ئوخشاش ئىككىلا بوغۇمدىن تۈزۈلگەن سۆزلەر.

قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۇرۇقىنىڭ تۆرەلمىسىدە ئىككى تال پەللە يوپۇرمىقى بولىدىغان ئۆسۈملۈكلەر. بۇلارنىڭ يوپۇرماق تومۇرى تورسىمان، ئوق يىلتىز سىستېمىسى بولىدۇ. گۈلىنىڭ تۈزۈلۈشىدە ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ سانى بەش ياكى تۆت بولىدۇ. غول يىلتىزىدا ھاسىل قىلغۇچى قەۋىتى بولۇپ، توم ھالەتتە ئۆسەلەيدۇ. مەسىلەن، پۇرچاق، تال- تېرەك، قوغۇن- تاۋۇز، ئالما- ئۆرۈك قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاش.

قوش تەركىبلىك شېكەر <خىم> ئىككى دانە يەككە ھالەتتىكى قەنت مولېكۇلىسىنىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن شېكەر. مەسىلەن، ساخاروزا، مالتوزا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قوش توچكا <تىل> ← **قوش چېكىت.**

قوش تورنىك <تەن> ① گىمناستىكا ئەسۋابىنىڭ بىر خىلى. تىرەك ياغاچ ياكى تۆمۈر ئۈستىگە ئىككى تال ياغاچ بالداقنى پاراللېل ئورنىتىپ ياسالغان. ② گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرىنىڭ بىرى. تەنھەرىكەتچىلەر قوش تورنىك ئۈستىدە ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇندايدۇ.

قوش تۇرۇبىلىق تېلېسكوپ <ئاستر> ئىككى دانە تاق تۇرۇبىلىق تېلېسكوپنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ياسالغان تېلېسكوپ.

قوش تىرناق <تىل> كۆچۈرمە تەركىبلەرنى ئاپتور سۆزىدىن ئايرىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىنىش بەلگە-

ـسى. ئۇنىڭ زولى يالاڭ تىرناقتىن نىسبەتەن چوڭ، بەلگىسى (« »).

قوش تىللىق <تىل> ① ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق تىلنى ئىگىلىگەن ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنالايدىغان: قوش تىللىق كىشى. قوش تىللىق بولماق. ② ئىككى تىل ياكى ئىككى رەت تىلى بار: قوش تىللىق گارمون.

قوش تىللىق گارمون <مۇز> گارموننىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭدا ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كۇنۇپكا تاختىسى بولىدۇ.

قوش جىنس <بىئول> جانلىقلاردا بولىدىغان ئاتىلىق ۋە ئانىلىق جىنس، ناھايىتى ئاز ساندىكى ئادەملەردە بولىدىغان ئەرلىك ۋە ئاياللىق جىنس كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قوش جىنسلىق ① جىنسى ئىككى خىل، ئىككى خىل جىنسقا ئىگە: قوش جىنسلىق تۆپ. قوش جىنسلىق ئادەم. ② <زوئول> بىر ھايۋان تېنىدە ئۇرۇقدان بىلەن تۇخۇمدان بىللىلا ھالدا مەۋجۇت بولىدىغان ھادىسە. ئومۇرتقىسىز ھايۋانلاردىن پلانارىيە، قۇرساق پۇتلۇقلارنىڭ كۆپچىلىكى قوش جىنسلىق كېلىدۇ. بەزى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئۇرۇقدىنىدىمۇ تۇخۇم ھاسىل بولۇش ئەھۋاللىرى كۆرۈلىدۇ.

قوش جىنسلىق تۆپ <بوت> ئاتىلىق گۈل بىلەن ئانىلىق گۈل بىللىلا ھالدا بولىدىغان تۆپ. مەسىلەن، كۆممىقوناق، تەرخەمەك قاتارلىقلارنىڭ تۆپلىرىگە ئوخشاش.

قوش چىشلىق ساپان ئىككى چىشى بولغان ساپان.

قوش چېكىت <تىل> بايان قىلىنىدىغان بۆلەك ئالدىغا قويۇلىدىغان تىنىش

بەلگىسى. بەلگىسى (:).

قوش رېلىس <قانۇن> ئىككى گورۇپپا رېلىستىن ئىبارەت بولغان لىنىيە.

قوش سۇنۇش <گېئول> مەلۇم سىزىق كرىستاللارغا چۈشكەن نۇرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈپ ئوخشىمىغان يۆنىلىشلەردە سۇنۇش ھادىسىسى. مەسىلەن، سىزىق كالتسىتتا شۇنداق خۇسۇسىيەت بولىدۇ.

قوش شارچە باكتېرىيە <بىئول> قوش ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان باكتېرىيە. بۇ خىل باكتېرىيە ئۆپكە ياللۇغى، تارقىلىشچان مېڭە پەردە ياللۇغى ۋە سۆزنەك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قوش شارسىمان باكتېرىيە <بىئول> ← **قوش شارچە باكتېرىيە.**

قوش شىگمۇ <تىل> خەنزۇ تىلىدىكى ئىككى سۆز ياكى بىرنەچچە شىگمۇلارنىڭ ئوخشاپ قېلىش ھادىسىسىگە قارىتا ئېيتىلىدۇ.

قوش قاپىيە <ئەد> شېئىر مىسرالىرىدىكى قاپىيىدىن كېيىن تەكرارلىنىدىغان سۆز ياكى بوغۇملار.

قوش قانات بىر جۈپ قانات، ئىككى قانات: — سەل كېچىككەن بولسامۇ بولۇپتۇ، مەن ناماقۇل، — دېدى ئۇ ۋە كۆلنىڭ شىمال تەرىپىدىكى قوش قانات دەرۋازىغا يۈرۈپ كەتتى.

قوش قايرىما ياقىلىق كۆڭلەك ئىككى پارچە قايرىما ياقىسى بولغان ئاياللار ئۇزۇن كۆڭلەك.

قوش قەۋەت ئىككى قەۋەت: كۆلنىڭ شەرقىي تەرىپىدە ئۇلارنىڭ مىللىي ئۇسلۇبتا كۆركەم قىلىپ سالدۇرغان قوش قەۋەتلىك بىر قورۇسى بار ئىدى.

قوش كىندىك دائىم بىللە يۈرىدىغان،

بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان، ئىنتايىن يېقىن: قوش كىندىك ئاغىنىلەر. قوش كىندىك ئاكا-ئۇكىلار.

قوش لەۋ تاۋۇشى <تىل> ئۈستۈنكى لەۋ بىلەن ئاستىنقى لەۋ تېگىشىپ، ئۆپكىدىن چىققان هاۋاغا توسقۇنلۇق قىلىش ئارقىلىق تەلەپپۇز قىلىنىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن، پارتلىغۇچى تاۋۇش «پ»، «ب» لار، دىماغ تاۋۇشى «م»، سىيرىلىڭغۇ تاۋۇش «ۋ» قاتارلىقلارنىڭ هەممىسى قوش لەۋ تاۋۇشى بولۇپ هېسابلىنىدۇ.

قوش لىنىيە ① بىر-بىرىگە پاراللېل هالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق يول، رېلىس، ئېلېكتر سىملىرى ۋە باشقىلار. ② بىرەر ئىشنى تەڭ قەدەمدە ۋۇجۇدقا چىقىرىشتا تاللىۋېلىنغان ئىككى خىل يول: قوش لىنىيىلىك تۈزۈم.

قوش لىنىيىلىك تۈزۈم <مائارىپ> ئىككى خىل مائارىپ تۈزۈمىنىڭ بىردەك ئېلىپ بېرىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، مەملىكىتىمىزدە پۈتۈن كۈنلۈك مۇنتىزىم مەكتەپ مائارىپى بىلەن ئىشتىن سىرتقى مائارىپ تۈزۈمى بىردەك يۈرگۈزۈلىدۇ.

قوش ماكانلىقلار <زوئول> ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ بىر كلاسسى. ئادەتتە تەڭگىچىسىمۇ، قاسىرىقىمۇ، تېرىسىدە تۈكچىلىرىمۇ يوق، تۆت ئايىغىدا بارماقلىرى بار، ئەمما تىرناقلىرى يوق. تېمپېراتۇرىسى سىرتقى مۇهىت تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئاساسەن ئۆزگىرىدۇ. تۇخۇم سېلىپ كۆپىيىدۇ، قومچىقى سۇدا ياشايدۇ، ساقىقى بىلەن نەپەسلىنىدۇ، چوڭ بولغاندا قۇرۇقلۇققا چىقىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۆپكىسى ۋە تېرىسى بىلەن نەپەسلىنىدۇ. مەسىلەن، يېشىل پاقا، چارپاقا، سالاماندىرا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قوش مۇشت ئىككى مۇشت: — رەهمەت، — دەپتۇ هەمراجان بايغا قوش مۇشتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — مەن دەل مۇشۇنى بىلمەكچى ئىدىم.

قوش مۈڭگۈز بىر جۈپ مۈڭگۈز: بۇرغا ئەڭ قەدىمكى ئىپتىدائىي چالغۇ بولۇپ، يالغۇز، مۈڭگۈزلۈك، قوش مۈڭگۈزلۈك بۇرغىلار هەربىي پائالىيەتتە ئىشلىتىلەتتى.

قوش مېغىز <بوت> ← **قوشماق مېغىز**.

قوش نىكاه <قا> ← **قوش نىكاهلىنىش**.

قوش نىكاهلىنىش <قا> قانۇنلۇق جورىسى بار تۇرۇپ يەنە باشقىلار بىلەن نىكاهلىنىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دۆلىتىمىزدە قوش نىكاهلىنىش قانۇنسىز قىلمىش هېسابلىنىدۇ.

قوش ئوقلۇق كرىستال <گېئول> ئىككى ئوپتىكىلىق ئوققا ئىگە بولغان كرىستال. تۆۋەن دەرىجىلىك كرىستال گۇرۇپپىسىدىكى كرىستاللارنىڭ هەممىسى قوش ئوقلۇق كرىستال بولۇپ هېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، زەيتۇن تاش، دالا شپاتى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قوش ئۇرۇقلىنىش <بوت> يېپىق ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەردە ئالاهىدە بولىدىغان ئۇرۇقلىنىش هادىسىسى. بۇنىڭدا گۈل چېڭى ئانىلىق ئاغزىغا قونغاندىن كېيىن يىغىلىپ گۈل چېڭى نېيىنى هاسىل قىلىدۇ. گۈل چېڭى نېيى ئۆسۈپ تۆرەلمە خالتىسىغا كىرىدۇ، نەيىنىڭ ئۇچى يېرىلىپ ئىچىدىكى ئىككى تال سپېرمىنى تۆرەلمە خالتىسىنىڭ ئىچىگە قويىدۇ. بىر تال سپېرما تۇخۇم بىلەن قوشۇلۇپ ئۇرۇقلان-

غان تۇخۇمغا ئايلىنىدۇ، يەنە بىرى قۇتۇپ يادروسى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇرۇقلانغان قۇتۇپ يادروسىغا ئايلىنىدۇ. ئۇرۇقلانغان تۇخۇم يېتىلىپ تۆرەلمىگە، ئۇرۇقلانغان قۇتۇپ يادروسى يېتىلىپ تۆرەلمە سۈتىگە ئايلىنىدۇ.

قوش يۆتەل قاتتىق يۆتەلگەندە ئارقا تەرەپتىن يۆتەل بىلەن تەڭ ئىختىيارسىز چىقىپ كەتكەن غەيرىي ئاۋاز.

قوش يېپىنچىلىق گۈل <بوت> گۈل يېپىنچىسى بىر قەۋەت گۈل كاسىسى ۋە بىر قەۋەت گۈل تاجىدىن تۈزۈلىدىغان گۈل. مەسىلەن، ئالما، ئۆرۈك گۈلى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قوش II ئى. دېھقانچىلىقتا يەر ھەيدەش، ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چىش؛ بوقۇسا، ساپان: — ئۇنداق بولسا، ئىككى قوش چىقىرىپ بىر كۈندىلا ھەيدىۋەتسەك بولىدىكەن، — دېدى ئابدۇرېشىت. * جەنۇبتا ئېتىزلارغا قوش چىقىپ بولغان بولسىمۇ، ئۈرۈمچى كوچىلىرى تېخىچە قار-مۇزلار بىلەن قاپلىنىپ تۇراتتى.

قوش تۆگىسى مەخسۇس قوشقا قېتىپ يەر ھەيدەش ئۈچۈن بېقىلغان ۋە لايىق تەربىيىلەنگەن، كۆندۈرۈلگەن تۆگە: گۈڭشې ۋاقتىدا ھەممە دادۈيلەرنىڭ 10-20 دىن قوش تۆگىلىرى بولاتتى.

قوشتىن چىقسا، سۆرەمىگە سالماق ← **قوشتىن چىقىرىپ، سۆرەمىگە سالماق:** — ئۆزى ئىشلىسۇن، — دېدىم تېرىكىپ، — قوشتىن چىقسا، سۆرەمىگە سالىدىغان، سۆرەمە- دىن چىقسا، قوشقا سالىدىغان بىز ئۇنىڭ قۇلى ئەمەس.

قوشتىن چىقىرىپ، سۆرەمىگە سالماق بىر ئىشنى تۈگىتىپ بولۇشىغىلا، يەنە بىر ئىشنى تەييار قىلىپ تۇرماق؛ ئارام ئالدۇرماي ئىشلەتمەك: ئۇ چاغلاردا قوشتىن چىقىرىپ، سۆرەمىگە سالسىمۇ، غىڭ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتۇق.

قوشتىن ئېلىپ، سۆرەمىگە سالماق ← **قوشتىن چىقىرىپ، سۆرەمىگە سالماق:** — باشلىقمەن دەپ ئۇنچىۋالا كېرىلىپ كەت- مەڭ، بىلمەن، سىزنىڭمۇ غوجا ئاككىڭىز بار، ۋاقتى كەلگەندە سىزنى قوشتىن ئېلىپ سۆرەمىگە سېلىپ، «ئۇھ» دېگۈچىلىك ھالىڭىزنى قويماي جەھەننەمگە ئۇزىتىپ قويىدۇ. — دېدى ھېلقى ساقاللىق كىشى كۈچلۈك مەسخىرە تەلەپپۇزدا.

قوش چىقماق تېرىلغۇ ئىشلىرى باشلان- ماق، تېرىلغۇ باشلىنىپ بولماق: جەنۇبىي شىنجاڭدا 2-ئاينىڭ 20 لىرىدىن كېيىن قوش چىقىدۇ.

قوش سالماق قوش بىلەن تېرىش ئىشنى باشلىماق: — يەرمۇ تاۋلىنايلا دەپ قېلىپتۇ، ئەتە چۈشلەردە قوش سالساق بولىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى مەسۇم تاغا ئۇسا قىلىنغان ئېتىزنى دەسسەپ كۆرۈپ.

قوش قاتماق قوشنى قوش ئۇلاغلىرىنىڭ كەينىگە باغلاپ (چېتىپ) يەر ھەيدەش- مەك: ئۇلار بەزىدە قوشقا قاتقان كالىلارنى ئىشلىتىپ بولۇپ، قوش-ساپانلىرى بىلەنلا ھەيدىۋېتەتتى.

قوش كالىسى قوشقا قاتىدىغان كالا: ئۇ چاغدا بىزدە بىرلا قوش كالىسى بار ئىدى.

قوش ھەيدىمەك ھايۋان ياكى ماشى- نىلارغا سۆرىتىلگەن قوش بىلەن يەر تېرىماق، ئاغدۇرماق: ھاتەم قوش ھەيدە- ۋاتقان دېھقاننىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئەدەپ بىلەن سالام بەردى.

قوش III ئى. ① ھەربىي يۈرۈش ۋە كوللېكتىپ سەپەرلەردە ۋاقىتلىق تۇرالغۇ، قونالغۇ قىلىش ئۈچۈن تەييارلانغان جاي،

قارارگاھ، چېدىر: ئۇلار تۇخۇمەك يانباغرىدى-كى قوشقا كىرىپ، ياۋنى چېكىندۇرۇش ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى. * ئۇلار قارشى تەرەپنىڭ ئادىمىنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ ئۇرۇش-نى داۋاملاشتۇرۇشقا پېتىنالماي قوشىغا قايتتى. ② كارۋانلار يول يۈرۈپ توختىغان جايدا قونۇش ئۈچۈن ئېلىپ يۈرىدىغان كىگىز ئۆي، چېدىر: تۆگىچىلەر قوشى قاپچىغاينىڭ تۆۋىنىدىرەك ئىدى. راخمان بىلەن قېيۇم شۇلار تەرەپكە كېتىۋاتاتتى.

قوش تۆگىسى كارۋانلار يول يۈرگەندە مەخسۇس قوشنى ئارتىپ ماڭىدىغان تۆگە. ئادەتتە ئۇ ئارقىدا ماڭىدۇ.

قوش تىكمەك قوشنى بەلگىلىك بىر جايغا ئورناتماق، ئورۇنلاشتۇرماق: ئۇنىڭ لەشكەرلىرى ھەر تەرەپكە پىتراپ كېتىپ، 40 چاقىرىمدىن كۆپرەك چېكىنىپ، قوش تىكىپ ئورۇنلاشتى.

قوش ياغاچ قوش چېدىرىنىڭ تۈڭلۈكىنى (چاڭغىراقنى) كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قوش IV ئى. دىئال. نور.

قوشئاتار ئى [قوش+ئاتار] قوش ئېغىزلىق، قوش ئاۋازلىق مىلتىق: — قوش ئاتارنىڭ ئاۋازى، — دېدى نازىمقۇلى چۆچۈپ.

قوشاق I ① سۈپ. بىر-بىرىگە چېتىلغان، قوشۇلغان: بىر قوشاق ئۇلاغ. ② ئى. بىر ئارغامچا بىلەن ئۆزئارا چېتىلىپ باغلانغان ئۇلاغلار: ئۇلار قوشاقنى ئىككى قىلىپ قاسىمنىڭ خامىنىنى بۆگۈنلا تېپىپ، سورۇپ ئېلىۋېلىشنى ئويلىشىۋاتاتتى.

قوشاق ئارغامچىسى ئۇلاغنى خامانغا قوشۇش ئۈچۈن تەييارلانغان مەخسۇس ئارغامچا.

قوشاق II ئى <ئەد> كۆپىنچە يەتتە بوغۇملۇق، تۆت مىسرالىق بولىدىغان، رىتىم ۋە ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك، سۆزلىرى ئاددىي ئەمما جانلىق، ئوبرازلىق، ناخشا قىلىپ ئوقۇشقا ئەپلىك بىر خىل شېئىرىي ئەسەر: خەلق قوشاقلىرى. سادىر پالۋان قوشاقلىرى. ئابدۇقادىر داموللا قوشاقلىرى. * ھېلقى يىگىت «ماتتەي تۈلۈم چاشقان» دېگەن قوشاقنى راۋاب بىلەن ئوقۇدى.

قوشاق توقۇماق قوشاق ئويلاپ چىقار-ماق، قوشاق يازماق: مىسكىن راۋابچىلار شۇ كۈنى كەچتىلا ئۆزلىرىنىڭ ئارمانلىرىنى بايان قىلىپ قوشاق توقۇشۇپتۇ.

قوشاق تۈزمەك ← **قوشاق توقۇماق**: — ئالىم سىزگە ئاتاپ بىرمۇنچە قوشاق تۈزۈپتۇ، — دېدى ئۇ زەينەپكە سىناش نەزەرى بىلەن قاراپ.

قوشاق قاتماق قوشاق يازماق ۋە ئوقۇماق: ئېسىمدە ئەل ۋە يۇرتنى ئەلا بىلىپ، ئىشقىدا يالقۇن بولۇپ يانغانلىرىڭ، «جېنىمىز ساڭا پىدا ئانا ۋەتەن!» دەپ ھامان ئوتلۇق قوشاق قاتقانلىرىڭ.

قوشاق قوشماق ← **قوشاق توقۇماق**: ھازىر بولۇپ سەلىمخانمۇ، قوشاق قوشۇپ يىغلىدى شۇ دەم: «ئاھ، مېھرىبان قىزىم لەيلىگۈل، قانداق چىداي سېنى كۆرمە-سەم؟! ...»

قوشاقچى ئى. قوشاق توقۇيدىغان ھەم قوشاق ئېيتىدىغان كىشى، قوشاق ئېيتقۇ-چى: ئۇلار ئېلشانى كۆرۈپ ئالدىغا بېرىشتى، ھەممە يەلەن سۆيۈملۈك خەلق قوشاقچىسىنى قۇچاقلاشتى. * سادىر پالۋان، سېيىت نوچىلار يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر خەلق قوشاقچىسى ھەم داڭلىق ھەققانىيەتچى باتۇرلاردۇر.

قوشاقچىلىق ئى. قوشاق توقۇش، قوشاق ئېيتىش ئىشى، كەسپى: تۈركلەرنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق قوشاقچىلىق، داستانچىلىق ئەنئەنىسى ھېلىمۇ كەڭ داۋام قىلماقتا.

قوشاقداتماق « قوشاقدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوشاقداشماق « قوشاقدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوشاقدالماق « قوشاقدىماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوشاقدىماق پ. بىر-بىرىگە چېتىپ قوشاق قىلماق: بىز ئۇلاغلارنى قوشاقداپ خامانغا قوشقۇدەك قىلىپ قويغانىدۇق.

قوشام ئى. دىئال ① دەرەخ ۋە يۇلغۇننىڭ شاخلىرى. ② دەرەخ ياكى يۇلغۇن شاخلىرىدىن قىلىنغان قاشا.

قوشتۇرماق « قوشماق II » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغلىنى سىناش ئۈچۈن ئوغلىغا 56 گە 28 نى قوشتۇرۇپ كۆرۈۋىدى، ئوغلى توغرا ھېسابلاپ چىقتى. * شۇ ئولتۇرۇشتىن كېيىن ئۆزبېك ئايىم بەكمۇ جانلىنىپ كەتتى ۋە ئەتىسىگە ئالىم پانسادىنىڭكىگە يەنە ھارۋا قوشتۇردى.

قوشتۇرۇلماق « قوشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھارۋىلار قوشتۇرۇلۇپ، بارلىق لازىمەتلىكلەر تەييار قىلىنغاندا، ئەخمەت تۇيۇقسىزدىن « يولغا چىقمايمەن » دەپ تۇرۇۋالدى.

قوش-جابدۇق يەر تېرىغاندا لازىم بولىدىغان قوش ۋە باشقا تۈرلۈك لازىمەتلىكلەر؛ قوش ۋە جابدۇق: ئۇنىڭ دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئات-كالا ھەم قوش-جابدۇقلىرى ھەتتا تۇخۇم تۇغۇپ بېرىدىغان بىرەر تۇخۇسىمۇ يوق ئىدى.

قوشچى ئى. تېرىقچىلىق مەزگىلىدە مەخسۇس قوش ھەيدەشكە بەلگىلەنگەن كىشى، قوش ھەيدىگۈچى: ئۇنىڭ بەلبېغىدا قوشچىلارنىڭ چۈشلۈك تامىقى ئۈچۈن بېرىلگەن بىر زاغرا نېنى بىلەن ھەمەك نان بار ئىدى. * — يۈگۈر ئۇكا، — دېدى ئۇ قوشچى يىگىتكە، — لەقۋا ئاكاڭغا بۈگۈن كۈن قاياقتىن چىقتىكىن، ئۇ بۈگۈن ئېتىزغا چىقىپتۇ.

قوش-قوش « قوش I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوش-قوش كېلىۋاتقان ھەربىي ماشىنىلىرىغا قاراپ بوۋايلارنىڭ يۈرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەشكە باشلىدى.

قوش-قوشلاپ جۈپ-جۈپى ياكى توپ-توپى بىلەن، ئارقا-ئارقىدىن، ئۈزۈلمەي: بۇنداق قوش-قوشلاپ كېلىۋاتقان ئامەتلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئاسمانغا تاقاشتۇرۇپ قويغانىدى.

قوشقۇچى سۈپ. قوشۇش رولىنى ئوينايدىغان، قوشىدىغان: قوشقۇچى توقۇلما.

قوشقۇچى توقۇلما <بئول> ← **بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما.**

قوشكېزەك ئى [قوش+كېزەك] ① بىرلا قېتىمدا ئارقا-ئارقىدىن تۇغۇلغان ئىككى كىچىك جانلىق (بوۋاق، قوزا قاتارلىقلار): بۇ يىل بىزنىڭ بىر قوي قوشكېزەك تۇغۇپ ئۆلۈپ قالغانىدى. * بۇنىڭدىن بىر ئاي ئىلگىرى، ئېلىنغاندا ئىمتىھان، قوشكېزەكلەر نومۇرى، 95 تىن ھالقىغان. // ئۇ قوشكېزەك قوزىلاردىن خەۋەر ئېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. ئايرىلماس يېقىن دوست، جۈپ، ھەمراھ، يولداش: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىل سىغمايدۇ. ئۇلار قوشكېزەك، كۈندە دېگۈدەك ئۇلار تۇرغان ئۆيدە چاقچاق، كۈلكە، قىيا-چىيا... * ھەر ۋاقىتتا، ئۆز ئىشىمىزدا سۈرئەت بىلەن سۈپەت قوشكېزەك بولۇشى كېرەك.

قوشلاپ رەۋ. قوش قىلىپ، بىرلەشتۈرۈپ، قوشۇپ، بىر قىلىپ: ئەتلەس بىلەن ئالتۇنلارنى قوشلاپ ئېلىۋالغان يۇرت بېشى قايتىلاپ ئۆيىمىزگە يولىمىدى. * مۇشۇ كۈنلەردە ئەمەلدارلار دېھقانلاردىن باج-سېلىقلارنى قوشلاپ ئالىدىغان بولۇپ كەتتى.

قوشلاپ-قوشلاپ « قوشلاپ » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خېمىر باتۇر يېرتقۇچلارنى

قوشلاپ-قوشلاپ باغلاپ، بوۋاينىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

قوشلاق سۈپ ← **قوشماق** I : قوشلاق غوزا.

قوشلاق غوزا قوشماق ھالەتتىكى پىلە غوزىسى..

قوشلاق يىپ پالاس توقۇشتا ئارقاق قىلىش ئۈچۈن ئىككى-تۆت قات قىلىپ تەييارلانغان يىپ.

قوشلماق پ. قوش-قوش قىلماق، كۆپەيتـ-مەك، ھەسسىلىمەك: ئۇ مېنىڭ ئاھ-زارىمغا كۆز-قىرىنىمۇ سالماستىن، مېنىڭ زىممەمدىكى يۈك ئۈستىگە قوشلاپ يۈك ئارتتۇەردى. * دەرد-ئازاب قوشلاپ كېلىپ، ئاشقاندىمۇ مۇڭ-ھەسرىتىم، تاڭغا باقتىم ئىنتىزار، بولغاچ ئىرادەم گاڭ پولات.

قوشما سۈپ. ئۆزئارا بىرلەشكەن، قوشۇلغان ياكى بىرلەشكەن ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان: قوشما بايانات. ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى. قوشما تۇزلار.

قوشما بايانات ئىككى ياكى بىر قانـ-چە دۆلەت بىرلىكتە ئېلان قىلغان ئاخبارات. ئۇ دىپلوماتىيە ھۆججىتىنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئالاقىدار دۆلەتلەرنىڭ بەزى مۇھىم خەلقئارا مەسىلەر توغرىسىدىكى بىردەك قاراشلىرى ۋە پوزىتسىيىلىرى ھەمدە بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىكى پرىنسىپ - سىياسەتلەر چۈشەندۈرۈلىدۇ.

قوشما تۇزلار <خىم> ئىككى ئاددىي تۇز مولېكۇلىلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان تۇزلار. مەسىلەن، ئاچچىق تاش $KAl(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$ (ياكى $K_2SO_4 \cdot Al_2(SO_4)_3 \cdot 24H_2O$). بۇلار سۇدا ئىئونلانغاندا ئۆزلىرىنى ھاسىل قىلغان ئاددىي تۇزلارنىڭ ئېرىتمىلىرىدىكى ئىئونلارغا پارچىلىنىدۇ. ئەمما قوشما تۇزلارنى كومپلېكس تۇزلاردىن كەسكىن پەرقلەندۈرۈش يارىمايدۇ. بۇلار «كومپلېكس تۇزلار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى قوشما تۇز ئېرىتمىلىرىدە ئاز بولسىمۇ كومپلېكس ئىئونلار بولىدۇ.

قوشما جۈملە <تىل> ئاددىي جۈملىگە باراۋەر كېلىدىغان بىرقانچە بۆلەكلەرگە ئايرىغىلى بولىدىغان مۇرەككەپ جۈملە.

قوشما سوزۇق تاۋۇش <تىل> بىر بوغۇمدىكى ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ قاتار تىزىلىپ كەلگەن بىرىكمىسى.

قوشما شتات ئىتتىپاق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەرنىڭ نامى، يەنى بىردىن ئارتۇق شتاتلارنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولغان بىرلىككە كەلگەن دۆلەت. قوشما شتاتنىڭ ھەرقايسى ئەزا شتاتلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى دۆلەتنىڭ ئىچكى قانۇنى دائىرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولىدۇ، گەرچە ھەرقايسى ئەزا شتاتلار ئىگىلىك ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھوقۇقى ئىچكى ئىشلار بىلەن چەكلىنىدۇ. سىرتقا يۈرگۈزىدىغان ئىگىلىك ھوقۇقى پۈتۈنلەي قوشما شتاتقا مەنسۇپ بولىدۇ. مەسىلەن، مېكسىكا، ئامېرىكا ئەنە شۇنداق دۆلەتلەردۇر.

قوشما مىقدار سۆز <تىل> قوشما مىقدار بىرلىكىنى بىلدۈرگۈچى مىقدار سۆز. مەسىلەن، توننا كىلومېتىر، ئادەم قېتىم دېگەنلەرگە ئوخشاش.

قوشما نۇقتا <فىز> تەكشى ئەينەك، سفېرىك ئەينەك ياكى لىنزىنىڭ ئاسا-سىي ئوقىدا، جىسىم ئۈستىدىكى بىر نۇقتا بىلەن ئۇنىڭ ئەينەكتىكى شەكلىدىكى مۇناسىپ بىر نۇقتا

ئۈزئارا قوشما نۇقتا بولىدۇ.

قوشما ئۈزۈك تاۋۇش <تىل> بىر بوغۇمدىكى ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان ئۈزۈك تاۋۇش-لارنىڭ قاتار كەلگەن بىرىكمىسى.

قوشماق I سۈپ ① ئوپمۇئوخشاش بىر جۈپ؛ بىر-بىرىگە چاپلىشىپ تۇرغان بىر جۈپ: قوشماق مېغىز. قوشماق نەشپۈت. * خەيرىيەت تەقدىر دېگەن شۇنداقمىكىن، ئىككى ياشنىڭ يۇلتۇزى قوشماقمىكىن. ② كۆچمە. مۇناسىۋىتى بەك يېقىن، ئايرىل-ماس، جانجىگەر، ئۆزئارا ۋاپادار: قوشماق ئاداش بولايلى، بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى. گەر يولۇقساق دۈشمەنگە، بىردەك قارشى تۇرايلى.

قوشماق كرىستال <گېئول> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولغان بىر خىل كرىستاللارنىڭ پاراللېل بولمىغان ھالدا قانۇنىي يوسۇندا باغلىنىپ ئۆسۈشى. بۇنىڭدا بىر كرىستال چوقۇم يەنە بىر كرىستالنىڭ ئەينەكتىكى ئەكسى بولىدۇ. بىر كرىستالنى ئايلىنىش ئوقى ئەتراپىدا 180° خىيالىي ئايلاندۇرغاندا، چوقۇم يەنە بىر كرىستال بىلەن پاراللېل بولىدۇ ياكى ئۈستمۇئۈست چۈشىدۇ.

قوشماق مېغىز <بوت> بىر ئۇچكە ئىچىدە يېتىلگەن ئىككى مېغىز. كۆپىنچە ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىق ئۇچكىلىك مېۋىلەردە كۆرۈلىدۇ.

قوشماق ئۆردەك <زوئول> ← **سوقسۇر**.

قوشماق II پ ① <مات> قوشۇش ئەمىلىنى بېجىرمەك؛ جەملىمەك، جەم قىلماق: بىرگە ئىككىنى قوشسا نەچچە بولىدۇ؟ * — ئەركىن، سېنىڭ بەرگەن جاۋابىڭ «59» نومۇرغا لايىق تۇرسا، بىر نومۇر قوشۇپ قويسام بولامدۇ؟ — دېدى مۇئەللىم. ② بىرەر نەرسىگە باشقا بىر نەرسىنى ئارىلاشتۇرماق ياكى سالماق: — بوۋا، بۇ پولۇ بەك ئوخشاپتۇ، بۇنىڭغا پولۇنى ئوخشىتىدىغان دورا قوشتۇڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى باللار. * ئالما، ئانار، ئەنجۈرلۈك... شۇنداق تاتلىق ھەسەلدىن. شاختا پىشقان مانتا بۇ، قەن قوشمىغان ئەزەلدىن. ③ پارچە-پارچە، ئالاھىدە مۇستەقىل بولغان نەرسىلەرنى بىرلەشتۈ-رۈپ بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلماق، بىرلەشتۈرمەك: قوشماق تەس، ئايرىماق ئاسان (ماقال). * ئۇ ئەكبەرنىڭ قولىدىكى ئېتىز گۈللىرىنى ئېلىپ قولىدىكى گۈللەرگە قوشتى. * قەسىمىم: بارارمەن ئالدىڭغا سېنىڭ، بۇ سەپەر يولىدا شان-شەرەپ قۇچۇپ. شۇ چاغدا گۈلچى قىز گۈلدەستەڭ بىلەن، ئالارمەن شۇ نازىڭ، كۆڭلۈڭنى قوشۇپ. ④ كۆچمە. تەقدىم قىلماق، بېغىشلىماق، چىقارماق، سەرپ قىلماق: ئۇلار بۇ ئۇلۇغ قۇرۇلۇش ئۇچۇن ئۆزلىرىنىڭ بارلىق كۈچىنى قوشۇشقا بەل باغلىدى. * بۇ مەكتەپنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپىسى زور. * ئەي ئۇلۇغ قەشقەر قىزى، شۇ ئۇلۇغ ئىشلار ئۇچۇن، سەنمۇ ھەسسە قوش ئەمدى! كۈرەش-چېلىش مەيدانىغا، بەلنى باغلاپ سەكرە، چۈش ئەمدى! ⑤ ئاشۇرماق، كۆپەيتمەك، ئارتتۇرماق: ئايسخان قۇرۇق ئابرويىنى دەپ تويلۇقتا يەنە نەرسە قوشقا-نىكەن. * بۇ گۈزەل تەبىئەت ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىگە مۇھەببەت، خۇشاللىقىغا خۇشاللىق قوشماقتا ئىدى. ⑥ بىر قىلماق، بىرلەشتۈر-مەك: — ئەي كېرەم، — دەپتۇ بېلىقچى، — بېلىقلارنى دەرھال توردىن ئېلىپ دەستار، كىيىملىرىڭ بىلەن قوشۇپ ماڭا بەر. * ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى پۇل ۋە رەختكە قوشۇپ، كېسەل كۆرگەن باخشىغا بېرەتتى. ⑦ سال-

مەن ئۇنى ھۆرمەت قىلمەن، ياقتۇرىمەن، لېكىن ئۇنىڭ دىتىغا ياقمىغىنىمغا ھەيرانمەن. * شاپەرقۇت بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ۋەزىر-ئەمىرلىرى بىلەن بىرلىكتە بىر قۇسۇر تاپماق نىيىتىدە قەمەر شاھ تەييارلىغان ئارام باغنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى.

قۇسۇر چىقارماق ← **قۇسۇر تاپماق**: سىز مېنىڭ خىزمىتىمدىن يەنە قۇسۇر چىقارماقچى بولۇۋاتىسىز. * ئۇ ھەتتا ئەل-جامائەتنىڭ توي-تۆكۈنلىرىنىڭمۇ ئۆزىنىڭ قاتنىشىشىسىز ئۆتۈشىنى خالىمايتتى، ئۆزى قاتناشماي قالغان مەرىكىلەردىن بىر ئامال قىلىپ قۇسۇر چىقىراتتى.

قۇسۇر ئىزدىمەك قۇسۇر تېپىش ئۈچۈن ئۇرۇنماق، ھەرىكەت قىلماق: ئىزدەيدۇ ئامال، ھەتتاكى ئېسىلار ئۈچرىسا پاخال. پاك تۇتۇپ قەلبىڭنى، قوندۇرمىساڭ كىر، كىم قۇسۇر ئىزدىسە بولار ئۆزى لال.

قۇسۇرچى ئى. باشقىلارنىڭ ئىش-ھەرىكىتىدىن، گەپ-سۆزىدىن قۇسۇر تېپىپلا يۈرىدىغان كىشى: ئۇ تازىمۇ بىر قۇسۇرچى نېمىكەن.

قۇسۇرسىز سۈپ. قۇسۇرى، ئەيىبى يوق؛ قۇسۇرى بولمىغان: قۇسۇرسىز ئادەم. * ئۆزىنىڭ بوسۇغىسىدىن كىرىپلا خوجايىن خېنىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى سېزىۋالغانلىقىنى، گورىيۇنى قۇسۇرسىز ئەر دەپ ھېس قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. * مەن ئۇنىڭ قۇسۇرسىز بولۇشىنى تەلەپ قىلمەن.

قۇسۇش ① «قۇسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② ئى <تب> دىئافراگما گۆشى ۋە قورساق مۇسكۇلىنىڭ تۇيۇقسىز قىسقىرىشى تۈپەيلىدىن ئاشقازاندىكى يېمەكلىكلەر بېسىمغا ئۇچراپ قىزىلئۆڭگەچ، ئېغىز بوشلۇقى ئارقىلىق تەن سىرتىغا چىقىدىغان بىر خىل ھادىسە. ئادەتتە ئۇ مەركىزىي مەنبەلىك قۇسۇش ۋە رېفلېكسلىك قۇسۇش دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

قۇسۇشماق «قۇسماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇسۇق ئى. ئاشقازاندىن يېنىپ كەتكەن، قۇسۇپ تاشلانغان نەرسە؛ قەي: كېسەل مەھبۇس ئۇشتۇمتۇت قان قۇسۇۋەتتى. ئوسمان بىلەن قادىر يۈگۈرۈپ بېرىپ، كېسەلنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئېغىزىغا چاپلاشقان قان ئارىلاش قۇسۇقنى ئېرتتى.

قۇش ئى <زوئول> ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ بىر سىنىپى. تېمپېراتۇرىسى تۇراقلىق بولىدۇ. تۇخۇم تۇغۇپ كۆپىيىدۇ. ئېغىزىدا چىشى يوق، پۈتۈن تېنىدە پەي-تۈكلەر ۋە كۆكرىكىدە تۆش ئۆسۈكى بولىدۇ. ئالدى ئايىغى قاناتقا ئۆزگەرگەن، ئارقا ئايىغى بىلەن ماڭىدۇ. قۇشلار ئومۇمەن ئۇچالايدۇ. بەزىلىرىنىڭ قاناتلىرى رودىمېنتلاشقان بولۇپ ئۇچالمايدۇ. قۇشلارنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئاق قۇشقاچ، قارلىغاچ، لاچىن، توخۇ، ئۆردەك، تۆگىقۇشى قاتارلىقلار قۇش تىپىغا كىرىدۇ.

قۇش بۇرۇن بۇرنى قۇشنىڭ بۇرنىغا ئوخشاش، ئەگمەچ بۇرۇن؛ ئىلمەك بۇرۇن: سېمىز، سۇزۇك بۇغداي ئۆڭلۈك، قۇش بۇرۇن، ئوتتۇرا بوي كەلگەن بۇ ئادەم ئىسسىق ئۆيگە كىرىشى بىلەن تەڭ دۇگدىيىپ يېقىلغىلى تاس قالدى، ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

قۇش خوجىلىقى ھەر خىل ئۆي قۇشلىرى بېقىپ ئۆستۈرۈلىدىغان فېرما.

قۇشباش سۈپ [قۇش+باش] قۇشنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان، قۇش بېشى شەكلىدىكى: قۇشباش ئېگەر.

قۇشباش ئېگەر ئېگەرنىڭ قەدىمىي بىر خىلى. پوختا ياغاچتىن ئالدى قېشىنى قۇشنىڭ بېشىغا ئوخشىتىپ، كەينى تەرىپىنى يېرىم دۈگىلەك شەكىلدە ياپىلاق قىلىپ چېپىپ ياسىلىدۇ. بۇنىڭ بېشى ۋە باشقا جايلىرىغا ئالاھىدە چىرايلىق نەقىش قۇيۇلغان بولىدۇ.

قۇشبېگى ئى [قۇش+بەگ+ى] تارىس. پادىشاھ ئوۋغا چىققاندا ئىشلىتىدىغان قارچىغا، بۈركۈت، شۇڭقار، لاچىنلارنى باققۇچىلارغا قارىغۇچى ۋە ئۇلارغا نازارەت قىلغۇچى كىشى.

قۇشتەك رەۋ. ناھايىتى يەڭگىل، يېنىك؛ كەيپى جايىدا: بۈگۈن مەن قۇشتەك قۇيۇپتىمەن.

قۇشچى ئى. ئوۋ قۇشلىرىنى باقىدىغان ۋە ئوۋ قۇشى بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى: باللار قۇشچى بوۋاينىڭ بۇيرۇقى بويىچە ھەر خىل – ھەر ياڭزا موگۇلارغا ئۆزىنى ئاتاتتى.

قۇشچىلىق ئى. ھەر خىل ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش، ئۆستۈرۈش، يېتىشتۈرۈش كەسپى، ئىشى: قۇشچىلىق فېرمىسى.

قۇشخانا ئى. قوي، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى بوغۇزلاپ سويۇشقا تەييارلانغان مەخسۇس جاي: ئۇلار ئەتىگەندىلا ماللىرىنى ھەيدەپ قۇشخانىغا قاراپ ماڭدى. * بۇلار بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ، مەلىكىنىڭ شەھىرىگە بېرىپتۇ. ئىت قۇشخانىغا بېرىپ جان بېقىپتۇ. مۇشۇك بولسا پادىشاھنىڭ ئوردىسىنى تېپىپ، مەلىكىنى تونۇۋاپتۇ.

قۇشقاچ ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. بېشى يۇمىلاق، قۇيرۇقى قىسقا، تۇمشۇقى كونۇس شەكىلدە، بېشىنىڭ چوققىسى بىلەن بويىنى زىغىر رەڭ، دۈمبىسى قوڭۇر ۋە ئۈستىدە قارا قوڭۇر ئارىلاش كەلگەن سەپكۈنلىرى بولىدۇ. قۇيرۇقى توق قوڭۇر، قىسقا ھەم كىچىك كېلىدۇ. ئۇزاققا ئۇچالمايدۇ، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. دان ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

قۇشقاچ تىللىرى چىقماق ۋىچىرلاپ توختىماي سۆزلىمەك، ئىنچىكە تىللىرى چىقىپ كەتمەك: – خېنىم، بۈگۈن سىلىگە نېمە بولدى، قۇشقاچ تىللىرى چىقىپ كېتىپتۇغۇ، – دېدى ئايىمخان.

قۇشقاچ جېڭى <ھەرب> پارتىزانلىق ئۇرۇشنىڭ بىر خىل ئەپچىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، پارتىزانلار بىلەن ئاما كىچىك بىرلە شمىلەرگە بۆلۈنۈپ، خۇددى قۇشقاچلاردەك ھەرىكەتچان بولۇپ، دۈشمەننى تالاپەتكە ئۇچرىتىدۇ، خورىتىدۇ، قالايمىقانلاشتۇرىدۇ ۋە چارچىتىدۇ.

قۇشقاچ گۆشمۇ گۆش « ھەرقانچە ئاز، كىچىك بىرنەرسىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق قىممىتى، رولى تىرىكچىلىك ئۇچۇن پايدىسى بولىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: – مانا، مانا! ھۆكۈمەت دېگەننىڭ مۇشۇ يەرلىرى قالتىس ئادىل جۇمۇ! – نەبى باياتىنقى خاپىلىقنى تېزلا ئۇنتۇدى، – قۇشقاچ گۆشمۇ گۆش دەپتىكەن، ھى... ھى... ھى... شۇنداق قىلىپ پۇلنى قاچان بېرىسلەر؟

قۇشقاچ ئوپېراتسىيىسى ئوخشاش بىر خىل، بىر تىپتىكى بىرەر نۇقتىنى، جاينى تەكشۈرۈش، بىرنەرسىنى سىناق قىلىش، بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى تەجرىبە قىلىپ كۆرۈش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق باشقىسىنىڭ قانداقلىقىغا، قانچىلىك ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىش، قانداقلىقىنى بىلىش: قۇشقاچ ئوپېراتسىيىسى قىلماق. * ئۇلار قۇشقاچ ئوپېراتسىيىسى ئۇسۇلىنى قوللىنىپ،

نۇقتىلىق قىلىپ كىچىك دېھقانچىلىق دۇينىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

قۇشقاچتەك سۈپ. چوڭلۇقى قۇشقاچچىلىك كېلىدىغان، كىچىككىنە: قۇشقاچتەك گۆش. * بازارلىق ئاش ئىسمى-جىسمىغا لايىق بولمايدۇ. لېكىن، ھەر ھالدا بىرقاچا ئاشنىڭ تۆپىسىدە قۇشقاچتەك بىر پارچە گۆش بىللىغۇ، يەنە ھەر ھالدا ياغدا ئېتىلىدۇ ئەمەسمۇ؟!

قۇشقاچتىل ئى [قۇشقاچ+تىل] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ياتما ياكى يېرىم ياتما. تۈۋىدىن كۆپ شاخلايدۇ، بوغۇمى ئېنىق، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، شەكلى تۆمۈنسىمان ياكى سوقىچاق، تولۇق گىرۋەكلىك. گۈلى كىچىك، ھال رەڭ. ئۇرۇق مېۋىسى ئۈچ قىرلىق، رەڭگى قارا. يەر ئۈستى قىسمى دورا بولىدۇ، ھۆل ئىسسىقنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە.

قۇشقاچتىلى ئاش خېمىرنى نېپىز يېيىپ تەييارلىغاندىن كېيىن ئۈچ بۇرجەك قىلىپ (قۇشقاچ تىلىدەك) كېسىپ، تەڭشەلگەن شورپىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۇيۇقئاش.

قۇشقونماس ئى [قۇش+قونماس] <بوت> غول، يوپۇرماقلىرىدا ئۆتكۈر تىكەنلىرى بار ۋە قۇشلارنىڭ قونۇشىغا قولايسىز بولغان ئۆسۈملۈكلەر.

قۇشقۇن ئى. ئېگەر، چوم، ئۇچۇلۇقلارنىڭ ئالدى تەرەپكە كېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇلاغنىڭ قۇيرۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ تارتىپ قويۇلىدىغان تاسما، ئۇلاك.

قۇشقۇنغا يوق قىسلىغاندەك مۇناسىۋەتسىز ئىشقا ئورۇنسىز ئارىلىشىۋالغانلىقىنى بىلدۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان ئوخشىتىش ئىبارى-سى: رابىخان: — ئەجەب ئارىلاشتى بۇ ئادەم، قۇشقۇنغا يوق قىسلىغاندەك، — دېدى-دە، پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى.

قۇشقۇنغا ئولتۇرماق ئىش-ھەرىكەتكە ۋەدە بېرىپ قويۇپ ياكى قىلىشقا كىرىشىپ كېيىن كەينىگە يېنىۋالماق: پاتمە ئاۋۋال بىر ئۇبدانىدى، نېمىشقا ئەكبەر كەلگەندىن كېيىنلا قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالدى. * ئۇ باشتا دېھقانلارغا تەشۋىق قىلىپ يۈردى، كۆرەشكە ئاتلىنىدىغان پەيتتە بىردىنلا قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالدى.

قۇشقۇن يانبېغى قۇشقۇننى ھارۋىنىڭ شوتىسىغا باغلايدىغان تاسمىسى ۋە ياكى شۇ تاسمىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلگەن باشقا نەرسە.

قۇشلاتماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇشلاشماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇشلانماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇشلىماق پ ① ئوۋ قۇشلىرىنى توشقان قاتارلىقلارنى تۇتۇشقا سالماق، ئوۋ قۇشلىرى بىلەن ئوۋ ئوۋلىماق: ئوۋ قوشۇنى قايناپ كەتتى، ئىت قويۇۋېتىدىغانلىرى ئىت قويۇۋەتتى، قارچىغا قۇشلايدىغانلىرى قارچىغا قۇشلىدى. * قۇبلەي بېشىنى چىقىرىپ، ھېلىقى تۈرنىنى كۆردى-دە، دەرھال قارچىغىنى قۇشلىدى. * قارچىغام قۇشلاي سېنى، ياخشىغا چۈش، ياخشىغا چۈش. سۇدا ئۆردەك، باغدا پاختەك، ئىزدەپ بېرىپ سوخسۇرغا چۈش. * ئۈزۈلمەيدۇ خۇدايىمنىڭ تاناسى، خىيال قىلىڭ سەن دېگەن كىم بالاسى؟ يېڭىدىن بىر قارچىغىنى قۇشلاپسەن، شۇ بولدىمۇ كۆيگۈنۈمنىڭ داۋاسى! ② كۆچمە. قۇترىتىپ كۈشكۈرتۈپ ئەۋەتمەك، يولغا سالماق:

قۇشبېگى غوجاملارنىڭ يىگىتىنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ ئەندىشە قىلىپ، ئۆز ئادەملىرىنىڭ ئازلىقىنى پەملەپ، ئاللا دەرگاھىغا تەۋەككۇل قىلىپ، يىگىتلىرىنى توپ-توپ قىلىپ ھەر تەرەپكە قۇشلىدى. * رەۋىخان خۇددى ۋىستۇالاقنىڭ ئۆپكىسىنى يېگەندەك، ئاغزى بېسىقماي بىر تالاي ۋالاقلىشىپ گۈلقىزنى قۇشلىدى، گۈلسۇمخانمۇ ئۇنىڭغا يان بېرىپ، قىزنى قايتىشقا قىستىدى. ③ كۆچمە. سەلب. قولغا كەلتۈرمەك، قولغا چۈشۈرمەك؛ ئويىنماق: قىز قۇشلىماق. * — ئىلىنغاننى قۇرۇق قويمايدۇ دەپ تەگكۈزۈۋاتقىنىنى قارا، ساۋاقداشلىققا خائىنلىق قىلىپ گۈلشەننى قۇشلىغان ئۆزۈڭ، دېمەك قۇرۇق قويماپسەن-دە، ۋۇي نائىنساپ، قارا يۈز! — دەپ چاقچاق قىلدى تىلىۋالدى يارىسىغا تەگكۈزۈپ.

قۇشناچ ئى. ئىمام-مەزىن، ئاخۇن، موللا ۋە شۇنىڭدەك ياشقا چوڭراق بولغان دىنىي زاتلارنىڭ مەزلۇملىرىنى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: قۇشناچىمنىڭ ئېشىنى ئوخشاتقان موللىكامنىڭ ئوتىيېشى (ماقال). * قۇشناچىم نېمە قىلار، تىكىپ-سۆكۈپ ئىش قىلار (ماقال). * — قېنى ئىمام ئاخۇنۇم، چايغا باقسىلا، — دېدى ئۇ سىلىققىنا، — قۇشناچىمنىڭ ئەھۋالى قانداقراق. * نورۇز كەلدى جاھانغا، بېرىپ ئېيتقىن ئاتاڭغا. ئاتاڭ بەرسۇن بىر تەڭگە، ئاپىرىپ بەرگىن موللاڭغا. موللاڭ بەرسۇن قۇشناچقا، قۇشناچ سالسۇن ساقدۇققا.

قۇل ئى ① تارىس. ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىدىكى جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە خۇسۇسىي مۈلۈك، مال-دۇنيا قاتارىدا ئېلىپ سېتىلغان، تەقدىرى پۈتۈنلەي قۇلدارغا قاراشلىق بولغان، ئۆزى ھېچقانداق ھوقۇق ۋە مال-مۈلۈككە ئىگە بولمىغان چاكار: قۇل بازىرى. * ئىلىم پەلسەپە بىلەن شۇغۇللانغان بەزى ئادەملەر قۇللۇقتا (تۇغما) قۇللاردىنمۇ ئېشىپ چۈشىدۇ. بۇلارنىڭ بىلىمىدىن پايدا كەلمەيدۇ، بۇنداق ئادەملەر باشقا ئالىملار ئۈچۈن ئۇياتتىن باشقا نەرسە ئەمەمەس. (—فارابى) * بۇ ماللارنى قېچىر مىنگەن بىر ھەبەش قارا قۇل ئېلىپ كېلىۋاتقانىكەن. * ئاقساقالنى تىللىدىم، بىزگە قىلدى كۆپ زورلۇق. لاشمانلىققا بارمايمىز، سېتىۋالغان قۇلۇڭ يوق. ② كۆچمە. بىركىمگە، بىرنەرسىگە قاتتىق بېرىلگەن كىشى، ئۇنىڭ پىدائىيسى: خوتۇن كىشى — تۆت تامنىڭ قۇلى (ماقال). * — ئۇ بىر كاپام ئاش بىلەن بىر پارچە پوشكالنىڭ قۇلى-دە، — دەپتۇ مۆمىن. * كۆيدۈما، كۆل بولدۇما، ئىشقىڭدا بۇلبۇل بولدۇما، بۇ سىينىڭ پەيلى خۇيۇڭغا ئۆلگۈچە قۇل بولدۇما.

قۇل بولماق قۇلغا ئايلانماق: يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قانۇن بويىچە قۇللارنىڭ پەرزەنتلىرى يەنىلا قۇل بولاتتى. * قوللىرىڭغا قونغىلى قۇرغۇيۇڭ بولاي. كەلسەڭ، يارىم، ئالدىڭدا قۇللىرىڭ بولاي.

قۇل قىلماق قۇلغا ئايلاندۇرماق: بۇ جاللاتلار ئاماننى ئىگىسىز قۇل قىلىۋېلىش ئۈچۈن، سېنى ئىشقا يارىماس دەپ يوقاتماقچى بولۇۋاتىدۇ. * ئۇلارغا مەلۇمكى، ئەقىل خەتەرلىك، ھوشيارنى قۇل قىلىپ بولمايدۇ ئاسان. ئۇيغىتىپ قويىدۇ باشقىلارنىمۇ، ئۇيقۇدىن بالدۇرراق ئويغانغان ئىنسان.

قۇلا ① سۈپ. قوڭۇر سېرىق (ئاتنىڭ رەڭگى ھەققىدە): قۇلا ئات. قۇلا بايتال. قۇلا تايچاق. * — مانا بۇ سۇتۇق بۇغراخانغا ئەرزىمىگەن سوۋغىمىز، — دېدى خان قۇلا ئارغىماقنى كۆرسىتىپ. ② ئى. شۇنداق رەڭلىك ئات: نېملەرىندۇر دېدى ئاز-تولا، تارتتى تىزگىنىنى ئايلاندى قۇلا.

قۇلاق ئى ① <ئانات> ئاڭلاش ئورگىنى.

ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ قۇلىقى تاشقى قۇلاق، ئوتتۇرا قۇلاق ۋە ئىچكى قۇلاق دەپ ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. ئىچكى قۇلاق ئاڭلاش سېزىمىنى بىر تەرەپ قىلىشتىن سىرت يەنە بەدەننى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ: قۇلاقتا تۇتماق. قۇلاق ئاقماق. قۇلاق پەردىسى. قۇلاق سۇپىرىسى. * قۇلاق ئاڭلىغاننى كۆز كۆرەر (ماقال). * ياسىن قادىرنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمە دەپ پىچىرلىدى. ② بەزى نەرسىلەرنىڭ ئېلىپ قويۇش، كۆتۈرۈش قاتارلىقلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى: چېلەكنىڭ قۇلىقى. داسنىڭ قۇلىقى. * قازاننىڭ قۇلىقى تۆت (ماقال). * قورقۇنچاق قاسىم ئىككى پاي ئۆتۈكنىڭ قۇلىقىنى يىپتا چىگىپ بوينىغا ئېسىپ، يەنە خائىنىنىڭ چۇچۇنچە چاپىنىنى سالدۇرغىلى باشلىدى. ③ بەزى باش كىيىملىرىنىڭ قۇلاقنى يېپىپ تۇرۇش ياكى ئىسسىتىش ئۈچۈن چۈشۈرۈپ قويۇلىدىغان ئۇزۇن قىسمى: ئۇ ئېھتىمالىم سۆزىدە خېلى ئالدىراپ قالغان بولسا كېرەك، ئىككى قۇلىقىنى كەينىگە قايرىپ باغلىۋالغان قۇلاقچىسىنى بېشىدىن ئالدى، ئۇنىڭ پېشانىلىرىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈنەتتى. ④ بەزى مېخانىزم ۋە مۇزىكا ئەسۋابلىرىنىڭ بۇراپ ئىشقا چۈشۈرۈش ياكى سازلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى: دۇتارنىڭ قۇلىقى. ساتارنىڭ قۇلىقى. * ئۇ رادىئونى قولىغا ئېلىپ، قۇلىقىنى بۇرىدى، ئۇنىڭدىن قانداقتۇر ناخشىلار ئاڭلاندى. ⑤ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ دەسلەپكى چىقارغان يوپۇرمىقى، بەرگى ياكى بىخى: ۋادىنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسىگە يېڭى ھۆسن قوشۇپ، يېشىل مەخمەلدەك يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆممىقوناق مايسىلىرى ئۈچ قۇلاق بولۇپ ئۆستى. * ئۆمەر نۇرغۇنلىغان كىچىك سۇلياۋ خالتىلاردىن ئۈنۈپ چىققان قاپقارا ئىككى قۇلاق مايسىلارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ سورىدى.

⑥ كۆچمە. تىڭتىڭچى: ئۇ قولغا ئېلىنىشتىن بۇرۇن جىڭساجۇينىڭ چوماقچىلار ئەترىتى ئۇنى قىستاپ قۇلاق بولۇشقا، تىڭتىڭلاپ جەمئىيەت ئەھۋالىدىن مەلۇمات بېرىپ تۇرۇشقا تەكلىپ قىلغان. * بىلال ئەزىزى ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ: — ھازىر گومىنداڭ ساقچى ئورگانلىرى ئىشپىيونلۇق تورىنى ھەممە يەرگە تەكشى يېيىۋەتتى، قۇلاقلىرىنى شەھەر، ناھىيە، يېزا ۋە يول بېكەتلىرىگە تېرىقتەك تېرىۋەتتى، — دېدى.

قۇلاق ئاغرىتماق ئاۋارە قىلماق، بىزار قىلماق: قۇلاقنى ئاغرىتىدىغان گەپلەر. * بىز تۇرغان بازارنىڭ يېنىدىكى «ھەزرىتى پىر» دېگەن يەردىن كېلىپ دۇكىنىمىزدا لەڭمەن يەيدىغان بىر دېھقان بالا «ئايشەمخانغا كۆيۈپ قالدىم» دەپ ئاپامنىڭ قۇلىقىنى ئاغرىتقىلى تۇردى.

قۇلاق ئاقماق <تىب> قۇلاق ئېقىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كىشىلەرنىڭ قۇلىقىدىن يىرىڭلىق سۇيۇقلۇقلار ئېقىپ چىقماق.

قۇلاق ئاڭلىمىغان پەقەت ئاڭلاپ باقمىغان، بۇرۇن ئاڭلىمىغان: ئەلمىساقتىن تارتىپ، قۇلاق ئاڭلىمىغان يېڭى-يېڭى گەپلەرنى ئاڭلاپ، تالاش-تارتىش قىلىشىدۇ.

قۇلاق پەردىسى <ئانات> سىرتقى ئاڭلاش يولى بىلەن ئىچكى قۇلاق ئارىسىدىكى تۇخۇم شەكىللىك پەردە. تالالىق توقۇلمىلاردىن تۈزۈلگەن. 0.1 مىللىمېتر قېلىنلىقتا بولۇپ، سىرتقى ئاۋاز دولقۇنىنىڭ تەسىرىدىن تىترەپ، تاۋۇشنى ئاڭلاش سۆڭەكلىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ.

قۇلاقتا تۇتماق ئۇنتۇپ قالماي ئەستە ساقلىماق قوبۇل قىلماق، ئەمەل قىلماق:

سەن مېنىڭ گېپىمنى قۇلاقتا تۇتقىن، جۇمۇ. * ئاۋۇ قاسىم جىرتاقمۇ ياخشى ئادەم ئەمەس. ئۇ شۇجىنىڭ تەربىيىسىنى قۇلاقتا تۇتماي بىرقانچە قېتىم خوتۇن يەڭگۈشلەپ بولدى.

قۇلاقتا ساقلىماق ← **قۇلاقتا تۇتماق**: – سەن ئاتاڭنىڭ گېپىنى قۇلاقتا ساقلا، زىيان تارتمايسەن، – دېدى ئانا. * بىزنىڭ ئۆيلەر بۇلاقتا، قىغ توشۇيمىز ئۇلاغدا. سۆيگەن يارنىڭ سۆزىنى چىڭ ساقلايمەن قۇلاقتا.

قۇلاق تۈۋىدە يېقىن ئارىلىقتا، ناھايىتى يېقىن يەردە: – سىلەر ئۇيۇن كۆرۈشكە دەخلى قىلىۋاتىسىلەر، – دېدى ئارقىمىزدىن بىر كىشى دەل قۇلاق تۈۋىمىزدە شىۋىرلاپ. * قۇلاق تۈۋىمدە قانداقتۇر بىر ئاۋاز ئاڭلىنىۋاتقاندەك بولدى، بۇ ئاۋاز مېنى مەسخىرە قىلىۋاتاتتى.

قۇلاق تىكمەك دىققەت بىلەن قۇلاق سالماق؛ قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلىماق: ھەممە بىرپەس شۈك بولۇپ، قۇلاقنى قازانچى غولى تەرەپكە تىكتى. * ئۇ بالىنى سەل تەخىر قىلىپ تۇرۇشقا ئۈندەپ مۇزىكىغا قۇلاق تىكتى.

قۇلاق تىنچ «ھەر خىل ياخشى-يامان گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ، قۇلاقنى ئاغرىتىدىغان، ئاۋارىچىلىك تاپىدىغان ئىش يوق، خاتىرجەم» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئېشىكى يوق موللامنىڭ قۇلىقى تىنچ (ماقال). * سارىخان ئايلامنى قايتۇرغىنىم راست، ۋە لېكىن سىلىمۇ ئەمەس چەتتە ھېچ. دېگەنىغۇ توختىتاخۇن تۇتتى يامان يول، قىز بەرسەك بولمايدۇ ھەرگىز قۇلاق تىنچ.

قۇلاقتىن قۇلاققا ئاڭلانماق بىرەر ئىش، خەۋەر قاتارلىقلار بىر كىشىدىن يەنە بىر كىشىگە يەتمەك، بىرىدىن بىرىگە تارقالماق، ھەممە كىشىنىڭ قۇلىقىغا يەتمەك: بۇ ئىش قۇلاقتىن قۇلاققا ئاڭلىنىپ شەھەرگە بىر كەلدى.

قۇلاقتىن كەتمەك قېرىلىق يېتىپ قۇلىقى ئېغىرلىشىپ قالماق، قۇلاق ئاڭلىماس بولۇپ قالماق: بوۋاي قۇلاقتىن كەتكىنى بىلەن، كۈچ-قۇۋۋىتىدىن كەتمىدى.

قۇلاق سالماق ئاڭلىماق، ئىشتمەك: ياخشى گەپكە قۇلاق سال، يامان گەپكە ياماق سال (ماقال). * – ئاق ئىت، كۆك ئىت – ھەممىسى بىر ئىت. ئۆرۈمچىدىن كەلگەن ئامبال بىزنىڭ ئەرزىمىزگە قۇلاق سالامتى! – دېدى ياشراق بىرى. * ۋاقىت، پۇرسەت غەنىيمەت ئەقلىڭنى يىغ ئۆزۈڭگە. قىلغىل ئەمدى بىر خىزمەت، قۇلاق سالغىن سۆزۈمگە.

قۇلاق سۇپرىسى <ئانات> تاشقى قۇلاقنىڭ بىر قىسمى. ئاساسەن كۆمۈرچەكتىن تۈزۈلگەن. ئاۋاز دولقۇنىنى يىغىش رولىنى ئوينايدۇ.

قۇلاق سېغىزى <تىب> تاشقى قۇلاق يولى ئىچىدىكى تېرە ماي بېزى ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان مومسىمان ماددا. سېرىق كېلىدۇ. قۇلاق ئىچىدىكى ئىنچىكە تۈكلەرنى نەمدەش ۋە ھاشاراتلارنىڭ قۇلاق ئىچىگە كىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش روللىرىنى ئوينايدۇ.

قۇلاققا ئالماق قوبۇل قىلماق، ئېسىدە تۇتماق؛ قۇلاقتا ساقلىماق: قۇلاققا ئال بۇ پەندىمنى ئەزىزىم! ئۆزۈم بىلگەننى ئەيتتىم پۈتتى قەرزىم.

قۇلاققا سىڭمەك قۇلاق كۆنۈپ، چۈشىنىشلىك بولۇپ قالماق.

قۇلاق قاقتى گەپ قۇلاقتىن قۇلاققا ئاڭلىنىپ يۈرگەن پىتنە-پاسات، سۆز-چۆچەك: شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئانىسى، چوڭ قىزى تۇرسۇنخان بىلەن ئەڭ كىچىك قىزى قەمبەرنىسا ھەققىدىمۇ قۇلاق قاقتى گەپلەرنى ئاڭلاپ قالدى.

قۇلاق قاقماق ① ئىككى قولنىڭ بارمىقىنى قۇلىقىنىڭ يۇمشاق يېرىگە تەگكۈزمەك: مەسچىت پەشتاقلىرىدا ۋاقتى تەرەت چاقىرىقىنى بەجا كەلتۈرۈپ بولغان مەزىنلەر بىرئازدىن كېيىن قۇلاق قېقىپ، ئارقىمۇئارقا ئەتىگەنلىك بامدات نامىزى ئۈچۈن ئەزان توۋلاشقا باشلىدى. ② قۇلىقىغا گەپ قىلماق، قۇلىقىغا بىرنېمە دېمەك، پىچىرلىماق: «ئەمدى ئاستا كېتىۋالاي» دەپ تۇرغان كۈنلىرىمىزنىڭ بىرىدە كىمدۇر بىرى قۇلاق قاقتى، «ھە!» دېسەم، «بىرچۈك كىشىنىڭ ئۆزلىرىگە ئازراق ھاجىتى چۈشۈپ قېلىپتۇ» دەيدۇ. ③ يوشۇرۇن كېلىشىۋالماق، دېيىشىپ قويماق: ئۇلار قىزنى تالاق قىلىۋالغۇچە بىز ئالدىغا ئۆتۈۋالايلى، دېيىشىپ، يەنە بىر ئوبدانلا يەردىن قۇلاق قېقىشتۇق. * ئۇ يەنە بىر تەرەپتىن «مۆمىن سىڭىللار بىلەن قۇلاق قېقىشىۋاپتۇ» دېگەنىمۇ كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

قۇلاققا كىرمەك ئاڭلانماق، ئىشىتىلمەك: ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىققان «ھاي دېدەك!» دېگەن ئاۋاز قىزنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالدى. * ھازىر ئاپىسىنىڭ قىلىۋاتقان گەپ-سۆزلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى.

قۇلاققا مۇشتلىغاندەك قۇلاققا قەتئىي ياقمايدىغان؛ چىرايلىق، يېقىملىق ئاڭلانمايدىغان؛ قوپال، يېقىمسىز (گەپ-سۆز، ناخشا قاتارلىقلار ھەققىدە): قۇلاققا مۇشتلىغاندەك گەپ قىلماق. * ئۇنىڭ گېپى قۇلىقىمغا مۇشتلىغاندەك تۇيۇلدۇ.

قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك ← **قۇلاققا مۇشتلىغاندەك**: ئۇ ھەمىشە قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك گەپ قىلىدۇ. * ناخشا دېگەننى يېقىملىق ئېيتالىسا بىر گەپ، ئەگەر يېقىملىق، ياخشى ئېيتالمىسا، قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىنىدۇ.

قۇلاققا ياقماق قۇلىقىغا خۇش ياقماق، قۇلىقىغا ياخشى ئاڭلانماق: — بولۇپتۇ. قۇلىقىغا ياقىدىغان گەپنى قىلاي! — دېدى رەقىپ. * نادانلىق ئالدىنىشنىڭ ھەمراھى. قالايمىقان بىلجىرلاشلار پەقەت بىلىمسىزلەرنىڭلا قۇلىقىغا ياقىدۇ.

قۇلاققا يەتمەك ئاڭلاپ قالماق، قۇلىقىغا كىرمەك، خەۋەر تاپماق: كېيىن بۇ گەپلەرنىڭ پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇكامغا ئاز-تولا پۇل بېرىپ: — كۆزدىن تېز يوقال! بولمىسا سېنى شاھقا مەلۇم قىلىپ دارغا ئاستۇرىمەن دەپ شەھەردىن قوغلاپتۇ.

قۇلاق قۇلۇلىسى <ئانات> ئىچكى قۇلاقنىڭ بىر قىسمى. ئورنى ئىچكى قۇلاقنىڭ ئەڭ ئالدى تەرىپىدە بولىدۇ. شەكلى ئۈزۈم قۇلۇلىسىنىڭ قېپىغا ئوخشايدۇ، ئىچكى قىسمىدا لىمفا ۋە ئاڭلاش نېرۋىلىرى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئاڭلاش سېزىمىنىڭ قوبۇل قىلغۇچى ئاپپاراتى ھېسابلىنىدۇ.

قۇلاق كولىغۇچ قۇلاقنىڭ ئىچىدە يىغىلىپ قالغان كىر، يىرىڭلارنى كولاپ ئېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چۆمۈچ شەكىللىك بۇيۇم: قۇلاق كولىغۇچ ياسىماق. قۇلاق كولىغۇچ سېتىۋالماق. * ياسىن ئاكا ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا، ئۇستىرىدىن تارتىپ تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

قۇلاق كۆرسىتىپ مۈڭگۈز چىقارماق ← **گۆش كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتماق**: — ئۇنىڭ قىلىۋاتقانلىرى ھىيلىگەرلىك، — دېدى خوتۇنۇم جاۋابەن، — ئۇ بىزنى شىلاۋاتىدۇ. ھازىرچە قۇلاق كۆرسىتىپ، كېيىن مۈڭگۈز چىقارماقچى.

قۇلاق كىرى <تىب> ← **قۇلاق سېغىزى**.

قۇلاق گىجىكى <ئانات> قۇلاق سۇپىرد-

سىنىڭ ئېگىلىپ تۇرغان قىسمى.

قۇلاق مولللسى مەخسۇس مەكتەپ-مەدرىسىتە ئوقۇماي، ئوقۇغان، بىلگەنلەردىن ئاڭلاپ بىلىۋالغان كىشى: دادام ئانچە ساۋاتلىق بولمىسىمۇ، قۇلاق مولللسى ئىدى. ئۇ نامازنى كۆپ ئوقۇيتتى. * قىشنىڭ ئۇزۇن ئاخشاملىرى دادام قۇرداشلىرى بىلەن ئەدەبىيات ۋە تارىخ كىتابلىرىنى ئوقۇپ، سۆھبەت قۇرغاندا قۇلاق مولللسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىنى تىڭشىدىم.

قۇلاق مونچىقى <ئانات> تاشقى قۇلاق ئېغىزىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى بۆرتمە. كۆمۈرچەك ۋە تېرىدىن تۈزۈلگەن، تاشقى قۇلاق ئېغىزىنى يېپىش تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتمەك قۇلاقنى ئاڭلىيالماس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: ئۇلار مۇشۇ بىر-ئىككى كۈن ئىچىدىلا مىسلىسىز چوڭ ئۆزگىرىشنىڭ، ئۆزلىرى ئويلىغان-ئويلىمىغان ئاجايىپ ۋەقەلەرنىڭ بولۇشىنى، جاھاننىڭ قىياپىتى قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكۈدەك شاۋقۇن-سۈرەن بىلەن بىردىنلا ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشىنى كۈتۈشتى.

قۇلاقنى دىڭ تۇتماق زېھنىنى مەركەزلەشتۈرمەك، دىققىتىنى يىغماق؛ دىققەت بىلەن ئاڭلىماق: ھاشىم ئاكام قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ، ناخشىنى باشتىن-ئاخىر ئاڭلىدى. * كاتىپلار، تېز بولۇڭلار، قۇلاقنى دىڭ تۇتۇپ، زىر-زەۋىرىنىمۇ چۈشۈرۈپ قويماي خاتىرىلىۋېلىڭلار.

قۇلاقنى سوزماق ① بىرەر ئىشنى ئاڭلاشقا، ئۇقۇپ بېقىشقا قۇلىقىنى دىڭ تۇتماق، ئۇقۇپ بېقىشنىڭ كويىدا بولماق: ئۇ ئىشنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن قۇلىقىمىزنى خېلىلا سوزۇپ باقتۇق، ئەمما ئۇقالمىدۇق. ② دەككىسىنى بېرىپ قويماق، ئەدىبىنى بەرمەك.

قۇلاقنى قۇلاققا ياقماق يېقىن كېلىپ، پەس، تۆۋەن ئاۋازدا گەپ قىلماق؛ قۇلىقىغا پىچىرلىماق: كېچىسى قۇلاقنى قۇلاققا ياق، كۈندۈزى ئەتراپىڭغا باق (ماقال).

قۇلاقنى قىزىتماق تولا گەپ ئاڭلاتماق، تولا گەپ قىلىپ، ئاڭلىغۇچىنى بىزار قىلىۋەتمەك: قىز چوڭ بولسا قۇلاقنى قىزىتىدىغان كىشىلەرمۇ كۆپىيىدۇ. * ئاپرىلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئانىسى ئۇنىڭدىن: — قىزىم ھېلىقى يىگىتنىڭ يوقاپلا كەتتىغۇ؟ قولۇم-قوشنىلارمۇ پاتەمخان پۇلۇنى قاچان يەيمىز دەپ قۇلاقنى قىزىتقىلى تۇردى، دەپ سوراپ قالدى.

قۇلاقنىڭ تۈپىسىنى قېقىۋېتىپ سەگەك بولۇپ، ھوشيار بولۇپ، دىققەت بىلەن: ئۇ ئەزالارغا: « قۇلىقىڭلارنىڭ تۈپىسىنى قېقىۋېتىپ ئاڭلاڭلار، بىزنىڭ پارتىيە ياچېيكىسى قارلىق تاغدىكى تىلسىمنىڭ سىرىنى ئېچىشقا، يېڭىيەردە سۇسىزلىقنىڭ دەردىنى تۈگىتىشكە بەل باغلىدى »، — دېدى.

قۇلاقنى يارماق ناھايىتى قاتتىق ئاڭلانماق، قۇلاققا ئۇرۇلماق: ماشىنىغا ئورنىتىلغان رادىئو كانايلىرىنىڭ يۇقىرى ئاۋازى قۇلاقنى ياراتتى. * ئاۋات بازارغا كىرسىڭىز، ئاشپەزلەرنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىرىغان ئاۋازلىرى قۇلاقنى يېرىپ، ھەر خىل تائاملارنىڭ خۇش پۇرىقى ئىشتىھانى ئاچاتتى.

قۇلاقنى يوپۇرماق ئاڭلىماسقا، بىلمەسكە سالماق: — شەۋكەت، — دېدىم مەن سەممىي ھالدا، — بىز مۇنداق قۇلاقنى يوپۇرۇپ يۈرۈۋەرسەك بولمايدۇ. * — بىز ئۇنى بىلىپ تۇرۇپ قۇلىقىمىزنى يوپۇرۇپ يۈرسەك گۇناھكار بولمايمىزمۇ؟ — دېدى ھوشۇر ئىمام.

قۇلاقنى يېمەك ← **قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتمەك.**

قۇلاق ئېقىش <تىب> قۇلاقتىن

يىرىڭلىق سۇيۇقلۇق ئاقىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا ئاڭلاش سېزىمى تۇسقۇنلۇققا ئۇچراش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. كۆپىنچە بالىلاردا بولىدۇ.

قۇلاق يۇتقۇنچاق نەيچىسى <ئانات> ئوتتۇرا قۇلاقتىن تۆۋەندىكى يۇتقۇنچاققا تۇتىشىدىغان نەيچە. سۆڭەك ۋە كۆمۈرچەكتىن تۈزۈلگەن. قۇلاق پەردىسىنىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى بېسىمنى تەڭشەش رولىنى ئوينايدۇ.

قۇلاق يۇمشىقى <ئانات> قۇلاق سۇپۇرىسىنىڭ بىر قىسمى. قۇلاق گىجىكىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ.

قۇلاق يىڭنىسى <تىب> قۇلاققا سانجىپ داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل يىڭنە. ئادەتتە قۇلاق سۇپۇرىسىنىڭ ئۈستىدىكى مەلۇم نۇقتىغا سانجىلىپ، بەدەننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەلۇم كېسەللىك داۋالىنىدۇ.

قۇلىقى تۆشۈك « ئاڭلايدۇ، خەۋەر تاپىدۇ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھەممە ئادەمنىڭ قۇلىقى تۆشۈك، بۇنداق مەخپىيەتلىكنى يوشۇرۇپ قالماق تەس.

قۇلىقى تىنچىماق ياخشى-يامان گەپ ئاڭلاشتىن خالى، خاتىرجەم بولماق؛ تۈگمەك: قۇلىقىم ئەمدى تىنچىدى، يەنە بىرى چىقىپتۇ، نېمانچە گېپىڭ تۈگمەيدىغان خەق سېنىڭ؟

قۇلىقى تىنماق ← قۇلىقى تىنچىماق.

قۇلىقى دىڭ خەۋەر ئاڭلاشقا، خەۋەردار بولۇشقا تەييار، ناھايىتى سەگەك، ھوشيار: قۇلىقى دىڭ بولماق. * مەيدان تىۋىشسىز، ھەممىنىڭ قۇلىقى دىڭ. * شۇ كۈنلەردە يۈسۈپجان قالغاندى شەھەردە، قۇلاقلىرى دىڭ ئىدى بىرەر يېڭى خەۋەرگە.

قۇلىقى دىڭ بولماق بىرەر خەۋەر ئاڭلاشقا تەقەززا بولماق، قۇلاقلىرىنى ناھايىتى سەگەك تۇتماق: باي دۇدۇقلاپ قېلىپتۇ ۋە پۈلنى ئويلاپ جىم بولۇپتۇ، قۇلاقلىرى دىڭ بولۇپتۇ.

قۇلىقىدىن تۇتۇپ بىرمۇبىر ئۆتكۈزۈپ، ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ؛ نەق: پۈلنى قۇلىقىدىن تۇتۇپ سانىماق. * مەن ھەممە قويلارنى قۇلىقىدىن تۇتۇپ ساناپ بەردىم.

قۇلىقىدىن خوراز قىچقارتماق قاتتىق ئۇرماق: ھۆرۆت-پۆرۆت دېسەڭ، جېنىڭدىن جاق تويغۇزۇپ، قۇلىقىڭدىن خوراز قىچقارتىمەن. * ــ شاكىرمۇ ناننى بىكار يېمەپتىكەن، ئىككى مۇشتتا ئىككىسىنىڭ قۇلىقىدىن خوراز قىچقارتىپ، سېۋەتنى دوملاتقاندەك ئىككى ياققا دوملىتىۋېتىپتۇ-دە، مۇئەللىم بىلەن بىللە ئاتلىنىپلا قېچىپتۇ، ـ دېدى مىركېرەم ئۆزىچە خوشال بولۇپ.

قۇلىقىدىن كەتمەسلىك قۇلىقىنىڭ تۈۋىدە جاراڭلاپ تۇرماق، ھەر دائىم ئاڭلانماق: تۇۋا، ئۇنىڭ قىلغان سۆزلىرى قۇلىقىمدىن زادى كەتمىدى. * ئۆيدە باققان پاقلاندەك يۇمشاق ئىكەن بەدىنى، قۇلىقىمدىن كەتمەيدۇ، يارنىڭ شۇ كۈن دېگىنى.

قۇلىقىغا چۈشۈپ قالماق ئاڭلاپ قالماق، قۇلاققا يەتمەك، قۇلىقىغا كىرمەك: بۇ نەرسە پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ قالسا، بېشىم كېتىدۇ، ـ دېدى يىگىت. * بۇ گەپلەر ئاخىر ئاكىسىنىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپتۇ.

قۇلىقىغا سېلىپ قويماق ئۇقتۇرۇپ؛ ئاڭلىتىپ قويماق.

قۇلىقىغا قۇيۇپ قويماق ئېنىق ۋە تەپسىلىي ئۇقتۇرماق؛ پىششىق بىلدۈرمەك: قۇلىقىغا قۇيۇپ قويغاندەك سۆزلىمەك. * مەككار زەرگەرنىڭ خوتۇنى زەن قويۇپ ئاڭلىۋېلىپتۇ-دە، قايتىپ كېلىپ ئاڭلىغانلىرىنى ئېرىنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپ قويۇپتۇ. * سەمەت،

سېنىڭ سۆزۈڭنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپ قويدۇم.

قۇلىقىغا گەپ خۇش ياقماسلىق ھېچ گەپ ئاڭلىغۇسى كەلمەسلىك، گەپ ئاڭلاشنى خالىماسلىق: بۇ كۈنلەردە سەييۇڭ توختى قۇلىقىغا گەپ ياقمايدىغان، گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدىغان بولۇپ قېلىۋاتاتتى.

قۇلىقىغا گەپ كىرمەسلىك باشقىلارنىڭ بەرگەن پىكىر-مەسلىھەتلىرىنى، نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىماسلىق، قوبۇل قىلماسلىق: شۇ ئاي، شۇ كۈنلەردە تۆمۈر خەلپىنىڭ قۇلىقىغا گەپ كىرمەيتتى.

قۇلىقىغا مىخ قاققاندەك ← **قۇلاققا مۇشتلىغاندەك**: مەن شۇ تاپتا بۇ قىز بىلەن كۆپرەك سۆزلىشىشنىمۇ خالىمايتتىم، ھەتتا قىزنىڭ ئەدەب بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىمۇ خۇددى قۇلىقىمغا مىخ قاققاندەك ئاڭلىناتتى.

قۇلىقىغا ناغرا چالغاندەك ناھايىتى يېقىمسىز، بەك قوپال؛ ئاڭلاشنى خالىمايدىغان: بۇ گەپلەر مومايىنىڭ قۇلىقىغا ناغرا چالغاندەك تۇيۇلاتتى.

قۇلىقىغا ئىشەنمەسلىك ناھايىتى ھەيران قالماق، ئىشەنگۈسى كەلمەي قالماق، تەئەججۈپلەنمەك: — جېنىم ئابدۇۋېلى، — دېگەندى ئۇ ناھايەت مەھەللىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە، — بۇ ياخشىلىقىڭنى قانداقمۇ ياندۇرارمەن؟ — ئابدۇۋېلى شۇ چاغدا ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالغانىدى. * تۇرغانوپ گويا قۇلىقىغا ئىشەنمىگەندەك ئەمدى نەزىرىنى قۇربان پادىچىغا ئاغدۇردى.

قۇلىقىغا يىپ باغلاپ قويماق كونا ئادەت بويىچە قىز بالىنى كىچىكىدىلا بىرىگە ئاتاپ ۋەدىلىشىپ قويماق: ۋاي جېنىم ئۇكام، مېنىڭ مۇددىئايىمۇ شۇ ئىدى، بىر ئېپىنى تېپىپ، ئۇنى سېنىڭ سەمىڭگە سېلىپ، ئارزۇگۈلنىڭ قۇلىقىغا يىپ باغلاپ قويارمەن دەپمۇ يۈرەتتىم، — دېدى ھەمراخان ئاچا.

قۇلىقى قىزىماق يىراقتا بىراۋ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولماق: قۇلىقىم قىزىۋاتىدۇ، كىم گېپىمنى قىلىۋاتىدىكىنە.

قۇلىقىڭ يوقمۇ گاسمۇ سەن، ئاڭلىمىدىڭمۇ: باياتىن شۇنچە گەپ قىلسام ئاڭلىماپسەن، قۇلىقىڭ يوقمۇ؟

قۇلىقىم سەندە ئاڭلاۋاتىمەن: قېنى سۆزلە، قۇلىقىم سەندە. * ئەپەندىم پادىشاھ ئوردىسىغا كېلىپ ئىشىنىڭ تەكتىنى ئۇققاندىن كېيىن، ھېلىقى ئۆلىماغا قاراپ: — قېنى سوئالىڭنى بەر، قۇلىقىم سەندە، — دەپتۇ.

قۇلىقىنى چالمىدا كېسىپ بېرىمەن ← **قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن**: ئۆزۈملا ئۇنىڭغا تېتىمىسام، قۇلىقىنى چالمىدا كېسىپ بېرىمەن.

قۇلىقىنى ساپالدا كېسىپ بېرىمەن ← **قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن**: ئەگەر بۇ ئىشنى قىلالمىسام، قۇلىقىنى ساپالدا كېسىپ بېرىمەن.

قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن « قەتئىي ئورۇندايمەن، قىلالايمەن، ئورۇندىيالمىسام، قىلالمىسام، ئۆزۈمنى ئۆزۈم قاتتىق جازالايمەن» دېگەن مەنىلەردىكى قەسەم قىلىپ بېرىش، بەسلىشىش سۆزى: — ھەم، سەندىن قالسام، قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن، — دېدى-دە، تىك يارغا ياماشتى. * ئەگەر بۇ ئىش مەن دېگەندەك بولۇپ چىقمىسا قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن.

قۇلىقىنى كېسىۋېتىمەن ← **قۇلىقىنى كېسىپ بېرىمەن.**

قۇلىقىنى بۇرىماق ئاينىتماق، رايىدىن ياندۇرماق: — ھېلىقى نۇشرىۋان تەيجى چىلىك گاڭ غوجامنىڭ قۇلىقىنى بۇراپ، نۇرۇز داموللىنى غوجامغا ئۇستاز قىلدۇرغان، — دېدى ئۇۋەيس ئەلەم.

قۇلىقىنى پىشۇرماق شۇ نەرسىگە بولغان

بولغان چۇشەنچىسىنى، تونۇشىنى پەيدا قىلماق، تونۇش ھاسىل قىلماق: ھازىردىن باشلاپ قۇلىقىڭنى يېشۇرۇپ تۇر، رەسمىي مەكتەپكە كىرگەندە تېز بىلىۋالىسەن.

قۇلىقىنى چىشلىتىپ قويماق ← **قۇلىقىغا يىپ باغلاپ قويماق:** كىچىكىدە ئەنسەردىنىگە بۇ قىزنىڭ قۇلىقىنى چىشلىتىپ قويۇپتىكەن، لېكىن ھازىرقى زاماندا بۇ ئۆتمەيدۇغۇ.

قۇلىقىنى دىڭگايتماق ← **قۇلىقىنى دىڭ تۇتماق:** مەن كۆزۈمنى قىيا ئېچىپ ئۇنىڭغا قارىسام، ئۇ ماشىنىنىڭ دېرىزىسىدىن قۇلىقىنى دىڭگايتىپ بىرنەرسىنى تىڭشاۋېتىپتۇ.

قۇلىقى ئۇزۇن خەۋەر-ئۇچۇرلارنى تېز ئاڭلىۋالىدىغان: تۇرمىدە ياتقانلارنىڭ قۇلىقى ئۇزۇن بولىدۇ. * ئابلا قازىنىڭ قولى ئىتتىك بولغاننىڭ ئۈستىگە قۇلىقى ئۇزۇن بولغاچقا، خېرىدارلارنى تۈرلۈك خەۋەرلەر بىلەن تەمىنلەپ، ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالاتتى.

قۇلىقى ئېغىر قۇلىقى ئانچە ياخشى ئاڭلىيالمايدىغان، خېلى دەرىجىدە گاس، پاڭ: مومايىنىڭ قۇلىقى ئېغىر بولغانلىقتىن، بالا ئاپىسىغا نۇرۇللانىڭ سۆزىنى ئۈنلۈك تەكرارلاپ ئوقۇتۇردى. * چىك گەپ قىلىڭ، قۇلىقىم ئېغىر، ئاڭلىيالمايمەن.

قۇلىقى يۇمشاق گەپ ئاڭلايدىغان؛ كىشىنىڭ سۆزىگە، نەسىھىتىگە كىرىدىغان؛ رايىش: ئۇ بالا ئوبدان، قۇلىقى يۇمشاق، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلىدۇ. يەنە ھەمىشە ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلىسەن. * ئالتۇنگۈلنىڭ قۇلىقى يۇمشاق قىز، ئوقۇشىمۇ ياخشى، كۆڭلىمىز رەنجىگۈدەك ئىش قىلمايدۇ.

قۇلاقباغ ئى [قۇلاق+باغ] ھارۋىنىڭ قۇلىقىنى بويۇنتۇرۇققا چاتىدىغان باغ.

قۇلاقچا ئى. كۆرپە، تېرە، رەخت قاتارلىقلاردىن ئىككى تەرىپىگە ئىككى قۇلاق چىقىرىپ تىكىلىدىغان قىشلىق باش كىيىمى: ئۇلاردىن سەل نېرىراقتا 70 ياشلارغا كىرىپ قالغان، ئېگىز قۇندۇز قۇلاقچا كىيگەن ئاق ساقال بىر سودىگەر قاتلىما ئورۇندۇقتا يېتىپ تاتلىق ئۇخلىماقتا ئىدى. * قۇلاقچىنى چۈشۈرگەن، پەسەنت قىلماس سوغۇقتا. سېۋەتلىرى لىق تولغان، گەندە، تېزەك، ئوغۇتقا.

قۇلاقچە سۈپ. چوڭلۇقى قۇلاقچىلىك بولغان، قۇلاقتەك؛ كىچىككىنە: قۇلاقچە گۆش.

قۇلاقچوپ ئى ① ئەتلەس دۇكىنىدا تۈرگىنى ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تۈرگىنىڭ ئوق بېشىغا ئورنىتىلغان تۇتقۇ. ② گىلەم دۇكىنىدا توغرا ياغاچنى تۇتۇپ تۇرىدىغان ئىككى پاچاقنىڭ ئالدى تەرىپىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان 50-60 سانتىمېتر ئۇزۇنلۇقتىكى چېتىق.

قۇلاقچېچەك ئى. [قۇلاق+چېچەك] ئالتۇندىن ياسالغان، ئوتتۇرىسىغا ياقۇت، ئىككى تەرىپىگە مەرۋايتتىن كۆز قويۇلغان چازا. ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قۇلاق ئۈستىدىكى چاچنى قىستۇرغاندا، ياقۇت، مەرۋايىت كۆزلۈك گۈللىرى قۇلاق ئۈستىدە گۈل قىسقاندەك كۆرۈنىدۇ.

قۇلاقچى ئى ← **قۇلاقچا.**

قۇلاقچىلىق سۈپ. قۇلاقچىسى بار، قۇلاقچا كىيگەن: ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى چىبەرقۇتتا پالشوپكا كىيگەن، بىرى يىلىك شەپكە، بىرى قۇلاقچىلىق ئىدى. * مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى بىلەن دائىم دېگۈدەك ئۇچرىشىپ تۇراتتىمۇ، كالتە خۇرۇم چاپان كىيگەن، ئەلتېرە قۇلاقچىلىق مۇنۇ كىشىنى ئۇچراتمىغانىدىم.

قۇلاقچىلىك سۈپ. چوڭلۇقى قۇلاقتەك كېلىدىغان، قۇلاقچە: قۇلاقچىلىك گۆش دارىتۋېتىلگەن ئىككى قوشۇق ئاش زەھەر بولۇپ ياندى. * بىچارە ئانا مۇشۇ قۇلاقچىلىك گۆشنىمۇ نەۋرىسىگە قىسىنىپ، ئۆزى يېيەلمىدى.

قۇلاقكەستى ئى [قۇلاق + كەستى] تىل ھا. كەپسىزلىك قىلىپ ئىش تېرىپلا يۈرىدىغان، يامان ئىش قىلىدىغان، ئەخلاقى ناچار ياشلارنى ھاقارەتلەپ ئېيتىلىدىغان سۆز: ئاۋۇ بىرنەچچە قۇلاقكەستىلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ جىنايىتى چىققانلىقتىن، ئۇلار پارچىلىنىپ، بىر-بىرىگە دۈگگەشكە، مەسئۇلىيەتتىن قېچىشقا ئۇرۇنۇپ ئۆزئارا چىشلەشتى. * باللار ئالىلىقاچاپ كېتىپ قالغان تۇرسا، سىنىپقا كىرىۋالغان كىمدۇر؟ قۇلاقكەستىلەردىن بىرەرسى ئىش تېرىپ يۈرگەن بولمىسۇن يەنە؟

قۇلاقلاشماق پ. گەپلەشمەك، سۆزلەشمەك، دېيىشمەك، قۇلىقىغا گەپ قىلماق: ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندىن كېيىن، ئاكام دادامنى خالىراق بىر جايغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىرھازا غىچە قۇلاقلاشتى. * — مەن شۇنى دەي دەپ تۇراتتىم «پولكوۋنىك»، مەن ئۇنىڭ بىلەن خېلى بۇرۇنلا قۇلاقلاشقاندىم، — دېدى سەمەت.

قۇلاقلىق سۈپ. قۇلىقى بار، قۇلاق چىقىرىلغان، قۇلاق ئورنىتىلغان: جىگدە شۇگلىرى ئارىسىدىن چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇنىڭ سارغۇچ چاچ، قوي كۆزلۈك، قاڭشار بۇرۇن ۋە چۆچۈرە قۇلاقلىق بېشىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. * ئۇ ئۆزىمايلا ئۆيدىن بىر قۇلاقلىق كورىدا ئاش كۆتۈرۈپ چىقتى.

قۇلاقلىق چۆچەك چۆچەكنىڭ بىر خىلى، ئۇنىڭ قۇلىقى بولىدۇ.

قۇلاق-مېڭە قۇلاق ۋە مېڭە: قۇلاق-مېڭىسىنى يېمەك.

قۇلاق-مېڭىسى قۇلۇپلانغاندەك ئاڭلىماس، ئىشلىمەس بولۇپ قالغاندەك؛ گاس، چۈشەنمەس بولۇپ قالغاندەك: سەلىمەنىڭ قەلبى قاراڭغۇلاشتى. ئۇنىڭغا قۇلاق-مېڭىسى قۇلۇپلانغاندەك تۇيۇلاتتى.

قۇلاق-مېڭىسىنى يېمەك ھەددىدىن زىيادە قۇلىقىنى ئاغرىتماق؛ قاتتىق زېرىكتۈرمەك: — قىزىم، قوڭغۇرىقىڭنى ئۇرماي كەلسەڭچۇ. كىشىنىڭ قۇلاق-مېڭىسىنى يەپلا كېتىدىكەنسەن، — دېدى بوۋاي بىركۈنى ئىشىكتىن چىقىپ. * خۇرشىدىخان يەنە كېۋىرئاخۇننىڭ قۇلاق-مېڭىسىنى يېيىشكە باشلىدى.

قۇلان ئى <زوئول> ئاتتىن كىچىكرەك، ئېشەكتىن چوڭراق، ئاتقا قارىغاندا كۆپرەك ئېشەككە ئوخشاپ كېتىدىغان ياۋايى ھايۋان؛ ياۋايى قېچىر: شاھنىياز يۈگۈرۈپ بېرىپ قۇلاننىڭ پۇتىغا قارىسا بىر تاش كىرىپ كەتكەنىكەن. شاھنىياز قۇلاننىڭ پۇتىدىن تاشنى ئېلىپ، بېشىنى سىلاپ قويغانىكەن، ئۇنىڭ پۇتى ساقىيىپ كېتىپتۇ ۋە بىر يۈگۈرۈپتىكەن، ھەممە قۇلانلاردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

قۇلانلىق سۈپ. قۇلانى بار، قۇلانى بولغان: ئەي مەلىكەم، — دېيىشىپتۇ ئۇلار، — ھەربىرىمىز ھەربىر تەرەپتىن، ھەربىرىمىز يەر-سۇلۇق، قۇللۇق، قۇلانلىق، ھۆكۈمدار، شاھزادىلەر.

قۇلاي ئى. دىئال. يېڭناغۇچ.

قۇلپۇرۇش ئى. تارس. قۇل ساتقۇچى كىشى، قۇل سودىگىرى: ئۇ قۇلپۇرۇشلاردىن: — بۇ چۆرىنىڭ قىزى بىلەن باھاسى قانچە؟ — دەپ سوراپتۇ. — 50 تىللا باھالاندى! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇلپۇرۇشلار. رابى بىننى ھاتەم قۇلپۇرۇشقا: — مانا 50 تىللا، بۇ چۆرىنى قىزى بىلەن بىللە قوشۇپ سېتىپ ئالدىم، — دەپ ئۇنىڭ پۇلىنى نەق ساناپ بېرىپتۇ.

قۇلچاق ئى. تارس. كىچىك قۇل: بۇ زاھىر تەيجى ئۆز قولى بىلەن يازغان، قازىنىڭ ۋاڭغا سوۋغا قىلىدىغان قۇلچاقنى ئېلىپ كىرىش توغرىسىدىكى خەت ئىدى. قاراۋۇل بېشى قازىغا بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئوردا

ئىچىگە كىرىشكە ئىجازەت بەردى.

قۇل-چۆرە قۇل ۋە چۆرە: ئۇلار ناھايىتى كۆپ پۇل ۋە مال جۇغلاپتۇ، يەر، سۇ، چارباغ، ھويلا-ئارام ۋە قۇل-چۆرىلەرنى پەيدا قىلىپتۇ.

قۇلچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تۆۋەن، پەس، ئەرزىمەس دەپ ھېساب-لاش، ئۆزىنى باشقىلار دىن تۆۋەن كۆرۈش؛ قۇللۇق: قۇلچىلىق ئىدىيىسى. قۇلچىلىق قىلماق. * مەن ئاللىقاچان ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولغانمەن، جاۋاب بېرىڭ، سىز قۇلچىلىقتا قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتتىڭىز. * قۇلچىلىق ئىنسانىي ۋىجدانلىققا يات، زۇلۇم تەختى گۇم بولسۇن يات-ئارىدا پات.

قۇلدار ئى. قۇل ئىگىسى: ئۇ قۇلدارلارنىڭ قۇللار ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىكى قورالى ئىدى.

قۇلدارلار سىنىپى <پەلس> قۇللۇق جەمئىيەتتىكى ھۆكۈمران سىنىپ.

قۇلدارلىق ① ئى. قۇلغا قارىتا خۇسۇسىي ئىگىلىك: قەدىمكى زامانلاردا بىرنەچچە كاتتا بايلار بولۇپ، ئۇلار ئارىسىدا قۇلدارلىق خېلى ئەۋج ئالغانىكەن. ② سۈپ. قۇللار كۈچىدىن پايدىلىنىشقا ئاساسلانغان: قۇلدارلىق جەمئىيەت. قۇلدارلىق تۈزۈم.

قۇلدارلىق تۈزۈم <پەلس> ← **قۇللۇق تۈزۈم.**

قۇلدارلىق جەمئىيەت <پەلس> ← **قۇللۇق جەمئىيەت.**

قۇللاپ ئى. ئىشىك-دېرىزە، يان ياغاچ چېتىقلارنىڭ ئاجراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئورنىتىلغان يېرىم چەمبەر.

قۇللار «قۇل» سۆزىنىڭ كۆپلۈكى: قۇللار سىنىپى.

قۇللار سىنىپى <پەلس> قۇللۇق جەمئى-يەتتىكى ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپ، يەنى قۇللۇق جەمئىيەتتىكى ئاساسلىق ئىشلەپچىقارغۇچىلار.

قۇللارچە رەۋ. قۇللارغا خاس ھالدا، قۇلدەك؛ ناھايىتى ياۋاشلىق بىلەن: قۇللارچە بويسۇنماق. قۇللارچە باش ئەگمەك. قۇللارچە ئىشلىمەك. قۇللارچە ئىتائەت قىلماق.

قۇللاشتۇرماق پ. قۇلغا ئايلاندۇرماق، قۇللارنىڭ ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويماق، قۇل قىلماق: دۈشمەنگە يول قويۇشتى ساڭا ئۆگەي ساقلاندىلار، ئەينەككە داغ ئورنىتىشتى ۋەھشىلەرچە شۇ ئاندىلا، ئادەم سۈرەت چېقىر كۆزلۈك، سېرىق كۆڭلەك ئاپەت-بالا، ئىنسانلارنى ھايۋانلاردەك قۇللاشتۇرۇش مەقستى بار.

قۇللۇق ① ئى. قۇل بولغان ھالەت، قۇل بولۇش: قۇللۇقتىن قۇتۇلماق. قۇللۇققا چۈشۈر-مەك. قۇللۇقتا تۇتماق. * دۇنيادا قۇللۇقتىن ئارتۇق ئازاب يوق. بىزنىڭ خەلقىمىزگە ئەنە شۇ قۇللۇقنى خالىمىغىنى ئۈچۈن زىندان، سۈرگۈن نېسىپ بولماقتا. * — بۇگۇن روھىي ھالىتىڭ بۆلەكچىغۇ چاۋار؟ بەگ داداڭ سېنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلدىمۇ-نېمە؟ — ئۇستام مەنىلىك قىلىپ يىللىقچىدىن سورىدى. ② سۈپ. قۇللارغا ئائىت، قۇللارغا خاس: قۇللۇق تۈزۈم. قۇللۇق جەمئىيەت. ③ ئى. ئىتائەتمەنلىكنى، مىننەتدارلىقنى ئىپا-دىلەيدىغان تەكەللۇپ سۆزى: ھىكمەت ئۆزىگە ئۇدۇل قاراپ تۇرغان يىگىتتىن كۆزىنى قاچۇرۇپ: — قۇللۇق، قۇللۇق ئىنىم! ئاغزىڭىزغا شېكەر، — دەپتۇ. * — ھەي، ئەبۇئام! ھەر كۈنى مېنىڭ ئالدىمغا كەلگىن، سېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم! — دەپتۇ پادىشاھ. — قۇللۇق دەپتۇ ئەبۇئام. * — قۇللۇق، — تەقسىر، قۇللۇق، ئۆزلىرى ئىلتىپات قىلىپ بۇ لايىقسىز ئۆيدە ئولتۇرۇپ بەرسىلىرى كۆڭلىمىز توق، دىلىمىز يورۇق بولىدۇ، — دېيىشكە مەجبۇر بولدى ئۇ. ④ ئى. مىننەتدارلىق،

رازىلىق: قۇللۇق بىلدۈرمەك. ⑤ ئى. ئىنتائە تمەنلىك: قۇللۇق قىلماق.

قۇللۇق بىلدۈرمەك قۇللارچە تەۋازۇ بىلەن ئىنتائە تمەنلىكنى نامايەندە قىلماق: باش تەيجىلىككە تەيىنلەنگەن ئاسىم قاتارلىق يېڭى ۋەزىپىگە بەلگىلەنگەنلەر قول قوۋۇشتۇرۇپ شۇجىغا قۇللۇق بىلدۈرۈشتى. * تۈگمىنىڭ جاكارى ئىغىزىدىن چىقار-چىقماي تۇرۇپ بەگلەر يەنە قۇللۇق بىلدۈرۈپ، يەرگە ئېگىشىپتۇ.

قۇللۇق تۈزۈم <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ۋە بىۋاستە ئىشلەپچىقارغۇچىلارغا (قۇللارغا) قۇلدارلار تولۇق ئىگىدارچىلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئاساسىدىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم.

قۇللۇق جەمئىيەت <پەلس> قۇلدارلارنىڭ قۇللارنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى ئىگىلىشىنى ئاساس قىلغان بىر خىل ئىجتىمائىي فورماتسىيە. قۇللۇق جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى ئىپتىدائىي جامائەدىكىدىن بىرئاز ئۆسكەن، ھۈنەرۋەنلىك، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن جىسمانىي ئەمگەك ئوتتۇرىسىدا ئىش تەقسىماتى بولغان، قۇلدارلار بىلەن قۇللار قارىمۇقارشى سىنىپ بولۇپ شەكىللەنگەن، قۇللارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش ئۈچۈن، قۇلدارلار دىكتاتۇرىلىقىدىكى دۆلەتنى قۇرغان بولىدۇ.

قۇللۇق قىلماق قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپ مىننەتدارلىق ئىزھار قىلماق، مىننەتدار بولغانلىقىنى بىلدۈرمەك، تەزىم قىلماق: — خوش-خوش، ئاللىرىنىڭ ئېيتقانلىرى بەرھەق، — ئورنىدىن تۇرۇپ قۇللۇق قىلدى تەيجى. * — خوش، ئاللىرىنىڭ خىزمىتىگە جېنىمىز پىدا، — تەيجى ئارقىچە مېڭىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋاڭ، قازىنى يېقىنراق ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. قازى ئېگىلىپ قۇللۇق قىلغاندىن كېيىن تەختىنىڭ يېنىغا سۈرۈلدى.

قۇلماق ئى <بوت> ① ئۈجمە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ياماشقۇچى غول، غولى ۋە يوپۇرماق سېپىدا تىكەنلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە. گۈلى تاق جىنسلىق. مېۋە باشقى شارسىمان مېۋە شەكلىدە بولىدۇ، مېۋە باشقىنى پىۋا ئېچىتىشقا ئىشلىتىلىدە، ئاچچىق تەم ۋە خۇش بۇي پۇراق كىرگۈزىدۇ. جۇڭيى دورىلىرىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئاشقازاننى كۈچەيتىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋە باشقى.

قۇلماقلىق ئى. قۇلماق ئۆسكەن، قۇلماق تېرىغان يەر، جاي.

قۇلۇبناي ئى <بوت> تاغ بۆلجۈرگىنىدىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن مېۋىلىك دەرەخ. مېۋىسى يۈرەك شەكلىدە بولۇپ، چوڭلۇقى گىلاستەك، سىرتقى كۆرۈنۈشى ئۈجمىگە ئوخشايدۇ، يەنى ئۇرۇقلىرى گۆشكە ئارىلاشقان ھالدا پوستى ئىچىدە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، پىشقاندا رەڭگى قىزىرىدۇ، تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، سۇلۇق، يۇمشاق، شىرنىلىك، خۇش پۇراقلىق كېلىدۇ. ئەڭ بالدۇر پىشىدۇ. بەزى رايونلاردا «ئورۇس مېۋىسى» مۇ دېيىلىدۇ.

قۇلۇبنىك ئى <بوت> ← **قۇلۇبناي.**

قۇلۇپ ئى [ئە] ئىشىك، ساندۇق، تارتما قاتارلىقلارنى ئېتىش، بېكىتىش ئۈچۈن مېتالدىن ئاچقۇچ سېلىپ ئاچىدىغان قىلىپ ياسىلىدىغان بۇيۇم: قۇلۇپ سالماق. * — ئىشىكتە قۇلۇپ يوق ئىكەن، مەن ئۆزۈمنىڭ مۈلكىنى... — قۇلۇپ چاققانلىقىڭدىن تانماقچىمۇ

سەن؟ – ھامۇت ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپلا جاۋغايلىرىدىن تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ چالۋاقاپ كەتتى.

قۇلۇپ سالماق ① قۇلۇپلىماق: ئۇ قارىسا، ساندۇقتا قۇلۇپ سېلىنغانىكەن. * دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ، ئاچالمىغان مامۇتخان. ياخشى ئېتى ئاستىدا، قاچالمىغان مامۇتخان. ② كۆچمە. ھېچ نەرسە دېيەلمەيدىغان قىلىپ قويماق، تۇۋاقلىماق: ئاغزىغا قۇلۇپ سالماق.

قۇلۇپساز ئى [ئە+پ] قۇلۇپ، ئاچقۇچ قاتارلىقلارنى ياسايدىغان ئادەم: رەيھانەم تۇرۇپكىنى تاشلىۋېتىپ پېشانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى سۈرتتى. شۇ چاغدا قۇلۇپسازلار كىرىپ كېلىشتى. * لەپكە دۇكان ئارا قۇلۇپ-ساز، ئاچقۇچ ياسار ئېكەك ئىشلىتىپ. گاڭ تۆمۈرمۇ كېلەر ئۇندەككە، گىرەسىگە قويسا چىشلىتىپ.

قۇلۇپسازلىق ئى. قۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىش، ياساش ئىشى، كەسپى: ئۇ ھازىرلا چىقىپ، كابىنگە ياساش سېخىنىڭ قۇلۇپسازلىق گۇرۇپپىسىدىكىلەرگە بۇيرۇق بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

قۇلۇپلاتقۇزماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۈن سەيلىسىگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئۆزىنى كارىۋاتقا مەھكەم باغلاتقۇزغان، بەزىلىرى ياتاقنى تېشىدىن قۇلۇپلاتقۇزغان، دېرىزىلەرنى سىرتىدىن ئەتكۈزگەن.

قۇلۇپلاتماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشكنى قۇلۇپلاتماق.

قۇلۇپلاشماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ياتاقلىرىنىڭ ئىشىكلىرىنى قۇلۇپلاشتى.

قۇلۇپلاقلىق سۈپ. قۇلۇپلاپ ئېتىلگەن، قۇلۇپ سېلىنغان: بىركۈنى قىزچاق دادىسىغا: – دادا، مېنىمۇ سولاپ قوي، ئاشۇ قۇلۇپلاقلىق ئۆيگە كىرەي، ئۇ ئۆي چوقۇم باشقا ئۆيلەردىن چىرايلىق بولۇشى مۇمكىن، – دەپتۇ. * بۇ چاغدا رەخمەتنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكمۇ قۇلۇپلاقلىق ئىدى. // مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىنىڭ قۇلۇپلاقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، قانداق قىلارىمنى بىلەل-مەي بىرپەس تۇرۇپ قالدىم.

قۇلۇپلانماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك سىرتىدىن قۇلۇپلانغانىدى. * ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى-دە، مۇدىر ئىشخا-نىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قۇلۇپلانغان ئىشىكنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈشكە باشلىدى.

قۇلۇپلۇق سۈپ. قۇلۇپى بار، قۇلۇپ سېلىن-غان، قۇلۇپلانغان: پادىنى چىللاپ بولۇپ پادىچىمۇ، دۆڭ باغرى-چىملىقلارغا يۈرۈپ كەتتى. لاغايلاپ يۈرمەس ھېچكىم كوچىلاردا، قۇلۇپلۇق مەھەللىدىكى ھويلىلارمۇ.

قۇلۇپلىماق پ ① قۇلۇپ بىلەن ئەتمەك، قۇلۇپ ئېسىپ ياكى قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچىنى بۇراپ ئېچىلماس ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئاچقۇچسىز ئېچىلمايدىغان قىلماق: سادىق كارىدورنىڭ دېرىزىسىدە تۇرغان بىر جۈپ قۇلۇپنى قولىغا ئالدى-دە، ھويلىغا چىقىپ قوش قاناتلىق ئىشىكنى تېشىدىن قۇلۇپلىدى. * رەيھانەم شىرە ئۈستىدىكى ماتېرىياللارنى تارتمىسىغا سېلىپ قۇلۇپلىدى. ② ھېچ نەرسە دېيەلمەيدىغان قىلىپ قويماق، تۇۋاقلىماق: بۇ گەپ ئۇنىڭ ئاغزىنى قۇلۇپلىدى.

قۇلۇلە ئى <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان. تېنىنىڭ سىرتىنى كۈنۇسسىمان قاپچۇق ياكى ئۇرچۇقسىمان ۋە ئېللىپس شەكىللىك قاپچۇقلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۈستىدە بۇرما شەكىللىك سىزىقلىرى بولىدۇ. ئېتىز قۇلۇلىسى، دېڭىز قۇلۇلىسى قاتارلىق تۈرلىرى بار.

قۇلۇلە بۇيۇملار <ئارخېئول> قەدىمكى زاماندا قۇلۇلە قېپىدىن ياسالغان بۇيۇملار. بۇنداق بۇيۇملارنىڭ بەزى تۈرلىرى پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلگەن.

قۇلۇلە ئويما <گ سەن> رەڭلىك قۇلۇلە قېپىغا ئويۇلۇپ ياكى پاتۇرۇلۇپ ياسالغان ھۈنەر-سەنئەت مەھسۇلاتى. بۇنداق مەھسۇلاتتىن ھەر خىل ئادەم، ھايۋان، گۈل-گىياھ، ئاسما زىننەت بۇيۇملىرى ۋە مەدەنىي بۇيۇملار، تاماكا ئەسۋابلىرى، ئۈستەل چىرىغى قاتارلىق تۈرمۇش بۇيۇملىرى بار.

قۇلۇلىخور سۈپ. قۇلۇلە يېيىشكە ئادەتلەنگەن، قۇلۇلە يەيدىغان: قۇلۇلىخور بېلىق. قۇلۇلىخور قىلىيورغا.

قۇلۇلىخور بېلىق <زوئول> ← **پاللاس بېلىق.**

قۇلۇلىخور قىلىيورغا <زوئول> ، قۇشلار كلاسى، قۇلۇلىخور قىلىيورغا ئائىلىسىدىكى بىر خىل ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 45 سانتىمېترغا يېتىدۇ. تۇمشۇقى بىلەن پۇتى قىزىل، بېشى، بويىنى، كۆكرىكى ۋە دۈمبىسىنىڭ يۇقىرى تەرىپى قارا، دۈمبىسىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىن قۇيرۇقىنىڭ ئاستىغىچە بولغان جايلىرى ۋە تېنىنىڭ تۆۋەن.تەرىپى ئاق، قۇيرۇق پەيلىرىنىڭ قالغان قىسمى قارا كېلىدۇ. ھەمىشە دېڭىز بويلىرىدىكى قۇملۇقلاردا ھەرىكەت قىلىدۇ. يۇمشاق تەنلىكلەر، قاسىراقلىقلار ۋە سازاڭ قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ دېڭىز بويى رايونلىرىغا كەڭ تارقالغان. ياز پەسلىدە شەرقىي شىمال ۋە خېبېي، شەندۇڭ قاتارلىق جايلاردا كۆپىيىپ، قىشتا جەنۇبقا كۆچىدۇ. گۆشىنى ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

قۇلۇلىسىمان سۈپ. شەكلى قۇلۇلىغا ئوخشايدىغان، قۇلۇلە شەكىللىك.

قۇلۇن ئى <زوئول> ئاتنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ياكى بىر ياشقا توشمىغان تايچىقى.

قۇلۇنجى ئى [پ] <تىب> بوغماق ئۈچەيدە بولىدىغان بىر خىل ئاغرىق، سانجىق: ئىبنىسىنا ئۇزۇن مۇددەت داۋام قىلغان جىسمانىي ۋە روھىي ئازاب سەۋەبىدىن كېسەللىك ھالىتىدە ئىسفاھانغا ئورۇنلاشتى. 1037-يىلى 57 يېشىدا قۇلۇنجى كېسەللىكى بىلەن ۋاپات بولدى.

قۇلۇنچاق ئى. كىچىك قۇلۇن، يەنى ئاتنىڭ يېڭى تۇغۇلغان تايچىقى.

قۇلۇنلۇق ① «قۇلۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەكبەر مەنسۇرنىڭ قارا گۇرۇھىدىكى ئادەم. ئەكبەرنى دادىسى ئۆلۈش ئالدىدا مەنسۇرغا تاپشۇرغان. مەنسۇر ئۇنى بالا قۇلۇنلۇققا ئەكىرىۋېلىشنى نىيەت قىلىپ يۈرگىلى نەكەم، بۇنى پۈتۈن خەلقئالەم بىلىدۇ. ② سۈپ. قۇلۇنى بار، قۇلۇنلىغان.

قۇلۇنلىماق پ (بايتال) قۇلۇن تۇغماق: ئەسلىدە قارا بايتال يايلاپ يۈرۈپ ئاۋۇلدىن يىراقلىشىپ كەتكەنىدى، كېيىن بىردىنلا قار-شىۋىرغان ئىچىدە قايتىپ بېرىشقا ئۈلگۈرمەيلا، ئەنە شۇ قاپچىغايدا قۇلۇنلىدى. * — گايىتئاخۇن ئىنى، سەنمۇ بىلسەن، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا، — تورۇق بايتال قۇلۇنلىغۇچە بەك قىينىلىپ كاردىن چىقىپ كەتتى.

قۇلىقەت ئى [قۇلاق+ئەت] بېلىقنىڭ باش تەرىپىگە، يەنى ساقىنىڭ تۆۋىگە جايلاشقان بىر جۈپ قانات.

قۇم ① ئى <گېئول> دانىچىلار دىئامېتىرى 2mm — 0.1mm بولغان، سېمونتلاشمىغان مىنېرال ۋە تاغ جىنس ئۇۋاقلىرى. ئاساسلىق تەركىبى كۋارتس، دالا شپاتى، چىرىمتال قاتارلىقلاردىن تەشكىللەنگەن. ساپ كۋارتسلىق قۇم ئەينەك

خام ئەشياسى ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ: قۇم يىغىلىپ تاش بولماس، قول يىغىلىپ باش بولماس (ماقال). ② سۆپ. شۇ خىل شەكىلدىكى؛ ئۇششاق، ئۇۋاق: قۇم شېكەر. قۇم ئالما. قۇم ئامۇت.

قۇم ئالما <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە ياكى سوقىچاق، گىرۋەكلىرىدە چىشلىرى بار. گۈلى غۇنچە ۋاقتىدا قىزىل بولۇپ، ئېچىلغاندىن كېيىن ئۆچىدۇ، كۆنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولىدۇ. مېۋىسى قىزىل ياكى سېرىق، دىئامېتىرى تۆت-بەش سانتىمېتىر كېلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قۇم ئامۇت <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى سوقىچاق، ئۇچى ئۇچلۇق، گىرۋىكىدە چىشلىرى بار. گۈلى ئاق، مېۋىسى كونۇس شەكىللىك ياكى ياپىلاق شارسىمان، چۈرۈك، سۇلۇق كېلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قۇم بارخىنى <گېئول> شامالنىڭ تەسىرىدە قۇم دانىچىلىرىنىڭ دۆۋىلىنىشىدىن ھاسىل بولغان يۇملاق، ئېللىپس شەكىللىك ياكى ھىلال ئاي شەكىللىك يەر قىياپىتى ھالىتى. يۇملاق ياكى ئېللىپس شەكىللىك قۇم بارخىنى كۆپىنچە ئىپتىدائىي شەكىللىك بولىدۇ؛ ھىلال ئاي شەكىللىك قۇم بارخىنى قۇم بارخىنىنىڭ تولۇق يېتىلگەن شەكلىدۇر.

قۇم باغلىماق تىغلىق ئەسۋابلارنى چاقلايدىغان چاقچا قۇمنى چاپلىماق، يېپىشتۇرماق.

قۇم بىلەي پىچاق، قىلىچ قاتارلىق تىغلىق سايمانلارنى بىلەپ ئۆتكۈرلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ئادەتتە سۈركەلمە ماتېرىياللار بىلەن شىلىمسىمان ماددىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇش ئارقىلىق چاسا شەكىلدە ياسىلىدۇ.

قۇم تاش <گېئول> قۇم دانىچىلىرى، سېغىز توپا، ھاك ۋە باشقا ماددىلارنىڭ يېپىشىشىدىن ھاسىل بولىدىغان بىر خىل تاغ جىنسى. ئادەتتە چۆكۈندە جىنسنىڭ بىر خىلى ھېسابلىنىدۇ. ئاساسلىق تەركىبى قۇم دانىچىلىرى، كۋارتس ۋە دالا شپاتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنى بىلەي ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىيالى قىلغىلى بولىدۇ.

قۇم تاۋۇز تاۋۇزنىڭ بىر خىلى. گۆشى غۇز-غۇز ھەم سۇلۇق بولىدۇ: قۇم تاۋۇز يېپىشلىك بولىدۇ.

قۇم توپا ← قۇم.

قۇم تۇمشۇق <جۇغ> ئېقىن سۇنىڭ سۈرئىتى تۆۋەنلەش ۋە قېيىش ئېغىزلىرىدىكى لاتقىنىڭ ناھايىتى تېز چۆكۈشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان قۇرۇقلۇققا تۇتاش ھالەتتىكى قۇملۇق ساياز يەر. تېيىز دېڭىز ياكى دەريالاردىكى تۆۋەنكى غول ئېقىم قۇيۇلىدىغان جايلاردا ناھايىتى ئوڭايلا شەكىللىنىدۇ.

قۇم جىگدە جىگدىنىڭ بىر خىلى، گۆشى غۇز-غۇز، قۇمساقراق بولىدۇ.

قۇم چاق <ماشىن> پىچاق چاقلاش ۋە دېتاللارنى يونۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چاق شەكىللىك يۇملاق سايمان. سۈركەلمە ماتېرىيال ۋە شىلىمسىمان ماددىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ،، يۇقىري تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

قۇم چۆگۈن <ماشىن> فارفور توپىسى

ۋە قۇمنى كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ياسىلىدىـ
غان چۆگۈن. كىسلاتا ياكى ئاساسلار
بىلەن ئاسانلىقچە رېئاكسىيىلەشمەيدۇ.
كۆپىنچە دورا قاينىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قۇم چېچەكلىگەندە كېلىشى زادىلا
مۇمكىن بولمىغان ۋاقىت، ئىشقا ئاشمايدىـ
غان پۇرسەتنى كۆرسىتىدۇ: — راستىلا،
مەن تېخى قۇم چېچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ
قۇيرۇقى يەرگە يەتكەندە پۈتەمدىكىن بۇ
توپىلەي دەپ يۈرەتتىم، — دەپ چېقىشتى
ئىززەت.

**قۇم چېچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ قۇيرۇقى
يەرگە يەتكەندە** كېلىشى زادىلا
مۇمكىن بولمىغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ:
« <بەشبۇلاق> لىقلار، پەقەتلا ئىشقا
ئاشمايدىغان پۇرسەتنى <روزىمەت خۇشال>
نىڭ — خاپا بولىدىغان كۈنلىرىمۇ بولامدۇ؟ »
دېيىشسە، بەزىلىرى « قۇم چېچەكلىگەندە،
تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە يەتكەندە »
دېيىشەتتى.

قۇم خالتىسى <ھەرب> ئىچىگە قۇم
قاچىلىنىدىغان خالتا ياكى تاغار. ئۇرۇش
ۋاقتىدا قوغدىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
ئۇنىڭدىن باشقا كەلكۈن، ئوت قاتارلىقلارـ
دىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىشكە
بولىدۇ.

قۇم داڭقان قۇمدىن ئىشلەنگەن
داڭقان.

قۇم ساپال <ئارخېئول> قەدىمكى
ئاش-تاماق جابدۇقلىرىنىڭ ئورتاق نامى.

قۇم سانىماق ناھايىتى ئىنچىكە ھېسابـ-
كىتاب قىلماق؛ ناھايىتى ئىنچىكە،
تەپسىلىي ئويلىماق: سەن تاش ساناۋاتـ
سەن، مەن قۇم ساناۋاتىمەن. * — توغرا،
ياغ دېگەن ھېچقانچە نەرسە ئەمەس،
ئەمما ئۇنىڭ ئەزالار ئوتتۇرىسىدىكى تەسىرىگە
دىققەت قىلدىڭىزمۇ؟ ئەزالار قۇم سانايدۇ،
يولداش!

قۇم سوۋاق قۇم لايدىن قىلىنغان
سوۋاق: قۇم سوۋاق قىلماق.

قۇم شېكەر ← **شېكەر.**

قۇمغا سۇ سىڭگەندەك ئۆزلىشىشى،
ئورنىشىشى ناھايىتى ياخشى: ئۇنىڭ
ئۆگەتكىنى گويىخۇاغا خۇددى توخۇمغا رەڭ
يۇققاندەك يۇقاتتى، قۇمغا سۇ سىڭگەندەك
سىڭەتتى.

قۇمغا مۆھۈر باسقاندەك ناھايىتى ئاسان
يوقاپ كېتىدىغان، مەڭگۈلۈك ئەمەس.

قۇم قازان <ماشىن> فارفور توپىسى
ۋە قۇمنى كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ياسالغان
قازان. كىسلاتا ۋە ئاساسلار بىلەن
ئاسانلىقچە رېئاكسىيىلەشمەيدۇ. كۆپىنچە
سەي قورۇش ياكى دورا قاينىتىش ئۈچۈن
ئىشلىتىلىدۇ.

قۇم قەغەز يۈزىگە ئەينەك پاراشوكى
يېپىشتۇرۇلغان قەغەز. ياغاچ ماتېرىياللىرىـ
نىڭ يۈزىنى سىلىقلاش ۋە مېتال بۇيۇملارـ
نى ئاقارتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قۇم قۇرتى <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق
ھايۋانلارنىڭ بىر سىنىپى. تېنى كانايسىـ
مان، بوغۇملىرى ئېنىق ئەمەس، قىلچىقلىـ
رى يوق، يۈزىدە ئۇزۇنىغا ۋە توغرىسىغا
كەتكەن قورۇلمىلىرى بار. ئالدىنقى
تەرىپىدە توم، ئۇزۇن، قىسقىرالايدىغان
تۇمشۇقى بولىدۇ. تۇمشۇقىنىڭ كېيىنكى
قىسمىدا تۇتقۇچى قوللىرى بولۇپ، ئېچىلغانـ
دا يۇلتۇزغا ئوخشاپ كېتىدۇ. دېڭىز
تېگىدىكى قۇم لاتقىلىرىدا ۋە خادا تاشلارـ
نىڭ ئارىسىدا ياشايدۇ.

قۇم قېلىپ نەمدەلگەن قۇمدا نەرسىلەرـ
نى قۇيۇپ چىقىرىدىغان بىر خىل قېلىپ.
بۇنىڭدا قۇيماقچى بولغان بۇيۇم ئەۋرىشكىـ

سى بەلگىلىك ئۇسۇلدا قۇمغا پاتۇرۇلۇپ ئىز قالدۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېرىتمە شۇ ئىزغا قۇيۇلۇپ، قاتقاندىن كېيىن شۇ ئەۋرىشكىگە ئوخشاش بۇيۇم بولۇپ پۈتۈپ چىقىدۇ.

قۇم لاي <بن> قۇرۇلۇشلاردا تام قوپۇرۇش ۋە ئۇلغا تاش قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل لاي. ئادەتتە قۇم، سېمونت، ھاك، سېغىز قاتارلىق يېپىشتۇرغۇچى ماتېرىياللارنى مەلۇم نىسبەتتە سۇ قوشۇپ ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

قۇم مودېل قۇم توپىدىن ياسىلىدىغان يەر شەكلى مودېلى. ئادەتتە ياغاچ تاختا ئۈستىگە ياسىلىدۇ.

قۇم ئۆزەك <ماشن> قېلىپ قۇمىدا ياسىلىدىغان ئىچ قېلىپ.

قۇما ئى. دىئال. كەپتەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن تالدىن ياكى ياغاچتىن ئاراچ-ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەك.

قۇماق ① سۈپ. قۇم ئارىلاشقان، قۇمساڭ: قۇماق توپا. ② ئى. جاراھەت ۋە باش تەمرەتكىسى ئۈستىدىكى كېپەكسىمان قاقاچ.

قۇماق بابساق ھەممە يېرىنى قۇماق قاپلىماق: ئۇ سەپسېلىپ قاراپ ئۆزى مۇھەببەت باغلىغان چىرايلىق يىگىتنى ئەمەس، بەلكى گەدىنىدىن يۇقىرىسىنىڭ ھەممىسىنى قۇماق بېسىپ كەتكەن كەيمە تازنى كۆرۈپتۇ.

قۇماق تاز باشلىرىنى پۈتۈنلەي قۇماق باسقان، بېشىدىن قۇماقنىڭ كېپەكلىرى چۈشۈپ تۇرىدىغان تاز.

قۇم-بوران قۇم ۋە بوران: كۆچەت تىكىپ، ئورمان بىنا قىلىشتىكى مەقسەت، قۇم-بورانلاردىن مۇداپىئە كۆرۈشتۇر.

قۇمتەللە ئى [قۇم+تەللە] گەپدان، تولا گەپ قىلىدىغان، گېپى تولا ئادەم: — بولدى، بولدى، بۇ قۇمتەللىنىڭ گېپىنى ئاڭلاۋەرسەك، يامغۇردا قالىمىز، قېنى ماڭايلى، — دېدى سەپەرقۇل.

قۇمتوۋرىسى ئى [قۇم+توۋرا+سى] ئۇششاق گەپنى تولا قىلىدىغان، گېپى تۈگىمەيدىغان، قۇمدەك سۆزلەيدىغان ئادەم.

قۇمچاق ئى <زوئول> پاقىلار ياكى چار پاقىنىڭ بالىسى. قارا رەڭلىك، سوقىچاق شەكىلدە، بېلىجانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ژابىرىسى ۋە قۇيرۇقى بولىدۇ. سۇدا ياشايدۇ، قۇيرۇقى بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئارقا، ئالدى ئاياغلىرى چىققاندىن كېيىن، قۇيرۇقى بارا-بارا قىسقىراپ ھەم يوقۇلۇپ، ئەڭ ئاخىرىدا پاقا ياكى چار پاقىغا ئايلىنىدۇ.

قۇمچاق بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى سەل ياپىلاق، قارا رەڭلىك سەپكۈنلىرى بار، تۇمشۇقى ئۇچلۇق، ئېغىزى چوڭ، كىچىك ئېقىنلاردا ياشايدۇ.

قۇمچاق يوتقىنى <بوت> پاقىيوپۇرماق.

قۇمچۆچەك ئى [قۇم+چۆچەك] دىئال. گېپى تولا، گەپدان.

قۇمداتماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇمداشماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇمدالماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇمدەك سۈپ ① قۇمغا ئوخشاش، ئۇششاق، ئۇۋاق: قۇمدەك بىرنېمە. قۇمدەك بىرنەرسە. ② كۆچمە. ناھايىتى جىق، ناھايىتى كۆپ، تولا، نۇرغۇن؛ سانى يوق، ساناقسىز: پايىلاقچى ئالاق-جالاق بولۇپ ئۇ تەرەپكە قارىغاندا، قۇمدەك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا

ئوغرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى. * ئادىل شاھ بوۋاي مەلىكىگە: — قىزىم، ئۇنى ناھايىتى كۈچلۈك پادىشاھ دەيدۇ. ئەسكىرىمۇ قۇمدەك ئىكەن، «يېڭىلىپ قالساق» قانداق بولار؟ — دەپتۇ.

قۇمدىماق پ. قۇمغا سۈركىمەك، بىلمەك ياكى قۇمنى سۈرتمەك، قۇم بىلەن ئىرتماق: ئۇنىڭ بېشى قۇمداپ يۇغان مىس چۆگۈندەك قىپقىزىل پارقىراپ تۇراتتى. * ئۇ پات-پاتلا شتابنىڭ ئارقىسىدىكى بۇلاق بېشىغا چىقىپ قىلىچىنى قۇمداپ پارقىرىتىۋالاتتى.

قۇمساز سۈپ. دىئال. قۇمساڭ.

قۇمساق سۈپ. دىئال. قۇمساڭ.

قۇمساڭ سۈپ. قۇم ئارىلاش، قۇمى بار، تەركىبىدە قۇم كۆپ: قۇمساڭ توپا. قۇمساڭ يەر. * ئاياغ ئاستىمدا نەم، قۇمساڭ شېغىل تاشلار كۈگۈللۈك شىرىقلايدۇ. مەن زىلۋاغىنا بىر قارىغايىنىڭ ئاستىغا كەلدىم-دە، ئۇنىڭغا يۆلەندىم. * ھاۋا قىزىغاندا تۇپراقمۇ قىزىپ كېتىدۇ، بىزنىڭ بۇ يەر قۇمساڭ بولغاچ ھەتتا يالىڭاياغ دەسسەشمۇ مۇمكىن ئەمەس. * قۇمساڭ يەرگە تاۋۇز تېرىدىم، پىلەكلىرى تۈز. سويمىلىرى پىشىپ قاپتۇ، يارىم كېلىپ ئۈز. // قۇمساڭدا ئىغاڭلاپ ئاران كېتىۋاتقان ئاپتوبۇس ئۇچۇن ئاشۇ يىگىتنىڭ توختىماي قىمىرلاپ تۇرغان قوپال گەۋدىسى بىردىنبىر نىشان ئىدى.

قۇمساڭ توپا <بىن> 80% تىن ئارتۇق قۇم بىلەن 20% تىن تۆۋەن سېغىزنى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلانغان توپا. ئادەتتە تەركىبىدە قۇم مىقدارى ناھايىتى كۆپ بولغان توپىلارمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇنىڭ كونا جىگدە قوۋزىقىدەك قارىداپ، يېرىلىپ كەتكەن يالىڭاياغلىرى يېغىلىپ قالغان قۇمساڭ توپىغا خېلى چوڭقۇر پېتىپ كەتكەنىدى.

قۇمساڭغۇ سۈپ. قۇم تەركىبى تولا؛ قۇمى كۆپ، قۇمى جىقراق، قۇمسال، قۇمساق، قۇملۇق: توپا قاتلىمى نېپىز، شېغىللىق، قۇمساڭغۇ يەرلەردە ئۆسكەن مېۋە دەرەخلىرى سۇغا ئالدىرايدۇ. * ئۇ، يولنىڭ قۇمساڭغۇ توپىسىنى دەسسەپ قەدىمىنى سانىغاندەك سالماق بىلەن مېڭىپ كېتىپ باراتتى. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا «قۇم بارخانلىرىغا تۇتاشقان قۇمساڭغۇ، شورلۇق يەرلەر» كەلدى.

قۇمسال سۈپ. دىئال. قۇمساڭ.

قۇمسىرىماق پ. قۇم تەلەپ قىلماق، قۇم باغلاش ۋاقتى بولۇپ قالماق (پىچاق چاقلايدىغان چاق ھەققىدە): چاق قۇمسىراپتۇ.

قۇم-شېغىل قۇم ۋە شېغىل: كۆچەت تىكىپ، ئورمان بىنا قىلىش، قۇم-بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇم-شېغىللارنىڭ سىيرىلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، دەريا قاشلىرىنى مۇستەھكەملەپ، كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

قۇمغان ئى. قۇم كوزا، كومزەك، خۇمرا.

قۇمقازى ئى [قۇم+قازى] دىئال. گېپى تولا، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەم.

قۇملاشماق پ. قۇم باسماق، قۇم بىلەن قاپلانماق؛ قۇمغا ئايلانماق: ئېتىزلار قۇملاشماق. * ئورمانلارنى خالىغانچە كېسىدىغان ئەھۋال چەكلەنمىسە، 70 يىلدىن كېيىن دۇنيادىكى ئورمانلار پۈتۈنلەي تۈگەيدۇ، ئورمان ۋە ئوتلاقنىڭ بۇزۇلۇشى نەتىجىسىدە، سۇ، تۇپراق تىزگىنسىز قېلىپ، يەر تېز قۇملىشىپ كېتىدۇ.

قۇملۇق ① سۈپ. قۇمى بار، قۇم ئارىلاشقان: قۇملۇق تۇپراق. قۇملۇق ساپال. ② ئى. قۇم باسقان، قۇم بىلەن قاپلانغان جاي: تەكلىماكان قۇملۇقى. * كەچكى شەپەق بۇ قۇملۇقتا ئالتۇن رەڭ جىلۋە پەيدا

قىلىغانىدى، قېرى ئېشەك كونا هارۋىنى سۆرەپ، بۇ قۇملۇق ئۈستىدە يېڭى ئىز پەيدا قىلىپ، ئاستا-ئاستا ئالغا سىلجىيتتى.

قۇملۇق ساپال <ئارخېئول> ← قۇم ساپال.

قۇملىماق پ ① قۇملۇقلارنى باسماق، دەسسىمەك، ئاتلىماق: — نېمە مۇنچە ئالدىراش، كۆيئوغۇل قوغلىدىمۇ، هېچ بولمىسا بىر ئاي بولسۇن... مەرغىلان دېگەن يۇرتتىن ئات ئاتلاپ، تۆگە قۇملاپ كەلگىنىدە، بىر ئايچە تۇرماستىن كەتكەن ئىمىش! — ئاپتاپئا-يىم بىلەن كۆمۈش ئۇنىڭ هۆرمىتىگە ئورۇنلىرى-دىن تۇرۇشتى. ② كۆچمە. بەك كۆپەيمەك، قۇمدەك كۆپىيىپ كەتمەك، ئىنتايىن ئاۋۇپ كەتمەك: بۇ يەردە ئادەم دېگەن قۇملاپ كېتىپتۇ.

قۇممەت ئى. ئۆرۈكنىڭ بىرخىلى: پايانسىز كەڭ يېزا مىسالى گۈلىستانلىق، هوسۇلزارلىق، بولۇپ هەرە، هەسەل يىغدىم نەگۈلدىن، بەلكى قۇممەتتىن.

قۇمۇل ئى <جۇغ> شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەرقىدىكى بىر ۋىلايەت ۋە ئۇنىڭ مەركىزى. گەنسۇ ئۆلكىسى بىلەن قوشنا بولۇپ، لەنجۇ- شىنجاڭ تۆمۈر يولى ئۇنىڭ ئىچىدىن ئۆتىدۇ.

قۇمۇل قوزغىلىڭى <تارىخ> 20-ئەسىر-نىڭ باشلىرىدا شىنجاڭ قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى-نىڭ فېئودالىزمنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ۋە مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش مەقسى-تىدە كۆتۈرگەن قوراللىق قوزغىلىڭى. ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۈچ قېتىم كۆتۈرۈل-گەن. بىرىنچى قېتىم يەنى گۇاڭ شۈينىڭ 33-يىلى (1907-يىل) قۇمۇل خەلقى قۇمۇل ۋاڭ مەهكىمىسىنىڭ قاتمۇقات ئالۋان-ياساقلىرىغا قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئاخىرىدا چىڭ هۆكۈمىتىنىڭ باستۇرۇشى ۋە رەهبىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى بىلەن مەغلۇپ بولدى. ئىككىنچى قېتىم يەنى 1912-يىلى كۈزدە قۇمۇل خەلقى يەنە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بۇنىڭدا شىنجاڭدىكى مىللەتچى-رىست ياڭ زېڭشىننىڭ ئالدامچىلىقى بىلەن قوزغىلاڭ يەنە مەغلۇپ بولۇپ، ئىككىنچى يىلى ئۇنىڭ رەهبىرى بولغان تۆمۈر خەلپە زىيانكەشلىككە ئۇچرايدۇ. ئۈچىنچى قېتىم شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى جىن شۇرېننىڭ مۇستەبىتلىكى ۋە مىللىي زۇلۇمى تۈپەيلىدىن يەنە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى. ئەمما رەهبەرلىك هوقۇقى فېئودال يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىپ، قوزغىلاڭ يەنە مەغلۇپ بولدى.

قۇمۇلاق ئى. قۇملۇق، قۇمساڭ يەر، قۇم دۆۋىلىرى بىلەن قاپلانغان جاي: مېنىڭ باللىق چاغلىرىم كەنتىمىزنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، پىششىق خىش بىلەن ياسالغان هەشەمەتلىك مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى قۇمۇلاقتا ئۆتكەنىدى. * مەن كوچىغا چىققاندا يول بويلىرىدىكى قۇمۇلاقتا ئولتۇرۇشىدىغان پاراڭچى ياشلارمۇ ئۆيلىرىگە تارقاپ، ناخشا تولاپ ئۆتىدىغان ئەڭ ئاخىرقى ئۆتكۈنچىلەرمۇ جىمىپ، تاغ باغرىدىكى بۇ يېزا راهەت ئۇيقۇسىغا چۆمگەنىدى.

قۇمىق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

قۇمىق تىلى <تىل> قۇمىقلار ئىشلىتىد-غان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستې-مىسىدىكى تۈركىي تىللار ئائىلىسىنىڭ قىپچاق-پولوۋ تىلى تارمىقىغا كىرىدۇ. تۈركىي تىللاردىن قارايىم، قاراچاي، بالقار تىللىرى بىلەن تۇغقانچىلىقى يېقىن،

ئاساسەن روسىيىنىڭ داغىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە قوللىنىلىدۇ.

قۇمقلار ئى <ئىرق> قۇمىق مىللىتى، قۇمىق خەلقى. ئۇلار ئاساسەن روسىيىنىڭ داغىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ. ئۇلار دەسلەپتە ئەرەب يېزىقى، ئاندىن لاتىن يېزىقى ئىشلەتكەن. 1939 - يىلى رۇس ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى يېڭى يېزىقنى قوللانغان.

قۇملاق ① ئى. قوي، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىق - ھايۋانلارنىڭ مايىقى: ئۇنىڭ ئالدىدا بىر پارچە مايلىشىپ كەتكەن رەخت، رەختنىڭ ئۈستىدە بولسا قوينىڭ قۇملىقىدەك يوغانلىقتىكى ئۇششاق تاشلار تۇراتتى. ② سۈپ. قۇملاق شەكلىدىكى، شەكلى قۇملاققا ئوخشايدىغان: قۇملاق تاش.

قۇملاق سالماق ← **پال سالماق:** شەرىخان كاگدا ھەيدەر خەسسىنىڭ ئايالىغا قۇملاق نىېلىپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار پاتمەنى كۆرۈپ پايپېتەك بولۇشتى. شەرىخان بولسا ئۈزۈلدۈرمەي 15 مىنۇت ۋالاقلىدى.

قۇملاقچى ئى ← **پالچى:** قۇملاقچى ئالدىدىكى ئۇششاق تاشلارنى بىر يەرگە جەم قىلىپ: – ياپىرىم! – دەپ تاشلارنى تەخمىنەن ئۈچ بۆلەككە بۆلدى.

قۇملاقلاتماق « قۇملاقلىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇملاقلاشماق « قۇملاقلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قويلار قۇملاقلاشتى.

قۇملاقلىماق پ ← **ماياقلىماق:** قويلار سۇ ئىچكەندىن كېيىنلا قۇملاقلاشقا باشلىدى. * بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا قويلار كورەنىڭ ھەممە يېرىگە قۇملاقلاپ بولۇپتۇ.

قۇنتلاپ رەۋ. دىئال. ئەستايىدىل، ئىنچىكە- لەپ: قۇنتلاپ ئىشلىمەك.

قۇندۇز ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. چاشقانغا ئوخشايدۇ. ئارقا پۇتىدا ئۈزگۈچىسى بولىدۇ. قۇيرۇقى ياپىلاق، تۈكلىرى ئۇزۇن ھەم قېلىن، دۇمبە تەرىپى قىزغۇچ قوڭۇر، قورسىقى كۈل رەڭ، چىشلىرى ئۆتكۈر كېلىدۇ. دەرەخلەرنى چىشلەپ ئۇشتۇيالايدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. دەرەخ قوۋزاقلىرى ۋە نېلۇپەر قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. تېرىسى ئەتىۋارلىق. ئەركەكلىرى قۇندۇز قەھرى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. بۇ تىبابەتچىلىكتە روھلاندۇرغۇچى دورا قىلىنىدۇ. ② ئاياللار ئىسمى.

قۇندۇز چاچ قاپقارا، يالتىراپ تۇرىدىغان چاچ: – سۆزلەپ باقسۇن! – دېدى شىللېر قامىتى چىرايلىق، قۇندۇز چاچ قىزغا ھەيران بولغان ھالدا قاراپ ۋە بوشىرغا قول باغلاپ، – ئۇ ياپونمۇ؟ ئىسمى نېمىكەن؟

قۇندۇز لېشى <بوت> قۇندۇز لېشى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق، ھاشاراتخور ئۆسۈملۈك. كۆلچەك- لەر ياكى سۇلۇق ئېتىزلاردا ئۆسىدۇ، غولى ئىنچىكە ئۇزۇن، گۈلى سېرىق، يوپۇرمىقى يېپسىمان كېلىدۇ. ئۈستۈنكى قىسمىدا ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدىغان خالتىسى بولىدۇ.

قۇندۇز ئوت <بوت> قۇندۇز ئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 120 سانتىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. يوپۇر- مىقى تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى بولمايدۇ. گۈلى سۇس كۆك، چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە. مېۋىسى غوزا مېۋە، شەكلى سوقىچاق. يىلتىزى ۋە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، بەلغەمنى يۇمشىتىش،

يۆتـەلنى بېسىش، قان توختىتىش ۋە نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

قۇندۇزدەك سۈپ. قاپقارا، ئىنتايىن قارا: قاسىمجان ئاكا لەيلىنىڭ پىشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان قۇندۇزدەك چاچلىرىنى سىلىدى. * ئۇنىڭ قۇندۇزدەك يالتىراپ تۇرىدىغان قاشلىرى گەپ قىلغاندا ئۇچۇپ تۇراتتى. * ئۇنىڭ قۇندۇزدەك چاچلىرى شامالدا لەرزان يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

قۇنۇن ئى <بوت> رويان ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان ياماشقۇچى چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، شەكلى ئېللىپسسىمان، يازدا چېچەكلەيدۇ، گۈلى كىچىك، سېرىق، باشسىمان گۈل رېتىدە، تىكەنلىك. غول-شاخلىرى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىق ياندۇرۇش، يەل ھەيدەش، باش قېيىپ ئاغرىشنى داۋالاش رولىغا ئىگە، يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكىدىكى باش قېيىشقا ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

قۇۋ I سۈپ. ھىيلە-نەيرەڭگى تولا، باشقىلارنى گوللاشقا ئۇستا؛ ھىيلىگەر، مەككار، مۇغەمبەر: قۇۋ ئادەم. قۇۋ ئايال. * باينىڭ تۆگىچىسى بولساڭ، قۇۋ بولسەن، قويچىسى بولساڭ، قۇل بولسەن (ماقال). * پەمچەسەن مەندىنمۇ قۇۋراق ئىكەنسەن. // قىزلار بۇ مەسىلىگە كەلگەندە قۇۋراق كېلىدۇ. * — دادا، سىلىزە بۇ يۇرتتىن چىقىپ باقمىغان ئادەم، بۇنداق ئادەملەر بەك قۇۋ كېلىدۇ، ئولتۇرغىلى سۇپا بەرسەك، كېيىن ھۇجرەت چىقارمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى قىز بوۋايغا نەسىھەت قىلىپ.

قۇۋ II سۈپ. دىئال. بەك قۇرۇپ كەتكەن، قۇرۇپ چېكىگە يەتكەن، قاقشال.

قۇۋ III ئى. دىئال. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانچ ئى. خۇشاللىق، شادلىق: قۇۋانچ ھېس قىلماق.

قۇۋانچلىق ① سۈپ. كىشىنى خۇشال قىلىدىغان، شادلاندۇرىدىغان؛ كىشىگە خۇشلۇق، خۇشاللىق بەخش ئېتىدىغان؛ خۇش؛ يېقىملىق: قۇۋانچلىق خەۋەر. قۇۋانچلىق چىراي. ② ئى. خۇشاللىق، شادلىق، خۇشلۇق: — ياخشى بولدى، خۇدا بەرگەنىكە نىغۇي! — دېدى چال قازاق قۇۋانچلىق بىلەن، — تىل بىلمىگەنىگە بېشىم قېتىپ كېلىۋېدىم، شۈكۈر، خۇدا سېنى يەتكۈزدىغۇي، كەل، ماڭا ياردەم بەر.

قۇۋاندۇرماق «قۇۋانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇۋانماق پ ① شادلانماق، خۇشال بولماق: توقچىلىقتا تولغان چەكسىز دالىدا، يىغقىنىمىز ئاشلىق ئەمەس، ئارمان ئۇ. تەقسىماتتىن زەپ قۇۋاندى يۇرەكلەر، يانچۇقتىكى پۇلنىڭ ئۆزى دەرمان شۇ. * ھەسەن ۋەزىر ئۆلدى دەپ ساڭا سۆيۈندۈم، بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم. بىرنەچچە كۈن بويۇڭنى كۆرۈپ قۇۋاندىم، بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم. ② مەسلىكى كەلمەك: ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقىغا قۇۋىنىپ كەتكەن پەرھات، ئەسقەرلەر كىچىك كېمىلەر بىلەن ئۇچقاندەك چىقىپ كەلدى.

قۇۋ-چۇۋ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ خىلمۇخىل ۋارقىراشلىرى، قىيقاس-چۇقان: ھەممىلا يەر ياشلار بىلەن تولغان، دېڭىزنىڭ شارقىرىشى، شامالنىڭ پۇشتەك چېلىشى ياشلارنىڭ قۇۋ-چۇۋلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، قۇلاقنى پۈتتۈرىدىغاق زور ئاۋازغا ئايلانغاندى.

قۇۋلاشتۇرماق «قۇۋلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ

مۇرەككە پىلىكمۇ كىشىلەرنى قۇۋلاشتۇرۇپ قويىدۇ، خالاس.

قۇۋلاشماق پ. قۇۋ ھالەتكە كەلمەك؛ قۇۋ ھىيلىگەر بولۇپ قالماق: «ماڭا نېمىشقا سىقىمىم تولغۇدەك پۇل ياكى قول سائەتلىرى ئۇچرىمايدىغاندۇ؟» دېگەنلەرنى ئويلاپ ماڭاتتى ئۇ، «ھەي... ئادەملەرمۇ بىر-بىرىدىن قۇۋلىشىپ كەتتى. ئالدىراپ-تېنەپ بىرنەرسىلىرىنى چۈشۈرۈپ قويمايدۇ-دە!» * ئۇ ئۆزى كىچىك، گېپى سىلىق بولغىنى بىلەن، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق-سوغۇقىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ قۇۋلىشىپ كەتكەن بىرنېمە ئىكەن.

قۇۋلۇق ① «قۇۋ I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ قۇۋلۇقى مېنى ھەيران قالدۇردى. * ئىچمەيمەن دەيدۇ تېخى، قۇۋلۇقىنى قارا بۇنىڭ! ② ئى. قۇۋ ئادەملەرگە خاس ئىش-ھەرىكەت؛ مەككارلىق، ھىيلىگەرلىك، ھىيلە: قۇۋلۇق قىلماق. * قۇۋلۇقتىن شۇملۇق تۇغۇلار (ماقال). * تۈلكە دەرھال ساڭگىلاپ تۇرغان ئۈزۈمدىن ئىككى تالنى ئېلىپ بۇرنىنىڭ ئىككى تۆشۈكىگە تىقىپ قويۇپ، قۇۋلۇق بىلەن ھاسىراپ ئولتۇرۇپتۇ. * — دوستۇم بۇ ناخشاڭنى، — دېدى مۇھەممەت ئەيسا قۇۋلۇق بىلەن، — مەنمۇ ئۆگىنىۋالاي، نېمىدېگەن خۇش ئاۋاز سەن، ناخشاڭ نېمىدېگەن مۇڭلۇق ۋە شېرىن، قايتا بىر ئۇقۇۋەتكىنە!

قۇۋلۇق قىلماق قۇۋ، ھىيلىگەر كىشىلەرگە خاس ۋە شۇلار قىلىدىغان ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق؛ ھىيلىگەرلىك، مەككارلىق قىلماق: ئۇ ئەسلىدە قارا قۇمچاقمۇ، قارا قوڭغۇزمۇ دېمەسلىككە ۋەدە بەرگەن، ۋەدىسىدە تۇرمىدى. ئېپىنى كەلتۈرسىلا دەۋالىدۇ. دەۋېلىپلا «ئاپلا، ئېغىزىمدىن چىقىپ كەتتى، خاپا بولما-ھە» دەپ قۇۋلۇق قىلىدۇ، بەكمۇ شەيتان. * ئابدۇللا ھەرقانچە قۇۋلۇق قىلسىمۇ، لېكىن تەجرىبىلىك، ھوشيار پېشقەدەم ساقچى خادىمنىڭ چوڭقۇر، كەسكىن ۋە ھازىر جاۋاب سوراقلىرىغا بىر-بىرلەپ جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

قۇۋلۇق-شۇملۇق قۇۋلۇق ۋە شۇملۇق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئەنۋەرنىڭ ماڭا قانداق قۇۋلۇق-شۇملۇقلارنى ئىشلەتكەنلىكى تېخىمۇ ئايان بولدى. * ئاچكۆزنىڭ قۇۋلۇق-شۇملۇقىنى بىلمىگەن دېھقان «بۇلار مەرد سودىگەرلەر ئىكەن» دەپ خۇشال بولۇپ تاتلىق مەجۇن سېلىنغان چاينى خېلى جىقلا ئىچىپ، كېيىن خورجۇننى بېشىغا قويۇپ قاتتىق ئۇخلاپ قالدى.

قۇۋۇرماق پ. دىئال. بىلمەك، سەزمەك، غىدىدىماق.

قۇۋۋەت ئى [ئە] ① جانلىق ئورگانىزمنىڭ شۇنىڭدەك ھەرىكەت قىلغۇچى ھەرقانداق جىسىمنىڭ بىرەر جىسمانىي ئىش ياكى ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى؛ كۈچى: بىلەكنىڭ قۇۋۋىتى. پۇتنىڭ قۇۋۋىتى. * ئاسىيەنىڭ ھازىر ئۇ ئىشنى قىلالىغۇدەك قۇۋۋىتى يوق. * نەتەنزىبىيە پايدىلىق، قۇۋۋەت تولار بەدەنگە. ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىپ، كۈچ قوشىمىز ۋەتەنگە. ② ئېنېرگىيە: ئېلېكتر قۇۋۋىتى. سۇ قۇۋۋىتى. ③ <فز> جىسىمنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە قىلغان ئىشى. ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنىڭ قۇۋۋەت بىرلىكى ۋات، كىلوۋات قاتارلىقلار؛ مېخانىكىلىق ئېنېرگىيىنىڭ قۇۋۋەت بىرلىكى سېكۇنت، كىلوگرام، مېتر، ئات كۈچى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ④ كۆچمە. ماددىي ئىمكانىيەت، بايلىق، قۇرب: ئۇنىڭ توي قىلىشقا قۇۋۋىتى يەتمەيتتى. ⑤ كۆچمە. قابىلىيەت، لاياقەت، بىلىم: قەلەم قۇۋۋىتى. ⑥ كۆچمە. ئوزۇقلۇق قىممىتى: قۇۋۋىتى بار تاماق.

قۇۋۋەت دورىسى <تب> بەدەننى قۇۋۋەتلەش رولىنى ئوينايدىغان دورىلار.

قۇۋۋەت قىلماق كۈچ، مادار بېغىشلىماق؛ پايدا قىلماق: بۇ دورا ئادەمگە قۇۋۋەت قىلىدۇ. * ئاق جۇۋاننىڭ نېپى تېگىدۇ ئەلگە، ياغلىقلىرى قۇۋۋەت قىلىدۇ بەلگە. جان ئاغىنەم، بارساڭلار سالام دەڭلار، غېرىبلىقتا سۆيگۈنۈم قىزىلگۈلگە.

قۇۋۋەت ناسوسى <ماشىن> سۇ ۋە شامال ئېنېرگىيىسىنى ھاسىل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان ناسوس.

قۇۋۋەتسىز سۈپ ① قۇۋۋىتى، ماغدۇرى، مادارى يوق؛ كۈچسىز: قۇۋۋەتسىز ئادەم. ② قۇۋۋەت قىلمايدىغان، قۇۋۋەت بەرمەيدىغان، ئوزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەن. قۇۋۋەتسىز تاماق.

قۇۋۋەتسىزلەندۈرمەك «قۇۋۋەتسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇۋۋەتسىزلەنمەك پ. كۈچ-قۇۋۋىتى ئازلاپ كەتمەك؛ كۈچسىز، دەرمانسىز، ماغدۇرسىز بولۇپ قالماق؛ ماغدۇرسىزلانماق: ئادەم دېگەن كېسەل بولۇپ ئۇزۇن مەزگىل ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالسا، پۈتۈن بەدىنى قۇۋۋەتسىزلىنىدۇ.

قۇۋۋەتسىزلىك «قۇۋۋەتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قۇۋۋەتلەشمەك «قۇۋۋەتلىمەك» پېئىلى ② نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: لىتىپ زور بىلەن مۇتىلاقارى ئىككىسى بىر-بىرىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى. * — ئەلۋەتتە شۇنداق، — قۇۋۋەتلەشتى ئەتراپتىكىلەر، — خۇلاسە چوقۇم سىز ئالدىن پەرەز قىلغاندەك بولىدۇ.

قۇۋۋەتلەندۈرمەك «قۇۋۋەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنىڭ تېنى بەكمۇ ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. شۇڭا، دوختۇرلار قۇۋۋەتلىك تاماق ۋە دورىلار بىلەن ئۇنىڭ تېنىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈپ ئاندىن ئوپېراتسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردى. * ھازىرقى مەسىلە قانداقلا بولمىسۇن، يەيدىغان بىرەر نەرسە تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭ لاسسىدە بوششىپ كەتكەن تېنىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش ئىدى.

قۇۋۋەتلەنمەك ① «قۇۋۋەتلىمەك» پېئىلى ② نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ پىكىر كۆپچىلىك تەرىپىدىن دەرھال قۇۋۋەتلەندى. ② قۇۋۋەتلىك، كۈچلۈك ھالەتكە كەلمەك؛ قۇۋۋەتلىك بولماق؛ كۈچلەنمەك:
— سەن ئالدىرىما، ئارام ئال، قۇۋۋەتلەن،
— دېدى بوۋاي ئۇنىڭغا غەمخورلۇق بىلەن،
— يامغۇر بېسىلسۇن، ئاخىر بېسىلىپ قالىدۇ. *
ئىلىم-پەننى ئۆگەندۇق، تولدۇق ئەقىل-ئىدراكقا. قۇۋۋەتلىنىپ بىلەكلەر، يەتتۇق ئارزۇ-تىلەككە.

قۇۋۋەتلىك سۈپ ① كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان، كۈچى جىق، ماغدۇرلۇق، كۈچلۈك: يىللار ئۆتتى، بالىلار چوڭ بولۇپ، قۇۋۋەتلىك كىشى بولدى. * كېيىن ئۇ، قىزنىڭ يوغان ۋە قۇۋۋەتلىك ئاياغلىرىنى سۆيۈشكە باشلىدى. ② بەدەنگە قۇۋۋەت قىلىدىغان، بەدەننى قۇۋۋەتلەندۈرىدىغان، ئوزۇقلۇق كۈچى زور، ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى: كۆپ مىقداردىكى دورا ئۆسۈملۈكلىرى ھەم ھەسەل ھەرىسى مەنبەلىرى ئارقىلىق ھەر خىل قۇۋۋەتلىك يېمەكلىكلەرنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ. * مەھەللىدە، ئۆيدە قالغان ئاياللار ئىش ئورنىغا ئىسسىق چاي، قۇۋۋەتلىك تاماقلارنى ئاچىقىپ تۇردى. ③ تېز ئۈنۈم بېرىدىغان، ئۈنۈمى يۇقىرى، ئاساس تەركىبى يۇقىرى؛ كۈچلۈك، ئۈنۈملۈك؛ مۇنبەت: قۇۋۋەتلىك يەر. قۇۋۋەتلىك ئېتىز. * دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ۋە قۇۋۋەتلىك ئۇغۇتلىرىنى بەس-بەس بىلەن ئېتىزلىرىغا يۆتكىمەكتە.

قۇۋۋەتلىمەك پ ① كۈچ-قۇۋۋەت بېغىشلىماق، قۇۋۋەتكە ئىگە قىلماق؛ قۇۋۋەتلەندۈرمەك: بۇ دورا ئادەمنىڭ ئەقلىي

ئەمگەك ئىقتىدارىنى قوۋۋەتلەيدۇ، ئۇيقۇنى
ئازايتىدۇ. * سەممىلفار بىر قېتىمدا 0.01
گرامدىن كۆپ بېرىلسە ئادەمنى قاتتىق
زەھەرلەيدۇ، ئەمما 0.01 گرام مىقدارىدا
بېرىلسە بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ. ② كۆچمە.
باشقىلارنىڭ پىكرى، ئىش-ھەرىكىتى،
قارىشى قاتارلىقلارغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ
مايىللىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، ياقى-
لايدىغانلىقىنى ياكى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى
بىلدۇرمەك؛ قوللىماق: قاسىم ئەپەندى
مەھمۇت مۇھىتنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلىدى. *
ئابباسوپنىڭ پىكرى بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇپ،
ئۇ شەرققە ئەمەس، غەرب تەرەپكە قاراپ
ئىلگىرىلەشنى قۇۋۋەتلەيتتى.

قۇياش ئى ① <ئاستر> سامانيولى
سىستېمىسىدىكى تۇرغۇن يۇلتۇزلاردىن
بىرى، يەنى كۈن. ئۇ ئوتلۇق گاز
شارى بولۇپ، ھەجمى يەر شارىدىن
بىر مىليون 300 مىڭ ھەسسە، ماسسىسى
330 مىڭ 400 ھەسسە چوڭ. يۈزىنىڭ
تېمپېراتۇرىسى تەخمىنەن 6000°C، ئىچكى
قىسمىدىكى تېمپېرتۇرا تەخمىنەن 15
مىليون گرادۇس كېلىدۇ. ئىچكى قىسمىدا
ئۈزلۈكسىز ئاتوم رېئاكسىيىسى يۈز بېرىپ،
زور مىقداردىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى
پەيدا قىلىدۇ. ئۇ قۇياش سىستېمىسىنىڭ
مەركىزىدىكى ئاسمان جىسمى بولۇپ،
يەر بىلەن بولغان ئارىلىقى 150 مىليون
كىلومېتر كېلىدۇ. يەر شارى ۋە باشقا
پلانېتلار ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ
ھەمدە ئۇنىڭدىن يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىق
ئېلىپ تۇرىدۇ. ② كۈن نۇرى، ئاپتاپ
ياكى ئاپتاپ چۈشكەن جاي: قۇياش
ۋاننىسى. ياز قۇياشىدا قارايماق.

قۇياش تاجى <ئاستر> قۇياش تولۇق
تۇتۇلغاندا، قارا ھالەتتىكى قۇياشىنىڭ
چۆرىسىدە ئاچ سېرىق بولۇپ كۆرۈنىدىغان
بىر قەۋەت يورۇقلۇق، نۇر.

قۇياشتىن يىراق نۇقتا <ئاستر> پلانېتلار
ياكى يورۇقلۇق يۇلتۇزلىرى قۇياشنى بىر
قېتىم ئايلانغاندا ئەڭ يىراقتا تۇرغان
چاغدىكى نۇقتا.

قۇياش دالا شىپاتى <گېئول> ←
پلاگىئوكلاز.

قۇياش سوتكىسى <ئاستر> قۇياش
مەركىزىنىڭ ئوخشاش بىر مېرىدىئان
سىزىقىدىن ئارقا-ئارقىدىن ئىككى قېتىم
ئۆتۈشى ئۈچۈن كېتىدىغان ۋاقىت.
ھەرقايسى ۋاقىت ئىچىدىكى يەر شارى-
نىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى ئوخشاش بولمى-
غاچقا، قۇياش سوتكىسىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقىدى-
مۇ ئۆزگىرىش بولىدۇ. ھېسابلاشقا ئوڭاي
بولسۇن ئۈچۈن، پۈتۈن بىر يىلدىكى
ھەرقايسى قۇياش سوتكىلىرىنىڭ ئوتتۇرى-
چە سانى بىر كۈن قىلىپ ئېلىنىپ،
ئادەتتىكى قۇياش سوتكىسى دەپ ئاتىلى-
دۇ. ھەقىقىي بولغان قۇياش سوتكىسىمۇ
ئۇنىڭغا ماس ھالدا ھەقىقىي قۇياش
سوتكىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

قۇياش سىستېمىسى <ئاستر> سامانيولى
سىستېمىسىدىكى ناھايىتى كىچىك بولغان
ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى. ئۇنىڭ
مەركىزى قۇياش بولۇپ، قۇياش، توققۇز
چوڭ پلانېتا، ھەمراھ، سانسىزلىغان
كىچىك سەييارىلار، قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزلار
ۋە ئاقار يۇلتۇز قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ.

قۇياش قارا دېغى <ئاستر> قۇياش
يۈزىدىكى گاز قاينىمى. تېمپېراتۇرىسى
ئەتراپىدىكى ئورۇنلاردىن سەل تۆۋەن،
يەر يۈزىدىن قارىغاندا قۇياش يۈزىدىكى
بىر قارا داغ بولۇپ كۆرۈنگەچكە قۇياش

قارا دېغى دېيىلگەن. قۇياش قارا دېغىنىڭ بەك كۈچلۈك ماگنىت مەيدانى بولۇپ، يەر يۈزىدىكى قىسقا دولقۇنلۇق رادىئو ئالاقىسىگە تەسىر قىلىدۇ.

قۇياشقا يېقىن نۇقتا <ئاستر> پلانېتلار ياكى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزلار قۇياشنى بىر قېتىم ئايلانغاندا ئەڭ يېقىن تۇرغان چاغدىكى نۇقتا.

قۇياش كالېندارى <ئاستر> كالېندارنىڭ بىر خىلى. يەر شارىنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش دەۋرىگە ئاساسەن تۈزۈلگەن. ئادەتتە خەلقئارادا ئورتاق قوللىنىلىدىغان مىلادىيە كالېندارى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قۇياش مەركەز تەلىماتى <ئاستر> قەدىمكى زامان ئاسترونومىيە ئىلمىدىكى بىر خىل تەلىمات. بۇنىڭدا، قۇياش ئالەمنىڭ مەركىزى، يەر شارى ۋە باشقا پلانېتلار قۇياشنى ئايلىنىپ هەرىكەت قىلىدۇ دېگەن قاراش بايان قىلىنىدۇ.

قۇياش ئوچىقى قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ ئىسسىقلىق هاسىل قىلىدىغان قۇرۇلما. كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى نۇرغۇنلىغان پارچە-پارچە نۇر قايتۇرغۇچى ئەينەكلەردىن تەركىب تاپقان پېتىنقى يۈز بولۇپ، كۈنگە تۇتقاندا، كۈن نۇرىنى فوكۇس نۇقتىسىغا يىغىپ، ناهايىتى كۈچلۈك بولغان ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى هاسىل قىلىدۇ.

قۇياش ئۆسۈكى <ئاستر> قۇياش يۈزىدىكى قىزىل رەڭلىك يالقۇن هالىتىدىكى ئوتلۇق گاز. هىدروگېن، گېلىي، كالتسىي قاتارلىق ئېلېمېنتلاردىن شەكىللىنىدۇ. قۇياش تولۇق تۇتۇلغاندا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدۇ. ئادەتتە سپېكتروسكوپ ياردىمىدە كۆرگىلى بولىدۇ.

قۇياش ۋاقتى <ئاستر> قۇياش سوتكىسى ئۆلچەم قىلىنىپ هېسابلىنىدىغان ۋاقىت. هەقىقىي قۇياش سوتكىسى ئۆلچەم قىلىنىپ هېسابلانغىنى هەقىقىي قۇياش ۋاقتى، ئادەتتىكى قۇياش سوتكىسى ئۆلچەم قىلىنىپ هېسابلانغىنى ئادەتتىكى قۇياش ۋاقتى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، قۇياش سائىتى ئىپادىلىگەن ۋاقىت هەقىقىي قۇياش ۋاقتىنى، ئادەتتىكى سائەتلەر ئىپادىلىگەن ۋاقىت ئادەتتىكى قۇياش ۋاقتىنى بىلدۈرىدۇ.

قۇياش ۋاننىسى <تىب> يالىڭاچ بولۇپ بەدەننى كۈن نۇرىغا تۇتۇپ، ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، كېسەلگە قارشىلىق ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، تەن ساغلاملىقىنى ساقلاش ئۇسۇلى.

قۇياش يىلى <ئاستر> ← **تروپىك يىلى.**

قۇياشسىز سۈپ. قۇياش كۆتۈرۈلمىگەن، كۈن چىقمىغان، قۇياش نۇرى چۈشمىگەن: قۇياشسىز هەم تۇمانلىق بولسا ئالەم، نېچۈك تاپقاي بېرىپ مەنزىلنى ئادەم. يېزىلغاچقا شۇ زۇلمەتتە كىتابىم، زاماندىن زارلىنىش بولدى خىتابىم. * ئېزىققان بىنەسىپ سەيياهقا ئوخشاش كېزىپ چۆللەر ئارا، كۆپ گاڭگىراپ باش، قىدىردىم، تاپمىدىم هېچ يەردە بىر ئىز، كى قەشقەر ئاسمىنى ئىدى قۇياشسىز.

قۇياشلىق سۈپ. قۇياش چىققان، قۇياش چىقىپ نۇر چىققان، هاۋا ئوچۇق، ئاپتاپلىق: ئايدىڭ، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن، چۈنكى ساڭا هەر قارىسام ئەتىكى قۇياشلىق كۈننىڭ قەدىرىگە يېتىمەن. * ئادەملەر دەرياسى ئاقماقتا بۇندا، قوللاردا يەلپۈنەر هال رەڭ ياغلىقى. قۇياشلىق باهارغا ئوقۇيدۇ ئالقىش، خۇشلۇقتا يايرىغان ئەلنىڭ بارلىقى.

قۇياق ئى. تارس. قىلىچۋازلىق، نەيزىۋازلىق قىلغاندا ياكى جەڭگە كىرگەندە قارشى تەرەپتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن كىيىلىدىغان جەڭ كىيىملىرىنىڭ بىر خىلى، ساۋۇت دەپمۇ ئاتىلىدۇ: ئۇنىڭ دوبۇلغا، قۇياقلىرى، قوش نەيزىسى ۋە ئاتلىرى-نى تارتىۋالدى. * سۇتۇق ئارسلان بىلەن بىرلىكتە قاپقىدىكى بېشىغا مىس باشلىق، ئۈچىسىغا زەنجىرلىك قۇياق كىيگەن ئارقۇنىڭ پۇتلىرىنى يەرگە قاتتىق ئۇردى.

قۇياقلىق سۈپ. قۇياقى بار، قۇياق كىيگەن: ئۇلار ئىككىنسى ئون تۈمەن لەشكەر بىلەن ئالدىدا مېڭىپ، شۇي چۇ باش بولغان تۆمۈر قۇياقلىق 3000 لەشكەرنى باشلامچى قىلىپ، سۇر-ھەيۋەت بىلەن شىنيىگە قاراپ كەلمەك-تە ئىدى. * ئۇ 500 قۇياقلىق چېرىكنى باشلاپ، قوۋۇقتىن ئۇچقاندەك چىقىپ ياۋغا ئېتىلدى.

قۇيت ئىم. قوي، ئۆچكە قاتارلىق ھايۋانلار-نى قوغلىۋېتىش، ھەيدىۋېتىش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان سۆز: پاتمە، ئويلاڭا، بىز كىچىك ۋاقتىتا «ئايروپىلان» دېگەننى تۇنجى قېتىم كۆرگەندە جەننەتخان مومايىنىڭ: «ۋاييەي، بىزنىڭ ئۈجمىگە قونمىغاي، قۇيت دە بالام، ئېيخى يېرىلىپ ئۆگزىمىزنى بېسىۋال-دۇ» دەپ قىيقاس سالغىنى نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟

قۇيدۇرماق «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاي قۇيدۇرماق. * بىز ئالتۇن-كۈمۈشتىن ئۇلارغا خىش قۇيدۇرۇپ، تاھىرنىڭ مازىرىنى بىنا ئەتتۇق.

قۇيدۇرۇشماق «قۇيدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇيدۇرۇلماق «قۇيدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇيرۇق ئى ① كۆپىنچە ھايۋانلاردا تەنىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئومۇرتقا ئۈچىدا بولىدىغان ۋە ئۇزۇنلۇق دەرىجىسى ھەر خىل قىل، — تۈكلىرى بولىدىغان ئەزا: ئاتنىڭ قۇيرۇقى. ئېشەكنىڭ قۇيرۇقى. كالىنىڭ قۇيرۇقى. ئۆچكىنىڭ قۇيرۇقى. * تۆگىنىڭ قۇيرۇقى بولغۇچە، خورازنىڭ تاجىسى بول (ماقال). * يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * ئىت ئىگىسى ئىتنى بۇيرۇسا، ئىت قوپۇپ قۇيرۇقنى بويرۇپتۇ (ماقال). * تۈلكە ئاستا يارغا چۈشۈپ، يولۋاسنىڭ قۇيرۇقىدىن باشلاپ يېيىشكە باشلاپتۇ. ② قۇشلار گەۋدىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان پەي قىسمى: كەپتەرنىڭ قۇيرۇقى. توخۇنىڭ قۇيرۇقى تورنىڭ قۇيرۇقى. * بوينۇم ئۇزۇن بولسىمۇ، زېھنىم ئۆتكۈر، كۆزۈم نۇرلۇق. پۇتۇم ئۇزۇن بولسىمۇ، ئۈچسام بولۇر ئۇ قۇيرۇق. ③ بەزى قويلارنىڭ كەينى تەرىپىدە سان بىلەن بەل ئوتتۇرىسىدا ئۆسكەن ياغ قىسمى ۋە قوينىڭ شۇنداق قىسمىدىن چىققان ياغ: قوينىڭ قۇيرۇقى. * قۇيرۇق كۆرسىتىپ، ئۆپكە سېتىپتۇ (ماقال). بىر بالاسى بولمىسا، قۇيرۇق تۇرامدۇ تاشتا (ماقال). * ئەكبەر شېجاڭغا تىكىلىپ قارىدى، «قۇيرۇق بىلەن ئۆپكە» توغرىسىدىكى گەپنى ئاسمىدىنمۇ ئاڭلىغانىدى. ④ ئادەم بەدىنىنىڭ سان بىلەن بەل ئوتتۇرىسىدىكى يۇمشاق ئارقا قىسمى، كاسا: قۇيرۇقىغا ئوكۇل قويماق. ⑤ بەزى نەرسىلەرنىڭ قۇيرۇققا ئوخشايدىغان قىسمى: لەگلەكنىڭ قۇيرۇقى. ⑥ ئايروپى-لان، كېمە، پويىز ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئارقا قىسمى، ئارقا تەرىپى ياكى باش تەرىپىنىڭ ئەكسى تەرىپىدە بولغان قىسمى: كېمىنىڭ قۇيرۇقى. ئايروپىلاننىڭ قۇيرۇقى. * خۇددى بىرى قولۇمدىن سۆرەۋاتقاندەك پويىز بىلەن تەڭ خېلى يەرگىچە يۈگۈرۈپ باردىم. ھازىر

كۆزۈمدىن يىتتى. پويىزنىڭ قۇيرۇقىدىن كۆتۈرۈلگەن شامال باھار چېچەكلىرىنىڭ پۇرىقىنى بۇرنۇمغا ئۇردى. ⑦ بىركىمنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ ھېچبىر ئايرىلمايدىغان كىشى: مەن نەگىلا بارسام، ئۇ ماڭا قۇيرۇق بولۇپ تەڭ باردۇ، بۇنىڭدىن مەن بەك بىزار بولدۇم. ⑧ كۆچمە. سەلب. بىرەر يامان ئىش ياكى ھەرىكەتنىڭ ئەگەشكۈچىسى قالدۇق، گۇماشتا: جىنايەتچىنىڭ قۇيرۇقى. زالىم پومېشچىكلارنىڭ قۇيرۇقى. * ئۇ پارتىيىنى پەقەت ستىخىيىلىك ھەرىكەتكە بوي سۇندۇ-رۇپ، ھەرىكەتنىڭ قۇيرۇقى قىلىپ قويۇشنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ⑨ كۆچمە. ئاخىرى، كەينى: ھېساباتنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزمەك. * نۇجۇپ ئارقا-ئارقىدىن قۇيرۇقى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان سېپۇەتلەرگە قاراپ تەرگە چۆمۈپ تولا ئۇسسۇۋاتاتتى. ⑩ كۆزنىڭ چېكىگە يېقىن قىسمى، كۆزنىڭ بۇلۇڭى: كۆزنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قارىماق. * — نەگە يۈگۈرەيمەن؟ — لەيلىگۈل بىلمەسكە سېلىپ، ئالماسقا كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قاراپ قويدى. ⑪ تېپىلگەن خامانىنى شامالغا ئېتىپ سورۇ-غاندا، شامال ئۇچۇرۇپ كېتەلمەي قالغان يىرىك، دان ئارىلاش قالدۇق چار قىسمى: خامانىنىڭ قۇيرۇقى. خامانىنىڭ قۇيرۇقىنى ئايرىماق. بۇغداينىڭ قۇيرۇقى.

قۇيرۇق تۇتقۇزماسلىق تۇتۇق بەرمەس-لىك، تۇيدۇرماسلىق، تۇتۇلۇپ قالماسلىق، چاندۇرماسلىق: يۈسۈپ چوڭ قۇربان ئاقساقالغا قۇيرۇق تۇتقۇزماسلىقنى كۆڭلىگە پۈكتى. * بايا سەن ماڭا، ئۇ قىزنىڭ مۇئامىلىسى ياخشى، بىراق، مېنى كۆرگەندە يىراق قېچىپ قۇيرۇق تۇتقۇزمايدۇ. دېگەندەك قىلىشىدىڭغۇ؟ * ئۆتكەن يىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى كەلگەندە، ئاشۇ «سېرىق تۈلكە» بىر تۇتام ھېسابات قەغەزلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئون نەچچە يىل دۇيجاڭلىق قىلىپ، بىرەر قېتىممۇ قۇيرۇقىنى تۇتقۇزمىغان ئادەمنىڭ ئىككى پۇتىنى بىر ئۆتۈككە تىقتى.

قۇيرۇق چۇرىگۈچ كىشىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئىش قىلغۇچى؛ نېمە قىلىشقا بۇيرۇسا شۇنى قىلغۇچى: — شىركىتىمىزدە- ھەممىز-نىڭ ئۈستىدىكى قاراۋۇل سىدىقوپ، ئۇنىڭدىن قالسا رەجەپ ئاكا، سىز ئۈچىنچىسى، بىز بولساق قۇيرۇق چۇرىگۈچ، مېنىڭچە ھەممىدىن چوڭىنىڭكى ھېساب، — دېدىم مەن. * ھەي خالايىق، ئوسماننى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنى ۋە ئۇلارنىڭ قۇيرۇق چۇرىگۈچلىرىنى قارغاڭلار!

قۇيرۇق سۆڭىكى <ئانات> ئادەم ياكى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئومۇرتقا تۈۋرۈ-كىنىڭ ئاخىرقى قىسمى. ئادەملەرنىڭ قۇيرۇق سۆڭىكى تۆتتىن بەشكىچە بولغان ئۇششاق سۆڭەكلەردىن تەركىب تاپقان.

قۇيرۇق سېلىپ يۈرمەك دىئال. بىرەر ئىشنى پات قىلىۋەتمەي كەينىگە سۆرەل-دۈرۈپ قويماق، ئىشنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزۈۋەتمەسلىك.

قۇيرۇق شىپاڭشىتماق ← **قۇيرۇق شىپاڭلاتماق**: ئۇ ياشلىقىدىن باشلاپلا ئۆزىدىن ئاجىز پۇقرالارغا تاش يۈرەكلىك، خوجا ئاكىسىغا قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ، كاززاپلىق قىلىش قابىلىيىتىنى يېتىلدۈرگەن بىر قارا نىيەت-چى ئىدى.

قۇيرۇق شىپاڭلاتماق خۇشامەت قىلماق، ئەركىلىمەك، يېلىنماق: ئامبالنىڭ يارلىقى بىلەن ھەممە يۇرتنىڭ بەگ، يۈزبېشىلىرى يىغىپ كېلىندى، قاتتىق سوراق قىلىندى. ئاتچىبېنىڭ سامان قورساق بېگى ئامبال ئالدىدا قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ ئېيتتى. * تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا ئۇنى بىرنەچچە دورغا — چاپارمەن قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ كۈتۈۋالدى.

قۇيرۇق كۆرسىتىپ، ئۆپكە ساتماق ←

گۆش كۆرسىتىپ، ئۆپكە ساتماق: قۇيرۇق كۆرسىتىپ، ئۆپكە ساتىدىغان ئۇ ساختىپەزنى كىم بىلمەيدۇ؟ * ئۇ شۇنداق نېمە، قۇيرۇق كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتىدۇ.

قۇيرۇق ماي ← **قۇيرۇق ياغ.**

قۇيرۇقى بولماق كەينىدىكىلەرنىڭ قاتارىغا ئۆتمەك، ھەممىنىڭ كەينى بولماق، ئارقىدا قالماق: — دادۇينىڭ قۇيرۇقى بولۇپ قالغىنىمىزنى ئاخشام سەزدۇق، — دېدى قارا قاشلىق بىر يىگىت، — دۇيجاڭ ساقال-بۇرۇتىمىزنى ئاز قىرمىدى، گەپ قوناقنى ئۈزۈپ تۈگىتىشلا ئەمەس.

قۇيرۇقى بىر تۇتام «قولغا چۈشمەسلىككە، تورغا چۈشمەسلىككە، تۇتۇلماسلىققا ئامالى قانچە» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * — ئەمدى تۆت سولتەكنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن، — دېدى ئۇ.

قۇيرۇقىغا چاتماق كەينىگە سېلىپ قويماق؛ نەگە بارسا، نېمە ئىش قىلسا بىللە بولىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرماق؛ شېرىك قىلىپ قويماق.

قۇيرۇقىنى تالىماق ئۆزىدىن ئۆزى خاپا بولۇپ، رەنجىپ ئاۋارە بولماق: بىركۈنى ئەتىگەندە بۇ دانىشمەن ئىشقا كېلىپتۇ. ئىشخانىسىغا كىرسە، پادىشاھ ناھايىتى ئاچچىقلىنىپ، چېچىلىپ، قۇيرۇقىنى تالاپ بىرەيلەنگە قاتتىق كايىپ تۇرغۇدەك. * ئۇ ئورۇنسىز خاپا بولۇپ، قۇيرۇقىنى تالاپ يۈرگىنى يۈرگەن.

قۇيرۇقىنى تىكىۋەتمەك بەدەر قاچماق؛ قۇيرۇقىنى خادا قىلماق: باندىتلار مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئاللىقاچان قۇيرۇقىنى تىكىۋەتكەنىدى. * باقمۇ ھويلىنىڭ ئىشلىرىنى تۈگىتەلمەي كۆرمىگەننى كۆرۈپتۇ. كەچكە يېقىن بولالماي ئۇمۇ قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىپتۇ.

قۇيرۇقىنى چىشلىمەك قاتتىق ھەسرەتتە قالماق: كۆزى يېنىپ قۇيرۇقلىرىنى چىشلەيدۇ، ئۇ كىم؟ ئادەمخور گېتلېر!

قۇيرۇقىنى خادا قىلماق ← **قۇيرۇقىنى تىكىۋەتمەك:** بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى ئاڭلىغان ئەكبەردەك قەيسەر سەركەردىمۇ قۇيرۇقىنى خادا قىلدى. * بۇ «مېھمان» خېلىلا چېچەن ئوخشايدۇ، ئۇ بالىنىڭ گېپىدىن ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى سېزىپ، قۇيرۇقىنى خادا قىلغان ئوخشايدۇ.

قۇيرۇقىنى دىڭگايتىۋالماق ← **قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈۋالماق:** ئەگەر «تەقدىرلەش سۆزلىرى» نى ئاڭلىغان ھامان قۇيرۇقىمىزنى دىڭگايتىۋالىدىغان بولساق، ئاخىرى ئاممىدىن ئايرىلىپ قالىمىز، ئارقىدا قالىمىز ۋە خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويىمىز.

قۇيرۇقىنى قوم باسماق ئۆلۈپ تۈگىمەك: تۆگە سىيگىچە قۇيرۇقىنى قوم بېسىپتۇ (ماقال). * پاشا ھەدەڭنى داۋالاتتىم، ساقىيىشىغا كۆزۈم يەتمىدى. ئۇ، ساقايغۇچە قۇيرۇقۇمنى قوم باسىدىغان ئوخشايدۇ. * مۇنداق چاغلاردا ئۇ ئاللىقاچان قۇيرۇقىنى قوم بېسىپ كەتكەن بوۋىلىرىنى بىر ئەسلەيتتى-دە، «بۇ ئالەم ئۇزۇن ئالەم، كۆرىمىز تېخى!» دەپ قوياتتى.

قۇيرۇقىنى قىسماق ياۋاش، ئىتائەتچان بولماق: مەقسىتىگە يېتەلمىگەن چىلبۆرە ئۆي ئىچىگە قاراپ: — خەپ سېنى، ئەدىبىڭنى بەرمىگىنىمنى كۆرگىن، — دەيدۇ ۋە قۇيرۇقىنى قىسىپ تاغقا راۋان بولىدۇ. * ئەلچىلەرمۇ بىر بېسىپ-ئىككى بېسىپ، راۋان بولدى يولىغا قۇيرۇق قىسىپ. شۇ زامانلا ئاتلاندى بەش يۈز كىشى، قېنى ياۋنىڭ بارمىكىن مىڭ بىر بېشى؟

قۇيرۇقىنى كەسمەك ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرىنى تۈگەتمەك.

قۇيرۇقنى كۆتۈرۈۋالماق تەكەببۇرلىشىپ قالماق، ھاكاۋۇرلىشىپ قالماق، ھاكاۋۇرلىشىۋالماق، كۆرەڭلىمەك؛ غادىيىۋالماق: ئۇلار بالدۇر ئازاد قىلىنسا قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈۋېلىشىدۇ. * جىن-شەيتانلارنىڭ قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈۋېلىشىغا يول قويمايلى.

قۇيرۇقنى ئۈزمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرىنى تۈگەتمەك، ئىش-ھەرىكەتنى ئاخىرلاشتۇرماق: ئەمدى بۇ ئىشنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزەيلى. * ھازىر يېزىلىق خىزمەتنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزىدىغان، نەتىجە-مۇۋەپپەقىيەتلەرنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ساقلانغان مەسىلە، تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەيدىغان چاغ.

قۇيرۇقنى ئىچىگە تىقىۋالماق ئۆزىنى يوشۇرماق؛ يوشۇرۇنماق؛ ئاشكارا ھەرىكەتنى يوشۇرۇپ، ھېچنېمە قىلمىغاندەك بولۇۋالماق؛ ياۋاش بولۇۋالماق.

قۇيرۇقى ئۈزۈلمەسلىك ئىش-ھەرىكەت سىجىل داۋاملاشماق، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلاشماق: ئۇ چاغلاردا ئىدارە ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ نەزەرىيە ئۆگىنىش يىغىنلىرىنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەيتتى. * بۇ يولدا ماشىنا-تراكتورلارنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەيدۇ.

قۇيرۇقى ئۈزۈلمەك ئاخىرى چىقماق، تۈگىمەك: خىيالىمنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلگۈچە بېزىنىڭ چېتىدىكى بىر باغ-ۋارانلىق كاتتا ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق.

قۇيرۇق ياغ قوينىڭ قۇيرۇقىدىن چىققان ياغ.

قۇيرۇقچى ئى. سەلب. بىركىمنىڭ كەينىنى چاپقۇچى كىشى، ئەگەشكۈچى، گۇماشتا، قولچوماق.

قۇيرۇقچىلىق ئى. قارىغۇلارچە باشقىلارغا ئەگىشىش: ستىخىيچىلىك نەزەرىيىسى ئاڭلىق تەركىبلەرنىڭ ھەرىكەت داۋامىدىكى رولىنى تۆۋەنلىتىدىغان نەزەرىيە، «قۇيرۇقچىلىق» نىڭ ئىدىيە سىستېمىسى، بارلىق ئاغمىچىلىقنىڭ مەنتىقىي ئاساسى. * قولنى تۇتۇپ ئارقىغا، بۇيرۇقچىلىق قىلمىغىن. كىم گەپ قىلسا ئەگىشىپ، قۇيرۇقچىلىق قىلمىغىن.

قۇيرۇقسىز سۈپ. قۇيرۇقى يوق، قۇيرۇققا ئىگە ئەمەس.

قۇيرۇقسىزلار ئەترىتى <زوئول> قوش ماكانلىقلار كلاسى. يېتىلگەنلىرىنىڭ قۇيرۇقى بولمايدۇ، بېشى ئازراق ئۇچ بۇرجەك، بوينى ئېنىق ئەمەس. تۆت پۇتى تەرەققىي قىلغان، ئارقا ئايىغى سەكرەشكە، ئۈزۈشكە ماسلاشقان. قۇلىقىدا داپ پەردىسى، ھاۋا بۆلۈمچىسى بولىدۇ، كۆپىنچىسى تەن سىرتىدا ئۇرۇقلىنىدۇ، تۇخۇمنى سۇغا سالىدۇ. تۇخۇمدىن چىققان قۇمچاقلىرى ژابرا بىلەن نەپەس ئالىدۇ، يېتىلگەندە ئۆپكە بىلەن نەپەسلىنىدۇ. چار پاقا، قىزىل قولتۇق پاقىلار مۇشۇنىڭغا كىرىدۇ.

قۇيرۇقسىمان سۈپ. شەكلى قۇيرۇققا ئوخشايدىغان، قۇيرۇق شەكىللىك، قۇيرۇققا ئوخشاش: ئارقىسىدا قالدۇرۇپ تېز قۇيرۇقسىمان ئىز، يۇلتۇز كۆچەر گاھى-گاھى كۆكنىڭ چېتىدە. قۇم بارخىنى، يۇلغۇنلۇقلار، توغراق ئورمىنى، شېرىن ئۇيقا بۆشۈكىدە ئۇخلار كېچىدە.

قۇيرۇقلۇق سۈپ. ① قۇيرۇقى بار، قۇيرۇققا ئىگە: قۇيرۇقلۇق لېچىنكا. * بۇ يەردە يەنە ھېچقانداق يەردە كۆرمىگەن بىر خىل چولڭ قۇيرۇقلۇق قوي بار ئىدى. ② كۆرۈنۈشى، شەكلى قۇيرۇققا ئوخشاپ قالىدىغان؛ قۇيرۇققا ئوخشاش كۆرۈنىدىغان: قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز.

قۇيرۇقلۇقلار ئەترىتى <زوئول> قوش ماكانلىقلار كلاسى. تېنى باش، گەۋدە، قۇيرۇقتىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىغا ئايرىلىدۇ.

تېرىسىدە قاسىرقى يوق، قۇلىقىدا داپ پەردىسى بىلەن ھاۋا بۆلۈمچىسى بولمايدۇ. قۇيرۇقى ياپىلاق، بەزىلىرىنىڭ تۆت ئايىغى بار، بەزىلىرىنىڭ ئالدى ياكى ئارقا ئايىغى بار. سۇدا ئۈزەلەيدۇ. بەزىلىرى ئۆمۈر بويى سۇدا ياشايدۇ، بەزىلىرى شەكىل ئۆزگەرتكەندىن كېيىن قۇرۇقلۇققا چىقىپ نەم ئورۇنلاردا ياشايدۇ. كۆپچىلىكى تەن ئىچىدە ئۇرۇقلىنىدۇ. مەسىلەن، سەمەندەر، يىلانبالىلار مۇشۇنىڭغا كىرىدۇ.

قۇيرۇقلۇق لىچىنكا <زوئول> پارازىت قۇرتلارنىڭ قۇيرۇقلۇق لىچىنكىسى. تېنى كىچىك، مىكروسكوپ بىلەنلا كۆرگىلى بولىدۇ. سۇدا ئۈزەلەيدۇ. مەسىلەن، قان شورىغۇچى قۇرتنىڭ لىچىنكىسى.

قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز <ئاستر> قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل يۇلتۇز. ئارقا تەرىپىدە بىر ئۇزۇن قۇيرۇقى بولىدۇ. قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىڭ ھەجمى زور بولۇپ، زىچلىقى بەك كىچىك. ھەرىكەتلىنىش ئوربىتىسى ئادەتتە ياپىلاق ئېللىپس شەكىللىك پارابولا شەكىللىك ياكى قوش ئەگرى سىزىقلىق شەكىللەردە بولىدۇ. قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز ئاجرالغاندىن كېيىن ئاقار يۇلتۇزلار توپى شەكىللىنىدۇ.

قۇيغان «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ پۈتكەن سۈپەتدىشى: قۇيغان ئۆپكىدەك.

قۇيغان ئۆپكىدەك يوغان ھەم ئاق سېمىز: ئۇ قول ياغلىقىنى چىقىرىپ، قۇيغان ئۆپكىدەك يۈزلىرىدىكى تەرنى سۈرتكەچ سورىدى: — تاغا، ئېيتقانلىرىڭىز راستمۇ؟

قۇيغۇزماق «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېجىرغا قايناق سۇ قۇيغۇزۇپ ئۆزى، دانىيار ئاغزىغا تۇتتى ئېگىلىپ. ياغلىقتا يۈزىنى ئېرتىپ باتۇرنىڭ، قارايتتى ئېچىنغان ھالدا تىكىلىپ.

قۇيقا I ① ئى. كۆيۈپ بولغان ياكى چالا كۆيگەن تۈك، يۇڭ، چاچ قاتارلىقلار: ئۇ تۇيۇقسىزلا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغانىكەن، ئۇنىڭ دىمىقىغا قۇيقا ھىدى پۇراپتۇ، ئۇ يوقاتقان بىرەر نەرسىنى تاپقاندەك بولۇپ: — ۋاي ئۇستام! — دەپ خۇش ھالدا ۋارقىراپتۇ. ② سۈپ. ئوتتا كۆيگەن، ئوتتا كۆيگەندەك، ئوتتا كۆيۈپ، ئەگرى-بۈگرى، كۆتمەك بولۇپ قالغان؛ قۇيقىلانغان ياكى قۇيقىلانغانغا ئوخشاپ قالغان (چاچ، تۈك، يۇڭ قاتارلىقلارنىڭ ھالىتى ھەققىدە): قۇيقا چاچ. قۇيقا چېچى تىك تۇرماق. قۇيقا چېچى تەتۈر ئۆرۈلمەك.

قۇيقا چېچى تەتۈر ئۆرۈلمەك ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: ياناتاقچى بوۋاي بىرىنچى قېتىم ئېيتقان سۆزىنى يەنە ئېيتىپتۇ. پادىشاھنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ، قۇيقا چېچى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، يەنە دارغا ئاستۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بوۋاي يەنە بىر تال ساقىلىنى دارنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويۇپتۇ. * بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھنىڭ قۇيقا چېچى تەتۈر ئۆرۈلۈپ: — قېنى، مەن ئۇنىڭ ھۈنەرلىرىنى كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ.

قۇيقا چېچى تىك بولماق ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: جىگەرلىك يىگىت روزى سابىرنىڭ غەزەپتىن قۇيقا چېچى تىك بولۇپ، ئارىنى قولىغا ئالدى-دە، ئۇلارغا ئېتىلدى. * ئۇ دادىسى بىلەن ئىنىسىنىڭ بەختسىز ئۆلۈمىدىن كېيىن «بەگ» دېسە قۇيقا چاچلىرى تىك بولۇپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

قۇيقا چېچى تىك تۇرماق قاتتىق خاپا بولماق، قاتتىق غەزەپكە كەلمەك، زەردىسى قايناق: ھەر قېتىم تاپشۇرۇق تەكشۈرگەندە روزىنىڭ دەپتىرى قولۇمغا چىققان

هامان يەنە قۇيقا چېچىم تىك تۇراتتى. * نىياز دېگەن ئىسمنى ئاڭلىسىلا، ساتتارنىڭ بەدىنى تىكەنلىشىدۇ، قۇيقا چېچى تىك تۇرىدۇ.

قۇيقا چېچى دىك تۇرماق ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: بۇگۈن ئىسمامنىڭ نەۋرىسىگە ئەلچى ئەۋەتكەنلىكىگە قاراپ، موماينىڭ قۇيقا چېچى دىك تۇردى، موماي: «ھېلىغۇ نەۋرەم ئىكەن، ئىمامغا ھەتتا بىر تال قىلىم كەتسىمۇ ھارام بولىدۇ» دەپ ئويلىدى.

قۇيقا چېچى قىرىق گەز كۆتۈرۈلمەك ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: سىلىنى قىچىپ كېتىپتۇ دەپ، تۇرسۇن شۇجىنىڭ قۇيقا چېچى قىرىق گەز كۆتۈرۈلدى، تۆت-بەش ئاتلىق ئادەم سىلىنى ئىزدەپ نەمۇنە قوغلاپ كەتتى!

قۇيقا چېچى قىرىق گەز ئۆرلىمەك ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، تۇردىنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ، قۇيقا چېچى قىرىق گەز ئۆرلىدى.

قۇيقا چېچى ئۆرە بولماق ← **قۇيقا چېچى تىك تۇرماق**: بۇ ماجىرادىن كېيىن، مەتنىيازنىڭ گېلىدىن بىرنەچچە كۈنگىچە تاماق ئۆتمىدى. زەپەر ئاكىنى كۆرسىلا قۇيقا چېچى ئۆرە بولۇپ، ئۆزىنى چەتكە ئالىدىغان بولدى.

قۇيقىسىنى ئۆرلەتمەك ئاچچىقىنى كەلتۈرمەك، غەزىپىنى كەلتۈرمەك، خاپا قىلماق: – قۇيقامنى تولا ئۆرلەتمەي، تېز بول! تامىقىڭ بارمۇ؟ – سورىدى رازۋېتچىك خوتۇنىدىن.

قۇيقا II ئى. سۇ ئېقىپ چۈشىدىغان شارقىراتمىلىق تۇما، زاكو: قۇيقىنى ئەتمەك. قۇيقىنى ئاچماق. * سادىر پالۋان 20 نەچچە ئاتلىق كىشىنى ئەگەشتۈرۈپ، تاڭ سەھەردە، روزىمەتېيۈزىنىڭ ئاقتۆستەڭ قۇيقىسى ئاستىدىكى چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتتى.

قۇي-قۇي دىئال. سەت، كۆرۈمسىز.

قۇيقىلاتقۇزماق «قۇيقىلماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇيقىلاتماق «قۇيقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باش-شىراقنى قۇيقىلاتماق.

قۇيقىلاشماق «قۇيقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار بۈگۈن بىر كۈن ئىچىدىلا نۇرغۇنلىغان باش-شىراقلارنى قۇيقىلاشتى.

قۇيقىلانماق «قۇيقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بايلىقى مول ۋە تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىلەن داڭقى چىققان گۈچۈڭ شەھىرى بۇ كۈنلەردە خۇددى دەھشەتلىك يانغىندا چاچلىرى قۇيقىلىنىپ، يۈز-كۆزى چاۋارغان، ئۈستىبېشى كۆيۈپ، ئۆزى يېرىم جان بولۇپ قالغان بىر مومايغا ئوخشاپ قالغانىدى.

قۇيقىلماق پ ← **ئۇتلىمەك**: قوينىڭ كاللىسىنى قۇيقىلماق.

قۇيما سۈپ. قۇيۇلغان ياكى قۇيۇلىدىغان: قۇيما پۇل.

قۇيما پۇل مېتالدىن قۇيۇلغان پۇل.

قۇيماق I ئى. خېمىرى بولدۇرۇلۇپ ياغدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك: قۇيماق پىشۇرماق. قۇيماق يېمەك. * ئەتىيازدا قۇيماق يەپ، كەچ كۈزدە كېكىرىتىپتۇ (ماقال). * قۇلىياغا قۇيماق، ياسىنغا پولۇ (ماقال). * ئۇ مەھەللىلەردىن ئۆتكەندە، كىشىلەر ساقلاپ قويغان قۇيماق ياكى گۆش نانلىرىنى ئېلىپ چىقىپ ئۇنىڭغا سۇناتتى.

قۇيماق II پ ① سۇ قاتارلىق سۇيۇق، ئۇن قاتارلىق يۇمشاق، بۇغداي قاتارلىق ئۇششاق، دانە-دانە نەرسىلەرنى بىرەر نەرسە ئىچىگە، ئۈستىگە چۈشۈرمەك، تۆكمەك: چىنىگە چاي قۇيماق. خالتىغا ئۇن

قۇيماق، تاغارغا بۇغداي قۇيماق، قولغا سۇ
قۇيماق. * كەچقۇرۇن ئاپىسى لەگمەنگە
پىلتە قىلىپ قويۇپ، سەي قورۇماقچى بولۇپ،
قىزىق قازانغا ماي قۇيدى. ② ئېرىگەن ياكى
يۇمشاق نەرسىنى قېلىپقا سېلىپ بۇيۇم
تەييارلىماق: قازان قۇيماق. خىش قۇيماق.
* ئەتىگەندىن كەچكىچە زاۋۇتتا قېلىپ
ياساپ، قازان قۇيۇپ، جەمئىيەتتىكى بولۇۋاتقان
ئىشلاردىن سىلىنىڭ تازا خەۋەرلىرى يوق.
③ پىشۇرماق؛ سالماق؛ تەييارلىماق:
ئۆپكە قۇيماق. قۇيماق قۇيماق. * چەرچەندە
ئېشەك ئۆلۈپتۇ دېسە، ئۆپكىسىنى مەن قۇيغان
دەپتۇ (ماقال). * مەن مەھەللىمىزدىكى
باللارغا قوشۇلۇپ: «بارات كەلدى تۇيدۇڭلار-
مۇ، بىزگە قۇيماق قۇيدۇڭلارمۇ» دەپ
ۋارقىراپ ئوت ئاتلاش بىلەن ئاۋارە بولدۇم.
④ ئورنىدىن چىقىرىۋەتمەك (كۆز ھەققى-
دە): شۇم رەقىبنىڭ كۆكسىگە نەق سانجىلاي
خەنجەر بولۇپ، ساڭا ئاسىينىڭ كۆزىنى
قۇيغۇچى ئوقيا بولاي. ⑤ شىددەت بىلەن
ياغماق، ئاقماق (يامغۇر ھەققىدە):
بىردەمدىن كېيىن بىردىنلا يامغۇر قۇيۇۋەتتى.

قۇيمىچى ئى. مىس، قوغۇشۇن، چويۇن
قاتارلىقلاردىن بىرنەرسە قۇيۇپ چىقىرىد-
غان ئادەم؛ قۇيمىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇ-
چى؛ قۇيمىگەر: مەلۇم بولدىكى، ئۇزاقتىن
بۇيان گۇمان ئاستىدا يۈرگەن بۇ قۇيمىچىنى
بىركۈنى ئىككى چېرىك كىرىپ باغلاپ كەتكە-
نىكەن. * بولدى كېيىن تۆمۈرچىگە شاگىرت،
يىللار بويى ئۇردى ئېغىر بازغانلار. كېيىن
بولدى سىرچى، تامچى، سۇۋاقچى ۋە قۇيمىچى
بولۇپ قۇيدى قازانلار.

قۇيمىچىلىق «قۇيمىچى» سۆزىنىڭ كەسىپ
نامى: ناسىر ئاكا ئۆزىچە پارچە بېتىۋالىد-
غان كېرەكسىز چويۇندىن پايدىلىنىپ قۇيمىچىلىق
كارخانىسى قۇرۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.
* قۇيمىچىلىقتا ئىشلىتىۋاتقان قۇملارنىڭ چېچىلىپ
كېتىۋاتقىنىنى ئۇنىڭ كۆرمەي قېلىشى مۇمكىن
ئەمەس ئىدى.

قۇيمىگەر ئى ← **قۇيمىچى**: ئابدۇرىشىت
ئۇستا قەشقەر شەھىرىدىكى بارلىق قۇيمىگەرلەر-
نى ئۆز يېنىغا يىغىۋاپتۇ، مىس ئاساسەن
ئاقسۇدىن كەلتۈرۈلىدىكەن. * ئۇ يول بويى
ئۇستا تۆمۈرچى قۇيمىگەرلەرگە توپ، زەمبىرەك،
مىلتىق ۋە قىلىچ-قالقان ياسىتىپ ماڭدى.

قۇيۇپ «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

قۇيۇپ قويغاندەك ① بەئەينى ئۆزى،
ناھايىتى ئوخشاش، دەل ئۆزىدەك:
سېنى بىر كۆرۈشۈم بىلەنلا تونۇپ قالدىم،
چۈنكى سەن داداڭغا قۇيۇپ قويغاندەك
ئوخشايدىكەنسەن. * ئېلېكتر ئىستانسىسى
قۇرۇلۇشىغا تېخنىك بولۇپ كەلگەن ئادەم
ئۇنىڭغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن. ②
بەئەينى ئۆزىنىڭكىدەكلا، خۇددى ئۆزىگە
ئاتاپ بۇيرۇتقاندەكلا: كېنىزەكلەر كەش-
نى پۇتىغا شۇنداق كىيدۈرۈپتىكەن، خۇددى
قۇيۇپ قويغاندەك يارىشىپ كېتىپتۇ. * دادامنىڭ
خوشلۇقى ئېچىگە پاتمىغاندەك، كۆلكىدىن ئاغزى
يۇمۇلماي قالغاندى. مەن ئۆتۈكنى كىيدىم،
پۇتۇمغا قۇيۇپ قويغاندەك كەلدى.

قۇيۇت ئى. دىئال. ئوغۇت.

قۇيۇتلىماق ئې. دىئال. ئوغۇتلىماق.

قۇيۇچ ئى پولات، گاڭ: سوغۇقنىڭ ئۆتكۈر
نەشتىرى ئۇلارغا كار قىلمايدىغاندەك، ئۇلارنىڭ
جىسمى گويا قۇيۇچتىن پۈتۈلگەندەك بىلىندى.
* كۆڭلى پاكىز، ساپ ئىدى خۇددى ئاپئاق
گۇرۇچتەك. ئىرادىسى چىڭ ئىدى، ئوتتا
پىشقان قۇيۇچتەك.

قۇيۇچ باغلىماق ① تىغلىق ئەسۋابلار-
نىڭ بىسى تەرەپكە قۇيۇچ ئۇلىماق. ②
كۆچمە. كۈچ، ماغدۇر پەيدا قىلماق، قۇۋۋەت-
لەنمەك: ئاز-تولىدىن ناشتا قىلىپ، قورساقنى

مەشھۇر باغراش كۆلىگە قۇيۇلاتتى. * ئېتىز ئارىلاپ سۇ يەنە، كۆلگە كېلىپ قۇيۇلدى. ئايشەمگە شۇ تىنماس سۇ، ساۋاق بولۇپ تۇيۇلدى. ④ تۆكۈلمەك، چۈشمەك: بۇ بۇلۇتلارنىڭ ئۇستى تەرىپىدىن ئۆتكۈر نۇرلىرى بىلەن يەر-زېمىنغا قاراپ قۇيۇلۇۋاتقان قىزغۇچ شەپەق قارا بۇلۇتلار تۈپىنى يېرىپ ئۆتەتتى. * قۇياش چىقتى قاتار تاغلار كەينىدىن، ئېتىزلارغا ئالتۇن نۇرى قۇيۇلدى. گويا ماڭا كېچىككىنىنى سېزىپ ئۇ، خىجالەتتىن قىزارغاندەك تۇيۇلدى.

قۇيۇمچاق ئى <ئانات> ← **توقۇزكۆز**.

قۇيۇمچاق سۆڭىكى <ئانات> ← **توقۇزكۆز سۆڭىكى**.

قۇيۇن ئى <مېتېئور> بۇرما شەكلىدە پىرقىراپ چىققان چاڭ-توزانلىق شامال. دىئامېتىرى 10 مېتىردىن، ئېگىزلىكى ئىككى مېتىردىن ئاشىدۇ. ئۇ قىسمەن جايدىكى هاۋانىڭ كونۋېكسىيىلىك تەسىرى تۈپەيلىدىن هاسىل بولىدۇ. ئۇنىڭ دائىرىسى كىچىك بولۇپ، تېز يوقىلىپ كېتىدۇ. يازنىڭ تومۇز ئىسسىقلىرىدا چۈشتىن كېيىن قۇرغاق يەر يۈزىدە پەيدا بولىدۇ: قۇيۇن چىقماق. قۇيۇن ئىچىدە قالماق.

قۇيۇن توك <فىز> ئۇيۇل ئۆتكۈزگۈچ ياكى تۆمۈر ئۆزەك ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر مەيدانىدا ئېلېكتر ماگنىت ئىندۇكسىيىسى تۈپەيلىدىن هاسىل قىلغان توك. قۇيۇن توك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى خورىتىدۇ هەمدە ئۆتكۈزگۈچ ۋە تۆمۈر ئۆزەكنى قىزىتىۋېتىدۇ.

قۇيۇن چىقارماق يىرىكچىلىك پەيدا قىلماق، زىددىيەت تۇغدۇرماق، زىددىيەت سالماق، زىتلاشتۇرماق: تىنچ-ئىناق دوستلارنى جاڭجالغا سېلىپ، ئولتۇرۇپ بەھۇزۇر كۆردى ئۇ ئويۇن. بەزىدە پىتنىنىڭ ئۇرۇغىنى

چېچىپ، ھەر ياقتا چىقاردى غەلىتە قۇيۇن.

قۇيۇنتاز ئى [قۇيۇن+تاز] ① قۇيۇن: بۇ چاغدا تېزما تاغ باغرىدىكى بىپايان قۇم بارخانلىرى ئىچىدە ئاسمانغا تىرەلگەن سىرىق تۇۋرۇكتەك بىر قۇيۇنتاز بىر ئورۇندا تىنىمسىز پىرقىرىماقتا ئىدى. ② كۆچمە. تېز يول يۈرگۈچى كىشى، تېز ماڭىدىغان ئادەم.

قۇيۇندەك ① سۈپ. قۇيۇنغا ئوخشاش، قۇيۇننىڭ ئۆزى. ② رەۋ. ھەرىكىتى، يۈرۈشى ناھايىتى چاققان، تېز ھەم يەڭگىل: چاچراپ تۇرغان ئات قىزنى سۆرەپ تاغ تەرەپكە قۇيۇندەك ئېتىلىپ ماڭدى. * شەمەر ئۇلتۇرغان يېشىل پىكاپ شەھەرگە قاراپ قۇيۇندەك يۈرۈپ كەتتى.

قۇيۇۋەتمەك پ. ناھايىتى قاتتىق چۈشمەك، چېلەك بىلەن تۆككەندەكلا ياغماق: قارا بۇلۇت يەرنى قاپلاپ ئالغانتى، كۈنچىقىش تۆۋەن شاملى بولسا تېخى توختىمىغانىدى. بىردىنلا قاتتىق يامغۇر قۇيۇۋەتتى، يامغۇر كىيىم-ساۋۇتلاردىن ئۆتۈپ كەتتى. * بىز تاغ باغرىغا يېتىپ كەلگەندە ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق ئىدى، بىراق تاغ ئۈستىدىگە ئەمدىلا چىقىپ تۇرۇشىمىزغا، ئۇشتۇمتۇت ھاۋا بۇزۇلۇپ، ھەش-پەش دېگۈچە يامغۇر قۇيۇۋەتتى.

قى «ق» ھەرپىنىڭ نامى.

قىپشماق پ. دىئال. تۇتاشماق، ياندىماق.

قىپىنماق پ. نۇرغۇن مال-مۈلۈك، پۇل تاپماق، قاتتىق بېيىماق: ئۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان خېلى قىپىندى.

قېتىرقانماق پ. بىرەر ئىشقا، مەسىلىگە ئىچى-ئىچىدىن بېرىلمەك، ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلماق؛ قاتتىق تىرىشماق، كۆڭۈل قويماق: ئۇ باللارغا ئانا تىلى ۋە ھېساب دەرسلىرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىتەتتى. * پېشقەدەملەر ۋە ياش ئەۋلادلارنىڭ تىل ئۆگىنىشى، قېتىرقىنىپ ئىزدىنىشى بولغاندىلا، بۇ ئالى مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

قېتىرقىنىشماق «قېتىرقانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېتىش «قاتماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: قېتىش نۇقتىسى.

قېتىش نۇقتىسى <فز> سۇ ياكى باشقا سۇيۇق جىسىملارنىڭ قاتتىق جىسىم بولۇپ قاتقان چاغدىكى تېمپېراتۇرىسى. سۇنىڭ قېتىش نۇقتىسى «مۇزلاش نۇقتىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قېتىشتۇرماق پ. قېتىش، قوشۇش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق: بىسىر ئاتنى ھارۋىغا قېتىشتۇرۇپ قوغۇنلۇققا ماڭدى.

قېتىش-قۇراش بىر قىسمىنى ئۇنىڭدىن يەنە بىر قىسمىنى بۇنىڭدىن قوشۇش، قېتىش قاتارلىق يوللار بىلەن يىغىلغان؛ بارلىققا كەلگەن: قېتىش-قۇراش قىلماق.

قېتىش-قۇراش قىلماق ئۇ يەردىن-بۇ يەردىن تېپىپ، ئۇنىڭدىن-بۇنىڭدىن قوشۇپ-قېتىپ دېگەندەك ئۇسۇللار بىلەن يىغماق، بارلىققا كەلتۈرمەك: — ئاناڭدىن قالغان ئانچە-مۇنچە بىرنەرسىلەر بار، بىزنىڭمۇ تاپقان-تەرگەنلىرىمىزنى قېتىش-قۇراش قىلىپ، ئىككىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويساق دەيمىنا، — دېدى ئۇ نۇرۇم بىلەن غۇنچەمگە.

قېتىشما ئى <خىم> بىر خىل مېتال ئېلېمېنت بىلەن باشقا مېتال ئېلېمېنتنىڭ بىرگە ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان ماددا. قېتىشمىنىڭ مېتاللىق ئالاھىدىلىكى ھەرگىز يوقالمايدۇ. ئەمما فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى (مەسىلەن، قاتتىقلىقى قاتارلىقلار) ئەسلىدىكى مېتاللارغا ئوخشىمايدۇ.

قېتىشما پولات تۆمۈر بىلەن كاربونغا مۇۋاپىق مىقداردا خروم، نىكېل، مانگان، ۋولفرام، ۋانادىي ياكى كرېمنىي قاتارلىق

ئېلېمېنتلارنى قوشۇش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگە قېتىشما.

قېتىشماق I ① «قاتماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② قاتتىق ھالەتكە ئۆزگەرمەك؛ قاتماق: مۇز قېتىشتى. سېمونت قېتىشىپتۇ.

قېتىشماق II پ «قاتماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھارۋىلىرىنى قېتىشتى.

قېتىق ئى. سۈتنى سۇئىي ئېچىتىش ۋە ئۇيۇتۇش ئارقىلىق تەييارلانغان، چۈچۈمەل، ئاسان ھەزىم بولىدىغان ئىچىملىك.

قېتىقتا ئاغزى كۆيمەك ← **ئاغزى قېتىقتا كۆيمەك**: – بىر قېتىم قېتىقتا ئاغزىمىز كۆيگەن، تەقسىر. ئېشەك جېنىدا بىر قېتىم پۇتى سېيىلغان كۆۋرۈككە ئىككىنچى دەسسىمەيدۇ ئەمەسمۇ، — دېيىشتى ئۇلار.

قېتىقنى پىشىق قىلماق ھەممە پايدىسىنى ئېلىپ بولماق، ئىشلىتىشكە تېگىشلىك بولغان ھېچنېمىسىنى قويماسلىق: – كەنتىمىزنىڭ تراكتورى نورمىلىق يېغى تۈگەپ ماخونىڭ يېنىدا قېرى كالىدەك ماكچىيىپ ياتقىلى نە ۋاق، يېغىنى دۇيگە سېتىپ، قېتىقنى پىشىق قىلىپ قالدىسىنى قايماق قىلىۋەتتى، — دېدى ئۇ.

قېتىقى ئۇيۇماسلىق كۆڭلى قانائەت تاپماسلىق، ئەمىن تاپماسلىق.

قېتىقچى ئى. قېتىق ساتقۇچى كىشى.

قېتىقلىق سۈپ. قېتىپ قويۇلغان، قېتىلغان، قوشۇلغان: ھېلىقى توۋلاشتىن قاتتىق ئۈركۈگەن ئېشەك، ئۆزىنىڭ ھارۋىغا قېتىقلىق ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك قىيىغىتىپ ئۇچۇپلا كەلگەنىدى. * دېھقان ھەيدەۋاتقان قوشنى توختىتىپتۇ، ئۇنىڭغىچە بۇدۇنمۇ ئۇچۇپ كېلىپ قوشقا قېتىقلىق ئۇينىڭ مۈگگۈزىگە قونۇۋاپتۇ.

قېتىلماق ① «قاتماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: – بۇ قارى يىگىت شەھەردە تۇرۇشتىن قورقۇپ، تاغقا يېنىپ چىقىپتۇ. يېقىندا مەنمۇ شامەخسۇتتىن ئۈچ ئالمەن دەپ بىزگە كېلىپ قېتىلدى، – دېدى سەيپۇڭ توختى. * قورۇدىكى ھارۋا قېتىلىپ بولغاندىن كېيىن: – نەجمىدىن ئاكا، سىلەر زۇليار ئاكامنى دوختۇرخانىغا تېز يەتكۈزۈڭلار، – دېدى ھاكىمجان. ② ئۇنىماق، رازى بولماق؛ قوشۇلماق: – سۆزىڭىزگە قېتىلمەن، – دېدى تەلئەت، – يەكشەنبە كۈنى ۋاقتىڭىز بولسا باغچىغا بېرىپ تاماشا قىلساق قانداق؟ * – بۇ كىشى دېسىلە، قۇمۇلدىن چىققان رۇستەم پالۋان – خوجىنياز ھاجى بولىدۇ. مەن مۇشۇ كىشىنىڭ بىزگە سەردار بولۇشىغا قېتىلمەن، – دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاجىغا ئېگىلىپ تەزىم قىلدى.

قېتىلىشماق «قېتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېتىم I مىق. قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان ئىش-ھەرىكەتنىڭ سانىنى بىلدۈرىدۇ: ئالدىرىغاندا قولىدىكىنى قىرىق قېتىم ئىزلەپتۇ (ماقال). * قورقۇنچاق ئۆلمەي تۇرۇپ مىڭ قېتىم ئۆلەر (ماقال). * ئۇ كۈندە ئۈچ قېتىم كالا ساغقۇچە موزىيىنى توققۇز قېتىم كۆتۈرۈپ قويىدىكەن. * ھاكىم ئوغرىنى كۆرۈشى بىلەنلا: -ھەي، مۇشۇنىڭ بىلەن بۇ يەرگە نەچچىنچى قېتىم كېلىشىڭ، نومۇسنى بىلمەيدىغان قانداق ئوغرىسەن! – دەپ ۋارقىراپتۇ.

قېتىم II مىق. يىڭنىگە بىر نۆۋەتتە ئۆتكۈزۈلىدىغان يىپنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئىككى قېتىم يىپ. * بالا ئانىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ، بىر قېتىم يىپ، بىر چىمدىم پاختىنى سورىۋېلىپ، ئوتتۇرىدىن ئىككى تال

كىچىككىنە شىشىق چىقىرىپ، بۇلار بىلەن تېڭىقچىلىق قىلىپتۇ، بىردەمدىلا قالغاچنىڭ پۇتىنى ئوبدان تېڭىپ، ئاستا ئۆز ئۇۋىسىغا سېلىپ قويۇپتۇ.

قېتىمقى سۈپ. قېتىمدىكى، نۆۋەتتىكى؛ قېتىملىق: ئۇ بۇ قېتىمقى قېين ۋەزىپىنى قىلچە ئىككىلەنمەي ئۈستىگە ئېلىشقا جۈرئەت قىلغانىدى.

قېتىملاپ رەۋ. نەچچە قېتىم، ئارقا-ئارقىدىن بىرقانچە قېتىم: ھەتتا بۇ تونۇش شوپۇرلار ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ كېلىمەن دەپ قانچە قېتىملاپ زورلىغان. * ئۆز ۋاقتىدا قانچە قېتىملاپ ئوقۇپ چىققانلىقىغا قارىماستىن، كىتاب باشلىنىش بىلەن تەڭلا ئوسماننىڭ پۈتۈن زېھنىنى ئۆزىگە تارتىۋالدى.

قېتىملىق سۈپ. ① قېتىمدىكى، نۆۋەتتىكى، قېتىمقى: ھېلىقى ياش چوكان ھەر قېتىملىق ئۇچرىشىشتا مۇھەببەت تۇيغۇسى بىلەن خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى سابىرغا تىكەتتى. * جۇمە، بۇ بىرىنچى قېتىملىق ئىش ئەمەس، سىنىپ مۇدىرىغا ئۆزۈڭنى مەلۇم قىل. ② قېتىم ئېلىپ بېرىلىدىغان، قېتىمدا بېجىرىلىدىغان: ھازىر مەسىلە قۇدۇق كولاپ يۇرۇشلەشتۇرۇپ بولغۇچىلىك بۇ يېزا يەرلىرىنىڭ بىر-ئىككى قېتىملىق سۈيىنى قانداق ھەل قىلىشتىلا قالغانىدى.

قېتىۋالماق پ. قاتتىق ياسىنىۋالماق، پۇزۇر كىيىنمەك: ئۇ قېتىۋالغانىدى — يېڭى، پاكىز كىيىنگەن بولۇپ، شىمىنىڭ قىرى قاتۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى، چاپىنىنىڭ ئالدى ئادەتتىكىدەك ئوچۇق ئەمەس، تۈگمىسى تولۇق ئېتىلگەنىدى. * ئۇ بەزىدە ئېسىل سارجىدىن كاستۇم-بۇرۇلكا، دراپتىن پەلتۇ كىيىپ، گالستۇك تاقاپ قېتىۋالدۇ.

قېچىر ئى ① <زوئول> بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. ئېشەك بىلەن ئاتنى شالغۇتلاشتۇرۇش ئارقىلىق تۇغۇلىدۇ. ئاتتىن تۇغۇلغىنى ئات قېچىر، ئېشەكتىن تۇغۇلغىنى ئېشەك قېچىر دەپ ئاتىلىدۇ. تېنى ئېشەكتىن چوڭ، قۇلىقى ئۇزۇن، قۇيرۇق تۈكى شالاڭ بولىدۇ. ئىسسىق-سوغۇققا چىداملىق، تېنى كۈچلۈك، مىنىش، يۈك ئارتىشقا ياكى ھارۋىغا قوشۇشقا تازا باپ كېلىدۇ. ئادەتتە تۇغمايدۇ. ② ئى. كۆچمە. قىيىق، ئاچچىقى يامان، جاھىل، چۈس ئادەملەرنى سۆپەتلەپ ئېيتىلىدۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. تۇغمايدىغان، تۇغماس (ئاياللار ھەققىدە).

قېچىر سايغا چىقماق تازا قىزىماق، ئەۋجىگە چىقماق، يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: — مانا شۇ، دەم غەنىيمەت، دىدار غەنىيمەت، ئىچەيلى، قۇلىقىمىز مىدىرلاپ، قېچىر سايغا چىققۇچە ئىچەيلى، — دېدى ئۇلاردىن بىرى. * — ئۇنىڭغا قارا، قېچىر سايغا چىقىپتۇ، — دېدى ئۇ ئوتتۇرىغا چۈشۈۋېلىپ قاملاشمىسىمۇ بىرنېمىلەر قىلىپ ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان قاسىمنى كۆرسىتىپ.

قېچىرنىڭ قۇلىقىغا ساتار چالماق ← **ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالماق**: ئۇ چوڭغا ھۆرمەت، كىچىككە ئىززەت، شەرم-ھايا دېگەننى ئۇقمايتتى. ئىنتايىن ئاغزى يامان بىر بىشەم ئىدى. ئۇنداق ئادەمگە قىلىنغان ياخشى سۆز خۇددى قېچىرنىڭ قۇلىقىغا ساتار چالغاندەك بىر ئىش بولىدىكەن.

قېچىرچى ئى. بىرقانچە قېچىر بىلەن بىر جايدىن باشقا بىر جايغا يۈك-مال توشۇپ تىرىكچىلىك قىلغۇچى كىشى: غەنىم بىر قېچىرچى كىراكەشنى ئېلىپ كېلىپتۇ. ساندۇقنى قېچىرغا ئارتىپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا غەنىم يولغا چۈشۈپتۇ. * ئىككى سودىگەر ئىچكىرىدىكى ئۆيگە جايلىشىپ، يۈك-تاقلارنى ئورۇنلاشتۇردى. قېچىرچى بولسا ئات، قېچىرلارنى ئاتخانىدىكى تۈۋرۈكلەرگە ئېگىز باغلاپ

سوۋۇتتى.

قېچىرچىلىق ئى. قېچىرلارغا يۈك-تاق ئارتىپ، بىر جايدىن باشقا بىر جايغا توشۇش ئىشى، پائالىيىتى؛ قېچىر كارۋانچىلىقى؛ قېچىرچىلىق قىلماق.

قېچىرلىق سۈپ. ① قېچىرى بار، قېچىرغا ئىگە: بىز بۇ يىل قېچىرلىق بولۇپ قالدۇق. ② قېچىر مىنگەن: يولدا مەن قېچىرلىق بىر بوۋايىنى كۆردۈم. // دادام تاغ ئۈستىدە قىلىدىغان ئىش قالمىغاچ، ئاخىرى ئۇ يەردىن سىڭگىمگە قېچىرلىق قايتىپ كېلىپتىكەن.

قېچىرلىماق پ. ئات ياكى ئېشەك قېچىر تۇغماق: گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ سەندەن ھەربىي ئاتچىلىق فېرمىسىدىكى بىر بايتال بۇ يىل 5-ئايدا قوشكېزەك قېچىرلىدى، بۇنداق ئەھۋال ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

قېچىشماق «قاچماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قارشى تەرەپنىڭ قوغلاپ ئۇتۇۋېلىشىدىن قورقۇپ، ئادەتتە ماڭمايدىغان باشقا بىر چىغىر يولنى تاللاپ قېچىشقاندى. * كوچىدا ئويناۋاتقان باللار ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا، ھەممە نەرسىنى تاشلاپ، ھەر تەرەپكە قېچىشتى.

قېدىناس (توغرىسى: قەدىناس) ← **قەدىناس.**

قېرى I ① سۈپ. خېلى ياشقا بېرىپ قالغان، قېرىغان: قېرى ئادەم. قېرى ئايال. قېرى ئات. * قېرى قوشقاچ كېپەككە ئالدانماس (ماقال). * قېرى كىشى ھاتەمنىڭ تەلپىنى قوبۇل قىلىپ سۆز باشلىدى. * يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن سودىگەر بۇ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ قېرى سېدە سايىسىدە ئايالى بىلەن ئارام ئېلىپتۇ. ② ئى. ئۇزۇن يىل ياشىغان، يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان، قېرىغان كىشى: كۆپ قېرىنىڭ ئىچىدە بىر بالا بولسا دانا بولار، كۆپ بالا ئىچىدە بىر قېرى بولسا، بالا بولار (ماقال). * — ھەممە ئادەم دەم ئېلىشقا ئولتۇرۇپتۇ. ئەنە ئەكبەر ئاكامۇ قېرىلار بىلەن بىرنېمە دەپ كۇلۇۋاتىدۇ، ئولتۇرغىنا ئاينۇر! — دېدى پۈۋلەپ قويغاندەك سېمىز قىزچاق. * ئاخىرى بۇ ئىككى قېرى نېرى-بېرى ئويلاپ، ئاخۇنۇمغا خەۋەر قىلىپتۇ.

قېرى تۈلكە مەككار، ھىيلىگەر، قۇۋ: مويىدۇن.... «بىزنىڭ بۇ يەردە ئاسماندىن يامغۇر ئورنىغا تىللا ياغدۇ» دېسە ئىشىنىدىغان مۆمىندەك بىر گولنى ئىشەندۈردى. لېكىن ئەنسارىدەك قېرى تۈلكە ئىشىنەرمۇ؟

قېرى قىز تۇرمۇشقا چىقماي ئولتۇرۇپ قالغان، يېشى چوڭ قىز: سەن مېنى قېرى قىز دەپ پەس كۆرۈپ كۆزۈڭگە ئىلمايۋاتىسەن.

قېرى كالىغا پىچاق ياققاندەك قانداقتۇر بىر ياخشى نەرسىگە، ئارزۇ قىلغىنىغا ئېرىشكەندەك: بۇ گەپ بايۋەچچىگە قېرى كالىغا پىچاق ياققاندەك يېقىپ كەتتى.

قېرى يىلىك سۆكچەر يىلىك.

قېرى II تارس ① مىق. بۆز ئۆلچەيدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى. ئادەتتە بىر قېرى 70 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. ② ئى. شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆلچەش ئەسۋابى.

قېرىتماق «قېرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياش قېرىتماس، غەم قېرىتاز (ماقال). * بەگ-غوجاملارنىڭ قامچىسى ئۇنى قېرىتتى، سولدۇردى. * ھېلىقى مەن ئېيتقان دوستۇمنىڭ ئاتا-ئانىلىرى ئارزۇ-ھەۋەس ئىزلەپ بىچارە قىزنى قېرىتىپ قويىدى.

قېرى-چۆرى ھەر خىل ياشتىكى قېرىلار: بۇ قىسىمدا 200 دەك ئادەم بولۇپ، كۆپچىلىكى بالا-چاقا ۋە قېرى-چۆرىلەر ئىدى. بىز بىر ياقتىن سوقۇشۇپ، بىر ياقتىن چېكىنىپ، بىر جىلغىغا كىرىپ قالدۇق. * سۇتۇق قىزلارغا

بۇ يەردىكى قىرى-چۆرى ۋە كىچىك بالىلارنى ياخشى قوغداشنى تاپشۇرۇپ، ئىلىك ۋە قىلىچ بىلەن باسمىچىلار ياققا چاپتى.

قىرسال سۆپ. قىرىغان، قىرىپ كۆچىدىن قالغان، قىرى: «خۇدالىق» مەدرىسىنىڭ يېنىدىكى كونا مەسچىتنىڭ سۆپىسىدا بىرنەچچە قىرسال كىشىلەر پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى. * ئۇ «كىچىككىنە مازار كەنتىدىكى دېھقانلار 200 نىچە ئۆي-ماكانسىز، ئاش-ئوزۇقسىز كىشىلەرنى باقالامدۇ؟ ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى، قىرسال ئاتا-ئانىلىرى قانداق قىلىدۇ؟» دېگەن ئويلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

قىرىشتۇرماق ① «قىرىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرسۇن ھەردائىم باشقىلارنى ماڭا سېلىپ، ئۇلارنى مېنىڭ بىلەن قىرىشتۇرىدۇ. ② قىرىشىش ۋە شۇ خىلدىكى ئىش-ھەرىكەت، قىلىقلارنى قىلماق: ترامۋاي قوڭغۇرىقى ئادەمنىڭ چىشىنى قىرىشتۇراتتى. * ئارقا-ئارقىدىن قادىلىپ تۇرغان «نېمە ئۈچۈن» لەر بىردىنلا نۇردۇن ھاكىمنىڭ چىشىنى قىرىشتۇرۇپ قويدى، ئۇنىڭ نېرۋىلىرى تارتىشىپ، ئىچى تىتىلداشقا باشلىدى.

قىرىشقاق سۆپ. باشقىلار بىلەن قىرىشىپلا يۈرىدىغان، قىرىشىشنى ئادەت قىلغان: قىرىشقاق ئادەم. * مەن خۇددى قىرىشقاق، غەرەز ئوقمايدىغان، تەرسا، تېجەمەل، كەپسىز بالىدەك ئۆزۈم ئۈچۈن بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئاشۇ ئەمگەكمگە بېرىلىپلا كەتتىم.

قىرىشقاقلىق «قىرىشقاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قىرىشقاندەك رەۋ. بىرەر ئىشنىڭ قىلىنىشىغا خۇددى قەستەن دەخلى-تەرۇز بولۇۋاتقاندەك، نىيىتىگە، ئىرادىسىگە، ئويلىغىنىغا، كۈتكىنىگە خىلاپ ھالدا؛ كۈتمىگەندە، بەختكە قارشى، ئۆچەكەشكەندەك: چۈشتىن كېيىنكى بىرنەچچە سائەت ئىچىدە قىرىشقاندەك ئۇنىڭغا تېلېفونمۇ كەلمىدى. * ئەجەبمۇ تاڭ ئاتمايدۇ، مەن بىلەن قىرىشقاندەك. غېرىب مەن، مۇساپىرمەن، لاچىن سوققان توشقاندەك.

قىرىشماق پ. ئەتەي، قەستەنگە قارشىلاشماق؛ قارشى ئوي-پىكىردە، ئىش-ھەرىكەتتە بولماق؛ ئۆچەكەشمەك، زىتلاشماق: ئۇ ھەر دائىم مېنىڭ بىلەن قىرىشىدۇ. * — بۇ قىرى بىز بىلەن قىرىشىپ قالدى، بولمىسا بۇ يەردە ئولتۇرۇۋالامدۇ؟-دېدى ئىدرىس. * — ئوقۇسامۇ ئوقۇي، دادا، — دېدى ئۇ، — لېكىن ئۇ مەكتەپتە ئوقۇمايمەن. ئابلىز مۇئەللىم دائىم مەن بىلەن قىرىشىدۇ، مەن باشقا مەكتەپكە يۆتكىلىپ كېتىمەن.

قىرىق سۆپ ① كىشىنىڭ ھوزۇرلىنىپ ئىچكۈسى كەلمەيدىغان؛ قىرتاق (بىرەر نەرسىنىڭ تەمى ھەققىدە): دورا قىرىق ياكى بەك ئاچچىق بولۇپ، قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مەلۇم مىقداردا شېكەر ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. * مېۋىسى قاغا جىگدىدەك بولۇپ، تەمى قىرىق ۋە ئاچچىق. ② ئېرىنچەك: بۇ ئادەم دورا ئىچىشكە قىرىق. * بۇ بالا چاچ ئالدۇرۇشقا قىرىق. * ئاتا بولغۇچىلار ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈشكە قىرىق كېلىدۇ. سادىق بوۋايمۇ بۇ ئاجىزلىقتىن خالىي ئەمەس. ③ كۆچمە. سۇ ئىتتىك، راۋان ئاقمايدىغان: بىزنىڭ مەكەن قورۇقىدىكى يېرىمىز قىرىق يەر بولغاچقا، ھەر دائىم سۇ قويىدىغان چاغدا ئاكام بىلەن ئىككىمىز تۇغقا قارايتتۇق. ئاتام بولسا ئېتىزغا قارايتتى، سۇ بەكلا قىيىپ كېتەتتى.

قىرىق بامبۇك <بوت> بامبۇكنىڭ بىر تۈرى. يوپۇرمىقىنىڭ ئارقا تەرىپى سەل ئاقۇچ بولىدۇ. يازنىڭ دەسلىپىدە نوتا چىقىرىدۇ. غولى بىناكارلىقتا، سايمان-جابدۇقلارنى توقۇشقا ياكى قەغەز

ياشاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قېرى-قاتاڭ ← قېرى-چۆرى.

قېرىقلىق «قېرىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قېرىقلىق قىلماق.

قېرىقىز ئى [قېرى+قىز] <بوت> مورەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى يۇرەك شەكىللىك بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى ئۇزۇن، دومبە تەرىپى تۈكلۈك بولىدۇ. گۈلى نەيچە شەكلىدە، رەڭگى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى گۆشلۈك كېلىدۇ. يىلتىز ۋە يۇمران يوپۇرماقلىرىنى كۆكتات، ئۇرۇقى ۋە يىلتىزىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئىسسىقنى ئېلىش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قېرىلىق ① «قېرى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ قېرىلىقى بىلىنمەيدۇ. ② ئى. قېرىلىق ھالىتى، دەۋرى: قېرىلىق يەتمەك. * قېرىلىق بىلەن ئۆلمەس، ياشلىق بىلەن تۇرماس (ماقال). * ئۇ قېرىلىققا قەدەم قويغان چوڭ كىشى بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئالدىمدا خۇددى ئۆسمۈر بالىدەك قىزىرىپ-تاتىرىپ، نېمىدىندۇر تەپ تارتقاندەك تارتىنىپ تۇراتتى.

قېرىلىق يەتمەك قېرىلىق دەۋرى يېتىپ كەلمەك، قېرىماق: ئۇ« بۇ بەلكى ماڭا قېرىلىق يەتكەنلىكىنىڭ ئالامەتلىرى بولسا كېرەك» دەپ ئويلايتتى.

قېرىم ئى. ھەر خىل مەقسەتلەردە پايدىلىنىش ئۈچۈن چوڭقۇر چېپىلغان ئورەك، ئېرىق؛ چوڭقۇرلۇق، ئازگال، خەندەك: قېرىم چاپماق. قېرىم كولىماق. * قىزلار قېرىمنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ، بىر-بىرىگە سۇ چېچىپ تەنتەنە قىلىدۇ. ئەتراپتىن نۇرغۇنلىغان يىگىت-قىزلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ. * كۆچەت تىكىلىشتىن ئىلگىرى يەر ياخشى ئوغۇتلىنىپ، چوڭقۇر، يۇمشاق ھەيدىلىدۇ، تەكشىلىنىدۇ. كەڭلىكى بىر مېتىر ئەتراپىدا، چوڭقۇرلۇقى 70 — 80 سانتىمېتىر قېرىم ئېلىنىپ، ئۈستىدىكى تۇپراق بىر تەرەپكە، ئاستىنقىسى ئىككىنچى تەرەپكە دۆۋىلىنىدۇ.

قېرىماق پ ① يېشى ئۆتۈپ قېرىلىق دەۋرىگە كەلمەك، قېرىلىق يەتمەك: ئەر قېرىسا قىز ئالار، قىز قېرىسا كىم ئالار (ماقال). * ئادەم قېرىسىمۇ كۆڭلى قېرىماس (ماقال). * ئۈي قېرىسىمۇ مۈڭگۈزى قېرىماس (ماقال). * ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، بوۋاي قېرىپتۇ، ئىشلەپ ھېرىپتۇ. ② كېرەكتىن چىقماق، كاردىن چىقماق، ئىشلىمەس بولۇپ قالماق: چىشى قېرىماق. ئەقلى قېرىماق. ③ (بولۇشسىز شەكلى بىلەن كېلىپ) ۋاقتى ئۆتمەسلىك، كېچىككەن ھېسابلانماسلىق، كېچىكمەسلىك: دەۋا قېرىمايدۇ.

قېرىمدىماق پ. قېرىم ئويماق: — بۇ يەردە تەكنى قېرىمداپ ئاچمىز دەپ چاچ يىلتىزلىرىنى كېسىپ، ئالدىنقى يىلى بېرىلگەن ئوغۇتلارنى قىرىپ ئېلىۋېتىدىغان كونا ئادەت بار ئىكەن، — دېدىم مەن.

قېرىن (**قارىن**) ئى <ئانات> بىرقىسىم ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى؛ قورساق: قېرىن كاۋىپى.

قېرىن كاۋىپى كالا، قوي قاتارلىقلارنىڭ قېرىنىدىن قىلىنغان كاۋاپ.

قېرىنچە ئى <ئانات> ئەزالارنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولىدىغان كىچىك بوشلۇق، كاۋاكچە: يۈرەك قېرىنچىسى. مېڭە قېرىنچىسى.

قېرىنداش I ئى ① بىر ئاتا-ئانىدىن بولغان پەرزەنتلەر — ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار، بىر تۇغقان (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): سالاغا كەتكەن قېرىندىشىم (ماقال). * بۇ دۇنيادا ئۈچ نەرسە بار،

ئىزدىسە تېپىلماس. بىرى ئاتا، بىرى ئانا، بىرى قېرىنداش. * ھېزىم، ھېكىم ئىككىسى ئاكا-ئۇكا، قېرىنداش. ئالدىنقىسى توققۇزدا، كېيىنكىسى يەتتە ياش. ② بىر ئەۋلاد (ئەجداد) قا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر (بىرى باشقىسىغا نىسبەتەن). ③ ئۆزى بىلەن مەلۇم قانداشلىق ياكى يېقىن ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى بولغان بىرەر خەلق، مىللەت قاتارلىقلار (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): بىزنىڭ شەرقىمىزدە قېرىنداش قوچۇ خاندانلىقى بار. ئۇلارنىڭ نېرىسىدا، بىزنىڭ شەرقىمىزدە تۈبۈتلەر، سېرىق ئۇيغۇرلار، تاڭغۇتلار بار. * تۆمۈر خەلپە سەيپۇل دىھقاندىن شەخسەن مۆيدىن خەلپىنىڭ ئەھۋالى ۋە قېرىنداش تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ قورال-ياراغلىرى توغرىسىدا بەزى گەپلەرنى سورىدى.

قېرىنداش تىللار <تىل> ئەينى بىر تىلنىڭ بۆلۈنۈشىدىن كېلىپ چىققان بىرقانچە مۇستەقىل تىللار.

قېرىنداش II ئى [د] سىياھى سۇرمە تاش (گرافىت) ياكى بەزىبىر رەڭلىك ماتېرىياللارنى بىرىكتۈرۈپ قاتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان، ئۇچلاپ ئىشلە-تىلىدىغان قەلەملەرنىڭ ئومۇمىي نامى: كۆك قېرىنداش. قارا قېرىنداش. قېرىنداش بىلەن يازماق. قېرىنداش سېتىۋالماق. قېرىن-داش ئۇچلىماق.

قېرىنداشلارچە سۈپ. قېرىنداشلارغا خاس، قېرىنداشلار ئارا بولىدىغان، خۇددى قېرىنداشلاردەك: قېرىنداشلارچە دوستلۇق. قېرىنداشلارچە مېھرىبانلىق. * ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى مىللىي دوستلۇق ۋە قېرىنداشلارچە ھەمكارلىقنىڭ ئالغا سۈرۈلۈشى-نىڭ ئىپادىسى ئىدى. * بۇ بىزنىڭ قېرىنداشلار-چە ياردىمىمىز بولىدۇ. * بىز خۇشاللىقىمىزدىن بار كۈچىمىز بىلەن يۇقىرىغا قاراپ يامىشىپ تاغ ئۈستىدە ئەخمەتجان بىلەن قېرىنداشلارچە تىنچ-ئامانلىق سوراشتۇق.

قېرىنداشلىق «قېرىنداش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قېرىنداشلىق مۇناسىۋەت. * شاھزادە ئەسەد بۇ شېئىرنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئاكىسى ئەنجەدنى قېرىنداشلىق مېھرى بىلەن مەھكەم قۇچاقلاپتۇ. * — ھەمشىرە، بىر گەپنى سەمىڭىزگە سېلىپ، قېرىنداشلىق بۇرچۇمنى ئادا قىلاي، — دېدى مامۇت دوكا شاراپەتنىڭ ئالدىغا بىر تەخسە مانتا قويۇپ. * سۇتۇق بۇغراخاننى ئالاھىدە خۇش قىلىدىغان يەنە بىر ئىش، قوچۇ ئۇيغۇر خاندانلىقى بىلەن ماچىن خانداڭ-لىقى قاراخانىيلار خاندانلىقىنى قوللىدى، ئۆزئارا قېرىنداشلىق، ئىتتىپاقلىق، سەمىمىي دوستلۇق ئورنىتىلدى.

قېرىنسىمان سۈپ. قېرىنغا ئوخشايدىغان، قېرىن شەكىلدىكى: قېرىنسىمان موگۇ.

قېرىنسىمان موگۇ <بوت> خالتىلىق سپورىلىق زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر تۈرى. سېپى سۇس سېرىق، قالپىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى سوقىچاق، يۈزىدە تۇرغۇنلىغان ئويۇقلار بولۇپ پۈتۈن كۆرۈ-نۈشى قېرىننىڭ ئويۇقلىرىغا ئوخشايدۇ. ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، تيانشان، ئالتاي تاغلىرىدىن كۆپ چىقىدۇ.

قېرىنقۇلاق ئى [قېرىن+قۇلاق] <بوت> موگۇنىڭ بىر خىلى. چىرىگەن دەرەخ غوللىرىدا ئۆسىدۇ. شەكلى قۇلاققا ئوخشايدۇ. رەڭگى قارا قوڭۇر، يېلىمسىمان بولىدۇ. سىرتقى يۈزىدە قويۇق ئۆسكەن يۇمران ھالەتتىكى قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قېرى-ياش قېرى ۋە ياش، قېرىلار ۋە ياشلار: بۇ ناخشىنى قېرى-ياش، ئەر-ئايالنىڭ

ھەممىسى بىلەتتى، ھەتتا ئۇششاق بالىلارمۇ «ئاچىل-ئاچىل، گۈل ئاچىل»، دەپ چۇرۇقلىشاتتى. * چاچتى ئىللىق نۇر-قۇياش، كۆلدى يايلاق، تاغۇتاش. ئوقۇتقۇچى سايلاشقا، جەم بولۇشتى قىرى-ياش.

قىزا ئى. ئاتنىڭ ئۈچىيىگە ئاتنىڭ قوۋۇرغىسىنى تىقىپ تەييارلانغان يېمەكلىك: قىزا يېمەك. قىزا بېسىلغان پولۇ.

قىزا پولۇ ئۈستىگە قىزا بېسىپ ئېتىلگەن پولۇ.

قىزىشماق «قازماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قۇدۇق قىزىشتى. * قىزىشتى ساختىلىق خەندەكلىرىنى، خائىنلار، ساتقىنلار قۇتراپ بىرمەھەل. ۋە لېكىن ھەقىقەت ئېگىلەر سۇنماس، تارىخ ئۆز يولىغا قىلدۇ ئەمەل.

قىزىلما ① سۈپ. يەر پوستىدىن قىزىپ ئېلىنىدىغان ياكى ئېلىنغان: قىزىلما بايلىق. قىزىلما يادىكارلىق. ② ئى <گېئول> مىس، تۆمۈر، چىرىمتال، تەبىئىي گاز، نېفىت، كۆمۈر قاتارلىقلارغا ئوخشاش يەر پوستىدىن قىزىپ ئېلىنغان قىممەتكە ئىگە ماددىلار.

قىزىلما بايلىق <گېئول> يەر ئاستىدا كۆمۈلۈپ ياتقان ۋە قىزىپ ئېلىنىدىغان ھەر خىل مىنېرالىلار.

قىزىلما يادىكارلىق <ئارخېئول> يەر ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان ۋە قىزىپ تېپىلىدىغان قەدىمىي يادىكارلىقلار ياكى ئۇلارنىڭ قالدۇقلىرى.

قىزىلماق «قازماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەندەك قىزىلماق. * ئۇزۇنىسىغا بىر يول قىلىپ سېلىنغان كارىدورنىڭ ئىككى قاسنىقىدا كىچىك بۆلۈمچىلەر بولۇپ، ھەربىر ئۆيدە بىردىن كۆلچەك قىزىلغانىدى. * تاڭغا يېقىن پۈتتى قۇدۇقمۇ، قىزىلىپ ئۇ چوڭقۇر، چىرايلىق. زەپەر بىلەن قايتتى جەڭچىلەر،

يۈرىكىگە تولۇپ خۇشاللىق.

قىزىلىق ① سۈپ. قىزا سېلىنغان، قىزا سېلىپ پىشۇرۇلغان: قىزىلىق پولۇ. ② ئى. يىلقىنىڭ قوۋۇرغىسى بىلەن قوۋۇرغا يېغى جايلاشقان يېرى.

قىزىۋەتمەك پ. ھېچبىر يېرىنى چالا قويماي ئىزدىمەك، پۈتۈنلەي ئىزدەپ چىقماق؛ ئىزدەپ ئۆكتەي-تۆكتەي قىلىپ تاشلىماق: — ياقۇپ، سۇلايمان، نەگە كەتتىڭلار ئاغىنىلەر؟ سىلەرنى ئىزدەپ باغچىنىڭ ئىچىنى قىزىۋەتتىم، — دېدى ئىدرىس ئۇلارغا رەنجىگەندەك قىلىپ. * ئىشكاپنىڭ ئاچقۇچى يوقاپ كەتتى، ئاخىرى ئۆيدىمىكىن دەپ ئۆينىڭ ئىچىنى قىزىۋەتتىم، لېكىن ھېچ يەردىن تېپىلمىدى.

قىقىشتۇرماق پ. قىقىش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتنى، ئىشنى قىلماق، ئۇرۇندىماق؛ قاقماق: ئەخمەت يەردىن قوپۇپ، كىيىمىدىكى توپىنى قىقىشتۇردى. * ئۇ ئاپتوبۇسنىڭ ئۈستىدە يۈك-تاق چۈشۈرۈۋاتقان بالىغا ئېيتىپ بىر خۇرجۇننى سۇنۇپ ئالدى-دە، بىر چەتكە بېرىپ ئۇنىڭ توپا-چاڭلىرىنى قىقىشتۇردى.

قىقىشماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ماڭالماسىزمۇ؟ — دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەممىسى ئۈستىدىكى قارلارنى قىقىشتى. * — نېمە دەيدىغانسەن! — ئاباق غەلىتە ھىجايدى، — سېنى ئۆيۈمدە كۆرۈپ، خۇشاللىقىمدا ئىككى رومكىدىن قىقىشۋالايلى دېسەم.

قىقىلىق سۈپ. قىقىپ قويۇلغان، قىقىلغان: دېرىزىنىڭ قاق ئۈستىدە چوڭ بىر مىخ قىقىلىق ئىدى.

قىقىلماق ① «قاقماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆتۈككە نال قىقىلماق. * شۇ ئارىدا ئىشىك ئۇشتۇمتۇت قىقىلدى، سەلىمە ھودۇقۇش ئىچىدە چاپىنىنى كىيىپ، دەككە-دۈككە-

دە ئىشىك تۈۋىگە كەلدى. ② بىرەر نەرسە يېگەندە ياكى ئىچكەندە، ئۆپكىگە كىرىپ قېلىپ قاتتىق يۆتەلمەك: كىرەم سۇ ئىچىۋېتىپ، تۇيۇقسىز قاتتىق قېقىلىپ كەتتى.

قېقىلىپ-سوقۇلۇپ ① قېقىلىپ ھەم سوقۇلۇپ، ئۇ تەرەپكە-بۇ تەرەپكە ئۇرۇلۇپ: ئۇنىڭ يۇقىرىقى سۆزىدىن دەھشەتلىك بوراندا قېقىلىپ-سوقۇلۇپ، ئالتۇندەك يەرگە تۆكۈلۈۋاتقان ئاشۇ ئۈنچە باغلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ② كۆچمە. نۇرغۇن سورۇقچىلىقنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ھەر خىل جاپا-مۇشەققەتكە يولۇقۇپ: مەن ئەسكەرلەر ئارىسىدا قېقىلىپ-سوقۇلۇپ بىر يىلنى ئۆتكۈزدۈم. * نۇرەك باخشى قېقىلىپ-سوقۇلۇپ يۈرۈپ، ئاخىر تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداشنىڭ خېلى ئەپلىك بىر چارىسىنى تېپىۋالدى.

قېقىندى-سوقۇندى نۇرغۇن سورۇقچىلىقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، نۇرغۇن جاپا-مۇشەققەتكە ئۇچرىغان.

قېقىندى-سوقۇندى بولماق قېقىلىپ-سوقۇلۇپ يۈرمەك، خىلمۇخىل سورۇقچىلىقلارنى تارتماق: — مەن ياخشىلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرىمەن، ئەمدى سەن قالغان ئۆمرۈڭدە كوچىلاردا قېقىندى-سوقۇندى بولۇپ يۈرمەي، مېنىڭ دۆلىتىمدە خالىغىنىڭچە ئەركىن ياشا! — دېدى ئۇ ماڭا. * مەن بىر تەلەيسىز بەندە ئىكەنمەن، بۇرۇن قېقىندى-سوقۇندى بولۇپ يۈرگەنىدىم.

قېلىپ ئى ① تىنىكلىدىغان بۇيۇملارنىڭ ئىچىگە قويۇپ ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى، شەكلىنى بەلگىلەيدىغان ئەسۋاب: ئۆتۈك قېلىپى. دوپپا قېلىپى. * باش تۇماقنىڭ قېلىپى (ماقال). ② قۇيما دېتال ۋە مەھسۇلاتلارغا شەكىل بېرىدىغان ئەسۋاب-ياكى قۇرۇلما: خىش قېلىپى. قازان قېلىپى.

سوپۇن قېلىپى. ③ كۆچمە. ئەندىزە، فورما، شەكىل: بىر قېلىپتا سۆزلىمەك. * ھارۋا بىر خىل قېلىپتا مىدىرلاپ، يوللارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يارغانسېرى مەنزىلگە يېقىنلاپ بارماقتا. * بىزنىڭ ئىسمائىل سوپۇمنىڭ ئەھۋالى ئۆزگەرمەي بىر قېلىپتا كېلىۋاتاتتى. ④ كۆچمە. بەلگىلەنگەن چەك، ئۆلچەم؛ مېڭىشقا تېگىشلىك يول: قېلىپتىن چىقماق. * سادىق «بۇ يىل قېلىپنى بۇزماقچىمەن. جانلىقراق، بىرەر ئەمەلىي مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان يېڭىن قىلىپ ئاچساق» دېگەن پىكرىنى بەردى. * كۆرۈنۈشتە بىر مەدەنىي، قارىن يارسا ئېلىپ يوق، ئاتا-ئانا سۆزىن ئالماس، ئوڭلايدىغان قېلىپ يوق.

قېلىپ پولتى مېتال قېلىپلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدىغان پولاتلارنىڭ ئورتاق نامى.

قېلىپتا يوق قائىدە-يوسۇننى بىلمەيدىغان: — تازا قېلىپتا يوق بىرنېمىكەنا! بىزنى باشلاپ كىرمەكتە يوق، ئۇدۇل كىتىۋاتقىنىنى قارا! — دېدى پەرھات ئاچچىقلىنىپ.

قېلىپتىن چىقماق يولدىن چىقماق، بۇزۇلماق، يامان يولغا ماڭماق.

قېلىپقا تارتماق قېلىپنىڭ سىرتىغا كىيدۈرمەك، قېلىپقا سالماق: ئۆتۈكنى قېلىپقا تارتماق. مەسىنى قېلىپقا تارتماق.

قېلىپقا چۈشمەك ئەسلىدىكى نورمال ھالىتىگە كەلمەك؛ ئىزىغا چۈشمەك: ئۇ، بۇ ئىشتىن ھەم خۇشاللىنىپ، ھەم ئەندىشە قىلىپ، نەچچە كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى. كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يۈرىكى توختاپ، كۈندىلىك تۇرمۇشمۇ ئۆز قېلىپىغا چۈشتى. * «ھەقىقەت ئېگىلىدۇ، سۇنمايدۇ». مانا ئەمدى ھەممە ئىش رەتلىنىپ، قېلىپقا چۈشتى، مىللىي شىپاخانىمۇ روناق تېپىپ كەتتى.

قېلىپقا سالماق ① قېلىپقا تارتماق: بۆكنى قېلىپقا سالماق. ئۆتۈكنى قېلىپقا سالماق. ②

كۆچمە. بەلگىلىگەن مەلۇم بىر چەككە، تەرتىپكە، يولغا سالماق؛ ئۇگىشماق.

قېلىپ قۇمى قۇم قېلىپ ياساشتا ئىشلىتىلىدىغان ئاساسلىق ماتېرىيال. ئادەتتە سىلىتسىي ئوكسىد بىلەن سېغىز توپىنىڭ ئارىلاشمىسى كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ.

قېلىپباز سۈپ. نوقۇل ھالدا بىر خىل رامكا، بىر خىل شەكىلدە ئىش ئېلىپ بارىدىغان، ئىجادىي ئىش قىلالمايدىغان، قاتمال: قېلىپباز ماركسىزمچىلار پەقەت ماركسىزم ۋە جۇڭگو ئىنقىلابى بىلەن ئوينىشىدۇ، جۇڭگو ئىنقىلابىي قوشۇنىدا ئۇلارغا ئورۇن يوق.

قېلىپبازلىق ئى. بىر خىل قېلىپ، شەكىل بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىش، ئىجادىي ئىش قىلالماسلىق: بىر قىسىم شائىر-ھەۋەسكارلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدە شوئارۋازلىق، قېلىپبازلىق ۋە دوراmchىلىق ئىللەتلىرى تېخى تۈگىگىنى يوق. * پوۋېستىنىڭ يەنە بىر كەمچىلىكى – قېلىپبازلىققا يول قويۇلغانلىقىدۇر.

قېلىپچى ئى. قېلىپ ياسىغۇچى كىشى: تەرلەپ-پىشىپ قېلىپچىلارغا يېتەكچىلىك قىلغاچ ئۆزىمۇ قېلىپ ياساۋاتقان سېخ مۇدىرى سۇلتان يېنىغا كەلگەن تۇرسۇننى كۆرمەي قالدى.

قېلىپسىز سۈپ ① قېلىپى يوق، قېلىپتا قۇيۇلمىغان ياكى قۇيۇلمىغان: پىلانسىز ئىش – قېلىپسىز خىش (ماقال). ② ئۆلچەملىك ئەمەس، ئۆلچەملەشتۈرۈلمىگەن؛ ئۆلچەمگە چۈشمەيدىغان، ئۆلچەم بويىچە ئىشلەنمىگەن: قېلىپسىز پولات.

قېلىپلاپ «قېلىپلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشداشى: قېلىپلاپ چىقىرىش.

قېلىپلاپ چىقىرىش <ماشىن> سۇلياۋ، رېزىنكە قاتارلىق ئېلاستىك ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ ئىشلەشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. ئادەتتە قېلىپنى قىزدۇرۇپ، پاراشوك ياكى دانىچە ھالەتتىكى ماتېرىياللارنى قېلىپ ئىچىگە كىرگۈزۈپ، ھەر خىل مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قېلىپلاشتۇرماق «قېلىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرماق. ئىزاھنى قېلىپلاشتۇرماق.

قېلىپلاشتۇرۇش ① «قېلىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <تىل> تىل ۋە يېزىقنى مۇئەييەن ئۆلچەمگە چۈشۈرۈش جەريانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قېلىپلاشتۇرۇلماق «قېلىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئاتالغۇلارنىڭ ھەممىسى ئاتالغۇلار ئىشخانىسى تەرىپىدىن قېلىپلاشتۇرۇلغان.

قېلىپلاشقان «قېلىپلاشماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قېلىپلاشقان ھەرىكەت.

قېلىپلاشقان ھەرىكەت <تىيا> ئۇسسۇل، ئوپېرا ۋە ئۇسسۇللۇق تىياتىر قاتارلىق سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ مۇھىم ۋاسىتىلىرىدىن بىرى، يەنى تۇرمۇشتىن تېما ئېلىپ، بەدىئىي مۇبالىغە قىلىش ئارقىلىق ئورۇنلىنىدىغان قېلىپلاشقان ھەرىكەت. ئۇ ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى جانلىق ۋە روشەن ئىپادىلەپ، ئوبراز يارىتىش بىلەن بىرگە يەنە ئالاھىدە بىر خىل سەنئەت ئۇسلۇبىنى يارىتالايدۇ.

قېلىپلاشماق پ. ئورتاق قائىدە، پرىنسىپ ئاستىدا بىرلىككە كەلمەك؛ ئۆلچەملەشمەك: ئۇيغۇر تىلى خېلى دەرىجىدە قېلىپلاشتى. * ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە ئەينى ۋاقىتتىكى پروزىمىزدا قېلىپلىشىپ قالغان ئومۇمىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئۆزىگە خاس يېڭى يول تۇتقان.

قېلىپلىق سۈپ ① قېلىپى بار، قېلىپقا ئىگە.

② قېلىپقا پاتىدىغان، قېلىپ كېلىدىغان: ئۇ بىر مېڭىشىدا ئىككى قېلىپلىق لايىنى كۆتۈرۈپ ماڭاتتى.

قېلىپلىما سۈپ ← **قېلىپلىما ئورۇنلاش.**

قېلىپلىما ئورۇنلاش <تىيا> رولنى ياسالمىلىق بىلەن ئورۇنلاش كۆزدە تۇتۇلدۇ.

قېلىپلىماق پ. قېلىپقا سالماق، قېلىپقا تارتماق: ئۆتۈكنى قېلىپلىماق. شەپكىنى قېلىپلىماق.

قېلىشقۇچىلىك ئى. ← **قېلىشقۇچىلىكى يوق.**

قېلىشقۇچىلىكى يوق سۈپەت ۋە باشقا جەھەتلەردە سېلىشتۇرۇلغان نەرسىدىن قېلىشمايدىغان، ئارقىدا تۇرمايدىغان، ناچار ئەمەس: ئۇ قىزنىڭ ھېچكىمدىن قېلىشقۇچىلىكى يوق. * سىزنىڭ بۇ سۈرىتىڭىزنىڭ ھەرقانداق بەدىئىي سۈرەتتىن قېلىشقۇچىلىكى يوق.

قېلىشماق ① «قالماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مەكتەپتە قېلىشتى. * مەن ئۆيگە كىرىپ كەتتىم، ئۇ ئىككىسى ئىشىك ئالدىدا قېلىشتى. * ئاسمانغا قارىشىپ تۇرغان خەلق بۇ ئاجايىپ ھادىسىگە ھەيران قېلىشىپتۇ. ② كۆچمە (پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلىدە كېلىپ) «ناچار، كەم ئەمەس، تەڭ تۇرىدۇ، باراۋەر» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئۇنىڭ ئۆگىنىشى مەندىن قېلىشمايدۇ. * راستىنى ئېيتقاندا، كامىلنىڭ قايغۇسىمۇ مومايىنىڭكىدىن قېلىشمايتتى. * قېتىرقىنىپ ئىشلەيدۇ، ۋەزىپىنى ئۆتەشتە، قېلىشمايدۇ ياشلاردىن، ئېتىزلىقتا ئىشلەشتە.

قېلىن سۈپ ① نېپىزنىڭ ئەكسى: قېلىن قار، قېلىن تام. قېلىن تاختا. قېلىن كىتاب. قېلىن قەغەز. قېلىن رەخت. شاپىقى قېلىن قوغۇن. * تەلۋىنىڭ تېرىسى قېلىن (ماقال). * ھاۋا خۇش پۇراققا تويۇندى. كىشىلەر رەڭگى بىر خىل كۆرۈنىدىغان قېلىن كىيىملىرىنى رەڭگارەڭ نېپىز كىيىملەرگە ئالماشتۇردى. ② كۆچمە. قاتمۇقات؛ نۇرغۇن، كۆپ: شۇ كېچىسى گۈلقىز راجى بالا بىلەن قېلىن تاغلارنىڭ ئىچىگە قاراپ قاچقاندا، دۈشمەنلەر تويۇپ قالدى. * بۇلارنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى بىلەن قورغان سېپىلىدىكى دۈشمەنلەر ئۆزلىرىنى قېلىن مۇھاسىرىدە قېلىۋاتقاندەك ھېس قىلدى. * شامەخسۇتنىڭ چۈشىدە ھېلىقى كىشى ئوردا قوۋۇقىنىڭ ئالدىغا يىغىلغان قېلىن خەلق توپى ئىچىدە ئۇنى بىر كۆتەككە بېسىپ تۇرۇپ، پالتىسىنى ئېگىز كۆتۈرگۈدەك. ③ كۆچمە. گەپ تەسىر قىلمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان، بىزەڭ، داپشاق، داپ يۈز: قېلىن ئادەم. * — سەن تازىمۇ قېلىن بىرنېمىكەنسەن، — دېدىم مەن ئۇنى سەتلەپ. * «توشقاننى قومۇش ئۆلتۈرەر، ئادەمنى نومۇس» دېگەندەك، خوجاھاپىز بەگ ھەرقانچە نومۇسسىز، قېلىن ئادەم بولسىمۇ، بۇ قېتىمقى رەسۋاچىلىقى تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى. ④ بىر-بىرىگە ناھايىتى يېقىن جايلاشقان، زىچ، قويۇق: قېلىن توغراقلىق. قېلىن دەرەخ. قېلىن ئورمان. * باتۇر 100 كىشىدىن ئارتۇق ئاتلىق قوشۇننى باشلاپ، تۆت تەرىپى تاغ، قېلىن قارىغايلىققا يېتىپ كەلدى. * ئۇلار ئاستا مېڭىشتى. يول بويىغا ئالما كۆچىتى تىكىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ قېلىن شاخ-يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن سۈت رەڭ چېچەكلىرى مارىشىپ تۇراتتى. // ئۇلار شۇنداق قىلىپ دەرەخ، قومۇش قېلىن ئۆسكەن يەرگە مۆكۈۋېلىشتى. ⑤ كۆچمە. يېقىن مۇناسىۋەتتە بولىدىغان، جانجان، قەدىردان: مۇناسىۋىتى قېلىن. * ھازىر بىز قېلىن دوست بولۇپ كەتتۇق. * سېيىت ئاباس بۇنىڭدىن مۇقەددەم ئاقسۇدا ئۇزاق

مۇددەت تۇرغاچ، ئاقسۇ ياشلىرى بىلەن يېقىن تونۇش بولۇپ كەتكەندى ۋە تېخى خېلى كۆپلىرى بىلەن قېلىن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتقانىدى.

قېلىن ئەلگەك قېلىن ھەم زىچ توقۇلغان ئەلگەك.

قېلىن بۇلۇڭلۇق توقۇلما <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىدىكى مېخانىكىلىق توقۇلمىنىڭ بىر تۈرى. ھۈجەيرىلىرى ئۇزۇن بولىدۇ ۋە بويىغا تىزىلىدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا ھۈجەيرىنىڭ بۇلۇڭ قىسمى قېلىنلىشىدۇ. ئادەتتە ئۇ سامان غول ۋە يوپۇرماق سېپىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

قېلىن پوستلۇق توقۇلما <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىدىكى مېخانىكىلىق توقۇلمىنىڭ بىر تۈرى. ھۈجەيرىلىرىنىڭ پوستى كۆرۈنەرلىك قېلىنلىشىدۇ. ھۈجەيرە پوستى قېلىنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئىچىدىكى ھاياتلىق قىسمى ئۆلۈپ كېتىدۇ. شۇڭا ئۇ ھۈجەيرە پوستى ئالاھىدە قېلىن، ئۆلۈك ھۈجەيرىلەردىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭ مېخانىكىلىق تىرەپ تۇرۇش كۈچى يۇقىرى بولىدۇ. مەسىلەن، ئۆرۈك ئۇچكىسىنىڭ شاكىلى قېلىن پوستلۇق توقۇلمىدىن تەركىب تاپىدۇ.

قېلىن پوستلۇق سپورا <بوت> يۇسۇن-لەر ۋە زەمبۇرۇغلاردا بولىدىغان پوستى قېلىن، ھەرىكەت قىلمايدىغان سپورا. قېلىن پوستلۇق سپورا بىرمەزگىل ئۇخلىغاندىن كېيىن يېغىلىپ ئۆسۈملۈك تېنىنى ھاسىل قىلىدۇ.

قېلىن سۇغىرىش تولدۇرۇپ سۇغىرىشنىڭ بىر خىلى، بۇنىڭدا سۇ ئېتىزغا قېلىن قويۇلىدۇ، سۇ ئۆزىنىڭ ئېغىرلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن تۇپىغا سىڭىدۇ. بۇ ئۇسۇل كۆپىنچە يەرنىڭ شورىنى يۇيۇشتا قوللىنىلىدۇ.

قېلىن شۆپۈكلۈك ئاپپلسىن <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. گۈلى كىچىك، ئاق رەڭلىك، مېۋىسى سەل يېسىماق شار شەكلىدە، مېۋە گۆشى سۇلۇق، تەمى تاتلىق، مېۋە شۆپۈكى يىرىك، پىشقاندا سېرىق رەڭگە كىرىدۇ. شۆپۈكى، قوۋزىقى، يوپۇرمىقى، گۈلى ۋە ئۇرۇقى دورا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قېلىنلاتماق «قېلىنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېلىنلاشتۇرماق «قېلىنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېلىنلاشماق ① قېلىن، يوغان ھالەتكە كەلمەك؛ بارغانسېرى قېلىن بولۇپ بارماق، قېلىن بولماق: ساۋۇتۇپ كۆلۈپ قويدى ۋە بېشىنى ئاستا ئىرغىتىپ: – بىلىم خۇددى كىيىمگە قونغان چاڭدەك كۆرۈنمەي قونىدۇ، ئاستا-ئاستا قېلىنلىشىدۇ. * كۈنلەر ئۆتۈپ، مېنىڭ پەلسەپە ئۇچۇن تۇتقان خاتىرەم قېلىنلاشتى. ② كۆچمە. ئىزا تارتمايدىغان، خىجىل بولمايدىغان، قېلىن بولۇپ قالماق: قىز بالا دېگەن توي قىلغاندىن كېيىنلا قېلىنلىشىپ قالىدۇ.

قېلىنلىق «قېلىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يۇزۇمنىڭ قېلىنلىقى-جېنىمنىڭ راھىتى (ماقال). * قىشتىن بېرى ئىش ئۆكۈزلىرى ياتقان ئېغىلنىڭ قىغى يېرىم مېتىر قېلىنلىقتا ئىدى. * – قېلىنلىقنى! – زىننەت نازلانغان ھالدا يانغا ئۆرۈلۈپ تەتۈر قارىۋالىدى، – خەق كۆرۈپ قالىدۇ، نېرىراق ئولتۇرۇڭ!

قېلىنلىق قىلماق نومۇس قىلىشقا، ئىزا تارتىشقا تېگىشلىك بولغان ئىش-ھەرىكەتلەر-

نى سادىر قىلماق ياكى گەپ ئۆتمەس، گەپ تەسىر قىلمايدىغان، قېلىن بولۇۋالماق: «قېلىن» دەيىتى ئۇ دەسلەپكى كۈنلەردە ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويۇپ، «مەن قېلىنلىق قىلىپ نېمە ئىش قىلدىم زادى؟» * — ئىشىڭنى قىل دېگەندىن كېيىن ئىشىڭنى قىلساڭ بولمامدۇ، نېمە قېلىنلىق قىلىپ پاشىدەك گىڭىلداپ ئىچىمنى پۇشۇرىسەن، نېرى بار ھجۇگۇ! — دېدى ئۇ.

قېلىنلىماق پ. قېلىن بولۇپ بارماق، قېلىنلاشماق، قېلىن بولماق: قار بارغانسېرى قېلىنلاپ كەتتى.

قېلىنماق «قالماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ نىمجان قۇلۇن جىددىي خەۋپتىن قۇتقۇزۇپ قېلىندى. * ئۈچ يىلدىن بۇيان، شەمشاد كۆچىتىنىڭ قوغداپ قېلىنىش نۇنۇمى 90% تىن كۆپرەككە يەتتى.

قېنى ① ئال. بىر كىمنىڭ، بىر نەرسىنىڭ نەدە، قەيەردىلىكى ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: كىتاب قېنى. قەلەم قېنى. * ئۇنىڭ يوقالغان زاپچاسلىرى قېنى؟ * قارىسا بۆرە يوق. — قېنى بۆرە؟ — دەپ سوراپتۇ كىشىلەر. ② تىر. بۇيرۇق-تەلەپ مەيلىدىكى جۈملىلەرنىڭ بېشىدا كېلىپ، تەكلىپ قىلىش، سۆيلەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: قېنى سۆزلەپ بېقىڭ. * — قېنى مېھمانلار، ئاش سوۋۇپ قالدى، ئېغىز تېگەيلى، — دېدى قاسىمئاخۇن مېھمانلارغا. ③ تىر. سوئال جۈملىلەرنىڭ بېشىدا ياكى ئاخىرىدا كېلىپ، شۇ سوئالنىڭ ئەمەلىي جاۋابىنى بىلىش خاھىشىنى بىلدۈرىدۇ ياكى ئاڭلىغۇچىدىن جاۋاب تەلەپ قىلىش رولىنى ئوينايدۇ: بۇ ئىشنى ئۇنىڭدىن سوراپ باقايلى، نېمە دەپ جاۋاب بېرىدۇ قېنى. * — قېنى كۆرىمىز، كىمنىڭ ئاقىۋىتى پۇشايمانلىق بولىدىكىن! — دېگەن پېتى ئورنىدىن تۇردى ئۇ غەزەپ بىلەن يەرنى تېپىپ.

قېنىشماق «قانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھېلىقى ناۋاتتەك بۇلاق سۈيىنى ئىچكەندىن كېيىنلا ئۇسسۇزلۇقىغا قېنىشتى. * ئاچا-سىڭىل قۇچاقلىشىپ قېنىشقاندىن كېيىن، بىر-بىرىنى قويۇپ بېرىپ، بىر چوڭ سافاغا بېرىپ ئولتۇردى.

قېنىق سۈپ. رەڭ جەھەتتىن تازا تويۇنغان، قويۇق، توق: قېنىق قىزىل. قېنىق يېشىل. قېنىق چاي. * ئايزۆھرە قېنىق زەڭگەر سارجىدىن كاستۇم-يوپكا كىيىۋالغان بولۇپ، ئېگىز پاشنىلىق توپلىيى ئۇنىڭ بويىنى خېلى ئۆستۈرۈپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى. // قاۋۇل ئاكا پىيالىلارغا ناۋات سېلىپ، قېنىق دەملەنگەن چاينى قۇيغاندىن كېيىن مېھمانلارغا سۇندى.

قېنىق سېرىق سۇس ئەمەس، توق سېرىق (رەڭ ھەققىدە).

قېنىق كۆك سۇس ئەمەس، توق كۆك (رەڭ ھەققىدە).

قېنىقارلىق سۈپ. كىشىنى قانائەتلەندۈرىدىغان، قايىل قىلارلىق: قېنىقارلىق جاۋاب. قېنىقارلىق گەپ. قېنىقارلىق ئاساس.

قېنىقماق پ. قانماق.

قېھ-قېھ كۈلگەن چاغدا چىقىدىغان بىر خىل قىسقا ھەم تەكرار ئاۋاز: ئوردىبېشى قېھ-قېھ قىلىپ قىسقا-قىسقا ۋە ئىنجىقلاپ كۈلەتتى.

قېيداشچىلىق ئى ← **قېيداشلىق**: قېيداشچىلىقتا تاشلىنىپ قالغان پىلىخانا تولىمۇ ۋەيرانە بولۇپ، بورا-تەۋەك، جاھازلار ئۇ يەر-بۇ يەردە قالايمىقان يېتىشاتتى.

قېيداشلىق ئى. قېيداش ئىشى، قېيدىغازلىق: ئۇنىڭ «ئەبدۇلئەبەد ئىزلىمەيمەن، كۆرسەم كۆرمەسكە سالىمەن» دېگەن سۆزلىرىنى قېيداشلىق ئىچىدە باتناپ دېگەن

دەپ چۈشەنگەنلىكتىن، ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىگە ئۈمىد باغلىغانىدى.

قېيداشماق «قېيدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۈچ كۈندىن بېرى ئۇلارنىڭ ئۆيىدە جېدەل-ماجىرا تىنچىمىغاچقا، ئەر-خوتۇن بىر-بىرىگە قېيدىشىپ بىر. ياستۇققا باش قويمىغان. * گۈلەندەم ھەر ئىككىلىسىگە پەرۋا قىلماي يۈرۈۋەردى، لېكىن ئوسمان بىلەن لېتىپ ئىچ-ئىچىدىن ئاداپ، بىر-بىرىگە قېيدىشىپ، بىر-بىرىدىن كۆڭلىشىپ يۈرۈشتى.

قېيدىغاق سۈپ. يوقىلاڭ، كىچىككىنە بىر ئىشلارغىلا قېيداپ قالىدىغان، ئاسان قېيدايدىغان: قېيدىغاق ئادەم. قېيدىغاق بالا.

قېيدىماق پ. بىرەر كىشىدىن نارازى بولۇپ تەتۈر قاراپ يۈرمەك؛ ئاغرىنماق، خاپا بولماق: ئىرىنىڭ تەرسالىقىغا قېيدىغان سارىخان قايتا ئېغىز ئاچمىدى ھەم يەر ئۈستىگىمۇ چىقمىدى. * — سىز مېنى كەچۈرۈڭ، — دېدى چولپان، — سىزنىڭ كۆڭۈلسىزلىكلىرىڭىز-نى ئاز دېگەندەك شۇنچە ۋاقىت قېيداپ يۈردۈم. * ئىشىكىڭىزدىن ئۆتتۈم مەن، گەپ قىلمىدىم قېيداپ. گەپ قىلىپ نېمە قىلاي، ئۆچكەن ئوتنى يېڭىلاپ.

قېيىش ئى. ئات، كالا قاتارلىقلارنىڭ تېرىسىدىن قىلىنغان بىر خىل تاسما: ياخشى ئاتنىڭ تېرىسى قېيىش بولار، كۆن بولماس (ماقال). * ئۇنى يۇڭ ۋە قىلدىن ئىشلىگەن ئارغامچىغا چېتىپ، ئارغامچىنى قوزۇققا باغلاپ، قوزۇقنى يەرگە قاقىدۇ. بېشىغا تاشمىدىن ياكى قېيىشتىن قىلىنغان «نوختا» دېگەن بىرنەرسىسى بار، ئۇنى سالىدۇ.

قېيىشتۇرماق پ. كىرىشتۈرمەك، ھىملاشتۇر-ماق؛ ئۆتۈشتۈرمەك (قول ھەققىدە): مەن قولۇم ئارقامغا قېيىشتۇرۇپ باغلانغان ھالدا ئۇنىڭ ئالدىدا تۇراتتىم.

قېيىشتۇرۇلماق «قېيىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قېيىشماق پ → **قېرىشماق**: ئەگەر تەقدىر مەن بىلەن قېيىشىپ، ئىككى-ئۈچ سائەتچە ئاپتوموبىل كەلمەي قالسا باكتىكى ئالدىنقى بېكەتكە يەتكۈچىلىك مۆلچەرلەنگەن ئاخىرقى مايىمۇ تۈگىتىپ قويۇشۇم مۇمكىنىدى. * قولى شۇنچە پاسكىنا بولۇپ كەتسىمۇ كىرلىشىپ؛ تۇتۇپ مېنى قىينايدۇ جېنىم بىلەن قېيىشىپ.

قېيغاچ ئى. دىئال. قارىياغاچ.

قېيىق I ① ئى. قېيىپ تىكىلگەن تىكىچ. ② سۈپ. قېيىپ قالغان، قايغان: قېيىق ئىشىك. قېيىق دېرىزە.

قېيىق II ئى <قاتن> دېڭىزغا يېقىن سۇ يۈزى ياكى كۆل-دەريالاردا ئىشلە-تىلىدىغان كىچىك كېمە. پالاق بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئادەتتە ئۈچ-تۆت ئادەملا سىغىدۇ. ھەربىي ئىشلاردا ئىشلىتىلىدىغىنى كەڭرەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ئون ئەتراپىدا ئادەم سىغىدۇ.

قېيىقى قۇمغا پاتماق ئىشى سۇغا چىلاش-ماق، ئىش بۇزۇلماق: ئۇنىڭ بۇ يەرگە ئەتەي كېلىشى بىكار ئەمەس. ئىشىمىزنىڭ سىرىنى بىلىۋېلىش، ئۆزىمۇ بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش، ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، قېيىقىمىز قۇمغا پاتتى دېگەن گەپ.

قېيىقچى ئى. قېيىق ھەيدەيدىغان ئادەم، قېيىق ھەيدىگۈچى: ئۇ يەردە ھېلىقى قېيىقچى مېنى كۈتۈپ تۇراتتى. * ئۇلارنى قېيىقچى دەريانىڭ ئىككىنچى بىر قىرغىقىغا ئۆتكۈزۈپ قويۇپتۇ.

قېيىقچىلىق ئى ① قېيىق ھەيدەش ئىشى، قېيىق ھەيدەش: قېيىقچىلىق قىلماق. ② قېيىق ياساش ئىشى، مەشغۇلاتى.

قېيىن I ئى <بوت> قوش پەلىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تۈرۈقدىشى، يەنى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ ياكى چاتقال. قوۋزىقى ئاق، كۈل رەڭ، سېرىق ياكى قارا بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. ئاق قېيىن، قارا قېيىن قاتار-لىقلارمۇ مۇشۇ تۈرۈقداشقا كىرىدۇ.

قېيىن دەرىخى <بوت> ← **قېيىن** I.

قېيىن II ئى. خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ تۇغقىنى، ئۆز قېرىنداشى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): // قېيىن ئاپا. قېيىن ئاتا. قېيىن ئاچا. قېيىن ئىنى.

قېيىن ئاپا خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاپىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): — قېيىن ئاپاڭنىڭ كېسىلى قورقۇتۇپ تۇرۇپتۇ، — دېدى ئۇ قاپىقىنى تۈرۈپ، — ئىككىڭلار يېنىدا بىرلىشىڭلار كېرەك، ماللارغا ھەببۇلا قاراپ تۇرىدۇ.

قېيىن ئاتا خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاتىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): بۇ قېرى كىشى مېنىڭ قېيىن ئاتام بولىدۇ.

قېيىن ئاچا خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئاچىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن).

قېيىن ئاغا خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئاكىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن).

قېيىن ئانا ← **قېيىن ئاپا**: — جېنىم، تۇمۇچۇقۇم، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بارلىقىمنى ساڭا بېغىشلىغانمەن-دە، — دېدى يىگىت يەنە، — بىراق ھۆرمەتلىك قېيىن ئانامنى ئېرىتكىلى بولارمۇ؟

قېيىن سىڭىل خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ سىڭلىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن).

قېيىن ئېگىچە خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاچىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن).

قېيىن ئىنى خوتۇننىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئىنىسى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): ئۆيدىن مەگزى، قىپقىزىل بىر يىگىت يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاتنى ئالدى، بۇ يىگىت ئەبلىغازنىڭ قېيىن ئىنىسى چارۋىچى ئەبەن ئىدى.

قېيىن-بويان قۇدا-باجا، ئۇرۇق-تۇغقان: قېيىن-بويان بولماق.

قېيىن-بويان بولماق قۇدا-باجا، ئۇرۇق تۇغقانلىق مۇناسىۋەت ئورناتماق: — ئۇلار بىلەن قېيىن-بويان بولۇش پۈتۈن ئائىلىمىزنىڭ بەختى، شەرىپى ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقتىڭمۇ؟ — دېدى ئاچام سوئال نەزىرى بىلەن.

قېيىنزارلىق ئى ← **قېيىنلىق**: دەل شۇ پەيتتە، ھېلىقى ئوۋچىلار تۇرۇشقان قارىغاينىڭ ئارقىسىدىكى شالاڭ قېيىنزارلىقتا بىر توپ ئاتلىق پەيدا بولدى.

قېيىنلىق ① سۈپ. قېيىن دەرىخى ئۆسكەن، قېيىن دەرىخى كۆپ: بۇ قېيىنلىق جاي ئىكەن. ② ئى. قېيىن دەرىخى ئۆسكەن، قېيىن دەرىخى كۆپ جاي: پىشايۋانلارنىڭ بىرى كۆپكۆك يوپۇرماقلىرى دائىم شىلدىرلاپ، جىمىرلاپ تۇرغان، ئالا موزايلار ئوتلاپ يۈرگەن قېيىنلىققا قارايتتى.

قىبلە ئى [ئە] ① <دىن> مۇسۇلمانلار ناماز ئۆتىگەن ياكى خۇداغا سېغىنغان چاغلاردا ئالدىنى قىلىپ تۇرىدىغان يۆنىلىش، تەرەپ؛ مەككە تەرەپ (مەككىنىڭ شەرقىدىكى مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن): قىبلىگە قاراپ ناماز ئوقۇماق. * مۇسۇلمانلار ناماز ئوقۇغان چاغدا يۈزىنى قىبلىگە قىلىدۇ. ② غەرب، كۈنپېتىش تەرەپ: سودىگەر قىبلىنى كۆرسىتىپ: — دەۋايىمنى تېزرەك سورىسىلا، ئاۋۇ بەردە ھارۋام قالغان، — دەپتۇ. * مەن ئۆلسەم، ئۆلۈكۈمنى تاغدا قويۇڭلار، تاغ يولى يىراق كەلسە باغدا قويۇڭلار، يۈزۈمنى قىبلە سايان ئېچىپ قويۇڭلار، بېشىمغا بىر دەستە گۈل سانجىپ قويۇڭلار.

قىبلىگاھ ئى [ئە+پ] ① <دىن> مۇسۇلمانلار ناماز ئوقۇغاندا يۈزلىنىپ تۇرىدىغان تەرەپ؛ قىبلە تەرەپ، قىبلە. ② كۆچمە. ئەڭ زور ھۆرمەتكە لايىق، مۇناسىپ بولغان كىشى (ئاتا، ئانا) ياكى ۋەتەن، پارتىيە قاتارلىقلارغا مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: قىبلىگاھىم جانىم ئانا، دۇئايىڭغا دۇتار بولدۇم، ۋىسال ئىزلەپ يات يەرلەردىن ئۆزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم. * قىبلىگاھىم پارتىيەم يولچىم مېنىڭ رولچىم مېنىڭ، توي بىلىپ ئات سالىمەن، ئۇ باشلىغان ھەر جەڭگە مەن. ③ كۆچمە. تاۋاپ قىلىدىغان، چوقۇنىدىغان جاي: قىبلىگاھ بولدۇڭ جاھانغا، كۆرسىتىپ ھەق يولنى. ئالغۇسى ئالەم ئۆزىگە، سەن ئۆزۈڭدىن نۇر، ۋەتەن.

قىبلىنامە ئى [ئە+پ] ① كومپاس: — مىلتىق دورىسىنىڭ پوجاڭزا ياساشتىن، قىبلىنامىنىڭ يۆنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن باشقا كېرىكىمۇ بارمۇ؟ پاختا قىزىل بولامدۇ ياكى ئاق بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ھەزرىتىمدىن ئۇ. ② كۆچمە. يول كۆرسەتكۈچى، نىشانىنى بەلگىلەپ بەرگۈچى، يېتەكچى: نەزەرىيە— ھەرىكەتنىڭ قىبلىنامىسى. * — ئۇ مەملىكەتنى، جۈملىدىن بىزنىڭمىزنى تۈزەشنىڭ، ھەقىقىي باي، پاراۋان، ئىجادىي كۈچكە ئىگە، ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلغان راست سوتسىيالىزم بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ قىبلىنامىسى، — دېدى كېرەم چوڭقۇر ھاياجان بىلەن.

قىبلىنامە قىلماق يېتەكچى، يول كۆرسەتكۈچى قىلماق: ئىلغار نەزەرىيىنى قىبلىنامە قىلغان پارتىيىلەرلا ئىلغار جەڭچىلىك رولىنى ئوينىيالايدۇ. * ستالىن: — ئەمەلىيەتمۇ ئۆزىگە ئىنقىلابىي نەزەرىيىنى قىبلىنامە قىلمىسا، قارىغۇ ئەمەلىيەت بولۇپ قالىدۇ.

قىپچا ئى <ئورم> ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇلاشتا، ئۇلاق تۈۋى ئۈستىگە ئۇلاش ئۈچۈن ئېلىنىغان نوتا ياكى بىخ.

قىپچاق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان قەبىلە ۋە شۇ قەبىلىگە مەنسۇپ كىشى.

قىپچاقلار ئى <ئىرق> 11-15 ئەسىرلەردە، ئۇرال-تاغلىرى بىلەن ۋولگا دەرياسى ئارىلىقىدا ھازىرقى قازاقىستاننىڭ مەركىزىي ۋە غەربىي قىسىملىرىدا ياشىغان كۆچمەن تۈركىي قەبىلە.

قىپچانماق پ. ئوڭايسىزلانماق، تارتىنماق، قورۇنماق: ئەنۋەر بۇ خۇش خۇي قىزنىڭ شېرىن تەكلىپىدىن مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى. تارتۇقلىرىنى يوشۇرىدىغانغا يەر تاپالماي تولىمۇ قىپچاندى. * بۇۋى ھەجەرنىڭ ئېسىگە بىردىنلا ئەنۋەرنىڭ سۆزمەن ئەمەسلىكى، ئاشۇ لەنىتى تارتۇقلار تۈپەيلى كىشىلەردىن قىپچىنىدىغان، ياۋاش چوڭ بولۇپ قالغانلىقى يەتتى.

قىپقىزىل سۈپ ① ناھايىتى قىزىل، بەك قىزىل، قىپقىزىل: قىپقىزىل ئالما. قىپقىزىل ئانار. * پەزىلەتنىڭ بۇرنىدىن بۇلدۇقلاپ چىققان قىپقىزىل قان زامانقۇلنىڭ يۈز-كۆزلىرىنى بويىۋەتتى. * تۇرسۇن ئۇنىڭ قىپقىزىل كۆزلىرىدىن قورقۇپ دېگىنىنى قىلدى. ② كۆچمە. ئوچۇقتىن- ئوچۇق، ئۆتۈپ كەتكەن، پۈتۈنلەي: قىپقىزىل كاززاپ. قىپقىزىل زىيان. * بۇ قىپقىزىل بۇلاڭچىلىق ئەمەسمۇ؟ * — سەن قىپقىزىل ساراڭ بولۇپسەن، ئاغزىڭدىن نېمە چىقىۋاتقانلىقىنى ئۆزۈڭمۇ بىلمەيسەن! — دېدى ئالماس غەزەپلىنىپ، — ئېيتە، نېمەڭنى بۇلىدى، كىم بۇلىدى؟

قىپقىزىللىق «قىپقىزىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ چاغدا غەربكە پېتىۋاتقان كەچكى قۇياش نۇرى شۇ قاندىن رەڭ ئالغاندەك، ئاسماننىڭ غەربىي ئېتىكىنى

قىپقىزىللىقتا پۈركىگەنىدى. * چوڭ دەريانىڭ يۈزىدە ئوت بىلەن بوران بىر-بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك ئۆچۈپ يۈرەتتى، ھەممە يەر-جاھاننى قىپقىزىللىق بېسىپ كەتتى.

قىپيالىڭاچ سۈپ ① پۈتۈنلەي يالىڭاچ، ھەممە يېرى ئوچۇق، ئانىدىن تۇغما: — دادا، دادا، مىلتىق ئەپكەلدىڭمۇ؟ — ئەپكەلدىم، بالام، — دېدى تۆمۈر خەلپە قىپيالىڭاچ باستىنى قۇچىقىغا ئېلىپ. * ئۇلارنىڭ قىپيالىڭاچ بەدەنلىرى ئاپتاپتا كۆيۈپ، خۇددى مىستەك پارقىراپ كۆزگە تاشلىناتتى. // كوچا-كوچىلاردا، يول بويلىرىدا، بۇتخانا ئالدىلىرىدا ئىگە-چاقىسىز يېتىم ئوغۇل-قىزلار قىپيالىڭاچ يۈرۈشىدۇ. ② كۆچمە. ئوچۇقتىن-ئوچۇق، ناھايىتى ئاشكارا: — بۇ قىپيالىڭاچ ئالدامچىلىق، — دېدى ئېلىقۇل، — مۇنداق ئالدامچىلىققا قانۇن چەك قويىدۇ. * ئۇ خەتنى ئالدىرىماي، دىققەت بىلەن ئىككى ياندۇرۇپ ئوقۇپ چىقىپ: — مۇمكىن ئەمەس، مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس، بۇ تۆھمەت، قىپيالىڭاچ تۆھمەت! — دېدى ئۈزۈپلا.

قىتات ئى. چاچنى بويايدىغان بىر خىل دورا، چاچ بوياش دورىسى.

قىتاتلاتماق «قىتاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىتاتلانماق «قىتاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىتاتلىماق پ. قىتات بىلەن بويىماق، قىتات سۈرمەك: چاچنى قىتاتلىماق.

قىتان ئى <ئىرق> ← **قىتانلار**.

قىتانلار ئى <ئىرق> مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدا ياشىغان قەدىمكى قەبىلىلەردىن بىرى، كېيىن ئۇلارنىڭ بىر بۆلىكى ئۇيغۇرلارغا قېتىلىپ كەتكەن.

قىتئە ئى [ئە] ① <جۇغ> يەر شارىنىڭ دېڭىز ۋە ئوكيانلار بىلەن قورشالغان ئالاھىدە قىسىملىرىنىڭ ھەربىرى. يەر شارىدا ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا، شىمالىي ئامېرىكا، جەنۇبىي ئامېرىكا، ئوكيانىيە ۋە جەنۇبىي قۇتۇپتىن ئىبارەت يەتتە قىتئە بار. ② <ئەد> لىرىك شېئىرلارنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتتىكى بىر تۈرى. كۆپىنچە ئۇ ئىككى بېيىتتىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭدا جۈپ مىسرالار (ئىككىنچى، تۆتىنچى، ئالتىنچى مىسرالار) قاپىيىلىنىپ، تاق مىسرالار ئوچۇق قالىدۇ. ئۇ ھەجىم جەھەتتىن قىسقا، مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇر بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قىتئەلەر ئارا باشقۇرۇلىدىغان بومبا <ھەرب> كۆپ ئۇزۇنلۇق راكېتا ئېلىپ چىققۇچى ئۈسكۈنە قىلىنىدىغان، ئۇچۇش (ئېتىش) مۇساپىسى 8000 كىلومېتردىن ئاشىدىغان باشقۇرۇلىدىغان بومبا. بۇ خىلدىكى باشقۇرۇلىدىغان بومبا بىر چوڭ قىتئەدىن ئۇچۇپ، يەنە بىر چوڭ قىتئەدىكى نىشاننى ۋەيران قىلالايدۇ

قىتئەلەرنىڭ ئۈزۈش قىياسى <گېئول> قەدىمكى ھايات ئېراسىدا پۈتۈن يەر شارىدا پەقەت بىرلا چوڭ قۇرۇقلۇق بولۇپ، بۇ بىرلەشمە قەدىمىي چوڭ قۇرۇقلۇق بولغان، كېيىن باسقۇچلارغا بۆلۈنۈپ ھازىرقى مۇشۇنداق ئورۇنغا كەلگەنگە قەدەر ئاجرىلىپ ۋە سىلجىپ بىرقانچە چوڭ قۇرۇقلۇققا ۋە بىرمۇنچە ئاراللارغا ئايلانغان دەپ قارايدىغان بىر خىل قىياس. بۇنى گېرمانىيە يەر شارى فىزىكىسى ئالىمى ۋېگېنېر (Alfred Lothar Wegener) 1912-يىلى ئوتتۇرىغا قويغان.

قىتلانماق پ. يولغا كىرمەك، تولۇق پايدىلانغىلى بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك

(تۇرلۇك ئەسۋابلار ھەققىدە) : ــ بالام، بۇ ھەرە قىتلىنىپتۇ، ئەمدى بىمالال ئىشلەتسەڭ بولىدۇ.

قىتمال سۈپ. گەپ-سۆز ئانچە تەسىر قىلمايدىغان، بىرەر ئىش ئۇچۇن بەك ئالدىراپ، ئۆكۈپ كەتمەيدىغان؛ قېلىن.

قىتمال بولماق ← **قىتماللاشماق.**

قىتماللاشتۇرماق «قىتماللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىتماللاشماق پ. گەپ-سۆز تەسىر قىلمايدىغان، بىرەر ئىشقا ئانچە ئۆكۈپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالماق، قېلىن ئادەمگە ئايلانماق: بۇ بالا تىل ئىشتىۋېرىپ قىتماللىشىپ كېتىپتۇ.

قىتماللىق «قىتمال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

قىتىغۇر سۈپ. باشقىلار بىلەن چىقىشالمايدىغان، سىغىشالمايدىغان؛ دائىم چاتاق چىقىرىپلا يۈرىدىغان؛ ئىچى يامان، ھەسەتخور: قىتىغۇر ئادەم. قىتىغۇر خوتۇن. * ئايتۇرانخان ئىرىنىڭ بۇ سۆزىگە كۆنمەي، يەنە گەپ كوچىلاپ تۇرۇۋالدى. ئۇ قىتىغۇر ئايال ئىدى. * بىر ئولتۇرۇشتا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا باشقىلارغا زۇۋال قىلغان قىتىغۇر ئادەم بىلەن زۇۋال قىلىنغان بىر ئادەم بىللە بولۇپ قېلىپتۇ. // مەن ھېلىقى قىتىغۇرنىڭ بۇرنىنى ئۇرۇپ، قاپىقىنى يېرىپ قويدۇم.

قىتىغۇرلۇق «قىتىغۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ئۇ نەدىن كەلگەن بولسۇن بىزنىڭ ئەزا، قىتىغۇرلۇق قىلما! ــ دېدىم مەن ھېلىقى كىشىگە نەسىھەت قىلىپ. * ئۇ ئىشكنى جالاققىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى. مېنىڭچە، ئۇنىڭ قىز ئۇچۇن قىلىۋاتقان بۇ قىتىغۇرلۇقى يىرگىنىشلىك ئىدى.

قىتىغىر (توغرىسى: قىتىغۇر) ← **قىتىغۇر.**

قىتىڭشىماق پ. تۇرۇپ ئۇ يەردە، تۇرۇپ بۇ يەردە يۈرمەك، بىر يەردە جىم تۇرالماسلىق، قىتىڭشىماق: تېلېۋىزور كۆرۈش ئۆيىدە تولا قىتىڭشىپ ئولتۇرالمايۋاتقان رىشات كىشىلەر ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى.

قىتىلالما ئى. قىتىغۇر لالما: نامان تۈلكىنى كىم بىلمەيدۇ، ئۇ دېگەن كونا خۇيىنى تاشلىمىغان قىتىلالما بېدىك!

قىچا ئى <بوت> كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، رەڭگى يېشىل ياكى سۆسۈن، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرمىقىدا سېپى بولىدۇ، گىرۋىكىدە يېرىقچىلىرى بولىدۇ، يۇقىرى قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن سوقىچاق ياكى تۆمۈنە شەكىللىك. گۈلى سېرىق، ئومۇم گۈل رېتىدە، مېۋىسى قىسقا، مۈڭگۈزلۈك مېۋە، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ دۆلىتىمىزنىڭ مۇھىم مايلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

قىچا مېيى قىچىنىڭ ئۇرۇقىدىن تارتىلغان ماي.

قىچقارتماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلپە ئوغلىنى قىچقارتىپ، ئايال ۋەقەسىنى سوراپتۇ.

قىچقارغۇزماق ← **قىچقارتماق.**

قىچقارماق پ ① ئاۋاز، تاۋۇش چىقىرىپ خەۋەر قىلماق؛ چاقىرماق: تۇتسا سېپى يوق، قىچقارسا ئىتى يوق (ماقال). * مېنى قىچقارغان كىم؟ * بوۋاي قىزغا قاراپ: ــ قىچقارسىلا بالام، ئۆزلە قىچقارسىلا ئۇ ئۇيغىنىدۇ، ھە، بولۇپتۇ، ئىزا تارتسىلا مەن قىچقىراي، ــ دېدى. ② تەكلىپ قىلماق، ئېيتماق: مېھمانغا قىچقارماق. * قىچقارغان يەردىن قالما، قىچقارمىغان يەرگە بارما (ماقال). * ــ بىز ھېيت باھانىسىدا تۇغقاند-

لىرىمىزنى ئۆيىمىزگە قىچقىرىۋېلىشنى ئويلاۋاتىمىز. * – ئۇنىڭ كېرىكى بولۇپ قالار دەپ ئويلاپ، سىز بىلەن بىللە ئۇنى ھۇزۇرىمىزغا قىچقارغاندۇق، – دېدى قۇشبېگى مۇسۇلمانقۇلغا. ③ چىللىماق، سايرىماق: توخۇ بىلگىننى قىچقىرار (ماقال). * يەرنى قۇچاقلاپ ئالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپقارا بېسىمىنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. * ئەپەندىم كۆلدىن چىققىنىچە ئۇدۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپتۇ-دە، ئىككى قولىنى يانپىشىغا ئۇرۇپ، خورازچىلاپ قىچقىرىپتۇ.

قىچقىرماق (توغرىسى: قىچقارماق) ← **قىچقارماق.**

قىچقىرىشماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يوقاپ كەتكەن سىڭلىسىنى قىچقىرىشتى. * كۈن ئەمدىلا ئۆرلىگەن، كېچىچە چىققان شىۋىرغاندا يالىڭاچلانغان ئۆگزىلەردە سەھەر قۇياشىنىڭ جۇشقۇن نۇرىدىن شادلىنىپ خورازلار قىچقىرىشاتتى.

قىچقىرىلماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ قورۇسىدا ھەرىكەت تىنمايتتى، قىچقىرىلغان مېھمانلارنىڭ كەينى ئۈزۈلمەيتتى.

قى-چۇ ئىم. كىشىلەرنىڭ ئىلگىرى-كېيىن، ئېگىز-پەس ۋارقىرىغان ئاۋازلىرى: بۇلارنىڭ مېھماندارچىلىقى قالايمىقان بولۇپ، ئانىلاردىن باللار كۆپ ئىدى. باللارمۇ ئۆزلىرىچە «شاھزادە-خان» بولۇۋېلىشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ قى-چۇلىرى، قۇلاق-مېڭىنى يەيتتى. * بۇ جاكار ئوقۇلۇپ بىرنەچچە سىكۇنتتىن كېيىن، پۈتۈن زال گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى، قى-چۇلار بىلەن قاپلاندى.

قىچىشتۇرماق «قىچىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۈچەپ ئۆزىنى بېسىۋېلىشقا تىرىشقان بولسىمۇ، لېكىن قانداقتۇر بىرنەرسە گېلىنى قىچىشتۇرغاندەك قىلدى. * ھەيدەر خەسسىنىڭ بۇ گېپى نۆۋەتتە زىۋىرشاھنىڭمۇ تىلىنى قىچىشتۇرۇپ قويدى.

قىچىشقاق ئى <تىب> يۇقۇملۇق تېرە كېسىلى. قوتۇر كانىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كۆپىنچە قول ئالقىنى، بارمىقى، ساغرا، قورساق قاتارلىق ئورۇنلارغا چىقىدۇ. بۇنىڭدا مەلۇم ئورۇندا دۆگچە ئەسۋىلەر پەيدا بولۇپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەيدۇ. قاتتىق قىچىشتۇرىدۇ.

قىچىشماق پ. بەدەندە تاتىلاشقا مەجبۇر قىلىدىغان بىر خىل سېزىم پەيدا بولماق: تاز تازنى كۆرسە بېشى قىچىشار (ماقال). * ئوچاق قىچىشسا تۇغمەنگە بار (ماقال). * شۇ تاپتا ئۇنىڭ ياش يۈرىكى تېپچەكلەپ، كۆزلىرىدە ھەۋەس قايناپ، ئالقانلىرى قىچىشىپ كەتتى.

قىچىشمىغان يەرنى تاتىلماق زورۇرىيىتى يوق، ھاجەت بولمىغان ئىشنى قىلماق: – ئاغىنە، قىچىشمىغان يەرنى تاتىلاپ نېمە قىلىسەن. بىزنىڭ قىلماقچى بولغىنىمىز ماۋۇ، – دېدى ئۇ ماڭا يۆتكەيدىغان ياغاچلارنى كۆرسىتىپ.

قىچىشىش ① «قىنچىشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <تىب> تېرە ياكى شىللىق پەردە يېنىك دەرىجىدىكى غىدىقلاشقا ئۇچرىغاندا قاشلاشقا مەجبۇر قىلىدىغان بىر خىل سېزىم. پاشا، بۈرگە، پىت قاتارلىقلار چاققاندا ياكى تېرە ئىنچىكە تۈك ۋە بەزى خىمىيۋى دورىلارغا يولۇققاندا بۇ خىل سېزىم پەيدا بولىدۇ.

قىچىق ئى ← **غىدىق.**

قىچىقى بار ئىشىق ھەۋىسى كۈچلۈك؛ پاك ئەمەس (كۆپىنچە ئاياللار ھەققىدە).

قىچىقلاشماق پ ← **غىدىقلاشماق:**

ئۇ ئالدىدىكى لۆم-لۆم كارىۋات ئۈستىگە دۈم چۈشۈپ چۆكۈپلا كەتتى، ئارقىدىن رىسالە تۇمۇ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. ئىككى دوست بىر-بىرى بىلەن قىچىقلىشىپ، پومداقلىشىپ بىرھازا كۈلۈشتى.

قىچىقلىماق پ → **غىدىقلىماق**: تاپىنىنى قىچىقلىماق. * قىز پادىشاھ بېشىنى ياستۇققا قويۇشى بىلەنلا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ۋەزىر قىز پادىشاھنى ئويغىتىش ئۈچۈن چاقىرىپ بېقىپتۇ، قىچىقلاپتۇ.

قىچىلىق ئى. ① قىچا تېرىپ ئۆستۈرگەن، قىچا كۆپ ئۆسكەن: قويۇق ئۆسكەن قىچىلىق ئېتىزدىن ئۆتتۇق. ② ئى. قىچا تېرىپ ئۆستۈرۈلگەن، قىچا كۆپ يەر: قىچىلىقتا ئىشلىمەك. قىچىلىققا بارماق.

قىدام سۈپ → **قىدام كەكە**.

قىدام كەكە چۈلدىسى يوق كەكە: تاز قىزغا ئەر تاپماق، قىدام كەكىگە ساپ تاپماق (ماقال).

قىدىرتماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىدىرماق پ ① تېپىشقا ھەرىكەت قىلماق، تېپىش ئۈچۈن ئۇرۇنماق؛ ئاختۇرماق، ئىزدىمەك؛ تەكشۈرمەك: بۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە باينىڭ غالچىلىرى ھەممە يەرنى قىدىرىپ پولاتنى ئىزدەشتى. * ئالىملار پىششىق قىلىپتۇ يار يۈزىدەك قىزىرىپ. مۇنداق لېۋەن كۆرمىدىم بۇ ئالەمنى قىدىرىپ. ② تەكشۈرۈش، قىدىرىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارماق؛ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلماق: تەكلىماكاننى قىدىرىپ تەكشۈرمەك. * بۇ قۇملۇقتىكى قىدىرىپ تەكشۈرۈش ۋەزىپىسى ئورۇنلانغاندىن كېيىن كىشىلەر يېڭى ئورۇنغا كۆچۈپ ئورۇنلىشاتتى.

قىدىرىشماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىدىرىلماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىر ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ قىرغىقى، يېنى، ياقىسى، گىرۋىكى: جوزىنىڭ قىرى. كىتابنىڭ قىرى. قەغەزنىڭ قىرى. ياغاچچىنىڭ قىرى. ② كەڭ كەتكەن تۈزلەڭلىك، دالا: قىزىڭنى ئالغىچە قىرىڭدىن ئۆتەي، ئالغاندىن كېيىن جېنىڭدىن ئۆتەي (ماقال). * ئوغلۇم يەپ ئوۋغا كەتتى، قىزىم يەپ قىرغا كەتتى (ماقال). * مەسۇم كەتمەننى كۆتۈرۈپ باي كۆرسەتكەن قىرغا بېرىپتۇ ۋە ياخشىراق بىر جاينى تاللاپ ئېلىپتۇ. ③دېھقانچىلىقتا ئېتىزلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىش ۋە سۇغىرىش ئۈچۈن توپىدىن سېلىنغان توسما؛ تىرگەن: قىر چاپماق. قىر تارتماق. قىر سالماق. ئېتىزنىڭ قىرى. * ھۇرۇنغا ئېتىزنىڭ قىرى تاغ كۆرۈنەر (ماقال). * شۇنىڭدىن بۇيان ئۇ ئۇۋىسىدىن ئايرىلغان يالغۇز كۈچۈكتەك ئېتىز قىرلىرى، تام دالدىلىرىدا يېتىپ ياشاپ كەلمەكتە ئىدى. ④ كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى: كۆزنىڭ قىرى بىلەن قارىماق.

قىر ئاشماق مەلۇم جاينى بېسىپ ئۆتمەك، مەلۇم مەنزىلدىن ئۆتمەك: پات يېقىندا ئۈزگىسى كۆكتە ئالەم كېمىسى، شۇنچە پارلاق كەلگۈسى، قىر ئاشمىساڭ بولامدۇ؟

قىر چاپماق → **قىر سالماق**.

قىر سالماق قىر شەكىللەندۈرمەك، قىر پەيدا قىلماق، قىر چاپماق: ئېتىزغا قىر سالماق.

قىر يېغى دىئال. چوڭ غوۋغا، قاتتىق ئۇرۇش.

قىرائەت ئى [ئە] قۇرئاننىڭ سۈرە-ئايەتلىرىـ نى ئاھاڭ بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇش: سۇلتان خىزمەتچىسىنى ئەگەشتۈرۈپ توختى بوۋاينىڭ ئۆيىگە كەلدى، ئۇزاق قىرائەت قىلغاندىن

كېيىن، دۇئاغا قول كۆتۈردى. * بۇ ھەيدەر ئەپەندىدە ياخشى ئوقۇغان، كېيىنكى چاغلاردا بىرمەزگىل قىرائەتمۇ ئۆگەنگەنىدى.

قىرائەت قىلماق قۇرئان ئايەتلىرىنى ئاھاڭ بىلەن ئۇنلۇك ئوقۇماق: قازى ئەپەندىمدىن سوراپتۇ: — ئەپەندىم، قىرائەت قىلغاندا، قۇرئاننى خاتا ئوقۇپ قويغان چاغلىرىڭىز بارمۇ؟

قىرائەتخان ئى [ئە+پ] ① <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىنى ئاھاڭ بىلەن ئوقۇيدىغان، قىرائەت قىلىدىغان كىشى؛ قارى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي، قارىسىغىلا، يادلىغاندەك سۆزلەيدىغان، ئوقۇيدىغان كىشى: مەن: ئۇنىڭغا — سەن قىرائەتخانسەن، مەن سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسىنى يامان كۆرمەن، ئەگەر بىر كىشى بىرەر سۆزدە خاتالىشىپ قالسا، قىيناپ ئۆلتۈرىسىلەر، — دېدىم.

قىرائەتخانا ئى [ئە+پ] ① تارىس. قۇرئاننى يادلاش ۋە قىرائەت بىلەن ئوقۇشنى ئۆگىتىدىغان كونا مەكتەپ. ② گېزىت-ژۇرنال ۋە كىتاب ئوقۇش، ئىختىيارىي ئۆگىنىش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان ئورۇن؛ كۇتۇپخانا: قىرائەتخانا ئاچماق. * مەن ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، بىركۈنى مەكتەپ قىرائەتخانىسىدا بىر ژۇرنالنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كارىز توغرىسىدىكى قۇرلارغا كۆزۈم چۈشكەنىدى. * توختىگۈل ئۆزىنىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىنى قىرائەتخانا قىلىپ قويدى.

قىرائەتخانلىق ئى ① <دىن> قۇرئاننى قىرائەت بىلەن ئوقۇش. ② كۆچمە. سەلب. مەنىسىنى ياخشى چۈشىنىپ يەتمەي ۋە تەنقىدىي كۆز بىلەن قارىماي يۈزەكى يادلاش، يۈزەكى ئۆگىنىش: ئۇنىڭ ماسلىق ۋە قىستۇرۇش دېگىنى پەقەت مەسىلىنى مۇجمەللەشتۈرىدۇ، قىرائەتخانلىقى تولۇپ تېشىپ ياتقان پەلسەپىۋى جۆيلۈشلەر ئارقىلىق ئىزلىرىنى يوشۇرىدۇ.

قىران سۈپ ① ئۆسۈپ يېتىلگەن؛ كۈچ-قۇۋۋەتتە ۋايىغا، كامالەتكە يەتكەن: قىران يىگىت. * شۇ تۇرقىدا ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق كىشى 26 ياشلىق قىران يىگىت ئەمەس 45 لەردىن ئاشقان توختالغان ئادەمدەك كۆرەتتى. * ئۇ چاغلار ئاجايىپ جۇشقۇن يىللار ئىدى-دە، ئۆزۈمنىڭمۇ قىران ۋاقتىم، ئات ئۈستىدە قىلىچ ئوينىتىپ چېپىش شۇنداق كۆڭۈللۈك تۇيۇلاتتى. ② باتۇر، جەسۇر: قىران قۇش. * — تاپتىم-تاپتىم، — دېدى تاشماق يوتىسىغا چاۋاكلاپ، — ھەي... قىران بۈركۈتنىڭ ئۆتكۈر كۆزىدىن قىزنىڭ قىزىل تۈلكىسىمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ-دە! ئايخان سىلىگە يەتتە ياشلىرىنى ئەسلىتىدىغان، 70 ياشلىرىنى بىلىندۈرمەيدىغان خوتۇن بولىدۇ.

قىرانلىق «قىران» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ئادەم قىرانلىق يېشىغا يەتكۈچە تۆت قېتىم لەقەمگە ئېرىشكەنىدى، شۇنىسى ياخشىكى، ھەربىر يېڭى لەقەم قويۇلغاندا، كونىسى ئۇنتۇلۇپ كېتەتتى.

قىراۋ ئى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0°C تىن تۆۋەن بولغاندا، يەر يۈزىگە يېقىن ھاۋا تەركىبىدىكى سۇ پارىنىڭ يەر ئۈستىدىكى جىسىملار يۈزىدە قېتىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان ئاق رەڭلىك مۇز كرىستاللىرى.

قىراۋ چۈشمەك قىراۋ ھاسىل بولماق، قىراۋدىماق: بۇرۇن قوغۇن-تاۋۇز قىراۋ چۈشكەندىن كېيىنمۇ خېلىغىچە ئېتىزدا تۇراتتى.

قىراۋ چۈشۈكى <ئاستر> 24 مەۋسۇمدىن بىرى. مىلادىيە 10-ئاينىڭ 23-ياكى 24-كۈنلىرى باشلىنىدۇ.

قىراۋ مەزگىلى <مېتېئور> بىرىنچى يىلى كۈزنىڭ دەسلەپكى قىراۋ چۈشكەن ۋاقتىدىن تارتىپ، ئىككىنچى يىلى باھارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قىراۋ چۈشكەن ۋاقتىغىچە بولغان مەزگىل. دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىدىكى بەزى رايونلاردا قىراۋ مەزگىلى بولمايدۇ، شىمالىدىكى بەزى رايونلاردا بولسا يەتتە-سەككىز ئاي داۋاملىشىدۇ.

قىراۋدىماق پ ① قىراۋ باسماق، قىراۋ پەيدا بولماق. ② كۆچمە. ئاقارماق: چاچلىرىم قىراۋدىدى.

قىراۋسىز سۈپ. قىراۋ يوق، قىراۋ چۈشمىگەن: قىراۋسىز مەزگىل.

قىراۋسىز مەزگىل <مېتېئور> ھەر يىلى ئەتىيازدىكى ئەڭ ئاخىرقى قىراۋدىن كۈز پەسلىدىكى دەسلەپكى قىراۋغىچە بولغان مەزگىل. بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىدىكى پايدىلىق پەسىل ھېسابلىنىدۇ. ھەرقايسى جايلارنىڭ قىراۋسىز مەزگىلى ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئىسسىق-سوغۇقلۇقىغا ئەگىشىپ ئوخشاش بولمايدۇ.

قىراۋلىق سۈپ. قىراۋ چۈشكەن، قىراۋى ئېرىمىگەن: قىراۋلىق مەزگىل.

قىرت سۈپ. بەك ئەزمە، ئورۇنسىز گېپى تۈگىمەيدىغان: قىرت ئادەم. قىرت خوتۇن.

قىرتاق سۈپ. چۈچۈمەل ئاچچىق، قېرىق: قىرتاق تەم. تەمى قىرتاق بىرنېمە.

قىرتاقلاشماق پ. قىرتاق ھالەتكە كەلمەك، قىرتاق بولۇپ قالماق: ئەتىياز بولغاندا بەسەينىڭ تەمى قىرتاقلىشىپ قالىدۇ.

قىرتۇ سۈپ. دىئال. ئورۇق، ئاۋاق.

قىر-تىرگەن قىر ۋە تىرگەن: قىر-تىرگەنلەرنىڭ بويلىرىدىن سۈچى يىگىتلەرنىڭ لەرزان ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. * شوق، يېقىملىق ناخشا-كۈيلەر بىلەن يەككە-يېگانە قوش ھەيدەۋاتقان، سۆرەم سېلىۋاتقان، پاختا تېرىۋاتقان، قىر-تىرگەن سوققۇۋاتقان ئەر-ئايال دېھقانلار چوڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېتىزلاردا پات-پات كۆزگە چۈشەتتى.

قىرتىش ئى. دىئال. يۈز-چىراي.

قىر-چاپ ئۇدۇل كەلگەننى مىلتىق قاتارلىقلار بىلەن ئېتىش، قىرىش ۋە قىلىچ بىلەن چېپىش؛ جىددىي قىرغىن: ئۇ بۇيرۇقنى ئالدى-دە، لەشكەرلەرنى باشلاپ تۆۋەن كۈنچىقىشتىكى بۇرجەككە قاراپ ئات قويدى ۋە سۈرەن-چۇقان بىلەن بارگاھ قوشۇن ئىچىگە قىر-چاپ قىلىپ كىردى. * ماچاۋ نەيزىسىنى ئارقىغا بىر پىرقىرىتىۋىدى، شىلياڭ قوشۇنى بىردەكلا قىر-چاپقا ئۆتتى.

قىرچاڭغۇ سۈپ. تولا ئىشلەپ قىرچىلىپ، ھورۇنلىشىپ كەتكەن؛ قاشاڭ: قىرچاڭغۇ ئات. قىرچاڭغۇ ئادەم. قىرچاڭغۇ ئېشەك. * ئۇ، ئوقۇرلارغا قاتار قىلىپ باغلانغان قىرچاڭغۇ ئاتلارنىڭ قارىداپ كەتكەن توپا سامانىنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن پېپىشلىرىگە بىرھازا قاراپ تۇردى. // كۆك بوز ئاتمۇ سايىم ئۈچېبېگىدىن غەنىيمەت ئېلىنغان بولۇپ، تۆمۈر خەلپە بۇرۇنقى قىرچاڭغۇسىنىڭ ئورنىغا مۇشۇ ئاتنى مىنىدىغان بولغانىدى.

قىرچىلاڭغۇ سۈپ. ئاسان قىرچىلىدىغان: قىرچىلاڭغۇ رەخت.

قىرچىلدۇرماق «قىرچىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنى قىرچىلدۇرۇپ قويماق. * بۇ ئىش ئادەمنى قىرچىلدۇرىدۇ.

قىرچىلما سۈپ. بىرەر ئىشنى تولا قىلىپ، تولا ئىشلەپ قاتتىق بىزار بولۇپ كەتكەن، تويۇپ كەتكەن؛ قىرچىلاڭغۇ، قىرچاڭغۇ: قىرچىلما ئادەم. قىرچىلما بالا.

قىرچىلماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ قىرلىرى، بۇرجەكلىرى بۇزۇلۇپ، ئۇپراپ، تىتىلىپ،

غىجىلىپ كەتمەك؛ يىرتىلىپ كونىرىماق: ئۇيۇقتا قىلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتابىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ. * ئۇ كىيگىلى ئۇزۇن يىل بولغان، ياغلىشىپ، يۈگىلىرى قىرچىلىپ تۈگىگەن كونا تۇمىقىنى بېشىدىن ئېلىپ قوزۇقتا ئىلدى. ② ئۇزۇن مەزگىل بىر خىل ئىشنى، ئىش-ھەرىكەتنى تولا قىلىۋېرىپ قاتتىق بىزار بولماق، قاتتىق زېرىكمەك: مەن بۇ ئىشنى تولا قىلىپ بەك قىرچىلىپ كەتتىم. * تراكتور چوڭقۇر ھەيدىۋەتكەن يۇمشاق نەم توپا ئۈستىدىن ئۈستىگە تاش بېسىلغان تىرنىنى سۆرەش، قىشتىن بېرى ھارۋىدا قىرچىلىپ كەتكەن ئاتقا ئېغىر كېلەتتى.

قىرچىن ئى <بوت> توغراقنىڭ بىر خىلى. يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق، قوۋزىقى نېپىز، ئۇششاق شاخلىرى كۆپ بولىدۇ.

قىرچىنتال ئى [قىرچىن+تال] <بوت> تال تىرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى تۇتۇق قوڭۇر يېشىل رەڭدە بولۇپ ئاتلىق، ئانىلىق گۈللىرى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ. سۇ ياقىلىرىدا ئۆسىدۇ. چىۋىقلىرىدىن ھەر خىل سايمان-جابدۇقلارنى توقۇشقا بولىدۇ.

قىر-دالا قىر ۋە دالا: تۇلكە ئادەتتە قىر-داللاردا ياشايدىغان بىر خىل ھايۋاندۇر.

قىردۇرماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ بىرى قىزىل ساقاللىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى. * غۇنچەم: — ئاپا، نۇرۇمنى باشلاپ كېلىپ ئېرىقلارنى قىردۇرساڭ بولمامدۇ، — دېدى. * ئۇلارغا قورال-ياراغ بىلەن ياردەم بېرىپ، بىرنەچچە مىليون جۇڭگولۇقنى قىردۇردى.

قىردۇرۇلماق «قىردۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىرس تەق. چۇرۇك نەرسىلەرنىڭ سۇنۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان پەس ئاۋاز.

قىرسسىدە رەۋ «قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «قىرس» قىلىپ: قومۇش قىرسسىدە سۇندى.

قىرس-قىرس «قىرس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

قىرسلاتماق «قىرسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇدىر ئامىنەمنىڭ ئۇمىد ۋە ئىشەنچ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان يوغان بىر جۈپ كۆزىگە تىكىلىپ بىرھازا تۇرۇپ كەتتى-دە، ئادىتى بويىچە قوللىرىنى قىرسلاتتى.

قىرسلىماق پ «قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقماق، قىرسلىدىماق: ئوتۇن قىرسلاپ كۆيدى.

قىرسىق سۈپ. تۇرمۇشتا ناھايىتى چىڭ، سىقىپ سۈيىنى ئالايدىغان: قىرسىق ئادەم.

قىرسىقلىق «قىرسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن مۇشۇ كەمگىچە ئۇنىڭغا تازا ئارىلىشىپ باقمىدىم، ئۆيىگىمۇ تولا بارمايمەن. بىراق خۇدا بىلەر، ئۆيىدىمۇ شۇ قىرسىقلىقىنى قىلامدىكىن دەيمەن.

قىرسىلداتماق «قىرسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرسىلدىماق پ «قىرس-قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قىرس-قىرس» قىلماق.

قىرغاق ئى ① سۇنىڭ لېۋى، ياقىسى؛ ساھىل: دېڭىز قىرغىقى. دەريا قىرغىقى. * ئۇلارنىڭ ماقۇللۇقى بىلەن ئون جەڭچىنى ئاتلىق كېچىكتىن ئۆتكۈزۈپ، دەريانىڭ قارشى قىرغىقىغا ئېلىپ ماڭدى. * قېيىق قىرغاققا يەتكەندىن كېيىن ھاكىمنىڭ خادىملىرى پەيدا

بولدى. ② يېيىق نەرسىلەرنىڭ چېتى، قىرى، گىرۋىكى: رەختنىڭ قىرغىقى. رومالنىڭ قىرغىقى. * ئانا كۆرۈپ قىز ئال، قىرغاق كۆرۈپ بۆز ئال (ماقال). * كامىل ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك ئاستا پىچىرلىدى-دە، بېشىنى ئۈستەلنىڭ قىرغىقىغا قويدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئازابلىنىۋاتاتتى. ③ يول، دەريا ۋە شۇ قاتارلىقلارنى بويلاپ كەتكەن يەر؛ ياقا: يولنىڭ ئىككى قىرغىقى.

قىرغاقچى ئى. ئىشىك-دېرىزىلەرنىڭ قىرغاق سۇۋاقلىرىنى تۈزلەيدىغان، قىرغاق چىقىرىدىغان ئەسۋاب.

قىرغاقلىق سۈپ. قىرغىقى بار، قىرغاق چىقىرىلغان: قىرغاقلىق بۆز. قىرغاقلىق رەخت. * ئۇنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن بەرقۇت قىرغاقلىق زۇمرەت ئۈستەلك كېسىپ ئۆتىدۇ.

قىرغاۋۇل ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. شەكلى توخۇغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئەركىكىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇن، پەيلىرى چىرايلىق بولۇپ، كۆپىنچە قىزغۇچ ياكى توق يېشىل كېلىدۇ، پارقىرايدۇ؛ چىشىسىنىڭ قۇيرۇقى قىسقىراق، كۈل رەڭ قوڭۇر كېلىدۇ. يۈگۈرەشكە ماھىر بولۇپ، ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ. قۇيرۇق پەيلىرى زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە «ياۋا توخۇ»، «تاغ توخۇسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قىرغۇ ① ئى. نەرسىلەرنى قىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. مېتالدىن ياسىلىدۇ. شەكلى ھەر خىل بولىدۇ. ② ئى <ماشىن> دېتاللارنى قىرىش، شىلىش ئىشى، مەشغۇلاتى: قىرغۇ ستانوكى. قىرغۇ ئىشچىسى. ③ سۈپ. قىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، قىرىدىغان: قىرغۇ تاش.

قىرغۇ تاش <ئارخېئول> تاش قورال دەۋرىدىكى جابدۇقلارنىڭ بىر خىلى، يەنى كونا تاش قورال دەۋرىدە پىچاق ئورنىدا ئىشلىتىلگەن تاش جابدۇقلارنىڭ ئورتاق نامى.

قىرغۇ ستانوكى <ماشىن> ← **قىرىش ستانوكى.**

قىرغۇ ئىشچىسى <ماشىن> قىرىش ستانوكىدا دېتاللارنى قىرىپ پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان ئىشچى.

قىرغۇچ I ئى. بېلىقنىڭ ياڭاق سۆڭىكى.

قىرغۇچ II ئى ← **قىرغۇ.**

قىرغۇچى سۈپ. قىرىش، ئۆلتۈرۈش، بۇزۇش، ۋەيران قىلىش، يوقىتىش رولىنى ئوينايدىغان: قىرغۇچى ئايروپىلان. * — مانا، نۇرمەھەممەتنىڭ قىرغۇچى تانكىلىرى! — دېدى ھەمراھ غەرب تەرەپكە ئۇزاق قاراپ. // قىرىلماسلىق ئۈچۈن قىرغۇچىلارنى قىرىپ تاشلاش كېرەك.

قىرغۇچى ئايروپىلان <ھەرب> بىر خىل ھەربىي ئايروپىلان. ئاساسەن ھاۋا بوشلۇقىدا دۈشمەن ئايروپىلانىنى يوقىتىش ۋە ھاۋادىن ھۇجۇم قىلغان باشقا قوراللارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭغا پىلموت، پىلموت توپ ۋە باشقۇرۇلىدىغان بومبا قاتارلىق قوراللار ئورنىتىلىدۇ. ئۇنىڭ سۈرئىتى ۋە كۆتۈرۈلۈشى تېز، باشقۇرۇلۇشى قولايلىق بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقلىرى بار.

قىرغۇزماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرغۇزۇلماق «قىرغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىرغۇل (توغرىسى: قىرغاۋۇل) ← **قىرغاۋۇل.**

قىرغىز ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

قىرغىز تىلى <تىل> قىرغىزلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى تۈركىي تىللار تۈركۈمىنىڭ قىرغىز-قىپچاق تىللىرى گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئاساسەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا ئىشلىتىلىدۇ. چەت ئەلدە قىرغىزىستاندا ئىشلىتىلىدۇ.

قىرغىز قالپىقى قىرغىزلارنىڭ ئەنئەنىۋى باش كىيىمى. ئاق كىگىزدىن تىكىلىدۇ.

قىرغىزچە ① سۈپ. قىرغىز خەلقىگە، ئۇنىڭ تىل-يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: قىرغىزچە ئۇسسۇل. قىرغىزچە ئادەت. ② ئى. قىرغىز تىلى: ئۇ قىرغىزچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. قىرغىز تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، قىرغىز تىلىدا: قىرغىزچە سۆزلىمەك.

قىرغىزلار ئى <ئىرق> قىرغىز مىللىتى، قىرغىز خەلقى. ئۇلار ئېلىمىزدە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردە، قىرغىزىستاننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

قىرغىن I ئى. كىشىلەر كۆپلەپ قىرىلىدىغان، كۆپ قان تۆكۈلىدىغان ئۇرۇش، جەڭ، ئېلىشىش: بۇ، كېچە بولۇپ ئۆتكەن بايىقى دەھشەتلىك قىرغىننىڭ بىردىنبىر تىرىك قالغان شاھىتى ئەنسارى ئىدى. * زور بىر قوشۇن يوپۇرۇلۇپ كەلدى-دە، قوچاقلاشما جەڭ باشلىنىپ كەتتى، زور بىر قىرغىندىن كېيىن ھەر ئىككى تەرەپ جاڭ چېلىپ لەشكەرلىرىنى يىغۋالدى.* ئاپەتلىك يىللارنىڭ قىرغىنلىرىدا، خەلقىمىز كۆرمىگەن كۈلپەت قالمىدى. ئۆرلىدىڭ سەن سېتىپ ئادەم بېشىنى، ئۇ ئوتۇن ساتتىيۇ ۋىجدان ساتمىدى.

قىرغىن قىلماق كۆپلەپ ئۆلتۈرمەك، قىرماق، قان تۆكمەك: ئۇ ھازىر تۈمەن-تۈمەن كىشىلىك چوڭ قوشۇن بىلەن تىنچ ياتقان ئەلگە ھۇجۇم قىلىپ، خەلقنى قىرغىن قىلىۋاتىدۇ. * مۇشۇنداق قىرغىن قىلىش ۋە ھەر خىل بالايى-ئاپەتلەر بىزنىڭ داستان-شېئىرلىرىمىزنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇۋېتەلمىدى. ئەدەبىيات نەچچە مىڭ يىللىق مەزمۇت چىناردەك كۆكلەۋەردى.

قىرغىن II ئى. دىئال. دېدەك، قۇل.

قىرغىن-چاپقۇن ئۆلتۈرۈش، قىرىش، زور قىرغىنچىلىق.

قىرغىنچى سۈپ. قىرغىن قىلىدىغان: غەربتىكى گىتلېر گېرمانىيىسى بىلەن مۇسسولىنى ئىتالىيىسى، شۇنىڭدەك شەرقتىكى ياپون فاشىستلىرى دۇنيادا ئەڭ ئەكسىيەتچى، قىرغىنچى كۈچلەر ئىدى.

قىرغىنچىلىق ئى. قاتتىق قىرغىن، قاتتىق قىرغىن قىلىش؛ كۆپلەپ ئۆلۈش، قىرىلىش: قىرغىنچىلىق قىلماق. * ئۇرۇشنىڭ قىرغىنچىلىق دەھشىتىنى ئويلىغىنىدا ئۇنىڭ تېنى شۈركىنەتتى. * قاق سەھەردىلا ئەزالار پىلىخانىغا كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار ھەر خىل يوللار بىلەن پىلىلەرنى قىرغىنچىلىقتىن قۇتقۇزۇۋېلىشنىڭ چارىسىنى ئىزلەيتتى.

قىرغىنچىلىق قىلماق قىرىپ ئۆلتۈرۈش، قىرىپ تۈگىتىشتەك قانلىق پاجىئە پەيدا قىلماق؛ قىرىپ ئۆلتۈرمەك، قىرىپ يوقاتماق: سەككىز دۆلەتنىڭ بىرلەشمە ئارمىيىسى يول بويى ئوت قويغان، قىرغىنچىلىق قىلغان، تالان-تاراج قىلغان.

قىر-قاش ئېتىزنىڭ قىرى، توسما، تۇغان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار: تاغام بىر ئىنەك سېتىۋېلىپ ھارۋىغا قېتىپ، يۇلغۇن دۆڭلىرىنى يۆتكەپ، بىدە كۆتەكلىرىنى چۆمكىدى،

قىر قاشلىرىنى ئەتتى، ئىرىقلىرىنى چىپىپ سۇ باشلىدى.

قىرقۇم ئى <بوت> ← **كولكاز.**

قىرقىتماق «قىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوينىڭ يۇڭىنى قىرقىتماق. تېرىنىڭ يۇڭىنى قىرقىتماق.

قىر-قىر دىئال. كۆپ، تولا، مىغ-مىغ.

قىرقىرىماق پ. دىئال. چىرقىرىماق.

قىرقىشماق «قىرقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىرقىلما سۈپ. قىرقىپ قويۇلغان، قىرقىلغان: قىرقىلما تېرە. قىرقىلما يۇڭ.

قىرقىلماق «قىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوي قىرقىلدى. قىرقىلمىغان ئوغلاق گۆشى. * بۇنى كۆرۈپ باينىڭ يۈزلىرى تاتىرىپ، قىرقىلغان ساقاللىرى تىترەپ كەتكەندى.

قىرقىم ① سۈپ. قىرقىپ قويۇلغان، قىرقىلغان، كەسمە: قىرقىم چاچ. ② ئى. قىرقىش ئىشى: قويلارنىڭ بىرىنچى قىرقىمى ئەتىيازدا، ئىككىنچى قىرقىمى كۈزدە بولىدۇ. ③ ئى. قىرقىش پەيتى: قوي يۇڭى قىرقىمغا كەلدى.

قىرقىم چاچ ئۇزۇنلۇقىنى گەجگىچە قىلىپ، ئۇچى تەكشى قىرقىپ ياسىلىدىغان چاچ: // ئۇچىسىغا سارجى پىلاتى-يوپكا، پۇتىغا-پاشنىلىق باسونشكا كىيگەن، قىرقىم چاچ بۇ ئايال ياش، چىرايلىق ۋە ئوچۇق چىراي ئىدى.

قىرقىما ← **قىرقىم.**

قىرقىماق پ. چاچ-ساقال، تۈك، يۇڭ، قانات ياكى دەرەخكە ئوخشاش ئۇزۇن ھەم تال-تال نەرسىلەرنى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتا قالدۇرۇپ، ئۇچىنى قايچا قاتارلىقلار بىلەن كەسمەك، قىيماق؛ قىيىپ قىسقارتماق: تەكنىڭ ئۇچىنى قىرقىماق. دەرەخنىڭ ئۇچلىرىنى قىرقىماق. چېچىنى قىرقىماق. * ئۇ ئاچچىقلاپ قارچىغىنىڭ قاناتلىرىنى قىرقىپ تاشلاپتۇ. * تۆت-بەش يىگىت نىياز دورغىنى بېسىپ تۇرۇپ ئۇستىرا-قايچىلار بىلەن ئۇنىڭ ساقال-بۇرۇتلىرىنى بىردەمنىڭ ئىچىدە قىرقىپ تاشلاپ، تۆلكە جۇۋىسىنىڭ ئورنىغا ئايالچە تون كىيدۈرۈپ قويىدى.

قىرقىندى ئى. قىرقىپ چىقىرىۋېتىلگەن نەرسە: ئۇنىڭدىن چىققان چاچ قىرقىندىلىرى ئالدىغا تارتقان ئاق كىرلىكنى ئالچىپار قىلماقتا.

قىرلاتماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېسەك قىرلاتماق. ئىرىقنى قىرلاتماق. قىرنى قىرلاتماق.

قىرلاشماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار كېسەك قىرلاشتى. * — باي-غوجاملار ياستۇقلىرىنى قىرلىشىپ، بەخىرامان ئۇخلاشقىنى بىلەن ھەممە جاپا-مۇشەققەتنى، ئېغىرچىلىقنى كەمبەغەللەر تارتىدۇ-دە، — دېدى مەنسۇر ئەپەندى.

قىرلاقلىق سۈپ. قىرلانغان، قىرلاپ قويۇلغان: ملەگزە قايرىلىش بىلەن تەڭ تەلپىكى قىرلاقلىق، سېمىزلىكىدىن كۆزلىرى قىسىلىپ كەتكەن، قارا سوكنا چاپان ۋە ئوشۇقىغا كەلگۈدەك ئىشتان كىيگەن بىرى ئىككى قولىنى چاپىنىنىڭ يانچۇقىغا سالغان ھالدا كىرىپ كەلدى.

قىرلانماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېسەك قىرلاندى. * گۈلبىرا ئىككى سېۋەتنى ئەپكەشتە كۆتۈرۈپ، قىرلىنىۋاتقان چوڭ ئۆستەڭنىڭ قىرىغا تۆكتى. * ئاڭلىدىم دۇيجاڭنى زوق بىلەن تويماي، سۆزلىدى بازىنى يوشۇرۇپ تۇرماي. قىرلىنىپ پۈتۈپتۇ نەچچە ئىرىقمۇ، قىپتىمەن كۆپ ۋاقىت ئۆتكەننى تۇيماي.

قىرلىق سۈپ. قىرى بار، قىر چىقىرىلغان: قىرلىق ياغاچ. قىرلىق تۆمۈر. قىرلىق تاش. * ئۇلاردىن بىرى قىرلىق توقماق بىلەن

لۈتپۇللانىڭ غولىغا دەللەپ تۇرۇپ قاتتىق ئۇردى. * ھېلىقى ياقىلىق ئادەم سۇتۇقلارنى باشلاپ ئۆيۈقچە ئالدىدىكى تۆت قىرلىق قىلىپ تاشتىن ياسالغان سۇپىغا تەكلىپ قىلدى.

قىرلىق پىندەك <بوت> قىرلىق پىندەك ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولىنىڭ توغرا كەسمە يۈزى ئۈچ قىرلىق پىرىزما شەكلىدە، يوپۇرمىقى ئۇزۇن، يېپسىمان؛ تۆگۈنەك غولى قىسقا ھەم يىرىك كېلىدۇ. تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، يىغىلىپ قالغان قاننى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش ۋە ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

قىرلىق پىيزەك <بوت> قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى تەخمىنەن 60 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ، يىلتىزسىمان غولى توغرىسىغا ئۆسىدۇ، غولىنىڭ تۈۋىدە شارسىمان تۆگۈنەك يىلتىزى بولىدۇ. غولى ئۈچ قىرلىق، تىك، سىلىق. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، شەكلى يىپسىمان. يوپۇرماق غىلىپى ئۇزۇن بولۇپ، غولنى ئوراپ تۇرىدۇ. مۇرەككەپ باشاقسىمان گۈل رېتى ئۇچىدا. كىچىك باشاقچىلىرىنىڭ سېپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئوخشاش بولمايدۇ، شەكلى سوقىچاق، ئومۇمىي ئورىغۇچى يوپۇرمىقى ئۈچ تال بولۇپ، گۈل رېتىدىن ئۇزۇنراق كېلىدۇ. سازلىقلاردا، دەريا بويلىرىدىكى سۇ توختاپ قالغان يەرلەردە، ئۆستەڭ بويلىرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن تېپىلىدۇ. تۆگۈنەك غولى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، تەمى قېرىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز، قاننى ماڭدۇرۇپ، خۇننى راۋان قىلىدۇ، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلايدۇ، يەلنى تارقىتىپ، ئاغرىق توختىتىدۇ.

قىرلىق تىپچاق <بوت> ← **تىپچاق.**

قىرلىق قورام تاش <گېئول> دانىچە دىئامېتىرى ئىككى مىللىمېتىردىن چوڭ بولغان، ئەمما يۇملاقلانمىغان شېغىلنىڭ چاپلىشىپ قېتىشىشىدىن ھاسىل بولغان تاش. قىرلىق قورام تاشنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇۋۇندىلار ئادەتتە يۆتكەلمىگەن ياكى ناھايىتى قىسقا ئارىلىققا يۆتكەلگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى تەكشى بولمايدۇ، شەكلى ھەر خىل، تەگدىن تولىسى قىرلىق كېلىدۇ.

قىرلىماق پ ① قىر پەيدا قىلماق، قىر سالماق: ئېرىقنى قىرلىماق. * قىردا بار، قىرلاشتا يوق (ماقال). * – كەل سادىق، بۈگۈن كەچتە يىغىن بارلىقىدىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟ – دېدى سابىر ئېتىزنى قىرلاپ تۇرۇپ. ② قىرىچە قويماق؛ ئۈستى-ئۈستىگە قويۇپ ئېگىزلەتمەك: كېسەك قىرلىماق. * – سىلەر بايلىق مەستانىسى بولۇۋېلىپ، پۈتۈن يۇرت، پۈتۈن خەلقنى قاقشىتىپ ياستۇقۇڭلارنى قىرلىماقچى بولسىلەر! – دېدى ئۇ ھېلىقى يوغان قورساققا . ③ قىر چىقارماق: شەپكىسىنى قىرلىماق. بۆكىنى قىرلىماق. * – ئاغىنىلەر، – دېدى تۆكلىرى چۈشۈپ كەتكەن قارا كۆرپە تۇمىقىنى قىرلاپ كىيگەن قاۋۇل بىر يىگىت چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ.

قىرماق I ئى. قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى، قازان تۈۋى، قازان تېگى، قاسىرماق: ئۇلار مەدرىسىنىڭ يېنىدىكى خانىقانىڭ داش قازىنى ئەتراپىدا كۈلگە مىلىنىپ، قىرماق قىرىپ، يىغلاپ-قاخشاپ چوڭ بولاتتى. * مەريەم داش قازاننىڭ ئاستىنى قىرىپ تۇرۇپ، قىزى ئانارنى يېنىغا تارتىپ، ئۇنىڭ قولىغا بىر تاۋاق قىرماقنى تۇتقۇزدى.

قىرماق II پ ① نەرسىلەرنىڭ يۈزى، ئىچى ۋە باشقا جايلىرىدىكى قاتتىق-قۇرۇق نەرسىلەر، ئېگىز-پەس يەرلەر ياكى ئۈستىدىكى موي، تۈك قاتارلىقلارنى تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن كېسىپ ئېلىۋەتمەك، تۈزلىمەك، سىلىقلىماق: قازان قىرماق. سەۋزە قىرماق. خامان قىرماق. * ئۇ بېشىغا يېشىل شەپكە كىيگەن، ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىرىپ چۈشۈرگەن، ئاق يۈزلۈك كىشى ئىدى. * مەن سۇغۇر، بورسۇق، ئاغمىخانىغا ئوخشاش هايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ ياغلىرىنى قىرىپ، كۆركەم قىلىپ ئىشلەشنى بىلىۋالدىم. * — سەن بېرىپ ئىستانوكچىنى باشلاپ كەلگىن، كېچىچە قىرىدىغان بىرنەرسىلەرنى قىرسۇن، — دېدى هېيت ئاكا ئۇنىڭغا. ② قورال بىلەن كۆپلەپ ئېتىپ ئۆلتۈرمەك، قىرغىن قىلماق: دۈشمەننى قىرماق. * مەن بىر ئۆززۇملا نۇرغۇن دۈشمەننى قىرىپ تاشلىدىم. * — چېرىكلىرىمىزنىڭ قىلىچى هەرقانچە ئىتتىك بولسىمۇ، شۇنچە خەقنى قىرىپ تۈگەتكىلى بولامتىمۇ؟! — دېدى ئۇ. ③ كېسىپ تۈگەتمەك، بىرنى قويماي يوقاتماق: بىرنەچچە يىللارغىچە خەلقنى ئوتۇن بىلەن تەمىنلەشنى تەكتلەۋېرىپ، جۇڭغار چۆللىرىدىكى يانتاق-توغراق، يۇلغۇن قاتارلىق چۆل دەرەخلىرىنى قىرىۋېتىپتۇ. ④ كۆچمە. ئېلىۋەتمەك (هامىلە هەققىدە): — بۇلار يالغۇز تونۇشتۇرۇشقا بالا قىرمايدۇ، — دېدى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قىز سىرلىق پىچىرلاپ، — ئەر تەرەپ ئىدارىسىنىڭمۇ تونۇشتۇرۇشى بولۇشى لازىم. ⑤ قاقماق: كېلىنى قىرماق. تامىقىنى قىرماق. * مەن «قاچانغىچە كۈتىمىز!» دېگەندەك قىلىپ كېلىمنى ئەتەي كۈچ بىلەن قىرىپ قويدۇم.

قىرمۇقىر قىر بېسىپ، بىر قىرنىڭ كەينىدىن يەنە بىر قىرنى، بىر قىرنىمۇ تاشلاپ قويماي: ئۇ ئىنچىكە كۆزەتتى، ئېتىزلارنى قىرمۇقىر. تۈپراق، مايسا، يىلتىزنى، تەكشۈردى هەم بىرمۇبىر.

قىرمىز (ى) سۈپ [پ] يېزت. رەڭگى قىزىل، قىزىل: بۇ چاغ، بۇ پەللىلەردە گۈزەل كۆچار ئىنتايىن مەمۇرچىلىق ئىدى. بوستانلاردا قىرمىزى گۈللەر خۇش بۇي ئەتىرلىرىنى چاچسا، باراقسان باغلاردا مەي بولۇپ پىشقان ئۆرۈكلەر كۆكۈللەرنى كۆيدۈرەتتى. // دىل كۆكىنىڭ ماهى ئۇ، گۈزەللەرنىڭ شاهى ئۇ، بۇلبۇل بولۇپ تەلمۈردۈم، گۈل قىرمىزى كۆرۈندى.

قىرمىزاق ئى. دىئال. تەكچە.

قىرىچە رەۋ. قىرى بىلەن، قىرى ئارقىلىق: قىرىچە تەگمەك. قىرىچە ئۇرماق.

قىرىچە تەگمەك قاتتىق، قوپال گەپ قىلماق؛ يېرىك مۇئامىلىدە بولماق: — ئۆزىڭىز كۆرسەتكەن يەرگە ئاستىمغۇ؟ مەندە نېمە گۇناھ؟ نېمانداق قىرىچە تېگىۋېرىسىز ماڭا؟! — دېدى ئاچچىقى كەلگەن ياش شوپۇر.

قىرىش ① «قىرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <ماشىن> قىرىش ستانوكىدا قىرىش پىچىقى بىلەن دېتاللارنى قىرىپ پىششىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتى.

قىرىش پىچىقى <ماشىن> قىرىش ستانوكىدا مېتاللارنى قىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پىچاق. قىرىدىغان قىسمى ئادەتتە يۇقىرى سۈرئەتلىك پولات، قاتتىق قېتىشما قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ.

قىرىش ستانوكى <ماشىن> ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدىغان مېتال قىرىش ستانوكى. ئاساسەن ئىچكى چەمبەر، تاشقى

چەمبەر ۋە بۇرما قاتارلىق شەكىللەرنى چىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، ئىشلىگەندە دېتال ئايلىنىدۇ، قىرىش پىچىقى يۆتكىلىپ تۇرۇپ قىرىدۇ.

قىرىشماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىرىق سان ① ئوننىڭ تۆت قېتىم قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان سان: قىرىق ئادەم. * بەختىيار دادىسىدىن قالغان كىتابنى قىرىق كۈنگىچە بېشىنى كۆتۈرمەي ئوقۇپتۇ. * — قىرىق مەدىكارنىڭ ئىشىنى ماڭا بەر، ئەگەر مەن قىرىق ئادەمنىڭ ئىشىنى بىر كۈندە قىلىپ بولالمىسام ھەق بەرمە، — دەپتۇ خوجا بەختى. ② ئىسىمنىڭ III شەخس تەۋەلىك قوشۇمچىسىنىڭ بىرلىكى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، تۇغۇلغان ياكى ئۆلگەندىن كېيىنكى قىرىقىنچى كۈننى بىلدۈرىدۇ: قىرىقى توشماق. قىرىقى نەزىرى. قىرىقنى قىلماق.

قىرىقى ئانىسى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ-ئادىتىدە بوۋاق تۇغۇلۇپ 40 كۈن بولغاندا، بوۋاقنى زاكىسىدىن ئايرىپ، پۈتۈن بەدىنىگە ئۇپا سۈرتۈپ «قىرىقى سۈيى» گە ئاتاپ تەييارلانغان يېڭى كىيىملىرىنى بوۋاققا كىيگدۈرىدىغان ئايال: قىرىقى ئانىسى بالىنى چۈشەككە ئورايدۇ ۋە پۈتۈن بەدىنىنى ئۇپىلايدۇ، «قىرىقى سۈيى» گە ئاتاپ تەييارلانغان يېڭى كىيىملەرنى بالىغا كىيدۈرگەندىن كېيىن، ئانىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدۇ. ئۆي ئىگىسى «قىرىقى ئانىسى» غا ئاتىغان سوۋغا-سالىمىنى تەقدىم قىلىدۇ.

قىرىقى توشماق بالا تۇغقان ئانىنىڭ تۇغقىنىغا 40 كۈن بولماق: خاسىيەتنىڭ قىرىقى توشۇشقا ئاز قالغاندا يۈز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقە تۇرغۇنىنىڭ ئاخىرقى قارارغا كېلىشىگە سەۋەبچى بولدى.

قىرىقى چېچى يېڭى تۇغۇلغان بالىنىڭ 40 كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتىكى چۈشۈرۈلمىگەن چېچى.

قىرىقى سۈيى بالا تۇغۇلۇپ 40 كۈن بولغاندا، بالىنى يۇيۇش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان سۇ: «قىرىقى سۈيى» قۇيۇشقا تەجرىبىلىك، پېشقەدەم «قىرىقى ئانىسى» تەكلىپ قىلىنىدۇ ھەمدە يەتتە ياشتىن تۆۋەن بالىلارمۇ چاقىرىلىدۇ. بۇ بالىلارغا ئاتاپ «قىرىقى سۈيى توقىچى» ۋە هالۋا تەييارلىنىدۇ. بالىنى «قىرىقى سۈيى» گە ئېلىشتا يېڭى داس ئىشلىتىلىدۇ. * — سەن يېڭى تۇغۇتلۇق تۇرساڭ، مەن قانداق بارىمەن، ئەڭ بولمىغاندا، بالىمىزنىڭ قىرىقى سۈيىنى قۇيۇپ، ئاندىن باراي، — دەپتۇ يىگىت.

قىرىقى سۈيى توقىچى بالىنى قىرىقى سۈيىگە ئالغان چاغدا چاقىرىلغان بالىلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن بېرىلىدىغان توقاچ: قىرىقى سۈيى قۇيۇشقا قاتناشقان بالىلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن قىرىقى سۈيى توقىچى بېرىلىدۇ. * بۇ بالىلارغا ئاتاپ قىرىقى سۈيى توقىچى ۋە هالۋا تەييارلىنىدۇ.

قىرىقى نەزىرى كىشى ئۆلۈپ 40 كۈندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدىغان نەزىر: قىرىقى نەزىرىسىنى بەرگىلىمۇ يېرىم يىلچە بولۇپ قالدى. * دادىسى ئۆلۈپ قىرىقى نەزىرىدىن كېيىن ئۈچ ئوغۇل ساندۇقتىكى دۇنيانى بۆلۈش ئۈچۈن قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

قىرىقنى بەرمەك ئۆلگەن كىشىنىڭ قىرىقى نەزىرىنى ئۆتكۈزمەك: مەن ئايالىم بىلەن دادامنىڭ قىرىقنى بەرگىچە يېزىدا تۇردۇم، قايتار چاغدا يېزا سوغىلىرى يەنە هارۋامغا تولدى.

قىرىقنى قىلماق قىرىقى نەزىرى ئۆتكۈز-

مەك، قىرىقنى بەرمەك: — نېمە؟ — ئىسسىلا ماكا دۈئا قىلغۇەتكەندىن كېيىن سورىدى، — قاچان شۇنداق بولدى؟ — يەنە بىر ئازنا كەلسە، قىرىقنى قىلىمىز.

قىرىققئاياغ ئى [قىرىق+ئاياغ] <بوت> ← **ئېشەك قۇرتى.**

قىرىقبوغۇم ئى [قىرىق+بوغۇم] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى قىرىق-بوغۇم ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يېشىل، نەيچە شەكىللىك، بوغۇمى بار، يوپۇرمىقى رودىمېنتلىشىپ تەڭگىچە ياپراققا ئايلان-غان، كۆپىيىش ئەزاسى قەلەم ئۇچى شەكلىدە بولۇپ، غولىنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ. غولى يىرىك، ياغاچ سايمانلار ۋە مىس سايمانلارنى سىلىقلاشقا ئىشلە-تىلىدۇ، جۇڭيىدا دورا قىلىنىدۇ، كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

قىرىقبوغۇمسىمان سۈپ. قىرىقبوغۇمغا ئوخشايدىغان، قىرىقبوغۇم شەكلىدىكى: قىرىقبوغۇمسىمان چاكاندا.

قىرىقبوغۇمسىمان چاكاندا <بوت> چاكاندا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، تىك ئۆسىدىغان كىچىك چاتقال. يوپۇرمىقى تەڭگىسىمان يوپۇرماققا ئايلانغان. گۈلى تاق جىنسلىق، ئائىلىق گۈل رېتى بوغۇملىرىدا جۈپ بولۇپ ئۆسىدۇ. شىرنە-لىك مېۋىسى قىزىل ۋە گۆشلۈك بولىدۇ. يېشىل شېخى ۋە يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. تەرلىتىش، يۆتەل توختىتىش، سۈيۈقلۇقنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يىلتىزى تەرنى بېسىش رولىغا ئىگە.

قىرىققۇلاق ئى [قىرىق+قۇلاق] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق؛ سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تاغلىق رايونلارنىڭ نەم، سايە ئورۇنلىرى-دا ئۆسىدۇ. يىلتىزسىمان غولى ئۇزۇن، يەر ئاستىدا توغرىسىغا ئۆسىدۇ. يوپۇرمى-قى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق. يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبە تەرىپىدە سپورا خالتا دۆۋىلىرى بولىدۇ، سپورا ئارقىلىق كۆپىيىدۇ. يۇمران يوپۇرمىقىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، يىلتىزسىمان غولىدىن كراخمال ئېلىشقا بولىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك-نى دورا قىلىنىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

قىرىقىنچى سان. تەرتىپ ئورنى 40 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 39 دىن كېيىن، 41 دىن بۇرۇن تۇرىدىغان: قىرىقىنچى ئادەم. قىرىقىنچى نومۇرلۇق ئورۇندۇق.

قىرىلماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بايىلا چوتكىنىڭ قىلىدەك دىڭگە-يىپ تۇرغان ساقال-بۇرۇتلۇق ئېڭىكىم پاكىزە قىرىلغانىدى. * ماللار قوتاندىن چىقالماي قالدى، ئاخىر ھەممىسى قىرىلىپ تۈگىدى.

قىرىم I ئى. ئۆچكە تېرىسىدىن يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خۇرۇم: قىرىم مەسە. * مەن ئانامغا قىرىمدىن چىرايلىق قىلىپ بىر مەسە تىكىپ بەرگەنىدىم.

قىرىم II ئى <جۇغ> ← **قىرىم يېرىم ئارىلى.**

قىرىم خانلىقى <تارىخ> 1427-يىلى قىپچاق خانلىقىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، 1449-يىلىغا كەلگەندە قۇرۇلغان تاتار-لارنىڭ فېئودال خانلىقى. دون دەرياسى ۋە دنېپر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كەڭ رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. پايتەختى باغچىساراي بولغان. 1478-يىلى تۈركىيىنى بويسۇندۇرغان. 1480-يىلى موسكۋا بەگلىكىنىڭ ياردىمىدە قىپچاق خانلىقىنى مەغلۇپ قىلغان ۋە بېسىۋالغان. 1783-يىلىغا كەلگەندە روسىيە تەرىپە-

دىن بويسۇندۇرۇلغان.

قىرىم يېرىم ئارىلى <جۇغ> سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا قىسمىنىڭ جەنۇبىدىكى يېرىم ئارال. مەيدانى 25.5 مىڭ كۋادرات كىلومېتر. غەرب ۋە جەنۇبى قارا دېڭىزغا، شەرقى ئازوۋ دېڭىزىغا تۇتىشىدۇ. شىمالى تار پېرېكوپ بوغۇزى ئارقىلىق شەرقىي ياۋروپا تەكشىلىكى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىدىكى قارا دېڭىز ۋە ئازوۋ دېڭىزى ئارىلىقىدا كېرىچ يېرىم ئارىلى، غەربىدە قىرىمنىڭ بىر قىسمى — تارخانكۇت يېرىم ئارىلى جايلاشقان.

قىرىندا (توغرىسى: قىرىندى) ← قىرىندى.

قىرىندى ئى. ياغاچ رەندىلىگەن ياكى دېتاللارنى ستانوكتا قىرغاندا چۈشكەن نېپىز پارچە نەرسىلەر: 1976-يىلنىڭ ماي ئېيىدا، مەش ئىشچىلىرى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى بەزى زاۋۇتلارنىڭ قىرىندى ئېرىتىپ پولات چىقارغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىدى.

قىرىندى پەنەركىسى <بىن> ياغاچ قىرىندىلىرىنى يېلىم بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، كېيىن ئۈستىدىن پرېسلاش ئارقىلىق چىقىرىلغان پەنەركە. ئۆي جابدۇقلىرى ۋە يەشىك قاتارلىق نەرسىلەرنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

قىز ئى ① بالاغەت يېشىغا يەتمىگەن، بالاغەتكە يەتسىمۇ تېخى توي قىلمىغان، ياتلىق بولمىغان ئايال: قىز بالا. ئوقۇغۇچى قىز. قىز تۇغماق. * قىزنىڭ كۆزى قىزىلدا (ماقال). * — يەنە بىر قېتىم كەلگىنىڭىزدە مەن قىزىڭىزغا بىر پار ئاياغ ئېلىپ بېرىمەن، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا. * پاتىمە ياتتى، لېكىن ئۇيقۇسى كەلمىدى. قىزلار بولسا ئاللىقاچانلا ئۇيقۇغا كەتتى. * — ئۇ قىزمۇ، جۇۋانمۇ؟ — دەپ سورىدى ھېلىقى كىشى، مەن ئۇنىڭغا: — ئۇ تېخى قىز دەپ جاۋاب بەردىم. ② ئايال جىنسىغا مەنسۇپ بولغان پەرزەنت (ئۆز ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن): قىز چىقارماق. قىز ئۇزاتماق. * قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا (ماقال). * قىزى بارنىڭ نازى بار (ماقال). * ئۇنىڭ بىر ئوغۇل، ئىككى قىزى بار. * ئانانىڭ مېنىڭ قىزىم ئىدى، ئەللەي بالام، ئەللەي. يۈرىكىم ھەم كۆزۈم ئىدى، ئەللەي بالام، ئەللەي. ③ قىزلارغا ياكى ياش جۇۋانلارغا نىسبەتەن مۇراجىئەت قىلىشتا، چاقىرىشتا ئىشلىتىلىپ، ھۆرمەت، ئەركىلى- تىش، ئۆزىگە يېقىن تۇتۇش قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: — قىزىم، سىز كىمنىڭ بالىسى بولىسىز؟ قانداق تەقدىر سىزنى بۇ يۇرتقا ئېلىپ كەلدى، — دەپ سورىدى بوۋاي ھېلىقى جۇۋاندىن

قىز ئالماق قىزغا ئۆيلەنمەك؛ قىزنى كېلىن قىلماق: بۇنداق رەھىمسىز يەردىن قىز ئالساق بولامدىمۇ، — دېدى قوڭغۇزباي. * — بىزنىڭ ئەمەلدارلىرىمىز سىلەردىن قىز ئالسا، زادى نېمە بولماقچى، — دەپ ۋارقىرىدى دوۋېن. * ھەسەن قازىنىڭ ئۆزىمۇ بىرچاغلاردا ئوغرىلىقچە نەچچە قىز ئالدى.

قىز ئەپقاچماق كونا ئادەت بويىچە، قىزنى يوشۇرۇن ئەكىتىپ، ئۇنىڭغا ئەندىن كېيىن ئاتا-ئانىسىنى تۇرمۇش قۇرۇشقا مەجبۇر قىلماق: ھازىر مارجانتاللىق ئەزدە- مەتتەك قىز ئەپقېچىشنىڭ ھاجىتى يوق.

قىز بەرمەك قىزنى بىركىمگە ياتلىق قىلماق، قىزنى ئەرگە چىقارماق: بىزنىڭ ئۇرۇقىمىز ئەزەلدىن ئۇلارغا قىز بەرمىگەن ھەم ئۇلاردىن قىز ئالمىغانىكەن.

قىز تالاق تىل ھا «قىزنىڭ ئەر بىلەن

بولۇشمىسۇن، لەنىتى» دېگەن مەنىدىكى ھاقارەت سۆزى: قىز تالاقلار ئالتۇن-كۈمۈشكە ئىگە بولغاندىن كېيىن، بىر كېچىدىلا غايىب بولىدىكەن. * — مەن بۇ ئىشلارنى ئۆزۈم يىلدىن ئىچىمگە يۇتۇپ، ھېچكىمگە تىنماي كېلىۋاتقان، — دېدى ئۇ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، — تىنسام كىمگە تىنىمەن؟ موللىلارغا سۆزلىسەك، ئۇلارغا خوش ياقمايدۇ، قىز تالاقلارغا تەييار نان، بىكار پوشكال بولسا يەپ يېتىۋېرىدۇ.

قىز تەرەپ قىزنى ياتلىق قىلغۇچى تەرەپ: بۇ بىرىنچى قېتىم قىز تەرەپتە بولۇۋاتقان توي بولۇپ، ئىككىنچى قېتىم توي يىگىت تەرەپتە بولماقچى ئىدى.

قىز تەگكەن قىز ۋاقتىدا تەگكەن، قىز ۋاقتىدا توي قىلغان: بۇ خوتۇن قىز تەگكەن ئېرىدىن تۇغۇلغان بىر بالىنى باشلاپ بۇ ئۆيگە كەلگەنىدى.

قىز چىقارماق قىزنى ئەرگە بەرمەك، قىزنى ياتلىق قىلماق: ئوغۇل ئۆيلەپ، قىز چىقارماق ھەممە كىشىنىڭ بېشىدا بار. * — ئوغۇل ئۆيلە، قىز چىقار، خۇدايىم ئەردىن ئېيتمىغان بولسا، بالىدىن ئېيتار، — دېدى ھەسەلخان.

قىز قولدىشى توي جەريانىدا ياتلىق بولغۇچى قىزغا ھەمراھ بولۇپ يۈرۈش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن قىز: سەلىمەنىڭ قىز قولدىشى چىقىپ كەتتى. يەڭگە كىرىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دېدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى سەلىمەنى يىرگەندۈرۈۋەتتى.

قىز كۆچۈرمەك توي قىلغان قىزنى يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارماق: ئۇلار ناغرا-سۇنايلارنى چېلىشىپ قىزنى كۆچۈرۈپ كېلىشتى. * بىز ھەسەن بەدرىدىننى قىزنى كۆچۈرۈپ كىرىدىغان ئۆيىگە بىللە ئېلىپ كىردۇق.

قىز كۆرۈش كونا ئادەتتە ئىككى تەرەپ قۇدا بولۇشقاندىن كېيىن، قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە يىگىت تەرەپتىن بىرمۇنچە كىشى قىز كۆرۈش نامىدا بېرىپ بىر كۈن مېھمان بولىدۇ، شۇ كۈنى قىز يىگىت تەرەپكە كۆرۈنۈش بېرىدۇ.

قىز مېلى قىز ياتلىق بولغاندا، قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى قىزىغا ئاتاپ بېرىدىغان مال-مۈلۈك، ئىقتىساد: بۇرۇن قەشقەردە قىز ياتلىق بولسا، ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭغا نۇرغۇن مىقداردا قىز مېلى قوشۇپ بېرەتتى.

قىز نەۋرە ئوغلىنىڭ ياكى قىزىنىڭ قىزى (ئاتا-ئانىغا نىسبەتەن).

قىز يۆتكىمەك ← **قىز كۆچۈرمەك.**

قىزارتماق «قىزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ يۈرۈپ، يىپەكتىن گۈل چېكىپ تىكىلگەن قول ياغلىق ۋە تاماكا خالتىسىنى ماڭا يالداما قىلدۇ. پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكېلىپ بېرىدۇ. * — بولدى ئۇكام، بولدى، مېنى قىزارتماڭ، — دەپ سۆزۈمنى تارتىۋالدى شەرۋان ھەدە تاقەتسىزلىنىپ.

قىزارتىشماق «قىزارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىزارتىلماق «قىزارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېزىمخان كېچىچە بېشى قاتتىق ئاغرىپ كەتكەنلىكتىن ياخشى ئۇخلىيالمىغانىدى، ئۇنىڭ پېشانىسى چىمداپ قىزارتىلغان، يۈز-كۆزلىرى ئىششىغان، چۇۋۇلغان چاچلىرى تېخى تارالمىغانىدى.

قىزارماق پ ① قىزىل ياكى شۇنىڭغا يېقىن تۈس ئالماق؛ قىزىل ياكى شۇنىڭغا مايىل رەڭگە، تۈسكە كىرمەك: ئۇ ھاراق ئىچسىلا يۈزى قىزىرىدۇ. * ئەبىشنىڭ پاقالچاقلىرى-

رى خۇددى خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. ② كۆچمە. ناتوغرا ئىش-ھەرىكىتى، قىلمىشى، گەپ-سۆزى، ئەيىبى، كەمچىلىكى ۋە باشقىلار تۇپەيلى بىركىم ئالدىدا قاتتىق خىجالەت تارتماق، ئوڭايسىزلانماق، ئۇيالماق: تۇراخان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ۋىللىدە قىزاردى. * يىگىت نېمە ئۈچۈندۇر بىردىن قىزاردى. كېيىن زورىغا كۈلۈمسىرىدى. ③ كۆچمە. ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق: نېمانچە قىزىرىسەن، بولدى قىزارما، ئولتۇرساڭچۇ، يازغان خەتلىرىڭدىن بېشىڭغا دەرد-ئەلەم كەلگەنلىكىنى بىلگەنىدىم.

قىز-جۇۋان قىز ۋە جۇۋان: بۈگۈنكى بازار ناھايىتى قىزىپ كەتكەنىدى. ياسانغان قىز-جۇۋانلار تۈرلۈك ماللار ماگىزىنىنى ئورىۋالغان ئادەم مېڭىشقا بولمايتتى.

قىزچاق ئى. كىچىك قىز، ياش قىز: مەن ئىشخانامدا يىغىننىڭ بىر ماتېرىيالىنى تەرجىمە قىلىپ ئولتۇراتتىم، خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدىكى قىزچاق بىر تېلېگراممىنى ئەكىرىپ بەردى. * باش ئۈستىگە ئېلىپ قولىنى سالام بەردى يىغىن ئەھلىگە، سۆزلەپ ئىشنى، سومكىنى قىزچاق قويدى ئاستا جوزا ئۈستىگە.

قىز-چوكان قىز ۋە چوكان: ئۇ بىرەر قىز-چوكانغا ساقال تاشلاپ گەپ-سۆز قىلىشنى بىلمەيتتى. * يۇلتۇز راستىنلا يېقىملىق قىز. ئۇ قىز-چوكانلارغا ئۆزىنىڭ ئاچا-سىڭىللىرىدەك مېھرىبانلىق بىلەن قارايتتى.

قىزدۇرغۇچ ① ئى. بىرەر يەر ياكى نەرسىنى ئىسسىتىش رولىنى ئوينايدىغان ماشىنا ۋە شۇ خىلدىكى نەرسە. ② سۈپ. قىزىتىدىغان، ئىسسىتىدىغان: باش ئەتىيازنىڭ قىزدۇرغۇچ قۇياشى يەر يۈزىگە ھايات بەخش ئىللىقلىق نۇرىنى چېچىپ تۇراتتى. * مۇتەللىپنىڭ ياتقى تەرەپكە ئالدى تەرەپتىن چۈشۈۋاتقان قىزدۇرغۇچ ئاپتاپ ئاستا-ئاستا قوزغىلىپ، تامدىن ئۆگزىگە، ئۆگزىدىن ياتاق ئارقىسىغا يۆتكەلدى.

قىزدۇرماق «قىزىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزدۇرۇپ «قىزدۇرماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

قىزدۇرۇپ ئىشلەش <ماشىنا> ماتېرىياللارنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىلىرىدا ئۆزگىرىش پەيدا قىلىش ئارقىلىق، ئۇنىڭدا بەلگىلىك خۇسۇسىيەتنى شەكىللەندۈرىدىغان بىر خىل ھۈنەر-سەنئەت. ئادەتتە ماتېرىيالنى بەلگىلىك تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە سوۋۇتۇشقا قارىتىلىدۇ. بۇ ئاساسەن مېتال ماتېرىياللار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

قىزغانچۇق سۈپ ① نەرسىسىنى باشقىلاردىن ئايايدىغان، قىزغىنىدىغان؛ ئىچى تار؛ بېخىل: قىزغانچۇق بالا. * ئۇنى باشقىلار «كۆزى كىچىك»، «قىزغانچۇق» دەپ ئەيىبلەشتى. // قىزغانچۇقنىڭ ئېشىنى ئىت يەر (ماقال). * ئۇ تۇتۇننى بولۇتقا كۆرسەتمەيدىغان تازا قىزغانچۇقلاردىن بولسا كېرەك. ② رەشكچى، ھەسەتخور: ئۇنىڭ مۇنداق ئاسانلا ئۇندەككە كېلىشىنى بىلگەن بولسام، ھېلىقى قىزغانچۇقنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۆزۈمنى لاۋزا قىلىپ يۈرمەيدىكەنمەن.

قىزغانچۇقلۇق «قىزغانچۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قىزغانچۇقلۇق قىلماق. * قىزغانچۇقلۇق بېخىلنىڭ ئىشى. * ئادەم ئۈچۈن قىزغانچۇقلۇق بەك يامان ئىللەت.

قىزغانچۇقلۇق قىلماق قىزغىنىش ھەرىكىتىدە بولماق؛ قىزغانماق: بالا قىزغانچۇقلۇق قىلىپ ئۇنىڭغا قاراپ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپتۇ. * مەستۇرەم ئاباياتىن ھويلىغا كىرىش ۋاقتىدا

قىزغا قىزغانچۇقلۇق قىلىپ، باشقا بىرىنىڭ بۇ يەرگە تۆپىلەپ كىرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئىشكىنى ئىچىدىن مەھكەم تاقىۋەتكەنىدى.

قىزغاندۇرماق «قىزغانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خانىقىزنى نېمىگە ئالدىم؟ مەھبۇبەنى قىزغاندۇرۇش ئۈچۈنلا ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ قويۇپ ئېلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

قىزغانماق پ ① بىرەر نەرسىنى ئۆتۈنۈش-كە ئاغرىنماق، ئىچى تارلىق قىلماق، ئايىماق: قېتىق سوراپ كەلگەنگە ئايىقىڭنى قىزغانما (ماقال). * مۇشەققەت چېكىپ، غەيرەت قىلىپ بىرنەرسە هاسىل قىلساڭ توغرا يولغا سەرپ قىل، مۇشەققەتلىرىڭ زايا بولمىسۇن، قەدىرلىك نەرسەڭنى قەدىر-لىك ئادىمىڭ سورىسا ئايىما ۋە قىزغانما. ② هەسەت قىلماق، كۆندەشلىك قىلماق، رەشىك قىلماق، كۆرەلمەسلىك قىلماق: پەرىشتىنىڭ ئىشىدىن شەيتان قىزغىنىپتۇ (ماقال). * بېلىق جېنىدا بۇلايدۇ، توخۇ جېنىدا بىر-بىرىدىن قىزغىنىدۇ (ماقال). * مەن باشقا قىز ساۋاقداشلىرىم سىزدىن چۈشىنەلمىگەن مەسىلىلەرنى سوراش ئۈچۈن يېنىڭىزغا بارسا، سىزنى ئۇلاردىن قىزغانغانلىقىمنى قىلالمايتتىم.

قىزغۇچ سۈپ. قىزىلغا مايىل، سۇس قىزىل: قىزغۇچ رەڭ. * بەلكىم ئوتلاقنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە سېرىق، هال، قىزغۇچ چېچەكلەر، خۇش پۇراق تارقىتىدىغان گۈللەرمۇ باردۇ؟ * ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرىدىن ئۇنىڭ ئاق باش چوققىلىرى كۆمۈشتەك يالتىرايتتى.

قىزغۇچ سېرىق قىزىلغا مايىلراق سېرىق، مەلۇم دەرىجىدە قىزىلغا يېقىنراق سېرىق: خېرىدار ئاخىر سالاگەرلەر كۆرسەتكەن قارا باش ئاق قوي بىلەن ئۆزى تاللىغان بىر قىزغۇچ سېرىق قوينى تۇتتى.

قىزغىن سۈپ ① قايناق؛ سەمىمىي: قىزغىن سالام. قىزغىن مۇھەببەت. * — بىزدىن هاماچاڭغا قىزغىن سالام ئېيت، — دېدى سىيىت ئاكا ئۆيدىن چىقىۋاتقاندا. * ئوتتەك قىزغىن هېسسىياتلارغا تولۇپ، قايتىۋاتقان چاغدا ئۆيىگە، يول چېتىدە تۇرغان بىر سومكا جەلپ قىلدى ئۇنى ئۆزىگە. ② جۇش ئۇرغان، جانلانغان، جانلىق، جۇشقۇن، قايناق: قىزغىن مۇنازىرە. قىزغىن سۆھبەت. قىزغىن كەيپىيات. * ئۇچىمىز ئېچىلىپ-يېيىلىپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. * چاقناپ تۇرار هۆسنۈڭدە سائادەتنىڭ يۇلتۇزى. قىزغىن هايات قاينايدۇ سەندە كېچە-كۈندۈزى. // بىز بىلەن ئۇلار قىزغىن كۆرۈشتى

قىزغىنلىق «قىزغىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالماق. تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق. * بالزاك: «مېنىڭ دۇنيادا پەقەت بىرلا ئوقۇتقۇچىم بار، ئۇ بولسىمۇ ئۆز قىزغىنلىقىمدىن ئىبارەت» دېگەن-نىكەن. * شۇ كېچىدىكى خەلقنىڭ قىزغىنلىقىنى سۆزلەپ بېرىشكە ئادەمنىڭ تىلى ئاجىزلىق قىلىدۇ.

قىزغىنشىماق «قىزغانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئەرلەر ئۇنىڭغا سىنچىي كۆزلىرى بىلەن نازارەت قىلىدىغان، قىز-خوتۇنلار بىر-بىرىدىن قىزغىنشىپ، ئۇنى ئامال قىلىپ ئىزلەيدىغان دەرىجىگە يېتىشتى.

قىزقۇۋار ئى [قىز+قۇۋار] <تەن> قازاق مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى. ئۇ ئات ئۈستى تەنھەرىكىتى بولۇپلا قالماستىن، يەنە قىز-يىگىتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇھەببەت ئىزهار قىلىش «كۆۋرۈ-كى» هېسابلىنىدۇ. قىزقۇۋار ئەمەلىيەتتە بەلگىلەنگەن مۇساپە ئىچىدە، قىز-يىگىت ئىككىلا تەرەپ بىر قېتىمدىن قوغلىشىدۇ، دەسلەپتە يىگىت قىزنى قوغلاپ، قايتىشتا قىز يىگىتنى قوغلايدۇ.

قىزلىق ① سۈپ. قىزى بار: قىزلىق ئۆي خان

كۆۋرۈكى (ماقال). * قىزلىق ئۆيگە قىرىق ئات باغلىنار (ماقال). ② سۈپ. قىزلارغا خاس، قىزلاردا بولىدىغان: نەتىجىدە، بۇ ئۇنىڭ پاك قىزلىق قەلبىنى كېرىچتەك چىلىڭ تارتىپ، ل. مۇتەللىپنىڭ يېقىملىق تۇرقىغا يېشىلبەس قىلىپ باغلىدى. * بۇ ئائىلىگە كەلگەن دەرد-ئەلەم قىزلىق ھۆسنىگە تولغان گۈلدەستىنىمۇ قاتتىق ئازابلىدى. ③ ئى. قىزلاردا بولۇشقا تېگىشلىك مىجەز، خاراكتېر، قىلىق ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئۇ ھەمىشە «قىز دېگەن بەربىر قىزلىقنى قىلماي قالمايدۇ» دەپ ئويلايتتى. ④ ئى. ئاياللارنىڭ توي قىلىشتىن بۇرۇنقى ھالىتى:
گۈلبەھرەم قىزلىقىدا ناھايىتى چىرايلىق ئىدى. ⑤ ئى. ئىپپەت، ئىپپەت-نومۇس، مەسۇمەلىك: قىزلىق پەردىسى. قىزلىقنى يوقاتماق. ⑥ ئى. قىزلارغا خاس جىنسىي بەلگە، قىز جىنسى: بۇ ئىككىسى ھۆسن-جامالدا، قەددى-قامەتتە ۋە باشقا گۈزەللىك دەپ سانالغان ھەممە جەھەتتە بىر-بىرىدىن قېلىشمايدىكەن، پەقەت ئەرلىك ۋە قىزلىقتىلا بىر-بىرىدىن پەرق قىلىدىكەن.

قىزلىق پەردىسى <ئانات> قىزلارنىڭ جىنسىي يولىنىڭ ئاغزى ئەتراپىغا ئورۇنلاشقان بىر قەۋەت نېپىز پەردە. ئوتتۇرىسىدا تەرتىپسىز كىچىك تۆشۈكچىلەر بولىدۇ. جىنسىي ئالاقە ياكى زەخىملىنىشتىن كېيىن بۇ پەردە يىرتىلىدۇ.

قىزىتقۇ ئى. قىزىتىش رولىنى ئوينايدىغان نەرسە: ئۇ بىر بوتۇلكا ئاق ھاراق ئېلىپ كىردى ۋە بۇيرۇغان كاۋاپ، سەيلەر كىرگۈچە قىزىتقۇ ئۈچۈن ئارقىمۇئارقا ئىككى رومكا ئىچىۋەتتى. ئاچ قورساققا ئىچىلگەن ھاراق تېزلا تەسىر قىلدى.

قىزىتما ئى <تب> بەدەن تېمپېراتۇرىسىنىڭ نۆلدىن يۇقىرى 39 گرادۇستىن ئېشىپ كېتىش ھادىسىسى.

قىزىتمىسى ئۆرلىمەك <تب> بەدەن تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن يۇقىرى 39 گرادۇستىن ئېشىپ كەتمەك.

قىزىتماق «قىزىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تويىنى قىزىتماق. * تاغنى بويلاپ ياپيېشىل گىلەمدەك ئۈزۈن سوزۇلغان ئوتلاقنى كۈزنىڭ ئاپتىپى قىزىتماقتا. * — ئۇنداق بولسا، قىز بىر چوڭ داسنى تاپسۇن، ئوت قالاپ داسنى قىزىتسۇن، — دەپتۇ بوۋاي.

قىزىتىشماق «قىزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىزىتىلماق «قىزىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىزىرىشماق ① «قىزارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باغدىكى ئانارلار قىزىرىشىپ پىشتى. * كۈلكە-چاقچاقلاردىن قىزىرىشىپ كەتكەن رەيھان بىلەن داۋۇت يەردىن ئۈستۈن قارىشالماي قېلىشتى. ② خاپا بولۇشماق، رەنجىشمەك، ئاچچىقلىنىشماق: مەخەتنىڭ ئوغلى بۇ ئىش ئۈچۈن دادىسى بىلەن تۇنجى قېتىم قىزىرىشتى. * بۇ ئىش توغرۇلۇق تۇرسۇن بىلەن قىزىرىشتۇق، ئاخىرىدا جوزا مۇشتلاشتۇق.

قىزىشماق ① «قىزىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مېنىڭچە ئانچە قىزىشىپ كەتمەي، ئويلىشىپ كۆرەيلى، يېنىكلىك قىلمايلى. * ئۇلار جامالدىنىنىڭ گېپىگە تازا بېرىلىپ، قىزىشىپ ئولتۇرغاندا، ئىشىك ئېچىلىپ نادەم كىرىپ كەلدى. ② قىزغىنلىقى ئاشماق، كەيپىياتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، قىزىماق، جانلانماق: تاشۋاي راۋابىنى چالغانچە قىزىشىپ قالدى، پەدە بېسىش تەرتىپىمۇ باشقىچە تۈس ئالدى. * — ئىشلەش كېرەك! — دېدى ئەخمەت بىردىن قىزىشىپ. * بۇ ئات يولغا چىققاندا بارغانسېرى قىزىشىپ شۇنداق ياخشى تارتىدۇكى، هارۋىنى ئۇچۇرتۇپ ئېلىپ ماڭىدۇ.

قىزىق ① سۈپ. ھارارىتى، تېمپېراتۇرىسى كۆتۈرۈلگەن، ئىسسىق: قىزىق چاي. قىزىق سۇ. * ناننى تونۇرنىڭ قىزىقىدا ياق (ماقال). * — كەل ئوغلۇم، كەل، قېنى، قىزىق چېيىدىن بىر ئوتلىغىن، — بوۋايلار قاۋۇلئاخۇننى ئارىسىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ قولىغا پىيالىدە چاي سۇندى. ② سۈپ. كۆچمە. كۆلكىلىك؛ ھەيران قالارلىق؛ غەلىتە: قىزىق گەپ. قىزىق پاراڭ. * قىزىقنى شۇنچە ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قىزىقنى يالغۇز قويۇپ ھاراق ئىچكىلى كەتكىنى قىزىق ئىش. // — توي دېگەن كىچىك ئىش، ئۇنىڭ نېمە قىزىقى بار؟ — دېدى ئۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. قىزىقارلىق ئىش قىلىدىغان، يۇمۇرلۇق گەپ قىلىدىغان، قىزىقچى: — يۈز ئاچقۇسى بولماي تۇرۇپ، كېلىنىنىڭ يۈزىنى ئېچىۋەتسە، نېمە قىزىقى، — دېدى قاسىم قىزىق. ئاڭلاپ تۇرغانلار كۈلۈشتى. ④ سۈپ. كۆچمە. كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان، جەلپ قىلارلىق: — قىزىق بىر ھېكايە ئېيتىپ بەرسىڭىز ئىكەن، — دېدىم مۇقامچىغا قاراپ. * مېنىڭ بۇ ھېكايەم ناھايىتىمۇ قىزىق. ⑤ سۈپ. كۆچمە. لەززەت، مەنە: ياشاشنىڭ نېمە قىزىقى قالدۇ دەيسىز؟ — ئەلى بىر رومكا ئىچىپ، رومكىسىنى يەنە تولدۇردى. ⑥ سۈپ. كۆچمە. قىزغىن: ئۇلار، ئەلەمدار ۋە قەلەمدار بېگلەرنى دىۋانغا چاقىرىپ، كۆپچىلىك بىلەن قىزىق كېڭەش ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ⑦ سۈپ. قىزىغان، قىزىقارلىق، قايناق: تويىنىڭ بولغىنىدىن؛ «بولدۇ» سى قىزىق (ماقال). ⑧ رەۋ. تېز، چاپسان، ئىتتىك، چاققان: — بالام، نېمە پۇتۇڭغا تاش ئېسىۋالغاندەك ماڭىسەن، قىزىق، قىزىق ماڭساڭ بولمامدۇ، — دېدى ھەلىمە ئاچا. * تاماقنى قىزىق يېمىسەم مەكتەپكە كېچىكىپ قالىمەن. * ئۇ خەتنى قىزىق يازىدۇ. * — ئۇكام، گېپىڭ بولسا، گېپىڭنى قىزىق قىل، مېنىڭ ھازىر جىددىي ئىشىم بار.

قىزىقارلىق سۈپ. كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان، دىققەت-ئېتىبارىنى تارتىدىغان؛ جەلپ قىلارلىق؛ كۆلكىلىك: قىزىقارلىق چۆچەك. قىزىقارلىق ۋەقە. قىزىقارلىق ھېكايە. قىزىقارلىق ئويۇن. * ئوقۇغۇچىلارغا قىزىقارلىق پەننىي ساۋاتلار، ئىلىم-پەن ئۆگىنىش تەسىراتلىرى تونۇشتۇرۇلدى. * ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ھەربىر ئۇششاق-چۈششەك نەرسىلەرمۇ لەيلىگۈل ئۈچۈن قىزىقارلىق، مەنىلىك تۇيۇلاتتى. // ئۇ خېلى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلىدى.

قىزىقتۇرماق «قىزىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوڭ يىغىندا بولۇنغان گەپ-سۆزلەر ئۇنى ھەقىقەتەن قىزىقتۇردى. * بۇ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى بىلىمگە قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن تۈرلۈك چارە-تەدبىرلەرنى قوللانغان.

قىزىقتۇرۇلماق «قىزىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىزىقچى ئى. قىزىق ھەرىكەتلىرى ۋە سۆزلىرى بىلەن كىشىلەرنى كۈلدۈرىدىغان كىشى؛ ئارتىس: خەلقىمىزگە تونۇش مەشھۇر قىزىقچى موللا زەيدىنىنىڭ جانلىق ئوبرازى مېنى ئۆزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلدى. * — خوش پادىشاھىم، — دەپ تەزىم قىلدى قىزىقچى ئۆزىگە بېرىلگەن چوڭ ئىشتىن خۇشال بولۇپ. * بۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوردىدا بىكار تاماق يەپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان قىزىقچىلار ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىپ، ۋاڭنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى.

قىزىقچىلىق ئى ① قىزىقچىلارنىڭ قىزىقارلىق گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكىتى، قىلىقى؛ كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان پائالىيەت، ئىش: قىزىقچىلىق قىلماق. * — ئەمدى، ئەمدى، قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ... راستىنى ئېيتقاندا،

بىز ئەيىبلىك، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇ-رۇپ. * بەزىبىر ئۇششاقلار بولسا، ئۇنى بىرەر قىزىقچىلىق كۆرسىتىدۇ دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، خۇشال بولۇپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى. * بۇ ئۇزۇن يولدا كېتىۋاتقان-كېلىۋاتقان چېرىكلەر، ئات-ئۇلاغلار ۋە هارۋىلارنىڭ كۆپلۈكى بىر هېسابتا شۇ بىر كۈننىڭ قىزىقچىلى-قى ئىدى. ② قىزىق كەيپىيات: ئۆزۈمدە ئاخشامقى كەيپىنىڭ ئازراق تەسىرىمۇ بار ئىدى، شۇنىڭ قىزىقچىلىقىدا سېۋەتكە كېلىپ ئولتۇردۇم.

قىزىقچىلىق قىلماق كىشىنى قىزىقتۇرىدى-غان، دىققەت-ئېتىبارنى تارتىدىغان، كۈلدۈرىدىغان ئىش-هەرىكەتنى، قىلىقنى بەجا كەلتۈرمەك؛ قىزىقارلىق گەپ-سۆز-لەرنى قىلماق؛ قىزىق ئويۇنلارنى كۆرسەت-مەك: ئۇ كامال بىلەن ناسىرنىڭ قوشۇنى يېنىغا كەلگەندە ناسىرنىڭ قىزىقچىلىق قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ قالدى. * -كېچە دادام رەهمەتنى بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ، ئاق بىر بوغچىنى تەگلەۋېتىپ چۈشەپ قېلىپتىكەنمەن، — دېدى هېلىقى يىگىت قىزىقچىلىق قىلىپ، — نېمە ئىشتۇ دېسەم، بايا شۇجى ئاتام سۇنغان خامكەن-دە.

قىزىقسىندۇرماق «قىزىقسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزىقسىنماق پ. قىزىقىش هېس قىلماق؛ قىزىقىش پەيدا بولماق، قىزىقماق: توختى هارۋىكەش قىزىقسىنىپ ئۇنىڭغا مەنۇنلۇق بىلەن بىرپەس قاراپ تۇردى. * يىگىت مەيدىسىنى كېرىپ قويۇپ، ئۆزىگە قىزىقسىنىپ قاراپ تۇرغان بالىغا قاراپ كۆزىنى قىستى.

قىزىقسىنىشماق «قىزىقسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىزىققاق سۈپ. بىرەر ئىشقا ئاسان قىزىقىپ قالىدىغان، قىزىقىدىغان: قانچىلىغان ئەسىر-دىن بۇيان تۈن سەيلىسى كېسەلىگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ غەلىتە هەرىكىتى ساقچى، ئالىم ۋە قىزىققاق يازغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېچىلمىغان بىر سىر بولۇپ كەلمەكتە.

قىزىققاقلىق ئى. قىزىقىدىغان، قىزىقىپ قالىدىغان مىجەز-خاراكتېر: هەددىدىن ئارتۇق قايغۇ-هەسرەتمۇ ئادەمنىڭ قىزىققاقلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

قىزىققان سۈپ [قىزىق+قان] ئاسان ئاچچىق-لىنىدىغان، ئاچچىقى تېز كېلىدىغان، ئۆزىنى باسالمايدىغان؛ مىجەزى سالماق، ئېغىر-بېسىق ئەمەس: قىزىققان ئادەم. * ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، دادام قىزىققان، چۈس ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، «توك» دېگەن لەقەملىكمۇ بولۇپ قالغان.

قىزىققانلىق «قىزىققان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قىزىققانلىق قىلماق. * ئۇنىڭ چىرايىدا كېچە ئاكىسى ئەدهەم بىلەن قىلغان ئۇزۇن سۆهبەتتىن كېيىن، تېخى پەسكويىغا چۈشمىگەن قىزىققانلىقىنىڭ بەزى ئالامەتلىرى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

قىزىققانلىق قىلماق ئىتتىكلىك قىلماق، تېرىكمەك: خوش سېنىڭ ئەهۋالىڭ قانداق، هېلىمۇ قىزىققانلىق قىلىپ يۈرەمسەن؟

قىزىق-قىزىق «قىزىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كەچقۇرۇن هېلىقى ياشقا بىر چىنە شورپا قىلىپ قىزىق-قىزىق ئىچۈرۈپ قويدى. * كەچقۇرۇنلىرى توپ-توپ بالىلار ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدىغا يىغىلىپ، بوۋايدىن قىزىق-قىزىق هېكايىلەرنى تىڭشايتتى.

قىزىقلىق «قىزىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىر خىل مېتالنىڭ قىزىقلىق دەرىجىسى بەك ئۆرلەپ كەتسە بولمايدۇ. * ئۇ: — سۆزلىمىسىڭىزمۇ، مەن سۆزلەتمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، — سەرگۈزەشتىمدە سىز كۈتكەن

* ئاباس. سادىقنىڭ مۇلاھىزىسىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز بىر تال تاماكىنى كالپۇكىغا قستۇرۇپ سەرەڭگە ياقتى. ③ تېگىگە قويماق، باستۇرماق: ياسىن ئۆزىنىڭ ئىزدەپ كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى باغاقچىنى ئايگۈلنىڭ چامادانى ئاستىغا قستۇردى-دە، قايتتى. * – ئەقىللىرىدىن ئازىدىغان بولۇپ قېلىپلا ھاجىم، – دېدى روزى داموللام تونىنىڭ پەشلىرىنى تىزلىرى ئاستىغا قستۇرۇپ تۇرۇپ. ④ كۆچمە. گەپ-سۆز ئارىسىغا قوشۇپ سۆزلىمەك، قوشۇمچە قىلماق؛ تىلغا ئالماق: سۇتۇق بۇغراخان ۋەكىللەر بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئەلنىڭ ئىچكى ئەھۋالى، تاشقى سىياسەتلەرنى تونۇشتۇردى، ساما-نىيلارنىڭ دۈشمەنلىك غەرەزلىرى توغرىسىدىمۇ قستۇرۇپ ئۆتتى. * ھەدېسىلا سابىرنى قستۇرۇپ چاقچاق قىلسەن، بىلسەڭ ئۇنىڭ ئۈستىدىكى مەسئۇلىيەت ناھايىتى ئېغىر. ⑤ مەلۇم بىر جەريان ياكى ۋاقىت ئارىلىقى-دىن پۇرسەت چىقىرىپ ئورۇنلاشتۇرماق: بولىدۇ، مەن سىلىنىڭ بۇ پەلتونى ئارىغا قستۇرۇپ بولسىمۇ تىكىپ بېرەي. ⑥ كۆچمە. ئارقىسىغا سېلىۋالماق، ئەگەشتۇرۇۋالماق: تويغا كەلسەڭ تويۇپ كەل، بەش بالاڭنى قويۇپ كەل دەپتىكەن، قاراڭلار، رابىخان بۇگۇنكى چايغا ئۈچ بالىسىنى قستۇرۇپ كېلىپتۇ.

قستۇرۇشماق «قستۇرماق» پېئىلى ① ② نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قازىخانىنىڭ ئالدى ۋە جەنۇبىي دەرۋازىسىنىڭ ئالدى--كەينىلىرىدە سەللىلىرىگە قۇمۇش قەلەملىرىنى قستۇرۇشۇپ، ئالدىغا ھەر خىل كىتاب ۋە سامان قەغەزلەرنى دۆۋىلەپ، 10-15 چە خەتتاتلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى. * ناماز دىگەرگە ئەزان چىققاندا، قاسىمئاخۇن ئاكىنىڭ تەكلىپى بىلەن ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى-دە، ساتار، داپ، تەمبۇرلىرىنى قولتۇقىغا قستۇرۇ-شۇپ، ھېيتكا جامەسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كوچىغا قاراپ يول ئېلىشتى.

قستۇرۇقلۇق سۈپ. قستۇرۇپ، تىقىپ قويۇلغان: ئۇ كىشىنىڭمۇ قوللىرى باغلاقلىق، دۈمبىسىگە تاختا قستۇرۇقلۇق ئىدى.

قستۇرۇلما سۈپ. قستۇرۇپ قويۇلىدىغان، قستۇرۇلىدىغان: قستۇرۇلما قەۋەت.

قستۇرۇلما قەۋەت <بىن> قوش قەۋەت-لىنىڭ تام ياكى نېپىز نەرسىلەرنىڭ ئارىسىدىكى بوشلۇق ياكى بۇ بوشلۇققا قستۇرۇلغان نەرسىلەر.

قستۇرۇلماق «قستۇرماق» پېئىلى ②-③ نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ قولتۇقىغا ئىككى پارچە خۇرۇم، بىر تاختا چەم ۋە ئەستەرلىك بىشۇ قستۇرۇلغانىدى. * كىتابىنىڭ بىر بېتىگە بىر تال قىزىل گۈل قستۇرۇلغانىدى. * ئايتىللا سۆز ئارىلىقىدا ئولتۇرغان يېرىدىن قوزغىلىپ، سەپداشلىرى ئارىسىغا قستۇرۇلۇپ كىردى.

قستىلاڭ سۈپ. ھەممە يېرى توشۇپ كەتكەن، بوش يېرى قالمىغان؛ ناھايىتى تار، قىستاڭ: مەپە بەك قستىلاڭ، ئورۇن-دۇقلىرى بەك تار ئىدى. * زىندان ئىچى قستىلاڭ، تار قەپەسكە ئوخشايدۇ. كېچىدە چىراغى يوق، قاراڭغۇ گۆرگە ئوخشايدۇ. // ئۇ سۇ سىقىلىپ ئېقىۋاتقان قستىلاڭدىكى مەجنۇن تال يېنىغا كەلدى.

قستىلىشماق «قىستالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوۋىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا خوتۇن-قىزلاردىن ئۈچ-تۆتى قستىلىشىپ مىلەڭزىنىڭ يوچۇقىدىن مارىشىپ تۇراتتى. * نېمە دەيمەن ئۇنىڭغا ئەمدى، مەن ئامالسىز ياندىم ئارقىغا. قستىلىشىپ يەنە كۆپ ئادەم، تەلپۈنەتتى ئۇنىڭ ئالدىغا.

قستما سۈپ. قستايدىغان، قستىلىدى-غان، قىستاڭ ھالەتتىكى: قستما خۇلاسە.

قىستىما خۇلاسە <لوگ> ئىككى تاللانمىلىق تاللانما ھۆكۈم ھەم ئىككى شەرتلىك ھۆكۈم ئاساس قىلىنىپ، شۇنىڭدىن يەكۈن خۇلاسلاپ چىقىرىلغان شەرتلىك-تاللانما خۇلاسە.

قىستىماق پ ① ئىگىلىگەن ئورنىنى تارلاشتۇرۇپ بولجۇيالمايدىغان قىلماق؛ تار، قىستاڭ يەرگە سۈرمەك، سىغداپ قويماق: يىگىتلەر ئەنجانباينىڭ ئەتراپىدا بىر-بىرىنى مۇھاپىزەت قىلغاچ دۈشمەنگە ئوق ئاتاتتى، دۈشمەن ئۇلارنى ئۈچ تەرەپتىن قىستاپ كەلدى. * بازغىپ كېتىپ بارغان چار خوراز تويۇقسىز ئارقىسغا ئۆرۈلۈپ، كەينىدىن ئالچاڭلاپ قوغلاپ كېلىۋاتقان ئاق خورازنى ھارۋىنىڭ چاقىغا قىستاپ تۇرۇپ بىر تېپىۋىدى، ئاق خوراز «غىق» لا قىلىپ قوپالماي يېتىپ قالدى. ② بوش ئورۇن قويماي بىر-بىرىگە كىرىشتۈرمەك: — قېنى، ئىنزاھنامىنىڭ تېزىسلىرىنى ئاڭلاپ باققىن، — ئادىل شىرەنىڭ ئۈزى تەرەپتىكى تارتمىسىنى ئېچىپ زىچ، قىستاپ خەت يېزىلغان بىرنەچچە ۋاراق قەغەزنى ئالدى. ③ مەلۇم بىر ئىش-ھەرىكەتنى قىلىشقا قاتتىق ئۈندىمەك، زورلىماق: خوتۇنۇم سېلىمىخان مېنى يىراق ئوتىغا تاشلاپ، شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ ئاجرىشىشقا قىستاۋاتىدۇ. * كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ جىنايىتىنى ئىقرار قىلىشقا قىستىدى. ④ ئالدىراتماق: — سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز لۇتپۇللادىن يىراقلىشىش ئەمەس، ئېخمۇ يېقىنلىششتىن ئىبارەت بولىدۇ. لېكىن بىرلا شەرت، ئاگېنت ئىكەنلىكىڭىزنى سەزدۈرمەيسىز، بەلكى چاپسانراق توي قىلىشقا قىستايسىز، — دېدى ۋۇشۇبىك ئايتىللاغا. * مەشكە كۆپ كۆمۈر سېلىنغاچقا ئۆي ئىسسىپ كەتتى. شۇڭا تاتلىق ئۇيقۇ ئاخشامقى قەرزنى قىستاشقا باشلىدى. * ئەگەر مۇندىن كېيىن باشقىچرەك شامال چىقىپ قالمىسلا، يۇسۇپ چوڭ شىرمەمەتنىڭ يېرىنى ئۇنى ئاز-تولا قەرزگە قىستاپ جۇپپىيانە سېتىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان. ⑤ كۆچمە. خىجالەتچىلىكتە قويماق: تازنى ئاپتاپقا قىستاپتۇ (ماقال). * — ئۇنداقتا، سىلىنى قىستاپ قويارمەنمىكىن، — دېدى ھەمراھ خىجىل بولۇپ. ⑥ كۆچمە. پۇرسەت، ئىمكانىيەت بەرمەي جىددىيلەشتۈرمەك: ئايرىلىش ۋاقتىلىرى يەنە قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. * ئەخمەتنىڭ يېتىپ كېلىش ۋاقتىنىڭ قىستاپ كېلىشى ئۇنى ئالدىراتماقتا ئىدى. ⑦ سىقماق: داستىخاندا تۇرغان سۈتتەك ئاق توقاچ، ئىشتىھا قىستار نەپسىمنى غىدىقلاپ. مەن سۆيىمەن ئۇنىڭ گۈلدەك ھۆسنىگە، مەڭزىم يېقىپ، ئەتىۋارلاپ — ئارزۇلاپ. ⑧ شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن كەلگەن سۆزدىن كېيىن كېلىپ، شۇ سۆزدە ئىپادىلەنگەن ئىش-ھەرىكەتنى بېجىرىشكە كۈچلۈك تەلپىي، خاھىشى بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ: كۈلگىسىنى قىستىماق. تەرىتى قىستىماق. * تەر قۇيۇلغانسېرى ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى شۇنچە قىستايتتى. * يارانلار قولۇمغا ئالدىم جۈپ قەدەھ، بۇنىڭدىن قىلچىلىك بولماڭلار ھەيران. خۇمارىم قىستىدى ئىچىشكە شاراب، چۈنكى مەن يېگى يىل قويىندا مېھمان.

قىسچىلىق ئى. كەمچىل، قىس ھالەت؛ كەملىك، قىسلىق: — مەنمۇ شۇنى دەپ قايتۇرۇۋەتتىم، — دېدى ئەبلغازى ئاسىمنىڭ ئېتىنىڭ يايلىسىنى ئۆرۈۋېتىپ، — ئىمىرمۇ جۇدەپتۇ، بىزنىڭ ئەزالار ئىچىدە جۇدىمىگىنى يوق. ئاشلىق، پۇل، ئۆي قىسچىلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەزىپىسى ئېغىر! * — ماۋۇ ئېرىقتىكى سۈيىمىز يار كېتىپتىكەن، بىز ئۇچەيلەن بېرىپ

مۇ ئېتەلمدۇق، سۇنىڭ قسچلقىدا
بكارلا يەرگە كرىپ كېتۋاتدۇ.
دۆيجاڭ ئەزالارنى تەشكىللەپ
ۇپ برەرمكن دەپ كېلىشۋېدۇق.
ە] ① <ئەد> رىۋايەت
يارتلغان بەدىئىي ئەسەر؛
ەسلەن، خېۋىر تۆمۇرنىڭ
ەيدىن ھەققىدە قىسسە »
يستىگە ئوخشاش: مەن موللا
ەنە شۇ ھاياتنى خەلققە ۋە
لادلارغا تونۇشتۇرۇش مەقستىدە
يېزىپ چىقتىم. ② ۋەقە-ھادى-
نلەر بايان قىلىنغان ئېپىك
ۋايەت: ئات قىسسى. * قىسسە
ەتكەندە تاڭ ئاتتى. شەھرىزات
ى توختاتتى. * ھاتەم پۇتۇن
رنى ۋە تەمىم سودىگەر بىلەن
ى قىسسىنى، خۇدا يولدا بۇ
قويغانلىقنى سۆزلىدى.
[ئە+پ] سورۇنلاردا قىسسە
تۇلگەن بولسىمۇ نۇرغۇن زامانلار،
بۇلارنى قىسسخانلار. * ئىدى
ڭ ھەر تاڭ ماكانىم، شامال
بۇل قىسسخانىم.
تى. سورۇنلاردا قىسسە
: سايراشنى باشلىدى كەلگەنچە
تى قىسسخانلىقا يانا ئۇل.
) « ئۇزۇن » نىڭ ئەكسى،
قا چاپان. بويى قىسقا. قىسقا
ماشىم شۇجىغا بۇ پىكىر بىرئاز
، بولسا كېرەك، قىسقا بۇرۇتلىرى
داپ تىترەپ كەتتى. // ياغاچ
زۇن كەس، تۆمۈر كەسسەڭ
(ماقال). ② ئۇزاق داۋام
كۆپ ۋاقىت كەتمەيدىغان،
ۇ قىسقا كۈنلەر ئىچىدە ئۆتكەن

ئىنتايىن شېرىن مىنۇتلارنى يادىغا ئالدى. *
ئۆزىنىڭ بەك قىسقا ئۆمرىدە لوتۇن، ئۆتكۈزدى
شەۋكەتلىك-مەنىلىك ھايات، ئۇ كۈتكەن
غايىنىڭ بوستانلىرىدا، پاك روھى نۇرلىنىپ
قاقماقتا قانات. // تەرلەپ كەتكەنلىكتىن،
بەلىېغىنى يېشىپ مۇرىسىگە تاشلىۋالغان باي
دېھقان ئۇچراشقانلار بىلەن قىسقا سالاملىشىپ،
ئالدىراپ كېلىۋاتاتتى. ③مەزمۇنى، دائىرى-
سى ئانچە كەڭ ئەمەس، ئىخچام؛
ئاددىي: قىسقا خەۋەرلەر. * مەن كەچتە
خەتنى ئوقۇپ چىقتىم. خەت قىسقا، لېكىن
كۈچلۈك سۆزلەر بىلەن يېزىلغانىدى. *
ئۇقتۇرۇشنىڭ جىددىي ھەم قىسقا بولۇشى
ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەجرىبىمىزگە مۇناسىۋەتلىك
جىددىي بىر ئىشنىڭ چىقىپ قالغانلىقىدىن
دېرەك بېرەتتى. ④ كۆچمە. يېتەرلىك،
تولۇق ئەمەس، كوتا: سەۋر-تاقىتى
قىسقا. * ھەي، « چېچى ئۇزۇن، ئەقلى
قىسقا » دېگەن تەمسىل دەل سەندەك
خوتۇنلارغا قارىتىلغان ئىكەنغۇ!

قىسقا ئارىلىققا يۈگۈرۈش <تەن> 400
مېتردىن تۆۋەن قىسقا ئارىلىقلارغا يۈگۈرۈش-
نى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ مۇسابىقە تۈرلىرى
60 مېتر، 100 مېتر، 200 مېتر، 400
مېترغا يۈگۈرۈشتىن ئىبارەت. بەزى
دۆلەتلەر يەنە 100 يارد، 220 يارد،
440 يارد ئارىلىققا يۈگۈرۈش مۇسابىقلىرىنى-
مۇ ئۆتكۈزىدۇ.

قىسقا ئارىلىققا يۈگۈرۈش مۇسابىقسى
<تەن> ئەر-ئاياللارنىڭ 100 مېترغا،
200 مېترغا، 400 مېترغا؛ ئۆسمۈرلەرنىڭ
60 مېترغا يۈگۈرۈشكە ئوخشاش بىرقەدەر
قىسقا مۇساپىلىق يۈگۈرۈش مۇسابىقە
تۈرلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

قىسقا ئايلانملق مۇز تېيلش مۇسابقسى
<تەن> سۈرئىتى تېز، ماھارەتچانلىقى

ئۇستۇن، خەتەرلىك، ئەمما قىزىقارلىق بىر بىڭى تەنھەرىكەت تۈرى. ئۇنىڭ ئالاھىدە تېيىلىپ يۈگۈرۈش شەكلى ۋە تېخنىكا، تاكتىكا ئۇسلۇبى بولۇپ، پۈتۈن تېيىلىش مۇساپىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئەگىم يولدىكى تېيىلىپ يۈگۈرۈش بولىدۇ. تۈز يولدىكى تېيىلىش بولسا پەقەت قىسقىلا ئۆتكۈنچى تېيىلىش بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەگىم يولدىكى تېيىلىشقا بولغان تېخنىكا جەھەتتىكى تەلەپ ئالاھىدە يۇقىرى بولىدۇ.

قسقا پاس <تەن> بېرىلىدىغان ئارىلىقى قىسقا بولغان پاس: دىلشات خەمت بىلەن قىسقا پاس بېرىشىپ ماڭدى.

قسقا پەم ← **كالتە پەم**: مەن نېمىشقا مۇنۇ قىسقا پەم زاۋۇت باشلىقى ئالدىدا ئۆزۈمنىڭ ئۈمىدۋار، مەدەنىيەتلىك ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتەلمەيمەن؟ * — مېنىڭ قىسقا پەممەچە، كەلگۈسىدە بەگلىك ئۇنۋانلىرىدىن مەھرۇم بولماسلىق ئۈچۈن، ساۋساۋغا يوشۇرۇن ئەل بولساق ئوبدان بولارمىكىن، — دەپ مەسلىھەت بەردى ياڭ چيۇ.

قسقا تۇتىشش <فىز> توكنىڭ ئېلېكتر ئەسۋابلىرىدىن ئۆتمەيلا بىۋاستە ئۇلىنىپ قېلىشى. بۇ خىل ئەھۋال سادىر بولغاندا، توك كۈچىيىپ كېتىپ ماشىنىلار بۇزۇلۇش ۋە ئوت ئاپەتى قاتارلىق ھادىسىلەر يۈز بېرىدۇ.

قسقا دولقۇن <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 10 مېتىردىن 50 مېتىرغىچە بولغان رادىئو دولقۇنى. يەر يۈزى بىلەن ئىئونلۇق قەۋەت ئارىسىدا قايتىلايدۇ. شۇڭا ناھايىتى يىراققا تارقىلىدۇ. بىراق كۈن نۇرىنىڭ ۋە كىلىمات ئۆزگىرىشىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ ئۇچرايدۇ. ئادەتتە يىراق ئارىلىقلىق رادىئو ئالاقىلىشىشتا قوللىنىلىدۇ.

قسقا سۆڭەك <ئانات> ئۇزۇنلۇق، كەڭلىك ۋە قېلىنلىق پەرقى ئانچە چوڭ بولمىغان سۆڭەك. مەسىلەن، قول ئالقىنىنىڭ سۆڭىكى ۋە پۇت سوڭىنىڭ سۆڭىكى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قسقا قۇيرۇق قارىغۇ چاشقان <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى كۈل رەڭ، قۇيرۇقى قىسقا، كۆزى كىچىك، يەر ئاستىدا كامار كولاپ ياشايدۇ. تاتلىقياڭيۇ، خۇاسىڭ، پۇرچاق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يەر ئاستى يىلتىزلىرىنى، چارۋىلار يەيدىغان ئوتلارنى يەپ يېزا-ئىگىلىك، چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا ئېغىر زىيان سالىدۇ.

قسقا مۇددەتلىك ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> ئادەتتە كەلگۈسى ئىككى-ئۈچ كۈنلۈك ھاۋا رايى ئۆزگىرىشى توغرىسىدىكى مەلۇمات كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قسقا مۈڭگۈزلۈك بۆكەن <زوئول> ← **بۆكەن كالا**.

قسقا ئويلىماق ئاقىۋىتىنى ئويلىماي، ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزمەي ئالدىراپ ئىش كۆرمەك؛ يۈزەكى ئويلىماق: ھوشۇرئاكام ھەربىر توخۇدا بەش موچەن پايدىنى كۆرۈپلا ئىشنىڭ ئايىغىنى قىسقا ئويلىغانلىقتىن، توخۇنىڭ كېسەللىكمۇ ئېسىگە كەلمىدى. ئەتىسى ھەممىدىن قۇرۇق قالدى.

قسقا يلتىزلىق ياۋا ساماساق <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 70 سانتىمېتىر، رەڭگى ئاق، چاچما يىلتىزلىق كېلىدۇ. تۆۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى يىپ شەكلىدە، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ تال بولىدۇ. تۆۋى غولىنى ئوراپ تۇرىدۇ.

گۈل شېخى توپ يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆتۈرۈلگەن بولۇپ، يەككە، تىك ئۆسىدۇ. كۈنلۈكسىمان گۈل رېتى شار شەكلىدە بولۇپ، ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈللىرى كىچىك، زىچ ۋە كۆپ بولىدۇ، رەڭگى بېغىر رەڭ ياكى ئاچ سۆسۈن رەڭدە كېلىدۇ. تەڭگىسمان غولى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى قېرىق، ئاچچىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز. يەلنى تەڭشەيدۇ، كۆڭۈلنى يورۇتىدۇ.

قسقاچ ئى ① چوغ، تۆمۈر قاتارلىقلارنى قىسىپ ئالىدىغان قايچىسىمان تۆمۈر ئەسۋاب: ماۋۇ قسقاچ بىلەن بولغا، تۆمۈرچىلىكنىمۇ بىلمەن، سىزگە قاراشلىق ئوردىدىكى ھەممە ئاتنى ئېلىپ كېلىڭ، سىزگە يارىغۇدەك تاقلاپ بېرىمەن. ② كاجۇپ.

قسقارتما ئى. ئەسلى تېكىستنىڭ قسقارتىلغان نۇسخىسى، قسقارتىلغان قىسمى: مەن ئۇنىڭ ماقالىسىنىڭ ئەسلىسى بىلەن قسقارتمىسىنى ئۆزىنىڭ كۆرۈشىگە بىرلىكتە ئەۋەتىپ بەردىم.

قسقارتماق «قسقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 1981-يىلى ئىگىلىكنى تەڭشەش داۋامىدا ھەرقايسى جايلار ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى ۋە تۈرلۈك مالىيە چىقىملىرىنى زور كۈچ بىلەن قسقارتتى. * — چۆچەك ئەمدى تۈگىدى — دېدى تاغام «ئۇھ!» تارتىپ. جىمجىتقىنا ئاڭلىدۇق، بىز ۋاقىتنى قسقارتىپ.

قسقارتىش «قسقارتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: قسقارتىش ئۇسۇلى.

قسقارتىش ئۇسۇلى <تل> ئېلىپبەلىك يېزىقنى قوللىنىدىغان تىللاردىكى كۆپ ئىشلىتىلىدىغان سۆز بىرىكمىلىرى ۋە بىر قىسىم خاس ئىسىملارنى ئاددىيلاشتۇرۇش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا: 1) سۆز بېشىدىكى بىرىنچى ھەرپ پۈتۈن سۆزگە ۋەكىل سۈپىتىدە ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، Carbonium ئۇچۇن C ئېلىنغىنىدەك. 2) سۆز بېشىدىكى بىرنەچچە ھەرپ پۈتۈن سۆزگە ۋەكىل سۈپىتىدە ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، English ئۇچۇن Eng ئېلىنغىنىدەك. 3) بىر سۆزنىڭ ئىككى بۆلىكىنىڭ ئالدىنقى ھەرپلىرى پۈتۈن سۆزگە ۋەكىل سۈپىتىدە ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، Centimetre ئۇچۇن cm؛ kilogramme ئۇچۇن kg ئېلىنغىنىدەك. 4) سۆز بېشى ۋە ئاخىرىدىن بىردىن ھەرپ پۈتۈن سۆزگە ۋەكىل سۈپىتىدە ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، numero ئۇچۇن no ئېلىنغىنىدەك.

قسقارتىلما سۈپ. قسقارتىلغان، قسقارتىلدىغان: قسقارتىلما سۆز.

قسقارتىلما سۆز <تل> كۆپ بوغۇملۇق سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنى قسقارتىش نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن ئاز بوغۇملۇق سۆزلەر. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دېگەننىڭ قسقارتىلما سۆزى «ش ئۇ ئا ر»، «جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى» دېگەننىڭ قسقارتىلما سۆزى «ج خ» دىن ئىبارەت.

قسقارتىلماق «قسقارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاراتاغ سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشى باشلىنىپ كەتكەنلىكتىن تەجرىبە مەيدانىدىكى كىشىلەرنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمى قسقارتىلدى. * نىيازنىڭ پاخپىيىپ پىشانىلىرىنى يېپىپ چۈشىدىغان بۇدۇر چاچلىرى نۇرگۈلنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قسقارتىلىپ رەتكە چۈشۈپ قالغانىدى.

قسقارماق پ ① ئۇزۇنلۇقى، بويى، ئارىلىقى كېمىيىپ كالتە، قسقا ھالەتكە

كەلمەك: مەن سېنىڭ قېشىڭغا كېتۋاتقاندىم. خۇداغا شۈكۈر، يولۇم قىسقاردى. * ئىرادە، غەيرەتنىڭ قارشىدا قىيان، سەزمەكتە ئۆزىنىڭ يېڭىلگىننى. ئارىلىق قىسقارماقتا... ھەممە ئىش ئايان – بىلدى يىگىت يولۇچىنىڭ كىملىكىنى. ② داۋام قىلىش ۋاقتى كېمەيـمەك، ئازايماق: بىزنىڭ سەپەر ۋاقتىمىز تۈن قىسقارغان تومۇز كۈنلىرىگە توغرا كەلدى. * ئۆلۈم دەقىقىسى ھەددى-ھېسابسىز قىسقىراپ، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدەك ناھايىتى قىسقا مۇساپە ئىچىدىلا قالدى. ③ دائىرىسى، ھەجمى تارايماق، ئىخچاملاشماق: بۇ نۆۋەتتىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا بىرقىسىم ئورگانلار قىسقىرايدۇ ياكى بىرلەشتۈرۈلىدۇ. ④ <مات> بىرەر سانغا كەسىرسىز بۆلۈنمەك؛ شۇنداق سانغا بۆلۈنگەندىن كېيىن كىچىك سانلار بىلەن ئىپادىلەنـمەك: بۇ كەسىرنىڭ سۈرەت ۋە مەخرىجى بەشكە قىسقىرايدۇ.

قىسقۇچ I ① ئى. نەرسىلەرنى قىسىپ تۇتۇپ تۇرىدىغان ئەسۋاب: قەغەز قىسقۇچ. دەپتەر قىسقۇچ. ② سۈپ. قىسىش رولىنى ئوينايدىغان، قىسىدىغان ياكى شۇ خىل شەكىلدىكى: قىسقۇچ تاختا. قىسقۇچ سىركۇل. قىسقۇچ قومۇش. قىسقۇچ ھالقا.

قىسقۇچ تاختا <بىن> ← **قىسىش تاختىسى.**

قىسقۇچ سىركۇل <ماشىن> ← **شتانگېنسىركۇل.**

قىسقۇچ قومۇش سۈنئەت قىلغاندا بالىنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى قىسىپ تۇرىدىغان قومۇش..

قىسقۇچ ھالقا <ماشىن> نەرسىلەرنى قىسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھالقا شەكىللىك ئەسۋاب. مېتالدىن ياسىلىدۇ.

قىسقۇچ II ئى <زوئول> قىسقۇچپاقا قاتارلىق بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ شەكلى ئۆزگەرگەن بىرىنچى جۈپ پۇتى. شەكلى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ، ئېچىلىپ-يېپىلىدۇ. ئادەتتە ئوزۇقلۇق تۇتۇش، ئۆزىنى قوغداش رولىنى ئوينايدۇ.

قىسقۇچپاقا ئى [قىسقۇچ+پاقا] <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان. پۈتۈن تېنىدە قاسىراقلىق قاپچۇقى بار، كۆزىنىڭ سېپى بار. پۇتى بەش جۈپ، ئالدىنقىسى ئامبۇر شەكىللىك بولۇپ، «قىسقۇچ پۇت» دېيىلىدۇ. توغرىسىغا ئۆمىلەيدۇ. خىللىرى كۆپ، ئادەتتە تاتلىق سۇلاردا ياشايدىغانلىرى «دەريا قىسقۇچپاقىسى»، دېڭىزدىكىلىرى «دېڭىز قىسقۇچپاقىسى» دېيىلىدۇ؛ ھەممىسى قىسقارتىلىپ «قىسقۇچپاقا» دېيىلىدۇ.

قىسقۇزماق «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىسقىچە رەۋ. قىسقا، ئىخچام شەكىلگە كەلتۈرۈپ؛ قىسقارتىپ: مەن بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بۇ ئايالغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. * سادىق دېھقانغا قاراپ قويدى. مۇسا دېھقان تەجرىبە مەيدانىنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ بەردى. // مەن ئەتىسلا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە كاتالوگىنى تۈزدۈم.

قىسقىرىشچان سۈپ. ئاسان قىسقىرايدىغان، قىسقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قىسقىرىشچانلىق ئى. قىسقىرايدىغان ۋە قىسقىرىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان خۇسۇسىيەت: بەزى سۇنئىي تالا نىسبەتەن قىسقىرىشچانلىققا ئىگە. شۇڭا بۇ خىل رەختلەردىن تىكىلىدىغان كىيىم بىرئاز كەڭرەك پىچىلىدۇ.

قىسقىسى يۈك. قىسقىچە قىلىپ، يىغىپ

ئېيتقاندا، گەپنىڭ بولار يېرى: ھاكىمنىڭ ئىشلىرى ھەقىقەتەن كۆپ، بىردەم ئۇ مەجلىس، بىردەم بۇ مەجلىس؛ بىردەم ئۇ خىزمەتنى تەكشۈرۈش، يەنە بىردەم بۇ يېزىغا چۈشۈش، قىسقىسى ئىش تولا. * مېنى سەزمىدىمۇ ياكى سەزسىمۇ سەزمىگەنگە سالدىمۇ، قىسقىسى ئارقىسىنى ئۆرۈپ ئېگىشكەن ھالدا ئىش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

قسقلىق «قىسقا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سېپىل ئىچىدىكى كوچىلارنىڭ تار ۋە قىسقىلىقى، ئىدارىلەرنىڭ كۆپلۈكى، ئۆيلەرنىڭ زىچلىقى توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلىدىغانلىرى ئاز ۋە يۈزە ئىدى.

قسقىيان ئى [قىسقا+ يان] يۈگەننىڭ ئېغىز دۇرۇقتىن ئات ئېگىكىنىڭ ئوڭ تەرىپىنى بويلاپ تارتىلغان قىسمى.

قسلىق «قىس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: - ھازىر كەڭ ئاما ئەڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئۈچ چوڭ مەسىلە بار: بىرى، مال باھاسىنىڭ ئۆرلىشى، بىرى كادىرلارنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشى، يەنە بىرى، ئۆي قىسلىقى. * — جامائەت قۇلاق سېلىڭلار، — دەپتۇ قۇدرەت ئاكا كۆپچىلىككە قاراپ، — بىز ئاتا-بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ يەر ۋە سۇ قىسلىق ئازابىنى تارتىپ كەلدۇق.

قسما I رەۋ. باشقىچە، غەيرىي ياڭزىدا، غەلىتە خىلدا: - مايسەم؟ ھە، بىر قىزنىڭ ئىسمى دەڭا، ئۇ بەكمۇ چىرايلىق بولسا كېرەك؟! — جەننەتنىڭ چىرايى سەل ئۆڭۈپ ئاۋازىمۇ بىر قىسما ئۆزگىرىپ كەتتى.

قسما II سۈپ. ئىككى ياندىن قىسىلغان: قىسما تام.

قسما تام ← **غوجا تام.**

قسماق I ئى ① كەپتەر، قۇشقاچ قاتارلىقلارنى تۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان، يېرىم ياي شەكلىدىكى بىر توم، بىر ئىنچىكە ياغاچتىن ياسالغان قۇرۇلما: كىچىك چېغىمدا ئېرىق-ئۆستەڭ بويىدىكى سۆگەت ياكى جىگدىنىڭ يۇمران نوتىلىرىنى ياي شەكلىدە ئېگىپ قىسماق ياسىغانلىرىم ئېسىمگە چۈشتى. * بەزىلەر پاختەكنى قىسماق قويۇپ تۇتىدۇ، بەزىلەر ئوقيا بىلەن ئاتىدۇ. ② قول ۋە پۇتلارنى قىسىش ئارقىلىق قىينايدىغان بىر خىل جازا قورالى: قىسماققا ئالماق. ③ كۆچمە. باشقىلار ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىيلە-مىكىر، تەدبىر: - بۇ يىراقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئوغۇلنى بىزدىن تارتىۋېلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان قىسماق بولماي نېمە؟ * - روھىڭنى چۈشۈرمە ئەبلغازى! - دېدى مەنسۇر كېتىۋېتىپ، — ئۇلار بىزنى ئەمەس، قىسماققا ئۆزلىرىنى تۇتۇپ بېرىۋاتىدۇ، بۇ گېپىمنىڭ راستلىقىغا ئاز كۈندە ئىشىنىسەن!

قسماققا ئالماق ① قولنى قىسماققا كىرگۈزۈپ قىينىماق. ② كۆچمە. ئىككى تەرەپتىن قورشىماق: توغرۇلبەگنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن دەريانىڭ باش ۋە ئاياغ تەرىپىدىن ئۆتۈپ، ياغىنىڭ يان ۋە ئارقىسىدىن قورشاپ ھۇجۇم قىلغان بۇ چېرىكلەر ئالدىغا كەلگەن ياغىنى چېپىپ دومىلىتىپ، بۇ تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە ئىدى. ياغىنى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا قىسماققا ئالدى.

قسماققا چۈشمەك باشقىلارنىڭ ھىيلە-مىكىرىگە ئالدىنىپ قامال قىلىنماق، تۇزاققا چۈشمەك: بۈگۈن ئاخشامۇ ھوشۇرلاپ نېمىشقىدۇر ئۆزى ئائىلىسىدە قېلىپ، گۇرۇپپا باشلىقىنىڭ ئالدىغا بوغالتىرنى ئەۋەتكەنىدى، دېگەندەك يەنە قىسماققا چۈشۈپ قالدى.

قسماق قۇرماق باشقىلارنى دامغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن تەدبىر ۋە ھىيلە ئىشلەتمەك: «ھەببەللى» دېيىشتى قىزلار ئۇ چەتتىن، قارىسام توختىخان قۇدام تۇرۇپتۇ، باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندۇق، ئۇلار،

بىزلەرگە تۇيدۇرماي قىسماق قۇرۇپتۇ.

قىسماق II ئى. پىشۇرۇلغان ئۇماچ، پولۇ، سۈت قاتارلىقلارنىڭ قازان گىرۋىكى ۋە تېگىدە قېتىپ قالغان قىرمىقى: ئاپام كاۋا بارىڭىدا ئەتىگەنلىك سۈتنىڭ قىسمىقىنى قىرىۋاتقانىدى.

قىسماق III سۈپ. قىسىلغان، قىسىق: ئۇنىڭ مونچاقلىق قالپاق ئاستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان قىسماق كۆزلىرى ئۇيقۇ باسقاندەك، بىر يۇمۇلۇپ، بىر ئېچىلىپ قوياتتى.

قىسماق IV پ ① كۈچ ياكى ئېغىرلىق بىلەن سىقماق، يىغماق: ئۇ كىشى ئارقىغا ئۆرۈلۈپ مېنى كۆردى-دە، ئىتتىك ئالدىمغا كېلىپ ئېھتىرام بىلەن قوش قوللاپ قولۇمنى قىستى. * چىشچى بىر قولىغا ئامبۇر، بىر قولىغا كىچىك بولقىسىنى ئېلىپ، ياقۇپجاننىڭ ئېزىق چىشىنى ئامبۇر بىلەن چىڭ قىستى. ② قورشاپ ئىگىلىگەن ئورنىنى تارلاشتۇرماق، يىغماق: مۇنداق پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان ئوت دەريانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىنمۇ كۆرۈندى، ئىككى تەرەپتىكى ئوت ئاستا-ئاستا بىزنى قىسىپ كەلمەكتە ئىدى. * ئالدىدىكى بىر توپ كىشلەر ۋارقىرىغانچە ئوردا قوۋۇقىنىڭ پەلەمپىيىگە يېقىنلاپ بارغانىدى، ئىككى ياندىكى چېرىكلەر ئۇلارنى قىسىپ كەلدى. ③ ئارىسىغا ئالماق: ئىككى تاۋۇزنى بىر قولتۇقتا قىسقىلى بولماس. * تاز گۈل تاپسا قىسقىلى جاي تاپالماپتۇ (ماقال). * بۇلبۇل سايراپ قىزىتقان بەزمە، گۈلنىڭ ھىدى ئۇرار دىماغقا. ئىككىمىزنى ئورىغان گۈلدىن، ئۈزۈپ بىردىن قىستۇق قۇلاققا. ④ تارايتماق، كىچىكلەتمەك، يۇمماق: قوشنىڭ قارىغۇ بولسا بىر كۆزۈڭنى قىس (ماقال). * — ناخشا دەمسىز؟ — دېدى بالا كۆزلىرىنى قىسىپ قاراپ تۇرۇپ، — تالىپ بوۋامۇ ناخشا ئېيتالايدۇ، مەنسۇر ئاكامۇ ئېيتىدۇ، مەنمۇ ئېيتالايمەن. ⑤ كۆچمە. پايدىلىق ئىمكانىيەتتىن مەھرۇم قىلماق، قىينىماق: سەن مېنى پۇلدىن قىسما! * ھوقۇق تارتىۋالغانلار بۇ ئائىلىنى گالدىن، جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن شۇنداق قىستىكى، ئۇلار بېشىغا چۈشكەن بۇ قىسمەتكە ئاران-ئاران چىداپ يۈرۈشتى. * بوۋاي ئۆلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى چوڭ خوتۇن بىلەن ئۇنىڭ توققۇز بالىسى ئۆي-بىساتلىرىنى پوكىنىغا بېسىپ، كىچىك خوتۇن بىلەن كەنجى ئوغلىنى ھەر تەرەپتىن قىسىپ خارلاپتۇ. ⑥ يىغىپ ياكى قىيسايتىپ مەلۇم ھالەتنى ئىپادىلىمەك (قۇيرۇق، بويۇن، مۈرە ھەققىدە): مەن ھەيرانلىق ئىچىدە مۈرىلىرىمنى قىستىم، تۇرسۇن ئاكا سائىتىگە قارىدى. * قۇيۇن چېقىمچى ئاڭلاپ بۇيرۇقنى، «لەببەي» دېگەنچە قىسىپ قۇيرۇقنى. ئايىقىزنى شۇئان تۇتماقچى بولدى، ئۆزىچە زەپەر قۇچماقچى بولدى.

قىساقدىماق پ. قىسماققا ئالماق: شاھ بەھرام مەجۇسى شۇ نىيەتتە ئەسەدنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ قىسماقداپ ئازابلاپ قامچىلاپتۇ.

قىسما-قىسما خىلمۇخىل، ياڭزىمۇ ياڭزا، ھەرخىل: تىندۇرۇۋەتكەن ئېھتىيات تومىسى ھەققىدە قىسما-قىسما گەپلەر بار، ئاڭلىسا ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك گەپ. * مىڭ تۈمەن قۇشلارمۇ ئۇن ئالار نەيدىن، جانلىنار دەريالار، تاغلار ھەيۋىسى. ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ قىسما-قىسما گۈل، كۆلىدۇ مۇزتاغدا ئاق قاز لەيلىسى.

قىسمەت ئى [ئە] ① <دىن> ئالدىدىن بەلگىلەپ قويۇلغان، پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك، تەقدىر: — ئىست ئادەملەر، ئىست ئادەملەر! — دېدى ئۇ خېلى ئۇزۇن جىمجىتلىقتىن كېيىن، — خۇدانىڭ بەندىلەرگە ئاتا قىلغان بۇ قىسمەتلىرىنى ھەربىر كۆرگىنىمە-

دە، ئون يىللىق ئۆمرۈم قىسقىرىپ كەتكەندەك بولدۇ. * ئەمدى سىلىگە بىر كىتاب ئېچىپ بېرەي، باشلىرىغا نېمە قىسمەت كېلىدۇ بىر ئاڭلاپ باقىسلا، قانداق؟ ② كەچۈرمىش، سەرگۈزەشت: – ئوغلۇم كومىسسار ئەخمەت ماڭا سېنىڭ ھەققىڭدە كۆپ نەرسىلەرنى، بولۇپمۇ بېشىڭغا چۈشكەن ئېغىر قىسمەتلەرنى تەپسىلىي ھېكايە قىلىپ بەردى. * مارجانبۇلاق-نىڭ بىپايان ئېتىزلىرىغا، بۈك-باراقسان باغلىرىغا، ئوت-گىياھلىرىغا ئۇنىڭ خۇشاللىقى ۋە قايغۇسى پۈتۈلگەن، شۇڭا ئۇنىڭ ھايات قىسمەتلىرىگە سىرداش بولغان مارجانبۇلاقنىڭ ئارامبەخش غۇر-غۇر شاماللىرى، ھاياتبەخش سۈزۈك سۇلىرى بۇ چىن ئىنساننىڭ باتۇرلۇق قىسسىنى سۆزلەپ كەلمەكتە.

قسمەتلىك سۈپ. قىسمەت بېشىغا چۈشكەن، قىسمەتكە ئىگە: ئۇلارنىڭ ھەممىسلا ئوخشاش قىسمەتلىك ئادەملەر بولۇپ، ناۋادا خوجايىنىنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويسا، ئىككىنچى كۈنى قانداق كۈن كەچۈرۈشنى بىلمەيتتى.

قسمەن ① رەۋ. مەلۇم دەرىجىدە؛ بىرقىسىم؛ بىرئاز: بۇ گەپ ئۇنىڭغا ئازراق دەرمان بەرگەندەك بولدى، كۆڭلىنى قىسمەن تىنجىتتى. * زىبا ئاكامنىڭ پىكىرلىرى قىسمەن توغرا. ② سۈپ. بىر پۈتۈنلۈكنىڭ مەلۇم ياكى ئاز بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان، جۈزئىي: قىسمەن ھاۋا رايى. * قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا تۈركىي تىللارغا ئورتاق تىل ئامىللىرى ئاساسىي قىسمىنى تەشكىل قىلغاندىن تاشقىرى، ئۇيغۇر تىلىغا خاس قىسمەن تىل ئامىللىرىمۇ بولغان. // ئۇلارنىڭ قىسمەنلىرى يېزىنىڭ جاپاسىغا كۆنەلمەي قايتىپ كەلگەن كىشىلەر ئىدى. * بەزىلىرىگە بۇ گەپ تازا ياراپتۇ، قىسمەنلىرى ئاڭا قورقۇپ قاراپتۇ.

قسمەن تۇتۇلۇش <ئاستر> ئاي ۋە كۈننىڭ قىسمەن تۇتۇلۇشىغا قارىتىلىدۇ.

قسمەن سۈپەت ئۆزگىرىشى <پەلس> شەيئىدە ئومۇمىي سان ئۆزگىرىشى داۋامىدا يۈز بېرىدىغان، توپ خاراكتېرىدىگە تەسىر يەتمەيدىغان ئۆزگىرىش ياكى قىسمەن دائىرىدە بولىدىغان سۈپەت ئۆزگىرىشى.

قسمەن ماس مۇناسىۋەت <لوگ> ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مۇناسىۋەت. بۇنىڭدا ئىككى ئۇقۇم ھەجىم جەھەتتىن بىر-بىرىگە قىسمەن توغرا كېلىدۇ.

قسمەن ھەجىملىك <لوگ> بىر ھۆكۈمدە ھۆكۈملەنگۈچى ياكى ھۆكۈملىگۈچى ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھەجمى بويىچە كەلمەي، بىر قىسىم ھەجمى بويىچە كېلىش. مەسىلەن، «بەزى ئىشچىلار كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى» دېگەن ھۆكۈملەنگۈچى ئۇقۇم قىسمەن ھەجىمدە كەلگەن. چۈنكى ئۇنىڭدا ئىشچىلارنىڭ بارلىقى ئۈستىدە ئەمەس، بەلكى بىر قىسمى ئۈستىدە پىكىر بايان قىلىنىدۇ.

قسمەنلىك ئى ① بىر پۈتۈنلۈكنىڭ ئانچە چوڭ، جىددىي، مۇھىم بولمىغان بۆلىكى ۋە مۇشۇنداق ئەھۋال، ھالەت؛ ئايرىملىق: بۇ – پۈتۈن دۆلەتكە، پۈتۈن جەمئىيەتكە قارىتىپ ئېيتىلغان سۆز، دەرۋەقە مەلۇم بىر كىشى، مەلۇم بىر كونكرېت ئورۇن، مەلۇم بىر قىسمەنلىك ئۈچۈن ئېيتقاندا، قاراڭغۇ تەرەپ چوڭراق بولۇشى، ئاساسلىق بولۇشى مۇمكىن. * بۇ مەسىلىگە بىر تەرەپلىمە قاراش ياكى قىسمەنلىكنىلا كۆرۈپ ئومۇمىيەتنى كۆرمەسلىك، دەرەخنىلا كۆرۈپ ئورماننى كۆرمەسلىك دەپ ئاتىلىدۇ. ② <لوگ> جۈزئىيلىك.

قسىپ «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: قىسىپ داۋالاش ئۇسۇلى.

قىسىپ داۋالاش ئۇسۇلى <تىب> ئۆپكە تۇبېركۇليوزىنى داۋالاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا كۆكرەك بوشلۇقى ۋە قورساق بوشلۇقىغا سۈنئىي ئۇسۇلدا ھاۋا تولدۇرۇش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۆپكىنىڭ كېسەللەنگەن قىسمى قورۇلۇپ، ھەرىكىتى ئازايتىلىدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق تەدرىجىي ساقايتىلىدۇ.

قىسىر ئى <زوئول> چىشى ھايۋانلارنىڭ بوغاز بولالماي قالغان چېغى.

قىسىر قالماق <زوئول> چىشى ھايۋانلار بوغاز بولالماي قالماق: ئۇ ساغلىقلارنى «قىسىر قالمىسۇن» دەپ چارۋىچىلىق مەيدانىدىن مەخسۇس بىر ئالىي سورتلۇق قوشقار ئېلىپ كەلدى.

قىسىرماق (توغرىسى: قىرماق) ← قىرماق.

قىسىش «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: قىسىش تاختىسى.

قىسىش تاختىسى <بىن> نەرسىلەرنى قىسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاختا. كۆپىنچە ياغاچ ياكى مېتالدىن ياسىلىدۇ.

قىسىشتۇرماق پ. يىغىپ، قىسىپ قىسىق ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ قىسماق: دوختۇر كېسەل ئالدىغا تاشلاپ قويغان لۇغەتنى ئېلىپ كۆزەينىكى تۆپىسىدىن كۆزلىرىنى قىسىشتۇرۇپ قارىدى.

قىسىشماق «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئالدىدا قول قىسىشار، ئارقىدىن تاش ئېتىشار (ماقال). * بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغانلار ھەيران بولۇشۇپ مۈرىسىنى قىسىشىپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بىر-بىرىگە قاراشتى.

قىسىق سۈپ ① قىسىلغان: ئۇنىڭ بويىنى قىسىق. ② كىچىكلىتىلگەن، قىسىلغان ھالەتتە يۇمۇق، سەل يۇمۇلغان: خەتنىڭ بۇ يېرىگە كەلگەندە مۇسۇلمانقۇل بېشىنى كۆتۈردى. ھازىر ئۇنىڭ كىرپىكسىز قىسىق كۆزلىرىدە ئوتلار يانماقتا ئىدى. * قوڭغۇراق ئاتا شۇنچىلىك قېرىغان ئىدىكى، مەن ئۇنى ھەممە نەرسىگە مۇلايىملىق بىلەن بىر خىللا كۈلۈپ قارايدىغان قىسىق كۆزلىرىدىكى ئاشۇ مېھرىلىك ئۇچقۇنلاردىن ئارانلا تونۇدۇم.

قىسىلىق ① سۈپ. قىسىپ قويۇلغان، قىسىلغان: زامانەمنىڭ قەلبى ئاتەش قىزىمەن، بەخت گۈلى قولۇمغا قىسىلىق. شادلىقىم-ئەل شادلىقىغا چېتىقلىق، سەنمۇ ئەلنى رازى قىلساڭ سۆيىمەن! ② ئى. قىسىلغان، قىسىق ھالەت: ئۇنىڭ كۆزىنىڭ قىسىلىقى ئەيىب ئەمەسقۇ؟! ھەر نېمە دېگەن بىلەن، قارىغۇ ئەمەس-دە!

قىسىلاچ ئى. دىئال. قىساڭ، قىلسىلچاق:

قىسىلچاق ئى ① يانلىرىدىن قىستالغان ئارىلىقتىكى كىچىككىنە بوش ئورۇن، يوچۇق: ئۇ، باشتىلا، ئادىل كىرىپ كەتكەندىن كېيىن تولۇق يېپىلمىغان ئىشىكنىڭ قىسىلچىقىدىن مارىغانلىقىنى ئېيتىپ سالدى. * چوڭ تاشنىڭ قىسىلچىقىدىن چىقىۋاتقان ئاپئاق ئارشاڭ سۈيى فونتان بولۇپ بىرنەچچە جاڭ يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ، ئاندىن سىم-سىم يامغۇرغا ئوخشاش يېيىلىپ كىچىك بىر كۆلگە چۈشكەن. ② ئەركىن ھەرىكەت قىلغىلى بولمايدىغان تار يەر، قىستىلاڭ: مەن بىر قىسىلچاقتا قىسىلىپ قالغاندەك، ھاڭغا دومىلاپ كېتىپ بىر تال دەرەخ يىلتىزىغا ئېسىلىپ قالغاندەك ياكى پارتلاپ تۈگەش ئالدىدا تۇرغان مۇئەللەقتىكى شارغا ئوخشاش بولۇپ قالغاندىم.

قىسىلدۇرماق «قىسىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: —ھەي خۇدايا، ھالىمنى كۆرۈپ تۇرىسەن، ھالىم مانا مۇشۇنداق خاراب، بەدىنىمنىڭ ئالدىدا قىسىلدۇرغۇچە، ئۆزۈڭلا يۈز تەڭگە بەرسەڭ! بېرىۋېتىشكە كۆزۈڭ قىيمىسا، قەرزگە بولسىمۇ مەيلى، —

دەپتۇ ئەپەندىم.

قىسلماق ① «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا بىردىن پەرىزاتنىڭ «ئىنكاس» لىرى ئېسىگە كېلىپ يۈرىكى قىسىلىپ كەتتى. * ئەتراپقا تۈزۈك بىر قاراشقىمۇ ئۈلگۈرمەستىن دىمىغىغا شۇنداق بىر سېسىق پۇراق ئۇرۇلدىكى بىردىنلا، كۆڭلى ئاينىپ نەپسى قىسىلىپ، قۇسۇۋەتكىلى تاس قالدى. ② «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھويلىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى سولاقخانىدا تەرەپكە كىشىلەر قىسىلىپ بېرىپ، بىر-بىرىنىڭ مۈرىسىدىن بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراۋاتاتتى. ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ كەمچىللىكىدىن قىينالماق، شۇ نەرسىگە موھتاج بولماق، قىيىنچىلىق تارتماق: ئەمەلىيەتتە، بۇ مەسىلىنىڭ ئوتتۇرىغا چۈشكەنلىكىدىن تۆمۈر خەلپە ناھايىتى خۇشال ئىدى. چۈنكى، بۇ كۈنلەردە قوزغىلاڭچىلار ئاشلىق ۋە باشقا لازىمەتلىكلەردىن قىسىلىپ تۇراتتى. ④ كۆچمە. خىجىل بولماق، ئۇيالماق: ئۇ ھەممە ئاغىنىلىرىنىڭ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ پىيادە قالغىنىغا ھەدىسىدىن قىسىلىپ، بەك خىجالەت بولدى. * — ياتقىمدا بىر كارىۋات بوش، ئۇنىڭ ئۈستىگە، قارىغا، بۇ ئەرلەرنىڭ ياتقى ئەمەسمۇ، قىسىلىپ قالسىز، يۈرۈڭ تارتىنماڭ.

قىسلىشماق «قىسلماق» پېئىلى ② نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كىشىلەر قىسىلىشاتتى، كۈلۈشەتتى، راستتىنلا قىزىغان، جانلانغان بىر جاھاندى. * ئۇ بۇنىڭ يەر ئاستى ئۆي ئىكەنلىكى ۋە بىرنەچچە گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ بىر بولۇڭغا قىسىلىشىپ تىقىلغانلىقىنى بايقىدى.

قىسىم I ئى [ئە] ① پۈتۈننىڭ تەركىبى، ئورگاننىڭ بۆلىكى ياكى ئۈلۈشى: پۇلنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى. كادىرلارنىڭ بىر قىسمى. * تۆمۈر خەلپە خەتنىڭ بۇ ئاخىرقى قىسمىنى باشقىلارغا ئوقۇپ بەردى. * ئۇنىڭ ئېتىز ئەمگىكىدىن بوشىغان ۋاقتىنىڭ كۆپ قىسمى ئاشۇ يېزا مەدەنىيەت ئۆيىدە ساز چېلىش، ئۇسسۇل ئويناش، كىتاب-گېزىت كۆرۈش ئىشلىرى بىلەن ئۆتەتتى. ② <ماشىن> ماشىنا، مېخانىزم، ئىنشائات ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەشكىل قىلغان بۆلەكلەرنىڭ ھەر بىرى؛ دېتال: تراكتورنىڭ ئېھتىيات قىسىملىرى. ③ <ئەد> ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان ئالاھىدە بۆلىكى؛ بۆلۈم، باب: ئۈچ قىسىمدىن ئىبارەت بولغان رومان. ئىككى قىسىملىق كىتاب. * «جاڭغىر» نىڭ كىرىش قىسمىلا مىڭ مىسرادىن كۆپ، جەمئىيسى 50 قىسىمدىن ئاشىدۇ. ④ <ھەرب> ئارمىيە، قوشۇن: قىسىمغا كىر- مەك. قىسىمغا قايتماق. ⑤ <ھەرب> ئارمىيە ياكى قوراللىق كۈچلەر تەركىبىدىكى ئالاھىدە بۆلۈم، بۆلۈنمە ياكى بىرىكمە: مىنامىيوتچىلار قىسمى. قىسىم كوماندىرى. ئاتلىق قىسىم. پىيادە قىسىم. ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىم. * مەلۇم قىسىمدا بىر يىل ئىچىدە خەلق ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بەرگەنلەر 23 مىڭ ئادەم قېتىمدىن كۆپرەككە يەتكەن.

قىسىم تۈرى <ھەرب> ئارمىيىنىڭ ئىچكى جەھەتتىكى بۆلۈنمىلىرى. مەسىلەن، قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ پىيادە قىسىم، توپچى قىسىم، برونېۋىك قىسىم قاتارلىق تۈرلىرى بولىدۇ.

قىسىم II ئى. دىئال. زۇلۇم، سىقىق.

قىسىملىق سۈپ. قىسىملارغا بۆلۈنگەن، بىرقانچە قىسىمدىن تەركىب تاپقان: كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى.

قىسنچىلىق ئى. بىرەر نەرسىدىن قىسىلغان، قىينالغان ھالەت، قىيىنچىلىق، موھتاجلىق: — كىشىدە مەردلىك بولسا، — دېدى ھېكمنۇر

بىلجىرلاپ، – قىسىنچىلىق بولمايدۇ، ئۆتكەندە سىلەرگە ئۆيۈمدە بىقىپ كېلىۋاتقان قويلىرىمدىن ئىككىنى سېتىپ پۇلىنى خەجلەپ بەردىم.

قىسىنماق پ ① بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەتنى قىلىشقا پېتىنالماي تارتىنىپ، قورۇنۇپ تۇرماق، سىقىلماق: ئۇزۇندىن بېرى بىر-بىرىگە تەلپۈنۈپ كەلگەن ۋە قەلبىدىكى سۆزلەرنى ئېيتىشنى خالىغان يۈرەكلەر بۇنداق ئازادە، كۆركەم يەرلەردە يەنە نېمىشقا قىسىنىدۇ-ھە؟ * خۇددى ئۆتكەن-كەچكەنلەر مېنىڭ قىز ساقلاپ تۇرۇۋاتقانلىقىمنى بىلىپ بولغاندەك، ھەربىر يولۇچىدىن قىسىندىم، قورۇندۇم. ② ئۆز نەپسىدىن كېچىپ بىرەر نەرسىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ قويماق، تۇگۇنمەك: قىزىم گۆلەندەمنىڭ مېنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدۇ، مەن بولمىسام، قىسىنىپ گېلىدىن بىر قوشۇق سۇمۇ ئۆتمەيدۇ. * – ئانا، – دېدى لۇتپۇللا مومايغا، – مەن ھازىر سەپەر ئۈستىدە، سىزگە مۇشۇ ئىككى سەرگەزنى قىسىنىپ ئېلىپ كەلدىم. كۆڭلەك كىيەرسىز، ئامان-ئېسەن بولساق يەنە كۆرۈشەرمىز.

قىسىي سۆپ. دىئال. تېگىشلىك ئۆلۈشكە ئېرىشەلمىگەن، مەھرۇم قالغان.

قىسىي قالماق دىئال. سىرتتا قالماق. مەھرۇم قالماق.

قىش ئى. تۆت پەسىلنىڭ تۆتىنچىسى، كۈزدىن كېيىنكى، ئەتىيازنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، يەنى سوغۇق مەزگىل. مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 7-نويابىردىن 21-يانۋارغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: قىش پەسلى. قىشتىن چىقماق. * قىش غېمىنى يازدا يە، ياز غېمىنى قىشتا يە (ماقال). * ئۇنىڭ ئاتىسى قىش كۈنلىرى ھارۋا بىلەن، ياز كۈنلىرى ھارۋا كىرەلمەيدىغان تاغنىڭ ئىچكىرىسىدىن ئېشەك بىلەن ئەمەت بەگنىڭ ئوتۇنىنى توشۇيتتى.

قىشتىن چىقماق قىشتىن سالامەت ئۆتۈپ ئەتىيازغا ئۇلاشماق: قىشچە ئاشقان-تاشقاننى يەپ قىشتىن چىقىدۇ.

قىشايماق (توغرىسى: قىيسايماق) ← قىيسايماق.

قىشقى سۆپ ← قىشلىق.

قىش-قىراۋ قىش ۋاقتى، سوغۇق ۋاقىت: 80 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان ئادەم بۇ قىش-قىراۋدا تەنزە ئاچمەن، پۇل تاپمەن دەپ جېنىڭلارنى قىيناپ نېمە قىلىسىلەر؟! * – ھە، ھە، بۇ سىزغۇ؟ – دېدى ھارۇن ئاكا ۋە ئىككى قولىنى سۇنۇپ داۋۇت بىلەن قول ئېلىشىپ ساقلىنى سىلىدى، – تۇگمەنگە كېتىۋاتىمەن، قىش-قىراۋ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ، قىشنىڭ غېمى داۋۇت ئۇكام.

قىشقىل ئى. دىئال. كىسلاتا.

قىشلاتماق «قىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىشلاشماق «قىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىشلاق ئى. چارۋا-ماللار ۋە پادىچىلار قىشتا قىشلايدىغان جاي، قىشلىق يايلاق: ئۇ دەريا بويىدىكى مالچىلارنىڭ قىشلاقلىرىغا باردى. مالچىلار تاغقا كۆچۈشكە جىددىي تەييارلىنىۋاتاتتى. * ياڭراپ كەتتى ئازادلىق شوئارلىرى ھەر ياندىن. شەھەر، يېزا ۋە قىشلاق، ھەتتا خاڭدىن، خاماندىن.

قىشلايدىغان «قىشلىماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: قىشلايدىغان زىرائەتلەر.

قىشلايدىغان زىرائەتلەر كۈزگى بۇغداي، قاتارلىقلارغا ئوخشاش كۈز پەسلىدە تېرىلىپ، يۇمران مايسسى قىشتىن ئۆتۈپ، 2-يىلى ئەتىيازدا ياكى ياز پەسلىدە ئورۇۋېلىنىدىغان زىرائەتلەر.

قىشلىق ① سۆپ. قىشقا ماسلاشقان، قىش

ئۇچۇن تەييارلانغان ياكى بەلگىلەنگەن، قىشتا ئىشلىتىلىدىغان ياكى ئىشلەيدىغان: قشلىق كىيىم. قشلىق تەتىل. قشلىق سۇ قۇرۇلۇشى. قشلىق قوغۇن. * بۇ بىزنىڭ قشلىق ئىشلىرىمىزغا ئانچە تەسىر قىلمىمۇ كەتمەيدۇ. * نىياز دورغا شۇ كۈندىن ئېتىبارەن، قىزبەگ غوجىنىڭ مېھمىنى سۈپىتىدە بەگ-غوجىلارنىڭ قشلىق مەشرەپلىرىدە ئويۇن-تاماشىغا غەرق بولۇپ كەتتى. ② ئى. قىش داۋامىدا يېيىش-ئىچىش، ئىشلىتىش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان نەرسە: يارىم ماڭا ناز قىلۇر، ئاچىل، دادەي، كۈلۈپ مېنى ماز قىلۇر، ساچىل. يار قەدرىنى بىلمەيسەن، ئاچىل، ئاچىل گۈل ساچىل، قشلىقىڭنى ياز قىلۇر ئاچىل.

قشلىق بىخ <بوت> مۆتىدىل بەلباغدىكى ئۆسۈملۈكلەر قىشتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ھاسىل قىلىدىغان بىخ. سىرتىنى تەڭگىچە يوپۇرماق ئوراپ، قوغداش رولىنى ئوينايدۇ. باھار پەسلىدە تەڭگىچە يوپۇرماقلارنى تاشلاپ، ئۆسۈپ گۈل ياكى يوپۇرماق ھاسىل قىلىدۇ.

قشلىق تەتىل <مائار> مەكتەپلەرنىڭ قىشتا دەرس توختىتىپ دەم ئېلىش ۋاقتى. ئادەتتە بىرىنچى، ئىككىنچى ئايلاردا بولىدۇ.

قشلىق تەنھەرىكەت <تەن> تەبىئي ياكى سۈنئىي مۇز، قار مەيدانلىرىدا ھەر خىل ئەسۋاب-سايمانلار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان تۈرلۈك تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە مۇز ئۈستى تەنھەرىكىتى ۋە قار ئۈستى تەنھەرىكىتى دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

قشلىق سىپورا <بئول> دات كېسەللىك زەمبۇرۇغىنىڭ قشلايدىغان سىپورىسى.

قشلىق كۈن توختىشى <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 22-سى. مىلادىيە 21-ياكى 23-دېكابىردىن باشلىنىدۇ.

قشلىق لىمون <بوت> ئالمىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى ياپىلاق، رەتسىز بەش بۇرجەك شەكىلدە كېلىدۇ. پوستى قېلىنراق، ئەسلىي رەڭگى سۇزۇك كۆك، ئاپتاپ تەگكەن تەرىپى سۇس قىزىرىدۇ. گۆشى ئاق، قاتتىق، چۇرۇك، شىرىنلىك، تەمسىزرەك.

قشلىق موگۇ <بوت> كاشتان، دۇپ دەرەخلىرىنىڭ ئاساسىي غولىدا پارازىت ياشايدىغان موگۇ. زەمبۇرۇغ قالپىقىنىڭ سىرتقى يۈزى قارا قوڭۇر، زەمبۇرۇغ سىپى ئاق. تۈرلىرى كۆپ. ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، تەمى ياخشى.

قشلىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى <تەن> قشلىق تەنھەرىكەت تۈرى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى. 1924-يىلدىن باشلاپ ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلىغان. ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى بىلەن ئوخشاش بىر يىل ئىچىدە ئۆتكۈزۈلىسمۇ، مۇسابىقە تۈرى ۋە پەسىل جەھەتتە پەرق قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش، تېز مۇز تېيىلىش، قار تېيىلىش، چانا تېيىلىش، قار ماشىنىسى، مۇز توپ قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

قشلىق ئۇيقۇ <بئول> ← **ئۈچەك.**

قشلىق يايلاق ← **قشلاق.**

قشلىقى رەۋ. قىش پەسلىدە، قىشتا: بۇ بالا تەگكۈر پەيدا بولۇپ، ئالتە-يەتتە ئاي ئىچىدە ئونچە ياشنى ئۇرۇپ ۋە قشلىقى سوغۇققا قويۇپ ئۆلتۈرۈپ بولدى. * تۇنىياز ئاكا يازلىقى يەر تېرىپ زىرائەت پەرۋىش قىلسا، قشلىقى ئوغۇت يىغاتتى.

قشلىماق پ. بىرەر جايدا قىشنى ئۆتكۈز-

مەك، قشتا بىرەر جايدا تۇرۇپ قالماق:
باھار شاماللىرى دالا، قىر-تىرگەن بويلىرىدا
قىشلاپ چىققان قۇرۇق ئوت-چۆپ، قاقشال
گىياھلارنى لەرزان تەۋرەتتى. * قەشقەر-
دىن چىققان باللار، لەنتەيزىدە ئىشلىدۇق.
زالىملارنىڭ دەستىدىن، خاڭ تېگىدە قىشلىدۇق.

قشۇياز قىش ۋە ياز: تۈنىياز ئاكا قشۇ ياز
شۇ ئوغلى بىلەن دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى
قىلاتتى.

قشچە رەۋ. قىش مەزگىلىدە، قىش
داۋامىدا، قىش بويى: يەنە تۆت-بەش
كۈندىن كېيىن مەنمۇ كېلىمەن، قىشچە
ئەزالارنى ئۆگىنىشكە ئويۇشتۇرمساق بولمايدى-
غان ئوخشايدۇ. * ئەزالار قىشچە قوتانلاردىن
ئوغۇت توشۇدى.

قش-ياز قىش ھەم ياز، يىل بويى: ئۇ
كۆل رەڭ يۇڭ رەختتىن تىكىلگەن شىمنى
قىش-ياز ئۈستىدىن چۈشۈرمەي كىيىۋالىدىغان
بولدى.

قىغچى ئى. قىغ يىغىدىغان، توپلايدىغان
كىشى: مەن قىسمەت چورۇق بۇ ئادەملەردە
بىر گەپ بار. قانداقمۇ قىغچى بولسۇن دېگەن
گۇمان بىلەن ئارقامغا نەچچە رەت قاراپتىمەنۇ
«توختىغىنا توختىئاخۇن، بىر سوراپ كۆرەي-
لى» دېمەپتىمەنا!

قىغسىز سۈپ. ئوغۇتى يوق، قىغ تۆكۈلمىگەن:
قىغسىز يەر- پۇلسىز ئەر (ماقال).

قىغ-قات دىئال. قىغ ۋە قىغ ئورنىدا
ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەر.

قىغلاتماق «قىغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى: ئايىسخان بىر مال سويۇپ
كۆيئوغۇللىرىنى چاقىرىپ ئوسا قىلغان يەرلىرىنى
قىغلىتىپتۇ.

قىغلاشماق «قىغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك
دەرىجىسى.

قىغلىق ① سۈپ. قىغى بار، قىغلانغان:
قىغلىق ئېتىز. قىغلىق يەر. ② ئى. قىغ
دۆۋىلەنگەن، قىغ بىلەن قاپلانغان
جاي: – ئىككىڭنىڭ دېمەكچى بولغان سۆزلى-
رىڭ، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىڭ ئوخشاش
تۇرسا، يەنە قىغلىقتىن قۇرت تېرىۋېتىپ
سوقۇشۇپ قالغان خورازدەك ھۈرپىيىشسەن،
دېدى، – سەلەي نىجاتقا دېۋەيلەپ. *
گايىت بىلەن سەمەت بازاردىن چىقىپ
قىغلىققا دۆۋىلىگەن يەرلىك ئوغۇتلىرىنى ئېتىز
بېشىغا يۆتكەشكە تۇتۇش قىلدى.

قىغلىماق پ. قىغ تۆكۈپ قۇۋۋەتلەندۈرمەك:
قىغلىساڭ تېرىلغۇ بولار (ماقال). * كۈزدە
بۇغداي تېرىشتا، ئوسا قىلدۇق، قىغلىدۇق.
يەرگە ئۇرۇق سېلىشتا، ئۇرۇقنى بەك خىللىدۇق.

قىق تەق. ئادەم تامىقىنى چەككىدە
چىقىدىغان ئاۋاز: جۇمە تامىقىنى چېكىپ
ئاباسقا مەنستىمەسلىك بىلەن تىكىلىپ مۇنداق
دېدى: – ئەگەر سادىقنىڭ لايىھىسى قوبۇل
قىلىنىدىغان بولسا، ھىم، مەن بۇ يەردىكى
باش تېخنىكلىق ۋەزىپەمدىن ۋاز كېچىمەن، قىق.

قىقۇ-ماچۇ دىئال. ئولاش-چولاش.

قىڭراق ئى. گۆش، خېمىر قاتارلىقلارنى
كېسىدىغان تىغى ئۇزۇن، كەڭ، بىر ئاز
ياي شەكلىدىكى پىچاق: پەگاھدا تىزلىنىپ
ئولتۇرۇپ ئېلىقۇل ھەدەپ جادۇ، قىڭراقنى
تاشقا سۈركەپ بىلەۋاتاتتى.

قىڭراق بۇرۇن قىڭراققا ئوخشاش ئېگىلى-
گەن ۋە قىرلىق بۇرۇن.

قىڭراق سۆڭەك <ئانات> ← **پاقالچاق
سۆڭىكى.**

قىڭراقتۆش سۈپ [قىڭراق+تۆش] بەك كەمبە-
غەل، يالاڭتۆش.

قىڭغايتماق «قىڭغايماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چىنىلەرنى
شىرەگە قويۇپ قاپاقنى قىڭغايتۇندى، بۇلدۇق-
لىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ چىنىگە چاي قۇيۇلدى.

قىڭغايماق پ ① بىرەر تەرەپكە ئېگىلىپ، يانتۇلىشىپ تۇرماق، قىيسايماق: تەختىراۋان قىڭغىيىپ ۋاڭ پەسكە دومىلاپ كەتتى. ✱ كونا تاغلارنىڭ ئارقىسىغا قىڭغايدى، گۈل رەڭگىگە كىردى قىزغۇچ ئۇپۇقلار. كەچكى سالقىن ئۇرغۇپ كەلدى دەريادىن، جىلغىلاردا پەسلەپ قالدى بۇلۇتلار. ② كۆچمە. بىر تەرەپكە قىيسىيىپ يېنىچە ياتماق، سۇنايلانماق: گۈزەلئاي جۇۋىنى بېشىغا قويۇپ قىڭغايدى-دە، بالىسىنى ئويلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى. ✱ ماڭا بەلگىلەنگەن ياتاققا چىقىپ كارىۋاتتا قىڭغايغان بولساممۇ خېلىغىچە ئۇيقۇم كەلمىدى.

قىڭغىر سۈپ ① تۈز سىزىق بويىلاپ يۆنەلمىگەن، ئەگرى: ئۇ قەدىمكى ياغزىدا تىكىلگەن قىڭغىر ياقىلىق خەسە كۆڭلىكىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈگمىسىنىمۇ ئېچىۋەتكەنىدى. ✱ تار، قىڭغىر كوچىدا كېلەتتى سادىر، قاپلىغان يېزىنى ئېغىر جىمجىتلىق. يوپۇرماق شىلدىرلاپ ئەنسىزلىك بىلەن، بۇ يۇرتنىڭ باغرىدا گويا تىت-تىتلىق. // ئۇ قانچە ئالدىراپ، كوچەپ ھەرە تارتقانچە بىردەم قىڭغىر كېتەتتى ياكى تولغىشىپ قېلىپ ماڭمايتتى. ② بىر تەرەپكە قىڭغايغان، قىيسايغان: ئۇ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان ئاپئاق ئاقارتىلغان دېھقان ئۆيلىرى، يېزامنىڭ بۇندىن نەچچە يىل بۇرۇنقى قىچقارسا ئۈن يەتمىگۈدەك يەردە كۆرۈنىدىغان، چوڭ-چوڭ چالمىلار بىلەن سېلىنغان، ئۈستى قوناق شېخى ياكى يېكەن بىلەن يېپىلغان قىڭغىر ئۆيلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. // بىز ئىشخانا ھويلىسىغا كىرىپ بېرىشىمىزغا بىر ئىشكتىن تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، سېرىق پەلتۇنى يېپىنچاقلىغان ئورىكوز ئادەم چىقىپ قالدى. ③ كۆچمە. ئالدايدىغان، ھىيلە-نەيرەڭ ئىشلىتىلگەن، ساختا: قىڭغىر ئىش قىرىق يىلدىن كېيىنمۇ بىلىنەر (ماقال). ✱ قىرىق كىشى بىر ياق، قىڭغىر كىشى بىر ياق (ماقال). ✱ قوغلىغىن ئۆزۈڭدىن نېرىغا غەمنى، ئۈمىدسىز قىلىدۇ غەملەر ئادەمنى. ئەل بىلەن بىللە كۆل، بىللە ئىشلىگىن، بىر ئادەم تۈزەلمەس قىڭغىر ئالەمنى. ④ كۆچمە. بىر ئەزاسى بىر تەرەپكە قىڭغايغان: ئۇلارنىڭ بىرى قىڭغىر، بىرى كور، بىرى كېكەچ، بىرى دوك، بىرى چولاق، بىرى كەمشۈك ئىكەن. ✱ تەشەككۈر، جان بەردىڭ يەتتە ئەزا ساق، ھېچكىمدىن كەم، ئەمەس، يا قىڭغىر، ئاقساق، توزىماس، خورىماس ئەقىل، بىلىمنى، بۇ تەشنا يۈرەككە سىڭدۈردۈڭ شۇنداق.

قىڭغىر تۇمشۇق قىليورغا <زوئول> قىليورغىنىڭ تۇمشۇقى قىڭغىر بولىدىغان بىر خىلى.

قىڭغىر دەسسىمەك يامان يولغا ماڭماق: – بۇنىسى ماڭمۇ قاراڭغۇ، – دېدى زىۋىرشا. – ئەمما شۇنىسى ئېنىق: ھەممىنىڭ كۆزى ئاۋۋال ساڭا چۈشىدۇ، قىڭغىر دەسسىسەڭلا سېنى پۈتلاشتۇرىدۇ. ✱ داداڭغا ئېيتىمەن، داداڭغا ئوقۇش پۈتكۈزمىگۈچە قىڭغىر دەسسىمەيمەن دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدىڭغۇ!

قىڭغىر قوللۇق قىلماق ئەگرى قوللۇق قىلماق، ئوغرىلىق قىلماق: ساۋىرئاخۇن كىرەمئاخۇنغا مۇنداق دېدى: – ئۇنى توغرا يول بىلەن تەربىيلەشنىڭ ئورنىغا بەزى بولمىغۇر قىلىقلارنى ئۆگەتتىڭىز، ھاراق ئىچىدىغان بولدى. قىڭغىر قوللۇق قىلسا، توسماقتا يوق ئالقىشلىدىڭىز، شۇڭا بەزى ئىشلاردا سىزدىنمۇ ئاشۇرۋەتتى.

قىڭغىر گەپ خاتا، ناتوغرا گەپ؛ ياپتا گەپ: مۇبادا ئەدەبىي يىگىتلەرنىڭ ئېغىزىدىن بىرەر قىڭغىر گەپ چىقىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ئىلمىي ھالدا شۇنداق ئەدىبنى بېرىدۇكى، ئۇنى ئىككىنچى ئېغىز ئاچالماس قىلىۋېتىدۇ.

قىڭغىر گەپ قىلماق ← **ياپتا گەپ قىلماق**: نۇرۇم: — بىزمۇ ئادەمدە، قىڭغىر گەپ قىلماي تۈزلا گەپ قىلسا ئاڭلاۋېرىمىز، — دېدى.

قىڭغىر ئېغىز بېلىقلار <زوئول> بېلىقلار-نىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تېنى ئۇزۇنچاق، سەل ياپىلاق، ئېغىزى چوڭ، قىيپاش، قۇيرۇق پالاقچىسى يۇملاق. دېڭىزدا ياشايدۇ.

قىڭغىر يول خاتا، ناتوغرا يول، ئەگرى يول: — ئەپەندىم، ئويلىسام خىجىل بولىمەن، ئۆزۈمنى قورقۇنچلۇق، يامان چۈش كۆرۈپ ئويغانغاندەك سېزىمەن. ھەي، مەن باسقان ئاشۇ قىڭغىر يوللار — ھە؟ — دېدى ئەمەت ئۇستا، ئاندىن مۇتەللىپ بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ خوشلىشىپ، ئالدىراپ ئۆز يولىغا كەتتى. * ئاشۇ شۇم تۇل ئوغلىغا، (باشتا كۆڭلى توغرىغا)، كۆرسەتكەچكە قىڭغىر يول، ئايلىنىپتۇ ئوغرىغا.

قىڭغىر-سىڭغىر ئۇ يان-بۇ يانغا قىڭغايغان، ئەگرى-بۈگرى: ئۇنىڭ بۇ ئىلتىماسىدىن، خەتلىرى قىڭغىر-سىڭغىر بولسىمۇ، قەلبىنى تەشكىللىگە تاپشۇرغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى. * ئىش تەكشۈرۈپ شۇ چاغ ئازادەم، كېلىپ قالدى بۇندا تۇيۇقسىز. قىڭغىر-سىڭغىر گۈللەر، سىزىقلار، چىگكەن تۈۋت شۇنچىلا ئېگىز.

قىڭغىر-قىيسىق ← **قىڭغىر-سىڭغىر**: ئۇنىڭ بىرىنچى بولۇپ قىلغان ئىشى ئۆي تاملىرىنىڭ ئىچى-تېشى، ھەتتا ھارۋا شوتىسىغىچە قىڭغىر-قىيسىق ھەرپلەر بىلەن ئۇزۇندىلەرنى يېزىش بولدى. * سادىق لەمپىلىك كوچا، قىڭغىر-قىيسىق ئۆيلەر، سۇ يىغىلىپ قالغان ئېتىزلىقلارنى تېزلا ئارقىدا قالدۇرۇپ چوڭ يولغا ئاسانلا چىقىۋالدى.

قىڭغىرلىق «قىڭغىر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ خەتنىڭ قىڭغىرلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەر ھالدا چىرايلىق ئىدى.

قىڭغىر-مايماق قىڭغىر-سىڭغىر: ئۇنىڭغا نىسبەتەن، بۇ يېزىدىكى قىڭغىر-مايماق يوللارنىڭ ئورنىنى تانابتەك تۈز يوللار ئېلىشى چوڭ بىر ئۆزگىرىش بىلىندى.

قىل ① ئى. بەزى ھايۋانلارنىڭ قۇيرۇقى ياكى يالىسىدىكى تۈكى، چاچ، يۇڭ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: خېمىردىن قىل سۇغۇرغاندەك. * ئۇ جايغا بېرىپ ئاتتىن چۈشكەندىن كېيىن، ئاتنىڭ بىر تال قىلىنى ئېلىپ قېلىپ، ئاتنى ياندۇرۇۋەت، قىل بېشىڭغا يەنە كۈن چۈشكەندە لازىم بولىدۇ. * تەگمەيدۇ باتۇرلار، خەلقىمنىڭ بىر تال قىلىغا، ئۇلارنىڭ ئادىللىقى، داستان كۆپىنىڭ تىلىدا. // قىل ئارغامچا. * ئاقلىبېك يېڭىلا قانغا بويالغان خەنجەر بىلەن ئۇنىڭ قولىنى چىڭ بوغقان قارا قىل ئارقاننى كېسىپ تاشلىدى. ② ئى. سايمان ۋە زاپچاسلارنىڭ قىلدەك ئىنچىكە سىمى: لامپۇچكىنىڭ قىلى ئۈزۈلۈپ، يانماس بولۇپ قېلىپتۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. ناھايىتى ئىنچىكە: قىل قان تومۇر. قىل يوپۇرماقلىق دەرەخلەر.

قىل ئارغامچا ئاتنىڭ قۇيرۇق ۋە يالىدىن ئېشىلگەن ئارغامچا: ئالماس كېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ كېمە ھالقىسىغا ئۆتكۈزۈلگەن ئۇزۇن، توم قىل ئارغامچىنىڭ ئۇچىنى ياڭاق دەرىخىنىڭ ئېچىلىپ قالغان ئەگرى يىلتىزىغا باغلىدى.

قىل ئەلگەك ئاتنىڭ قۇيرۇق قىللىرىدىن توقۇلغان قېلىن ئەلگەك.

قىل تەۋرىمەسلىك ① كىچىككىنە ئىش ياكى بىرەر ھەرىكەتمۇ يۈز بەرمەسلىك: — بۇ ئاللانىڭ تەقدىرى، ئاللادىن بىسوراق قىل تەۋرىمەيدۇ، — دېدى كېۋىرئاخۇن. * بىرى ئۇنىڭ تۆمۈر قوزۇق، قاققان يەردىن قىل تەۋرىمەس؛ پارتىيىنىڭ ئېيتقىنىنى،

قىلمىغۇنچە قويمايدۇ بەس. ② پەرۋا يىغا كەلمەسلىك: چىراغ ئۆچسە نېمە كارى بورانىنىڭ، يىگىت ئۆلسە نە پەرۋايى جۇۋانىنىڭ، ئۆزىنىڭ تاجى تەختى بولسا بولدى، كىشى ئۆلسە قىلى تەۋرەمدۇ خانىنىڭ؟

قىل تومۇر <ئانات> كىچىك ئارتېرىيە بىلەن كىچىك ۋېنا ئارىلىقلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئەڭ ئىنچىكە قان تومۇرى. قان تەركىبىدىكى ئوكسىگېن بىلەن ھۇجەيرە توقۇلمىلىرىدىكى كاربون (IV) ئوكسىدى بۇ تومۇرلار ئارقىلىق ئالمىشىدۇ.

قىل چاغلىق قىلچىلىك؛ كىچىككىنە؛ ناھايىتى ئاز، كىچىك: — ئائىلىمىزدىكى مۇلۇكلەردىن قىل چاغلىق نەرسىنى يوقاتسام، ئانامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي، — دەپ قەسەم قىلغاندى ئۇكام سىدىق.

قىلدىن قىيسىق كەتسە ← **قىلدىن قىيىق كەتسە**: ئۇ شۇم بۆرىلەر قىلدىن قىيسىق كەتسە، جازاڭنى بېرىدۇ.

قىلدىن قىيىق كەتسە كىچىككىنە چەتنىسە؛ كىچىككىنە خاتالىق سادىر بولسا: يېقىندىن بېرى ھۆكۈمەت ئېرىغ ماللارنى باشقۇرۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش چىقىرىپتىمىش، قىلدىن قىيىق كەتسە، تۈگىدىڭ دېگەن سۆز قىزىم. * — ھەي ساڭا نېمە دەپ ئۇقتۇرۇش لازىمكىن تاڭ، — دېدى روزىئاخۇن بېشىنى لىڭشىتىپ، — ئۇ تېخى بالىغۇ، سەن بىرنەچچە بالىغا ئانا بولغان خوتۇن، قىلدىن قىيىق كەتسە، چىدىماسلىق قىلىپ ۋالاقلاشقا باشلايسەن.

قىلدىن قىيىق كەتكۈدەك بولسا ← **قىلدىن قىيىق كەتسە**: — ئەجەب بىر زامان بولۇۋاتىدۇ، مەن كىچىك چاغلاردا قىز بالا دېگەن ئانىنىڭ سۆزىدىن چىقمايدىغان، ئانىسى قىچقارسا «لەببەي» دەپ تىك تۇرىدىغان. قىلدىن قىيىق كەتكۈدەك بولسا، چىۋىق بىلەن چۆچۈتۈپ تۇرىدىغان، — دېدى ئايىمنىساخان ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ.

قىلدىن ئىنچىكە بەك نازۇك، بەك زىل، بەك ئېھتىياتچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ناھايىتى كەسكىن: سىز ئۆمۈر كەچۈرگەن گومىنداڭ دەۋرى، قەپەستىن تار، قىلدىن ئىنچىكە ئىدى. جاسۇسلار ئۆمۈچۈكتەك تورلاپ ئاقسۇنى، كۆپلىگەن ئادەمنىڭ بېشىنى يېدى. * سىياسەت دېگەن تىغدىن ئۆتكۈر، قىلدىن ئىنچىكە نەرسە، سىياسەت، مەن قىسمەت چورۇق كېيىپ ئېيتمىغىنى، مىزان، ئويىنىشىپ بولامدىكەن!

قىل سىغماسلىق گۇمان قىلىشقا، شۈبھىلىنىشكە ئورۇن قالماسلىق، گەپ كەتمەسلىك: دوستلۇقىمىزغا قىل سىغمىغاچقا، گەپ يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدىم. ئۆزىڭغۇ سىرىنى بىلدۈرمەسلىكنى دېگەنىدى، مەن ئۇنىمىدىم. * ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا قىل سىغمايدۇ. چۈنكى كازىم كوچاڭنى ئۆستۈرۈشتە سايىم ھاكىم كۆپ كۈچ چىقارغان. * دوستۇم، تۇغۇلغانلىقىڭىزغا قانچە يىل بولغان بولسا، سىزنىڭمۇ شۇنچە يىلنى بېشىڭىزدىن ئۆتكۈزگەنلىكىڭىزگە قىل سىغمايدۇ. چۈنكى بۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنى. * كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش توغرىسىدىكى ھۆججەتلەر تارقىلىپ كىشىلەر ئارىسىدا مىش-مىش گەپلەرنى قىل سىغمايدىغان ھەقىقەتكە ئايلاندۇرغانىدى.

قىل قالماق «-غىلى، -قىلى، -گىلى، -كىلى» قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار ياكى «-ش، -ىش، -ۇش، -ۈش» قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان ۋە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى قوشۇلغان ئىسىمداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، بارلىققا كېلەي دەپ كېلەلمىگەن ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ: — سالىدىغان چاي بارمۇ دېۋىدى، ئاچچىقىمدا ئېشەكنىڭ تېزىكى بار دېگىلى قىل قالدىم،

– دېدى ياسىن ئاچچىقىدا چۆگۈننى جالاقشىدە قويۇپ. * بابا يۈز بەرگەن ئەھۋالنى كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، جېنىمدىن ئايرىلغىلى قىل قالدىم. * شۇنداق قىلىپ، بۇ ئۈچى بىر-بىرىگە زادىلا گەپ بەرمەي خېلى ئۇزۇن تاكاللاشتى، جېدەل بارا-بارا يوغىناپ، بوغۇشۇپ كېتىشكە قىل-قالدى-دە، ئاخىر بولالماي ئەرز قىلىش ئۈچۈن بىر-بىرىنى سۆرىشىپ سوتقا قاراپ مېڭىشتى.

قىل قان تومۇر <ئانات> ← **قىل تومۇر.**

قىل كۆتۈرمەيدۇ « قىلدىن قىيىق كەتسە كۆتۈرەلمەيدۇ، بەك نازۇك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: – ئۇ ئۇزۇنقۇلاق نەدىن ئاڭلايدىكىن – تاڭ، سەنچۇ قىزىم، خېلىچىخانىغا دەپ قويمىغىن يەنە. ئۇنىڭ تاۋى نازۇك، قىل كۆتۈرمەيدۇ، – دېدى ھاشىخان ئايلا.

قىلنى پىل قىلماق كىچىككىنە نەرسىنى بەكمۇ يوغىناتماق، ئىنتايىن مۇبالىغە قىلماق: كىشىلەردىن تارتىنمايدىغان، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلاردا قىلنى پىل قىلىپ، گەپدانلىق قىلىدىغان مەرەم ۋىت-ۋىت ھازىر نۇرئاخۇننى كۆرۈپ توساتتىن مەڭدەپ كەتتى. * بۇرۇن ئۇ، پەرىزاتنىڭ شۇك ياتمايدىغانلىقى، ئەھۋالغا قاراپ ئۆزگىرىشتە ھېچقانداق خىجىل بولۇش دەردىنى تارتمايدىغانلىقى، كىچىك ئىشنى چوڭايتىش، قىلنى پىل قىلىشتا ھېرىپ-چارچاشنى بىلمەيدىغانلىقىنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانىدى.

قىلنى پىل قىلىپ كۆرسەتمەك كىچىككىنە نەرسىنى ناھايىتى چوڭ قىلىپ كۆرسەتمەك، ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلماق: – يا ھەزرەت، – دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك كۈلۈپ، – سىلە دائىم قىلنى پىل قىلىپ كۆرسەتتىلە، بۇ دورەم راست گەپ قىلدىلا.

* – ئۇلارنىڭ تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈپ، قىلنى پىل قىلىپ كۆرسىتىۋاتقانلىقى ئېنىق.

قىلنى پىل كۆرسەتمەك ← **قىلنى پىل قىلىپ كۆرسەتمەك**: ئۇ پەرىزاتقا مەنسىمەسلىك بىلەن مۇنداقلا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن سۆز باشلىدى: – سىزگە ئوخشاش قىلنى پىل كۆرسىتىپ ۋەھىمە تارقىتىپ يۈرگەنلەرنىڭ قاقىلداشلىرىنى پات-پات ئاڭلاپ تۇرىمەن.

قىلنى قىرىق يارماق ئەڭ نازۇك، ئىنچىكە يەرلىرىگىچە بىلمەك؛ يىپىدىن يىڭنىسىگىچە قويماي سۈرۈشتۈرۈپ، ئادىل ھەل قىلماق: – يەتتە قات يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆششە تۇيۇپ تۇرىدىغان، قىلنى قىرىق يېرىپ، قىرىق ئادەمنىڭ بوينىنى باغلىيالايدىغان بۇ ئادەم تىزىملىكتىكىلەرنى كەلگۈسىدىكى كۈچلۈك رەقىبلىرى قاتارىدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن. * قاسىم دېگىنىڭ قىلنى قىرىق يېرىپ، قىرىقتىن بىرىنى يەنە قىرىققا يېرىپ قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى قانداق ئېلىپ كېلىشنىڭ ھېسابىنى چىقىرىۋاتىدۇ.

قىل ھەرە چىش چىكىلگەن پولات سىمدىن تەييارلانغان ھەرە. ئادەتتە نېپىز تاختىلاردىن نەقىش ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدۇ.

قىل ئۆتكۈزمەسلىك كىچىككىنىمۇ نەپ يەتكۈزمەسلىك، ھېچنېمە بەرمەسلىك: مەخسۇت خوجا تېقىمىدا ئات، قولىدا قامچا تۇتقان ھالدا ھەربىر ئۆي، خامانغا بىمالال بېسىپ كىرىپ، قىل ئۆتكۈزمەي ھېساب-چوت قىلىشاتتى. * ئۇ مەخسۇت بەگكىمۇ قىل ئۆتكۈزمەي يۈز بېشىلىقتىن ئايرىلىپ قالغان.

قىل ئۈستىدە جىددىي خەۋپ-خەتەر ئاستىدا، ناھايىتى خەتەرلىك ئەھۋالدا: ئۇنىڭ مېڭىسىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولغان پىكىر ئۇچقۇنلىرى ئۇنىڭ قىل ئۈستىدە تەۋرىنىپ،

دەرياغا دۈگجۈپ كېتىۋاتقان بەستىنى دەرھال رۇسلىۋېلىشىغا ياردەم بەردى.

قىل ئۈستىدە تۇرماق جىددىي خەۋپ-خەتەرگە دۇچ كەلمەك، خەۋپلىك ھالەتتە تۇرماق: بۇ كۈنلەردە ئوغرى-قاراقچىلار شەھىرىمىزگە بىسىپ كەلدى، ئەھۋال خەتەرلىك، قىل ئۈستىدە تۇرىدۇ. * 6 مىليون 924 مىڭ تىرىك جاننىڭ قىل ئۈستىدە تۇرغان تەقدىرى سادىقنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى.

قىل ئۈستىدە قالماق ← **قىل ئۈستىدە تۇرماق**: يۇقىرىقى مەھەللىدىكىلەرمۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قوراللىنىپ چىقىپتۇ. ئەھۋال قىل ئۈستىدە قالدى. دەل شۇ جىددىي پەيتتە گۇڭشېنىڭ يېڭى شۇجىسى يېتىپ كەلدى.

قىلغا چېقىلماسلىق ← **قىلغا تەگمەسلىك.**

قىلغا تەگمەسلىك ھېچ نەرسىگە چىقالماسلىق، ھېچ نەرسىگە تەگمەسلىك: خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ باللار سىزنىڭ قىلىڭىزغا تەگمەيدۇ،

قىل يوپۇرماقلىق ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسمان يېرىلىدۇ، يېرىقچىلىرى لېنتا شەكىللىك، قويۇق ئاق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. گۈلى يېشىل سېرىق، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە. پۈتۈن تېنى خۇش بۇي پۇرايدۇ. دورا قىلىنىدۇ، تەرلىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئۆتنى ياخشىلاش رولى بار.

قىل يوپۇرماقلىق شىۋاق <بوت> ← **قىل يوپۇرماقلىق ئەمەن.**

قىل يوپۇرماقلىق قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يىڭنە يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن ۋە يۇمشاق، سۇس يېشىل. ئاتىلىق گۈلى سېرىق، ئانىلىق گۈلى سۆسۈن. مېۋىسى ئۇزۇن تۇخۇم شەكلىدە. قارامتۇل قوڭۇر، ياغىچىدا ماي ماددىسى كۆپ بولۇپ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ.

قىلات ئى چاقلانغان پىچاق قاتارلىقلارنىڭ بىسىدىكى سۈيى يانغان ناھايىتى نېپىز قىسمى: قىلاتىنى چىقارماق.

قىلاتىنى چىقارماق چاقلانغان پىچاق، ئۇستىرا قاتارلىق تىغلىق ئەسۋابلارنى بىلەپ ياكى كاپلاپ بىسىنىڭ سۈيى يانغان بەك نېپىز قىسمىنى چىقىرىۋەتمەك.

قىلتاجى ئى [قىل+تاج+ى] ۋاكىلىق تۈزۈمدە ۋاكالەتلارنىڭ كىيىشى ئۈچۈن تەييارلانغان، مەرتىۋىسىنى بىلدۈرىدىغان بىر خىل باش كىيىمى.

قىلتاق ئى ① قۇشلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قىلدىن سىرتماقلىق قىلىپ ئىشلەنگەن بىر خىل قۇرۇلما: دەل مۇشۇ چاغدا ئۆگدەپ قالغان ئۈۋچىنىڭ قولىدىكى يىپ سىلكىنىپ كېتىپتۇ. ئۈۋچى شۇنداق بېشىنى كۆتۈرسە، بىر كەكلىك قىلتاقتىكى قوناقنى يەۋاتقۇدەك، ئۈۋچى يىپنى بىر تارتقانىكەن، كەكلىكنىڭ ئىككىلا پۇتى قىلتاققا چۈشۈپ قېلىپتۇ. * — لاچىننى قىلتاق بىلەن تۇتقىلى بولمايدۇ، دەريانى قۇم بىلەن ئەتكىلى بولمايدۇ، تۆھمەت بىلەن ئادەم يىقىتىدىغان چاغلار ئۆتۈپ كەتكەن، — دېدى مەنسۇر ئۇلارنى رۇھلاندۇرۇش ئۈچۈن. ② كۆچمە. باشقىلارنى ئالداش، قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىيلە-مىكىر، تۇزاق: شۇجى خاتىرىدىكى بايانلارغا قىلچە ئىشەنمەي: — بۇ ھىيلىگەر ئادەملەرنىڭ بىزدەك ساددا، بىخۇد كىشىلەرنى ئالداش ئۈچۈن ئالدىن تەييارلىغان قىلتىقى، ئەگەر ئۇنىڭ يازغانلىرى راست بولسا، نېمە ئۈچۈن بۇ ھەقتە تەشكىل-

گە بۇرۇنراق خەۋەر قىلمىدى؟ - دېدى. * ئەتراپىم قىلتاق، بىر تۇزاقتا مەن، گويا گۆردىكى چولۇڭ سوراقتا مەن. بولۇپتىمەن شائىر شۇنداق چاغدا مەن، يازسام داغدا مەن، يازمىسامۇ داغ.

قىلتاقىقا چۈشمەك باشقىلارنىڭ ھىيلە-مىكرىگە ئالدانماق، دامىغا چۈشمەك: يول بويى ئويلاندىم: بوۋا، مەندىن مۇنداق خاتا تەشەببۇسنى قوللاشنى كۈتكەن بولساڭ، خاتا ئويلاپسەن، مەن مۇنداق خاتا يولدا ماڭالمايمەن. سەن ئېزىپسەن، قىلتاقىقا چۈشۈپسەن بوۋا! * ئۇنىڭ خىيالىنى ھاشىم شۇجىنىڭ «ئالدىرىماي تۇرغىن! سەن بىر قېتىم قىلتاقىقا چۈشتۈڭ، ئەمدى ھوشۇڭ بىلەن يۈرگىن، ئويۇننىڭ ئاخىرى تېخى تۈگىگىنى يوق» دېگەن سۆزلىرى چىرمىۋالغانىدى.

قىلتاقىقا دەسسىمەك ← **قىلتاقىقا چۈشمەك**: ئالمىچىنىڭ مەككارلىقى چەت ئەللىكلەرنىمۇ ئاخىرى ئازدۇردى. «ئاخىرى قىلتاقىقا دەسسىدىڭلار - دە، جانابلار، ھېلى يېگەن ئالماڭلار ئۈچۈن، ھېچ بولمىغاندا، بىردىن ئامېرىكا دوللىرى تۆلەيسىلەرغۇ، ئەمدى» دېگەن خىيال كۆڭلۈمگە چۈشتى. * ھەي ھاجى، تۆمۈر ئاكامغا قۇرئان تۇتۇپ بېرىپ، ئۇنى قىلتاقىقا دەسسەتكەن ھېلىقى لى دارىننى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

قىلتاقىقا ئىلىنماق ← **قىلتاقىقا چۈشمەك**: ئۇ قاتتىق ساراسىمىگە چۈشتى - دە، قىلتاقىقا ئىلىندىغانلىقىنى پەملەپ ئالدىراپ ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇرىدى. * ئىلىنىپ قالدىم - دە، بىر قىلتاقىقا مەن، تاسلا قالدىم چۈشكىلى دوزاخقا مەن. شۇ دوزاخنىڭ ئالدىغا كەلگەن ھامان، سىر يېشىلگەچ، چۈشمىدىم، قالدىم ئامان.

قىلتاق قويماق ← **قىلتاق قۇرماق**: كىشىلەرنىڭ ئىستىقبال يولىغا قىلتاق قويۇش، كىشىلەرنىڭ بەختسىزلىكى بىلەن ھۇزۇرلىنىش ھەقىقىي ۋىجداننىڭ ئىشى ئەمەس. * راست گەپتىن قاچاركەن، تىترەپ تۇراركەن، يالغاننى راست قىلىپ قىلتاق قوياركەن.

قىلتاق قۇرماق باشقىلارنى ئالداش، قولغا كەلتۈرۈش، دامىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھىيلە-مىكىر ئىشلەتمەك؛ تۇزاق قۇرماق: ئۇ نەس دائىم باشقىلارنىڭ يولىغا قىلتاق قۇرۇپ يۈرىدۇ. * ۋەقەلەرنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئۈستىلىق بىلەن قۇرۇلغان قىلتاق ئىكەنلىكىنى، گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى مىللەتلەرگە تەڭلىك ھوقۇقى بېرىش سەمىمىيتىنىڭ ھەرگىزمۇ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

قىلتاقچى ى ① قىلتاق قۇرۇپ قۇشلارنى تۇتقۇچى كىشى. ② كۆچمە. ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىپ، ئالداپ كىشىلەرنى دامىغا، قىلتىقىغا چۈشۈرگۈچى: ياقتۇرمايتتى بەتنىيەت قىلتاقچىنى، ئەدەبلەيتتى ھىيلىگەر يالاقچىنى، سۆيەر ئىدى ھەر دائىم مەرىپەتنى، مەرىپەتتىن ئىزلەيتتى ئادالەتنى.

قىلتاقچىلىق ئى. باشقىلارغا ھىيلە-مىكىر ئىشلىتىپ دامىغا، قىلتاقىقا چۈشۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: ھەي قىلتاقچى، بىلەمسەن، سېنىڭ بۇ قىلتاقچىلىقىڭ قانچە ئائىلىنى خانىۋەيران قىلدى؟!

قىلتاماق ئى [قىل+تاماق] <تىب> ← **قىزىلئۆڭگەچ راكى**.

قىلترىق ① <زوئول> بېلىقلارنىڭ يىڭنىسىمان، ئىنچىكە، ئۇزۇن سۆڭىكى. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئارپا، شال قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر دېنىنىڭ پوستى ئۇچىدا ئۆسىدىغان يىڭنىسىمان نەرسە.

قىلترىقسىز سۈپ. قىلترىقى يوق، قىلترىقى بولمىغان: قىلترىقسىز ئارپىخان.

قىلتىرىقسىز ئارپىخان <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، يوپۇرمىقى سىلىق، كونۇسسىمان گۈل رېتى 10 — 20 سانتىمېتىر، كىچىك باشقى سىلىندىر شەكلىدە كېلىدۇ. شەرقىي شىمال، غەربىي شىمال رايونلىرىغا كەڭ تارقالغان. تاغ باغرى، يول بويى، دەريا قىرغىقى قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ. چارۋىلار بەك ياقتۇرۇپ يەيدۇ.

قىلتىرىقلىق سۈپ. قىلتىرىقى بار، قىلتىرىقى بولغان: قىلتىرىقلىق مېۋە.

قىلتىرىقلىق مېۋە <بوت> قۇرۇق مېۋىنىڭ بىر تۈرى. مېۋە شۆپۈكى ئۇرۇق پوستى بىلەن بىرلىشىپ كېتىدۇ، ئىچىدە بىرلا تال ئۇرۇق بولىدۇ. باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مېۋىسى قىلتىرىقلىق مېۋىگە كىرىدۇ. مەسىلەن، بۇغداي، قوناقنىڭ مېۋىسى.

قىلچاق I ئى. جۇۋاز قايىچىسى بىلەن هاڭگىتىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ياغاچ كالتەك.

قىلچاق II ئى. دىئال. بوقۇسىنىڭ ئاستى ياغىچى بىلەن ئۈستى ياغىچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچە رەۋ. كىچىككىنە، بىرئاز، ئازراق: يۇرتداشلار تىلغا ئېلىۋاتقان هەر خىل پەرەزلەردە بولۇۋاتقان سادىقنىڭ مېنىڭ قەدىردان سادىقىم، بىر جۈپ ئوغۇل-قىزىمنىڭ مېھرىگە قانمىغان دادىسى سادىق ئىكەنلىكىگە قىلچىمۇ گۇمان قىلمىدىم. // — بۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — سەندەك بىر كىشىنىڭ ئېتىراپ قىلىش — قىلماسلىقىڭنىڭ بىزگە ئەمدى قىلچە ئەهمىيىتى يوق!

قىلچىق ئى <زوئول> ① ئادەم ياكى هايۋان تېنىدىكى ئۇزۇن، قاتتىق تۈكلەر. مەسىلەن، ئادەمنىڭ بۇرۇن تۈكى، قامىنىڭ تېرىسىدىكى ئىنچىكە تۈكلەر. ② رەخت، كىيىم قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىگە يېپىشىۋالىدىغان تۈك ۋە ئۇششاق قىل: — هۆنەرۋەن ئۆيىمىزدە ئۇكام، — دېدى ئايۇپ ئاكا گىلەمدىكى قىلچىقلارنى قول ئۇچى بىلەن تېرىپ تۇرۇپ.

قىلچىلىك سۈپ. كىچىككىنە، ئازغىنە: بۇرۇنمۇ ئۇ ئارىلاپ «بولسا هوقۇقۇڭ قىلچىلىك، چاغلارسەن ئۆزۈڭنى پىلچىلىك» دېگەن كىملەردىندۇر ئاڭلىۋالغان شېئىرمۇ، تەمسىلمۇ، ئىشقىلىپ شۇنداق بىرنېمىنى غىڭشىپ قويۇشنى ياخشى كۆرەتتى. // شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كېيىمگە قىلچىلىك ئاغرىنماي، ئۇنى شۇ يەردىلا يەرگە تاشلىۋېتىپتۇ.

قىلچىمۇ رەۋ. كىچىككىنىمۇ؛ پەقەت، هەرگىز (بولۇشسىز جۈملىلەر تەركىبىدە كېلىدۇ): شوپۇر چىرايىنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتمىدى. * ئۆزگە ئۈچۈن نۇر چېچىپ، تۈگەيدىكەن شام-چىراغ، ئۆز غېمىنى قىلچىمۇ، يېمەيدىكەن شام-چىراغ.

قىلدەك سۈپ ① قىلغا ئوخشاش، قىلغا تەڭ كېلىدىغان: ئۆزى گاداي بولسىمۇ كۆڭلى قىلدەك ئىنچىكە قويچى تۇرغان يېرىدە قاققان قوزۇقتەك قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ② كۆچمە. ناهايىتى كىچىك، كىچىككىنە: قىلدەك هوقۇقنىڭ پىلدەك كۈچى بار (ماقال). * ئۆزلىرى چالا-بۇلا بىر قاراپلا قىلدەك نەرسىنى پىلدەك كۆرۈپ قالدىلىمۇ — نېمە؟

قىلدەك تولغانماق ← **ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغانماق**: ئۇخلىيالمىدى قىز كېچە قىلدەك تولغىنىپ، «يارنى تاپسام ئاتسا تاڭلار، تۈنلەر قوغلىنىپ».

قىلدۇرماق «قىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تويدىن كېيىن كەنجى باتۇر

ھەمراھلىرى بىلەن سەپىرىنى داۋام قىلدۇرۇپ-تۇ. * ئون يىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن بىر كېلىشمەسلىك سەپەر بوۋاينى بۇ ھۇنىرىدىن قول ئۈزۈشكە قەسەم قىلدۇردى.

قىلدۇرۇلماق ≪قىلدۇرماق≫ پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پەن-تېخنىكا خادىملىرى پەن تەتقىقات ۋە تېخنىكا ئورۇنلىرىغا ئورۇن-لاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئەقىل-پاراسىتى تولۇق جارى قىلدۇرۇلدى.

قىلغان-ئەتكەن قىلغان ياخشى-يامان ئىش-ھەرىكەتلەر، قىلغۇلۇق: ھەي، قىلغان-ئەتكەنلىرىمنى سۆزلەپ كەلسەم ئۇن كۈندىمۇ تۈگىمەيدۇ. تۇرمۇش دولقۇنلىرى مېنى بارغانسېرى تۇۋى يوق بىر قاراڭغۇ غارغا ئىتتىرىۋەتتى. * يېقىنقى بىرنەچچە كۈندىن بېرى نېمە قىلغان-ئەتكەنلىرىم بار ئىدىكىنە، دەپمۇ ئويلىنىۋالدىم.

قىلغۇلۇق ① پ ≪قىلماق≫ پېئىلىنىڭ ≪قىلىش لازىم، قىلىش كېرەك≫ دېگەن مەنىلەردىكى زۆرۈرىيەت مەيلىنى بىلدۈرىدۇ: — ئالدىرىما ئابدۇغېنى ئۇكام، ئوبدانراق كېڭەشىۋالغىنىمىز تۈزۈك. ئېيتقىنا، ناۋادا دادىڭ ئۆندەككە كەلمىسە، قانداق قىلغۇلۇق؟ * مۇبارەك لەۋزىڭىز يول ئاچتى روشەن، يېسۇن ئۆز گۆشىنى ئەمدى ئۇ دۈشمەن، ۋاپا مەكتىپىدىن كىم ئالسا تەلىم، ئۆزىگە قىلغۇلۇق سىزنى مۇئەللىم. ② ئى. قىلغان-ئەتكەن، ياخشى- يامان ئىش، ھەرىكەت: ھەممە قىلغۇلۇقنى ئۆزۈڭلار قىلىپ، خەقنى قاچۇرۇۋېتىپ، يەنە سەن تاز دېگۈچە مەن تاز دەۋالاي دېگەندەك، يەنە مېنى ئېرىڭنى قاچۇرۇۋەتتىڭ، سەن تاپسەن دەمسلەر تېخى؟ * مىراب بېگى كەسكىن ئاھاڭدا سىيىت ھاجىغا قاراپ: — ھەرقايسىلىرىغا مالال كەلمىسە، قىلغۇلۇقنى كىم قىلغانلىقىنى ئايرىپ بېرىشسىلە، — دېدى.

قىلقاش ئى [قىل+قاش] ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن قىلدەك پۈرژىنا شەكلىدە ياسالغان، ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن گۈل ئورنىتىلغان ئۆرە بۆككە قادايدىغان زىننەت بۇيۇمى.

قىلقۇرت ئى [قىل+قۇرت] <زوئول> بىر خىل يىپسىمان قۇرت. شەكلى ئاق يىپەك يىپقا ئوخشايدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 20 — 100 مىكرومېتر. قىلقۇرت كېسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قىلقۇرت كېسەللىكى <تىب> بىر خىل سوزۇلما خاراكتېرلىك پارازىت قۇرت كېسەللىكى. قىلقۇرت كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئادەتتە قىلقۇرت پاشا ۋاستىچىلىكىدە ئادەم تېنىگە كىرگەندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ. بۇنىڭدا قىزىتىش، توڭۇپ تىترەش، تېرە قاتتىقلىشىش، لىمفا تۈگۈنلىرى زورىيىش، ئۇرۇقدان خالتىسى، ساغرا ۋە چوڭ يوتا ئىنتايىن يوغىناش يەنى پىل پۇتىدەك زورىيىپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

قىلقۇرت يىپەك بوۋاقلار بېشىنىڭ بەزى يەرلىرىدىكى چاچلار چۈشۈپ ئايپاڭ بولۇپ قالماق.

قىل-قىل ≪قىل≫ سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قىل-قىل قالماق.

قىل-قىل قالماق ← قىل قالماق: يىغلىغىلى قىل-قىل قالدىم.

قىلماق پ ① بىرەر ئىش، پائالىيەت قاتارلىقلارنى ئورۇندىماق، بەجا كەلتۈرمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانماق: ئوقۇتقۇچىلىق قىلماق. مېھنەت قىلماق. * موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما (ماقال). * — مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى باشلىق، — دېدى بايىقى باشلاپ كىرگەن يىگىت، — گېپىڭىزنى قىلىۋېرىڭ. * — بۇرادەر ئەزىز، سەنمۇ ئۆز ئىشىڭنى قىل، مەنمۇ ئۆز

ئىشمنى قىلىۋېرەي، – دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ
چىقىپ كېتىپتۇ ياماقچى. * ئۇرۇش قىلىشنىغۇ
قىلمىز، ئۇرۇشنى نېمە بىلەن قىلمىز؟ قۇرۇق
قولىمىز بىلەنمۇ؟ ② ئۆتكۈزمەك، ئېلىپ
بارماق: بەزمە قىلماق. ئولتۇرۇش قىلماق.
نامايىش قىلماق. نەزىر قىلماق. مۇسابىقە
قىلماق. مۇنازىرە قىلماق. * – ئارىدا ئىسسىق-
چىلىق بولمىسا ئەر كىشىنىڭ ئىسمىنى تىلغا
ئالاتتىمۇ هوي خوتۇن، – دېدى قەرىخان
ئەمدى گەپنى ئىزىغا سېلىپ، – يەنە نېمىگە
قارايمىز، ئۇلارنىڭ تويىنى قىلىۋېتەيلىلا! ③
تەييارلىماق، هازىرلىماق: كاۋاپ قىلماق.
تاماق قىلماق. چاي قىلماق. * ئايشىخان،
هېلىقى توخۇنى بېسىپ يۇمشاقراق پولۇ قىلغىن!
④ كۆرسەتمەك، ئىپادىلىمەك: ئادەمگەرچى-
لىك قىلماق. مېهماندارچىلىق قىلماق. باتۇرلۇق
قىلماق. * – ئاسىم ئاكا، سەن هۆججەت
كۆردۈم دەيسەن، يۇقىرىنىڭ يوليورۇقى دەي-
سەن، قېنى مەزمۇنىنى ئېيت، بىز پۈتۈن
كۈچىمىز بىلەن ساڭا ياردەم قىلىپ، بىللە
ئىجرا قىلايلى، – دېدى. * ئۇلارنىڭ هەممىسى
ئازاب چەككەن، بالا-چاقىسى يوق كىشىلەر،
بۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئەترەت رەهبەرلىكى ۋە
كۆپچىلىك ئەزالار غەمخورلۇق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.
⑤ مەيدانغا كەلتۈرمەك، تۇغدۇرماق:
جاڭجال قىلماق. غوۋغا قىلماق. باسقۇنچىلىق
قىلماق. * پارتىيىنىڭ قارارى ئەمەس، ئۇلار
مەسىلە چىقىرىپ بىزنى يامان ئاتلىق قىلماق-
چى! * – پالتا! – مەن ۋارقىرىۋەتتىم.
مېنى ئوغرى قىلغان، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا
تۈگىمەس جېدەل-ماجىرا تېرىغان، ئاخىر
قوشنىمىزنى كۆچۈرۈشكە مەجبۇرلىغان پالتا
ئەنە شۇ ئىدى. ⑥ قولغا كەلتۈرمەك،
ئېرىشمەك: پۇل قىلماق. كېلىن قىلماق.
كۈيئوغۇل قىلماق. * بوۋاي مەلىكىنىڭ يېقىملىق
ۋە دانا ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇپ بالا قىلى-
ۋېلىپتۇ. * مەن بۇ ئوتۇننى سېتىپ ئۇن كوي
قىلدىم. ⑦ مەلۇم ئورۇن، مەرتىۋە،
خىزمەت قاتارلىقلارغا بەلگىلىمەك،
ئېرىشتۈرمەك: ۋەكىل قىلماق. كادىر قىلماق.
نازىر قىلماق. * تەشكىل ئابدۇسالامنى
قۇيمىچىلىق سېخىغا سېخ باشلىقى قىلدى. ⑧
مەلۇم هالەتكە كەلتۈزمەك: باي قىلماق.
كەمبەغەل قىلماق. خاتىرجەم قىلماق. * –
بول، هەي كېۋىرئاكا مۇنۇنى كۆزۈمدىن نېرى
قىل! – دەپ ۋارقىرىدى تۇرسۇن. *
يېقىن-يىراقنى، بىلمەس ئاغرىق – سىلاقنى.
بىر ئادەمگە باپ نېمە، تېپىڭلارچۇ ئۇ نېمە؟
⑨ باشقىلارغا مەلۇم بىر ۋاستە ئارقىلىق
مۇئامىلە قىلماق: مەسخىرە قىلماق. مازاق
قىلماق. چاقچاق قىلماق. * بىلىپ قويۇڭ،
باشقىلارنى ساختا قىلالىغىنىڭىز بىلەن مېنى
ساختا قىلالمايسىز. * چورۇق ئۇلارنىڭ سۆزىنى
ئاڭلاپ، خوتۇنىغا ئاچچىق قىلىپتۇ. ⑩ مەلۇم
بىر خىسلەت ۋە پەزىلەتكە ئىگە دەپ
بىلمەك، تونۇماق: يۈز خاتىرىسىنى قىلماق.
ئىززىتىنى قىلماق. ئابرويىنى قىلماق. * رۇم
پادىشاهى تۈلكىنىڭ ئۈزۈن يوللارنى بېسىپ
كەلگەنلىكىنىڭ هۆرمىتىنى قىلىپ غەلۋىرنى
بېرىپ تۇرۇپتۇ. ⑪ «-دەك، -تەك»
بىلەن كەلگەن بەزى سۆزلەردىن
كېيىن كېلىپ پەرەز ۋە مۆلچەرنى
بىلدۈرىدۇ: ئۇنى بىر قېتىم كۆرگەندەك
قىلىمەن. * ئۇ مۈشۈ قارىشى بىلەن گويا
«هەي دادا، هەي دادا، سەن قاراپ
تۇرۇپ ئاشۇ كۈنى تۇرسۇن مۇئەللىمگە ئازار
بەردىڭا، سەن ئۇنىڭ قانداق ياخشى ئادەم
ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن-هە؟» دېگەندەك
قىلاتتى. ⑫ تەقلىد سۆزلىرى بىلەن
كېلىپ ئۇلار بىلدۈرگەن ئاۋاز ياكى
هالەتنىڭ سادىر بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ:
كۆزلىرىم ئىمىر-چىمىر قىلغىلى تۇردى. * پۈتۈم

لوق-لوق قىلىپ ئاغرىۋاتىدۇ. * بۇ تۆمۈرچى كەتكەنىدىن كېيىن «تاڭ-تۇڭ» قىلغان ئاۋازلارمۇ خېلى پەسەيدى. * كوماندىرنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ كەتتى. ⑬ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ ئۇنى ئانالىتىك شەكىلدە پېئىللاشتۇرىدۇ: خەۋەر قىلماق. غەم قىلماق. تەقسىم قىلماق. قوبۇل قىلماق. ھۇجۇم قىلماق. ھۆكۈم قىلماق. پەيدا قىلماق. دەۋا قىلماق. خىيانەت قىلماق. مۇسادىرە قىلماق. تەتقىق قىلماق. ئازاد قىلماق. ئىشغال قىلماق. توۋا قىلماق. سەپەر قىلماق. دوكلات قىلماق. تەلەپ قىلماق. شىكايەت قىلماق. ئېلان قىلماق. ئامال قىلماق. كىرىم قىلماق، پەرۋاز قىلماق. رىئايە قىلماق. نەسىھەت قىلماق. ئوغرى قىلماق. ⑭ ساناق سانلار بىلەن كېلىپ شۇ مىقدارغا يەتكۈزۈشنى بىلدۈرىدۇ: بىر قولۇمنى بەش قىلالمايۋاتسام يەنە نېمە ئىشنى پەيدا قىلىپ كەلدىڭىز؟ ⑮ يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن كىشىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىم ياكى ئالماش بىلەن كېلىپ «زىيان سالماق، يامانلىق قىلماق» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: كىشىگە قىلغان كىشىدە قالماس (ماقال). * ماڭا قىلدىم دەمسەن، ئۆزۈڭگە قىلىسەن (ماقال). * نېمە قىلدىم مەن ساڭا، ئەجەبمۇ بىر قىلدىڭ ماڭا. قىلغىنىڭ يادىڭدا بولسۇن، مەنمۇ قىلارمەن ساڭا. ⑯كىشى يەدىنىدىكى مەلۇم بىر ئەزا ياكى مەلۇم بىر تەرەپنى بىلدۈرىدىغان، شەخس قوشۇمچىلىرى ۋە چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ئىسىملار بىلەن كېلىپ «مەلۇم يۆنىلىشكە قاراتماق، ئۇدۇللىماق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: يۈزىنى قىبلىگە قىلماق. * بەسلىشىش شەرتى بويىچە بىز دەرۋازىدىن 100 مېتىرچە نېرىدىكى چوڭ ئۆستەڭنىڭ لېۋىگە يۈتىمىزنى ئاسمانغا قىلىپ بارماقچى بولدۇق. * ھاشىمئاخۇننىڭ سەل نېرىسىدا قاسىم ئېلېكتر چىراغنىڭ سىملىرىنى تۈزگەن بولۇپ كەينىنى قىلىپ تۇراتتى.

قىلغىلى قىلىق تاپالماسلىق خۇشاللىقتىن نېمە قىلارىنى بىلمەسلىك: ھۆرنىسا قىلغىلى قىلىق تاپالماي، گەپنى ئەگىتىپ قىزنى چېكىپ باقتى. * پەخرىدىن ئەنۋەر تۇغۇلغان كۈنى خۇشاللىقىدىن قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالغانىدى.

قىلىدىغان قىلىق تاپالماسلىق ← **قىلغىلى قىلىق تاپالماسلىق**: مەن يېزىدىكى ۋاقتىمدا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالسام، قىلىدىغان قىلىق تاپالماي كېتەتتى. بۈگۈن ئۇ مېنى كۆرۈپ كۆز يېشى قىلدى. * بۇ چاغدا سافادا قولىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرغان ئەخمەتجان قىلىدىغان قىلىق تاپالماي ھاياجاندىن ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى.

قىلمىش ئى ① قىلىنغان ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت: ئالتۇنخان ئۇلارنىڭ ئىش-ھەرىكەت، قىلمىشلىرىنى بىر-بىرلەپ ئالدىغا قاتار-قاتار تىزىپ قويغاندىن كېيىن، ئاشۇ چاغدىكى ھۆسەينەمنىڭ ئادەم، نان توغرىسىدىكى گېپىنى تەكرارلىدى. * ئەي پەلەك نە قىلمىشىڭ سەندىن سائادەت كۆرمىدىم، باشىمە سالدىڭ بالالار، بىرمۇ راھەت كۆرمىدىم. ② يامان ئىش-ھەرىكەت، يامانلىق: بۇنىڭغا نېمە ئامال؟! لېكىن ئۇلار بىركۈنى قىلمىشلىرى ئۈچۈن پۇشايمان قىلىدۇ. * ئۆتتى يىگىتنىڭ جىمى ئىشلار شۇدەم كۆز ئالدىدىن، قايسى چاغدا چىققۇسى باي قىلمىشى ئەس-يادىدىن؟

قىلمىش-ئەتمىش قىلغان، باشتىن ئۆتكەن ياخشى-يامان ئىشلار: بابا سىلەردىن سىيىت ھاجى دېگەننىڭ قىلمىش-ئەتمىشنى ئاڭلاپ، يۈرىكىم مۇجۇلۇپلا كەتتى. * بۇنىڭ بىلەن زالغا يىغىلغان يۇرت مۆتىۋەرلىرىلا

ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قلمش-ئەتمشلرى ئۈچۈن ئۆزلرىچە قيينچلىق ھېس قلىپ تۇرغان بەزىبىر بازار مەنسەپدارلرىمۇ قايتىدىن كۆڭۈل ئازادلىكگە تولغاندەك بولدى.

قلمغان «قلماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسز سۈپەتدىشى.

قلمغنى قالماسلق ھەممە يامان ئىش ۋە ئەسكىلكنى قلش: ئۇ زالىمنىڭ خەلققە قلمغنى قالمدى.

قلۋا (توغرىسى: قبلە) ← **قبلە**.

قلىچ ئى. ① خەنجەردىن چوڭراق بىر تىغلىق ئۇرۇش قورالى. ئۇنىڭ تىغى ئۇزۇن، بەزىلرىنىڭ تىغى بىرئاز ئېگىلگەن بولىدۇ: بېشىڭغا قلىچ كەلسىمۇ توغرا سۆزلە. * يىگىتلرىم قلىچ سالۇر، سايلار ئىچىدە ئۆلۈك تولۇر، شاھىمەردان مەدەت قلۇر، مەدەت بەرگىل پىشە تاغلار. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قلىچ تارتماق قلىچ كۆتۈرمەك: سىلەردىمۇ تەكرارلانسۇن بۇ مىسال، پەقەت شۇنداق قلماق ھايات يولۇڭلار. شىددەت بىلەن قلىچ تارتىپ ئەتراپقا، ئاتلىنىڭلار! بىزگە ئوخشاش بولۇڭلار.

قلىچتىن ئۆتكۈزمەك قلىچ بىلەن چاپماق، قلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرمەك؛ قىرماق: بەدەۋى ئەرەبلەر ئۆلۈكلەرنىڭ ئۈستىگە قايتىدىن كېلىپ ئۇلارنى بىر-بىرلەپ قلىچتىن ئۆتكۈزۈپ نەيزە سانجىپتۇ.

قلىچ ئويناتماق قلىچنى قىنىدىن چىقىرىپ ھاۋادا پۇلاڭلاتماق: ۋەتىنىم ئانىدۇر، خەلق ئۇستازىم، تەييارمەن، شۇم رەقىب قەدەم تاشلىسا. ئاستىمدا ئۇچقۇر ئات قلىچ ئويىنىتىپ، بارىمەن قان كېچىپ جەڭلەر ئالدىدا.

قلىچىدىن قان تامىدىغان ناھايىتى زالىم، رەھىم-شەپقەتسىز: خەلق ئۈستىگە چىقۋالغان، قلىچىدىن قان تامىدىغان گومىنداڭچىلار تىرپىرەن بولۇپ قاچتى.

قلىچنى يالىڭاچلىماق قلىچنى قىنىدىن چىقىرىپ چېپىش ياكى ئۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىماق: قۇللارنىڭ بىرىگە ئىككى مۇرەمدىن بېسىپ تۇرۇشقا، يەنە بىرىگە ئىككى ئايغىمدىن بېسىپ تۇرۇشقا، ئۈچىنچى بىرىگە قلىچنى يالىڭاچلاپ تەييار تۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. * ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن قلىچلىرىنى يالىڭاچلىغان 40 قول كىرىپ كېلىپتۇ.

قلىچ يېمەك قلىچ بىلەن جاراھەتلەنمەك، چېپىلماق: ئۇنىڭ چېچىغا قاراپ تېگىرقاپ قالغان لەشكەرلەرنىڭ بىرى شۇ زامانلا قلىچ يەپ يىقىلدى.

قلىچلاشماق «قلىچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەتىسى ئەمدىلا ئويغىنىپ تۇرۇشىمىزغا ئۇلار بېسىپ كېلىپ، بىز بىلەن قلىچلىشىپ كەتتى. * تۇر ئەي ماختانچاق. دەريادىن چىققىن، چىقمىساڭ، نامەرد، قاچما، كەل يېقىن. تۇتۇشايلى بەل، چېلىشايلى بىز، قلىچلىشايلى-سېلىشايلى بىز.

قلىچلانماق «قلىچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇتلۇق قلىچنى قايتۇرۇپ ئۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىدى، قلىچلىنىپ ئاتتىن يىقىلدى.

قلىچلىماق پ. قلىچ بىلەن چاپماق: قويۇق قارا ساقاللىق بۇ قورقۇمسىز كىشى ئەلنىڭ خەتەرلىك جايلارغا ئۆزىنى ئۇراتتى. دۈشمەن لەشكەرلىرىنى رەھىمسىز قلىچلايتتى. * ئاشۇ مەھەل كۆزلىرىمگە كۆرۈندى، زىياپەتكە بېسىپ كىرگەن پارتىزان. ئوخشاش ئىدى قازاشلىرى كۆزلىرى، جەھلىم چىقىپ قلىچلايتتىم مەن ھامان.

قلىچۋاز ئى. قلىچ ئىشلىتىشكە ۋە قلىچ بىلەن ئېلىشىشقا ماھىر كىشى: ئۇنىڭ قولىغا كويزا سېلىنغان بولسىمۇ يەنە قلىچۋازلار-

دەك ھەرىكەت قىلالىدى. // – شۇنداق ئەلۋەتتە، – دېدى ئەلى پاششاپ، – تازا كېلىشكەن قىلىچۋاز ئىككى يىگىتنى تەييارلاپ قويدۇم. ئەمدى چارە ھەم ۋاقىتنى ئويلىنىش كېرەك.

قىلىچۋازلىق ئى ① <تەن> چامباشچىلىقنىڭ قىلىچ بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان مەشىقى. قىلىچ خىللىرى تار يۈزلۈك قىلىچ، كەڭ يۈزلۈك قىلىچ، قىسقا قىلىچ قاتارلىق ھەر خىل بولىدۇ. قىلىچ ئۇرۇشتا چېپىش، كېسىش، قايرىش، سانجىش قاتارلىق ھەرىكەتلەر بولىدۇ. ② قىلىچ ئىشلىتىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان جەڭ: تاغ باغرىدا قىلىچۋازلىق باشلىنىپ كەتتى. ③ قىلىچ ئىشلىتىش، خەنجەر ئۇرۇش ماھارىتى: قىلىچۋازلىق قىلماق. * ئۇ قىلىچۋازلىقنى ياخشى كۆرەتتى.

قىلىچۋازلىق تەنھەرىكىتى <تەن> بىر خىل تەنھەرىكەت تۈرى. مۇسابىقە قىلىنغاندا تەنھەرىكەتچىلەر ئالاھىدە ئىشلەنگەن قوغدىنىش كىيىملىرىنى كىيىپ، قىلىچ بىلەن ئۆزئارا سانجىشىدۇ ياكى چېپىشىدۇ.

قىلىشماق « قىلماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كىشىلەر بىنالارغا، بۆلۈملەرگە، جاھازلارغا قارىشىپ ئېيىملەرنىدۇر پاراڭ قىلىشاتتى. * گۈلستانلار، يېشىل قىرغاقلار، گۈزەل باغلار، ئېسىل تۇپراقلار؛ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئالقىش ياڭرىتار، شادلىقنى قىلىشىپ ئىزھار.

قىلىق ئى ① كىشىلەرنىڭ پائالىيەت، يۈرۈش-تۇرۇش، مۇئامىلە قاتارلىقلاردىكى ئۆزىگە خاس خۇلق-مىجەزى: تۇرقى ئىنسان، قىلىقى ھايۋان (ماقال). * ئۇ يېشى بىر-بىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان بۇ ئىككى يىگىتنىڭ قىلىقلىرىغا، روھىي ھالەتلىرىگە، مىجەز-خۇلقىغا سەپسېلىپ ئېيىملەرنىدۇر ئويلاپ جىمجىت ئولتۇراتتى. * قېرىلارنىڭ قورۇقلىرىدا، بالىلارنىڭ قىلىقلىرىدا، يىگىتلەرنىڭ بۇرۇتلىرىدا، قىز-چوكانلارنىڭ قاش-كۆزلىرىدە، زىناقلىرىدا گويا شېئىر ئويناپ تۇرىدۇ. ② تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئادەت: – ۋۇي، مۇئەللىم ماھىرە، – ئەزىز تېخى ئۈستىگە سەي سېلىنمىغان بىر تەخسە ئاشنى تۇتقىنىچە ماھىرەنىڭ ئارقىسىدىن چىقتى، – بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، ئۆزىڭىز يېمىسىڭىز بىز قانداق يەيمىز. بىز ئۇيغۇرلار بۇنداق قىلىقنى يامان كۆرىمىزغۇ؟! * دەۋرىمىزدە بۇ ئاجايىپ كەشپىياتتۇر يېڭىلىق، بىزلەردە بولغان ئەمەس بۇندىن بۇرۇن بۇنداق قىلىق. ③ قاملاشمىغان، غەيرىي، ئۆزگىچە ئىش-ھەرىكەت: ھېلىقى كىشىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: – ئەپەندىم، بۇ نېمە قىلىق، يانچۇققا چاي قۇيغان نەدە بار؟ – دەپتۇ. * ئېتىزنى تاشلاپ بازارغا يورغىلاش دېھقاننىڭ قىلىقى ئەمەس. * باي ئۆكۈزنىڭ بۇ قىلىقنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كېتىپتۇ.

قىلىق چىقارماق بۇرۇن يوق بىسەر غەيرىي مىجەز-ئادەتلىرى پەيدا بولماق: لېكىن ئۇزاق ئۆتمەي يېڭى قىلىق چىقاردى. ئۇلڭ قولىنىڭ باش بارمىقىنى شورايدىغان بولۇۋالدى. * كارۋان قوزغىلىشى بىلەنلا سىيىت ھاجى ئاستا-ئاستا قىلىق چىقىرىشقا، خوتۇن جىنسىتكىلەرنىڭ قارىسىنى كۆرسىلا قاش-كۆزىنى ئوينىتىدىغان بولۇشقا باشلىدى.

قىلىقسىز سۈپ ① قاملاشمىغان، سەت قىلىقلارنى قىلىدىغان، ھاياسىز: بەزى بالىلار كىچىكىدىن تارتىپلا ئوقۇتقۇچىلار ۋە ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ ئاسىرىشىغا ھەم ئىللىق مۇئامىلىسىگە ئىگە بولالمىغانلىقتىن، مىجەزى ئۆزگىرىپ، قىلىقسىز، قوپال، ياۋايى بولۇپ قالىدۇ. * ئۆزى ئىنسان، ئۇنىڭ قىلىقسىز ئىشى، نەپرەت-ھاقارەتنى ئاڭلاپمۇ تويماس. دۇنياغا

يەڭنىڭ ئۇچى قاتارلىق جايلارغا تۇتىدىغان كەشتە.

كانۋاي ئى (توغرىسى: كانۋوي) ← **كانۋوي.**

كانۋوي [ر<گول] يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىقلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن قويۇلغان مۇھاپىزەتچى، قوغدىغۇچى.

كانىكول ئى [ر< لات] ← **تەتىل.**

كانىماش ئى [كانا+ماش] <بوت> ← **باقلە.**

كانىنون ئى [ئىنگ] <ھەرب> ← **كانىنون توپى.**

كانىنون توپى <ھەرب> ستۋولى ئۇزۇن، ئوق يولى تۈۋەن، دەسلەپكى سۈرئىتى تېز بولغان بىر خىل زەمبىرەك. كۆپ چاغلاردا بىۋاستە قارىغا ئېلىپ ئېتىش ۋە يىراق ئارىلىقتىكى نىشانلارنى ئېتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كانىيەك ئى [ر<فران] ئۇزۇن ساقلاشقا باپ قىلىپ ئىشلەنگەن كىچىك ئۇزۇم ھارىقى: قېنى، بۇ ياققا كەل، كانىيەك ئىچەمسەن؟ مەن مانا بۇنداق نەرسىنى ئويلاپ قويدۇم. چوڭ تالنىڭ ئوتۇلىغا كۆۋرۈك سالساق، ئۇ تەرەپكە ئىككى پەينى ئۆتكۈزۈۋەتسەك. * ئۇ ئازراق كانىيەك ئىچمەكچى بولۇپ، ماگىزىنغا كىردى.

كاھ I ئى. كونا. ۋاڭنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ، ۋاڭنى قوغدايدىغان ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان خادىم: ناخشىنىڭ ۋاڭغا يېقىپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەن كاھلار، دورغىلار تەڭلا «خوش» دېيىشتى ۋە ئارقىدىنلا بىرى بېرىپ ناخشا ئېيتقۇچىنى قىچقىرىپ كەلدى.

كاھ II ئىم. ئىتنى چاقىرىش ئىماسى.

كاھ III ئىم. ئاتنى ئارقىغا چېكىندۈرۈش ئىماسى.

كاھ-كاھ I «كاھ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئاي خېنىم ئالتۇل خېنىم، ئوتتۇڭدا كۆيدۈم پاھ-پاھ. ئاي يۈزۈڭنى كۆرسىتىپ قىچقار ئىتىڭنى كاھ-كاھ.

كاھ-كاھ II «كاھ III» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كاھىش ئى [پ] <بىن> تام ۋە ئۆگزىگە ياتقۇزۇلىدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئەسلىدە سېغىز لايدىن ياسىلىپ، يۈزىگە ساپال سىرى سۈركەپ خۇمداندا كۆيدۈرۈش ئارقىلىق تەييارلىناتتى. ھازىر سېمونت قاتارلىق باشقا ماتېرىياللاردىن ھەر خىل شەكىلدە كۆيدۈرمەيمۇ ياسىلىدىغان بولدى.

كاھىشچى ئى. كاھىش ياسايدىغان كىشى: «ئاھ ئۇرارمەن»، «ۋادەرىخا»، «ھەيرانەي»، «بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار»، «راۋابىڭنى ئالساڭچۇ»، «پەلەكنىڭ چاقى چۆرۈلدى»، «دادەي» قاتارلىق يۈزلىگەن-مىڭلىغان ناخشىلار ئورمىچىلارنىڭ، جۇۋازچىلارنىڭ، ھارۋىكەشلەرنىڭ، گىلەمچىلەرنىڭ، كاھىشچىلارنىڭ ئېغىر ھەسرەتلىرىنى، قاتتىق نەپرەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

كاھىشلىق سۈپ. كاھىشى بار، كاھىش ئورنىتىلغان: مەن ئۈستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ كەينىمگە قايرىلدىم، 227-نومۇرلۇق ئۆينىڭ بالكون ئىشىكى قىيا ئېچىلغاندەك، گۈزەلئاينىڭ بېشى غىل-پال كۆرۈنگەندەك بولدى.

كاھىن ئى [ئە] ① دىن ئەھلى؛ روھانىي: ئۆينىڭ تېمى ئالدىغا ھەر خىل قىياپەتتىكى بۇددا كاھىنلىرىنىڭ ھەيكەللىرى قاتار قويۇلغانىدى. ② بىرەر ۋەقە-ھادىسىدىن ئالدىن خەۋەر بەرگۈچى، رەمچى، پالچى.

كاھىنلىق ئى. روھانىيلىق، رەمچىلىك ئىشى:

— بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىزدا، — دېدى قارىم سارىخان ئاچىنى داستىخانغا تەكلىپ قىلىپ بولۇپ، — جىنكەش، پېرىخون ۋە رەممالنىڭ ھەممىسى كاھىنلىق دېيىلىدۇ.

كاۋا ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، پېلەك تاشلاپ ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىنىڭ توغرا كەسمە يۈزى بەش بۇرجەك شەكلىدە، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە، گۈلى سېرىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ مانتا كاۋىسى، تونۇر كاۋىسى ۋە سەي كاۋىسى قاتارلىق كۆپ خىل تۈرلىرى بولۇپ، مېۋىسىنىڭ شەكلىمۇ ھەر خىل بولىدۇ. ئادەتتە ھەممىسى ئىستېمال قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كاۋا ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. كۆپى پېلەك تاشلاپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق، ئاز سانلىقى ئەۋرىشىم غوللۇق. ئورىغۇچى يىپچىلىرى بولىدۇ، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، ناھايىتى ئاز سانلىقى قوش جىنسلىق. مېۋىسى سۇلۇق مېۋە. قاپاق، كاۋا، تاۋۇز، قوغۇنلار كاۋا ئائىلىسىگە كىرىدۇ.

كاۋا چېچىكى رەڭ <گ سەن> قىزىل بىلەن سېرىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ. ئارەنجىدىن سارغۇچراق يەنى قىزىلغا مايىل سېرىق كېلىدۇ.

كاۋا سامىسى كاۋىنى قىيما قىلىپ تۈگۈلگەن سامسا.

كاۋا مانتىسى كاۋىنى قىيما قىلىپ تۈگۈلگەن مانتا.

كاۋاپ ئى [پ] ئوتتا قاقلاپ پىشۇرۇلغان گۆش: تونۇر كاۋىپى. تاۋا كاۋىپى. كاۋاپ يېمەك. تاۋا كاۋاپ قىلماق.

كاۋاپ بولماق ① كاۋاپ بولۇش ھالىتىگە كەلمەك. ② كۆچمە. كۆيمەك، دەردكە مۇپتىلا بولماق (ئىشق-مۇھەببەت ھەققىدە): ھويلاڭدىكى ئۈجمەڭنىڭ بىر شېخى راۋاب بولدى، سەن يارىمنىڭ ئىشقىدا يۈرىكىم كاۋاپ بولدى.

كاۋاپ قىلماق ① كاۋاپ تەييارلىماق، كاۋاپ ئەتمەك: قوي گۆشىدە كاۋاپ قىلماق. ② كۆچمە. كۆيدۈرمەك، ئىشق-مۇھەببەت دەردىگە مۇپتىلا قىلماق: سەن، سەن مېنى سەن خاراب قىلدىڭ مېنى، ئوتلارغا سېلىپ كاۋاپ قىلدىڭ مېنى.

كاۋاپمۇ كۆيمىسۇن، زىخمۇ كۆيمىسۇن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ زىيان تارتماسلىقىنى، ئىشنىڭ ئادىل بولۇشىنى بىلدۈرىدىغان سۆز بىرىكمىسى.

كاۋاپ ئوت كۆيدۈرۈلگەن ئوتنىڭ يىلتىزىدىن ئۈنۈپ چىققان ئوت-چۆپ.

كاۋاپچى ئى. كاۋاپ پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئادەم: — ھە، سەنمىدىڭ؟ — دەپ ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلمىغاندەك جاۋاب بەردى كاۋاپچى ئۇستام.

كاۋاپخانا ئى [ئە+پ] كاۋاپ پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئۆي، دۇكان، جاي: ئۇ كاۋاپ يېگەچ بىردەم-يېرىمدەم ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماقچى بولۇپ بىر كاۋاپخانىغا كىردى.

كاۋاپدان ئى [ئە+پ] كاۋاپ پىشۇرۇش ئۈچۈن قەلەيدىن تۆت پۇتلۇق قىلىپ ئوقۇر شەكلىدە ياسالغان سايمان: بىز گۆش، دورا-دەرمان، كاۋاپدان، زىخ قاتارلىق لازىمەتلىكلەرنى تەييارلاپ قويغانىدۇق.

كاۋاش ئى. قاشتېشىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئاق كاۋاش، كۆك كاۋاش، سېرىق كاۋاش، قارا كاۋاش ۋە سۈزۈك كاۋاش دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

كاۋاك ئى [پ] ① چىرىش، ئۇپراق توپەي-

لىدىن نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاسىل بولغان بوشلۇق، تۆشۈك: سېپىت ھاجى كۆرسىتىپ بەرگەن كاۋاكقا ئۆملەپ كىرىۋالغان ئابلىزقارى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كەتتى. // كاۋاك ھالەت. ② <تىب> ئۆپكە تۇبېركۇليوز بولغان كىشىلەرنىڭ ئۆپكە قىسمىدا پەيدا بولغان تۆشۈك. ③ <ئانات> ئادەمنىڭ بەزى ئەزا ياكى توقۇلمىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئويمانلاشقان تۆيۈق كامار جاي. مەسىلەن، بۇرۇن كاۋىكى، بۇرۇن يان كاۋىكى ۋە باشقىلار.

كاۋاك بېتون تاختا <بن> ئارىسىغا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە پولات چىۋىق ئېلىنىپ قۇيۇلغان، ئىچى كاۋاك بېتون تاختا.

كاۋاك تام <بن> خىشنى تىكلەپ قويۇش ئارقىلىق ئىچى كاۋاك قىلىپ قوپۇرۇلغان تام. بۇ خىل تامنىڭ ئىسسىق--سوغۇقنى توسۇش ۋە ماتېرىيال ئىقتىساد بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقلىرى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ كىلىماتى بىرئاز ئىسسىق رايونلاردا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

كاۋاك تۈۋرۈك <بن> تۇراقلىقنى ئاشۇرۇش ۋە ماتېرىيال ئىقتىساد قىلىش ئۈچۈن ئىچى كاۋاك قىلىپ ياسالغان تۈۋرۈك.

كاۋاكتىن پايدىلانماق بىراۋنىڭ ئاجىزلىقىدىن، پايدىلىنىپ بىرەر ئىشنى قىلماق: ئۇنىڭ ئاجىز ۋە ئىقتىدارسىزلىقى بەزى ئادەملەرگە كاۋاكتىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى ھازىرلاپ بەرگەن بولسا كېرەك.

كاۋاك خىش <بن> ئوتتۇرىسى كاۋاك قىلىپ ياسالغان خىش. بۇنداق خىشلارنىڭ ئىسسىق-سوغۇق، ئاۋاز قاتارلىقلارنى توسۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى. قۇرۇلۇشلاردا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئورۇنلارغا ئىشلەتسە، قۇرۇلۇشنىڭ ئېغىرلىقىنى يەڭگىللەتكىلى ۋە ماتېرىيال ئىقتىساد قىلغىلى بولىدۇ.

كاۋاك سۈيى <گېئول> تۇپراق ۋە تاغ جىنس كاۋاكلىرىدىكى يەر ئاستى سۈيى.

كاۋاك لىم <بن> ئېغىرلىقىنى يېنىكلىتىش ھەم ماتېرىيال ئىقتىساد قىلىش ئۈچۈن ئىچى كاۋاك قىلىپ ياسالغان لىم.

كاۋاك ئىچلىكلەر <زوئول> ھايۋانات دۇنياسىدىكى بىر تىپ، يەنى بولۇتسىمان ھايۋانلاردىن سەل يۇقىرى، ئىككى تۆرەلمە قەۋەتلىك ھەم كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋانلار.

كاۋاك ئىزدىمەك بىراۋنىڭ قۇسۇرىنى ئىزدىمەك، يوچۇق ئىزدىمەك: ئۇ ئابدۇللانىڭ گېپىگە چاپاناپ باقمايلا جاۋاب بەرگەندىلىكىنى ئىچىدە تىللاپ، كاۋاك ئىزدىدى.

كاۋاكلاشماق پ. كاۋاك ھالەتكە كەلمەك، كاۋاك ھاسىل بولماق: قېرى سۆگەتنىڭ غولى پۈتۈنلەي كاۋاكلىشىپ كەتكەنىدى.

كاۋاكلىق ① «كاۋاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى، ② ئى <گېئول> بوش تاغ جىنسلىرى ۋە توپا دانىچىلىرى ئارىسىدىكى كاۋاكلار ئومۇمىي ھەجمىنىڭ تاغ جىنس ياكى توپىنىڭ بارلىق ھەجمىگە بولغان نىسبىتى. يەنى:

$$\text{تاغ جىنس كاۋاكلىقى \%} = \left(1 - \frac{\text{تاغ جىنس ياكى توپىنىڭ قۇرۇق ئېغىرلىقى}}{\text{تاغ جىنس ياكى توپىنىڭ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى}}\right) \times 100.$$

كاۋاكلىماق پ. كاۋاك ھاسىل قىلماق، كاۋاك قىلىپ ئويماق: شۈڭگۈ كىشىلەر

قومۇشلۇق ياقىسىدىكى چويۇنداك توڭلاپ كەتكەن دۆڭلەرنى ئوت قالاپ ئېرىتىپ، كاۋاكلاپ كىرىپ، شور ۋە زەي توپىلارنى توشۇيتتى.

كاۋاۋىچىن ئى [پ] <بوت> سۇزاپ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. شاخلىرىدا تىكەنلىرى بار، مېۋىسى شار شەكىللىك، تۇتۇق قىزىل رەڭلىك، ئۇرۇقى قارا. ئادەتتە تەم تەڭشەيدىغان پۇراقلىق ماتېرىيال ۋە دورا قىلىنىدۇ، سوزۇلما خاراكتېرلىك ئاشقازان كېسىلىنى داۋالاش ئۈنۈمى بار.

كاۋچۇك ئى [ر<ئىنگ] <خىم> كاۋچۇك دەرىخى، كۆكسېغىز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنغان سۈتنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ياسالغان ئېلاستىكلىق ۋە ئىزولياتورلۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، سۇ ھەم ھاۋا ئۆتكۈزمەيدىغان ماتېرىيال. ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار سانائەت ۋە تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ.

كاۋچۇك دەرىخى <بوت> كاۋچۇك ئېلىنىدىغان دەرەخلەرنىڭ ئومۇمىي نامى، يەنى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. شېخى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، مۇرەككەپ يوپۇرمىقى ئۈچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تۈزۈلگەن، كىچىك يوپۇرماقلىرى ئېللىپس شەكىلدە، گۈلى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ. شار شەكىلدە غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ. ئەسلىي ماكانى برازىلىيە بولۇپ، ھازىر ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىمۇ تىكىپ ئۆستۈرۈلمەكتە. ئادەتتە ئۇ كاۋچۇك ئېلىنىدىغان ئاساسلىق دەرەخ خىللىرى ھېسابلىنىدۇ.

كائىنات ئى [ئە] يەر شارى ۋە باشقا بارلىق ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چەكسىز بوشلۇق؛ ئالەم: تاڭ سەھەر، شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن شەپەق نۇرى كائىناتنى قىزىللىققا پۈركىگەنىدى. * بارچە كائىنات خۇددى بۇلار ئىككىسى ئۈچۈن خاتىرجەم شارائىت يارىتىپ بېرىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

كاياك سۈپ. بىرەر ئىشنى قىلىشنى ئاسانلىقچە خالىمايدىغان، تەس كۆرىدىغان، ياقتۇرمايدىغان: مەن دوختۇرغا بېرىشقا كاياك بىر ئادەم.

كايىتماق «كايىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن سىزنى كايىتىپ قويدۇم، خاپا بولماڭ. * — بۇگۈن، — دېدى شائىر ئاخىرىدا سۆز قىلىپ، — سىلەرنى كۆپ كايىتتۇق، ئەپسۇسكى، بىز قۇرۇق چىقىپ قالدۇق.

كايىشماق «كايىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: – كۆپ كايىشپىلا رەھمەت، – دېدى كامالئاخۇن، ئاندىن سەپەرئاخۇننى يېقىن ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنى باشلىغان ئۆيگە باشلىدى ۋە ئىززەت -ئېھتىرام بىلەن تەكلىپ قىلدى.

كايىماق پ ① خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق: ئۇ ياتاقنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە، ئەتىگەنلىك كېسەل كۆرۈشكە كىرگەن دوختۇرلاردىن بىرى ھېلىقى ئايالغا قاتتىق كايىۋاتاتتى. * – سىزنى تېۋىپكە ئەۋەتسەم، بۇ نەرسىلەرنى نېمىشقا ئەكەلدىڭىز؟ – دەپ كايىپتۇ. ② ئاۋارە بولماق، مۇشەققەت تارتماق: بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما، بىلمىگەننى بىلمەن دەپ كايىما (ماقال). * بىكار ئاۋارە بولۇپتۇ، بۇنچىلىك كايىپ كەتمىسىمۇ بولاتتى.

كەبە ئى [ئە] <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىدىكى زىيارەت قىلىدىغان، ئىبادەت قىلىدىغان مۇقەددەس جايى.

كەبى تىر. ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «-دەك، -تەك»، «...غا ئوخشاش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: چوڭقۇر كۆلنىڭ سۈيى داۋالغۇپ، تۇرار ئىدى تۈنىدە جىمىرلاپ. كۆل بويىدا ۋارقىرايتتى بەگ، قاۋان كەبى ھەر يان تېپىرلاپ. * بۇ دۇتارنىڭ پەدىسى يوق ھەم ئۈزۈكتۇر تارىسى، قاي كىشىنىڭ بۇ كەبى كۆڭۈل ئاچار دىلدارى بار؟

كەبىسە ئى [ئە] <ئاستر> بىر تروپىك يىلىنىڭ ۋاقتى ئادەتتە 365 كۈن بەش سائەت 48 مىنۇت 46 سېكۇنت بولىدۇ. قۇياش كالېندارىدا بۇ بىر يىل 365 كۈن قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئاشقان ۋاقتى تەخمىنەن ھەر تۆت يىلدا بىر كۈنگە يىغىنچاقلىنىپ، ئىككىنچى ئايغا قوشۇۋېتىلىدۇ. دېھقانلار كالېندارىدا بولسا، بۇ بىر يىل 354 ياكى 355 كۈن قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئاشقان ۋاقتى تەخمىنەن ھەر ئۈچ يىلدا بىر ئايغا يىغىنچاقلىنىپ، بىر يىلغا قوشۇۋېتىلىدۇ. مانا بۇ خىل ئۇسۇل كالېندارچىلىقتا كەبىسە دەپ ئاتىلىدۇ. «كەبىسە» ئەرەبچە «ئارتۇق» ياكى «زاپاس» دېگەنلىك بولىدۇ.

كەبىسە ئاي <ئاستر> مىلادىيە كالېندارىدىكى 29 كۈن بولۇپ كېلىدىغان 2-ئاي، دېھقانلار كالېندارىدىكى 13-ئاي بولۇپ قوشۇلىدىغان ئاي ۋە ھىجرىيە كالېندارىدىكى 30 كۈن بولۇپ كېلىدىغان 12-ئاي. مىلادىيىدە ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم، ھەر 400 يىلدا 97 قېتىم كەبىسە ئاي كېلىدۇ؛ دېھقانلار كالېندارىدا ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم، ھەر بەش يىلدا ئىككى قېتىم، ھەر 19 يىلدا يەتتە قېتىم كەبىسە ئاي كېلىدۇ؛ ھىجرىيىدە بولسا، ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كەبىسە ئاي كېلىدۇ.

كەبىسە كۈن <ئاستر> مىلادىيە يىل ھېسابىدا ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم 2-ئايغا قوشۇلۇپ كېلىدىغان زاپاس بىر كۈن. بۇ ۋاقىتتا 2-ئاينىڭ ئەسلىدىكى 28 كۈنى 29 كۈن قىلىپ ھېسابلىنىدۇ.

كەبىسە يىل <ئاستر> ① مىلادىيە كالېندارىدىكى ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان 366 كۈنلۈك يىل. بۇ يىلدا 2-ئاي 28 كۈن ئەمەس، 29 كۈن بولۇپ كېلىدۇ. ② دېھقانلار كالېندارىدىكى ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان 383 ياكى 384 كۈنلۈك يىل. بۇ يىل 12 ئاي ئەمەس، 13 ئاي بولۇپ كېلىدۇ. ③ ھىجرىيە كالېندارىدىكى ئۈچ يىلدا بىر قېتىم 12-ئاي 30 كۈن بولۇپ كېلىدىغان يىل. بۇ يىل 354 كۈن ئەمەس، 355 كۈن بولۇپ كېلىدۇ.

كەبىنكە (توغرىسى: كابىنكا) ← **كابىنكا.**

كەپ I ئى. دىئال ① كېسەك قۇيىدىغان قېلىپ. ② نان ياققاندا بىلەككە كىيدۇرۇۋالىدىغان يەڭلىك، رېپىدە.

كەپ II ئى. تور توقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاب.

كەپە I ئى [پ] ۋاقىتلىق ئولتۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن شاخ-شۇمبا، ئوت-چۆپلەر بىلەن يېپىلغان ئاددىي ئۆي؛ چەللە: مەن ھارۋىنى تۇردى ئاكامنىڭ كەپىسى ئالدىدا توختىتىپ قويۇپ، ئاكامنى چاقىرسام، ئۇ كەپىسىدە يوق ئىكەن. // ھەسەن باردى

ۋە كۆردى كەپە ئۆينى، كەپىنىڭ ئىچىدە ئاق چاچ بوۋاينى.

كەپە II ئى [پ] <بوت> كەپە ئائىلىسىدىكى يەردە يېتىپ پىلەكسىمان ئۆسىدىغان يېرىم چاتقال. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. شەكلى يۇملاق، يوپۇرماق سېپىنىڭ تۆۋىدە ئىككى تال قاتتىق ئىلمەك تىكىنى بار. گۈلى چوڭ، ئاق رەڭلىك، مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىك، يېرىلغاندىن كېيىن ئىچكى پەردىسى قاندەك قىزىل رەڭدە بولىدۇ، ئۇرۇقى توق خورما رەڭ. ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. تىبابەتتە يەلنى، سوغۇقنى، ھۆللۈكنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

كەپتاۋۇل ئى. تارىس. بۇرۇنقى كونا ھەربىي ئەمەل نامى: خەتتە «خان لەشكەرلىرىنىڭ مۇشاۋۇر كەپتاۋۇلى جوگېلياڭدىن، كۇنچىقىش ۋۇنىڭ باش تۇتۇق بېگى جويۈي جانابلىرىغا» دەپ يېزىلغانىدى.

كەپتەر ئى [پ] <زوئول> كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل قۇش. قانىتى چوڭ، ئۇچۇشقا ماھىر، تۈرلىرى كۆپ. پەيلىرى بەزىلىرىنىڭ ئاق، بەزىلىرىنىڭ كۈل رەڭ، يەنە بەزىلىرىنىڭ بىنەپشە كېلىدۇ. ئۆسۈملۈك دانلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. كۆپىنچە ئۆيدە بېقىلىدۇ، بەزىدە خەت-ئالاقە توشۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە تىنچلىققا سىمۋول قىلىنىدۇ.

كەپتىرى بىلەن پاختىكنى ئايرىماق ياخشىسى بىلەن يامىنىنى، يارامىلىقى بىلەن كېرەكسىزىنى پەرقلەندۈرمەك.

كەپتىرى ئۇگدا ئۇچماق ← پاختىكى ئۇگدا ئۇچماق.

كەپتەرخانا ئى [پ] كەپتەر باقىدىغان ئۆي: ئۇ ئاچلىققا چىدىماي، ئاخىرى بىرىنىڭ كەپتەرخانىسىغا ئوغرىلىققا كىرگەنىكەن، كەپتەر ئىگىسى ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ.

كەپتەرۋاز ئى [پ] كەپتەر باقىدىغان كىشى، كەپتەر باققۇچى؛ كەپتەرگە ھەۋەسمەن كىشى: ئەكرەم بىر قېرى كەپتەرۋاز بىلەن ئىككى دانە كەپتەرنىڭ سودىسىنى قىلىشىۋاتاتتى. // — راست، ئولتۇرۇڭلار، ئارام ئالايلى، ئالدىرىغانلار كېتىۋەرسۇن، — دەپ ياسىن ھۇرۇننىڭ يېنىغا كېلىپ يېتىۋالدى كەپتەرۋاز توختى.

كەپتەرۋازلىق ئى. كەپتەر بېقىش، ئويناش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى، پائالىيىتى: كەپتەرۋازلىق ئۇنى باشقا ئىشلارغا زادىلا قارىغۇسى كەلمەيدىغان قىلىپ قويغانىدى.

كەپتۈك ئى ← **ئات تۇپى**: ئۇ كەپتۈك ئۇرۇش نۆۋىتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى توپتوغرا ھارۇن رەشىدنىڭ يۈزىگە تەگكۈزۈشنى نىشانلاپ ناھايىتى قاتتىق غەزەپ بىلەن ئۇرۇپتۇ.

كەپسەن ئى. خامان تەييار بولغاندا ئالدى بىلەن كەمبەغەللەرگە بېرىش ئۈچۈن ئايرىپ قويۇلىدىغان، ئۆشرە-زاكاتنىڭ سىرتىدىكى دانلىق ئاشلىق: ئابدالغا كەپسەن بەرسە، جىڭلىك توغرىمۇ دەپتۇ (ماقال). * مېنىڭچە بولغاندا ئىشان-موللىلارمۇ ئوشۇقلا بىر خەق، چۈنكى ئىشانلار خامانغا كېلىپ دۇئا ئوقۇسا، كەپسەن بەرمەي بولمايدۇ، ئۆيگە كىرىپ سۈرە ئوقۇسا، ئالدىغا پۇل ياكى پوشكال قويماي بولمايدۇ.

كەپسەنچى ئى. كەپسەن بېرىشنى تەلەپ قىلغۇچى كىشى: — زىرائەتلىرىمىز كوركىراپ قالدى، تورغاي ئۇگدا ياتسا، بېشى كۆرۈنىدۇ. ئاشتىن ئوت-چۆپ كۆپ. كېلەر يىلى كەپسەنچى بولىدىغان بولدۇق-دە! — دېيىشەتتى دېھقانلار.

كەپسەنچىلىك ئى. كەپسەن بېلىش، كەپسەن تەلەپ قىلىش ئىشى: دۈيجاڭ، يۇقىرىغا تېلېفون بېرىپ قويۇڭ، بۇ يىل بىزگە

قۇتقۇزۇش ئاشلىقى بەرمسە، خالتا كۆتۈرۈپ كەپسەنچىلىك قىلىدىغان ئوخشايمىز!

كەپسەنلىمەك پ. كەپسەننى ئايرىماق: كەلسە كۆز كەپسەنلىگەندە چەشنى دەل، كۆرمەن لېگەندە «بەش بارماق» ئارا.

كەپسىز سۈپ. گەپكە كىرمەي، ئۆزى خالىغان قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدىغان؛ باشباشتاق، گەپ ئاڭلىمايدىغان، قىلىقسىز (باللارغا قارىتا ئىپتىلىدۇ): ئۇ ناھايىتى كەپسىز بالا، سىزنىڭ چوڭ قىلمىقىڭىز تەس بولارمىكىن. // ئۇ «مەن ئەسكى، كەپسىز بولغاندىكىن، ئەسكىلا بولۇپ كېتەي» دەپ كونا قىلىقىنى تاشلىماي، ھەممىنى بىزار قىلىپ يۈرگەندى.

كەپسىزلەشمەك پ. كەپسىز، گەپ ئاڭلىمايدىغان بولۇپ كەتمەك؛ كەپسىز ھالەتكە كەلمەك: مەن توغرا ھايات يولىدىن يىراقلاپ، كەپسىزلىشىپ، قىنىمدىن چىقىپ كەتتىم.

كەپسىزلىك «كەپسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — قارا، سېنىڭ كەپسىزلىكىڭنى! — دېدى ئۇ جىددىي تەلەپپۇزدا، — ئۇكاڭنىڭ بىر يېرىنى ئاغرىتقۇەتسەڭ قانداق بولىدۇ؟ * — سويىمنى نېمە قىلىدۇ ئاكا؟ — دېدى جۇغى ھەببۇلدىن كىچىكرەك بولسىمۇ شوخ، كەپسىزلىكى كۆزىدىن بىلىنىپ تۇرىدىغان يەنە بىر بالا، — ئاۋۋال سۇغا ئېتىپ ئوينايمىز، كېيىن يېرىپ يەيمىز.

كەپشەر ئى [پ] مېتال بۇيۇملارنى بىر-بىرىگە ئۇلاش، پايپاتلاش ئىشى، خىزمىتى: كەپشەر ئىشچىسى. كەپشەر ئامبۇرى. كەپشەر قىلماق. توك كەپشەر. گاز كەپشەر. كەپشەر دورىسى. كەپشەر چوكىسى.

كەپشەر ئامبۇرى <ماشىن> نەرسىلەرنى كەپشەرلىگەندە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ئىككى سېپى بولۇپ، شەكلى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ. ئىشلەتكەندە كەپشەر چوكىسىنى قىسىپ تۇرىدۇ ۋە ئېلېكتر ئۆتكۈزۈپلىق رول ئوينايدۇ.

كەپشەر چوكىسى <ماشىن> پايپاتلاش ۋاقتىدا توك ياكى گاز ئارقىلىق ئېرىتىلىپ، كەپشەرلەنگۈچى ئىككى دېتال ئارىسىنى تولدۇرۇپ تۇتاشتۇرغۇچى مېتال چوكا. ماتېرىيالى ئادەتتە دېتال ماتېرىيالى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

كەپشەر دورىسى <ماشىن> كەپشەرلەشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سىر. مېتال بۇيۇملارنىڭ كەپشەرلەنگەن قىسمىدىكى ئارىلاشما ماددىلارنى تازىلاش، ئوكسىدلىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئوخشاي تۇتتۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ. مەسىلەن، دېۋىرقاي، تۇز كىسلاتاسى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كەپشەر قىلماق ← **كەپشەرلىمەك.**

كەپشەر ئىشچىسى <ماشىن> ← **كەپشەرچى.**

كەپشەرچى ئى <ماشىن> مېتال بۇيۇملارنى كەپشەرلەش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچى.

كەپشەرچىلىك ئى <ماشىن> مېتال بۇيۇملارنى كەپشەرلەش ئىشى، خىزمىتى.

كەپشەرلەتمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بىز زاپچاس كەپشەرلەتكىلى كېلىۋىدۇق، — دېدى ئۇزۇن، قايرىما بۇرۇتلۇق ئادەم.

كەپشەرلەشمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەپشەرلەنمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ نەرسە ئاغزى كەپشەرلەنگەن تۈچ كوپ بولۇپ، ئىچى نېمىلەر بىلەندۇر تولغانىكەن.

كەپشەرلىك سۈپ. كەپشەر قىلىنغان، كەپشەرلەنگەن: تۆمۈر كەپشەرلىك چوڭ دەرۋازىدىن كىرىشىمگە «خارابىلىق» ئورنىدا مەغرۇر قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئاپئاق ئۆيلەر مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى.

كەپشەرلىگۈچ ئى <ماشىن> گاز بىلەن كەپشەرلەشتە ئىشلىتىلىدىغان كىلاپانلىق ئەسۋاب. شەكلى تاپانچىغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئالدى تەرىپىدە پۈركۈگۈچىسى بولىدۇ.

كەپشەرلىمەك پ. قەللە، كەپشەر چوكىسى قاتارلىقلار ياردىمىدە ئىككى بۆلەك دېتال ياكى ئۈزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتال بۇيۇملارنى ئوت، گاز ياكى ئېلېكتر كۈچى ئارقىلىق بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرماق، ئۇلىماق، تولدۇرماق: ئۇ سېخنىڭ ئىشىكىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرگەندە، سادىر ئېلېكتر كەپشەر ماتورىنىڭ يېنىدا قانداقتۇر بىرنەرسىنى جىددىي كەپشەرلەۋاتاتتى.

كەپشى (توغرىسى: كەش) ← **كەش.**

كەپكە ئى [د] شەپكىنىڭ بىر خىلى. ئارقىسى ئېگىز، ئالدى پەس، گەردىشسىز كېلىدۇ: دادا-بالا ئىككىيلەن ئوتتۇرا ياشلىق، ئوتتۇرا بوي، كادىر سىياقىدىكى بۇ ئادەمنىڭ بېشىدىكى كەپكىسىگە، قولىدىكى كىچىككىنە سومكىسىغا ۋە ئۇستىباشلىرىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قېلىشتى. * سادىق بىر قولى بىلەن بېشىدىكى كەپكىسىنى ئېھتىيات بىلەن تۈزەشتۈرۈپ قويدى-دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.

كەپكۈر ئى [پ] پولۇ قاتارلىقلارنى ئۆرۈش ۋە ئۇسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، چۆمۈچ قىسمى تۆشۈك-تۆشۈك، سېپى بار ئۆي سايمىنى: ئۇنىڭ كەپكۈرى بىلەن يوغان چويلىسى كۆپ ھاللاردا ئۆز ئۆيىگە كەلمەي، نۆۋەتتە تۇرغان ئۆيلەرنىڭ تالاش-تارتىشلىرىغا كېتەتتى.

كەپكچان سۈپ. بېشىدا كەپكىسى بار، بېشىغا كەپكە كىيىۋالغان: — يەڭگە، ئەكىلىڭ، بۇنى مەن كۆتۈرۈۋالاي، — دېدى باياتىن ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ كەلگەن ئوتتۇرا ياشلىق، كەپكچان ئادەم يۇمشاق سۆزلەپ.

كەپلەشتۈرمەك «كەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھارۋاڭنى بۇ تار جىلغىغا كەپلەشتۈرۈپ، جېنىڭنى قىيىنغۇچە، ئاۋۇ دۆڭدىكى چوڭ يول بىلەن ماڭساڭ بولمايتتىمۇ؟

كەپلەشتۈرۈلمەك «كەپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەپلەشمەك ① «كەپلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ھەممىڭ قوللىرىڭنى بىر تۆشۈككە كەپلىشىۋالساڭ مەن ئاشنى نەدىن سۇنۇپ بېرىمەن، — دېدى ئاشپەز خاپا بولۇپ. ② تىقىلماق، قاپلاشماق، تىقىلىپ يا ئالدىغا يا كەينىگە سۈرۈلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق: ئۇ يۈرىكى سېلىپ ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك، يۈزلىرىدە لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتقاندەك ھېس قىلدى. * ئارقا چاق تۆشۈككە كەپلىشىپتۇ، يەنە گاڭبە نىمۇ سۇنۇپتۇ.

كەپلەنمەك «كەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇرۇبىغا ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەر كەپلىنىپ قالغانلىقتىن سۇ توختاپ قالغانىدى.

كەپلىمەك پ. تۆشۈك، يېرىق قاتارلىقلارغا مەلۇم نەرسىنى نىقتاپ، چىڭقاپ تىقماق، كىرگۈزمەك: تۇرسۇن چۈننىڭ قونغانلىقىغا پەرۋا قىلماي، پەمدۇرنى قولىغا ئالدى ۋە ئاغزىغا كەپلەپ ماچىلدىتىپ يېگىلى باشلىدى. * كەنجى ئوغۇل بىلەن ھېلىقى مالچى باينى ئەپلەپ، ئۇنى تاغارغا كەپلەپ، ئاغزىنى

چىگىپ، ئېشەككە بۇرۇنقىدەك ئارتىپ قويۇپ، مالنى ھەيدەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ.

كەپش ئى. دىئال. خام كېسەك.

كەپىنكە (توغرىسى: كابىنكا) ← كابىنكا.

كەترەن ئى [پ<ئە] <بوت> تۇلكىمايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يېپىسمان، ئۇچى ئۇچلۇق بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سۇس يېشىل، خۇش پۇراق كېلىدۇ، باھار پەسلىدە ئېچىلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلىدىن پۇراقلىق ماتېرىيال ئىشلەشكە بولىدۇ.

كەتكەن ① «كەتمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② سۈپ. ئۆتۈپ كەتكەن، ھەددىدىن تاشقىرى؛ قىپقىزىل: كەتكەن سارالڭ.

كەتكەن سارالڭ قىپقىزىل سارالڭ، تولۇق سارالڭ: — يولۇڭغا ماڭە، كەتكەن سارالڭ، — دېدى ئۇ غالىپنى دۆشكەلەپ.

كەتكۈزمەك ① «كەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نامازدىگەر بىلەن شەھەرگە يېتىپ كېلىپ تۆرەم مەھەللىسىنى سۈرۈشتۈردى. ھۆلچىلىك، سوغۇق ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى، تۆشۈك توپلىيدىن پاتقاق بىمالال ئۆتۈپ كەتتى. ② خاتا قىلماق؛ بىكار ئۆتكۈزمەك: ياق، سىلى مۇشۇ گەپلىرىدە كەتكۈزۈۋەتتىلە، كونا بۇ شەھەردىمۇ تاغنىڭ كەينىدىن چىقىپ، تاغنىڭ كەينىگە ئولتۇرىدۇ. مېنىڭ يۇرتۇمدىمۇ تاغنىڭ كەينىدىن چىقىپ، تاغنىڭ كەينىگە ئولتۇرىدۇ. * ئەي ۋەتەننىڭ ياشلىرى كەتكۈزمە ياشلىقنى بىكار، ئال بىلىم ياشلىقتا بەس، بولغىن پۇشايماندىن ئۇزاق.

كەتكۈزۈشمەك «كەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەتكۈزۈلمەك «كەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەزىزبەگ تاشكەنتتىن كەتكۈزۈلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا قوقاندىن نارمۇھەممەد قۇشبېگى بەلگىلىنىپ كەلدى.

كەتمەك پ ① مەلۇم ئورۇندىن باشقا ئورۇنغا قايتماق، بارماق: شوپۇر ئوغلۇم ئەتە خوتەنگە يۈك ئېلىپ ماڭماقچى، سېنى شۇ ماشىنىنىڭ كابىنكىسىغا سېلىپ قوياي، ئۆيۈڭگە كەتكىن. * بىركۈنى يىگىت: — ئەمدى مەن ئۆز يۇرتۇمغا كەتسەم، — دەپتۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىغا يالۋۇرۇپ، — ئانام قېرىپ قالغان. * — بىزنى مارجانتال كەنتىدىن تېپىڭلار، بىز شۇ يەرگە كەتتۇق، — دېدى ئالماس. * — بۇ ئۆيدە ئولتۇرغانلار قەيەرگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ خەلپىتىم. ② ماڭماق، يۈرمەك، يول باسماق: تۆتەيلەن ياسىنىنىڭ ئانىسىنى ئىزلەپ مېڭىپتۇ، كېتىۋېتىپ، ياسىن ھەمراھلىرىدىن ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. * تاغام قول سومكامنى كۆتۈرۈشۈپ مەن بىلەن يانمۇيان كېتىۋاتاتتى. ③ بىرەر مەشغۇلات، خىزمەت ياكى ۋەزىپىنى تاشلىماق، تەرك ئەتمەك: ئىشتىن كەتمەك. ئوقۇشتىن كەتمەك. ④ ئۆتمەك، تامام بولماق، تۈگىمەك، يوقالماق: قىش كېتىپ، باھار كەلدى. * مىللىي نەغمە سازىمىز، كۆڭۈل ئاچار باغىمىز، كەتتى بىزدىن قارا تون، ئەمدى ئوينار چاغىمىز. ⑤ كۆچمە. قازا تاپماق، ئالەمدىن ئۆتمەك، ئۆلمەك: ئۇ ئۆزىگە ئۆزى خەنجەر ئۇرۇپ ھارام ئۆلۈمدە كەتتى. * ئەگەر ئۆمرۈڭنى مەنىلىك ئۆتكۈزىدىغان بولساڭ، ئۆلسەڭمۇ ئارمانسىز كېتىسەن. ⑥ سەرپ بولماق، ئىشلىتىلمەك؛ لازىم بولماق، كېرەك بولماق: بۇ خىلدىكى كېسەلنىڭ ساقىيىشى ئۈچۈن ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدىكەن. * مائاشىمنى ھەر ئىككى

ئايدا بىر قېتىم ئالىمەن، بىر ئايلىق ئامىقىمغا ئون سوم، ئاماكامغا بەش سوم بولۇپ، ھەر ئايدا 15 سوم كېتىدۇ. * ئۆيدە ئادەم جىق بولغاندىكىن، ئاش، نان جىق كېتىدۇ. ⑦ سېتىلماق: — ھېلىقى پاقلان بەك ئەرزان كېتىپتۇ — دە، — دېدى ئۇ ئەپسۇس بىلەن. ⑧ كېسىلمەك، ئۈزۈلمەك: باللىرىم يېتىم قالدى، قىچقارسام ئۈنۈم يەتمەس. قورقماس غەيرىتىم باردۇر، ئول ئۈچۈن بېشىم كەتمەس. * يارىلىك بىلەر: ئۆلۈمدىن يامان، كۆرۈپ ياشاش ياۋ كۆلكىسىنى! جان كەتسىمۇ بەرمەس باھادىر، ياۋغا ئەركى، ئۆز ئۆلكىسىنى! ⑨ مەھرۇم بولماق، ئايرىلماق: ئۇ بىردەم كىر يۇغاندىن كېيىن، قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن ماغدۇرى ئۈزۈلۈپ، ھوشىدىن كېتىپتۇ. * ئات ئايلىنىشتىن توختاپ ھە دەپ ئۆنچە يېمەكتە. ھالىدىن كەتكەن باقى ئارىسنى قولتۇقلىغىنىچە بىر چەتتە ئۇخلىماقتا. ⑩ ئىشتىن چىقماق، ئەسلىدىكى ئىقتىدارىنى يوقاتماق؛ مەسىلە كۆرۈلمەك: بەلدىن كەتمەك. كۆزدىن كەتمەك. * — ئادەم قېرىغاندا ماغدۇر قالمايدىكەن ئۇكا، مانا قارا پۇتۇمدىنمۇ كەتتىم، قۇلاقتىنمۇ كەتتىم، كۆزۈممۇ غۇۋالىشىۋاتىدۇ، — دېدى بوۋاي سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ. ⑪ تارقىماق، يېيىلىپ يەتمەك، يېيىلماق (ئاۋاز، نام-شۆھرەت قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ھەسرەتلىك نالىسى كۆكنى يېرىپ، يىراق-يىراقلارغا كەتتى. * شۇ ئادەملەر ئارىسىدا داۋۇتئاخۇن ئىسىملىك 80 ياشقا كىرگەن بىر ئېگەرچى ئۇستام بولۇپ، ئۇ ھۈنەردە كامالەتكە يەتكەن، داڭقى نە-نەلەرگە كەتكەن كىشى ئىكەن. ⑫ ھېسابىغا ئۆتمەك، ئۆتمەك: — قوينۇڭدىن تۆكۈلسە قونچۇڭغا دەپتىكەن، بىزدىن تۇرپانلىق قېرىنداشلارغا كەتسە نېمە بولۇپتۇ؟ — دېدى ئەلى پالۋان. ⑬ پاتماق، چۆممەك، بەند بولماق، غەرق بولماق (ئۇيقۇ، خىيال قاتارلىقلار ھەققىدە): سەل بۇرۇنلا ئۇيقۇغا كەتكەن مەريەمخان ئەركىنىنىڭ يىغىسىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. * ھۆسنارىخان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ھاۋاز «پوم» سوزۇپ بىر «ئۇھ» تارتىۋېلىپ، ئېڭىكىنى تىزلىرى ئۈستىگە قويۇپ خىيالغا كەتتى. ⑭ توختىماق، ئۈزۈلۈپ قالماق، قاچماق (تولۇق ھەققىدە): — رەھمەت، — ئادىل شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى، — چالغان چاۋاكقا يارىشا ئىش قىلماي تۇرۇپلا تولۇق كەتتى. ⑮ كېڭىيىپ ئۇلغايماق، يامراپ كۆيمەك، ئالماق (ئوت ھەققىدە): چاڭ-توزان چىقىرىپ ماڭغان ماشىنا ئارقىسىدىن بىر توپ ئۇششاق باللار «ئوت كېتىپتۇ، ئوت كېتىپتۇ!» دېيىشىپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. ⑯ چىقماق، ئاقماق (قان ھەققىدە): ئاغزى-بۇرنۇمدىن ئوقتەك قان كەتتى. مەن تەسلىكتە ئورنۇمدىن تۇرۇپ كۆزلىرىمنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپ يەنە ئېتىلدىم. ⑰ مەلۇم ئىسىملارغا ياندىشىپ كېلىپ شۇ ئىسىم ئۇقتۇرغان مەنىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى، شۇنداق ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: يار كەتمەك. دەز كەتمەك. * — تۇغان يار كەتتى، بۇياققا كېلىڭلار، تېز بولۇڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ تۆۋەندە ئېتىزلىرىنى ياقىلىشىۋاتقانلارغا قاراپ. ⑱ خاتالاشماق: سۆزدىن كەتمەك. گەپتىن كەتمەك. * ئادەم تىلدىن كېتەر، ھايۋان مۈڭگۈزدىن (ماقال). ⑲ داۋاملاشماق، داۋام ئەتمەك، بولماق: تەرەپ-تەرەپتە بەزمە تەييارلىقى كېتىۋاتقان بولۇپ، خىلمۇخىل مېۋىلەر، تۈرلۈك لەززەتلىك تائاملار، قەنت-گېزەكلەر ھازىرلاپ قويۇلغانىدى. ⑳ سوزۇلماق: مۇشۇنداق ماڭسىڭىز، شىمال تەرەپكە كەتكەن بىر كوچىغا بارىسىز، شۇ كوچىنىڭ ئايىغىدىكى

غەرب تەرەپتىكى ئىشىك شۇنىڭكى. ㉑ ئىش-پائالىيەتنىڭ بىرەر يۆنىلىش بويىچە داۋام قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: شاھزادە سەزمەي پاتمەك بىلەن ئۆي بولۇشۇپ كېتىۋېرىپتۇ. * دادىسى ئالاھىدىنغا نەسىھەت قىلىپمۇ كۆرۈپتۇ، تىللاپمۇ، جازالاپمۇ بېقىپتۇ، لېكىن ئالاھىدىن ئاۋۋالقىدەك كېتىۋېرىپتۇ. ㉒ پاتماق، سىغماق، مۇۋاپىق كەلمەك: ئۇلارنىڭ داش قازىنىغا 12 چېلەك سۇ كېتىدۇ. ئۇ قازان بىلەن ئاز بولغاندا 200 كىشىلىك مېھماننى ئۇزاتقىلى بولىدۇ. ㉓ سۈپەتداش شەكلىدە سۈپەتلەر بىلەن بىرىكىپ، شۇ سۈپەتنى دەرىجە جەھەتتىن كۈچەيتىدۇ: تەشمە ئېغىزىدىن باشلاپ، تۈپتۈز كەتكەن ساي ئىچىدە ئۆستەڭ قۇرۇلۇشچىلىرى ئىشلەۋاتاتتى. ㉔ كۆپ ساندىكى ئۆتۈمسىز ۋە قىسمەن ئۆتۈملۈك پېئىللارنىڭ «-پ، -ىپ، -ۇپ، -ۈپ» رەۋىشداش شەكلى بىلەن تۇس رولىدا كېلىپ تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئۈزۈل-كېسىل پۈتۈشى، تاماملىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ: قېچىپ كەتكەن چېچەك كەتتى (ماقال). * ئۇ شۇنچە ئالدىرىماي يېگەن بولسىمۇ، بىردەمدىلا يەنە تۈگەپ كەتتى. 2) ھەرىكەتنىڭ تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇتلا جىددىي، كۈچلۈك ياكى يۇقىرى دەرىجىدە باشلىنىپ، شۇ تەرىقىدە داۋاملاشقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: باغلاقلىق قاۋان ئىت زەنجىرنى سىلكىپ قاۋاپ كەتتى. * ئۇلار بىر-بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. * ئۇلار يەنە قىزغىن مۇلاھىزىگە كىرىشىپ كەتتى. 3) ھەرىكەتنى دەرىجە، قېتىم سانى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەردىن كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ: بىلمىسىزگە ھال ئېيتقۇچە، ئىچىڭدە سىسىپ كەتسۇن (ماقال). * «ئۇستام چاچ قۇرۇپلا كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن، مەتنىياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. * ئۇنىڭ كېسىلى يەنە ئېغىرلىشىپ كەتتى. 4) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەت ئىگىسىنىڭ شۇ ھەرىكەتنى ئورۇندىيالايدىغانلىقىنى، ئورۇنداشقا قادىر ئىكەنلىكىنى ياكى شۇ ھەرىكەتنى ئورۇنداشقا قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئەلۋەتتە ئورما ئورۇشنىمۇ بىلىشى كېرەك، ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىسسىققا چىدىغان ئادەم بىر-ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتەلەيدۇ. * ئۇ گەرچە يېڭى كەلگەن بولسىمۇ، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەپ كەتتى.

كەتمەن ئى. تۆمۈر قاتارلىق مېتاللاردىن ياسىلىدىغان، يۈزى چوڭراق، ئارقا تەرىپىگە دەستە ئورنىتىش ئۈچۈن چۆلدا (تۆشۈك) چىقىرىلغان، يەر چېپىش سايمىنى، دېھقانچىلىق قورالى: ئۇ گۆھەربۇۋىدىن قادىرنىڭ قىلغان ئىشىنى ئاڭلاپ، قورسىقىنىڭ ئاچلىقىغا قارىماي، كەتمەننى ئالدى-دە، ئېتىزغا قاراپ كېتىپ قالدى.

كەتمەن ساقال قويۇق، كەڭ، يۇملاق يەنى كەتمەنگە ئوخشايدىغان ساقال ۋە شۇنداق ساقاللىق كىشى: ئۇ دېرىزىدىن كەتمەن ساقال بىر بوۋاينىڭ قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال ئىشىك تەرەپكە ماڭدى.

كەتمەن سېپىنى تۇتۇپ باقمىغان ئېغىر ئەمگەك، جاپا-مۇشەققەت، قىيىنچىلىق كۆرمىگەن؛ ئىشقا پىشمىغان، چىدامسىز، خام: ئانا خېتىنىڭ ئاخىرىنى «قەدىرلىك بالام، ئاتاڭنىڭ ئازابلىرى بەدىلىگە سەن كەتمەن سېپىنى تۇتۇپ باقماي چوڭ بولغاندىك، ئەمدىكى راھىتىڭ بىلەن ئاتاڭنى ئۇنداق تامامەنلا ئۇنتۇپ كەتمە» دەپ ئاخىرلاشتۇرغانىدى.

كەتمىنىنى چاپماق بىر تەرەپنىڭ

مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلىمەك؛ بىر تەرەپكە يان باسماق: 1947-يىلىنىڭ 8-ئېيىغا كەلگەندە، گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ ۋەكىللىرىنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ كەتمىنىنى چاپىدىغان سادىق مالايلىرىنى سىغداپ كىرگۈزدى.

كەتمەنچى ئى ① كەتمەن چاپىدىغان، كەتمەن بىلەن ئىش قىلىدىغان كىشى؛ دېھقان: مۇشۇ كۈندە دېھقاننىڭ كۈنىمۇ كۈنمۇ؟ كەتمەنچى دېسە، مانا مېنى دېسە بولىدۇ. كەتمەننى قىش-ياز چاپىمەن. ② كەتمەننى ئۇزۇن ھەم ئۈنۈملۈك چاپىدىغان، كەتمەن چېپىشتا ماھىر ئادەم: ئوتتۇرا قولدەك كەتمەنچىدىن 20 نى ئايرىپ، ئۆستەڭنىڭ تېگىگە چۈشۈردۈم.

كەتمەنقوڭغۇز ئى [كەتمەن+قوڭغۇز] <زوئول> قوڭغۇزنىڭ بىر خىلى. رەڭگى كۆل رەڭگە مايىل قارا، تېنى ياپىلاق ۋە كەتمەنگە ئوخشاپراق كېلىدۇ. ئۈستىدە توغرىسىغا كەتكەن يوللىرى بولىدۇ.

كەتمەنلىمەك پ. كەتمەن بىلەن چاپماق، ئۇرماق: كەتكەن كېلەر، كەتمەنلىگەن كەلمەس (ماقال).

كەتو ئى. دىئال. ئالىيۇمىن.

كەتىرا ئى [پ] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن دۈگىلەك، تۈكلىرى بار. گۈلى سېرىق. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، تاش بەدەننى چىڭىتىپ قۇۋۋەت بېرىدۇ، تەرلەشنى توختىتىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، كەتىرانىڭ شىنجاڭدا مونچاقتوراي، ئاقسۇ كەتىراسى، خېلەنشەن كەتىراسى، ئىلى كەتىراسى قاتارلىق مەشھۇر تۈرلىرى بار. ھەممىسىنىڭ دورىلىق قىممىتى بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ.

كەتىل ئى. دىئال. دۈمبىگە ئارتىپ نەرسە توشۇيدىغان سايمان.

كەتىمەك پ. دىئال ① تايتاڭلىماق (بوۋاق باللار ھەققىدە). ② تىغلىق ئەسۋاب بىلەن كىچىك-كىچىك يونۇپ، كېسىپ ئاجراتماق.

كەتىۋال ئى. دىئال. ① ئىگىسىز قالغان، مۇسادىرە قىلىنغان يەرلەرنى ئىجارىگە بېرىش، ئىجارىسىنى يىغىش ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى. ② يېتىم ئاقساقال.

كەچ ① ئى. كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ ئالمىشىش ئارىلىقىدىكى ۋاقىت، يەنى نامازدىگەردىن ناماز خۇپتەنگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت: ئۇ ئەتىسى كەچتە دادانىسىغا ئېيتىپ قويۇپ، مۇشۇ يەرگىلا كەلمەكچى بولغانىدى. * بۈگۈن ئايغا بەش بولدى، كۈن ئېگىلىپ كەچ بولدى. يارىم كېتىپ يىراققا، كۆرۈشمەكمۇ تەس بولدى. ② ئى. قاراڭغۇ چۈشۈپ تۈن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ۋاقىت: مەن ئاخشام بەك كەچ ياتقانىدىم. * — بالام، كەچ بولۇپ كەتتى، ئەمدى يېتىپ ئۇخلا، — دېدى ئانىسى. ③ رەۋ. بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن، بەلگىلەنگەن ياكى مۇۋاپىق ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەندە: خۇدا كەچ قويسا قويار، ئاچ قويماس (ماقال). * كېيىنكى چاغلاردا سېنىڭ يولۇڭ ئانچە تۈز بولمىدى، بۇنىڭدا بىزنىڭمۇ مەسئۇلىيىتىمىز بار. ھېلىمۇ كەچ ئەمەس. سەن چۈشىنىپ يەتكەنلا بولساڭ، شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.

كەچ پېشىن پېشىن نامىزىنى ئوقۇشقا بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىنكى، ناماز دىگەردىن بۇرۇنقى ۋاقىت: ئۇلار كەچ پېشىن مەھەللىدە سۇ ئامبىرىغا يېتىپ كەلدى. * كەچ پېشىن بولغۇچە ئۇلارغا يا بىر يۇتۇم

سۇ، يا بىر قوشۇق ئۇماچ بېرەلمىدى.

كەچ قالغان بازارچىدەك ناھايىتى تېز، ئالدىراش، جىددىي (پول مېڭىش ھەققىدە): — كەچ قالغان بازارچىدەك نېمانچە ئالدىرايسىلەر، ئاغىنىلەر، — دېدى شۆھرەت ئالىم بىلەن ئەكبەرگە.

كەچ قالماق ① بىرەر ئىشنى ئورۇندىشى كەچكە توغرا كېلىپ قالماق، قاراڭغۇغا قالماق: بىز كەچ قېلىشتىن ئەنسىرەپ، چۈش بولغاندىلا يەنە يولغا چۈشتۇق. ② بەلگىلەنگەن ياكى ئادەتلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن قالماق، كېچىكىپ قالماق، كېيىن قالماق: ئادەتتە ئۇ رەيھانەمنى كۈتۈپ تاماقمۇ يېمەيتتى، بەزى ئاخشاملىرى يىغىن ئېچىلىدىغان بولۇپ رەيھانەم كەچ قالسا، ئۇنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئۆزى باراتتى.

كەچ قىراۋ ئەتىياز پەسلى جۇدۇندا چۈشكەن قىراۋ. بۇ مەزگىل قىراۋ مەزگىلىنىڭ ئاخىرلىششى بولغاچقا، ئۇ يەنە «ئاخىرقى قىراۋ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كەچ قىلماق كۈندۈزلۈك ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەك: ھېيتەم بىلەن گۈزەل ئۆيدىن چىقىپ، كوچىلاردىن ماراپ ئۆتۈپ يۈسۈپ قادىرخان مازىرىنىڭ ئىچىدىكى بىر گۈمبەزگە مۆكۈپ كەچ قىلىشتى. قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن، پاختەكلىگە چىقىپ كەتتى. * ئۇلار بىرىنچى كۈننى مۇنبىر جاپادا ئارانلا كەچ قىلىپتۇ.

كەچ كۇرس ئىشتىن سىرتقى، كەچتە ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولىدىغان كۇرس.

كەچ كۈز كۈزنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى: كەچ كۈز زىرائەتلىرى. * كەچ كۈز كۈنلىرى ئىدى. * گۈللەر تېرىدىم تۈزدە، ئېچىلدى كەچ كۈزدە. سىز باققان ئۈچۈن بىزگە، بىزنىڭ كۆزىمىز سىزدە.

كەچ كۈز زىرائەتلىرى بۇغداي، قىچا قاتارلىقلار ئورۇۋېلىنغاندىن كېيىن تېرىلىدىغان زىرائەتلەر. مەسىلەن، چىلگە قوناق، تاتلىقياڭيۇ، ياڭيۇ، پۇرچاق قاتارلىقلار كۆپلىگەن جايلاردا كەچ كۈز زىرائەتلىرى قىلىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

كەچ كىرمەك كەچكى ۋاقىت باشلانماق؛ كەچ بولماق: ئۇلار پارىك بىلەن بىر سائەتتىن ئارتۇقراق ئولتۇردى. ۋاقىت كەچ كىرىپ قالغان بولۇپ، كوچىدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭلارمۇ ئاستا-ئاستا بېسىلىشقا باشلىدى.

كەچتە-پاتتا دىئال. كەچتە؛ كەچ ئەتراپىدا؛ كەچقۇرۇن.

كەچقۇرۇن ① ئى. كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت، ئاخشام: ئۇمۇ كۈندۈزلىرى ناھىيە بازىرىدىكى بۇرادەرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ، كەچقۇرۇنلىرى راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆرسە قانداق ياخشى بولاتتى-ھە! * ئۇ بۈگۈن كەچقۇرۇندىن باشلاپ ئابدۇللاغا خەنزۇ تىلى ئۆگىتىشكە ۋەدە بەردى. ② رەۋ. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچ مەھەلدە: كەچقۇرۇن ھەمراھىنىڭ پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەر كاۋا بارىڭىنىڭ ئاستىغا يىغىلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا، مەتنىياز توپلىيىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. * — ئۇقتۇم، ياخشى بولىدۇ، — دەپتۇ مىسكەن، — كەچقۇرۇن كېلىپ چىراغلىرىڭنى ئېلىپ كېتەرسەن.

كەچقۇرۇنلۇق سۈپ. كەچقۇرۇن مەزگىلىدىكى، كەچقۇرۇنغا تەۋە، كەچقۇرۇنغا مەنسۇپ؛ كەچقۇرۇنغا تەييارلانغان، كەچقۇرۇنغا ئاتالغان: كۈزنىڭ كەچقۇرۇنلۇق ھاۋاسى جانغا راھەت ئىدى. * كەچقۇرۇنلۇق غىزا ئۈچۈن ئۇ قازانغا ئوت ياققانىدى. * A
Q . كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن ئاشخانىدا ئازراق تاماكا چېكىپ ئولتۇردى.

كەچقۇرۇنلۇقتا رەۋ. كەچقۇرۇن بولغاندا، كەچتە: .ئۇ كەچقۇرۇنلۇقتا كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ، سەھەردىلا ئاكىسىنىڭ يېنىغا كەتكەنىدى.

كەچقۇرۇنلۇقى رەۋ. كەچتە، كەچ ۋاقتىدا، كەچ مەھەلدە: ئۇ بۈگۈن كەچقۇرۇنمۇ كەلگەنىدى.

كەچكى سۈپ. كەچكە ئائىت، كەچتىكى، كەچلىك: كەچكى قۇياش. كەچكى شەپەق. * مەن ئۇنى كەچكى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغانىدىم. * بىز شەھەرنىڭ كەچكى مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ ئاستا-ئاستا مېڭىشاتتۇق، ھېچكىم ئۈن-تىن چىقارمايتتى.

كەچكى شەپەق <مېتېئور> كۈن ئولتۇرغاندا پەيدا بولغان شەپەق: قۇياش پامىر تېغى چوققىسىغا باش قويغان بولۇپ، كەچكى شەپەق كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغانىدى. * كەچكى شەپەق نۇرى خۇددى لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان گۈلخاندەك، ئورمان ئۈستىنى چىرايلىق قىزارتىپ تۇراتتى.

كەچكىچە رەۋ ① كەچ بولغۇچە، كەچ بولغانغا قەدەر، كەچ كىرگۈچە: خاسىيەتخان كەچكىچە قىزىنىڭ كەلگۈسىدىكى بەختى توغرىسىدا شېرىن خىياللارغا چۆمۈلۈپ يۈردى. ② كۆچمە. ھەر دائىم، ھەمىشە، داۋاملىق: — سىلى ئوغلىمىزغا زادىلا كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدىلا، كەچكىچە خىزمەت، مەجلىس دەپ ئالدىرىغانلىرى ئالدىرىغان، — دېدى ئايالى ئاچچىقلاپ.

كەچلىك سۈپ. كەچكە تەۋە، كەچكە تەئەللۇق، كەچتىكى؛ كەچتە بولىدىغان، كەچ ئۈچۈن تەييارلانغان: — ئەمدى كەچلىك ۋاقتنى ئىشلەپچىقىرىش ئىگىلىۋالسا قانداق بولىدۇ؟ — ئەخمەت قېشىنى كۆتۈرۈپ سورىدى. * كەچلىك غىزادىن كېيىن زەيتۇنەم ئۇنى ھوجرىسىغا باشلاپ كىردى. * ئۇ بۈگۈن كەچلىك سىمىنىدا ئىشلەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ كېتىپ قالغانىدى.

كەچلىك تەكرار <مائارىپ> ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەچلىك تاماقتىن كېيىن بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشى.

كەچلىمەك پ. ۋاقىتنى كەچ قىلماق، كەچكىچە تۇرماق: ۋاي نېمىشقا، نەگە ئالدىرايسىز؟ كەلگەندىن كېيىن مېھمان بولۇپ كەچلەپ كېتىڭ. * — سىلىنى ئاۋارىچىلىككە سېلىپ نېمە قىلىمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە سىلى بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ كەچلىسىلە بولمامدۇ؟ — دېدىم ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ.

كەچمەك پ ① سۇ، سۇيۇقلۇق ياكى قار، قۇمغا ئوخشاش يۇمشاق نەرسىلەرنى يېرىپ ماڭماق، شۇنداق نەرسىلەر ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆتمەك: قاتمۇقات ئېدىرلار ئارىسىدا ئىككى كىچىك يولۇچى قار كېچىپ ئىلگىرىلەۋاتاتتى. * بۇ ياش چوكان، كەشىنى قولىدا ساڭگىلىتىپ تۇتۇۋالغان ھالدا سالقىن قۇمنى يالىڭاياغ كەچكىنىچە غىتىلداپ كېتىۋاتاتتى. * كەچمىگەن دەريانى كەچتىم، ئۆلمىدىم سۇدا ئېقىپ. ئەمدى كۆڭلۈڭ تىندىمۇ، يۈرەككە ئوتلارنى يېقىپ. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق؛ ئۆتمەك (خىيال، كۆڭۈل، مېڭە، پىكىر قاتارلىقلار-دىن): ئابدۇرېھىمنىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ مەڭزىلىرى ئوت بولۇپ، كۆڭلىدە «ئەمدى مۇسا تاغامغا نېمە دەي-مەن؟» دېگەن ئاچچىق پۇشايمان كەچتى. * بۇ قاراشتىن ئابدۇللانىڭ يۈزى تاتۇقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى، ئەمما دۇرنەم ئابدۇللانىڭ خىيالىدىن كېچىۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى. * سۆزۈڭ ئەييامى ئۆمرۈڭدە نە كۈنلەر كەچتى باشىڭدىن؟ ئۇنتۇما بۇ ساۋاقلارنى، كۆز ئالدىڭدىن قاتار ئۆتكۈز! ③ كۆچمە. پىكىر، نىيەت، مېھىر، جان،

مەنپەئەت قاتارلىقلاردىن ئۈمىدىنى، ئالاقىسىنى، مۇناسىۋىتىنى ئۈزمەك، ئۇلارنى تەرك ئەتمەك، ئايرىلماق: بېخىل جېنىدىن كېچەر، مېلىدىن كەچمەس (ماقال). * جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتمەس (ماقال). * ئەگەر سىز بىر-ئىككى مالنىڭ مېھرىدىن كېچەلىسىڭىز، بۈگۈن كېچىلا جىننى تۇتۇپ بېرىمەن. * بىر بالا ئەمەس، ئون بالا بولسىمۇ كەچتىم. ياخشىلىق بىلەن قايت! كەچتە بېرىپ كىيىم-كېچەكلىرىڭنى ئېلىپ بېرىمەن. * ئانار گۈلدەك يارىم، خېنە گۈلدەك يارىم، ھەربىرىنىڭ قىزىل گۈلدەك، قايسىڭدىن كېچەي يارىم؟ ④ ئۆتمەك، ئەپۇ قىلماق، سالاۋات قىلماق (خاتالىق، گۇناھ قاتارلىقلار ھەققىدە): – گۇناھىمىزدىن كەچسىلە ئىكەن، – دەپتۇ كېنىزەكلەر يەرنى سۆيۈپ. – كەچتىم، – دەپتۇ پادىشاھ بېشىنى لىڭشىتىپ. ⑤ كۆچمە. بولماق، يولۇقماق، ئۇچرىماق: بارغانلاردىن، يانغانلاردىن سېنى سورايمۇ؟ سېنىڭ ھالىڭ نە كەچتى دەپ ئۆزۈم بارايمۇ؟ * بۇ ئۆلۈمنىڭ ھەيۋىتىدىن، قورقىدۇ جانىم مېنىڭ، قاراڭغۇ لەھەت ئىچىدە، نە كېچەر ھالىم مېنىڭ.

كەچمىش ئى. ئىلگىرى بېشىدىن ئۆتكەن تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر؛ ئۆتمۈش: ئاھ، ياق، بۇ بولىدىغان گەپ ئەمەس! ئۇ كەچمىشلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالىسۇن؟ * زۇلخۇمار ئۆزى ۋە ئاتا-ئانىسىنىڭ ئاشۇ قۇزغۇنغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كەچمىشنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ، قۇزغۇننى يەرگە كۆمۈپ تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ.

كەچمىش-كەچۈرمىش كەچمىش ۋە كەچۈرمىش: ئۇلار ئاتا-ئانىسىغا كەچمىش-كەچۈرمىشى، تارتقان جاپالىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

كەچۈرگۈسىز سۈپ. كەچۈرگىلى، ئەپۇ قىلغىلى، سالاۋات قىلغىلى بولمايدىغان: – ئۆز خوجىسىنىڭ مەخپىيىتىگە قول سېلىش ئاللا ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىك بولىدۇ، – دېدى سىيىت ھاجى. * ئۇلار بۇ نۇقتىدا بىر قىسىم چاكىنىلارنىڭ بىر تەرەپلىمە قاراشلىرىغا كەچۈرگۈسىز دەرىجىدە يول قويۇپ كەلدى.

كەچۈرمە ئى. بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ياكى ئادەم روھىدا پەيدا بولغان تۈرلۈك ھېس-تۇيغۇلار: رەيھانەم تالاغا چىقىپ باشقىلارغا كۆرۈنۈشتىنمۇ ھېيىقىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرىدىن خەۋەرسىز بوۋاي ئۇنىڭدىن سەل ئەجەبلىنىپ قالدى. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغىنى باشقا بىر خىيالىي مەنزىرە بولۇپ، ئىچكى كەچۈرمىدىكى كۆرۈنۈشلەردىن بىرەرسىنىمۇ تاشقى ھالىتىدىن سەزگىلى بولمايتتى.

كەچۈرمەك پ ① «كەچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: – بۇنداق سوغۇقتا ئوغلۇڭنى سۇ كەچۈرۈپ نېمە قىلىسەن؟ – دەپتۇ يولدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلاردىن بىرى ھەيران بولۇپ. * – قارىغاندا سىز مېنى كەچۈرمەيدىغان ئوخشايسىز، – دېدى ئۇ تامامەن دېگۈدەك قايغۇلۇق ئاھاڭدا. ② ئۆتكۈزمەك: بىز ئىككىمىز ئەبەدىي ياخشى ئەر-خوتۇن بولۇپ كۈن كەچۈرىمىز. * شاھ قىزلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىغاندا، ۋەزىرنىڭ قىزى ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ: – سوئاللىرىڭىزنى سوراڭ، – دەپتۇ. * ئۇ «ئەلۋەتتە، ئىشنى چاقچاقتىن باشلاش كېرەك» دېگەننى كۆڭلىدىن كەچۈردى.

كەچۈرمىش ئى. باشتىن ئۆتكەن تۈرلۈك ۋەقە-ھادىسىلەر؛ كەچمىش: بالا پادىشاھقا بىرىنچى قېتىم چامغۇر ئوغرىلاپ كەلگەن ۋەقەدىن باشلاپ، ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى

قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ.

كەچۈرۈشمەك «كەچۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاتلارنى دەريادىن كەچۈرۈشۈپ، ئۆزلىرى قېيىق بىلەن دەريادىن ئۆتۈشكەنىكەن. * ئۇلار ئالىمنى كەچۈرۈشتى، شۇنداق قىلىپ ئالىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى. * ئەنە شۇنداق ئېغىر ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرۈشكەن خالايىق، ئاخىرى تاقەت قىلالماي ۋاڭغا قارشى ئىسيان كۆتۈردى.

كەچۈرۈلمەك «كەچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: چېكىدىن ئېشىپ قىلغان ھۇجۇملىرىڭىز كونا قەدىردانلىقىڭىز ھۆرمىتى ئۈچۈن كەچۈرۈلدۇ. سىز خاتىرجەم كېلىۋېرىڭ.

كەچۈرۈم ئى. ئەپۇ، ئۆزرە: كەچۈرۈم سورىماق. * ئۇنىڭ ھۆكرەپ يىغلاپ، قاسىمنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتقۇسى، ھەممىنى ئېيتىپ بەرگۈسى، بىرىيولىلا خالاس بولۇپ يا ئۇنىڭ كەچۈرۈمىگە يا نەپرىتىگە ئېرىشىشنى قولغا كەلتۈرگۈسى كېلىپ كەتتى.

كەچۈرۈم سورىماق ئۆتكۈزگەن سەۋەن-لىك-خاتالىقلىرىنى كەچۈرۈۋېتىشنى تەلەپ قىلماق، تىلىمەك؛ ئۆزرە ئېيتماق: ئالىيە، سىزدىن تەكرار-تەكرار كەچۈرۈم سوراي-مەن... مېنى ئەپۇ قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. * ئۇ خانقىزدىن قايتا-قايتا كەچۈرۈم سورىدى.

كەچۈرۈم قىلماق ① ئەپۇ قىلماق، ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلىپ ماقۇل كۆرمەك، كەچۈرمەك: – «مۇلايىم بولساڭ، كەچۈرۈم قىلىپ، قويۇپ بېرىمىز» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانسەن، – دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ئالدامچىلىق بىلەن يۇمشاق سۆزلەپ. ② بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق، يوق قىلماق (تۈرلۈك مەجبۇرىيەت، جازا ھۆكۈمى قاتارلىقلار ھەققىدە): – ھازىر ھۆكۈمەت كاپالەت بەردى، كانچىلاردىن باجنى كەچۈرۈم قىلدى، – دېدى ئاكام دادامنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشىپ. * ئۇ يەنىلا جازانى يېنىكلىتىش ياكى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىش پىكرىدە چىڭ تۇردى.

كەچۈرۈملۈك سۈپ. ئەپۇچان، ئاسان ئەپۇ قىلىدىغان، كۆڭلى يۇمشاق.

كەر يېز ت ← **كىر**: ھەي يولۇچى، يولۇچى، كەركە بويلۇق كەر ئېتىڭ، كەر بۇلاقتا يۈرىدۇ. ئۇلڭ يېقىدا ئون قۇلان، سەكرەپ، ئويناپ يۈرىدۇ. سۈرمە رەڭلىك سۈر ئېتىڭ، سۈر بۇلاقتا يۈرىدۇ. سول يېقىدا بەش قۇلان، سەكرەپ ئويناپ يۈرىدۇ.

كەرەپشە [پ] ئى. چىڭسەي.

كەرەشمە ئى [پ] بىراۋغا يېقىش، ئۇنىڭ ئامراقلىقىنى، تەلپۈنۈشىنى قوزغاش ئۈچۈن گەۋدە، كۆپىنچە يۈز-كۆز بىلەن قىلىنغان نازلىق ھەرىكەت، نازلىق قىلىق: سەن كۈلگەنىدە گۈلدەك ئېچىلىپ، پىكرىم قاچتى قۇمدەك چېچىلىپ. نېسىپ بولۇپتۇ ساڭا گۈزەللىك، ناز-كەرەشمە بىلەن قېتىلىپ.

كەرەم ئى [ئە] يېز ت ① مەرھەمەت، ھىممەت، شاپائەت: جانابلىرىنى ئەڭ ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە ئۆز ھۇزۇرىغا چىللاپ، شاھانە لۇتپى كەرەمگە سازاۋەر قىلغاي. * ئالىي كەرەملىرىنىڭ دۆلەتلىرى سايىسىدە، بىز قۇللىرى سەھەر تۇرۇپ، كەچ يېتىپ، يۇرتىنىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن بىر پۈتمىزنى ئون قىلىپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپتىمىز. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كەرەم قىلماق رەھىم-شەپقەت قىلماق؛ ھىممەت قىلماق، بىرەر ياخشىلىق، شاپا-ئەت، مەرھەمەت قىلماق: تەلىپىم شۇلدۇر: كۈچۈم يوقتۇر شۇ دەم، ئېلىپ كېلەي ئۆيدىن ئۇنى، قىلغىن كەرەم.

كەرەملىك سۈپ. ھىممەتلىك، شەپقەتلىك، مەرھەمەتلىك: – ئەي كەرەملىك پادىشاھ، نېمىگە خۇشال ئولتۇرمايسىز؟ – دەپ سوراپتۇ

ئۇ ئەجەبلىنىپ. * ئەي، كەرەملىك ئۇلۇغ خۇدايىم، ساڭا قۇلمىز، نەبىگە ئۇممەت. ياراتقىنىڭ ئۆلۈمنى لىللا، لېكىن ئاڭا بەرمىدىڭ نۆۋەت.

كەربالا ئى. ئىراقنىڭ پايتەختى باغداتنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئىسلام دىنى شىئە مەزھىپىدىكىلەرنىڭ مۇقەددەس جايى دەپ قارىلىدىغان بىر چۆلنىڭ نامى: كۆرسەت مۇھەببەت يولىنى، بىر تۇتاي يارنىڭ قولىنى. كەزسەم كەربالا چۆلىنى، بۇ كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق.

كەربالانىڭ ئىتىدەك ئۇ يان-بۇ يان قاتراپ، لالىملىق قىلىپ: مەنمۇ زېرىكتىم. پۈتۈن ئۆمرۈمدە كەربالانىڭ ئىتىدەك سوكۇلداپ شەھەرمۇ شەھەر يۈرۈپتىمەن. * ئۇ ھېچ ئىشقا قولىنى ئەگرى قىلماي، بازاردا كەربالانىڭ ئىتىدەك لەلەگىشىپ يۈرگىنى يۈرگەن.

كەرتمەك پ. يونىماق، يۇنۇپ ئىز چىقارماق: ياغاچنى سەل كەرتىپ ئاندىن شوينىنى باغلا. بولمىسا، سىيرىلىپ توختىمايدۇ.

كەرتىشمەك «كەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەرتىك ئى ① يۇنۇپ چىقىرىلغان ئىز؛ كەمتۈك. ② پاراللېل ئىككى ئەزا ئوتتۇرىسىدىكى كەمتۈك جاي.

كەرتىلمەك «كەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەررە [ئە] ① ئى <مات> كۆپەيتىش: كەررە جەدۋىلى. ② كەررە بەلگىسى (X). ③ مق. سانلاق سانلار بىلەن بىرگە كېلىپ ھەرىكەتنىڭ تەكرارلىنىش دەرىجىسىنى بىلدۈرىدۇ ھەم «قېتىم، نۆۋەت، مەررە؛ كۆپەيتىلگەن، يەردە» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: تەپەككۇر كۆزىلە باقساڭ ئەگەر ئالەمگە بىر كەررە، ئەمەستۇر خالىي ھېكمەتتىن ۋە ھەتتاكى ھەسەل ھەرە. * ۋاپا لەۋزىدىن سەن ئىدىڭ مۇئەللىم، ماڭا بەزدىڭ يەنە بىر كەررە تەلىم.

كەررە جەدۋىلى <مات> ← كۆپەيتىش جەدۋىلى.

كەررەك I ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تېنى چوڭ، خوخا تىكەنگە ئوخشايدۇ. غولى تىك، گىرۋەكلىرىدە تىكىنى ۋە يېشىل قاناتلىرى بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى ئېللىپسسىمان تۇخۇمنە شەكلىدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسمان چوڭقۇر يېرىلغان، يېرىقچىلىرىنىڭ چۆرىسىدە تىكىنى بولىدۇ. نەيچىسمان گۈلى جىگەزرەڭ ۋە باشسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. پۈتۈن تېنىدىن دېھقانچىلىق دورىسى ئىشلىنىدۇ. ئۇ زىياندash ھاشاراتلىرىنى ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە.

كەررەك II ئى [پ] <زوئول> بۆدۈنە: ئۆردەك بىلەن كەررەكنىڭ سۇ چېچىشقىنى خوپدۇر. ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ كۆز بېقىشقىنى خوپدۇر.

كەررىلەنمەك «كەررىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەررىلەشمەك «كەررىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەررىلمەك پ. ھەسسىلىمەك، ھەسسىلەپ كۆپەيتمەك.

كەركەك (توغرىسى: كەررەك) ← كەررەك I.

كەركىدان ئى [پ] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. توم تۇياقلىق، تەن شەكلى كالىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بوينى قىسقا، تۆت ئايىغى چوڭ، بۇرنىنىڭ ئۈستىدە بىر ياكى ئىككى مۈڭگۈزى بار. تېرىسى قوپال لېكىن قېلىن، سەل قارامتۇل، تۈكلىرى

يوق، ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ تروپىك ئورمانلىقلىرىدا ياشايدۇ.

كەركىدانگۈل ئى [كەركىدان+گۈل] <بوت> ① ئەرمىدۇن ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ ياكى چاتقال. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكىللىك، گۈلى كىچىك، ئاق ياكى تۇتۇق سېرىق، ئالاھىدە پۇرىقى بار. ئۇچكىلىك مېۋىسى تۇخۇمسىمان يۇملاق، مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە پۇراق ماتې-رىيالى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۈسۈملۈكنىڭ گۈلى.

كەرگە ئى ① نەرسىلەرنىڭ ئارىسىنى ئېچىش، كېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسە: ئاي خېنىم بىر باقسىنا، كۆزۈڭنى چوڭ-چوڭ ئاچسىنا. كىرپىكىڭ دالدا قىلسا، كەرگىدە كېرىپ ئاچسىنا. ② كەشتىچىلىكتە كەشتە چۈشۈرۈلىدىغان رەختنى كېرىپ، يېيىپ، ئېچىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ئەسۋاب، چەمبىرەك: ئۇ يىپنىڭ ئۇچىنى نەمدەپ يىمىرىپ چاپسانلا يىڭنىگە ئۆتكۈزدى-دە، ئالدىدىكى كەرگىگە تارتىلغان يىپەك رەخت ئۈستىگە كەشتە بېسىشقا باشلىدى.

كەرگۈچى سۈپ. كېرىش رولىنى ئوينايدى-غان، كېرىدىغان: كەرگۈچى نېرۋا.

كەرگۈچى نېرۋا <ئانات> ئالتىنچى جۈپ مېڭە نېرۋىسى. مېڭە كۆۋرۈكىدىن باشلىنىپ، كۆز ئالمىسىنىڭ مۇسكۇللىرىغا تارقالغان. ئاساسەن كۆز ئالمىسىنىڭ سىرتقى تەرىپىنىڭ ئايلىنىش ھەرىكىتىنى باشقۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

كەرگۈزمەك «كەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەرمان ئى <بوت> كەرمان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە، يوپۇرماقلىرى لېنتا شەكلىدە بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق يېشىل ۋە ئومۇم. گۈل رېتىدە، غوزا مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، بەلغەم بوشتىش رولىغا ئىگە.

كەرمەك پ. ئىككى تەرەپكە تارتىپ ئارىسىنى ئاچماق، يايماق؛ كەڭ، چوڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك: كېرىمى كېرىپ بەردى، رېھمى يېرىپ بەردى (ماقال). * بىز ئۇنى كونا بىر ئەلگەكنىڭ قاسقىنىغا كېرىپ دۇمباق ياسىدۇق. * دادام تۇماقنىڭ ئىچىگە ئىككى قولىنى سېلىپ تۇرۇپ، ئىككى تەرەپكە راسا بىر كېرىۋەتتى، كېيىن بىز ھېلىقى ئادەمنىڭ بېشىغا «يا، بىسمىللا!» دەپ تۇرۇپ بىر بېسىپلا كىيدۈرۈپ قويدۇق.

كەرىقۇر ئى <زوئول> قۇشلار كلاسى، كەرىقۇر ئائىلىسى. ئەركىكىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 60 سانتىمېتر ئەتراپىدا، پەي-تۈكلىرى دېگۈدەك قارامتۇل، قۇيرۇق پەيلىرىنىڭ ئۈستى تەرىپىدە ئاقۇچ ئالىسى، گېلىدا ئاق رەڭلىك پەيلىرى، قارامتۇل كىچىك سەپكۈنلىرى بار. قۇيرۇق پەيلىرى ئۇزۇن ھەم چوڭ. چىشلىرى سەل كىچىك. دۇمبە تەرەپلىرى كۆل رەڭ، قوڭۇر ئالىسى بار. قېلىن، ئېگىز تاغ ئورمانلىرىدا توپلىشىپ ياشاپ، ئۆسۈمە-لۈكلەرنىڭ يۇمران نوتىسى، مېۋە شىرنى-لىرىنى ئوزۇق قىلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىدىن باشقا شىنجاڭنىڭ ئالتاي تاغلىرىدىمۇ بار.

كەرىك سۈپ. ئارىسى ئوچۇق، كېرىلگەن؛ چوڭ يېرىقى ياكى تۆشۈكى بار.

كەز ① ئى.ۋاقىت، چاغ، مەزگىل، پەيت؛

ئۇلار خالىيراق قالغان كەزلىرىدە «بۇ زادى نېمە بولغان قىزدۇ، ئوقۇپ باقساق بولاتتى» دېيىشسىمۇ، ئۇنى ئاياپ سوراشقا پېتىنالمايتتى.
شۇ كۈ كېلى مەكتەپلەرگە ئەخمەت ئەپەندىم، تەكشۈرۈپتۇ ھەممە ياقنى كەچۈرۈپ كۆزدىن. زىمىستان قىش نەشتىرىنى سانجىغان كەزدە، سىنىپلاردىن بوران ئۇچار ئىكەن بۇ يەردە. ② مىق. قېتىم، نۆۋەت، رەت: بۇ كەز بىز ئۇلارنى يېڭىپ، غالىب بولدۇق.

كېزى كەلگەندە ۋاقتى كەلگەندە، پەيتى كەلگەندە؛ نۆۋىتى كەلگەندە:
– كېزى كەلگەندە ئۇنىمۇ قىلىمىز، ئالدىرىما،
– دېدى ئاكام ماڭا تەسەللى بېرىپ.

كەزدۈرمەك «كەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېنى ساڭا كۆيدۈر-گەن، قارا قېشىڭ بىلەن كۆزدۇر. ئۇلۇغ دەريانى كەزدۈرگەن، گىلاڭ تاغلاردىكى مۇزدۇر.

كەزدۈرۈلمەك «كەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەزمەك پ. مېڭىپ، ئايلىنىپ يۈرمەك، ئارىلىماق، زىيارەت قىلماق، ساياھەت قىلماق: ئۇ شەھەرگە يېقىن يېزىلارنىڭ ھەممىسىنى كېزىپ چىقىپ، ئەڭ ئاخىرىدا سەنئەت مەكتىپىدىن بىر قىزنى تاللىغانىدى. * لۇتپۇللا دالىدا يۈرۈشنى، جاڭگال-جىرالارنى كېزىشنى، تاغلارغا، تىك چوققىلارغا چىقىشنى ھېسابسىز ياخشى كۆرەتتى.

كەسپىي سۈپ [ئە] ① كەسپكە، ھۈنەرگە ئائىت؛ ھۈنەر-كەسپكە مۇناسىۋەتلىك ياكى ئالاقىدار بولغان: بىز ئۇلارنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىگە، ئىش ئۇنۇمىگە، تىرىشچانلىقىغا قارىمساق بولمايدۇ. ② مەخسۇس بىرەر كەسپ بىلەن شۇغۇل-لىنىدىغان، مەخسۇس بىر كەسپنى تۇتقان: ئۇلار ھازىر بېلىقچىلىقتا كەسپىي ئائىلە بولۇپ قالدى. * ئۇلار بىزگە ھېلىقى مېھماننىڭ ئۈرۈمچىدىن كەلگەن كەسپىي فوتوگراف ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

كەسپىي ئائىلە مەملىكىتىمىز يېزىلىرىدى-كى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسپى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە: توخۇ بېقىش كەسپىي ئائىلىسى. بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى. * ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىر تۈركۈم كەسپىي ئائىلە، نۇقتىلىق ئائىلىلەر بارلىققا كەلدى.

كەسپىي ئەخلاق ئۆز كەسپىگە ھەم ئۇنىڭ قائىدە-پرىنسىپلىرىغا يۈكسەك دەرىجىدە مەسئۇل بولۇش تۇيغۇسى، ئاڭلىقلىقى.

كەسپىي بىلىم مەلۇم كەسپتە ئىگىلى-گەن بىلىم: جۇمە سۇچىلىق سىنىپىدا ئوقۇيتتى، سادىق سۇچىلىق كەسپىي بىلىملىرىگە قىزىقىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ بىلەن تونۇشتى.

كەسپىي راسخوت مەلۇم كەسپ ياكى پەن تەتقىقات تۈرى ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان راسخوت: – خاتىرجەم بولسىلا، قورۇلۇش، مۈلۈك، كەسپىي راسخوت، خەلق ئوقۇتۇش ياردەم پۇلى ھەممىسى ئۆز يولى بىلەن، لېكىن بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئەمگىكى، كۆكتات پۇلى...، – دەيتتى بوغالتىر كۈلۈپ تۇرۇپ.

كەسپىي سەۋىيە مەلۇم كەسپتە ئىگىلىگەن بىلىم، مەلۇمات ياكى يېتىلدۈر-گەن قابىلىيەت: شۇندىن تارتىپ، بىر تەرەپتىن دەرس ئۆتسە، يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپ قارمىقىدىكى دوختۇرخانىدا داۋالاش ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈردى.

كەسپىي سۆز <تىل> ھەرقايسى

ساھە، كەسپلەردە ئىشلىتىلىدىغان، ئەمما باشقىلار ئانچە چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان مەخسۇس سۆز-ئىبارىلەر.

كەسپىي كىرىم مەلۇم كەسپتە كىرگەن كىرىم.

كەسپىي ھەمكارلىق مەلۇم بىر كەسپتە ئۆزئارا ياردەملىشىش، مەلۇم ۋەزىپىنى ئورتاق تاماملاش.

كەسپىي ئۇنۋان مەلۇم كەسپ بويىچە بېرىلگەن ئۇنۋان: كارخانا، مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئىدارىلەرنىڭ ھەممىسىدە خىزمەتنى باھالاپ تۇرۇش ۋە سىناق ئېلىپ تۇرۇش، ئىلمىي ئۇنۋان، كەسپىي ئۇنۋان ۋە پەخرىي ئۇنۋان بېرىلىشى كېرەك.

كەسپىي ئىقتىدار مەلۇم كەسپتە يېتىلدۈرگەن ئىقتىدار: — مۇدىر ئوبدان ئويلاپتۇ، — دېدى ئاينۇر ئارۇپنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپ خاتىرجەم ھالدا، — مەنمۇ ئەنە شۇنداق ئەمەلىي مەشغۇلات مەيدانىغا بېرىپ، كەسپىي ئىقتىدارىمنى ئاشۇرۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم.

كەستۈرمەك «كەسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇپىتاي پۇتىنى كەستۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. * مەن ئاخىر چېچىمنىمۇ كەستۈرۈۋەتتىم. * دېسەم-دېمىسەم شۇ، بۇ يەردىن بىر تۇپ دەرەخ ئەمەس، بىر تال شاخنىمۇ كەستۈرمەيمەن.

كەستۈرۈشمەك «كەستۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەستۈرۈلمەك «كەستۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچلارنىڭ ھەممىسى كەستۈرۈلۈپ، تەييار قىلىپ قويۇلغانىدى.

كەس-كەسلا كەسكىنلا يېرى، قەيەرنى كەسسەڭ شۇ يېرى: ئاچايىپ سېمىز چىقتى، كەس-كەسلا ماي. * ئىككى قوي سويدۇم، ئىككىلىسى كەس-كەسلا ماي چىقتى.

كەسكەك ① سۈپ. كېسىدىغان؛ ئۆتكۈر ② ئى. ئىتنىڭ بويىنىنى ئارغامچا ياكى تانا بىلەن باغلىغاندا بويىنىنى سىقىۋالماسلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يەنى ئىككى بېشىغا ئىتنىڭ بويىنى پاتقۇدەك تانا باغلاپ، ئوتتۇرىسىغا چۈلۋۈر بېكىتىدىغان قىسقا كالتەك.

كەسكەكچى ئى. دىئال ← **خەتنىچى.**

كەسكۈچى ① سۈپ. كېسىش رولىنى ئوينايدىغان، كېسىدىغان: كەسكۈچى پىچاق. كەسكۈچى تىغ. ② ئى <مات> چەمبەر ياكى باشقا ئەگرى سىزىقلارنىڭ ئۈستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتىدىن ئۆتكەن تۈز سىزىق.

كەسكىن ① سۈپ. ئۈزۈل-كېسىل، قەتئىي، جىددىي: ئۆي ئىچىدىكى كەسكىن مۇلاھىزە تېخى داۋاملىشىۋاتاتتى. * — گېپىڭىز كەسكىن ئەمەس، — دېدى بىرەيلەن شۇجىنىڭ ئىپادىسىدىن نارازى بولۇپ. * شۇ دەمدە تۈرمىدە «ئابرال» غا قازى تۇتماقتا نەقىشلىك قەدەھتە زەھەر. شۇ دەمدە بۇ يوغان داتاڭ ئىچىدە، بارماقتا ئەڭ كەسكىن كۈرەش شۇ قەدەر. // ئۇ ئەمدى كەسكىن جاۋاب بەرگەنىدى، شۇڭا ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا قايتا ئېغىز ئاچالمىدى. ② سۈپ. پوزىتسىيىسى ئۈزۈل-كېسىل، مەسىلە-ئەھۋاللارغا قارىتا تېز ھەم ئۈزۈل-كېسىل بىر تەرەپ قىلىش خاھىشى بويىچە مۇئامىلە قىلىدىغان (ئادەملەر ھەققىدە): ئاۋۇت ئاكام تولىمۇ كەسكىن ئادەم بولغاچقا، بىز ھەممىمىزلا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىشاتتۇق. ③ سۈپ. تېز ھەم كۈچلۈك، شىددەتلىك، قاتتىق؛ جىددىي (ئاۋاز ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ئاۋازىدا ھېلىغىچە بىلىنمىگەن كەسكىن بىر تۈس بار ئىدى. * —

ياق! – دېدى ئۇ كەسكىن بىر ئاۋازدا. ④ رەۋ. تېز، دەرھال، بىردىنلا: ئۇ ئېتىنىڭ بېشىنى كەسكىن بۇرىدى-دە، ئەمدىلا مەلۇم بولغان خائىننى قوغلاپ كەتتى. ⑤ رەۋ. پۈتۈنلەي، بىردىنبىر، تۈپ يىلتىزىدىن: بۇ يەردە ئۆتكەن يىللاردىكىدىن كەسكىن پەرق قىلىدىغان سىرلىق بىر خىل ۋەھىمە ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. * باشلىقنىڭ بىردىنلا كەسكىن ئۆزگىرىشى بىزنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى.

كەسكىنلە شتۈرمەك «كەسكىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەملەر ھامان راھەتلىك، ئازادە ياشاشنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن، ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى بۇنداق تەلەپنى كۈنسېرى كەسكىنلەشتۈرمەكتە.

كەسكىنلە شتۈرۈلمەك «كەسكىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەسكىنلە شمەك پ. كەسكىن ھالەتكە كەلمەك: كۈرەش ھەقىقەتەنمۇ كەسكىنلىشىپ، قالايمىقانچىلىقلار كۆپەيگىلى تۇردى. * ئەھۋالنىڭ بارغانچە كەسكىنلىشىپ خەۋپلىك دەرىجىگە يەتكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم ئىدى. * مۇسابىقە كەسكىنلىشىپ كەتتى. * ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشمەكتە ئىدى.

كەسكىنلىك «كەسكىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كەسكىنلىك دېگىنىمىز – كىشىلەرنىڭ ھەق-ناھەقنى ئېنىق ئايرىشقا ماھىر بولۇش ۋە ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ئاساسەن دەرھال بىر قارارغا كېلىپ مۇناسىپ ھەرىكەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. * – چىقمايدۇ! – دېدى مەردان كەسكىنلىك بىلەن.

كەسلەتمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تۇتۇرۇق ئۈچۈن ئېلىپ قويغان كۆتەكنى ئوغلىغا كەسلىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئوت قالاش ئۈچۈن جابدۇندى.

كەسلە شمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار شاخ-شۇمبىلارنى كەسلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ھارۋىلىرىغا بېسىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

كەسلەم ئى. نەرسىلەرنىڭ بەلگىلىك، ئۆلچەم بويىچە كېسىلگەن مەلۇم بىر پارچىسى، بۆلىكى: يول باشلىغۇچى كۆپچىلىكنى ئويغىتىپ، بىر كەسلەم بامبۇك تۇرۇبىسىنى گۈلخانغا تاشلىدى.

كەسلە ملىك سۈپ. كەسلەم قىلىنغان، بۆلۈنگەن، كەسلەمگە ئايرىلغان ياكى بەلگىلىك كەسلەم قىلىشقا تەييارلانغان: شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەككىز كەسلەملىك قېلىن بىر تاختا قەغەز ئاق پېتى يېيىقلىق تۇراتتى.

كەسلە نچۈك ئى <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان. بەدىنىنىڭ يۈزىدە كىچىك تەڭگىچە قاسراقلىرى، ئاستىدا تۆت پۇتى بار. قۇيرۇقى ئىنچىكە، ئۇزۇن، ئاسانلا ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئەركەكلىرىنىڭ دۈمبىسى كۆكۈچ يېشىل، ئۇزۇنىسىغا سوزۇلغان قارا يوللۇقلىرى بولىدۇ. چىشىلىرىنىڭ دۈمبىسى ئاچ قوڭۇر، ئىككى تەرىپىنىڭ ھەرقايسىسىدا بىر يولدىن قارا يوللۇقلىرى بولىدۇ. قورساق تەرىپىنىڭ ھەممىسى ئاچ سېرىق، ئوت-چۆپ ئارىسىدا ياشايدۇ. ھاشارات ۋە باشقا كىچىك ھايۋانلارنى يەپ ئوزۇقلىنىدۇ.

كەسلە ندى ئى. كەسلەنگەن، كېسىپ پارچىلانغان، كەسلەم قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: قىزىل پوپايكا كىيگەن ئېگىز بويلۇق ئادەم مەشكە سۆكسۈك كەسلەندىلىرىنى تاشلاپ، ئوتنى ئۇلغايتتى. * ئۇ تۈنىكە مەشكە ئوتۇن كەسلەندىلىرىنى تاشلاپ ئوت ياقتى، مەش قىزىپ ئۆي ئىسسىدى.

كەسلە نمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ

8 نىڭ كۆب يىلتىزى 2 بولىدۇ.

كۆبانكا ئى [ر] تۆپىسى يېيىسى، لەپىلىمىسى يوق ۋە كۆرپىدىن ئېگىز كېزەكلىك قىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل تۇماق.

كۆبانكا تۇماق ← **كۆبانكا.**

كۆپايە سۈپ [ئە] يېتەرلىك، قانائەتلىنەرلىك: كۆپايە بولماق. كۆپايە قىلماق. * يۈز قاغىغا بىر شۇڭقار كۆپايە (ماقال). * بۇ ئىش ئۈچۈن دادامنىڭ بىر ئېغىز سۆزى، ھەتتا، كىچىككىنە كۆز ئىشارىتىنىڭ ئۆزىلا كۆپايە.

كۆپايە بولماق يېتەرلىك، قانائەتلىنەرلىك دەپ ھېسابلانماق: بىز بۇ يەردە پەقەت خەلقىنىڭ ئېغىزىغا ئېلىنغان بىرنەچچە ئىشنىلا ئېيتىپ ئۆتسەك كۆپايە بولار.

كۆپايە قىلماق يېتەرلىك، قانائەتلىنەرلىك بولماق: ھازىر بىرنەچچە 100 گە يېقىنلا ئادىمىمىز بار. شەھەرنى ئىگىلەش ئۈچۈن شۇنىڭ ئۆزى كۆپايە قىلىدۇ.

كۆپايىلەنمەك پ. قانائەتلەنمەك، قانائەت ھاسىل قىلماق: سەپەرقۇل شەرۇللا بوۋاي بىلەنلا كۆپايىلىنىپ قالماي، ئايقىز بىلەن ھۆسنارىخانىمۇ ئەھۋالنى ئۇقتۇرۇپ، ئۇلارنى بۇ ئىشقا ياردەملىشىشكە ئۇيۇشتۇرغانىدى. * كىچىكتائاخۇن دۇيجاڭنىڭ سوئالىغا پەقەت ھېجىيىپ، تامىقىنى چىكىلدىتىپ قويۇش بىلەن كۆپايىلەندى.

كۆپايىلىنىشمەك «كۆپايىلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇنىڭ مىجەزىنى ئوبدان چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن، تولاراق بىر ئېغىز جاۋاب ئېلىش بىلەن كۆپايىلىنىشىدۇ.

كۆپپار ئى [ئە] دىنسىزلار، ئىسلام دىنىغا كىرمىگەنلەر؛ كاپىر.

كۆپپارلىق «كۆپپار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كۆپپارلىق قىلماق.

كۆپلېت ئى [ر<فران] <ئەد> قوشاق ياكى شېئىرنىڭ ئىككىدىن يۇقىرى مىسرادىن تەشكىل تاپقان، مەلۇم قاپىيىلىنىش تەرتىپىگە ئىگە بولغان شەكلى. ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كۆپلېتلار ئەڭ ئاز بولغاندا ئىككى مىسرادىن، كۆپ بولغاندا ئون نەچچە مىسرادىن تەركىب تاپىدۇ.

كۆپلېتسىز سۈپ. كۆپلېتى يوق، كۆپلېتلارغا ئايرىلمىغان: كۆپلېتسىز شېئىرلار.

كۆپلېتلىق كۆپلېتى بار، كۆپلېتلارغا ئايرىلـ-غان: كۆپلېتلىق شېئىرلار.

كۆپۈر ئى [ئە] خۇدانى، دىنىنى ئىنكار قىلىش؛ ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرۈش، ئىشەنمەسلىك؛ دىنسىزلىق: — ھاي... ھاي! — ئىشان كەينىگە ئىككى قەدەم شوخشۇدى، — كۆپۈر سۆزلەشكە قانداق جۈرئەت قىلدىڭ.

كۆپۈر سۆزلىمەك خۇداغا، دىنغا قارشى سۆز قىلماق، شەك كەلتۈرمەك؛ دىندىن چىقماق: — تولا كۆپۈر سۆزلىمەي خۇدادىن قورقسىلا، ئەر كىشى يوق ئۆيگە مەزلۇم كىشى قانداق قارايدىلا، — دېدى موللام.

كۆپۈرانە سۈپ. كۆپۈرلۈق سانىلىدىغان؛ خۇدانى، دىنىنى ئىنكار قىلىدىغان؛ ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرىدىغان: بارا-بارا دۇنيانىڭ تېزگىنى، ئەلنىڭ تەقدىرى ئىلىم-- ھۈنەرنىڭ قولىدىمىكىن دېگەن كۆپۈرانە بىر خىيال كاللامغا كىرىۋالدى.

كۆپۈرانىلىق «كۆپۈرانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ھېمىتئاخۇن ئاكا، جان دېگەنىنىمۇ ئاللا خالىسا بېرىدۇ، خالىسا ئالىدۇ، ئاللانىڭ ئەمرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ. لېكىنزە، كۆپۈرانىلىق بولسىمۇ سورىۋالاي، ئابدۇللائاخۇننى ئۆزىنى قاشتىن تاشلىۋالدى دېگەن گەپكە ھەرگىزمۇ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ، بۇ ئىشقا سىلە نېمە دەيلا؟ — دەپ سورىدى سۇپۈرگىئاخۇن.

كۆپۈرلۈق ئى. ئاللانى، دىننى كەمسىتىدىغان، ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرىدىغان سۆز-ھەرىكەت، قىلىق؛ كۆرگەن ياخشىلىقنى ئۇنتۇش، ناتونۇرلۇق: — نېمە؟! — سايىم چوڭنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، — كۆپۈرلۈق قىلماي ئاغزىڭنى يۇم! * — شۇنداق ياۋاش ئادەمنىڭ بالا-ۋاقىسمۇ مۇشۇنداق كۆپۈرلۈقنى قىلىدىكەن-ھە!؟ — دېدى يەنە بىرى.

كۆت تەق. پەس ئاۋاز بىلەن پاراڭلاشقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كۆت-كۆت «كۆت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئاخشىمى تەشۋىق قىلىپ، ئەتىسى ئېتىزغا چىقساق ئۇ يەر-بۇ يەرلەردىكى كۆت-كۆت پاراڭلارنى ئاڭلاپ بېشىمىز قېيىپ قالدى.

كۆت-كۆت پاراڭ كىشىلەر بىر-بىرى بىلەن بوش ئاۋازدا، مەخپىي قىلىشقان پاراڭ، گەپ-سۆز؛ پىتنە-پاسات: شۇ كۈنى قەيەرگىلا قارىساڭ كىشىلەرنىڭ كۆت-كۆت پاراڭ قىلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى.

كۆت-كۆت گەپ ← **كۆت-كۆت پاراڭ:** قاچانغىچە تۈگىمەيدىغان كۆت-كۆت گەپ بۇ؟

كۆتكويلۈق ئى. دىئال. سۈرۈشتۈرۈش؛ كوچىلاش.

كۆتلا سۈپ. دىئال. نەق، دەل.

كۆتۈبىم ئى. [ئە] <دىن> 13 كىتابتىن تەركىب تاپقان توپلام. پەيغەمبەرلەرنىڭ ھاياتى ۋە ئىسرائىل ئوغۇللىرىنىڭ تارىخى بايان قىلىنىدۇ.

كۆتۈپخانا ئى [ئە+پ] كىتاب، ژۇرنال ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توپلاش، رەتلەش، ساقلاش ۋە كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىش مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن.

كۆتۈلداشماق «كۆتۈلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قولۇم-قوشنىلارمۇ رائىلەنى كۆرگىنىدە بىر-بىرىنىڭ قۇلاقلىرىغا كۆتۈلدىشاتتى.

كۆتۈلدىماق پ «كۆت-كۆت» قىلماق، «كۆت-كۆت» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئۇ ئادەم خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك، بىرنېمىلەرنى دەپ كۆتۈلدايتتى.

كۆچا ئى <جۇغ> شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ نامى.

كۆچا كۆرپىسى كۆچانىڭ يەرلىك قوي قوزىسىنىڭ تېرىسى. سۈپىتى ياخشى بولۇپ، باش كىيىمى ۋە ياقا قاتارلىقلار تىكىلىدۇ. ئادەتتە داڭلىق كۆرپە خىللىرىدىن بىرى بولۇپ، ھېسابلىنىدۇ.

كۆچۈلا ئى [پ] <بوت> ① كۆچۈلا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە ياكى سەل يۇمىلاق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. شىرنىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە كېلىدۇ، پىشقاندا سارغىيىدۇ. ئۇرۇقى يۇمىلاق تەخسە شەكلىدە بولۇپ، قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن دورا قىلىنىدۇ. ھەيز ماڭدۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە، لېكىن زەھەرلىك. ئەسلىي ماكانى ھىندىستان. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى.

كۆدرانىيە ئى [لات] <بوت> ← **كۆدرانىيە چاتقىلى.**

كۆدرانىيە چاتقىلى <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى دەرەخ. قوۋزىقى كۈل رەڭ قوڭۇر رەڭلىك، ئۇزۇن تىكىنى بار، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى كىچىك، باشسىمان

گۈل رېتىدە تىزىلىدۇ. مېۋىسى شار شەكىلدە. يوپۇرمىقىدا پىلە قۇرتى باقىلى. بولىدۇ. ياغىچىنىڭ مەركىزى سېرىق رەڭلىك، قاتتىق ۋە پۇختا بولۇپ، قىممەتلىك ياغاچ ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

كۇدۇڭداس ئى. تېرىدىكى گۆشلەرنى قىرىپ تازىلايدىغان، ئىككى تەرىپىدە ساپىقى بار، ھىلال ئاي شەكلىدىكى كۆنچىلىك ئەسۋابى.

كۇر تەق. قۇشلار ئۇچقان چاغدا قانىتىنىڭ ھاۋادا ھەركەتلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

كۇرەك سۆپ. دىئال. كەمبەغەل، يالاڭتۆش.

كۇرىدە .رەۋ «كۇر» قىلىپ، «كۇر» قىلغان ھالدا: قىز قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن ئۆرۈك شېخىدا ۋىچىرلاپ ئولتۇرغان بىر جۈپ قۇشقاچمۇ كۇرىدە ئۇچۇپ كەتتى.

كۇرس I ئى [ر<لات] ① مەلۇم بىر پەن ۋە سىستېما بويىچە قىسقا مۇددەتلىك ئېچىلغان ئوقۇش؛ ئۆگىنىش: بوغالتىرلار كۇرسى. شوپۇرلار كۇرسى. ② بىرەر پەن ياكى ئۇنىڭ بىر قىسمىنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى سىستېمىلىق بايانى ۋە شۇنداق بايانىدىن ئىبارەت بولغان دەرسلىك. ③ مەكتەپلەردىكى ھەربىر ئوقۇش يىلى: مەن داشۆنىڭ بىرىنچى كۇرسىنى تۈگەتتىم. ④ بىر پۈتۈن داۋالاش ۋاقتىنىڭ بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن قىسمى: بىر داۋالاش كۇرسى 15 كۈن.

كۇرس II ئى [ر<لات] ① قىممەت، باھا: پۇلنىڭ كۇرسى چۈشمەك. مالنىڭ كۇرسى چۈشمەك. ② كۆچمە. ئىززەت-ھۆرمەت، ئابروي: شۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ ئادەمنىڭ كۇرسى چۈشۈپ كەتتى.

كۇرسى چۈشمەك ① ئۆز باھاسى، قىممىتى تۆۋەنلىمەك: پۇلنىڭ كۇرسى چۈشمەك. ② ئىززەت-ھۆرمىتىنى، ئابرويىنى يوقاتماق: كۇرسى چۈشكەن موللام ھاسىسىنى ئۇچلاپ ھېلىقى كىشىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى-دە، ئاچچىق بىلەن تۈۋلىدى.

كۇرسانت ئى [ر] كۇرستا ئوقۇغۇچى، كۇرس ئوقۇغۇچىسى.

كۇرسى ئى [ئە] بەندىڭ، ئورۇندۇق: شاھ كابۇل شۇنداق دەپ مومايىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ، ئۆيدىن چىقىپ مۇنار تۈۋىگە بېرىپ، كۈمۈش كۇرسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

كۇر-كۇر «كۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مىلتىق ئاۋازلىرى توختاش بىلەنلا پاقىلار كۇر-كۇر قىلىپ كۇركىراشقا باشلىدى.

كۇرۇژوك ئى [ر] مەلۇم مەقسەت، غايە بىلەن توپلانغان كىشىلەر توپى، گۇرۇپپىسى: ئەدەبىيات كۇرۇژوكى. ياشلار كۇرۇژوكى.

كۇرۇشكا ئى [ر] ئىستاكان شەكىللىك تۇتقۇچى بار مېتال قاچا: بىر كۇرۇشكا سۇ. * ئۇلار ئۇنىمغانىغا قويماي چاي كەلتۈردى. بىرەيلەن ئاق شېكەرنى ئاليۇمىن قوشۇق بىلەن كۇرۇشكىلارغا كۆرەپ سالماقتا ئىدى.

كۇس تەق. يەل، گاز قاتارلىقلار قاچىلانغان نەرسىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلۇم بېسىم بىلەن سىرتقا ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

كۇسا (توغرىسى: كۇرسى) ← **كۇرسى.**

كۇسار ئى [خەن] ئەر-ئاياللارنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان كالتە ئىشتىنى.

كۇسپاڭ سۆپ. تىل ھا. چىچاق، ئوسۇرغاق: ھەي يول باشلىماي قۇرۇپ كېتىدىغان كۇسپاڭ، ئالدىڭغا ماڭماي نەگە بۇرۇلىسەن!

كۇسپۇرۇچ (توغرىسى: كىسپۇرۇش) ← **كىسپۇرۇش.**

كۈسسىدە رەۋ «كۈس» قىلىپ، «كۈس» قىلغان ھالدا: توپنىڭ كۈسسىدە يېلى چىقىپ كەتتى.

كۈس-كۈس «كۈس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كۈس-كۈس پاراڭ ① پەس ئاۋازدا قىلىشقان گەپ-سۆز: ئۈستەل ئورۇندۇقلار قاراسلاپ، كۈس-كۈس پاراڭلار ئەۋجىگە چىقتى. ② بىراۋ ئۈستىدە قىلىنغان غەيۋەت-شىكايەت: گەپنىڭ يامىنى كۈس-كۈس، ئوسۇروقنىڭ يامىنى پۈس-پۈس (ماقال). * ئۇ ئىلگىرى بەزىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى كۈس-كۈس پاراڭلىرىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئانچە قۇلاق سالمىغانىدى.

كۈس-كۈس قىلماق پەس ئاۋازدا سۆزلەشمەك: سىرتتا ئىككىيلەننىڭ كۈس-كۈس قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

كۈس-كۈس گەپ ← **كۈس-كۈس پاراڭ**: – بولدى، كۈس-كۈس گەپنى قويۇپ ئالدىڭلارغا قاراڭلار، – دېدى مۇئەللىم.

كۈسۈر تەق. كىشىلەرنىڭ پەس ئاۋازدا قىلىشقان پارىڭىغا تەقلىد قىلىنىدۇ.

كۈسۈر-كۈسۈر «كۈسۈر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بىردىنلا ئۇ يەر-بۇ يەردە كۈسۈر-كۈسۈر گەپلەر باشلىنىپ كەتتى. * ئۆي ئىچى جانلىنىپ كۈسۈر-كۈسۈر باشلاندى.

كۈسۈرلاشماق «كۈسۈرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دادا-بالا بىرھازا كۈسۈرلاشقاندىن كېيىن، قۇناخۇن ئىشىكتىن چىقىپ بولغان سۇلايماننى توختىتىۋالدى. * شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بېشىنى بىر يەرگە ئەكىلىپ ئۇزاق كۈسۈرلاشتى.

كۈسۈرلىماق پ «كۈسۈر-كۈسۈر» قىلماق، پەس ئاۋازدا پاراڭلاشماق: شۇ ئارىدا يېنىدىكى ۋەزىر يەنە پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا كۈسۈرلاپ ئەقىل ئۆگىتىپتۇ. * ۋەلى باپكار خوتۇنىنى بىر چەتكە تارتىپ، قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ كۈسۈرلاپتۇ.

كۈسۈلۈك تەق ← **كۈسۈر**.

كۈسۈلۈك-كۈسۈلۈك «كۈسۈلۈك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كۈسۈلۈك-كۈسۈلۈك گەپ قىلماق.

كۈسۈلداشماق «كۈسۈلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: – كېچىدىن بېرى بۇ يەر ئەنسىزلىشىپ قالدى، – دېدى باغۋەن سەپداشلارغا ئەسلىتىپ تۇرۇپ، – سىرتتا كۈسۈلدىشىپ يۈرگەنلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ياتتىم.

كۈسۈلدىماق پ ← **كۈسۈرلىماق**.

كۈش تەق. يەل، گاز، پار قاتارلىقلار قاچىلانغان نەرسىدىن بېسىم بىلەن چىققاندا ھاسىل بولىدىغان بوش ئاۋاز.

كۈشادە سۈپ [پ] كەڭتاشا، كەڭرى، ئازادە: باشقىلارنىڭ سۆزىدىن سۆز، مەزمۇن ئالماي ئادەتلەنسەڭ، تەبىئىتىڭ كۈشادە، زېھنىڭ ئۈستۈن بولىدۇ، سۆز مەيدانى ساڭا كەڭ بولىدۇ.

كۈشادىچىلىق ئى. ئازادىلىك، كەڭتاشالىق: ھاۋا دىمىققاندا يامرار كۈمۈتا، بەرمەس ئادەمگە كۈشادىچىلىق. ھەر ئىشنى تۈزگىلى بولىدۇ، بىراق – ھەممىدىن يامىنى بۇرۇق-تۇرمىچىلىق.

كۈشادىلىق ئى. ئازادىلىك، كەڭتاشالىق: ئادا بولۇپ پىتنە توسقۇنىدىن كۈشادىلىق تاپتى يول زەپمۇ، چۆشۈپ بەيگىگە تۇلپارلار قەدەملەر خۇش راۋان كەلدى.

كۈش-كۈش ① «كۈش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئىت قاتارلىقلارنى باشقىلارغا ئېتىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈندەش سۆزى: ئۇ ئىتنىڭ قۇلىقىغا نېمىنىدۇر پىچىرلىغاندەك قىلىپ «ئالە كۈش-كۈش» دەپ قويۇپ بەردى.

كۈشكۈشلىماق پ. كۈشكۈرتمەك، سوقۇشتۇرۇش-

قا ئۇندىمەك.

كۇشۇلدا شماق « كۇشۇلدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇشۇلدىماق پ « كۇش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، « كۇش» قىلماق.

كۇكۇ ئى <زوئول> ← **پىستە** II .

كۇكۇم ئى ① قاتتىق نەرسىلەرنىڭ پارچىلانغاندىكى ئۇششاق، ئۇۋاقلىرى: كۇكۇم-تالقان بولماق. ② مالنىڭ ئايىغىدىن چىققان ئۇۋاق قىغ: زىلەي لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان مەنگەن ئۈستىدىن كۇكۇم چېچىپ تونۇر قىزدۇرۇۋاتاتتى.

كۇكۇم-تالقان ناھايىتى ئۇششاق، ئۇۋاق: ئەينەك سۇنۇپ كۇكۇم-تالقان بولۇپ كەتتى.

كۇكۇم-تالقان بولماق ① ئۇششاق پارچىلىنىپ كەتمەك؛ تالقاندەك ئۇۋۇلىپ كەتمەك: ستاكان قولۇمدىن چۈشۈپ كېتىپ كۇكۇم-تالقان بولۇپ كەتتى. ② كۆچمە. بىتچىت بولماق، يوقالماق: دۈشمەن ئىستىھكاملىرى كۇكۇم-تالقان بولدى.

كۇكۇم-تالقان قىلماق ① ئۇششاق پارچىلىماق، تالقاندەك ئۇۋاقلىۋەتمەك: — ئۇنىڭ نومۇسسىزلىقىغا قانداق چىداپ تۇرغىلى بولىدۇ، ئەگەر ئاشۇلارنىڭ تاۋىقىدا ئاش يەۋاتقان بولساق بۇ تاماقنى ئەمدى ئىت يېسۇن، ئۇنداق تاۋاقنى چېقىپ، كۇكۇم-تالقان قىلىۋېتىش كېرەك. ② كۆچمە. يوقاتماق، بىتچىت قىلماق، تارمار قىلماق: دۈشمەننى كۇكۇم-تالقان قىلماق.

كۇلك ئى. دىئال. دېدەك، قۇل ئايال.

كۇلا ئى. شال پاخىلى، چىغىرماق، چىغ قاتارلىقلاردىن ئېشىلگەن ئارغامچا: باينىڭ ئارغامچىسى بولسا، كەمبەغەلنىڭ كۇلىسى بار (ماقال). * ئۆكۈز بويىندىكى كۇلىنى ئۈزۈۋېتىپ قېچىپ كەتكەنىدى.

كۇلال ئى.[پ] لايدىن تەييارلانغان، تېخى خۇمدانىدا پىشۇرۇلمىغان تۇرلۇك ساپال بۇيۇملار.

كۇلالچى ئى. لايدىن تۇرلۇك ساپال بۇيۇملارنى ياسىغۇچى ھۈنەرۋەن: دادىسى كۇلالچىمۇ ياكى خۇمدانچى؟ سوغۇق ساقلار كوزىسى تومۇزدا سۇنى.

كۇلالچىلىق ئى. لايدىن تۇرلۇك ساپال بۇيۇملىرىنى ياساش كەسپى: ئۇنىڭ دادىسى كۇلالچىلىق قىلىدۇ.

كۇلاھ ئى [پ] دىۋانىلەر، دەرۋىشلەر كىيىدىغان ئۇچلۇق قالپاق: ئۇزۇن چار ساقاللىق، ئۇستىگە جەندە، بېشىغا كۇلاھ كىيگەن دىۋانە بوۋاي بىر يېقىغا ئازراق ئاقساپ، تاياققا تايىنىپ ساپايىسىنى دولىسىغا ئۇرۇپ بېيىت ئېيتقان پېتى كىرىپ كەلدى.

كۇلاھ-جەندە كۇلاھ ۋە جەندە: كىيگىنى كۇلاھۇجەندىدۇر، نائۇمىد ئەمەستۇر ۋە لېكىن. چاقماقلار ئالدىدا تەۋرىمەس، بورانلار ئالدىدا چىك، تەمكىن.

كۇلاھلىق سۈپ. كۇلاھى بار، كۇلاھ كىيگەن: بارار ئىكەن كۇلاھلىق يىگىت، قىزىل يالقۇن كۆكسىنى بۆسۈپ. ئوت ئىچىدە چوغدەك قىزارغان قولىدا قىلىچ، مەردلىكى ئۇسۇپ.

كۇلتىر ئى [لات] <زوئول> بېلىقلاردىكى بىر ئۇرۇقداش. تېنى سەل ياپىلاق، ئېغىزى ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈپ چىققان. تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ.

كۇلتىۋاتسىيە ئى [ر<لات] كۇلتىۋاتور ئارقىلىق زىرائەتنىڭ تۈپ. ئارىلىقىدىكى ئوتلارنى ئوتاپ، تۇۋىنى چاناش، يۇمشىتىش ئىشى؛ چاغلاش: كۇلتىۋاتسىيە قىلماق.

كۇلتىۋاتسىيە قىلماق كۇلتىۋاتور ئارقىلىق زىرائەتنىڭ تۈپ ئارىلىقىدىكى ئوتلارنى ئوتاپ، تۇۋىنى چانىماق، يۇمشاتماق؛ چاغلىماق.

كۈلتىۋاتور ئى [ر] ھەيدەلگەن يەرنى يۇمشىتىش، ياۋا ئوتلارنى ئوتاش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدىغان دېھقانچىلىق ماشىنىسى.

كۈللى (توغرىسى: كۈللى) ← **كۈللى.**

كۈلمىناتسىيە ئى [ر<لات] <ئەد> ئەسەردىكى زىددىيەت-توقۇنۇشلار راۋاجلىنىپ ئەڭ كەسكىنلەشكەن، ئەڭ جىددىيلەشكەن باسقۇچ. بۇ باسقۇچ ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ تەقدىرى ۋە زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ھالقا.

كۈلۇب ئى [ر<ئىنگ] ① سىياسىي، ئەدەبىيات-سەنئەت ۋە كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدىغان تەشكىلات ۋە ئۇنىڭ سورۇنى. ② كىنو، تىياتىر قويىدىغان زال، مەيدان؛ كىنوخانا: ئۆكتەبىر كۈلۇبى. ياشلار كۈلۇبى. ئىشچىلار كۈلۇبى.

كۈلۈچ ئى [د] ۋىنتا، گايكا قاتارلىقلارنى بوشىتىش، چىڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب: چىراغ يورۇقىدا ھاشىمنىڭ قولىدىكى كۈلۈچ پارقىراپ كۆرۈنەتتى.

كۈلۈچ يوپكا رەختنى قىيسىق كېسىپ تىككەن كەڭ يوپكا.

كۈلۈك ئى. بەيگىدە ئەڭ ئالدىغا ئۆزۈپ چىققان يۈگۈرۈك ئات: پاقىنى پۈۋلەپ، ئۇنى «ئاسمان پەلەك ئۇچتى» دېسە، كىرپىنى «قالتىس كۈلۈك ھەم ئارغىماق پۇشتى» دېسە، كەينىچە كۈلمەمدۇ ھەركىم تۇرسىمۇ تەڭلەپ قىلىچ، دۆڭنى ئالغان سارنى «ئالەمچە زەپەر قۇچتى» دېسە. //نۇرۇللا شائىرنى باشلاپ ئاتخانىغا ئېلىپ كىردى. راستتىنلا ئىككى كۈلۈك ئارغىماق باغلاقلىق تۇراتتى.

كۈلۈڭ ئى. ئوچاق، مەش قاتارلىقلارنىڭ كۆل چۈشىدىغان يېرى: بىركۈنى ئۆيگە سالپايغان ھالدا قايتىپ كىرىپ، كۈلۈڭگە پۈتۈمنى تىقىپ ئوت سىنغاچ، دادام ئىبراھىمئاخۇندىن سورىدىم.

كۈلۈن ئى [ر<فران] <فىز> ئېلېكتر مىقدارىنىڭ ئەمەلىي بىرلىكى. بىر كۈلۈن 3×10^9 ستاتىك ئېلېكتر بىرلىكىدىكى ئېلېكتر مىقدارىغا باراۋەر كېلىدۇ. توك كۈچىنىشى بىر ئامپېر بولغاندا، بىر سېكۇنت ئىچىدە ئۆتكۈزگۈچ جىسمىنىڭ توغرا كەسمە يۈزىدىن ئۆتكەن ئېلېكتر مىقدارى بىر كۈلۈن بولىدۇ. بۇ نام فرانسىيە فىزىكا ئالىمى كۈلۈن (Charles de Coulomb) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

كۈلۈنمېتىر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتر (زەرەت) مىقدارىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما. ئېلېكترولىتلىق باتارېيىنىڭ قۇرۇلمىسى بىلەن ئوخشايدۇ. ئىشلىتىلگەندە، توك كۈچىنىشىنى ئۆزگەرتمەي ساقلايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن توك ئۆتكەن ۋاقىتنى ئۆلچەپ ۋە ماددىنىڭ ماسسىسىنى ئاجرىتىپ چىقىپ، توك كۈچىنىشىنى ھېسابلاپ چىقىشقا بولىدۇ.

كۈلېكس ئى [ر<لات] <زوئول> ← **كۈلېكس پاشىسى.**

كۈلېكس پاشىسى <زوئول> پاشىنىڭ بىر خىلى. يېتىلگىنىنىڭ تېنى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك، قانىتىدا ئالىسى بولمايدۇ، توختىغاندا تېنى قونغان ئورنى بىلەن بىر تەكشىلىكتە تۇرىدۇ. قىلقۇرت كېسىلى ۋە تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭىنگىت كېسىلىنى يۇقتۇرۇشتا ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ.

كۈلى ئى [خەن] شىنجاڭغا نىسبەتەن ئىچكى ئۆلكىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۈلى ئارچىسى <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ.

كىچىك شاخلىرى ياپىلاق، يوپۇرمىقى كىچىك، تەڭگىچە شەكىللىك كېلىدۇ. شار مېۋىسى پىشقاندا يېرىلىدۇ. ياغىچى قاتتىق، پۇراقلىق، قۇرۇلۇشقا ۋە ئۆي جابدۇقلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقى دورا بولىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ قان توختىتىش، ئۆپكىنى تازىلاش؛ ئۇرۇقىنىڭ نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يۈرەكنى پەرۋىش قىلىش رولى بار.

كۆلى بېھسى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى سۇس قىزىل، قېنىق قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك. مېۋىسى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە، رەڭگى سېرىق، قويۇق پۇراقلىق بولۇپ، قورۇغۇچى دورا قىلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كۇمپە يكۇم رەۋ [ئە] تارمار، گۇمران، ئوڭتەي-توڭتەي، پاچاق-پاچاق: «ئىنتېرناتسىئونال» ناخشىسى كونا دۇنيانى كۇمپەيكۇم قىلىپ تاشلايدىغان قۇدرەتلىك بومبا بولدى. * مەن زەرەپشان دېھقانلىرىنىڭ ئۆز پۇت-قولىنى چىرماپ تۇرغان زەنجىر-كىشەنلەرنى كۇمپەيكۇم قىلىپ تاشلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

كۇمپە يكۇم بولماق تارمار بولماق، گۇمران بولماق؛ ئوڭتەي-توڭتەي پاچاق-پاچاق بولماق، يىمىرىلمەك: ئۇلار تاغ قىيانىدەك ئۇلۇغ ئېقىن زەربىسى بىلەن كۇمپەيكۇم بولۇپ، لەنەت سۆيگە غەرق بولۇۋاتقان، ئادالەت دارى ئارغامچىسىنىڭ ئالدىدا ئۆلۈكتەك سارغىيىپ، بەزگەكتەك تىترەپ ئەزرائىلنىڭ ئالقىنىدا تۇرۇۋاتقاندەك قورقۇپ كېتىشتى.

كۇمپە يكۇم قىلماق تارمار قىلماق، گۇمران قىلماق؛ ئوڭتەي-توڭتەي، پاچاق-پاچاق قىلماق، يىمىرمەك: بۇ خىيال ئۆز قۇدرىتى بىلەن ياڭ زىڭشىن هاكىمىيىتىنى كۇمپەيكۇم قىلىپ، ئۇنىڭ ئاسارەت زەنجىرىنى پاچاقلاپ تاشلايدىغان قۇدرەتلىك كۈچ ئىدى.

كۇمۇس ئى [لات] <بوت> يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يۆگىمەچ غول، يوپۇرمىقى يىپ شەكلىدە، گۈل تاجى ئىنچىكە، ئۇزۇن، قىزىل ياكى ئاق رەڭدە بولىدۇ. ئەسلى ماكانى تروپىك بەلباغ رايونلىرى ئىدى. هازىر باشقا جايلاردىمۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئۆستۈرۈلمەكتە.

كۇمۇتا ئى <زوئول> هاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. بېتلگەنلىرىنىڭ تېنى ئىنتايىن كىچىك. قوڭۇر ياكى قارا رەڭلىك، سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى ئىنچىكە، ئۇزۇن، قانىتى قىسقا ۋە كەڭ، لىچىنكىسى يۇملاق تۇۋرۇكسىمان، ئاقۇچ كۈل رەڭ ياكى سېرىق تۈس ئالغان ئاقۇچ رەڭلىك. تەن يۈزى سىلىق، قورچىقى ئېللىپس شەكىل-لىك، قارامتۇل. تۇخۇمى ئۇرچۇق شەكىل-لىك، سارغۇچ ئاق رەڭلىك. بەزى چىشىلىرى ئادەم ۋە هايۋانلارنىڭ قېنىنى شورايدۇ، بەزىلىرى يۇقۇملۇق كېسەل تارقىتىدۇ.

كۇمۇتا قىزىتمىسى <تىب> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك. كېسەل قوزغاتقۇچىسى سۈزگۈچتىن ئۆتۈپ كېتىدىغان بىر خىل ۋىرۇس. ۋاستىچىسى كۇمۇتا. كۆپىنچە ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدا تارقىلىدۇ. بۇنىڭدا بەدەن تېمپېراتۇرىسى ئۇشتۇمتۇت ئۆرلەپ كېتىش، باش ۋە كۆز ئاغرىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ.

كۆمۆلەك سۈپ. كاللەك قىلىنغان، كاللەك-لەشتۈرۈلگەن: كۆمۆلەك ئاش.

كۆمۆلەك ئاش پىيازنى ئۇششاق چاناپ قوناق ئۇنىغا ئارىلاشتۇرۇپ، قايناق سۇ بىلەن يۇغۇرغاندىن كېيىن ئۇرۇقچىدەك چوكۇلۇقتا ئۈزۈپ، ئالدىنئالا ماش، چامغۇر سېلىپ تەييارلىۋالغان ئاش سۈيىگە سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق. پىشقاندىن كېيىن ئۈستىگە پىننە، لازىجاڭ قاتارلىقلار سېلىنىپ يېيىلىدۇ.

كۆملاچ ① سۈپ. يۇملاقلانغان، دۈگىلەك شەكىلگە كەلتۈرگەن: كۆملاچ لاي. كۆملاچ دورا. كۆملاچ تام. ② ئى. يۇملاق، دۈگىلەك قىلىنغان نەرسىلەر: كۆچۈككە بىر چىشلەم، خوراز بىلەن كەپتەرلەرگە بىرنەچچە ئۇششاق كۆملاچ قىلىپ ئايرىپ تاشلاپ بېرىپتۇ. * ئەپەندىم شەھەر قازىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، كىشىلەر قازىخانىنىڭ تېمىغا كۆملاچ ئېتىپ، ئۇنى ئېگىزلىتىۋاتقانىكەن.

كۆملاچ تام لايىنى كۆملاچ قىلىپ قوپۇرۇلغان تام: ئۇلار كۆملاچ تاملىق ئۆيدىن قوزغالغاندا تۈن تەڭ بولاي دېگەنىدى.

كۆملاچ دورا <تب> ← ھەب.

كۆملاچ لاي <بن> دومىلىتىپ چىڭداپ چىقىرىلغان لاي كاللەكچىسى.

كۆملاچلاتماق «كۆملاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: لايىنى كۆملاچلاتماق.

كۆملاچلاشماق «كۆملاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ بالىلار لاي كۆملاچلىشىپ ئويناۋاتاتتى.

كۆملاچلانماق «كۆملاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆملاچلىماق پ. كۆملاچ ھالەتكە كەلتۈرمەك، كۆملاچ قىلماق، يۇملاقلى-ماق: مۆمىن ئاكا نامازدىن قايتىپ كىرگىنىدە ھەمراخانىمۇ بامداتنى ئۆتەپ چىقىپ، كالىنىڭ تېزەكلىرىنى كۆملاچلاپ ئېغىلنىڭ تاملىرىغا چاپلاۋاتاتتى.

كۆنئۇس سۈپ. دىئال. پىخسىق، بېخىل.

كۆنۆپكا ئى [ر<گول] ① قەغەز، رەسىم، رەخت قاتارلىقلارنى تام، دوسكا قاتارلىقلار-غا بېكىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قالپاقلىق كىچىك مىخ، باسما مىخ. ② تۆرلۈك مېخانىزم ۋە ئېلېكتر ئەسۋابلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئۈچۈن بارماق بىلەن باسىدىغان تۈگمىچە: كۆنۆپكىنى باسماق.

كۆھ ئى [پ] يېز ت. تاغ: ساباھ يەتكۈز سالامىمنى يېتۈرگىل كۆھ دىلدارە، پەرىشان خاتىرەمدىن ئەرزى قىل بۇل نازىنىن يارە.

كۆھى دارا يېز ت. تاغ جىلغىسى: ئۆز ئۆيىدىن ئايرىلىپ، تۇتقۇن بولۇپتۇ ئەر-ئايال، كۆھى داراغا كېلىپ، قىش-ياز بېقىپتۇ چارۋا-مال.

كۆھقاپ ئى [پ] قاپ تېغى يەنى چۆچەك-لەردىكى تىلسىماتلىق، بارسا كەلمەس دەپ چۈشىنىلگەن ئەپسانىۋى تاغنىڭ نامى.

كۆۋاس ئى [ر] بولكا ياكى مېۋىلەرنى ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل سوغۇق ئىچىملىك.

كۆۋۈك ئى. دىئال. كەپتەر كاتىكى.

كۆپ ① سۈپ. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن جىق، نۇرغۇن، تولا: ياخشى ئاز، يامان كۆپ، بۇغداي ئاز، سامان كۆپ (ماقال). * ئۇ كۆپ ئادەم بىلەن ئالاقە ئورناتتى. // ئۇ شۇ كۈنى كۆپ ئىشلىدى ۋە ھەممىدىن جىق كۆچەت تىكتى. ② رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن: كۆپ ياخشى. كۆپ رازى. كۆپ رەھمەت. ③ سۈپ. ئۇزۇن، ئۇزاق ۋاقىت: كۆپتىن بېرى چۈشۈم بۇزۇلۇپ، ئۆتەر ئىدى غەشلىكتە كۈنۈم، مانا بۈگۈن شۇم خەۋەر كېلىپ، چۈشۈپ كەتتى ئىچىمگە ئۇنۇم. //

كۆپ ئۆتمەيلا ئۇلار يېتىپ كەلدى. ④ رەۋ. پات-پات، دائىم: مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆپ بارىمەن. ⑤ ئى. ئاما، خەلق، كۆپچىلىك: كۆپنىڭ ئەقلى كۆپ (ماقال). * كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولار (ماقال). * سۆيمىگەن ئۆز خەلقىنى مۆمىن پەخىرلەردىن پەقەت، كۆپ ئۈچۈن كۆي كۈيلىگەن بۇلبۇلى-خەندان پايدىلىق.

كۆپ ئەزالىق ① ئەزاسى كۆپ؛ بىرقانچە بىر ئەزالىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: كۆپ ئەزالىق تەڭلىمە. كۆپ ئەزالىق ئىپادە. ② <مات> بىرقانچە بىر ئەزالىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئالگېبرالىق ئىپادە. مەسىلەن، $2x^2+8x+5$ دىن ئىبارەت ئىپادە $2x^2$ ، $8x$ ۋە 5 تىن تۈزۈلگەن كۆپ ئەزالىقتۇر.

كۆپ ئەزالىق تەڭلىمە <مات> بىرقانچە بىر ئەزالىقتىن تۈزۈلگەن تەڭلىمە. مەسىلەن $4x^2+3x+5=0$ گە ئوخشاش.

كۆپ ئەزالىق ئىپادە <مات> ← **كۆپ ئەزالىق.**

كۆپ بوغۇملۇق سۆز <تىل> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق بوغۇمدىن تۈزۈلگەن سۆز. مەسىلەن، «ۋەتەن»، «تاجاۋۇزچىلار»، «قەھرىمانلارچە»، «كۈرەش» قاتارلىق سۆزلەرگە ئوخشاش.

كۆپ پەردىلىك تىياتىر <تىيا> چوڭ تىپتىكى تىياتىر. ئۇنىڭدا بىرقەدەر كۆپ پېرسوناژلار نامايان قىلىنىپ، مۇرەككەپ ھېكايە ۋەقەلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ.

كۆپ پۇتلۇق لىچىنكا <زوئول> كېپىنەك بىلەن پەرۋانىلەرنىڭ لىچىنكىسى.

كۆپ تەرەپلىك شەكىل <مات> ئۈچتىن ئارتۇق تەرەپتىن تۈزۈلگەن شەكىل.

كۆپ تەرەپلىمىلىك كۆپ تەرەپتىن ئىشلىنىدىغان، يولغا قويۇلىدىغان ياكى كۆپ تەرەپكە ئائىت، ئالاقىدار بولغان: كۆپ تەرەپلىمىلىك سودا. كۆپ تەرەپلىمىلىك پىكىر بايان قىلماق.

كۆپ تەرەپلىمىلىك سودا <سودا> ئۈچ ياكى ئۈچتىن ئارتۇق دۆلەت كىرىم-چىقىمدا ئومۇمىي گەۋدە تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ئۈچۈن كېڭىشىش ئارقىلىق كۆپ تەرەپلىمىلىك ھېسابات قىلىش ئاساسىدا يولغا قويۇلغان سودا.

كۆپ تۆرەلمىلىك كۆپىيىش <بىئول> بەزى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقلانغان بىرلا تۇخۇمدىن بىرنەچچە تۆرەلمە ھاسىل قىلىپ كۆپىيىشى. مەسىلەن، پارازىت ھەرە، ئاپىلسىن قاتارلىقلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئوخشاش.

كۆپ تۆشۈكلۈكلەر <زوئول> ھايۋانات دۇنياسىدىكى بىر تىپ، يەنى مېتازوئالار ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋانلار. تەن دىۋارىدا نۇرغۇن تۆشۈكچىلەر بولىدۇ.

كۆپ تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغلار <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر خىلى. سپورىلىق تېنى ياغاچلاشقان ياكى پروپكىلاشقان، ئادەتتە يەلپۈگۈچ شەكىلدە. ئۈستى ئاق، قوڭۇر، سېرىق، قىزىل قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ. ئاستىدا زىچ تارقالغان نۇرغۇنلىغان كىچىك تۆشۈكچىلىرى بولىدۇ. دەرەخ غولى ياكى ياغاچ ماتېرىياللىرىدا ئۆسۈپ ئېغىر زىيان كەلتۈرىدۇ. بەزى تۈرلىرىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ.

كۆپ تۈر تەنھەرىكىتى <تەن> يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىدىكى ئۇنىۋېرسال مۇسابىقە تۈرى. ئۈچ تۈرلۈك تەنھەرىكەت، يەتتە تۈرلۈك تەنھەرىكەت ۋە ئون تۈرلۈك تەنھەرىكەتتىن

ئىبارەت ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ، مۇسابىقە قائىدىسى ئادەتتىكى يەككە تۈرلەر بىلەن سەل-پەل ئوخشاشمايدۇ. ھەربىر تۈرنىڭ نەتىجىسىدە يېنىك ئاتلېتكا نومۇر باھالاش جەدۋىلىگە ئاساسەن نومۇر ھېسابلىنىپ پۈتۈن تۈر بويىچە ئېرىشكەن نومۇرنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسىنىڭ ئاز-كۆپ-لۈكى بويىچە نام تەرتىپى بەلگىلىنىدۇ.

كۆپ تۈر چېمپىيونى <تەن> گىمناستىـ-كا، چامباشچىلىق، ئوقيا ئېتىش، تېز مۇز تېيىلىش قاتارلىق تۈرلەرنىڭ ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىلىرىدا بىرىنچىلىككە ئېرىشكەنلەر. مەسىلەن، گىمناستىكىنىڭ ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسى ئەرلەرنىڭ ئەركىن گىمناستىكا، يالاڭ تورنىك، قوش تورنىك، ئاسما ھالقا، ھالقىلىق ياغاچ ئات، ئۇزۇنىسىغا قويۇلغان ياغاچ ئاتتىن ئىبارەت ئالتە تۈر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئاياللارنىڭ ئەركىن گىمناستىكا، ئېگىز-پەس تورنىك، گورىزونتال لىم، كۆندىلەڭ قويۇلغان ياغاچ ئاتتىن ئىبارەت تۆت تۈر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئومۇمىي نومۇرى ئەڭ يۇقىرىلار كۆپ تۈر چېمپىيو-نى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

كۆپ تىپلىق ھادىسە <بىئول> بىرەر جانلىقنىڭ بىر قېتىملىق ھايات تارىخى جەريانىدا ئىككىدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان مورفولوگىيىلىك ئۆزگىرىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش ھادىسىسى.

كۆپ چېكىت <تىل> تىنىش بەلگىلىرىـ-دىن بىرى. چېكىت سانى ئۈچتىن ئاشمايدۇ (...). يازما نۇتۇقتا كەلتۈرۈل-گەن نەقىلدىكى قىسقارتىۋېتىلگەن قىسمىنى، سۆزلىنىۋاتقان نۇتۇقتا ئېيتىلماي قالدۇرۇپ قويۇلغان قىسمىنى ياكى ئۈزۈلۈپ-ئۈزۈلۈپ ئېيتىلغان نۇتۇق ئارىـ-لىقىدىكى توختاشنى بىلدۈرىدۇ.

كۆپ خانىلىق سان <مات> خانىلىرى ئۈچتىن ئارتۇق بولغان سان.

كۆپ خۇدالىق دىن <دىن> بىر خۇداغا ئېتىقاد قىلىش بىلەنلا چەكلەنـ-مەيدىغان دىن. مەسىلەن، بۇددا دىنى، داۋ دىنى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۆپ خىل ئىگىلىك <س ئىق> يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ بىرلا ۋاقىتتا كۆپ خىل ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆپ خىللىق ئوقۇتۇش <مائار> بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە كەسىپلەر بويىچە ئوقۇتۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆپ قار <مېتېئور> ئۈزۈلمەي ياغقان قار.

كۆپ قەنتلىكلەر <خىم> نۇرغۇنلىغان ئاددىي قەنت مولېكۇلىلىرىدىن تەشكىل تاپقان قەنتلىكلەر. مەسىلەن، كراخمال، گلۇكوگېن ۋە سېللىيۇلوزا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۆپ قەۋەتلىك ئورمان <ئورم> ئىككىـ-دىن ئارتۇق قاتلامدىن تۈزۈلگەن ئورمان. مەسىلەن، ئارىلاش ئورمانلار-نىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى ئاپتاپپەرەس دەرەخلەردىن؛ تۆۋەنكى قەۋىتى سايە-پەرەس دەرەخلەردىن تۈزۈلىدۇ. سايە-پەرەس دەرەخلەردىن تۈزۈلگەن ئورمانـ-لارنى ئارىلاپ كەسكەندە كۆپ قەۋەتـ-لىك ئورمان بولۇپ قالىدۇ. ئىسسىق بەلباغ ئورمانلىرى 4-5 قەۋەتتىنمۇ ئېشىپ كېتىدۇ.

كۆپ كاۋاكلىق موگۇ <بوت> موگۇلار-نىڭ بىر خىلى. زەمبۇرۇغ قالپىقىنىڭ ئاستى تەرىپىدە نۇرغۇنلىغان كىچىك

تۆشۈكچىلەر بولىدۇ ھەمدە ئىنچىكە
نەيچىلەر ئارقىلىق ئىچكى قىسمىغا
تۇتىشىدۇ. ئىنچىكە نەيچىنىڭ ئىچكى
دىۋارىدا نۇرغۇنلىغان سپورىلار ئۆسىدۇ.
كۆپىنچىسى ياغاچ ياكى قىغدا چىرىتىش
ئۇسۇلى بىلەن ياشايدۇ. شەكلى ئات
تۇيىقىغا، كالتەككە ياكى مارجانغا
ئوخشايدۇ.

كۆپ كرىستاللىق جىسىم <گېئول>
نۇرغۇنلىغان ئۇششاق ئاددىي كرىستاللار-
دىن تەشكىللەنگەن جىسىم. بۇنىڭدا
ئاتومنىڭ پۈتكۈل كرىستالدىكى تىزىلىشى
ئورتاق قانۇنىيەت بويىچە بولمايدۇ
ھەمدە ئۇنىڭ بەلگىلىك سىرتقى شەكلى-
مۇ بولمايدۇ. ئۇنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇ-
سىيىتى ھەرقايسى يۆنىلىشلەردە ئوخشاش
بولىدۇ.

كۆپ گۈللۈك قامچىئوت <بوت> قامچىئوت
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە،
ئۇزۇن، باشقا نەرسىلەرگە يۆگىشىۋالالاي-
دۇ، يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، كۆزدە
چېچەكلەيدۇ. گۈلى ئاق، يەر ئاستىدا
تۈگۈنەك يىلتىز تارتىدۇ. تۈگۈنەك يىلتىزى
دورا قىلىنىدۇ، بەدەننى قۇۋۋەتلەندۈرۈش،
نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش رولى بار.

كۆپ گۈللۈك يۇلغۇن <بوت> يۇلغۇننىڭ
بىر تۈرى. جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە قۇمۇل
رايونىغا تارقالغان. باشقا يۇلغۇنلاردىن
پەرقى، ئومۇمەن گۈل رېتى ئالدىنقى
يىللىق شېخىنىڭ يان تەرىپىدە ئۆسىدۇ،
گۈل رېتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3 — 9 سانتى-
مېتر، كەڭلىكى 3 — 5 مىللىمېتر. گۈلى
ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن گۈل تاجىسى
چۈشۈپ كېتەلەيدۇ.

كۆپ لىنىيىلىك تۆمۈريول <قانت> ئىككى
گۇرۇپپا ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق گۇرۇپپا
رېلىسلاردىن تۈزۈلگەن تۆمۈريول. بۇنىڭدا
قارىمۇقارشى يۆنىلىشتىكى پويىز ياكى
تراموايلار بىرلا ۋاقىتتا ئۆتۈشەلەيدۇ.

كۆپ مەنبەچىلىك <پەلس> بىر خىل
ئىدېئالىستىك پەلسەپىۋى قاراش. ئۇ
دۇنيا نۇرغۇن مۇستەقىل، بىر-بىرىگە
بېقىنمايدىغان ئەمەلىي نەرسىلەر
(سۇبستانسىيە) دىن قۇرۇلغان دەپ
قارايدۇ. ئۇ «بىر مەنبەچىلىك» كە
قارىمۇقارشىدۇر.

كۆپ مەنىلىك سۆز <تىل> بىرقانچە
مەنىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. مەسىلەن،
ئادەمنىڭ ياكى ھايۋاننىڭ بېشى، ئىشنىڭ
بېشى، باش ۋەزىپە، باش قوشۇش،
باش بۇرۇن دېگەنلەردە «باش»
سۆزىنىڭ مەنىسى ھەر خىل كەلگەن.
كۆپ مەنىلىك سۆزنىڭ بىر مەنىسى
ئاساسىي مەنە بولىدۇ، يۇقىرىدىكى
بىرىنچى مەنە شۇنداق؛ بۇ خىل
سۆزنىڭ ھەممە مەنىلىرى ئوتتۇرىسىدا
ئورتاقلىق بولىدۇ.

كۆپ مېتاللىق كان ياتمىسى <گېئول>
ئادەتتە مىس، قوغۇشۇن، سىنىك ۋە
باشقا كۆپ مېتاللىق ئېلېمېنتلارنىڭ
گۆڭگۈرتلۈك بىرىكمە كان ياتمىسى كۆزدە
تۇتۇلىدۇ.

كۆپ مىقدارلىق گېن <بىئول> بىر
خىل خاراكتېر ئالامەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى-
نى كونترول قىلىدىغان نۇرغۇنلىغان
گېنلار. بۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرىنىڭ
رولى ئىنتايىن ئاز بولىدۇ.

كۆپ مىقدارلىق ئېلېمېنت <بىئول>
جانلىقلارنىڭ ھاياتى ئۈچۈن كەم بولسا
بولمايدىغان، شۇنىڭدەك مىقدارى بىرقە-
دەر كۆپرەك بولغان ئېلېمېنتلار. مەسى-

لەن، كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن، ئازوت، فوسفور، كالىي، گۈڭگۈرت، كالتسىي، ماگنىي قاتارلىقلار.

كۆپ مىنېراللىق جىنس <گېئول> بىر خىلدىن ئوشۇق مىنېراللاردىن تەشكىللەنگەن تاغ جىنسى. مەسىلەن، گرانىت جىنس.

كۆپ نېگىزلىك كىسلاتا <خىم> ھەربىر مولېكۇلىسى سۇدا ئۈچ ياكى ئۈچتىن ئارتۇق ھىدروگېن ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن، فوسفات كىسلاتاسى (H_3PO_4).

كۆپنى كۆرگەن نۇرغۇن ئىشلارنى باشتىن كەچۈرگەن، كۆپ ئىشلارنى بىلىدىغان، تەجرىبىلىك: كۆپ ياشىغاندىن سورىماي، كۆپنى كۆرگەندىن سورا (ماقال).

* كۆپنى كۆرگەن ئەقلى چوڭ دانا ئىكەن، چارە-تەدبىر باغدا رەنا ئىكەن.

كۆپىنىڭ كۆزى كۆپ ئاما ھەممىنى كۆرىدۇ، ئاما كۆرمەي قالمايدۇ: كۆپىنىڭ كۆزى كۆپ بولغاچقا، كۆرىدىغىنىمۇ كۆپ بولىدۇ، كۆپچىلىك نۇرغۇن ئىشلارنى بىلىدۇ.

كۆپ ھاللاردا كۆپ ۋاقىت، كۆپ چاغلاردا؛ كۆپىنچە: ئەمما، بۇنداق بېرىلىپ كۈلۈش كۆپ ھاللاردا ئۇنىڭغا ئاز نېسىپ بولاتتى.

كۆپ ھەسسىلىك تەنچە <بىئول> ھۈجەيرە تەركىبىدە ئۈچ گۇرۇپپىدىن ئارتۇق خروموسوما بولغان يەككە تەن. ئۇنىڭ شەكىللىنىشى تەبىئەتتىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات يوللىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كۆپ ھەسسىلىك تەنچە ئۆسۈملۈكلىرى <بوت> ھۈجەيرىلىرىدىكى خروموسومىلىرىنىڭ سانى كۆپىيىش ھۈجەيرىسىنىڭ ئۈچ ھەسسىدىن ئارتۇق بولغان ئۆسۈملۈكلەر. 2•4•D قاتارلىقلار بىلەن ئۇرۇق ياكى گۈلنىڭ ئانىلىق ئاغزىنى بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق كۆپ ھەسسىلىك تەنچە ئۆسۈملۈكلىرىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بەزى ئۇرۇقسىز مېۋىلەر دەل ئۈچ ھەسسىلىك تەنچە ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ مېۋىلىرىدۇر.

كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلار <بىئول> جانلىقلارنىڭ چوڭ بىر تۈرى. بۇ خىل جانلىقلارنىڭ تېنى نۇرغۇنلىغان ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلگەن بولۇپ، ھۈجەيرىلىرى تۈزۈلۈش ۋە فۇنكسىيە جەھەتتە پارچىلىنىش ھادىسىسىنى ئىپادىلىگەن.

كۆپ ئوقلۇق شاخلىنىش <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شاخلىنىشىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئاساسىي غولنىڭ چوققا بىخى بىرمەزگىل ئۆسكەندىن كېيىن ئۆسۈشى ئاستىلايدۇ ياكى ئۆسۈشتىن توختايدۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاستى تەرەپتىكى قولتۇق بېسىپ، يېڭى شاخ چىقىرىپ داۋاملىق ئۈستىگە قاراپ ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچى يەنە ئۆسۈشتىن توختاپ، ئورنىنى يەنە ئۇنىڭ ئاستىدىكى قولتۇق بىخ باسىدۇ، شۇنداق قىلىپ كۆپ قېتىم تەكرارلىنىپ غولنى ئۇزۇنىسىغا ئۆستۈرىدۇ. پۈتۈن غول قارىماققا بىر ئوقتەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن ماھىيەتتە نۇرغۇن شاخلارنىڭ ئۇلىنىشىدىن ھاسىل بولغان غولدىن ئىبارەت بولىدۇ. مەسىلەن، ئەنجۈر، كېۋەز، پەمىدۇر قاتارلىقلار كۆپ ئوقلۇق شاخلىنىش ئۇسۇلىدا شاخلىنىدۇ.

كۆپ ئۈگىلىك راكېتا بىرنەچچە ئۈگىلىك راكېتىلارنىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن توشۇغۇچى راكېتا. ھەربىر ئۈگىلىك راكېتىغا دۋىگاتېل بىلەن يېقىلغۇ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدۇ. بىرىنچى

ئۆگىلىك راكېتانىڭ يېقىلغۇسى ئىشلىتىلىپ تۈگىگەندىن كېيىن، بىر پۈتۈن گەۋدىدىن ئايرىلىپ، ئىككىنچى بىر ئۆگىلىك راكېتانىڭ دۋىگاتېلى خىزمەتكە كىرىشىدۇ ۋە ئۇچۇش ئاپپاراتىنىڭ سۈرئىتىنى داۋاملىق تېزلىتىپ بېرىدۇ. ئەڭ ئاخىرقى بىر ئۆگىلىك راكېتانىڭ يېقىلغۇسى تۈگىگەندە ئۇچۇش ئاپپاراتى ئىنېرتسىيىگە تايىنىپ داۋاملىق ھەرىكەت قىلىدۇ. کۆپ ئۆگىلىك راكېتانى ئىشلەتكەندە، راكېتا سۈرئىتىنى ئەڭ ئاخىرقى چەككە يەتكۈزگىلى بولىدۇ. ئالەملىك تېزلىككە يەتكەن توشۇغۇچى راكېتالارنىڭ ھەممىسى کۆپ ئۆگىلىك راكېتالاردۇر.

کۆپ ئىلاھچىلىق <دىن> بىرنەچچە خۇداغا سىغىنىدىغان، بىرنەچچە خۇدانى ئېتىراپ قىلىدىغان دىنىي ئېتىقاد فورمىسى؛ کۆپ خۇدالىق دىنغا ئېتىقاد قىلىش.

کۆپ ئىلاھلىق دىن <دىن> ← **کۆپ خۇدالىق دىن.**

کۆپ ياقلىق بۆلۈك <مات> بىر ئومۇمىي چوققىغا ئىگە بولغان ئۈچتىن ئارتۇق تەكشىلىكتىن ھاسىل بولغان بۆلۈك.

کۆپ ياقلىق جىسىم <مات> تۆتتىن ئارتۇق کۆپ تەرەپلىكتىن ھاسىل بولغان جىسىم.

کۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك <بوت> ئۇدا کۆپ يىل ياشىيالايدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، دەرەخ، چاتقال قاتارلىق ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر ۋە مامكاپ، پاقىيوپۇرماق قاتارلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر.

کۆپە يتكۈچى ① سۈپ. کۆپە يتىش رولىنى ئوينايدىغان، کۆپە يتىدىغان: کۆپە يتكۈچى ئىپادە. ② ئى <مات> کۆپە يتىش ئەمەلىدىكى باشقا سان کۆپە يتىلىدىغان سان. مەسىلەن، $5\times3=15$ دىكى 3 کۆپە يتكۈچىدۇر. ③ ئى <مات> بىر پۈتۈن سان ئىككىنچى بىر پۈتۈن سانغا پۈتۈن بۆلۈنسە، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ کۆپە يتكۈچىسى بولىدۇ. مەسىلەن: 1، 2، 3، 4، 6، 12 لەرنىڭ ھەممىسى 12 نىڭ کۆپە يتكۈچىلىرىدۇر.

کۆپە يتكۈچى ئىپادە <مات> ئەگەر بىر کۆپ ئەزالىق ئىپادە $a^2 - b^2$ بىر ئەزالىق ئىپادە $a + b$ ۋە $a - b$ لارغا پۈتۈن بۆلۈنسە، ئۇ ھالدا $a + b$ بىلەن $a - b$ نىڭ ھەر ئىككىسى $a^2 - b^2$ نىڭ کۆپە يتكۈچى ئىپادىسى بولىدۇ.

کۆپە يتمە ① سۈپ. کۆپە يتىلگەن، کۆپە يتىدىغان ياكى کۆپە يتىلىدىغان: کۆپە يتمە نۇسخا. ② ئى <مات> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سان، ئىپادە قاتارلىقلارنى ئۆزئارا کۆپە يتىشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە.

کۆپە يتمە نۇسخا <مەت> كىتاب، گېزىت، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىدىن باشقا کۆپە يتىلگەن نۇسخىلىرى.

کۆپە يتمەك ① «کۆپە يمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېيىن ئاكام بۇ كىتابلارنى کۆپە يتىپ بېزىشقا باشلىدى. * ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىش ئاساس قىلىنغان ئورۇنلارنىڭكىنى کۆپە يتتى. ② <مات> ھەسسىلىمەك، يەنى کۆپە يگۈچىنى کۆپە يتكۈچىنىڭ مىقدارى بويىچە ھەسسىلىمەك.

کۆپە يتىش ① «کۆپە يتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <مات> کۆپە يتىش ئەمىلى: کۆپە يتىش بەلگىسى. کۆپە يتىش جەدۋىلى.

كۆپەيتىش ئەملى <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. ئەڭ ئاددىيسى مۇسبەت پۈتۈن سانلارنى كۆپەيتىش، يەنى بىرقانچە ئوخشاش ساننى ئارقىمۇئارقا قوشۇشنى ئاددىي ھېسابلاش ئۇسۇلى. مەسىلەن، 2 نى ئارقىمۇئارقا بەش قېتىم قوشۇش، 2 نى 5 كە كۆپەيتىش دېگەنلىكتۇر.

كۆپەيتىش بەلگىسى <مات> ئىككى ساننىڭ ئۆزئارا كۆپەيتىلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (×). ئالگېبرادا بەزىدە كۆپەيتىش بەلگىسى ئىشلىتىلمەيدۇ ياكى ئۇنىڭ ئورنىغا «·» ئىشلىتىلىدۇ.

كۆپەيتىش جەدۋىلى <مات> ساناق سانلارنىڭ ئۆزئارا كۆپەيتىلگەندىكى نەتىجىسى كۆرسىتىلگەن جەدۋەل.

كۆپەيتىلمەك «كۆپەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئىشلەپچىقىرىشقا كېتىدىغان مەبلەغ بۇلتۇرقىغا قارىغاندا ئازراق كۆپەيتىلدى.

كۆپەيگۈچى ① سۈپ. كۆپىيىدىغان، كۆپىيىپ بارىدىغان. ② ئى <مات> كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى بىر سانغا كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسىلەن، 15=3×5 دىكى 5 كۆپەيگۈچىدۇر.

كۆپەيمەك پ ① سان ياكى مىقدار جەھەتتىن ئاشماق، جىقلىماق: پۇل كۆپەيمەك. مال كۆپەيمەك. ئادەم كۆپەيمەك. * مىللىي ئارمىيىنىڭ جامدا تۇرغان ۋاقتى ئۇزارغانچە، بۇ يەرگە كېلىپ-كېتىپ تۇرغان ھەربىي جاسۇسلار بىلەن ساقچى ئىشپىيونلىرى كۆپىيىشكە باشلىدى. ② نەسىللىنىمەك، ئۇرۇقلانماق: جىنسىسىز كۆپەيمەك.

كۆپتۈرمە سۈپ ① قاپارتىلغان، كۆپتۈرۈلگەن: كۆپتۈرمە نەقىش. ② مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن، كۆپتۈرۈلگەن، ئاشۇرۇۋېتىلگەن: كۆپتۈرمە گەپ. * ئاشۇ ئەخمەق داداڭنىڭ كۆپتۈرمە يالغان گەپلىرىگە راستىنلا ئىشىنىۋاتامسەن؟

كۆتۈرمەك ① «كۆپمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىزنىڭ غۇر-غۇر شامىلى كۆڭلىكىنى كۆپتۈرۈپ، ئۇنى تېخىمۇ قامەتلىك كۆرسەتتى. ② مۇبالىغىلەشتۈرمەك، ئاشۇرۇۋەتمەك: لېكىن قىيىنچىلىقنى قالايمىقان كۆپتۈرۈپ كۆرسىتىش ئىشقا پايدا يەتكۈزمەيدۇ.

كۆپتۈرمىچى ئى. گەپنى كۆپتۈرۈپ، ئاشۇرۇپ قىلىدىغان ئادەم؛ مۇبالىغە قىلغۇچى: ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولامدۇ، ئۇچىغا چىققان كۆپتۈرمىچى تۇرسا.

كۆپتۈرۈشمەك «كۆپتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزى ھىمايە قىلغان كىشىنىڭ خىسلەت-پەزىلەتلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان كىشىنىڭ ئېۋەن-نۇقسانلىرىنى كۆپتۈرۈشتى.

كۆپتۈرۈلمەك «كۆپتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەگەر قانۇننىڭ خەلق ئاممىسىغا بولغان زورلاش جەھەتتىكى رولى كۆپتۈرۈلۈپ، قايىل قىلىش، تەربىيە بېرىش ئۇسۇلىغا سەل قارىلىدىغان بولسا، روشەنكى، بۇ مۇۋاپىق بولمايدۇ.

كۆپتىن كۆپ سۈپ. ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن كۆپ: مەردان تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىغا — ئائىلىسىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئاتا-ئانىسى ياخشى ۋە يامان قىلىپ كۆپتىن كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلدى.

كۆپچۈمەك ① كۆپمەك، بولماق (خېمىر ھەققىدە): خېمىر كۆپچۈپتۇ. ② كۆچمە. ئاچچىقلانماق، تېرىكمەك: — بىكاردىن-بىكار نېمە ئازاب بۇ! — دېدى ئالىم كۆپچۈگەن ھالدا رىزۋانغا قاراپ.

كۆپچىلىك ① ئى. مەلۇم دائىرىدىكى كىشىلەر توپى، خالايىق، خەلق: ئۇنىڭ سۆزى كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكى سۆز بولغاچقا، ھەممىسلا تىوغرا كۆرۈپ، دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىشتى. ② سۈپ. كۆپلىگەن، نۇرغۇنلىغان: ئومۇمەن ئالغاندا، قىزنى ئەپقېچىپ ئۆيلىنىش ئادىتى ئازادلىقتىن بۇرۇن ئېلىمىزدىكى كۆپچىلىك مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىدا مەۋجۇت بولغان بىر خىل ھادىسىدۇر.

كۆپسىمەك پ. دىئال. ئەزۋەيلىمەك، ئەدەپ كەتمەك.

كۆپكۆك سۈپ. ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن كۆك: كۆپكۆك ئاسمان. كۆپكۆك سۇ. * قول تراكتور ئىككى قاسناقتىكى سۇۋادان تېرەكلەر كۆن نۇرى چۈشۈرمەيدىغان، كۆپكۆك چىم باسقان، چاڭ-توزانسىز يېڭى يول بىلەن ئاستا ماڭماقتا. * داشانىڭ ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتكەن، كۆپكۆك كۆزلىرى خۇددى تېگى يوق ئىككى كۆلگە ئوخشايتتى.

كۆپلەپ رەۋ. كۆپ ساندا، كۆپ مىقداردا: ئىسلامىيەتتىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆي-ئىمارەت قۇرۇلۇشىدا قەدىمكى مىللىي ئەنئەنە ئاساسىدا مەلۇم ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، ئىسلام مېمارچىلىقىغا مەنسۇپ ئىمارەتلەر كۆپلەپ بارلىققا كەلدى. * ئۇلار ئۆي جاھازىلىرىغا كېرەكلىك ماتېرىياللارنىمۇ كۆپلەپ سېتىۋالماقتا.

كۆپلىگەن سۈپ. كۆپ، جىق، نۇرغۇنلىغان: كۆپلىگەن ئادەملەردە بۇنداق ئادەت بولىدۇ.

كۆپمە سۈپ. كۆپىدىغان، كۆپۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: كۆپمە سېمونت.

كۆپمە سېمونت <بىن> قېتىش جەريانىدا ھەجمى كېڭىيىدىغان سېمونت.

كۆپمەك پ ① ئۆرلىمەك، كېڭەيمەك، يوغىناماق، كۆپچۇمەك: شاپ يېگەن تۆگىنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كېتىپتۇ. * ئۇنىڭ شۇ دەم چىرايى تاتىرىپ، چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ چىققانىدى. * سادىق تەسەللى ئېيتتى، رەيھان ئاستا-ئاستا ئۆزىنى باستى ۋە شېرىنئاينىڭ بۇلۇتتەك كۆپۈپ تۇرغان قاپقارا چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ، بىر خىل ھاياجانلىق نازاكەت بىلەن قىزىغا قارىدى. ② كۆچمە. رەنجىمەك، نارازى بولماق: بار دەپ تۆكمە، يوق دەپ كۆپمە (ماقال).

كۆپۈش «كۆپمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: كۆپۈش كوئېففىتسېنتى.

كۆپۈش كوئېففىتسېنتى جىسىملارنىڭ تېمپېراتۇرا $1°C$ ئۆرلىگەندە چوڭايغان ھەجمى بىلەن ئەسلىدىكى ھەجمىنىڭ نىسبىتى ياكى ئۇزارغان ئۇزۇنلۇق بىلەن ئەسلىدىكى ئۇزۇنلۇقنىڭ نىسبىتى.

كۆپۈشمەك «كۆپمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ تاپتا ئەكبەرنىڭ تومۇرلىرى بىرئاز كۆپۈشكەندەك قىلىسمۇ باشلىرىنىڭ سەگىپ، بەدىنىدىكى ئاغرىقنىڭ بارا-بارا يوقىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى سەزدى.

كۆپۈك ئى. گازلارنىڭ مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سۇيۇقلۇق ئىچىدە قورشىلىپ قېلىشىدىن ھاسىل بولغان شارسىمان ھالىتى: سۇ كۆپۈكى. پىۋە كۆپۈكى. * ھايت-ھۇيت دېگۈچە سۇ ئۈستىگە بۇلدۇقلاپ ئىككى قېتىم كۆپۈك كۆتۈرۈلۈپ، ئارغامچا قاتتىق پۇلاڭلىدى.

كۆپۈككە ئايلانماق ① كۆپۈك ھالىتىگە كەلمەك؛ كۆپۈك ھاسىل بولماق. ② كۆچمە. يوققا چىقماق، يوقالماق، بەربات بولماق: مېنىڭ بۇ شېرىن خىيالىم كۆپۈككە ئايلىنىپتۇ-دە. * ئۇ مىڭتەسلىكتە قۇراشتۇرغان پىلانىنىڭ ئاسانلا كۆپۈككە ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

كۆپۈكچە رەۋ. كىچىك كۆپۈك.

كۆپۈكلەشمەك پ. كۆپۈك ھاسىل بولماق،

كۆپۆككە ئايلانماق، كۆپۆكلە نمەك: دەريا سۈيى كۆپۆكلىشىپ ئاقماقتا ئىدى.

كۆپۆكلە ندۈرگۈچ ئى <بن> بېتون ۋە سېمونت لاينىڭ ئارىسىغا ئارىلاشتۇرۇلغاندا كۆپلىگەن ئۇششاق كۆپۆكچىلەرنى پەيدا قىلىدىغان خىمىيۋى بىرىكمە.

كۆپۆكلە ندۈرمەك « كۆپۆكلە نمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆپۆكلە ندۈرگۈچى دورىلار.

كۆپۆكلە نمەك پ. كۆپۆك پەيدا قىلماق، كۆپۆككە ئايلانماق، كۆپۆكلە شمەك: زەيتۇنەم دادىسىنىڭ سۆزىنى مۇلاھىزە قىلىغاندەك، ئىرىقتا تولغىنىپ، كۆپۆكلىنىپ ئېقىۋاتقان سۇغا قاراپ بىرپەس ئويلاندى.

كۆپۆكلۈك سۈپ. كۆپۆكى بار، كۆپۆك چىقارغان، كۆپۆكلە نگەن: كۆپۆكلۈك ئەينەك. كۆپۆكلۈك بېتون.

كۆپۆكلۈك ئەينەك <بن> ئادەتتىكى ئەينەك ئېرىتمىسىنىڭ ئىچىگە ئىسسىقلىقتا كۆپۆك چىقىرىدىغان پاراشوك ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلەنگەن ئەينەك. يېنىك بولۇپ، ئىسسىقلىق ۋە ئاۋاز ئۆتكۈزمەسلىك خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

كۆپۆكلۈك بېتون <بن> بىر خىل قۇرۇلۇش ماتېرىيالى، يەنى سېمونت، سۇ ۋە كۆپۆكلە ندۈرگۈچى دورىلارنى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلانغان بېتون. بۇ خىل بېتوننىڭ نۇرغۇنلىغان ئۇششاق تۆشۈكلىرى بولۇپ، ئىسسىقلىق، ئاۋاز قاتارلىقلارنى توسۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولىدۇ.

كۆپۆنكى سۈپ. ئوتتۇرىسى چۆرىسىدىن ئېگىز، سىرتىغا كۆپكەن، بۆرتمە: كۆپۆنكى ئەينەك. كۆپۆنكى لىنزا. كۆپۆنكى بەت.

كۆپۆنكى ئەينەك <فىز> سفېرىلىق ئەينەكنىڭ بىر خىلى. نۇر قايتۇرۇش يۈزى كۆپۆنكى شەكىلدە بولۇپ، فوكۇسى ئارقىدا. كۆپۆنكى ئەينەكتە ھاسىل بولغان تەسۋىر ئوڭ ھەم كىچىكلىتىلگەن مەۋھۇم تەسۋىردىن ئىبارەت.

كۆپۆنكى بەت <مەت> ھەرپ يۈزى ئاق جايلىرىدىن ئېگىز بولغان بەت. مەسىلەن، ياغاچ بەت، قوغۇشۇن بەت ۋە سىنك بەت قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۆپۆنكى لىنزا <فىز> لىنزىنىڭ بىر خىلى. مەركىزى ئەتراپىدىن قېلىن كېلىدۇ. پاراللېل نۇر ئۇنىڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئوق سىزىقىنىڭ يۆنىلىشىدە سۇنۇپ، بىر نۇقتىغا يىغىلىدۇ. جىسىملارنى فوكۇس نۇقتىسىغا قويۇپ، كەينى تەرەپتىن قارىغاندا، شۇ جىسىمنىڭ چوڭايتىلغان مەۋھۇم تەسۋىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ. قۇياش نۇرى ئۇنىڭدىن ئۆتكەندە، فوكۇس نۇقتىسىغا يىغىلىپ، تېمپېراتۇرىسى ناھايىتى يۇقىرى بولغان نۇر توچكىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ نۇقتا سەرەڭگە ياكى نېپىز قەغەزلەرنى كۆيدۈرەلەيدۇ. بۇ خىل لىنزىدىن ھەر خىل ئوپتىك ئەسۋابلارنىڭ كۆزلىرىنى ياسىغىلى بولىدۇ.

كۆپىنچە رەۋ. كۆپ ھاللاردا، كۆپ ۋاقىتلاردا، تولاراق: ئۇ ئېتىزدا كۆپىنچە مۇدىر بىلەن بىللە يۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى. * ئۇنىڭ ھالىدىن كۆپىنچە 15 ياشلىق يالغۇز ئوغلى خەۋەر ئېلىپ تۇردى.

كۆپپيش ① « كۆپەيمەك » پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <بىئول> جانلىقلارنىڭ بالا تېپىشى، ئەۋلات قالدۇرۇشى: كۆپپيش ئەزاسى. كۆپپيش بېزى. كۆپپيش قابىلىيىتى.

كۆپپيش ئەزاسى <ئانات> ← جىنسىي ئەزا.

كۆپپيش بېزى <ئانات> ← **جنسىي بەز.**

كۆپپيش قابىلىيىتى <بىئول> بىرەر جانلىقنىڭ تۇغما يوشۇرۇن ھالەتتىكى كۆپپيىش قابىلىيىتى. بۇ بەدەننىڭ شەكىللىنىشى ۋە يېتىلگەن كۆپپيىش ھۆجەيرىلىرىنى ھاسىل قىلىش قابىلىيىتى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

كۆپپيش نىسبىتى <زوئول> بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىل) تۇغۇلغان ھايۋانلار سانى بىلەن شۇ تۈر ھايۋانلىرى ئانىلىقىنىڭ سانىنىڭ سېلىشتۇرمىسى. كۆپپيىش نىسبىتى ھايۋانـ لارنىڭ كۆپپيىش قابىلىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

كۆپپيش ھۆجەيرىسى <ئانات> ← **جنسىي ھۆجەيرە.**

كۆپپيش ئۈچۈن كۆچۈش <زوئول> بەزى سۇ ھايۋانلىرىنىڭ جىنسىي بېزىنىڭ يېتىلىشى جەريانىدا ھەر يىلى مەلۇم مەزگىل توپلىنىپ، بەلگىلىك يۆلىنىشتە دېڭىز ساھىلى، دەريا ئېغىزى ۋە دېڭىزنىڭ چوڭقۇر جايلىرىغا ئۈزۈپ بېرىشى ياكى ئېقىنغا قارشى ئۈزۈپ، تۇخۇم سېلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان باشقا جايلارغا كۆچۈشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆپپيش ئىقتىدارى <بىئول> ← **كۆپپيش قابىلىيىتى.**

كۆت ئى ① قوڭ: كۆتىگە تەپمەك. * ئىت ئۇستىخان يېسە كۆتى بىلەن كېڭىشەر (ماقال). ② تىل ھا. ھېجىقىز، بەچچە.

كۆتى بوش چىدامسىز، بوشاڭ: ئۇ كۆتى بوش بۇ ئىشنى بىر ياقىغا ئېلىپ چىقالمايدۇ.

كۆتى بىلەن ئاغزىنىڭ پەرقى يوق گېپىدە تۇرمايدىغان، سۆزىدىن بىردەمدىلا يېنىۋالىدىغان: ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، بىردەمدىلا يېنىۋالىدۇ، كۆتى بىلەن ئاغزىنىڭ پەرقى يوق.

كۆتى پوق ← **قوڭى پوق**: – ئۆزۈڭنىڭ كۆتى پوق، شۇڭا گەپ قىلالمايسەن، – دېدى ئالىم.

كۆتى چىدىماسلىق ← **قوڭى چىدىماسـ لىق**: ئۇ بوشاڭ ئىمە، بۇ ئىشقا كۆتى چىدىمايدۇ.

كۆتى چىلىك ← **قوڭى چىلىك**: سەن ئۇنى بوش چاغلىما، ئۇنىڭ كۆتى چىلىك، بېسىپ ئىشلەيدۇ.

كۆتىگە پوق كەپلەشمەك بىرەر جىددىي ئەھۋالغا، قىيىنچىلىققا يولۇقماق: ئۇ دائىم كۆتىگە پوق كەپلەشكەندە، مېنى ئىزدەيدۇ.

كۆتىگە تەپمەك ← **قوڭىغا تەپمەك**: – شۇنچە گەپلەرنى قىلسا قاراپ تۇرسەنغۇ، كۆتىگە تەپسەڭ بولمامدۇ؟ – دېدى ئانا.

كۆتىگە سۆيگۈدەك بولماق قاتتىق يېلىنماق، يالۋۇرماق: ئۇ دۇيجاڭنىڭ كۆتىگە سۆيگۈدەك بولغان بولسىمۇ، دۇيجاڭ ئۇنىڭغا بىر جىڭمۇ ئۇن بەرمىدى.

كۆتىگە سېرىق تۈك ئۈنمىگەن تېخى ئىش كۆرمىگەن، گۆدەك: ئۇ تېخى كۆتىگە سېرىق تۈك ئۈنمىگەن نېمە، ئۇنىڭغا مەسلىـ ھەت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

كۆتىگە كىرىۋالماق ← **ئارقىسىغا كىرىۋالماق**: ئۇنىڭ كۆتۈمگە كىرىۋالغىنىغا خېلى بولدى.

كۆتىگە يىپ ساپماق ئالدىماق؛ بوزەك قىلماق، قاقتى-سوقتى قىلماق: ياۋاشنى تاپسام، كۆتىگە يىپ ساپسام (ماقال).

كۆتنى ئاچماق بىراۋنىڭ ئەيىب-نۇقسانلىرىـ نى ئاشكارىلىماق، سىرىنى پاش قىلماق: ئۆلۈكتىن نەگە بارسەن دەپ سورىسا،

بارنىڭ پۇلىنى چاچقىلى، يوقنىڭ كۆتىنى ئاچقىلى دەپتۇ (ماقال).

كۆتىنى قىسماق تاپتىن چىقماي، يامان ئىشلارغا ئارىلاشماي جىم يۈرمەك: ئۆزۈڭ-نى بىل، ئۆزگىنى قوي، كۆتۈڭنى قىس، يولۇڭغا ماڭ (ماقال). * گۆلۈڭ بار چاغدا گۆلۈڭنى قىس، گۆلۈڭ توزۇغاندا كۆتۈڭنى قىس (ماقال). * — خەير، ئۈچ بالاڭنىڭ يۈزىدىن ساڭا بۇ قېتىم رەھىم قىلاي، مۇندىن كېيىن، كۆتۈڭنى قىسىپ يۈر، بولمىسا... — دېدى ئامانقۇل بەخىرامان ئورنىدىن قوپۇۋېتىپ.

كۆتىنى كولىماق ← **قوڭىنى كوچىلىماق**: خەقنىڭ كۆتىنى كولىماي، ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى قىل.

كۆتىنىڭ پىرى تۇتماق جاھىللىقى تۇتماق.

كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىماق يۈزسىز-لىك قىلماق، يۈز ئۆرۈمەك: ئۇ ئاخىر كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىدى، ئاغزىغا كەلگەننى دەپ چىقىپ كەتتى.

كۆتىنى يۈزىگە چاپلىماق ← **كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىماق**.

كۆتى ئوچۇق ھېچنېمىسى يوق، نامرات؛ باشقىلارنى دەپ ئۆزى زىيان تارتىدىغان: كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق (ماقال).

كۆتى ئوچۇق قالماق نامراتلاشماق، كەمبەغەللەشمەك: كەينى-كەينىدىن بولغان تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن بۇ يېزىدىكىلەرنىڭ كۆتى ئوچۇق قالدى.

كۆتى ئېچىلماق ئەيىب-نۇقسانلىرى ئاشكارىلانماق، پاش بولماق؛ رەسۋا بولماق.

كۆتى ئېغىر بىرەر ئىشقا ئاسانلىقچە ئالدىرىمايدىغان، ھورۇن؛ جايىدىن، ئولتۇرغان يېرىدىن ئاسانلىقچە قوزغالمايدى-غان: — تازىمۇ كۆتى ئېغىر مېھمانلار ئىكەن بۇ، — دېدى سەلەي.

كۆتەك ئى ① دەرەخنىڭ كېسىلگەندىن كېيىنكى يىلتىز بىلەن قېلىپ قالغان تۈۋەنكى قىسمى: ئالما كۆتىكى. * ئالىم بىر كۈن كەچكىچە باغدىكى ئۆرۈك كۆتەكلىرى-نى قومۇرۇپ ھارغانىدى. ② دىئالېكت چوڭ، توم، قىسقاراق ياغاچ: — بۇ كۆتەكنى تىلسا نۇرغۇن شال چىقىدۇ، — دېدى سەلەي. ③ كۆچمە. تالون ۋە ئىسپاتلارنى يېزىپ بەرگەندە، تالون ۋە ئىسپاتنىڭ يېزىپ بەرگۈچىدە قېلىپ قالىدىغان قىسمى.

كۆتەك باش دىئال. پۇچەك باشاق.

كۆتەك دەپتەر <مال> جۇڭگوچە ھېساب خاتىرىلەشتە، كۆچۈرۈش دەپتىرى ياكى مۇئامىلە دەپتىرىدە ھېسابتىن كۆتۈرۈپ سالاۋاتقا چىقىرىۋەتكەن ھەر خىل ھەقدارلىقنى تىركەپ قويۇشقا ئىشلىتىدىغان بىر خىل ئەنگە ئېلىش دەپتىرى.

كۆتەك ھارۋا چاقى يارىيار ھارۋىنىڭكى-دىن كىچىكرەك، ئولتۇرغا چەمبەر تۆمۈر تارتىلغان ھارۋا: ياز كۈنلىرى ئۇ ئېتىزلاردا كۆتەك ھارۋىلار بىلەن بۇغداي ئۆنچىسى توشۇۋاتقان جۆل-جۆل كىيىملىك دېھقانلار ۋە تومۇز ئاپتىپىدا قارىداپ كەتكەن يېرىم يالىڭاچ ئورمىچى باللار بىلەن دائىم بىللە بولاتتى.

كۆتەڭگەي ئى. دىئال. يېغىر، يارا.

كۆتەل ئى. دىئال. تاغنىڭ بېلى، داۋان.

كۆتەن ئى <ئانات> ئۈچەي يولىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر بۆلىكى. يۇقىرى تەرىپى «S» شەكىللىك بوغماق ئۈچەي بىلەن، تۆۋەن تەرىپى مەقئەت بىلەن تۇتىشىدۇ. ئادەتتە ئۇ سۇ تەركىبىنى سۈمۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ. چوڭ-كىچىك تەرەت كۆتەنگە كەلگەندە، كۆتەن يىغىلىپ، مەقئەت ئەتراپىدىكى پۈرمە مۇسكۇل كېرىلىدۇ-دە، تەرەت مەقئەت

ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ.

كۆتەن باش ① چوڭ تەرەت چىقىدىغان ئېغىز، پۇرۇك. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ باشلىنىش مەنبەسى: ھەر ئەترەتتە 30 توخۇ ئەمەس، 30 دەك قويمۇ ئۆز رىسقىنى تېپىپ يېيەلەيدۇ ئەمەسمۇ! دېمەك ئىشنىڭ كۆتەن بېشى مەندە ئىكەن.

كۆتەن ئۈچەي ‹ئانات› → **كۆتەن.**

كۆتلەش ئى. تىل ھا. ھېجىقىز.

كۆتلۈك ئى. دىئال. قۇشقۇن.

كۆتمەك سۈپ ① قىسقا، كالتە: كۆتمەك قۇيرۇق. * بىزنىڭ ئاتىمىز – كۆتمەك بۇرۇت، قاڭشارلىق، يېشى 60 قا يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ يۈزىگە قورۇق چۈشمىگەن، چاچ-بۇرۇتىغا ئاق كىرمىگەن، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل ئادەم ئىدى. ② شاخ-شۇمبىلىرى بولمىغان: كۆتمەك دەرەخ. ③ ئۇچى بۇزۇلغان: كۆتمەك قەلەم.

كۆتمەك بۇرۇت قىسقا قويۇلغان بۇرۇت.

كۆتمەكلەشتۈرمەك «كۆتمەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسىم ساتىراش ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرۇتلىرىنى قىرقىپ كۆتمەكلەشتۈرۈپ قويدى.

كۆتمەكلەشتۈرۈلمەك «كۆتمەكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆتمەكلەشمەك پ. كۆتمەك بولۇپ قالماق، كۆتمەك ھالەتكە كەلمەك.

كۆتۈر «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ II شەخس بۇيرۇق شەكلى: كۆتۈر كەشكىنى. كۆتۈر قاسقىنىڭنى. كۆتۈر قولۇڭنى.

كۆتۈر قاسقىنىڭنى ماڭە نېرى، كۆزۈمدىن يوقال: كۆتۈر قاسقىنىڭنى! مەندىن ئالساڭ، ماشىنىنى ئالسەن، جاننى ئالمايسەن.

كۆتۈر قولۇڭنى تەسلىم بول، ئەل بول: ئامانقۇللار بىردىنلا «كۆتۈر قولۇڭنى» دەپ تۇۋلاپ، مىلتىقلىرىنى شاراقلاتتى.

كۆتۈر كەشكىنى → **كۆتۈر قاسقىنىڭنى:** – كۆتۈر كەشكىنى! – ئابدۇللا سەلەينىڭ سۆزىنى بۆلدى ۋە دەرغەزەپ بولۇپ قولىدىكى ھاراقنى سەلەينىڭ يۈزىگە چېچىۋەتتى.

كۆتۈر كۆدە-كۆرپەڭنى → **كۆتۈر قاسقىنىڭنى.**

كۆتۈر لاقا-لۇقاڭنى → **كۆتۈر قاسقىنىڭنى.**

كۆتۈرە ئى. پايدا-زىيان ۋە ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيەت؛ ھۆددە: كۆتۈرە ئالماق. كۆتۈرە بەرمەك. * ئۇرما جەريانىدا بۇغداي ئېتىزلىرى، ئويمانلار ئائىلىلەرنى بىرلىك قىلىپ ئەزالارغا كۆتۈرە بېرىلدى.

كۆتۈرە ئالماق پايدا-زىيان ۋە ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئالماق، ھۆددىگە ئالماق: شالنى كۆتۈرە ئالغان بەزى ئەزالار شالنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

كۆتۈرە بەرمەك پايدا-زىيان ۋە ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئارتماق، ھۆددىگە بەرمەك: بەزى جايلاردا يولغا قويۇلغان مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە كۆتۈرە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، دېھقانچىلىق دورىلىرىنى پارچە تەمىنلەشكە بولىدۇ.

كۆتۈرە ئىش پايدا-زىيىنىغا، ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن مەسئۇل بولغان، ھۆددىگە ئالغان ئىش: – ياق، – دېدى ئايقىز كېسىپلا، – كۆتۈرە ئىش بولغاندىن كېيىن، ئىككىمىز تەڭ ئورۇپ تۈگىتىمىز.

كۆتۈرەڭگۈ سۈپ. ھاياتى كۈچكە تولغان؛ يۇقىرى ئۆرلىگەن؛ جۇشقۇن: كۆتۈرەڭگۈ روھ. كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز. * ئۇ دولقۇنلانغان يۈرىكىنى باسالماي، كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى.

كۆتۈرەڭگۈلەشمەك پ. كۆتۈرەڭگۈ ھالەتكە كەلمەك: ئۇ روھى جەھەتتىن كۆتۈرەڭگۈلىشىپ خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى.

كۆتۈرەڭگۈلۈك «كۆتۈرەڭگۈ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەپسىلىپ قارىسىڭىز ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە بىر خىل روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك، چىرايلىرىدىن شادلىق يېغىپ تۇرىدۇ.

كۆتۈرەلىگۈسىز سۈپ ① ناھايىتى ئېغىر، كۆتۈرگىلى بولمايدىغان: كۆتۈرەلىگۈسىز ئېغىر يۈك. ② كۆچمە. چىدىغىلى بولمايدىغان، بەك ئېغىر: كۆتۈرەلىگۈسىز ئازاب. كۆتۈرەلىگۈسىز خورلۇق.

كۆتۈرەم سۈپ. كۈچ ئېلىپ كەتكەن، ئادەتتىن تاشقىرى جىق ئىشلەپ ئىقتىدارىنى يوقاتقان، ئاجىزلاپ كەتكەن؛ ئورۇق، ئاجىز (مال-چارۋا ھەققىدە): كۆتۈرەم ئات. كۆتۈرەم ئېشەك.

كۆتۈرتكۈزمەك «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ۋەلى باپكار يۈك-تاقلىرىنى دېۋە سەردارىغا كۆتۈرتكۈزۈپ، دېۋە ياساۋۇللىرىغا نۆۋەت بىلەن مىنىپ سازلىق، تاغ-داۋانلاردىن ئېشىپ، ئىككى ئايلىق يولنى ئىككى ھەپتىدە بېسىپتۇ.

كۆتۈرتمەك «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت قويۇش ۋاقتىدا غۇلامجاننى سېپىل ئۈستىدىن تاشلىنىدىغان قول بومبىلىرى ۋە ياغدۇرۇلىدىغان زىچ ئوق يامغۇرىدىن مۇداپىئە قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن دۈشمەنلەرنى باش كۆتۈرتمەسلىككە توغرا كېلەتتى.

كۆتۈر-كۆتۈر ← **كۆتۈر-كۆتۈر قىلماق.**

كۆتۈر-كۆتۈر قىلماق قولمۇقول كۆتۈرمەك، تۇشمۇتۇشتىن كۆتۈرمەك: ھەممەيلەن كۆتۈر-كۆتۈر قىلىپ، دەخانانى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، مەيدىسىگە سوغ سۇ چېچىپ، ئىككى چېكىسىنى ئۇۋۇلاشتى.

كۆتۈرمە ① سۈپ. يەردىن مەلۇم ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپ سېلىنغان، ياسالغان، كۆتۈرۈلگەن: كۆتۈرمە كۆۋرۈك. كۆتۈرمە قاش. كۆتۈرمە ئېرىق. ② ئى. كىيىم ئېتەكلىرىنىڭ يۇملاق ۋە بەدەنگە ماس كېلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئالدى-كەينى پەشنى پاراللېل سىزىقتىن مەلۇم دەرىجىدە كۆتۈرۈپ كېسىش جەريانى.

كۆتۈرمە قاش <سۆ> ← **مۇداپىئە قېشى.**

كۆتۈرمە كۆۋرۈك <بن> ئاستىدىن قاتناش قوراللىرىنىڭ ئەركىن ئۆتەلىشى ئۈچۈن، يەر يۈزىدىن مەلۇم ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈپ سېلىنغان كۆۋرۈك.

كۆتۈرمە ئېرىق <سۆ> ئېرىق قېزىلىش ئورنىنى يەر يۈزىدىن مەلۇم ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈپ، ئاندىن قېزىلغان ئېرىق.

كۆتۈرمەك پ ① يەردىن، تۇرغان جايىدىن ئاجرىتىپ ئالماق: تاغار كۆتۈرمەك. * ئۇ چاسا جوزىنى كۆتۈرۈپ ھەممىنىڭ كەينىدە سارايغا ماڭدى. * قاسىم بىر خالتا ئۇننى بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈپ ھارۋىغا ئالدى. ② يەردىن، تۇرغان جايىدىن ئاجراتقان ھالدا تۇتماق، تۇتۇپ تۇرماق: سومكا كۆتۈرۈپ تۇرماق. بالا كۆتۈرۈپ تۇرماق. ③ يۇقىرى چىقارماق، يۇقىرىلاتماق: تۈگمەنچى سۆكەنگە بۇغداينى قويۇپ بولغاندىن كېيىن قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى سەل كۆتۈرۈپ قويۇپ، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. * ھېلىقى كىشى مالخىينى كۆتۈرۈپ قويۇپ،

جاۋاب ئورنىغا: — قايسىڭلار باشلىق؟ — دەپ سوئال سورىدى. ④ مەلۇم دەرىجىگە يەتكۈزمەك؛ ئۆرلەتمەك: ئەمىسە قانداق قىلسام بولار؟ تەكشۈرسەمۇ كەچۈرمىدىڭلار، ئاددىي نەرسىنى پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ تەكشۈر-گىنىم ئەمدى جىنايەت بولدىما؟ * شەۋكەت بىرپەس جىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتۈردى. ⑤ تىك، ئۆرە، ئۇستۇن قىلماق: ئاپتوموبىلدا ئولتۇرغان ئۈچىنچى بىر كىشى ئاددىي كىيىم كىيگەن بولۇپ، پەلتوسى-نىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. * ئەكبەر بېشىنى كۆتۈرۈپ مەنسۇرغا قارىدى. ⑥ كۆچمە. پەيدا قىلماق، بەرپا قىلماق، مەيدانغا كەلتۈرمەك: توپىلاڭ كۆتۈرمەك. قوزغىلاڭ كۆتۈرمەك. غوۋغا كۆتۈرمەك. * بەزىلىرى ئۆزئارا چاقچاق، قىزىق گەپلەرنى قىلىشىپ ئۈزلۈكسىز كۈلكە كۆتۈرۈپ تۇرۇشاتتى. ⑦ كۆچمە. ئاشۇرماق، ئۆستۈرمەك: مال باھاسىنى كۆتۈرمەك. ئىناۋىتىنى كۆتۈرمەك. * پادىشاھ ئەسكى چاپان ئىچىدىن چىققان ئەقىللىق ئادەمنى ئۆزىنىڭ ھەممە ۋەزىرلىرى-دىن يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈپتۇ. ⑧ كۆچمە. ھەزىم قىلماق، سىڭدۈرمەك: ئۇ تاماقنى ھەرقانچە كۆپ يېسىمۇ كۆتۈرەلەيدۇ. ⑨ كۆچمە. ئىچمەك (ھاراق ھەققىدە): — كېلىڭ-كېلىڭ، بىر رومكىدىن كۆتۈرۈۋېتەيلى! — دېدى ئەلى گۈلشاتقا رومكا سۇنۇپ. * يەنە قۇيە، قېنى، ئۇلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن بىر كۆتۈرەيلى. ⑩ كۆچمە. ئۆز ئۈستىگە ئالماق، ئۆز ھېسابىدىن تۆلىمەك: جالال مۇئەللىم ھېساباتنى ئاڭلاپ يانچۇقىنى ئىسلىدى. مەكتەپ مۇدىرى ئۇنى توختىتىپ بۇ پۇلنى مەكتەپ كۆتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ⑪ كۆچمە. يوق قىلماق، بىكار قىلماق؛ چىقىرىۋەتمەك: قەرزىنى كۆتۈرۈۋەتمەك. * — بولدى بۇ ئىشنى كۆڭۈللىرىدىن كۆتۈرۈۋەتسە-لە، — دېدى ئالىم. ⑫ كۆچمە. چىدىماق، بەرداشلىق بەرمەك: گەپ كۆتۈرمەك. ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرمەك. * يىگىت قەرز كۆتۈرەر، ئۆلۈك توپا (ماقال). * — مەن بۇنداق ئىزا-ئاھانەتنى كۆتۈرەلمەيمەن! — دېدى ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا. * بۇ ئادىتىڭنى خوتۇنۇڭ كۆتۈرمىسە كىم كۆتۈرىدۇ؟ * — شۇنداق قىلساققۇ بولاتتى ئەپەندى، لېكىن زامان ئۇنى كۆتۈرمەيدىغان بولدى، — دېدى ئەركىن. ⑬ كۆچمە. خۇشال قىلماق، شادلاندۇرماق: كۆڭۈلنى كۆتۈرمەك. * مۇخپۇل قانداقتۇر قىزىق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بېرىپ ئۇنى كۈلدۈرمەكتە، روھىنى كۆتۈرمەكتە ئىدى. ⑭ كۆچمە. چىقىنماق، چىقىش قىلماق: گۇڭ كۆتۈرمەك. * — مۇشۇ ئىشنى قىلساق گۇڭ كۆتۈرەرمۇ؟ — كۆتۈرىدۇ، قورقماي ئىشلەۋەر.

كۆتۈرمىچى ئى ① تەخسكەش، خۇشا-مەتچى، غالچا. ② كۆچمە. ئوغرى.

كۆتۈرمىچىلىك «كۆتۈرمىچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۇرسۇنغا كۆتۈرمىچىلىك قىلسام يىلتىزىم چوڭقۇرلىشارمىكىن دەپتىمەن، — دېدى ئەكبەر خىجىل بولغان ھالدا.

كۆتۈرمىكەش ئى ← **كۆتۈرمىچى**.

كۆتۈرمىكەشلىك «كۆتۈرمىكەش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پارتىيىنىڭ پۈتۈن كادىرلىرى ۋە ئەزالىرىغا بەزىلەرنىڭ ماختاپ ئۇچۇرۇشى، كۆتۈرمىكەش-لىك قىلىشىدىن ھوشيار بولۇشنى مۇراجىئەت قىلىمىز.

كۆتۈرمىلىك سۈپ. كۆتۈرۈلگەن، كۆتۈرۈپ سېلىنغان: ھاجى كۆتۈرمىلىك ئوردىنىڭ سول قانىتىدىكى ھوجرىغا كىرگەندە، يۈسۈپ تەيجى كۆزلىرىنى سەل قىسقان ھالدا، تۆت بۇرجەك-لىك شىرە ئۈستىدىكى يوغان كىرسىن لامپىغا

قاراپ، تەسۋى سىيرىپ ئولتۇراتتى.

كۆتۈرۈپ «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: كۆتۈرۈپ چىقماق.

كۆتۈرۈپ چىقماق ئوتتۇرىغا قويماق، پەيدا قىلماق: گۈزەللىكىگە قىلغان تۆھمەتنى بىرىنچى بولۇپ رەقىپ كۆتۈرۈپ چىقتى.

كۆتۈرۈش «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: كۆتۈرۈش بەلگىسى. كۆتۈرۈش مۇساپىسى.

كۆتۈرۈش بەلگىسى <مۇز> يېرىم ئاۋاز كۆتۈرۈش ئۈچۈن قويۇلىدىغان بەلگە (#). كۆتۈرۈلىدىغان ئاۋاز بىلەن بىر قاتاردا يېزىلىدۇ.

كۆتۈرۈش بېسىم كۈچى <سۇ> سۇ ئىنشائاتلىرىنىڭ ئۈلىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان كۈچ. ئادەتتە ئۇ «لەيلىتىپ كۆتۈرۈش كۈچى» ۋە «سىزىش بېسىم كۈچى» دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

كۆتۈرۈش مۇساپىسى <سۇ> ← **كۆتۈرۈش ئېگىزلىكى.**

كۆتۈرۈش ئېگىزلىكى <سۇ> سۇ ناسوسى (پومپا) نىڭ سۇنى سۈمۈرۈپ كۆتۈرۈپ چىقىش ئېگىزلىكى.

كۆتۈرۈشچان سۈپ. كۆتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، كۆتۈرەلەيدىغان: كۆتۈرۈشچان جىسىم.

كۆتۈرۈشچانلىق ئى <بىن> قۇرۇلۇش گەۋدىسىنىڭ بەرداشلىق بېرىش ئېغىرلىق كۈچ مىقدارى.

كۆتۈرۈشلۈك سۈپ. كۆتۈرەلەيدىغان؛ چىداشلىق، بەرداشلىق: ئادەم دېگەن كۆتۈرۈشلۈك ئىكەن. * مۇدىر هاراق كۆتۈرۈشلۈكرەك بولسا كېرەك، خېلى سەگەك ئىدى.

كۆتۈرۈشمەك «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ چاغدا، بىرنەچچە ئوقۇتقۇچى بىلەن بىللە كەتمەن، گۈرجەك كۆتۈرۈشۈپ رەيهان يېتىپ كەلدى.

كۆتۈرۈلمەك ① «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — زامان ئاخىر بولغاندا، ئادەملەردىن مېهىر-شەپقەت كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ، — دېدى سىيىت. * بۇيرۇق بىلەن تەڭلا يېنىك بىر شامال پەيدا بولۇپتۇ-دە، ۋەزىرنىڭ ئوغلى يېڭى ساراي بىلەن قوشۇلۇپ هاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ② «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كادىر ئورنىدىن سەل كۆتۈرۈلۈپ ئالدىغا ئېڭىشتى. * كۆن نەيزە بويى كۆتۈرۈلدى. ③ كۆچمە. هال-ئوقىتى، تۇرمۇشى ياخشىلانماق: يەرلەرنى كۆتۈرە بەرگەندىن بېرى دېهقانلار بۇرۇنقىدىن جىق كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ④ كۆچمە. قارشى كۆرەش قىلماق، قوزغىلاڭ قىلماق، قوزغالماق: ۋاڭ غوجام بىزنى ئەزدى، چىدىغۇدەك هالىمىز قالمىدى، بىز ئەمدى كۆتۈرۈلمىز، تەييار بولۇپ كەتتۇق دەپتۇدەك.

كۆتۈرۈم مىق. ساناق سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ كۆتۈرۈشكە، كۆتۈرگىلى بولىدىغان، «يۈدۈم»، «قۇچاق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كۆتۈرۈم ئوتۇن.

كۆتۈك ئى. دىئال. پادىچىلارغا بېرىدىغان ئىش هەققى.

كۆتۈەللىك ئى. دىئال. قۇشقۇن.

كۆتىچەك ئى. قوناق، كېۋەز، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئورۇلغاندىن كېيىنكى يەردە قېلىپ قالغان قىسمى؛ تۆپچەك: شۇلارغا پاسىل بولغان تۆت پۈك يەر سېلىم ئاكىغا خاس بولۇپ، ئۇ تېخىچە ئاق ئىدى. هەتتا ئالدىنقى يىلدىن قالغان قوناق كۆتىچەكلىرى شۇ پېتى تۇراتتى.

كۆتىيوغان ئى [كۆت+ئى+يوغان] <تىب> ← چىقان.

كۆجه ئى. مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇغا قىيما، چامغۇرغا ئوخشاش بەزى كۆكتاتلارنى سالغاندىن باشقا ئاساسەن بەك پىشىپ كەتمىگەن بۇغداي، قوناق دانلىرىنى سېلىپ قاينىتىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۇيۇق يېمەكلىك.

كۆجۈم سۈپ. زىچ، قويۇق، توپ: كۆجۈم يېزا. * مۇشۇ كىچىككىنە كۆجۈم مەھەللىنىڭ ئەڭ چېتىگە تۇل خوتۇن ئايشەمخاننىڭ ئۆيى جايلاشقان. * تېخى بايىلا «ئەھۋالنى تىڭ-تىڭلاپ كېلىمەن» دەپ ئىككى يۈز قەدەم نېرىدىكى كۆجۈم دەرەخلىككە كىرىپ كەتكەن قادىر تۆمۈرچىنىڭ نەرە تارتقاندەك ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

كۆجۈملە شتۈرمەك «كۆجۈملە شمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى قارىقاش ناھىيىسىنىڭ ياۋاغ گوڭشېسى تەۋەسىدىكى 30 مىڭ مودىن ئارتۇق تەبىئىي بۇلغۇنلۇقنى پەرۋىش قىلىش خىزمىتى كۆچە يىتىلدى، خەۋەر ئېلىش، كۆجۈملە شتۈرۈشكە بەش كىشى ئاجرىتىلدى.

كۆجۈملە شتۈرۈلمەك «كۆجۈملە شتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا-قىشلاقلار بىر يەرگە كۆجۈملە شتۈرۈلدى.

كۆجۈملە شمەك پ. كۆجۈم ھالەتكە كەلمەك، زىچلاشماق، قويۇقلاشماق، توپلاشماق: ئىلگىرىكى تارقاق كەنتلەر ھازىر كۆجۈملە شتى.

كۆجۈملۈك «كۆجۈم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كۆجۈملۈك كوچا-كوي، شاۋقۇنلۇق شەھەر، تەپەككۇر قۇشلىرىم شۇنچىلىك ئويناق. جىلۋىگەر يۇلتۇزلار ئۇچۇشار ھەريان، نەقەدەر گۈزەل-ھە، بۇ ئانا تۇپراق.

كۆچ II ① «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ شەخس بۇيرۇق شەكلى: ئۆيدىن كۆچ. ياتاقتىن كۆچ. ② ئى. كۆچۈش پەيتىدە توشۇلىدىغان ئۆي-روزغار بۇيۇملىرىدىن ئىبارەت يۈك: چارۋىچىلارنىڭ كۆچ ئارتقان تۆگە، قوتازلىرى تاغ باغرىدىكى چىغىر يولدا قاتار كېتىۋاتاتتى. ③ ئى. كۆچىدىغان، كۆچكەن قار: كۆچ كۆچتى.

كۆچ يول دىئال. چارۋا ماللارنى يايلاقتىن قىشلاققا، قىشلاقتىن يايلاققا كۆچۈرىدىغان، كۆچ ماڭىدىغان يول.

كۆچە ئى. دىئال. خوتۇن، رەپىقە.

كۆچەت ئى ① <ئورم> ئادەتتە ئۇرۇقنى تېرىش، ئۇلاش ياكى قەلەمچە قىلىپ تىكىش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلۈۋاتقان دەرەخلەرنىڭ كىچىك تۈپى، ياش دەرەخ، جىرىم: ئالما كۆچىتى. كۆچەت تىكمەك. كۆچەت قويماق. كۆچەت ئۆستۈرمەك. * بىز قومۇرۇلغان كۆچەتلەرنى تىكىشكە باشلىدۇق. بوۋام ئورا كولايتتى، مەن كۆچەتلەرنى بىر تالدىن تۇتۇپ بېرەتتىم. ② <بوت> پارنىك ياكى باشقا ئىسسىق جايدا يېتىشتۈرۈلگەن ھەمدە كۆچۈرۈپ تىكىشكە تەييارلانغان ياش ئۆسۈملۈك: پەمىدۇر كۆچىتى. قىزىلگۈل كۆچىتى.

كۆچەت بەلگىلەش <ئورم> كۆچەتلەر كۆچەتزارلىقتا بىر-ئىككى يىل ئۆسكەندىن كېيىن ئۇنى مۇقىم ئورۇنغا يۆتكەش. ئۇ يەنە كۆكتات مايسىلىرىنىڭ ئۆسۈپ مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندە ياكى مەلۇم دەرىجىگە يەتكەندە ئېتىزلىققا كۆچۈرۈلۈشىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

كۆچەت تاللاش <ئورم> كۆچەتلەرنى چوڭ-كىچىك ستاندارتى بويىچە دەرىجىگە ئايرىش.

كۆچەت تولۇقلاش <ئورم> كۆچەتنى كۆچەت كەم ئورۇنغا كۆچۈرۈش ياكى تېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق تولۇقلاش.

كۆچەت كاندۇكى زىرائەتلەرنىڭ

يۇمران مايسىسنى يېتىشتۈرىدىغان كىچىك ئېتىز. ئوت يېقىش ئارقىلىق ئىسسىتىپ مايسىلارنىڭ ئۆسۈشى تېزلىتىلىدىغانلىرى «ئىسسىق كۆچەت كاندۇكى»، ئەينەك قاتارلىق ئۆسكۈنىلەر ئارقىلىقلا كۈن نۇرىنىڭ ئىسسىقلىقىدىن پايدىلىنىپ ئىسسىقلىق ساقلايدىغانلىرى «سوغۇق كۆچەت كاندۇكى» دەپ ئاتىلىدۇ.

كۆچەت مۇقىملاش <ئورم> → **كۆچەت بەلگىلەش.**

كۆچە تىكىلىك ئى. كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئىشى: باھارنىڭ كىرىشى بىلەن تەڭ، ناھىيىلىك كۆچە تىكىلىك مەيدانىدىن كۆچەت توشۇش دولقۇنى قوزغالدى.

كۆچە تىخانا ئى <ئورم> دەل-دەرەخ كۆچە تىلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان جاي، كۆچە تىزارلىق.

كۆچە تىزار ئى → **كۆچە تىلىك.**

كۆچە تىزارلىق ئى → **كۆچە تىلىك:** ۋاھاپنىڭ كەتمىنى ئاختام بوز يەردىكى كۆچە تىزارلىقتا قالغانىدى.

كۆچە تىلىك ئى. كۆچەت تىككەن، كۆچەت ئۆستۈرۈلىدىغان جاي، ئورۇن: كۆچە تىلىكتە ئىككى كىشىنىڭ سايىسى كۆرۈندى. * ئۇ كۆچە تىلىككە قاراپ خۇدىنى يوقىتىپ قويغاندەك تۇرۇپلا قالدى.

كۆچكۆچ ئى [كۆچ+كۆچ] ① بىر تۈركۈم خەلقنىڭ بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۆتكىلىش ھادىسىسى. ② 1871-يىلىدىكى چاررۇسىيە جاھانگىرلىكى-نىڭ غۇلجىدىن بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي رۇسىيىگە (ھازىرقى قازاقىستان-نىڭ يەركەت رايونىغا) كۆچۈرۈش ۋەقەسى: كۆچكۆچ ناخشىسى. * مېنىڭ چوڭ بوۋام 1871-يىلىدىكى كۆچكۆچتە غۇلجىدىن چىققانىكەن.

كۆچكۆچ ناخشىسى خەلق تەرىپىدىن 1871-يىلىدىكى كۆچكۆچ ھەققىدە ئىجاد قىلىنغان ناخشا.

كۆچكۈن ① سۈپ. كۆچۈپ يۈرىدىغان، بىر جايدا تۇرمايدىغان: يۇلتۇزلار تەخمىنەن ئۈچ خىل بولىدۇ: تۇراقلىق يۇلتۇز، سەييارە يۇلتۇز، كۆچكۈن يۇلتۇز. ② ئى. كۆچىدىغان، كۆچكەن نەرسە: قارىيىپ كۆرۈنگەن يار بوشلۇقىدا، كۆچكۈننىڭ تەۋرىشى، گۈلدۈرلىشى بار. ئەبەدىي توختىماس شارقىراتمىدا، تاغلارنىڭ ھاياتقا سۆيگۈسى ئاقار.

كۆچمە سۈپ ① بىر جايدا تۇرماي، جايدىن-جايغا كۆچۈپ يۈرىدىغان، كۆچۈپ يۈرۈپ ئىشلەيدىغان: كۆچمە كىنو. كۆچمە كۇتۇپخانا. * كرېملدا تۇرغان زاپاس قوشۇن ئەسكەرلىرى چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا قىزىل مەيداندىن كۆچمە ئاشخانىلارنىڭ ئىسسىنى كۆرۈپ قېلىپ، تەسلىم بولۇشتى، دەرۋازىنى ئېچىۋەتتى. ② مۇسابىقىدە كېيىنكى غالىبقا ئېلىپ بېرىلىدىغان: كۆچمە قىزىل بايراق. كۆچمە لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى. ③ سىلجىپ، سۈرۈلۈپ ياكى ئۆچۈپ، باشقا جايغا كۆچۈپ يۈرىدىغان: كۆچمە قۇم. كۆچمە مۇز تاغ. ④ <تىل> ئەسلىي مەنىسىدىن باشقا مەنىدە ئىشلىتىلگەن: كۆچمە مەنە. كۆچمە مەنىلىك سۆز.

كۆچمە قۇم ئورنى تۇراقسىز ۋە ھەمىشە شامالغا ئەگىشىپ كۆچۈپ تۇرىدىغان قۇم.

كۆچمە قىزىل بايراق مەكتەپ، زاۋۇت ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلىرىدىكى سىنىپ، گۇرۇپپا ۋە شەخسلەرنى سېلىشتۇرۇپ باھالاپ، ئىلغارلىرىنى ئىلھاملاندۇرۇش ئۈچۈن مەلۇم مەزگىللىك تەقدىم قىلىنىدىغان، سىنىپ، گۇرۇپپا ۋە شەخسلەر ئارا ئايلىنىپ تۇرىدىغان بايراق، لەۋھە.

كۆچمە لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى <تەن> ھەر قېتىمقى مۇسابىقىدە يېڭىباشتىن بېكىتىلگەن مۇكاپات لوڭقىسى تالىشىدىغان مۇسابىقە. بۇنىڭدا كېيىنكى مۇسابىقىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشەلمىگەنلەر ئالدىنقى نۆۋەتتە ئالغان لوڭقىسىنى چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەنلەرگە قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

كۆچمە مەبلەغ <س ئىق> ← **تۇراقسىز مەبلەغ.**

كۆچمە مەكتەپ <مائار> ← **سەييارە مەكتەپ.**

كۆچمە مەنە <تىل> سۆز-ئىبارىلەر-نىڭ ئەسلىي مەنىسى ئاساسىدا كېلىپ چىققان يېڭى بىر مەنىسى.

كۆچمە مۈلۈك <س ئىق> كۆچۈرۈشكە بولىدىغان مۈلۈك. ئادەتتە پۇل ۋە ئەسۋاب، ئۈسكۈنىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆچمەس سۈپ. كۆچۈرۈشكە بولمايدىغان، كۆچمەيدىغان: كۆچمەس مۈلۈك.

كۆچمەس مۈلۈك <س ئىق> كۆچۈرۈش-كە بولمايدىغان مۈلۈك. ئادەتتە يەر، ئۆي ۋە ئۇلارنىڭ ئايرىۋەتكىلى بولمايدى-غان دەل-دەرەخ، پار ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىق قىسىملىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆچمەك پ ① بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۆتكەلمەك، كەتمەك: ئۆي كۆچمەك. * كەمبەغەل بولساڭ كۆچۈپ باق (ماقال). * بەش كۈندىن كېيىن، خاتەمخان كەپىگە يەنە كۆچۈپ چىقتى. * قەدىرلىكىم، ئۇزۇن بولدى كەلمىدىڭ، يۈرەكتىكى ئىشقى ئوتۇڭ ئۆچتىمۇ؟ يا سەندىكى سېغىنىشنىڭ بۇلبۇلى، سۆيگۈ ئىزلەپ باشقا ياققا كۆچتىمۇ؟ ② ئاتلىماق، ئۆرلىمەك: سىنىپتىن سىنىپقا كۆچمەك. * — قانداق بۇ يىل سىنىپتىن كۆچەلىدىڭمۇ؟ — كۆچتۈم، كۆچكەندىمۇ، ئالدىنقىلار قاتارىدا كۆچتۈم. ③ ئېقىپ يۈرمەك، تارقالماق، داۋاملاشماق: شۇنداق قىلىپ مەلىكە گۈلچېھرىنىڭ تەرىپى ئېغىزدىن ئېغىزغا، ئاتىدىن-بالىغا كۆچۈپ بىزگىچە يېتىپ كېلىپتۇ. ④ گەپ ياكى مەسىلىنىڭ نۇقتىسىنى باشقا ياققا يۆتكى-مەك، بۇرىماق: بولدى، ئەمدى بىز داۋالاش ئۇسۇلىغا دائىر ئەمەلىي مەسىلىگە كۆچەيلى. * ئەمدى مۇنداق گەپلەر تۇرۇپ تۇرسۇن، باشقا سۆزگە كۆچەيلى.

كۆچمەن ① سۈپ. كۆچۈپ يۈرىدىغان، كۆچۈپ يۈرۈشنى ئادەت قىلغان: كۆچمەن ئادەم. كۆچمەن چارۋىچى. كۆچمەن تۇرمۇش. * بۇ جايدىكى كۆچمەن ئاۋۇللار بىرنەچچە ئاي ئىلگىرىلا يېغا بولغۇدەك دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىچكىرىرەك كۆچۈپ كەتكەن. ② ئى. بىر جايدا تۇرماي ئۇ يەردىن بۇ يەرگە كۆچۈپ يۈرىدىغان ئادەم: يەركەنت 1883-يىلىنىڭ باشلىرىغىچە ئىلىدىن يەتتەسۇ رايونىغا كۆچۈپ چىققان ئاتمىش نەچچە مىڭ ئۇيغۇر كۆچمەنلىرىنىڭ بىر قىسمى تەرىپىدىن بىنا قىلىنغان شەھەر ئىدى.

كۆچمەن تۇرمۇش ئۇ يەردىن بۇ يەرگە كۆچۈپ يۈرۈپ كەچۈرىدىغان تۇرمۇش: بۇ يېزا تاغ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاھالىلەر تارقاق ئولتۇراقلاشقان، چارۋىچىلار يىل بويى كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

كۆچمەن چارۋىچى كۆچۈپ يۈرۈپ مال باقىدىغان چارۋىچى: دىنىي ئېتىقاد جەھەت-تە، قوچۇ ئۇيغۇرلىرى بىلەن خېشى ئۇيغۇرلىرى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى. سۇتۇق بۇغراخان-نىڭ بىرىنچى بولۇپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى بىلەن بۇ دىن پۈتۈن قاراخانىيلار خاندانلىقىنىڭ دۆلەت دىنى بولۇپ قالغان. ئىقتىسادىي قۇرۇلمىدا بولسا بۇ ئۈچ تۈركۈم ئۇيغۇرلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ كۆچمەن

چارۋىچىلىقتىن دېھقانچىلىققا ئۆتكەن.

كۆچمەنلىك ① ئى. كۆچۈپ يۈرۈش پائالىيىتى، ئىشى: ئۇلار كۆچمەنلىكتە تۆت-بەش يىلنى ئۆتكۈزدى. ② سۈپ. كۆچۈپ يۈرىدىغان: ئۇيغۇرلار قەدىمكى ئوۋچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق ۋە كۆچمەنلىك تۇرمۇشتىن تەدرىجىي ھالدا مەدەنىي شەھەر تۇرمۇشىغا قەدەم قويغان.

كۆچۈرتمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇندىن باشقا بىر كىتابىيۈرۈش بوۋاي ئاكامغا قازان ياكى بومبايدا بېسىلغان قۇرئاننىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئەكىلىپ، ھەربىرىنى بەش سومدىن ھەق تۆلەپ كۆچۈرتەتتى.

كۆچۈرتۈلمەك «كۆچۈرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆچۈرگۈچى ئى. ئەسەر، ھۆججەت، خەت-چەك قاتارلىق يازما ماتېرىيالنى باشقا قەغەزگە كۆچۈرۈپ يازغۇچى كىشى: ئۇ بۆلۈم باشلىقى بولۇشتىن ئىلگىرى 15 يىل بۆلۈمدە كۆچۈرگۈچى بولۇپ ئىشلىگەن.

كۆچۈرگۈزمەك (توغرىسى: كۆچۈرتمەك) ← **كۆچۈرتمەك**.

كۆچۈرمە ① سۈپ. ئەسلىي نۇسخىدىن يېزىپ، سىزىپ، كۆچۈرۈپ ئېلىنغان: كۆچۈرمە بۆلەك. كۆچۈرمە نۇسخا. كۆچۈرمە گەپ. كۆچۈرمە تەركىب. ② سۈپ. باشقىلارنىڭ ئىشىدىن، ئەسىرىدىن ئەينەن ياكى قىسمەن كۆچۈرۈلگەن، ئوغرىلانغان: كۆچۈرمە ئەسەر. ③ ئى. ئەسلىي نۇسخىدىن يېزىپ، سىزىپ، كۆچۈرۈپ ئېلىنغان نۇسخا: كلاسسىك ئەسەرلەردىن كۆچۈرمە. يىغىن خاتىرىسىنىڭ كۆچۈرمىسى. * شائىرنىڭ «ئۆزلۈمە سىيۇمىد»، «ۋىجدان ئازابى»، «كۆكۈل خاھىشى»، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بىرمۇنچە شېئىرلىرىنىڭ كۆچۈرمىسى ھاپىزلارنىڭ يادقا ئېلىشىشى ئارقىسىدا خەلق ئارىسىغا تارقىلاتتى.

كۆچۈرمە بۆلەك <تىل> سۆزلىگۈچى ئۆز ئەسىرى ياكى نۇتقىدا نەقىل كەلتۈرگەن باشقىلارنىڭ سۆزى، ئۆزۈندە.

كۆچۈرمە تەركىب بىرەر تېكىست، ئەسەر ياكى باشقا يازما ماتېرىيالدىن ئەينەن كۆچۈرۈپ ئىشلەتكەن جۈملە، سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسى: قوش تىرناق كۆچۈرمە تەركىبلەرنى ئاپتور سۆزىدىن ئايرىپ كۆرسىتىدىغان بەلگە. * جۈملىدىكى كۆچۈرمە تەركىبلەر كۆپىنچە «دېمەك» پېئىلى ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان بىرىكمىلەردىن ئىبارەت بولىدۇ.

كۆچۈرمە جۈملە <تىل> بىرەر تېكىست، ئەسەردىن ئەينەن، سۆزمۇسۆز كۆچۈرۈپ ئېلىنغان جۈملە، ستاتا، نەقىل.

كۆچۈرمە گەپ ← **كۆچۈرمە بۆلەك.**

كۆچۈرمە نۇسخا <مەت> ← **كۆپەيتمە نۇسخا.**

كۆچۈرمەك پ ① «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆي كۆچۈرمەك. * ئەمدى گەپنى يەنە ئالماس ئۈستىگە كۆچۈرمىز. ② بىرەر يازما ماتېرىيالنى قايتىدىن باشقا قەغەزگە يازماق: كونسپېكت كۆچۈرمەك. * ۋىيەي، كۆرمەپتىمىش تېخى! «ئۆتكەن كۈنلەر» رومانىدىكى سۆيگۈ خەتلىرىنى خاتىرىسىگە كۆچۈرۈپ يۈرگەن كىم بولغىيدى ئۇ؟ ③ خۇراپىي ئادەت بويىچە كېسەلگە چاپلىشىۋالغان جىننى، كېسەللىكنى باشقا بىرنەرسىگە يۆتكەپ داۋالىماق: — بۇندىن ئون نەچچە كۈن ئىلگىرى كىچىك قىزىم ئاغرىپ قېلىپ، — دەپ سۆز باشلىدى غۇلام ئاكا، — شۇ قىزنىڭ

كىشىلىنى مۇشۇ قورچاقتا كۆچۈرگەن.

كۆچۈرمىچى ئى ① يازما ماتېرىيالنى قايتىدىن كۆچۈرۈپ چىقىدىغان ئادەم. ② باشقىلار يازغان ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈۋېلىپ، ئۆزىنىڭ قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئادەم: كۆچۈرمىچى شائىر. * پىكىر ئوغرىسى كۆچۈرمىچىلەر خىجىللىقنى بىلمەيدۇ ئەسلا.

كۆچۈرمىچىلىك ئى. كۆچۈرۈش ئىشى، كەسپى: كۆچۈرمىچىلىك قىلماق.

كۆچۈرمىكەش ئى → **كۆچۈرمىچى.**

كۆچۈرمىكەشلىك ئى → **كۆچۈرمىچىلىك:** تەھرىر بۆلۈمىمىز كۆچۈرمىكەشلىك قىلغان كىچىك ھەۋەسكارلارغا روھىي جەھەتتىن زەربە بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، مۇشۇچاغقىچە بۇ خەتلەرنى ئېلان قىلىش مەسىلىسىدە سالماق بولۇپ كەلدى.

كۆچۈرۈشمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆيلىرىنى شەھەردىن يىراق جايلارغا كۆچۈرۈشتى.

كۆچۈرۈلمە ئى <ئارخېئول> قەدىمكى خاتىرە تاش، ساپال، مېتال يادىكارلىقلاردىكى ئويۇلغان خەت ياكى باشقا نۇسخىلارنىڭ قەغەزگە ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىنغان قىسمى.

كۆچۈرۈلمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارنىكتا ئۆستۈرۈپ، قوغۇنلۇقتا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئاينىپ، غۇچچىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى.

كۆچۈشمەك «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەريا بويىغا كۆچۈشتى.

كۆرە تىر. چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ «... غا نىسبەتەن»، «... غا قارىغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىكار تۇرغاندىن كۆرە، ئىشلەپ تۇرغان ياخشى. * ياۋۇز كىشىلەرنى دوست تۇتقاندىن كۆرە، تەنها يۈرگەن ياخشى.

كۆرەر «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ كەلگۈسى زامان پۈتمىگەن سۈپەتدىشى: كۆرەر كۆزى يوق.

كۆرەر كۆزى يوق قارىغۇسى، كۆرگۈسى يوق، قارىغۇسىمۇ كەلمەيدۇ: — ۋاي... ۋۇي ئۇلارنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىنى، بىزنى كۆرەر كۆزى يوقتۇ بۇ خېنىملارنىڭ، — دېدى ماھىرە ئىززەتكە.

كۆرەك ئى .① ھەرقايسى ئورۇن ۋە ئىدارە جەمئىيەتلەر تەييارلىغان ئەدەبىيات-سەنئەت نومۇرلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ، يالغۇز ۋە كوللېكتىپ ھالدا ئورۇنداش پائالىيىتى: ئەدەبىيات-سەنئەت كۆرىكى. ② يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەربىي قىسىم ۋە خەلق ئاممىسى ئارىسىغا بىۋاستە بېرىپ ئۇلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش مۇراسىمى.

كۆرەڭ سۈپ. ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان، باشقىلارنى مەنسىمەيدىغان، تەكەببۇر: كۆرەڭ ئادەم. * كىرىسلودا ئولتۇرغان ئىككىيلەننىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، دەسلەپكى كۆرەڭ ئەپتىدىن قىلچە ئەسەر قالمىدى. * ئاسىيەنىڭ پوزىتسىيىسى بۇ تەكەببۇر، كۆرەڭ يىگىتكە ناھايىتى ئېغىر كەلدى. // — بۇ ئىشنى ھېلىقى كۆرەڭ قىلغان، — دېدى زەينەپ سەل نارازى بولغاندەك.

كۆرەڭلەتمەك «كۆرەڭلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇزۇن يىللاردىن بېرى سېنى كۆرەڭلەتكەن ئالدامچى دۇنيا ساڭا بىر كېپەنلىك بېرىشنى راۋا كۆرمىگەن بولسا، سېنىڭ سېمىز گەۋدەڭ ۋە ئېتىگىنىڭ تۇياقلىرى بىلەن چەيلەنگەن تۇپراق ساڭا ئەمدى جەسىتىڭ پاتقۇدەك تۆت غېرىچ گۆر

بېرىشنمۇ خالىمىدى.

كۆرەڭلە شمەك «كۆرەڭلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىچە «قوزغىلاڭچىلار-نى جىق ئۆلتۈردۇق ۋە قاچۇرۇۋەتتۇق» دەپ كۆرەڭلىشە تتى.

كۆرەڭلىك «كۆرەڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ قېلىن قاشلىرى ئاستىدىكى كۆرەڭلىك ئالامىتى چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى ئەنسىزلىك بىلەن پارقىراپ تۇراتتى. * ئۇنىڭ چالا كۆرەڭلىكىگە كۆنۈپ قالغان ياشلار تالىشىپ ئولتۇرۇشنى خالىماي، باشقا پاراڭلارنى سېلىشتى.

كۆرەڭلىك قىلماق ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتماق؛ تەكەببۇرلۇق، نوچىلىق قىلماق؛ كۆرەڭلىمەك: — ئۆزۈم! — دېدى قۇربان ئۆزىنى چاغلىماي مېكىيانغا نوچىلىق قىلغان چۈجە-خورازدەك كۆرەڭلىك قىلىپ، — ماڭا ھېچكىم ئۆگەتمىدى.

كۆرەڭلىمەك پ. ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتماق، تەكەببۇرلاشماق، كۆرەڭلىك قىلماق: كۆرەڭلەپ خۇدىنى يوقىتىشقا باشلىغان زامانقۇل كېيىنكى چاغلاردا ئەيش-ئىشرەت كوچىسىنىڭ مەستانىسى بولۇپ قالدى. * تەڭ تۆرەلدۇق تەڭرى ئالدىدا. تەڭ ئەمەسمىز دەۋر ئالدىدا كۆرەڭلەپ كەتمە ئامەتلىرىڭدىن، تەڭ بولمىز قەبرە ئالدىدا.

كۆرەلمەس سۈپ. باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت، غەلىبىسىگە چىدىمايدىغان ئىچى تارلىق قىلىدىغان؛ ئىچى تار، ھەسەتخور: كۆرەلمەس ئادەم. * قايتىپ بارسام، مەھەل-لىدىكىلەر قانداق ئويلار-ھە؟ ھېچ بولمىغاندا، بەزى كۆرەلمەس زۇغۇيلارغا بولۇپ بېرەر.

كۆرەلمەسلىك «كۆرەلمەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ گەپلىرى ھەسەت، گۇمان، كۆرەلمەسلىك بىلەن تولغانىدى.

كۆرپە I ئى. ئۇخلىغاندا، ياتقاندا ئاستىغا سېلىش ئۈچۈن رەخت ئارىسىغا پاختا سېلىپ تىكىلىدىغان بۇيۇم: ئۇنىڭ ئىككى قات كۆرپىدە ئۇخلاپ ئۆگەنگەن بەدەنلىرى بۇ قاتتىق كارىۋاتتا يېتىشقا قانداق چىدىسۇن؟

كۆرپە II ئى. يېڭى تۇغۇلغان قوزىنىڭ تۈكى پەس، بۇدۇر-بۇدۇر، گۈللۈك تېرىسى: كۆرپە تۇماق، كۆرپە جۇۋا.

كۆرپە تۇماق كۆرپىدىن تىكىلگەن تۇماق، باش كىيىمى: رەھمەتۇللا ئاكا بېشىغا يەكەنچە قارا كۆرپە تۇماق كىيىۋالغانىدى.

كۆرپە جۇۋا كۆرپىدىن تىكىلگەن جۇۋا: كۆرپە جۇۋىنى سوغۇقتا كىيسە ياخشىراق، ئاشىق كىشىنى مەشرەپتە كۆرسە ياخشىراق.

كۆرپەز ئى <جۇغ> ← **قولتۇق.**

كۆرپە-ياستۇق كۆرپە ۋە ياستۇق.

كۆرپىچەك ئى. كىچىك كۆرپە؛ يۆگەك.

كۆرپىلىك سۈپ ① كۆرپىسى بار، كۆرپىگە ئىگە. ② كۆرپە تىكىشكە يېتىدىغان، كۆرپە تىكىشكە بولىدىغان، كۆرپىگە باپ: بىر كۆرپىلىك رەخت.

كۆرنە ئى. دىئال. سۇدان.

كۆرسەتكۈچ ① سۈپ. كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، كۆرسىتىدىغان: كۆرسەتكۈچ بارماق. كۆرسەتكۈچ تاياق. * ئۇ قولىدىكى قېرىنداش بىلەن خەرىتىنىڭ بىرقانچە يېرىگە كۆرسەتكۈچ بەلگىنى قويۇپ چىقتى. ② ئى. كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان يېزىق، سائەت، سترېلكا ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: يول كۆرسەتكۈچ. * ئېغىر سۇ تىپىدىكى ئاتوم قازىنىنىڭ باشقار-مىسىدا پروفېسسور كۆرسەتكۈچلەرنى ئەستايىدىل كۆزەتمەكتە ئىدى. ③ ئى <مات> بىر سانىنىڭ ئۆز-ئۆزىگە بىرقانچە قېتىم كۆپەيتىلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سان.

ئادەتتە ئۇ، شۇ ساننىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرىقى بۇرجىكىگە يېزىلىدۇ. مەسىلەن، 3^2، 4^3، b^n لارنىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرى بۇرجىكىدىكى 2، 3، n قاتارلىق كىچىك سانلار كۆرسەتكۈچ بولىدۇ. ④ ئى <ئىق> پىلاندىكى يەتمەكچى بولغان نىشان: سۈپەت كۆرسەتكۈچى. ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچى. * ھەر مىللەت پولات ئىشچىلىرىنىڭ ئورتاق تىرىشىشى ئارقىسىدا، بۇ زاۋۇت 1-ئايدا 10 مىڭ 494 توننا چويۈن ئىشلەپچىقىرىپ، پىلاندىكى كۆرسەتكۈچتىن 22 پىرسەنت ئاشۇرۇۋەتتى. ⑤ ئى <مائار> ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىللىق، مەۋسۇملۇق ياكى چارەكلىك ئۆگىنىش ئەھۋالى ھەم نەتىجىسى قىسقىچە خۇلاسىلىنىپ، ئاتا-ئانىلارغا يوللاپ بېرىلىدىغان جەدۋەل: يىللىق كۆرسەتكۈچنى ئۇ ئانىسىغا كۆرسەتتى. ئانا ئۇنىڭغا شادلىنىپ كۆزلىرىنى يۇگۇرتتى.

كۆرسەتكۈچ بارماق <ئانات> ئادەم پۇت-قول پەنجىلىرىنىڭ ئىككىنچىسى، يەنى باش بارماقتىن كېيىنكى بارماق: سادەت كىتابنى كۆرسىتىپ، ئىچىدىكى قەغەز-نى ئېلىپ نوقۇپ قويۇپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئېغىزىغا كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئېلىپ باردى-دە، ئۇماق لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى.

كۆرسەتكۈچ تاياق <مائار> ئوقۇتقۇچى دەرس ۋاقتىدا دوسكىدىكى خەت، سۈرەتلەرنى ۋە ئاسما رەسىملەرنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاياق.

كۆرسەتكۈچلۈك سۈپ ① كۆرسەتكۈچى بار، كۆرسەتكۈچكە ئىگە. ② كۆرسەتكۈچىدە نامەلۇم سان بولغان: كۆرسەتكۈچلۈك تەڭلىمە.

كۆرسەتكۈچلۈك تەڭلىمە <مات> كۆرسەتكۈچىدە نامەلۇم سان بولغان تەڭلىمە.

كۆرسەتكۈچلۈك فۇنكسىيە <مات> ئاساسى تۇراقلىق، كۆرسەتكۈچى ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان بولغان فۇنكسىيە. مەسىلەن، $y^x=a$ دىكى a ئاساس، y بولسا كۆرسەتكۈچ x كە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. كۆرسەتكۈچلۈك فۇنكسىيە لوگارىفملىق فۇنكسىيىنىڭ تەتۈر فۇنكسىيىسىدۇر.

كۆرسەتمە ئى ① قانداق ئىشلەش، نېمە قىلىش توغرىسىدا بېرىلگەن يوليۇ-رۇق: پارتىيىنىڭ كۆرسەتمىسى. مۇئەللىمنىڭ كۆرسەتمىسى. * ئۇ قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا كۆرسەتمە بەردى. * ئايدىڭ، يۇلتۇز، قۇندۇزلار بولسا ئەبۇنەسىر سامانىينىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئەرلەر سېپىدە تۇرماي، ئايرىم ناماز ئوقۇيدىغان بولۇشتى. ② كۆرسىتىلگەن نۇسخا، بۇيرۇتما: ئۇلار 12 كۈن سەرپ قىلىپ ئۇنى كۆرسەتمە بويىچە ياساپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

كۆرسەتمەك پ ① «كۆرمەك» پېئىلى ① ② ⑤ ⑥ نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەلەم كۆرسەتمەك. كىتاب كۆرسەتمەك. * ئىنەككە سۈت كۆرسەتمە، ئەخمەققە قىز (ماقال). * – بۇ خاسىيەتلىك ئەينەك! بۇ ئەينەك يىراق-يېقىننى كۆرسىتەلەيدۇ. * خۇدا كۆرسەتمىسۇن، ئۆيگە كېلىن ئەمەس، شەيتان ئېلىپ كېلىپتىمىز ئەمەسمۇ؟ ② بىلدۈرمەك، چۈشەندۈرمەك، دەلىللىمەك، ئىسپاتلىماق؛ نامايان قىلماق: بىلگىنى كۆرسەتمەك. * ھۈنىرىنى كۆرسەتمەك. بۇ سېنىڭ خاتا يولدىن تېخى قايتىپ كەلمە-گىنىڭنى كۆرسىتىدۇ. * بۇ ئىش بىزگە بۇندىن كېيىن ھەرقانداق ئىشتا سەگەك بولۇشىمىز لازىم ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. ③ تاماشا قىلدۇرماق، سەيلە قىلدۇرماق، ئايلان-

دۇرماق: باغ كۆرسەتمەك، بازار كۆرسەتمەك. كوچا كۆرسەتمەك. ④ ... دەپ بىلدۈرمەك، ... دەپ چۈشەندۈرمەك: گۈزەللىكىي مەن تەرەپكە بۇرۇلدى-دە، ئارتىسلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ئۆزىنى بىنپەرۋا، خۇشال كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ كۈلۈمسىرىدى، غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى. * — مەنمۇ يېزا خىزمىتىنى قانداق ئىشلەشنى بىلمەيمەن، — دېدىم ئىمكانقەدەر ئۆزۈمنى كەمتەر كۆرسىتىشكە تىرىشىپ، — ھەرقايسىلىرى بولغاندىن كېيىن كۆڭلۈمنى توق تۇتۇپ كېلىۋەردىم. ⑤ بىرەر ئىش ياكى ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىراۋنىڭ مۇۋاپىقلىقىنى ئېيتماق، شۇنداق بولۇش تەكلىپىنى بەرمەك: باشلىقلىققا كۆرسەتمەك. نامزاتلىققا كۆرسەتمەك. ⑥ يوليورۇق، مەسلىھەت بەرمەك؛ ئېيتماق، دېمەك: — مېنىڭ كۆرسەتكىنىم بويىچە ئىش قىلساڭ ۋەسلىڭگە يېتەلەيسەن، — دەپتۇ بوۋاي.

كۆرسىتىپ قويماق ئۆزىنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىنى قارشى تەرەپكە بىلدۈرۈپ قويماق؛ ئەدىبىنى بەرمەك: — ئۇلارغا ئۆزىمىزنى كۆرسىتىپ قويماي بولمايدۇ. كېيىن بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرمەمدۇق. * — ھېلى كۆرسىتىپ قويىمەن، ياخشىلىقچە يولۇڭغا ماڭ، — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن.

كۆرسەتمىلىك سۈپ. ئۆگىتىشتە، چۈشەندۈرۈشتە نەمۇنە قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، كۆرسىتىش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان: كۆرسەتمىلىك ئوقۇتۇش قورالى.

كۆرسەتمىلىك ئوقۇتۇش قورالى <مائار> مەلۇم نەرسىنىڭ قۇرۇلمىسى، خىزمىتى ۋە ئالاھىدىلىكىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئوقۇتۇش مودېلى.

كۆرسەم «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ پەرەز-قارشىلىق مەيلىدىكى خەۋەر شەكلىنىڭ I شەخس بىرلىكى.

كۆرسەم خۇمار كۆرسىلا خۇمارى تۇتىدىغان، كۆرمىسە كارى يوق: كۆرسەم خۇمار ئادەم. * ئۇ بەگ ئادەتلەنگەن ئەپيۇنكەش بولماستىن، كۆرسەم خۇمار ئىدى.

كۆرسىتىش «كۆرسەتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: كۆرسىتىش ئالماشلىرى.

كۆرسىتىش ئالماشلىرى <تىل> ئالماشلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى شەيئىلەرنى ياكى تۈرلۈك بەلگە، ھالەتلەرنى ئىشارەت بىلەن ياكى كونتېكستقا باغلاش يولى بىلەن ئىپادىلەيدىغان ئالماشلار. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا بۇ، شۇ، ئۇ، ماۋۇ، مۇنۇ، ئاۋۇ، مۇشۇ، ئۇشبۇ، ئاشۇ قاتارلىق كۆرسىتىش ئالماشلىرى بار.

كۆرسىتىشچانلىق ئى. كۆرسىتىش خۇسۇسىيىتى، ئالاھىدىلىكى: كىنونىڭ مۇھىم خۇسۇسىيىتى — كۆرسىتىشچانلىقتۇر.

كۆرسىتىشمەك «كۆرسەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك بۈگۈنكى مۇسابىقىدە ئۇتتۇرۇپ قويۇشنىڭ سەۋەبلىرىنى كۆرسىتىشتى.

كۆرسىتىلمەك «كۆرسەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بۇ قېتىمقى سايلامدا ھاكىملىققا نامزات قىلىپ كۆرسىتىلدى.

كۆرك ئى. چىراي، ھۆسن، گۈزەللىك: تىل كۆركى ماقال، يىگىت كۆركى ساقال (ماقال).

كۆركە (توغرىسى: كۈركە) → **كۈركە.**

كۆركەم سۈپ. كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، گۈزەل، چىرايلىق: كۆركەم تاغ. كۆركەم مەنزىرە. كۆركەم ھويلا. * مەنناپ ئەپەندىنىڭ تۈگمەن تېشى ئېسىپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقان پۇتلىرى

ئۇنى كۆركەم بىر بىنانىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ قويغانىدى.

كۆركەمسىز سۈپ. كۆركەم ئەمەس، سەت، كۆرۈمسىز: دۇنيادا كۆركەمسىز ھېچقانداق تەبىئەت يوق. * ئەقىلسىزلىق ئىككەن كۈتمەك ۋاپا ھەم مېھىر بويىنى، تىككەنلىك، بويى كۆركەمسىز بۇ گىياھى بىپەزىلەتتىن.

كۆركەملەشتۈرمەك «كۆركەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرىپە ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ياستۇققا يېيىلغان قاپقارا چاچلىرى ھۆسنىنى تېخىمۇ كۆركەملەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

كۆركەملەشتۈرۈلمەك «كۆركەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆركەملەشمەك پ. كۆركەم، گۈزەل تۈسكە كىرمەك؛ كۆركەم بولماق: ئاخىرى يۇرتۇمغا قايتىپ كەلدىم. بىرنەچچە يىل بۇرۇنقى تاشيول ئورنىغا ئاسفالت يول، بىرنەچچە ماگىزىن، قەۋەتلىك ئىدارە، قەۋەتلىك ئائىلىلىكلەر بىناسى سېلىنىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ ناھىيە بازىرىمۇ خېلى كۆركەملىشىپ قېلىپتۇ.

كۆركەملىك «كۆركەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قەمەر، سەن بۇ تەرەپلەرگە ئۆتمىگەنسەن. ئىلى ۋادىسى ئۆزىنىڭ كۆركەملىكى بىلەن مېنى تاڭ قالدۇردى. تەبىئەت بۇ زېمىنغا ئۆز گۈزەللىكىنى ئايىماي بەرگەنىكەن.

كۆركۈتمە ئى. دىئال. كوزا-كوزاڭ، كۆز-كۆز.

كۆرگە ئى. دىئال. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۆرگەزمە ئى. مەلۇم نەرسىلەرنىڭ ۋە ئىشلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش، كۆرسىتىش ئۈچۈن قويۇلغان نەرسىلەر ۋە شۇ نەرسىلەر قويۇلغان جاي: فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى. كۆرگەزمىگە بارماق. كۆرگەزمە قىلماق.

كۆرگەزمە بۇيۇملىرى كۆرگەزمە قىلىشقا قويۇلىدىغان نەرسىلەر.

كۆرگەزمە قىلماق مەلۇم نەرسىلەرنىڭ ۋە ئىشلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن بىرەر جايغا قويۇپ كۆرسەتمەك.

كۆرگەزمىخانا ئى. كۆرگەزمە بۇيۇملىرىنى كۆرسىتىدىغان، كۆرگەزمە ئېلىپ بارىدىغان ئورۇن، جاي، ئۆي: ئاپتونوم رايونلۇق كۆرگەزمىخانىدا مەشھۇر رەسساملارنىڭ رەسىملىرى كۆرگەزمە قىلىنىۋاتىدۇ.

كۆرگەن-بىلگەن ① ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان: گەپ-سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ مۇھىتقا پىششىق سەپسالىدىغان، كۆرگەن-بىلگەنلىرىنى ئېسىدە پۇختا ساقلاپ قالىدىغان ئىچى دەريا ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ② تونۇش-بىلىش: يولىڭىز بولسۇن بىزدىن كۆرگەن-بىلگەنلەرگە سالام دەڭ.

كۆرگۈلۈك ئى. بېشىغا كەلگەن، كېلىۋاتقان، كېلىدىغان ئېغىر ئىشلار، كۆڭۈلسىز ۋەقە، ھادىسە؛ تارتقۇلۇق: پاتەمخان: — ئاھ، خۇدا! ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك بۇ؟ — دېدى چاچلىرىنى يۇلۇپ.

كۆرگۈلۈكى بار ئېغىر جازاغا ئۇچرايدۇ، بېشىغا كۈلپەت چۈشىدۇ: تۇرسۇن شۇجى «ھازىرلا ئەكەلگىن، نەدە بولسا تاپ، بولمىسا، كۆرگۈلۈكۈڭ بار» دېگەن، يۈرۈڭلار ئەمىسە.

كۆرگۈلۈكنى كۆرسەتمەك ئېغىر ئەھۋالغا دۇچار قىلماق، تېگىشلىك جازاسىنى بەرمەك، ئەدەبلىمەك: — تولا چوڭ سۆزلىمە، — دېدى سەلەي ئاكا، — ھېلى بىكار كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن.

كۆرگۈلۈكنى كۆرمەك بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشمەك، تېگىشلىك جازاسىنى يېمەك:

ھەددىدىن ئاشسا، كۆرگۈلۈكنى كۆرىدۇ، مەن كىم؟

كۆرمەس ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى. ② سۈپ. كۆرۈش ئىقتىدارىنى يوقاتقان، كور، قارىغۇ: كۆرمەس بولۇپ قالماق. * – قىزىمىزنىڭ قولى تۇتماس، پۇتى باسماس، كۆزى كۆرمەس، بېشى تاز دېگىنى ئالدىغىنى ئەمەسمۇ؟ – دەپتۇ يىگىت.

كۆرمەسكە سالماق كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمىگەن بولۇۋالماق: جۇمە بۇنى كۆرمەسكە سالدى ۋە پەرۋا قىلمىغاندەك بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ قويدى. * بۈگۈن ئۈچ كۈندىن بېرى، يارنى كۆرمەمدۇ كىشى. كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سالسا، كويىدا ئۆلمەمدۇ كىشى.

كۆرمەك پ ① كۆرۈش قابىلىيىتى بىلەن كىشى ھەم نەرسىلەرنىڭ كۆرۈنۈشى ۋە قانداقلىقىنى پەرقلەندۈرمەك؛ كۆز ۋاسىتىسى بىلەن پەرق قىلماق، بىلمەك: تۆگىمنى كۆرۈپ، تۆگىنى كۆرمەپتۇ (ماقال). * ئىشىك كۆرگەننى ئالما، بۆشۈك كۆرگەننى ئال (ماقال). * ئۆچ كۆرگەننى ئوتتۇز قېتىم كۆرۈپتۇ (ماقال). * ئاڭلىغان بىلەن كۆرگەن بىر ئەمەس (ماقال). * ئۇلار كىنو كۆرگىلى كەتتى. ② كۆز يۈگۈرتمەك، ئوقۇماق: گېزىت كۆرمەك. كىتاب كۆرمەك. ③ قارىماق، تەكشۈرمەك: – ھې... ھې... دۈيجاڭ! – ساقى خۇشاللىقىدا شۇنداق دېدى-يۇ، دۈيجاڭنىڭ چىرايىغا قارىماستىن، ھارۋىنىڭ جابدۇقلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى. ④ دۇچ كەلمەك، يولۇقماق، ئۇچرىماق: يولدا بىز نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى كۆردۇق. ⑤ باشتىن كەچۈرمەك، ئۆتكۈزمەك: كۆرگىنىم كۆپ، يېگىنىم چۆپ (ماقال). * ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرگەن ئادەم. ⑥ ... دەپ بىلمەك، ... دەپ ھېسابلىماق: ۋەزىر دەللالنىڭ پىكرىنى مۇۋاپىق كۆرۈپ، قىزنى ئۆزىنىڭ سارىيىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. * ئاكام بۇ قىزنى ئوغلىغا لايىق كۆرۈپ، ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. ⑦ تاپماق، ئېرىشمەك، سازاۋەر بولماق: ھۆرمەت قىلساڭ، ھۆرمەت كۆرىسەن (ماقال). * ئاتاڭغا نېمە قىلساڭ، بالاڭدىن شۇنى كۆرىسەن (ماقال). * ئۇكام ئەلا، ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، دېھقان قىزىغا ئۆيلەن، تۆت كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى، دۇنيانىڭ راھىتىنى كۆرگىن. ⑧ يۈز بەرگەن ۋەقەگە باشقا كىشى ياكى نەرسىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتمەك: ئاتالمىغان ئوقىدىن كۆرىدۇ، چېچالمىغان پوقىدىن (كۆرىدۇ) (ماقال). * ياخشى بولسا ئۆزىدىن كۆرىدۇ، يامان بولسا ئۆزگىدىن (كۆرىدۇ) (ماقال). ⑨ ئۇچراتماق، ئارىلاشماق، چۈشەنمەك: بىز ئۇنداقلارنى جىق كۆرگەن. ⑩ قارىماق؛ ئوقۇماق؛ ئويلىماق: باسقان ئىزىڭنى بىلىپ باس، ئالدى-ئارقاڭنى كۆرۈپ (باس) (ماقال). ⑪ قىلماق، ئىشلىمەك: بىز كونا 8-ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن بولدىغان بولدۇق! ئىلدام تەييارلىق كۆرۈپ ماڭايلى! ⑫ كۆچمە. تاپماق، ئىگە بولماق؛ تۇغماق: بىز خېلى يىللار بىللە ئۆمۈر كەچۈرۈپ، ئۈچ ئوغۇل كۆردۇق. * ئۇ ياسىنئاخۇندىن ئۈچ پەرزەنت كۆردى. ⑬ كۆچمە. ئىشلەتمەك؛ پايدىلانماق: ھالىمىزغا يارىشا بارنى تەڭ كۆرەرمىز. بىزنىڭ دۈيدە ياغ قىس بولغىنى بىلەن باشقا دۈيلەردىن خېلى تېپىلىدۇ. ⑭ بىرەر نەرسىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا دىققەت ئېتىبارىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: بۇ قويىنىڭ سېمىزلىكىنى كۆر. * بۇ تاۋۇزنىڭ تاتلىقلىقىنى كۆر. ⑮ رەۋىشداشلار بىلەن كېلىپ، سىناش، بىلىش ئۈچۈن

قىلىنغان ئىش-ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ:
يەپ كۆرمەك. مەسلىھەتلىشىپ كۆرمەك.
سىناپ كۆرمەك. سوراپ كۆرمەك. ⑯
ئايرىم سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ
شۇ سۆزلەرنى پېئىللاشتۇرىدۇ: يامان
كۆرمەك. ياخشى كۆرمەك.

كۆرمگەن «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ
سۈپەتدىشى: كۆرمىگەن بولۇۋالماق.
كۆرمىگەننى كۆرمەك.

كۆرمگەن بولۇۋالماق كۆرۈپ تۇرۇپ
كۆرمىگەن قىياپەتكە كىرىۋالماق؛
كۆرمەسكە سالماق: ھەممىنى كۆرۈپ
تۇرۇپ، ئەمدى كۆرمىگەن بولۇۋالغىنىڭ
نېمىسى؟

كۆرمگەن كۈنى قالماسلىق تۇرمۇشنىڭ
ھەممە جەبىر-جاپا، دەرد-ئەلەم،
ئېغىرچىلىقلىرىنى باشتىن كەچۈرمەك:
ئادەمنىڭ ئۆمرى دېگەنمۇ جىق گەپ ئىكەن،
كۆرمىگەن كۈنۈم قالمىدى، مانا ئەمدى
پۇت-قولۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا ئىشكىتىنمۇ،
تۈگىلۈكتىنمۇ ئامەت كىرىۋاتىدۇ.

كۆرمگەننى كۆرمەك نۇرغۇن جەبىر-جا-
پا، دەرد-ئەلەم، ئىزا-ئاھانەتلەرنى
باشتىن كەچۈرمەك: كۆرگىنىڭدىن كۆپتۈر
كۆرمىگىنىڭ، كۆرمىگەننى كۆرىسەن ئۆلمىگىنىڭ
(ماقال). * بىر تۆشۈكتىن يەنە بىر تۆشۈك-
كە كىرگۈچە كۆرمىگەننى كۆرىسەن.

كۆرۈپ «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى:
كۆرۈپ سېزىش.

كۆرۈپ سېزىش <لوگ> جىسىم شەكلى-
نىڭ كۆرۈش تور پەردىسىنى غىدىقلىشى
نەتىجىسىدە سەزگۈ پەيدا بولۇش.

كۆرۈپ قويماق بىرىكمىنىڭ قانداق،
قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتمەك،
چۈشەنمەك: سېنىمۇ كۆرۈپ قويدۇق ئاغىنە،
خەير، ئامان بول!

كۆرۈپ قويسۇن بىلىپ يەتسۇن، چۈشەن-
سۇن: يەرگىمۇ، باغقىمۇ شۇنداق بىر ئىشلەيكى،
يۇرتداشلار قىسمەت چورۇقىنىڭ قولىدىن قانداق
ئىشلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ قويسۇن.

كۆرۈش «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە
بىر خىل ئىسمدىشى: كۆرۈش بۇلۇڭى.
كۆرۈش پەرقى. كۆرۈش دەرىجىسى.

كۆرۈش بۇلۇڭى <مات> كۆزىتىش
نۇقتىسى بىلەن نىشاننى تۇتاشتۇرغۇچى
سىزىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تىك تەكشى-
لىكتە، تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق كۆزىتىش
نۇقتىسىدىن ئۆتكەن گورىزونتال سىزىقنىڭ
ئۈستىدە بولغاندا، تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق
بىلەن گورىزونتال سىزىقتىن ھاسىل
بولغان بۇلۇڭ كۆرۈش بۇلۇڭى دېيىلىدۇ.

كۆرۈش پەرقى ← **كۆرۈش خاتالىقى.**

كۆرۈش تور پەردىسى <ئانات> كۆز
ئالمىسىنىڭ ئەڭ ئىچكى قەۋىتى. نېرۋا
توقۇلمىسىدىن تۈزۈلگەن. سىرتقى يۈزى
قان تومۇرلۇق پەردىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ،
ئىچكى يۈزى كۆز ئالمىسىنىڭ ئەينەك
تەنچىسىدىن ئىبارەت. ئۇ كۆزنىڭ نۇرنى
قوبۇل قىلىدىغان قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

كۆرۈش خاتالىقى كۆز بىلەن بىۋاستە
كۆزەتكەندە يۈز بەرگەن خاتالىق.

كۆرۈش سەزگۈسى <پسىخول> جىسىملار-
نىڭ شەكلى، يورۇق-قاراڭغۇلۇق، رەڭ
قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ كۆرۈش تور
پەردىسىنى غىدىقلىشىدىن ھاسىل بولغان
سېزىم.

كۆرۈش سېزىمى <پسىخول> ← **كۆرۈش
سەزگۈسى.**

كۆرۈش قۇۋۋىتى <فىزىئول> بەلگىلىك
مۇساپە ئىچىدە، كۆزنىڭ شەيئىلەر
تەسۋىرىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى.

كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تەكشۈرۈش جەدۋىلى

<تب> كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان جەدۋەل. ئۈستىدە چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان بىرنەچچە رەت ھەرپ ياكى بەلگىلەر بولۇپ، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقىغا شۇ بەلگىلەرنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ.

كۆرۈش كۆچى <فىزىئول> ← **كۆرۈش قۇۋۋىتى.**

كۆرۈشكىچە ئامان بول يىراق سەپەرگە چىققانلارنى ئۇزاتقاندا ئۇلارغا ئامانلىق تىلەپ ئېيتىلىدىغان ئادەت سۆزى: نۇرۇل بوۋا قول كۆتۈرۈپ: — يولۇڭلار ئاقىۋول بولسۇن، كۆرۈشكىچە ئامان بولۇڭلار! — دەپ دۇئا قىلدى.

كۆرۈشتۈرمەك «كۆرۈشمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گەپلەرنى قوي، ئەمدى كېتەيلى! مۇشۇ بالىنى ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسى بىلەن بىر كۆرۈشتۈرەيلى! بىزنىڭ ئىنسان بولۇپ ئالەمدە قىلغان ياخشى ئىشىمىزنىڭ بىرى شۇ بولۇپ قالسۇن.

كۆرۈشمەك I پ ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ رەسىمنى قولدىن قولغا ئېلىپ كۆرۈشتى. ② بىركىم بىلەن ئۇچراشماق، يولۇقماق: مەن ئۇنىڭ بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرىمەن. ③ ئۆزئارا قول ئېلىشىپ تىنچ-ئامانلىق سوراشماق، قول ئېلىشماق: ئابلەت ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى قىزغىن كۆرۈشتى.

كۆرۈشمەك II پ. دىئال. ئۇنۇم بەرمەك، پايدا قىلماق.

كۆرۈك I ئى. تۆمۈرچىنىڭ ئوتنى پۈۋلەپ يالقۇنلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان، كۆپىنچە ئۆچكە تېرىسىدىن ياسىلىدىغان قاپسىمان پۈۋلەش ئەسۋابى.

كۆرۈك II ئى <بوت> لوپىلا ئائىلىسىدىكى چاتقال. شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. كىچىك شاخلىرىدا بوغۇملىرى بولىدۇ، گۈلى گۆشلەشكەن، گۈل رېتى ئوقىنىڭ ئويۇق يېرىگە جايلىشىدۇ. باشاقسىمان گۈل رېتىدە سېپى بولىدۇ. قۇرغاق، شورلۇق جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭغا كەڭ تارالغان.

كۆرۈلمەك ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پېئىلنىڭ مەيىل كاتېگورىيىسى پېئىلنىڭ خەۋەر شەكلىدە كۆرۈلۈپ، جۈملىدىكى ئىشنىڭ قانداق تەرزدە ئېيتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ② يۈز بەرمەك، پەيدا بولماق، تۇغۇلماق، سادىر بولماق: ۋەقە كۆرۈلمەك. مەسىلە كۆرۈلمەك. * شامەخسۇت ۋاڭمۇ «بۇ ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش بولدى» دەپ چۆچۈپ قېلىپتۇ.

كۆرۈم ئى ① ھاياتلىق، تۇرمۇش، كۈن: يامانغا ئۆلۈم يوق، ياخشىغا كۆرۈم (ماقال). * «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم» دېدى قوچقار، ھەر ھالدا «كۆرۈم»دىن ئۈمىد چوڭ، قورقماسلىق كېرەك دەپ ئۆزىنى بېسىشقا تىرىشتى. ② ئازاب، تۇرمۇش، قىيىنچىلىق، جاپا-مۇشەققەت: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، جارچىغا كۆرۈم (ماقال). ③ چىراي، تۇرق كۆرۈنۈش: رەيھان يەنىلا گۈزەل، نازاكەتلىك، خۇش كۆرۈم، سۆيۈملۈك ئىدى. * قالسا بىر كۈندىن، ئايدىن قالسەن ۋاقتىنى قولدىن بەرمىگەن ياخشى. ئۆملۈكتە ئۇنۇم — سۈپەتلىك كۆرۈم، سىڭىپ بارماقتا ھەممىگە تەكشى.

كۆرۈمسىز سۈپ. چىرايلىق ئەمەس، سەت: كۆرۈمسىز ئادەم. * ئۇزۇن مەزگىل تېلېۋىزور كۆرۈش ئادەمنىڭ يۈزىدە سەپكۈنگە

ئوخشاش كۆرۈمسىز قارا داغ پەيدا قىلدۇ.

كۆرۈمسىزلەشمەك پ. كۆرۈمسىز بولۇپ قالماق، سەتلەشمەك: قامەتلىك، چىرايى نۇرانە، كۆزلىرى غەمخور، ئىشنىڭ ئالدىراشلىقىدا كىيىملىرى كۆرۈمسىزلىشىپ كەتكەن، چارباش بوۋاي ھېكىم چورۇق ئەنە شۇ سۆزلەرنى تەكرارلاپ، سۇ بىلەن تەڭ پالاق ئۇرۇپ كېلەتتى.

كۆرۈمسىزلىك «كۆرۈمسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يارىتىلىشتا ئىنساندا بولىدىغان كۆرۈمسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسنى ئۆز جىسمىغا جەملىۋالغان جاپپار موللا سىم ساقىلىنى تىترىتىپ تۇرۇپ بارىكاللا ئېيتتى.

كۆرۈملۈك ① ئى. كىشىنى خۇشال، مەمنۇن قىلىدىغان خەۋەرنى ئېلىپ كەلگەن كىشىگە بېرىلىدىغان سۆيۈنچە، ئىنئام؛ سوۋغا: قېنى، ئاغىچا، كۆرۈملۈكنى بېرىڭا، مەن سىزنىڭ قاچقان كېلىنىڭىزنى تۇتۇپ كەلدىم! * ئەختەم ئازراق كۆرۈملۈك ئېلىپ ئوغلىنى يوقلاپ كەلدى. ② سۈپ. كۆرۈش ئۈچۈن تەييارلىغان ياكى تەييارلانغان: شىرەدىكى نەرسىلەر مېھماننىڭ يېيىشى ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت كۆرۈملۈك ئۈچۈنلا تىزىلغاندەك شۇنچىلىك رەتلىك ئىدى.

كۆرۈنەرلىك سۈپ. كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئالاھىدە؛ ئېنىق، ئوچۇق: پەن-تېخنىكا ساھەسىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە ياراتقانلار مۇكاپاتلاندى. * يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈردۇق.

كۆرۈنمە سۈپ. كۆرۈنىدىغان: كۆرۈنمە ئۇپۇق.

كۆرۈنمە ئۇپۇق <جوغ> ← **ئۇپۇق.**

كۆرۈنمەك ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاي تاغ ئارقىسىدىن كۆرۈندى. * يىراقتىن كېمە يەلكەنلىرى كۆرۈندى. ② «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ دوختۇرغا كۆرۈنگىلى كەتتى. * بېرىپ ئاپامغا كۆرۈنۈپ كېلەي، — دېدى رەيھان مەيۈسلىنىپ.

كۆرۈنۈش ① «كۆرۈنمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: مىلەڭزە قايىرىلىپ مېھمانلار كۆرۈنۈشى بىلەنلا، ئۇ ئورنىدىن دەس تۇردى-دە، ژۇرنالنى زېمىلاندىكىنىڭ گېزىت چاپلانغان پەنجىرىسىگە قويۇپ، كىرگەنلەر بىلەن كۆرۈشتى. ② ئى. تاشقى قىياپەت، قىياپەت: ھېلىقى ئەسكەرنىڭ كۆرۈنۈشىدىن ئۇنىڭ مېلىشىنغا ئېچىنغىنى ۋە يىرگىنىشى بىلىنىپ تۇراتتى. * ئۇ ئىلگىرى قەلئەنىڭ مۇنداق قەبىھ ۋە رەزىل كۆرۈنۈشى ھېچقاچان سەزمىگەنىدى. ③ ئى. كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەھۋال، مەنزىرە: تەبىئەتنىڭ رەسىم يۈزىدىكى بۇ كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. * ئۇ سۇ يۈزىدىكى گۈزەل كۆرۈنۈشلەرنىڭ يېقىملىق شامال تەسىرىدىن ئاستا تەۋرىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ناخشا ئېيتتى. ④ ئى. مەنزىرە چۈشۈرۈلگەن رەسىم: ئۆيگە كۆرۈنۈش ئاستۇق. * ئۇ تامغا كۆرۈنۈش چاپلىدى. ⑤ ئى. بەلگىلىك سورۇندا يۈز بەرگەن، سادىر بولغان ئەھۋال، ۋەقە: شۇ چاغدا كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك بىر كۆرۈنۈشنى كۆرۈپ قىز ھەيران قالدى. * ئۇ كۆز ئالدىدىن غىل-پال ئۆتكەن كۆرۈنۈشتىن كۆڭلى يورۇپ، مەمنۇنىيەتلىك بىلەن كۈلۈمسىرىدى ۋە خاتىرجەم ئۇيقۇغا كەتتى. ⑥ ئى <ئەد> بايان خاراكتېرلىك ئەسەرلەردە پېرسوناژلارنىڭ بەلگىلىك سورۇندا ئۆز ئارا مۇناسىۋەت قىلىش ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان بىر بۆلەك تۇرمۇش كارتىنىسى: بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلە-

رى شۇنچىلىك چىن ۋە روشەنكى، ئۇلارنى ئوقۇغان ھەربىر كىتابخان ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى بىلەن تونۇشۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېچبىر قىينالمايلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. * بۇ يازغىنىم يېزىمىزدىن بىر كۆرۈنۈش، ھەر يېزىدا باردۇر ھەرخىل زور گۈللىنىش. ⑦ ئى <تىيا> سەھنە ئەسەرلىرىدە پەردىنىڭ مەخسۇس دېكوراتسىيە تەلەپ قىلىدىغان بىر قىسمى: «ھاملىت» ئەنگلىيىلىك داڭلىق دراماتورگ شېكسپىرنىڭ بىر پەردە بەش كۆرۈنۈشلۈك تراگېدىيىسىدۇر. ⑧ ئى <كىنو> كىنو ئىشلەش جەريانىدا، كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتى ھەرىكەت قىلىشقا باشلاپ، توختىغانغا قەدەر لېنتىغا ئېلىنغان بىر بۆلەك ئەھۋال: بۇ ئوغۇل كىنونىڭ باش قەھرىمانى تاشۋاي بولۇپ، شۇ كۆرۈنۈش ئۈستىگە كىنونىڭ ئىسمى بېرىلىدۇ.

كۆرۈنۈش دەرىجىسى <فىز> جىسىمنىڭ كۆرۈشكە مۇمكىن بولغان ئېنىقلىق دەرىجىسى. كۆرۈنۈش دەرىجىسىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى ئاساسەن يورۇقلۇقنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقى ھەمدە ۋاستىچى ماددىنىڭ يورۇقلۇقنى تارقىتىش ئىقتىدارى ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ.

كۆرۈنۈش ئورۇنلاشتۇرۇش <تىيا> رېژىسسورلۇق سەنئىتىنىڭ ئاساسلىق ئۇسۇللىرىدىن بىرى، يەنە رېژىسسورنىڭ روللارنىڭ بەلگىلەنگەن كۆرۈنۈشتىكى ھەرىكىتىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇشى، پېرسوناژلار ھەم ئۇلارنىڭ دېكوراتسىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەم تەرتىپ ئورنىنى ماسلاشتۇرۇشى، ھەربىر كۆرۈنۈش ۋە بىر پۈتۈن سەھنە كۆرۈنۈشىنى بىر-بىرىگە سىپلىشتۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆرۈنۈشلۈك سۈپ. كۆرۈنۈشى بار، كۆرۈنۈش ئارقىلىق ئورۇندىلىدىغان: تۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما.

كۆرۈنۈشمەك «كۆرۈنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دوختۇرخانىغا بېرىپ كۆرۈنۈشتى.

كۆرۈندىغان «كۆرۈنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: كۆرۈندىغان نۇر.

كۆرۈندىغان نۇر <فىز> كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان نۇر، يەنى قىزىلدىن بىنەپشىگىچە بولغان يورۇقلۇق دولقۇنى.

كۆرىدىغىنىنى كۆرمەك دەككىسىنى يېمەك، جازاسىنى يېمەك: قىزبالا دېگەن قازان يېشىنىڭ ئادىمى، ئەتىدىن باشلاپ يەنە مەكتەپكە بارىدىغان بولساڭ، كۆرىدىغىنىڭنى كۆرىسەن.

كۆز ① ئى <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ كۆرۈش ئورگىنى: كۆز ئېقى. كۆز قارىچۇقى. قارا كۆز. خۇمار كۆز. كۆك كۆز. * قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ (ماقال). * كۆز كۆرمەي كۆڭۈل سۆيمەس (ماقال). * ئوڭ كۆزۈڭ سول كۆزۈڭگە دۈشمەن (ماقال). ② ئى. كۆچمە. نەزەر، قاراش: كۆز سالماق. كۆز تاشلىماق. كۆزگە ئىلماسلىق. * بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ كۆزۈم سودىگەرگە چۈشتى. ③ ئى. كۆرۈش قابىلىيىتى: كۆزى ئۆتكۈر. كۆزى ئاجىز. كۆزى خىرە. ④ ئى. نەرسىلەرنىڭ كۆزگە ئوخشاش قىسمى ياكى تۆشۈكى، كامىرى: ئۈزۈكنىڭ كۆزى. بۇلاقنىڭ كۆزى. يىڭنىنىڭ كۆزى. فوتو ئاپپاراتنىڭ كۆزى. دېرىزىنىڭ كۆزى. * ئۈزۈككە كۆز كېرەك، قىزغا سۆز (كېرەك) (ماقال). * سۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە كەلگەنىدى. كۆز قىزنى سۈمۈرۈپ كېتىشى مۇمكىنغۇ! قىز ھەرىكەت قىلىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، چۈنكى مىدىرلىغانسېرى كۆز قىزنى شۇنچە تېز

يۇتاتتى. ⑤ ئى <بوت> تۇگۈنەك غولىنىڭ يۇزىدىكى ئىچىگە ئويۇلغان ۋە بىخ ھاسىل قىلىدىغان قىسمى: 4-ئاينىڭ باشلىرىدا كۆزلەردىن نوتىلار سۇرىدۇ. ⑥ ئى. نەرسىلەرنىڭ (كۆپىنچە خۇرجۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ) خالتىسىمان بىر بۆلىكى: ئۇنىڭغىچىلىك توخۇلارمۇ تېرىقنى ئايرىپ، خۇرجۇننىڭ ئىككى كۆزىگە قاچىلاپ بولۇپتۇ. * — مانا، — دېدى ئابلا خۇرجۇننىڭ يەنە بىر كۆزىنى ئېچىپ، — بۇ بىزنىڭ خامانىنىڭ يېڭى بۇغدىيىنىڭ ياغلىق توقاچلىرى، بۇنى مەينىسە ئۆز قولى بىلەن ياقتى. ⑦ ئى. كۆچمە. نىيەت، غەرەز: يامان كۆز بىلەن قارىماق. * تىببىي خادىملار ئۆز كەسپى ساھەسىدە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان قىز-ئاياللارنى ئۆزىنىڭ ئاچا-سىڭىللىرىدەك كۆرۈشى لازىم. ئۇلارغا شەھۋانىي كۆز بىلەن قارىماسلىق، شەھۋانىي چاقچاقلارنى قىلماسلىق، ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندە قولىنى چىڭ سىقماسلىق، كېسەل ئاياللارنى تەكشۈرگەندىمۇ بەزى ئەزالىرىنى ئىمكانقەدەر سىلىماسلىق لازىم. ⑧ ئى. كۆچمە. ھەممىنىڭ نەزىرى چۈشىدىغان، ئەتىۋارلىنىدىغان ئادەم ياكى نەرسە؛ ئالدى، گۈلى: شۈكۈر يەنە سۆزگە ئارىلىشىپ: — مېنىڭ تارىخ-جۇغراپىيە فاكۇلتېتىدىكى ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، خەلىم ئاكا پۈتۈن فاكۇلتېتتىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆزى ئىكەن. دەرس سۆزلىسە، ئاغزىغا قارىغىنىڭچە قېتىپ قالىدىكەنسەن، — دېدى. * سانائەت ئىدارىسى ناھىيىدىكى ئىدارىلەرنىڭ كۆزى. ⑨ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، نەرسىلەرنىڭ مىقدارى ياكى ھەجمىنى بىلدۈرىدۇ: مانا بۈگۈن ئۆيىدە سۇندۇردى ئۈ چەينەكنى. ئاتماق بولۇپ قۇشقاچنى، چاقتى بىر كۆز ئەينەكنى. ⑩ ئى. كۆچمە. يول، ئامال، ئەپ: ئىشنىڭ كۆزىنى بىلىدىغان ئادەم. ⑪ پايلاقچى كۆزەتچى: ئارقاڭدا كۆز يار دىققەت قىلغىن.

كۆز ئاچماق تۇغۇلماق، تۆرەلمەك: ئۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان چاغدا، ئاللقاچان دادىسى ئۆلۈپ كەتكەنىدى. * سەپەر بوۋاي ئۆيلىنىپ ئارىدىن نەچچە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن ئابدۇللا جاھانغا كۆز ئاچقانىدى.

كۆز ئارقا دالانچىسى <ئانات> رەڭدار پەردە ھەم كۆز گۆھىرى ئاسقۇچى بىلەن كۆز گۆھىرى ئارىلىقىدىكى بوشلۇق.

كۆز ئالايتماق ① غەزەپ ياكى نەپرەت بىلەن قارىماق: — قانداق ھەق ئىكەن ئۇ؟ — دەپ كۆز ئالايتىپتۇ باي، — ھېلىقى ئۈچ ئىشنى قىلدۇرۇپ كۆرۈپ باقتىم. ھېچقايسىنى قىلالمىدىڭ، مېنىڭ ئەمدى سەنلەرگە بېرىدىغان ئاشلىقىم يوق. * بىز مانا شۇنداق يىراق يەردە تۇرساقمۇ، ۋاڭلارغا كۆز ئالايتىپ قارىيالمايمىز. ② كۆچمە. يامان غەرەز بىلەن قارىماق، يامان نىيەتتە بولماق: بىز ھەرقانچە كەمبەغەل بولساقمۇ، باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە كۆز ئالايتمايمىز.

كۆز ئالدىدا ئۆزى بار يەردە، كۆرسىتىپ تۇرۇپ: بۇ ۋەقە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يۈز بەردى. * ھازىر بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا يەنە خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرىكەت بولۇۋاتىدۇ.

كۆز ئالدى دالانچىسى <ئانات> مۈڭگۈز پەردە بىلەن رەڭدار پەردە ئارىلىقىدىكى بوشلۇق.

كۆز ئالدىدىن كەتمەسلىك خىيالەن كۆرۈنۈپ تۇرماق: يىگىتنىڭ ساقچى ئەمەلدارىغا مۇشت ئېتىشى قىزنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

كۆز ئالدىدىن ئۆتمەك ← **كۆز ئالدىغا كەلمەك**: ئانارگۈلنىڭ سىياقى پات-پاتلا قىلچىنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتەتتى. * شەرۇللا-

نىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى.

كۆز ئالدىغا كەلمەك تەسەۋۋۇرىدا گەۋدىلەنمەك، خىيالەن كۆرۈنۈپ تۇرماق: ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دېمەتلىك ئوغلۇم خۇشتار كۆز ئالدىمغا كەلدى.

كۆز ئالمىسى <ئانات> كۆزنىڭ ئاساسي تەركىبي قىسمى. شەكلى شارغا ئوخشايدۇ. سىرتقى قىسمى مۈڭگۈز پەردە، كۆز ئېقى، تومۇرلۇق پەردە ۋە كۆرۈش تور پەردىسىدىن ئىبارەت ئۈچ پەردىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئىچكى قىسمىدا سۇسمان سۇيۇقلۇق، كۆز گۆھىرى ۋە ئەينەك تەنچە بار. دەل ئوتتۇرىسىدا يۇملاق ھالەتتىكى بىر قارىچۇق تۆشۈكى بار.

كۆز باغلانغان چاغ كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغان ۋاقىت، قاش قارايغان چاغ، گۇگۇم ۋاقتى: كۆز باغلانغان چاغدا ئاپامنىڭ تاملقى تەييار بولدى.

كۆز باغلانغاندا قاراڭغۇ چۈشكەندە، قاش قارايغاندا، گۇگۇم ۋاقتىدا: مۇشۇ مېڭىشىمىزدا ماڭساق، كۆز باغلانغاندا يېتىپ بارىمىز.

كۆز باغلانماق قاراڭغۇ چۈشمەك، قاش قارايماق: ئۇ يول ئىزلىمەكچى بولدى، بۇ چاغدا قاراڭغۇ چۈشۈپ كۆز باغلانغانىدى.

كۆز باغلىغۇچى سېھىرگەر: ئۇ مايمۇننىڭ ئارغامچىغا يېپىشىپ ئاسمانغا چىقىشىدەك، كۆز باغلىغۇچىلارنىڭ جادۇگەرلىكى ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ باشلىدى.

كۆز باغلىماق بىرنەرسىنى بىراۋنىڭ كۆزىگە باشقا شەكىل، قىياپەتتە كۆرسەتمەك؛ سېھىرگەرلىك قىلماق: سىلەر ئۇنىڭ كۆز باغلاش ئۇسۇلى بارلىقىنى ئۇنتۇمىغان بولساڭلار كېرەك.

كۆز بويامچى ئالدامچى، ساختىپەز، ئېزىقتۇرغۇچى: — ھەي باللىرىم، سىلەر ئالدىنىپسىلەر ئۇ بىر كۆز بوياMچى، ئەمدى سىلەر سەپىرىڭلارنى توختىتىڭلار، — دەپتۇ بوۋاي.

كۆز بوياMچىلىق ئالدامچىلىق، مەككارلىق، ساختىپەزلىك: — كىچىككىنە تۇرۇپ كۆز بوياMچىلىقنى نەدىن ئۆگەندىڭ، نەرىڭ پىشۇنىڭ سېنىڭ؟ — ئابلەت ئاكا كېرىمگە ۋارقىرىدى.

كۆز بويىماق ئالدىماق، گوللىماق، ئېزىقتۇرماق: — پۇقرانىڭ كۆزىنى بوياپ يېزا كادىرى بولۇۋالغىنىنى تېخى، ھۇ مۇتتەھەم! — دېدى بىرەيلەن جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ.

كۆز بۇرجىكى <ئانات> ئاستى-ئۈستى قاپاقنىڭ تۇتاشقان جايى. بۇرۇنغا يېقىنى كۆزنىڭ ئىچكى بۇرجىكى، چېكىگە يېقىنى كۆزنىڭ سىرتقى بۇرجىكى دەپ ئاتىلىدۇ.

كۆز بۆلۈمى <تىب> دوختۇرخانىلاردىكى كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالاش يۈزىسىدىن مەخسۇس تەسىس قىلىنغان بۆلۈم.

كۆز بېقىشماق بىر-بىرىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراشماق: — تەقدىر مانا سىلەردەك خۇش چاقچاق يىگىتلەرنى سەپەرداش قىلغانىكەن، تەقدىرگە راستلا رەھمەت! — دېدى ھېلىقى ماشىنىدا ئوسمان بىلەن كۆز بېقىشىپ ئولتۇرغان دولقۇن چاچلىق قىز كۈلۈپ تۇرۇپ.

كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردىسى <ئانات> ← **بىرىكتۈرگۈچى پەردە.**

كۆز بىلەن ئۆلچەش <ھەرب>. كۆز بىلەن ئارىلىق ۋە يانتۇلۇق دەرىجىسىنى ئۆلچەش. ئۇ جەڭدە ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئاددىي ئۆلچەش ئۇسۇلى ھېسابلىنىدۇ.

كۆز پۇلتىيىشچان قالقان بەز ئىششىقى <تىب> سەۋەبى نامەلۇم بولغان بىر

خىل ئىچكى ئاجراتما كېسلى. قالقان بەز ئاجراتمىلىرىنىڭ زىيادە كۆپىيىپ كېتىشىدىن كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا قالقان بەز خىزمىتى كۈچىيىپ كېتىش كېسلى «بازىدوپ كېسلى»، «زەھەرلىنىشلىك پوقاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدا، قالقان بەز زورىيىش، روھىي جىددىيلىك، يۈرەك قوزغىلىش، قول تىترەش، ئىسسىقتىن قېچىش، ئىشتىھا بەك ئېچىلىپ كېتىش، ئورۇقلاش، كۆز پۈلتىيىپ چىقىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭدا ئاساسىي ماددا ئالمىشىش پىرسەنتى يۇقىرى بولىدۇ.

كۆز تاختا كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ تەخسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، تۆپىدىن يىڭنە چۈشىدىغان، تېگىدىن چىش چىقىپ ھەرىكەتلىنىدىغان، ياي شەكىللىك كىچىك تۆمۈر تاختىسى.

كۆز تاشلىماق ① قارىماق، نەزەر سالماق: ئەتراپقا كۆز تاشلىماق. * — مېنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان قىزىقىشىم پەقەت سىزنىڭ مۇھەببىتىڭىزدىنلا بولغانمۇ؟ — دېدى ئۇ نۇرمەھەممەتكە سوئال نەزىرى بىلەن كۆز تاشلاپ. ② ئىشقىي، شەھۋانىي نىيەتتە كۆز ئىشارىسى قىلماق: خېنىم قاقاھلاپ ئويىنتىپتۇ قاش، مەنمۇ كۆز تاشلاپ قوشۇپتىمەن باش. * ئەجەب ئوخشاپتۇ بۇ قوغۇن، چوڭ يولغا پىلەك تاشلاپ. سەن ئالامسەن بۇ جاننى، يان-يانىڭغا كۆز تاشلاپ.

كۆز تەگمەك خۇراپىي ئەقىدىدە، كىشىلەرنىڭ يامان گەپ قىلىشى ياكى يامان كۆز بىلەن قارىشىدىن پېشكەللىك، يامان ئاقىۋەتكە يولۇقماق: بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ماختىناتتۇق، ئۇزاق ئۆتمەي بۇ قان-قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى بولغاي، ئالەمدىن ئۆتتى. * ھويلاڭدىكى ئۈجمەڭگە ئوت كەتتىمۇ نېمە بولدى؟ تىلى بۇلبۇل داموللام، كۆز تەگدىمۇ نېمە بولدى؟

كۆز توچكىسى <زئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ سەزگۈ ئورگىنى: ئادەتتە يۇملاق، توچكىسىمان ۋە قىزغۇچ بولىدۇ. تېمپېراتۇرا ھەم يورۇقلۇقنىڭ تەسىرىنى سېزەلەيدۇ.

كۆز تورلىشىش ① كۆزنىڭ چارچاش سەۋەبىدىن نەرسىلەرنى ئېنىق پەرق ئېتەلمەسلىكى. ② <تىب> ياشانغان كىشىلەردە كۆرۈلىدىغان ۋە كۆز ئالمىسىنىڭ تەڭشەش ئىقتىدارىنىڭ چېكىنىشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان كۆرۈش قۇۋۋىتىدىكى ئاجىزلىق. ئادەتتە كۆپۈنكى لىنزىدىن ئىشلەنگەن كۆزەينەكنى تاقاش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئورنىنى تولۇقلاپ كەتكىلى بولىدۇ.

كۆز تۇمار خۇراپىي ئەقىدىدە كىشىلەرنىڭ يامان سۆز-ھەرىكەتلىرىدىن ساقلىنىش يەنى كۆز تەگمەسلىك ئۈچۈن ئاسىدىغان تۇمار.

كۆز تىكمەك بىرەر نەرسىگە تىكىلىپ قارىماق، نەزەر سالماق؛ ئۈمىد بىلەن باقماق: كامىلمۇ قىراۋ باغلاپ كەتكەن ئاپتوبۇس ئەينىكىنى قولى بىلەن سۈرتۈپ، تاشقىرىغا كۆز تىكتى. * يامۇلغا كىرگۈزگەن ۋەكىللىرىنى كۈتەتتى كۆز تىكىپ خەلق شۇ زامان. ھەممىنىڭ قەلبىگە ئىنتىزارلىقنىڭ يالقۇنلۇق ھېسسىيات-تۇيغۇسى خاقان.

كۆز چانىقى <ئانات> ① كۆز ئالمىسىنىڭ چۆرىسىدىكى قاپاق گىرۋەكلىرى ھاسىل قىلغان بوشلۇق: لەيلىگۈل تۇرمىداشلارنىڭ كۆزلىرىدە يالتىراپ تۇرغان ياشنى كۆردى، ئۆزىنىڭ كۆز چاناقلىرىمۇ خۇشاللىق، ھاياجانلىق ياشلىرى بىلەن لىپمۇلىپ تولغانىدى. ② كۆز ئالمىسى يەنى قارىچۇق جايلاشقان ئورۇن: ئۇنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ

كېتەي دەپ قالغانىدى.

كۆز چېنى كۆز مۆلچەرى، كۆز بىلەن قىلىنغان تەخمىن: كۆز چېنى بىلەن «ھەربىر باغدا 500 تۈپتىن قارىياغاچ ۋە تېرەك بار» دەپ ھېسابلىدۇق.

كۆز خۇمارىنى چىقارماق گۈزەل، چىرايلىق ئاياللارغا قاراپ ھەۋىسىنى باسماق، گۈزەللىكىدىن ھۇزۇر قىلماق: ئۇ ھەر كۈنى بىر-ئىككى قېتىم كوچىغا چىقىپ ئۆتكەن-كەچكەن چىرايلىق قىز-ئاياللارغا قاراپ كۆز خۇمارىنى چىقىراتتى.

كۆزدە تۇتماق نەزەرگە ئالماق، مۇھىم دەپ بىلمەك: لېيەن رەھبەرلىرى ئۇنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بالىسىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈشنى ۋەدە قىلىپ، ئۇنى ئاران ئۆز ئاۋۇلىغا قايتىشقا كۆندۈردى. * بۇ بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ياڭاقلىق چوڭ ئۆستەڭنى كېڭەيتىپ قۇرۇشتا كۆزدە تۇتىدىغان بىر مۇھىم نۇقتىمىز.

كۆزدىن چىقىپ قالماق چىراي-شەكلىنىڭ قانداقلىقىنى ئۇنتۇپ قالماق: باغرىم تونۇپ تۇردۇ، ئوغلۇم، چىرايىڭ كۆزۈمدىن چىقىپ كېلىپتۇ، قېرىغاندا كۆزۈمنىڭ نۇرى كەتتى.

كۆزدىن غايىب بولماق كۆزگە كۆرۈنمەي قالماق، كۆز ئالدىدىن يوقالماق: ئېلىقۇل ئورمان ئىچىدىن كېسىپ ئۆتكەندە، ئۇ گۈگۈم قاراڭغۇسى چۈشۈۋاتقان بىپايان دالا ئىچىدە ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى. * — خەير خوش، — دەپتۇ-دە، ئاتقا قامچا ئۇرۇپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ كېپىنەكچى.

كۆزدىن قاچۇرماسلىق قاراپ تۇرماق، قارىسىنى يوقىتۇرۇپ قويماسلىق: دىققەت قىل كۆزۈڭدىن قاچۇرما، يوقالسا تاپالمايمىز.

كۆزدىن قان-يېرىڭ ئاقماق ئېغىر قايغۇ-ئازاب ئىچىدە قاتتىق يىغلىماق.

كۆزدىن كەچۈرمەك قاراپ چىقماق، كۆرمەك، تەكشۈرمەك: ئابدۇللا مۇسا دېھقان بىلەن تەجرىبە ئېتىزىنى كۆزدىن كەچۈردى. * ئۇلار سېپىلغا چىقىش مەشقى ۋە گىرەلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشنىڭ ئەڭ كېيىنكى تەييارلىقىنى كۆزدىن كەچۈردى.

كۆزدىن نېرى قىلماق ① كىشىلەردىن يوشۇرماق، يوشۇرۇن تۇتماق: خەلپەمنىڭ بىرلا ئوغلى بار دەپ ئاڭلايمەن، ھە، مۇشۇ ئاخۇن بالام شۇ ئوخشايدۇ، ئۆزلە يىغىنى قويۇپ، چاققان بۇ بالىنى كۆزدىن نېرى قىلسىلا. ② كۆزدىن يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك: ئۇ جېدەلخورلارنىڭ غوللۇق ئادەملىرىنى بىرلا جەڭ بىلەن كۆزدىن نېرى قىلدۇق.

كۆزدىن ئوت چىقىپ كەتمەك ئىنتايىن قاتتىق تەسىر قىلماق: شۇنچە مال-دۇنيانىڭ غارنىڭ ئىچىدە بېسىلىپ ياتقىنىنى كۆرۈپ كۆزۈمدىن ئوت چىقىپ كەتتى.

كۆزدىن ئۇچماق قاتتىق سېغىنماق، بەك كۆرگۈسى كەلمەك: كىشىنىڭ يارى يېقىندىكەن كۈندە كۆرۈشتى. مېنىڭ يارىم يىراقتىكەن كۆزۈمدىن ئۇچتى.

كۆزدىن ئۆتكۈزمەك كۆزدىن كەچۈرمەك، تەكشۈرمەك: ئۆيلەرنى بىرقۇر كۆزدىن ئۆتكۈزدۇق، ياخشى ئىكەن.

كۆزدىن يوقاتماق ① كۆزدىن يىراق قىلماق، كۆرۈنمەيدىغان يىراق يەرگە ئەۋەتىۋەتمەك: — بۇ نېمەڭنى كۆزۈمدىن يوقات، دەرھال يوقات، — دېدى دادام غەزەبلىنىپ. ② يوق قىلماق، ئۆلتۈرمەك: — مەنمۇ شۇنىڭدىن ئەنسىرەۋاتىمەن، — دېدى جاپپار بوغۇق ئاۋازدا، — ۋاقتى كەلگەندە سايىمنىڭ ئىشىنىمۇ ئاشكارىلاپ قويۇشتىن يانمايدۇ، بۇنى كۆزدىن يوقاتساق بولارمىكىن. * ھەي تۆمۈر، ھەي تۆمۈر، سېنى كۆزدىن يوقىتىۋەتمىگۈچە، ئىش پۈتمەيدىغان ئوخشايدۇ، ھېلىقى ياش ئىمامنىڭ ئۆمرى

قىسقا كېلىپ قالدى-دە!

كۆزدىن يوق قىلماق ← **كۆزدىن يوقاتماق**: – بىر ئىلاج قىلىپ، شىرمەتنى كۆزدىن يوق قىلغىن، بولمىسا ئىش ئاشكارىلىنىپ قالىدۇ، – دېدى ھېسامىدىن.

كۆزدىن يۈتمەك شۇ جايدىن كەتمەك، كۆرۈنمەي قالماق: قاسىم غەلىتە بىر ھېسسىيات بىلەن شۇ تاپتا نامان تۈلكىنىڭ قانداقلا بولسۇن، كۆزدىن يۈتكەنلىكىدىن رازى ئىدى.

كۆزدىن يىراق تۇتماق باشقىلار كۆرمەيدىغان يەردە ساقلىماق، يوشۇرماق: ئۇ ئابلىزقارىغا ئۇنى كۆزدىن يىراق تۇتۇشقا تەكلىپ بەرگەنىدى.

كۆز سالماق دىققەت قىلماق، نەزەر سالماق: – نېمە ئۇيلارغا چۆكۈپ كەتتىڭىز، زىننەت؟ – شۆھرەت ئورما ئورۇشتىن توختاپ ئۆنچە ئۈستىدە خىيال سۈرۈپ ياتقان قىزغا كۆز سالدى. * مەن دەرۋازىنى ئېچىپ كىرىپ ھويلىغا بىرقۇر كۆز سالدىم.

كۆز سوقۇشتۇرماق بىر-بىرىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراشماق: راستىنى ئېيتقاندا ئىككىسى گەپ ئارىسىدا مېنىڭدىن يوشۇرۇن ھالدا كۆز سوقۇشتۇرۇپمۇ ئۈلگۈردى.

كۆز-قارنى توق يېيىش-ئىچىش، قولغا كەلتۈرۈش، نەپ ئېلىش قاتارلىقلارغا ئانچە ئۆزىنى ئۇرۇپ كەتمەيدىغان، قانائەتچان: خاتىرجەم بولۇڭ، قول-ئىلكىمىزدە جىق بولمىسىمۇ، خېلە كۆز-قارنىمىز توق.

كۆز قاراش ← **نۇقتىئىنەزەر.**

كۆز قارىچۇقى <ئانات> كۆز ئالمىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يۇملاق قىسمى. بەزى ئىرقتىكىلەرنىڭ قارا، بەزىلىرىنىڭ كۆك كېلىدۇ.

كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرىماق ئەڭ مۇھىم، ئەڭ زۆرۈر بىلىپ قوغدىماق: بىزگە دۆلەت مۈلكىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرايدىغان كادىرلار كېرەك.

كۆز قارىسى <ئانات> ← **كۆز قارىچۇقى.**

كۆز قارىقى <ئانات> ← **كۆز قارىچۇقى.**

كۆز قىرىنى تاشلىماق ← **كۆز قىرىنى سالماق**: ئۇ يەر ئاستىدىن قىزغا كۆز قىرىنى تاشلاپ مېھمانخانىنىڭ ئىشكىنى ئېچىشقا باشلىدى.

كۆز قىرىنى سالماق نەزەر سالماق، قارىماق: كىشلەر كۆز قىرىنى سېلىشقىمۇ ئەيمىنىدىغان شتاب ئىچى ئەمدى مىڭلىغان ئىنقىلابچىلار ۋە خەلقلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى.

كۆز قىسماق مەلۇم مەقسەت، مەلۇم مۇددىئا بىلەن قارشى تەرەپكە قاراپ كۆزىنى يۇمۇپ قويماق: ئۇ مامۇت نىيازغا بىر قارىۋېلىپ ئىمامغا كۆز قىسىپ قويدى. * ئالماس ئىتتىك شانىيازغا قاراپ كۆزىنى قىستى، بېشىنى ئىرغىتتى.

كۆز كىرپىكسىمان تەنچىسى <ئانات> ← **كىرپىكسىمان تەنچە.**

كۆزگە تاشلانماق كۆرۈنۈپ تۇرماق: قەبرە قورۇسىنىڭ جەنۇب تەرەپكە قارىتىپ ئېچىلغان چوڭ دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە يېزىلغان «سالام ساڭا، ئى پەزىلەت ئاتىسى ئاباس» دېگەن ئالتۇن ھەللىك خەت يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

كۆزگە تۇتىيا بولماق ← **تۇتىيا بولماق**: بۇ سۆزگە جاۋابەن ئەسكەرلەر ئىچىدىكى ئوفىتسېر دەرىجىلىك بىرى: – باندىت دەپ قىزدىن قورققان بارمۇ؟ قىز دېگەن نەرسە ھازىر شەھەر ئىچىدە كۆزگە تۇتىيا بولۇپ تۇرسا؟ – دېدى.

كۆزگە چۈشمەك كۆزگە كۆرۈنمەك،

ئۇچرىماق، چىلقماق: سادىق باھار قوينىدا يالىڭاچ ياتقان دالىغا، ئېتىز-ئېرىقلارغا، ئاندا-ساندا كۆزگە چۈشكەن جىمجىت كەنت-مەھەللىلەرگە ئويچانلىق بىلەن نەزەر تاشلاپ، ئۇششاق تاش-شېغىللارنى شاراقلىتىپ دەسسەپ، بىر خىل قەدەم تاشلاپ مېڭىپ كەلمەكتە.

كۆزگە چىلقماق كۆزگە چۈشمەك، كۆزگە كۆرۈنمەك، ئۇچرىماق: قاياقىلا قارىساڭ كۆڭۈلسىز مەنزىرىلەر كۆزگە چىلقىدۇ. * 46 ئۆيلۈك ئاھالە جايلاشقان غۇژمەككىنە بىر مەھەللىدە ساۋۇتئاخۇن ئالاھىدە كۆزگە چىلقىدىغان گەپدان ئادەملەردىن بىرى ئىدى.

كۆزگە سۆرتكۈدەك بولماق ئىنتايىن قەدىرى ئۆتۈلمەك، بەك سېغىنماق: — ۋاي تۇغقىنىم، يامانىڭ ئوتى يامانىكەن، ئۇ كەتكىلى ئالتە ئاي بولدى، بىرپارچە خېتىمۇ يوق، ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، تۇتۇپ قويغان نەرسىسىمۇ كۆزۈمگە سۆرتكۈدەك بولدۇم، — دەپ يىغلاپ كەتتى موماي.

كۆزگە سۆرتمەك قەدىرلىمەك، ئىززەتلىمەك، ئۇلۇغلىماق: قاراۋۇللار بىرىدىن توقاچنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇنى كۆزلىرىگە سۆرتۈپ، يولغا راۋان بولدى. * خۇشاللىق يوق ھازىر ماڭا بۇنىڭدىن ئۆزگە، كۆپچىلىكنىڭ مېھرى بىلىپ سۆرتىمەن كۆزگە.

كۆزگە سىغماق ياراشماق، قاملاشماق: كۆزگە سىغقان كۆڭۈلگە سىغىپتۇ (ماقال).

كۆزگە سىڭىپ قالماق كۆپ كۆرۈپ غەلىتە بىلىنمەس بولۇپ قالماق: ئادىلنىڭ ھەر خىل كىيىنىپ يۈرۈشى خەقنىڭ كۆزىگە سىڭىپ قالغان بولغاچقا، كىشىلەر بۇ توغرىدا ھېچقانداق گەپ قىلمايتتى.

كۆزگە قادالغان تىكەن ← **كۆزگە قادالغان مىخ.**

كۆزگە قادالغان مىخ ئەڭ خەتەرلىك، ئەڭ يامان دۈشمەن: ئابدۇللانىڭ قېچىشى ئابدۇللانى كۆزىگە قادالغان مىخ ساناپ يۈرگەن ئوسمانغا چوڭ دەسمايە بولۇپ بەردى.

كۆزگە قاراڭغۇلۇق تىقىلماق مەلۇم كېسەللىك ياكى جىددىيلىشىش سەۋەبىدىن بېشى ئايلىنىپ، بىردەملىك كۆزى كۆرمەي قالماق؛ كۆزى قاراڭغۇلاشماق: ئاسىخان ئۆيگە كىرمەيلا كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ بېشى ئايلانغاندەك بولدى.

كۆزگە كۆرۈنەرلىك باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ئالاھىدە: ئۇ نۇرغۇن مۇشكۈل ۋەزىپىلەرنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھالدا ئورۇنداپ ئىدارىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشتى.

كۆزگە كۆرۈنگەن مەشھۇر، داڭلىق، تونۇلغان: كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچى. كۆزگە كۆرۈنگەن سىياسىيون.

كۆزگە كۆرۈنمەك ① ھەممە بىلمەك، تونۇماق؛ مەشھۇر بولماق: مەھمۇد قەشقىرىي ئۇيغۇرلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىمى ئىدى. ② بىر ئىشقا يارىغۇدەك بولماق، بويىغا يەتمەك؛ چوڭ بولماق، يوغىنىماق: ئەمدىلا كۆزگە كۆرۈنۈپ، دادىسىنىڭ ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ قالغان باتۇر، كۈتۈلمىگەندە، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىسسىق باغرىدىن ئايرىلدى. * قىز بالا دېگەن بىرئاز كۆزگە كۆرۈنۈپ قالسىلا كىشىلەرنىڭ كۆزى چۈشىدىكەن. * كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۈزۈملەرنىڭ ساپاقلىرى چوڭلاپ خېلى كۆزگە كۆرۈنۈپ قالدى.

كۆزگە ئوت كۆرۈنمەك ① ھەۋىسىنى قوزغىماق، كۆزىنى چاقناتماق: — ھۆنەر دېگەن قولىنىڭ كىرى، — دەيتتى ئۇ خوتۇنلارغا مەغرۇر تىكىلىپ، — كىچىككىنە ۋاقتىڭنى

ئارتۇق بەرسەڭ، يېڭى دېگەننى خېرىدارنىڭ كۆزىگە ئوت كۆرۈنگۈدەك سىلىق قىلىۋېتسەن. ② ئىنتايىن چىرايلىق، يېقىملىق كۆرۈنمەك؛ ئاجايىپ مەيلىنى تارتماق: مەرۋايىت باسقان دوپپا كىيىپ يۈرىدىغان ئەختەرنىسا مانتىيور يىگىتنىڭ كۆزىگە ئوت كۆرۈنىدىغان بولدى.

كۆزگە ئىلماسلىق ياراتماسلىق، مەنسىتمەسلىك: كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چوماق (ماقال). * ئۇ «ئۆمرۈمدە كىم مېنى مۇشۇنداق مازاق قىلىشقا پېتىنالىغان، كىم مېنى بۇنداق كۆزگە ئىلماسلىققا جۈرئەت قىلالىغان؟» دەپ ھەسرەت چېكەتتى.

كۆزگە ئىلىنماق كۆزگە سەللا، چالا-پۇچۇق چېلىقماق، كۆرۈنمەك: — سىناقتىن ئۆتتۈڭلار، ئەمدى كۆزگە ئىلىنغاننى قويمايسىلەر، — دەيتتى ئاراش خۇشال بولۇپ.

كۆز گۆھىرى <ئانات> كۆز ئالمىسىنىڭ بىر قىسمى. شەكلى ھەم رولى كۆپۈنكى لىنزىغا ئوخشايدۇ. كىرپىكسىمان مۇسكۇلنىڭ تەڭشىشى نەتىجىسىدە كۆپۈنكىلىك دەرىجىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئوخشاش بولمىغان ئارىلىقتىكى جىسىملارنىڭ تەسۋىرىنى كۆرۈش تور پەردىسىگە چۈشۈرۈپ بېرىدۇ.

كۆز گۆھىرى دۇغلىنىش كېسەللىكى <تىب> كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈش كېسەللىكى.

كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈش كېسەللىكى <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا كۆز گۆھىرىدە ئارىلاش ماددىلار پەيدا بولۇپ، كۆرۈش قۇۋۋىتى تەسىرگە ئۇچرايدۇ.

كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ كەتمەك قاتتىق قورقماق، ھولۇقماق: ئۇنىڭ دەس تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرغان مېھمانلارنىڭ كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ كەتتى.

كۆزلىرى چاقناپ كەتمەك ← **كۆزلىرى ئويناپ كەتمەك**: دۇئادىن كېيىن مەنسۇر بىر كىيىملىك رەختنى داستىخانغا قويدى. بۇنى كۆرگەن خۇرشىدىخاننىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.

كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتمەك ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق، رەنجىمەك، كۆزىنى يوغان ئاچماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ قوناخۇننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

كۆزلىرىدىن ياش ئەگمەك يىغلىغۇسى كەلمەك، يىغلاشقا باشلىماق: قىزنىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئەگىپتى. يىگىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

كۆزلىرىنى چەكچەيتمەك ئۇقالماستىن ھاڭ-تاڭ بولماق، چۈشەنمىگەنلىكتىن ئىپادە بىلدۈرمەي تۇرماق: ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ سورىسام، گەپ-سۆز قىلماي، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇۋالدى.

كۆزلىرىنى ئويناتماق شوخ، تېتىكلىكىنى نامايان قىلماق: قىز كۆزلىرىنى ئوينىتىپ چاقماقتەك گەپ قىلاتتى.

كۆزلىرى ئولتۇرۇشماق ئورۇقلىماق، ياداپ كەتمەك: يىگىتلىك غورۇرى بىلەن تولغان، تولۇق ۋە قاۋۇل كەلگەن جەڭچىنىڭ يۈزى كۆيۈپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى.

كۆزلىرى ئويناپ كەتمەك ئىنتايىن خۇشال بولماق، شادلانماق: ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مۇنداق ماختاشلارنى ئاڭلاپ باقمىغان بوۋاينىڭ خۇشاللىقتىن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

كۆز مونچاق تىل تەگمەسلىك ئۈچۈن بوينىغا ئاسىدىغان بىر خىل مارجان.

كۆز مۇسكۇلى <ئانات> كۆز چانىقىنىڭ ئىچىدىكى كۆز ئالمىسىنىڭ سىرتقى يۈزى بىلەن قاپاققا چاپلىشىپ تۇرىدىغان

مۇسكۇل. كۆز ئالمىسىنى ئايلاندۇرۇش
ۋە قاپاقنىڭ ئېچىلىپ-يېپىلىشىنى تەڭشەش
رولىنى ئوينايدۇ.

كۆز مۆلچەرى كۆز بىلەن كۆرۈپ
چىقىرىلغان مۆلچەر، كۆز چېنى، تەخمى-
نى: كۆز مۆلچىرىمچە بۇ كۆچەت 200 تۈپ
چىقىشى مۇمكىن.

كۆز نۇرى ① كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى،
كۈچى: كۆز نۇرىدىن ئايرىلغان ئاتا بىلەن
ئانا بۇلبۇلگويانىڭ كۈلۈشىنى ئاڭلاپ خۇشال
بولسىمۇ، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن كۈلگەنلىكىنىڭ
سەۋەبىنى بىلمەيتۇ. ② كۆچمە. ئەڭ يېقىن،
ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىسى: — جېنىم بالام،
كۆز نۇرۇم، يۈرەك پارەم سەندىن ئايرىلىپ
مەن قانداق چىدايمەن، — دەپ يىغلاپ
بوينىغا ئېسىلدى ئانا.

كۆزنى چاقماق نۇر چاچىدىغان ۋە
نۇرلۇق نەرسىلەرگە قارىغاندا كۆزنىڭ
كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ كۆزنى
ئىمىر-چىمىر قىلماق، قاماشتۇرماق: —
گۈل چېچەكلەر گويا رەڭمۇرەڭ قاش تاشلىرى-
دىن ئويۇپ ياسالغاندەك كۆزنى چېقىپ
يالتىرايتتى، ئېتىزلار خۇددى سەھەر ۋاقتىدىكى
تىنچ دېڭىز يۈزىنى ئەسلەتتى.

كۆزنى چاقناتماق كۆزگە ۋال-ۋۇل
قىلىپ يالتىراپ، پارقىراپ كۆرۈنمەك:
ئەتراپ شۇ قەدەر گۈزەل بولۇپ، تەكشى
ئېچىلغان تۈرلۈك-تۈمەن گۈللەر كۆزنى
چاقنىتاتتى.

كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقارماق ئازراق
ئۇخلاپ ئۇيقۇسىنى قاچۇرماق: بۈگۈنمۇ
ئۇ ئادىتى بويىچە كۆزىنىڭ ئاچچىقىنى
چىقىرىۋالغاندىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسا،
نەۋرىسى تېخى بىر ئوبدان ئۇخلاۋاتاتتى. *
چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن كۆزۈمنىڭ ئاچچىقىنى
چىقىرىۋېلىپ، يەنە يېزىقچىلىق ئۈستىلىگە
كېلىمەن.

كۆزنىڭ يېغىنى يېمەك گۈزەل، چىراي-
لىقلىقىدىن كىشىنىڭ قاتتىق زوقىنى
تارتماق: ئاتىنىڭ بالىسى تايچاق، تالنىڭ
ئۈچىنى يەيدۇ. مەڭزى قىزىل قەلەمقاش،
كۆزنىڭ يېغىنى يەيدۇ.

كۆزنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى نېرۋا
<ئانات> ئۈچىنچى جۈپ مېڭە نېرۋىسى.
چوڭ مېڭە ئايىغىدىن باشلىنىپ، كۆز
ئالمىسىنىڭ مۇسكۇللىرىغا تارقالغان.
ئاساسەن كۆز ئالمىسىنىڭ ھەرىكىتىنى
باشقۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە ئىنتايىن قىسقا
ۋاقىت ئىچىدە؛ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا،
ھەش-پەش دېگۈچە: بىر ئايلىق تەتىل
ۋاقتى كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە تېزلا ئۆتۈپ
كەتتى. * كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە كىشىلەر
توپى تەۋرەپ، تاشۋاي ۋە باراتلارنى قوينىغا
ئېلىپ جۈمەنىڭ ئالدىغا كەلكۈندەك بېسىپ
باردى.

كۆزنى يۇمۇپلا تەۋەككۈل قىلىپ،
تەۋەككۈلگە: — شەھەر دېگەن ئاۋات
بولىدۇ. يېزىغا قارىغاندا تىرىكچىلىك قىلىش
ئاسان دەپ كۆزنى يۇمۇپلا كىرىپ كەتكىلى
ئىككى ئايدىن ئاشتى، تېخى قايتىپ كەلمىدى،
— دېدى ئانا ئەنسىرىگەن ھالدا. * بۇ
ئىشقا كۆزنى يۇمۇپلا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

كۆز ئۇچراشتۇرماق بىر-بىرىنىڭ كۆزىگە
مەنىلىك قارىماق، قارىشىۋالماق: قىز بىردە
كۆزنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇۋالاتتى، پات-پاتلا
ئوسمان تەرەپكە قاراپ قوياتتى، ئۇ مېنىڭ
قاراپ تۇرغىنىمدىن خەۋەرسىز بولغاچقا،
ئوسمان بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرۇپمۇ قوياتتى.

كۆز ئۇرۇشتۇرماق ← **كۆز ئۇچراشتۇر-
ماق**: سىرلىق مېھمان دۇئاغا قول كۆتۈردى،
«نامازشام خىزىرى» بىلەن بىلىنەر-بىلىن-

مەس كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋېلىپ كەينىگە ياندى.

كۆز ئۇۋلاق <ئورم> ← **بىخ ئۇۋلاق.**

كۆز ئۇزمەي داۋاملىق تىكىلىپ (قاراش ھەققىدە): سەن ئۇزۇلۇك بىلسەن، ئۇنىڭ ئويماقتەك چىرايلىق ئاغزىغا، جىنەستىدەك نېپىز لەۋلىرىگە، تۇمۇچۇقتەك چىرايلىق بويلىرىغا كۆز ئۇزمەي قاراپ قالاتتىم. * يىگىت ئۇۋلارنىڭ ئارقىسىدىن كۆز ئۇزمەي قاراپ قالدى.

كۆزۈڭگە بىرنەرسە كىرىپ قالدىمۇ «كۆرمەس بولۇپ قالدىڭمۇ؟ كۆزۈڭ يوقمۇ؟» دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ: — زىرائەتلەرنى دەسسەپ كېتىۋاتىسىنا، كۆزۈڭگە بىرنەرسە كىرىپ قالدىمۇ؟ — دېدى دېھقان.

كۆزۈڭگە قارا «دىققەت قىل، ئېھتىيات قىل، پەخەس بول، ئاۋايلا» دېگەن مەنىدىكى قاراتما سۆز: — كۆزۈڭگە قارا، ئالدىڭدا ئېرىق بار، — دېدى ئەركىن ۋارقىراپ.

كۆزۈڭگە قاراپ سۆزلە ئويلاپ گەپ قىل: ھەدە كۆزۈڭگە قاراپ سۆزلە، سېنىڭ كىتابلىرىڭنى كىم ئوغرىلاپتۇ.

كۆزۈڭنى ئاچ «ھاڭۋاقتىلىق قىلما، ھوشيار بول» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: نادانلىق ساڭا بەخشەندە ئەرمەس، كۆزۈڭنى ئاچ جاھانغا باق!

كۆزۈڭ يوقمۇ «كۆرمىدىڭمۇ، كۆرمەيۋاتامسەن» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: كۆزۈڭ يوقمۇ؟ قاراپ ماڭساڭ بولمامدۇ.

كۆزۈمدىن يوقال نېرى كەت، كۆزۈمگە كۆرۈنمە: تولا ئوغامنى قايناتماي، كۆزۈمدىن يوقال، ھېلى بىكار كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتمەن. * ھازىر كۆزۈمدىن يوقال، بولمىسا تۇۋلايمەن.

كۆز ئېچىپ كۆرگەن تۇنجى، دەسلەپكى: كۆز ئېچىپ كۆرگەن بالام ئەمەسمۇ؟ كۆڭلۈم چىدىمايدۇ. * ۋاي جېنىم سىڭلىم، كۆز ئېچىپ كۆرگىنىم شۇ.

كۆز ئېقى <ئانات> كۆز ئالمىسىنىڭ ئاق رەڭلىك قىسمى.

كۆزى ئاچ ← **ئاچكۆز:** — باينىڭ بالىسى بولغىنى بىلەن، كۆزى ئاچ ئىكەن، — دېدى ئايىمخان.

كۆزى ئارقىدا قالماق بىرەر كىمدىن، بىرەر نەرسىدىن ئايرىلىشقا قىيالماي قالماق، مېھرىنى ئۈزەلمەي قالماق: كېلىن دېگەن مىڭ قىلسىمۇ ئاچقان يېرىڭگە بارمايدىكەن، بۇ قېتىم ئۆينى شۇلارغا تاشلاپ كەلدىم-يۇ، كۆزۈم ئارقىدا قالدى. * بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، ماڭسام تۈگىمەيدۇ. كۆزۈم ئارقىدا قالدى، يارىم چۈشمۇ كۆرگەندۇ.

كۆزى ئالىچەكمەن بولماق قاتتىق ھەيران بولماق، ئەجەبلەنمەك: يورۇق چۈشمەيدىغان قاراڭغۇ بولۇڭدا بويىنىنى سوزۇپ گەپ تىڭشاپ تۇرغان سۇلايمانلار بۇ ھالەتتىن كۆزى ئالىچەكمەن بولۇپ، تېنىگە تىترەك ئولىشىپ، ئۆزىنى غىپپىدە تەشنىڭ سىرتىغا ئالدى.

كۆزى بار ئاق-قارىنى، ياخشى-يامانىنى پەرق ئېتەلەيدىغان، كۆرەلەيدىغان: ماخمۇت دېگەن سايماقمۇ كۆزى بار نېمىكەن جۇمۇ؟ ئۆزىگە جۈپنى خاتا تاللىمىغانىكەن. * ھۆكۈمەتنىڭ كۆزى بار ئىكەن، ئۆمەرجاننى ھاكىم قىلسا، ھەممە چاۋاك چالدۇ.

كۆزى بولۇپ قالماق بىرەر ساھە ۋە كەسىپ بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا ئۆتمەك: زەينەپ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلاردا ئۆزىنىڭ شوخلۇقى، ناخشا-ئۇسسۇلغا ماھىرلىقى بىلەن داڭ چىقىرىپ، سەنئەت كۇرۇژۇكىنىڭ كۆزى بولۇپ قالغانىدى.

كۆزى پىششىق مەلۇم بىر ئىشنى بېجىرىشكە ئەپلىك، ماھىر، ئۇستا: ئۇنىڭ سودا ئىشلىرىنى قىلىشقا كۆزى پىششىق.

كۆزى پىشماق مەلۇم ھۈنەر، كەسىپكە كۆپ ئارىلىشىپ ئۇنىڭ ئەملىي-تەلىمنى، قانۇنىيىتىنى ئىگىلىۋالماق: دادام سودا-سېتىققا خۇشتار بولغاچقا، مېنى كىچىكىمدىلا كۆزى پىشسۇن دەپ قوشنىمىز ۋەلىخان ئاكىنىڭ گەزمالچىلىق دوكىنىغا شاگىرتلىققا بەردى.

كۆزى تالادا قالماق ئۆزى بۇ يەردە بولغىنى بىلەن ئوي-خىيالى باشقا بىر جايدا بولماق: تۈنۈگۈن ئۆزىڭىز ماقۇل بولغان كىنوغىمۇ بارمىدىڭىز! ئۆزۈم كىنودا ئولتۇرسامۇ كۆزۈم تالادا قالدى. كۆڭلۈمگە كەلمىگەن ئويلار كېلىپ بىرھازا غىچە يىغلاپتىمەن.

كۆزى تورلاشماق ئىمىر-چىمىر بولۇپ، ياخشى كۆرەلمەي قالماق: بالىنىڭ بېشى قايدى، كۆزى تورلاشتى، پۇتلىرى تىترىدى. * تازا سىنچىلاپ قاراۋاتقىنىدا يۈرىكى دۈپۈلدەپ، تىنىقى پەسلەپ كەتتى، ھەتتا لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرى تورلاشتى.

كۆزى توق ← **كۆز-قارنى توق:** كەمبەغەل بولغىنى بىلەن كۆزى توق ئادەم ئۇ.

كۆزى تويماسلىق قانائەت ھاسىل قىلماسلىق، ئاچكۆزلۈك: تىلەمچىنىڭ خالتىسى تولسىمۇ، كۆزى تويماس (ماقال). * ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويماپتۇ (ماقال).

كۆزى تۇتۇلماق قارىغۇ بولۇپ قالماق، كۆرمەس بولۇپ قالماق: چوڭ دادامنىڭ كۆزى تۇتۇلۇپ قالغىلى تۆت يىل بولدى.

كۆزى تۆت بولماق كۆرۈشكە قاتتىق ئىنتىزار بولماق: — تولا ساقلاپ كۆزۈم تۆت بولدى — دېدي ئانا زارلىنىپ، — شۇ چاغقىچە نەلەردە يۈردۈڭ. * ئەل ئېتىزدىن يېنىپتۇ، سەن قايتمىدىڭ نېمىشقا؟ قاراپ كۆزۈم تۆت بولدى، جامالىڭنى كۆرۈشكە!

كۆزى تېشىلمەك بىراۋنىڭ يولىغا كۆپ قاراپ قاتتىق ئىنتىزار بولماق: — ئىسلاھات قىلىپ بېرىدىغان ھۆكۈمەت كىشىلىرى يېتىپ چىققۇچە، خەقنىڭ كۆزى تېشىلىپ كېتىدىغان بولدى، — دېدى ئۇ.

كۆزى تىنماق كۆزى قاراڭغۇلاشماق: مەن بىر قېتىم پىرقىراۋېتىپ كۆزۈم تىنىپ، ئۈچۈپ چۈشكىلى تاس قالغان، شۇنىڭدىن بۇيان بۇنىڭغا قارايدىغان كۆزۈم يوق.

كۆزى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك بولماق ناھايىتى قاتتىق قورقماق: قاراپ تۇرغانلارنىڭ كۆزلىرى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

كۆزى چاققان بىرەر نەرسىنى تېز پەرق ئېتەلەيدىغان، تېز كۆرىدىغان: — دادىلىرى سايىتئاخۇن كۆزى چاققان، قولى ئىتتىك ئادەم ئىدى، — دېدى ئۇ ماڭا ھېجىيىپ.

كۆزى چاقنىماق ئاجايىپ خۇشال بولماق؛ خۇشاللىقتىن كۆزىدىن نۇر ياغماق: بۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىشتىن ھەيران بولغان يىگىتنىڭ كۆزى چاقناپ كەتتى.

كۆزى چانىقىدىن چىقىپ كەتمەك ① قاتتىق غەزەبلەنمەك: ئەگەر بۇ ئاياللار قوش تۇتالمايدۇ، دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا، غەزەپتىن كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتەتتى. ② قاتتىق قورقۇپ كەتمەك: قاتىلنىڭ قولىغا كويزا سېلىندى. ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكى ھەقىقەتەن يوشۇرۇلمىغان ئەسەرمۇ يوق. پۇتلىرى تىترەپ كۆزى چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دېگەنىدى.

كۆزى چۈشمەك ① كۆرمەك، كۆزگە چېلىقماق: سادىق چاتقاللىق ئىچىدىكى يۇلغۇن چېچەكلىرىگە، كەچكى قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرغان زىرىق مۇنچاقلىرىغا نەزەر سېلىپ كېتىۋېتىپ، چاتقاللىق ئارىسىدىكى تار، ئەگرى-دوناي يولدا بىردەم ئۇ ياققا-بىردەم بۇ ياققا ئەگىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئون ياشلاردىكى

بىر بالىغا كۆزى چۈشتى. * باغقا كىردىم سەيلىگە، كۆزۈم چۈشتى لەيلىگە. مېنى دېسەڭ قارا كۆز، كەلگىن بىزنىڭ مەلىگە.
② يارىتىپ قالماق، مەيلى تارتماق: بىر كۈنلىرى ئاتىمىز پەرىدۈن ئاكىنىڭ ئاپامغا كۆزى چۈشۈپ قېلىپتۇ. شۇ چاغدا مەن ئاپامنىڭ قورسىقىدا قالغانىكەنمەن. * ئۆيگە كەلگەن چاغدىلا، تۆت قىزنىڭ ئىچىدە شۇ قىزغا كۆزۈم چۈشكەن.

كۆزىدە بولماق كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرماق، كۆز ئالدىدا بولماق: پادىشاھنىڭ كۆزىدە بولغۇچە، كۆڭلىدە بول (ماقال).

كۆزى دۈمبىسىگە ئۆتۈپ قالماق كۆرمەي قالماق، بايقىماي قالماق: ئوھۇ، بالىلارنىڭ چوڭ بولۇپ قالغىنىنى كۆرمەي، كۆزۈم دۈمبەمگە ئۆتۈپ قېلىپتىمۇ.

كۆزىدىن ئوت چاقنىماق قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق: شەمشى قارىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.

كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتمەك قاتتىق ھەستىنى قوزغىماق، كۆرەلمەسلىكنى پەيدا قىلماق: ئەندى ئۇ بۇ گۈزەل قىزنى يېنىدا ئېلىپ يۈرۈپ، باشقا ئەمەلدارلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتىشنى ئويلىغاندا، خۇشاللىقى چېكىگە يەتتى.

كۆزىدىن ياش قۇرىماسلىق دائىم يىغلاپ يۈرمەك: مانا بۇ يەردە تۇرۇۋاتقىنىمغا ئىككى ئايدىن ئاشتى، كۆزۈمدىن ياش قۇرۇمىدى، قۇلىقىمدىن تىل-ھاقارەت، بېشىمدىن تاياق كەتمىدى.

كۆز ئىچكى بېسىمى <فىزئول> كۆز ئالمىسىدىكى جىسىم تەسۋىرلىرىنىڭ كۆز ئالمىسى دىۋارىغا چۈشۈرگەن بېسىمى.

كۆزى سەندە دىققەت-ئېتىبارى سەندە، نەزەر-دىققىتى سەندە: بارچە ئەلنىڭ كۆزى سەندە تىل تۇمارىڭ مەن بولاي، سەيدىخان چۆللەردە ھەمراھىڭ بولاي.

كۆزى قاراڭغۇلاشماق ← **كۆزگە قاراڭغۇلۇق تىقىلماق**: ئۇنىڭ بېشى ئايلىنىپ كۆزى قاراڭغۇلاشتى. * ئۇ شۇ چاغدىكى پاجىئەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە، كۆزى قاراڭغۇلىشاتتى.

كۆزى قورقماق بىرەر ئىشنى قىلىشقا كۆزى يەتمەسلىك، ئىشىنەلمەسلىك، ئىشەنچ تۇرغۇزالماسلىق: كۆز قورقاق، قول باتۇر (ماقال). * بۇ ئىشنىڭغۇ قىلغۇم بار، لېكىن سەل كۆزۈم قورقۇۋاتىدۇ.

كۆزى قىزارماق بىرەر نەرسىنى كۆرۈپ شۇ نەرسىگە ئېرىشكۈسى كېلىپ كەتمەك، نەپسى تاقىلدىماق: قىز راسا ۋايىغا يەتكەندە، شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھنىڭ كۆزى قىزىرىپ، قىزنى ئوردىغا ئەكىتىپتۇ. * ئالتۇننى كۆرۈپ داۋۇتنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ ۋە «مەنمۇ شۇنداق قىلسام بولمامدۇ» دەپ ئويلاپتۇ.

كۆزى قىيماسلىق رايى بارماسلىق، خالىماسلىق، كۆڭلى ئۇنىماسلىق: قىزنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغان شاھزادە ئۆزىنى قانداقتۇر بىر ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندەك ھېس قىلىپ، كۆزى قىيمىغان ھالدا بۇ چىمەنزارلىق مەھەللىدىن ئايرىلدى. * مەن ئايرىلىشقا كۆزۈم قىيمىغان ھالدا ماشىنىغا چىقتىم.

كۆزى كۆرمەس، قۇلىقى ئاڭلىماس بولۇۋالماق بەخىرامان، ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرمەك.

كۆزى كىچىك پىخسىق، بېخىل؛ ئىچى تار: سىزنىڭمۇ كۆزىڭىز كىچىك ئىكەن. بۇ كەمدە توي قىلىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ياشلارنىڭ كەچلىك ئولتۇرۇشىغا قوي سويۇۋاتسا، مەنزە تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇلنىڭ تويىدەك

تويى قىلامدىكەنمەن؟ * سىېنىڭ قېيىن ئاتاڭ بەك كۆزى كىچىك ئادەم ئىكەن.

كۆزىگە ئاي كۆرۈنمەك چىرايلىق، گۈزەل كۆرۈنمەك: ھەركىمنىڭ ئۆزىگە ئاي كۆرۈنەر كۆزىگە (ماقال).

كۆزىگە باقماق ← كۆزىگە قارىماق.

كۆزىگە تەلمۈرمەك ئۈمىد بىلەن قارىماق: ئەركىن ئۆي ئىچىدە ئۇ ياقتىن بۇ ياققا ماڭماقتا ئىدى. ئايتۇرسۇن ئەركىننىڭ كۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

كۆزىگە توپا چاچماق ← كۆز بويىماق: چېچەنلىكتە تۈلكىدىن كەم تۇرمايدىغان بۇ مېھماننىڭ كۆزىگە توپا چېچىپ، ئالداپ كېتەلىگەنلىكىگە ئىچىدە تەمەننا پەيدا قىلغان ئابلىز قارى يوشۇرۇن ئىشىنىڭ ئاللىقاچان ئاشكارا بولۇپ بولغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيۋاتاتتى.

كۆزىگە توپا ئۇرماق ← كۆز بويىماق.

كۆزىگە تور باغلىماق ھاكاۋۇرلىشىپ، كىشىنى تونۇمايدىغان بولۇپ قالماق: ئۇستام نېمىدەپ يۈرىلا، كۆزلىرىگە تور باغلاپ قالدىمۇ نېمە؟

كۆزىگە تىقماق كۆز ئالدىغا ئەكىلىپ كۆرسىتىپ قويماق.

كۆزىگە تىكىلمەك كۆزىگە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرماق: كېيىن تۇرغان ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسىز كۆزىدىن مىسكىنلىك، بىچارىلىك چىقىپ تۇراتتى.

كۆزىگە قادالماق كۆزىگە تىكىلىپ قارىماق: — قىلغان گەپلىرىڭ راستمۇ؟ — مەن ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ سورىدىم.

كۆزىگە قارىماق ① بىراۋنىڭ رايىغا، خۇي-پەيلىگە، مىجەزىگە باقماق: — ھەرنېمە بولسا باشلىق دېگەننىڭ كۆزىگە قاراپ ئىش قىلغان ياخشى، — دېدى ئالىم ئەسقەرنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ. * ئۆيدە ئۆگەي ئانىنىڭ كۆزىگە قاراپ يۈرىكى زېدە بولۇپ كەتكەن سالامەت ئۈچۈن، بۇ تۇرمۇش غەلىتە، يات تۇيۇلاتتى. ② ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق: كۆزۈڭگە قاراپ ماڭ بالام. * كۆزۈڭگە قاراپ ھەيدە. ③ بىرەر نەرسىنى قولدىن چىقىرىشقا قىيماسلىق: پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ ئاخىر ئۆيدىن قۇرۇق قالدى.

كۆزىگە قارىيالماي قالماق خىجالەتچىلىكتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراشقا پېتىنالماي قالماق: مەن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ ئۇنىڭ كۆزىگە قارىيالماي قالدىم.

كۆزىگە قان تولماق قاتتىق ئاچچىقتىن كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەي قالماق: ئۇنىڭ كۆزىگە قان تولۇپ، قارشىلىق ئىستىكى قوزغالدى.

كۆزىگە قۇم تىقماق ← كۆز بويىماق.

كۆزىگە كىرىۋالماق كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەي، بىزەڭلىك قىلىپ تۇرۇۋالماق، چاپلىشىۋالماق: — ئانا، تولا گەپ سوراپ مېھماننىڭ كۆزىگە كىرىۋالماي، ئاۋۋال بىزگە چاي بەرسەڭچۇ، — دېدى ئامانقۇل.

كۆزىگە گۈل كۆرۈنمەك ← كۆزىگە ئاي كۆرۈنمەك: يېزىدىكى ئۆرۈلۈپ كېتەي دەپ قالغان ئۆيى ئۇنىڭ كۆزىگە گۈل كۆرۈنۈپ كەتتى.

كۆزىگە ماي تولماق ← كۆزىگە ياغ تولماق: ئازغىنا ماختاشنى ئاڭلاپ ئاغمىخانىدەك گىدىيىپ، كۆزلىرىگە ماي تولۇپ دوستۇمغا مۇشت ئاتقان ئەمەس.

كۆزىگە ماي تولماق دىئال. ھاللىنىپ قالماق.

كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەسلىك قاتتىق جىددىيلىشىش ۋە ياكى باشقا سەۋەبتىن ئۆزىنىڭ نېمە قىلىپ، نېمە قويغىنىنى بىلمەي قالماق: بۇ چاغدا نادەمنىڭ كۆزىگە-

ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالدى.

كۆزگە ئۇيقۇ كەلمەسلىك مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇخلىيالماسلىق: مەن شۇ كۈنلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، خۇشلۇقۇمدىن كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ.

كۆزگە ئىسسىق كۆرۈنمەك ① يېقىملىق، مۇلايىم كۆرۈنمەك: مەن دۇكانغا شاگىرت بولۇپ كىرگەندىن كېيىن، ئايىغىمنىڭ يېنىكلىكى، تىلىمنىڭ يۇمشاقلىقىدىن خوجايىنىمنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالدىم. ② تونۇشتەك بىلىنمەك: كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنىسىز، سىزنى بىر يەردە كۆردۈمغۇ دەيمەن.

كۆزگە ئىللىق كۆرۈنمەك ← **كۆزگە ئىسسىق كۆرۈنمەك**: نېمىشقا شۇنداقلىقىنى بىلمەيمەن، بويىغا يەتكەن قىزى بار ئۆيلەر كۆزۈمگە ئىللىق كۆرۈنۈپ، باشقا ئۆيلەرگە قارىغاندا، تىل بىلەن چۈشەندۈرۈپ بولمايدىغان ئاجايىپ بىر سېھىرلىك دۇنيادەك بىلىنەتتى.

كۆزگە ياش ئالماق كۆزىدىن ياش چىقارماق؛ ئۈنسىز يىغلىماق: بەختىخان ئادىل مۇئەللىمنىڭ ئوغلى ئالىم ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ كۆزىگە ياش ئالدى. * — دادام رەھمىتى ئۆزلىرىنىڭ «قىزىمنى ئوغۇللىرىغا بېرىمەن» دېگەن سەممىي سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ، كۆزىگە ياش ئېلىپ، قىزلىرىنىڭ كەلگۈسى تويلۇقى ئۈچۈن يەنە ئۆز بىساتىدىن 30 مىڭ دىنار ئالتۇن بەرگەنىدى، — دەپتۇ يىگىت.

كۆزگە ياش كەلمەك كۆزگە ياش پەيدا بولماق، يىغا تۇتماق: پېشايۋاندا ئولتۇرسام، چىن تەخسىدە ئاش كەلدى، سەن يارىمنى ئەسلىسەم، قارا كۆزۈمگە ياش كەلدى.

كۆزگە ياغ تولماق تەككەببۇرلىشىپ، كىشى تونۇماس بولۇپ قالماق: قاراڭ ئۇكام، مېنى شۇنداقلا تونۇماس بولۇپ قالغىنىنى-ھە؟ راستىنلا ئادەمنىڭ مەرتىۋىسى ئۆسكەندە كۆزگە ياغ تولۇپ كېتەمدىكىن؟

كۆزگە ياغاچ تىقماق يوق قىلماق، يوقاتماق، بۇزۇپ چاچماق: ئىش-ئوقەتنىڭ يوقىدا قاراپ تۇرۇپ بىرمۇنچە پۇلنىڭ كۆزگە ياغاچ تىقماي دەپ، ئىسمائىل ساتىراشنىڭكىگە باردىم. * ئۆتكەندىكى سويۇش ئاتلىرىدىن قالدۇرۇپ قويغىنىم ياخشى بولغانىكەن، بولمىسا، نۇرغۇن پايدىنىڭ كۆزگە ياغاچ تىققان بولاتتىم-دە.

كۆزى نۇرلانماق ئۈمىد پەيدا بولماق، ئۈمىدلەنمەك: نۇر پەيدا بولماق: بوۋاي سۆزلەۋېتىپ، ساقاللىرىنى قولى بىلەن تاراپ قويدى، ئۇ خۇشال بىر ھېسسىياتتا ئىدى، كۆزلىرى نۇرلىنىپ يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى ۋە ئىختىيارسىز سابىرنىڭ قولىنى تۇتتى.

كۆزىنى ئاچماق ئاق-قارىنى تونۇماق ياكى تونۇتماق؛ نەزەر دائىرىسى، چۈشەنچىسىنى كېڭەيتمەك: — سىلى قايسى كۈنى مەسلىھەت بەرگەندىن كېيىن، مەن كۆزۈمنى ئاچتىم. ئېيتقانلىرى ھەممىسى راست، — دېدى قۇربان ئاقساقال. * مەكتەپ ھاياتى ھېلىمنىڭ كۆزىنى ئاچتى.

كۆزىنى ئالالماسلىق قاراپلا قالماق، ئۇزاق تىكىلمەك: ئەكبەر قىزنىڭ چىرايلىق يۈزىدىن كۆزىنى ئالالمىدى-دە، قىلارغا گەپ تاپالماي: — دادىڭىز قېنى، — دەپ سورىدى. * — ئاداش، ھۈنىرىڭنى كۆرسەتسەڭچۇ ئاداش، — دېدى نادىم پوتەيدىن كۆزىنى ئالماي.

كۆزىنى ئالماق قاراۋاتقان يېرىدىن باشقا بىر يەرگە قارىماق، كۆزىنى يۆتكىمەك: ئانا دەريادىن كۆزىنى ئېلىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى. * سادىق يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان قىزدىن كۆزىنى ئېلىپ، بىر خىل خۇرسىنىش بىلەن جۇمەگە قارىدى.

كۆزىنى بىلمەك ← تىلىنى بىلمەك: ئۇ ماشىنىنىڭ كۆزىنى بىلىدۇ.

كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرماق ① تەلمۈرمەك: ئۇ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنىڭغا بەرمەي يېگىلى بولسۇن. ② گۆشىيىپ، بىزىرىپ قارىماق: چاۋا يېگەن مۈشۈكتەك كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرىدىغان نىجاتمۇ بىر بۇلۇڭغا كىرىۋالدى. – * قىلغۇلۇقنى قىلىۋېلىپ، نېمە كۆزۈڭنى پارقىرىتىپ تۇرىسەن؟

كۆزىنى تاپماق ئىشلەش ئۇسۇلىنى، يوللىرىنى، قانۇنىيىتىنى، سىرىنى تاپماق: ھەممە گەپ بىر ئىشنى قىلماسلىقتىن، قىلغاندىن كېيىن، قانداق بولمىسۇن كۆزىنى تاپىدىغان ئىش.

كۆزىنى چاپاق باسماق ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلمەي قالماق؛ ھاكاۋۇرلىشىپ كىشىنى كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالماق: بورىچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال). *كۆزۈڭنى چاپاق بېسىپ قالدىمۇ، بىزنى تونۇماس بولۇپ قېلىپسەنغۇ؟

كۆزىنى چەكچەيتمەك خاپىلىق، نارازىلىق تۈپەيلىدىن كۆزىنى يوغان ئېچىپ قارىماق: – نېمە؟ – نەبى يۇمۇق كۆزلىرىنى چەكچەيتتى، – ئارانلا بەش كويمۇ؟ * كۆزۈڭنى چەكچەيتمەي گەپ قىل، باسىت.

كۆزىنى چوقۇلماق ← كۆزىنى چوقۇماق: بۇ ئوغرىلارنىڭ باشلىقلىرى ئۇزۇنغا قالماي بىر-بىرىنىڭ كۆزىنى چوقۇلايدىغاندەك تۇرىدۇ.

كۆزىنى چوقۇماق قەست قىلماق، زىيانكەشلىك قىلماق: – بەلكىم دۆلەت قۇشى سۈرىتىدە نىقابلانغان قۇزغۇنمىكىن دەيمەن، قونۇۋالغاندىن كېيىن كۆزۈمنى چوقۇيدىغانلىقىنى تۇيۇپ تۇرۇۋېتىمەن، – دېدى سۈپۈرگىشاخۇن.

كۆزىنى قاچۇرماق قارىيالماي قالماق، باشقا يەرگە قارىۋالماق: يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى مەيىنسە ئابلانى كۆرگەن ھامان قىزىرىپ كېتىدىغان، يەر ئاستىدىن قارايدىغان، ئابلا قارىسا كۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالدى. * ئۇلار يالغۇز يەردە ئۇچرىشىپ قالسىمۇ، بىر-بىرىدىن كۆزىنى قاچۇرۇشاتتى.

كۆزىنى قىيامەتنىڭ مۈشۈكىدەك يۇماق ھېچنېمە بىلمىگەن، ھېچنېمە ئۇقمىغان قىياپەتتە بولۇۋالماق: پۈتۈن ئۆمرىنى مەكتەپكە بېغىشلىغان ئاق كۆڭۈل بوغالتىرنىڭ ناھەق جازالانغانلىقىنى ئويلىغىنىمدا، مۇنۇ بېشىنى چاڭگاللاپ، كۆزىنى قىيامەتنىڭ مۈشۈكىدەك يۇمۇپ ئولتۇرغان مۇدىرغا ئاچچىقىم كېلىشكە باشلىدى.

كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقارماق ئاچچىق بىلەن ئالايماق: ئۇ كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، ئالاق-جالاق قارىغىنىچە ئەتراپقا سەپسالدى. * – نېمە ئاش-ئوزۇق؟ – دېدى باشلىق كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ تۇرۇپ، – ئاچ قورساق بولساڭ كەتمەننى بەكرەك چاپ، ئىشقا سەھەر چىقىپ، كەچ قايت، مانا بۇ ئاش-ئوزۇق ھەل قىلىشنىڭ چارىسى.

كۆزىنىڭ سۈيىنى تېمىتماق ← كۆزىنىڭ يۇندىسىنى چىقارماق: كۆزۈڭنىڭ سۈيىنى تېمىتماي گېپىڭنى قىلە.

كۆزىنىڭ سۈيىنى ئېقىتماق ← كۆزىنىڭ يۇندىسىنى چىقارماق.

كۆزىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالماق ← كۆزىگە كىرىۋالماق: نېمە دېيىشىم كېرەك؟ بۇ قىز خۇددى ئېلىشى باردەكلا كۆزۈمنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىغۇ؟

كۆزىنىڭ ئوچۇقلۇقىدا ← كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا.

كۆزىنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا ← كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا.

كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا ھايات ۋاقتىدا، تىرىك چاغدا: ئوغلۇم بىز قېرىدۇق، پۈتىمىز گۆرگە

ساڭگىلىدى. كۆزنىڭ ئوچۇقىدا سېنى ئۆيلەپ قويساق دەۋاتىمىز. * مانا بۇلارنى بىرمۇبىر يېزىۋالغان، ئەڭ ئاخىرىسىغا: « كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا بايلىقىمنى بىرمۇبىر ئۆندۈرۈۋالىمەن! » دەپ يېزىپ قويغان.

كۆزنىڭ ئىچىگە قارىماق بىر خىل شەھۋانىي ھەۋەس بىلەن تىكىلمەك: ئەر خەق دېگەننىڭ قاندىقىغا چىراي ئاچساڭ، ئادەمنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارايدىكەن.

كۆزنىڭ يۇندىسىنى چىقارماق يىغلىماق، ياش تۆكمەك: قاچانغىچە كۆزۈڭنىڭ يۇندىسىنى چىقىرىپ، ۋاقتىنى ئۆتكۈزىسەن؟

كۆزىنى مۆلدۈرلەتمەك كۆزىنى مۆلدۈرلىتىپ قارىماق: بىراق بۇ مەندىن قەرزنى سۈيلەۋاتقاندەك قەتئىيلىك بىلەن كۆزىنى مۆلدۈرلىتىپ ئولتۇرسا، ئۇنىڭغا نېمىمۇ دېيەلەيتتىم؟

كۆزىنى نەملىمەك كۆزىگە ياش ئالماق، يىغلىماق: ئانا كۆزلىرىنى نەملەپ، سۆزىنى داۋام قىلاتتى.

كۆزىنى ئويناتماق شوخلۇق بىلەن كۆزىنى ئۇ يان-بۇ يان ھەرىكەتلەندۈرمەك: — بىلىشنىغۇ بىلىسەن، — دېدى گۈزەلئاي شوخلۇق بىلەن كۆزىنى ئوينىتىپ، — گۈلسۈمخان ئاچام ساڭا سالام ئېيتتى.

كۆزىنى ئېچىپ قويماق سەگەكلەشتۈرۈپ، ھوشيارلىقىنى ئاشۇرۇپ قويماق: بۇ نۆۋەتلىك ئۆگىنىش كۆزۈمنى ئېچىپ قويدى. * مانا شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئېسىگە كىمنىڭدۇر بىرىنىڭ « يېڭى مەكتەپ بالىلارنىڭ كۆزىنى ئېچىپ قويىدىكەن » دېگەن سۆزى كىردى.

كۆزىنى يوشۇرماق ← كۆزىنى قاچۇرماق: قىز مۇزەپپەرنىڭ قارىشىدىن ئۇيالدىمۇ ياكى خىجىل بولدىمۇ، مۇلايىملىق بىلەن بېشىنى پەسكە ئەگدى، كۆزلىرىنى يوشۇردى.

كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ دەۋەرمەك قارىسىغا گەپ قىلماق، ئاغزىغا كەلگەننى دېمەك: كۆزۈڭنى يۇمۇۋېلىپ دەۋەرسەڭ بولمايدۇ، ئوغۇل بالا دېگەن قىلغان گېپىگە ئۆزى مەسئۇل بولۇشى كېرەك.

كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ گەپ قىلماق ← كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ دەۋەرمەك: سەممىي كىشىلەر راست گەپ قىلىدۇ، كۆزىنى يۇمۇۋېلىپلا گەپ قىلمايدۇ.

كۆزى ئوچۇق قارىغۇ خەت ساۋادى يوق، ئوقۇمىغان، ساۋاتسىز: — بالىلارمۇ بىزگە ئوخشاش كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالمىسا بولاتتى، سەن بولساڭمۇ شۇلارنى يىغىپ ئوقۇتۇپ تۇرغىن، — دېدى. * مەن ئوغلۇم ئەنۋەرجاننىڭمۇ ماڭا ئوخشاش كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئوقۇتتۇم.

كۆزى ئوچۇق كەتمەك ① ئارماندا ئۆلۈپ كەتمەك: ئۇنىڭ ئانىسى رەھمەتلىكمۇ مۇرادىغا يېتەلمەي، ئالەمدىن كۆزى ئوچۇق كەتتى. ② ئورۇنسىز، بىھۇدە ئىسراپ قىلماق، بىكارغا كەتمەك: 20 سومنىڭ كۆزى ئوچۇق كەتتى. * بايتال قاراپ تۇرۇپلا كۆزى ئوچۇق كېتەمدۇ، بىرنەرسە دېمەمسەن.

كۆزى ئۇيقۇغا بارماق مۈگدىمەك، ئەمدىلا ئۇخلاشقا باشلىماق: ئەمدى كۆزۈم ئۇيقۇغا بېرىپتىكەن، سەن ۋارقىرىغىلى تۇردۇڭمۇ؟!

كۆزى ئۇيقۇغا كەتمەك ئۇخلاپ قالماق: بۈگۈن سۈبھى يورۇغان ۋاقتىدا غەپلەت بېسىپ، كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

كۆزى ئۆتكۈر ياخشى-يامانىنى كۆرۈپلا پەرق ئېتەلەيدىغان: ئۇنىڭ كۆزى ئۆتكۈر، خېلى ئىشلارنى دەرھال كۆرۈۋالالايدۇ.

كۆزى ئېچىلماق ئاق-قارىنى، ياخشى - يامانىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولماق:

نەۋقىران چېغىڭدا يۇرت ئارىلىساڭ كۆزۈڭ ئېچىلىدۇ.

كۆزى ئېقىپ كەتكۈر «قارىغۇ بولۇپ كەتكىن ئىلاھىم» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى: ساياھەت، سەيلە، تاڭ ئاتقۇچە دېيىشۋاتىدۇ، ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق دېيىشىدۇ تېخى، كۆزى ئېقىپ كەتكۈرلەر.

كۆزى ئىتتىك دەرھال كۆز سالىدىغان، تېز كۆرۈۋالىدىغان: بىرىنچى قىزنىڭ كۆزى تولىمۇ ئىتتىك ئىدى.

كۆزى ئىلىنماق ← **كۆزى ئۇيقۇغا بارماق**: — ھېچنېمە... ئۆزۈمچىلا... — دېدى جامالىدىن دۇدۇقلاپ ۋە كۇلۇمسىرەشكە تىرىشتى، — كۆزۈم ئىلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ، چۈشەكىدىمغۇ دەيمەن. * نائىلاج توختىدى قۇرلاردا قەلەم، بىرىلدىم يېڭى بىر ئوتلۇق تۈيغۇغا. كېتىپ قاپتىمەن، كۆزلىرىم ئىلىنىپ شىرىن ئۇيقۇغا.

كۆزى يورۇماق تۇغماق، بوشانماق، يەڭگىمەك: مەلىكىنىڭ بويىدا قالغانىكەن. ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە كۆزى يورۇپ بىر ئوغۇل تۇغۇپتىكى، ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار ئىكەن.

كۆز ياشلىماق يىغلىماق، ياش تۆكمەك: سىلەردىن خۇرسەن بولساق، خەزىنىنىڭ مېلىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، بىزنى پادىشاھقا تۇتۇپ بېرىشمىسىلە. خوتۇن-بالىلىرىمىزنىڭ كۆزىنى ياشلىمىسىلا. * سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، بۇ ۋاقىتتا ئۇلار ھەرگىز كۆزلىرىنى ياشلاپ يىغان چەكمىسۇن. ئەگەر زالىم شاھ گۇمانلىنىپ قالسا ئۇلارغا زىيان يېتىدۇ.

كۆزى يامان «بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزىدە قانداقتۇر بىر خىل سېھىر بار، ئۇ قارىغان نەرسىلەرگە زىيان-زەخمەت يېتىدۇ» دەيدىغان بىر خىل خۇراپىي چۈشەنچە: نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۆخەنچىنىڭ سۆزى يامان (ماقال).

كۆز يەتكۈسىز چەكسىز كەتكەن، بىپايان: كۆز يەتكۈسىز دالىنىڭ ھەممە يېرى ئالتۇندەك چاقناپ تۇراتتى. * تەلئەتنىڭ ھېكايىسىدىن كېيىن، ئالدىمدا گويا كۆز يەتكۈسىز چوڭقۇردەك ئېغىر سىناق پەيدا بولدى.

كۆز يەتمەس يىراق، كۆز يەتكۈسىز: يارىم كەتتى يىراققا، قارىسام كۆزۈم يەتمەس. مېنى قويدى يىراققا، قىچقارسام ئۈنۈم يەتمەس.

كۆز يەتمەك ئىشەنچ قىلماق، ئىشەنمەك: مېنىڭ بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىشقا كۆزۈم يېتىدۇ. * بۇ ئىشنىڭ ھەل بولۇشىغا كۆزۈم يېتىدۇ.

كۆز يورۇغاندا تاڭ ئاتقاندا، سەھەردە: — ئەتە كۆز يورۇغاندىلا سەپەرگە چىقىمىز، بالدۇر ئۇخلاڭلار، — دېدى كارۋان بېشى يىگىتلەرگە.

كۆز يورۇقىدا كەچ كىرگۈچە، قاراڭغۇ چۈشكۈچە: ئۇلار كۆز يورۇقىدا ئاتنى جايلاپ قويۇپ، بالدۇرلا يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى.

كۆز يۇمماق ① ئۇخلىماق: ئاتا-بالا ئىككىسى پاراڭ سېلىشىپ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئازراق كۆز يۇمۇشتى. ② كۆچمە. ھېچنېمە بىلمەس بولۇۋالماق؛ رەت قىلماق: — سىزنىڭ دېھقانلارنى سەھرالىق دېگىنىڭىز ھەقىقەتكە كۆز يۇمغانلىق بولىدۇ، — دېدى لوتپۇللا. * سىز رېئاللىققا كۆز يۇمالمايسىز. ③ كۆچمە. ئۆلمەك، ۋاپات بولماق: ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، بوۋاي كۆز يۇمۇپتۇ. * ئامانقۇل تۆمۈر خەلپىگە قاراپ: — رازى بول ئاكا، — دېدى-دە، كۆز يۇمدى.

كۆز يۇمۇچلاپ قويماق مەلۇم مەقسەت، مەلۇم مۇددىئادا كۆزىنى يۇمۇپ قويماق،

كۆز قىسماق: بوۋاي ماڭا كۆز يۇمۇچلاپ قويۇپ سوئالنى سورىدى.

كۆز يۇگۈرتمەك تېز، ئىنچىك قاراپ چىقماق، قارىماق: دۆيجاڭ قەغەزگە ئىنچىكلا كۆز يۈگۈرتۈپ، بىرئاز جىددىيلەشتى. * مەترىھىم غەمسىز ئۇخلاۋاتقان باللىرىغا بىر-بىرلەپ كۆز يۈگۈرتتى.

كۆز يېتىم يەر ئاددىي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان، قارىغاندا كۆرۈنىدىغان يەر: ئاپتوبۇس قوزغىلىپ بېكەتتىن چىقتى، ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن كاملىغا قاراپ پۇلاڭلىتىلغان قوللار تاكى كۆز يېتىم يەرگە بارغۇچە توختىمىدى.

كۆز يېشى قۇرۇماسلىق دائىم يىغلاپ يۈرمەك: بىر ئايدىن بېرى كۆز يېشىم قۇرۇمىدى. * ئەمدى ئەلانىڭ كۆزىگە ئىلمىغىنىنى بىلىپ ئازابلانماي تۇراتتىمۇ؟ بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭغاندا يول بويى كۆز يېشىم قۇرۇمىدى.

كۆز يېشى قىلماق يىغلىماق: بالا قەبرىدىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ، ئۇنى ئاستا يۈز-كۆزىگە سۈرتتى ۋە يۈزىنى قەبرىگە يېقىپ كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى.

كۆزەت ئى. قاراش، بېقىش، كۆزىتىش: كۆزەتتە تۇرماق. كۆزەت قىلماق.

كۆزەتتە تۇرماق بىرەر جاينى باقماق، كۆزەتمەك، كۆزەت قىلماق، پوستتا تۇرماق: چوڭ دەرۋازىدا كېچە-كۈندۈز ئىككى ساقچى كۆزەتتە تۇرىدۇ.

كۆزەت قىلماق قارىماق، باقماق، كۆزەتمەك، قاراۋۇللۇق قىلماق: دادام ياز كۈنلىرى باغدا ئىشلەيتتى، قىش كۈنلىرى بولسا كونا بىر كورەك جۇۋىنى كىيىپ ماخودا كۆزەت قىلاتتى.

كۆزەتچى ئى. مەلۇم بىر ئورۇننىڭ ئامانلىقىنى ساقلايدىغان ئادەم؛ قاراۋۇل: هاتەم قايتا هوشىغا كەلگەندە دەريائى قۇلزەمنىڭ كۆزەتچى پەرىلىرى كېلىپ قالدى، هاتەم پەرىلەر رەسمىدە سالام بەردى. * ئىشىك تاقاپ قويۇلدى، ئېهتىيات ئۈچۈن، ئادەتتىكىدەك يار ئۈستىگە كۆزەتچى قويۇلدى.

كۆزەتچىلىك ئى. كۆزەت قىلىش ئىشى، قاراۋۇللۇق: ئۇلار ئاخىر، باشلىقلارنى ئاۋارە قىلماي، پەقەت شەرۇللا بوۋاينىڭ 12 ياشلىق نەۋرىسى گالىنى چاقىرىپ كېلىپ، بۈگۈن كېچە نۆۋەت بىلەن كۆزەتچىلىك قىلىدىغان بولۇشتى.

كۆزەتمەك پ. تەكشۈرمەك، كۆز-قۇلاق بولماق، بايقاپ تۇرماق، كۆزدىن كەچۈرمەك، قارىماق: ۋەزىيەتنى كۆزەتمەك. ئەتراپنى كۆزەتمەك. * يېرىم سائەتتىن بېرى، شامەخسۇت بىلەن هاشىر تەيجى ئوردا راۋىقىنىڭ ئۈستىدە بۇ ئەهۋاللارنى بىر كۆزلۈك ئۇزۇنچاق دۇربۇن بىلەن كۆزىتىپ تۇراتتى.

كۆزەل ئى. لوخو بېلىقىنىڭ بېلەكتەك ۋاقتى.

كۆزەينەك ئى [كۆز+ئەينەك] كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، كۆزنى كۈچلۈك كۈن نۇرى، شامال، قۇم-بوراندىن ئاسراش ئۈچۈن، كۆزگە تاقايدىغان ئەينەك.

كۆزەينەكلىك سۈپ. كۆزەينەك تاقىغان: هويلىغا كۆزەينەكلىك بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

كۆزەينەكلىك يىلان <زوئول> بىر خىل زەهەرلىك يىلان. بويۇن قىسمى ناهايىتى توم، ئۈستىدە بىر جۈپ چۆرىسى ئاق، ئوتتۇرىسى قارامتۇل كەلگەن هالقىسمان ئالىسى بار. ئاچچىقى كېلىپ بېشىنى كۆتۈرگەندە بويىنى كۆپۈپ چوڭىيىدۇ، ئۈستۈنكى هالقىسمان ئالىسى

كۆزەينەككە ئوخشاپ قالىدۇ. زەھەرى كۈچلۈك، كىچىك ھايۋانلارنى يەيدۇ. تروپىك ۋە سۇبتروپىك رايونلارغا تارقالغان، دۆلىتىمىزنىڭ فۇجيەن ۋە گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىرىدە بار.

كۆزسىمان سۈپ. كۆزگە ئوخشايدىغان، كۆز شەكىلدىكى: كۆزسىمان قۇرۇلما.

كۆزسىمان قۇرۇلما <گېئول> بىر قىسىم گىنېيس ۋە ئارىلاشما جىنسلاردا، بەزىدە كۆزسىمان، لىنزىسىمان ياكى يېسىمۇقسىمان بولغان چوڭراق دالا شپاتى كرىستالى، دالا شپاتى ياكى كۋارتسنىڭ قۇراشمىسىنى تارىشسىمان، تۇۋرۇكسىمان مىنېراللار ئوراپ تۇرغانلىقىنى، سىرتقى كۆرۈنۈشى كۆز ئالمىسىغا بەكمۇ ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. شۇڭلاشقا «ئۇ كۆزسىمان قۇرۇلما» دەپ ئاتىلىپ قالغان.

كۆز-قارىن كۆز ۋە قارىن: خەلقىنىڭ كۆز-قارنى يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەككە تويدى.

كۆز-قارنى توق تەمەخور ئەمەس؛ باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە كۆز سالمايدىغان: — بىز ئۇنداق-مۇنداق نەرسىلەرگە ئۆزىمىزنى بۇزىدىغانلاردىن ئەمەس، كۆز-قارنىمىز توق، — دېدىم ئاچچىقىمدا.

كۆز-قۇلاق كۆز ۋە قۇلاق: كۆز-قۇلاق بولماق.

كۆز-قۇلاق بولماق ① ھالىدىن خەۋەر ئالماق، دىققەت قىلماق: — بىز سەپەرگە چىقىدىغان بولۇپ قالدۇق، سىز قوشنا بولغاندىن كېيىن، بالىلىرىمىزغا ئانچە-مۇنچە كۆز-قۇلاق بولۇپ قويارسىز، — دېدى سەلىم ئاكا كۆزىگە ياش ئېلىپ. ② كۆچمە. پايلىماق، پېيىگە چۈشمەك: سېيىت ھاجى ئابدۇراخماننىڭ بۇ يەرگە كەلگەن بىر ئايدىن بېرى ئۆزىگە كۆز-قۇلاق بولۇپ يۈرگەنلىكىنى سەزمىدى.

كۆز-قۇلىقى پىشماق كۆرۈپ، ئاڭلاپ خېلى نەرسىنى بىلىپ قالماق: ئابلا دەسلەپ كۆزى قورقۇپ، قولى تىترەپ، سودا-سېتىقنى يۈرۈشتۈرەلمەي دەسمايىسىنىڭ يېرىمىنى خورىتىپ بولۇپتۇ، لېكىن كۆپنى كۆرۈپ، كۆز-قۇلىقى پىشىپ، باي رەۋەندىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپتۇ.

كۆز-كۆز ← كۆز-كۆز قىلماق.

كۆز-كۆز قىلماق كۆرسىتىپ ماختانماق، داڭلاتماق: قوللىرىدا زىخچە ئالتۇن ۋە تىللانى جىرىڭلىتىپ، ئۆتكەن-كەچكەنلەرگە كۆز-كۆز قىلىپ يۈرۈشكەن بىرمۇنچە مەككار سەرراپلار گىدىيىپ ۋە ھىجىيىپ، تاپان تۇزاقلىرىغا جاي ۋە جان كۆزلەپ باراتتى. * ئەمەت كۇرۇك بۇ قالپاقنى «دورغامنىڭ ھەدىيىسى» دەپ ھەممىگە كۆز-كۆز قىلىپ ماختىنىشقا ئادەتلىنىپ قالغانىدى.

كۆزگۈ ئى. ئادەم ئۆزىنى كۆرىدىغان ئەينەك: — ئۇھ، قىزىم، پەرىنى گۈزەل دەيدىكەن، ئۇمۇ سەنچىلىك گۈزەل بولماس، — ئۇ شىرەدىكى كىچىك كۆزگۈنى ئېلىپ ئىپارگۈلگە بەردى، — مانا، ئۆزۈڭنى كۆرۈپ باق، ئىپارگۈل.

كۆزگۈنەك ئى. دىئال. كۆكنەك.

كۆزلەشمەك «كۆزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشتىن كېيىن ئېتىز يولىدا، قىز ۋە يىگىت خۇشال سۆزلەشتى. ئىزھار قىلىپ يۈرەك سىرىنى، مەقسىتىنى روشەن كۆزلەشتى.

كۆزلەنمەك «كۆزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆزلەنگەن نىشان. كۆزلەنگەن غايە.

كۆزلۈك ① سۈپ. كۆزى بار، كۆز قويۇلغان، كۆز ئورنىتىلغان: ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك. ياقۇت كۆزلۈك ھالقا. * سارايدىكى ئالاھىدە

نەقىش ئويۇپ ئىشلەنگەن 40 تۈۋرۈكنىڭ ھەربىرىگە ۋالىلداپ تۇرغان توققۇز كۆزلۈك نەپىس مىس شامدان ئورنىتىلغانىدى. ② ئى. ماتا توقۇش دۇكىنىدىكى موللاقچىنىڭ ھەرىكىتى ئارقىلىق ئاستىن-ئۈستۈن ئۆرۈشلەرنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرۇپ تۇرىدىغان، ھەربىر كۆزى ئۆرۈشلەرنى دانىمۇدانە ئايرىپ تۇرىدىغان جاھاز.

كۆزلىمەك پ ① بىرەر نەرسە ياكى مەقسەتنى كۆزدە تۇتماق، مۆلچەرلىمەك ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق: سىلەر ئۇلۇغ ئىشنى باشلىغانىدىڭلار، ئەمما ئىتتىپاقىڭلار ياخشى بولماي كېلىپتۇ. مانا ھازىرمۇ شۇنداق قىلىۋاتىسىلەر، مۇنداق قىلساڭلار كۆزلىگەن نىشانغا يېتەلمەيسىلەر. * ھەركۈنى ئاخشىمى ناخشا ئېيتىمەن، شۇ كوچاڭدىن ئەگىپ كېتەلمەي. بىر پەللىنى كۆزلەپ ماڭىمەن، ئاۋارىمەن تېخى يېتەلمەي. ② چەنلىمەك، نىشانغا ئالماق: تورۇسقا ئېسىقلىق تۇرغان ئون چىراغنى كۆزلەپ ئاپپالتىنى ئاتتىم، چىراغ جالاقلاپ يەرگە چۈشتى. * ئۇ بوي-تۇرقى، ئۇستىبېشى شەۋكەتىنىڭكىگە ئوخشايدىغان بىر ئوغۇل بالىنى يىراقتىن كۆردى-دە، قەدەملىرىنى چوڭ-چوڭ ئېلىپ، ئۇنى كۆزلەپ ماڭدى.

كۆزنەك ئى ① <بن> دېرىزىنىڭ ھەربىر كۆزى. ② كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ يىڭنە ئۆتۈشىدىغان تاختىسىمان دېتالى. ③ هارۋا چاقىنىڭ بۆلى ئىچىگە ئورنىتىلىدىغان تۇرۇبا شەكىللىك دېتال. ④ <ماشن> سېيرىلما قازانىنىڭ ئوق بىلەن تېگىشىدىغان قىسمى. ناھايىتى سىلىق كېلىدۇ. ئادەتتە تۈچ، مىس، سۈركىلىشنى ئازايتىدىغان بابىت بىرىكمىسى قاتارلىق سۈركىلىشكە چىداملىق ماتېرىياللاردىن ياسىلىدۇ. ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا، ياغاچ، سۇلياۋ ياكى رېزىنكىدىن ياسىلىمۇ بولىدۇ.

كۆزنىتىش «كۆزەتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: كۆزنىتىش پەشتىقى، كۆزنىتىش پونكىتى.

كۆزنىتىش پەشتىقى <بن> يىراقنى كۆزنىتىش ئۈچۈن ياسالغان قۇرۇلما.

كۆزنىتىش پونكىتى <ھەرب> ئارمىيە ئۇرۇش قىلغانىدا جەڭ مەيدانىنى كۆزنىتىدىغان ئورۇن. ئادەتتە يوشۇرۇن ھەم كۆزنىتىشكە قولايلىق جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

كۆزنىتىش چىرىغى <ھەرب> يىراق ئارىلىقتىكى نىشاننى ئىزدەش ۋە يورۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان چىراغ. ھەربىي ئىشلار جەھەتتە ئاسماندىن ھاۋا بوشلۇقىدىكى، يەر ئۈستىدىكى ۋە سۇدىكى نىشانلارنى ئىزدەش ۋە يورۇتۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كۆزنىتىش قۇدۇقى <سۇ> يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى، تېمپېراتۇرىسى ۋە خىمىيىلىك تەركىبى قاتارلىقلارنى كۆزنىتىدىغان بۇرغىلاش قۇدۇقى. بۇ خىل قۇدۇق ئارقىلىق كۆزنىتىلگەن ماتېرىياللاردىن سۇلۇق قاتلامنىڭ سۇ ئۆتكۈزۈش كوئېففىتسېنتى ۋە تەسىر قىلىش رادىئۇسى قاتارلىقلارنى ھېسابلاپ چىققىلى بولىدۇ.

كۆسەك ئى. دىئال. كېۋەزنىڭ مايسا دەۋرىدىن غوزا تۇتۇش دەۋرىگىچە بولغان ۋاقتى.

كۆسەي ئى ① تونۇرنىڭ ئوتىنى يىغىدىغان ۋە ئوت چۇخچىلايدىغان ئۇزۇن ياغاچ ۋە شۇنىڭ رولىنى ئوينايدىغان نەرسە: كۆسەي ئۇزۇن بولسا، قول كۆيمەس (ماقال). * كۆسەيىنى ئۇزۇن قىل، گەپنى قىسقا (قىل) (ماقال). ② كۆچمە. جان ت. مىللىتىنىڭ كەلىشىپ ئېيتىلىشى: — قېرىلارنىڭ

ئېيتىشچە، نەچچە زامانلاردىن بۇيان ۋاڭ-غو-
جىلار مۇشۇ «كۆسەي» بىلەن ئەلنى
قورقۇتۇپ، بويىنىمىزغا مىنىپ كەلگەن. *
شۇ قارا كۆسەي بىزدە بولمىغانلىقتىن، بەگ
هۆركىرەپ يۇرتقا پاتماي كەتتى.

كۆشەتمەك «كۆشمەك» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر كۆشەيدىغان
ماللارنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتسە، ئېغىزىغا
كۆشەك سېلىپ كۆشەتسە، قورساق كۆپۈكى
ياندۇ.

كۆشەشمەك «كۆشمەك» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆگىلەر چۆپلۈكتە ياتار
كۆشىشىپ، سۇ ئىچىپ قېنىشار قويلار بۇلاقتىن.
يايلاقنى بۆشۈكتەك تەۋرىتىپ لەرزان، چۇپان
قىز ناخشىسى ياڭرار ئۇزاقتىن.

كۆشەك ئى ① هايۋانلارنىڭ بىرنەرسىنى
يەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بېشىغا كىيدۈ-
رۈپ قويىدىغان تور. ② كۆشەيدىغان
هايۋانلارنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەندە
كۆپۈكنى ياندۇرۇش ئۈچۈن ئاغزىغا توغرا
سالىدىغان ياغاچ. ③ كۆشەيدىغان
هايۋانلارنىڭ قوۋۇزى.

كۆشۈك ئى. چىغ ۋە كۆلدىن تور شەكلى-
دە توقۇلىدىغان تاغار: باينىڭ كۆشۈكىدە
سۇ توختار (ماقال). * شۇ چاغدا كۆشۈكتە
سامان كۆتۈرۈپ چىقىپ كېلىۋاتقان تۇرسۇن
ئېتىلىپ كېلىپ، سېمىز قىزنى تۇتۇۋالدى.

كۆشۈك هارۋا لەڭگازىسىنى سىم ۋە
تاللاردىن كۆشۈككە ئوخشاش توقۇغان
هارۋا: ئۇ ئوڭقول سەردارغا قىلىچ ئۇرۇپ،
ئۇنى ئاتتىن تىك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى،
باشقىلىرى كۆشۈك هارۋىنى تاشلاپ بەدەر
قاچتى.

كۆشۈكى بىر تىيىن ناهايىتى ئەرزان،
قىممىتى يوق، ئەرزىمەس: ئەجەب ۋاي
دەپ كەتتىڭا، ئۇنداق نېمىلەرنىڭ كۆشۈكى
بىر تىيىن.

كۆشۈكى ئىككى پۇل ← **كۆشۈكى
بىر تىيىن.**

كۆشۈكلۈك سۈپ. كۆشۈكى بار، كۆشۈك
ئارتقان: ئۇزاق ساقلاشقىمۇ توغرا كەلمىدى،
كوزا-قاچا قاچىلانغان يەتتە-سەككىز كۆشۈكلۈك
ئېشەكلەرنى ئالدىغا سالغان ئۈچ-تۆت ئادەم
كۆرۈندى.

كۆشۈگە ئى ① كارىۋاتقا تارتىلىدىغان
پەردە، چىمىلدىق: يىغلىما قىز، يىغلىما،
تويۇڭ بولدى، ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە ئۆيۈڭ
بولدى. ② ئەتلەس توقۇشتا موكىنىڭ
دۈكان ئورنىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكى
ئۈچۈن تارتىلغان رەخت.

كۆشگۈچىلەر ئى <زوئول> جۈپ تۇياقلىقلار
ئىچىدىكى بەزى هايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ.
بۇ خىل هايۋانلارنىڭ ئاشقازىنى چوڭ
قېرىن، ئۆپكە ئاغزى، توققۇزتونلۇق ۋە
شىردانىدىن ئىبارەت تۆتكە بۆلۈنىدۇ.
ئوزۇق يۇتۇلغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن
چوڭ قېرىنغا، ئاندىن ئۆپكە ئاغزىغا
ئۆتىدۇ، ئۇندىن كېيىن قايتا ئېغىزغا
قايتۇرۇلۇپ يۇمشىتىلىدۇ، ئاندىن توققۇزتون-
لۇق، شىردانغا ئۆتۈپ هەزىم قىلىنىدۇ.
مەسىلەن، كالا، قوي، بۇغا قاتارلىقلار.
بەزىلىرىنىڭ ئاشقازىنى ئۈچكە بۆلۈنۈپ،
توققۇزتونلۇق بىلەن شىردان بىرلىشىپ
كەتكەن. بۇنىڭغا تۆگە مىسال بولالايدۇ.

كۆشمەك پ. ئوزۇقلىنىپ بولغاندىن كېيىن،
شۇ يېگەن نەرسىسىنى ئوبدان سىڭدۈ-
رۈش ئۈچۈن قايتىدىن ئېغىزىغا ئەكىلىپ
چاينىماق (كۆشۈگۈچى هايۋانلار هەققى-
دە): چاينىماي يېگەن كۆشمەي ئۆلەر
(ماقال). * چېچەن يىگىت يىلاننىڭ كۆشكىنى-
نى بىلەر (ماقال). * ئىشككە قاراپ ماڭدىم.
ئېغىلدىن كالىنىڭ ئېغىر پۇشۇلدىشى ۋە

كۆشىگىنى ئاڭلاندى.

كۆك I ① سۈپ. تىنىق ئاسمان رەڭگىدىكى، قېنىق ھاۋا رەڭ، ماۋى: كۆك ئامفىبول. كۆك قاشتېشى. كۆك كۆز. كۆك ياقۇت. ② ئى. يەر ئۈستىدە گۈمبەز شەكلىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھاۋا قاتلىمى، ئاسمان: كۆكتە ئۇچماق. كۆكتە پەرۋاز قىلماق. كۆككە كۆتۈرۈلمەك. * كۆكتە چولپاندەك يورۇپ، جەۋلان قىلىپ كەل مەرھابا. ھەممىنى شاد ئەيلىبان سەيلان قىلىپ كەل مەرھابا. ③ ئى. يېڭى چىققان، ئۆسۈۋاتقان ئوت-چۆپ: ماللار كۆككە تويدى. * دالا ئىنتايىن ياخشى ئىدى. دەريانىڭ سۈيى تېشىپ، يەرلەر يۇمشاپ، كۆك چىققان چاغ، كاككۇك گۈلى ھەممە يەردە ئېچىلىپ كەتكەن. ④ ئى. كۆكتات (ئاساسەن بېدىنىڭ يۇمران ۋاقتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ): كۆك چۆچۈرىسى. كۆك سامسىسى. ⑤ سۈپ. يېشىل: كۆك تاماكا. كۆك ئامۇت. كۆك ئەمەن. كۆك بانان. ⑥ سۈپ. پىشمىغان، خام (مېۋە-چېۋە، يەل-يېمىش ھەققىدە): كۆك غورا. كۆك سويما. * كۆك غورىنى تولا يەپ چىشىم قاماپ كەتكەندى. ⑦ ئى. سەي-كۆكتاتلارنىڭ يوپۇرمىقى: سەۋزە كۆكى. لوبۇ كۆكى. * پىيازنى كۆكىدىن باغلاپ كارىدور ياكى يەر ئاستى ئۆيىنىڭ تېمىغا ئېسىپ قويسا قىشچە ھېچنېمە بولماي تۇرىدۇ. ⑧ ئى. تاياق زەربىسى ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ قاتتىق تېگىشىدىن بەدەندە قالغان كۆك رەڭلىك ئىز: بەدەنگە كۆك چۈشمەك.

كۆك ئامفىبول <گېئول> بىر خىل مىنېرال، يەنى ئامفىبولنىڭ بىر خىلى. خىمىيىلىك تەركىبى $Na_2Mg_3Al_2(Si_4O_{11})_2(OH)_2$. ئادەتتە رادىئوئاكتىپلىق، تالاسىمان قۇراشما ھالەتلىرىدە، رەڭگى كۆل رەڭگە مايىل كۆك ۋە توق كۆكتىن قارا كۆككىچە كېلىدۇ. ئىز سىزىقى ئاچ كۆك ئارىلاش كۆل رەڭ. ئۇ پەقەت مېتامورفىلىق جىنسلار ئىچىدىكى كۆك تارىشا جىنسلاردا كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

كۆك ئامفىبوللۇق تارىشا جىنس <گېئول> تەركىبىدە كۆك ئامفىبول ياكى لاۋسونىت، قاتتىق قاشتېشى، ئاراگونىت قاتارلىق يۇقىرى بېسىم، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا ئۆزگەرگەن مىنېراللار بولغان رايون دائىرىلىك ئۆزگەرگەن جىنسلارنىڭ ئورتاق نامى.

كۆك ئامۇت <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر خىل سورتى. غولى ئېگىز ۋە ئەگرىرەك ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، قىرى سىدام. مېۋىسىنىڭ ساپاق تەرىپى ۋە تۇمشۇق تەرىپى سوزۇنچاق، ئوتتۇرىسى قورساقلىق كېلىدۇ. پوستى قېلىن، ئەسلىي رەڭگى سارغۇچ يېشىل ياكى ئاچ يېشىل بولىدۇ، ساقلىغاندىن كېيىن سارغىيىدۇ. گۆشى يۇمشاق، سۇلۇق، تەمى چۈچۈمەلرەك، شىرنىلىك كېلىدۇ. 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ پىشىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كۆك ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك ۋە كۆپ شاخلىق، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، ئىككى-ئۈچ قايتىلىنىپ پەيسىمان يېرىلىدۇ، يېرىقچە ياپراقچىلىرى ئۇزۇن تۇخۇمسىمان ياكى كەڭرەك يىپسىمان بولىدۇ. گۈلى يېرىم شار شەكلىدە بولۇپ، باشسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. رەڭگى سېرىق، بەك سېسىق پۇرايدۇ. تىبابەتتە قاننى سوۋۇتۇش، قان توختىتىش، ئىسسىق ئۆتۈشنى قايتۇرۇش رولى بار.

كۆك باستۇرماق يېشىل ئوغۇت زىرائەتلىرى ياكى يىغقان ياۋايى ئوت-چۆپلەر ۋە دەل-دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى ئېتىزغا كۆمۈپ ئوغۇت قىلماق.

كۆك بانان <بوت> ① باناننىڭ بىر خىلى. غولى ئوتتۇرا هال ئۆسىدۇ. مېۋىسىنىڭ ساپاق تەرىپى چوڭ، تۇمشۇقى ئۇچلۇق كېلىدۇ. پوستى قېلىن، رەڭگى ئاقۇچ كۆك، ئاپتاپ تەگكەن تەرىپى سۇس بېغىر رەڭ بولىدۇ. ساقلىغاندا يېشىلغا مايىلراق سارغىيىدۇ. گۆشى يۇمشاق، چۇرۇكرەك، تەمى شېرىن. دەسلەپتە چۈچۈمەل، بىرئاز بانان تەمدە بولىدۇ؛ مەلۇم ۋاقىت ساقلىغاندىن كېيىن، تولۇق بانان تەمگە كىرىدۇ. 9-ئاينىڭ ئاخىرى، 10-ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كۆك بۇيا <بوت> ← **چۈچۈك بۇيا.**

كۆك پاچاق قىلىيورغا <زوئول> قىلىيورغىنىڭ بىر خىلى. پاچىقى كۆك كېلىدۇ.

كۆك پۇرچاق <بوت> ← **سەي پۇرچىقى.**

كۆك تارىشا جىنس <گېئول> ← **كۆك ئامفىبوللۇق تارىشا جىنس.**

كۆك تاشپاختا <گېئول> بىر خىل مىنېرال، ئۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى $Na_2Fe_3^{2+}Fe_2^{3+}(Si_4O_{11})_2(OH)_2$ · ئۇ پىببېكستىنىڭ ئىككىنچى تۈرى بولۇپ، تالاسىمان قۇراشما هالىتىدە كېلىدۇ. كىسلاتا ۋە ئاساسلارغا چىدامىلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە خىمىيىلىك زەھەرلىك ماددىلاردىن مۇداپىئەلىنىش ۋە رادىئوئاكتىپلىق ماددىلار بىلەن بۇلغانغان هاۋانى ساپلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بولىدۇ. ئادەتتە مۇھىم ستراتېگىيىلىك ماددىي ئەشيا ھېسابلىنىدۇ.

كۆك تاشقا مىنمەك دىئال. مۇراد-مەقسىتىگە يەتمەك.

كۆك تاماكا <بوت> تاماكىنىڭ بىر خىلى. يوپۇرمىقى يېشىل، قۇرۇغاندىمۇ يېشىل قۇرۇيدۇ. غول ۋە يوپۇرمىقىدىن تاماكا ياسىلىدۇ.

كۆك تەڭرى <دىن> شامانىستلار كائىناتنى ئۈچ قىسمغا ئايرىپ چوقۇنىدۇ: بۇنىڭ بىرىنچىسى – «كۆك تەڭرى». شامانىزمدا كۆك تەڭرى ئاسماننىڭ بەلگىلىك بىر قەۋىتىدە، ئىنسانغا ئوخشىغان بىر مەۋجۇدات سۈپىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىنىدۇ. بەزى قەبىلىلەردە بىرلا كۆك تەڭرىنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدۇ، يەنە بەزىلىرىدە بۆلارنىڭ سانى، ئىسىملىرى ھەم ۋەزىپىلىرى ئۆزگەرگەن ھالدا قوبۇل قىلىنغان.

كۆك تومۇر <ئانات> ← **ۋېنا.**

كۆك تېرەك <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. قوۋزىقى كۆل رەڭگە مايىل قوڭۇر، يوپۇرمىقى تەتۈر تۇخۇم شەكلىدە، يوپۇرماق سېپى قىسقىراق كېلىدۇ. گۈلى پوتلىسىمان گۈل رېتىدە بولىدۇ. مېۋىسى سوقىچاق. ياغىچى ئاق ۋە يۇمشاق بولۇپ، قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كۆك جۇخار <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئۇزۇن نىسوقىچاق، گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، سۇس قىزىل، ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

كۆك چاي <بوت> چاينىڭ چوڭ بىر

تۈرى. ئادەتتە يېڭى چاي تەركىبىدىكى ئېنزىملارنى يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا بۇزۇۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېچىشىنى تورمۇزلاش ئارقىلىق ئىشلىنىدۇ. دەملىگەندە ئەسلىدىكى يېشىل رەڭگىنى ساقلاپ قالالايدۇ. ئۇنىڭ يەنە «لوڭجىڭ چېيى» ۋە «دافاڭ»-غا ئوخشاش تۈرلىرى بولىدۇ.

كۆك چۈشمەك تاياق زەربىسى ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ قاتتىق تېگىشىدىن ئادەم بەدىنىدە كۆك رەڭلىك ئىز پەيدا بولماق: يۈز-كۆزىگە چۈشكەن كۆك ئۇنىڭ قانچىلىك تاياق يېگەنلىكىنى مانا مەن دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى.

كۆك چېرتىۋژ <بىن> نۇر ئۆتكەندىن كېيىن كۆككە ئۆزگەرگەن نۇر سەزگۈچى قەغەزگە سىزىلغان چېرتىۋژ.

كۆك دۈمبىلىك مۇكا بېلىق <زوئول> بېلىقلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تېنى مۇكا شەكىللىك ھەم سەل ياپىلاق، تەنگە-چىلىرى يۇمىلاق ھەم ئۇششاق؛ بېشى ئۇچلۇق، ئېغىزى چوڭ كېلىدۇ.

كۆك رەڭ <گ سەن> ① ئۈچ ئاسا-سىي رەڭدىن بىرى، يەنى ھاۋا ئوچۇق ۋاقىتتىكى ئاسمانغا ئوخشاش بىر خىل رەڭ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 430 ــ 470 مىللىمىكرون بولىدۇ. ② شۇ خىل رەڭگە ئىگە، شۇ خىل رەڭدە بويالغان ياكى شۇنداق رەڭ بېرىلگەن، ماۋى، زەڭگەر.

كۆك رەيھان <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۆت قىرلىق، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى كەڭ تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى ئاق، مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىك. غول ۋە يوپۇرمىقىدىن پۇراقلىق ماي ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ.

كۆك زەمىش تاغدىن چىقىدىغان بىر خىل رەڭلىك مەدەن.

كۆك سامىسى كۆك بىلەن قوي مېيىدا قىلىنغان قىيمىدا تۈگۈلگەن سامسا.

كۆك سۈت قايمىقىنى ئېلىۋالغان سۈت.

كۆك سۈيى زىرائەتلەر يېڭى ئۈنۈپ چىققان چاغدا قويۇلىدىغان سۇ.

كۆك سېغىز <گېئول> ← **تالك.**

كۆك قاشتېشى <گېئول> قاشتېشىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى كۆكۈچ بولىدۇ.

كۆك قاشقىر <بوت> ئۈزۈمنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى يۇمىلاق، رەڭگى كۆكۈچ، پوستى قىزىل سايۇدىن قېلىن-راق كېلىدۇ.

كۆك قاغا <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 35 سانتىمېترغا يېتىدۇ. دۈمبىسىدىكى پەيلىرى سۇس سارغۇچ قوڭۇردىن توق قوڭۇرغىچە، قانات پەيلىرى كۆك، ئۇچى قارا، پوكىنى كۆك كېلىدۇ. تاغ ئورمانلىرىدا ياشايدۇ، ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. شىنجاڭ-نىڭ غەرب تەرەپلىرىدە ئۇچرايدۇ.

كۆك قامچىئوت <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى قىزغۇچ سۆسۈن، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە، قۇرۇغان چاغدا تۇتۇق كۆك رەڭگە كېلىدۇ، گۈلى سۇس قىزىل، مېۋىسى ئورۇق مېۋە، رەڭگى قارا، قوڭۇر. يوپۇرمىقىنىڭ كۆك شىرنىسى بولۇپ، كۆك رەڭلىك بوياق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ.

كۆك كاۋا <بوت> ← **تەكىيە كاۋا.**

كۆك كەپتەر <زوئول> كەپتەرنىڭ بىر خىلى. رەڭگى كۆككە مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ. باچكىسىنىڭ گۆشى تىبا-بەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

كۆككە چىقارماق ← **كۆككە كۆتۈرمەك**: - ئۇنى ماختاپ كۆككە چىقىرىۋەتتىڭغۇ! -دېدى رۇستەم كۈلۈپ تۇرۇپ.

كۆككە سورۇماق بۇزۇپ-چاچماق، ۋەيران قىلماق: دۆڭ بازاردىكى ئاتا-بوۋىمىزنىڭ يەرلىكى كۆككە سورۇلدى. * شۇنداق قىلىپ زەينەپ ئانىنىڭ نەچچە يىللاپ تاپقان-تەرگىنىنى ئەركىن بىر ئايدىلا كۆككە سورۇدى.

كۆككە سېغىنىش <دىن> كۆككە ياكى كۆك تەڭرىگە چوقۇنىدىغان بىر خىل دىنىي ئېتىقاد فورمىسى.

كۆككە كۆتۈرمەك ھەددىدىن زىيادە ماختىماق، ماختاپ ئۇچۇرماق: ئۇ ھەدەپ يۇسۇپ چوڭنى كۆككە كۆتۈرەتتى. * ھەر تەرەپ ئۆزى ھىمايە قىلغان كىشىنىڭ خىسلەت--پەزىلەتلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان كىشىنىڭ ئېۋەن-نۇقسانلىرىنى كۆپتۈرۈشتى.

كۆككە ئۇچۇرماق ← **كۆككە كۆتۈرمەك**: ئۆمەرجان كۆككە ئۇچۇرۇشلاردىن خاپا بولۇش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە، كۆڭلىنى خۇشاللىق شارابى بىلەن مەست قىلىپ ئۆيىگە قايتتى.

كۆك كېزەك ← **خام سەي.**

كۆك گۆھەر <گېئول> گۆھەرنىڭ بىر خىلى. رەڭگى سۇزۇك ياقۇتتىن قېنىق، يېشىل، كۆك رەڭلىك، سۇزۇك ياكى يېرىم سۇزۇك كېلىدۇ. قېنىق كۆك سۇزۇك بولغانلىرى قىممەتلىك گۆھەر ھېسابلىنىدۇ.

كۆك لازا <بوت> ← **قاپاق لازا.**

كۆك مەشرىپى ئۇيغۇرلارنىڭ مەشرەپ ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى. بۇ ئويۇندا دېھقانلار كۈزلۈك ھوسۇلنى يىغىپ بولغاندىن كېيىن، بىرەيلەن ئۆيدە بىر قاچىغا بىر تال مايسا ئۇندۇرۇپ كىشىلەرنى ئۆيگە چاقىرىپ مەشرەپ بېرىدۇ. ئۇ ئادەم ھېلىقى تەشتەكتە ئۆستۈرگەن مايسىنى ئۆزىنىڭ كۆڭلى تارتقان بىرەيلەنگە بېيىت بىلەن تۇتىدۇ. ئىككىنچى بىر ئادەم تەشتەكتىكى مايسىنى ئېلىپ مەشرەپ بېرىپ يەنە بىرەيلەنگە بېيىت ئېيتىپ تۇتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، تەشتەكتىكى مايسا ئۆيمۇئۆي ئايلىنىپ مەشرەپ ئەتىيازغىچە داۋاملىشىدۇ.

كۆك مىس <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى CuS. بۇنىڭدىكى مىس تەركىبى 66.5% . ئالتە ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. ئادەتتە ئۇششاق ياپراقسىمان، پەردىسىمان ياكى تۈۋرۈكسىمان قۇراشما ھالىتىدە كېلىدۇ. ئۇ قېنىق كۆك رەڭدە بولۇپ، ئىزىدىكى كۈل رەڭدىن قارا رەڭگىچە بولىدۇ. مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 1.5 ـ 2، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.67 ـ 5.59. نېپىز ياپراقچىلىرى ئاز-تولا ئېلاستىكلىققا ئىگە.

كۆك مىس تاش <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى $Cu_3(CO_3)_2(OH)_2$. يەككە ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كرىستاللىرى تۈۋرۈكسىمان ياكى تاختىسىمان بولىدۇ. كۆپىنچە دانىچە، كاللەك، چاچما تور، توپا ياكى قاسىراق شەكىللىرىدىكى قۇراشما ھالىتىدە كېلىدۇ. رەڭگى كۆك، ئىزى ئاچ كۆك. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 3.5 ـ 4. ھەم چۈرۈك، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.7 ـ 3.9. ئادەتتە مىس تاۋلاشتىكى قوشۇمچە خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ. ساپلىرىدىن كۆك بوياق ئىشلىنىدۇ.

كۆك نامرات ئىنتايىن كەمبەغەل: ئاشۇ تاش يۈرەك تەقدىر ئەۋلادمۇئەۋلاد مۇشۇ يۇرتتا تەر تۆكۈپ كەلگەن بۇ ئائىلىنى تا ھېلىغىچە كۆك نامرات ھالەتتە تۇتۇپ كەلگەنىدى.

كۆك ئوغۇت ← يېشىل ئوغۇت.

كۆك ئوغۇت زىرائەتلىرى ← يېشىل ئوغۇت زىرائەتلىرى.

كۆك ئېرىق <سۇ> ئوق ئېرىقتىن بۆلۈنۈپ چىققان تارماق ئېرىق.

كۆك ئىنەك سۈتى دىئال. دورىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئېشەك سۈتى.

كۆكنى ساتماق زىرائەت تېرىلغان ئېتىزنىڭ زىرائىتىنى ياكى باغنىڭ شۇ يىللىق ھوسۇلىنى ساتماق.

كۆك ياقۇت <گېئول> ياقۇتنىڭ كۆك رەڭلىك بىر خىلى.

كۆك يۇسۇن <بوت> يۇسۇنلارنىڭ چوڭ بىر تىپى. دېڭىز سۇلىرىدا، تاتلىق سۇدا ياكى قۇرۇقلۇقنىڭ نەم، سايە جايلىرىدا ئۆسىدۇ. بىر ھۈجەيرىدىن ياكى كۆپ ھۈجەيرىدىن تۈزۈلگەن. ئادەتتە كۆك يېشىل رەڭدە بولىدۇ. بەزىلىرى قىزىل ياكى سۆسۈن رەڭلەردىمۇ بولىدۇ.

كۆك II ئى. يوغان ئاتلاپ تىكىلگەن تىكىش: كۆك سالماق. كۆكنى سۆكمەك.

كۆك سالماق كىيىم-كېچەك، يوتقان كۆرپە قاتارلىقلارنى قولدا يىڭنە بىلەن چوڭ ئاتلاپ تىكمەك: چاپانغا كۆك سالماق.

كۆك III ئى. ئەسلى، تەكت، تېگى-تەكت، ئەجداد: كۆكۈڭ كىم؟

كۆك IV سۈپ. دىئال. كۆكەرمە، ئۆششۇق، مۇتتەھەم.

كۆكەرتمەك «كۆكەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆز دائىرىسىنى داۋاملىق كۆكەرتىپ، دەل-دەرەخ تىكمىسە، بوران ئېغىزىدىكى مەۋجۇت ئىھاتە ۋەيران بولۇپ كېتىپ، پۈتۈن يۇرت بېشىغا كېلىدىغان خەۋپنىڭ ھەسسىلەپ كۈچىيىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

كۆكەرتىشمەك «كۆكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆكەرتىلمەك «كۆكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دەرۋازىنىڭ ئالدىدا، زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئىككى شىرنىڭ تاش ھەيكىلى ئورنىتىلغان ۋە شۇ يەردىن باشلاپ ئىككى قاتار سېدە دەرىخى كۆكەرتىلگەنىدى.

كۆكەرمە سۈپ. جېدەلخور، ئۆكتەم، ئۆششۇق: — بۇ كۆكەرمە قېرىنى دادۈي ئىشخانىسىغا ئېلىپ بېرىڭلار! — دېدى قاسىم تولۇق مىنبەلگىلارغا بۇيرۇق قىلىپ. // مەسئۇم «مەن مۇشۇنداق دەيمەن» دەپ ھېلىقى كۆكەرمىنى راسا سىلىشقا باشلىدى.

كۆكەرمەك پ ① دەل-دەرەخ يوپۇرماق چىقىرىپ، گۈل-گىياھلار ئۈنۈپ، كۆك ھالەتكە كەلمەك: ئەمگەك بىلەن ئەر كۆكىرەر، يامغۇر بىلەن يەر (كۆكىرەر) (ماقال). * بېخىلنىڭ بېغى كۆكەرمەس (ماقال). * دەريا سۈيى كەلگەندىن كېيىن، چۆللەر كۆكىرىپتۇ، ئانارلار كۆكلەپتۇ. ② <بىئول> ئورگانىك ماددىلار كۆكىرىك زەمبۇرۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بۇزۇلۇپ، سۈپىتىنى ئۆزگەرتمەك؛ پاختىلاشماق: نان كۆكىرىپ قالماق. ③ كۆچمە. ئاچچىقلانماق، خاپا بولماق: ھە بىكاردىن-بىكار نېمىگە كۆكىرىسەن؟ قىلمىغان بولساڭ چىرايلىقچە گەپ قىلساڭ بولىدىغۇ! ④ كۆچمە. بەك توڭۇپ كەتمەك، مۇزلاپ كەتمەك: ئۇنىڭ قۇلاقلىرى توڭلاپ كۆكىرىپ كەتكەنىدى.

كۆكەرمىلىك «كۆكەرمە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ كىچىككىنە ئەرزىمەس

بىر ئىش ئۈچۈن ھەرقانداق بىر ئادەمنى ھاقارەت قىلىپ تىللايدىغان، ھەدېسلا چاپىنىنى سېلىپ تاشلىۋېتىپ، كۆكەرمىلىك قىلىپ ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىدىغان بولۇۋالدى.

كۆكەرمىلىك قىلماق ئۈششۈقلۇق، ئۆكتەمـلىك قىلماق: ھەدېسلا كۆكەرمىلىك قىلما.

كۆكباش ئى [كۆك+باش] يېڭىدىن دان تۇتقان، تېخى رەسمىي پىشمىغان، سۈتى قاتمىغان قوناق: سېۋەتنىڭ ئۈستىگە يېيىلغان ئۇجمە يوپۇرماقلىرى چېچىلىپ، تېگىدىكى كۆكباشلار كۆرۈنۈپ قېلىپتۇ.

كۆكبوغۇم ئى [كۆك+بوغۇم] <بوت> كۆكبوغۇم ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆرۈنۈشى چاتقالغا ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، سېپى بار، ئېللىپس شەكىللىك، گىرۋىكىدە ھەرە چىشى بار، تۇتۇق يېشىل، پارقىراق. گۈلى سۆسۈن، غول يوپۇرمىقىدىن كۆك بوياق ئىشلىنىدۇ.

كۆكبېشى ئى [كۆك+باش+ى] كونا ① سۇغا قارايدىغان ئادەم، مىراب: ئاتاڭ كۆكبېشى بولغۇچە، ئۆيۈڭ سۇ بېشى بولسۇن (ماقال). * كۆكبېشىدىن تونۇشۇڭ بولسا، ئېرىقىڭدا سۇيۇڭ كېمەيمەس (ماقال). ② زىرائەت ۋە ئوت-چۆپلەرگە قارايدىغان كىشى.

كۆكبېشىلىك ئى ① سۇغا قاراش، سۇ باشقۇرۇش ئىشى. ② زىرائەت ۋە ئوت-چۆپلەرگە قاراش ئىشى: سەن رازاق ئاتىنى چۆشمەي كۆكبېشىلىك قىلىپ بەرگىن، ئېتىز ئىشىڭنى ئەزالارغا قىلدۇرىمەن.

كۆكپىت [كۆك+پىت] ① ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ياپىلاقراق يۇملاق، رەڭگى يېشىل، سېرىق ياكى قوڭۇر، قورسىقى چوڭ. تۈرلىرى كۆپ، بەزىلىرى ئۆي ھايۋانلىرىدا بولىدۇ؛ بەزىلىرى ئۆسۈملۈكنىڭ شىرىنىسىنى شوراپ، زىرا-ئەتلەرگە زىيان سالىدۇ. ② سۆپ. كۆچمە. مۇتتەھەم، ئۈششۈق، بىشەم: كۆكپىت ئادەم.

كۆكپىت باسماق ئەيگىلىشىپ كەتمەك: «ھوقۇقىدىن ئايرىلىپلا كۆكپىت باستى» دېگەن سۆز-چۆچەككە قالماسلىقى ئۈچۈن، يەنىلا كۆپ پۇل بولۇشى كېرەك.

كۆكتات ئى. كۆندىلىك تۇرمۇشتا ئىستېمال قىلىدىغان ئوتياش، سەيلەر: كۆكتات تېرىماق. كۆكتات ئالماق.

كۆكتات بازىرى مەخسۇس ئوتياش، سەي ساتىدىغان جاي، بازار.

كۆكتات پىتى <زوئول> كۆكپىتنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە كاپۇستا، زاغۇن، تۇرۇپ قاتارلىق كرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆكتاتلارغا زىيان سالىدۇ.

كۆكتات كېپىنىكى <زوئول> بىر خىل ئاق رەڭلىك كېپىنەك. قارا داغلىرى بولىدۇ. لىچىنكىسى كۆكتاتلارنىڭ زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ.

كۆكتات ئۇرۇقى <بوت> كۆكتاتلارنىڭ تېرىپ ئۆستۈرۈلىدىغان ئۇرۇقى.

كۆكتات يوپۇرمىقى قوڭغۇزى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. ئادەتتە چوڭ ۋە كىچىك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. چوڭلىرى ئۇزۇن، ئېللىپس شەكلىدە كېلىدۇ، قالقان قانىتىدا رەتسىز جايلاشقان سەپكۈنلىرى بولىدۇ؛ كىچىكلىرى قىسقا ئېللىپس شەكلىدە كېلىدۇ، قالقان قانىتىدا رەتلىك جايلاشقان ئۇششاق سەپكۈنلىرى بولىدۇ. يېتىلگىنى ۋە لىچىنكىسى كۆكتاتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. دېھقانچىلىققا زىيانلىق.

كۆكتاتچى ئى. كۆكتات تېرىپ ساتىدىغان ئادەم.

كۆكتاتچىلىق ئى. كۆكتات تېرىش ۋە سېتىش ئىشى: پەرھات بىنەمگە چىقىپ

كېتىشتىن ئىلگىرى رەھبەرلىك بىلەن ئېيتىشىپ يۈرۈپ، دۈرنەمنى مەھەللە ئىچىگە كۆكتاتچىلىق گۇرۇپپىسىدا ئىشلەشكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى.

كۆكتاتلىق ئى. كۆكتات ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئورۇن: ئابلا ئارقىسىغا يېنىپ، كۆكتاتلىق ئىچىگە ئۆز قولى بىلەن تىككەن ئالما كۆچىتىنىڭ ئالدىغا كەلدى. * سېپىل سىرتىدىكى كۆكتاتلىق، قوغۇن-تاۋۇزلارنى تەكشى ئوت-چۆپ بېسىپ كەتكەنىدى.

كۆكتارغاق ئى [كۆك+تارغاق] <زوئول> ← **كۆكتارغاقلار.**

كۆكتارغاقلار ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تۇمشۇقى ئۇزۇن ھەم تۈز، كۆك ھەم يېشىل كېلىدۇ، پەي-تۈكلىرى بولىدۇ، تېز ئۇچالايدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. كىچىك بېلىق ۋە راكلارنى يەيدۇ، پەي-تۈكلىرىدىن زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ.

كۆكتاش ئى [كۆك+تاش] <خىم> تەركىبىدە بەش مولېكۇلا كرىستال سۇ بولغان مىس سۇلفات، يەنى كۆك رەڭلىك كرىستال جىسىم. قۇرغاق ھاۋادا تەدرىجىي يىمىرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باتارىيە، بوياق ئىشلىگىلى ياكى تىزاپ ۋە ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى ياسىغىلى بولىدۇ.

كۆكتالغۇ ئى <زوئول> ← **تۆمۈر تۇمشۇق.**

كۆكتولغاق [كۆك+تولغاق] <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى قۇشقاچچىلىك كېلىدۇ، پەي-تۈكلىرى قوڭۇر بولىدۇ. ئەركىكىنىڭ گېلى ئاسمان كۆكى رەڭگىدە. چىرايلىق سايرايدۇ.

كۆكتۈرك ئى [كۆك+تۈرك] <تارىخ> مىلادىيە 5- ۋە 6-ئەسىرلەردە ئۇرخۇن ۋادىسىدىن تارتىپ تەڭرى تاغلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغىچە بولغان زېمىنلاردا ياشىغان قەدىمكى تۈرك قەبىلىسى.

كۆكتۈرك خانلىقى <تارىخ> كۆكتۈركلەر تەرىپىدىن مىلادىيە 552-يىلى قۇرۇلۇپ، ئۇرخۇن ۋادىسىدىن تارتىپ تەڭرى تاغلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغىچە بولغان كەڭ رايونلارنى بىرلىككە كەلتۈرگەن كۆپ مىللەتلىك خاندانلىق. تازا كۈچەيگەن مەزگىلىدە زېمىن تېررىتورىيىسى شەرقتە لياۋ دەرياسى، غەربتە كاسپىي دېڭىزى، جەنۇبتا قۇملۇقنىڭ شىمالى (مۇڭغۇلىيە چۆللۈكىنىڭ شىمالىدىكى كەڭ رايونلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ)، شىمالدا سىبىرىيە تاغلىرىغىچە بولغان كەڭ رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، مىلادىيە 745-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن.

كۆكتۈركچە ئى <تىل> كۆكتۈركلەر ئىشلەتكەن تۈرك تىلى. ئۇرخۇن-يېنسەي يېزىق تىلى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

كۆكتىكەن ئى [كۆك+تىكەن] <بوت> ← **قوڭغۇراقباش.**

كۆكچە ئى. پوستى كۆك ياكى قارامتۇل كۆك، ئىچى قىزىل ياكى ئاق چېقىدىغان، سۇ تەركىبى مول، چۈرۈك، تەمى ئىنتايىن تاتلىق بولغان بىر خىل قوغۇن:

ئاقچىنى ئالساڭ كۆكچىنى قوي، سويمىنى ئالساڭ، پىلىكنى قوي (ماقال). * — نىياز ئۆي تەرەپتىن پوستى تورلىشىپ، ساپاقلىرى سارغىيىپ كەتكەن ئىككى كۆكچىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئۆز ئېتىزىنى ھەيدەۋاتقان نازىمغا قاراپ توۋلىدى.

كۆكچېچەك ئى [كۆك+چېچەك] <بوت> ← **كاسىنە.**

كۆكچىچقاق ئى [كۆك+چىچقاق] مال-چارۋىلاردا بولىدىغان بىر خىل ئىچى سۈرۈش كېسىلى.

كۆكرەك ئى ① <ئانات> بەدەننىڭ

بويۇندىن قورساقىچە بولغان ئالدى قىسمى؛ كۆكس، تۆش: كۆكرەك بوشلۇقى. كۆكرەك قەپىسى. كۆكرەك پەردىسى. كۆكرەك ئومۇرتقىسى. ② <ئانات> ئاياللار كۆكسىدىكى بىر جۈپ سۈت بېزى؛ ئەمچەك: ③ كىيىمنىڭ يۇقىرى ئالدى قىسمى: كۆكرەك قاتۇرمىسى.

كۆكرەك بوشلۇقى <ئانات> تەن بوشلۇقىنىڭ بىر قىسمى، يەنى تۆش سۆڭىكى، كۆكرەك ئومۇرتقىسى ۋە قوۋۇرغىلارنىڭ ئورنىشى ئارقىلىق ھاسىل بولغان بوشلۇق. ئۈستۈنكى قىسمى بويۇن بىلەن تۇتۇشىدۇ، ئاستىنقى قىسمىدا دىئافراگما بولۇپ، قورساق بوشلۇقىدىن ئايرىپ تۇرىدۇ. يۈرەك، ئۆپكە قاتارلىق ئەزالار ئادەتتە كۆكرەك بوشلۇقى ئىچىدە بولىدۇ.

كۆكرەك بېزى <ئانات> كۆكرەك سۆڭىكىنىڭ ئاستىغا ئوڭ-سول بولۇپ بىردىن ئورۇنلاشقان بەز. بىر جەھەتتىن لىمفا ئورگىنى بولۇپ خىزمەت قىلسا، يەنە بىر جەھەتتىن ئىچكى ئاجراتما بېزى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئورگانىزمنىڭ ئىممۇنىتېتلىق مېخانىزمى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولىدۇ.

كۆكرەك پالاقچىسى <زوئول> بېلىقلارنىڭ كۆكرەك قىسمىدىكى پالاقچە. ساقاقىنىڭ كەينىدە ئوڭ-سول بولۇپ بىردىن بولىدۇ. ئادەتتە بېلىقلار ئۇنىڭ بىلەن ھەرىكە تلىنىدۇ.

كۆكرەك پەردە ياللۇغى <تىب> كۆكرەك پەردىسى ياللۇغلىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك. سىرتقى زەخىم ياكى كۆكرەك پەردىسىنىڭ باكتېرىيىلەردىن يۇقۇملىنىشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا كۆكرەك ئاغرىش، نەپەس قىيىنلىشىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ.

كۆكرەك پەردىسى <ئانات> ئۆپكىنىڭ سىرتقى يۈزىنى ئوراپ تۇرىدىغان ۋە كۆكرەك بوشلۇقىنىڭ ئىچكى دىۋارىغا چاپلىشىپ تۇرىدىغان ئىككى قەۋەت شىللىق پەردە. بۇ ئىككى قەۋەت نېپىز پەردىنىڭ ئىككى ئۇچى ئۆز ئارا تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن شەكىللەنگەن خالتىسىمان بوشلۇق «كۆكرەك پەردە بوشلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئىچىدە ئاز مىقداردا سۇيۇقلۇق بولۇپ، ئىككى قەۋەت نېپىز پەردىنىڭ سۈركىلىشىنى ئازايتىش رولىنى ئوينايدۇ.

كۆكرەك تام <بىن> ← **توسما تام.**

كۆكرەك قەپىسى <ئانات> كۆكرەك قىسمىدىكى سۆڭەكتىن قۇرۇلغان تىرىگۈچى قۇرۇلما. ئادەملەرنىڭ كۆكرەك قەپىسى كونۇس شەكىلدە بولۇپ، كۆكرەك ئومۇرتقىسى، قوۋۇرغا ۋە كۆكرەك سۆڭىكىدىن تەركىب تاپىدۇ.

كۆكرەك كەرمەك قىلىشقا تەييار تۇرماق؛ جەسۇرلۇق قىلماق، مەردانىلىك قىلماق: ئىنقىلاب ئېھتىياجلىق بولغان چاغلاردا كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىش، خەۋپ-خەتەردىن قورقماسلىق كېرەك. * شۇڭا كۆكرەك كېرىپ جانپىدالىق بىلەن سېپىلغا چىقىپ، دۈشمەن ئەسكەرلىرى بىلەن گىرەلەشمە جەڭ ئېلىپ بېرىش جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئۈچۈن شۇ تاپتا جىددىي ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تېگىشلىك ئۇرۇش تاكتىكىسى بولۇپ قالغانىدى.

كۆكرەك ئومۇرتقىسى <ئانات> كۆكرەك قىسمىدىكى ئومۇرتقا. جەمئىي 12 پارچە بولۇپ، بويۇن ئومۇرتقىسىدىن چوڭراق كېلىدۇ.

كۆكرەك يانچۇق چاپان ۋە كۆڭلەكلەرنىڭ كۆكرەك قىسمىغا ئورنىتىلغان يانچۇق،

مەيدە يانچۇق: غۇلام جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا، کۆکرەك يانچۇقىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ باتۇرغا تەڭلىدى.

کۆکرەکلىك سۈپ. کۆکرىكى بار، کۆکرەككە ئىگە، کۆکرىكى چوڭ: مەن ئۆيگە كىرىپ بەش مىنۇتتىن كېيىن، ئېگىز بويلۇق، كەڭ کۆکرەکلىك، 30 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئۆيگە كىردى.

کۆکس ئى ① کۆکرەك، مەيدە: کۆکسى ئاغرىماق. ② ئەمچەك جايلاشقان ئورۇن؛ ئەمچەك: – نوچى بولساڭ مايەرگە ئات! – شوپۇر قان يۇقى قولى بىلەن کۆکسىنىڭ سول تەرىپىگە ئۇردى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئىچى، باغرى: تەبىئەت ھۆسنىدىن کۆکسۈم قانغۇدەك بەھر ئالالايدىغان بولغىنىمغا مەغرۇرلىنىمەن. * تراكتورلار گۈرۈلدەيدۇ، تىلىپ کۆکسىنى يەرلەرنىڭ، کۆرۈڭ بەھرىنى دېھقانلار ئېقىتقان قان-تەرلەرنىڭ.

کۆکسگە باسماق ← باغرىغا باسماق: ئۇ قىزنى ئۆزىگە تارتىپ کۆکسگە باستى.

کۆکسى ئېچىلماق ← کۆڭلى ئېچىلماق: بىر بوستان سېلىپ، سايىسىدا ياتمىدىم، کۆکسۈم ئېچىلىپ شادىمان بولۇپ ئۆتمىدىم، پەرزەنت کۆرۈپ مۇرادىمغا يەتمىدىم، ئوغلانلىرىم بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

کۆکس-قارىن کۆکس ۋە قارىن.

کۆکسى-قارنى بوشىماق ئىچىدىكى دەرد-ئەلىمى يەڭگىللەپ قالغاندەك بولماق: ئۇ دەرەخنى قۇچاقلاپ کۆکسى-قارنى بوشىغۇچە يىغلىدى.

کۆکسى-قارنى توق ← کۆز-قارنى توق: توغرا، توغرا، سىز ئەقىللىق ئىكەنسىز، مانا قاراڭ، بىزنىڭ کۆکسى-قارنىمىز توق، سىلەردەك بىچارىلەرگە ياردىمىمىزنى ئايىمايمىز.

کۆکسى-قارنى كەڭ ← کۆڭلى-کۆکسى كەڭ: لەقىمنى قوشۇپ «ئىدرىس توكۇر» دېمىسە كىشىلەر ئۇقمايدىغان، ئاۋاق، سۆزمەن بۇ ئىلمىي مۇدىر قارىماققا قوپال کۆرۈنگىنى بىلەن يۇمشاق كۆڭۈل، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان، کۆکسى-قارنى كەڭ، بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق كۆپ ئۆتكەن ئادەم.

کۆکسى-قارنى ئېچىلماق ← کۆڭلى ئېچىلماق: – ئىسست، كەنجىنىڭ يوقلۇقىنى ئىسست! – دېدى ئانا ھەسرەت قىلىپ، – بار بولغان بولسا کۆکسى-قارنى ئېچىلىپ قالار ئىدى.

کۆکسى-قارنى يايرىماق شاد-خۇراملىققا چۆممەك، خۇشال بولماق.

کۆکسۇ سۈپ. دىئال. تولا يۆتىلىدىغان، يۆتەلگەك.

کۆکسۇلتان ئى [کۆك+سۇلتان] <بوت> ئالۇچىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى يېشىل، پوستى سۇزۇك بولۇپ، تەمى ئىنتايىن ياخشى.

کۆکسېغىز ئى [کۆك+سېغىز] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. کۆرۈنۈشى ماماكاپقا ئوخشاپ كېتىدۇ. تېنىدە سۈتى بار، يوپۇرمىقى گۆشلىشىدۇ، تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى سېرىق. يىلتىزىدىن كاۋچۇك ئېلىنىدۇ.

کۆکسمەك پ. دىئال. گەپ تالاشماق، گەپ تەگەشمەك، ئەزۋەيلىمەك.

کۆکشال ئى [کۆك+شال] <تىب> ← **قاتما.**

کۆکلەتمەك I «کۆکلىمەك I» پېئلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: کۆك بۇغداينى کۆکلەتكەن، كارامەتلىك ئاقئۆستەڭ. ئىلى ئالەم خەلقىگە ساخاۋەتلىك ئاقئۆستەڭ.

کۆکلەتمەك II «کۆکلىمەك II» پېئلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياسىن ئۇستام شاگىرتىغا جۇۋىنى کۆکلىتىۋالاتتى.

کۆکلەم ئى ① يەر-جاھان کۆکەرگەن،

يېشىللىققا پۈركەنگەن پەيت؛ باھار، ئەتىياز: ئۇلار كۆكلەم كېلىپ، يەر-جاھان ئويغانغاندا نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزدى. * تەبىئەت ئەركىسى كۆكلەم، ئۆمۈرنىڭ كۆكلىمى ياشلىق، باھار كەتمەس ھاياتىدىن ئىلمىغا يار يۈرەكلەردە. ② ئوت-چۆپ، گۈل-گىياھ-لار ئۈنگەن، كۆكەرگەن جاي: رەپىق ئاكا خىيال بىلەن ئۆزىنىڭ كۆكلەمگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى.

كۆكلە مزار ئى. ئوت-چۆپ، گۈل-گىياھلار ئۈنۈپ يېشىللىققا پۈركەنگەن جاي؛ كۆككۈلمەيدان: ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر كۆكلەمزارغا يېتىپ كېلىپتۇ.

كۆكلىتىلمەك «كۆكلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ھويلىسىدا ئىككى تۈپ ئۈجمە كۆچىتى كۆكلىتىلدى.

كۆكلىمەك I پ ① يوپۇرماق چىقىرىپ، شاخلىرى بوي تارتىپ ئۆسمەك، كۆكەر-مەك: ئۆمۈر دېگەن بالام بىر دەرەخكە ئوخشايدۇ، سۈيى، يېرى، پەرۋىشى جايىدا كەلسە، ئۇ كۆكلەيدۇ؛ بولمىسا قۇرۇيدۇ، يىقىلىدۇ. * جاھان ئىسسىپ، تەكلەر كۆكلىدى، يالقۇنتاغ ئېتىكىدىكى تۇتاش كەتكەن ئۈزۈمزار-لىق يېشىل تون كىيدى. ② كۆچمە. روناق تاپماق، راۋاجلانماق: خېلىچخانىنىڭ ئاچىسى-نىڭ ئۆلۈمى ئەمدىلا بەختىنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆكلەۋاتقان بۇ ئائىلىگە چوڭقۇر قايغۇ-مۇسى-بەت ئېلىپ كەلدى. * ئېھ ۋەتەنىنىڭ تۇپرىقى قوينۇڭ گۈلۈستاندۇر بۈگۈن. كۆكلە، ياشنا دەمبەدەم، كۆڭلۈمگە ئىلھامىم خوتەن.

كۆكلىمەك II پ ① كىيىم-كېچەك، يوتقان-كۆرپە قاتارلىقلارنى قولدا يىڭنە بىلەن چوڭ-چوڭ ئىلىپ، ئاتلاپ-ئاتلاپ تىكمەك: ئاپام چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرىنى بىرقانچە يەردىن كۆكلەپ تىكىپ قويدى.

② ئاتلىماق، سەكرىمەك: ئۇ ماڭا ئىككى كۆكلەپ يېتىۋالدى. ③ كۆچمە. ئەدىمەك، ئەزۋەيلىمەك: بوۋاق بولسا ئاچ ۋە ئۇسسۇز ئىدى، ئۇ بارغانچە قاتتىق كۆكلەپ، ئاچچىق ئۈن سېلىپ يىغلايتتى.

کۆكمارال ئى [كۆك+مارال] <بوت> كۆكمارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق، رەڭگى ئاقۇچ يېشىل، گۈلى قىزىل ئارىلاش ئاق كېلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

کۆكمەت ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1 — 1.2 مېتىر كېلىدۇ، شەكلى ئۆچكىگە ئوخشايدۇ، لېكىن ساقىلى بولمايدۇ. مۈڭگۈزى كىچىك ۋە قارا، بوينى توم ھەم قىسقا، يۇڭى يۇمشاق، قېلىن كېلىدۇ. قىشلىق يۇڭى كۈل رەڭ قارا ياكى قېنىق بېغىر رەڭ؛ يازلىق يۇڭى سەل قارىراق بولىدۇ. ھەمىشە تاغ چوققىلىرىدىكى قورام تاش ئارىلىرىدا ياشايدۇ، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. قىش پەسلىدە چاتقاللارنىڭ يۇمران شېخى، دەرەخ ئۈستىدىكى مۇخلار ۋە لىشاينىكلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. 10-ئايدا جۈپلىشىدۇ، ھەر قېتىمدا بىردىن تۇغىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئوتتۇرا قىسمى، غەربىي جەنۇبى، جەنۇبى ۋە شەرقىي جەنۇبىغا كەڭ تارقالغان. تېرىسىدىن كىيىم تىككىلى، گۆشىنى ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

کۆكنار ئى <بوت> ① ئەپيۇنگۈل. ② ئەپيۇنگۈلنىڭ غوزىسى.

كۆكنار گۈلى <بوت> ← **ئەپيۇنگۈل**: ئالما گۈلى نارىدىن، كۆڭلۈم قېلىپتۇ يارىدىن. مەن نېچۈك ئۈمىد ئۈزەي، كۆكنار گۈلىدەك يارىدىن.

کۆكنارچى ئى. كۆكنار تېرىيدىغان ياكى

ئۇنىڭدىن چېكىملىك تەييارلاپ ساتىدىغان كىشى.

كۆكنارخانا ئى. كۆكنار چېكىملىكى تەييارلىنىدىغان ياكى چېكىلىدىغان ئۆي، جاي: ئەمەت يېزىغا كېلىپلا قەيەرنىڭ كۆكنارخانىدا كەيپ سۈرۈۋاتقانلىقىنى ئۇقتى.

كۆكۈچ سۈپ. كۆككە مايىل، سۇس كۆك، كۆكۈمتۇل: ئۇنىڭ ئىنچىكە كۆكۈچ يوللۇق، ئاق تەگلىك پەرىجىسى ئىسكالاچ مەسىنىڭ تۇمشۇقىنى يېپىپ تۇراتتى.

كۆكۈر ئى. دىئال. سۇدان، سۇ قاچىسى.

كۆكۈشكەن ئى. دىئال. كەپتەر.

كۆكۈلمەيدان ئى. ئوت-چۆپ، گۈل-گىياھ، ھەر خىل زىرائەتلەر ئۆسكەن، يېشىللىق قاپلىغان جاي، ئورۇن: تەكلىماكان رايونىنىڭ مۇھىتىدا كەسكىن ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، بۇرۇنقى كۆكۈلمەيدان بوستانلىق دەشت-باياۋانغا ئايلىنىپ كەتكەن.

كۆكۈمتۇل سۈپ. كۆككە مايىل، سۇس كۆك، كۆكۈچ: ئۇ دېرىزىنىڭ يېنىغا بېرىپ، سەھەرنىڭ كۆكۈمتۇل تۇمانىدا يالغۇز تۇرغان دەرەخكە قاراپ تۇردى.

كۆكۈيۈن ئى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تېنى ئۇزۇن، ئېللىپس شەكىللىك، بېشى كەڭ، سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى قىسقا، مۇرەككەپ كۆزى چوڭ ۋە قارامتۇل يېشىل، ئېغىزى توم، قورساق قىسمىلىرى چوڭ ھەم ئۇزۇن كېلىدۇ. داللاردا، ئوت-چۆپ ئارىسىدا ياشايدۇ. ئەركىكى ئۆسۈملۈك شىرنىسى ياكى گۈل شىرنىسىنى، چىشىسى ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ قېنىنى شوراپ ياشايدۇ. لېچىنكىسى لاي، توپىلاردا ياكى كۆلچەك، شال ئېتىزلىرىدا پاشا قاتارلىق ھاشاراتلارنى ياكى ئوت يىلتىزىنى يەيدۇ.

كۆكىرىشچان سۈپ. كۆكىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، تېز كۆكىرىدىغان: نەشپۈت دەرىخى ئالمىغا نىسبەتەن كۆكىرىشچان، بىر يىللىق نوتىلىرى ئەركىن، شاخلىرى شالاڭراق ۋە يۇقىرىغا راۋاجلىنىپ، يىغىنچاق، ئېگىز ئۆسىدۇ.

كۆكىرىشچانلىق ئى. تېز كۆكىرىش خۇسۇسىيىتى: نەشپۈت دەرىخىنىڭ كۆكىرىشچانلىقى ياخشى بولغانلىقىدىن تېزرەك ئۆسىدۇ.

كۆكىرىك ئى ① كۆكەرتىش: كۆكىرىك زەمبۇرۇغى. كۆكىرىك كېسىلى. ② كۆكىرىك زەمبۇرۇغى.

كۆكىرىك زەمبۇرۇغى <بئول> زەمبۇرۇغنىڭ بىر خىلى. سپورا ئارقىلىق كۆپىيىدۇ. تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ. مەسىلەن، نەم ئىسسىق ھاۋادا كېيىم يۈزىدە پەيدا بولىدىغان قارا كۈيە زەمبۇرۇغى، پېنىتسىللىن ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پېنىتسىللىئۇم ۋە پۇت-قول تەمرەتكىلىرىدىكى ئانتىگېن قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۆكىرىك كېسىلى <بئول> كۆكىرىك زەمبۇرۇغىنىڭ ئورگانىزمغا كىرىشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپ كۆرۈلىدىغىنى يۇقۇملۇق تەمرەتكە ۋە سېرىق تەمرەتكە قاتارلىقلار.

كۆكمەك پ. تەگمەك: — سارالڭ، بىغەرەز، — دەپ كۆكىدى ئۇ كۆزلىرىنى قىزارتىپ. * جۇمە بىردىنلا كۆكەپ كەتتى.

كۆكنەك ئى <زوئول> بىر خىل گۆشخور قۇش. چوڭلۇقى پاختەكچىلىك، رەڭگى كۈل رەڭ ئاق كېلىدۇ. ھاۋادا خېلى ئۇزۇنغىچە بىر جايدا لەيلەپ تۇرالايدۇ. پاتمچۇق، كەسلەنچۈك قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

كۆكيار ئى [كۆك+يار] <زوئول> ← **قۇلان**.

كۆكيامان ئى [كۆك+يامان] <زوئول> ئۆچكە بىلەن قوي ئارىلىقىدىكى بىر خىل

هايۋان. ئەركىكىنىڭ مۈڭگۈزى چوڭ ھەم توم، لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، سەل ئەگرى؛ چىشىسىنىڭ مۈڭگۈزى قىسقا، تۈز، تۈكلىرى كۆكۈچ قوڭۇر، بۇرۇتلىرى يوق. ئېگىز تاغ قىيالىرىدا ياشايدۇ، ئېگىز تاغدىكى زىرائەتلەرگە ئازراق زىيىنى بار.

كۆكيۆتەل ئى [كۆك+يۆتەل] <تىب> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل. كۆكيۆتەل تاياقچە باكتېرىيىسىنىڭ نەپەس يولىغا كىرىۋېلىشى تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. كۆپىنچە ئون ياشتىن تۆۋەن بالىلاردا بولىدۇ. بۇنىڭدا، يۆتەل ئارىلاپ تۇتۇش، بىر تۇتقاندا خېلى ئۇزۇنغىچە داۋاملىشىش، يۆتەلدىن كېيىن ئۇزۇن-ئۇزۇن نەپەس-لىنىش ھەمدە نەپەس قىيىنلىشىشتىن بىر خىل غەلىتە ئاۋاز چىقىرىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

كۆگە I ئى <بوت> ← **پىيىزەك.**

كۆگە II ئى. دىئال. قازان قارىسى؛ كۈيە.

كۆگەشمەك پ. دىئال. كۆگەنگە باغلىماق.

كۆگەل ئى. دىئال. ئەركەك ئۆردەك.

كۆگەن ئى. سېغىن ۋاقتىدا قوزا، ئوغلاقلار-نى باغلاپ قويىدىغان ئىلمەكلىك ئارغامچا.

كۆگەنلىمەك پ. قول ياكى باشقا نەرسە بىلەن تورىماق، توسماق: — ھازىر ياتاقمۇ، تاماقمۇ يوق، — دېدى زاپخوز دەرۋازىنى كۆگەنلەپ تۇرۇپ. * ئۇ باغرى بىلەن قەبرىنى كۆگەنلەپ يىغلاۋاتقان ئانىغا جىمجىت كۆز تىكىپ ئولتۇراتتى.

كۆڭتەي ئى [خەن] دەرەخ، مۇز قاتارلىقلار-نىڭ ئىچى بوش، كاۋاك قىسمى.

كۆڭلەك ئى. ئەر-ئاياللارنىڭ چاپان ۋە پوپايكىنىڭ ئىچىگە، مايكا ياكى رۇباش-كىنىڭ ئۈستىگە كىيىدىغان نېپىز كىيىمى: يېشىل تاۋار كۆڭلەك ئۈستىگە قىزىل جىلىتكە كىيىپ، بېشىغا ھال رەڭ ياغلىق چىگىۋالغان ئاينىسا قىز شۇ تۇرقى بىلەن يېشىل ياپراقلار ئارىسىدا كۈلۈپ تۇرغان قىزىلگۈل غۇنچىسىغا ئوخشايتتى.

كۆڭلەكچان سۈپ. كۆڭلەك كىيىپ ئۈستىگە چاپان كىيمىگەن: — كېلىڭلار لومودىلار، — دەپ ۋارقىرىدى ھاجى كۆڭلەكچان پېتى بىر قورام تاش تۆۋىدە پىلموتنىڭ تەپكىسىنى بېسىۋېتىپ.

كۆڭلەكلىك سۈپ ① كۆڭلەك كىيگەن، كۆڭلەكچان: گۈللىرى رەڭمۇرەڭ مېۋە كۆچىتى — بولسا بۇ ئالەمدە، ئەگەر كىتابخان. ۋە ئۇنىڭ بېشىغا قونسا تولۇن ئاي، بولاتتى خان ئەتلەس كۆڭلەكلىك جانان. ② كۆڭلەك تىكىشكە يېتىدىغان: بىر كۆڭلەكلىك رەخت.

كۆڭلەن رەۋ. خىيالى بويىچە، تەسەۋۋۇرى بويىچە؛ خىيالەن: كۆڭلەن سىزما.

كۆڭلەن سىزما <گ سەن> جۇڭگوچە رەسىمنىڭ كەڭ-كۇشادە، شوق سىزىلغان بىر خىل شەكلى، يەنى «نەپىس سىزما» نىڭ ئەكسى. بۇنىڭدا ئىخچام، پىششىق سىزىقلار بىلەن ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ شەكلى ھەم روھىي قىياپىتى تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق ئاپتورنىڭ روھىي دۇنياسى ئىپادە قىلىنىدۇ.

كۆڭلى-كۆكسى كۆڭۈل ۋە كۆكسى: كۆڭلى-كۆكسى كەڭ. كۆڭلى-كۆكسى يايرىماق.

كۆڭلى-كۆكسى قانماق ئارزۇ-ئىستەكلىرى-گە يەتمەك: ئاياللار ئارزۇ قىلىدىغان نەرسىلەرگىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى-كۆكسى قېنىپ بولدى.

كۆڭلى-كۆكسى كەڭ كۆڭلىدە غۇم ساقلىمايدىغان، ئەپۇچان: كۆڭلى-كۆكسى كەڭ ئادەم. * ئىشچى تاغىلار كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، يىراقنى ئويلايدىغان، جاسارەتلىك، ئاڭلىق كىشىلەر ئىكەن.

كۆڭلى-كۆكسى يايرىماق شاد-خۇراملىقتا چۆممەك، خۇشال بولماق: كۆپتىن بېرى نامىنى ئاڭلاپ كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلسىمۇ، لېكىن تېخىچە يۈز تۇرانە كۆرۈشمىگەن بۇ يىگىت بىلەن ئۇچرىشىدىغانلىقىنى ئويلاپ ئۇنىڭ كۆڭلى-كۆكسى يايراپ كەتتى.

كۆڭۈل ئى ① كىشىلەرنىڭ ئوي-پىكىر، ھېس-تۇيغۇلىرىنىڭ مەنبەسى؛ يۈرەك، قەلب، دىل: ئوق ئاتما، كۆڭۈل ساتما (ماقال). * كۆڭۈلدىن كۆڭۈلگە يول بار (ماقال). * ئۆيۈڭ تار بولسىمۇ، كۆڭلۈڭ كەڭ بولسۇن (ماقال). * — ساقالىنىڭ ئاقلىقىغا قارىماستىن كۆڭۈلگە قارا، كۆڭۈلگە، — دېدى شائىر. * يول يىراقى بولسا بولسۇن، كۆڭۈل يىراقى بولمىسۇن. ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا، ۋەدە يالغان بولمىسۇن. ② ئەس-ياد، ئوي-خىيال: ئاتىنىڭ كۆڭلى بالىدا، بالىنىڭ كۆڭلى دالىدا (ماقال). * كۆڭلىدە يوقنىڭ كۆزىدە يوق (ماقال). * ئايزىمخان كۆڭلىدىكىلىرىنى ھېزىمخانغا ئېيتتى. * ئۇنىڭ كۆڭلى يەنىلا ھېلىقى پارنىڭ ئىچىدىكى سەبدە گۈلدە ئىدى.

كۆڭلى ئازار يېمەك كۆڭلى رەنجىمەك: ئۇ كۆڭلى ئازار يېگەن ھالدا ئىشخانىدىن چىقىپ كەلدى.

كۆڭلى ئاستىن-ئۈستۈن بولماق → **كۆڭۈل ئاينىماق.**

كۆڭلى ئاغماق → **كۆڭۈل ئاينىماق.**

كۆڭلى ئاق يامان نىيىتى يوق؛ ئاق كۆڭۈل: كۆڭلى ئاق ئادەم. * يارنىڭ ئۆيى لەڭگەردە، بىر بېرىپ كۆرەي دەيمەن. كۆڭلى ئاق لەۋەن يارنى، ئۇمۇرلۇك سۆيەي دەيمەن.

كۆڭلى ئالا → **ئالا كۆڭۈل:** قارا كۆزدەك ئولتۇرغان، كۆڭلى ئالا قارا كۆز. سوغۇقچىلىق تۇغدۇرغان، ئوتى بالا قارا كۆز.

كۆڭلى ئەسكى بولماق → **كۆڭلى بۇزۇلماق:** بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئاباقىنىڭ كۆڭلى ئەسكى بولدى. * بۇ گەپلەرنى دېيىدى مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئەسكى بولدى.

كۆڭلى ئەلەڭ-سەلەڭ بولماق ئەندىشىگە چۈشمەك، ۋەھىمە باسماق: موماي ساۋۇتنىڭ گەپ-سۆزىدىن ئۇنىڭ كادىر ئىكەنلىكىنى بايقاپ قېلىپ، كۆڭلى ئەلەڭ-سەلەڭ بولدى.

كۆڭلى ئەمىن تاپماق → **كۆڭلى تەسكىن تاپماق:** بۇ ئىشتىن كۆڭلۈم ئەمىن تاپتى. * قىزنىڭ سۆزىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپتى.

كۆڭلى بار دىلىدا ياقتۇرۇش، ياخشى كۆرۈش، سۆيۈش قىزغىنلىقى، ئىستىكى بار، مەيلى بار: ئۇنىڭ سىزنىڭ قىزىڭىزغا كۆڭلى بار ئىكەن. * ئېيتە، ئۇنىڭغا كۆڭلۈڭ بارمۇ، يا؟

كۆڭلى بارماسلىق خالىماسلىق، قوشۇلماسلىق، كۆڭلى تارتماسلىق: ئۇنىڭ جەڭ قىلىشقا كۆڭلى بارمىدى.

كۆڭلى باشقا يۈرىكى باشقا بىرىگە مايىل، يۈرىكى باشقا بىرىگە تارتقان: مەن ئۇنى دەپ يۈرۈپتىمەن. ئۇنىڭ كۆڭلى باشقا ئىكەن.

كۆڭلى باشقىچە بولماق كۆڭلىگە باشقا پىكىرلەر كەلمەك؛ كۆڭلى بۇزۇلماق: ئابدۇللا داۋۇت «11-نومۇرلۇق ئۆي» دىكى گۇمانلىق زىياپەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلى باشقىچە بولدى.

كۆڭلى باي كۆڭلى-كۆكسى كەڭ: كۆڭلى باي كىشى. * كەمبەغەلنىڭ كۆڭلى باي دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ.

كۆڭلى بوشىماق غەم-ئەندىشىسى ئازىيىپ قالغاندەك بولماق، دەرد-ئەلىمى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلماق: — شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭ، — دەپ، ھېلىقى

تۇگمە سۆز قاتتى. كۆڭلى بوشاپ خېلىلا، دەرھال جايىغا قايتتى.

كۆڭلى بۇزۇق قارا نىيەت، ھەسەتخور، نىيىتى يامان: كۆڭلى بۇزۇق باشقىلاردىن ئەيىب ئىزلەر (ماقال).

كۆڭلى بۇزۇلماق مەيۈسلەنمەك، ھەسرەت چەكمەك، ئازابلانماق: مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، نېمىدەپ تەسەللى بېرىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. * زورىخان يۈزىنى تەكىيگە يېقىپ تېخىمۇ قاتتىق ئۆكسۈشكە باشلىدى، تۇراپىنىڭمۇ بىرئاز كۆڭلى بۇزۇلدى.

كۆڭلى بۆلەكچە بولماق ← **كۆڭلى باشقىچە بولماق**: گۈلەرەمنىڭ كۆڭلى بۆلەكچە بولۇپ، ئىشىكنىڭ توساتتىن چېكىلگىنىدىن خۇدۇكسىندى.

كۆڭلى بۆلۈنمەك مېھرى-مۇھەببىتى سۇسلاشماق، مۇناسىۋىتى يىراقلاشماق: ئۇ بالىنىڭ بىزدىن سەل كۆڭلى بۆلۈنۈپ قالدى.

كۆڭلى بىئارام كۆڭلىدە غەم-ئەندىشىسى بار، كۆڭلى تىنچ ئەمەس، كۆڭلى پاراكەندە: كۆڭلى بىئارام بولماق.

كۆڭلى بىئارام بولماق كۆڭلىنىڭ خاتىرجەملىكى، ئارامى بۇزۇلماق، تىنچسىزلانماق: مەكتەپ سىرتىدا قېلىۋاتقان بىرقىسىم ئۆسمۈرلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلۈم بىئارام بولدى.

كۆڭلى بىرقىسما بولماق ← **كۆڭلى باشقىچە بولماق**: تازىنىڭ چۈشىنى ئاڭلاپ، مەلىكىنىڭ كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قېلىپتۇ.

كۆڭلى پاراكەندە ← **كۆڭلى پەرىشان**: ئۇنىڭ كۆڭلى پاراكەندە.

كۆڭلى پاراكەندە بولماق ← **كۆڭلى پەرىشان بولماق**: بۈگۈن ئۇنىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولۇۋاتىدۇ.

كۆڭلى پەرىشان پىكىر-خىيالى بىر جايدا ئەمەس، كۆڭلى غەش: قۇرغۇيۇم ئۇچتى قولۇمدىن، قايدا مېھماندۇر بۈگۈن. دەخلى بەرمەڭلار يارىمغا، كۆڭلى پەرىشاندۇر بۈگۈن.

كۆڭلى پەرىشان بولماق پىكىر-خىيالى چېچىلماق، كۆڭلى غەش، بولماق: بۇ كۈنلەردە تۆمۈر خەلپىنىڭ كۆڭلى پەرىشان بولغانىدى.

كۆڭلى پەس ئەخلاقسىز ئىشلارنى قىلىدىغان، ئۆز ۋىجدانى بىلەن ھېسابلىشىپ كەتمەيدىغان: ۋۇ كۆڭلى پەس، ئەقىلسىز، ئۆز ئەتۋارىڭنى بىلمەي نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

كۆڭلى پۈتۈن غەم-ئەندىشىسى يوق، غەمدىن خالاس: سىزنىمۇ ئارماندا قويىدىغانلار بار ئىكەن-دە، كېرەك يوق، كۆڭلىڭىزنى پۈتۈن تۇتۇڭ، سىزگە ئۇ قىزچىلىك بىرى تېپىلماسمىدى!

كۆڭلى تار ← **ئىچى تار**: كۆڭلى تارغا شۆھرەت باقمايدۇ.

كۆڭلى تارتماق مەيلى، رايى بارماق؛ خالىماق، ئارزۇ قىلماق: — قانداق تاماققا كۆڭلىڭىز تارتسا تارتىنماي كېلىۋېرىڭ، ئاچچىڭىز تەييار، — دېدى جەننەتخان چاقچاق قىلىپ. * تال قويىدۇق چۆنەك تارتىپ، ئۈستى شۈك-پىلەك تارتىپ، بۇلبۇللار كۆچۈپ كەلدى، بوستانغا كۆڭۈل تارتىپ.

كۆڭلى تاش ← **باغرى تاش.**

كۆڭلى تەسكىن تاپماق خاتىرجەم بولماق، كۆڭلى تىنماق: سۆز ئارىسىدا روھىي ئەپزا بىلەن سەيدۇئازانىڭ ئەرسىز ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ كۆڭلى تەسكىن تاپقاندەك بولدى.

كۆڭلى توڭلىماق رايى قايتماق، خۇشى كەتمەك: بىزگە قىلغان قوپاللىقىڭنى قىزغا قىلساڭ، كۆڭلى توڭلاپ قالىدۇ.

كۆڭلى تۈز سەممىي، ھىيلە-مىكرى يوق، ئاق كۆڭۈل: كۆڭلى تۈز ئادەم. * – ئۇنىڭ چاپىنى ماي بولغىنى بىلەن دىلى ساپ، كۆڭلى تۈز، كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىش، ئۆچ ئېلىش قولىدىن كەلمەيدۇ، – دېدىم.

كۆڭلى تىنچىماق ← كۆڭلى تىنماق: بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ۋەزىرنىڭ كۆڭلى تىنچىپتۇ.

كۆڭلى تىنماق غەم-ئەندىشىسى تۈگىمەك، خاتىرجەم بولماق: سايراڭ بولبۇلۇم سايراڭ، چىنارنىڭ شاخلىرى سۇنسۇن، يار ئايرىلمەن دەيدۇ، ئايرىلىپ كۆڭلى تىنسۇن.

كۆڭلى جايىدا كۆڭلى خاتىرجەم، غەم-ئەندىشىسى يوق: بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى جايىدا بولمىسا كېرەك، تېرىكىپ سۆزلەپ كەتتى.

كۆڭلى جايىدا ئەمەس كۆڭلى خاتىرجەم ئەمەس: كۆڭلۈم جايىدا ئەمەس قىزىم، ئاۋۋال ئىشنى تۈگىتىۋالاي.

كۆڭلى جايىغا چۈشمەك ← كۆڭلى ئورنىغا چۈشمەك: بوۋاي قەيسەر رومنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، شاھنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى.

كۆڭلى چۈشمەك ياخشى كۆرۈپ قالماق، يارىتىپ قالماق، سۆيمەك: يىگىت ئۆزىنىڭ سودىگەر ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. ئىككىيلەن ئۇزاق پاراڭلىشىپتۇ. بىر-بىرىگە كۆڭلى چۈشۈپتۇ. * شىلدىر-شىلدىر قومۇشقا سىرغام چۈشتى يار-يار. سىناشمىغان يىگىتكە كۆڭلۈم چۈشتى يار-يار.

كۆڭلى چېچىلماق ← كۆڭلى پەرىشان بولماق: ھەيرانلىق ئىچىدە قالدى بەختى ئاكام، ھېلىلا جەم بولغان كۆڭلى چېچىلدى.

كۆڭلى چىگىش خۇشال ئەمەس، كۆڭلى غەش.

كۆڭلى چىگىشلەشمەك كۆڭلى پاراكەندە بولماق، كۆڭلى غەش بولماق: كۆڭلى چىگىشلىشىپ تۇرغان گۈلنارنىڭ ئالمىنىڭ چاقچاق گېپىگە كۈلگۈسى كەلمەيتتى.

كۆڭلى چىگىلمەك كۆڭلىدە گۇمان پەيدا بولماق: ئۇلار تەزەلدىن بىر-بىرىنى چۈشەنمەيدىغاندەك، ھەر ئىككىسىنىڭ كۆڭلى چىگىلدى.

كۆڭلى خالىماق ← كۆڭلى تارتماق: ئۇ چوڭقۇر تەزىمدىن يۈرىكى سۇ ئىچىپ، ئويلىمىغان يەردىن مازار تاۋىپىنى كۆڭلى خالاپ، ئەدەبكە ئۆگەنگەن بۇ بايۋەچچىگە سالام قايتۇردى.

كۆڭلى خامۇش بولماق غەم-غۇسسىگە پاتماق، غەمكىنلەشمەك: يول بويى چۈشىن يۇتۇۋالغاندەك كۆڭلۈم خامۇش بولدى.

كۆڭلى خۇش خۇشال، خۇرسەن: بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئۆزۈمنى بىلمەيمەن، كۆڭلۈم خۇش.

كۆڭلى خىرە مەيۈس، غەمكىن: – مېنىڭ سالامەتلىكىمدىن كۆپ غەم قىلماڭ، – دېدى ئۇ كۆڭلى خىرە بولغان ھالدا.

كۆڭلىدە بولماق ئوي-پىكرىدە بولماق، نەزىرىدە بولماق: پادىشاھنىڭ كۆزىدە بولغۇچە، كۆڭلىدە بول (ماقال).

كۆڭلىدە چوت سوقماق ئىچىدە ھېسابلىماق؛ پىلان تۈزمەك: يەنە بىر قېتىم قەدەملەپ كۆرگەندىن كېيىن، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، كۆڭلىدە چوت سوقتى.

كۆڭلى دەريا كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، غوم ساقلىمايدىغان: داداڭ ۋىجدانلىق، كۆڭلى دەريا ئادەم ئىدى.

كۆڭلىدە ساقلىماق ئۇزىلا بىلمەك: مەنمۇ بۇ ئىشنى كۆڭلۈمدە ساقلاپ يۈرگەنىدىم.

كۆڭلىدە سان بولماق مۆلچىرى بولماق:

بىزدە بىرەر ئىش باشلاشتىن بۇرۇن كۆڭلىمىزدە ئېنىق سان بولسۇن. * سىزگە قارىتا مېنىڭمۇ كۆڭلۈمدە سان بار.

كۆڭلىدە غۇم ساقلىماق ئاداۋەت ساقلىماق، كەك ساقلىماق، ئۆچمەنلىك قىلماق: مېنى ئاشكارا بىرنېمە دېمىگىنى بىلەن، كۆڭلىدە غۇم ساقلاۋاتقىنى بىلىنىپ تۇراتتى.

كۆڭلىدە كىر ساقلىماق ← **كۆڭلىدە غۇم ساقلىماق**: ئۇيغۇرلار كۆڭلىدە كىر ساقلىمايدىغان، ئازراق ياخشىلىق قىلىپ قويساڭ ئەسلا ئۇنتۇمايدىغان خەلق.

كۆڭلىدە كىر يوق ئاداۋەت ساقلىمايدىغان، كەك ساقلىمايدىغان: كۆڭلىدە كىر يوق ئادەم.

كۆڭلىدە گۇدرەت ساقلىماق ← **كۆڭلىدە غۇم ساقلىماق**: خۇدا ياتوۋا دېگىن ئۇكام، مەن كۆڭلىدە گۇدرەت ساقلىغان ئادەمنى ناھايىتى يامان كۆرىمەن.

كۆڭلىدىكىنى بىلمەك ئىچىدە ئويلىغانلىرىنى تاپماق: تۇردى ھەر ئىشتا ئۆز ئۇستىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىشكە تىرىشاتتى

كۆڭلىدىكىنى دېمەك ئويلىغىنىنى ئېيتماق: كۆڭلىڭىزدىكىنى دەڭ، بىز قولىمىزدىن كېلىشىچە ئامال قىلىمىز.

كۆڭلىدىن جاي ئالماق بىراۋغا نىسبەتەن ھۆرمىتى ئاشماق؛ ياخشى كۆرۈپ قالماق: شۇندىن باشلاپ ئۇ يىگىت كۆڭلۈمدىن جاي ئالدى.

كۆڭلىدىن كەچمەك ئويلىماق، خىيال قىلماق: ئانا خېلى بىرھازا جىمجىتلىقتىن كېيىن، كۆڭلىدىن كەچكەنلىرىنى ئوغلىغا يۇشۇرماي ئېيتتى.

كۆڭلى زەھەر نىيىتى يامان: كۆڭلى زەھەرنىڭ قولىمۇ زەھەر (ماقال).

كۆڭلى ساپ نىيىتى دۇرۇس، پاك، تازا: كۆڭلى ساپ ئادەم.

كۆڭلى سوۋۇماق رايى قايتماق، كۆڭلى قالماق: ئىشتىن كۆڭلى سوۋۇپ قالدى. * بۇنداق گەپ-سۆزلەر بولۇۋەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۆيدىن كۆڭلى سوۋۇشقا باشلاپ ماڭا دۇق قىلغىلى تۇردى.

كۆڭلى سۇس مەيلى ئانچە يوق، تازا رايى تارتمىغان: بۇ ئىشقا ئەزەلدىنلا كۆڭلۈم سۇس ئىدى.

كۆڭلى سۇنماق كۆڭلى يېرىم بولماق، غەمكىنلەشمەك، مىسكىنلەشمەك: ئۇنىڭ ئاپىسى ۋاپات بولۇپ كۆڭلى سۇندى.

كۆڭلى سۇنۇق كۆڭلى يېرىم، غەمكىن، مىسكىن: ئۇ كۈلۈمسىرىدى. لېكىن كۆڭلى سۇنۇق كۆرۈنەتتى. * پەزىلەت كۆڭلى سۇنۇق سىڭلىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئۈنلۈك يىغلىۋەتتى.

كۆڭلى سۇ ئىچمەك رازى بولماق، قانائەت ھاسىل قىلماق، خۇشاللىق ھېس قىلماق: كۆڭۈل كۆڭۈلدىن سۇ ئىچەر (ماقال). * ئۆيدىن كۆڭلۈم سۇ ئىچتى.

كۆڭلى سۇيۇق تۇرالغۇسى يوق، ئۇچمە كۆڭۈل: مېنىزە، شۇنچە كۆڭلى سۇيۇق قىز دەپ چاغلاپتىكەنسىز-دە؟

كۆڭلى سۆيۈنمەك رازى بولماق، خۇش بولۇپ كەتمەك، كۆڭلى قانائەت تاپماق: نەۋرىسىنىڭ ئوماق ھەرىكەتلىرىدىن ئانىنىڭ كۆڭلى سۆيۈنۈپ كەتتى. * بۇ ئامەتلەردىن كۆڭلى سۆيۈنگەن سېيىت ھاجى ئەقلىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە، پېشانىسىنىڭ ئوڭلۇقىغا يەنە بىر قېتىم ئىشەندى.

كۆڭلى سېرىلماق قاتتىق ئېچىنماق، چىدىماي قالماق، ئىچى ئېچىشماق: قاراپ تۇرۇپلا ئۇن كوينى يۇتتۇرۇپ قويغىنىمغا كۆڭلۈم سېرىلىپ كەتتى.

كۆڭلى شېكەستە ← **دىلى شېكەستە**: ئۇ كۆڭلى شېكەستە ھالدا قايتىپ كىردى.

كۆڭلى غەش كۆڭلى يېرىم، غەمكىن، روھىي كەيپىياتى تۆۋەن: ئۇنىڭ كۆڭلى غەش، خىياللىرى چىگىش ئىدى. * لوتپۇللا زاۋۇتتىن كۆڭلى غەش بولۇپ قايتتى.

كۆڭلى غەش بولماق كۆڭلى يېرىم بولماق، غەمكىنلەشمەك، روھىي كەيپىياتى تۆۋەنلىمەك: شۇ كۈندىن باشلاپ، پادىشاھنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ قالدى. * — بۇ گەپنى ئاڭلاپ، لەيلىگۈلنىڭ كۆڭلى غەش بولدى.

كۆڭلى غەلىتە بولماق ← **كۆڭلى باشقىچە بولماق**: ئائىلىسىدە تۇن تەگكىچە ئوت ئۆچمەيدىغان چويۇن مەش ۋە ئۇنىڭ ئىسسىقىدا بەھۇزۇر ئۇخلىغانلىرى ئېسىگە كېلىپ كۆڭلى غەلىتە بولىدۇ.

كۆڭلى قاتتىق مېھرىبان ئەمەس، باغرى تاش: بىرنەچچە يىلەن ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشتى، كۆز ياش قىلىشتى، ھەتتا كۆڭلى قاتتىق دەپ ئاتىلىدىغان رۇقىيەمۇ قولياغلىقىدا كۆز ياشلىرىنى سۈرتمەكتە ئىدى.

كۆڭلى قارا نىيىتى يامان، قولىدىن ياخشىلىق كەلمەيدىغان: كۆڭلى قارىنىڭ يۈزى قارا (ماقال). * ئۆزى ئاق، كۆڭلى قارا، خويمۇ ئەلەم قىلدىڭ ماڭا. قىلغىنىڭ كۆڭلۈمدە تۇرسۇن، مەنمۇ قىلغايمەن ساڭا.

كۆڭلى قارىلىق قىلماق نىيىتىنى بۇزماق، نىيىتىنى يامان قىلماق: مەن سېنىڭ كۆڭلى قارىلىق قىلغىنىڭنى ئېيتمايلا قوياي، ئۆتكەن ئىش ئۈستىدە تاپا-تەنە قىلىش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. * سىڭلىم، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، مېنىڭ پەمىمچە، سونۇر كۆڭلى قارىلىق قىلغان.

كۆڭلى قالماق رايى قايتماق؛ ئىشەنچىسىنى، ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسىنى يوقاتماق؛ ئۈمىدسىزلەنمەك: ئاباس ئەتىسى ناھىيەدىن كۆڭلى قالغان ھالدا قايتىپ چىقتى. * ئاكىسى ئۇچۇن تۆت ئېغىز ياخشى گەپ قىلمىغان ئىنىسىدىن زىۋەرشانىڭ كۆڭلى قالغانىدى.

كۆڭلى قانماق رازى بولماق، قانائەت ھاسىل قىلماق.

كۆڭلى قايتماق ← **كۆڭلى قالماق**: — سېنىڭمۇ ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشىسىمۇ كارىڭ يوق... — ئەركىن كۆڭلى قايتقان ھالدا ئورنىدىن تۇردى.

كۆڭلى قويماسلىق ← **كۆڭلى ئۇنىماسلىق**: كۆپ ھاللاردا زەرىپ بوۋاي گەپ-سۆز قىلغاندا ئۆزىنى كەم سۆز قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشسىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭلى قويمايتتى.

كۆڭلى قىيماسلىق ئىختىيار قىلماسلىق، خالىماسلىق، ئۇنىماسلىق: ئۇلارنىڭ بىر-بىرىدىن ئايرىلىشقا زادى كۆڭلى قىيماپتۇ. * ئۇنىڭ كىتابىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە كۆڭلۈم قىيمىدى.

كۆڭلى كەڭ ← **كۆڭلى-كۆكسى كەڭ**: يولۇڭ تار بولسىمۇ، كۆڭلۈڭ كەڭ بولسۇن (ماقال). * روزىئاخۇن ئېغىر-بېسىق، كۆڭلى كەڭ، كەم سۆز ئادەم.

كۆڭلى كۆتۈرمەك رايى بارماق، قوبۇل قىلماق: ئۆزۈڭگە شۇنچە غەمخورلۇق قىلغان ئىنقىلابىي رەھبىرىمىزنى قىيناپ ئۆلتۈرۈشنى، بۇنى ئاز دەپ، قىزىنى دەپسەندە قىلىشنى قانداق كۆڭلۈڭ كۆتۈردى.

كۆڭلى كۆتۈرۈلمەك شاد-خۇرام بولماق، خۇرسەن بولماق: ئۇ ھەر قېتىم بۇ يەردىن قايتقاندا، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ يېڭىدىن كۈچ-قۇۋۋەتكە تولۇپ قالاتتى.

كۆڭلى-كۆكسى كەڭ ئەپۇچان، كەك ساقلىمايدىغان: كۆڭلى-كۆكسى كەڭ كىشىلەر ھەرقانداق جايدا ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەردۇر.

كۆڭلىگە ئارام بەرمەك كۆڭلى تىنچىماق، كۆڭلى ئەمىن تاپماق: ئۇ كۆڭلىگە

ئارام بەرگۈدەك ھېچ ئىش تاپالمىدى.

كۆڭلگە ئارام بولماق كۆڭلى تەسەللى تاپماق، خاتىرجەم بولماق: دۈيجاڭنىڭ كىرىپ كېلىشى ئۇنىڭ غېرىب كۆڭلگە ئارام بولدى.

كۆڭلگە ئازار بەرمەك ← دىلىغا ئازار بەرمەك: ئۇ دوستىنىڭ كۆڭلگە ئازار بەردى. * مەن نېمە يېسەم، ئۇنىڭغىمۇ شۇ تاماقتىن بېرىپ تۇر. ئىش قىلىپ ھازىرچە كۆڭلگە ئازار بەرمەڭلار.

كۆڭلگە ئالماسلىق رەنجىمەسلىك، ئېغىر ئالماسلىق، كەچۈرمەك: ئانا ئوغلىنىڭ بۇنداق قوپاللىقىنى قىلچە كۆڭلگە ئالمىغاندەك يەنىلا مۇلايىملىق بىلەن سۆز قىلدى. * ئاق ئالما، قىزىل ئالما، ئۈزۈپ ئاغزىڭغا سالما. ئاخشام قىلغان گېپىمنى، ھەرگىز كۆڭلۈڭگە ئالما.

كۆڭلگە بارماق ← كۆڭلگە قارىماق: بالىمىزنىڭ كۆڭلگە بارايلى، ئوغلىمىزمۇ بىر تەرىپىنى ئويلاپ دېگەندۇ؟ تەلەي دېگەن شۇنداق نەرسە.

كۆڭلگە تەسەللى بەرمەك ← تەسەللى بەرمەك: ۋەزىر قاسىم پادىشاھ خىسراۋدىن بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ، پادىشاھنىڭ كۆڭلگە تەسەللى بېرىش كويىدا پەرزەنتسىز ئۆتكەن ئەۋلىيا-ئەنبىيالاردىن خەۋەر بېرىپتۇ.

كۆڭلگە تۈگمەك ← كۆڭۈلگە پۈكمەك.

كۆڭلگە جىن كىرمەك كۆڭلگە باشقا يامان ئوي، خىيال كەلمەك: ئايىسخاننىڭ كۆڭلگە باشقا بىر جىن كىردى.

كۆڭلگە سايە چۈشمەك ← كۆڭۈلنى خىرە قىلماق.

كۆڭلگە سۇ يۈگۈرمەك مەيلى چۈشمەك، كۆڭلى تارتماق، ياقتۇرۇپ قالماق: يىگىت شېئىرنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئايال ناز-كەرەشمە بىلەن ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپتۇ. ئىككىلىسى بىر-بىرىنى كۆرۈپ، كۆڭلگە سۇ يۈگۈرۈپتۇ.

كۆڭلگە سۇ سەپمەك رايىنى قايتۇرماق: سىز خەقنىڭ كۆڭلگە سۇ سەپمەي ئۆزىڭىزنىڭ بىلگىنىچە ئىشلەڭ.

كۆڭلگە سېلىپ قويماق ۋاقتى كەلگەندە ئېيتىش ياكى قىلىش ئۈچۈن كۆڭلىدە ساقلىماق: سەلەي چاققان بۇ ئىشنى كۆڭلگە سېلىپ قويۇپتۇ. * ئۇ بۇ ئەتراپنى كۆزىتىپ، تەكشۈرۈپ، بۇ ئۆڭكۈرنى بىر قېتىم كۆرگەن ۋە ئۇنى كۆڭلگە سېلىپ قويغانىدى.

كۆڭلگە شەك چۈشمەك گۇمان پەيدا بولماق: ئۇ نۇرنىسانىڭ قورسىقىغا كۆز يۈگۈرتتى-دە، كۆڭلگە شەك چۈشتى. * ئۇ ئايالىنى كۆڭلۈمگە شەك چۈشۈپ قالدى دېگەننى باھانە قىلىپ قويۇۋەتكەن.

كۆڭلگە شەك كەلمەك ← كۆڭلگە شەك چۈشمەك.

كۆڭلگە قارىماق مەيلىگە، رايىغا باقماق: بالىنىڭ كۆڭلگە قارىغان بىلەن ئاقىۋىتىنى بىرنېمە دېمەك تەس.

كۆڭلگە قول سالماق مەيلىنى، رايىنى، ئوي-خىيالىنى بىلىپ باقماق: – خۇدايىم ماڭا چىرايىدىن بەرمەپتىكەن، قانداق قارايدۇ، ئاۋۋال كۆڭلگە قول سېلىپ كۆرۈپ، ئاندىن گەپ ئاچماقچىمەن، – دېدى ھېلىقى چوكان.

كۆڭلگە كەلمەك ← كۆڭلى ئاغرىماق: ھەممىنى قىچقارسا، ئۆي كىچىك، ئاز قىچقارسا، قالغانلارنىڭ كۆڭلگە كەلگەن. * – نىجات، سىزگە بىر ئىشنى دېسەم كۆڭلىڭىزگە كېلەمدۇ؟ – دېدى پەرىدە كۈلۈپ.

كۆڭلگە گۇمان چۈشمەك ← كۆڭلگە شەك چۈشمەك: ھۆسۈيىن شەيخ ئۇنىڭ كېيىنكى گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئالاقزادە بولۇپ قالدى-دە، تاسادىپىي ھالدا كۆڭلگە گۇمان چۈشتى.

كۆڭلى لاسسىدە بولماق كۆڭلى بىردىنلا سوۋۇپ قالماق، رايى قايتماق: ئاسىيەمدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان رەخمەتنىڭ كۆڭلى لاسسىدە بولدى.

كۆڭلى نازۇك زىل، گەپ كۆتۈرەلمەيدىغان: ئۇنىڭ قول-ئىلكىدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ، كۆكسى-قارنى كەڭ، كۆڭلى نازۇك ئىدى.

كۆڭلىنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلماق كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماق، كۆڭلىنى بىسەرەمجان قىلماق.

كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرماق كۆڭۈلنى ئاچماق، خۇش قىلماق: مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئاۋۇندۇرىدىغان ئاخىرقى ئۈمىدمۇ ئەمدى يوققا چىقتى.

كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماق بىرائام قىلماق، كۆڭلىنى غەش قىلماق، تىنچلىقنى بۇزماق: ئېغى بىلەن بېغى يوق، قالايمىقان گەپ قىلىپ قىزنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلدى.

كۆڭلىنى تارتماق ئۆزىگە رام قىلماق، مەيلىنى تارتماق: ۋارىقلىق تىنىق سۇدەك، كۆڭلۈمنى تارتار ئۆزىگە، كۆزلىرىمنى ھېچ ئۈزەلمەيمەن يۈزۈڭدىن ئۆزگىگە.

كۆڭلىنى توختاتماق ① خاتىرجەم بولماق، تىنچىماق: بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى نەدىن چىقاركىن دەپ يۈرگەن كىشىلەرمۇ، ئەمدى كۆڭلىنى توختىتىپ، قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قوشۇلۇشقا باشلىدى. ② بىر قارارغا كەلمەك: ياقسام تۇتارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ دەپ تۇرماي، كۆڭۈلۈڭنى توختىتىپ بىر ئىش قىل.

كۆڭلىنى رام قىلماق جەلپ قىلماق، مەيلىنى تارتماق: تىللاخان ھەممە يەڭگىلەرگە ئوخشاش، قىزلارنىڭ ھېس-تۇيغۇلىرىنى ئويغىتىپ، كۆڭلىنى رام قىلىدىغان ئېزىتقۇ سۆزلەرنى ئۇزۇندىن-ئۇزۇن سۆزلەپ كەتتى.

كۆڭلىنى ساراسىمىگە سالماق ھودۇقتۇرماق، تەمتىرەتمەك، گاڭگىراتماق، ئەنسىرەتمەك: ئۇ ياخشى-يامانىنى بىلمىگەچكە، بالايى-ئاپەت دېگەنلەر ئۈستىدە گەپ سېتىپ يۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ساراسىمىگە سالدى.

كۆڭلىنى قايتۇرماق رايىنى ياندۇرماق، ئۈمىدسىزلەندۈرمەك: سىلىنى مەن ئۆمۈرۋايەت بىر تۇغقان قېرىندىشىم، ئۆز ئاكام دەپ بىلىمەن. شۇنداق ئىكەن، ئىنىلىرىڭىزنىڭ ئازغىنا كۆڭلىنى قايتۇرمىسىلا.

كۆڭلىنى مالال قىلماق ← **كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماق:** ئۆز ۋەزىپىسىدە قېلىۋېرىش توغرىسىدا كەسكىن پوزىتسىيە بىلدۈردۈم! كۆڭۈللىرىنى مالال قىلىشمىسىلا!

كۆڭلى ئوچۇق خۇشال، خۇرسەن: بۈگۈن قىزنىڭ كۆڭلى ئوچۇق ئىدى. شۇڭا ئۇ قىزغا سۆز ئاچقۇسى كېلىپ قالدى.

كۆڭلى ئورنىغا چۈشمەك غەم-ئەندىشىسى تۈگىمەك، خاتىرجەم بولماق، كۆڭلى تىنماق: قاسىم بىلەن رىزۋاننىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەندەك بولۇپ، بىر-بىرىگە قارىشىۋالدى-دە، ئەدەب بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

كۆڭلى ئۆسمەك خۇشال بولماق، كۆڭلى كۆتۈرۈلمەك: ئىشىك ئالدى قۇم بولسا، قاپاق تېرەك ئۆسەمدۇ؟ كۆڭۈلدىكى يار بولسا، كۆڭۈل تاغدەك ئۆسەمدۇ؟

كۆڭلى ئۆيمەك ئەنسىرىمەك، ئەنسىزچىلىكتە قالماق: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن ھالدا بىر-بىرىگە قاراشتى. * سادەت كۆڭلى ئۆيگەن ھالدا بەختىيارغا سەپسالدى.

كۆڭلى ئۈزۈك ← **كۆڭلى سۇنۇق:** پارقىرايدۇ قولۇمدا، تىللا ئۈزۈك يارى-يار. تەلىيىمنىڭ يوقىدىن، كۆڭلۈم ئۈزۈك يارى-يار.

كۆڭلى ئېچىلماق خۇشال بولماق، شادلانماق: ئۇنىڭغا ئۆزى بىردىن يېنىكلەپ قالغاندەك، روھى كۆتۈرۈلۈپ، كۆڭلى ئېچىلىپ

كەتكەندەك تۇيۇلدى.

كۆڭلى ئېرىمەك رەھمى كەلمەك، ئىچى ئاغرىماق، تەسىرلەنمەك: شۇنىڭ بىلەن پۇقرانىڭ كۆڭلى ئېرىپ، كالتەك، توقماقلارنى تاشلاپ، ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئىسيان قىلىشنى ئۇنتۇپلا كەتكەندى.

كۆڭلى ئېزىلمەك كۆڭلى قاتتىق يېرىم بولماق، ئىنتايىن مەيۈسلەنمەك: بىردىنلا يىراقتىكى ئوغلۇم ئېسىمگە چۈشتى، كۆڭلۈم ئېزىلدى.

كۆڭلى ئىزىغا چۈشمەك ← كۆڭلى ئورنىغا چۈشمەك: ئەزىزنىڭ كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ ياتقىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلى ئىزىغا چۈشكەن رۇقىيە ئالدىراپ ياتاقتىن چىقىپ كەتتى.

كۆڭلى ياخشى كىشىگە يامانلىق قىلىشنى ئويلىمايدىغان، نىيىتى دۇرۇس: – دادامنىڭ كۆڭلى ياخشى ئادەم، سىلەرگە ھەرگىز تولۇق تەگمەيدۇ، – دېدى قىز كۈلۈپ.

كۆڭلى ياش ئارزۇ-ھەۋىسى ياشلارنىڭكىگە ئوخشاش: قارىغدەك ئاقارغان بولسىمۇ بېشىم، ئالمىدەك چېچەكلەپ كۆڭلۈم تېخى ياش. مول ئالتۇن باشقىڭ پۈتمەس مادارىم، جان رىشتىم ھەرگىياھ، تۇپاڭغا تۇتاش.

كۆڭلى يانماق سوۋۇماق، رايى يانماق: ماشىنىچىلىقتىن كۆڭلۈم يېنىپ كەتتى.

كۆڭلى يوق ياقتۇرمايدۇ، ياخشى كۆرمەيدۇ: ئۇ ئۇتىرى، بۇزۇق، ساڭا قىلچە كۆڭلى يوق، شۇنداق تۇرسىمۇ، يەنە ئۇنى خوتۇن قىلمەن دەيسىنا.

كۆڭلى يۇمشاق باشقىلارغا ئازار بېرىشنى خالىمايدىغان، رەھىمدىل: ئۆزلىرى بەكمۇ كۆڭلى يۇمشاق خانىم ئىكەنلا. * يەنە باقماي ئامالىمىز يوق، بىز دېھقان خەق كۆڭلى يۇمشاق كېلىمىز.

كۆڭلى يۇمشاقلىق رەھىمدىللىك: ئۇنى ئائىلىۋى ھاياتتا كۆڭلى يۇمشاقلىقنىڭ نەمۇنىسى دېيىشكە بولاتتى.

كۆڭلى يېقىن مۇناسىۋىتى ياخشى، ھېسداشلىقى بار: كۆڭلۈم يېقىن بولغاچقا، ياق دېمەيدۇ دەپ ئىشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن.

كۆڭلى يېنىكلىمەك ئازادىلىك ھېس قىلماق، غەم-ئەندىشىدىن خالاس بولماق: بۇ گەپ بىلەن بالىنىڭ ئەندىشىسى كۆتۈرۈلۈپ، كۆڭلى يېنىكلەپ قالدى.

كۆڭۈل ئاچماق ئويناپ يايرىماق، خۇشال بولماق، ئويۇن-تاماشا قىلماق: بۈگۈن كېچە يىگىتلەرنى شاراب ئىچىپ كۆڭۈل ئېچىشقا ئۇيۇشتۇرىمىز. * نېمە غەم يەيسەن، يۈر، كۆڭۈل ئاچ.

كۆڭۈل ئارام تاپماق ← كۆڭۈل ئارامىغا چۈشمەك: ئوتتۇز بىرقانچە كۈن كۆيۈپ ئۆچۈپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ياش پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپتۇ.

كۆڭۈل ئارامىغا چۈشمەك غەم-ئەندىشىدىن قۇتۇلماق، خاتىرجەم بولماق، تىنچلانماق، ئەمىن تاپماق: بېشىغا مۇشۇنداق ئەھۋال چۈشكەن كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، كۆڭلىمىزنى ئارامىغا چۈشۈرمىگىچە، بىزگە بۇنداق ھاياتتىن ئۆلۈم ياخشى دەپ، ھەر ئىككىلىسى ئوردىنىڭ يان ئىشىكىدىن چىقىپ، ھېچكىمگە كۆرۈنمەي، چۆل-باياۋانغا قاراپ كېتىپتۇ.

كۆڭۈل ئارامى يوق كۆڭۈللۈك ئەمەس، خاتىرجەم ئەمەس: دەردى تولا يارىمنىڭ، كۆڭۈلنىڭ ئارامى يوق. ئويناۋالايلى دوستلار، بۇ ئىشنىڭ يامانى يوق.

كۆڭۈل ئازادىلىكى رەنجىش، خاپىلىقتىن خالىلىق، خاتىرجەملىك، شاد-خۇراملىق: مېھمانلار تونۇشقاندىن كېيىن، ئۆزئارا كۆڭۈل ئازادىلىك ھېس قىلىشتى، بىر-بىرى بىلەن ئەركىن سۆزلىشىش باشلاندى. * مەن يېقىنقى

يىللاردىن بېرى خىزمەتنى كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن.

كۆڭۈل ئاغرىقى رەنجىش، ئاغرىنىش، خاپىلىق: تەقدىر ئىرادىنى قارىمامدىغان، ئەمدى باللارنىڭ ئىشى ماڭا كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ بېرىدىغان ئوخشايدۇ.

كۆڭۈل ئاغرىماق رەنجىمەك، خاپا بولماق: بۇلۇت ئەگىپ كەتمەيدۇ، ئېگىز تاغدىكى قاردىن، ئۇن بەش كۈنلۈك ئالەمدە، كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

كۆڭۈل ئاۋۇتماق خاتىرجەم قىلماق، تىنچلاندۇرماق؛ خۇشاللاندۇرماق: ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى پەقەت بىرنەچچە كۈنلۈك كۆڭۈل ئاۋۇتۇشلا بولۇپ قالدى. * ئاسىيەنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتى ۋە قىزغىن مۇھەببىتى ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇتۇپ، ئۇنىڭغا خاتىرجەملىك ۋە كۈچ-قۇۋۋەت بېغىشلىغانىدى.

كۆڭۈل ئاينىماق قۇسقۇسى، ھۆ قىلغۇسى كەلمەك، كۆڭلى، ئىچى ئېلىشماق: — سەل كۆڭلۈم ئاينىۋاتىدۇ، تاشقىرىغا چىقىپ كىرەي، — دېدى ئۇ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ.

كۆڭۈل ئايىماق مەيلىگە، رايىغا باقماق؛ خاپا قىلماسلىق، رەنجىتمەسلىك: ئۇلار جەننەتخاننىڭ كۆڭلىنى ئاياپ بىر چىنىدىن ئەتكەن چاي ئىچىشكە ئولتۇرۇشتى. * بۇ ئايالنىڭ كۆڭۈل ئاياپ ئولتۇرمايدىغانلىقى ھەممىيلەنگە ئايان.

كۆڭۈل باغلىماق ياخشى كۆرمەك، ئىشتىياق باغلىماق: ئۇ قىزغا قاچان كۆڭلۈم باغلىنىپ قالغانلىقىنى بىلمەيمەن، ئەمما ئۇنى بىر كۈن كۆرمىسەم تۇرالمايمەن.

كۆڭۈل بەرمەك ياخشى كۆرمەك، مۇھەببەت قويماق، سۆيمەك: قاتار ئۇچقان تۇرنامۇ، ئېگىز تۇرغان مۇنارمۇ. يوق-بارىغا قارىماي، كۆڭۈل بەرگەن گۇناھمۇ. * قارا تاشلىق تۇمقىمنى قارا مەخمەلدە تاشلايمەن. سەن ماڭا كۆڭۈل بەرسەڭ ئەزىز جېنىمدا ساقلايمەن.

كۆڭۈل بۆلمەك غەمخورلۇق قىلماق، ئېتىبار بەرمەك، ئەھمىيەت بەرمەك، دىققەت قىلماق: ئۇ ھازىر بىرنەچچە ئوغۇل-قىزلارغا ئاتا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تەربىيىسى ئۈچۈن ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلمەكتە. * ئالماس دادىسىنىڭ قۇربان ئاقساقالنىڭ ھەرىكىتىگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىدىن رازى بولدى.

كۆڭۈل تاۋارەن دىئال. كۆڭلى قايسىنى تارتسا، خالىغانچە.

كۆڭۈل تاۋىخا ئىختىيار: كۆڭۈل تاۋىخا، قولڭ دىۋانىبىگى (ماقال). * ئۇن نەچچە ئېغىز ئۆي بار، قايسىسىدا ئولتۇرىمەن دېسلە كۆڭۈل تاۋىخا.

كۆڭۈل توختاتماق بىر قارارغا كەلمەك: بۇ گەپتىن كېيىن، سەلەيئاخۇن ئۇستام خاتىرجەم بولغاندەك بولدى-يۇ، بىراق، يەنىلا تەلتۆكۈس كۆڭۈل توختىتىپ كېتەلمىدى.

كۆڭۈل توق غەم-ئەندىشە يوق: نېمە دەيتتىم، خورجۇندا يامبۇ بار، كۆڭۈل توق. * ئاشلىق دېگەن ئۆيدە كۆپرەك تۇرسا كۆڭۈل توقراق تۇرىدىكەن.

كۆڭۈل تۇيماق ئالدىنئالا سەزمەك، ئالدىن بىلمەك: شۇ چاغدا ئۇنىڭ يامان ئادەم ئەمەسلىكىنى كۆڭلۈم تۇيغانىدى. * ئىشىمىز ئوڭغا تارتىدىغىنىنى كۆڭلۈم تۇيۇپلا تۇرىدۇ.

كۆڭۈل تىنىقى ئوي-خىيالى، ئويلىغىنى: دۈيجاڭ قايسى كۈنى ئاغزىدىن كوچىلاپ. بېقىپتىكەن، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماپتۇ. ھەي... ئۇنىڭ گەپ قىلمىغىنى بىلەن كۆڭۈل تىنىقى ماڭا ئايان.

كۆڭۈل خۇشى خۇشاللىق، كۆڭۈل ئېچىش: ئۇنىڭدىن كېيىن ماڭا ئۇچرىغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى مېنى بىردەملىك كۆڭۈل خۇشى

ئۈچۈنلا ئەرمەك قىلغانلار بولغاندىن كېيىن، مەن ئۇلارنى قانداق قىلىپ ياخشى كۆرەلەيمەن. * قىزىلگۈلۈم تارام-تارام، دۆلىتىم ئاتا-ئانام، يار دېگەن كۆڭۈل خۇشى، تېپىلمايدۇ ئاتا-ئانام.

كۆڭۈلدە تۇتماق ئېسىدە ساقلىماق، ئەستىن چىقارماسلىق: ياخشىلىقنى ئۇنتۇما، يامانلىقنى كۆڭۈلدە تۇتما (ماقال).

كۆڭۈلدە ھېسابلاش <مات> قەغەز، قەلەم، چوت قاتارلىقلارنى ئىشلەتمەستىن كاللىدا ھېسابلاش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆڭۈلدىكى گەپ چىن كۆڭۈلدىن چىققان، قۇلاققا خۇش ياقىدىغان گەپ: ياشاپ كەت، مانا بۇ كۆڭۈلدىكى گەپ بولدى.

كۆڭۈلدىكىنى تاپماق ئويلىغىنىنى، مەقسىتىنى تاپماق: ھاشىم ئاكامنىڭ ھەيرانلىق بىلەن تىكىلگەن كۆزلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپتى. * تازا كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭىز، ئۇمۇمەن ئۆزۈممۇ ئىككى ھەپتىدىن بېرى ئاغزىمغا ئالمىغانىدىم.

كۆڭۈلدىن چىقارماق ئۇنتۇماق، ئۇنتۇپ كەتمەك، ئەستىن چىقارماق: ئۇ مېنى ئاللىقاچان كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتكەنىدى. * «بۇ دېگەن ئۇرۇش، بىرنەچچە سائەتتىن كېيىن قايسىمىز بار، قايسىمىز يوق، ئورۇنسىز رەنجىشلەرنى كۆڭلىمىزدىن چىقىرىۋېتەيلى، كەل ئاغىنە رازى بول» دېيىشىپ، بەزىلەر قۇچاقلىشىپ، بىر-بىرىدىن رازىلىق ئېلىشتى.

كۆڭۈلدىن ئورۇن ئالماق كۆڭۈلگە ئورناشماق، قەلبىدە پەيدا بولماق: بۇ ياخشى كۆرۈش-ئىككىمىز ئىنىستىتۇتتا ئوتكۈزگەن بىرنەچچە يىللىق قايناق ھايات داۋامىدا كۆڭلۈمدىن ئورۇن ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭ يىلتىزى بەكمۇ چوڭقۇر.

كۆڭۈلدىن ئۆتكۈزمەك خىيالغا كەلتۈرمەك، ئويلىماق: قادىرنىڭ كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان نەرسىلەرنىڭ چېكى يوق ئىدى. قەلبىدە يېقىملىق ئارزۇلار باھار چېچەكلىرىدەك تەكشى ئېچىلىپ تىنىمسىز دولقۇنلىناتتى. * بابا قاسىم ئېيتقان سۇ تالىشىش ۋەقەسى شۇ ئىكەندە، بۇ ئىشنى جەزمەن ئايدىڭلاشتۇرۇش كېرەك دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

كۆڭۈلدىن ئۆچمەك ئۇنتۇلماق، ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەك: راستىنى ئېيتقاندا، باللىق چاغلىرىم تېخىچە كۆڭلۈمدىن ئۆچۈپ كەتمىدى.

كۆڭۈل رىشتىسى يۈرەك تومۇرى: كۆڭۈل رىشتەم سەندە بولغاچ، سېنى ئەسلەيمەن. ۋاپاسىزلىق قىلساڭ ئەگەر، مېنى دەسسەيمەن.

كۆڭۈل سانىماق ھۆرمىتىنى قىلماق، ئېتىبارغا ئالماق: گۈلى ھەدە، سىز شۇنچە يەردىن ئالاھىدە كۆڭۈل ساناپ چاقىرتىپ كېرىپسىز، چىقماي بولامدۇ. * مەندەك ئاددىي بىر كىشىنى سىزگە ئوخشاش مەرتىۋىلىك كىشىنىڭ كۆڭۈل ساناپ چاقىرغانلىقىغا پېقىر كۆپ رەھمەت ئېيتىدۇ.

كۆڭۈل سورىماق ھال-ئەھۋال سورىماق: ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتىدە ھازىدارلار تاكى يەتتە نەزىرىگىچە ئۆلۈم بولغان ئۆيدىن ئايرىلمايدۇ. ھەممە يۇرت-جامائەتمۇ داۋاملىق پەتە ئوقۇپ، ئۇلاردىن كۆڭۈل سورايدۇ.

كۆڭۈل قويماق ئىخلاس قىلماق، ئەستايىدىل بولماق، زېھنىنى مەركەزلەشتۈرمەك؛ تىرىشماق: قىيىن ئىش يوق ئالەمدە، كۆڭۈل قويغان ئادەمگە (ماقال). * بۇ خەتلەرنى سىزگە ئەۋەتتىم. كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇپ بولۇپ، قايتۇرۇۋېتەرسىز. * بالام دەرسىڭگە كۆڭۈل قوي، بىزنىڭ ئۈمىدىمىزنى يەردە قويما.

كۆڭۈلگە ئايان ئۆزىگە مەلۇم: — سېنىڭ قىلغانلىرىڭمۇ كۆڭۈلگە ئايان، ئىنساپ بىلەن بىرنەرسە دەپ باقە، — دېدى باقى ئۇنىڭغا قاراپ.

كۆڭۈلگە ئەگەشمەك خىيالغا كەلگىنىنى قىلماق: چۈنەكتىكى كاۋىنى ئېلىپ قويدۇم باراڭغا، ئەگەشمەيمەن پەندىيات، كۆڭۈل دېگەن ساراڭغا.

كۆڭۈلگە پۈكمەك ئىچىدە پىلانلىماق، نىيەت قىلماق: «چوڭ مەمەت» ئەسەبىيلىشىپ، ھەر خىل يامان غەرەزلەرنى كۆڭلىگە پۈكەتتى. * بۇنداق ۋاقىتتا نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلۈمگە پۈككەن گەپلىرىڭ يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك چېچىلىپ كېتىدىكەن.

كۆڭۈلگە تايىن ← **كۆڭۈلگە ئايان**: ئىشتانغا چىقارغان كۆڭۈلگە تايىن (ماقال).

كۆڭۈلگە تەگمەك ① رەنجىشىنى، خاپىلىقىنى قوزغىماق: ئالىمجاننىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى. ② ئىشتىھانى تۇتماق: تامىقىڭىز بەك مايلىق ئىكەن، كۆڭلۈمگە تېگىپ قالدى.

كۆڭۈلگە ئوت سالماق ① مۇھەببەت ئوتىنى ياقماق، سۆيگۈسىنى قوزغىماق: زەينۇنە تونىنى كىيىپ، خەستە كۆڭۈلگە ئوت سېلىپ. نەۋ ئېچىلغان غۇنچىدەك، يۈزى ئانارىم كېلىدۇ. ② قىزىقىش ھېسسىياتىنى قوزغىماق: ھەرنېمە بولسا ئۆزۈڭ قىلە، ھەدەڭنىڭ كۆڭلىگە ئوت سالماي.

كۆڭۈلگە يارىشا يۈز خاتىرە قىلىپ، كۆڭلىنى ياساپ: قانداق؟ ئويۇنىمىز ياخشىمىكەن؟ كۆڭلىمىزگە يارىشا بىرەر ئېغىز ماختاپ قويىمىدىلا.

كۆڭۈلگە ياقماق ياراتماق، ماقۇل تاپماق: بۇ سۆز پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە يېقىپتۇ ۋە ساخاۋەتلىك بىلەن گۇناھىنى كەچۈرۈم قىلىپتۇ. * ئەگەر كۆڭلىڭىزگە يېقىپ قالسا، ئېلىپ كېتىڭ.

كۆڭۈلنى ئالماق رازى قىلماق، مەمنۇن قىلماق؛ خۇشال قىلماق: ھېيت پاكار دوستىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىدى. * ئۇ يان ئۆتۈپ، بۇ يان ئۆتۈپ، كۆڭلۈڭنى ئالاي، قارچىغىنىڭ بالاسىدەك قولۇڭغا قوناي.

كۆڭۈلنى ئەزمەك ئازابلىماق، قىينىماق: كۆز يېشىم سېرىق يۈزۈمگە بولدى ئەنھاردەك راۋان. ئېرتىپ ئەزدىڭ كۆڭۈلنى، بىقارار بولدۇم ساڭا.

كۆڭۈلنى بەند ئەتمەك ئۆزىگە تارتماق، رام قىلماق: ئاھۇدەك قارا كۆزۈڭ، قىزىل ئالمىدەك يۈزۈڭ، بۇ كۆڭۈلنى بەند ئەتكەن زىلە يىغا، شېرىن سۆزۈڭ.

كۆڭۈلنى بىئارام قىلماق كۆڭۈلنىڭ ئارامىنى بۇزماق، خاتىرجەمسىزلەندۈرمەك: ئۇنىڭ خەۋىرى يوق، نەدىكى بىر لۈكچەكنىڭ گېپىنى قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلغۇم كەلمىدى.

كۆڭۈلنى تاتلىق قىلماق ئۆزىنى خۇش قىلماق: موماي ئەنە شۇ ئويلار بىلەن كۆڭلىنى تاتلىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ كوچىغا چىقىپ قالغىنىنىمۇ سەزمىدى.

كۆڭۈلنى توق تۇتماق غەم-ئەندىشە قىلماسلىق: — كۆڭلۈڭلارنى توق تۇتۇڭلار، — دېدى ئۇ يەنە بىر قېتىم مەدەت بېرىپ، — ئۆتكەندە كېسەل كۆرسەتكىلى بارغاندا مەن يوق ئىكەنمەن. * رابىخان موما، كۆڭلۈڭنى توق تۇت، ئەزىز ئاكامنىڭ ئورنىدا ھالىڭدىن ئۆزۈم خەۋەر ئالىمەن.

كۆڭۈلنى چۈشەنمەك نىيىتىنى، مەقسىتىنى، دېمەكچى بولغىنىنى بىلمەك: بابا سۆزۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ئاڭلىغان بولسىڭىز كۆڭلۈمنى چۈشەنگەن بولاتتىڭىز.

كۆڭۈلنى چىگمەك كۆڭۈلنى غەش، بىئارام قىلماق؛ رەنجىتمەك، خاپا قىلماق: — قەيسەر بەگزادىنىڭ كۆڭلىنى چىگىپ قويماي ئوبدان كۆتۈڭلار، — دېدى خوجايىن كېنىزەكلەرگە.

كۆڭۈلنى خىره قىلماق ← **كۆڭۈلنى غەش قىلماق**: بىراق، مانا شۇنداق پەرىشتە سۈپەت بىر ئايال هالا بۈگۈنكى كۈنگە كېلىپ هېچ ئويلىمىغان يەردىن بىزگە يېگۈزگەن بىر چىشلەم گۆشى ئۈچۈن قورسىقىنى ئاغرىتىپ، كۆڭلىمىزنى خىره قىلدى دەپ كىممۇ ئويلىغان.

كۆڭۈلنى رەنجىتمەك ← **رەنجىتمەك**: يەنە بىرى كۆڭۈللىرىنى رەنجىتكەن ئوخشىمامدۇ؟ هەي... بۇ يېڭى سىياسەت بېشىمىزغا بالا بولدىغۇ!

كۆڭۈلنى زېدە قىلماق ئازار بەرمەك، رەنجىتمەك: سىزگە ئازار بەرگەن قارا كۆڭۈل مېنىڭمۇ كۆڭلۈمنى زېدە قىلدى.

كۆڭۈلنى غەش قىلماق كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلماق، كۆڭۈلنى خىره قىلماق: قاق ناشتىدا كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بىر مەنزىرىگە داخىل بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن كىشىنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتاتتى. * تولا يىغلاپ ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىنىمۇ غەش قىلىپ قويدۇم. مېنى ئەپۇ قىلىسلا.

كۆڭۈلنى كۆتۈرمەك خۇش قىلماق، شادلاندۇرماق: ئۇ يەنىلا گەپ قىلمىدى. مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرمەكچى بولدۇم. * ئەتراپتىكى گۈزەل مەنزىرىلەر، ئىللىق چىرايلار، قىزغىن كۈتۈشلەر كىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى.

كۆڭۈلنىڭ چىگىشىنى يەشمەك كۆڭۈلدىكى ئاداۋەت، خاپىلىقنى چىقىرىپ تاشلىماق: — سەن كېلىپ كۆڭلۈمنىڭ چىگىشىنى يېشىۋەتتىڭ، ئۆزۈممۇ يېنىكلەپ قالدىم.

كۆڭۈلنىڭ رايىغا باقماق ← **كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەك**: ئەمدى كۆڭۈلنىڭ رايىغا بېقىپ نېمە قىلاي؟ بەلكىم ئابلىزمۇ ئۆيلەنگەندۇ؟

كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەك كۆڭۈل نېمىنى خالىسا شۇنى قىلماق، باقماق: كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمە، كۆڭۈل هەريەرگە باشلايدۇ. سەمەرقەندتە ئالىمسىدەك، ئاپىرىپ چۆللەرگە تاشلايدۇ. * كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ كۆڭۈل بەرمە چىرايلىققا، ۋاپاسىز مىڭ چىرايلىقتىن ۋاپادار بىرگاچا ياخشى.

كۆڭۈلنىڭ كۆزى يوق «كۆڭۈل ياخشى-يامانىنى ئايرىمايدۇ، كۆڭۈلگە ياققانلا نەرسە گۈزەل، ياخشى بولۇۋېرىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — كۆڭۈلنىڭ كۆزى يوق، هەرقانداق ئىش قىلىسىڭىز ئويلىشىپ قىلغىنىڭىز ياخشى، — دېدى ئايشە

كۆڭۈلنىڭ كىرىنى ئالماق كۆڭۈلدىكى تۈگۈننى، گۇماننى، شەكنى يوق قىلماق؛ كۆڭۈلنى كۆتۈرمەك: جېنىم ئاكا، سىلىمۇ ماڭا ئوخشاش بىر دەردمەن ئوخشايلا، هاراق كۆڭۈلنىڭ كىرىنى ئالىدۇ دەيدۇ، مۇشۇ بىرنى ئىچىۋەتسىلە نېمە بولار؟

كۆڭۈلنى ئۈتماق مەيلىنى ئۆزىگە تارتماق، قولغا كىرگۈزمەك: — ئۇ تاتلىق گەپلىرى قىلىپ كۆڭلۈمنى ئۈتتى. * ئەتە ئىشتىن چۈشۈپلا بىرەر كىيىملىك بىر نەرسە ئېلىپ، ئۇدۇل خوتۇنۇڭنىڭ قېشىغا بار، تىللىسىمۇ، يۈزۈڭگە تۈكۈرسىمۇ ئېغىز ئالماي، چىرايلىقچە ئۆيگە ياندۇرۇپ كەل. قولۇڭدىن كېلىشىچە كۆڭلىنى ئۈت.

كۆڭۈلنى ئۈزمەك ۋاز كەچمەك، تاشلىماق: يا بۇ قىز مەڭلىك بالىدىن كۆڭلىنى ئۈزمىدى، يا دادا بولغان كىشى قىزىنىڭ كۆڭلىنى دېمىدى.

كۆڭۈلنى ئىزهار قىلماق ئويلىغانلىرىنى، نىيەت مەقسىتىنى بايان قىلماق، كۆڭۈلدىكى گەپنى ئېيتماق: ئاخىرى ئۇ بىردىنلا خۇشاللىنىپ، نېمە ئۈچۈن خەت ئارقىلىق كۆڭلۈمنى ئىزهار قىلمايمەن؟ دېگەن سوئال بىلەن كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى.

كۆڭۈلنى ياندۇرماسلىق نائۈمىد قويماسلىق: — شۇنداق بولسۇن، ساهىبخانىنىڭ

كۆڭلىنى ياندۇرغىلى بولمايدۇ، — دېدى شاكىر. * قېنى ئالسىلا، ئۆزلىرىنىڭ يارىشىقى ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ كۆڭلۈمنى ياندۇرمىسىلا.

كۆڭۈلنى يېرىم قىلماق كۆڭلى بۇزۇلماق، مەيۈسلەنمەك: كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا، ئۆزى ئۇچۇن كەتمەن چېپىپ، قورساق تويدۇرىدىغان چاغلارمۇ كېلىپ قالار. * — كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما لالە. مەن بار، ئىككىمىز ئايرىلمايمىز، — قۇربان مەيدىسىگە بېشىنى قويغان لالىنى ئاكىلارچە مېھرىبانلىق بىلەن قۇچاقلاپ، بېشىنى سىلىدى.

كۆڭۈل ئۇۋۇلماق ئۆزىگە قارىتىشقا ھەرىكەت قىلماق، ئۆزىگە مايىل قىلماق، رام قىلماق: ئۇ كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە، قاراپ تۇرۇپ ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ كۆڭۈلنى ئۇۋۇلاشقا بەكمۇ ئۇستا. * سىزنىڭ مېنى ياخشى كۆرۈشىڭىز ئەرلەرنىڭ ئايال كۆڭلىنى ئۇۋۇلىشىدىن باشقا ئىش ئەمەس.

كۆڭۈل ئېيتماق كۆڭلىنى تىنچىتىدىغان سۆزلەرنى قىلماق، تەسەللى بەرمەك: يوقلاپ كەلگەن جامائەت ئۇنىڭغا كۆڭۈل ئېيتتى. * يوقلاپ كەلگەنلەر زورىخانىغا «سەۋر قىلسىلا ئۇكام، ھېلىمۇ خۇدايىم ساقلاپتۇ» دەپ كۆڭۈل ئېيتتى.

كۆڭۈل ئىزدىمەك كۆڭۈلنىڭ خۇش بولۇشىنى ئارزۇ قىلماق: شاھ ساھىبخاننىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ پولۇدىن خېلى يېدى. * ئۇلار يېزا ئادىتى بويىچە كۆڭۈل ئىزدەپ كېلىشكىنى يوق.

كۆڭۈل ئىلىشماق ← **كۆڭۈل ئاينىماق**: ئۇ خورمىنى جىق يەۋەتكەنلىكتىن مەيدىسى ئېغىرلىشىپ، كۆڭلى ئىلىشقاندەك بولدى.

كۆڭۈل يارىسى دەرد-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت: كۆز يېشىمۇ بىر مەلھەم، بەزىدە كۆڭۈل يارىسىنى كۆز يېشى بىلەن بەزلەپ، يۈرەكتىكى ئاچچىق ھەسرەتنى كۆز يېشى بىلەن ئېرىتىۋەتكىلى بولىدۇ.

كۆڭۈل ياسىماق تەسەللى بەرمەك، بەزلىمەك: سايىمئاخۇن دەرھال كۆڭۈل ياسىدى: — شۇنداق، شۇنداق، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، بالا كىچىك. * — قايغۇرما ئۇكام، يىگىت كىشىنىڭ بېشىغا ھەر ئىشلار كېلىدۇ. ئەگەر خوتۇنۇڭ مۇشۇ شەھەردە بولسا، ئۇنى تېپىشقا مەن ياردەم قىلىمەن، — دەپ ئىسكەندەرنىڭ كۆڭلىنى ياساپتۇ.

كۆڭۈل يايرىماق قاتتىق سۆيۈنمەك، ئاجايىپ خۇشال بولماق: نادىرنىڭ كۆڭلى يايراپ، ھاردۇقى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

كۆڭۈل يورۇق كۆڭۈلدە ھېچقانداق غەم-ئەندىشە، گۇمان، شەك يوق: خاتىرىڭىزنى جەم قىلىڭ، مېنىڭ كۆڭلۈم يورۇق، لېكىن ئىش ھەقدادىغا يەتكۈچە جىلە بولۇپ تۈگەيدىغان ئوخشايمەن.

كۆڭۈل يورۇماق كۆڭۈلدىكى غەم-ئەندىشە، شەك-شۈبھە، گۇمان يوقالماق، خۇشال بولماق: مومايىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن غەملىرىم تارقىدى، كۆڭلۈم يورۇدى.

كۆڭۈل يېرىم غەمكىن، مەيۈس: بۇ ئىشتىن كۆڭلۈم بەك يېرىم. * يىگىتلەرنىڭ قورسىقى توق، ئەگنى پۈتۈن بولغان بىلەن كۆڭلى يېرىم ئىدى.

كۆڭۈل يېرىم بولماق مەيۈسلەنمەك، غەمكىن بولماق: ئەترەت ئەزالىرى خەلچە ئانا دوختۇرخانىغا كەتكەن چاغدا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئۇزاتقان بولسا، ئەمدى خۇشاللىقتىن قانات قېقىپ قارشى ئالدى. * ئۇ ئىشلارنى ئويلىسام كۆڭلۈم يېرىم بولىدۇ.

كۆڭۈلچەك سۈپ. خەقنىڭ كۆڭلىنى

ئايايدىغان، خەقنىڭ رايىغا باقىدىغان: كۆڭۈلچەك ئادەم. * ئۆز ۋاقتىدىكى خۇش خۇي ناخشىچى گۈزەل قىز، كېيىنكى كۈنلەردىكى دىلكەش، كۆڭۈلچەك، مۇھەببەتلىك جۇۋان ھازىر كەم سۆز، خىيالچان، بەزىدە ھەتتا ھاڭۋاقتى، ئۇنتۇغاق موماي‌غا ئايلانغان. // كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق (ماقال).

كۆڭۈلچەكلىك «كۆڭۈلچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سېنىڭ بەرگىنىڭنى شۇجى نەدىن بىلىدۇ؟ سېنىڭ مۇشۇنداق كۆڭۈلچەكلىكىڭ، قورقۇنچاقلىقىڭدىنمۇ ھېچ ئىشىمىز ئوڭغا تارتمايۋاتىدۇ! * بۇ ئىشنى ئۈزۈنلاشتا كۆڭۈلچەكلىك قىلىشقا زادى بولمايدۇ. * بۇ بىر پرىنسىپ! بۇ مەسىلىدە كۆڭۈلچەكلىك قىلىشقا بولمايدۇ.

كۆڭۈلداشلار ئى. كۆڭۈللۈك سۆھبەتلىشىدىغان سۆھبەتداشلار، خۇش سۆھبەت كىشىلەر: باياتىن بۇلارنىڭ سۆھبىتىگە ئۆچەكەشكەندەك ئارىلىشىۋالغان ئېگىز بويلۇق، چېقىر كۆز، ئاقساق ئوفىتسېرنىڭ ئاغزى بېسىلماي كاسىلدىشى، كۆڭۈلداشلارنىڭ سىرداشىشىغا تازىمۇ كاشىلا بولدى.

كۆڭۈلدىكىدەك سۈپ. كۆڭۈلگە ياقىدىغان، كۆڭۈلدە ئويلىغاندەك، تەسەۋۋۇردىكىدەك؛ ناھايىتى ياخشى، دەل جايىدا: كۆڭۈلدىكىدەك نەرسە. * كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولدى. // ئۇ ئالىي مەكتەپنىڭ تەييارلىق ئىمتىھانىدىن كۆڭۈلدىكىدەك ئۆتتى.

كۆڭۈلسىز سۈپ ① كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان، كۆڭۈلنى خۇش قىلمايدىغان: كۆڭۈلسىز ۋەقە. * گۈلسۈمخان بۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى خىيالىدىن چىقىرىۋېتىشكە قانچە تىرىشىپ باقتى -يۇ، لېكىن زادىلا چىقىرىۋېتەلمىدى. ② كۆڭلى سۇۋۇغان، زېرىككەن؛ سۆيگۈ-مۇھەببىتى يوق: ئۇ قىزغا كۆڭۈلسىز بولۇپ قالدىم. * يارىم بىلەن يۈرگەن ئۆيلەر، سىپپاقسىز ئىكەن. مەن يارىمدىن سوراپ باقتىم، كۆڭۈلسىز ئىكەن. // مەن كىتابخانىدىن كۆڭۈلسىز يېنىپ چىقتىم.

كۆڭۈلسىز بولماق ① كۆڭلى غەش بولماق: ئادىل ئۈچۈنمۇ شۇنداق ئېغىر ۋە كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇيۇلدى. ② كۆڭلى سۇۋۇماق، زېرىكمەك، رايى قايتماق: ئۇلار توي قىلىپ بىر ھەپتە ئۆتمەي ئېرى خوتۇنىغا «كۆڭۈلسىز بولۇپ قالدىم» دەپ ئۆيىگە كىرمەپتۇ.

كۆڭۈلسىز قىلماق كۆڭۈلنى غەش قىلماق، كۆڭلىنى سۇۋۇتماق، رايىنى قايتۇرماق، زېرىكتۈرمەك.

كۆڭۈلسىزلەنمەك پ. كۆڭۈلسىز بولماق: ئولتۇرۇش يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. ساھىبخانىدىن باشقىلارنىڭ، ھەممىسى دېگۈدەك كۆڭۈلسىزلىنىپ تاراشتى.

كۆڭۈلسىزلەندۈرمەك «كۆڭۈلسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — خوتۇننىڭ ئېرى ئۇكامنى خوتۇنىدىن قانداق يول بىلەن كۆڭۈلسىزلەندۈرۈشنى سۆزلىگەندە، خوتۇنى: — ئۆزۈم بىر ئىلاجىنى قىلىپ بۇ شەھەردىن ئۇنى قوغلاندى قىلىمەن، — دېگەنىكەن.

كۆڭۈلسىزلىك ① «كۆڭۈلسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئويۇننى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىن بولماي قالدى، ھەممەيلەن كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە تارالدى. ② ئى. كىشىنى غەم-قايغۇغا سالىدىغان، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئىش، ۋەقە، ھادىسە: تويدىن كېيىنكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تۈگىتىش ئەزىمجان ئۈچۈن ئاسانغا چۈشمىدى.

كۆڭۈلشىمەك ئى (كۆپرەك يوقلۇق شەكلىدە كېلىدۇ) ئېتىبارغا ئالماق، ئەھمىيەت بەرمەك، قىزىقماق: دەسلەپتە كۆڭۈلشىمەيرەك قولغا ئېلىنغان بۇ ئىش ياخشى نەتىجە

بېرىپ، مېلىكىخان ئاچىنى ياشارتىۋەتكەنىدى. * مەن دەسلەپ بۇ ئىشقا ئانچە كۆكۈلىشىپ كەتمىدىم، كېيىن قانداق كىرىشىپ كەتكىنىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەي قالدىم.

كۆكۈللۈك سۈپ. كۆكۈلگە ياقىدىغان، خۇش قىلىدىغان، يېقىملىق: كۆكۈللۈك تۇرمۇش. كۆكۈللۈك سەپەر. كۆكۈللۈك ئىش. * ئۇنىڭ كۆكۈللۈك تۇرمۇشىنى بۇزاي دەۋاتامسىز؟ ئىنساپ قىلىڭ، مۇنداق قىلىش مۇناپىقلىق بولىدۇ.

كۆل I ئى <جۇغ> سىرغىم سۇ يىغىلىدىغان ياكى دەريا-ئېقىنلار قۇيۇلىدىغان چوڭ تىپتىكى تەبىئىي ئويمان. سۇ بەزىلىرىنىڭ بېشىدىن كىرسە ئايىغىدىن چىقىدۇ، بەزىلىرىنىڭ ئايىغى چىقمايدۇ. ئايىغى چىقىدىغىنى «ئېقىن كۆل»، ئايىغى چىقمايدىغىنى «توختام كۆل» دېيىلىدۇ.

كۆل بېگى ئۇيغۇر مەشرەپلىرىدىكى يېمەك-ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان كىشى.

كۆل راكى <زوئول> راكنىڭ بىر خىلى. تاتلىق سۇدا ياشايدۇ، تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئالتە سانتىمېترغا يېتىدۇ. سىرتقى يۈزىدە قوڭۇر يېشىل رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ.

كۆل فاتسىيىلىك چۆكۈندى <گېئول> كۆللەردە چۆكۈپ قالغان ماددىلار. ئادەتتە مېخانىكىلىق (مەسىلەن، قۇم)، ئورگانىك (مەسىلەن، تورف) ۋە خىمىيىلىك (مەسىلەن، تاش تۇز) چۆكۈندىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كۆل II ئى. دىئال. گۈلدۈرماما.

كۆلەڭگە ئى ① ئاپتاپ نۇرىدىن توسۇلغان جاي، سايە: قورققانغا قوش كۆرۈنەر، كۆلەڭگىسى بەش كۆرۈنەر (ماقال). * هارۋىنى ئات تارتىدۇ، كۆلەڭگىسىنى ئىت تارتىدۇ (ماقال). * يولنىڭ چېتىدىكى رەت-رەت دەرەخلەر يولغا قويۇق كۆلەڭگە تاشلاپ تۇراتتى. ② يىراقتا، قاراڭغۇلۇقتا، تۇماندا غۇۋا كۆرۈنگەن نەرسە، قارا: تامدىن ئۈچ-تۆت قەدەمچە نېرىدىكى قېرى ئۈجمە دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئىككى قارا كۆلەڭگە كۆرۈندى. ③ كۆچمە. ۋەھىمە، قورقۇنچ، ۋەھىملىك بېشارەت، شەپە: ئەجەلنىڭ قارا كۆلەڭگىسى ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. * كۆڭلىمىزگە ئاللىقانداق بىر شۇم خەۋەرنىڭ كۆلەڭگىسى سايە تاشلىدى.

كۆلەڭگە تاشلىماق كۆلەڭگىسىنى چۈشۈرمەك: باغنىڭ ئوچۇق ئىشىكىدىن كىمدۇر بىرى ئاستا شىپىلداپ كىرىپ، پەنجىرە ئالدىغا قارا كۆلەڭگە تاشلىغاندىن كېيىن ئاز ئۆتمەيلا غايىب بولۇپ كەتتى.

كۆلەڭگىسىدىن ئۈركۈمەك ئۆز-ئۆزىدىن خۇدۇكسىنىپ قورقۇپ يۈرمەك: ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر كۆلەڭگىسىدىن ئۈركۈپ يۈرىدۇ.

كۆلەڭگىسىز سۈپ. كۆلەڭگىسى يوق، كۆلەڭگە چۈشۈرمەيدىغان: كۆلەڭگىسىز چىراغ.

كۆلەڭگىسىز چىراغ <تىب> دوختۇرخانىلاردىكى تاشقى كېسەللەر ئوپېراتسىيىسىدە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل يورۇتۇش چىرىغى. ئادەتتە بىرنەچچە ياكى ئون نەچچە دانە ئالاھىدە لامپا ھالقا شەكلىدە رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئوخشاش بولمىغان ئورۇندىن چىققان چىراغ نۇرى رەڭ سۈزگۈچتىن ئۆتۈپ، ئوپېراتسىيە ئۈستىلىگە چۈشىدۇ ۋە كۆلەڭگە ھاسىل قىلمايدۇ. ئۇنىڭ نۇرى يېقىملىق بولۇپ، كۆزنى چاقمايدۇ.

كۆلەڭگىلىك ئى. كۈن نۇرى چۈشمىگەن سايە جاي، سايە چۈشۈپ تۇرغان يەر: ئاۋۇ كۆلەڭگىلىككە بېرىپ بىردەم ئارام ئالايلى.

كۆلەم ئى. دائىرە؛ ھەجىم، مىقياس: ئەمگەك كۆلىمى. * بۇ قېتىمقى قۇرۇلۇشنىڭ كۆلىمى بەك چوڭ.

كۆلەملىك سۈپ. دائىرىلىك: بۇلتۇر ئەتىيازدا چېرىكلەر كەڭ كۆلەملىك ھۇجۇم باشلىدى.

كۆلچەك ئى. سۇ يىغىلىپ قالغان ئويمان، ئازگال: بىر توپ باللار كۆلچەكتە سۇ ئويناۋاتاتتى.

كۆلچەك مۇنچا <بىن> نۇرغۇن كىشىنىڭ بىرلا ۋاقىتتا يۇيۇنۇشى ئۈچۈن مەخسۇس كۆلچەك شەكلىدە ياسالغان بىر خىل مۇنچا. ئادەتتە تاش ياكى بېتوندىن ياسىلىدۇ.

كۆلۈ ئى. دىئال. كىلەر يىلى.

كۆلۈك ئى. دىئال. ئادەم مىنىدىغان ياكى يۈك توشۇلىدىغان ئات-ئۇلاغ قاتارلىق قاتناش قوراللىرى.

كۆلۈگەچ ئى. دىئال. شولا.

كۆمەچ ئى ① چوغقا كۆمۈپ پىشۇرىدىغان نان: ئۇلار قوقاسقا كۆمۈلگەن تېرىق كۆمىچىنى پىشار-پىشمايلا ئېچىپ، بەئەينى ياغلىق توقاچ يېگەندەك ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلىدى. * ئۇلار ئۈچ-تۆت كۈنگىچە كۆمەچ كۆمۈپ يېدى. ② تونۇردا تۇرماي چۈشۈپ كەتكەن نان: ئاشنى بۇزۇپ ئوماچ قىلدى، ناننى بۇزۇپ كۆمەچ قىلدى. (ماقال). * زەينەپخان تونۇرغا چۈشۈپ كەتكەن كۆمەچ-لەرنى لاخشىگىردە ئېلىۋاتاتتى. ③ كۆچمە. مەنپەئەت: سەن ئويلاپ باق، ھەممىمىز ئۆز كۆمۈچىمىز، ئۆز خاتىرجەملىكىمىز ئۈستىدە ئويلاپ، قۇل بولۇپ ئۆتۈپ كېتەمدۇق. * ھەي... بۇ شەخسى كۆمەچ بەزىدە ئادەمنى ھەر تەرەپكە باشلاپ قويىدىكەن، يۇرتداشلار-دىن ئايرىپمۇ تاشلايدىكەن.

كۆمەچ نان ← **كۆمەچ**: كېلىنچەك مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئايران ۋە كۆمەچ نان كەلتۈردى.

كۆمەچدان ئى. كۆمەچ پىشۇرىدىغان تاۋا.

كۆمەك I ئى [پ] ياردەم.

كۆمەك II سۈپ. دىئال. جەمەتلىك، ئۇرۇق-تۇغقىنى كۆپ.

كۆمەكلەشمەك پ. ياردەملەشمەك، ياردەم بەرمەك: پۈتۈن ئۆمرۈم بويى ياخشى نىيەت بىلەن ساڭا كۆمەكلىشەمەن.

كۆمەل ئى. دىئال. شۈرمەل.

كۆمەل تاش دىئال. شىبەن.

كۆمتۈرتمەك «كۆمتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆمتۈرمەك پ. دۈم قىلماق؛ ئاستىنى ئۈستىگە، ئۈستىنى ئاستىغا قىلىپ قويماق؛ ئاغدۇرماق: چېلەكنى كۆمتۈرمەك. ھارۋىنى كۆمتۈرۈۋەتمەك. * شوپۇر غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭغا شۇ تاپتا ئاسماننى كۆمتۈرۈۋەتكەندەك بولۇپ كەتتى.

كۆمتۈرۈشمەك «كۆمتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆمتۈرۈلمەك «كۆمتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ تاپتا، ئۈچ ئەۋلاد-نىڭ يىغا-زارىغا ئاسمان كۆمتۈرۈلۈپ يەر-زې-مىنىنىڭ كۆكۈم-تالقان بولمىغىنىغا ئۇ ھەيران ئىدى.

كۆمدۈرگۈزمەك «كۆممەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆمدۈرمەك «كۆممەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىمئاخۇن باللىرىغا ئېيتىپ ئۈزۈم تاللىرىنى كۆمدۈردى.

كۆمدۈرۈشمەك «كۆمدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆممە سۈپ. كۆمۈپ پىشۇرۇلغان، كۆمۈلگەن.

كۆممە كاۋاپ كاۋاپنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە قوي گۆشى چوڭ-چوڭ توغرىلىپ،

تىۋىتى تېشىغا قىلىپ تەتۈر ئۆرۈلگەن قېرىن ئىچىگە تىقىلغاندىن كېيىن، ئوتقا كۆمۈلۈپ پىشۇرۇلىدۇ.

كۆممە نان ئوتقا كۆمۈپ پىشۇرۇلغان نان؛ كۆمەچ.

كۆممەك پ ① كولانغان يەرگە جايلاپ ئۈستىنى ياپماق؛ دەپنە قىلماق: سەۋزە كۆممەك. ئۆلۈك كۆممەك. قارغا ئۆلۈك كۆمگىلى بولماس (ماقال). * ئۆلۈشكە قاراپ كۆمۈش (ماقال). * دەسلەپتە بىر ئۆچكە تېرىسىنى تېپىپ قىغقا كۆمۈپ قويۇپ، بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئېلىپ قارىساق، ئۇنىڭ تۈكلىرى تامامەن يۇلۇنما بولۇپ چۈشتى. ② كۆچمە. يوقاتماق، يوق قىلماق: كۆمدۇق ئاخىر، قان شوراپ ئەلنى مۈكچەيتكەن جەمئىيەتنى. ③ كۆچمە. ھەددىدىن ئارتۇق تەمەننا قىلماق: ھەي ئالاھىدىن، مەن سېنى بايلىققا كۆمۈپ، ئۆزۈڭگىمۇ، ئاناڭغىمۇ ياردەم قىلغۇم كېلىدۇ.

كۆممىقوناق ئى [كۆممە+قوناق] <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىككى-ئۈچ مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم چوڭ، گۈلى تاق جىنسلىق، ئاتىلىق-ئانىلىقى بىر تۈپتە بولىدۇ. دېنى سېرىق پۇرچاقنىڭكىدىن سەل چوڭراق كېلىدۇ. مۇھىم ئاشلىقلاردىن بىرى. ئۇنىڭدىن يەنە كراخمال ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كۆممىقوناق پەرۋانىسى <زوئول> پەرۋانىنىڭ بىر خىلى. يېتىلگىنى سۇس سارغۇچ قوڭۇر، لىچىنكىسى كۈل رەڭ قوڭۇر ياكى ئاچ بېغىر رەڭ، بېشى قارامتۇل قوڭۇر رەڭدە كېلىدۇ. دۈمبىسىدە ئىنچىكە سىزىقچىسى بولىدۇ. كۆممىقوناق، ئاق قوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ غولىنى يەيدۇ. ئادەتتە ئۇ دېھقانچىلىقتا زىيىنى ئەڭ كۆپ بولغان ھاشارات ھېسابلىنىدۇ.

كۆمۈر ئى <گېئول> ① قارا رەڭلىك قاتتىق مىنېرال. ئاساسلىق تەركىبى كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن ۋە ئازوت. ئۇ قەدىمكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھاۋا ئۆتمەيدىغان ياكى ھاۋا كەمچىل شارائىتتا يەر ئاستىدىكى يۇقىرى تېمپېراتۇرا ۋە يۇقىرى بېسىمنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ ئاينىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن. ئۇ يەنە شەكىللىنىش باسقۇچى ۋە كۆمۈرلىشىش دەرىجىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ تورف، قوڭۇر كۆمۈر، ئىسلىق كۆمۈر ۋە ئىسسىز كۆمۈر دەپ تۆت خىلغا ئايرىلىدۇ. ئادەتتە ئاساسەن يېقىلغۇ ۋە خىمىيە سانائىتىنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ② كۆيۈپ قارايغان، لېكىن تېخى كۈلگە ئايلانمىغان ياغاچ قالدۇقى: ئوتۇن كۆمۈرى.

كۆمۈر پېترولوگىيىسى <گېئول> كۆمۈرنى ئورگانىك جىنس سۈپىتىدە قاراپ، ئۇنىڭ ماددىي تەركىبى، خۇسۇسىيىتى ۋە ھۆنەرۋەنچىلىكتىكى ئىشلىتىلىش ئورنىنى پېترولوگىيە ئۇسۇلى بىلەن تەتقىق قىلىدىغان ھەمدە شۇ ئارقىلىق كۆمۈرنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبلىرى ۋە مۇۋاپىق ئىشلىتىلىش ئورنىنى بېكىتىدىغان پەن.

كۆمۈر سانائىتى كۆمۈر قېزىش ۋە تاللاپ، مېتاللورگىيە، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، خىمىيە سانائىتى، قاتناش-ترانسپورت ھەم شەھەر-يېزا ئاھالىلىرىنى يېقىلغۇ ۋە خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەيدىغان سانائەت تارمىقى.

كۆمۈر سىمولىسى <خىم> كۆپ خىل

ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ ئارىلاشمىسى، يەنى كۆمۈرنى قۇرۇق ھەيدەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان قارا قوڭۇر رەڭلىك، سېسىق پۇراققا ئىگە يېپىشقاق سۇيۇقلۇق. كوكس ۋە كۆمۈر گازى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلاتى. ئۇنىڭدىن بېنزول، فېنول، نافتالىن ۋە ئانتراتسېن قاتارلىقلار ئاجرىتىپ ئېلىنىدۇ. ئادەتتە سىر قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

كۆمۈر قاتلىمى <گېئول> تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر قالدۇقىنىڭ ئۈستى-ئۈستىگە چۆكۈپ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان يېنىشچان قاتتىق كان مەھسۇلاتى قاتلىمى.

كۆمۈر گازى <خىم> ① كۆمۈرنى قۇرۇق ھەيدەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان گاز. ئاساسلىق تەركىبى ھىدروگېن، مېتان، ئېتىلېن، كاربون (II) ئوكسىد ھەمدە ئاز مىقداردىكى ئازوت ۋە كاربون (IV) ئوكسىد قاتارلىقلار. رەڭسىز، پۇراقسىز، تەمسىز ۋە زەھەرلىك كېلىدۇ. يېقىلغۇ ياكى خىمىيە سانائەت خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ② كۆمۈر تولۇق يانمىغاندا پەيدا بولىدىغان زەھەرلىك گاز. ئاساسلىق تەركىبى كاربون (II) ئوكسىد بولۇپ، رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ. نەپەس ئالغاندىن كېيىن قاندىكى گېموگلوبىن بىلەن بىرىكىپ زەھەرلىنىشنى پەيدا قىلىدۇ.

كۆمۈرەڭگۈ سۈپ. ياي، گۈمبەز شەكىلدىكى: كۆمۈرەڭگۈ ئۆي. كۆمۈرەڭگۈ دەرۋازا.
* قەبرىنىڭ ئىچ يەرلىكى كۆمۈرەڭگۈ قىلىپ ياسىلىدۇ.

كۆمۈرچەك ئى <ئانات> ئادەم ياكى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار تېنىدىكى بىر خىل بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما. تۆرەلمە مەزگىلىدە، ئادەم ئىسكىلىتىنىڭ كۆپ قىسمى كۆمۈرچەكتىن تۈزۈلىدۇ. قۇرامىغا يەتكەن كىشىلەرنىڭ تېنىدە بولسا، بۇرۇن ئۇچى، تاشقى قۇلاق، قوۋۇرغا ئۇچى ۋە ئومۇرتقىنىڭ تۇتىشىش يۈزى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئايرىم ئورۇنلاردا ساقلىنىپ قالىدۇ.

كۆمۈرچەكلىك سۈپ. كۆمۈرچىكى بار: كۆمۈرچەكلىك بېلىق.

كۆمۈرچەكلىك بېلىق <زوئول> → **كۆمۈرچەكلىك بېلىقلار تۈركۈمى.**

كۆمۈرچەكلىك بېلىقلار تۈركۈمى <زوئول> بېلىقلارنىڭ زور بىر تۈركۈمى. ئىسكىلىتلىرىنىڭ ھەممىسى كۆمۈرچەكتىن قۇرۇلغان. تەڭگىچىلىرى دانچە شەكىللىك ياكى پۈتۈنلەي يوق، ھەممىسى دېڭىز ئوكيانلاردا ياشايدۇ. لەھەڭ، سىكات بېلىقلىرى مۇشۇ تۈركۈمگە كىرىدۇ.

كۆمۈرچى ئى. كۆمۈر قېزىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

كۆمۈرچىلىك ئى. كۆمۈر قېزىش ۋە سېتىش ئىشى.

كۆمۈرخانا ئى. كۆمۈر قويىدىغان ۋە ساتىدىغان جاي، ئورۇن.

كۆمۈرلەشمەك پ <خىم> قەدىمكى ئۆسۈملۈكلەر چۆكۈندى ماددىلار ئىچىگە كۆمۈلۈپ، مۇئەييەن بېسىم ۋە تېمپېراتۇرا قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدە پەيدىنپەي ئۆزگىرىپ، كۆمۈرگە ئايلانماق.

كۆمۈرلۈك ئى <گېئول> كۆلىمى كەڭ ۋە ئېچىشقا بولىدىغان كۆمۈر قاتلىمى تارالغان بەلباغ.

كۆمۈرلۈك گېئولوگىيىسى <گېئول> گېئولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى كۆمۈر كانىنىڭ گېئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى، ھاسىل بولۇش سەۋەبى، جايلىشىش

قانۇنىيىتى ۋە سانائەتتىكى قىممىتىنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدىغان پەن.
كۆمۈرلىشىش «كۆمۈرلەشمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.
كۆمۈرمەك پ. دۈم قىلماق، كۆمتۈرمەك: چىنىنى كۆمۈرمەك. چېلەكنى كۆمۈرمەك.
كۆمۈرۈشمەك «كۆمۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.
كۆمۈرۈلمەك «كۆمۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي كۆمۈرۈلۈپ چۈشتى.
كۆمۈك سۈپ. كۆمۈلگەن، كۆمۈپ قويۇلغان: نى-نى كىشىلەر كۆمۈك شۇ قەبرىلەردە، چىرىپ تۇپراق بولۇپ ياتقان شۇ يەردە.
كۆمۈكلۈك سۈپ. كۆمۈلگەن، كۆمۈپ قويۇلغان: نەم توپىغا كۆمۈكلۈك سەۋزە. * ئۇيغۇر تىبابىتىمىزنىڭ مول بايلىقلىرى تېخى كۆمۈكلۈك هالدا ياتماقتا.
كۆمۈلمەس سۈپ. كۆمۈلمەيدىغان، يوقالمايدىغان: بۇ گالىڭ ئىزلار، شۇلار باسقان، تائەبەد ھېچ كۆمۈلمەس. يالقۇن ئوتلار ئۇلار ياققان، لاۋۇلدار، مەڭگۈ ئۆچمەس.
كۆمۈلمەك ① «كۆممەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ كىيىم-كېچەك، يۈز-كۆزلىرى توپا-چاڭغا كۆمۈلگەن پېتى ئىدى. ② «كۆممەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: — ئەمسە، مۇشۇ يەردە سامانغا كۆمۈلۈپ يېتىپ تۇر. مەن سېنى بىر ئامال قىلىپ ئېلىپ قالاي، — دەپ سامانلىقتىن چىقىپ كەتتى باقى.
كۆن ئى. ئەيلەنگەن، پىششىقلانغان تېرە؛ يەرلىك چىگرىن.
كۆنەك ئى <زوئول> ھەرىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياسىغان تۇرار جايى، ئۇۋىسى. ئادەتتە تور شەكىلدە بولۇپ، نۇرغۇنلىغان ئالتە ياقلىق تۆشۈكچىلەرنىڭ تۇتىشىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. ھەرىلەر ئۇنىڭدا تۇرىدۇ ۋە ئەۋلاد قالدۇرىدۇ. ھەسەل ھەرىلىرى ئۇنىڭدا ھەسەل شىرنىسى ۋە گۈل چېڭىنى ساقلايدۇ.
كۆنەك قېرىن <زوئول> ← **ئۆپكە ئاغزى**.
كۆنەلگۈ ئى. قېتىق ئۇيۇتۇش ئۈچۈن سۈتكە ئارىلاشتۇرۇلىدىغان خۇرۇچ؛ ئېچىتقۇ: كۆنەلگۈ قالدۇرماق. كۆنەلگە سالماق.
كۆنەلگۈ زەمبۇرۇغى <بىئول> زەمبۇرۇغنىڭ بىر تۈرى. زەمبۇرۇغ تېنى نۇرغۇنلىغان يىپسىمان ھۈجەيرىلەردىن قۇرۇلغان. بەزى شاخچىلىرىنىڭ ئۇچلىرى شاز شەكىلدە كېلىدۇ. ئۈستىدە نۇرغۇنلىغان سپورىلار ئۆسكەن بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل كۆكىرىك زەمبۇرۇغى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەنە مېۋە-چېۋە ھەم يېمەكلىكلەرنى چىرىتەلەيدۇ. ئۇنىڭدىن هاراق ئېچىتىش ۋە جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ ئىشلەشتە پايدىلىنىشقا بولىدۇ.
كۆنەلگۈسى ئۇيىماق كۆڭلى تىنماق: ئارىلاشماڭلار، ئۇنىڭ بۇ ئىشنى قىلىپ بولمىغۇچە كۆنەلگۈسى ئۇيىمايدۇ.
كۆنەلگۈلۈك ئى. كۆنەلگۈ قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان قېتىق، كۆنەلگۈ.
كۆنجەك ئى. خالتا كۆڭلەك ياقىسىنىڭ پەسكە ساڭگىلاپ چۈشكەن قىسمى.
كۆنچى ئى ① كۆن ئىشلەپچىقىرىدىغان ئۇستا. ② بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىكى بىر دەريانىڭ نامى.
كۆنچىلىك «كۆنچى» سۆزى ①-نىڭ كەسىپ نامى: كۆنچىلىك قىلماق. * «ۋاي خۇدايىم كۆنچىلىك دېگىنى مۇشۇمىدى؟ نېمانچە ئازاب، نېمانچە ئاچچىق، دۇنيادا كۆنچىلىكتىنمۇ ئېغىر ئازاب بارمىدۇ — ھە؟»

دەپ ئويلىدى ئۇ.

كۆنچىنىڭ كۈچۈكىدەك كەچكىچە بىركىم- سىنىڭ كەينىدە ئەگىشىپ يۈرىدىغان كىشىلەرنى سۆكەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىد- غان ئىبارە: ئۇ ئىشكتىن ئاۋايلاپ چىقتى-دە، خۇددى كۆنچىنىڭ كۈچۈكىدەك يورغىلىغىنىچە ئارقا تامنىڭ تۈۋى بىلەن ئىلدام كەتتى.

كۆندۈرمەك «كۆنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تۆتەيلەن بىر كۈن كەچكىچە هارۋىغا ئات كۆندۈردى.

كۆندۈرۈشمەك «كۆندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شەۋكەتنى قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىدە يەنە بىرمەزگىل ئىشلەشكە كۆندۈرۈشتى.

كۆندۈرۈلمەك «كۆندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: چەت ئەلدىن كەلتۈ- رۈلگەن بۇ شىر پادىشاھ ئوردىسىدىكى هايۋانات باغچىسىدا كۆندۈرۈلگەچكە، زەنجىر بىھاجەت بولۇپلا قالماي، ئادەمگە ئوخشاش تىزلىنىپ باش ئۇرالايتتى، ئىككى ئالدى پۇتى بىلەن سالام بېرەلەيتتى.

كۆندۈك ئى: دىئال. سىغىزدىن ياسالغان ساندۇق.

كۆندىلەڭ سۈپ. توغرىسىغا قويۇلغان، توغرىسىغا قىلىنغان: كۆندىلەڭ قىلماق. * بىرقانچە ئاتلىقلار مىلتىقلىرىنى ئېگەرنىڭ قېشىغا كۆندىلەڭ قويۇپ قاراپ تۇراتتى.

كۆندىلەڭ بوغماق ئۆچەي <ئانات> بوغماق ئۆچەينىڭ بىر قىسمى. يۇقىرىقى ئۈچى كۆتۈرۈلمە بوغماق ئۆچەي بىلەن تۇتىشىپ، ئاشقازاننىڭ ئاستى تەرىپىدىن توغرىسىغا ئۆتىدۇ. ئاستىنقى ئۈچى تۆۋەنلىمە بوغماق ئۆچەي بىلەن تۇتىشىدۇ.

كۆندىلەڭ بولماق توغرىسىغا بولماق: دەرۋازا يېنىدا، يولدا كۆندىلەڭ بولۇپ يىقىلىپ قېلىپتۇ.

كۆندىلەڭ سەپ <هەرب> شۆبە ئەترەت يېيىلغاندىن كېيىن شەكىللەنگەن توغرا سەپ شەكلىدىكى جەڭگىۋار دۈي شەكلى.

كۆندىلەڭ ئوقۇر <مېتېئور> ئوقۇر سىزىقى شەرق-غەرب يۆنىلىشىگە يېقىنلاشقان ئېگىز هاۋا بوشلۇقىدىكى غەرب شامىلى ئوقۇرى.

كۆنمەك پ ① رازى بولماق، ئۇنىماق: ئۇ ئاخىر قولۇم-قوشنىلارنىڭ مەسلىھەتىگە كۆندى. * هېلىقى ئادەم ئۇنىڭ دېگىنىگە دەرهال كۆندى. ② قانائەت قىلماق، شۈكۈر قىلماق: بارىغا كۆنمەك. ③ ئۆگىنىپ قالماق، ئادەتلەنمەك: شۇنداق قىلىپ، بالا ئادەم زات ئىچىگە كۆنۈپ، تەگتۈش باللار بىلەن ئوينايدىغان بولۇپتۇ. * ھ ،زىنسا يېقىندىن بۇيان تولا ئېيتىپ كۆنۈپ قالغان بۇ ناخشىنى غىڭشىغىنىچە چوڭ يولغا چىقتى.

كۆنۈشمەك «كۆنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىچارىلەر يايلارنىڭ بۇ پەرمانىغا نائىلاج كۆنۈشتى.

كۆنۈك سۈپ. كۆنگەن، كۆندۈرۈلگەن: بىز بۇنداق ئىشلارغا كۆنۈك. * مەن بۇنىڭغا خېلى كۆنۈك.

كۆنۈكتۈرمەك «كۆنۈكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆنۈكمە ئى <مائار> دەرسلىكتىكى ئۆتۈلگەن دەرسنى پىششىقلاش مەقسىتىدە هەربىر دەرس ئاخىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان مەشىق تېمىلىرى؛ تاپشۇرۇق: كۆنۈكمە ئىشلىمەك.

كۆنۈكمەك پ. كۆنمەك: رىزۋانگۈل جەڭ مەيدانىدىكى مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈكۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن بىز تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى.

كۆنۈكۈشمەك «كۆنۈكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆۋە ئى. دىئال. كۆزپە.

كۆۋەجىمەك پ. كۆپۈك چىقارماق، بۇژغۇن ھالەتكە كەلمەك، كۆپۈكلەشمەك: ئۇ باھار سۈيى كۆۋەجەپ ئېقىۋاتقان ئېرىقنى بويلاپ مېڭىپ، قۇمئېرىق ئەترىتى تەۋەسىگە ئۆتتى.

كۆۋرۈك ئى ① <بىن> ئېرىق، ئۆستەڭ، دەريا ۋە جىرا قاتارلىقلاردىن قاتناش قوراللىرى ۋە ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشى ئۈچۈن ياسالغان قۇرۇلما: ياغاچ كۆۋرۈك. سېمونت كۆۋرۈك. ئۆتۈشمە كۆۋرۈك. * — مەن بولغىنىمدا كۆۋرۈكتەك بىرنەرسە بولسا، ئۇچامغا كۆتۈرۈپ ئۆتكۈزۈپ قوياتتىم، — دېدى ھېلىقى ھەممىدىن بەكرەك تىللىغان كىشى. ② كۆچمە. تۇتاشتۇرۇش، ئۆتۈشتۈرۈش رولىنى ئوينايدىغان ئادەم ياكى شەيئى، باغلاپ تۇرغان نەرسە؛ ئالاقە، باغلىنىش؛ ۋاستە: ئىككىنچى ياقتىن ئېيتقاندا، بۇ يەر مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئۈچۈن پۈت تىرەپ تۇرۇشقا بولىدىغان ئىشەنچلىك ئارقا سەپ بولۇپ، ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىپ كىرىشنىڭمۇ ئەڭ ئاساسلىق كۆۋرۈكى ئىدى.

كۆۋرۈك باشلىمى <بىن> كۆتۈرۈپ سېلىنغان كۆۋرۈكنىڭ قىرغاقتىكى ئىككى بېشىنىڭ سوزۇلغان قىسمى.

كۆۋرۈك سوزۇلمىسى <بىن> ← **كۆۋرۈك باشلىمى.**

كۆۋرۈك مېڭە <ئانات> ← **مېڭە كۆۋرۈكى.**

كۆۋرۈك ئىستىھكامى <ھەرب> مۇھىم كۆۋرۈكلەرنى، كېچىكلەرنى كونترول قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان پوتەي ياكى تايانچ پونكىت.

كۆۋرۈكچە ئى. كىچىك كۆۋرۈك.

كۆۋرۈكچە مېڭە <ئانات> ← **مېڭە كۆۋرۈكى.**

كۆۋرۈكلۈك سۈپ. ① كۆۋرۈك سېلىشقا يېتىدىغان، ياراپدىغان: بىر كۆۋرۈكلۈك ياغاچ-تاش تەييارلاپ قويۇلغانىدى. ② كۆچمە. ۋاسىتىلىك: كۆۋرۈكلۈك رول ئويناماق. * بىز ئىلغارلارنى يېتىشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ كەڭ ، ئامما ئىچىدىكى باشلامچىلىق، تايانچلىق ۋە كۆۋرۈكلۈك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

كۆۋرىمەك پ. ئۆز-ئۆزىدىن ئېچىپ كۆپ-مەك، ئۆرلىمەك: خېمىر كۆۋرىمەك.

كۆۋىلىگۈچ ئى. دىئال. ئات، ئېشەك، قېچىر قاتارلىقلار ئېغىنايدىغان يەر.

كۆيە ئى. دىئال. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.

كۆيەك (تۆغرىسى: كۆيۈك) ← **كۆيۈك.**

كۆيدۈرگە ئى ① <تىب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. ئات، كالا، قويغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئادەملەرگە يۇقىدۇ. كۆيدۈرگە تاياقچە باكتېرىيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئادەملەر يۇقۇملانغاندا، قاتتىق قىچىشىپ، تېرىگە يىرىڭلىق قاپارتقۇ چىقىدۇ. ئۇنىڭ دەل ئوتتۇرىسى قارامتۇل ۋە ئويمان بولۇپ، ئەتراپى ئىششىدۇ، قاتتىق ئاغرىتىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئۈچەي ۋە ئۆپكىلىرىگىمۇ چىقىشى مۇمكىن: ئۇنىڭ شۆھرىتى تازا چىقىۋاتقان مەزگىللەردە ئېتى ئۇشتۇمتۇت كۆيدۈرگە بىلەن ئاغرىپ، ئەتىسىلا ئۆلۈپ كەتتى. * — بەدەنگە چىققان كۆيدۈرگىنى ئاغرىيدۇ دېمەي ۋاقتىدا كۆيدۈ-رۈۋەتمىسە، ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ، — دېدى سەپەرقۇل جىددىي قىياپەتتە. ② كۆچمە. باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش، باشقىلارنىڭ ئەجرى، ئەمگىكى ياكى خىزمىتى قاتارلىقلارنى كۆيدۈرۈش، يوققا

چىقىرىش قىلمىشلىرىغا ئادەتلەنگەن كىشى: مېنىڭچە، بۇ دوپپىسىنى ئېلىپ كەل دېسە، كاللىسىنى ئېلىپ كېلىدىغان ئاز ساندىكى نادان، تەلۋە كۆيدۈرگىلەرنىڭ ئالدىغا سېلىنغان بىر تاقاق.

كۆيدۈرگۈچى ① سۈپ <خىم> كۆيدۈرۈش رولىنى ئوينايدىغان، كۆيدۈرىدىغان: كۆيدۈرگۈچى ئاساس. كۆيدۈرگۈچى بومبا. ② ئى. 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ماددىلارنىڭ كۆيۈشى توغرىسىدىكى خاتا تەلىمات. ئۇنىڭدا كۆيۈشچان ماددا تەركىبىدە كۆيگۈچى ئامىل مەۋجۇت بولۇپ، ماددا كۆيگەندە كۆيگۈچى ئامىل نۇر ۋە ئىسسىقلىق شەكلىدە يوقىلىپ كېتىدۇ، لېكىن، ماددا كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئېغىرلىقى ئەكسىچە ئېشىپ كېتىدۇ. شۇڭلاشقا، كۆيگۈچى ئامىلدىمۇ مەنپىي ماسسا بولۇشى مۇمكىن دەپ قارالغانىدى. 18-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ئوكسىدلىنىپ كۆيۈش ھەققىدىكى ئىلمىي تەلىمات ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى.

كۆيدۈرگۈچى ئاساس <خىم> بىر خىل كۈچلۈك ئاساس. تەركىبى ناترىي گىدروكسىد (NaOH). ئاق رەڭلىك قاتتىق ماددا بولۇپ، ئۇنىڭدىن سوپۇن، بوياق ماتېرىيالى، سۈنئىي تالا ۋە ئەينەك قاتارلىقلارنى ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە نېفىت چەككىلەشكىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كۆيدۈرگۈچى بومبا <ھەرب> نىشانىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىيالايدىغان بىر خىل ئوق ياكى بومبا.

كۆيدۈرگىلىك باشقىلارغا زىيان سالىدىغان قەبىھ ئىش-ھەرىكەت: كۆيدۈرگىلىك قىلغان بولسام مۇبادا، كەچۈرمەستىن ئۇرغىن ئانا ئاغزىمغا.

كۆيدۈرگىلىك قىلماق باشقىلارغا زىيان سالىدىغان پەسكەش ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق: بىزدە يالغانچىلىققا قانۇندا جازا يوق. ناھەق كۆيدۈرگىلىك قىلسىڭىزمۇ ئۇ جىنايەت ھېسابلانمايدۇ.

كۆيدۈرمە سۈپ ← **كۆيدۈرمە قاش.**

كۆيدۈرمەك پ «كۆيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغاچ كۆيدۈرمەك. قەغەز كۆيدۈرمەك. * كۆيدۈرسىمۇ كۆڭ ياخشى (ماقال).

كۆيدۈرۈشمەك «كۆيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر كېچىدىلا ئورمانلىقنى كۆيدۈرۈشۈپتۇ.

كۆيدۈرۈلمەك «كۆيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈتۈن كىتاب، قول يازمىلىرى كۆرگەزمە قىلىنىپ كېيىن كۆيدۈرۈلدى.

كۆيدى-پىشتى ← **كۆيدى-پىشتى بولماق.**

كۆيدى-پىشتى بولماق غېمىنى يېمەك: ئۇ پۇقرا ئۈچۈن كۆيدى-پىشتى بولۇپ بېشىنى قاشلىغۇدەك پۇرسەت چىقىرالمىغان يەردە، ئايالىنىڭ كېسەل تېنىنى سۆرەپ يۈرۈپ ئىگىلىكنى جوڭقۇرۇۋا تقانلىقنى كۆردى. * باشقىلارنىڭ كۆيدى-پىشتى بولۇپ ئىچ ئاغرىتىۋاتقانلىقىنى كۆرمەيۋاتاتتى.

كۆيمەك پ ① ئوت ئالماق، يانماق: ياغاچ كۆيمەك. كۆمۈر كۆيمەك. * گۆش بىلەن ياغ بىر تۇغقان، پىيازنىڭ كۆيگىنى كۆيگەن (ماقال) * ئوتنى كىم تۇتسا، شۇنىڭ قولى كۆيەر (ماقال). * ئېگىز-ئېگىز تاغ باشىدا چىراغ كۆيەدۇ، چىراغ ئەمەس يارنىڭ ئوتى، يۈرەك كۆيەدۇ. ② ھەددىدىن زىيادە ئىسسىپ كەتمەك: پاھ، ئەجەب بىر كۈن بولدىغۇ، ئادەم كۆيۈپ كەتتىغۇ! ③ قاتتىق قىزىپ ئىشتىن چىقماق، ئېرىپ كەتمەك (ئېلېكتېر سايمانلىرى ھەققىدە): لامپۇچكا كۆيۈپ كەتتى. ④ كۆچمە. ھەددىدىن

زىيادە ياخشى كۆرمەك: كۆيگەن جۇۋانغا ئات تېزىكى ئاي كۆرۈنەر (ماقال). * ماڭا كۆيگۈچە، بالاڭغا كۆي، مېنى سۆيگۈچە ئېرىڭنى سۆي (ماقال). * قىزىمىز دەپ موماىلار، ئۇنى دىلىدىن سۆيىدۇ. ئاۋۇلدىكى چوڭ-كىچىك، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆيىدۇ. ⑤ كۆچمە. غەمخورلۇق قىلماق، كۆيۈنمەك: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). * ئۆي دېگەنگە كۆيسە ئۆي بولىدۇ. ⑥ كۆچمە. زىيانكەشلىككە ئۇچرىماق: مەن مۇشۇ ئىشتا ناھەق كۆيۈپ كەتتىم. ⑦ كۆچمە. زايە كەتمەك، زىيان بولماق: ئەرزىمەس بىر ئىش ئۈچۈن ئون كوي كۆيۈپ كەتتى.

كۆيۈپ قالماق ھەددىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرۈپ قالماق، ئاشىق بولماق، شەيدا بولماق: كۆيۈپ قالدىم مەن ساڭا، كۆيگىنىمنى بىلەمسەن؟ قاراپ قالدىم تەلمۈرۈپ، بىر قارىساڭ ئۆلەمسەن؟

كۆيىنەك (توغرىسى: كۆڭلەك) ← **كۆڭلەك**.

كۆيۈپ-پىشىپ ① ئادەتتىن تاشقىرى ياخشى كۆرۈپ، ئاشىق بولۇپ: ئادىل بىلەن پەرىدە ياش چېغىدىن باشلاپلا بىر-بىرىگە كۆيۈپ-پىشىپ، ئېلىپ تېگىشكەن. ② بارلىقىنى بېغىشلاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن: ھە، ئەمدى بىلدىم، ماڭا كۆيۈپ-پىشىپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىۋاتقان بايا سەن ئىكەنسەن-دە؟

كۆيۈش ① «كۆيمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② <خم> ماددىنىڭ تېز ئوكسىدلىنىپ يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىق تارقىتىشى. كۆيۈشچان ماددىلارنىڭ ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىشى كۆپ ئۇچرايدىغان كۆيۈش ھادىسىسىدۇر.

كۆيۈش نۇقتىسى <خم> مەلۇم ماددىنىڭ كۆيۈشىنىڭ باشلىنىشى ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا.

كۆيۈشچان سۈپ. ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىدىغان، تېز ئوكسىدلىنىدىغان، تېز كۆيىدىغان، كۆيۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: كۆيۈشچان ماددا.

كۆيۈشچانلىق ① «كۆيۈشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <خم> كۆيۈشچان ماددىلارنىڭ ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىش خۇسۇسىيىتى.

كۆيۈشمەك «كۆيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رىشت بىلەن بەختگۈل خېلىدىن بۇيان بىر-بىرىگە كۆيۈشۈپ يۈرۈشەتتى.

كۆيۈك ① سۈپ. كۆيگەن، بىرەر يېرى كۆيۈپ كەتكەن ياكى ئوتتا پۇچىلانغان: ئۇلار باينىڭ زۇلمى بىلەن تاتىرىپ، كۆيۈك نان تاپسا غاجىشىپ، بىللە مۇڭدىشىپ قوشۇلۇشقانلار. * كۆپ ئورمان نەيزىگە كەتتى ساپ بولۇپ، ئوقلاردىن تاغلارغا نەقىش چېكىلدى. ئوتلاردىن كۆيۈك تاغ بولدى پەيدا ۋە، كېسىلگەن كاللىلار سايغا چېچىلدى. ② ئى. كۆيگەن نەرسىلەرنىڭ قالدۇقى: ئوتۇننىڭ كۆيۈكى. نانىنىڭ كۆيۈكى. ③ ئى <تب> ئوت، كۈچلۈك كىسلاتا، كۈچلۈك ئاساس، ئېكس نۇرى ۋە ئاتوم ئېنېرگىيە نۇرى قاتارلىقلارنىڭ بەدەن بىلەن ئۇچرىشىپ، توقۇلمىلارنى بۇزۇۋېتىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان جاراھەت، يارا: ئۇنىڭ يۈزلىرىدە كۆيۈكنىڭ قارا ئىزلىرى ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، چىرايىدىن مىننەتدارلىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ④ سۈپ. كۆيدۈرىدىغان، قىزىق، تەپتى كۈچلۈك: ھاۋاز «پوم» نىڭ يۈزلىرىدە غىل-پال ئەگىگەن كۆلكە ئەتىيازنىڭ كۆيۈك ئاپتىپىدەك دەرھال ئۆچتى. * قارا، يەنە تاشلاپ

سايە ئۇزۇم بارىگى، ساقلايدىغان بولدى تەننى كۆيۈك ئاپتاپتىن. ساپاق-ساپاق ئۇزۇم بەرگەن ئەمەلىي تەدبىر، مىڭ ئەلاكەن ھوسۇلى يوق كۇرمىڭ خىتابتىن. ⑤ ئى. كۆچمە. بىرەر كىشى ياكى ۋەتەنگە بولغان كۈچلۈك ئىشقى-پىراق، ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرۈش، مەھلىيا بولۇش؛ مۇھەببەت، مەپتۇنلۇق: كۆيۈك ئوتى. كۆيۈك دەردى. * بىر ئادەمنى ئەۋەتتىم، قەغەز بىلەن قەلەمگە. ئىچىڭلار ئاغرىمامدۇ، ماڭا چۈشكەن ئەلەمگە. كۆيۈكنى خۇدا سالغان، غېرىب بىلەن سەنەمگە. * بىر ئادەم خەلققە پايدا بەرمىسە، بارمىدۇ قىلچىلىك پەرقى ئۆلۈكتىن. ئەل ئىشقى-كۆيۈكى مىڭ مەرتە ئەلا، ئالەمدە جىمىكى ئىشقى-كۆيۈكتىن.

كۆيۈك ئازابى تارتماق ئىشىق دەردىگە مۇپتىلا بولماق: ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، كۆيۈك ئازابى تارتماقتا ئىدى.

كۆيۈك توپ كۆيۈك توپ ئويۇنىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل توپ، يەنى توم يىپ بىلەن يۆگىلىپ، رەڭلىك يىپ بىلەن كۆز چىقىرىپ تورلىنىپ تىكىلىدىغان بىر خىل توپ.

كۆيۈك توپ ئويۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇنلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا كۆيۈك توپ ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنگەنلەر ئارىسىدا تاختاي بىلەن ئۇرۇپ ئوينىلىدۇ: ئۇلار نۆۋەت باخشىنى كۆيۈك توپ ئويۇنى تۈگىگەن ھامان بىرەرىنىڭ ئۆيىگە ئەكىتىشىدۇ.

كۆيۈكلۈك سۈپ. كۆيگەن، كۆيۈۋاتقان: كۆيۈكلۈك ئوتۇن.

كۆيۈكۈش ئى. دىئال. ئىچ-ئىچىدىن كۆيۈنۈپ يىغلاش.

كۆيۈم ئى. كۆيۈنۈش: كۆيۈمى يوق تۇغقاندىن يات ياخشى، ئىسسىقى يوق كاڭدىن كات ياخشى (ماقال). * سېنىڭ بالىغا كۆيۈمىڭ يوق.

كۆيۈمچان سۈپ. كۆيۈمى بار، كۆيىنىدىغان، كۆيىدىغان: كۆيۈمچان بالا. * ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىرنەچچە كەمبەغەل، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقۇدى. * بۇ شۇنچە ئاق كۆڭۈل، كۆيۈمچان ۋە ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنى زادى ئويلىمايدىغان بىر قەيسەر يىگىت ئىدى.

كۆيۈمچانلىق «كۆيۈمچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — بىرەر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دەپ سورىدى مۇئەللىم كۆيۈمچانلىق بىلەن.

كۆيۈمسىز سۈپ. كۆيۈمى يوق، كۆيۈنمەيدىغان: — سەن ۋاپاسىز ئىت، كۆيۈمسىز ئېشەك، يوقال كۆزۈمدىن، — ۋارقىرىدى بوۋاي ئەركىنگە ئاچچىقلىنىپ.

كۆيۈملۈك سۈپ. كۆيۈمى بار، كۆيۈنىدىغان، كۆيۈمچان: ئۇ ھەر قېتىم بېغىغا كىرگەندە، ئۆزىنى ئەجەل ئاغزىدىن قۇتقۇزۇۋالغان كۆيۈملۈك شەپقەتچىسى مارىيانى ئەسلەيتتى. * يار بولسا ئەگەردە كىشى نامەردكە، مۇپتىلا بولىدۇ تۈگىمەس دەردكە. يار بولسا ئەگەردە كۆيۈملۈك يارى، ئۆتىدۇ شادلىقتا، بەخت-راھەتتە.

كۆيۈندى ئى. چالا كۆيگەن نەرسە: ئۇنىڭ باش-كۆزى چاڭ-توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۈل رەڭ بولۇپ قالغانىدى. * پىژىلداپ چىقىۋاتقان كۆيۈندى ئىسى ئەتراپقا تارقىلىشقا باشلىدى.

كۆيۈنمەك پ. كۆڭۈل بۆلمەك، غەمخورلۇق قىلماق، جان كۆيدۈرمەك: بۇ كىشىنىڭ مېھرىبانلىق بىلەن كۆيۈنۈپ ئېيتقان بۇ سۆزلىرى مېنى تەسىرلەندۈرسىمۇ، ئەمما يەنىلا ئۆز سۆزۈمدە چىڭ تۇرۇپ باياتىنقى گەپنى قايتا تەكرارلىدىم. * ئۇ ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ كېسىلىنى كۆيۈنۈپ داۋالاپ، شۇ يەردىكى خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشتى.

كۆيۈنۈشمەك «كۆيۈنمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆپ ئى. سۇيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان چوڭ ساپال ئىدىش: كۆپكە سۇ توشتۇرماق.

كۆپسەن ئى. چوڭ، يوغان كۆپ.

كۆپكۆندۈز رەۋ. كۈن ئولتۇرمايلا، كۈندۈزدىلا: — كۆپكۆندۈزدىلا يېتىپسىز، مىجەزىڭىز يوقمۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى ئۇ مۇلايىم ئاۋازدا.

كۆتتۈرمەك ← **كۆتكۈزمەك**: خاپا بولماڭ، سىزنى تازا كۆتتۈرۈپ قويدۇم. * مائارىپ مۇدىرى مېنى كۆرۈش بىلەن: — مېنى بەكمۇ كۆتتۈردۈڭ قىزىم، تەلىيىڭگە ياخشى بىر ئورۇن چىقتى. سېنى قۇشلار ئارىلى مەكتىپىگە ئەۋەتىمەن، — دېدى.

كۆتكۈچى ئى. توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغ ۋە مېھمانخانىلاردا مەخسۇس مېھمان كۈتىدىغان كىشى: چاي قۇيۇۋاتقان كۈتكۈچى قىز ئۇنى دەرھال يۆلىۋالمىغان بولسا، ئۇ يىقىلىپ چۈشكەن بولاتتى. // ياتاققا قولىغا قېلىن بىر دەپتەرنى تۇتۇۋالغان كۈتكۈچى خادىم كىرىپ كەلدى.

كۆتكۈچىلىك ئى. مېھمان كۈتۈش ئىشى، كەسپى: بۇ كىشىنىڭ بايا بىزگە ئېيتىشىچە، دىلبەرنى شۇ مېھمانخانىنىڭ كۈتكۈچىلىكىگە قوبۇل قىلماقچىكەن.

كۆتكۈزمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئادەمنى شۇنچىمۇ كۈتكۈزەمسىز؟ شۇ تاپتا نەدىن كېلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

كۆتمەك پ ① كۆزدە تۇتقان نەرسىسى، يېقىنى، مېھمىنى ياكى ئەزىز كىشىسىنىڭ پەيدا بولۇشىنى، كېلىشىنى ساقلىماق؛ يولىغا قارىماق: بىر سائەتكە يېقىن كۈتكەن بولساممۇ، باش كاتىپ قايتىپ چىقمىدى. ② ئاتا-ئانا ياكى بىرەر بىمار، مېھماننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماق؛ باقماق: تۆمۈر خەلپە بۇ مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈشنى شاكىرتىغا تاپشۇردى. * سېستىرالار نۆۋەتلىشىپ ئۇنى كۈتتى. ③ بىرەر ئىشنىڭ بولۇشىنى، ئەمەلگە ئېشىشىنى ئارزۇ قىلماق:

مەن پەقەت قىزنىڭ گەپىنى ئازراق
قىلىپ، قانداق بولمىسۇن چاچنى تېزرەك
ئېلىپ بولۇشىنى كۈتەتتىم. ④ ئالدىغا

چىقماق، قارشى ئالماق: ئىدارە باشلىقلىرى مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئايرودرومغا چىقتى. * ئىرغاڭلاپ ئارانلا ماڭىدىغان پور سېمىز ئايالى ئۇنى گۈللۈك ھويلىدا كۈتۈۋالدى.

كۆتكەن يېرىدىن چىقماق ئويلىغىنىدەك، دېگىنىدەك بولماق، قىلماق: كېلىن قېيىن ئانىنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقتى. * رەپىق ئاكا تەنە بىلەن كۈلۈپ قويدى، كۈتكەن يېرىدىن چىقماي يەنە بىر قېتىم دەككىسىنى يېگەن باخشىمۇ جىمىقتى.

كۆتۈشمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى ساۋۇتنىڭ تەقدىرىگە باغلاپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈشەتتى. * پۇقرالار بورانىنىڭ ئۆتۈپ كېتىشىنى كۈتۈشۈپتۇ.

كۆتۈلمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلار ئالاھىدە نېمەتلەر بىلەن كۈتۈلدى.

كۆتۈلمىگەن سۈپ. ئارزۇ قىلمىغان؛ ئۈشتۈمتۇت، تاسادىپىي، ئويلىمىغان: كۈتۈلمىگەن ئامەت. كۈتۈلمىگەن ئىش. * توختى بىلەن سارە كۈتۈلمىگەن بۇ ۋەقەدىن پۈتۈنلەي گاڭگىراپ قالغانىدى.

كۆتۈلمىگەندە رەۋ. ئۈشتۈمتۇتلا، تاسادىپىيلا، ئويلىمىغاندا: كۈتۈلمىگەندە ئۆيگە ۋاھاپ كىرىپ كەلدى. * كۈتۈلمىگەندە يارىلانغان سەپدىشىنى كۆتۈرۈۋالغان جەڭچىنىڭ پۇتىغا ئوق تەگدى.

كۆتۈم ئى. كۆتۈش: بەختى دېھقان ناقايىل، تېخنىنىڭ قىلغان ھۆكۈمگە. بىراق بولغاچ مايىسلار، موھتاج پەرۋىش-كۆتۈمگە.

كۆتۈمسىز سۈپ. ياخشى كۆتۈلمىگەن، بېقىلمىغان: بۇ بوۋاي قېرىغاندا كۆتۈمسىز قالدى.

كۆتۈنمەك «كۆتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دوختۇر ئۇنىڭغا: – قۇۋۋەتلىك تائاملار بىلەن ياخشى كۆتۈنۈڭ، – دەپ مەسلىھەت بەردى.

كۆجە ئى. ياغاچ كېپىكىگە خۇش پۇراق ماددىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان چوكا شەكىللىك بۇيۇم. كۆيدۇرگەندە ئەتراپقا بىر خىل خۇش پۇراق تارقايدۇ: سۆڭ جياڭ بىلەن لۇ جۈنىنىڭ باشچىلىقىدا، ۋۇيوڭ ۋە باشقا ئاتامانلار ئۆز مەرتىۋىلىرى بويىچە قوللىرىغا كۆجە ئالدى.

كۆجدان ئى. كۆجە قادايدىغان نەرسە: سۆڭ جياڭ بىر خاسىيەتلىك كۆننى تاللاپ، كۆجدانغا ئوت ياقتى.

كۆچ ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلار ئۆز مۇسكۇللىرىنى ئىشلىتىپ ھاسىل قىلغان جىسمانىي ئېنېرگىيە، قۇۋۋەت: مۇسكۇل كۆچى. بىلىكنىڭ كۆچى يوق. كۆچتىن قالماق. * مۇشۇكنىڭ پۇتلىرىدا جان قالماپتۇ. ئۇ ئىتقا كۆچى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى ئالداشقا باشلاپتۇ. ② مېھنەت قىلىش، يارىتىش، بارلىققا كەلتۈرۈش قابىلىيىتى، ئەمگەك: ئادەم كۆچى. ماددىي كۆچ. كۆچىنى ساتماق. * سۇ ئامبىرىنى قاشالاش، كېلەر يىلنىڭ تۈرلۈك-تۈمەن تەييارلىقى – بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقىت، كۆچ تەلەپ قىلىدىغان ئىشلار. ③ مەنىۋى، ئەقلىي ۋە روھىي قۇۋۋەت: ئەقلىي كۆچ. * ئاجايىپ كۆچ سەرپ قىلغانلىقىدىن، ئاندىن ئاجايىپ ئەسەر بارلىققا كېلىدۇ. ④ <فىز> جىسىمنىڭ ھەرىكەت ھالىتىنى ئۆزگەرتىدىغان تەسىر (ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىك، يۆنىلىش ۋە تەسىر نۇقتىسىدىن ئىبارەت ئۈچ ئامىلى بولىدۇ): مەركەزدىن قاچما كۆچ. تارتىش كۆچى. ⑤ ئېنېرگىيە، قۇۋۋەت: شامال كۆچى. توك كۆچى. سۇ كۆچى. ⑥ تەسىر قىلىش دەرىجىسى؛ رول، ئۈنۈم، تەسىر: دورىنىڭ كۆچى. پۇلنىڭ كۆچى. * – ئۆزگەرتكىلى بولماسمۇ-ھە؟ – ئادىل ئۆزگە سۆزلىگەندەك ئاستا سورىغاندى، – تېخنىكىنىڭ كۆچىدىن پايدىلىنىپ قول مەشغۇلاتىنى ماشىنا مەشغۇلاتىغا ئايلاندۇرغىلى بولمامدۇ؟ ⑦ بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋېلىش ئىمكانىيىتى، شەرت-شارائىت، قۇدرەت، قۇرب: ئۇنىڭ ئۆي سېتىۋېلىشقا كۆچى يېتەتتى. ⑧ بىرەر ساھەدە، ئومۇمەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىرەر تارمىقىدا ئىشلىگۈچى كىشىلەر: ئەمگەك كۆچى. ئىلغار كۆچ. يېڭىشۇرۇن كۆچ. * يەنە بىر تەرەپتىن، ئەمگەك كۆچلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، كۆپ خىل ئۇسۇل قوللىنىپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك. ⑨ ھەربىي قوشۇنلار؛ قوشۇن: قوراللىق كۆچ. * ئالماسىنىڭ باتالىيونى دۈشمەننىڭ ئىككىنچى مۇداپىئە لىنىيىسىنى يېرىپ ئۆتكەندىن كېيىن، غالجىرلاشقان دۈشمەن ئەڭ ئاخىرقى قالدۇق كۆچلىرىنى ئىشقا سالدى. ⑩ جەمئىيەتنىڭ بىرەر بەلگە، خۇسۇسىيەت، دۇنيا قاراش ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن پەرقلەنگۈچى قىسمى: ئىنقىلابىي كۆچ. ئەكسىيەتچى كۆچ. كاپىتالىزم كۆچلىرى. * بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭ چارروسىيە قوللىغان گېرمانىيە فېئودال كۆچلىرىگە زەربە بەرگەندى. ⑪ قارار، قانۇن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قوللىنىلىش ئۈنۈمى، ئىجراسى: قانۇن كۆچكە ئىگە بولدى. * ھۆكۈم كۆچىدىن

قالدى. * قارار كۆچىنى يوقاتتى.

كۆچ ئالماق بىرەر نەرسىگە قاتتىق كۆچىۋېتىپ كۆچ-مادارىدىن كېتىپ قالماق: — مۇنداق ئېغىر ئىشلەتسەڭ ئاتنى كۆچ ئالدۇرۇپ قويىسەن. ئۇ چاغدا بىز قانداق قىلىمىز، — دېدى ئاكام ماڭا كايىپ.

كۆچ بەرمەك ① غەيرەت، شىجائەت ئاتا قىلماق: ئەقلىدىن ھالقىپ تۇرىدىغان ھېسسىيات كىشىگە مۆلچەردىكىدىن ئارتۇق كۆچ بېرىدۇ. ② كۆچىدىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىنى ھازىرلىماق: ئۇلاغ دېگەننى ئاسراپ ياخشى باقساڭ، ئۇ ساڭا يەتتە — سەككىز يىل ئۇشۇق كۆچ بېرىدۇ.

كۆچ بېغىشلىماق ← كۆچ بەرمەك: قەھرىمان قىزنىڭ روھى ئۇلارغا كۆچ بېغىشلايتتى.

كۆچ توپلىماق ئەتراپىغا ئادەم يىغماق، ئۆز كۆچىنى ئۇلغايتماق: بىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىيىمىز ھۇجۇم قىلىش ئەمەس، بەلكى كۆچ توپلاش.

كۆچ چىقارماق كۆچ-قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلماق: جامال قارىشى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا ئىلىم-مەرىپەت ۋە تىبابەت تارقىلىشىغا زور كۆچ چىقارغان كىشىدۇر. * — سىز بىزگە ئىشەنچلىك ئادەم، — دېدى ئۇ يەنە، — بۇ ئىشقا كۆچ چىقىرىپ، خىزمەت كۆرسىتىڭ، قالغىنىنى ئۆزىمىز بىلىمىز.

كۆچ سالماق دىئال. كۆچ چىقارماق، تىرىشماق.

كۆچ سەرپ قىلماق ← كۆچ چىقارماق: بۇ ئىشقا ئازراق كۆچ سەرپ قىلمىسىڭىز ھەل بولمايدۇ.

كۆچكە تولماق كۆچى، غەيرىتى ھەسسىلەپ ئاشماق: ئاتلىنايلى كۆرەشكە تىرىك جانلار، دەريا-دەريا ئاقسىمۇ مەيلى قانلار، بۇ ۋەزدىن پۇقرالار كۆچكە تولدى، ئەزىز جاننى ھەم پىدا قىلار بولدى.

كۆچكە ئىگە رولىدىن قالمىغان، رولى بار، ئىناۋەتلىك: بۇ قارار تامامەن كۆچكە ئىگە. * مېنىڭ كونا پىكرىم يەنىلا كۆچكە ئىگە، مەن ئۇنىڭ پىلانىغا بۇرۇنمۇ قارشى ئىدىم.

كۆچكە ئىگە مۇددىتى ① <سودا> ① شەرتنامە، توختام قاتارلىقلارنىڭ بەلگىلەنگەن چەك ئىچىدىكى كۆچكە ئىگە ۋاقتى. ② خىمىيۋى بۇيۇملار، تىببىي دورىلار ۋە بەزى ئالاھىدە ماتېرىياللارنىڭ بەلگىلەنگەن ئىشلىتىلىش ۋە ساقلاش شەرتى ئاستىدىكى خۇسۇسىيىتىنى ئۆزگەرتمىگەن ھەمدە ئۈنۈمى ۋە رولىنى ساقلىغان مۇددىتى. ئادەتتە ئۇنى ئەسلىدىكى ئىشلەپچىقارغان ئورۇن ياكى بەزىدە ئىشلەتكۈچى ئورۇن ئۆزلىرى بەلگىلەيدۇ.

كۆچ كىرمەك كۆچ پەيدا بولماق، كۆچلەنمەك: بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن پۇت-قولۇمغا كۆچ كىردى.

كۆچ مەيدانى <فىز> مۇستەقىل زەرەت، ماگنىت ياكى ماسسا بىلەن بىر بۆلەك ئارىلىقتا ئوخشاش بولغان زەرەت، ماگنىت ياكى ماسسا ئالدىنقىلىرى شەكىللەندۈرگەن ھەمدە باشتىن-ئاياغ بىردەك بولۇش قانۇنىيىتى بويىچە شەكىللەنگەن مەيدان تەسىرىدە سەزگەن مېخانىكىلىق كۆچ.

كۆچ مومېنتى <فىز> جىسىم ئايلاندۇرۇلغاندىكى كۆچ بىلەن كۆچ يەلكىسىنىڭ كۆپەيتمىسى.

كۆچ نۇقتىسى <فىز> پىشاڭدىكى كۆچ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان بىر نۇقتا.

كۆچ ئۆلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا

بىرىنچىچە تەنھەرىكەتچى بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ، بەلگىلەپ بېرىلگەن ئارىلىقنى يۈگۈرۈپ بولۇپ، كۆچ ئۆلاش تايىقىنى ئالدىدىكى تەنھەرىكەتچىگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. مۇسابىقە 400 مېتىر، 800 مېتىر، 1600 مېتىرغا كۆچ ئۆلاپ-يۈگۈرۈش ۋە 1000 مېتىر، 1500 مېتىرلىق ھەر خىل مۇساپىلىق كۆچ ئۆلاپ يۈگۈرۈش (ھەر ئادەمنىڭ يۈگۈرۈش ئارىلىقى ئوخشاش بولمايدۇ) قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

كۆچ ئۆلاش تايىقى <تەن> كۆچ ئۆلاپ يۈگۈرۈشتە ئىشلىتىدىغان قىسقا تاياقچە. ياغاچ ياكى مېتال قاتارلىق ماتېرىياللاردىن ياسىلىدۇ.

كۆچ ئۇلىماق غەيرەت ئۇستىگە غەيرەت قوشماق، غەيرىتىنى ئاشۇرماق: بارلىق ياش ئۇچقۇنلار ئەتە چۈشتىن ئاۋۋال كۆچ ئۇلاپ ئىشلەپ، مەكتەپ، ئىدارىدىكى بىر كۈنلۈك ئىشنى تاماملاپ، چۈشتىن كېيىن باغقا كەلمەكچى بولدى.

كۆچ ئېلىشماق قارىمۇقارشى تەرەپ ياكى شەخسلەر بىر-بىرىنى يېڭىش ئۈچۈن كۈرەشمەك، كۆچ سىناشماق: – ئۇ سەن بىلەن كۆچ ئېلىشالماي قېچىپتۇ، – دېيىشتى ئۇلار. * بۈگۈن مېنىڭ كۆچۈمنى سەن كۆردۈڭمۇ؟ كۆچ ئېلىشىپ تەڭ كېلەلمەي ئۆلدۈڭمۇ؟

كۆچىدىن قالماق ① ماغدۇرىدىن كەتمەك، ھالسىزلانماق: ئەر قېرىسا، كۆچىدىن قالار، خوتۇن قېرىسا ئېسىدىن قالار (ماقال). * – ئادەم قېرىغاندا كۆچىدىن قالىدىكەن بالام، ھېچ ھالىم يوق، – دېدى بوۋاي. ② كۆچمە. ئەمەلدىن قالماق، بىكار قىلىنماق: بۇرۇنقى قانۇن-تۈزۈملەرنىڭ بىرمۇنچىسى كۆچىدىن قالدى.

كۆچىنى كۆرسەتمەك ① ئۆز كۆچىنى نامايان قىلماق. ② كۆچمە. رول ئوينىماق: ئۇنىڭ سېھىر-ئەپسۇنى شۇ كۈنلا ئۆز كۆچىنى كۆرسىتىشكە باشلىغانىدى.

كۆچىنى يوقاتماق تەسىرىنى، رولىنى يوقاتماق: دورىنى بىرمەزگىل ساقلىسا كۆچىنى يوقىتىپ قويىدۇ.

كۆچى ھالال، ئۆزى ھارام ← **ئۆزى ھارام، كۆچى ھالال**: ئېشەكنىڭ كۆچى ھالال، ئۆزى ھارام (ماقال).

كۆچ ئىشلەتمەك زورلۇق كۆچ بىلەن بېسىم قىلماق: سەنلەر بىزنى ئۆز يۇرتىمىزدىن ياخشى گەپ بىلەن قوغلىماي، ئەمدى كۆچ ئىشلىتىپ قوغلىماقچىمۇ؟

كۆچى يەتمەك ① قۇۋۋىتى، ماغدۇرى يەتمەك: بۇ تاشنى كۆتۈرۈشكە كۆچۈم يېتىدۇ. ② كۆچمە. قولىدىن كەلمەك، چامى يەتمەك: – بولدى غەم قىلماڭ، بىرەر ئادەمنى يۆتكەشكە كۆچۈم يېتىدۇ، – دېدى ئۇ تەمكىن قىياپەتتە.

كۆچ يەلكىسى <فىز> پىشاڭنىڭ كۆچ نۇقتىسى بىلەن تايىنىش نۇقتىسىنىڭ ئارىسىدىكى ئارىلىق.

كۆچە شمەك «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ئىشقا ئۈنچىلىك كۆچىشىپ كەتمىسەڭلارمۇ بولىدۇ.

كۆچە نمەك «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ ئانچە كۆچەنمەستىنلا قورام تاشلارنى كۆتۈرەتتى.

كۆچە يتمەك «كۆچە يمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يار-بۇرادەرلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈپ، يۈرىكىدىكى سېغىنىش ئوتىنى تېخىمۇ كۆچەيتتى.

كۆچە يتىپ تەكرارلاش <ئەد> شېئىرنىڭ بىرىنچى مىسراسىدا ئېيتىلغان ئوي-پىكىرنى كېيىنكى مىسرالاردا ئۇلاشتۇرۇپ تەكرارلاش.

كۆچەيتكۈچ ئى <فىز> كىرگەن سىگنالنىڭ ئېلېكتر بېسىمى ياكى قۇۋۋىتىنى كۆچەيتكۈچى رادىئو قۇرۇلمىسى. ئۇ ئېلېكترون لامپا ياكى كرىستال لامپا، توك مەنبە ترانسفورماتورى ۋە باشقا ئېلېكتر ئەسۋاب - دېتاللىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. خەۋەرلەشىش، رادىئو ئاڭلىتىشى، رادار، تېلېۋىزىيە، ئاپتوماتىك كونترول قىلىش قاتارلىق تۈرلۈك قۇرۇلمىلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

كۆچەيتىلمەك «كۆچەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كان رەھبەرلىكى كۆچەيتىلىپ، ئىشچىلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئوبدان ئىشلەندى.

كۆچەيمەك پ. تەسىر دائىرىسى كېڭەيمەك، كۈچلۈك بولماق، ئەۋج ئالماق، زورايماق: بوران كۆچەيدى. * يامغۇر بارغانچە كۆچىيىپ كەتتى. * قىزنىڭ يىغىسى كۆچەيدى.

كۆچتۈڭگۈر سۈپ. جىسمانىي كۈچى ئارتۇق، قاۋۇل، ناھايىتى كۈچلۈك: ھوشۇر ئاكا دوغىلاق كەلگەن كۆچتۈڭگۈر ئادەم ئىدى.

كۆچتۈڭگۈرلۈك «كۆچتۈڭگۈر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئالىقىش ۋەزىر خوجا بەختىنىڭ بۇ كۆچتۈڭگۈرلۈكىگە ھەيران قېلىپتۇ.

كۆچسىز سۈپ ① جىسمانىي كۈچ-قۇۋۋىتى، باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز؛ زەئىپ، ماغدۇرى كەم: كۆچسىز ئادەم. * ئانا كۆچسىز پۇتلىرىنى ئاران يۆتكەپ كېتىۋاتاتتى. ② ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئوزۇقلۇق ۋە سۇ قاتارلىق ماددىلار كەم بولغان؛ ئۈنۈمسىز: كۆچسىز يەر. كۆچسىز تۇپراق.

كۆچسىزلەندۈرمەك «كۆچسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆچسىزلەندۈرۈلمەك «كۆچسىزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆچسىزلەنمەك پ. كۈچ-قۇۋۋىتى ئادەتتىكىدىن ئازايماق، ئاجىزلاشماق: ئۇ ئاغرىق ئازابىدىن كۈندىن-كۈنگە ھالىدىن كېتىپ كۆچسىزلەندى.

كۆچسىزلىك «كۆچسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بوراردىم ئەر تۇرۇپ ئاجىزلىقىمدىن، بۇ تەقدىر ئالدىدا كۆچسىزلىكىمدىن.

كۆچ-قۇدرەت كۈچ ۋە قۇدرەت: مەن پۈتۈن كۈچ-قۇدرىتىمنى سەرپ قىلىپ ئون يىل ئىشلىدىم.

كۆچ-قۇۋۋەت كۈچ ۋە قۇۋۋەت: — كۈچ-قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا بىزمۇ ناخشا ئېيتقان، ئۇ چاغلاردا نەۋقىران يىگىت ئىدۇق، — دېدى باقى تونۇردىكى ئوتنى كوچىلاپ.

كۆچلەندۈرمەك «كۆچلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن دوختۇر كەلگۈچە چىقىۋاتقان قاننى توختىتىپ، يارىكىنى كۆچلەندۈرىدىغان ئوكۇل سېلىپ تۇرغانىدى.

كۆچلەندۈرۈلمەك «كۆچلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرقىسىم ئاجىز يەرلەر ئوغۇت بىلەن كۆچلەندۈرۈلدى.

كۆچلەنمەك پ. كۈچ-قۇۋۋىتى ئاشماق، كۈچلۈك ھالەتكە كەلمەك، كۈچكە تولماق، كۆچەيمەك: ئۇ بارا-بارا كۆچلىنىپ، بىرقانچە ۋىلايەت، ناھىيىلەرگە ھۆكۈمران بولۇپ قالدى.

كۆچلۈك سۈپ ① جىسمانىي كۈچ-قۇۋۋىتى باشقىلارغا نىسبەتەن ئارتۇق؛ كۈچى كۆپ، زور: كۈچلۈك ئادەم. پىل كۈچلۈك ھايۋان. ② ئىقتىسادىي، ھەربىي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئۈستۈن، قۇدرەتلىك: كۈچلۈك دۆلەت. كۈچلۈك ئارمىيە. ③ تەسىر قىلىش كۈچى يۇقىرى، تېز تەسىر قىلىدىغان، ئوزۇقلۇق ئۈنۈمى يۇقىرى: كۈچلۈك تاماق. كۈچلۈك دورا. ④ چىقىش،

پەيدا بولۇش دەرىجىسى يۇقىرى، قاتتىق، شىددەتلىك: كۆچلۈك شامال. كۆچلۈك بوران. كۆچلۈك دولقۇن. كۆچلۈك ئاۋاز. ⑤ تەركىبىدە ئوغۇت مىقدارى كۆپ، كۆپ ھوسۇل بېرىدىغان، ھوسۇللۇق: كۆچلۈك يەر. ⑥ مۇستەھكەم، قاتتىق: مەھبۇسلار كۆچلۈك نازارەت ئاستىغا ئېلىنغانىدى. ⑦ قويۇق، چوڭقۇر: ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتى كۆچلۈك. * لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى كۆچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە. ⑧ ئۇرغۇپ تۇرىدىغان: كۆچلۈك ئىلھام. * ئۇ شېئىرلىرىدا كۆچلۈك ھېسسىياتى بىلەن ۋەتەنىنىڭ تاغ-دەريالىرىنى مەدھىيىلىگەن. ⑨ نۇرغۇن، كۆپ؛ زور، قاتتىق: جامائەت ئارىسىدا ئىنكاس كۆچلۈك بولغانلىقتىن ئىش توختىتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. * ھەممە نەرسە كۆچلۈك غەزەپكە كەلگەندەك كۆرۈنمەكتە ئىدى. ⑩ كەڭ-كۆلەملىك، داغدۇغىلىق: ۋىلايەت بويىچە كۆكەرتىش توغرىسىدا تۈرلۈك شەكىللەردە كۆچلۈك تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى.

كۆچلۈك ئاساس <خىم> ئاساسلىق رېئاكسىيىسى ئىنتايىن كۆچلۈك بولغان ئاساس، چىرىتىشچانلىقى كۆچلۈك، سۇدىكى ئېرىتمىسىدە كۆپ مىقداردا گىدروكسىل ئىئونىنى ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن، ئۆيۈغۇچى ناترىي، ئۆيۈغۇچى كالىي قاتارلىقلار.

كۆچلۈك كەلمەك ئۈستۈن تۇرماق: ئۇلارنىڭ كوماندىسى بىزنىڭ كوماندىدىن كۆچلۈك كەلدى.

كۆچلۈك كىسلاتا <خىم> كىسلاتالىق رېئاكسىيىسى ئىنتايىن كۆچلۈك بولغان كىسلاتا. چىرىتىشچانلىقى كۆچلۈك، سۇدا ئېرىگەندە كۆپ مىقداردا ھىدروگېن ئىئونىنى ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن، سۇلفات كىسلاتاسى، نىترات كىسلاتاسى ۋە تۇز كىسلاتاسى قاتارلىقلار. كۆپىنچە ئۆتكۈر كىسلاتا دېيىلىدۇ.

كۆچلۈك ھارارەت ئوت ياكى باشقا نەرسىلەرنىڭ كۆچلۈك تەپتى ياكى يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى.

كۆچلۈكلۈك «كۆچلۈك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار ماھۇت زورغا ھەر خىل چاقچاقلارنى قىلىشاتتى، بەزىلەر ئۇنىڭ بەستىگە قاراپ ئۇنىڭ باتۇرلۇقىنى، كۆچلۈكلۈكىنى ماختىشاتتى.

كۆچ-مادار كۆچ ۋە مادار: قېنى، ئۇنىڭ قولىدىكى ھاسىسىنى ھاۋادا كۆچ بىلەن پىرقىرىتىۋاتقان كۆچ-مادارى؟

كۆچىنىش ① «كۆچەنمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <فىز> جىسىملارنىڭ سىرتقى تەسىرگە قارىتا قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارى، سىجىللىقى. ③ <فىز> تەسىر كۆچىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى ۋە ئاۋاز، نۇر، ئېلېكتر ھەم ماگنىت قاتارلىقلارنىڭ كۆچلۈك-ئاجىزلىقى. ④ <فىز> جىسىم سىرتقى كۆچىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاسىل بولىدىغان قارشىلىق كۆچ. ماشىنىسازلىق ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇش لايىھەلىرىدە ئادەتتە بىرلىك كۆچىنىش يەنى ماتېرىيال كەسمە يۈزىنىڭ ھەر بىرلىك مەيدانىدا ھاسىل بولىدىغان كۆچىنىش كۆپ قوللىنىلىدۇ.

كۆچۈك ئى [پ] ئىت، بۆرە، تۈلكە، چوشقا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بالىسى: ئىتنىڭ كۆچۈكى. بۆرە كۆچۈكى.

كۆچۈكلەنمەك ① ئەركىلىمەك (ئىت ھەققىدە): بوغان قارا ئىت ئەركىنىنى كۆرۈپلا قۇيرۇقلىرىنى شىپپاڭشىتىپ كۆچۈكلەندى. ② كۆچمە. خۇشامەت قىلماق: — خەققە

نىمانچە. كۆچۈكلىنىپ كېتىسەن ئەخمەق! ئۇنىڭ بۇ يەرگە ئەتەي كېلىشى بىكار ئەمەس. * دادۇي كادىرلىرىغۇ ئالدىمدا كۆچۈكلىنىپ كېتىشىدۇ.

كۆچۈكلىمەك پ. تۇغماق (ئىت، بۆرە، تۈلكە، چوشقا قاتارلىق ھايۋانلار ھەققىدە): بوۋاي چوش كۆرۈپتۇ. چوشىدە ھېلىقى ياۋا چوشقا 20 نى كۆچۈكلەپتۇ. * سۇغۇر ھەر يىلى 6-ئايدا ئىككىدىن ئالتىگىچە كۆچۈكلەيدۇ.

كۆچۈكۈم-كۆچۈكۈم دەپ قويسا سىنىڭ راس دەپ قويسا، ئەركىلىتىپ قويسا، ھە-ھە دەپ قويسا: كۆچۈكۈم-كۆچۈكۈم دەپ قويسا چۆچىقىنى چىقىرىپتۇ (ماقال). * كۆچۈكۈم-كۆچۈكۈم دەپ قويسا، قىلىۋاتقان گېپىنى قارا، تېگى پەس شەققە.

كۆچمەك پ ① كۆچىنىڭ بارىنى سەرپ قىلماق، چىقارماق: ئاتلار تۆمشۇقىنى تىرىگەن ھالدا، ھارۋىنى كۆچەپ تارتىپ داۋاندىن ئاشتى. ② ئەدىمەك: ئۇنداق چىدىمىغان كىشى باشتا تولا كۆچەپ كەتمىسە بولمامدۇ؟

كۆچىنىشلىك سۈپ. كۆچىنىشكە ئىگە، كۆچىنەلەيدىغان: ئەڭ تۆۋەن كۆچىنىشلىك توك بولغاندىلا ئېلېكتر لامپۇچكىسىدىكى ئاق ئالتۇن سىم يورۇقلۇق چىقىرالايدۇ.

كۆدە ئى <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم ياپىلاق، گۈلى ئاق. ئادەتتىكى كۆكتاتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كۆدە-كۆرپە نەرسە-كېرەك: — سەن ئەتە ئەتىگەندىلا كۆدە-كۆرپەڭنى ئېلىپ ئۆيگە قايت، — دېدى ئەركىن.

كۆدە-كۆرپەڭنى كۆتۈر « يوقال، كەت» دېگەن مەنىدىكى بىرىكمە: ئەگەر سىلەر ماقۇل بولساڭلار بۇ قارا يۈزنى بېغىمغا يولاتماي «كۆدە-كۆرپەڭنى كۆتۈر» دەپ قوغلايمەن.

كۆدەي (توغرىسى: كۆدە): ← **كۆدە.**

كۆدىلىك ئى. كۆدە تېرىلغان جاي، ئېتىز.

كۆرە I ① ئى. ئاشلىق ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ياغاچ ياكى قومۇشتىن سېۋەتكەن شەكىلدە ياسىلىدۇ: ئاغزى چوڭ، يېنى تۈز كۆرە، تۆۋى تار، رەڭگى بوز كۆرە، غوجامنىڭ «شەپقەت» مىزانى، قىزارماس قېلىن يۈز كۆرە. ② مىق: ئۇن شىڭغا تەڭ ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى: بەش كۆرە ئاشلىق، 100 كۆرە بۇغداي.

كۆرە II ئى ① ھويلا، قورۇ. ② قورغاس ۋە دۆربىلجىن ناھىيىلىرىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

كۆرەش ئى ① زىددىيەتنىڭ قارىمۇقارشى تەرەپلىرى ياكى زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپ شۇنىڭدەك قارىمۇقارشى ئىجتىمائىي گۇرۇھلار، قارىمۇقارشى ئېقىملار، دۇنيا قاراشلار ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقنى، ئۈستۈنلۈكنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ئۆزئارا توقۇنۇشۇشى، ئېلىشىشى: زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ كۆرىشى. سىنىپىي كۆرەش. * كۆرەش ئوخشاشلىق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، كۆرەش بولمىغان بولسا، ئوخشاشلىق بولمىغان بولاتتى. ② دۈشمەنلەشكەن ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق توقۇنۇش؛ جەڭ: مەن كۆرىمەن يالترىغان بىسىڭدا، قانلىق كۆرەش ئەۋج ئالغان جەڭگاھنى. ئۇندا جەڭنىڭ قۇدرەتلىك شاۋقۇنى، زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ ھەر ياقنى. ③ داۋلى بىۆزلەش، پاش قىلىش، ئەيىبلەش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق دۈشمەن ئۇنسۇر ياكى بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا زەربە بېرىش مەزمۇن قىلىنغان ئاممىۋى ھەرىكەت: غىياس كۆڭشى

ئىدارىسىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا ھاجەتخانا تازىلاۋاتقان سادىقنىڭ قېشىغا كېلىپ: – ئۇ سىلىنى قارا تاغ كەنتىدە ئىشلىگەن، خەقنىڭ پىكرى جىق، كەنتكە ئاپىرىپ كۆرەش قىلساق دەپ تەلەپ قىلىپ كېلىپتۇ، – دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. ④ بىرەر نەرسىگە ئېرىشىش، بىرەر مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان پائالىيەت، ھەرىكەت: پاك قەلبلەردىن يۈكسەك ئىشەنچ بىلەن چىققان بۇ ئارزۇ-ئۈمىدلەر دېگەندەك بىرقانچە يىللىق جاپالىق كۆرەشلەر ئارقىلىق ئاخىرى رېئاللىققا ئايلاندى. * 3-دادۇي ئەزالىرى مانا مۇشۇ ئەتىيازدىن باشلاپ جاپالىق كۆرەش قىلىپ، 5-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە 3000 مو يەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ بولدى. ⑤ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كۆرەش قىلماق ① مەلۇم بىر نىشانغا، مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ ئىنقىلاب قىلماق: ياشاش ئۈچۈن كۆرەش قىلماق. * بىز بىللە ياشاپ، بىللە كۆرەش قىلمىز دوستۇم. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ خاتالىقىنى، خاتا ئىدىيىسىنى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا پاش قىلىش، داۋلى سۆزلەش ئارقىلىق قاتتىق پىپەن قىلماق: قولۇم بېغىشىدىن سۇنغاندىن كېيىنمۇ تۆت ئاي كۆرەش قىلىشتى.

كۆرەشكە ئالماق قاتتىق تەنقىد ۋە تەھلىل ئارقىلىق خاتالىقىنى، خاتا ئىدىيە ۋە قاراشنى رەت قىلماق: ئۇنى كېچىلىرى كۆرەشكە ئالسا، كۈندۈزى ئېغىر ئەمگەكلەرگە سالدى.

كۆرەشكە تارتماق ← **كۆرەشكە ئالماق**: ئۇنى شۇ قالايمىقان يىللاردا كۈندۈزى ئېغىر ئەمگەكلەرگە سېلىپ، كەچلىرى كۆرەشكە تارتىپ كاردىن چىقاردى.

كۆرەشچان سۈپ. كۆرەش قىلىش روھىغا ئىگە، كۆرەش قىلىشقا ماھىر: كۆرەشچان ئەۋلاد. كۆرەشچان خەلق. كۆرەشچان يىللار.

كۆرەشچانلىق ① «كۆرەشچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② كۆرەش قىلىش روھى، ئىرادىسى ياكى قابىلىيىتى: جامىسن دورجى سۆزگە ئارىلىشىپ مۇنداق دېدى: «ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ كۆرەشچانلىقى ۋە ئىناق-ئىتتىپاقلىقى بىلەن تارىختا بىرقانچە سۇلالىلارنى ياراتقان خەلق. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، ئۇيغۇر دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىمۇ <ئۇيۇشقان>، <بىرلەشكەن> دېگەنلىك بولىدىكەن». * بىر قېتىم ئۇلارغا مەسئۇل بولۇپ قاراشقا چىققان كۆرەشچانلىقى يۇقىرى، قاتتىق قول بىر گۇرۇپپا ئىسيانچى نىجاتنىڭ ماتېماتىكا ھېسابلىرى ئۈستىدە جىددىي باش قاتۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ ئۈستىگە كىرىپ كېلىشتى.

كۆرەشچى ① ئى. ئۆز مەقسىتى، غايىسى يولىدا ئاكتىپ ھەرىكەت قىلىدىغان، بۇنىڭدا توسقۇنلۇق قىلغۇچى كۈچلەرنى يېڭىش ئۈچۈن ئېلىشىشقا، ھەتتا دۈشمەنگە قارشى جەڭ قىلىشقا تەييار تۇرىدىغان شەخس: ھالال تەر-ئەجرىدىن كەلگەي بىساتى-مۈلكى ھەر ئۆينىڭ، ئۇنى دەپ بىر كۆرەشچى ئۆز غۇرۇرى، شانىدىن كەچمەس. ئانا، پەرزەنتى، يارىنى قەدىرلەر ھەر كىشى شەكسىز، ئۇنى دەپ ئوت يۈرەك جەڭچى ۋەتەن ئىقبالىدىن كەچمەس. ② سۈپ. ئۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس لايىھىلەنگەن ياكى ئىشلىتىلىدىغان؛ جەڭ، كۆرەش قىلىدىغان: كۆرەشچى ئايروپىلان.

كۆرەشچى ئايروپىلان <ھەرب> ← **قىرغۇچى ئايروپىلان**.

كۆرەشسىز رەۋ. كۆرەش قىلماي، كۆرەش قىلماي تۇرۇپ: ئارزۇ قىلغان پارلاق كېلەچەككە كۆرەشسىز يەتكىلى بولمايدۇ.

كۆرەشمەك پ. مەلۇم بىر نىشانغا،

مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، كۆرەش قىلماق: بەخت ئۈچۈن كۆرەشمەك. * ل. مۇتەللىپنىڭ «دوستۇمغا مۇۋەششەھ» دېگەن شېئىرىنىڭ ھەربىر تاق مىسراسىنىڭ باش ھەرپىنى ئېلىپ بىر-بىرىگە قوشسا «ياشاش ئۈچۈن كۆرەش» دېگەن جۈملە چىقىدۇ.

كۆرەك I ئى. بۇغداي سورۇش ۋە قار تازىلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇن ساپلىق ياغاچ گۈرجەك.

كۆرەك چاي بېسىلغاندىن كېيىنكى ھالىتى خۇددى خىشقا ئوخشايدىغان چاي.

كۆرەك چىش <ئانات> ← **ئۇتتۇر چىش.**

كۆرەك II ئى. تۆت ياشلىق ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقان تۆگىلەرنىڭ ئېزىق چىشى.

كۆرەڭ سۈپ. پور رەڭ، قوڭۇر: دۈيجاڭ ئاتتىن چۈشۈپ كۆرەڭ قاشقىنى ھارۋىنىڭ شوتىسىغا باغلىدى.

كۆرەلمەك «كۆرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قارلار كۆرىلىپ قورۇ پاك-پاكىز تازىلانغانىدى.

كۆرپە ئى. ياۋا چوشقىنىڭ ياتىدىغان جايى.

كۆرچۈك ئى [ر] ئېتىش قوراللىرىنىڭ ئوق ئۇزۇۋشتە قول بىلەن باسىدىغان قىسمى، تەپكە: ئۇ دېمىنى توختىتىپ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى كۆرچۈككا ئاپىرىۋىدى، قورالنىڭ مۇقىم بولمايۋاتقانلىقىنى سېزىپ كۆرچۈكنى بېسىشتىن توختاپ قالدى.

كۆرسۈك ئى ① قانچۇقنىڭ جۈپلىششنى تەلەپ قىلىدىغان مەزگىلدىكى ھالىتى: كۆرسۈككە كىرمەك. // كۆرسۈك ئىت. ② كۆچمە. تىل ھا. بۇزۇق ئاياللارنى تىللاش، ھاقارەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ.

كۆرسۈككە كىرمەك جۈپلىششنى تەلەپ قىلماق، جۈپلىشش مەزگىلىگە كەلمەك (قانچۇق ھەققىدە): ئىت كۆرسۈككە كىردى.

كۆرسۈمەك پ. كۆرسۈك بولماق، كۆرسۈك-كە كىرمەك: قانچۇق كۆرسۈدى.

كۆركە ئى <زوئول> ← **كۆركە توخۇ.**

كۆركە توخۇ <زوئول> قىرغاۋۇللار ئائىلىسىگە تەۋە توخۇسىمان چوڭ ئۆي قۇشى.

كۆركۈم ئى [ر<لات] <بوت> زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستىدا يىلتىزسى-مان غولى ۋە گۆشلەشكەن توم يىلتىزى بولىدۇ. كەسمە يۈزىنىڭ رەڭگى سېرىق، خۇش بۇي پۇرايدۇ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئىككى قاتار تىزىلىدۇ. گۈلى ئاق، باشاقسىمان گۈل رېتىدە. تۈگۈنەك يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. قاننى جانلاندۇ-رۇش، تىت-تىتلىقنى داۋالاش، ھەيزنى تەڭشەش رولى بار.

كۆرمەك ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى شالنىڭكىگە، دېنى سۆككە ئوخشايدۇ. ئادەتتە شاللىقتىكى زىيانداش ئوت ھېسابلىنىدۇ. لېكىن دېنىدىن ھاراق ئېچىتىش ۋە يەم-خەشەك ئىشلەشتە پايدىلانغىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە بەزىدە بىز خىل زىرائەت ئورنىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

كۆرمىڭ سۈپ. ناھايىتى جىق، نۇرغۇن؛ سانسىز: تاشقىن توختىغاندىن كېيىن كۆرمىڭ-لىغان كىشىلەر ئاپەت مەيدانىنى ئارىلاپ يوقاتقان كىشىلىرى ۋە نەرسىلىرىنى ئىزلەشكە كىرىشتى.

كۆرۈك ئى. مېكىيانىنىڭ تۇخۇم تۇغۇشتىن توختاپ چۈجە چىقىرىدىغان مەزگىلىدىكى ھالىتى. بۇ ۋاقىتتا مېكىيان تۈكلىرىنى ھۈرپەيتىپ «كۆرۈك-كۆرۈك» دەپ يۈرىدۇ.

كۆرۈك بولماق مېكىيان تۇخۇم تۇغۇشتىن توختاپ چۈجە چىقىرىدىغان مەزگىلگە كەلمەك: ئۇزاقى يىلى ئەتىياز سەلەيئاخۇن ئاكاڭ كۆرۈك بولغان بىر مېكىيانىنى بېرىۋىدى، 15 تۇخۇم باستۇرسام 12 چۈجە چىقىرىپتۇ.

كۆرۈكى تۇتماق ئادەتلەنگەن نەرسىنى ياكى ئىشنى سېغىنماق؛ خۇيى تۇتماق: بىلمىدىم نېمىشقىكىن، بىردەمدە كۆرۈكى تۇتۇپ قالدى.

كۆرۈكى يېشىلمەك خۇيى يانماق، ئاچچىقى قايتماق: ئىككى قەدىناسنىڭ ئېچىلىپ-يېيىلىپ كۆڭلى-كۆكسىدىكى گەپلەرنى سۆزلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ مېنىڭمۇ كۆرۈكۈم يېشىلىپ قالدى.

كۆرىمەك پ. كۆرەك بىلەن ئالماق، ئۇسماق: قار كۆرىمەك. بۇغداي كۆرىمەك.

كۆز ئى. تۆت پەسىلنىڭ ئۈچىنچىسى، يەنى يازدىن كېيىنكى، قىشنىڭ ئالدىدىكى پەسىل. مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 7-ئاۋغۇستتىن 7-نويابىرغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: كۆز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئەنۋەر بۇ چاغدا ئۇرۇمچىدە، يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ يىغىن زالىدا ئولتۇراتتى. * ياز ئۆتۈپتۇ، كۆز كېلىپتۇ، قاتتىق سوغۇق قىشمۇ كىرىپتۇ.

كۆز پەسلى ← **كۆز.**

كۆزدە تېرىش كۆزگى بۇغداي، قىچا، كۆك پۇرچاق، دادۇر قاتارلىق قىشتىن ئۆتەلەيدىغان زىرائەتلەرنى كۆزدە تېرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۆز ئوتتۇرىسى <ئاستر> كۆز پەسلىنىڭ ئىككىنچى ئېيى، يەنى كونىچە سەككىزىنچى ئاي.

كۆزەك ئى. كۆزدە تۇغۇلغان قوزا.

كۆزەك پاخلان ← **كۆزەك.**

كۆزەم ئى ← **كۆزەم يۇڭ.**

كۆزەم يۇڭ ھايۋانلارنىڭ كۆزلۈك يۇڭى، كۆزگى يۇڭ.

كۆزەيمەك پ. دېئال. تۇغماق، يەڭگىمەك، بوشانماق.

كۆزگى ① سۈپ. كۆزگە خاس، كۆزدە قىلىنىدىغان ياكى تېرىلىدىغان، كۆزلۈك: كۆزگى بۇغداي. كۆزگى ئاشلىق. كۆزگى زىرائەت. * ئېتىزلارغا زېرىكمەي، ئوغۇتنى كۆپ بېرىمەن. كۆزگى تېرىم ۋاقتىدا، ئورۇق تاللاپ تېرىيمەن. ② ئى. كۆزگى بۇغداي: 3-دادۈينىڭ يەرگە چۈكۈرۈپ بولغان كۆزگىسى 19 مىڭ 600 مو. بۇ ناھايىتى جىق سان! بۇنى سۇغىرىپ، ئوغۇتلاپ، ئورۇپ-تېپىپ ئېلىشمۇ بىر گەپ.

كۆزگى بۇغداي <بوت> كۆزدە تېرىلىپ، ئىككىنچى يىلى يازدا يىغىپ ئېلىنىدىغان بۇغداي.

كۆزگى تېرىم <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 14-سى. مىلادىيە بويىچە 22- ۋە 24-ئاۋغۇستتىن باشلىنىدۇ.

كۆزگى گۈل <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆزدە ئېچىلىدىغان گۈلى.

كۆزگى يۇڭ <زوئول> ← **كۆزەم يۇڭ.**

كۆزلەك ئى <زوئول> كۆز پەسلىدە چارۋا بېقىلىدىغان ئوتلاق.

كۆزلۈك سۈپ. كۆزگە مۆلچەرلەنگەن، كۆزگە خاس؛ كۆزدە بولىدىغان، تېرىلىدىغان ياكى قىلىنىدىغان؛ كۆزگى: كۆزلۈك ئاختارما. كۆزلۈك تېرىم. كۆزلۈك زىرائەت. كۆزلۈك يىغىم. كۆزلۈك كىيىم.

كۆزلۈك ئاختارما كۆز پەسلى قىلىنىدىغان
ئاختارما.

كۆزلۈك تېرىم ← **كۆزدە تېرىش.**

كۆزلۈك زىرائەتلەر كۆز پەسلىدە
يىغىۋېلىنىدىغان زىرائەتلەر. مەسىلەن،
ئاق قوناق، كۆممىقوناق، تېرىق قاتارلىقلار.

كۆزلۈك قوغۇن <بوت> كۆز ئاخىرىدا
پىشىدىغان شاپىقى قېلىن، قىشچە
ساقلىغىلى بولىدىغان قوغۇن.

كۆزلۈك كۈن تەڭلىكى <ئاستر> 24
مەۋسۇمنىڭ 16-سى. مىلادىيە بويىچە
22-ۋە 24-سېنتەبىردىن باشلىنىدۇ.

كۆزلۈك لىمون <بوت> ← **قىشلىق
لىمون.**

كۆزلۈك ھەيدەش ← **كۆزلۈك ئاختارما.**

كۆزلۈك ئوسا ← **تولۇق ئوسا.**

كۆزلۈك ئۈچ ئىش كۆزلۈك يىغىم،
كۆزلۈك ئاختارما ۋە كۆزلۈك تېرىمدىن
ئىبارەت ئۈچ ئىش.

كۆزلۈك ئېتىز يازلىق يىغىمدىن كېيىن
كۆزدە تېرىشقا تەييارلانغان ئېتىزلار.

كۆزلۈك يايلاق ← **كۆزلەك.**

كۆزلۈك يىغىم كۆز پەسلىدىكى زىرا-
ئەتلەرنى يىغىۋېلىش ئىشى.

كۆزلۈك يىغىم قوزغىلىڭى <تارىخ> جۇڭگو خۇنەن
ئۆلكىسىنىڭ شەرقى ۋە جىياڭشى ئۆلكىسى-
نىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئىشچى-دېھقانلار-
نىڭ ماۋزېدوڭنىڭ سەپەرۋەر قىلىشى
ۋە رەھبەرلىكى ئاستىدا 1927-يىلى
9-ئايدا كۆتۈرگەن قوراللىق قوزغىلىڭى.
بۇ قېتىملىق قوزغىلاڭدا ئىشچى-دېھقان
ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ 1-جۇن 1-دىۋى-
زىيىسى قۇرۇلۇپ، جىڭگاڭشەندە تۇنجى
يېزا ئىنقىلابىي بازىسى بەرپا قىلىنغان.

كۆسۈتكە ئى <زوئول> ← **سېرىق
چاشقان.**

كۆش ئىم. قوي، ئۆچكە قاتارلىق ھايۋانلار-
نى ھەيدەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

كۆشەندە ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ
ئامانلىقىغا، بىخەتەرلىكىگە دەخلى-تەرۇز
قىلىدىغان، زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان
ئامىل؛ زىيانداش، دۈشمەن: نەسىرىدىن
باينىڭ ھازىرقى بىردىنبىر كۆشەندىسى
ئىرپان ئىدى. * بىر توپ قۇشقاچلار ئېتىزلاردى-
كى زىرائەتلەرنىڭ كۆشەندىسى بولغان
چېكەتكىلەرنى تۇتۇپ يەمەكتە ئىدى.

كۆشەندە بولماق دۈشمەن بولماق،
زىيان سالماق، توسقۇن بولماق: تووۋا،
شۇنداق قىلىپ، تۈنۈگۈنكى دوستۇم بۈگۈن
كۆشەندەم بولۇپ قالدىمۇ؟ * موللا نىياز
ياسىن قازى ئۈچۈن زور كۆشەندە بولۇپ
ئوتتۇرىغا چىقماقتا ئىدى.

كۆشەندىلىك «كۆشەندە» سۆزىنىڭ
ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كۆشەندىلىك
قىلماق.

كۆشكۈرتكۈچى ① «كۆشكۈرتمەك»
پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② سۈپ. مەلۇم
بىر ئىشنى قىلىشقا ئۈندىگەن، دەۋەت
قىلغان، قىلىدىغان: كۆشكۈرتكۈچى جىنايەت-
چى. ③ ئى. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا
ئۈندەيدىغان ئادەم.

كۆشكۈرتكۈچى جىنايەتچى <قا>
باشقىلارنى جىنايەت ئۆتكۈزۈشكە
قۇترىتقان ۋە يول كۆرسەتكەن جىنايەتچى.

كۆشكۈرتمەك پ. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا
ئۈندىمەك، دەۋەت قىلماق؛ قۇتراتماق:
شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشقاق چوڭلارنىڭ
كۆشكۈرتۈشى بىلەن شۇ كىچىدىكى جېدەلنىڭ
سەۋەبكارى بولۇپ قالدى. * ئىتلىرىنى
كۆلسۈمگە كۆشكۈرتۈپ قويغان ئىلىياز خوجىنىڭ
ئوغلى خان خوجا ئىتلىرىنىڭ كارامىتىدىن
ھۇزۇرلانغان ھالدا قاقاھلاپ كۈلۈپ تۇراتتى.

* سىپنى كىمنىڭ بىز بىلەن ئۈرۈشۇشقا كۈشكۈرتكەنلىكىنى بىز ئوبدان بىلىمىز.

كۈشكۈرتۈشمەك «كۈشكۈرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۈش-كۈش I «كۈش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كۈش-كۈش II دىئال. ئىتنى بىر-بىرى بىلەن تالىشىشقا ياكى بىرەر ئادەمگە ئېتىلىپ، ئۇنى تالاشقا بۇيرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

كۈشكۈشلەشمەك «كۈشكۈشلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۈشكۈشلىمەك پ. كۈشكۈرتمەك.

گۈشۈك ئى. دىئال. مۆكۈنىدىغان، يوشۇرۇنىدىغان جاي.

كۈشمەك پ. چۈشمەك، بوغماق: كۆپ يىللاردىن بۇيان پۇت-قولىمىزنى كۈشەپ تۇرغان زەنجىر پاچاقلاپ تاشلاندى.

كۈكۈنەۋرە ئى. پەيغەمبەرنىڭ بالىسى. 7-ئەۋلاد.

كۈل ئى. بىرەر نەرسىنىڭ كۆيۈشىدىن ھاسىل بولغان ئاقۇچ قارا ياكى كۆكۈچ چاڭسىمان مىنېرال قالدۇق.

كۈل بولماق ① كۈلگە ئايلانماق: يوتقان-كۆرپە ھەش-پەش دېگۈچە كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتتى. * ئوتقا سالسا كۆيمەيتتىم، ئەمدى كۆيدۈم، كۈل بولدۇم. غازاڭ بولغان باغلاردەك، سارغىيىپ سامان بولدۇم. ② كۆچمە. خاراب بولماق، ۋەيران بولماق، يوقالماق: — ئوت بىلەن ئوينىشماقچىمىز، بۇرادەرلەر، — دېدى خان بېشىنى مىدىرلاتماستىن كۆزىنى نۆۋەت بىلەن ئىككىسىگە توغرىلاپ، — ناۋادا ئېشىمىز ئوڭدىن كەلمىسە، كۈل بولۇپ كېتىمىز.

كۈلدە كۆمەچ بولماق پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بېرىلىپ ھەرىكەت قىلماق: كۈلدە كۆمەچ بولۇپ ئىشلىيەمەن، يەنە ياخشى بولالمىدىم. * بۇرۇن ئائىلىنىڭ غېمىنى يەپ، ئوچاق بېشى، تونۇر بېشىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، كۈلدە كۆمەچ بولۇپ كەتكەنىدىم.

كۈل رەڭ ① كۈلگە ئوخشايدىغان بىر خىل رەڭ. ② كۈلگە ئوخشاش رەڭگە ئىگە بولغان: كۈل رەڭ ياغلىق. كۈل رەڭ چاپان.

كۈل رەڭ ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى كۆپ شاخلىنىدۇ، رەڭگى سۆسۈن ياكى سارغۇچ يېشىل بولىدۇ. يوپۇرمىقى ساپسىز، نۆۋەتلىشىپ ئۆسكەن، تولۇق گىرۋەكلىك، يېپسىمان، تۈمۈنە شەكىللىك. گۈلى پەيسىمان، سېرىق رەڭلىك. باشسىمان، مۇرەككەپ ئومۇم گۈل رېتىدە. تىبابەتتە دورا قىلىنىدۇ، سوغۇق يەلنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

كۈل قىلماق ① كۈلگە ئايلاندۇرماق: ئۇلار بىر پارچە ئوت، بۇ يەرگە كەلدىمۇ — بولدى، ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىدۇ. ② كۆچمە. خاراب قىلماق، ۋەيران قىلماق، يوق قىلماق، يوقاتماق: — ناۋادا ئېشىمىز ئوڭدىن كەلسە، بۇ قېتىم ئۇلارنى كۈل قىلىۋېتىمىز، — دېدى جياڭجۇن قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ.

كۈل رەڭ قىليۇرغا <زوئول> قىليۇرغىنىڭ كۈل رەڭ كەلگەن بىر خىلى.

كۈلىنى كۆككە سورۇماق پۈتۈنلەي يوق قىلماق، يىمىرىپ تاشلىماق: بىزنىڭ ئەۋلادىمىزدىن بىر كىشى چىقىپ بۇ زالىمنىڭ تاج-تەختىنى ۋەيران قىلىپ، كۈلىنى كۆككە سورۇپ، بىگۇناھ پۇقرالارنىڭ قىساسىنى ئالىدۇ.

كۈلپەت ئى [ئە] ئېغىر قىيىنچىلىق، ئازاب-ئوقۇبەت، دەرد-ئەلەم: كۈلپەت چەكمەك.

كۆلپەت چۈشمەك. كۆلپەت سالماق. * ئۇنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن ئېغىر كۆلپەتلەردىن ئىچىم ئېچىشتى.

كۆلپەت چەكمەك ئېغىر قىيىنچىلىق، دەرد-ئەلەم ئىچىدە قالماق، ئازاب-ئوقۇبەت تارتماق: گۈلسۈرۈخ ياتاتتىمۇ قار ئاستىدا؟ باغرىنى يەرگە يېقىپ كۆلپەت چېكىپ.

كۆلپەت چۈشمەك ئازاب-ئوقۇبەت، دەرد-ئەلەم كەلمەك: بۇلارنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۆلپەت ئايشىخان ئاچىنىڭ خۇراپاتلىقىدىن بولغان.

كۆلپەت سالماق ئازاب-ئوقۇبەتكە، دەرد-ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق: جېنىم دادا، مەن سىزنىڭ بېشىڭىزغا شۇنچە ئېغىر كۆلپەتلەرنى سالدىم، مېنى كەچۈرۈڭ.

كۆلپەتلىك سۈپ. ئازاب-ئوقۇبەتلىك، دەرد-ئەلەملىك: كۆلپەتلىك زامان. كۆلپەتلىك كۈنلەر.

كۆلتۈك I ئى. بۆشۈكتىكى بالىلارنىڭ تەرەت قىلىشى ئۈچۈن بۆشۈككە مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرغان تەرەت قاچىسى؛ جاك: بۆشۈكۈڭنى تەييارلىغان ئادەم كۆلتۈكۈڭنى تۆكۈشنىمۇ بىلىدۇ (ماقال).

كۆلتۈك II سۈپ. ئىچى بوشاپ قالغان، ئىچى كاۋاك بولۇپ قالغان (قار ھەققىدە): كۆلتۈك قار.

كۆلتۈك قار ئۈستى قېتىشىپ، ئاستى بوشاپ كاۋاك بولۇپ قالغان قار.

كۆلخانا ئى. ئوچاق ۋە مەشنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى: مەرھۇمەنىڭ بۇ پۇلغا ئالتۇن جابدۇقلىرىنى قوشۇپ ئوچاقنىڭ كۆلخانىسىغا كۆمگەنلىكى تېخىمۇ چىندۇر.

كۆلدان ئى. تاماكىنىڭ كۈلىنى ۋە قالدۇقىنى تاشلاش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قاچا: يىگىت ئاخىرقى نۆۋەت قولىدىكى تاماكىسىنى راسا بىر شورىۋېلىپ، كۆلدانغا تاشلىدى.

كۆلدۈرگە ئى <تىيا> . بىرەر ئىجتىمائىي ھادىسە ياكى بىرەر ئىجتىمائىي كەيپىياتنى يۇمۇرلۇق سۆز، قىزىق ھەرىكەتلەر ئارقىلىق كۆلكە قوزغاش يولى بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدىغان بىر خىل سەنئەت شەكلى. ئۇ ئەلنەغمىگە مەنسۇپ بولۇپ دىئالوگ ۋە ھەرىكەتتىن ئىبارەت ئىككى ئامىلدىن تەركىب تاپىدۇ.

كۆلدۈرگۈچى ① «كۆلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② سۈپ. كۆلدۈرۈش رولىنى ئوينايدىغان، كۆلدۈرىدىغان: كۆلدۈرگۈچى گاز.

كۆلدۈرگۈچى گاز <خىم> → **ئازوت (I) ئوكسىد.**

كۆلدۈرمەك «كۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھايات بەزىدە كۆلدۈرىدۇ، بەزىدە يىغلىتىدۇ.

كۆلدۈرۈشمەك «كۆلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆلدۈرۈلمەك «كۆلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۈل-قوقاس كۈل ۋە قوقاس: ئۇ يېزىنىڭ ئوت گۈلخانلىرى ئىچىدە كۈل-قوقاسقا ئايلىنىپ كېتىش خەۋپىدىن ئامان قالغان قېرى قاپاق تېرەكلىرىگىچە ھەممىسى ماڭا بەشقولدەك تونۇش.

كۆلكە ئى ① خۇشاللىقنى، زوقلىنىشنى، شادلىقنى ئىپادىلەيدىغان، بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ چىقىدىغان ئاۋازلار: كۆلكە كۆتۈرۈلمەك. كۆلكە ئاۋازى ئاڭلانماق. * ئاغرىق كىشى كۆلكە سۆيمەس (ماقال). * سايدا يۈرگەن سېرىق تۆلكە، سايىنىڭ تۆلكىسى. ئۆلتۈرەمدۇ، كۆيدۈرەمدۇ، يارنىڭ كۆلكىسى. ② مازاق، مەسخىرە: شۇنچىلىك ئاددىي نەرسىلەرنى توغرا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەي، كىشىلەرنىڭ

كۆلكىسىگە قالمايلى يەنە.

كۆلكىگە قالماق باشقىلار ئالدىدا مەسخىرىگە ئۇچرىماق، زاڭلىق قىلىنماق: بارات كۆنى پادىشاھ ئەپەندىمنى كۆلكىگە قالدۇرۇش ئۈچۈن، «ئەپەندىم قۇيماق سېلىپ يېسۇن» دەپ بىر قاپاق سۈيدۈك ئەۋەتىپتۇ.

كۆلكە-چاقچاق كۆلكە ۋە چاقچاق: ئاغزىدا كۆلكە-چاقچاق قوينىدا پالتا-پىچاق (ماقال). * شۇ چاغدا بىرقانچە ياش ئىشچىلار كۆلكە-چاقچاق بىلەن يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

كۆلكىسىز رەۋ. كۆلمەي، شاد-خۇرام بولماي: كۆلكىسىز ئۆتكەن كۈنلەر كۈن ئەمەس ئىكەن، كۆز ياشتا ئۈزۈپ يۈردى غەم يەلكىنى.

كۆلكىلىك سۈپ ① قىزىقارلىق، كۈلدۈردى-غان: كۆلكىلىك تىياتىر. كۆلكىلىك ئىش. * مۇخپۇل ئاكا ئۇنىڭغا كۆلكىلىك بىرنەرسىنى ھېكايە قىلىپ بەرمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. مەسخىرىلىك: كۆلكىلىك ئىشتە بۇ، كىم بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. // مېنىڭ بۇ ھالىم ساڭا كۆلكىلىك تۇيۇلۇۋاتامدۇ؟

كۆلكىلىك تىياتىر <تىيا> كومېدىيىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا، ھەزىل ۋە قىزىقچىلىق-لار ئارقىلىق پېرسوناژلار ھەرىكىتىدىكى زىددىيەتلەر ئېچىپ بېرىلىدۇ، مۇبالىغە ئادەتتىكى كومېدىيىگە قارىغاندا كەڭرەك بولىدۇ.

كۆلگەك سۈپ. تولا كۆلىدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان: كۆلگەك بالا. * چىشقاق بالىغا ئىت ئەگەشەر، كۆلگەك ئايالغا يىگىت (ماقال). * قىزلارنىڭ ئىككىنچىسى زىيادە كۆلگەك ئىدى.

كۆلگەكلىك «كۆلگەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بالىنىڭ كۆلگەكلىكى يەنە تۇتتى. * ئۇنىڭ كۆلگەكلىكى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

كۆلگۈن سۈپ. كۆلۈپ تۇرىدىغان: ئاق خالات، ئىللىق چىراي كۆلگۈن كۆزلەر، قەلبىمگە بىر ھاياجان سېلىپ ئۆتتى.

كۆلگۈنچەك سۈپ. تولا كۆلىدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان، كۆلگەك: — كىيسىلە، كىيىپ كۆرسىلە، كىيىپ كۆرگەنگە پۇل ئالمايمىز، — دېدى كۆلگۈنچەك سېتىقچى. * كۆردۈڭمۇ، مانا كۆلگۈنچەك بولۇپ قالدىڭ، بۇ ياخشى ھاراق. * ئىلىك ئىسپارگۈلنىڭ ئالمىدەك مەڭزىگە، كۆلگۈنچەك كۆزلىرىگە سۆيەتتى.

كۆلگۈنچەكلىك «كۆلگۈنچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئارتۇقچە كۆلگۈنچەكلىكىم ئۈچۈن، ئۇ بەزىدە تېرىكىپ قالاتتى.

كۆللۈك ئى. كۆل يىغىلغان، كۆل تۆكۈلگەن جاي: كۆللۈككە چۈشكەن ئاق قوشقاچلارنى كۆزىتىش نېمىدېگەن قىزىقارلىق-ھە؟

كۆللى سۈپ [ئە] يېزت. ھەممە، بارلىق، جەمئىي، پۈتكۈل: كۆللى ئىنسان. كۆللى جەمەت. * يۇرت-ماكانىڭلارنى ئەيلەڭلار چىمەن، ياشنىغاي كۆللى جاھان مېھنەت بىلەن.

كۆلمەك پ ① خۇشاللىنىش، ئەجەبلىنىش، زوقلىنىش قاتارلىقلارنى كۆلكە بىلەن ئىپادىلىمەك: قاقاھلاپ كۆلمەك. * ئۇنىڭ گېپىدىن ئەتراپتىكىلەر كۆلۈپ كېتىشتى. ② كۆلكە بىلەن مەسخىرە قىلماق، زاڭلىق قىلماق: ئارقىسىدىن كۆلمەك.

كۆلۈشمەك «كۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەم كۆلۈشۈپ، دەم يىغلى-شىپ، بىر-بىرىدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشتى.

كۆلۈمسىرەتمەك «كۆلۈمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆلۈمسىرەشمەك «كۆلۈمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بە-رىگە قارىشىپ كۆلۈمسىرەشتى.

كۆلۈمسىرىمەك پ. چىرايىدا كۈلكە پەيدا قىلماق، چىرايىدىن كۈلكە ياغماق: نۇرىمان بوينىدىكى تاش مارجاننى ئويناپ تۇرۇپ، كۆلۈمسىرىدى. * ئۇنىڭ ئالدىدا گۈزەل بىر قىز كۆلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى.

كۈمۈش ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Ag (argentum). ئاق رەڭلىك، يۇمشاق، سوزۇلۇشچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك، ئىسسىقلىق ۋە ئېلېكترنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ، ھاۋادا ئوكسىدلانمايدۇ، مېتال ئەسۋابلارغا ھەل بېرىشتە، ئەينەك ۋە تېرموسلاردا ئىشلىتىلىدۇ. كۈمۈشنىڭ قېتىشمىسىدىن پۇل، كۈندىلىك قوللىنىلىدىغان ئەسۋابلار ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ.

كۈمۈش باشاق <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. 40 — 60 سانتىمېتر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. تۈۋىدە قويۇق، رەڭگى قوڭۇر يوپۇرماق غىلاپىنىڭ قالدۇقى بولىدۇ، يوپۇرمىقى قاتتىق، ئىچىگە پۈرلۈۋالىدۇ. كونۇسسىمان گۈل رېتى زىچ، ئۇزۇنلۇقى 4 — 9 سانتىمېتر. بىر گۈل رېتىدە ئاران 10 — 20 كىچىك باشاقلىرى بولىدۇ. كىچىك باشىقى تۇخۇم شەكىللىك، رەڭگى كۈمۈش رەڭ ياكى ئازراق سۆسۈن ئارىلاش. دېنى (قىلتىرىقلىق مېۋىسى) كىچىك، ئۇزۇنلۇقى تۆت مىللىمېتر كېلىدۇ. شەرقىي شىمال، غەربىي شىمال، ئىچكى موڭغۇلىيە قاتارلىق رايونلارغا تارقالغان بولۇپ، تاغلىق رايونلاردا ئۇچرايدۇ، يەم-خەشەك قىلىنىدۇ.

كۈمۈش پۇل <مال> كۈمۈشتىن ياسالغان پۇل.

كۈمۈش رەڭ ① <گ سەن> كۈمۈشكە ئوخشاش بىر خىل رەڭ. ② شۇ خىل رەڭدە بويالغان ياكى شۇ خىل رەڭگە ئىگە: كۈمۈش رەڭ قەغەز. كۈمۈش رەڭ ياغلىق.

كۈمۈش رەڭ لاتقا بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق. تەن ئۇزۇنلۇقى 18 — 22 سانتىمېتر كېلىدۇ، شەكلى يۇمىلاق كاناي شەكلىدە، ئاقۇچ كۆل رەڭ. ئېغىزى ئۇچلۇق، كۆزى چوڭ، يېقىن دېڭىزلاردىكى قۇملۇق جايلاردا ياشايدۇ.

كۈمۈش يودىد <خىم> ئانئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى AgI. سېرىق رەڭلىك كرىستال. رەسىم لېنتىسىنىڭ يورۇقلۇق سەزگۈچى قاتلىمىنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ، يەنە بۇلۇت قەۋىتىگە چېچىش ئارقىلىق سۈنئىي يامغۇر ياغدۇرۇلىدۇ.

كۈمۈشئوت ئى [كۈمۈش+ئوت] <بوت> پاپۇرتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، ئۈچ قۇلاق بولۇپ يېرىلىدۇ، يېرىقچە يوپۇرماقلىرى قاناتسىمان يېرىلىدۇ، يوپۇرماقنىڭ دۈمبىسى كۆل رەڭ ئاق، يوپۇرماق سېپىنىڭ رەڭگى قارا قوڭۇر، پارقىراپ تۇرىدۇ. پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ، ھەيزنى تەڭشەش، قاننى جانلاندۇرۇش، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىش، يۆتەل توختىتىش رولى بولىدۇ. تىيانشان تاغلىرىدىن تېپىلىدۇ.

كۈمۈشئۆرۈك ئى [كۈمۈش+ئۆرۈك] <بوت> يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تۈرى، يەنى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئاتىلىق-ئانىلىقلىرى ئايرىم تۈپتە، يوپۇرماق ئالقىنى يەلپۈگۈچ شەكىللىك. ئۇرۇقى سوقىچاق، سىرتىدا قىزغۇچ سېرىق، سېسىق پۇراق چىقىپ تۇرىدىغان ئۇرۇق پوستى

بولىدۇ. مېغىزىنى ئىستىمال قىلىشقا، دورا قىلىشقا بولىدۇ. ياغىچى چىڭ، ئويمىچىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ دۆلىتىمىزدىن چىقىدىغان ئالاھىدە دەرەخ تۈرلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كۈن ئى ① قۇياش: كۈن چىقماق. كۈن ئولتۇرماق. كۈن تۇتۇلماق. ② سوتكىنىڭ قۇياش چىققاندىن تارتىپ، قۇياش پاتقانغىچە بولغان قىسمى: پىرىم كۈن. پۈتۈن كۈن. * ئۇ كۈنلىرىنى تاماقسىز، تۈنلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزەتتى. ③ بىر كېچە-كۈندۈزگە يەنى 24 سائەتكە تەڭ ۋاقىت؛ سوتكا: بىر يىل 365 كۈن بولىدۇ. * بىرنەچچە كۈن شۇ يەردە تۇرۇپ قالدىم. ④ ئاي ياكى ھەپتىنىڭ مەلۇم بىر چېسلاسى: پەيشەنبە كۈنى. جۈمە كۈنى. ⑤ ۋاقىت، پەيت، چاغ، زامان، دەۋر: بالىلىق كۈنلىرى. دەسلەپكى كۈنلىرى. ئاخىرقى كۈنلىرى. ئۆتكەن كۈنلەر. * ئاتامنىڭ كۈنى ئەمدى داۋالانغاچ ئۆي ساقلاش بىلەنلا ئۆتىدىغان بولدى. * بۇ كۈنلەردە سابىرنىڭ ئىشلىرى ھەققەتەن ناھايىتى كۆپ ئىدى. ⑥ كۆچمە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك، ھايات: كۈنى پۈتمەك. كۈن كەچۈرمەك. كۈن ئۆتكۈزمەك. * ئۇنىڭسىزمۇ بىزنىڭ بۇ يەردىكى كۈنىمىز ئىت-ئېشەكنىڭ كۈنى. * بىركۈنى نامان قاسىمنى يالغۇز ئۇچرىتىپ: – قاسىمجان، ئۆيلەنگىن ئۇكا، يالغۇزلۇقمۇ كۈنمۇ؟ – دېدى. ⑦ كۆچمە. تىنچلىق، ئاسايىشلىق، خاتىرجەملىك: قاسىم گەپ تالاشقۇچىغا كۈن بەرمەيدىغان ئادەم. * كەچقۇرۇنلۇقى، رەھىمجان ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، پۈتۈن ئاچچىقىنى خوتۇنى بىلەن بالىلىرىدىن ئالاتتى. ئەگەر تاماق تۇزلۇق ياكى تۇزسىز بولۇپ قالسا، خوتۇنىغا كۈن يوق ئىدى. ⑧ كۆچمە. ئازاب-ئوقۇبەت، جەبىر-جاپا؛ ئېغىرچىلىق، كۆڭۈلسىزلىك: بەختسىز مىللەتنىڭ بەختسىز ئەۋلادى 1945-يىل ھارپىسىدا ئاقسۇدا ئەنە شۇنداق خارلىق كۈنگە قالغانىدى. * پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئىتنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟

كۈن ئاتلىماق ← **كۈن ئارىلىماق.**

كۈن ئارىلىماق بىر ئىشنى بىر كۈن توختاپ، بىر كۈن ياكى بىرنەچچە كۈن ئۆتكۈزۈپ داۋاملاشتۇرماق: ئىككى مېكيان مېنىڭ بىچارىلىكىمگە ئىچ ئاغرىتقاندەك بەزىدە ھەركۈنى، بەزىدە كۈن ئارىلاپ تۇغۇپ بېرىپ تۇردى.

كۈن ئالماق تۇرمۇش كەچۈرمەك، ھايات كەچۈرمەك، ياشىماق: ئۆز ئالدىغا كۈن ئالماق. * – ئىمكان بار مەكتەپ، دولان تەرەپلەرگە كەتكىن، ئۇ ياقتا كۈن ئالماق ئاسان دەپ ئاڭلىدىم، – دېدى ئاكىسى مەسلىھەت بېرىپ.

كۈن بەرمەسلىك ياشاشقا، تۇرمۇش كەچۈرۈشكە يول قويماسلىق، ئىمكانىيەت بەرمەسلىك: ھاتەم دېگەن ئادەمدىن كەلگەن بالايىئاپەت ماڭا كۈن بەرمىدى.

كۈن بويى ئەتىدىن-كەچكىچە: بۇ، باشلىقنىڭ كۈن بويى كۆمۈرگە مىلىنىپ، چاي قاينىتىپ يۈرىدىغان ئىتائەتمەن چاكىرىدىن تۇنجى قېتىم رەددىيە ئاڭلىشى ئىدى.

كۈن تارتماق قىيىنچىلىق، جاپا-مۇشەققەتكە يولۇقماق: – ئەكبەر بالام تاغدا نېمە كۈنلەرنى تارتىۋاتقاندۇ؟ – دېدى ئانا ئەنسىرەپ.

كۈن توختاش <ئاستر> كۈننىڭ ئۇزىرىشى ياكى قىسقىرىشىنىڭ توختىشى.

كۈن تۇتۇلماق <ئاستر> ئاي شارى ھەرىكەتلىنىپ يەر شارى بىلەن قۇياش ئارىلىقىغا كەلگەندە، قۇياش ئاي شارى

تەرىپىدىن توسۇلۇپ قالماق.

كۆن تۇتۇلۇش <ئاستر> ئاي شارى ھەرىكەتلىنىپ يەر شارى بىلەن قۇياش ئارىلىقىغا كەلگەندە، قۇياشنىڭ ئاي شارى تەرىپىدىن توسۇلۇپ قېلىش ھادىسىسى.

كۆن دېسە كۆزى، ئاي دېسە ئاغزى بار ئىنتايىن گۈزەل، ناھايىتى قاملاشقان: ئۇ مەلىكە شۇنداق ساھىبجامال ئىدىكى، كۆن دېسە كۆزى، ئاي دېسە ئاغزى بار ئىدى.

كۆندىن قېچىشچانلىق <بوت> ئۆسۈملۈكلەر يىلتىزلىرىنىڭ قاراڭغۇ ئورۇنغا قاراپ ئۆسۈش ئالاھىدىلىكى.

كۆن غەربتىن چىقىپتۇ ← **كۆن قاياقتىن چىقتى**: كۆن غەربتىن چىقىپ قالدىمۇ نېمە؟ ئەتىگەندىلا كېلىپ قېلىپسىزغۇ؟

كۆن قاياقتىن چىقتى بولمىغان، بولمايدىغان ئىشنىڭ تاسادىپىي بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: — ۋاي خۇدايىمەي، كۆن قاياقتىن چىقتى، ياغاچ ئۇشتايىمۇ؟ — دېدى سانىيخان خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي.

كۆن قايتماق ← **كۆن يانماق**.

كۆن قايرىلغاندا كۆن چۈشتىن ئاشقاندا: كۆن قايرىلغاندا، ئۇلار بوغدا باغرىدىن ئېقىپ چۈشكەن بىر ئۆستەڭ بويىغا چۈشۈپ دەم ئالدى.

كۆن قوتانلىشىش <ئاستر> كۆن نۇرى بۇلۇت قاتلىمىدىكى مۇز كرىستاللىرىدىن ئۆتكەندە، سۇنۇش ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان ۋە قۇياشنى شولا چەمبىرى ئورىۋالغاندەك كۆرۈنىدىغان بىر خىل ئوپتىك ھادىسە. بۇ خىل شولا چەمبىرى رەڭلىك بولسىمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. ئادەتتە ئۇ ھاۋا ئۆزگىرىشىنىڭ بىشارىتى دەپ قارىلىدۇ.

كۆن كالېندارى <ئاستر> ← **قۇياش كالېندارى**.

كۆن كەچۈرمەك ← **كۆن ئالماق**: بىز بىر ئۆيلۈك خەق شۇ يەردە ياخشى كۆن كەچۈرۈپ كېتىۋاتىمىز.

كۆن كۆرمەك ← **كۆن ئالماق**: سۆيگەن يارىم سەن بولساڭ، كۆرگەن كۆنۈم نېمە بولار (ماقال). * قىز ئۆزلىرىنىڭ مالچىلىق ۋە ئۇۋچىلىق بىلەن كۆن كۆرىدىغانلىقىنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى.

كۆن كۆيمەك ← **كۆن تۇتۇلماق**.

كۆن گەردىشى <ئاستر> كۆن قوتانلاشقاندا كۆرۈنىدىغان قۇياش ئەتراپىدىكى گەردىشسىمان شولا.

كۆنلەردىن بىركۈن كۆنلەرنىڭ بىرىدە، مەلۇم بىركۈنى: كۆنلەردىن بىركۈنى بۇ يىگىت چوڭ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. * كۆنلەردىن بىركۈنى چوڭ بىر شەھەردە تاماشا قىلىپ يۈرسە، ناھايىتى نۇرغۇن كىشىلەر ئەڭ ياخشى كىيىملىرىنى كىيىپ بىر ياققا كېتىپ بارغۇدەك.

كۆنلەرنىڭ بىركۈنى كۆنلەرنىڭ بىرىدە، بىرچاغلاردا، نامەلۇم بىركۈنى: كۆنلەرنىڭ بىركۈنى پادىشاھ ئوۋغا چىقىپتۇ.

كۆنلەرنىڭ بىرىدە ← **كۆنلەرنىڭ بىركۈنى**: كۆنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە ئابدۇلنى خۇپىيانە چاقىرىپتۇ. * كۆنلەرنىڭ بىرىدە بىز ئارزۇ قىلغان كۆنلەر كېلىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلار بىلەن ھېسابلىشىمىز.

كۆن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆن چىقىپ بىرەر سائەت ئۆتكەن ۋاقىتتا، چاشگاھ ۋاقتىدا: بىز كېچىچە يول يۈرۈپ كۆن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە، بىر مەھەللىگە يېتىپ كەلدۇق.

كۆن نۇرلۇق لامپا <فىز> لامپىنىڭ

بىر خىلى. بۇنىڭدا ۋاكۇئۇم ئەينەك نەيچىنىڭ ئىچىگە سىماب قاچىلانغان، ھەر ئىككى بېشىدا بىردىن ۋولفرام سىمى بولۇپ، ئېلېكتر قۇتۇپى قىلىنغان. نەيچىنىڭ ئىچكى تېمىغا يالتىراق پاراشوك سۈركەلگەن. توك ئۆتكەندىن كېيىن، سىماب ھورلىنىپ توك چىقىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىزگە ئۇلترا بىنەپشە نۇر ھاسىل بولۇپ، يالتىراق پاراشوكنى قوزغىتىپ نۇر چىقىرىدۇ. بۇ خىل نۇرنىڭ تەركىبى كۆن نۇرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

كۆن نۇرى قۇياش تارقاتقان نۇر.

كۆن نۇرى چۈشۈش <مېتېئور> قۇياش نۇرىنىڭ بىر كۈن ئىچىدىكى چۈشۈش ۋاقتى. ئۇنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى جۇغراپىيىلىك كەڭلىكنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ۋە پەسىلگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. ئۇ يەنە بۇلۇت مىقدارى، بۇلۇتنىڭ قېلىنلىق دەرىجىسى ۋە يەر شەكلى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ياز پەسلىدە، مەملىكىتىمىز شىمالىنىڭ كۆن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، جەنۇبىنىڭ قىسقا؛ قىش پەسلىدە بولسا ئۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ.

كۆن نۇرى ئۆلچىگۈچ <مېتېئور> كۆن نۇرى چۈشكەن ئەمەلىي ۋاقىت سانىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

كۈننىڭ تولۇق تۇتۇلۇشى <ئاستر> ئاي شارى ھەرىكەتلىنىپ يەر شارى بىلەن قۇياش ئارىلىقىغا كەلگەندە، قۇياشنىڭ ئاي شارى تەرىپىدىن تولۇق توسۇلۇپ قېلىش ھادىسىسى.

كۈننىڭ چالا تۇتۇلۇشى <ئاستر> ئاي شارى ھەرىكەتلىنىپ يەر شارى بىلەن قۇياش ئارىلىقىغا كەلگەندە، قۇياشنىڭ ئاي شارى تەرىپىدىن قىسمەن توسۇلۇپ قېلىش ھادىسىسى.

كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرمەك ياشىماق، تۇرمۇش كەچۈرمەك، ھايات كەچۈرمەك:
مەن ساڭا ئوخشاشلارغا ياخشىلىق قىلىمەن دەپ يۈرۈپ بالاغا قالغىلى تاس قالدىم. يوقال، ماڭا كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرگىلى قوي.
* — ھەي بوۋاي، بۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچكىن، بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرگۈنۈڭ غەنىيمەت، — دەپتۇ كېنىزەكلەر.

كۈننىڭ ھالقىسمان تۇتۇلۇشى <ئاستر> ئاي شارى ھەرىكەتلىنىپ يەر شارى بىلەن قۇياش ئارىلىقىغا كەلگەندە، ئاي شارىنىڭ قۇياش مەركىزىنى توسۇۋېلىش ھادىسىسى.

كۆن ئۇزۇن ئالدىرىماسلىقنى، سەۋرى-تاقەت قىلىشنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە:
كۆن ئۇزۇن، بىر كۆن بولمىسا بىر كۆن قىساس ئالىمەن.

كۆن ئۇ ياقتا، پۇل بۇ ياقتا «كۆن ئۆتسىلا پۇل ئۆزلۈكىدىن كېلىۋېرىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە.

كۆن ئۇ ياقتا، گۆك بۇ ياقتا «كۆن ئۆتسىلا گۆك ئۆزلۈكىدىن كېلىۋېرىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ھەي ئۇكام، قىزىق ئىكەنلا، «كۆن ئۇ ياقتا، گۆك بۇ ياقتا» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇ سىلە.

كۆن ئۆتكۈزمەك ← **كۆن ئالماق:**
شەمشىدىن بولسا ئۆز ئېتىقادى بويىچە «قانائەتنىڭ ئاستى ئالتۇن» دەپ بارنى ئايىماي، يوقتا كايىماي كۆن ئۆتكۈزەتتى.

كۆنى تەس ① تۇرمۇشى مۈشكۈل، قىيىنچىلىقى ئېغىر: — بۇ كۆنلەردە ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ كۆنى تەس، — دېدى ھارۋىكەش. ② ياشىشىنىڭ، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ئىمكانىيىتى يوق:
گۈزەلئاي، بىلەمسىز، مەن ئەمدى بىلىۋاتە-

مەن، سىز بولمىسڭىز، مېنىڭ كۆنۈم تەس ئىكەن. * — ئەمدى مەكتەپتىمۇ كۆنىڭىز تەس بولۇپ قاپتۇ، شۇڭا بىر يەرگە يۆتكەل-سىڭىز بولامدىكىن، — دېدى مۇدىر.

كۆنى توشماق ① ۋاقتى-سائىتى كەلمەك، پەيتى بولماق: مەلىكىنىڭ كۆنى توشۇپ بىر ئوغۇل يەڭگىپتۇ. ② ئەجىلى يەتمەك: ئۇنىڭ ئەمدى كۆنى توشتى. * موماي كۆنى توشۇپ قازا تېپىپتۇ.

كۆنى تۇغۇلماق بەخت-تەلىيى كەلمەك: ئەمدى ئۇلارنىڭمۇ كۆنى تۇغۇلۇپ، شەھەرگە قايتىپ كەلدى. * ھازىر دېھقانلارنىڭ كۆنى تۇغۇلغان زامان.

كۆنى تۈگىمەك ھاياتى ئاخىرلاشماق، رىزقى تۈگىمەك: مۇنداق قىلساڭ، ئۇزۇنغا بارماي كۆنۈڭ تۈگەيدۇ.

كۆننى كۆن ئەتمەك تۇرمۇشنى قامدىماق، تىرىكچىلىك قىلماق، ياشىماق: — ئانچە-مۇنچە ئىنئام ئېلىپ، كۆنۈمنى كۆن ئەتسەم ئەجەب ئەمەس! — دېدى ئۇ.

كۆنى ئېغىر ← **كۆنى تەس**: تۆت كۆن بولسىمۇ كۆننىڭ سېرىقىنى، دۇنيانىڭ راھىتىنى كۆرگىن، ئاڭلىدىم، كۆنۈڭ ئېغىر ئىكەن، كۆمۈرگە مىنىپ كېچىلىرى كېلىدىكەنسەن.

كۆنى ياخشى ھال-ئوقىتى، تۇرمۇشى ئوبدان: قايتىپ بارغاندا ئىنىمغا ئېيتىپ قويىسلا، ئىلاجى بولسا يۇرتقا قايتىپ كەلسۇن. كۆنىمىز ياخشى بولۇپ قالدى، ئىشلارغا يېتىشەلمە يۋاتىمىز.

كۆن ياناق ① كۆندۈزى ئۇزىراشتىن توختاپ قىسقىراشقا ئۆتمەك (يەنى 6-ئاينىڭ 21-22-كۆنلىرى كۆزدە تۇتۇ-لىدۇ). ② ياز ۋاقتىدا كۆن چۈشتىن قايرىلىپ ئىسسىق سەل ياناق: ئۇلار شەھەرگە كەلگەندە كۆن ياناي دەپ قالغان چاغ ئىكەن.

كۆن يوق ياشاشقا ئىمكانىيەت يوق: ياخشىغا كۆن يوق، يامانغا ئۆلۈم (ماقال). * بۇ سابىرلا بولىدىكەن، سىلى بىلەن بىزگە كۆن يوق.

كۆنەكمەك پ. كۆن ئالماق، ياشىماق: تۆۋا دەيمەن، مەن ئۇلارنى ئازغىنە مائاشقا تايىنىپ قانداقمۇ كۆنەكىدىغاندۇ، دەپ ھەيران بولاتتىم. * ئۇلارغا ھەربىرىمىز تۆت-بەش جىڭدىن ئاشلىق ياردەم قىلساق، يازلىق دارامەت تەقسىماتقىچە كۆنەكىپ تۇرار.

كۆنپېتىش ئى [كۆن+پېتىش] كۆن پاتىدىغان تەرەپ، غەرب: ئارقىدىنلا كۆنپېتىش تەرەپتىكى دەرۋازا يوغان ئېچىلىپ، قوللىرىغا پەتنۇس كۆتۈرگەن ئۈچ چېرىك چىقىپ كەلدى.

كۆنتەرتىپ ئى [كۆن+تەرتىپ] ① يىغىن، سۆھبەت، كېڭەش قاتارلىقلاردا مۇزاكىرە قىلىنىدىغان تەكلىپ، لايىھە ۋە مەزمۇن قاتارلىقلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش تەرتىپى: يىغىن كۆنتەرتىپى. ② ئىسمىنىڭ III شەخس بىرلىكىدە كېلىپ «قاتارى، ئىچى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئورمانچىلىقنى چوقۇم مۇھىم ئىشلار كۆنتەرتىپىگە كىرگۈزۈپ، رەھبەرلىكنى ھەقىقىي تۇردە كۈچەيتىش كېرەك.

كۆن-تۈن كۆن ۋە تۈن، كۆندۈز ۋە كېچە؛ كېچە-كۆندۈز: ئۇ ئۆز يۇرتىنى كۆن-تۈن سېغىنىپ كەلدى.

كۆنجۈت ئى [پ] <بوت> ① كۆنجۈت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، تۆۋەندىكى قىسمى يۇملاق، ئۈستۈنكى قىسمى ئادەتتە تۆت قىرلىق كېلىدۇ. يوپۇرمىقىدا تۈكچىلىرى بولىدۇ، گۈلى ئاق، غوزا مېۋىسىنىڭ قىرلىرى بار، يوپۇرمىقى كىچىك ھەم ياپىلاق، ئاق، قارا، سېرىق، قوڭۇر

كۆيلمەك I پ <زوئول> يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ چىشىلىرى تۇخۇم يېتىلىشىنىڭ ھارپىسىدا فىزىئولوگىيە جەھەتتىن چېتىشىشىنى تەلەپ قىلماق.

كۆيلمەك II پ. بىرەر نەرسە، ئادەم ۋە شۇ قاتارلىق شەيئىلەرنى ناخشا قوشاقلار بىلەن تەرىپلىمەك، مەدھىيىلىمەك: كېيىنكى كىشىلەر بۇ زاتنى كۆيلەپ خېلىلا كۆپ نەزمە پۈتۈپتۇ.

كۆيمەسلىك ئى. دىئال. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلالماسلىق.

كۆيمۈنۈش ئى. دىئال. شۇغۇللىنىش، ئەمەك بولۇش.

كۆيئوغۇل ئى. قىزنىڭ ئېرى: ئۇنىڭ ئۇستىگە، دورغام ئۆزلەدەك كىشى بىلەن قۇدا بولۇپ، مەڭلىك بالىدەك يىگىتنى كۆيئوغۇل قىلسا، بۆكىنى ئاسمانغا ئاتسا بولىدۇ.

كۆيئوغۇللۇق « كۆيئوغۇل » سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۆگۈن جانابىي ۋالىيمىزنىڭ ئىلتىپاتى سايىسىدا كۆيئوغۇللۇققا سازاۋەر بولدۇم.

كۆيۈ ئى. ئەر، يولداش (ئاياللارنىڭ): سىڭلىمنىڭ كۆيۈسى. * ئۇلارنىڭ قىزلىرى كۆيۈلىرى بىلەن كېلىپ، بوۋاي-مومايدىن قالغان ھەممە نەرسىنى بۆلۈشۈپ ئېلىپ كەتتى.

كۆيۈلۈك ئى. ئۇيغۇرلاردىكى نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قىز تەرەپ يىگىتكە قويىدىغان بىرقۇر كىيىم ياكى بىر كىيىملىك رەخت.

كۆيۈشمەك پ. بەدەننىڭ مەلۇم قىسمى ئۇزاق ۋاقىت بېسىلىش، ھەرىكەتسىز ھالەتتە تۇرۇش ياكى مۇزلاش قاتارلىق سەۋەبلەردىن بەدەننىڭ شۇ قىسمىدا نۇرغۇن ئۇششاق نەرسىلەر سانجىلغاندەك بىر خىل سېزىم پەيدا بولماق، ئۇيۇشماق، چىمىلدىماق: ئايىقىز ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلسىمۇ، پۇت-قوللىرى كۆيۈشۈپ كەتكەچكە، تېز ھەرىكەت قىلالمايتتى. * سوغۇقنىڭ كۈچىدىن پۇت-قوللار كۆيۈشۈشكە باشلىدى.

كۆيۈندە ئى. دىئال. قارا تۇزان كېسىلى، قارا كۆيە.

كۆيباش ئى [كۆيە+باش] دىئال. قارا تۇزان كېسىلى، قارا كۆيە.

كۋاچا ئى. زامبىنىڭ پۇل بىرلىكى.

كۋادرات ئى [ر<لات] <مات> ① تۆت تەرىپى ئۆزئارا تەڭ، تۆت بۇلۇڭى تىك بۇلۇڭ بولغان تۆت تەرەپلىك: كۋادرات مېتىر. كۋادرات كىلومېتىر. ② بىر سانىنى ئۆز-ئۆزىگە كۆپەيتىشتىن ھاسىل بولغان سان ياكى كۆرسەتكۈچىسى ئىككى بولغان دەرىجە. مەسىلەن 3^2، a^2 قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۋادرات پەرقى <مات> ئەگەر تاسادىپىي مىقدار ξ نىڭ ماتېماتىكىلىق ئوتتۇرىچە قىممىتى $E\xi$ بولغاندا، $(\xi - E\xi)^2$ نىڭ ماتېماتىكىلىق ئوتتۇرىچە قىممىتى تاسادىپىي مىقدار ξ نىڭ كۋادرات پەرقى دېيىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ $D\xi$ بىلەن بەلگىلىنىدۇ: $D\xi = E(\xi - E\xi)^2$ بەزىدە $D\xi$ بولسا S^2 ياكى O^2 بىلەن بەلگىلىنىدۇ. كۋادرات پەرقى تاسادىپىي مىقدارنىڭ ماتېماتىكىلىق ئوتتۇرىچە قىممەتتىن چەتلەش دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ.

كۋادراتقا كەلتۈرۈش <مات> تولۇقسىز كۋادرات ئىپادىنى تولۇق كۋادرات ئىپادىگە ئۆزگەرتىش. مەسىلەن، x^2+6x نى تولۇق كۋادراتقا ئايلاندۇرۇشتا، x نىڭ كوئېففىتسېنتىنىڭ $\frac{1}{2}$ نىڭ كۋادراتى يەنى $\left(\frac{6}{2}\right)^2$ نى قوشساق، x^2+6x+9 يەنى $(x+3)^2$ كېلىپ چىقىدۇ.

كۋادرات يىلتىز <مات> مەلۇم ساننىڭ

ئىككىنچى دەرىجىلىك يىلتىزى. مەسىلەن، 4 نىڭ كۋادرات يىلتىزى ±2 بولىدۇ.

كۋادراتلىق سۈپ. كۋادراتى بار، كۋادراتقا ئىگە: كۋادراتلىق ئايرىما.

كۋادراتلىق ئايرىما <مات> ← **كۋادرات پەرقى.**

كۋارتس ئى [ر<نېم] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى سىلىتسىي ئوكسىد (SiO_2). قاتتىق كېلىدۇ. ساپلىرى رەڭسىز، سۈزۈك، بۇنداقلىرى «بىللۇر» دەپ ئاتىلىدۇ؛ تەركىبىدە ئارىلاشما بولغانلىرى بىنەپشە، قوڭۇر، ئاچ سېرىق ۋە توق قارا رەڭلەردە بولىدۇ. ئادەتتە سۈت رەڭ، يېرىم سۈزۈك ياكى تۇتۇق كرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ. ئۇ كۆپ خىل تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبلىرىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، ناھايىتى كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ. سانائەتتە ئۇنىڭدىن ئوپتىك ئەسۋابلار، رادىئو سايمانلىرى، ئوتقا چىدامىلىق ماتېرىيال، ئەينەك ۋە فارفور بۇيۇملىرى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

كۋارتس جىنس <گېئول> تەركىبىدىكى كۋارتس مىقدارى 85% تىن يۇقىرى بولغان ئۆزگەرگەن جىنس. كۋارتسلىق قۇم جىنس ياكى كرېمنىيلىق جىنسلار رايون دائىرىلىك ئۆزگىرىش ياكى ئىسسىق تېگىپ ئۆزگىرىش جەريانىدا شەكىللىنىدۇ.

كۋارتس قۇمى <گېئول> ئاساسەن كۋارتسنىڭ بوش دانچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن سېمونتلاشمىغان بوش چۆكمىلەر. كۋارتس 95% ئەتراپىنى ئىگىلەيدۇ. تەركىبىدە يەنە باشقا ئوكسىدلارنىڭ، كېرىمنىي كىسلاتا تۇزلىرىنىڭ ئاز ساندىكى ئۇۋاقلىرى بولىدۇ. ئەينەكچىلىكتە، فارفورچىلىقتا، مېتاللورگىيە سانائىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇششاق كۋارتس قۇمى، قۇم بىلەي ئەسۋابلىرى قاتارلىقلارنى ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كۋارتسلىق سۈپ. تەركىبىدە كۋارتس بولغان، كۋارتسقا ئىگە: كۋارتسلىق پورفىر. كۋارتسلىق سائەت. كۋارتسلىق مونزونىت.

كۋارتسلىق پورفىر <گېئول> تېيىزلىقتىكى ئابلېتلىق جىنس ياكى ئېتىلما جىنسنىڭ بىر خىلى. چېپار كرىستال كۋارتسنى ئاساس قىلىدۇ، يەنە ئاز مىقداردا سۈزۈك دالا شپاتى ياكى ئورتوكلاز ۋە قارا چىرىمتال بولىدۇ. ئاساس ماددىسى يوشۇرۇن كرىستاللىق كېلىدۇ، كۋارتسلىق پورفىرنىڭ كۆپىنچىسى تۆمۈر-سىمان، بەزىدە تېيىزلىقتىكى جىنسنىڭ گىرۋەك فاتسىيىسى بولىدۇ، ئېتىلىپ چىققان ياكى ئالاھىدە تېيىزلىقتىكى ئوتتۇرا كىسلاتالىق يانار تاغ جىنس سىستېمىسىدىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ.

كۋارتسلىق سائەت <فىز> بىر خىل ۋاقىت ھېسابلاش ئەسۋابى. كۋارتس كرىستالىنىڭ تەۋرىنىشى ئادەتتىكى سائەت ماياتنىكىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. كۋارتسلىق سائەت ئىنتايىن يۇقىرى ئېنىقلىق ۋە مۇقىملىققا ئىگە، ھەركۈندىكى خاتالىق پەرقى $\frac{1}{10,000}$ سېكۇنتتىنمۇ كىچىك.

كۋارتسلىق مۇنزونىت <گېئول> ئاز مىقداردا كۋارتس ئارىلاشقان قوش شپات جىنس.

كۋارك ئى [ئىنگ] <فىز> پروتون، نېيترون قاتارلىق ئاساسىي زەررىچىلەرنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ كىچىك زەررىچە.

كۋانت ئى [ر<لات] <فىز> مىكرو ساھەدە، بەزى فىزىكىلىق مىقدارلارنىڭ ئۆزگىرىشى

تەدرىجىي يوسۇندا بولماستىن، بەلكى ئەڭ كىچىك بىرلىكتىن بىراقلا سەكرەش بويىچە بولىدۇ. بۇ ئەڭ كىچىك بىرلىك كۋانت دەپ ئاتىلىدۇ.

كۋانت مېخانىكىسى <فىز> فىزىكا ئىلمىنىڭ بىر تارمىقى. ئېلېكترون، پروتون، نېيترون ۋە باشقا ئاساسىي زەررىچىلەر ھەمدە ئاتوم، ئاتوم يادروسى قاتارلىق مىكرو ئوبيېكتلارنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

كې «ك» ھەرپىنىڭ نامى.

كېپەك ئى ① بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ ئۇنىنى ئەلگەك بىلەن تاسقىغاندا، ئەلگەكتىن ئۆتمەي ئايرىلىپ قالىدىغان دېنىنىڭ پوستى: ئىشلىمىسە زېمىنغا، كېپەكمۇ يوق ھۇرۇنغا. قىشنىڭ كۈنى كېيىشكە، ئۆتۈكمۇ يوق ئۇنىڭغا. ② چاچ ئاستىدىكى تېرىدىن ئاجرىلىپ تۆكۈلىدىغان تالقانسىمان توقۇلما: بۇ كاللىسىنى قاشلىغانىدى، تىزىغا كېپەك تۆكۈلدى. ③ ئۇۋۇتىلغان، ئۇششاقلانغان تالقانسىمان نەرسە: ھەرە كېپىكى، تۆمۈر كېپىكى.

كېپەك ئالتۇن تەبىئەت دۇنياسىدا قۇم ۋە شېغىلغا ئارىلاشقان ئۇششاق كېپەكسىمان ئالتۇن. ئادەتتە ئۇ تەركىبىدە كېپەك ئالتۇن بولغان قۇم ياكى شېغىللارنى شامالدا سورۇش، سۇدا ئېقىتىش، سۇدا چايقاش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ.

كېپەكسىمان سۈپ. كېپەككە ئوخشاش، كېپەك ھالىتىدىكى: كېپەكسىمان ماددا.

كېپەكلە شتۇرمەك «كېپەكلەشمەك»، پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ سوپۇن باشنى كېپەكلە شتۇرۇۋېتىدىكەن.

كېپەكلەشمەك پ. كېپەك پەيدا بولماق، كېپەك ھالىتىگە كەلمەك: باش كېپەكلەشتى. * ئاپئاق كېپەكلىشىپ كەتكەن قوماقنىڭ ئورنىغا، قۇندۇزدەك قاپقارا چاچ چىقىپتۇ، تازچاق ئەمدى كېلىشكەن چىرايلىق يىگىتكە ئايلىنىپتۇ.

كېپەكلىك سۈپ. تەركىبىدە كېپەك بار، كېپەك ئارىلاشتۇرۇلغان، كېپىكى ئايرىۋېلىنمىغان: كېپەكلىك ئۇن. * ھېزىم ئاكىنىڭ كۆڭلى سەل ئەمىن تېپىپ، ئۇلاغلارنى ئاشۇ پىلان بويىچە ئورۇنلاشتۇردى. يوغان سېۋەتتە سامان يۇيۇپ كېپەكلىك قىلىپ ھەلەپ ئەتتى.

كېپەن ئى [ئە] دەپنە قىلىش ئالدىدا مېيىتنى ئورايدىغان ئاق رەخت: پېگىلا ئاخىرەتلىك سۇ بىلەن يۇيۇلۇپ بولۇنغان مېيىت كېپەن ئىچىگە ئېلىنىۋاتاتتى. * تۆكتۈم پۈشمىنى مەن شۇ سۆز كۇپايە، كېپەندىن ئۆزگىسى بولمىغاي سايە.

كېپەن پىچماق ① مېيىت ئۈچۈن كېپەن تەييارلىماق. ② كۆچمە. ئەدىبىنى، دەككىسىنى بېرىشنىڭ ھازىرلىقىنى كۆرۈپ قويماق: ئاسمان مۆلدۈر چېچىپتۇ، مۇز تاغ قويۇن ئېچىپتۇ، ئۆركەشلىگەن قىيانلار، ياۋغا كېپەن پىچىپتۇ.

كېپەنگە ئالماق مېيىتنى يۇيۇپ كېپەنگە ئورىماق: قۇلاق سالسام بىر ئىشان شۇنداق دەۋېتىپتۇ: — ئۆلگەن ئۆلۈك بىر ئۇششۇق، چۈنكى ئۆلۈپلا قالسا، يۇيۇپ-تاراپ كېپەنگە ئېلىپ يەرلىككە قويماي بولمايدۇ؛ ئىككىنچىسى ئۆيگە كىرگەن مېھمان بىر ئۇششۇق، چۈنكى ئەسسالام دەپ ئۆيگە كىرسىلا، ھۆرمەت قىلماي بولمايدۇ، داستىخان سېلىپ چاي قويماي بولمايدۇ.

كېپەن ئوغرىسى ① ئۆلگەن كىشىنىڭ گۆرلۈكىنى قېزىپ، ئاخىرەتلىكلىرىنى ئوغرىلايدىغان ئوغرى. ② ھەرقانداق يامانلىق ۋە نومۇسسىز ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان: سانىخان يەنە ئاجرىشىپ

يەنە ئەرگە تېگىپ، ئاخىرى بىر كېپەن ئوغرىسىغا ئۇچراپتۇ.

كېپىنىڭ تىزىڭدىن ئاشمىسۇن «ئۆلگەنـدىن كېيىنمۇ هالىڭ خاراب بولسۇن» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى: كېپىنىڭ تىزىڭدىن ئاشمىسۇن، ئىلاھىم! ماڭا قىلغانلىرىڭنى خۇدا كۆرسىتەر.

كېپەنسىز سۈپ. كېپىنى يوق، كېپەنگە ئېلىنمىغان، قېپيالىڭاچ: كىمكى دۇنيادىن ئۆتسە ۋەتەنسىز، ئۆلگەندە تېنىمۇ قالار كېپەنسىز. مىسالى سەن قىسقان شۇ قىزىل غۇنچە، ئېچىلغان قەيەردە باغۇچمەنسىز؟

كېپەنلەشمەك «كېپەنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېپەنلەنمەك «كېپەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئۆلگۈچى كېپەنلىنىپ تاۋۇتقا سېلىنىشتىن بۇرۇن، ئۆلگۈچىنىڭ بالا-چاقىلىرى ئۆلگۈچى بىلەن ۋىدالىشىدۇ. * ياتار ئىدى ئاق داكىغا ئورىلىپ، ئاپئاق بولۇپ كېپەنلەنگەن جەسەتتەك. تاۋۇت كەبى تەۋرىنەتتى پاراخوت، ماتەم ئەهلى ئارا لىڭشىپ ئۆتكەندەك.

كېپەنلىك ① سۈپ. كېپەن قىلىنىدىغان، كېپەن قىلىشقا باب: كېپەنلىك رەخت. * بىركۈنى پادىشاھ ئاغرىپ قېلىپ، ئەپەندىمنى تېۋىپ چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ئەپەندىم تېۋىپ چاقىرىش بىلەن بىللە، كېپەنلىك ماتا، تاۋۇت ئېلىپ، ئىمامنىمۇ قوشۇپ چاقىرىپتۇ. ② ئى. كېپەن قىلىنغان رەخت، كېپەن: — مانا، مېنىڭ ئاخىرەتلىكىممۇ تەييار! — تۆمۈر خەلپە قوينىدىن بىر پارچە ئاق خەسىنى چىقىرىپ سول بىلىكىگە باغلىدى، ئاندىن توپقا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ مېنىڭ كېپەنلىكىم بولسۇن، ئەجىلىم يېتىپ شېھىت بولسام مېنى باشقىدىن كېپەنلىمەڭلار، قانلىق تونۇم بىلەن كۆمۈۋېتىڭلار.

كېپەنلىككە ئالماق ← **كېپەنگە ئالماق:** بۇ هالەت قۇبدۇنغا ئوغلى قۇددۇسنى كېپەنلىككە ئېلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سوغۇق تەر باستى.

كېپەنلىمەك پ. كېپەنگە ئالماق، كېپەنگە ئورىماق: شۇ ئەتراپتىكى بىرنەچچە مۇسۇلمانلارنى باشلاپ كېلىپ، باغۇەن بوۋاينى يۇيۇپ، كېپەنلەپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ بېغىغا گۆر كولاپ دەپنە قىلىپتۇ.

كېپىش ئى [پ] ← **كەش.**

كېپىل ئى [ئە] ① بىرەر ئىش ۋە بىرەر كىشى ھەققىدە باشقىلارنى كاپالەت بېرىپ مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى، كېپىللىك قىلغۇچى: ياق! جانابلىرى پىيادە قالسىلا بولمايدۇ، چۈنكى بۇ بالىنىڭ ئامانلىقىغا تامامەن ئۆزلىرى كېپىل. * مەن ئۇنى كۆردۈم پەقەت شۇ چاغدىلا، خۇرجۇنۇمدىن نەچچىسى چىققاندىلا. ھەممىسى بۇ ساختىنى قىلدى دەلىل، چىقمدى راست گەپ هېچبىر كېپىل. ② بىرەر ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان شارائىت، ۋاستە: بىزگە خاس خۇش چىراي ئاچقان كېلىچەك، ئۇلۇغۋار نىشانغا ئەھدىمىز كېپىل. ئارقىغا بېقىش — ئۇ بىزگە يات خىسلەت، ئەي كەچ كۆز شامىلى، بولمىغىن خىجىل. // «سىياسەت بۈگۈن نەدە، لابادا ئەمەس يەردە»، ھەققە بۇ كېپىل سۆزدىن، ئورگىلىپ كېتەي ئەمدى.

كېپىل بولماق ① مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالماق؛ كاپالەتلىك قىلماق: كېپىل بولساڭ كېپىنىڭ كۆيەر (ماقال). * ئەگەر جاڭجۇن جانابلىرى مېنىمۇ سالاھىيەتلىك دەپ تونۇسا، مىڭ جېنىم بىلەن كېپىل بولىمەن. * — سېنىڭ قايتىپ كېلىشىڭگە ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ شاھ، — ئەگەر راستتىن قايتىپ كېلىدىغان بولساڭ،

بۇ شەھەردىن ئۆزۈڭگە كېپىل بولىدىغان بىر ئادەمنى تېپىپ بەرگىن، ئاندىن رۇخسەت قىلاي. ② بىرەر ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ۋاستە، شارائىت رولىنى ئوينىماق: تاش بولالماس توپا ئاۋۋال قۇم-شېغىل بولماي تۇرۇپ، ياشنىيالماس ھېچ زىرائەت سۇ كېپىل بولماي تۇرۇپ.

كېپىللىك «كېپىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئەلچى: — ناۋادا سۇلھى تۈزىمەكچى بولساق، ھەر تەرەپتىن كېپىللىككە تۇتۇپ تۇرۇشقا بىردىن ئادەم چىقارساق دەيدۇ، — دېدى. * خەتتە ئۇ ھۆرنىيە تچىلەر قاتارىغا ئۆتۈشكە كېپىللىك سوراپ يازغانىدى.

كېپىللىك قىلماق بىرەر ئىش ۋە بىرەر كىشى ھەققىدە باشقىلارغا كاپالەت بېرىپ مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالماق، كېپىل بولماق: سەلىم ئاكا، مەن تېخى سىزنىڭ ئىسمىڭىزنىلا بىلمەن، كىممۇ سىزنىڭ ئايالىرىڭىزنىڭ قەلبىنى زېدە قىلىدىغان ئەر ئەمەسلىكىڭىزگە كېپىللىك قىلالايدۇ؟! * مۇختەرنىڭ قولىدا داۋالانغانلار يالغۇز ئۇلا ئەمەس، ئۇ ھازىر 30 نەچچە كارىۋاتتىكى كېسەللەرنىڭ ھاياتىغا كېپىللىك قىلماقتا.

كېپىللىككە ئالماق جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ئەيىبلەنگۈچىنى قۇتۇلدۇرماق، ئاجرىتىپ ئالماق.

كېپىللىككە بەرمەك ئەيىبلەنگۈچىنى بىراۋنىڭ ھىمايىسىگە جاۋابكارلىقىغا تاپشۇرماق.

كېپىلەك (توغرىسى: كېپىنەك) ← كېپىنەك.

كېپىلىماق پ. دىئال. تولا يىغلىماق؛ تولا گەپ قىلماق.

كېپىنەك ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. قاناتلىرى كەڭ، رەڭگى چىرايلىق، تىنچ تۇرغاندا تۆت قانىتى دۈمبە قىسمىدا تىك تۇرىدۇ. قورسىقى تار، ئۇزۇن، گۈل شىرنىلىرىنى شۈمۈرۈپ يەيدۇ. خىللىرى كۆپ، بەزى لىچىنكىلىرى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى يەپ كېتىدۇ، زىيانلىق؛ بەزىلىرى كۆكۈپت يەيدۇ، پايدىلىق.

كېپىنەك تون ياقىسىدىن ئېتىپ ئارتىدىغان يەڭسىز تون: ئۇنىڭ ئۈچىسىدىكى كېپىنەك تون شامالدا لەپىلدەپ تۇراتتى. * كەيدىم كېپىنەك تونىنى، گۈلخاندا ياتارمەن دەپ. ئالدىم يا بىلەن ئوقنى، دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

كېپىنەك سۆڭەك <ئانات> سۆڭەكنىڭ بىر خىلى. شەكلى كېپىنەككە ئوخشايدۇ. ئورنى باشنىڭ ئاستى قىسمىغا، گەجگە سۆڭىكىنىڭ ئالدىغا توغرا كېلىدۇ.

كېپىنەك كېسىلى <زوئول> ئۆچكىلەردىلا بولىدىغان، ئاساسەن كېسەل ئۆچكىلەرگە يېقىنلىشىشتىن يۇقىدىغان بىر خىل كېسەللىك. تولاراق رايون خاراكتېردە تارقايدۇ، يىلنىڭ ھەممە پەسلىدە پەيدا بولىدۇ. يۇقۇملانغان ئۆچكىلەر قىش-ئەتىيازدىكى ئوت-چۆپ كەمچىل، مال ئورۇقلايدىغان چاغلاردا كۆپلەپ ئۆلىدۇ.

كېپىنەكچىلەپ رەۋ. پۇت-قولىنىڭ ھەرىكىتىنى كېپىنەكنىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشاش قىلىپ: دېلفىنچە ئۈزۈش كېپىنەكچىلەپ ئۈزۈشنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى.

كېپىنەكچىلەپ ئۈزۈش <تەن> ① سۇ ئۈزۈش قىياپىتىنىڭ بىر خىلى ھەم سۇ ئۈزۈش مۇسابىقە تۈرى. پاقىچىلاپ ئۈزۈشكە ئوخشايدۇ. بۇنىڭدا ئىككى بىلەك بىلەن سۇنى سىيرىپ بولغاندىن

قىرغاقتا چىقىپ كېيىم-كېچەكلىرىنى قۇرۇتۇپ ئولتۇرسا، بىر توپ ئاتلىق ئادەملەر پەيدا بولۇپتۇ.

كېيىملىك ① سۈپ. كېيىمى بار، كېيىم كىيگەن: بۇنداق ۋاقىتلاردا تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا پۇچاقلىرىنى يانپىشىغىچە تۈرۈۋەتكەن يالاڭ كېيىملىك كەمبەغەللەر پەيدا بولاتتى. * ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرار ئەنە، ماش رەڭ كېيىملىك بىر ھەربىي يىگىت. كۆزى يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرىدۇ، قەلبىدە ئويىنار بىر بۈيۈك ئۈمىد. ② سۈپ. كېيىم تىككىلىدىغان، كېيىم قىلىشقا باپ: ئۇ تۇغقاندا بىز بىر كېيىملىك يىپەك رەخت بىلەن مۇبارەكلىگەن، بەختىگۈلنىڭ ئاپىسمۇ بىر كېيىملىك رەخت بىلەن مۇبارەكلەپتىكەن، كېيىن ئۇقساق، ئۇ بۇ رەختلەرنى سېتىپ پۇلنى ساڭا ئەۋەتىپ بېرىپتۇ. ③ ئى. كېيىم قىلىنىدىغان رەخت: بىر ئايدىن كېيىن مەن بازارغا بېرىپ كېيىملىك ئېلىشقا رۇخسەت سورىدىم.

كېيىندۈرمەك «كېيىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنىڭ بىلەن بىللە بىر قۇر ھەربىيچە كېيىم، بەشىيۇلتۇزلۇق شەپكە ئېلىپ كېلىپ سېيىتجاننى يېڭى كېيىملەر بىلەن كېيىندۈردى. * شەرۋانەم سەھەر تۇرۇپلا باللارنى كېيىندۈرۈپ چاي بېرەتتى.

كېيىندۈرۈشمەك «كېيىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېيىندۈرۈلمەك «كېيىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىرەنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا ھېلىمۇ چىرايلىق كېيىندۈرۈلگەن ئوغۇل-قىزلىرىنى يېتىلىۋالغان ئاتا-ئانىلار ئولتۇرۇشاتتى.

كېيىنمەك «كيىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئابدۇراخمان بالىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرمايلا، دەرھال كېيىندى ۋە كېچىدە كۆزەتكە چىققاندا تۇتىدىغان قورالى — ئۇچىدا چومىقى بار تايىقىنى كۆتۈرۈپ كوچىغا ئۇچقاندەك چىقتى. * چۈشكە يېقىن ئالىيېشىل كېيىنگەن قىز-جۇۋانلار توپ-توپ بولۇشۇپ كېلىشكە باشلىدى. * كەچكى شەپەق سۇغا قانداق يېيىلدى، يېشىل سازلىق كۆل رەڭ لىباس كېيىندى.

كېيىنىشمەك «كېيىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كېيىنەكتەك كېيىنىپ، ھۆر-پەرىلەردەك ياسىنىۋېلىشقان قىز-يىگىتلەر، پاكىز-رەتلىك كېيىنىشكەن ئوتتۇرا ياشلىقلار جۈپ-جۈپى بىلەن باغچىلارغا، مەنزىرىلىك جايلارغا سەيلىدەك ئاقماقتا ئىدى.

گ

گ ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون توققۇزىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتىن ئون توققۇزىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

گاباردىن ئى [ر>فران] كاستيۇم، پەلتو قاتارلىق كىيىملەرنى تىكىشكە باپ توقۇلغان بىر خىل يۇڭ رەخت: گاباردىن پەلتو. گاباردىن شىم-كاستيۇم. * بېشىغا قىزىل مانچىستىر دوپپا، ئۈستىگە سېرىق گاباردىندىن ھەربىيچە گېتىل كىيىپ، كۆكرىكىگە ئالتۇن ئوردېن ئاسقان ئەخمەتجان قاسىمى قارشى ئالغۇچىلار بىلەن بىرمۇبىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

گابرو ئى [ر<ئىتال] <گېئول> بۆسمە جىنسىنىڭ بىر خىلى. ئاساسلىق مىنېرال تەركىبى بىر ياقلىق پىروكسېن (ئاددىي پىروكسېن، سوزۇلۇڭ پىروكسېن قاتارلىقلار) بىلەن ئاساسلىق پلاگىئوكلاز بولۇپ، ئىككىسىنىڭ مىقدارى تەڭ دېيەرلىك.

گابرو تۈزۈلمىسى <گېئول> دانىچىسمان تۈزۈلمىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭدا گابرو كۆرۈنەرلىك بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان. بۇ خىل تۈزۈلمە پىروكسېن ۋە پلاگىئوكلاز كرىستال شەكىللىرىنىڭ يېتىلىش دەرىجىسىگە يېقىن كېلىدۇ. بۇ پىروكسېن بىلەن پلاگىئوكلازنىڭ ماگمىدا ئورتاق بىرىكىپ، بىرلا ۋاقىتتا كرىستال-لاشقانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

گاچ تەق. چىشلەش، ئۇرۇش، دەسسەش، سانجىش، توغراش، چېپىش قاتارلىقلاردىن پەيدا بولغان ئاۋاز: بالا ئانىسىنىڭ ئەمچىكىگە ئاغزىنى يېقىن ئەكىلىپ، گاچ قىلىپ ئەمچەك تۇپچىسىنى چىشلەپ ئۈزۈۋېلىپ، يۇتۇۋېتىپتۇ. * گاچ قىلىپ بېسىلغاندا جادۇ تىغى، ئۈزۈلدى ئوڭ قولىنىڭ تۆت بارمىقى. يەر-ئاسمان چۆگىلەيدۇ، ئەس-ھوشى يوق، پەسلىگەن ئىدى ئۇنىڭ ھەم تىنىقى.

گاچا سۈپ. گەپ قىلالمايدىغان، تىلى ئاجىز: گاچا بالا. * گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلەر (ماقال). // ئەتىسى تاشخان ئۇستام بىلەن خاسىيەت خېنىم بىرگە ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى. ئەمما ئىككى گاچا بىر ئۆيگە

كىرىپ قالغاندەك بىر-بىرىگە سۆز قىلىشمىدى.

گاچچىدە رەۋ «گاچ» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «گاچ» قىلغان ھالدا: گاچچىدە چىشلىمەك. گاچچىدە چاپماق. * پاشا تىلىنى ئۇزۇن چىقىرىپ جىم تۇرۇپ بېرىپتۇ. قارلىغاچ ئۇنىڭ تىلىنى يالىغان بولۇپ، گاچچىدە چىشلەپ ئۈزۈۋاپتۇ. * ھالسىزلانغان گەۋدە ئۇنىڭ ئالدىغا دۈم يىقىلدى. بۇرنى جوزا قىرغىقىغا گاچچىدە تەگدى-دە، بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى.

گاچ-گاچ «گاچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گاچ-گۇچ «گاچ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: غەلتە ئىش، ئۇنىڭ سۆزۈن تەلەتنى سۈر بېسىپ تۇرىدۇ-يۇ، كۆرۈشۈشكە قولنى بەرگىنى نېمىسى، پەملەپ گاچ-گۇچ سالىمسۇن يەنە! قولدا تېخى ئۇزۇن يۇلغۇن تايىقى. لاغىلداپ تۇرغان قاسماق قولۇمنى چىقارمىدىم.

گاچىلاشماق پ. سۆزلىگەندە تاۋۇشلارنى ئېنىق، راۋان سۆزلىيەلمەستىن بەپىەپ-لەپ قالماق؛ كېكەچلىمەك، تۆتۆتلىمەك: ئۇ مايلاشقان قارا شاپ بۇرۇتىنى ساڭگىلىتىپ، ئۆگۈپ، تامدەك تاتىرىپ، گاچىلىشىپ گەپ قىلالماي قالدى. * بەگ ئۇلاردىن ئالدىراپ سوئال-سوراق قىلدىغان بولسا، ئۇلار تېخىمۇ گاچىلىشىپ مەقسىتىنى ئاسانلىقچە چۈشەندۈرۈپ كېتەلمەيتتى.

گاچىلدا تماق «گاچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گاچىلدىماق پ «گاچ-گاچ» قىلماق، «گاچ-گاچ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

گاچىلىق «گاچا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

گادا I [پ] بېز ت ① سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، پېقىر، يوقسۇل: بىرنى ئاشىق، بىرنى مەشۇق ئەيلىگەنمۇ ئىشقىدۇر، بىرگە قىلىپ ئىلتىپات، بىرنى قىلدىڭ سەن گادا. ② ئى. كۆچمە. بىرەر نەرسىگە موھتاج، زار، ئىنتىزار ئادەم: ئەي بەگلىرىم، ئىشتىڭلار ئەرزىمنى، مۇرۇۋۋەت ئەيلىڭىز مىسكىن گاداغە، سارغايتۇرماڭ مېنىڭ رەڭگىرويۇمنى، مۇرۇۋۋەت ئەيلىڭىز مىسكىن گاداغە.

گادا II ئى [خەن] ① ئارغامچا، تانا، تاسما، شوينا قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ باغلاپ ئۇلانغان ياكى تۈگۈن قىلىنغان يېرى؛ كاللەك: گادا قىلماق. گادانى يەشمەك. ② تۈگۈلۈپ، قېتىپ، چوقچىيىپ مونەك بولۇپ قالغان نەرسە: تۇپ ئەتراپىنى كۆلچەك قىلىپ سۇغىرىشتا سۇ ئاز كېتىدۇ. لېكىن يەر تەكشى نەمدەلمەيدۇ، سۇ كۆپ تۇرغان تۇپراقنىڭ كۈچى ئاجىزلايدۇ، يەر. * تاشلىرى قالغايتىنىڭ گادا-گادا، ياتىدۇ غول ئىچىدە ئالا-بۇلا. چوڭى ئۆيچە، كىچىكى قويچە ئۇنىڭ، كېلىپتۇ ئۇخلاپ مىڭ ئەسىر ئارامخۇدا. ③ ئادەم بەدىنىدە پەيدا بولغان دانىخورەك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر. قاتتىق گادا بولۇ-ۋالدۇ.

گاداچە ئى. كىچىك گادا، ئۇششاق كاللەك، مونەك، كىچىك تۈگۈن: قارچىغى-نىڭ قاناتلىرى، بوغۇم تۇمارچە، تۇمارچىدا سىزگە ئەۋەتكەن ئالتۇن گاداچە.

گادازا ئى [خەن] ← **گادا** II : ئەتىلىككە كېتىمەن، ئويناۋالغىن ئازادە. سېنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭ يۈرىكىمدە گادازا.

گادالاشماق پ. گادا ھالەتكە كەلمەك، تۈگۈن پەيدا بولماق، مونەكلەشمەك: ئۆرۈك مايسىلىرى بالدۇرراق ئۇلانمىسا، ئۇلاق نوتىلىرىنىڭ بېخى گادالىشىپ، ياغاچقا ئايلىنىپ، ئۇلاشقا ئەپسىز بولۇپ قالىدۇ.

گاداه (توغرىسى: گاداي) ← **گاداي.**

گاداي ئى [پ] ① قىيىنچىلىق، موھتاجلىق

تۇرمۇشتا ئۆتتۈۋاتقان كىشى؛ يوقسۇل، نامرات، كەمبەغەل: باي مېلىنى سۆزلەر، گاداي مۈڭىنى (ماقال). * يېڭى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكى نامرات گاداي بالىلىرى بولغاچقا، ئۇلاردا نە قەلەم، نە قەغەز يوق ئىدى. * — ئادەم دېگەن توققۇزى تەل، دۆلەتمەن بولسىلا بەختلىك بولۇۋەرمەيدۇ. گاداي بولسىمۇ ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يەتكەن كىشىنى بەختلىك دېسە بولىدۇ، — دېدى موماي قىزىغا. ② كىشىلەردىن سەدىقە سوراپ، نەرسە-كېرەك تىلەپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى؛ سائىل، تىلەمچى، دىۋانە: ئىت گادايدىن قورقىدۇ، گاداي ئىتتىن قورقىدۇ (ماقال). * بىرھازادىن كېيىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا قارىسام ھېلىقى ئادەم گوياكى ئىت قوغلاپ كەتكەن گادايدەك ئالدىراپ كەينىگە يېنىپ كېلىۋاتىدۇ. * ھۆسنۈگدىن بەرمەكچى بولۇپ زاكاتىنى، ئىزلىسەڭ مۇستەھىق كىشى ئەگەردە. كەل دوستۇم، قارىساڭ زىبۇنسادەك، بىر گاداي تەلمۈرۈپ تۇرار بۇ يەردە.

گادايچىلىق ئى → **گادايلىق**: توختاخۇن بولسا، ئاسمىنى ئۇچرىتىپ قالسىلا «ئاسىم ئەپەندىم، ئالماسنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىدىغان سىلىدىن باشقا ھېچكىمى يوق، گادايچىلىق قۇرۇسۇن، شۇ بالىنى ئۆزلىرىگە تاپشۇردۇق» دەپ ئۆز ئىشەنچىسىنى بىلدۈرۈپ قوياتتى.

گادايلاشتۇرماق «گادايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گۇڭشېغا شۇجى بولۇپ تۇرغان ئون يىل ئىچىدە پۈتۈن گۇڭشېنى گادايلاشتۇرۇۋەتتى دېگىنە، دېھقانلار كوللېكتىپقا قەرزدار، كوللېكتىپ بانكىغا قەرزدار بولۇپ كەتتى.

گادايلاشتۇرۇلماق «گادايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گادايلاشماق پ. پۇل-پۇچەك، مال-دۇنيا-دىن ئايرىلماق، يوقسۇز، كەمبەغەل ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، نامراتلاشماق؛ قەلەندەرلەشمەك: — ئۇ نەدە يۈرۈپ بولۇپ قالدۇ، ئۆزىنىڭ شۇنداق بىغەرەزلىكىدىن چاپىنى تىزىدىن ئاشماي، گادايلىشىپ كېتىپ بارىدۇ، — دېدى باسىت.

گادايلىق ئى ① يوقسۇزلۇق، نامراتلىق، كەمبەغەللىك: كىشىنى گادايلىق، غۇربەتچە-لىك باسقانسېرى بەدەن ئاجىزلايدىكەن، ئاغرىق-سىلاق كۆپىيىدىكەن. * گادايلىق، خارلىق خەلققە يېپىشقان، كوچا، بازاردا يۈرەر دىۋانە. دەردمەن پېقىرلار يىغلاپ يېتىشقان، قورساق دەردىدىن ئۆيى غەمخانە. ② دىۋانىلىك قىلىش، سەدىقە سوراش؛ قەلەندەرلىك، تىلەمچىلىك: گادايلىق قىلماق. * ئىتتىن قورققان گادايلىق قىلماس (ماقال). * شۇ ئارىدا بىر ئايال ۋە بىر قىز گادايلىق قىلىپ نان تىلەپ، بۇ يەرگە كېلىشىپ قېلىپتۇ.

گادرون ئى [ر<گرېك] <خىم> كۆچلۈك تۈردە ئۆز ئارا تەسىر كۆرسىتىشكەن بارىئون بىلەن مېزوننىڭ ئورتاق نامى.

گادولىنىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Gd (gadolinium). بىر خىل سىرەك ئېلېمېنت، ئاتوم ئېنېر-گىيىسى سانائىتىدە ئاتوم قازىنىنىڭ تۈزۈلۈش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

گادىرماچ سۈپ. باش-ئاخىرى يوق، باش-ئاخىرى چىقمايدىغان؛ قالايمىقان، مۇرەككەپ، چىگىش: گادىرماچ خىيال. گادىرماچ ئوي. گادىرماچ ئىش. * بۇ ئۇزۇنغىچە ئۆزىنىڭ باش-ئايىغى يوق گادىرماچ خىياللىرى ئارىسىدا سەرسان بولۇپ يۈردى. * سۇلايھا ئاتىنىڭ ئۆرلەپ غەزىپى، ماڭماقتا گادىرماچ خىيالغا چۆكۈپ. بىردىنلا چاقنىدى كۆزىدە ئۇچقۇن، «ئۇھ!» دېدى

كۆڭلىگە بىر ئوينى پۈكۈپ.

گادىرماچلاشماق پ. گادىرماچ ھالەتكە كەلمەك، قالايمىقانلاشماق، مۇرەككەپلەشمەك، چىگىشلەشمەك: ئۇنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، گادىرماچلىشىپ كەتكەن خىياللىرى شاخ سانىغۇچتەك ئۇ شاختىن بۇ شاخقا قونۇپ، زادىلا بىر نۇقتىدا توختىمايتتى.

گادىرماچلىق «گادىرماچ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: موللامنىڭ شۇ قېتىمقى سۆزى مۇھەممەتنىڭ خىيالىدا خېلىلا گادىرماچلىق پەيدا قىلدى. * — ئۇلارغا باشقا مەنە بېرىلگەندە قانداق گادىرماچلىقلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى كېيىن كۆرىمىز، — دېدى ئۇ.

گار ئى [د] <تەن> ۋاسكېتبول ئويناش ئۈچۈن ئوتتۇرىسىغا يۇملاق تۆمۈر ئورنىتىلغان بىر جىل قۇرۇلما، ياغاچ جازا: گارغا توپ ئاتماق. ياغاچ گار. * گارلار قىڭغايغان، مەيدانلار ئويمان-چوڭقۇر، ئۇزۇنغا سەكرەش ئورەكلىرى تىنىپ، ئىلەڭگۈچلەرنىڭ ئارغامچىلىرى كىملەرنىڭدۇر بويىندا ئىدى.

گارا سۈپ. دىئال. پاسكىنا، قاسماق، كىر.

گاراخ ① سۈپ. كاللىسى، راۋۇرۇس ئىشلىمەيدىغان، قاپاق: — كاللاڭ راستىنلا گاراخ بولۇپ قېلىپتۇ، — پەرىزات تېرىكتى. شۇ تاپتا سەلەينىڭ مېڭىسى ھەققەتەن، مۆلچەردىكىدىن بەكرەك گاراخ ئىدى، — سەن شۇنداق پاكىت تېپىشىڭ لازىم. * دىلنار چۈشۈمگە كىرىپ قالغان كۆڭلەردە قويغان-تۇتقىنىمنى بىلەلمەي گاراخ بولاتتىم. ② رەۋ. ھەددىدىن زىيادە، ناھايىتى، ئىنتايىن، تازا، راسا: گاراخ مەست. * ئۇ بىر يىرىم كېچىدە ئۆيگە گاراخ مەست كىردى.

گاراخشىتماق «گاراخشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ھەي خوتۇن، چاي دەملەڭلا، ياق يەنە، بىرئاز باقايلى، گاراخشىتىپ قويسا قېتىق بار، قېنى قېتىقنى ئاچىقىڭلا، باقايلى، باقايلى، — دەيتتى ئۇ مېھمانلارغا تەكەللۇپ قىلىپ.

گاراخشىماق پ. كاللىسى قاپاقتا ئايلانماق، مەستخۇش بولۇپ قالماق: مالىمانچىلىقتا بېشىم گاراخشىپ قالدى.

گاراژ ئى [ر<فران] ① ئاپتوموبىل قاتارلىق ماتورلۇق قاتناش قوراللىرى تۇرىدىغان جاي: پىكاپنى گاراژغا ئەكىرمەك. ماشىنىنى گاراژدىن ئاچىقماق. ② ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇس بېكىتى: ھۆسەيىنەم ئۈرۈمچىگە كەلگەن كۈنى كەچقۇرۇندا گاراژنىڭ ئالدىدا بېشى قېتىپ تۇرغىنىدا، ئۆزىگە ئوخشاش بىرى بىلەن تونۇشۇپ قالدى.

گاراڭ I سۈپ ① قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، قۇلىقى ئېغىر، پاڭ قۇلاق؛ گاس، ساغرۇ: گاراڭ بالا. گاراڭ ھالەت. * بۇنىڭدا ۋەتەن سۆيگۈسىنى سەزمىگەن گاراڭ ئادەمنىڭ بۇرنىغا مەشھۇر خوتەن ئىپار كېپىكىنىڭ خۇش پۇراق ھىدىنى پۇرىتىش، يىراقتىن ئەمەس، ۋەتەندىن ۋاپادار ئۇلپەت ئىزلەش لازىملىقى ئېنىق تەكىتلەنگەن. ② بېشى قاتقان، نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغان: گاراڭ بولماق. گاراڭ قىلماق. * ئۇ ھەتتا بىرەر يۇتۇم سۇمۇ ئىچمىدى. باشلىرى گاراڭ ھالدا ھېلىقى ئاشخانىغا باردى. ئەتراپلىرىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى.

گاراڭ بولماق ① قۇلىقى پۈتۈپ قالماق؛ ئاڭلىماس، گاس بولۇپ قالماق: ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق سۇسمۇ ياكى مېنىڭ قۇلىقىم گاراڭ بولۇپ قالدىمۇ؟ بىراق، بۇ ئاۋاز ئەجەب دادامنىڭ ئاۋازىغا ئوخشىمايدىكىنە! ② بېشى قېتىپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالماق، ئېسىنى يوقاتماق: ئۇ بۇ سۆزنى ئېيتقان چاغدا شۇ قەدەر ھودۇققان ئىدىكى، گويا چوغنى بىلمەي تۇتۇپ تاشلىغاندەك چۆچۈپ كەتكەن ۋە پۈتۈن ئالەم كۆز ئالدىدا

پىرقىراۋاتقاندەك، بېشى قېيىۋاتقاندەك بىر خىل ئاجايىپ سېزىمنىڭ ئىلكىدە گاراڭ بولۇپ قالغانىدى. * ئۇ: — ئۆزۈمنى تۇتالماي، ھوشۇمنى يوقىتىپ گاراڭ بولغان ھالدا ماڭغان يولۇمدىن ئېزىپ مېڭىپتىمەن، — دەپتۇ.

گاراڭ قىلماق ① قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، پاڭ، گاس، ساغرۇ قىلىپ قويماق: ئەگەر ئۇنىڭ نىيىتى بۇزۇق بولسا، كۈچۈمنىڭ بارىچە تولاپ، ئۇنى گاراڭ قىلىۋەتسەم دەپ ئويلايتتى. ② نېمە قىلارىنى بىلمەيدىغان ھالغا كەلتۈرمەك، ئەس-ھوشىدىن ئايرىپ گاڭگىرىتىپ قويماق؛ ھودۇقتۇرۇپ، بېشىنى قايدۇرماق: ئۇ ھازىر ئاڭلىغانلىرىغا يا ئىشىنىشنى، يا ئىشەنمەسلىكنى بىلمەيتتى، يا خاپا بولۇشنىمۇ، يا كۈلۈشنىمۇ بىلمەيتتى. چۈنكى، چىگىش ئوي-خىياللار ئۇنى گاراڭ قىلىپ قويغانىدى.

گاراڭ II تەق. كېكىردەكنىڭ پۈتۈپ قېلىشىغا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن بۇزۇلۇپراق چىققان ئاۋاز.

گاراڭ-گاراڭ «گاراڭ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گاراڭ-گۇرۇڭ «گاراڭ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: — ھوي ئاداش، ئادەمنى ئۇخلىغىلى قويساڭلارچۇ، — تۈيۈقسىز چىققان بۇ گاراڭ-گۇرۇڭ ئاۋاز مېنى چۆچۈتۈۋەتتى. بۇ بايىقى ياتاقدىشىمنىڭ بىرىنچى قېتىم ئۇنلۇك گەپ قىلىشى ئىدى.

گاراڭگىدە رەۋ «گاراڭ» قىلغان ھالدا، «گاراڭ» قىلىپ.

گاراڭلىق «گاراڭ I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىلىم — گۆھەر چىراغ، ئۆچمەس، قاراڭغۇ دىلغا نۇر چاچقاي، ئۇنىڭدىن كۈچ — ئۇزۇق ئالساڭ، قۇتۇلغايسەن گاراڭلىقتىن.

گارت تەق. نەرسىلەرنى تىغ بىلەن كېسىپ پارچىلىغاندا، توغرىغاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز.

گارتتىدە رەۋ ① «گارت» قىلغان ھالدا، «گارت» قىلىپ. ② كۆچمە. تېزلىك بىلەن: ئۇ ئېھتىياتسىزلىقتىن قولىنى گارتتىدە كېسىۋالدى.

گارت-گارت «گارت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خاسىيەت بۈگۈن بالدۇر تاماقتا جابدۇنۇپ، مانتىنىڭ قىيمىسى ئۈچۈن ئادالانغان پىيازنى گارت-گارت توغراشقا باشلىدى.

گارت-گۇرت ① «كارت» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار. ② كۆچمە. ناھايىتى تېز، تېزلىك بىلەن (قايچا بىلەن بىرنەرسىنى قىيىش ھەققىدە): رۇقىيە ھېيتلىق بىر كۆڭلەكلىك ئەتلەس سېتىۋېلىپ سەيپۇڭغا ئاپارغانىدى، سەيپۇڭ ئۇنىڭ بويىنى ئۆلچىدى-دە، گارت-گۇرت پىچىپ تىكىشكە باشلىدى.

گارسىنىيە ئى [ر<لات] <بوت> ← **گارسىنىيە دەرىخى.**

گارسىنىيە دەرىخى <بوت> گارسىنىيە دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. غولىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېترغا يېتىدۇ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، شىرنىلىك مېۋە تۇتىدۇ. دەرەخ مېيى سېرىق، شىلىمسىمان ھەم زەھەرلىك كېلىدۇ. ئۇنى سېرىق بوياق ماتېرىيالى ياكى دورا قىلىشقا بولىدۇ.

گارشوك ئى [ر] بىنالارنىڭ كارىدورلىرىغا قويۇلىدىغان تۈكۈرۈك قاچىسى: گارشوكقا تۈكۈرمەك. * ئادەمنىڭ بېشىدا گارشوكنى دۈم كۆمتۈرۈپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان ئۇ نېمە بىلەن پەقەتلا خۇشۇم يوق.

گارموشكا ئى [ر] ئېغىز بىلەن چېلىشقا مەخسۇس ياسالغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى؛ ئېغىز گارمونى: گارموشكا

چالماق. * مەن گارموشكنى چىك سىقىلىغىنىمچە، بۇ يەردە قاۋان بىلەن ئېلىشىش بولغانلىقىنى، پەرىدە ئۇنىڭ پېشانىسگە گارموشكا بىلەن ئۇرغانلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن قان ئېقىۋاتقان پېشانىسىنى تۇتۇۋالغانلىقىنى ئويلاپ يەتتىم.

گارمون ئى [ر] ئىككى يېنى قاتلانغان، قول بىلەن تارتىپ، تۈگمىلىرىنى بېسىپ چالىدىغان تىللىق مۇزىكا ئەسۋابى: گارمون چالماق. * ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، گارمون، دومبىرىلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ئارىلىشىپ، كىچىك ئاۋۇلنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

گارمون يوپكا ئايالالارنىڭ گارمونغا ئوخشاش قاتلاق-قاتلاق قىلىپ تىكىلگەن بىر خىل يوپكىسى: ئۇ قىزغۇچ گۈللۈك كوپتا، يېشىل رەڭلىك گارمون يوپكا، پۇتىغا ئېگىز پاشنىلىق جىگەر رەڭ توپلەي كىيگەن بولۇپ، قولىدا بىر قىزىل سومكىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى.

گارمونچى ئى. گارمون چالىدىغان كىشى.

گارمونىيە ئى [ر<گرېك] <مۇز> بىر ۋاقىت ئىچىدە چىققان بىرقانچە مۇزىكىلىق ئاۋازنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشى، بىرلىشىشى؛ مۇزىكىدىكى ئاھاڭداشلىق، ماسلىق.

گارمونىيىشۇناس ئى. گارمونىيىشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى.

گارمونىيىشۇناسلىق ئى <مۇز> مۇزىكا نەزەرىيىسىنىڭ ئاككورد، ئاككوردلۇق مۇناسىۋەت ۋە ئاككوردلارنىڭ بېجىرىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

گارمونىيلە شتۇرمەك ① «گارمونىيلە شمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② گارمونىيىلىك تۈزۈلمە بىلەن بىرەر مېلودىيىنى كۆپ تاۋۇشلۇق قىلىپ ئىشلەمەك.

گارمونىيلە شتۈرۈش ① «گارمونىيلە شتۇرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <مۇز> گارمونىيىلىك تۈزۈلمە بىلەن بىرەر مېلودىيىنى كۆپ تاۋۇشلۇق قىلىپ ئىشلەش ئۇسۇلى.

گارمونىيلە شمەك پ. ئۆزئارا ماس، ئاھاڭداش، مۇۋاپىق ھالەتكە كەلمەك، ئويغۇنلاشماق (مۇزىكا ھەققىدە).

گارمونىيىلىك سۈپ. ئۆزئارا ماسلاشقان، بىرلەشكەن (مۇزىكا ھەققىدە): گارمونىيىلىك ئاھاڭ.

گارمونىيىلىك ئىنتېرۋال <مۇز> ئىككى خىل مۇزىكىلىق تاۋۇشنىڭ بىرلا ۋاقىتتا چىقىشىغا قارىتىلىدۇ.

گاز ئى [ر<گول] <فىز> مۇئەييەن شەكلى بولمىغان ھەم مۇئەييەن ھەجىمۇ بولمىغان، ئېقىپ ھەرىكەتلىنەلەيدىغان جىسىم. مەسىلەن، ھاۋا، ئوكسىگېن، پاتقاق گازى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى گازدۇر.

گاز بېتون <بىن> ئادەتتىكى بېتونلىيىغا كۆۋۈكلەندۈرگۈچ ئارىلاشتۇرۇلىدىغان بېتون. قاتقاندا، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئۇششاق كاۋاكچىلار بولغىنى ئۈچۈن، سۇنى ئاسان ئۆتكۈزمەيدۇ. توڭلاشقا چىدامىلىق. ئادەتتە يول ۋە پورت قۇرۇلۇشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

گاز جىسىم <فىز> ← **گاز.**

گاز چاقماق سۇيۇقلاندۇرۇلغان گازنى يېقىلغۇ قىلىدىغان بىر خىل چاقماق.

گاز چىراغ <فىز> ← **گازۋاي چىراغ.**

گاز چىقارغۇچى تاياقچە باكتېرىيە <بىئول> بىر خىل كەڭ تارالغان ئۈچەي يولى باكتېرىيىسى. ئادەتتە ئادەملەرنىڭ سۈيدۈك يولىنىڭ يۇقۇملىنىشى ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

گاز رومال ئايالالارنىڭ بېشىغا ئارتىش

ئۈچۈن يېپەك ياكى خىمىيىلىك تالادىن
نەپىس، رەڭدار ئىشلەنگەن بىر خىل
يۇپقا رومال: كۆز كۆنى نەقەدەر گۈزەل بۇ
ئاخشام، يۇلتۇزلار ياراشقان ئاسمان قەرىگە.
سۇس بۇلۇت كەينىدە ئوخشار تولۇنئاي، گاز
رومال كەينىگە مۆككەن پەرىگە.

گاز قاچىلانغان لامپۇچكا <فىز> قىلىنى
ئاسراش ئۈچۈن، ئىچىدىكى هاۋا سۈمۈ-
رۈپ چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ
ئورنىغا گېلىي، نېئون، ئارگون قاتارلىق
نېيترات گازلار قاچىلانغان لامپۇچكا.

گاز هالەت <فىز> جىسىملارنىڭ گازغا
ئايلانغان چاغدىكى هالىتى. ئادەتتە
ئۇ ماددىلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇ-
شىدىكى بىر خىل شەكلى هېسابلىنىدۇ.

گاز ئوچاق سۇيۇقلاندۇرۇلغان كۆمۈر
ياكى نېفىت گازى يېقىلغۇ قىلىنىدىغان
بىر خىل ئوچاق: گاز ئوچىقى ئىشلىتىدىغان
ئائىلىلەر هاۋانىڭ ئۆتۈشۈپ تۇرۇشىغا كاپالەت-
لىك قىلسا، خەتەردىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

گاز ياغلىق → **گاز رومال**: قاتتىق
بوران چىقىۋاتقان بىركۈنى، زۇلخۇمار بىر
دانە گاز ياغلىق تېپىۋېلىپ مەكتەپ تەشكى-
لىگە تاپشۇرغانىدى.

گازارما ئى [ر] هەربىي قىسىم تۇرۇشلۇق
ئورۇن؛ هەربىي شتاب: گازارما قورۇلۇشى،
گازارما بىناسى. * باندىت تازىلاش بىر
هەپتىگە قالماي ئاخىرلاشتى، بىز غەلىبە
بىلەن گازارمىغا قايتىپ كەلدۇق. * يۇقىرىقى
گازارمىغا، سولاپ قويىدى بالامنى. قانداق
تاشلاپ كېتەرسەن، جېنىم بالام ئاناڭنى.

گازسىمان سۈپ. گازغا ئوخشاش، گاز
هالىتىدىكى: گازسىمان ماددا.

گازلانغان «گازلانماق» پېئىلىنىڭ
سۈپەتدىشى: گازلانغان تەسىر.

گازلانغان تەسىر <گېئول> ماگما ئېرىتمە-
سى ئاساسەن كرىستاللانغاندىن كېيىن،
بۆلۈنۈپ چىققان ئۇچۇشچان تەركىب.
مەسىلەن، H_2O، CO_2، F، CI، B
قاتارلىقلار قالدۇق ماگمىغا تەدرىجىي
يىغىلىدۇ. ئۇلار تاشقى بېسىم زور بولغانلىق-
تىن سىرتقا قاچالماي، قالدۇق ماگمىدا
ئېرىتكۈچ رولىنى ئوينايدۇ. شۇنداق قىلىپ
ماددىلارنىڭ كرىستاللىنىش تېمپېراتۇرىسىنى
تۆۋەنلىتىپ، زور كرىستاللارنىڭ كرىستاللىنىشى-
غا يېتەرلىك ۋاقىت يارىتىپ بېرىدۇ.

گازلانماق پ. سۇيۇقلۇق گاز بىلەن
تويۇنماق. سۇيۇقلۇقتا گاز ئارىلاشتۇرۇلماق.

گازلىق سۈپ. ئىچىدە گازى بار، گازلانغان،
گاز تولدۇرۇلغان ياكى گاز بىلەن
تويۇندۇرۇلغان: گازلىق سۇ، گازلىق
ئەسۋاب.

گازلىق تېرمومېتر <فىز> گازنىڭ
بېسىمى ياكى هەجمىنىڭ تېمپېراتۇرىغا
ئەگىشىپ ئۆزگىرىش خۇسۇسىيىتىدىن
پايدىلىنىپ ياسالغان تېرمومېتر.

گازلىق سۇ بەلگىلىك بېسىم ئاستىدا
كاربون (IV) ئوكسىدىنى سۇدا ئېرىتىپ،
ئۇنىڭغا شېكەر، مېۋە شەربىتى ۋە پۇراقلىق
ماتېرىيال قاتارلىقلارنى قوشۇش ئارقىلىق
تەييارلانغان سوغۇق ئىچىملىك.

گازلىق كەسمەك <ماشىن> پولات
ماتېرىياللارنى ئوكسىگېن-ئاتسېتىلېن
نەيچىسى ياكى هىدروگېن-ئوكسىگېن
نەيچىسىنىڭ يالقۇنى ياردىمىدە كەسمەك.

گازلىق يارغۇنچاق <ماشىن> يول
چېڭداش ماشىنىسىنىڭ بىر خىلى. پارلىق
ماتور هەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ قىلىنىدۇ.

گازۋان ئى [پ] <بوت> ئەگىلىكئوت
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى كونۇس
شەكلىدە، قىرىغاندا يېرىم ياغاچلىشىدۇ،

پوستى قارامتۇل قوڭۇر، ياش ۋاقتىدا سارغۇچ بولىدۇ. غولى تىك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق ياكى تەتۈر تۇخۇم شەكلىدە. تۈۋىدىكى يوپۇرمىقىنىڭ سېپى ئۇزۇن، غولىدىكى يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. يوپۇرماق ئالقىنى كىچىك، ساپسىز، يىپسىمان تۆمۈنە شەكلىدە، گۈلى كۆكۈچ سۆسۈن، ئومۇم گۈل رېتىدە، مېۋىسى قاتتىق مېۋە، تۆت تال تىكىنى بار. يىلتىزى دورا بولىدۇ. مەنپىيلىكنى ئاسراش، يۆتەل توختىتىش ۋە قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

گازۋاي سۈپ [ر] گاز ئىشلىتىدىغان، گازلىق: گازۋاي چىراغ. گازۋاي لامپا.

گازۋاي چىراغ ئاقىرىپ چوغلىنىدىغان چىراغلارنىڭ بىر خىلى. ياندۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئىسسىقلىقى بىلەن كىرسىننى گازغا ئايلاندۇرۇپ، چوغلانغان سېتكىغا پۈركۈش ئارقىلىق ئاق رەڭلىك، كۈچلۈك يورۇقلۇق چىقىرىدۇ: بۇ ئىشلاردىن كېيىن، ئۇلار كۈندۈز بولۇشىغا قارىماي، گازۋاي چىراغنى جاھازلار ئۈستىدە ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ، بىر ياقتىن پىلىگە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزدى، بىر ياقتىن پىلىنىڭ نېرۋىسىنى غىدىقلىدى.

گازۋاي لامپا ← **گازۋاي چىراغ:** جۈمە بويۇن تومۇرلىرىنى تىترىتىپ، كىشلەرنى ئاز بىلاپ ئۆتۈپ گازۋاي لامپىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

گازىر ئى [خەن] <بوت> ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى. سوقىچاق، ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ. قورۇپ چېقىشقا ياكى ماي تارتىشقا بولىدۇ.

گازىر كۆز قاپىقى پۈرۈلۈپ قالغان كۆز، قىسماق كۆز: قايسى كۈنى ئۇنىڭ ئىبدارىسىگە بارغىنىمدا ئوتتۇرا بوي، ئاق سېرىق، پېشانىسى كەڭ، ئېڭىكى تار، قېشىنىڭ تايىنى يوق، گازىر كۆز، ئاغزى يوغان، قورساقلىق كەلگەن بىر كىشىنى ئۇچراتتىم. ئۇ مەن ئىزدىگەن ساۋۇت كېجاك ئىكەن.

گازىر يېغى ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقىدىن تارتىلغان ماي. ئىستېمال قىلىنىدۇ.

گازىر-پۇرچاق گازىر، پۇرچاق ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ئۇ ھۈنىرىنى تاشلاپ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكاننى گازىر-پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى. بۇ تەنزە ئاز كۈندە قۇرۇق بولۇپ قالدى.

گازىرچى ئى. گازىر ساتىدىغان كىشى: چوڭ لامپىلار بىلەن ئاپئاق يورۇتۇلغان كىنوخانا ئالدىدىكى مەيداندا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار، باققاللار، ناۋايلار بەس-بەس بىلەن تووۋلىشىپ خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى.

گازىن ئى. دىئال. كەپتەر، توخۇ قاتارلىق جانىۋارلارنىڭ گېلىدىكى دانلىقى؛ يەملىك، بوغۇزلۇق.

گاژ تەق. رادىئو، ئۈنئالغۇ، تېلېۋىزور قاتارلىقلارنىڭ توك يوللىرىدا مەسىلە كۆرۈلگەندە چىقىدىغان بىر خىل غەيرىي نورمال ئاۋاز: دولقۇن تەڭشەلمىسە، ئاۋاز سۈزۈلمەي «گاژ» قىلغان غەيرىي ئاۋاز پەيدا بولىدۇ.

گاژىدە رەۋ «گاژ» قىلغان ھالدا، «گاژ» قىلىپ: — نېمە بولدى؟ — دولقۇننى يۆتكىسەم گاژىدە قىلىپ قالدىغۇ تاڭ. نېمە بولغىنىنى بىلەلمىدىم.

گاژ-گاژ «گاژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۈنىڭ رادىئوسى كونىراپ قالغاچقىمۇ، دولقۇن تەڭشەلمەي «گاژ-گاژ» قىلىدىغان بولۇۋالدى.

گاژ-گۇژ «گاژ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: گاژ-گۇژ قىلماق. * دولقۇن ياخشى تەڭشەلمىسە، گاژ-گۇژ، ۋاڭ-چۇڭ، قىسقىسى ئۇ يېقىمسىز ئاۋازلارنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ.

گاژىلداتماق «گاژىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گاژىلداشماق «گاژىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گاژىلدىماق پ «گاژ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گاژ» قىلماق: ئەپەندىلەر، قۇلىقىم گاژىلداپ قالدى، سۆزۈمنى مۇشۇ يەردە توختىتاي، ھەر ھالدا مۇھاكىمە قىلىپ، بۇنىڭدىن بىر نەتىجە چىقىرارسىزلەر، سۆزۈم تۈگىدى.

گاس I سۈپ. قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، ساغىرو؛ پاڭ: گاس بولماق. گاس قىلماق. گاس ئادەم. قۇلىقى گاس.

گاس بولماق قۇلىقى ئاڭلىماس، ساغىرۇ، پاڭ بولۇپ قالماق: ئۇلار سۆرىشىپ قازىنىڭ ئالدىغا كېلىپتۇ. ھەر ئىككى دەۋاگەر قازىغا ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتىشىپتۇ. ئەمما قازى گاس بولۇپ قالغانىكەن، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالماپتۇ.

گاس قىلماق بىرەر سەۋەب بىلەن قۇلىقىنى ئاڭلىماس، پاڭ، ساغىرۇ قىلىپ قويماق: نە ئارمان ئەي نىگار ئەلنى قۇرۇق گەپتىن خالاس قىلساڭ، ۋە ياكى كۆزلىرىمنى كور، قۇلاقنى بىرگە گاس قىلساڭ.

گاس II ئى. دىئال ① مەشىنىڭ شالا ئۈستىدىكى يان تەرەپلىرىگە سېلىنغان لاي. ② كۆچمە. يارامسىز، سۈپەتسىز، قوپال.

گاسترودىيە ئى [لات] <بوت> تۈلكمايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستى غولى گۆشلۈك، يەر ئۈستى غولى سارغۇچ قىزىل رەڭلىك. يوپۇرمىقى تەڭگىچسىمان، گۈلى سارغۇچ قىزىل رەڭلىك. تۈگۈنەك غولى دورا قىلىنىدۇ. باش قېيىش، باش ئاغرىش قاتارلىقلارنى داۋالاش رولى بار.

گاس-گاچا گاس ۋە گاچا: گاس-گاچىلار مەكتىپى. گاس-گاچىلار يېزىقى. * گاس-گاچا ئىككى كۆلىدۇ: خەقنىڭ كۆلگىنىگە قاراپ بىر، ئاڭلىغاندىن كېيىن يەنە بىر (ماقال).

گاشات ئى. دىئال. بىرەر مەسىلە ياكى ئىشنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ھەققىدە قىلىنغان غەم؛ تەشۋىش، ئەندىشە، ئەنسىرەش.

گافنىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Hf (hafnium). سۈيۈقلىنىش نۇقتىسى يۇقىرى، X نۇرى تروپكىسىنىڭ مەنپىي قۇتۇپى قىلىنىدۇ. گافنىي بىلەن ۋولفرام ياكى مولىبدىنىنىڭ قېتىشمىسى يۇقىرى بېسىملىق زەرەت قويۇپ بېرىش تروپكىسىنىڭ ئېلېكتروتى قىلىنىدۇ.

گاگار ئى [خەن] ① كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئوينايدىغان بىر خىل باللار ئويۇنى: گاگار ئوينىماق. ② شۇ ئويۇندا ئوينايدىغان ئۇزۇنلۇقى بىر سويام، ئۆزى توم، ئىككى بېشى ئۇچلانغان ياغاچ؛ ۋاللەي: گاگار ئوينىماق. * ئۇ: – ئۆيۈڭدىن گاگار-پالاق ئاچىق، – دېدى بۇيرۇق قىلىپ، تۇرسۇن ئەمدى بۇنداق ئويۇنلاردىن زېرىكىپ گاگار ئوينىماقچى بولغانىدى.

گاڭ I ئى [خەن] ← **پولات**: گاڭ قەلەم. * ئۇنىڭ كېيىمى گاڭ، چويۇندىن ئىدى. // گاڭ بېسىلىق خەنجەر.

گاڭ سەندەل گاڭدىن (پولاتتىن) ياسالغان سەندەل.

گاڭ قەلەم ← **گاڭبى**: قەغەز ئۈستىدە قانچە گاڭ قەلەم، چېپىۋاتقاندۇ تاشلاپ زور قەدەم.

گاڭ ئىرادە خەۋپ-خەتەر، قىيىنچىلىقلارغا باش ئەگمەيدىغان، بوشاشمايدىغان، مۇستەھكەم ئىرادە: قايناملار بولدى ئۇنىڭ سىرداش دوستى، شوخ شامال غەملىرىگە بەردى تەسكىن. قارلىق تاغ تاۋلىدى گاڭ

ئىرادىنى، مىجەزى بوراندەك بولدى كەسكىن.

گاڭ II سۆپ [خەن] جان ت. پەقەت بىرلا خىل نەرسىدىن تەركىب تاپقان، باشقا بىر تەركىب ئارىلاشمىغان؛ ساپ، خەس، يالغۇز: گاڭ ئاق ئۇن ئالماق. * — بىزنىڭ نانلار گاڭ قوناق. بىزنىڭ توقسۇننىڭ قوناق نانلىرى داستىخانغا قويساڭ كۆلۈپ تۇرىدۇ. كۆڭلىدە ھېچقانچە يامانلىقى يوق. يەيمەن دېسەڭ ئەكىلىمەن، — دېدى بوۋاي قاچىلارغا قايناق سۇ قۇيغاچ.

گاڭبەن ئى [خەن] ① ئاپتوموبىل، پاراۋوز، تراكتور قاتارلىق قاتناش قوراللىرىنىڭ ئوقى بىلەن جازا ئارىلىقىغا ئورنىتىلغان، ئېغىرلىق بېسىمنى تەكشۈرۈپ بېرىش رولىنى ئۆتەيدىغان ئېلاستىكلىق قۇرۇلما؛ رېسسور. ② پولات تاختا.

گاڭبى ئى [خەن] ئۇچى گاڭدىن ياسالغان، سىياھ ئىچۈرۈپ ئىشلىتىلىدىغان قەلەم؛ پولات قەلەم.

گاڭپەن ئى [خەن] گۈرۈچنى دۈملەپ پىشۇرۇپ، ھەر خىل قورۇملار بىلەن يېيىلىدىغان بىر خىل تاماق: گاڭپەن يەملا، سومەنمۇ، سامسا يەملا، قورداقمۇ. كۆڭۈللىرىنى ئالاي مەن، خۇيلانمىسىلا بولامدۇ؟

گاڭزا ئى [خەن] قەدىمدە ئىشلىتىلگەن بىر خىل جازا قورالى يەنى كالتەك: گاڭزىغا باسماق. * ئۇنى ئاز دەپ گاڭزىلارغا بېسىپ ئۇردى، «تېرىسىنى شىلىپ ئال!» دەپ قاۋاپ تۇردى. * «سۆزلىگەننى تىلىدىن تۇتۇپ ئاسسۇن!» دېدىم، «شۇك تۇرغاننى گاڭزىلارغا باسسۇن!» دېدىم.

گاڭسا-جىسا ھېچ نەرسىسى قالمىغان، پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىلغان، ھېچنېمىسى يوق، قۇرۇق قول: ۋاھاپ بۇلتۇر داۋۇتلارنىڭ كەينىگە كىرىپ يەنخۇغا بېرىپ ئىشلەپ كۆرگەنىدى. لېكىن ئۇ ئالتە ئاي ئىشلىدى-يۇ، ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەي، گاڭسا-جىسا ھالدا قايتىپ كەلدى. * ئۇ تەرەپ-تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ جاپا-مۇشەققەت، خەۋپ-خەتەرلەر ئىچىدە تاپقان پۇل-پۇچەك، نەرسە-كېرەكلىرىنى ھەممىشە بېزا قىمارۋازلىرىغا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ، تولا چاغلاردا گاڭسا-جىسا بولۇپ قېلىپ پۇشايمان قىلاتتى.

گاڭسا-جىسا بولماق پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىلماق، ھەممە نەرسىسى پاك-پاكىز تۈگىمەك: دەڭگە كىرىپ ئۇقۇشۇپ باقتىم، خوجايىنىم راست ئۇتتۇرۇۋەتكەنىكەن، ئۇتتۇرۇۋەتكەندىمۇ ئاندا-مۇندا ئەمەس، يېنىدىكى پۈتۈن نەق پۇلنى، خۇرجۇنىدىكى ھەممە كىيىم-كېچەكنى، ھەتتا تۆت ئات بىلەن ھارۋىسىنى بىراقلا ئۇتتۇرۇۋېتىپ، گاڭسا-جىسا بولۇپ قېلىپتۇ.

گاڭسا-جىسا قىلماق پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىماق، ھەممە نەرسىسىدىن مەھرۇم قىلماق: تۈنۈگۈن كېچە يېنىمىزدىكى سارايدا بىر سودىگەرنىڭ مال-مۈلكىنى بۇلاپ، گاڭسا-جىسا قىلىپ قويۇپتۇ.

گاڭ-گالاس دىئال. قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، گاراڭ، گاراخ.

گاڭگۇڭ سۆپ [خەن] باشقىلارنى بوزەك قىلمايدىغان، باشقىلارغا بوزەك بولمايدىغان، ھەققانىي ئىش قىلىدىغان؛ نوچى: گاڭگۇڭ ئادەم. گاڭگۇڭ يىگىت. * ئەلقىسسە، ئايلار ئۆتتى، يىل ئۆتتى، سېپىتئاخۇن گىلاۋخۇيچىلارغا قېتىلىپ سېپىت گاڭگۇڭ دەپ ئاتالدى. * ئۇلار گاڭگۇڭ ئادەملەر ئىكەن، ھۆكۈمەتكە بوي بەرمەستىن قوزغىلاڭنى بىر يىلغىچە داۋاملاشتۇردى.

گاڭگۇڭلۇق «گاڭگۇڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گاڭگۇڭلۇق قىلماق. * — مۇشۇمۇ گاڭگۇڭلۇقمۇ؟! ئىككى سەر ئىچىپ تۆت سەر مەست بولۇۋېلىپ، كىمگىنى كۆزۈڭگە ئىلىشماي-

سەن! – دېدى ئۇ.

كاڭگىراتماق «كاڭگىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئويلىمىغان يەردىن بېرىلگەن بۇ سوئال مېنى تۇيۇقسىز ئىمتىھان مەيدانىغا كىرىپ قالغان باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىغا ئوخشاش كاڭگىرىتىۋەتتى.

كاڭگىراشماق «كاڭگىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىلتىقلىرىنى قۇچاقلاپ مۈگدەپ ياتقان دۈشمەن ئەسكەرلىرى كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ، بىرپەس كاڭگىراشتى.

كاڭگىرىماق پ. نېمە قىلارىنى بىلمەي قالماق، ئېسەنگىرىمەك، ساراسىمىگە چۈشمەك، ئالاقزادە بولماق؛ ھودۇقماق، تەمتىرىمەك: ھەنيەم ئاپىسىدىن سورىغان مەسىلىگە مۇشۇ جاۋابنى ئېلىپ، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك كاڭگىرىدى. * توپ پۈتتىن-پۈتقا قانچىكى تېز ئۆتۈپ تۇرسا ۋە ھەرىكەت قانچە تېز بولسا، شۇنچە ياخشى، بۇنداق بولغاندا، قارشى تەرەپ يا كاڭگىرايدۇ، يا توپنى توسۇۋېلىشقا ئامالسىز قالىدۇ.

گال I ئى. كېكىردەك، كاناي، بوغۇز: گال ئاغرىقى. گېلى يوغان. * گالدىن ئۆتكەن غەنىيمەت (ماقال). * ئەتىگەندىن بېرى ئاچ يۈرۈپ، روچۇنىدەك دىرىلدەپ قالغان قۇشناچ بۇ غەلىتە «ئېپتار سۈيى»نى ئىچتى-يۇ، كاڭغا يېقىلدى. گاللىرىنى تاتىلاپ ياقىسىنى يىرتتى. * كېسەل گالدىن كىرەر ئۇنى چىڭ كۆزەت، يېگىن ئاشنى تەڭشەپ، ئاز-ئاز يە پەقەت.

گال ئاۋارىسى قورساق بېقىشنىڭ كويىدا يۈرىدىغان كىشى: بۇ بىچارە بىر گال ئاۋارىسى، قورسىقى تويسىلا بولدى.

گالدىن قىسماق يېمەك-ئىچمەكتىن چەكلىمەك، قورساقنى تويدۇرماسلىق: كەتمەن چاپىدىغان ئادەمنى گالدىن قىسىپ قويسا، قانداق ئىش قىلالايدۇ.

گېلى بوغۇلماق گېلىدىن تاماق ئۆتمەي قالماق: ئۇنىڭغا قاراپ رۇقىيەمنىڭمۇ گېلى بوغۇلدى.

گېلى پوق ئارىلىق يەپ، پارا ئېلىپ ئۆزىنى بۇلغاپ قويغان: گېلى پوقنىڭ ئىشى پوق (ماقال). * ئۇنىڭ گېلى پوق، بۇ ھەقتە گەپ قىلالمايدۇ.

گېلىدىن ئۆتمەسلىك بىرەر نەرسە يېگۈسى كەلمەسلىك، كۆڭلى غىزا ئارتماسلىق؛ بىراۋغا قىسىنىش: تاپسا بىر تال كەمپۈت، بىر تال ئالما، گېلىدىن ئۆتمەس، يالغۇز يېگۈسى كەلمەس. سېنى يەۋالسۇن دەيدۇ، سېنى ئورۇقلاپ قالمىسۇن دەيدۇ، كەپتەر باچكىسىنى ئاسرىغاندەك.

گېلىغا ئامراق داۋاملىق يېمەك-ئىچمەك-نىڭ كويىدا يۈرىدىغان، نەپسگە ئامراق: ئەپەندىم بىرقانچە سورۇنلاردا قازىنىڭ گېلىغا ئامراقلىقى توغرىسىدا لەتىپە ئېيتىپتۇ.

گېلىغا ئۇرماق پارا بەرمەك: مەن بەش كىلوگرام سوماينىڭ تازا ھالقىلىق پەيتتە كۈچىنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ مىيىقىمدا كۈلۈۋەتتىم. چۈنكى ئۇ بۈگۈن كەلگەن شوپۇرلاردىن بىرىنىڭ گېلىغا ئۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ.

گېلى قىچىشماق ① گەپ قىلغۇسى كېلىپ كەتمەك؛ ئاغزى قىچىشماق. ② كۆچمە. ھاراق ئىچكۈسى ياكى تاماكا چەككۈسى كەلمەك؛ خۇمارى تۇتماق، خۇمارى كەلمەك.

گېلىنى قىسماق ئىشلەتمەي، سەرپ قىلماي ساقلىماي؛ يېمەي-ئىچمەي ئايىماق: ئۇنىڭ كۆزلىرى يەنە ئۈمىد بىلەن چاقنايتتى، دېمەك ئۇ دۇيدىن بەرگەن، پۈتۈن ئائىلىسى بىر ئاي يەيدىغان نورمىلىق يېغىنى گېلىنى قىسىپ تۇرۇپ بولسىمۇ ئايالىنى ساقايتىۋېلىش ئارزۇسىدا ئېلىپ كەلگەن.

گېلىنى مايلىماق ← **ئاغزىنى ياغلىماق:** مەن دادامغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ قىيىن‐لىۋاتقانلىقىنى سەزدىم. گالنى مايلاش ئۈچۈن نۇرغۇن پۇل كېرەك، بىزدە بولسا پۇل يوق.

گېلىنى ياغلىماق ← **ئاغزىنى ياغلىماق:** – بۇ ئىشنىڭ ئامالى بار. ھېچ بولمىغاندا، قويىڭىز بىلەن ئۇنىڭ گېلىنى ياغلاڭ. بولمىسا ئوغلىڭىزنى يەنە ئون يىلدىمۇ يېنىڭىزغا ئەكىلەلمەيسىز، – دېدى ئۇ.

گېلى يوغىناپ كەتمەك ئاز نەرسىگە قانائەت قىلمايدىغان؛ چوڭ‐چوڭ، نۇرغۇن نەرسە تەلەپ قىلىدىغان بولۇپ قالماق (ئالىدىغان پارە، قىلىدىغان خىيانەت ھەققىدە): ھەي، قانداق بولاركىن؟ ئۇنىڭ گېلى يوغىناپ كەتتى، بۇنچىلىك نەرسىنى كۆزگە ئىلماسمىكىن دەيمەن.

گال II سۈپ ① ئۆتكۈر بولمىغان، كەسمەي‐دىغان؛ ئۆتمەس، قاشاڭ: گال پىچاق. * نەدىن قانات قاتتىڭىز، مەن يېتىمنى تاپتىڭىز؟ ئەقلىمنى گال قىلدىڭىز، كۆڭلۈمنى لال قىلدىڭىز. ② كۆچمە. بىر ئىشنى تازا دېگەندەك ئەپلەشتۈرەلمەيدىغان ياكى ھەرىكىتى چاققان ئەمەس؛ ھەرىكىتى ئاستا، سۈس؛ قاشاڭ: گال ئادەم. قولى گال. * قولى گۆل ئېتىدۇ غىزا، قولى گال تارتىدۇ ئىزا (ماقال).

گال پىچاق بىلەن بوغۇزلىماق قاتتىق قىينىماق، ئازابلىماق: دەرھال بىر تەرەپ قىلمامسەن، ئېمانداق گال پىچاق بىلەن بوغۇزلايدىغانسەن.

گالاچ تەق. بىراۋنىڭ يۈزىگە مۇشت بىلەن قاتتىق ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز: ئۇنىڭ خامىرىغا گالاچ قىلىپ بىرنى سالدىم.

گالاچچىدە رەۋ «گالاچ» قىلغان ھالدا، «گالاچ» قىلىپ: گالاچچىدە سالماق.

گالاچ‐گۇلۇچ «گالاچ» قىلغان ياكى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئاۋازلار: «ئاھ‐‐ۋاھ»، «گالاچ‐گۇلۇچ» قىلغان ئاۋازلار خېلى داۋام قىلدى.

گالاچلاتماق پ «گالاچ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇچقۇچىلار يانلىرىدىن تاپانچىلىرىنى چىقىرىشىپ ئېتىشقا ئۈلگۈرمەيلا، گالاچلىتىپ ئۇرۇلۇۋاتقان تاياق ئاستىدا قالدى.

گالاكتىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ← **سامانيولى سىستېمىسى.**

گالاكتىكا سىرتىدىكى تۇمان <ئاستر> ← **گالاكتىكا سىرتىدىكى يۇلتۇزلار سىستېمىسى.**

گالاكتىكا سىرتىدىكى يۇلتۇزلار سىستېمىسى <ئاستر> سامانيولى سىستېمىسى سىرتى‐دىكى نۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ بىرلەشمە گەۋدىسى. يەر شارى بىلەن بولغان ئارىلىقى نەچچە يۈزمىڭ يورۇقلۇق يىلىدىن ئاشىدۇ. ئۇ سامانيولى سىستېمى‐سى بىلەن تەڭ كېلىدىغان نۇرغۇن يۇلتۇزلار سىستېمىسىدۇر. ئادەتتە يەنە «گالاكتىكا سىرتىدىكى تۇمان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

گالاكتىكا قۇتۇپى <ئاستر> ئاسمان شارى ئۈستىدىكى گالاكتىكا ئېكۋاتورىنىڭ ھەرقايسى جايلىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 90° بولغان ئىككى نۇقتىنىڭ بىرى.

گالاكتىكا كەڭلىكى <ئاستر> گالاكتىكا ئېكۋاتورىنىڭ شىمالى ياكى جەنۇبىدىكى بۇلۇڭ ئارىلىقى، يەنى گالاكتىكا قۇتۇپى‐دىن ئۆتىدىغان چوڭ ھالقىدىكى گالاكتىكا ئېكۋاتورى بىلەن ئاسمان شارى ئۈستى‐دىكى مەلۇم بىر نۇقتا ئارىلىقىدا قىسلغان ياي ئۇزۇنلۇقى. گالاكتىكا ئېكۋاتورىدىن باشلاپ ھېسابلىغاندا 0° تىن 90° قىچە بولغان ئارىلىققا توغرا كېلىدۇ.

گالاكتىكا ئېكۋاتورىنىڭ شىمالى مۇسبەت، جەنۇبىي مەنپىي بولىدۇ.

گالاكتىكا مەركىزى <ئاستر> سامانيولى سىستېمىسىنىڭ تارتىش كۈچى مەركىزى. سامانيولى سىستېمىسىدىكى قۇياش بىلەن باشقا تۇرغۇن يۇلتۇزلار بۇ مەركەزنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ.

گالاكتىكا ئۇزۇنلۇقى <ئاستر> تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ °94.4 لۇق سائەت بۇلۇڭىنىڭ شەرقىدىن گالاكتىكا ئېكۋاتورىنى بويلاپ ئۆلچەنگەن بۇلۇڭ ئارىلىقى.

گالاكتىكا ئېكۋاتورى <ئاستر> سامانيولىنىڭ سىممېترىك تەكشىلىكى بىلەن ئاسمان شارى ئۆزئارا كېسىشكەن چوڭ ھالقا.

گالدۇڭ ئى. تولامچاق تۆمۈر ئوقنىڭ ئوق تەرەپ ئۇچىغا ئورنىتىلغان ئىككى دانە چوڭ غالتەك. چوڭى چاردانىنى، كىچىكى دالۋاينى تاناپ ئارقىلىق ئايلاندۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

گالدىرماچ (توغرىسى: گادىرماچ) ← **گادىرماچ.**

گالدى-گۇلدۇڭ ① دېگەندەك بېجىرىم ئەمەس، نېرۋىسى سەل ئاجىز: ئۇ چىراي بىلەن بىرەر يىگىتنى ئۆزىگە جەلپ قىلالىغۇدەك، لېكىن گالدى-گۇلدۇڭراق قىز ئىدى. ② بىر ئۇ يانغا-بىر بۇ يانغا غالداڭلاپ، ئىرغاڭلاپ: گالدى-گۇلدۇڭ ماڭماق.

گالزاڭ سۈپ. سەزگۈ قابىلىيىتى ئاجىز، ئەقىلسىز؛ دۆت، كومشا: گالزاڭ ئادەم. گالزاڭ بالا.

گالستۇك ئى [ر<نېم] كۆڭلەكنىڭ ياقىسى ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئالدىنى چېگىپ ياكى تۈگۈن قىلىپ بويۇنغا تاقاش ئۈچۈن رەختتىن ئىشلەنگەن بۇيۇم: گالستۇك تاقىماق. * ئابلىكىم 22 — 23 ياشلاردا بولۇپ، بېشىدا چىمەن دوپپا، ئۈستىدە زىغىر رەڭ سارجىدىن تىكىلگەن كاستيۇم-بۇرۇلكا، بوينىدا تېگى كۆك، ئاق يولى بار گالستۇك، پۇتىدا پارقىراپ تۇرغان خۇرۇم بەتىنكە بار ئىدى. * قىزىلگۈلدەك گالستۇك، ماڭا ئەجەب ياراشتى. تاقىۋالسام دوستلىرىم، زوقى بىلەن قاراشتى.

گالستۇكلۇق سۈپ ① گالستۇكى بار، گالستۇك تاقىغان: شەھەرلىك 7-باشلانغۇچ مەكتەپ پىئونېرلىرى مەكتەپ ئەتراپىدىكى چوڭ كوچىلارنى «قىزىل گالستۇكلۇقلار تازىلىق كوچىسى»غا ئايلاندۇردى. ② گالستۇك قىلىشقا لايىق، باپ: گالستۇكلۇق تاۋار. گالستۇكلۇق رەخت.

گاللاشتۇرماق «گاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گاللاشماق پ. ئۆتكۈرلۈكىنى يوقاتماق، گال، ئوتمەس بولۇپ قالماق؛ قاشاڭلاشماق: پېقىرنىڭ قاشاڭ پىچاقتەك گاللىشىپ كەتكەن پىكرى ئىككى مۆتىۋەر ئارىسىدا قېرىنداشلىق مىزانىغا خىلاپ ئۇقۇشۇلماسلىقنىڭ بارلىقىنى تۇيۇۋاتىدۇ. * بۇنى ئاز دەپ بەزىدە، زەخىم چېكىدۇ تېنىم. ئۇچلالمايمەن قېرىنداش، كەتكەچ گاللىشىپ تىغىم.

گاللون مىق [ر<ئىنگ] ئەنگلىيە ۋە ئامېرىكىنىڭ سىغىم ئۆلچەم بىرلىكى. ئەنگلىيە ئۆلچەم سىستېمىسىدىكى بىر گاللون 4.546 لىترغا، ئامېرىكىنىڭ ئۆلچەم سىستېمىسىدىكى بىر گاللون 3.785 لىترغا باراۋەر كېلىدۇ.

گاللىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ga (gallium). كۈمۈشتەك ئاپئاق كرىستال. يۇمشاق. قېتىشما ھەم يۇقىرى تېمپېراتۇرىنى ئۆلچەيدىغان تېرمومېتر ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. گاللىي ئارسېنىد مۇھىم يېرىم ئۆتكۈزگۈچ

ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

گالمۇش (توغرىسى: گومۇش) ← **گومۇش.**

گالوگېن ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **گالوگېنلار.**

گالوگېن ۋولفراملىق چىراغ <فىز> گالوگېنلار تولدۇرۇلغان ۋولفراملىق چوغلانما چىراغ.

گالوگېنلار ئى <خىم> فتور، خلور، بروم، يود ۋە ئاستاتىن قاتارلىق بەش خىل ئېلېمېنت خىمىيۋى خۇسۇسىيەت جەھەتتە بەك ئوخشىشىپ كېتىدۇ، ئۇلار بىر گۇرۇپپىنى تەشكىل قىلىپ، گالوگېنلار دېيىلىدۇ. گالوگېنلار بىۋاستە مېتاللار بىلەن بىرىكىپ تۇز ھاسىل قىلىدۇ. ئۇلار ئەڭ كۈچلۈك ئوكسىدلىغۇچى ۋە خىمىيە سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى بولۇپ، ئۇلاردىن پايدىلىنىپ دورا، بوياق، سىنتېتىك كاۋچۇك قاتارلىقلار ياسىلىدۇ. ئۇلار يەنە گالوگېنلار گۇرۇپپىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

گالوگېنلار گۇرۇپپىسى <خىم> ← **گالوگېنلار.**

گالوگېنلىق سۈپ. تەركىبىدە گالوگېنلار بولغان، گالوگېنغا ئىگە: گالوگېنلىق چۆكۈندە.

گالوگېنلىق چۆكۈندە <گېئول> تۇز تۇرىدىكى بىر خىل چۆكۈندە. ئاساسلىقى قۇرغاق رايونلاردا پەيدا بولىدۇ. ئۇ قامالما، يېرىم قامالما ھالەتتىكى سۇلۇق ئويمانلىق (تۇز كۆل، قولتۇق كۆل) تىكى سۇلارنىڭ پارغا ئايلىنىپ، قويۇلۇپ تىنىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. كۆپ ئۇچرايدىغان مىنېرال تەركىبلىرىدىن تاشتۇز، كالىي تۇزى، كارناللىت قاتارلىقلار بولۇپ، ھەممىسى خىمىيە سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسىدۇر.

گالوگېنىد ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **گالوگېنىدلار.**

گالوگېنىدلار ئى <خىم> گالوگېنىدلارنىڭ (خلور، بروم، يود ۋە فتورنىڭ) ئېلېكترمەنپىيلىكى كۈچلۈك ئېلېمېنتلار ۋە رادىكاللار بىلەن ھاسىل قىلغان ئاددىي بىرىكمىلىرى. گالوگېنىدلاردا گالوگېنلار ھامان بىر ۋالېنتلىق بولىدۇ. گالوگېنىدلار مېتال گالوگېنىدلار ۋە مېتاللويىد گالوگېنىدلار دەپ بۆلۈنىدۇ.

گالۋاڭ سۈپ. ئەقلى تازا ئىشلىمەيدىغان، زېھنىي قابىلىيىتى ئاجىز، ئەقىلسىز، دۆت، كومشا: گالۋاڭ ئادەم، گالۋاڭ خوتۇن. * ئەلنىڭ جېنى چىقسا، گالۋاڭنىڭ كۈلگۈسى كېلەر (ماقال). * — سەنلەر مېنى تۆگىدەك ئەخمەق، ئېشەكتەك گالۋاڭ ھېسابلاپ، بۇرنۇمغا چۇلۇك ئۆتكۈزۈپسلەر-دە، — دېدى ئۇ غەزىپىنى باسالماي. * ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، يىغىپ تۇراتتى قاتمۇقات ئالۋاڭ. باي ۋە غوجاملار «ئەقىلدار» ئىدى، ئەمگەكچىلەرنى دەر ئىدى «گالۋاڭ».

گالۋاڭ بولماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك، بەند بولماق: — بۇرادەرلەر، بۇ لالما ساقچىلار بىلەن پاراڭلىشىپ گالۋاڭ بولۇپ يۇرگۈچە كېلىڭلار، رېشاتكىنى بۇزۇپ باقايلى! — دېدى كامېر ئىچىدىكى مەھبۇسلاردىن بىرى.

گالۋاڭ قىلماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە مەلىكە قىلماق، بەند قىلماق: زاۋۇتنىڭ بۇ دۇكاننى ئىش كۈتۈپ تۇرغان بىرەر ياشنى ۋاقىتلىق گالۋاڭ قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈنلا ئاچقاندەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

گالۋاڭلاشتۇرماق «گالۋاڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گالۋاڭلاشتۇرۇلماق «گالۋاڭلاشتۇرماق»

پيئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گالۋاڭلاشماق پ. گالۋاڭ ھالەتكە كەلمەك؛ دۆتلەشمەك، كالۋالاشماق: – نېمە بولدۇڭ؟ نېمانچە گالۋاڭلىشىپ كەتتىڭ، شۇنچىلىك نەرسىنى بىلەلمەي تىرمىقىڭنى تاتىلاپ تۇرىسەنغۇ؟ – دېدى ئاكام ماڭا ئاچچىقلاپ.

گالۋاڭلىق «گالۋاڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گالۋاڭلىق قىلماق. * ئۇ بىچارە ئۆزى ناھايىتى ياخشى ئادەم ئىدى. لېكىن مەن تازىمۇ گالۋاڭلىق قىلدىم. مالنى تاشلاپ بولسىمۇ كەلسەم بولماسمىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن تاياق يېسەممۇ مەيلى ئىدى. * ئۇنىڭ ئەپتىدىن گالۋاڭلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

گالۋانومېتر ئى [ر] <فىز> كۈچسىز توكلارنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

گامەن ئى [خەن] چۆپ كېسىش ماشىنىسىدا ئىنچىكە قىلىپ كېسىلگەن چۆپ.

گامەنچى ئى ① چۆپ كېسىش ماشىنىسىدا چۆپ كېسىدىغان ئادەم. ② گامەن ساتىدىغان ئادەم.

گاما I ئى [ر<گرېك] <مۇز> بەلگىلىك كۈي شەكلىنى ئۆلچەم قىلىپ، ئاۋاز يۇقىرىلىقى تەرتىپى بويىچە يۇقىرىغا ياكى تۆۋەنگە قاراپ تىزىلغان بىر گۇرۇپپا ئاۋازلار.

گاما II ئى [ر<گرېك] <فىز> ← **گاما نۇرى.**

گاما نۇرى <فىز> رادىي (Ra) ۋە باشقا بىر قىسىم رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتومى چىقارغان نۇر، يەنى دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئىنتايىن قىسقا بولغان ئېلېكتر ماگنىت دولقۇنى. تېشىپ ئۆتۈش كۈچى X نۇرىدىنمۇ كۈچلۈك بولۇپ، نەچچە ئون سانتىمېتر قېلىنلىقتىكى پولات تاختىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ.

سانائەتتە مېتاللارنىڭ دەز جايىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ، تىبابەتچىلىكتە دېزىنفېكسىيە قىلىش، ئۆسمىنى داۋالاشلار-دا ئىشلىتىلىدۇ.

گامېتا ئى [ر<گرېك] <بىئول> جانلىقلار جىنسىي كۆپىيىش مەزگىلىدە ھاسىل قىلىدىغان جىنسىي ھۈجەيرە. چىشى ۋە ئەركەك ئىككى خىل گامېتا قوشۇلغاندىن كېيىن، زىگوتا شەكىللىنىدۇ.

گامېتا خالتىسى <بىئول> گامېتا شەكىل-لىنىدىغان ئورگان.

گامېتىنىڭ جۈپلىشىشى <بىئول> گامېتلار-نىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىد-غان جىنسىي كۆپىيىش.

گامېتىنىڭ شەكىللىنىشى <بىئول> گامېتىنىڭ ياكى كۆپىيىش ھۈجەيرىلىرىنىڭ مەسىلەن، تۇخۇم ياكى سپېرمىغا ئوخشاشلارنىڭ شەكىللىنىشى.

گامېتلىق سۈپ. گامېتىسى بولغان، گامېتىغا ئىگە.

گانتېل ئى [ر<نېم] <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكىتى ۋە گىمناستىكىدا ئىشلىتىلىدىغان ياردەمچى مەشىق سايمان-لىرىنىڭ بىرى. شەكلى ئىككى خىل: بىر خىلى، مۇقىم گانتېل. بۇ ياغاچ ۋە تۆمۈردىن تۇتقۇچنىڭ ئىككى تەرىپىگە ساقىسمان چويۈن ياكى تۆمۈر ئورنىتىلىپ ياسالغان. يەنە بىر خىلى، تەڭشىگۈچلۈك گانتېل. بۇ تۇتقۇچنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاجرىتىشقا بولىدىغان، ئېغىرلىقى ئوخشاش-مايدىغان تۆمۈر تەخسە ئۆتكۈزۈلۈپ ياسالغان.

گاندون ئى [ئىنگ] <تىب> ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، جىنسىي مۇناسىۋەت ئالدىدا زەكەرگە كىيگۈزۈلىدىغان رېزىن-كە قاپ.

گانگرېنا ئى [ر<گرېك] <تېب> توقۇلمىلارنىڭ چىرىپ ئۆلۈشىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە چوڭ بىر پارچە توقۇلمىنىڭ قان (ئوزۇق-لۇق) بىلەن تەمىنلىنىشى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ئاندىن باكتېرىيە كىرىپ چىرىتىش-تىن كېلىپ چىقىدۇ.

گاھ [پ] ① باغل. جۈملە بۆلەكلىرىنى ياكى ئىككى ئاددىي جۈملىنى باغلاش ۋەزىپىسىدە كېلىپ، «بەزەن، بەزى، بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرى-دۇ: گاھ ئۇنداق، گاھ مۇنداق. * ئەلانۇر گاھ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ لېۋىنى چىشلەيتتى، گاھ ئاغزىنى ئۈمەللەپ نېمىندۇر دېيىشكە تەمشىلەتتى-يۇ، جۈرئەت قىلالمايتتى. * گاھ ئۇچساق پەلەكنىڭ قەرىدە مەغرۇر، ئاسماننى قاپلىغان شوخ بۇلۇت بولۇپ. گاھ ياغساق بىز بولۇپ شىپالىق يامغۇر، كېتەتتى يەر-زېمىن شادلىققا تولۇپ. ② ئىم. ئۇۋچىلار ئۇۋ ئوۋلىغاندا، قۇشلارنى ئۇچۇشقا، ئاتنى تۇتۇشقا ئۈندەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: قارچىغىنىڭ ئۆزىنى ئالساق، ئۇۋ قىلمىغان چاغلاردا بېشىغا قارا قاپچۇق كىيدۈ-رۈپ، قاراڭغۇ ئۆيدە ساقلاشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇۋ قىلىدىغان جانۋارنى كۆرگەندىلا ئۇنىڭ بېشىدىكى قاپچۇقنى ئېلىۋېتىپ، گاھ دەپ قۇشلايمىز-دە، ئۇ ئۇدۇل بېرىپ ئولجىغا چاڭگال سالىدۇ.

گاھ-گاھ بەزەن-بەزەن، بەزى-بەزى، ئارىلاپ-ئارىلاپ: ئۈستى-ئۈستىگە مىنگىشىپ كېتىۋاتقان دولقۇنلار ئارىسىدا گاھ-گاھ يېلتىزى بىلەن قومۇرۇلۇپ تاشلانغان دەل-دەرەخلەر، تۈرمەللەر، ياغاچ-تاشلار غىل-پال كۆرۈنۈپمۇ قالاتتى.

گاھى ← **گاھ**: گاھى خۇدا بىلەن رۇسۇل، گاھى دۇتار بىلەن ئۇسسۇل (ماقال). * گاھى چاغدا مېھمان كېلىدۇ مانتا، پولۇ ئەتكۈدەك، گاھى چاغدا مېھمان كېلىدۇ يۇگۇرۇپ قوپۇپ تەپكۈدەك (ماقال). * بۇلار گاھى دەريا بويىغا چىقىپ قالاتتى، گاھى قۇرۇق جاڭگال ئىچىدە يۈرەتتى.

گاھىبىر ئال [گاھى+بىر] ئايرىم بىر، مەلۇم بىر؛ بەزىبىر: ئوقۇغۇچىلارنىڭ گاھىبىرلىرى گۈللۈك ۋە چىمەنلىكلەر ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، يادلاشقا تېگىشلىك مەزمۇنلارنى يادلايتتى، گاھىبىرلىرى يوللارنىڭ يانلىرى ۋە گۈللەرنىڭ ئەتراپىغا قويۇپ قويغان ئورۇن-دۇقلاردا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيتتى.

گاھىدا رەۋ. ئايرىم چاغدا، ئايرىم ۋاقىتتا؛ بەزىدە: ئۇ قارىراق كەلگەن، تولىمۇ سېمىز، تەلۋە مىجەز، زەھەر سۆزلۈك ئادەم بولۇپ، گاھىدا ۋاڭلىق سۆيەتتى، گاھىدا ۋەزىرلىك سۆيەتتى، گاھىدا بولسا ئىشان سۆيەتتى كىرىۋېلىپ، ئۆزىچە كۆرەڭلەپ يۈرەتتى. * تۇرسۇن ئاتا گاھىدا كۆمۈرلۈككە كەتكەن ئىسلامنى، گاھىدا كامالنى ئويلايتتى.

گاھى-گاھى ئاندا-ساندا، ئارىلاپ-ئارى-لاپ، ناگان-ناگاندا، بىرە-بىرە: پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىنى زىندانغا سېلىپتۇ ۋە ئۇلارغا ھەرقانداق لازىمەتلىك نەرسىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ گاھى-گاھى زىندانغا كېلىپ يۈزەك پارىسى پەرزەنتىنى كۆرۈپ كېتىدىكەن. * توز قۇشلارغا كۆپ ياخشىلىق قىلىپتۇ. تۇمۇچۇق گاھى-گاھى پادىشاھنىڭ ئىشلىرىنى قويۇپ تۇرۇپ، باشقا ئىشلارنى قىلىدىغان بولۇپ قېلىپتۇ.

گائۇس ئى [ر<نېم] <فىز> ئېلېكتر ماگنىت سىستېمىسى بىرلىك تۈزۈمىدىكى ماگنىت ئىندۇكسىيىسى كۈچىنىشىنىڭ بىرلىكى؛ بۇ نام گېرمانىيە ماتېماتىكا، فىزىكا، ئاسترونومىيە ئالىمى گائۇس(Carl Friedrich Gauss) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

گاۋشەن ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام

بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە تەۋە كىشى.

گاۋشەن تىلى <تىل> گاۋشەنلەر ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل جەنۇبىي ئاراللار تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ھىندونېزىيە تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ بەزى جايلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

گاۋشەنچە ① سۈپ. گاۋشەن خەلقىگە، ئۇنىڭ يېزىقى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گاۋشەنچە ئۇسسۇل. گاۋشەنچە ئادەت. ② ئى. گاۋشەن تىلى: گاۋشەنچىنى بىلەمسىز؟

گاۋشەنلەر ئى <ئىرق> گاۋشەن مىللىتى، گاۋشەن خەلقى. ئۇلار ئاساسەن تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىغا ئولتۇراقلاشقان.

گاۋلىڭ ئى [خەن] مەملىكىتىمىزنىڭ جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ جىڭدې بازىرى يېنىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

گاۋلىڭ توپىسى <كېئول> بىر خىل ساپ سېغىز توپا، يەنى رەڭگى ئاق ياكى كۆل رەڭ بولغان پاراشوك. سۇيۇقلىنىش نۇقتىسى 1750°. مۇھىم تەركىبى ئاليۇمىن ۋە كرېمنىينىڭ ئوكسىدلىرى بولۇپ، فارفور سانائىتى ۋە باشقا خىمىيە سانائەتلىرىنىڭ خام ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ جىڭدې بازىرى ئەتراپىدىكى «گاۋلىڭ» دېگەن يەردىن بايقالغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

گاۋلىڭ تېشى <كېئول> دىككىت، ناكرىتلار بىلەن بىر قاتاردىكى $Al_4(Si_4O_{10})(OH)_8$ نىڭ كۆپ شەكىللىك تۈرلىرىدىن بىرى. يەككە ياقلىق ياكى ئۈچ ياقلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. پارقىراقلىقى تۇتۇق، قاتتىقلىقى بىرگە يېقىنلىشىدۇ. سۇنۇق يۈزى تەكشى ھالەتتە بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.6 ئەتراپىدا. قۇرغاق ۋاقتىدا تىلغا چاپلىشىدۇ، ئاسان تالقانلىنىدۇ. نەم ۋاقتىدا پلاستىك بولىدۇ.

گاۋوت ئى [ر<فران] <مۇز> قەدىمكى زاماندا فرانسىيەدە بارلىققا كەلگەن خەلق ئۇسسۇلى مۇزىكىسى.

گايكا ئى [ر] ۋىنتىغا بۇراپ كىرگۈزۈلىدىغان بۇرمىلىق دېتال.

گايى (توغرىسى: گاھى) ← **گاھى.**

گايىدا (توغرىسى: گاھىدا) ← **گاھىدا.**

گەپ ئى [پ] ① ئېغىز ئارقىلىق ئىزھار قىلىنغان پىكىر؛ نۇتۇق: ياخشى گەپ تاشنى يارار، يامان گەپ باشنى يارار (ماقال). * گەپنى قىل سىغار يەرگە، سۇنى سەپ سىڭەر يەرگە (ماقال). * تاشۋاي ئۆمەر باينىڭ ھويلىسىغا لىپ قىلىپ قارايدۇ-دە، گەپنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپ قىزىرىپ كېتىدۇ. * بۇ گەپ گەرچە مەخسۇتقا قاراپ ئېيتىلغان بولىسىمۇ، «سىلەر» دېگەن سۆزدىن ئۆزىنىڭمۇ مەخسۇت بىلەن بىر قاتارغا قويۇلۇپ قالغىنىنى بىلگەن روشەن لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىدى. ② ئاساسىي مەقسەت، ئىش، مەسىلە: سىنىپنىڭ ئىلمىي نەتىجىسى بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. ئەمدىكى مۇھىم گەپ، تېخىمۇ ئۆزىنى ئوڭشىيالمايۋاتقان تەلەبەتكە ياردەم بېرىش ئىدى. * بىرەر جاينىڭ سەرگۈزەشتى كىشى ئۆمرىگە قارىغاندا ناھايىتى ئۇزۇن گەپ، بۇنى پەقەت خىزىرلا بىلىدۇ. ③ كۆچمە. پىتنە-ئىغۋا، ئويدۇرما: گەپ تاراتماق. گەپ توشۇماق. * ئەل بار يەردە گەپ بار (ماقال). ④ ئەھدە، ۋەدە، لەۋز: كېپىدە تۇرماق. كېپىگە ئەمەل قىلماق.

كېيىدىن يېنىۋالماق.

گەپ ئاچماق سۆز باشلىماق، بىرەر مەسىلە ئۈستىدە سۆزلەپ، باشقىلارنىڭ دىققىتىنى شۇ مەسىلىگە تارتماق: مۇھەممەت ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىكى ئاشكارا مەسخىرىنى چۈشىنىپ، بۇ ھەقتە گەپ ئاچقىنىغا پۇشايمان قىلدى. * رابىي ۋىت-ۋىت «خەقنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىرچىلىق» توغرىسىدا گەپ ئېچىپ تۇرۇپ، بۈگۈن كەنت بويىچە ئېچىلىدىغان قانداقتۇر بىر يىغىننى تىلغا ئالدى.

گەپ ئارىسىدا بىرەر مەسىلە ئۈستىدە سۆزلەۋېتىپ، شۇ گەپنى تۈگەتمەستىن تۇرۇپ، شۇ گەپنىڭ ئىچىدە: ئۇ گەپ ئارىسىدا ساغمۇ ئازراق تەگكۈزۈپ ئۆتتى.

گەپ ئارىلاپ قالماق ئۆسەك سۆز پەيدا بولۇپ قالماق: بىر ئۇبدان ئۆتۈۋاتقاندۇق، كېيىنچە گەپ ئارىلاپ قالدى.

گەپ ئارىلىماق بىراۋنىڭ سۆزلەۋاتقان گېپى تۈگىمەستىنلا سۆزلەپ كەتمەك، گەپنى بۆلمەك: — بەش-ئالتە ئوغۇل ئىشلەپ تۇرۇپ، — دەپ گەپ ئارىلىدى كۆكبېشى، — شۇنچە ئۇنچىلىك ئوخشىمسا بولامدۇ؟ * — موللام، بىرەر گەپ-سۆزىڭىز بارمىدى؟ — دېدى ئاۋۇتقارى قاسىمقارىنىڭ گېپىنى ئارىلاپ.

گەپ ئاڭلىماق ① نەسىھەتكە كۆنمەك، گەپكە كىرمەك: ئۇ كېتىۋېتىپ: - يىغلىما، يىغلىغانىڭغا دادالىڭ تىرىلىپ قالامدۇ؟ ئۇبدان بالا دېگەن گەپ ئاڭلايدىغان جۇمۇ...، — دېدى. ② دەككە، دەشنەم يېمەك؛ تىل ئىشىتمەك: سېنىڭ دەستىڭدىن ئانامدىن جىق گەپ ئاڭلىدىم.

گەپ ئالماق بىرەر يول بىلەن باشقىلارنىڭ پىكرىنى، مەقسىتىنى، سىرىنى بىلمەك: زىلەي ئەختەم بىلەن يارىشىش نىيىتىنى ئىپادىلەپ ھال ئېيتىپ كەلگەندە، گۈلەمخان چوڭ ئانا: — ياخشى ئويلاپسىز قىزىم، ئەقىللىق خوتۇن ئۆي بۇزمايدۇ، ئەختەممۇ يارىشىۋالسام دەيدىغاندۇ، مەن بىر گەپ ئېلىپ باقاي، — دېگەنىدى. * ئۇنى چېكىپ بېقىپ گەپ ئالماقچى بولغان بەزى ياشانغان ئاياللارغا «بىرەر قېتىم توي قىلغان بولسىمۇ» رازى ئىكەنلىكىدىن بېشارەت بەردى.

گەپ ئانىسى ① پاراڭلارنى، باشقىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقا ئامراق كىشى؛ گەپ ئوغرىسى: شوپۇر شۇ گەپلەرنى دەپ، نېمىندۇر ئەسكە ئېلىپ ئويلىنىپ قالدى ۋە سەل-پەل ئېھتىيات قىلغاندەك قىلىپ: — نېمە سىلەر، تازىمۇ گەپ ئانىسى ئاداش ئىكەنسىلەر، ئولتۇرۇۋېرەمسىلەر، بىرنېمە دېمەمسىلەر، — دەپ سادىققا قاراپ قويدى. ② گەپكە ئۇستا، گەپدان، گەپچى: - بۇ گەپ ئانىسى ناغرا چېلىۋاتىدۇ. قۇلىقىمنى پۈتكۈزۈۋەتتى، — دېدى سادىق.

گەپ ئەپقاچماق بولۇۋاتقان گەپنى ئەسلىي تېمىدىن باشقا تېمىغا بۇرىماق، بولۇۋاتقان گەپكە مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنى قىلماق: — ماتور سىناش جازىسى ياساش، ئىشتىن سىرت ئىشلىگەنلەرگە پۇل بېرىشتە ھەممىزنىڭ مەسئۇلىيىتى بار، — دەپ گەپنى ئەپقاچتى ئېلېكتر مانتيور سېخىنىڭ مۇدىرى جېلىل.

گەپ ئەگىتمەك گەپنى ئوچۇق، توغرىسىغىلا قىلماي، باشقىچە قىلىپ ئېيتماق؛ گەپنى ئۇدۇل قىلماي، يىراقتىن ئايلاندۇرۇپ دېمەك: ئۇ بۇ ھېسسىياتىنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. شۇڭا گەپنى ئەگىتىپ يۈرۈپ، رەھمەت سوجاڭنى قايىل قىلماقچى بولاتتى. * — ئۆتكەندە زەينەپ ئىككىڭلار كىنودىن قايتقاندا، ۋارىسنى تەڭلىكتە قويغان ئوخشىمامسىلەر؟ — دېدى نادىر گەپنى

يىراقتىن ئەگىتىپ.

گەپ ئەۋەتمەك ئۆز گېپىنى باشقا بىركىم ئارقىلىق يىراقتىكى كىشىسىگە يەتكۈزمەك، بىركىمگە گەپ ئېيتىپ بەرمەك، خەۋەر يوللىماق: ئۇ ھېلىقى خەۋەرنىڭ يۇرتقا ۋاقىتسىز تارقىلىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، قەشقەردىكى كونسۇلغا گەپ ئەۋەتكەنىدى.

گەپ باشقا يەردە ئەسلى مۇددىئا بۇ ئەمەس، مەقسەت، مۇددىئا باشقا؛ نىيەت بۆلەك: ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئىشچى: — ھاراق دېگەن ھەممە يەلەننىڭ ئۆيىدىن تېپىلىدۇ-غۇ؟ ھەرقايسىمىزنىڭ ئۆيىگە كىرسىمۇ، بىر-ئىككى رومكا ھاراقنى ئاياپ ئولتۇرامدۇق؟ مېنىڭچە گەپ باشقا يەردە، — دېدى كۆپچىلىككە قاراپ.

گەپ بەرمەسلىك باشقىلارغا سۆزلەش پۇرسىتى بەرمەسلىك: ئۇ ماڭا گەپ بەرمەي سۆزلەپ كەتتى. * ئەتىگەندىن بۇيان مەھەللىنىڭ ئايىغىدىكى كونا قوتاندىن ئوغۇت چىقىرىپ قايتقان بىر توپ ئاياللار بىر-بىرىگە گەپ بەرمەي كۈلكە-چاقچاقلار بىلەن كېلىشىۋاتاتتى.

گەپ بولدى-دە «قاملاشمىدى، بولالماي قالدى، ئەپلەشمىدى» دېگەن مەنىلەردىكى كىنايە سۆزى: گەپ بولدى-دە، يېزىپ قويۇپ چاپلىمىغاننىڭ نېمە مەنىسى بار؟ * گەپ بولدى-دە، ئىشنى بىز قىلساق، ئۇنىڭ شەرىپىگە باشقىلار ئىگە بولغۇدەك.

گەپ بولماق ① بىرەر ئىش ھەققىدە مۇھاكىمە، مەسلىھەت، مۇزاكىرە بولماق: ياغاقلىق يېزىسىدا چوڭ ئۆستەڭنى كېڭەيتىپ قۇرۇش توغرىسىدا نۇرغۇن گەپ بولۇۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. سۆز-چۆچەك، پىتنە-پاسات، بولماق، غەيۋەت بولماق: دېمەك گەپ بولىدۇ، دېمىسەڭ دەرد بولىدۇ (ماقال). * جامائەتچىلىك ئىچىدە ناسىرئاخۇننىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا ھەر خىل گەپلەر، گۇمانلار بولۇندى.

گەپ بىر جايدىن چىقماق ← **گەپ بىر يەردىن چىقماق.**

گەپ بىر، قۇلاق ئىككى «بىر قېتىم دېگەنلىكىن بولدى»، «قۇلىقىڭ بولغاندىن كېيىن دىققەت قىلىپ ئاڭلا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — گەپ بىر، قۇلاق ئىككى، كەچكىچە دەۋەرگەننىڭ پايدىسى نېمە؟ — دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

گەپ بىر يەردىن چىقماق بىرەر ئىش-ھەرىكەت ئۈستىدە ھەممىنىڭ گېپى، مەسلىھىتى بىر خىل بولماق، ئالدىن كېلىشىۋېلىپ بىر خىل سۆزلىمەك: شۇنداق بولسۇن، گەپ بىر يەردىن چىقسۇن.

گەپ بىلەن با مەسلىھەت، چۈشەندۈرۈپ، چۈشەنچە بېرىپ: مەسىلىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ، گەپ بىلەن تۈگىتىمەن. * ھەر ئىش بولسا گەپ بىلەن بىر تەرەپ قىلامدۇق، نېمە چېپىلىسىز؟

گەپ بىلەن چوقۇلماق گەپ بىلەن ئازار بەرمەك؛ گەپتە چېقىشۋالماق، رەنجىتمەك: مەن دۇدۇقلىدىم. قىزنىڭ گەپچى چوكانلىرى ئارىسىغا يات چۈجە كىرىپ قالغاندەك مېنى گەپ بىلەن چوقۇلاشقا باشلىدى.

گەپ تاپماق ① جاۋاب تاپماق: تاشماقنىڭ چىرايى بىر ئاقىرىپ، بىر تاتاردى. ئاخىر ئۇ بۇنىڭغىمۇ گەپ تاپتى. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ ئۈستىدىن يالغان-ياۋىداق گەپ توقۇماق، سۆز-چۆچەك پەيدا قىلماق، پىتنە-ئىغۋا تارقاتماق: — بۇ گەپكە ھېچكىمنىڭمۇ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. لېكىن بىلەمسىلەر، گەپ تاپىدىغانلار ئارىسىدا راست گەپكە قارىغاندا يالغان گەپ ئىتتىكرەك

تارايدۇ، – دېدى ئۇ. * – ئۇلار مېنىڭ ئۈستۈمدىن گەپ تېپىپتۇ، – دېدى ھۆرنىسا.

گەپ تارقاتماق ← **گەپ توقۇماق:** ئۇ گەپ تارقىتىشقا شۇنداق ئۇستا ئىدىكى، ئۇ تارقىتىۋەتكەن گەپلەرنىڭ ئىگىسىنى تاپقىلى بولمايتتى.

گەپ تاشلىماق گەپ بىلەن سىناپ كۆرمەك، تومۇرىنى تۇتۇپ باقماق: بىر ئاخشىمى ھوشۇر كانتۇ يۇلغۇندىن راسلانغان زىخقا كاۋاپ ئۈچۈن توغرالغان گۆش پارچىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، مېرۇل مەرگەنگە گەپ تاشلىدى. * ئۇنىڭ بىردىنلا ئايشەمگە گەپ تاشلىغۇسى كېلىپ قالدى.

گەپ تالاشماق . مۇنازىرىلەشمەك، بەس-مۇنازىرە قىلىشماق؛ تاكاللاشماق، تەگەشمەك: كەنتتە بىر نوچى ۋە بىر چېچەن ئادەم بار ئىكەن. كىشىلەر نوچىنى «بىلىكى كۈچلۈك» دەپ ئاتىشىدىكەن. چېچەننى بولسا، «بىلىمى كۈچلۈك» دەپ ئاتىشىدىكەن. بىركۈنى نوچى بىلەن چېچەن كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزئارا گەپ تالىشىپ قېلىپتۇ. * مۇشۇك تېرىسىدىن قىلىنغان قۇلاقچا ۋە جۇۋا كىيگەن ئادەملەر ۋارقىرىشىپ گەپ تالىشاتتى، ئورۇنلىرىدىن سەكرەپ تۇرۇشاتتى.

گەپتە تۇتۇلماق ئۆزىگە زىيانلىق سۆزنى قىلىپ قويۇپ، ئۆزىنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويماق؛ سۆزدە كەتكۈزۈپ قويماق: شەۋكەت ئۆزىنىڭ گەپتە تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى سەزدى-يۇ، لېكىن يەنە تەن بەرمىدى. * باي گەپتە تۇتۇلۇپ قېلىپ ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپتۇ.

گەپتە چۈشمەك بەس-مۇنازىرىدە، گەپ تالىشىشتا يېڭىلمەك: ھەدېگەندىلا گەپتە چۈشكەن باي باللىرى قىزىرىپ-تاتىرىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي قېلىشتى.

گەپتە چېقىۋالماق گەپ بىلەن باشقىلارنىڭ دىلىنى رەنجىتمەك، خاپا قىلماق، گەپتە ئورۇۋالماق: كۆڭلەر ۋە ئايلار شۇنداق ئۆتۈۋەردى. يۈجۈڭ ئاغىچىنىڭ بۇرۇنقى خاس دېدىكى زەينەپ «بۇ ئېچەمەل نەدىنمۇ كەلدى» دەپ كۆلقىزغا رەشك قىلىپ، ئۇنى گەپتە چېقىۋېلىشقا تىرىشاتتى.

گەپ تەرگەشمەك بىرەر مەسىلە ئۈستىدە بىراۋ بىلەن گەپ تالىشىپ قالماق، بىر-بىرى بىلەن دېيىشىپ قالماق؛ تاكاللاشماق: ئۆمەر ئاكا مايسىخان ئاچا بىلەن گەپ تەرگىشىپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە، بويى نىقتا، قارا چوقۇر، قېشى بىلەن كۆزى بىر يەردە كۆرۈنىدىغان بىر كىشى كىرىپ كەلدى. * قادىر ئەنە شۇنداق لەززەتلىك خىياللار بىلەن مەست بولۇپ ئولتۇرغاندا، گۆھەربۇۋى تاغىسى بىلەن گەپ تەرگىشىۋاتاتتى.

گەپتە سوقماق ← **گەپتە چېقىۋالماق:** باشقا ساۋاقداشلىرىمۇ ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسا شۇنداق ئاتاپ چاقچاق قىلىدىغان، ياكى ئۆزئارا بىرەر ئىش توغرۇلۇق گەپ تالىشىپ قالغاندا يەنىلا «تومۇزغا» دېگەن سۆزنى ئارىلاشتۇرۇپ گەپتە سوقۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى.

گەپ تەشمەك دېيەلمەي كەلگەن بىرەر ئەھۋال ھەققىدە سۆز باشلىماق: ھەببە مېنىڭ ئۈستىبېشىمغا ئىتتىكلا كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن ئىسسىققىنا كۈلۈمسىرىگىنىچە گەپ تەشتى. * – ئەتە گۈگۈمدا يېغىن بار، مەن مۇشۇ ھەقتە گەپ تەشمەكچى بولۇۋاتىمەن، – دېدى زەيتۇنەم.

گەپ تەگمەك ① سۆزلەش ئىمكانىيىتى پەيدا بولماق: ماڭا ئۇ يەردە گەپ تەگمىدى. ② تەنقىد ئاڭلىماق، ئازار يېمەك؛ ئەيىبلەنمەك: ياخشىغا بەرسەڭ نېپى تېگەر، يامانغا بەرسەڭ كېپى تېگەر

(ماقال). * تەشكىلدىن گەپ تېگىپ قالارمىكىن دەپ قورقىمەن.

گەپ توشۇماق بىراۋنىڭ سۆزىنى باشقىلارغا يەتكۈزمەك، سۇخەنچىلىك قىلماق: – بىز شۇنداق زاماندا ياشاۋېتىپتىمىز-كى، تۆت تامنىڭمۇ گەپ تىڭشايدىغان قۇلىقى، گەپ توشۇيدىغان ئاغزى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا غوجام، – دېدى نۇرۇز داموللا. * كۆرسىتىپ ئۆزىنى دىلكەش، سىر ئوغرىلاپ ھەر تامان – گەپ توشۇپ، دەللال كەبى تاپقان تاپاۋەت قۇرۇسۇن.

گەپ توقۇماق يالغان گەپ ئويدۇرۇپ چىقارماق، پىتنە-ئىغۋا تارقاتماق: – سىز مېنىڭ ئالدىمدا ياخشى گەپ قىلغان بىلەن، كەينىمدىن گەپ تارقىتىپ يۈردىڭىز، يالغان-ياۋىداق گەپلەرنى توقۇدىڭىز. ئېيتىڭا، سىزنىڭ تارقاتقان گەپلىرىڭىزدىن ئۇلار قانچىلىك خۇشال بولۇپتۇ؟ – دەپ پاتىمە ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى.

گەپ تېپىپ بەرمەك ① گېپىگە لايىقىدا گەپ ياندۇرماق، لايىقىدا جاۋاب بەر-مەك: – ۋاي ئاكا، سەن قاچان گەپ تېپىپ بېرەلىگەن، ئەمدى خوپ بولدى ساڭا، – دېدى تۇمۇر خەلپە. ② ئۆسەك سۆزنىڭ - پەيدا بولۇشىغا سەۋەبچى بولماق: – بولدى، ئۆيدە ئولتۇر، مۇنداق قىلساڭ ماڭا گەپ تېپىپ بېرىسەن، – دېدى ئانا قىزىغا.

گەپ تېرىماق ← **گەپ توقۇماق:** ئاخىر مۇنداق بولارىنى بىلسە، دېمەي تۇرماسمىدى؟ ۋەھالەنكى، باقى يېنىك تەبىئەتلىك، ئاغزى ئىتتىك، گېپىنىڭ تۇتامى يوق بىر ئاداش، ئارقىدىن گەپ تېرىمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ.

گەپ تىڭشىماق كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىنى يوشۇرۇن ئاڭلىماق؛ گەپ ئوغرىلىماق: بىر رەھبىرىي كادىرغا نىسبەتەن ئىشنىڭ تۈۋىدە گەپ تىڭشاپ تۇرۇشنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلگەن ھاكىم بىراقلا ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى.

گەپتىن پۇتاق چىقارماق باشقىلارنىڭ سۆزىدىن نۇقسان، قۇسۇر چىقارماق؛ كەمچىلىك، ئەيىب تاپماق: – خەقنىڭ گېپىدىن پۇتاق چىقىرىشقا ئاجايىپ ئۇستا ئىكەنسىز، – دېدى ئۇ ماڭا.

گەپتىن تۇلۇك ئۇندۇرمەك ← **گەپتىن پۇتاق چىقارماق:** بۈگۈنكى ماتور ۋەقەسىنى ھازىر بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. ئەمما، گەپتىن تۇلۇك ئۇندۇرۇپ، قىلنى پىل قىلىشىۋاتقىنى ناھايىتى ئېنىق.

گەپتىن چۆشمەك ← **گەپتە چۆشمەك.**

گەپتىن چىقماسلىق بىراۋنىڭ كۆرسەتمە-سى بويىچە ئىش قىلماق، دېگىنىنى بېجىرمەك؛ سۆزىگە كىرمەك: ئەسقەر ناھايىتى ئىتائەتمەن بالا، ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىدىن چىقمايدۇ.

گەپتىن قالماسلىق گەپتە يول بەرمەس-لىك؛ تەڭ دېيىشمەك: ھوي، ئىككى ئېغىز گەپتىن قالساڭ نېمە بولىدۇ. * ئۇ ۋات-ۋات گەپتىن قالمايدۇ.

گەپتىن قالماق سۆزلەش، گەپ قىلىش قابىلىيىتىنى يوقاتماق؛ گەپ قىلالماس بولۇپ قالماق: ئۇ گەپتىن قالغىلى بىر ھەپتە بولدى.

گەپتىن گەپ چىقماق مەلۇم بىر تېما ئۈستىدە سۆزلىشىۋاتقاندا باشقا بىر گەپ ئوتتۇرىغا چىقماق: گەپتىن گەپ چىقىپ، مەسىلە ئەخمەت بىلەن ئايشەمگۈلنىڭ ئىلگىرىكى مۇناسىۋىتىگە بېرىپ تاقالغاندا، ئەخمەت بىزگە ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى.

گەپ خالتىسى ← **گەپ ئانىسى:** ئۇ خوتۇن تازا گەپ خالتىسى، ئاغزى ئېچىلسا

توختاتقىلى بولمايدۇ.

گەپ خۇمارى مۇڭداشقاق، سۆزلىشىشكە، پاراڭلىشىشقا ئامراق: ئەنسارى ئاكام گەپ خۇمارى ئادەم.

گەپ دارىتماق باشقىلارغا تەگكۈزۈپ گەپ قىلماق؛ ياپتا، دارىتما گەپ قىلماق: ئۇ«ماڭا گەپ دارىتىپتۇ» جار سېلىپ، شۇنچىلىك ئەرزىمەس بىر ئىشنىمۇ ئالەمگە بىر كەلتۈرۈپتۇ، دەپ ئويلاپ، ماڭا ئاچچىقى كەلدى.

گەپ دېگەن بىر، قۇلاق دېگەن ئىككى ← **گەپ بىر، قۇلاق ئىككى**: – بولمايدۇ، – دېدى قۇربان ئاقساقال، – مەن سوپى ئىشان بىلەن پۈتۈشكەن، گەپ دېگەن بىر، قۇلاق دېگەن ئىككى.

گەپ ساتار ← **گەپ ساتتى**: ھېلىقى شۆھرەتلەرنىڭ پىكلون-مىڭلۇبلىرىغا پىسەنت قىلماي، قائىدە-تۈزۈملەرنى تۈرغۇزدۇم، گەپ ساتارلارنى تەنقىد قىلدىم. ئەجىر قىلغان تۆھپىسى بارلارنى قەدىرلىدىم.

گەپ ساتتى تۇتامى يوق، ئەھمىيەتسىز، قۇرۇق گەپ قىلىدىغان؛ ئورۇنسىز كۆپ سۆزلەيدىغان؛ ۋالاقتەگكۈر، كاسكا: – ئۇلار بىلەن يەنە كۆرۈشەلمەي تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە نەدىكى بىر قۇرۇق گەپ ساتتى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق، بىرمۇنچە ۋاقتىمىزنى ئالدى! – دېدى ئۇ غوڭشىپ.

گەپ ساتماق ئاساسسىز، بىمەنە، قۇرۇق گەپنى كۆپ قىلماق؛ كۆپ سۆزلىمەك: مەدداھ گەپ سېتىشتىن ئۇيالماس، ھۆرۈن پىت بېقىشتىن (ماقال). * – بۇ كۆلدىغان ئىش ئەمەس، سىلەر باياتىن بۇ يەردە شېئىر ئوقۇپ، گەپ سېتىۋاتقاندا، دەرەخنىڭ دالدىسىدىن قانداقتۇر بىر تۈت ئاياغلىق ھايۋاننىڭ مىدىرلاۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، – دېدى گۈلبەھرەم ئۇلارغا.

گەپ سورىماق بىرەر ئىش، مەسىلە ھەققىدە بىراۋدىن جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلماق؛ سوئال سورىماق: سېنىڭ ھازىرچە تۇرۇپ تۇرىدىغان ماكانىڭ مانا مۇشۇ يەر، بىرئازدىن كېيىن بۇ جايغا روتا كوماندىرىمىز كېلىپ سەندىن گەپ سورايدۇ، سەن ئۇنىڭغا ئۆزۈڭنىڭ ئۇرۇش ئۈستىدە ئوق تېگىپ مېنىڭ قولۇمغا ئەسىر چۈشكەنلىكىڭنى ئېيتىپ بەرسەڭلا بولىدۇ، – دېدى ئۇ ماڭا.

گەپ سىغمايدۇ گۇمانلىنىشىنىڭ، شەك كەلتۈرۈشىنىڭ ھاجىتى يوق؛ گەپ كەتمەيدۇ؛ چوقۇم، مۇقەررەر: مىللىي خۇسۇسىيەتنىڭ كارامەت بىرنەرسە ئىكەنلىكىدە گەپ سىغمايدۇ. * بىز چوقۇم دۈشمەننى يېڭىمىز، بۇنىڭغا گەپ سىغمايدۇ.

گەپ سىڭىرمەك ئاڭلىغان ۋە ئېيتماقچى بولغان گەپنى قورسىقىدا ساقلاپ قالماق، گەپنى ئىچىگە يۇتماق، ئېغىزنى چىڭ تۇتماق: – ئولتۇرۇڭ، مېنىڭ بۇ ئايالىم ياۋاش، ئىچىگە گەپ سىڭىرۋېتەلەيدۇ، بولمىسا ئازراق سۆزلىشەيلى، – دېدى ئۇ ياسىنغا.

گەپ شاخلاتماق گەپنى كوچىلاپ ھەر خىل تېمىغا كېڭەيتمەك، سۆزنى ئاۋۇتماق: ھېكىم نۇر ئارىدىكى جىملىقنى بۇزۇپ: – ئەجەب شۈك بولۇپ كېتىپسىلەرغۇ، سىرتتىكى ئىشتىن خەۋەر تاپمىغان ئوخشىمامسىلەر؟ 5-ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ باشلىقىنى تۇتۇۋالغانىكەن، ئاقسۇغا ئەكىلىپ ئۆلتۈرۈپ، كاللىسىنى شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپتۇ، – دېدى، گەپ شاخلىتىشنى كۆزلەپ.

گەپ شۇ ئاخىرقى قارار، گەپنىڭ پوسكاللىسى، دېمەكچى بولغىنىمىز شۇ: – ئۇنداق بولسا گەپ شۇ، باشقىلارغا تىنما، بىلدىڭمۇ! – دېدى يىگىت.

گەپ قاتماق ← **گەپ قىستۇرماق**: — ئارزۇ دېگەن شۇجىنىڭ سىڭلىسى تۇرسا، — دەپ گەپ قاتتى چاقچاقچى ئاياللاردىن بىرى.

گەپ قاچۇرماق ئاڭلىغان ۋە ئېيتماقچى بولغان گەپنى يوشۇرماق، گەپنى باشقا تەرەپكە بۇرىماق: ئابلىكىم باشتا گەپ قاچۇرۇپ راستىنى ئېيتمىدى، كېيىن پەرھات قىستاپ سوراۋەرگەندىن كېيىن، بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

گەپ قايتۇرماق ← **گەپ ياندۇرماق**: غوجىدار خوجايىنىنىڭ تىللىشىغا گەپ قايتۇرماستىن سەۋرچانلىق بىلەن قۇلاق سالاتتى. * پۇرقەت دادىسىغا گەپ قايتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن دادىسىدىن كاچات يېدى.

گەپ قۇلاقتا تۇرماق ئەستە ساقلىماق، يادىدا تۇتماق: — بالام، مېنىڭ گەپلىرىم قۇلىقىڭدا تۇرسۇن! ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دېدى ئانا ئوغلىغا.

گەپ قىستۇرماق بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى ئېيتىلىۋاتقان سۆزنى بۆلۈپ گەپ قىلماق، سۆز ئارىلاشتۇرماق؛ گەپ قوشماق، لوقما سالماق: — ئۇ چاغدا بىز بىر دۈشمەن ئازلىق قىلىۋاتقاندەك، ئىككى دۈشمەن ئارىسىدا قالىمىز، — دېدى مەھمۇت مۆھتى گەپ قىستۇرۇپ. * سەپەرقۇل ئۆتكەن ۋەقەلەرنى باشتىن-ئاخىر سۆزلەپ بەردى. ئارىلاپ-ئارىلاپ گەپ قىستۇرۇپ ئولتۇرغان رەۋىخان موماي بايىراق ھېلىقى ئەلچى بىلەن بولغان گەپلەرنى ئېيتتى.

گەپ قىلماق ① گەپ بىلەن ئىپادىلىمەك، سۆزلىمەك: ھوي خوتۇن، مېنى دېسە ساجىدەم ياپونىيىگە، گېرمانىيىگە، ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇسۇن، لېكىن سىلىمۇ ئويلاپراق گەپ قىلمايدىكەنسىلە. * ئاق سارايدىن چىقىپ كەلدىڭ، ئاق قەغەزدەك ئاقىرىپ. يار ساڭا نېمە بولدى، گەپ قىلمايسەن تاتىرىپ؟ ② تەربىيە، چۈشەنچە بەرمەك، نەسىھەت قىلماق: — سەن ھەسەن چوزۇققا گەپ قىلىپ قوي، قاچانغىچە مېنى ئۆز كۆرمەيدۇ ئۇ. * — ئەستاغپۇرۇللا، ئەستاغپۇرۇللا. دادا بولغان ئادەم ئۆز بالىسىغا بىر-ئىككى ئېغىز گەپ قىلغىلى بولمىسا، بۇ قانداق بولغىنى؟ — دېدى مۆمىنئاخۇن.

گەپكە ئارىلاشماق بولۇۋاتقان سۆھبەتكە گەپ بىلەن قوشۇلماق، گەپ قىستۇرماق: — ئۇنى خوتەنگە ئېلىپ بارمايدۇ، — دەپ ئاسىم گەپكە ئارىلاشتى.

گەپكە پوسما كىيدۇرمەك دېمەكچى بولغان گەپنى پەردازلاپ، ياساپ-جابدۇپ ئېيتماق، ئەگىتىپ دېمەك: ئۇ گەپكە پوسما كىيدۈرۈشنى خالىمايتتى. * سەن كوللېكتىپلىشىش يولىدىن گۇمان قىلىپ كاپىتالىزمچى بولۇپ قالما، بېشىڭغا بالا تېپىۋالىسەن دېمەكچىمۇ؟ ياق، گەپكە پوسما كىيدۈرۈپ نېمە قىلىمىز، توغرىسىنى ئېيتىش كېرەك-تە.

گەپ كەتمەيدۇ ← **گەپ سىغمايدۇ**: — بۇنىڭغا گەپ كەتمەيدۇ، ئۇنى چوقۇم ئېلىش كېرەك، — دېدى ئۇ.

گەپكە تويدۇرۇپ قويماق بىراۋنى گەپ بىلەن ئېغىز ئاچالمايدىغان قىلىپ قويماق؛ گەپ بىلەن ئەدىبىنى بەرمەك، ئاغزىنى تۇۋاقلىماق: پۇرقەت گېزىت-ژۇرناللارنى يەتكۈزۈپ بەرمىگەنلىك توپەيلى پەرھات ئۇنى راسا گەپكە تويدۇرۇپ قويدى.

گەپكە تۇتماق گەپ بىلەن باشقىلارنىڭ ۋاقتىنى ئالماق، كاشىلا قىلماق، گەپ بىلەن گاللىۋاك قىلماق: — سىزنى گەپكە تۇتۇپ يولدىن قويدۇم، ئاتقا مىنگىشىڭ، شەھەرگە يەتكۈزۈپ قوياي، — دېدى ئۇ گۈلچىمەنگە. * — مېڭىڭلار، ئۆيگە كىرىپ

مېھمانلارنى گەپكە تۇتۇپ تۇرۇڭلار، كېلىپ قالار، — دېدى ھاۋازئاخۇن چىرايى تۇتۇلغان ھالدا.

گەپكە چۈشمەك سۆزگە كىرىشمەك، پاراڭ سالماق: ھېۋىز لاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىق راسا گەپكە چۈشكەنىدى.

گەپكە سالماق سىر ئېلىش، نىيىتىنى، قورسىقىدىكىنى بىلىش ۋە رايىنى سىناپ كۆرۈش مەقسىتىدە بىراۋنى گەپ قىلدۇر-ماق، سۆزلەتمەك: ئەخمەقنى ئۇرما، گەپكە سال (ماقال). * بىركۈنى ئەزالار قېرى ئۈجمە سايىسىدە چۈشلۈك تاماق يەۋېتىپ «قىزىل بۇرۇن»نى گەپكە سالدى. * زېرىكىشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنى گەپكە سالغۇم كەلدى.

گەپكە قالماق ← **گەپ-چۆچەككە قالماق**: — ئاممەم، ئېيتىڭا، مەن ئاشۇ غىلمان بۇۋى بىلەن توي قىلسام، گەپكە قالارمەنمۇ؟ — دېدى ئۇ. * روزىلەمگە كۆيدۈم دەپ، دەردتە قالدىم ئەمەسمۇ. روزىلەمنى ئالالماي، گەپكە قالدىم ئەمەسمۇ.

گەپكە قانات-قۇيرۇق چىقارماق گەپنى ياساپ-جابدۇپ، مۇبالىغىلەشتۈرۈپ، كۆپتۈرۈپ سۆزلىمەك: — ھەمشاخۇن، سىلى بار يەردە بىزمۇ بار، قۇلىقىمىزغا ماز تىقىقلىق ئەمەس ئىدى، گەپكە قانات-قۇيرۇق چىقىرىۋەتتىلىغۇ تازا! — دېدى چولاق مەزىن زاڭلىق قىلغان ئاھاڭدا.

گەپكە قوشۇق سالماق بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى ئېيتىلىۋاتقان سۆزنى بۆلۈپ گەپ قىلماق، گەپكە ئارىلاشماق، گەپ قىستۇرماق، گەپكە لوقما سالماق: دادۇينىڭ ياش سېكرېتارى ئىسھاق، بىزنىڭ باشلىقنىڭ گېپىگە قوشۇق سېلىپ: — ئايۇپ تۆگىنچى، سىز يامان ئادەملەرگە ئېچىتقۇ — پاكى بولماڭ-ھە! ھەر ھالدا «ئۈچۈشنى بىلىپ چۈشۈشنى بىلمەي» پۇشايمان يەپ قالماڭ يەنە! — دېدى.

گەپكە قويماق كىشىلەرنىڭ تاپا-تەنىسىگە ئۇچرىماق: تۇرسۇن شۇجى ئاسانلا تېرىكىپ قالدۇ، مېنى گەپكە قويماڭلار، سادىقنى مەن ئېلىپ كېتەي، ئۇنى گۇڭشېدا بۆرە يېمەس، — دېدى ئالاقچى رەيھانغا.

گەپكە قۇلاق سالماق بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى ئېيتىلىۋاتقان سۆزنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىماق، بېرىلىپ تىڭشىماق؛ گەپكە دىققەت قىلماق: — سېكرېتار، ئۆزلىرى بىزنىڭ بېشىمىز، سىلى قايان بولسىلا بىز شۇ يان. شۇڭا ئەزالارنىڭ گېپىگىمۇ ئاز-تولا قۇلاق سېلىپ باقسىلا، — دېدى ئۇ.

گەپ كەلمەك ① بىرەر ئىش، مەسىلە ھەققىدە ئۇچۇر، دېرەك، خەۋەر كەلمەك: تاغقا كەتكەنلەردىن گەپ كەلدى. * ئاكام كەتكەندىن بېرى گەپ كەلمىدى. ② بىرەر ئىش، مەسىلە تۈپەيلىدىن ئەيىبلەنمەك، تەنقىدلەنمەك، گەپ ئاڭلىماق: ئۇنىڭ ئۆلۈشىگە باش سەۋەبچى ئۆزىنىڭ ئوغلى خامۇش ماڭقا ئىكەنلىكى ئېنىق بولغاچقا، بۇ ئىشنى تەگەۋەرسە، ئاخىر ئۆزىگىمۇ گەپ كېلىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلاتتى.

گەپكە كىرمەك باشقىلارنىڭ بەرگەن مەسلىھەتىنى، پىكرىنى، تەربىيىسىنى قوبۇل قىلماق، نەسىھەتىنى ئاڭلىماق، ئىتائەت قىلماق، كۆنمەك، بويسۇنماق، سۆزگە كىرمەك: بالىنىڭ گېپىگە كىرىپ قاراپ تۇرۇپلا 350 يۈەن زىيان تارتتىم. * ئۇلار قىزىنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرگەنلىكى ياكى يەنىلا ئۆز قارىشىنى ساقلاۋاتقانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي تۇرۇپلا قېلىپتۇ.

گەپكە لوقما سالماق بولۇۋاتقان سۆھبەت-ياكى سۆزگە گەپ قىستۇرماق، سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ گەپ

قىلماق، گەپكە قوشۇق سالماق: بايا گەپكە لوقما سالغانلىق توغرىسىدا ئاگاھلاندۇ-رۇپ قويمىغىنىغا پۇشايمان قىلغان سىيىت ھاجى بازار بېگىنىڭ سۆزىنى ئۆزىچە تەستىق-لاپ، ئىشنى بۇزۇۋاتقان ئابلىز قارىنى ئىشارەت بىلەن جىملەپ قويدى.

گەپ كوچىلماق ← **گەپ كولىماق:** بۇ ھەقتە مەن ھېچكىمنىڭ گەپ كوچىلىشىنى خالىمايتتىم.

گەپ كولىماق سىرنى بىلىش ۋە قارشى تەرەپنىڭ رايىنى سىناپ كۆرۈش مەقسى-تىدە گەپكە سالماق؛ گەپ ئالماق، ئاغزىنى تاتىلماق: ئۇنىڭ ئايالى «خوپ بولدى، گەپ كولاۋېرىپ ئۆزۈڭنى نەس باستى» دېگەندەك قىلىپ، قۇدرەتتاخۇنغا ئالايدى.

گەپ كۆتۈرمەك ئويۇن-چاقچاق، ھەزىلگە چىدىماق، قىلىن-قاتتىقراق بولماق: ئابلىكىم ئوچۇق-يورۇق بالا بولغاچقا، گەپ كۆتۈرەلەيدۇ.

گەپ گەپ بولماق دېگەن گېپىدە تۇرماق، لەۋزىگە ئەمەل قىلماق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماق، سۆزى سۆز بولماق: – بولدى، گېپىمىز گەپ بولسۇن، سەن جەزمەن توي قىلسەن، – دېدى ئۇ دوستىغا. * شۇنداق قىلىپ، گەپ گەپ بولدى. بۇ گەپلەرمۇ ئاسان گەپ بولمىدى.

گەپ مارىماق ← **گەپ تىڭشىماق:** ئۇ كىشىلەرنىڭ ئىشىكىدە، كوچا دوقمۇشلىرىدا، ئاشخانىلارنىڭ تېمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ گەپ مارايدۇ.

گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن بىرەر ئورۇندا قىلىنغان سۆز باشقا يەردە دېيىلمىسۇن، ھېچكىمگە ئېيتىلمىسۇن؛ مەخپىيەتلىك ساقلانسۇن: بۇ گەپ پادىشاھقا يەتسە، كاللىسى كېسىلىدىغانلىقىدىن قورققان قازى: – ھاي، قىزىم، ۋارقىرىماڭ، ئولجا سىزنىڭ، گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن! – دەپ يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ.

گەپنى بۇرىماق بولۇۋاتقان گەپنى ئەسلىي تېمىدىن باشقا تېمىغا تارتماق: ئۇ پۇتىنى ئوڭلاپ، باداشقان قۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئايۋاننىڭ يوغان ۋاسىلىرىنىڭ ياپىسارغا كەلتۈرۈلگەنلىكىنى، نەقىشلەنگەن تۈۋرۈكنى بىر قۇر ماختاپ چىققاندىن كېيىن، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

گەپنى بۆلمەك باشقىلارنىڭ سۆزىنى تۈگىمەي تۇرۇپ سۆز باشلىماق: نۇرئاخۇن سادىقنىڭ گېپىنى بۆلۈپ: – ئەگەر بىز ھازىر تېرىلغۇ ئېتىزلىرىنى ئەزالارغا بۆلۈپ بېرىۋەتسەك-چۇ؟ بۇمۇ ئىدىيىنى ئازاد قىلىشقا كىرەمدۇ؟ – دېدى. * گەپنى بۆلۈپ: – كىم ئۇ، – دەپ، سوراپ قالدى ئابلىمىت. – «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى» ئۇ، – دېدىم خۇشال شادلى-نىپ.

گەپنى بىر قىلماق ئۆزئارا تىل بىرىك-تۈرمەك، بىر پىكىرگە كەلمەك، مەسلى-ھەتنى بىر قىلىۋالماق؛ گەپنى پۇشۇ-رۇۋالماق: – ئۇ بىر يېتىمئوغلاق. بىراق قىزىمنىڭ ئۇنىڭغا مەيلى بار ئوخشايدۇ. ئىككىسى گەپنى بىر قىلىپ ئۇشتۇمتۇت قېچىپ كېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، – دېدى ئۆمەرباي جۇمەشكە.

گەپنى تارتىۋالماق باشقىلارنىڭ پازىڭنى توختىتىپ قويۇپ ئۆزى سۆزلەپ كەتمەك، بولۇۋاتقان گەپنى بۆلمەك: ئوسمان گەپ قىلىۋاتقاندا، قادىر گەپنى تارتىۋېلىپ سۆزلەپ كەتتى.

گەپنى جايىغا قويماق گەپنى لايىقىدا ئىشلەتمەك: بۇ گەپنى-زە راس جايىغا قويدۇڭ.

گەپنى جىڭلاپ كۆرمەك سۆزلەشتىن

ئاۋۋال نېمىلەرنى دېيىش، نېمىلەرنى دېمەسلىك ھەققىدە ئويدان ئويلىنىپ كۆرمەك، دەڭسەپ باقماق: ياسىن زىرىپكە ئارتۇقچە ھېچنېمە دېمىدى. ھەربىر ئېغىز گەپنى جىڭلاپ كۆرۈپ، پەقەت شۇنىلا قەيت قىلدى.

گەپنى چالغىتماق قالايمىقان، ئورۇنسىز سۆزلەپ سۆھبەتنى بۇزماق؛ گەپنى ئەپقاچماق: شېرىپ خوجايىنى يەنە ئاللىقان- داق پەلسەپۋى پىكىرلەرگە تولغان سۆزلەرنى قىلىپ بولغۇچە، گەپنى باشقا ياققا چالغىتىۋەتتى.

گەپنى چاينىماق دېمەكچى بولغىنىنى تېز-تېز دېمەي، ئەزمىلىك بىلەن گەپنى سوزماق: بۇرادەر، گەپنى چاينىماي تېز-تېز بىرنېمە دېمەمسەن، ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ.

گەپنى چاينۇۋېتىپ قىلماق قىلىدىغان گەپنى ئويلاپ، پىشۇرۇپ سۆزلىمەك: ئاغزىمغا كەلدى دەپ سۆزلىمەي، گەپنى چاينۇۋېتىپ سۆزلە.

گەپنى سۆزماق گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېمەي، مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنى جىق قىلماق؛ تېگىشلىك گەپنى دېمەي، گەپنى شاخلاتماق: — قېنى گەپنى سوزماي بىر يەرگە كېلەيلى، نەچچە باھالساق بولىدۇ؟ — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە.

گەپنى كەسمەك بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى پاراڭنى ئۈزمەك، توختاتماق: دەردمەنلەردىن بىرى سۆزلىمەكچى بولۇۋىدى، ئۇنىڭغىچە: — سىلەرنىڭ بىر غەرىزىڭلار بار ئوخشىمامدۇ؟! — دەپ باشلىق گەپنى كەستى.

گەپنى گەپ قىلماق → گەپنى گەپكە قوشماق.

گەپنى گەپكە قوشماق باشقىلارنىڭ سۆھبەت ياكى پارىڭىنىڭ داۋاملىشىشىغا

شارائىت بەرمەك، ئىمكان قالدۇرماق: — ئەستەت ئەپەندىم بىزنىڭ يەرلىرىمىزنى، تىككەن كۆچەتلىرىمىزنى كۆرسۇن، ئاستا ھەيدە، ئىسلاج بار تراكتورنىڭ ئاۋازىنى پەسەيت، گەپنى گەپكە قوشقىن، — دېدى ئۇ.

گەپنىڭ بولار يېرى → گەپنىڭ پوشكاللىسى: خېلى جىملىقتىن كېيىن روزىئاخۇن بوۋاي يۆتىلىپ: — ئەمدى گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتايلى، — دېدى.

گەپنىڭ بولدىسى → گەپنىڭ بولار يېرى: — مەن سىزگە گەپنىڭ بولدىسىنى، ھەقىقەتنى ئېيتىپ بېرىمەن، — دەپ جاۋاب بەردىم ئۇنىڭغا.

گەپنىڭ بېلىگە تەپمەك داۋام قىلىۋات- قان سۆھبەت ياكى پاراڭغا گەپ قىستۇرۇپ، ئارا يولدا ئۈزۈۋېتىپ قويماق: ئۇ: — ئەگەر مېنىڭ ئورنۇمدا ئۆزۈڭ بولساڭ قانداق قىلاتتىڭ، ئۇكا؟ — دەپ، گېپىمنىڭ بېلىگە تەپتى.

گەپنىڭ پوسكاللىسى بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى پاراڭنىڭ ئەڭ ئاساسلىق مۇھىم يېرى؛ گەپنىڭ بولار يېرى، گەپنىڭ تۈگۈنى، خۇلاسىسى: بوۋاي ھەرقانچە چۈشەندۈرسىمۇ، موماي پەقەتلا گەپ يېمىدى. ئۇ ئاخىرىدا گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتتى.

گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار. قىلىنىۋاتقان گەپنىڭ باشقا مەنىسى بار: مەن: — ياق، ھەرگىز ئېسىمدىن چىقىرىپ قويمايمەن! — دەپ كېسىپلا جاۋاب بەردىم. نېمىشقا دېگەندە، مەن دادامنىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى بىلىپ يەتكەندىم.

گەپنىڭ تېگىگە يەتمەك گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەك، گەپنىڭ يوشۇرۇن يېرىنى بىلىۋالماق: نازىم ئەمدىلا گەپنىڭ تېگىگە يەتتى. * تاكاللاشما مەن بىلەن،

يەت گېپىمنىڭ تېگىگە. ئوقۇپ-ئوقۇپ ئۇ يەنە، كېلەر كەتمەن تۇۋىگە.

گەپنىڭ چۈشۈرگىسگە تاقاق سالماق بولۇۋاتقان گەپنى توختاتماق: بۇ ئارتۇقچە سوئال ئىدى. قىزنىڭ مەقستى گەپنىڭ چۈشۈرگىسگە تاقاق سالدى.

گەپنىڭ تېخىغا ئۇرماق ← گەپنىڭ بېلىگە تەپمەك: ئوغلىنىڭ يامان گېپىنى ئاڭلىسا تۆكى تىكەن بولىدىغان باشلىق ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان تەنتەنىلىك بىلەن: بۇ ئىشتىن مېنىڭمۇ خەۋىرىم بار، – دەپ گەپنىڭ تېخىغا ئۇردى.

گەپنىڭ قىسقىسى ئۇزۇن گەپنى قىسقار-تىپ ئېيتقاندا، گەپنىڭ ئوچۇقى، پوسكال-لىسى: – گەپنىڭ قىسقىسى، – دېدى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئەكبەرنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، – تانىسدا مەن ئەڭ چىرايلىق بىر ساھىبجامال قىز بىلەن تانسا ئوينىدىم.

گەپنىڭ كۆتىگە تەپمەك ← گەپنىڭ بېلىگە تەپمەك: مېنىڭ يۈرىكىم «جىغ» قىلدى، مەنمۇ تاقەت قىلالماي ئۇنىڭ گېپىنىڭ كۆتىگە تېپىۋەتتىم.

گەپنىڭ ھەقدانىسىنى ئېيتماق گەپنىڭ ئەڭ مۇھىم، ئاساسلىق يېرىنى ئېيتماق، گەپنىڭ بولار يېرىنى قىلماق، پوسكاللىسى-نى دېمەك: گەپنىڭ ھەقدانىسىنى ئېيتسام، تاغدا كۆپچىلىككە ئەگىشىپ، ھە-پە قىلىپ ئىشلىگىنىم بىلەن پۈتۈن بىر تاغنى تېشىۋېتىشكە زادىلا كۆزۈم يەتمىگەنىدى.

گەپنىڭ ئوچۇقى گەپنىڭ راستى، ئېنىقى، ئاشكارىسى: گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتساق، ھازىر بىز كانايدىن بوغۇلۇپ، بەل-قولدىن باغلىنىپ، پۈتقا كىشەن سېلىنغان ئادەمدەك قىمىرلىيالماس ئەھۋالغا كېلىپ قالدۇق.

گەپنىڭ ئوڭ-تەتۈرى گەپنىڭ راست-يال-غىنى، توغرا-خاتاسى: مەن نەچچە قېتىم سۆزلىشەي، گەپنىڭ ئوڭ-تەتۈرىنى ئۇقتۇراي دەپ كىردىم. ئۇ كىنىشكە زادىلا خۇش ياقمىدى، قاپىقىمۇ ئېچىلمىدى.

گەپنىڭ ئۇچىنى چىقارماق بىرەر مەزمۇندىكى گەپنىڭ بېشىنىلا سۆزلىمەك: غىلاجىدىن شۇجى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان تاماكىنى قۇتىغا سېلىۋېتىپ رەنجىشنى يوشۇر-مىغان ھالدا، ئۇنىڭ خاتىرجەم، مەزمۇت ئولتۇرغان گەۋدىسىگە سوغۇققىنا نەزەر تاشلاپ قويدى-دە، بىرئاز ياقتۇرماسلىق، كەمسىتىش تەلەپپۇزى بىلەن گەپنىڭ ئۇچىنى چىقاردى.

گەپنىڭ ئۇرانى ← سۆزنىڭ ئۇرانى: مۇرات گەپنىڭ ئۇرانىغا ئەمدىلا يەتتى.

گەپنى مىجىماق ← گەپنى چاينىماق: ئۇ تارازا تەخسىسىگە مال ئېلىۋاتقاندا ئالدىغا چۈشۈۋالىدىغان ئۇزۇن چاچلىرىنى ئارقىغا تاشلاپ تۇرۇپ، گەپنى مىجىماي ئۇزۇپلا ئېيتاتتى.

گەپنى ئوچۇق قىلماق گەپنى ئەگىتـ-مەي، يوپۇتماي، ئېنىق، دەل يېرىنى ئېيتماق، ئاشكارا سۆزلىمەك: بىلدىم دوستۇم ئىشقىڭنى، باغلانغان چىڭ رىشتىڭنى. كىتاب! دېسەڭ بولمامدۇ، ئوچۇق قىلىپ گېپىڭنى.

گەپنى ئۈزمەك ← گەپنى كەسمەك: ئامانقۇل ئەمدى ئارتۇق گەپ سوراپ تۇرۇشنىڭ ۋاقتى ئەمەسلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، «راست بىلەمسەن» دەپ گەپنى ئۈزمەك-چى بولدى. * – مۇئەللىم، بالىنى ئوقۇتماي-مەن، ئەگەر ئوقۇشقا توغرا كەلسە، باشقا مەكتەپتە ئوقۇتىمەن! – دېدى مەريەمخان گەپنى ئۈزۈپ.

گەپنى ئېزىپ ئىچۈرمەك گەپنى قايتا-قايتا تەپسىلىي ئۇقتۇرماق، يېپىدىن يىڭنىسىگىچە چۈشەندۈرمەك: ئۇنىڭغا

گەپنى ئۇنچە ئېزىپ ئېچۇرمىسەڭمۇ ئۇ چۈشىنىۋالىدۇ.

گەپنى يوغناتماق گەپنى بىر-بىرىگە قوشۇپ، يوقنى بار قىلىپ ئۇلغايتماق، كۆپتۈرمەك: ئۆزىڭىزنى بېسۋېلىڭ بۇرادەر، ئەمدى گەپنى يوغناتسىڭىز چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ.

گەپنى يۇتۇۋەتمەك ئېيتماقچى بولغان گەپنى ئېيتماي كۆڭلىدە ساقلاپ قالماق، گەپ قىلىشتىن يالتايماق: ئۇ نېمىشقىدۇر گەپنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى ۋە تاماكا ئىسىدىن بىرئاز يۆتەلگەندىن كېيىن، قوشنىلارغا بۈگۈنكى ماجىرا ھەققىدە ئىزاھات بېرىشكە كىرىشتى.

گەپنى يىرماق بولۇۋاتقان گەپنى بۆلۈپ باشقا گەپلەرنى قىلماق، گەپ ئارىلىماق: ئۇ چوڭلارنىڭ گېپىنى يىرىپلا بىرنەرسىلەرنى دېيىشكە پېتىنالماي قاتتىق تىت-تىت بولۇۋاتاتتى.

گەپ ئوغرىسى ھەر خىل يوللار بىلەن باشقىلارنىڭ گېپىنى تىڭشىۋالىدىغان ئادەم.

گەپ ئويناتماق گەپنىڭ پوسكاللىسىنى، بولار يېرىنى دېمەي ئايلاندۇرۇپ سۆزلىمەك؛ گەپ يورغىلاتماق: ئۇ گەپ ئوينىتىشنى بىلمەيتتى، شۇڭا كۆڭلىدە نېمە بولسا شۇنىلا دەيتتى.

گەپ ئويۇنى → **سۆز ئويۇنى.**

گەپ ئۇرماق گەپ قىلماق، سۆزلىمەك: چەت ئەللىكلەر بىزنىڭ ھەققىمىزدە گەپ ئۇرغاندا: «جۇڭگولۇقلاردا ئانا سۈتى بىلەن كىرگەن بىر خىل مۇتەئەسسىپلىك بار. ئۇلارنىڭ ئىسلاھات دېگىنى ھەرگىزمۇ كونا تۈزۈملەرنى پۈتۈنلەي بىكار قىلىش ئەمەس، بەلكى كونا تۈزۈمنىڭ ئۈستىگە يېڭى بىر تۈزۈمنى جايلاپ قويۇش بولدى» دەيدۇ.

گەپ ئۆگەتمەك يول كۆرسەتمەك، مەسلىھەت بەرمەك: خۇرشىدىخان: — ھەرقاچان بىرى سەلىمگە گەپ ئۆگىتىپ، ئۇنى يامان يولغا باشلىدى. بولمىسا سەلىمە ياۋاش بالا ئىدى، — دېدى. * شۇنداق قىلىپ ھەممە ۋەزىرلەر قۇللارغا گەپ ئۆگىتىپتۇ، ئازراق ئالتۇنمۇ بېرىپتۇ. ئۇ قۇللار پادىشاھ ياتقان ۋاقىتدا، ۋەزىرلەر ئۆگەتكەندەك قىلىپ سۆزلەپتۇ.

گەپ ئۆتكۈزمەك سۆزگە كىرگۈزمەك، دېگىنىگە كۆندۈرمەك، گەپ يېدۈرمەك: ئىنتايىن تىت-تىت بولۇۋاتقان خەۋەرچى بۇلارغا ئاسان گەپ ئۆتكۈزگىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، غېمىنى يانغىراق تارتتى-دە، قولىقىغا بىرنېمىلەرنى شىۋىرلىدى.

گەپ ئىشتمەك بىرەر ئىش، مەسىلە توغرىلىق باشقىلاردىن تاپا-تەنە ئاڭلىماق، دەككە، دەشنەم يېمەك، تىل ئىشتمەك: مۇنداق قىلساق رەھبەرلىكتىن گەپ ئىشتىپ قالارمىزمىكىن؟

گەپ ياسىماق ئەسلىي ۋەقەنى يوشۇرۇپ باشقىچە ئېيتماق: — مەن گەپ ياساپ، بارنى يوق، يوقنى بار دېيىشنى بىلمەيمەن، — دېدى نۇراخۇن ئەپسۇس بىلەن، — ئېيتتىم، نېمىشقا ئېيتمايدىكەنمەن! بىز خەقنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىمىز، ھەممە كىشىنىڭ نام-ئەملى بەش قولدەك ئايان تۇرسا!

گەپ ياندۇرماق قارشىلىقىنى بايان قىلماق، جاۋاب قايتۇرماق، گەپكە رەددىيە بەرمەك: زەپەر سىيىت كاتىپنىڭ ئۆزىگە گەپ ياندۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بۇنى ھېچ ئەقلىگە سىغدۇرالمىدى. * بۇ مېنىڭ ئىدارىغا كەلگەندىن بۇيان تۇنجى قېتىم باشلىقلارغا گەپ ياندۇرۇشۇم ئىدى.

گەپ يورغىلاتماق راس گەپنى قىلماي باشقا گەپلەرنى قىلماق، گەپ ساتماق: ئۇلار شۇ تەرىقىدە ئۆز گېپىنى يورغىلىتىشىپ

بىر-بىرىدىن ئاغرىنىشپتۇ، بىر-بىرىگە قايىل بولماپتۇ. * — مەن ھەممىنى ئېيتىمەن، سىز غىلمان ئەمەس، ئىخلاس، مۇنۇ سۇبھى مېنىڭ قىزىم، ئېقىپ چۈشكەن بۇرنى، سوقچاق يۈز قۇرۇلۇشى مېنىڭ قىزىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرسا، يەنە نېمىشقا گەپ يورغىلىتىسىز دەيمەن، — دېدى ئۇ.

گەپ يوق شەك-شۈبھىسىز، ئېنىق، جەزمەن: — بىزدە كونا كۆز قاراشلار تامام تۈگەپ كەتتى دەپ قارامسىز، مەيلى، نېملا بولمىسۇن، ئۇ بەرىبىر رازىلىقنى بېرىدۇ، بۇنىڭدا گەپ يوق، — دېدى ئۇ. * گايىت ئاكام كۈندۈزى ئېتىز-ئېرىق، قورۇ ئىشىنى قىلسا، كېچىسى جۇۋاز ھەيدەيدۇ. ئۇ سوتكىسىغا گەپ يوق 15 — 16 سائەت ئىشلەيدۇ.

گەپ يۆتكىمەك بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى پاراڭنى باشقا تەرەپكە تارتماق، گەپنى ئەسلىي تېمىدىن باشقا تېمىغا يۆتكىمەك، گەپنى بۇرىماق: قىز ئالىقانلىرى بىلەن كۆزىنى توسىدى ۋە دەرھال گەپنى باشقا ياققا يۆتكىدى.

گەپ يېمەك باشقىلارنىڭ پىكىر-مەسلىھەتىنى قوبۇل قىلماق، سۆزگە كىرمەك، گەپ ئاڭلىماق، سالاغا كۆنمەك: — ئۇ گەپ يەيدۇ، مەن ئۇنىڭغا گېپىمنى يېگۈزەلەيمەن غوجام، بىر يۆۋەت ئەپۇ قىلسىلا، بۇ ئىش ئىككىنچى تەكرارلانمىسۇن، — دېدى رەھىم ناۋاي. * سادىر ئاخۇننىڭ ئاچچىقى كەلگەن چاغلاردا ئاسانلىقچە باشقىلارنىڭ گېپىنى يېمەيتتى، ئۇنىڭ دېگىنى دېگەنىدى. * ھەمدۇل دوختۇرنىڭ يېنىدا ھېلىقى گەپ يېمەس، ھاكاۋۇر چوكان چاڭىلداپ سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ.

گېپى ئاشكارا كۆڭلىدە نېمە بولسا شۇنى دەيدىغان، گەپنى يوشۇرمايدىغان، گېپى ئوچۇق: نەمتۇللا قىزبەگ ئاددىي خەلق ئىچىدىن چىققان كۆڭلى تۈز، گېپى ئاشكارا، ساددا ئادەم ئىدى.

گېپى ئاقماق ← **گېپى ئۆتمەك:** قوشباغدا جاپپارنىڭ گېپى ئاقاتتى، ھەممىسى ئۇنىڭ ئاغزىغا قارايتتى.

گېپى بىر بىرەر مەسىلە ھەققىدە پىكرى، مەقسەت-مۇددىئاسى ئوخشاش: ئۇلارنىڭ گېپى بىر، سەن ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئۇلارنى يېڭەلمەيسەن.

گېپى تولۇق سەت، قوپال، يېقىمسىز گەپ قىلىدىغان: رەھمەتلىك گېپى توڭراق ئادەم ئىدى.

گېپى تۈزلۈق ← **گېپى تولۇق.**

گېپى تۈز گەپنى يوشۇرماي، ئۇدۇللىغىلا سۆزلەيدىغان؛ كۆڭلىدە نېمە بولسا شۇنى دەيدىغان: ئۇ بەكلا گېپى تۈز قىز ئىكەن.

گېپى جايىدا ئورۇنلۇق، ئەقىلگە مۇۋاپىق گەپ قىلىدىغان؛ قىلغان گېپى ئورۇنلۇق: يارايسەن يىگىت، بۇ گېپىڭ جايىدا.

گېپى جايىدىن چىقماق گېپى ئەقىلگە مۇۋاپىق، توغرا بولماق؛ توغرا گەپ قىلماق: — ئوغۇ شۇنداق، — دېدى قازى گېپىنىڭ جايىدىن چىقىۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، — ھەزرەتلىرى ئۆز رەقىبلىرىنى چۈشەنمەيلا.

گېپى چاك باسماي قالماق گېپى ئورۇنلۇق، مۇۋاپىق بولماي قالماق: — بۇ گېپىڭ چاك باسماي قالدى ئارۇپجان، — دېدى ھېۋىز ماڭا ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

گېپى چوڭ چوڭ گەپ قىلىدىغان، پوچى: — گېپىڭنىڭ چوڭلۇقىنى قارا، ئۆزۈڭگە تۈشلۇق، ئاقىدىغان گەپ قىلساڭچۇ؟

گېپىدە تۇرماق قىلغان سۆزىگە ئەمەل قىلماق، لەۋزىدە تۇرماق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماق: — ئېيتقىنىڭىز توغرا، بىراق بۇ

قېتىم ھۆكۈمەت گېپىدە تۇرىدۇ، ئۆزىڭىزمۇ ھۆكۈمەتنىڭ لەۋزىگە ئىشەنگەنلىكىڭىز ئۈچۈن شۇنچە دەرەخنى ئۆستۈردىڭىز ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئۇ.

گېپىدىن ئىلىنماق سۆزدە كەتكۈزۈپ قويماق، گېپىدە تۇتۇلۇپ قالماق: باي قىلغان گېپىدىن ئىلىنىپ قىلىپ، ئەلمىنى ئىچىگە يۇتۇپتۇ.

گېپىدىن يانماق قىلغان سۆزىدىن، ۋەدىسىدىن، لەۋزىدىن تانماق: سەلىمخاننىڭ سۆزى ئاخىرلاشمايلا مېھمانلار چۇرقىرىشىپ «سىلىنىڭكىنى ئاڭلايلى، ئەمسە گەپلىرىدىن يېنىۋالمىسىلا» دېيىشىپ، داستىخاننى تېزرەك يىغىشتۇرۇشقا ئالدىراشتى.

گېپى سېسىق قىلغان گېپى كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە، غۇرۇرىغا تېگىدىغان، غەزىپىنى، ئاچچىقىنى كەلتۈرىدىغان، ئۇغىسىنى قاينىتىدىغان؛ گېپى يامان، گېپى ئاچچىق: — بۇ نىزام دېگىنىڭلار گېپى سېسىق، كۆڭلىمۇ چىرايىدەك قاپقارا بىر تائىپىكەن، — دېدى ھېلىم سوپى.

گېپى قىممەت كۆپ سۆزلەشنى خالىمايدىغان، ئاز گەپ قىلىدىغان، كەم سۆز؛ جىمغۇر: پىلىچىلەر ئۇنى «تىلى قاتتىق، گېپى قىممەت ئايال»، «ئۇنىڭ ئېغىزىدىن ئارتۇق گەپنى ئامبۇر بىلەنمۇ تارتىۋالالمايسەن» دېيىشەتتى.

گېپى گەپ قىلغان سۆزى ئەمەلدە كۆرۈلىدىغان، گېپىدە تۇرىدىغان، دېگىنى دېگەن: گېپى گەپ ئادەم. * ئۇ دېگەن ھۆكۈمەت. ئۇنىڭ گېپى گەپ بولۇپ كېلىۋاتامدۇ؟ * — بەس، بولدى، — مەزىن قولىنى سىلكىدى، — گېپىم گەپ، ئۇنداق بىنامازى، ھاراقكەش، ياقا يۇرتلۇققا بېرىدىغان قىزىم يوق.

گېپىگە كىرمەك بىراۋنىڭ پىكىر، مەسلىھەتىنى قوبۇل قىلماق، گېپىنى ئاڭلىماق؛ ئىتائەت قىلماق، بويسۇنماق: ئۇنىڭ گېپىگە كىرىپ كەلگەن يېرىمىز مانا شۇ. * — سەن دېگەن دۈيجاڭ، گەپكە كىرمىسە يەڭگۈشلە، ئورنىغا گېپىڭگە كىرىدىغاننى قوي! — دېدى ئاسىم ئاچچىقلىنىپ.

گېپىنى ئاڭلىماق → **گېپىگە كىرمەك**: قىسمەت چوروق خۇشاللىق بىلەن: — «ئاپەت ئېغىزى»نىڭ بەخت ئېغىزىغا ئايلانغانلىقىنى كۆردۈم. تىزگىنسىز دەريا مانا ئەمدى بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلايدىغان بولدى، — دېدى.

گېپىنى رەت قىلماق بىراۋنىڭ سۆزىنى توغرا تاپماسلىق، باشقىلارنىڭ سۆزىگە قارشى چىقماق، ئىنكار قىلماق؛ مەنسۇق قىلماق: مەن ئۇنىڭ گېپىنى رەت قىلىۋەتتىم.

گېپىنى قېقىۋەتمەك سۆزلەۋاتقان ئادەمنىڭ سۆزىگە گەپ قىستۇرۇپ گەپنى ئۈزۈپ قويماق، بولۇۋاتقان سۆھبەت ياكى پاراڭنىڭ بېلىگە تەپمەك: — مەن ئۆلمىگەن بىلەن، چوڭلارغا، كېيىمى يېلىڭلارغا ئۇۋال بولۇۋاتىدۇ، خىزمەت ۋاقتى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ، سىزمۇ گېپىم بار دەپ قىلىۋېرىدىكەنسىز! — نادىر ئاراتوپىنىڭ گېپىنى قېقىۋەتتى.

گېپىنى قىلماق ① بىراۋ ھەققىدە سۆزلىمەك، تەرىپىنى قىلماق: — بايا ساڭا گېپىنى قىلىپ بەرگەن راۋاب ھەۋەسكارى مۇشۇ. بۇنىڭ ئىسمى داۋۇت، — دېدى بارات تاشۋايغا قاراپ. * كىچىك ئاپاڭ گېپىڭنى قىلىۋاتىدۇ. سېنىڭ گېپىڭنى قىلىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. ② شەرتىنى ئېيتماق، تەلىپىنى قويماق، مۇددىئاسىنى دېمەك: خىزمىتىمنى قىلالمىساڭ، گېپىڭنى قىلمامسەن. * ئۇ كەلسە كەلسۇن، كەلمىسە گېپىنى قىلسۇن.

گېپىنىڭ تۇز-تەمى يوق گېپى قۇلاققا ياقمايدىغان، گېپىنىڭ قايىل قىلىش كۈچى يوق، گېپىنىڭ تۇتامى يوق: ئوغىسى ئۆرلىگەن ئاينۇر ئارتۇق چىدىيالماي، غەزەپتىن جالاقلاپ تىترەپ كەتتى-دە: — بۇ يەرگە نېمىشقا كىردىڭىز؟ گېپىڭىزنىڭ ھېچ تۇز-تەمى يوق. بۇنىڭدىن كېيىن قىزلار ياتىقىغا بىھۇدە ئۆسۈپ كىرمەڭ! — دېدى.

گېپىنى يەردە قويماسلىق بىراۋنىڭ كۆڭلىنى، لەۋزىنى ياندۇرماسلىق، دېگىنىنى بەجا كەلتۈرۈش؛ تەلىپىنى رەت قىلماسلىق: — دوستۇم، مۇشۇ كەمگىچە سىزنىڭ سۆزۈڭىزنى يەردە قويمىدىم. ھېلى بولسىمۇ بۇ سۆزۈڭىزنى بەجا كەلتۈرەي. بىراق، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى خاپىلىق بىلەن ئاياغلىشارمىكىن دەيمىنا، — دەپتۇ بۆدۈنە تۈلكىگە.

گېپى ئوچۇق ← گېپى ئاشكارا: نەمتۇللا قېزىبەگ ئاددىي خەلق ئىچىدىن چىققان، كۆڭلى تۈز، گېپى ئوچۇق ساددا ئادەم ئىدى.

گېپى ئۆتمەك قىلغان سۆزى ئەمەلدە كۆرۈلمەك، قىلغان سۆزىنى باشقىلار قوبۇل كۆرمەك ھەم ئىجرا قىلماق: ئاغىنىلىرىمنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىشلەپ، ئاز ئۆتمەيلا كىشىلەر ئارىسىدىكى «يۈز-ئابرۇيۇم» ئۆسۈپ، مېنى ئىزلەيدىغانلار كۆپەيدى. خېلىلا گېپىم ئۆتىدىغان بولۇپ قالدى.

گېپى ئېغىر كەلمەك ئېيتقان سۆزى باشقىلارغا قاتتىق تەگمەك، ھار كەلمەك، خاپا قىلماق: نىزامغا باشلىقنىڭ قاتتىق-يىرىك گەپلىرى ھەممىدىن بەك ئېغىر كەلگەنىدى.

گېپى يەردە قالماسلىق گېپى ئۆتمەي قالماسلىق: — ئانام سېنى ئالاھىدە ئىززەتلەيدۇ، سەن گېپىڭنى تارتىنماي دېگىن، سېنىڭ گېپىڭ ھەرگىز يەردە قالمايدۇ.

گېپى يوغان ← گېپى چوڭ: نېمە ئانداق گېپىڭ يوغان نېمە سېنىڭ.

گەپ-چۆچەك ← سۆز-چۆچەك: ئىشقىلىپ سونۇر توغرىسىدا مەھەللىدە بۇرۇن گەپ-چۆچەك كۆپ ئىدى.

گەپ-چۆچەككە قالماق كىشىلەرنىڭ ھەر خىل گەپ-سۆزلىرىگە، پىتنە-ئىغۋاسىغا ئۇچرىماق: دوستۇم ئېيتقا، مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتسەم گەپ-چۆچەككە قالارمەنمۇ؟

گەپچى ئى. كۈلكىلىك، قىزىقارلىق گەپ قىلىدىغان، نۇتۇق قابىلىيىتى يۇقىرى، گەپكە ئۇستا ئادەم؛ سۆزمەن: قاسىمئاخۇن تەرەپ-تەرەپكە ئادەم چىقىرىپ، گەپچى، ھېكايىچى دېگەنلەرنى يىغىپ كېلىپتۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرەرسىنىڭمۇ گەپلىرى كارۋان بېشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچالماپتۇ. * ئىشىك ئالدىدا تاللار، شاخ-شاخىدا مارجانلار. قوراي دېگەن يۇرتلاردا، گەپچىكەن ئوغۇل باللار.

گەپچىلىك ئى. قىزىقارلىق، جەلپ قىلارلىق گەپ قىلىش ماھارىتى؛ سۆزمەنلىك: ئەركىن سۆيگىنى ئايشەم بىلەن يەكشەنبە كۈنى بازار ئارىلاپ كېتىۋېتىپ، بىرقانچە تەڭتۇش ئاغىنىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ئاغىنىسى ئۇلارغا گەپچىلىك قىلدى.

گەپخانا ئى [پ] كىشىلەر يىغىلىپ پاراڭ سېلىشىدىغان ئورۇن، ئۆي: پارلامېنت تۈزۈمىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى، ئەلۋەتتە، ۋەكالەت ئورگانلىرىنى ۋە سايلام تۈزۈمىنى بىكار قىلىشتا ئەمەس، بەلكى ۋەكالەت ئورگانلىرىنى قۇرۇق گەپخانىدىن «خىزمەت» ئورگىنىغا ئايلاندۇرۇشتا.

گەپخۇمار سۈپ [گەپ+خۇمار] گەپلىشىشنى، مۇڭدىشىشنى ياخشى كۆرىدىغان، گەپكە ئامراق، سۆزخۇمار: ئاتابەكرى گەپخۇمار

ئىدى. * — مەن گەپخۇمار ئادەم، سۆزلە-ۋىرىڭ، سىزلا زېرىكمىسىڭىز، مەن زېرىكمەيـمەن، — دېدى سۆھبەتدىشىم.

گەپدان سۈپ [پ] گەپكە ئۇستا، سۆز-مەن، ناتىق: گەپدان بالا. گەپدان قىز. * گەپدان بولغۇچە، ئىشچان بول (ماقال). * رەپىق ئاكا بۇ ھەمراھىنىڭ خېلىلا گەپدان، سۆزلىمىسە زېرىكىپ قالىدىغان كىشى ئىكەنلىكىدـگە كۆزى يەتتى. * ئاڭلىدىم «دەردىڭنى، ھەقىكەن «پىتنىخور» ئۇنۋان ساڭا، كىمدىن ئاغرىنساڭ بىكار، ھېچ پايدا يوق گەپدان ساڭا.

گەپدانلاشماق پ. گەپكە ئۇستا بولماق، گەپچىلىكى ئاشماق: سەل ئۆتكەندىن كېيىن گەپدانلىشىپ، ھەدەپ ئۆز گېپىمىزنى باشقىلارغا ئاڭلىتىش كويىدا كۆچىگىلى تۇردۇق. ئاخىرى ئادىلنىڭ پارىڭى ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىدى.

گەپدانلىق «گەپدان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گەپدانلىق قىلماق. * گەپدانلىقنىڭ ئوتتۇز پۇتىقى بار (ماقال). * بۇ سورۇندا ھەممىدىن بەكرەك گەپدانلىق قىلىۋاتقىنى ئىككى «مويسىپىت» ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى توختىسا، يەنە بىرى سۆزلەيتتى.

گەپ-سۆز گەپ ھەم سۆز، ئومۇمەن ھەر خىل گەپ: قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، بولۇۋاتقان گەپ-سۆزلەرگە دىققىتىنى بۆلۈۋاتـقان سىيىت ھاجى لىككىدە ئورنىدىن تۇردى. * بايان قىلدىم پەقەت مەن، دەردىمنىڭ بىر قىسمىنى. ئۇلارنىڭ گەپ-سۆزىدىن، بىلىۋالدىم ئىسمىنى.

گەپ-سۆز قىلماق ① گەپ قىلماق، سۆزلىمەك: — ئانامنىڭ سىڭنى ئۇرغانلىقى توغرىسىدا مەن ئۇنىڭغا بىرمۇنچە گەپ-سۆز قىلدىم، — دېدى گايىت. ② كۆچمە. كىشىلەرنىڭ كەينىدىن سۆز-چۆچەك تارقاتماق، باشقىلارنىڭ يامان گېپىنى قىلماق: ھېلىقى سېرىق ئالۋاستى داشۆدە ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلاردىن باشلاپ ماڭا كۆز سېلىپ يۈرەتتى. ئۇ مېنىڭ سەن بىلەن يۈرگىنىمنى بىلگەندىن كېيىن، ئارىمىزدا گەپ-سۆز قىلىپ يۈردى.

گەپ-سۆزى جايىدا ← **گېپى جايىدا**: ئۇ گەپ-سۆزى جايىدا، تەقى-تۇرقى كېلىشـكەن ئادەم ئىدى.

گەپ-سۆز يوق ① بىرەر تىۋىش، شەپە، خەۋەر يوق؛ جىمجىت: ئۇ ئۆزىنىڭ تاللانغان 3000 كىشىلىك قوشۇنىنى ئەگەشـتۈرۈپ جەڭجۇغا قاراپ كەلدى. سېپىلنىڭ تۈۋىگە كەلگەندىمۇ، ھېچبىر گەپ-سۆز يوق. ② شەك-شۈبھىسىز، جەزمەن، چوقۇم؛ چاتاق يوق: — ئۇ چاغدا سىزنىڭ ئارزۇ-تىلەكلىرىـڭىز ھەرقانچە چوڭ بولسىمۇ، گەپ-سۆز يوق ئەمەلگە ئاشىدۇ، خالىغان يەرگە كىرەلەيسىز، — دېدى ئۇ.

گەپ-سۆزسىز لام-جىم دېمەي، گەپ-سۆز قىلماي، ئۈن-تىنسىز، جىمجىت: مەن ئەمدى گەپ-سۆزسىز تىرناق تاتىلاپ تۇرۇپ قالدىم. * ئۇ خېلىغىچە لەۋلىرىنى مەنىسىز قىمىرلاتقىنىچە قىزدىن كۆز ئۈزمەي گەپ-سۆزسىز قاراپ ياتاتتى.

گەپلە شتۈرمەك «گەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكبەر ئۇنى كونىگە بىر-ئىككى قېتىم ھاممىسى ياتقان بۆلۈمنىڭ ئىشىكىگە ئېلىپ باراتتى، يۈز كۆرۈشتۈرۈپ گەپلەشتۈرەتتى.

گەپلەشمەك پ. گەپ قىلىشماق، سۆزلەشـمەك: بىز ئۇزاق گەپلەشتۇق.

گەج ئى <خىم> بىر خىل ئانئورگانىك بىرىكمە. ئۇنىڭ مولېكۇلا فورمۇلىسى $CaSO_4 \cdot 2H_2O$. سۈزۈك كرىستال بولۇپ، ئاق، ئاچ سېرىق، شاپتول چېچىكى رەڭ ياكى كۆل رەڭ كېلىدۇ.

كۆپ قىسمى تەبىئىي چىقىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرى، ھەيكەلتاراشلىق، نەققاشلىق ساھەلىرىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تېڭىقچىلىقتا سۇنغان ياكى چىقىپ كەتكەن ئۇستىخانلارنى گىپسلاش ماتېرىيالى، تىبابەتچىلىكتە قىزىتمىنى قايتۇرۇش دورىسى قىلىنىدۇ؛ دېھقانچىلىقتا شور تۇپراقنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

گەج سۇۋاق گەج ئېرىتمىسىگە قەغەز بوتقىسى، يىپەك تۇزغىقى ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن لاي بىلەن سۇۋالغان بىر خىل سۇۋاق.

گەجگە ئى <ئانات> گەدەننىڭ ئاستى، دۈمبىنىڭ يۇقىرى قىسمى؛ غول: گەجگە سۆڭىكى. گەجگىسىنى تاتىلىماق. گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن.

گەجگە سۆڭىكى <ئانات> باش سۆڭەك بوشلۇقىنىڭ ئاستى ۋە ئارقا قىسمىنى تەشكىل قىلغۇچى سۆڭەك. ئاستى قىسمىدا بىر دانە تۆشۈكى بولۇپ، مېڭە بىلەن يۇلۇنىڭ تۇتىشىدىغان جايى ھېسابلىنىدۇ. تۆشۈك سىرتىدا تۇخۇم شەكلىدىكى ئىككى پارچە ئۆسۈكچە بولۇپ، بىرىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى بىلەن بىرگە ئۆگىنى ھاسىل قىلىدۇ ۋە باشنىڭ ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىشىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىدۇ.

گەجگە سۈيى بۇغدايغا قۇيۇلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇ.

گەجگە لىم <بىن> يانتۇ يېيىلغان ئۆيلەردىكى چوققا تام ۋە چېدىرنىڭ ئېڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان لىم.

گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن ئېغىرچىلىق تارتمىغان، پىشمىغان: گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن بۇ بالا بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ.

گەجگىسىگە مىنمەك ← **شىللىسىغا مىنمەك**: ھەنپە خېنىم ئۇنىڭ گەجگىسىگە شۇنداق مىندىكى، كۆرگۈلۈكنى كۆرسىتىپ، قولىدىكى قورچاققا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

گەجگىسىنى تاتىلىماق نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، ئىككىلىنىپ قالماق: —6-لېيەنگە ئۇۋال بولدى-دە، ۋاي ئەتتەڭەي! — ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ گەجگىسىنى تاتىلىدى.

گەجلىمەك پ. گەج بەرمەك؛ گەج بىلەن سۇۋىماق.

گەدەن ئى [پ] بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ شىللە: گەدەنگە ئالماق. گەدەنگە مىنمەك. * جۇمە ئېغىر پۇشۇلدىدى، گەدىنىگە چۈشكەن چاچلىرىنىڭ ئارىسىغا قولىنى تىقىپ، نېمىندۇر ئويلانغاندەك قىلدى.

گەدەنگە ئارتىلماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقى زىممىسىگە يۈكلەنمەك، ئۈستىگە ئارتىلماق، بويىنىغا چۈشمەك: — ئۆتكەن يىلدىكى ساناقتا گەدەنگە ئارتىلغان 50 قويغا بۇ قېتىم ئايىقىز بۇلاپ كېتىلگەندە ئىزسىز يوقالغان 30 قوي قوشۇلسا، شامەخسۇتقا 80 قوي قەرزدار بولىدۇ. بۇ ئىشلارنى قانداق قىلىش كېرەك؟! — دېدى ئۇ.

گەدىنىدە قالماق تۆگىمەي ئېشىپ قالماق؛ زىممىسىدە قالماق (ئالغۇ-بەرگۈ، قەرز ھەققىدە): يەنە 200 يۈەن گەدىنىدە قالدى.

گەدىنى قاتتىق ← **بويىنى قاتتىق**: ئۇ تازا گەدىنى قاتتىق بالا بولۇپتۇ.

گەدىنىگە ئالماق ← **بويىنىغا ئالماق**: ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنىدىغان مەبلەغ ئازايتىلسا، زور تۈركۈمدىكى قۇرۇلۇشلارنى توختىتىشقا، كۆپلىگەن ئۈسكۈنىنى ئىشلەتمەي ساقلاپ قويۇشقا، زور زىياننى گەدەنگە ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

گەدىنگە چۈشمەك ← بويىنىغا چۈشمەك: بۇ قېتىمقى ساناقتا تۇغۇلمىغان، ئۆلۈپ كەتكەن قوزىلار، بوزە يەپ كەتكەن، كېسەل بولۇپ ئۆلگەن قويلار، قىشتا ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق ياغقان قار ئاستىدا ئۆلۈپ كەتكەن قويلارنىڭ ھەممىسى باقى قويچىنىڭ گەدىنىگە چۈشتى.

گەدىنىگە قوياق ← بويىنىغا قوياق: ئۇ. پاكىتلارنى سۆزلەپ، ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى گەدىنىگە قويدى.

گەدىنىنى باسماق ئەركىنلىكىنى بوغماق؛ ئازابلىماق، زۇلۇم قىلماق: بولغان ئەردۇق كۆپ ئەسىر ئەركى جاھاندىن بىنېسىپ، دۇنيانى كۆرسەتمىگەن نائەھلى گەدەندىن بېسىپ، باش كۆتۈرسە يوق قىلاتتى باش كېسىپ، دارغا ئېسىپ، شۇ سەۋەب زىندانلىرىدا مۇردىلار تولغان سېسىپ.

گەدىنىنى تاتىلىماق نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي ئىككىلىنىپ قالماق، ئارىسالدى بولماق: — ئەتە سپىيالكا باشقا دۆيگە يۆتكەلمەكچى ئىدى، — دېدى ئۇ تىت-تىت بولغان ھالدا گەدىنىنى تاتىلاپ، — بۇ ئويماندا ئاخىرقى بىر ئېتىزنى ئاشۇرۇپ قويۇشقا كۆزىمىز قىيمىدى.

گەدىنىنى قاشلىماق ← گەدىنىنى تاتىلىماق: ئىككىيلەن گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي، بىرى رومىلىنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلىسا، يەنە بىرى گەدىنىنى قاشلاپ قويدى.

گەدىنى يوغان بەستلىك، قاۋۇل، كۈچكە تولغان، كۈچلۈك: ئۇنداق قىلىپ يۈرگىچە، گەدىنى يوغاندىن بىرنى تېپىپ تېگىۋالسا بولمامدۇ.

گەدەنباغ ئى [گەدەن+باغ] كارۋاننىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۆگىسىنىڭ ئالدىدىكى تۆگىنىڭ كۆكسىگە ئاسىدىغان ئارا قوڭغۇراق.

گەدەنكەش سۈپ [پ] باش ئەگمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئىتائەت قىلمايدىغان؛ بويىنى قاتتىق، جاھىل: ئادەتتە ئۆزىدىن دەرىجىسى يۇقىرىلاردىن ئىجازەت ئېلىپ ھەرىكەتلىنىش ھەربىيلەرنىڭ ئۇستاپ (قوللانما)دا بەلگىلەنگەن ئىنتىزام قائىدىسى بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەدەنكەش كاپىتان ئۇنداق قىلىشنى خالىمايتتى.

گەدەنكەشلىك ئى. باش ئەگمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئىتائەت قىلمايدىغان مىجەز، بويىنى قاتتىقلىق، جاھىللىق: ھەممە ئادەم خوجىنياز ھاجىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنىمىز دېسە، يولۋاس دېگىنى بىرئاز گەدەنكەشلىك قىلىدىكەن. * تويغۇزىمەن گەدەنكەشلىك قىلغىنىڭغا، ھۆرمىتىمنى بۆگۈن يەرگە ئۇرغىنىڭغا!

گەر باغل [پ] يېز ت ① ئەگەر: ياشىماق بولساڭ گەر مەڭگۈگە ھايات، قىلغىن سەن ئەل ئۈچۈن راسا ئىجتىھات. * گەر قىلساڭ بۇ ئىشتا ۋەدىگە ۋاپا، مۇھەببەت يولىدا چەكمەيسەن جاپا. ② گەرچە: ھوقۇقنى ئۇلارغا گەر بەرسىمۇ ئەل، قىلىشىپ ئۆزىنىڭ توققۇزىنى تەل. باقمىدى ئەلنىڭ ھېچ دەرد-ئەھۋالىغا، قېلىشنى ئويلىماي خەلق ئۇۋۇالىغا.

گەرەنكە ئى [ر] <تەن> مەلۇم دائىرىلىك سىزىق ئوتتۇرىسىغا تىكلەپ قويۇلغان قىسقا كەسلەنگەن كالتەكچىنى 50 — 60 سانتىمېتر توقماق بىلەن يىراقتا تۇرۇپ ئۇرۇپ چىقىرىش ئويۇنى.

گەرەج (توغرىسى: گاراژ) ← **گاراژ.**

گەرەح (توغرىسى: گاراخ) ← **گاراخ.**

گەرچە باغل. تەڭداش جۈملىلەرنى قارىمۇقارشى مۇناسىۋەتتە باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئۇقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئۇقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: مەنانى بۇ رۇبائىي-

نى ئۇقۇۋاتقاندا ئارمان يېزىق ئۈستىدە ئىدى. ئۇ گەرچە دېرىزە تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغان بولسىمۇ ئامىنەنىڭ گۈل قويغانلىقىنى تۇيماي قالغانىدى. * بولسىمۇ، گەرچە ئارىمىز يىراق، يۈرەك رىشتىمىز ئۈزۈلمەس بىراق. كەلگۈسى بىر كۈن ئامرىقىم بىزگە، ۋىسال تاڭلىرى ئاچىدۇ قۇچاق.

گەرداب (توغرىسى: گىرداب) ← **گىرداب.**

گەردەن (توغرىسى: گەدەن) ← **گەدەن.**

گەردۇن ئى [پ] يېز ت ① ئاسمان، پەلەك: دېمەككى، چۆگىلەپ بۇ چەرخى گەردۇن، بەگ ھاجىنى بۇگۈن كۆپ قىلدى مەمنۇن. دېمەككى، دېگىنىنى قىلدى ھاجى، نېمە قىلسا، ئۇنىڭ بارمىش ئىلاجى. ② كۆچمە. دۇنيانىڭ ئۆزگىرىشلىرى؛ تەقدىر، قىسمەت؛ پېشانە؛ كۆرگۈلۈك.

گەردۇن چىنە ئاغزى يايپاق، گۈللۈك، نەپىس ئىشلەنگەن بىر خىل چوڭ چىنە: روشەن خېنىم ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭ نەزىسە-كېرەكلىرىنى رەتلىشىپ بەرگەن ۋاقىتدا، قوشۇقلار، يېمەكلىكلەر، ياغ قاچىلىرى، گەردۇن چىنىلەر، تاۋاقلار، زەر يالىتىلغان قاچا-قۇچىلار رەتسىز چېچىلىپ ياتقان بولۇپ، بەزىلىرى چىرايلىق، بەزىلىرى كۆرۈمسىز ئىدى.

گەردى ئى ← **پەرزىن.**

گەردىش ئى [پ] ① چەمبەر، چەمبىرەك: داپچىنىڭ دېپى سۇنسا، گەردىشى مايمۇنغا ئويۇنچۇق بولۇپتۇ (ماقال). ② ئايلانما شەكىلدىكى نەرسە، دائىرە: كائىنات مەشئىلى كىردى غىلاپ ئىچىگە، ئاسمان گەردىشىگە ھەم تارتىلدى پەردە. تۈن نەققاشى گۈل چەكتى زەڭگەر ساماغا، تاغ شامىلى كېزەر تىنىماي كەڭ دالادا. ③ كۆچمە. قاتقان، قېتىپ كەتكەن نەرسە: مېنىڭ هارۋا ھەيدەپ گەردىش بولۇپ كەتكەن قوللىرىم مايلانغان تاسما ياندۇرۇق بىلەن ئاتنى باشقۇرۇپ، هارۋىنى جالاق-جۇلۇقسىز ئېلىپ ماڭماقتا.

گەردىشسىمان سۈپ. گەردىشكە ئوخشايدىغان، گەردىش شەكىللىك: گەردىشسىمان شولا.

گەردىشلىك سۈپ. گەردىشى بار، گەردىش ئورنىتىلغان: — بۇ جەھەتتە ئەلۋەتتە سىزنىڭ ياردىمىڭىزگە تايىنىمىز، — ئاجۇرىن خېلىغىچە ئۈنچىقمىدى. ئۇ كۈمۈش گەردىشلىك كۆزەينەكنى ئېلىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا ئايلاندۇردى.

گەرس ئى [ر] يۇڭدىن ئىنچىكە قىلىپ ئېگىرىلگەن يىپ.

گەرس ياغلىق يۇڭ يىپتىن ھەر خىل شەكىلدە نەپىس، كۆركەم، رەڭدار قىلىپ ئىشلەنگەن ئاياللارنىڭ بىر خىل باش ياغلىقى: چاقماق شەكىللىك گەرس ياغلىق. سىدام گەرس ياغلىق. * شۇ ئەسنادا ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئىشىك ئېچىلىپ، يۈزلىرى ئاناردەك قىزارغان، بېشىدىكى گەرس ياغلىقىنى چىرايلىق چىگىۋالغان ئايشەم-گۈل بىرتاماق كورىسىنى كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

گەرنىز ئى [ر<گرېك] ① بىنا دېۋارىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىغا ياكى ئىشىك، دەرۋازا ئۈستىگە گورىزونتال ھالەتتە چىقىرىلغان گىرۋەك قىسمى؛ پەۋاز: گەرنىز چىقارماق. * پىششىق خىشتا گەرنىز چىقىرىپ، تاملىرى كۆك بوياقتا بويالغان، ئۈزۈم باراڭلىرى بۆككىدە چوڭ قورۇ ئىكەن. * ئۇ بۇلۇڭدىكى گەرنىز ئاستىدا تۇرغان قارلىغاچنىڭ ئۇۋىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئىككى قارلىغاچنىڭ نۆۋەت بىلەن بىردە ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بىردە ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقىپ ئۇچۇپ يۈرگەنلىكىنى

كۆردى. ② ئىشىك، دېرىزىلەرنىڭ يۇقىرىقى تەرىپىگە پەردە ئېسىش ئۈچۈن ياغاچ ياكى مېتالدىن ياسالغان مەخسۇس جاھاز: گەرنىز ياساتماق.

گەز I ئى [پ] ① ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىدا مېتر سىستېمىسى قوبۇل قىلىنىشتىن ئىلگىرى ئىشلىتىلگەن، تەخمىنەن 71 سانتىمېترغا تەڭ ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى: بەش گەز دۇخاۋا. * دەپتۇ قىز «تويلۇق ئۈچۈن بولسا 70جىڭ پاختا؛ بولسۇن 30 گەز ماتا، يەنە 80 تال تاختا». ② شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆلچەش ئەسۋابى: ياغاچ گەز. پولات گەز.

گەز II ئى ① سۇتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇقى، قىرماق. ② ئىسسىق تۇتۇپ قېلىشقا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن ئادەمنىڭ لېۋىدە پەيدا بولغان قاسىراقسىمان بىر خىل قېتىشما: گەز باغلىماق. * ئانا ئۇنىڭ كالپۇكلىرىنىڭ گەز باغلاپ قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

گەز باغلىماق ئادەمنىڭ لېۋىدە قاسىراقسىمان بىر خىل قېتىشما پەيدا بولماق: بەختى ئۆز يولىغا راۋان بولۇپتۇ. بىر جەزىرىدە كېتىپ بارغۇدەك بولسا ئۆزى بىلەن تەڭتۇش قۇراملىق بىر ياش يىگىتنىڭ لەۋلىرى گەز باغلاپ، سامانداك سارغىيىپ بىھۇش ياتقىنىنى كۆرۈپتۇ. * ھاۋا ئىسسىق، يەر قىزىق، تەرمۇ ئېقىپ تۈگىگەن. ئۇسسۇزلۇقتا كالپۇكلار، گەز باغلاپ قۇرۇپ كەتكەن.

گەزەرمە (توغرىسى: گازارما) ← **گازارما.**

گەزەندە (توغرىسى: گېزەندە) ← **گېزەندە.**

گەزلەتمەك «گەزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گەزلەشمەك «گەزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەدەپ ماتا گەزلىشىۋاتاتتى.

گەزلەنمەك «گەزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار گەزلىنىپ بولغان ماتالارنى تاي-تاي قىلىپ باسماقتا ئىدى.

گەزلىك ① سۈپ. گەز ئۇزۇنلۇقىدىكى؛ گەز كېلىدىغان: — گۈلشەن قايسى كۆينى كاربۇتىغا تۆت گەزلىك ياكى ئۈچ گەزلىك بولسىمۇ بىر كىلەمنىڭ كېپىنى قىلىۋىدى، — دېدى ئەركىن ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. ② ئى. كەلپىن ناھىيىسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

گەزلىمە ئى. پاختا، كەندىر، يۇڭ، يىپەك قاتارلىقلاردىن توقۇلغان رەخت، گەزمال: تەكچىلەرگە رەڭمۇرەڭ گەزلىمىلەر ۋە كۆندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك بويۇملار تىزىلىپ كەتكەنىدى. * بىرئازدىن كېيىن دېھقان كىيىمىدىكى بىر كىشى دۇكانغا ئالدىراپ كىرىپ كەلدى-دە، ئۇڭ تەرەپتىكى گەزلىمە ساتقۇچى پىرىكازچىكنىڭ يېنىغا بېرىپ، نېمىندۇر سورىدى.

گەزلىمە رەخت گەزلىمە، گەزمال: ئۇلار ئىككى تەرىپى ئەينەكلىك دۇكانلار، ھەر خىل گەزلىمە رەخت ساتىدىغان ماگىزىنلار بىلەن تولغان چوڭ رەستىدىن ئۆتۈپ، ھېيتكا مەيدانىنىڭ ئۈستىدىن چىقتى.

گەزلىمەك پ. گەز بىلەن ئۆلچىمەك: ھازىرقى ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىش تېز، يېقىندا ئىلقىدا گومىنداڭنىڭ گەزلەپ ئات ئېلىش سېلىقىغا قارشى بىر دولقۇن قوزغالدى. * ئىش دېسە كاززاپلار مۆكەر دالدىغا، راھەتنى كۆرسە گەر چىقار ئالدىغا. غۇلاچتا گەزلەيدۇ غېرىچچە ئىشنى، باشقىنى ئىتتىرىپ جاپا غارىغا.

گەزمال ئى [گەز+مال] گەزلىمە: گەزمال

دۇكىنى. گەزمال سېتىۋالماق. * ئۇ بىردەم ماڭغاندىن كېيىن، بىر گەزمال دۇكىنىغا بېرىپ سودىگەرگە: — قېنى باي، بىر تەڭگە چىقار، — دېدى. * ئۇ ئىتتىك كىردى دۇكان ئىچىگە، خىلمۇخىل گەزمالدىن كۆزى قاماشتى. پاكىنەك سودىگەر تۇرار پوكەيدە، «ئابرال»غا ھەيرانلىق ھېس ياماشتى.

گەزمالچى ئى. گەزمال سودىگىرى: گىلەمنى ئېلىشتى سېتىپ پۇل قىلىپ، ئەنە شۇ ئىشلارغا ئىشلەتمەك بولۇپ. گەزمالچى سودىگەر ئالدى گىلەمنى، چىقتى تەك ئىككىسى دۇكاندىن كۈلۈپ.

گەزمالچىلىق ئى. گەزمال بىلەن سودا-سېتىق قىلىش ئىشى، كەسپى؛ سودىگەرچىلىك: گەزمالچىلىق قىلماق.

گەزنە ئى. تونۇرغا ئاقىنان، كاكچا قاتارلىقلارنى ياققاندا نانىنىڭ شەكلىنى بۇزماي تونۇرغا چاپلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياپىلاق ياسالغان بۇيۇم.

گەژ (توغرىسى: گەج) ← **گەج**.

گەژگە (توغرىسى: گەجگە) ← **گەجگە**.

گەكسى سۈپ. دىئال. قېلىن، داپشاق؛ تەمەخور.

گەگتەمەل ئى. دىئال. بوزغۇل، چارمەيدە ئۆردەك.

گەلەپى ئى [ر<فران] ← **گەلەپى شىم**.

گەلەپى شىم ئادەتتە ئۆتۈك بىلەن كىيىلىدىغان، پۇچقىقى تار، يان تەرىپى تۆگىنىك لوككىسىدەك چىقىرىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل ئىشتان: گەلەپى شىم كىيگەن ئادەم. گەلەپى شىم تىكمەك. * بويىغا دەل قىلىپ تىكىلگەن سىرىق گىمناستۇركا، گەلەپى شىم، مۇرىسىدىكى پىشىل پاگون، پۇتىدىكى قارا چىگرىن ئۆتۈك ئۇنىڭغا قالتىس ياراشقانىدى. * ياراشقان بەستىگە گىمناستۇركىسى، بېلىگە كەڭ كەمەر مەھكەم باغلانغان. گەلەپى شىم كىيگەن، تۇرار پارقىراپ، پۇتىدا ئۆتۈكى (يېڭى مايلانغان).

گەمە ئى. يەرنى كولاپ ياسىغان يەر ئاستى ئۆيى: گەمىدە ياتماق. گەمە كولىماق. * قايىل بولدى يىگەنلەر، قوغۇنلارنىڭ تەمىگە. تەخلەپ قويىدى بەش يۈزنى، سولاش ئۈچۈن گەمىگە.

گەمىچاق ئى. كىچىك گەمە: دېگەنبىلەن بۇ يىل ئۇزۇقنى خېلى غەملىۋالدىم، ئاۋۇ تەرەپتە يەنە بىر گەمىچاق بار، گۆش بىلەن تولدى.

گەنجىلىك سۈپ [خەن] جان ت. لەۋزىگە ئەمەل قىلىدىغان، راستچىل، مەرد: گەنجىلىك ئادەم. * توساي دېسەم توسۇلمىدى شۇ كالا، كۆيگىنىمنى بىلمىدىڭ باغرى قارا. بىزنى ئەجەب ئادەمچىلىك كۆرمىدىڭ، سىناپ باققىن بىزمۇچۇ گەنجىلىك بالا.

گەندە ئى [پ] نىجاسەت؛ پوق: گەندە تازىلىماق. * ئۇ گەندە يېگەن خورازدەك قىزىرىپ، غىرىڭ-پىرىڭ قىلالماي كەتكەنىدى. * ئەگەر سۇدا چوڭ ئۈچەي تاياقچە مىكروبى بارلىقى بايقالسا، قىغ-گەندىلەر بىلەن بۇلغانغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇنداق سۇنى خەتەرسىز دېگىلى بولمايدۇ.

گەنسۈي ئى [خەن] <بوت> ← **گەنسۈي سۈتلۈكئوتى**.

گەنسۈي سۈتلۈكئوتى <بوت> سۈتلۈكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. زەھەرلىك. غولى قىزغۇچ سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئېلىپىس شەكىللىك، يازدا گۈللەيدۇ. تۈگۈنەك يىلتىزى جۇڭيى دورىسى قىلىنىدۇ. سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورا ھېسابلىنىدۇ.

گەۋدە ئى ① ئادەم ياكى ھايۋاننىڭ تەن قۇرۇلۇشى؛ بەست: ئادەم گەۋدىسى. ھايۋان گەۋدىسى. ئورۇق گەۋدە. * ئۇلارنىڭ ئۆمىدكە تولغان كۆزلىرى شوپۇر يىگىتنىڭ گەۋدىسىگە تىكىلگەنىدى. ماشىنا ئاخىر نىشان قىلىنغان يەرگە بىرىپ توختىدى. * دەل شۇ كەمدە كۆرۈندى، كىملەرنىڭدۇر گەۋدىسى. جاننى-جانغا يېقىشىپ، سۇغا چۈشتى شولىسى. ② بەدەن، تەن، جۇغ، تۇرۇق: ناۋاتخان داستىخان ئالدىدىن قوپۇپ گەۋدىسىنى يېرىم تولغاپ ئوچاق تەرەپكە ماڭدى. * بۇ سۇدىن پەقەت ئاتنىڭ ئىككىلا قۇلىقى، ھېلىقى كىشىنىڭ بولسا يۇقىرى گەۋدىسىلا چىقىپ تۇراتتى. ③ مۇردا، جەسەت: قانغا بويالغان ئىككى گەۋدە يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ غۇل-غۇلىسىغا سەۋەب بولدى. * قىز ئاتىنى ئېلىپ كەلدى ئۆڭكۈرگە، ئانىسىنى گاڭگىراتتى بۇ ئەھۋال. كۆرۈپ جەڭدە پاچاقلانغان گەۋدىنى، قارشىسىدا قالدى تامام بىماجال. ④ بىرەر نەرسىنىڭ بارلىقى، مەۋجۇتلۇقى، تۇرقى، جىسمى: بۇ تاغنىڭ گەۋدىسى تاشمۇ، سىرىق توپىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭدا يەلپۈنۈپ تۇرغان گۈل-گىياھلارمۇ يوق. * يىراقتىن بۇ تاغنىڭ يوغان گەۋدىسى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ⑤ كۆچمە. مەركەز، غول، يادرو: ھاپىز ئاكا ھەمىشە بىزگە: «ئورمانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىر پۈتۈن گەۋدە، ھەممە ئىرىقتا سۇ تەڭ ئاققاندىلا ئۆستەڭ سۈيى ئۇلغىيىدۇ» دەيدۇ. * ئادەم – جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى گەۋدىلەندۈرگۈچى، ماددىي بايلىق ياراتقۇچى.

گەۋدىسىز سۈپ. گەۋدىسى يوق: پسىخىكىلىق ھادىسىلەر فىزىكىلىق ھادىسىلەرگە ئوخشىمايدۇ، پسىخىكىلىق ھادىسىلەر گەۋدىسىز بولىدۇ، ئۇنى بىۋاستە كۆزىتىشكە بولمايدۇ، شۇڭا پسىخولوگىيە تەتقىقاتىدا ئالدى بىلەن ئادەمنىڭ ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىنىدۇ.

گەۋدىلەشتۈرمەك «گەۋدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىرقىسىم شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرىدە كۈندىن-كۈنگە بۆلۈنۈش بولۇۋاتقان ۋەزىيەتتە، ياۋروپانى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش تېخىمۇ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

گەۋدىلەشتۈرۈلمەك «گەۋدىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىغىن ياۋروپانىڭ بىر گەۋدىلەشتۈرۈلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

گەۋدىلەشمەك پ. بىر گەۋدىگە ئايلانماق، بىر گەۋدە بولۇپ ئۇيۇشماق، بىرلىشىپ بىر گەۋدە ھالىتىگە كەلمەك.

گەۋدىلەندۈرمەك «گەۋدىلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوكان باخشىنىڭ بۇ گۈزەل ئۇسلۇبى يەنە قاراپ تۇرغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىدا سىرلىق خىيالىي كارتىنىلارنى گەۋدىلەندۈرەتتى. * سىيىت ئاكا سۆزىنى توگىتىپ، خىجىللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. «نېمىدېگەن ئاق كۆڭۈل ۋە سەممىي ئادەم-ھە؟» دەپ ئويلىدى ئەنۋەر «ماقالىمدە بۇ نۇقتىنى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرىمەن».

گەۋدىلەندۈرۈشمەك «گەۋدىلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گەۋدىلەندۈرۈلمەك «گەۋدىلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىنودا ئەڭ نازۇك ۋە ئىنچىكە تەپسىلاتلارمۇ ئەينەن ۋە جانلىق گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. * شائىرنىڭ ئىدراك ۋە شېئىرىي ھېسسىياتى شېئىر ئوبرازىدا ئىنتايىن تولۇق ۋە مۇكەممەل گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

گەۋدىلەنمەك پ ① پەيدا بولماق، نامايان بولماق؛ كۆرۈنمەك: بۇ قۇرلارنى

ئوقۇغىنىمدا بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن يۇرتقا بارغىنىمدا كۆرگەن بەزى ئىشلار كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى. * كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنىپ بىر ئۇلۇغ ئوبراز، قانات قېقىپ كۆك ئاسماندا قىلدۇ پەرۋاز. ② يىغىلىپ بىر پۈتۈن هالدا كۆرۈنمەك؛ مۇجەسسەملەنمەك: ئۇنىڭ سەنئەت ماهارىتى مۇشۇ رەسىمدە تولۇق گەۋدىلەنگەندى.

گەۋدىلىك سۈپ ① قەددى-قامىتى بار، قەددى-قامەتلىك، بەستلىك، قابىل، ئۇستىخانلىق: گەۋدىلىك ئادەم. * شۇ ئەسنادا تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ئاياغ تىۋىشىدىن خىيالىم بۆلۈندى، بۇرۇلۇپ قارىشىمغا كۆز ئالدىمدا ساقال-بۇرۇتىنى ئاپئاق قىراۋ قاپلاپ كەتكەن ئوتتۇرا بوي، گەۋدىلىك بىر ئادەم ماڭا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ② كۆزگە كۆرۈنەرلىك، روشەن، مۇھىم: گەۋدىلىك مەسىلە. * نۇرغۇنلىغان ئوتتۇرا ۋە ئالىي دەرىجىلىك تاۋارلار تېز سېتىلىپ ئېھتىياجنى قامدىيالمايدىغان بولۇپ قالدى، بۇ هازىر يېزا بازارلىرىدا كۆرۈلۈۋاتقان گەۋدىلىك يېڭى ئۆزگىرىش.

گەيجاڭ ئى [خەن] تارس. مەھەللە باشلىقى: ساقچىلار، گەيجاڭلار، بەگلەر ۋە باشقا نۇرغۇن يالاقچى-گۇپپاڭچىلار قاچقۇنلارنى تەرەپ-تەرەپكە قوغلاپ كېتىشتى.

گەيكە (توغرىسى: گايكا) ← **گايكا.**

گرابىن ئى [ر<نېم] <گېئول> ئىككى بۆلەك ئۆزلۈلۈش بەلبېغى ئارىسىدىكى تۆۋەنگە چۆشكەن جىنس قاتلىمى.

گراپا (توغرىسى: گرافىك) ← **گرافىك.**

گرادۇس مىق [ر<لات] ① <مات> بۇلۇڭ ياكى ياي هېسابلاش بىرلىكى. چەمبەرنى تەڭ 360 بۆلەككە بۆلگەندە هاسىل بولغان ياي بىر گرادۇسلۇق ياي، بىر گرادۇسلۇق ياي قارشىسىدىكى مەركىزىي بۇلۇڭ بىر گرادۇسلۇق بۇلۇڭ دېيىلىدۇ. بىر گرادۇس 60 مىنۇتقا تەڭ. ② <جۇغ> پاراللېل ياكى مېرىدىئاننىڭ 360 تىن بىر قىسمى. پاراللېل ياكى مېرىدىئان بويلاپ هېسابلىنىدۇ: سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ مەركىزىي ئورنى ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى سەككىز سائەت 40 مىنۇت، ئىكۋاتور كەڭلىكى 20 گرادۇسقا توغرا كېلىدۇ. ③ <مېتېئور> تېمپېراتۇرا ئۆلچەم بىرلىكى؛ دەرىجە: 35 گرادۇس ئىسسىق. ④ <خىم> سۇيۇقلۇقنىڭ زىچلىقىنى شۇنىڭدەك ئىسپىرت كۈچىنى ئۆلچەش بىرلىكى: بۇ هاراقنىڭ گرادۇسى بەك يۇقىرى. 60 گرادۇسلۇق ئىلى هارىقى.

گرادۇس بۆلگۈچ <ماشىن> چېرۋەك چاق بىلەن چېرۋەكلىك ئۇزاتما ئارقىلىق هەرىكەتلىنىپ، دېتاللارنى چەمبەر بويلاپ گرادۇسقا بۆلىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. شىلىش ستانوكىدا چىشلىق چاق، ئېرىقلىق ئوقلارنى ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا نۇر قانۇنىيىتى بىلەن ئىشلەيدىغان ئوپتىكىلىق گرادۇس بۆلگۈچ بولۇپ، نازۇك بولغان پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئۆلچەشلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

گرادۇس تورى <جۇغ> يەر شارى يۈزىدىكى بارلىق مېرىدىئان ۋە پاراللېل سىزىقلىرىدىن تەشكىل تاپقان تور. بارلىق مېرىدىئان سىزىقلىرى بىلەن بارلىق پاراللېل سىزىقلىرى ئۆزئارا تىك بولىدۇ. مېرىدىئان سىزىقى جەنۇب ۋە شىمال يۆنىلىشلىرىگە؛ پاراللېل سىزىقلىرى شەرق ۋە غەرب يۆنىلىشلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

گرادۇسلۇق سۈپ ① گرادۇسى بار، گرادۇس ئورنىتىلغان: گرادۇسلۇق كالېندار.

② گراسدۇسقا يەتكەن، گرادۇس دەرىجىسىدىكى، گرادۇسقا تەڭ: ئۇنىڭ ئىككىنچى خىلى كىچىك ساز قىلىش بولۇپ، ھەرقايسى سىم ئارىلىقىنىڭ بەش گرادۇسلۇق پەرقى بولىدۇ. بۇ ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىدىن «لىم پەدە» ۋە كلاسسىك ناخشىلارنى، ئۆزبېكچە ئاھاڭلارنى چېلىشتا يېقىن بىرلىشەلەيدۇ. * ئۇ يۇقىرى گرادۇسلۇق مەشتە تاۋلانغان پولاتتەك ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى.

گرادىيېنت ئى [ر<لات] <مېتېئور> بىرلىك ۋاقىت ياكى بىرلىك مۇساپە ئىچىدىكى مەلۇم ھادىسە (مەسىلەن، تېمپېراتۇرا، ھاۋا بېسىمى، زىچلىق، سۈرئەت قاتارلىقلار) نىڭ ئۆزگىرىش دەرىجىسى.

گرادىيېنت شامىلى <مېتېئور> ئوخشاش بىر ئېگىزلىكتىكى تەكشى يۈزدە سۈركىلىش كۈچى يوق ھەم تەڭ بېسىم سىزىقى ئەگرى بولغان ئەھۋالدا، ھاۋا بېسىمىنىڭ گرادىيېنت كۈچى، كورىئول كۈچى ۋە مەركەزدىن قاچما كۈچتىن ئىبارەت ئۈچ خىل كۈچ تەڭپۇڭلاشقاندا ھاسىل بولىدىغان شامال. گرادىيېنت شامىلىنىڭ يۆنىلىشى تەڭ بېسىم سىزىقى بىلەن كېسىشىدۇ.

گراژدان ئى [ر] بىرەر دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىدىكى ۋە شۇ دۆلەتنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتىن بەھرىمەن بولىدىغان كىشى؛ پۇقرا: جۇڭگو گراژدانى. ئامېرىكا گراژدانى. * — مەن بېيسام مېنىڭ كېلىپ چىقىشىمنى ھېچكىم كېلىپ سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايدۇ. مىليونېر جاناب، ئامېرىكا قوشما شتاتىنىڭ گراژدانى بولىمەن، — دېدى ئۇ.

گراژدانلىق ئى. گراژدان سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: گراژدانلىق كىنىشكىسى. گراژدانلىق گۇۋاھنامىسى. * مەن سېنىڭ جۇڭگو ئادىمى ئەمەسلىكىڭنى ئىسپاتلاپ، ھەتتا موسكۋا، بېيجىڭلار بىلەن ئالاقە قىلىپ، سېنى بىزنىڭ گراژدانلىققا ئۆتكۈزۈشكە ئاساس تەييارلىدىم.

گراژدانلىق كىنىشكىسى گراژدانلارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى، سالاھىيىتىنى ئىسپاتلايدىغان دۆلەت تەۋەلىك گۇۋاھنامىسى؛ سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى: غوجىدارنىڭ مومامغا تەسەللى بېرىپ «گۈلسۈمخان تىنچ، خاتىرجەم تۇرۇۋېرىڭ. سىزنىڭ بۇغدىيىڭىز ئەڭ ياخشى گراژدانلىق كىنىشكىسى بولىدۇ» دېگىنى تېخى يادىمدا.

گراف ئى [ر<نېم] غەربىي ياۋروپادا ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرىكى روسىيىدە كىنەزدىن كېيىن، باروندىن يۇقىرى ئورۇندا ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۇنۋانى ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان ئورۇندا ئەمەلدارى.

گرافا ئى [ر<گرېك] ھەر خىل جەدۋەل ۋە ئىدارە دەپتەرلىرىدە ئىككى تىك سىزىق ئارىسىدىكى، ھەر خىل مەلۇماتلار يېزىلىدىغان ستون.

گرافىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى كاربون (C). توق كۈل رەڭ ۋە مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى تۆۋەن، ئېرىش نۇقتىسى يۇقىرى، توكنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ، خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق. كۆپىنچە تالاسىمان، دانىچىسمان ياكى تەڭگىسمان ھالەتتە ئۇچرايدۇ. ئادەتتە ساپال قازان، ئېلېكتر قۇتۇبى، قېرىنداش سىياسى، سىلىقلىتىش مېيى، بوياق، چىرىشتىن ساقلىغۇچى سىر ۋە ئاتوم رېئاكسىيە قازىنىدىكى سۈرئەت ئاستىلىتىش رېئاكتىۋى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

گرافىك ئى [ر<گرېك] ①. ھەر خىل

مىقدارىي- باغلىنىشلارنى سىزىقلار ۋاسىتىسى بىلەن تەسۋىرلەش ۋە شۇنداق تەسۋىرنىڭ ئۆزى. ② ئىش نورمىسى ۋە بېجىرىلىش مۇددىتى ئېنىق كۆرسىتىلىپ تۈزۈلگەن پىلان.

گرافىكا ئى [ر<گرېك] ھەر خىل ئەھۋاللارنى كۆرسىتىدىغان ۋە تۈرلۈك رەقەملەرنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان سىخېما ياكى جەدۋەللەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن، سىخېمىلىق خەرىتە، ستاتىستىكا جەدۋىلى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

گرافىكلىق ① سۈپ. گرافىكىسى بار، گرافىكىغا ئىگە. ② رەۋ. گرافىكا بىلەن، گرافىكا ئارقىلىق: گرافىكلىق يېشىش.

گرافىكلىق يېشىش <مات> مەسىلىنى گرافىكا ئارقىلىق ئانالىز قىلىپ يېشىش ئۇسۇلى.

گرام مىق [ر<فران] <مات> مېتىر سىستېمىسىدىكى ئېغىرلىق ياكى ماسسا بىرلىكى. بىر گرام بىر كىلوگرامنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

گرام ئاتوم <خىم> كونىچە ئېلېمېنت ئاتوم ئېغىرلىقىنىڭ گرامنى بىرلىك قىلىپ ئىپادىلىگەن مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، گۈڭگۈرتنىڭ ئاتوم ئېغىرلىقى تەخمىنەن 32.06، ئۇنىڭ بىر گرام ئاتومى تەخمىنەن 32.06 گرام. ھەرقانداق بىر گرام ئاتوم ئېلېمېنت تەخمىنەن 6.023×10^{23} دانە ئاتومنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

گرام مولېكۇلا <خىم> كونىچە ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەرنىڭ مولېكۇلا ئېغىرلىقىنىڭ گرامنى بىرلىك قىلىپ ئىپادىلىگەن مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ھىدروگېننىڭ مولېكۇلا ئېغىرلىقى تەخمىنەن 2.0158، ھىدروگېننىڭ بىر گرام مولېكۇلىسى تەخمىنەن 2.0158 گرام. ھەرقانداق بىر گرام مولېكۇلا ماددىدا تەخمىنەن 6.023×10^{23} دانە مولېكۇلا بولىدۇ.

گرام مولېكۇلىلىق قويۇقلۇق <خىم> بىر لىتىر ئېرىتمىدىكى ئېرىگۈچى گرام مولېكۇلا سانى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەندە، «گرام مولېكۇلىلىق قويۇقلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە m ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، بىر لىتىر ناترىي گىدروكسىد ئېرىتمىسىدە 40 گرام ناترىي گىدروكسىد بولسا، بۇ ئېرىتمە بىر گرام مولېكۇلىلىق ئېرىتمە بولىدۇ، يەنى 1m بولىدۇ.

گرام ئېكۋىۋالېنت <خىم> ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەرنىڭ خىمىيىۋى ئېكۋىۋالېنتىنىڭ گرامنى بىرلىك قىلىپ ئىپادىلىگەن مىقدارى.

گرامىلاتماق «گرامىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گرامىلانماق «گرامىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گراملىق سۈپ. گرام ئېغىرلىقىدىكى، گرام كېلىدىغان: 500 گراملىق ماي بېلەت.

گرامىلىماق پ. نەرسىلەرنى گرامنى بىرلىك قىلىپ ئۆلچىمەك؛ تارتماق.

گراماتىكا ئى [ر<گرېك] <تىل> ① تىلشۇناسلىقنىڭ تىلنىڭ قۇرۇلما شەكلىنى يەنى سۆزلەرنىڭ ياسىلىش، تۈرلىنىش ھەمدە سۆزلەردىن جۈملە تۈزۈش قائىدىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى. ئۇ سىنتاكسىس بىلەن مورفولوگىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: تارىخىي گراماتىكا. تەسۋىرىي گراماتىكا. سېلىشتۇرما گراماتىكا. ② بىرەر تىلنىڭ ئۆزىگە خاس قۇرۇلما شەكلى يەنى سۆزلەرنىڭ ياسىلىشى، تۈرلىنىشى، سۆز بىرىكمىسى

ھەم جۈملىلەرنىڭ قۇرۇلمىسىغا ئائىت قائىدىلىرىنىڭ يىغىندىسى. ③ شۇ قائىدىلەر بايان قىلىنغان ئوقۇش كىتابى، دەرسلىك: ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى. ئوتتۇرا مەكتەپ گرامماتىكىسى. باشلانغۇچ مەكتەپ گرامماتىكىسى.

گرامماتىكىلىق سۈپ. گرامماتىكىغا ئائىت: گرامماتىكىلىق شەكىل. گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە. گرامماتىكىلىق مەنە. گرامماتىكىلىق ۋاستە.

گرامماتىكىلىق شەكىل <تىل> بەلگىلىك گرامماتىكىلىق مەنىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى تاشقى بەلگە.

گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە <تىل> سۆزلەرنىڭ تۈرلىنىشى ۋە بىرىكىشى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن گرامماتىكىلىق مەنىلەرنىڭ تىپ بىرلىكى. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا سان، كېلىش، شەخس، زامان، دەرىجە، تۈس، راي قاتارلىقلارغا ئوخشاش كاتېگورىيىلەر بار.

گرامماتىكىلىق مەنە <تىل> گرامماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن مەنە، يەنى ھەر بىر سۆزنىڭ شۇ تىلدىكى بىر تۈركۈم سۆزلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان مۇئەييەن تۈرلىنىش قائىدىسى ياكى بىرىكىش قائىدىسى ئارقىلىق ئېرىشىلگەن ئابستراكت مەنىسى.

گرامماتىكىلىق ئۇسۇل <تىل> گرامماتىكىلىق مەنىنى بىلدۈرىدىغان گرامماتىكىلىق شەكىللەرنى ھاسىل قىلىش يوللىرى گرامماتىكىلىق ئۇسۇل بولىدۇ. بۇلار: قوشۇمچە ئۇلاش ئۇسۇلى (مەسىلەن، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز)، تەكرارلاش ئۇسۇلى (مەسىلەن، قاپقارا، ئۈينا-ئۈينا)، ياردەمچى سۆزلەردىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى (مەسىلەن، قەلەم بىلەن، خەلق ئۈچۈن، كۆرۈپ باق)، سۆز تەرتىپى، ئۇرغۇ، ئىنتوناتسىيە قاتارلىقلار.

گرامماتىكىلىق ۋاستە <تىل> گرامماتىكىلىق شەكىللەرنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيىتىگە قاراپ ئايرىلغان تىپ بىرلىكلىرى، يەنى گرامماتىكىلىق شەكىللەرنى ھاسىل قىلغۇچى ئۇسۇل، ۋاستىلەر. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا «ئوقۇغۇچىلار»، «مەكتەپنىڭ»، «باردىم» دېگەن سۆزلەردىكى «لار»، «نىڭ»، «دىم» قاتارلىق قوشۇمچىلارنىڭ فونېتىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە ئىپادىلىگەن مەنىلىرى پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن بۇلار بىر خىل ئورتاق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، يەنى بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا سۆزلەرنىڭ ئارقىسىغا قوشۇلۇش ئارقىلىق سۆزلەرنى ئوخشاش بولمىغان گرامماتىكىلىق شەكىللەرگە كىرگۈزۈپ، ئوخشاش بولمىغان گرامماتىكىلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەپ كەلگەن. شۇڭا، بۇلارنى گرامماتىكىلىق مەنە ئىپادىلەشنىڭ بىر خىل ۋاستىسى دەپ قاراپ، ئارقا قوشۇمچە دەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

گرانات ئى [ر<نېم] <ھەرب> قول بىلەن تاشلايدىغان بىر خىل كىچىك تىپتىكى بومبا. بەزىلىرىدە ساپ بولىدۇ.

گرانات ئېتىش <تەن> ئېتىش-سەكرەش مۇسابىقىسىنىڭ ئېتىش تۈرى. ئەرلەر گرانىتىنىڭ ئېغىرلىقى 700 گرام، ئاياللارنىڭ 500 گرام بولىدۇ. مۇسابىقىدە بىر قول بىلەن گرانات سېپىنى تۇتۇپ، ياردەمچى يۈگۈرۈش ئارقىلىق ئېتىش سىزىقىغا كېلىپ گراناتنى مۈرە ئۈستىدىن ئېتىپ چىقىرىپ بەلگىلەنگەن رايونغا چۈشۈرسە، ئىناۋەتلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

گراناتومىيوت ئى [ر] <ھەرب> زەمبىرەك ئوقىنى ئاتقىلى بولىدىغان بىر خىل كىچىك تىپتىكى قورال. زەمبىرەك ئوقى ئاغزىدىن قاچىلىنىدۇ، ئېتىش مۇساپىسى بىرقەدەر يېقىن.

گرانىت ئى [ر<ئىتال] <گېئول> ← **گرانىت تاش.**

گرانىت تاش <گېئول> ماگمىنىڭ يەر پوستىدا تەدرىجىي سوۋۇشى بىلەن قېتىشىپ كرىستالغا ئايلانغان تاغ جىنس. يەر يۈزىگە كەڭ تارقالغان.

گرانىت تۈزۈلمىسى <گېئول> چوڭقۇرلۇقتىكى كىسلاتالىق جىنسلارنىڭ بىر خىل قۇرۇلمىسى. بۇ خىل قۇرۇلما چوڭقۇرلۇقتا ھاسىل بولغان ئوتتۇرا كىسلاتالىق ۋە كىسلاتالىق جىنسلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇ گرانىتلاردا ئەڭ تىپىك بولغاچقا شۇنداق ئاتالغان. تولۇق كرىستاللىق بولۇش ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى.

گرانىت جىنس <گېئول> ← **گرانىت تاش.**

گرانىت قاتلىمى <گېئول> يەر پوستىنىڭ ئۈستۈنكى قاتلىمى. خىمىيىلىك تەركىبى گرانىت جىنس بىلەن ئوخشاش بولغانلىقتىن شۇنداق ئاتالغان.

گرانىتلىق سۈپ. تەركىبىدە گرانىت بولغان، گرانىتقا ئىگە: گرانىتلىق پېگماتىت. گرانىتلىق دىئورىت.

گرانىتلىق پېگماتىت <گېئول> گرانىت ياكى يىرىك دانىچىلىق قۇرۇلمىغا ئىگە بىر خىل تومۇر جىنس. كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى ۋە مىنېرال تەركىبى گرانىت بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

گرانىتلىق دىئورىت <گېئول> چوڭقۇرلۇقتىكى ئوتتۇرا كىسلاتالىق، يىرىك دانىچىلىق جىنس. تەركىبىدىكى سىلىتسىي ئوكسىدىنىڭ مىقدارى 56% ئەتراپىدا بولۇپ، كۋارتس مىقدارى 20% تىن ئاشىدۇ. پلاگىئوكلاز، ئولىگوكلاز بىلەن ئاندىزىتنىڭ مىقدارى ئىشقارلىق دالا شپاتىدىن كۆپ. ئۇنىڭدىكى توق رەڭلىك مىنېراللار ئامفىبول ياكى قارا چىرىمتالدۇر. ئۇ مونزونىتلىك گرانىت بىلەن پلاگىئوكلازلىق گرانىت ئارىلىقىدىكى جىنس بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك كان مەھسۇلاتلىرى ئاساسەن سىلىكانىت تىپىدىكى مىس تۆمۈر رۇدىسى.

گراۋىتاتسىيە ئى [ر<لات] <فىز> ئېغىرلىق كۈچى؛ تارتىش كۈچى.

گراۋىتاتسىيىلىك رەۋ. ئېغىرلىق كۈچى بىلەن، ئېغىرلىق كۈچى ئارقىلىق: گراۋىتاتسىيىلىك چارلاش.

گراۋىتاتسىيىلىك چارلاش <گېئول> گېئوفىزىكىلىق چارلاش ئۇسۇللىرىدىن بىرى، يەنى يەر پوستىنى شەكىللەندۈرىدىغان ھەر خىل جىنس گەۋدىسى، كان گەۋدىسىنىڭ زىچلىق پەرقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئېغىرلىق كۈچىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن پايدىلىنىپ، گېئولوگىيىلىك چارلاش ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇل. ئۇنىڭدا نيۇتوننىڭ ئالەملىك تارتىشىش قانۇنى ئاساس قىلىنىدۇ.

گراۋىمېترىيە ئى [ر<لات] <گېئول> قاتتىق جىسىملار گېئوفىزىكىسىنىڭ بىر تارمىقى. ئاساسىي ۋەزىپىسى يەر شارىنىڭ ئېغىرلىق كۈچ مەيدانى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشلىرىنى ئۆلچەپ چىقىشتىن ئىبارەت. بۇنىڭدا، ئېغىرلىق كۈچىنىڭ ئۆلچەپ چىقىلغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، يەر شارىنىڭ شەكلى ۋە يەر ئاستىدىكى گېئولوگىيىلىك ئەھۋاللارغا

ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

گرۇزىن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

گرۇزىن تىلى <تىل> گرۇزىنلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ئىبېر-كاپكاز تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ئىبېر تىللىرى ئائىلىسىگە كىرىدۇ. گرۇزىيە جۇمھۇرىيىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

گرۇزىنچە ① سۈپ. گرۇزىن تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گرۇزىنچە ئۇسلۇب. گرۇزىنچە ئادەت. ② ئى. گرۇزىن تىلى ۋە يېزىقى: گرۇزىنچىنى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. گرۇزىن تىلىنى ئىشلىتىپ، گرۇزىن تىلىدا: گرۇزىنچە سۆزلىمەك.

گرۇزىنلار ئى <ئىرق> گرۇزىن مىللىتى، گرۇزىن خەلقى. ئۇلار گرۇزىيىنىڭ تۈپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

گرېك ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

گرېك تىلى <تىل> گرېكلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ گرېك تىلى ئائىلىسىگە كىرىدۇ. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 8-ئەسىردىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 6-ئەسىرگىچە بولغان مەزگىلگە تەۋە مەدەنىي يادىكارلىقلىرى ۋە ئېلىپبەلىك يېزىقى بار. ھازىرقى زامان گرېك تىلى گرېتسىيە ۋە ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىسمىدا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ تىلنى ئىشلىتىدىغان ئادەم سانى تەخمىنەن 9 مىليونغا يېتىدۇ.

گرېك مەدەنىيىتى <تارىخ> كلاسسىك مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 5-ئەسىردىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 4-ئەسىرگىچە بولغان مەزگىلدە قەدىمكى يۇناننىڭ قۇللۇق تۈزۈمىدىكى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىيسىنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ شەكىللەنگەن. ئۇ ئەينى زاماندا قۇلدارلار سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان بولسىمۇ، كېيىن قەدىمكى رىم ۋە ياۋروپا مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم رول ئوينىغان.

گرېك ھەرپلىرى <تىل> ← **گرېك ئېلىپبەسى.**

گرېك ئېلىپبەسى <تىل> گرېك يېزىقىدىكى ھەرپلەر. ماتېماتىكا، فىزىكا، ئاسترونومىيە قاتارلىق ئىلىم-پەن ساھەلىرىدە شەرتلىك بەلگە سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

گرېكچە ① سۈپ. گرېك تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گرېكچە ئۇسلۇب، گرېكچە ئادەت. ② ئى. گرېك تىلى ۋە يېزىقى: گرېكچىنى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. گرېك تىلىنى ئىشلىتىپ، گرېك تىلىدا: گرېكچە سۆزلىمەك.

گرېكلار ئى <ئىرق> گرېك مىللىتى، گرېك خەلقى. ئۇلار قەدىمكى گرېكلار ۋە ھازىرقى گرېكلار دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. قەدىمكى گرېكلار تەخمىنەن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 12-ئەسىردىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 11-ئەسىرگىچە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ شىمالدىن بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبى، ئىئونىيە دېڭىزى ۋە ئېگېي دېڭىزىدىكى بىر قىسىم ئارال ۋە كىچىك ئاسىيانىڭ غەربىدىكى دېڭىز بويى رايونلىرىغا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ھەم يەرلىك ئاھالىلارنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان. مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 8-ئەسىردىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى

...ە سلىدە ئەنگلىيىنىڭ ئىنگلاند
...شىمالىدىكى گرىفورت ناھىيىسى-
... . بوقىلىرىنىڭ تىرىك ئېغىرلىقى
9 ... كىلوگرام، سىيىرلىرى 500
...لوگرام كېلىدۇ. 60% – 65%
...ىدۇ. سېغىن مەزگىلىدە 1200
...لوگرام سۈت بېرىدۇ. سۈتىدە
4... ماي بولىدۇ.

...ر [گرېك] <تب> بىر خىل
...ىكى. كۆزنىڭ ئىچكى بېسىمى-
... كېتىشى نەتىجىسىدە كېلىپ
...ۇنىڭدا قارىچۇق يوغىناش،
...دىدە سۇلۇق ئىششىق پەيدا
...گى كۆل رەڭگە مايىل يېشىل
... ، قاتتىق ئاغرىش ۋە قۇسۇش
...لامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭدا
...ۇش قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ،
... قارىغۇ بولۇپ قالىدىغان
... كۆرۈلىدۇ.

...لات] <جۇغ> يەر شارىنىڭ
...گلىكى بار جازىغا ئورنىتىلغان
...ىندۇرغىلى بولىدۇ. ئۈستىگە
...ن، قۇرۇقلۇق، دەريالار، تاغ
...، پاراللېل ۋە مېرىدىئان
...قاتارلىقلار سىزىلغان بولىدۇ.
...قۇتۇش ۋە ھەربىي ئىشلاز
...ىتىلىدۇ.

...لات] <بسۇل> ← **شارچە**

...[گرېك] <خىم> ئورگانىك
...لېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_{12}O_6$.
...ت بولۇپ، رەڭسىز كرىستال
...دۇ. تەمى تاتلىق. جانلىقلار
... ساقلانغان، بولۇپمۇ ئۈزۈم
...مىقدارى ئەڭ كۆپ. ئادەتتە
... ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق

قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ئادەم ۋە ھايۋاناتلار ئېنېرگىيىسىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. تىببىي دورىگەرلىكتە قۇۋۋەتلەندۈرۈش دورىسى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە قەنت-گېزەك ۋە پېچىنە قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە پايدىلانغىلى بولىدۇ.

گلىكوزىد ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **گلۇكوزىدلار.**

گلۇكوزىدلار ئى <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. ئۆسۈملۈكلەردە كەڭ ساقلانغان. قەنت تۈرىدىكى ۋە قەنت تۈرىدە بولمىغان ھەر خىل ئورگانىك ماددىلارنىڭ كوندېنساتسىيىلىنىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە كۆپىنچىسى ئاق رەڭلىك كرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ.

گلىتسېرىن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_3H_8O_3$. رەڭسىز، سۇزۇك سۇيۇقلۇق. يېپىشقاق كېلىدۇ، تاتلىق تەمگە ئىگە. سۇ سۈمۈرىدۇ. زىننەت بۇيۇملىرى، نىترو گلىتسېرىن ۋە قەنت-گېزەك ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. مېدىتسىنىدا تېرە ۋە يېپىشقاق پەردىلەرنى ئاسراشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا سىلىقلاتقۇچى ۋە بەدەن سىرتىغا سۈرتۈلىدىغان دورا قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

گلىكوگېن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئۇنىڭ مولېكۇلا فورمۇلىسى $(C_6H_{10}O_5)_x$. ئۇ بىر خىل كۆپ قەنتلىك ۋە رەڭسىز پاراشوك بولۇپ، تەمى تاتلىق. ھايۋانلار تېنىدە ساقلىنىدۇ، جىگەردە ئەڭ كۆپ. ئادەتتە ھايۋانلار ئېنېرگىيىسىنىڭ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئادەم بەدىنىدە گلۇكوزا كەم بولغاندا، گلىكوگېن قان سۇيۇقلۇقىغا كىرگۈزۈلسە، گلۇكوزىغا ئايلىنىدۇ. قاندىكى گلۇكوزىنىڭ مىقدارى ئارتقاندا، ئارتۇق گلۇكوزا يەنە گلىكوگېنغا ئايلىنىپ جىگەر ۋە مۇسكۇلدا ساقلىنىدۇ.

گنېيس ئى [ر<نېم] <گېئول> تەركىبىدە دالا شپاتى، كۋارتس كۆپرەك، دانىچىلىرى يىرىكرەك ۋە روشەن گنېيس قۇرۇلمىسىغا ئىگە بولغان ئۆزگەرگەن جىنس. تاغ جىنسلىرىدا دالا شپاتى (كالىيلىق دالا شپاتى، پلاگىئوكلاز) بىلەن كۋارتسنىڭ مىقدارى 50% تىن ئارتۇق، دالا شپاتىنىڭ مىقدارى ئادەتتە كۋارتستىن كۆپ بولىدۇ.

گنېيس قۇرۇلمىسى <گېئول> تارىشلىق قۇرۇلمىنىڭ بىر تۈرى. ئالاھىدىلىكى: جىنسلار ئاساسلىقى دانىلىق مىنېراللاردىن تەركىب تاپىدۇ، لېكىن يەنە مەلۇم مىقداردا يۆنىلىشلىك تىزىلغان تارىشسىمان ياكى تۈۋرۈكسىمان مىنېراللار بولىدۇ. كېيىنكىسى دانىلىق مىنېراللاردا تەكشى بولمىغان ھالەتتە ئۈزۈلۈپ-ئۈزۈلۈپ ئورۇنلاشقان بولىدۇ.

گوئارانى ئى. پاراگۋاينىڭ پۇل بىرلىكى.

گوبى ئى [خەن] ئۆسۈملۈك، دەل-دەرەخ ئۆسمىگەن يەر، سۇسىز باياۋان؛ دەشت، چۆل: شىڭشىڭشا دېگەن گوبى، ئىككى تاغنىڭ ئاراسى. قۇمۇل يولىغا قاراپ، ئاقتى كۆزنىڭ قاراسى.

گوپاك ئى [ر] <ئۇس> ئوكرائىنانىڭ بىر خىل خەلق ئۇسسۇلى ياكى شۇ خىل ئۇسسۇل مۇزىكىسى.

گوپەي سۈپ [خەن] جان ت. يوغان، بەئەپ سەمرىگەن، خام سېمىز: گوپەي ئادەم.

* بىر گوپەي دورىغا توختىئاخۇنىڭ ئولتۇرۇلنى قانداقتۇر بىر خەتكە بېسىشقا مەجبۇر قىلىۋاتاتتى.

گوجەي ئى [خەن] پۇتىنىڭ تىزدىن ئۇشۇققىچە بولغان قىسمىغا ئورىلىدىغان ئېنىز تار، ئۇزۇن پايپاق؛ پايتىما: گوجەي ئورىماق. * پاچاقلىرىغا بىر خىلدا گوجەي يۆگەپ، ئوق پوتىلىرىنى لىق تولدۇرۇپ مۇرىسىگە ئاسقان بۇ قوشۇن تولىمۇ مۇنتىزىم ۋە جەڭگىۋار كۆرۈنەتتى.

گوداڭ ئى [پ] ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان ياكى توپىسى قېزىۋېلىنغان چوڭ ئويمان يەر؛ ئازگال: گوداڭغا ئايلانماق. گوداڭغا تاشلىماق. * قاراقچىلار قانغا مىلىنىپ ياتقان ئۆلۈكلەرنى سۆرەپ ئاپىرىپ گوداڭغا تاشلاپتۇ-دە، مال-مۈلۈكنى تۆگىلەرگە ئارتىپ، تۈن قاراڭغۇسىدا غايىب بولۇپتۇ. * ئۇ گوداڭغا چۈشۈپ كەتكەندە، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇشقا چامام يەتمىدى.

گوداڭلىق ئى. گوداڭ كۆپ جاي: هويلا ئىچىگە تۆت ئېغىزلىق ئۆي، ئامبار ۋە ئېغىل، قوتانلارنى ياسىدى، ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى گوداڭلىقنى تۈزلەپ مېۋىلىك كۆچەتلەرنى تىكتى.

گور (توغرىسى: گۆر) ← **گۆر.**

گورست ئى [ر<نېم] <گېئول> ← **يەر سەندىلى.**

گورمون ئى [ر<گرېك] <بىئول> ئادەم ۋە هايۋانلارنىڭ ئىچكى ئاجراتما بەزلىرى بىۋاستە قان تەركىبىگە چىقىرىدىغان، ئورگانىزم ئۈچۈن ئالاهىدە ئۈنۈمى بار ماددىلار. هەزىم قىلىش يوللىرىدىكى ئەزالار ۋە بالا هەمراهى قاتارلىق ئەزالارمۇ گورمون ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. گورمونلارنىڭ خىزمىتى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ كونترول قىلىشى ۋە ئۆزئارا تەسىر قىلىشى ئاستىدا، ئورگانىزملارنىڭ هەر خىل فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدارى ۋە ماددا ئالماشىشلىرىنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

گورۇھ (توغرىسى: گۇرۇھ) ← **گۇرۇھ.**

گورىزونتال [ر<گرېك] ① سۈپ. ئۇپۇق سىزىقىغا پاراللېل يۆنەلگەن ياكى پاراللېل بولغان: گورىزونتال سىزىق. گورىزونتال تەكشىلىك. ② ئى. ئۇپۇق سىزىقىغا پاراللېل بولغان توغرا سىزىق.

گورىزونتال تەكشىلىك <مات> تىنچ تۇرغان سۇدىن هاسىل بولغان تەكشىلىك، شۇنىڭدەك بۇ تەكشىلىككە پاراللېل بولغان تەكشىلىك.

گورىزونتال سىزىق <مات> گورىزونتال تەكشىلىكتە ياتقان تۈز سىزىق ياكى گورىزونتال تەكشىلىككە پاراللېل بولغان تۈز سىزىق.

گوسپىتال ئى [ر<لات] ئادەتتە هەربىيلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان داۋالاش ئورنى؛ شىپاخانا، كېسەلخانا: دالا گوسپىتالى. * ئۇنى ئۇزىتىپ چىققان رەيهان گوسپىتال هويلىسىدىكى گۈللۈكنىڭ چېتىگىچە بىللە كەلدى.

گوسسامپىنۇس ئى [لات] <بوت> ← **گوسسامپىنۇس دەرىخى.**

گوسسامپىنۇس دەرىخى <بوت> گوسسامپىنۇس دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان يېرىلىدۇ، گۈلى قىزىل، غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ. مېۋىسىنىڭ شەكلى تۇخۇمسىمان. ئۇرۇق پوستىدىن ئۇزۇن ۋە ئاق رەڭلىك تالا ئۆسۈپ چىقىدۇ. بۇ خىل تالا يۇمشاق بولۇپ، ئۇنىڭدىن ياستۇق، سېلىنچا قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

گوشۇڭ سۈپ [خەن] گەپ ئۆتمەيدىغان، خېجىل بولمايدىغان، گەپ يېمەيدىغان، ئۇششۇق: گوشۇڭ ئادەم. گوشۇڭ مىجەز.

گوشۇڭلۇق «گوشۇڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گوشۇڭلۇق قىلماق. * — مەن

نېمىنى بېرەي؟ – يېنىمدا بىر تىيىنمۇ يوق ئىدى. شۇڭا مەن گوشۇڭلۇق قىلىپ، – تاپقاندا بېرىمەن، – دېدىم.

گوكەي ئى [خەن] قازان ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان: گوكەي پىشۇرماق. گوكەي ساتماق.

گول سۈپ ① قۇۋلۇق-شۇملۇقنى بىلمەيدىغان، بىرەر ئىش، بىرەر گەپكە ئاسانلا ئىشىنىپ كېتىدىغان، تۈز، ساددا: گول ئادەم. گول بولماق. گول قىلماق. * كىتابلاردا نېمىلا يېزىلسا شۇنى توغرا دەيدىغان گول چاغلىرىمىز ئۆتكەن ئوخشايدۇ. * – بىز كالىدەك سەۋرلىك، قويدەك ياۋاش، كىچىك بالىدەك گول خەق ئىكەنمىز، ھەممىگە چىداپ كەلدۇق، خەير، ئەمدى بۇ گەپنى قويۇپ، مۇندىن كېيىن نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىمىزنى ئويلىشىپ كۆرەيلى، – دېدى سالى دورغا. ② كۆچمە. ئاينىش، كۆكلەش، تۇتۇش جەھەتتە ئانچە كۆپ ئەجىر تەلەپ قىلمايدىغان؛ ئاسان ئەي بولىدىغان (ئۆسۈملۈك ھەققىدە): – چىغ دېگەن بەكمۇ گول نېمە، كۈزدە بىرلا سۇ باشلاپ تولۇق ياتقۇزۇۋەتسەم، ئەتىيازلىقى نەيزە تارتىپ چىقىۋېرىدۇ، – دېدى ئۇ.

گول بولماق يالغان سۆز ۋە ساختا ھەرىكەتلەرگە ئالدانماق، ئىشەنمەك، ساددىلىق قىلماق: – ئۇنداق خىياللارنى قىلما. ياغاچ قازاندا بىرلا ئاش پىشىدۇ، شامەخسۇتنىڭ «تورپاق يېغلىقى» دېگىنى مايمۇن ئويۇنىغا ئەمدى ھېچكىم گول بولماس، – دېدى ئۇ. * بۇ جاھاننىڭ سىرى كۆپ، بوش چاغلىما، چېچەكى يوق شاختا ئۈمىد باغلىما. يۈرمە دوستسىز، ئەمما تاللا دوستنى چىڭ، ئەيلە ھەزەر كەلسە تىلدىن ياغلىما. تىل دېگەن گۆش، ھەر تەرەپكە دوملار، گول بولۇپ ئاڭا دىلىڭنى داغلىما.

گول قىلماق يالغان سۆز ۋە ساختا ھەرىكەتلەر بىلەن بىراۋنى ئالدىماق، ئەخمەق قىلماق: قار كېچىپ تولا مېڭىپ، ئۆتۈكۈمنى ھۆل قىلدىم. تاشقا مالىخاي كىيدۈرۈپ، چېرىكلەرنى گول قىلدىم. * ئېرىق بىلەن ماڭساڭچۇ، بېدىلىكنى يول قىلماي. راست گېپىڭنى دېسەڭچۇ، غېرىب كۆڭلۈمنى گول قىلماي.

گولف ئى [ئىنگ] <تەن> ← **گولف توپى.**

گولف توپى <تەن> ① بىر خىل توپ ئويۇنى. ئادەتتە توپنى چۆمۈچ شەكىللىك تاياق بىلەن ئۇرۇپ توسالغۇلاردىن ئۆتكۈزۈپ، يەرگە كولاپ قويۇلغان كىچىك تۆشۈكلەرگە كىرگۈزۈپ ئوينىلىدۇ. ② گولف توپ ئويۇنىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ. سىرتى قاتتىق كاۋچۇكتىن ياسالغان، چويلا توپتىن كېچىكرەك بولىدۇ.

گولگى ئى. 1844 – 1926-يىللىرى ياشىغان ئىتالىيىلىك گىستولوگىيە ئالىمى (Camillo Golgi).

گولگى تەنچىسى <بىئول> سىتوپلازما ئىچىدىكى بىر خىل ئالاھىدە پەردە قەۋەتى سىستېمىسى. پاراللېل تىزىلغان خالتىسىمان كۆپۈكچە ۋە چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان كۆپۈكچىلەردىن تۈزۈلگەن. ئۇنىڭ رولى ئاقسىل ماددىسى، ئېنزىم ۋە پولى ساخارىدلارنى بىرىكتۈرۈش، توپلاش ھەم توشۇشتىن ئىبارەت. ئۇ ھۈجەيرىلەرنىڭ ئاجرىتىپ چىقىرىش خىزمىتى بىلەن ھەمدە ھۈجەيرە پەردىسى ۋە ھۈجەيرە پوستىنىڭ شەكىللىنىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئۇ ئىتالىيىلىك گىستولوگىيە ئالىمى گولگى (Comillo Golgi) تەرىپىدىن 1898-يىلى دەسلەپ بايقالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

گوللاشماق «گوللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

گوللاندىيە ئى <جۇغ> ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى بىر دۆلەت. ئۇنىڭ غەرب، شىمال تەرىپى شىمالىي دېڭىز بىلەن؛ شەرق تەرىپى غەربىي گېرمانىيە بىلەن؛ جەنۇبى بېلگىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. كۆلىمى 40 مىڭ 884 كۋادرات كىلومېتر (ئىچكى قۇرۇقلۇق ۋە ئىچكى دېڭىزنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). ئاھالىسى 13 مىليون 815 مىڭ كىشى (1977-يىللىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا)، پايتەختى ئامستېردام.

گوللاندىيە كالىسى <زوئول> سۈت ئۈچۈن بېقىلىدىغان كالىلارنىڭ ئەڭ قەدىمىي نەسلى. ئەسلى گوللاندىيەدىن چىققان. رەڭگى ئاق-قارا ئارىلاش بولغاچقا، قارا-ئالا كالا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سىيىرلىرىنىڭ يېلىنى زور، سۈت تومۇرلىرى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، سۈت بېرىش مەزگىللىرىدە 4500 — 5000 كىلوگرام سۈت بېرىدۇ. سۈتىدە 3.2% — 3.4% ماي بولىدۇ. بۇقىلىرىنىڭ تىرىك ئېغىرلىقى 800 — 1000 كىلوگرام، سىيىرلىرىنىڭ 500 — 600 كىلوگرام كېلىدۇ. 55% — 58% گۆش بېرىدۇ. بىزدە بۇ كالىلارمۇ خېلى كۆپ.

گوللانماق «گوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ياق، ياق، بۇ غەلىبە بىلەن گوللىنىپ قېلىشقا بولمايدۇ، — دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە، — تۇرپانلىقلار ئىچىدىنمۇ خوجىنىيازلار چىقمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ، ئاپەتنى تۈپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇشنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك.

گوللۇق «گول» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — بىلىم يۇرتى — نادانلىقنى يۇيۇش يۇرتى، خۇراپات ۋە گوللۇقنى تۈگىتىش يۇرتى. بۇنىڭدا بىلىم ئېلىپ يېتىلگەندىلا ئۆزىنى ئازاد قىلغىلى، خەلقنى ئازاد قىلغىلى، ۋەتىنىنى ئازاد قىلغىلى بولىدۇ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى تەقدىرلەش يىغىنىدا.

گوللىماق پ. بىرەر ئىش ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالدىماق، يالغانغا ئىشەندۈرمەك، دوپپىسىغا جىگدە سالماق، گول قىلماق: بىركۈنى ھېزىمھاجى قىزىدىن نېمە ئۈچۈن كۈيئوغلىنىڭ ئۆزىنى يوقلاپ كەلمىگەنلىكىنى سوراپ قېلىپتۇ. قىز ئېرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ دادىسىنى گوللاپتۇ. * ئايدىڭ كېچە كەلسۇن دەپ، سالام يوللىغان يارىم. مەن كەلسەم ئۆزى كەلمەي، كۈندە گوللىغان يارىم.

گولمۇيماق پ. دىئال. گۆلەيمەك، ھومايماق، ئالايماق.

گولمىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ho (holmium). بۇ بىر خىل سىرەك يەر مېتالىدۇر.

گولوگرافىيە ئى [ر<گرېك] <فىز> جىسىملاردىن قايتقان ياكى ئۆتكەن دولقۇننىڭ بارلىق ئۇچۇرلىرىنى خاتىرىلەيدىغان بىر خىل تېخنىكا. ئوپتىكىلىق، ئاكۇستىكىلىق، X نۇرلۇق ۋە مىكرو دولقۇنلۇق گولوگرافىيە دېگەندەك كۆپ خىل تۈرگە ئايرىلىدۇ. بۇ خىل تېخنىكا ئارقىلىق تارتىلغان سۈرەت كىشىگە ستېرېئولۇق تۇيغۇ بېرىدۇ. ئادەتتە ئۇ بەزى تەكشۈرۈش تېخنىكىلىرى، ئۇچۇرلارنى ساقلاش ۋە ستېرېئولۇق كىنو ئىشلەش قاتارلىق ساھەلەردە كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ.

گولوگرافىيلىك سۈپ. گولوگرافىيىگە ئائىت؛ گولوگرافىيە ئارقىلىق ئىشلەنگەن: گولوگرافىيلىك كىنو.

گولوگرافىيلىك كىنو <كىنو> گولوگرافىيە تېخنىكىسى ئارقىلىق لېنتىغا ئېلىنغان

ستېرېئولۇق كىنو.

گولوگراما ئى [ر<گرېك] <فز> گولوگرافىيە تېخنىكىسى ئارقىلىق تارتىلغان سۈرەت.

گولىماق ئې. دىئال. ئەرز قىلماق، ئەرز ئېيتماق، دادلىماق.

گومولوگ ئى [ر<گرېك] <خىم> ← گومولوگلار.

گومولوگلار ئى <خىم> مولېكۇلا تۈزۈلۈشى ۋە خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئوخشاپ كېتىدىغان، بىراق بىر-بىرىدىن بىر ياكى بىرقانچە CH_2 بىلەن پەرق قىلىدىغان نۇرغۇنلىغان ئورگانىك بىرىكمىلەر. گومولوگلار ئومۇمىي فورمۇلا ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئالكانلاردىكى مېتان CH_4، ئېتان C_2H_6 ۋە پروپان C_3H_8 قاتارلىقلار گومولوگلار بولۇپ، ئۇلار ئارىسىدىكى پەرق CH_2، ئومۇمىي فورمۇلىسى C_nH_{2n+2}.

گومۇش سۈپ [پ] بىرەر ئىشقا دەرھال ئەقلى يەتمەيدىغان، روھىي ھالىتى جۇشقۇن ئەمەس، زېھنى ئاجىز: گومۇش ئادەم. گومۇش بالا. * ئۇنىڭ بۇرۇنقى شوخلۇق-زېرەكلىكىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان، كەينى-كەينىدىن ئۆلۈپ كېلىۋاتقان جىسمانىي ۋە روھىي بېسىملاردىن كەلگەن ھارغىنلىق، ئۇنىڭ مەرد قەددىنى ئەگكەن، ياۋاش، گومۇش بىر دېھقانغا ئايلاندۇرغانىدى.

گومۇشلۇق «گومۇش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گومۇشلۇق قىلماق. * پادىشاھ ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بولۇپتۇ. بىراق بالىسىنىڭ گومۇشلۇقىدىن ئەنسىرەپ بىركۈنى ئۆزىنىڭ زېرەك ۋەزىرىنى قېشىغا چاقىرىپتۇ.

گومۇشلۇق قىلماق گومۇش كىشىلەرگە ئوخشاش گەپ-سۆز، ھەرىكەت قىلەردە بولماق: — ساڭا مەلۇم، بۇ گومۇشراق بالا بولۇپ قالدى، ئۆيلەنگەندىن كېيىن گومۇشلۇق قىلىپ يۈرمىسۇن. چۈنكى قۇدىلار بالامنىڭ گومۇشلۇقىنى بىلمەيدۇ.

گومىنداڭ ئى [خەن] <تارىخ> مەملىكىتىمىزدىكى بۇرژۇئازىيىنىڭ مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى سىياسىي پارتىيىسى. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى تارقىلىپ كېتىپ، سۇڭ جياۋرېن باشچىلىقىدىكى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىنىڭ بەزى ئەزالىرى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى ئاساسىدا جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيىسى، گومىن بىرلىكتە ئىلگىرىلەش جەمئىيىتى، گومىن ئومۇمىي پارتىيىسى، جۇمھۇرىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى قاتارلىق پارتىيە گۇرۇھلار بىلەن بىرلىشىپ، 1912-يىلى 8-ئاينىڭ 25-كۈنى بېيجىڭدا قۇرغان. ئۇنىڭ تەركىبى ناھايىتى مۇرەككەپ بولۇپ، نامدا سۈن جۇڭشەن دائىمىي ئىشلار باشلىقى دېيىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پارتىيە ئىشلىرىغا سۇڭ جياۋرېن رىياسەتچىلىك قىلغان. 1913-يىلى 8-ئايدا «ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلاب» مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، يۈەن شىكەي تەرىپىدىن تارقىتىۋېتىلگەن. 1914-يىلى 7-ئايدا سۈن جوڭشەن ياپونىيىدە گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ بىر بۆلۈم ئەزالىرىنى توپلاپ «جۇڭخۇا ئىنقىلابىي پارتىيىسى»نى قۇرغان. 1919-يىلى 10-ئايدا، يەنە ئۇنى «جۇڭگو گومىنداڭ پارتىيىسى»گە ئۆزگەرتكەن.

گومىنداڭچى ئى. گومىنداڭ تەرەپدارى، گومىنداڭ ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلغان، گومىنداڭ پارتىيىسىگە مەنسۇپ كىشى: نادەمنىڭ سۆزىدىن باتۇرغازى ھاياجانلىنىپ مۇنداق دېدى: — مەن ھازىرغىچە ئۆزۈم كۆرۈپ بەش گومىنداڭچىنى ئاتتىم، يەنە

ئۇنى ئاتسام، ئارمىنىم يوق.

گوندۋانا ئى <جۇغ> ھىندىستاننىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

گوندۋانا قۇرۇقلۇقى <گېئول> جەنۇبىي يېرىم شاردا مەۋجۇت دەپ قىياس قىلىنغان قەدىمكى چوڭ قۇرۇقلۇق. ئۇ ھىندىستانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى گوندۋانا دېگەن يەردە بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان. ھىندىستان يېرىم ئارىلىدا تاش كۆمۈر دەۋرىدىن يۇرا دەۋرىگىچە جۇملى-دىن ئاستىدىكى ئالاھىدە مورىنا قاتلىمى-دىن بىرقەدەر ئۈستىدىكى كۆمۈر تەركىب-لىك قاتلاملارغىچە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ گوندۋانا جىنس سىستېمىسى دېيىلىدۇ. جەنۇبىي يېرىم شاردىكى ھەرقايسى چوڭ قۇرۇقلۇقتىن مۇشۇ دەۋردىكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان جىنس سىستېمىسى ۋە قاتما بايقالغان. مۇشۇنداق ئوخشاشلىق-لار ۋە باشقا دەلىل ئىسپاتلارغا ئاسا-سەن، قەدىمكى چوڭ قۇرۇقلۇققا بىر تۇتاش «گوندۋانا قۇرۇقلۇقى» دەپ نام بېرىلگەن. ئۇ ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك-لەر ئالاھىدە يېتىلگەن چوڭ قۇرۇقلۇق بۆلىكى بولۇپ، ئافرىقا، ماداغاسقار، ھىندىستان، پاكىستان ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇقى، ئاۋستىرالىيە، جەنۇبىي ئامېرىكا ھەم جەنۇبىي قۇتۇپ (ئانتاركتى-كا) چوڭ قۇرۇقلۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شىمالدا، گوندۋانا قۇرۇقلۇقىغا نىسبىي ھالدا قىياس قىلىنغان چوڭ قۇرۇقلۇق لاۋرا قەدىمىي قۇرۇقلۇقىدۇر. ئۇ يەنە جەنۇبىي چوڭ قۇرۇقلۇق دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

گوۋۇچىڭ ئى [خەن] ① مىنگونىڭ دەسلەپ-كى يىللىرىدىكى زوڭتۇڭغا ياردەملىشىپ دۆلەت ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان كىشى. ② ئامېرىكىنىڭ دۆلەت سېكرېتا-رى. ئۇ زۇڭتۇڭ تەرىپىدىن تەيىنلىنىدۇ.

گوۋۇيۈەن ئى [خەن] ① مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى، دۆلەتنىڭ ئالىي ھاكىمىيەت ئورگىنىنىڭ مەمۇرىي ئىجرائىيە ئورگىنى، دۆلەتنىڭ ئالىي ئورگىنى. ئۇ زۇڭلى، مۇئاۋىن زۇڭلىلار، دۆلەت كومىسسارلىرى، مىنىسترلار، كومىتېت مۇدىرلىرى، باش مۇپەتتىش، باش كاتىپتىن تەركىب تاپىدۇ. گوۋۇيۈەن مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆز خىزمىتىدىن دوكلات بېرىدۇ. ② مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى ئىچكى كابىنېت. زوڭلى باشچىلىق قىلغان. ③ ئامېرىكا ھۆكۈمىتى تەركىبىدىكى تاشقىي ئىشلارنى ئاساسلىق ۋە بىرقىسىم ئىچكى ئىشلارنى قوشۇمچە باشقۇرىدىغان تارماق. دۆلەت كاتىپى ئۇنىڭغا باشچىلىق قىلىدۇ.

گويا يۈك [پ] قىياس قىلىش، ئوخشىتىش، سېلىشتۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەتراپتا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە، ئۇلار ئۆتكۈردىن چىقىشتى. * ماڭدىم ئالدىراپ، مەن ئۆيگە قاراپ. ئۇچتۇم مەن گويا، چىققاندەك قانات.

گوياخەي ئى. دىئال. يوپۇرماقسىز ئۆسۈملۈك. يەردىن بىر تالла ئۈنۈپ چىقىدۇ. بەزىلىرىنىڭ بېشىدا قالپىقى بولىدۇ، بەزىلىرى ئۇچلۇق بولىدۇ. غولى قىزىل، خەنزۇلار سەي قىلىپ يەيدۇ.

گوياكى يۈك [پ] ← **گويا**: ئۇ گوياكى قىر-داللاردا ئەركىن باھار شامىلى بىلەن يەلپۈنۈپ تۇرغان چىغىرتماق گۈلىدەك نەپىس ۋە نازاكەتلىك ئىدى. * قانچە ئادەم ئۇزدا ئالدىدا، تەنلىرىدىن بولغانتى جۇدا. ئۆركەش ياساپ ئاققان قانلاردىن، ھاسىل بولغان گوياكى دەريا.

گۈئانىدىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە . مولېكۇلا فورمۇلىسى CH_5N_3 • رەڭسىز كرىستال، نەملىكتە ئىنتايىن ئوڭاي پارچىلىنىدۇ . ئۇ دورىگەرلىك سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ماتېرىيالى بولۇپ، كۈچلۈك ئىشقارلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە . بۇنىڭ ئىشقارلىقى NaOH نىڭ ئىشقارلىقىغا يېقىنلىشىدۇ .

گۈپ (توغرىسى: گۈپ) ← **گۈپ.**

گۈپپاخ ئى <قا> ھەربىي قاماقخانا .

گۈپپاڭ تەق [گۈپ+پاڭ] ئېغىر نەرسىنىڭ ئېگىزدىن سۇغا، يەرگە چۈشۈش ۋە باشقا بىر نەرسىگە ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز .

گۈپپاڭ ئەتمەك بىرەر نەرسە ياكى ھەرىكەت ئارقىلىق شامال چىقارماق، شامال پەيدا قىلماق.

گۈپپاڭ سوقماق سۇ ئۈزگەندە پۇتنى پالاقتا ئوخشاش سۇغا ئۇرۇپ پولتۇڭ-پولتۇڭ قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

گۈپپاڭچى ئى. باشقىلارغا «ھە، ھۇ» دېيىشىپ بېرىدىغان، باشقىلارنىڭ مەنپەئە-تى ئۈچۈن داپ چالىدىغان كىشى؛ قولچوماق، چاپانچى، خۇشامەتچى، يالاقچى: — ئۇنىڭ گۈپپاڭچىلىرى كۆپ ئەمەسمۇ؟ بولسىغۇ، ئۇلارنىڭ قولىنى باغلاپ، بوينىغا تاختا ئېسىپ شەھەرنى بىر ئايلان-دۇرۇۋالساققۇ تازا پەيزى بولاتتى، — دېدى پەرىزات. * يالغاندىن ھەقىقەت ئۇندۇردى قازىم، ھەق ئىشنى يالغانغا قىلدۇردى تەزىم. يالغان يالغۇز كەلسە ئېگىلمەيتتى ھەق، ئەپسۇسكى يالغانغا گۈپپاڭچى لازىم.

گۈپپاڭچىلىق ئى. باشقىلارغا يالاقچىلىق، خۇشامەتچىلىك، قولچوماق بولۇش ھەرىد-كىتى، ئىشى؛ پورداقچىلىق، چاپانچىلىق: ئۇلارغا ئوخشاش قارا نىيەتلەر يامان غەرەز بىلەن بۇ خاتالىقلاردىن پايدىلىنىپ كەتتى ۋە بۇ خاتالىقلارغا گۈپپاڭچىلىق قىلدى.

گۈپپاڭچىلىق قىلماق باشقىلارغا يالاقچىلىق، خۇشامەتچىلىك، پورداقچىلىق، چاپانچىلىق قىلماق، قولچوماق بولماق؛ باشقىلارنىڭ دېپىنى چالماق، دوست تارتماق: ئاباق چوڭ خەتلىك گېزىت چىقىرىپ، ئۆزىنى «تەكشۈرۈش» بىلەن بىرچاغدا، ئون نەچچە كىشى ئۈستىدە «مەسىلە» پاش قىلدى. مەھەممەت ئىمىنمۇ ئاباقنى «پاش قىلغان» قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا گۈپپاڭچىلىق قىلدى.

گۈتتاتۇس ئى [لات] <زوئول> ← **گۈتتاتۇس بېلىقلىرى.**

گۈتتاتۇس بېلىقلىرى <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، رەڭگى كۆل رەڭ، قارامتۇل كەلگەن ئوششاق سەپكۈنلىرى بار. تەڭگىچىسى يوق. ئېغىز قىسمىدا تۆت جۈپ بۇرۇتچىسى بار. تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ.

گۈچ تەق. نەرسىلەرنى چىشلەش قاتارلىقلار-دىن چىققان ئاۋاز.

گۈچچىدە رەۋ «گۈچ» قىلغان ھالدا، «گۈچ» قىلىپ.

گۈچ-گۈچ «گۈچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىد-شى: گۈچ-گۈچ بولماق. گۈچ-گۈچ قىلماق. * يېتىلەپ بارماقتا ئاستا مىنى ئۇ، بولغۇسى غوۋغانىڭ چاغلاپ شاھىتى. چىشلىرى رەشكتىن گۈچ-گۈچ قىلاتتى، قىز تاللاش جېڭگە باغلاپ بېلىنى.

گۈچىلداتماق «گۈچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۈچىلداشماق «گۈچىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۈچىلدىماق ① پ. «گۈچ-گۈچ» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «گۈچ-گۈچ» قىلماق.

② كۆچمە. تىت-تىت بولماق، تىتىلدىماق.

گۇدۇك ① تەق. بوش ۋە بوم ھالەتتە چىققان ئاۋاز؛ تاۋۇش: گۇدۇك قىلماق. ② ئى. تۆت ياكى بەش ئات قوشۇلىدىغان چوڭ تىپتىكى تۆمۈر ھارۋىلارنىڭ ئاستىغا ئېسىلىدىغان يوغان بوم ئاۋازلىق قوڭغۇراق: گۇدۇك ھارۋا.

گۇدۇك ھارۋا بوم ئاۋازلىق يوغان قوڭغۇراق ئېسىلغان چوڭ تىپتىكى تۆمۈر ھارۋا.

گۇدۇڭشىماق «گۇدۇڭشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تاڭ سەھەردىن تارتىپ چىقىۋاتقان شامال ھازىرغا كېلىپ تېخىمۇ پەسلەپ، يامغۇر توختاشقا باشلىغانىدى. گەرچە بۇ سوئال ئۆز-ئۆزىگە گۇدۇڭشىش تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئابدۇكېرىم ئاباسوپ ئۇنى ئېنىق ئاڭلاپ قالغانىدى.

گۇدۇڭشىماق پ «گۇدۇك-گۇدۇك» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان دەرىجىدە بوش ئاۋاز بىلەن گەپ قىلماق: ئۇلار يۇرت ئىچىگە يېتىپ كەلگەندە، ئەتراپقا قاراڭغۇ چۈشكەن بولۇپ، جىمجىت ئىدى، پەقەت دادۇي ئىشخانىسىدىلا چىراغ يېنىپ تۇراتتى ۋە شۇ ئەتراپتا كىملەرنىڭدۇر گۇدۇڭشىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى.

گۇدۇك-گۇدۇك «گۇدۇك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گۇدۇك-گۇدۇك قىلماق. * كىچىككىنە ئۆز تارىخىدا ھەرقانداق يىغىنلاردا سۆز قىلىپ باقمىغان بولغاچقا، «مېنىڭ پىكرىم بار» دېگەن چاغدا ئۇ يەر - بۇ يەردە كۈلكە ۋە شۇ ھەقتە گۇدۇك-گۇدۇك باشلانغانىدى. * گۇدۇك-گۇدۇك ئاۋازلار بارغانسېرى كۈچىيىپ ۋاراڭ-چۇرۇڭغا ئايلاندى.

گۇدۇك-گۇدۇك قىلماق «گۇدۇك-گۇدۇك» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، باشقىلار ئۇقالمىغۇدەك قىلىپ سۆزلىمەك؛ گۇدۇڭلىماق: ئۇستا ئالىمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ چىققاندىن كېيىن، سادىقنىڭ يۆلىكىگە قولاق مېلىپ، گۇدۇك-گۇدۇك قىلغان تاۋۇشنى ئاڭلىدى ۋە ئاستا-ئاستا يولغا چۈشتى.

گۇدۇڭلاشماق «گۇدۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئاپىسىنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇلار بىرنېمىلەرنى دەپ گۇدۇڭلاشتى-دە، نەگىدۇر غايىب بولدى. * گۈگۈم ۋاقتى مەكتەپ بېغىدا، ئايلىنىدۇ ئىككى جۈپ سايە. گۇدۇڭلىشار گۈل-چېچەك ئارا، باشلانغاندەك ئۇزۇن ھېكايە.

گۇدۇڭلىماق پ «گۇدۇك-گۇدۇك» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گۇدۇك-گۇدۇك» قىلماق، گۇدۇڭشىماق: گايىت قېشىدا ئولتۇرغانلارغا بىرنېمە دەپ گۇدۇڭلىۋېدى، ئەتىرەت باشلىقى تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ بۈگۈن ئاخشامقى سەپەرۋەرلىك يىغىنىنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلاپ گايىتنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى.

گۇردى ئى. گايتى دۆلىتىنىڭ پۇل بىرلىكى.

گۇرۇپپا ئى [ر<نېم] ① بىرەر يەرگە يىغىلغان كىشىلەر، ھايۋانلار، قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئايرىم-ئايرىم ئۇيۇشقان بۆلىكى؛ توپ: بۇ يىل يېڭى ئوقۇش مەۋسۇمى باشلانغاندىن بۇيان ئۇنىڭ سىنىپىدىكى ئوغۇللار ھەركۈنى دەرستىن كېيىن ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ پۇتبول ئوينايدىغان بولدى. * - بۈگۈندىن باشلاپ ئىشقا چىقمايمەن. تاغ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئوقەت قىلىمەن. گۇرۇپپاڭدىن چىقىپ كېتىمەن، - دېدى رابىيە ساتتارغا چاپلىشىپ. ② دەرس ياكى مەشغۇلات ئۆتكۈزۈشكە ئوخشاش بىرەر مەقسەت بىلەن بىرلەشكەن كىشىلەر توپى؛ ئەترەت، گۇرۇھ: خىزمەت گۇرۇپپىسى. پارتىيە گۇرۇپپىسى. ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى.

تەتقىقات گۇرۇپپىسى. * بەزى ئوقۇغۇچىلار مەلۇم پەن گۇرۇپپىسىنىڭ پائالىيىتىگە قاتنىشىش جەريانىدا گۇرۇپپا بەلگىلىگەن كونكرېت ۋەزىپىلەرنى ئورۇنداش ئۈچۈن ئۆگەنگەن بىلىملەرنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. * شۇنداق قىلىپ ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلغان، بىر ئاي ئۆتۈپ ئارىدىن، ئىش ئوڭغا بۇرۇلغان. ③ تۈر، تارماق: «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكا-ئۇسسۇللار سىستېمىسى، مەشھۇر «غېرىب-سەنەم»، «تاھىر-زۆھرە»، «يۈسۈپ-ئەھمەد»، «رابىيە-سەئىدىن»، «نۇزۇگۇم»، «مايىمخان»، «سادىر پالۋان» قاتارلىقلار ناخشا-مۇزىكا گۇرۇپپىلىرى ھېسابلىنىدۇ. * قازاق تىلى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىدىكى تۈركىي تىللار ئائىلىسىنىڭ ئوغۇز-قىپچاق تىل تارمىقىنىڭ قىپچاق-نوغاي تىل گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ. ④ بىرەر ئورتاق بەلگە، خۇسۇسىيەت قاتارلىقلارغا ئائىت نەرسىلەر، ھادىسىلەر بۆلىكى، تۈركۈمى: يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى. سەييارىلەر گۇرۇپپىسى.

گۇرۇپپا باشلىقى گۇرۇپپىغا رەھبەرلىك قىلغۇچى مەسئۇل كىشى؛ يېتەكچى: ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى. * دۈيجاڭغا ھەمراھ بولۇپ مەشۇر قاتناشقان مەشغۇلات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ھەمراجانمۇ ھويلىغا كىرىپ كېلىۋاتاتتى.

گۇرۇپپىلاش ① «گۇرۇپپىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② <مات> m دانە ئوخشاش بولمىغان ئېلېمېنتتىن ھەر قېتىم n دانە ئېلېمېنتنى ئېلىپ، تەرتىپىي قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بىر گۇرۇپپا قىلىش.

گۇرۇپپىلاشتۇرماق «گۇرۇپپىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇرۇپپىلاشتۇرۇلماق «گۇرۇپپىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گۇرۇپپىلاشماق پ. گۇرۇپپا بولۇپ ئۇيۇشماق، بىرلەشمەك، كوللېكتىپلاشماق: گۇرۇپپىلىشىپ ئىشلىدۇق، يەككىلىكنى تاشلىدۇق. ھەممە خەلق بىر نىيەتتە، يېڭىلىقنى باشلىدۇق.

گۇرۇپپىلىق سۈپ. گۇرۇپپىغا ئايرىلغان، گۇرۇپپىلاشقان: گۇرۇپپىلىق رەسىم. گۇرۇپپىلىق مۇزىكا.

گۇرۇپپىلىق رەسىم <گ سەن> بىر گۇرۇپپا (بىرنەچچە پارچە) رەسىم ئارقىلىق بىر تېما ئىپادىلەنگەن رەسىم شەكلى. ھەربىر پارچە رەسىمنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىللىقى بولۇپ، ئۆز ئارا داۋاملىشىش مۇناسىۋىتى روشەن بولمايدۇ، ئەمما ئورتاق ھالدا مەلۇم بىر باش تېمىنىڭ تەشكىلىي قىسمى بولالايدۇ.

گۇرۇپپىۋاز سۈپ. مەزھەپ ۋە گۇرۇھ پەيدا قىلىدىغان، گۇرۇھۋازلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ تەرەپباز، گۇرۇھۋاز.

گۇرۇپپىۋازلىق «گۇرۇپپىۋاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گۇرۇپپىۋازلىق قىلماق.

گۇرۇھ ئى [پ] بىرەر كۆز قاراش، ئېتىقاد، مەسلەك بويىچە ئۇيۇشقان شەخسلەر كوللېكتىپى؛ مەزھەپ: دىنىي گۇرۇھ. ئەكسىيەتچىل گۇرۇھ. * بۇ قېتىمقىسى، بۇرۇنقى يالغۇز قىلغان ئۇششاق-چۈششەك ئوغرىلىق، يانچۇقچىلىقلىرىغا ئوخشىمايتتى. ئۇ ئەمەلىيەتتە بىر تۈركۈم لۈكچەكلەر بىلەن گۇرۇھ بولۇپ ئۇيۇشقانىدى.

گۇرۇھچىلىق ئى. گۇرۇھۋازلىق: گۇرۇھچىلىق ئىستىلى. گۇرۇھچىلىق ئىدىيىسى. * بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە بۇ ژۇرنال ئوتتۇرا گۇرۇھچىلىق مەيدانىدا تۇرغان، ئەمەلىيەتتە سوتسىيال شوۋىنىزمچىلارنى قوللىغان.

گۇرۇھ-گۇرۇھ بىرقانچە گۇرۇھ؛ توپ-توپ: گۇرۇھ-گۇرۇھ بولۇپ ئۇيۇشماق. گۇرۇھ-گۇرۇھ

ھالەتنى شەكىللەندۈرمەك. * غەزەپلەنگەن گۆرۈھ-گۆرۈھ ئادەملەر، ئارقىسىدىن يۇگۈرۈشۈپ يول ئالدى. يىگىت توپا ئۆرلەپ تۇرغان يوللاردا، قانلىق ئىزنى قوغلاپ ئۇقتەك ئات سالدى.

گۆرۈھۋاز سۈپ [پ] سەلب. مەزھەپ ۋە گۆرۈھ پەيدا قىلىدىغان، گۆرۈھۋازلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ تەرەپباز، گۆرۈپپىۋاز: بۇنىڭدىن، گۆرۈھۋاز تەشكىلاتلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى پارتىيىنىڭ ئىچكى بىرلىكى بىلەن ياكى پارتىيە ئىچىدىكى پولاتتەك ئىنتىزام بىلەن چىقىشالمايدۇ دېگەن خۇلاسە چىقىدۇ. // سۆزۈمنى باشلىدىم، ئاڭلا، گۆرۈھۋازلار، يولى تارلار، ئومۇملۇقنى راسا داڭلا، قۇرۇپ كەتسۇن گۆرۈھۋازلىق.

گۆرۈھۋازلىق ئى. بىرەر گۆرۈھ كىشىلىرىنىڭ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلەپ باشقا گۆرۈھلار بىلەن بولغان قارشىلىشىش ھەرىكەتلىرى: بۇ ئۆچمەنلىك گۆرۈھۋازلىقلار، تۈنەك كېچىسى، پانۇس كۆتۈرۈپ رامىزان ئېيتقان كېچىلىرى، توي كېچىسى ۋە سەيلە كۈنلىرىدە بولۇپ تۇراتتى. * گۆرۈھۋاز مەزھىپى تاردۇر، ئۇنىڭدىن ھەممە بىزاردۇر؛ ئىشىغا ساختىپەز ياردۇر، قۇرۇپ كەتسۇن گۆرۈھۋازلىق.

گۆشا ئى. چۆگۈننى قاپقاق بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان جايى. ئاستى گىرۋەكلىك بولىدۇ.

گۆك تەق. دەمدەر، پاختەكلەرنىڭ سايرىشىدىن چىققان ئاۋاز.

گۆك-گۆك «گۆك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ كەينىدىن بىر جۈپ پاختەك كېلىپ قوندى. پاختەكنىڭ بىرى «گۆك-گۆك» قىلسا، يەنە بىرى «خوتۇنىدىن قورقىدۇ»غا سايرىغىلى تۇردى.

گۆ-گۆ ← **گۆك-گۆك**: گۆ-گۆ قىلىپ سايرايدۇ، جۈجەم بېشىدا پاختەك. سەن ئۆزۈڭنى ماختايسەن، ھەينى شەھەردە يوقتەك.

گۆگۆت (توغرىسى: گۆڭگۆرت) ← **گۆڭگۆرت**.

گۆگۆكلاشماق «گۆگۆكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۆگۆكلىماق پ «گۆگۆك» قىلماق، «گۆگۆك» قىلىپ سايرىماق: سادىق ئۇنىڭ ساغرىسىغا قاتتىق بىر تەپتى، ئۇ دوملاپ بېرىپ سىم ياغاچقا شۇنداق ئۇستىكى سىم ياغاچنىڭ ئۇچىدا گۆگۆكلاپ ئولتۇرغان پاختەكمۇ كۆررىدە ئۇچۇپ كەتتى.

گۆگۈلدىماق پ ← **گۆگۆكلىماق**: راۋاقلارنىڭ قارلىغاچ قانىتىدەك كېرىلگەن لەمپىلىرى ئاستىدا سانسىز كەپتەرلەر گۆگۈلدايتتى.

گۆگۈلىماق پ ← **گۆگۆكلىماق**: بولۇق زىرائەتلەر، ئاقىرىپ تۇرغان دېھقان ئۆيلىرى، پەغەزلەردىكى گۆگۈلاپ ئۆز جۈپتىگە قانات سۆرەۋاتقان كەپتەرلەر، ئاخىرقى چەشلەرنى تېپىۋاتقان دېھقانىنىڭ مۇڭلۇق «لاي-لاي»لىرى يۈرەك تارىلىرىمنى تىترىتىپ، بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالدى.

گۆگۈم ئى. كەچتە نامازشام ئارىلىقىدىكى، ئەتىگەندە تاڭ يورۇش مەزگىلىدىكى قاراڭغۇلۇق: گۆگۈم چۈشمەك. گۆگۈم ۋاقتى. * ھاجى توختى شۇ گەپلەرنى ئېيتتى-دە، ئايالىغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ، سەھەر گۆگۈمدا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. * پەقەت ئۇلار كەچكى گۆگۈم ئالدىدىن، سەن يوقالغان شۇ ياقلاردا پارلايتتى. كېيىن يۇلتۇز پەيدا بولۇپ ئاسماندا، سېنىڭ ئاشۇ كۆزلىرىڭدەك چاقنايتتى.

گۆگۈم چۈشمەك كەچ كىرىپ ئەتراپ قاراڭغۇلاشماق، قاش قارايماق: كەچ كىردى، ئورمىچىلار ئىشتىن قايتتى. ئەتراپتا پادىدىن قايتقان قويلارنىڭ مەرەشلىرى،

كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ئاڭلىنىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا قاش قارىيىپ گۈگۈم چۈشتى. * هاۋا داۋاندىن ئېشىپ، تۆزلەڭ، بىخەتەر يولغا چىققاندا، ئاللىقاچان گۈگۈم چۈشۈپ كەتكەنىدى.

گۈگۈم ۋاقتى كەچ كىرگەن، ئەتراپ قاراڭغۇلاشقان، قاش قارايغان ۋاقىت: مېھمانلار خۇش چاقچاق، كۈلكە ئىچىدە تاماق يەپ بولۇشتى-دە، گۈگۈم ۋاقتى بىلەن شەھەرگە قايتىشتى. * كۈن قاراڭغۇلىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئەم گۈگۈم ۋاقتى ئۇنىڭ كۆڭلىگە پاراكەندىچىلىك سالدى.

گۈگۈملاشماق پ. كەچ كىرىپ ئەتراپ قاراڭغۇلاشماق، قاش قارايماق: ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۈگۈملىشىپ، ئىچىدىكى ئادەملەرنى خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلاندۇرماقتا.

گۈڭ I تەق. قوڭغۇز، قارا ھەرە قاتارلىق ھاشاراتلار ئۇچقاندا چىقىدىغان ئاۋاز: گۈڭ-گۈڭ قىلماق. * قاپقىسىم گۈڭ-گۈڭ قىلادۇر، ئىچىدە قوڭغۇز بارمىكىن. مېنى تاشلاپ كەتكەن شۇ يارنىڭ، يۈرەكىدە تاش بارمىكىن.

گۈڭ II ئى [خەن] جان ت. ① ئىش كۈنى: گۈڭ خاتىرىلىمەك. * ئۇنىڭغا يىلىغا 300 گۈڭ بېرىدىكەن. بىر گۈڭ ئۈچ موچەن ئىكەن، بىر يىل ئىشلىسە، بوۋاي ئاران 90 يۈەن ئالىدىكەن. ② يەر ئۆلچەش ئەسۋابى: — قېنى قايسى نوچى يېرىمگە گۈڭ سېلىشقا پېتىنىدىكەن، قاڭشىرىنى ئېتىلدۇرۇۋېتىمەن!، — دەيتتى روزىمەت قولىدىكى يوغان چالمىنى كۆرسىتىپ.

گۈڭ سالماق يەر ئۆلچەش ئەسۋابى بىلەن ئۆلچىمەك: خېلىل ئۇنىڭ ئېگىز گەۋدىسىگە خۇددى تال بوستانغا قارىغاندەك قادىلىپ: — ئۇنداق قىلما، يېرىمگە گۈڭ سالسۇن، — دېدى.

گۈڭ كۆتۈرمەيدۇ ئەجرىگە تۇشلۇق مەنپەئەت يوق، ئەجرىنى تۆلىيەلمەيدۇ: بۇ ئىشنى قىلمىز دەپ ۋاقتنى ئىسراپ قىلمايلى، گۈڭ كۆتۈرمەيدۇ.

گۈڭ III ئى [خەن] ۋاڭنىڭ بىرىنچى ئوغلى ياكى ئوغلى بولمىسا بىرىنچى ئىنىسىغا بېرىلىدىغان ئىز باسارلىق ئەمەل. بۇنى خان بەلگىلەپ يارلىق چۈشۈرىدۇ.

گۈڭ IV ئى. دىئال. غۇم، ئاداۋەت.

گۈڭپۇڭ ئى [خەن] جان ت. يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى ۋە گۈڭشېلاردا ئەزالارنىڭ ئەمگىكىگە يارىشا ھېسابلىنىدىغان ھەق؛ ئىش نومۇرى: گۈڭپۇڭ ئالماق. گۈڭپۇڭ بەرمەك. * — ئايشەمخان، — دەپتۇ رەجەپ پەس ئاۋاز بىلەن، — ئۆيلىرىدە يەيدىغان نەرسە قالمىسا تارتىنماي ماڭا دەۋەرسىلە، پۇل لازىم بولسىمۇ تارتىنمىسىلا، گۈڭپۇڭلىرىدىن غەم قىلمىسىلا، پەقەت قىلغىنىمىزنى ئۇنتۇپ قالمىسىلا بولغىنى.

گۈڭتۇ ئى [خەن] جان ت. مەلۇم بىر ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ ئەمگەك كۈچى ياللايدىغان شەخس: ئاۋۇت دېگەن گۈڭتۇري، ئېسىپ قويىدى ئاسمىنى. گۇندىخانا جايىڭ دەپ، سولاپ قويىدى قاسىمنى.

گۈڭگۈرىماق پ ① «گۈڭ-گۈڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گۈڭ-گۈڭ» قىلماق (يېشىغا يەتمىگەن بوۋاق باللارنىڭ تىلى ھەققىدە): يالغانچىنىڭ چىرايلىق سۆزىدىن بوۋاقنىڭ گۈڭگۈرىشى ياخشى (ماقال). * تاغدەك قەد كۆتۈرگەن چەشنىڭ ئۈستىدە، تۇغلارنىڭ قاراسلاپ يەلپۈنۈشىدىن؛ بەختىيار بوۋاقنىڭ ئۆز ئانىسىغا بىر تاتلىق گۈڭگۈراپ تەلپۈنۈشىدىن. ② كۆچمە. ئىچىدە سۆزلەپ، ئېنىقسىز بىرنېمىلەرنى دېمەك، گۈڭگۈلدىماق: — گۈڭگۈرىماي ماڭ، تېز بېرىپ كەلمىسەڭ بولمايدۇ، — دېدى ئوغلىغا.

گۈڭشي ئى [خەن] ← **خەلق گۈڭشىسى** .

گۈڭشېلاشتۇرماق « گۈڭشېلاشماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ۋە گۈڭشېلاشتۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئېلىپ بېرىلدى.

گۈڭشېلاشتۇرۇلماق « گۈڭشېلاشتۇرماق » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گۈڭشېلاشماق پ. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانلارنىڭ يەككە ئىگىلىكى كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئۆزگەرمەك، كوممۇنا تۈزۈمى ئورنىتىلماق: ئۇ دېھقانلار ئۇيۇشمىسىنىڭ جۇرنىي، سوڭجاڭ، زوجاڭ، كوپېراتسىيىنىڭ جۇرنىي، گۈڭشېلاشقاندا دادۈيجاڭ، دادۈي ياچېيكا شۇجىلىق ۋەزىپىلىرىنى ئىشلەپ كەلدى.

گۈڭگا سۆپ. ئېنىق كۆرۈنمەيدىغان، تۇتۇق؛ خىرە، غۇۋا: گۈڭگا كۆرۈنمەك. گۈڭگا يورۇماق. // كىچىككىنە لامپا ئۆينى گۈڭگا يورۇتۇپ تۇراتتى. * ئۇ يەنە ئېغىر غەمگە پاتتى، بىر قاتار گۈڭگا تەسەۋۋۇرلار، روشەن ئەسلەشلەر تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېزىپ چىقتى.

گۈڭ-گۈڭ « گۈڭ I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گۈڭ-گۈڭ قىلماق.

گۈڭ-گۈڭ قىلماق گۈڭگىرىماق.

گۈڭ-مۈڭ ← **ھال-مۈڭ**: – بۈگۈن ئاخشام ئۇخلىماي بىردەم گۈڭ-مۈڭ بولايلى، ھەممىدىن جانىنىڭ ساقلىقى ئەۋزەل، – دېدى ئۇ رەپىق ئاكىغا يېقىنراق يەرگە سۈرۈلۈپ.

گۈڭگۈرلاشماق « گۈڭگۈرلىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئولتۇرغانلار ئىچىدە ئۆزئارا گۈڭگۈرلاشقان ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى.

گۈڭگۈرلىماق پ گۈڭگۈر-مۈڭگۈر قىلىپ ئاۋاز چىقارماق؛ پەس ئاۋاز بىلەن سۆزلىمەك: ئۇ قايتىش ۋاقتىدا گاستىنىڭ قولىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ، بىر نېمىلەرنى دەپ گۈڭگۈرلىگەن-دە، تەرجىمان: « رەھمەت سىزگە، ئۇيغۇرلار-نىڭ مېھماندوست خەلق ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. قوغۇنىڭىز ئىنتايىن تاتلىق ئىكەن » دەپ ئۆرۈپ بەرگەنىدى.

* ئىشىككە يېقىنلىغانسېرى ئۆيدىن گۈڭگۈرلىگەن ئادەم ئاۋازى ئاڭلاندى.

گۈڭگۈر-مۈڭگۈر ئىككى ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىشىلەرنىڭ پەس ئاۋازدا قىلغان پاراڭ ۋە شۇنداق پاراڭ ئاۋازى: – بىز بۇرۇن قوشنا ئىدۇق، ئەمدى تۇغقان بولدۇق، يۈرگىنە گۈڭگۈر-مۈڭگۈر بىر چىنە ئىسسىق چاي ئىچەيلى، – دېدى ئۇ. * ئۇلار گۈڭگۈر-مۈڭگۈر پاراڭ بىلەن سۇنۇرنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

گۈڭگۈلداتماق « گۈڭگۈلدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۈڭگۈلداشماق « گۈڭگۈلدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۈڭگۈلدىماق پ. باشقىلار ئاڭلىيالمىغۇدەك دەرىجىدە سۆزلىمەك، ئېنىقسىز بىرنېمىلەرنى دېمەك: ئۇ گۈڭگۈلداپ بىرنېمىلەرنى سۆزلىگەندەك قىلدى، يېقىنراق كەلگەندە، پەس ئاۋاز بىلەن بىرنەرسە ئوقۇۋاتقانلىقى بىلىندى. * ئۇستام كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، بىر كالتە ئاھاڭدا ئىچىدىن گۈڭگۈلدايتتى.

گۈلا ئى. ھەربىر ئۆرۈشكە چېگىلگەن بۆز يىپلارنى تۇتۇپ تۇرىدىغان تاياقچە.

گۈلا باغلىماق ئۆرۈش يىپىنى گۈلاغا چىگمەك.

گۈلا چوپسا گۈلاغا يىپلارنى چىگىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئۆلچەملىك ياغاچ.

گۈلاب ئى [پ] ① ئەتىرگۈل سۈيى: تەمسىمەلىكنى كۆرۈپلا بىرنەچچە قېتىم ھوشىدىن كەتتى. مەلىكىنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ يۈزلىرىگە گۈلاب چېچىپ ھوشىغا كەلتۈردى. ② ئەتىرگۈل سۈيىدىن قىلىنغان شەربەت: گۈلاب ئىچمەك. * قەدەھتە ئوينايدۇ لالە رەڭ شاراب، نە شاراب، پۈرىقى بەئەينى

گۈلاب. گۈپ قىلىپ بىر يولى سۇمۇرگەندە مەن، غۇژژىدە كەتتى ئۇ تومۇرغا تاراپ.

گۈلاب-شاراب گۈلاب ۋە شاراب: گۈلاب-شاراب ئىچىشتۇق. كەچ بولدى ياتتۇق.

گۈلابىي سۈپ. ئەتىرگۈل نۇسخىسىدىكى، ئەتىرگۈللۈك.

گۈلابىي ياغلىق ئاياللارنىڭ بېشىغا ئارتىدىغان، ئوتتۇرىسىغا ئەتىرگۈل نۇسخىسى چۈشۈرۈلگەن، چۆرىسىگە پۆپۈك ئىشلەنگەن بىر خىل رەڭدار ياغلىق: توي توغرىسىدىكى مالامەت گەپلەرنى ئويلاپ خورسىنغان هالدا، بىر جۈپ ئالتۇن بىلەزۈك، ئالتۇن سۆكە، كەشمىرنىڭ گۈلابىي ياغلىقىنى، هەتتا چۈشۈمدە كۆرمىگەن، ئىسمىنىمۇ ئاڭلىمىغان نەرسىلەر — دە!

گۈلاخ ئى [پ] هاممام (سەراپ) ئوچىقىنىڭ ئالدىدىكى كۈل چۈشىدىغان ئازگال.

گۈلدىر ئى. سۇرىنام دۆلىتىنىڭ پۇل بىرلىكى.

گۇم I تەق. زەمبىرەك، بومبا قاتارلىقلارنىڭ ئېتىلىشى، پارتلىشى ۋە بىر نەرسىنىڭ ئىككىنچى بىر نەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: بومبا «گۇم» قىلىپ پارتلىدى. * توساتتىن يېقىنلا يەردە «گۇم» قىلىپ پارتلىغان ئاۋاز ئۇنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى.

گۇم II سۈپ [پ] مەۋجۇت بولمىغان، مەۋجۇت ئەمەس؛ يوق: گۇم بولماق. گۇم قىلماق.

گۇم بولماق يوقالماق، تۈگىمەك، تارمار بولماق: ئىنسانلار ئالەمنىڭ چوڭقۇر يېرىنى كۆرۈپ، نەچچە مىليارد يىلنى هېسابلىغان ئالەم سائىتىنىڭ چىك-چاك ئاۋازىنى ئاڭلىغان سامانيولى سىستېمىسىنىڭ قانداق گۇم بولىدىغانلىقىنى كۆرگەندىن تارتىپ، ۋاقىت تېخىمۇ قورقۇنچلۇق بىلىنىدىغان بولدى. * زۇلۇمنىڭ پىچىقى پاتقاندا جانغا، غەزەپلەر ئوق بولدى قانخور چاپانغا. گۇم بولدى زالىملار، پۈتتى دەرد-ئەلەم، قوغلىنىپ بۇلۇتلار يورۇدى ئالەم.

گۇم قىلماق يوقاتماق، تۈگەتمەك، تارمار قىلماق: نىزامىدىن بېشىنى قاتتىق سىلكىپ: — پوتەينى گۇم قىلماي تۇرۇپ هۇجۇمغا ئۆتۈش — ئۆزىمىزنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر! — دېدى. * لوپنۇرنىڭ شىمالىدا باستىم تالاي يول، ئۇچراتتىم كۆمۈلگەن قەدىم شەهەرنى. ئويلىدىم ئۇن توققۇز ئەسىر مۇقەددەم، هاياتنى بۇندا گۇم قىلغان خەتەرنى.

گۇممىدە رەۋ «گۇم» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان هالدا، «گۇم» قىلىپ: گۇممىدە پارتلىماق. گۇممىدە تەگمەك.

گۇماشتا ئى [پ] باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلغان، شۇلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان شەخس: سىز خېلى سادىق گۇماشتا بولغۇدەكسىز. لېكىن ماڭا نەيرەڭۋازلىق كەتمەيدۇ! بولمىسا ماڭلىيىڭىزغا بىر ئوق يەيسىز-دە، ئۆزىڭىزنى چوڭقۇردا كۆرۈۋېرىسىز!

گۇمان ئى [پ] پەرەز، قىياس، تەخمىن؛ شەك، شۈبهە: گۇمان چۈشمەك. گۇمان قىلماق. گۇمان تۇغۇلماق. گۇمان بىلەن سۆزلىمەك. * بىز بىر سائەتتەك ئولتۇرۇپ، سەيداق بىلەن خوشلىشىپ قايتتۇق، ماڭا قانداقتۇر بىر گۇمان ئارام بەرمەيتتى. * ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ يۈرگەن كۆلكىلىك ئىشلىرى مەستۇرىنىڭ ئوغىسىنى قايىنتىشقا باشلىدى. * گۇمان چالدى بۇ بېشىمنى، مېنى يوقلار كىشى بارمۇ؟ قەلەندەر سۈپىتى بولدۇم، بىراۋ بىرلەن ئىشىم بارمۇ؟

گۇمان پېئىلى <تىل> ئىش-هەرىكەتنىڭ بولۇشىنى گۇمان-تەخمىن يولى

بىلەن ئاگلىتىدىغان پېئىللار. مەسىلەن، بارارمىز، كېلەرمىز، قىلارسىز، ئېيتارسىز.

گۇمان چۈشمەك گۇمان، شەك پەيدا بولماق؛ شۈبھىلەنمەك: ئۇ يېزىشنى باشلاشتىن بۇرۇن گۈلباھارنىڭ خېتىنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ چىقتى، ئۇنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى. * ھاۋانى تۇمان باستى، ئاينى كۆرگىلى بولماس. كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى، يارنى سۆيگىلى بولماس.

گۇمان قىلماق مەلۇم جەھەتتە بىراۋنىڭ ئىش-ھەرىكىتىگە شەك كەلتۈرمەك، شۈبھىلەنمەك: تاڭ ئېتىپ، شاھزادە گۆھەرلىرىنىڭ ئوغرىلانغانلىقىنى بىلىپ، زەرگەرنىڭ بالىسىدىن گۇمان قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئەھۋالنى ئېيتىشنىڭ پايدىلىق ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ، ھېچكىمگە ئېغىز ئاچماپتۇ. * ئانىسى قىلغاندا قۇربانىدىن گۇمان، توسۇۋالدى ئاغزىنى قىز شۇ ھامان.

گۇمان-ئەندىشە گۇمان ۋە ئەندىشە: ئۇ ئۆزىنىڭ چىقىش ئالدىدىكى گۇمان-ئەندىشىلىرىنى ئېيتىپ، مەخسۇمنى جىملىگىلى تۇردى.

گۇمانخور ① سۈپ. گۇمان قىلىدىغان، گۇمان قىلىشقا ئادەتلەنگەن، ئىشەنمەيدىغان: ئۇ «سەن تازا گۇمانخور بىرنېمە بولۇپ قالغانغا ئوخشايسەن» دەپ مەندىن رەنجىگەنىدى. * ئۆزئارا ئىشەنمەسلىك ئورۇقى ھەممە يەرگە سىركىدەك تېرىلىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا گۇمانخور بولۇپ قالدى ۋە دائىم مەست يۈرەتتى. ② ئى. دائىم گۇمان قىلىپ يۈرۈيدىغان ئادەم: گۇمانخور دېگەننىڭ ئادىتى گۇمان قىلىش بولماي نېمە بولاتتى.

گۇمانخورلۇق ئى. گۇمان قىلىش ئادىتى: چولاق مەزىن بوۋاينىڭ گۇمانخورلۇقىدىن خاپا بولدىمۇ ياكى باشقا بىر دەردى بارمۇ، چىرايى بولۇتلۇق ئاسماندەك تۇتۇلغانىدى. * ئۇ ھازىرمۇ مەنمەنلىك قىلاتتى، شۇ رەشىك ۋە گۇمانخورلۇق تۈرتكىسىدە يېڭى-يېڭى جىنايەتلەرنى ئىشلىمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇ يەنىلا سەزمەيتتى.

گۇمانسىرىماق پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى ئادەم، نەرسىدىن بىرئاز گۇمان قىلماق، شۈبھىلەنمەك: نۇراخۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، سەل گۇمانسىراپ سادىققا قارىدى، چىرايىدا قانداقتۇر چۈشەنمەسلىك ئالامەتلىرى سايە تاشلاپ ئۆتتى. * ئۇ شۇنچىلىك قاتتىق ۋە ئاۋازلىق كۈلدىكى، يولدا كېتىۋاتقانلاردىن بىرنەچچەيلەن بۇ ئىككىيلەنگە گۇمانسىراپ قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

گۇمانسىز رەۋ. گۇمان قىلماي، شەكسىز، شۈبھىسىز: شوپۇر ئەمدى شائىرنىڭ ئۆلپەتلىرىگە گۇمانسىز ئىشەنگەنىدى.

گۇمانسىزلىق «گۇمانسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

گۇمانلاندۇرماق «گۇمانلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرىپنى ھاراق ئارىلاش گۆپۈلدەپ پۇراۋاتقان ئاياللارنىڭ ھۆسن مايلىرى گۇمانلاندۇردى.

گۇمانلانماق پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى ئادەم، نەرسىدىن گۇمان قىلماق، شۈبھىلەنمەك: ئىلياز خوجا گۇمانلانغان ھالدا قازىغا قاراپ قويۇپ جىم ئولتۇردى. * ئۇنى بىرەر ئىشتا ماختاشمۇ، ئەيىبلەشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ھەممىدىن گۇمانلىناتتى.

گۇمانلىق سۈپ. شەك، شۈبھە تۇغدۇرىدىغان، ئىشىنىپ بولمايدىغان؛ شۈبھىلىك: گۇمانلىق ئادەم. * توختى چولپانخان ئانىنىڭ روھىي ھالىتىنى چۈشىنەلمەي گۇمانلىق قاراپ ئولتۇراتتى. دوختۇر ئۇنىڭغا يەنىلا گۇمانلىق نەزىرى بىلەن تىكىلدى.

گۇمانلىق جىنايەتچى <قا> جىنايى ئىشلار دەۋالىرىدىكى جىنايىتى بار دەپ

گۇمان قىلىنغان، ئەمما راستلىقى ئىسپاتلانمىغان كىشى.

گۇمانىزم ئى [ر<لات] <ئەد> ئىنسانپەرۋەرلىك.

گۇمانىست ئى [ر] گۇمانىزمنى ياقلىغۇچى، گۇمانىزم تەرەپدارى، كىشىلىك ئەركىنلىكنى ھىمايە قىلغۇچى؛ ئىنسانپەرۋەر.

گۇمانىي سۈپ [پ] گۇمان قىلىنغان، گۇمانغا ئاساسلانغان؛ تەخمىنىي، پەرەزىي: گۇمانىي قاراش. گۇمانىي تۇيغۇ. * سەپداشلار ئاخىرىدا «بوۋاينىڭ سۆزلىرىدە ھېكمەتلەرگە قارىتا شەخسىي غەزەپتىن كېلىپ چىققان گۇمانىي قاراشلار بولۇشى مۇمكىن» دېگەن پەرگە كەلدى.

گۇمبا-گۇمباڭ ← **گۇمباڭ-گۇمباڭ**: ئۇزۇن ئۆتمەي يىلا ئايرودرومدا پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلاردىن ئېتىلغان شىددەتلىك ئوق ئاۋازى ۋە قول بومبىلىرىنىڭ گۇمبا-گۇمباڭلىرى كۆتۈرۈلۈپ، جاھاننى لەرزىگە سالدى.

گۇمباڭ تەق. تاغ پارتلىتىش، توپ-زەمبىرەكلەرنىڭ ئېتىلىشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز.

گۇمباڭ-گۇمباڭ «گۇمباڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قىزىق قارىغاي دېگىنىڭدىن يامغۇر تامچىسى پەقەت ئۆتمەيدىكەن، شۇ پەردە شارقىراپ يېغىۋاتقان يامغۇرغا قاراپ تۇراتتۇق، «گۇمباڭ-گۇمباڭ» قىلغان ئاۋاز چىقتى.

گۇمپا ئى [خەن] ① بىرەر ئىش، ھۈنەر كەسىپتىن ئىگىلىگەن ماھىرلىق، ئۇستىلىق؛ ماھارەت: گۇمپا ئىگىلىمەك. گۇمپا كۆرسەتمەك. يەڭلىرىمنى شىمايلاپ گۇمپامنى باشلىۋەتتىم. ئۈچ كېچە تۈغ باغلىدىم، قان قىلدىم. ② چامباشچىلىق ماھارىتى: مانجۇلاردىن گۇمپا ئۆگەنگەن نادىرخاننىڭ، ئابلىز قارىنىڭ ھەممە ئادىمىنى بىر پەشۋا بىلەنلا سۇۋارسىغا ياتقۇزۇۋېتەلەيدىغىنىغا ئىشەنچىسى كامىل ئىدى.

گۇمپا كۆرسەتمەك بىرەر ئىش، ھۈنەر - كەسىپتە سەنئىتىنى، ئۇستىلىقىنى نامايان قىلماق؛ ماھارىتىنى ئاشكارىلىماق: — گۇمپاڭنى بىر كۆرسىتىپ قويە، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

گۇمران سۈپ [پ] يوقالغان، يوق قىلىپ تاشلانغان، يوقىتىلغان؛ ۋەيران: گۇمران ئەيلىمەك. گۇمران بولماق. گۇمران قىلماق. * ئەمدى خاراب ئەھۋالىڭ، ئاقماس مىكىر-ئامالىڭ. يېقىنلاشتى زاۋالىڭ، تەختى گۇمران تەخسكەش. * گۇمران بولۇپ زالىملار، ئېلىڭ ئالغاچ كەڭ نەپەس. كەڭ ئالەمگە چىقتىڭ سەن، جاھان بولدى ھەمىنە پەس.

گۇمران ئەيلىمەك ← **گۇمران قىلماق**: ئۆچۈرەلمىدى ئوتنى شۇم قاۋان، مىلتىق، پىلىموت، گرانات، زىندان. يولدىكى قات-قات مۇشكۈل توساقنى، شانلىق چېلىشلار ئەيلىدى گۇمران.

گۇمران بولماق يوقالماق، گۇم بولماق، ۋەيران بولماق: ئاسىيادا ياپون باسمىچىلىرىنىڭ شەرتسىز تەسلىم بولۇشى بىلەن دۇنيادا ئۇرۇش ئاپىتى پەيدا قىلىۋاتقان ھاكىمىيەتلەر ئۇزۇل-كېسىل گۇمران بولدى.

گۇمران قىلماق يوقاتماق، گۇم قىلماق، يوقىتىپ تاشلىماق، ۋەيران قىلماق: راست دېگەندەك لۇتپۇللا ئۆز شېئىرلىرىنى «سىياسىي مەزمۇن بىلەن سۇغىرىپ، غەپلەتتە قالغان خەلقنى ئويغىتىپ، كونا دۇنيانى گۇمران قىلىشقا ئىشلەتتى». * بۈگۈن بىز فاشىزم تەختى-بەختىنى، گۇمران قىلىپ كولدۇق چوڭقۇر گۆرىنى. قۇياشتىن نۇر ئېلىپ قىزاردى ئۇپۇق، قۇچىمىز بەختىيار شۇ تاڭ نۇرىنى.

گۇمرانچىلىق ئى. گۇمران بولغان ھالەت،

گۇمرانلىق ھالىتى؛ ۋەيرانچىلىق: بىز پەقەت «تراگېدىيە يازمەن دەپ پاجىئەنى بېزىۋەرمىسۇن، مەڭگۇ ئىستىقبالسىز قىلىپ كۆرسىتىۋەرمىسۇن، كىشىدە ئىنسانىيەت پۈتۈنلەي تۈگىشىپ كېتىدىغاندەك گۇمرانچىلىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىپ قويمىسۇن» دەۋاتىمىز.

گۇمرانلىق «گۇمران» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

گۇمراھ سۈپ [پ] يېزت. يولدىن ئازغان، ئاداشقان، يېڭىلگەن: ئەزەلدىن ۋىجدانسىز نامەردلەر ھىيلىلەر قىلىپ، ۋىجدان ئەھلىنى بوزەك قىلماقنى ئىزلەيدۇ. ۋە لېكىن، بۇ يەڭلىغ كۆڭلى قارا گۇمراھلار، قىساس بازغىنىدا يانجىلىدۇ، يەر چىشلەيدۇ.

گۇم-گۇم «گۇم I» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى: «گۇم-گۇم!...» دەرۋازىنى بېرىۋەتكۈدەك ئۇرۇلغان مۇشت ساداسى قۇددۇسنىڭ خىيال يىپلىرىنى ئۈزۈپ تاشلىدى.

گۇناھ ئى [پ] ① ئەقىدىلەرگە خىلاپ، ئەدەب-ئەخلاق دائىرىسىدىن چەتنىگەن ئىش، ھەرىكەت: بەرگەن خۇداغا يېقىن، بەرمىگەن گۇناھقا يېقىن (ماقال). * خوپ دېسىڭىز، گۇناھدىن كۆرە ساۋابلىرى كۆپرەك ئاشاتتى! * — پاتمە مۇئەللىمدە گۇناھ يوق! ئۇنىڭغا نېمانچە يېپىشىۋالسىلەر؟ مەنلا مەكتەپتىن كەتسەم ئىش پۈتمەمدۇ؟ — دېدى ئۇ. ② جىنايەت، خاتالىق: گۇناھنى يۇماق. گۇناھدىن ئۆتمەك. گۇناھنى تىلىمەك. * ساقچىلار ياش چوكاننى كۆكرىكىگە قىلىچ تىقىپ ئۆلتۈرگەنىدى. بىراق، ئۇنىڭدا ھېچقانداق گۇناھ يوق ئىدى. * — ئەي يارەنلەر، ئەي ئاقسۆلۈق يۇرتداشلار، سىلەر گۇۋاھ بولۇڭلار، بۇنىڭدىن باشقا مېنىڭدە ھېچقانداق گۇناھ يوق. ئۆز خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن زالىملارغا قارشى كۆرەش قىلغان كىشىدە گۇناھ بولامدۇ؟ — دېدى ئۇ.

گۇناھ قىلماق گۇناھ ئۆتكۈزمەك، جىنايەت سادىر قىلماق: — مۇنداق دۇئاغا نېچۈك تىلىڭ باردى؟ — دەپ ئاچچىقلاپتۇ ئۇ. — سەن تېزرەك ئۆلسەڭ، ئۆزۈڭگىمۇ، پۇقراغىمۇ ياخشى، ئۆزۈڭ گۇناھ قىلىشتىن قالىسەن، پۇقرا سېنىڭ زۇلمىڭدىن قۇتۇلىدۇ —، دەپتۇ زاھىت.

گۇناھ ئۆتكۈزمەك گۇناھ، جىنايەت سادىر قىلماق؛ گۇناھ قىلماق: — مەن ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىدىم، — دېدىم ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ، — بارمايمەن! سېنىڭ ماڭا ۋارقىرايدىغان ھەققىڭ يوق!

گۇناھدىن كەچمەك گۇناھ، جىنايىتىنى ئەپۇ قىلماق، كەچۈرمەك: — سېنىڭ بارات بىلەن مۇناسىۋىتىڭ قانداق؟ — بىلمەيمەن، بىر-بىرىمىزنىڭ گۇناھىدىن كەچكەندەك تۇرىمىز.

گۇناھدىن ئۆتمەك ← **گۇناھدىن كەچمەك**: ئېلى ئورنىدىن قولىدىكى قىلىچنى يەرگە قويۇپ خەلپىگە قاراپتۇ: — ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈڭ خەلپەم، — دەپتۇ. * يىقىلسام مەن يارغا قاچان سەن قولۇمدىن تۇتسەن، خۇددى شۇنداق بۇ قېتىممۇ گۇنا-ھىمدىن ئۆتسەن.

گۇناھنى تىلىمەك گۇناھنى كەچۈرۈش-نى، ئەپۇ قىلىشنى ئۆتۈنمەك؛ كەچۈرۈم قىلىشنى سورىماق: ئۇ ئۇ يان ئويلىدى، بۇيان ئويلىدى، ئاخىرى يۇرت چوڭلىرىدىن ئوغلىنىڭ گۇناھىنى تىلەش قارارىغا كەلدى.

گۇناھنى گەدىنىگە ئالماق گۇناھنى، جىنايىتىنى ئىقرار قىلماق؛ بويىنىغا ئالماق: بىرى قاسىم ئاكىنىڭ پېشانىسىگە نوقۇدى، يەنە بىرى كەينىدىن كېلىپ ئۇنىڭ گەجگىسى-دىن باستى ۋە: — ئاممىغا باش ئەگ، گۇناھىڭنى گەدىنىڭگە ئال! — دېدى.

گۇناھنى يۇماق ياخشى ئىش قىلىپ،

خىزمەت كۆرسىتىش ئارقىلىق خاتالىقنى تۈزەتمەك: ئۆتكەن ئىش ئۆتتى. ھەرنېمە قىلغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئۇنداق قىلماي ماڭا گۇناھىمنى يۇيۇش پۇرسىتى بېرىڭ.

گۇناھ يېزىش <مائار> خاتالىق سادىر قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان بىر خىل جازا. مەملىكىتىمىزدىكى مەكتەپلەردە خاتالىق-نىڭ ئېغىر-يېنىكلىك دەرىجىسىگە قاراپ تەنقىد، ئاگاھلاندۇرۇش، قاتتىق ئاگاھ-لاندۇرۇش، گۇناھ يېزىش، مەكتەپتە قالدۇرۇپ سىناپ كۆرۈش (مۇددىتى بەلگىلىنىدۇ) ۋە ئوقۇش سالاھىيىتىدىن قالدۇرۇش قاتارلىق جازا دەرىجىلىرى قوللىنىلىدۇ.

گۇناھسىز سۈپ. گۇناھى يوق، گۇناھ قىلمىغان، بىگۇناھ: گۇناھسىز ئادەم. گۇناھسىز ئايال. * كىمدۇر بىرى: — ئادەم شۇنچە كۆپ تۇرسا، پۈتنى قۇيغۇدەك يەر يوقلۇقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ بىر گۇناھسىز كىشىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن؟ — دەپ ۋارقىراپ سىپاھ كىشىنى ئەيىبلەشتى. * ئېسىڭدە خانلارنىڭ ھەۋىسى ئۈچۈن، ئېلىنغان مىليونلاپ گۇناھسىز باشلار. ۋەھشىيلەر غۇلچى كېرىلگەن ھامان، نالىدە گادايدىن ئاققان قان، ياشلار.

گۇناھكار ئى [پ] خاتالىق ئۆتكۈزگەن، گۇناھ قىلغان كىشى: كىشىنىڭ ئارزۇ-دادىغا يەتمىگەن مۇسۇلمان ئاللا ئالدىدا گۇناھكار-دۇر. * مەن ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم گۇناھكار بولۇپ سوراققا تارتىلدىم ۋە بولغان ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىنى قالدۇرماي دېدىم. * باتۇرنىڭ كۆزلىرى بىردىنلا چەكچىيىپ، يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى. چۈنكى ئولتۇرغان گۇناھكارلار ئارىسىدا كىچىك ئاتىسى سادىقنى تونۇپ قالدى.

گۇناھكار بولماق گۇناھكار دەپ قارال-ماق، گۇناھكار دەپ ھېسابلانماق؛ جاۋابكار بولماق: ھەممە گۇناھ مەندە، ئۇلارنى ياخشى كۆرگەنلىكىمدىن گۇناھكار بولدۇم.

گۇناھكارلارچە رەۋ. گۇناھكارلارغا ئوخشاش، گۇناھكارلاردەك: ئۇلار ئىچكىرىكى ھويلىدىكى گۈلزارلىقتىن ئۆتۈپ، يازلىق شىپاڭنىڭ ئالدىدى-كى چوڭ سارايىنىڭ پېشايۋىنىغا كەلدى-دە، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، گۇناھكارلارچە يەرگە قاراپ توختىدى.

گۇناھكارلىق «گۇناھكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

گۇناھلىق سۈپ. گۇناھى بار، گۇناھ ياكى ئەيىب ئىش قىلغان: — بالىلىرىم، — دەپتۇ ساقى ھىيلە ئىشلىتىپ، — داداڭلارنى ۋاقتىدا يەرلىكتە قويۇۋېتەيلى. بولمىسا گۇناھلىق بولۇپ قالىمىز. * سېنىڭ كۆلكەڭ — مېنىڭ بەختىم، سېنىڭ قايغۇڭ — ماڭا غەمدۇر. گۇناھلىق قىلمىشىڭنى ئويلاپ، كېچە-كۈندۈز كۆزۈم نەمدۇر.

گۇناھسەغىر ئى [پ+ئە] كەچۈرۈشكە بولىدىغان، كەچۈرۈم قىلىشقا لايىق گۇناھ؛ كىچىك گۇناھ.

گۇناھكەبىر ئى [پ+ئە] كەچۈرگۈسىز گۇناھ؛ چوڭ گۇناھ: — تۆمۈر ئاخۇن، — دېدى ئۇۋەيس ئەلەم، — ئىسلام شەرىئىتىدە مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكمەكلىك ھارام. بۇ گۇناھكەبىرلەرنىڭ بىرى.

گۇندا پاچىقى تۇرۇمچاق ئوقىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان ئىككى ياغاچ.

گۇندا ئى [پ] ① يوغان، چوڭ؛ قېلىن، ئېغىر، توم: گۇندا ياغاچ. ② كونا جەمئىيەتتە گۇناھكارلارنىڭ پۇت-قول ياكى بويىنىغا سېلىپ قويۇلىدىغان، يوغان ياغاچتىن ياسالغان ئېغىر جازا قورالى: پەرۋەنىڭ قولىغا ياغاچتىن گۇندا سالدى.

ئۇلار ئالدىغا سىلىپ تاغدىن چۈشۈپ، دىيارى بەكرىنىڭ چاھارسۇغا ئېلىپ كەلدى. * يۇت-قولۇمغا سالدى گۇندا، تۇتقۇن بولۇپ كەلدىم مۇندا. دۈشمەن قالسۇن كۆپ ئارماندا، پاناھ بولغىن پىشە تاغلار. ③ كونا جەمئىيەتتە گۇناھكارلارنى سولايدىغان قاماقخانا؛ تۈرمە: گۇندا تېمى سىلىق تام، سامان لايدا سۇۋاقلىق. نە ھالدا قېرىندا شلار، مەن يامۇلدا سولاقلىق. ④ گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى-ئۈستىگە ئورنىتىلغان توغرا ياغاچ. ⑤ جۇۋازنىڭ ياغ چىقىرىلىدىغان قازان شەكىللىك كۆتەك ياغىچى: جۇۋازخانا، كۆزى تېڭىۋېتىل-گەن كالا گۇندىنى ئايلىناتتى. ياغ چاپان تۆمۈر مۇگىلۈق ناخشا ئېيتاتتى.

گۇندىپاي ئى ① كونا جەمئىيەتتە گۇندىخانا (تۈرمە) ئىشىكىنى باقىدىغان كۆزەتچى: بىركۈنى تاڭ سەھەردىلا ئىككى گۇندىپاي كىرىپ، ئەخمەتجان قاسىمنى سوراققا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. * يامغۇرلۇق ئاخشىمى، ئالەم قاراڭغۇ، ئۇزاتقان بەش قولنى كۆرمەك شۇنچە تەس. گۇندىپاي پىچىرلاپ ئېيتتى مەن ئۇچۇن، بۇ ئاخشام قىممەتتۇر ھەردەم، ھەرنەپەس. ② ئۇيغۇر ناخشى-لىرىدىن بىرى (گۇندىپايلار ھەققىدى-كى): گۇندىپاي بىرىنچى. گۇندىپاي ئىككىنچى. * تاشۋاي «گۇندىپاي ئىككىنچى» نى چالماقتا. بۇنى مۇڭلىنىپ ئاڭلاۋاتقان گۇندىپاي كۆز يېشىنى توختىتالماي قالدۇ، مۇزىكا ئاياغلىشىدۇ.

گۇندىخانا ئى. گۇناھكارلارنى سولايدىغان جاي؛ سولاقخانا، تۈرمە: گۇندىخانا باشلىقى. * بۇ ھەشىمەتلىك ۋاڭ ئوردىسى باتۇردا زىندان ۋە قاراڭغۇ گۇندىخانىغا كىرىپ قالغاندەك بىر خىل يامان تەسىرات پەيدا قىلدى. * ئۇلار گۇندىخانا ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈرۈلدى ۋە ئۇدۇل سوراقخانىغا ئېلىپ كىرىلدى.

گۇۋاھ ئى [پ] ① بىرەر ۋەقە-ھادىسە يۈز بەرگەندە نەق مەيداندا بولغان، كۆرگەن كىشى؛ شاھىت: گۇۋاھ بولماق. * — ئېھ پادىشاھى ئالەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن، بىر سۆزۈم بار ئېيتاي، — دەپتۇ بەختىيار، — خۇدا گۇۋاھدۇركى، مەن بۇ ئىشتا بىگۇناھ مەن. لېكىن مېنىڭ ئىشىم بەختى يانغان سودىگەرگە ئوخشايدۇ. * — بۇگۇن شۇنچە خالايىق ئاڭلىدى. ھەممىسى گۇۋاھ. بۇنىڭ پاچىقىنى چاقمىسام زادى بولماي-دۇ، — دېدى. ② سوت ياكى تەرگەۋ ئىشلىرىدا بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە سوت تەرىپىدىن چاقىرىلغان كىشى: گۇۋاھ چاقىرماق. * غەيۇر شاھ بۇ ۋەقەدىن تەسىرلىنىپتۇ، شۇ سۆزدىن كېيىن شاھ دەرھال قازىلارنى ۋە گۇۋاھچىلارنى قىچقارتىپ، قىزى مەلىكە بۇدۇرنى ئۆز ۋەدىسى بويىچە شاھزادە قەمەرۇززامانغا نىكاھ قىلدۇرۇپ قويۇپتۇ. * قەمەرۇززاماندىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان غەيۇر شاھ بۇ شەرت ۋە جاۋابقا گۇۋاھ بولۇش ئۈچۈن، قازىلارنى قىچقىرىپتۇ. ③ بىرەر ۋەقە-ھادىسە، شىكايەت، دەۋا، ئەرزىيەت قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقى-نى تەستىقلىغۇچى نەرسە؛ ئىسپات، دەلىل: ئۇنىڭ سالچىلىق ھاياتىغا مۇشۇ سۇ گۇۋاھ. * ھەم گۇۋاھتۇر كۆك گۈمبەزلىك مەسچىتلەر، تاملىرىدا پارلاپ ئەرەب سەنئىتى. تارىخىمىز قۇرلىرىدۇر ئۇندىكى، گۈل ۋە نەقىش-ھۈنەرۋەنلەر مېھنىتى.

گۇۋاھ بولماق بىرەر ئىش، ۋەقە-ھادىسە-نىڭ يۈز بەرگەنلىكىنىڭ راستلىقىنى تەستىقلىماق، گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ بەر-مەك؛ ئىسپات، شاھىت بولماق: سۇلتان ئادەتتە باشقىلارنىڭ قولى ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغان بىرەر ئىش توغرىسىدا شۇ ئادەم بىلەن مۇناسىۋەت قىلغاندا، ئۈچىنچى

شەخسىنىڭ گۇۋاھ بولۇشىنى خالىمايتتى. * ئېگىز ئاسماندا تۆۋرۈك يوق، ئېقىن دەريادا كۆۋرۈك يوق. جىمى ئالەم گۇۋاھ بولسۇن، سېنىڭدىن باشقا يارىم يوق.

گۇۋاھ قىلماق بىرەر ئىش، ۋەقە-ھادىسىنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنىڭ راستلىقىنى تەستىقلاتماق، گۇۋاھلىققا تارتماق؛ ئىسپات، شاھىت قىلماق: — گۈلنۇر كۆزىدىكى لەئەل-ياقۇتتەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلارنى گۇۋاھ قىلىپ، پىچىرلاپقىنا خالىدىنىڭ كۆكسىگە باش قويدى: — سىلىگە ۋاپاسىزلىق قىلسام چىراغ باغرىمدا كۆيسۇن!

گۇۋاھچى ئى ① بىرەر ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن پەيتتە بار بولغان، ئۇنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشى، شاھىد: قازىنىڭ گۇۋاھچىسى چۈمۈچ (ماقال). * تاجىخۇن ئاكا ھەقىقەتەن ئۇ تارىخنىڭ ئادەتتىكى گۇۋاھچىسىلا ئەمەس، بەلكى يەنە قۇمۇل، تۇرپان قوزغىلاڭلىرىنىڭ بىۋاستە قاتناشقۇچىسى ئىدى. ② <قا> ئەنزىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىدىغان ھەمدە كېلىپ گۇۋاھلىق بېرىشكە چاقىرىلغان كىشى: ئەنۋەرمۇ گۇۋاھچى سۈپىتىدە ساقچى قورۇسىغا ئېلىپ كېلىندى. * كاززاپ بايا دېگەن سۆزىنى «مەن دېمىگەن» دەپ تېنىۋالماقچى بولۇۋېدى، قانۇن ئىجراپ قىلغان ئىككى گۇۋاھچى ھازىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئامالسىز قالدى.

گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىق سۆزى <قا> گۇۋاھچىنىڭ بىلىدىغان ئەنزىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان پاكىت، ۋەقەلەر ھەققىدىكى بايانى.

گۇۋاھچىلىق «گۇۋاھچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: قاراڭغۇ كېچىدە بىر توپ ئادەمنىڭ جاراڭلىق ساداسى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ گۇۋاھچىلىقى ئاستىدا، تاڭ شامىلى ئارقىلىق پۈتۈن ۋادىغا تارقالغانىدى.

گۇۋاھچىلىققا تارتماق گۇۋاھچى، شاھىد، ئىسپات بولۇشقا تەكلىپ قىلماق: مەن ئۇنى گۇۋاھچىلىققا تارتتىم.

گۇۋاھلىق ئى. ئىسپاتتىن ئۆتۈش، گۇۋاھ بولۇش، شاھىتلىق: گۇۋاھلىق بەرمەك. گۇۋاھلىقتىن ئۆتمەك. گۇۋاھلىق سۆزى. * سادىقنىڭ تۇرمىدىن چىقىپ بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتقانلىقى ئەزالار تولغۇل، ئاسماندىكى ئۇچار قۇشلارغىمۇ مەلۇم، كەنتىمىزنىڭ ھەربىر ئوت-گىياھىمۇ گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ. * بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ پۈتۈن شەھەر خەلقى خۇشال بولۇپتۇ. خەلقلەرنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن قىز پۈتۈن مال-مۈلكىنى يىگىتكە ھەدىيە قىلىپ بېرىپتۇ.

گۇۋاھلىق بەرمەك ← **گۇۋاھ بولماق**: سودىگەرلەر، ئايالنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشى ۋە 20 نەچچە ئادەمنىڭ پاكىت سۆزلىشى نەتىجىسىدە ھەقىقەت ئالدىدا يەرگە قارىغان بولسىمۇ، ئۇلار بوشىماقتا يوق، تېخىمۇ ئەزۋەيلەشكە باشلىدى.

گۇۋاھلىقتىن ئۆتمەك ← **گۇۋاھ بولماق**: مەن تولۇق گۇۋاھلىقتىن ئۆتىمەن. ئاندىن تەشكىل ئوسمانىنى دۈيدىن ھەيدەيدۇ. ئۇ چاغدا ئوسماندىن قۇتۇلىسەن. گۈلبىرا سېنىڭ بولىدۇ. * قىز يىگىتنى ئاقلىماقچى بولسىمۇ، قازىنىڭ ئالدىدا پەرياد قىلسىمۇ. ئامما كۆرگەنلەر گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ، ھەم قەسەم ئىچكەن ئۈچۈن قۇربان تۇتۇپ.

گۇۋاھلىق قىلماق ← **گۇۋاھلىق بەرمەك**: مەن «بۇ غىزاسىنى ۋاقتى-ۋاقتىدا ياخشى پىشۇرۇپ بەرگىنى ئۈچۈن قەھرىمانلار قەھرىمان بولالىغان» دەپ قىزنىڭ ئالدىدا گۇۋاھلىق قىلىمەن.

گۇۋاھنامە ئى [پ] بىرەر پاكىتنى تەستىقلاش، ئىجراپ قىلىش ھەققىدە ئىمزا

قويۇلغان، تامغا بېسىلغان رەسمىي ھۆججەت؛ گۇۋاھلىق قەغىزى: ئۇ 1950-يىلدىن 1953-يىلغىچە ئۈرۈمچى 2-دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇغانلىقى ھەققىدە گۇۋاھنامە ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنىدى.

گۆي ئى [خەن] → **يۇمشاقباش.**

گۆيتۇزا ئى [خەن] → **يۇمشاقباش:** — ئەنە يېتۈل دېگەن گۆيتۇزا مەندىن گۇمان قىلىپلا كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ھاجى چايان.

گۆدەك سۈپ [پ] ① ئېمىدىغان، قوچاقتىن چۈشمىگەن بالا؛ بوۋاق: مەن بۇ يەرگە ئانامنىڭ قۇچىقىدىكى گۆدەك ۋاقتىمدا كەلگەنىكەنمەن. * زەخىم يەپتۇ پۇت، گۆدەك ۋاقتىدا، تاگدۇرماپتىكەن تۇخۇم، تاختىدا. * ئۇ تېخى گۆدەك بالا ئىكەن. ② كۆچمە. تۇرمۇش تەجرىبىسىگە ئىگە بولمىغان، خام، سادda؛ كىچىك: سىز تېخى گۆدەك ئىكەنسىز، مۇھەببەتنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يەتمەيدىكەنسىز، بىرىپ كىچىك باللار بىلەن ياڭاق ئويناڭ.

گۆدەكلەرچە سۈپ. گۆدەكلەرگە ئوخشاش، گۆدەكلەردەك: كۆن چىققاندا سىڭىپ كەتكەن تۇماندەك، يوققا چىقتى بۇ باققالنىڭ ئارمىنى. بولۇپ قالدى گۆدەكلەرچە بىر خىيال، ئۇنىڭ تۈزمەك بولغان يېڭى كارۋىنى.

گۆدەكلىك ئى. گۆدەكلەرگە خاس ھەرىكەت، قىلىق، مىجەز: گۆدەكلىك قىلماق. * مېنى ھېلمۇ گۆدەكلىك قىلىپ باللارچە سۆزلەۋاتىدۇ دەپ قالماڭ. ئۇنداق ئەمەس، مەن چوڭ بولدۇم. * سىنە ھەر چىقىپ پېشىندا گۈلمەرەم، بارغان يېرىم ئۆردەكلىك گۈلمەرەم، ئىش باشقا، ھەۋەس باشقا گۈلمەرەم، قىلما زادى گۆدەكلىك گۈلمەرەم.

گۆدەكلىك قىلماق گۆدەكلەرگە ئوخشاش ئىش-ھەرىكەتلەردە بولماق، گۆدەكلەر قىلىدىغان قىلىقلارنى قىلماق: — مېنى ئەپۇ قىلىسلا ئەنۋەر! — دەپ تىزلاندى بۇۋى ھەجەر ئەتىسى كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ تۇرۇپ، — جاھان شۇلىمكىن دەپتىمەن، گۆدەكلىك قىلىپتىمەن.

گۆر ئى [پ] ئۆلۈكنى كۆمۈش ئۈچۈن كولانغان ئورا؛ يەرلىك، قەبرە: گۆر كولىماق. گۆرگە قويماق. گۆر ئازابى. * بۇ كۈنلەردە كۆرمىگىنىمىز قالمىدى. گۆر كولاشقا بارماي چارە بولمىدى. * ئاخىرەتكە ئەپكېتەمسەن، ناننى ئوراپ بوپىغا؟ بۇ دۇنياغا تويماس كۆزۈڭ، گۆردە تويۇر توپىغا!

گۆر ئازابى ئىنتايىن ئېغىر، قىيىن، چىدىغۇسىز ئازاب، مۇشەققەت: گۆر ئازابىنى كۆرمەك. * — باشقا ئىقلىمدىكى كىشىلەر گۆر ئازابىنى ئۆلگەندىن كېيىن كۆرسە، بىز بىچارىلەر تىرىك تۇرۇپلا كۆرىمىز، — دېدى سەپەرقۇل. * جادۇگەرنىڭ مەقسىتى: بوغۇپ يىگىتنى، ئوغلىنىڭ ئۆچىنى ئالماقچىكەن. خانتەگرى بېشىغا گۆر ئازابىنى، ئېگىز تاغ ئۈستىدە سالماقچىكەن.

گۆر ئاغزىدىن ياندماق ئۆلۈم خەۋپىدىن قۇتۇلماق: رەناخان، ئابدەم بۇ يەرگە كەلگەننىڭ مابەينىدە ئېرى بىلەن قېيىن ئانىسىدىن ئايرىلدى. ئوغلىمۇ گۆرنىڭ ئاغزىدىن ياندى.

گۆر ئاغزىغا بېرىپ قالماق ئۆمرى ئاخىرلىشىپ، ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالماق، جان ئۈزۈش پەيتىگە كەلمەك: — مەن گۆرنىڭ ئاغزىغا بېرىپ قالغان ئايالمەن، بۇ ئالەمگە ياندۇرۇپ كېلىمەن دەپ ئاۋارە بولمىسۇن دەپ ئېيتىپ بەردىم، — دېدى ئايال سېستىرا قىزلارغا.

گۆردىن ئېچىۋالغاندەك ئۈستىبېشى، رەڭگىرويىنى توپا-چاڭ بېسىپ كەتكەن، ئەرۋاھقا ئوخشاپ قالغان: ئۇ گويا ھازىرلا

گۆردىن ئېچىۋالغاندەك كۆرۈنەتتى.

گۆر قاراڭغۇسى ھېچقانداق يورۇقلۇقى بولمىغان، يورۇق چۈشمىگەن، ئىنتايىن قاراڭغۇ: شىرمەممەت كۆزىنى ئاچتى، «خۇدالىق ئۆي» گۆر قاراڭغۇسى بىلەن تولغانىدى.

گۆرگە تىقماق يوقاتماق، يوق قىلماق، ئۇجۇقتۇرماق: رەھىم قىلىش پەرىزات، گۈلنى ئېلىپ كېتەي مەن. گۆرگە تىقىپ زۇلمەتنى، يوقسۇلنى شاد ئېتەي مەن.

گۆرگە كىرمەك ئۆلمەك، يوقالماق، ئۇجۇقماق: گۆرگە كىرگەن تىرىك چىقماس، ئۆيگە كىرگەن قۇرۇق چىقماس (ماقال).

گۆرگە ئىتتەرمەك بالاغا تىقماق، زىيانكەشلىك قىلماق، قەستلىمەك: — گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، ياسىن يەنە غوۋغا كۆتۈرۈشكە باشلىدى، مېنى گۆرگە ئىتتەرمەكتە، — بۇ گەپنى قىلىپ ئۇ يىغلىۋەتتى.

گۆر لەخمىسى مېيىتنى دەپنە قىلغاندا مۇردىنى قويىدىغان ئىچ گۆر؛ لەھەت: سەييۇل دەۋلە ماتەم لىباسىنى كىيىپ، فارابىنىڭ جەسىتىنى تۆت خەۋۋاس بىلەن گۆر لەخمىسگە ئېلىپ كىرىپ دەپنە قىلدى.

گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرماق ئىككى ئالەم نارازى بولماق: قاپاقباينىڭ قىزى ئېرىنىڭ گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرىدىغىنىدىن قورقۇپ، يىراق-يېقىندىن كەلگەن ئەلچىلەرگە زادى ئەرگە تەگمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

گۆرىدىن توڭگۇز قوپقۇر «ئۆلگەندە مەھشەرگاھدىن توڭگۇز بولۇپ قوپىدىغان» دېگەن مەنىدىكى ھاقارەت، قارغىش سۆزى: بۇ گۆرىدىن توڭگۇز قوپقۇرنىڭ تاۋىقىمىزغا تۇمشۇقىنى تىقماق بولغىنىنى دېمەملا.

گۆرىگە ئوت كەتمەك ئۇزۇل-كېسىل يوقالماق، تارمار بولماق، زاۋال تاپماق، خاتىمە بېرىلمەك: ئەمەت ئۇستا مۇلايىملىق بىلەن بېشىنى ئېگىپ ۋە كېيىن تۈيۈقسىز بىر ئىش يادىغا يەتكەندەك قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، كۈلۈمسىرىدى: — ئەپەندىم، ئەمدىغۇ «ئەجنەبىيلەرگە ياخشىچاق بولغان» دېگەن گەپنىڭ گۆرىگە ئوت كەتكەندۇ؟

گۆرداش ئى. بىر گۆرگە كۆمۈلگەن كىشىلەر (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): قاراڭلار، كۆڭلۈمدە مەن گۆدەك، مەن ياش، ياشلىقىم ھەمىشە مەن بىلەن ئاداش. ھاياتتا ياشلىقىم ياشىدى بىللە، ئۆلسەمۇ ياشلىقىم گۆردە ھەم گۆرداش.

گۆركار ئى [پ] قەبرىستاندا گۆر كولاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: شۇ چاغدا پۈچۈق گۈمبەزنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇپ، ئەھۋالنى باشتىن-ئاياغ كۆرۈپ تۇرغان قېرى گۆركار ئەتراپقا چۆچۈپ-چۆچۈپ قارىغىنىچە تاشۋاي تاشلانغان ئوچۇق گۆرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

گۆركارلىق ئى. گۆر كولاش ئىشى، گۆر كولاش مەشغۇلاتى: گۆركارلىق قىلماق. * پرولېتارىياتنىڭ ۋەزىپىسى بۇرژۇئا دۆلەت ماشىنىسىنىڭ گۆركارلىق رولىنى ئوينىيالايدىغان بۇ ماشىنىنى ۋەيران قىلىپ تاشلاش بىلەنلا قالماستىن، پرولېتارىيات دېموكراتىيىسىنى بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش.

گۆرلۈك ① سۈپ. گۆر كولانغان، گۆر كولاشقا بولىدىغان: گۆرلۈك يەر. ئىچ گۆرلۈك. ② ئى. گۆر: گۆرلۈكىدە ياتماق.

گۆرۇ ئى [پ] قورۇ-جاي، قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ۋاقىتىنچە ئۆتكۈزۈپ تۇرۇش بەدىلىگە چەكلىك مۇددەت بىلەن ئۆسۈمى بار پۇل ئېلىش؛ رەنە: گۆرۈگە قويماق. گۆرۇ خەت. *دىرى بىلەن ئۆسۈمى تەڭ بولدى دەيدۇ. ئېلىپ كىرگەن پۇلۇم. يەتمىدى، يەتمىسە ساتارمەن، يا گۆرۈگە

قويۇپ تۇرارمەن دەپ ماۋۇ نىمچە مىنمۇ ئالغاچ كىرىۋىدىم، بۇنى قوشسامۇ يەتمگۈدەك.

گۆرۈ خەت گۆرۈگە قويۇلغان مال-مۈلۈك، نەرسىلەر ئۈچۈن گۆرۈكەش تەرىپىدىن گۆرۈگە قويغۇچىغا بېرىلىدىغان تىلخەت؛ رەنە خېتى.

گۆرۈگە ئالماق ① بىراۋنىڭ نەرسىسىنى مەلۇم مۇددەتتە بەلگىلىك ئۆسۈمى بىلەن قايتۇرۇش شەرتى ئاستىدا پۇل بېرىپ تۇتۇپ تۇرماق، رەنىگە ئالماق. ② قارشى تەرەپنىڭ ئادىمى ياكى مۇھىم نەرسىسىنى مەلۇم تەلەپنى ئورۇنداپ بەرگەندە قويۇپ بېرىش ياكى قايتۇرۇش شەرتى بىلەن تۇتۇۋالماق: بىز ئۇنىڭ ئوغلىنى پايلاپ تۇرۇپ گۆرۈگە ئېلىپ، ئۇنىڭدىن بىمىنى تەلەپ قىلساق شۇنى ئۇندۇرۇۋالالايمىز.

گۆرۈگە قويماق بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە ئۆسۈمى بىلەن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن بىرەر نەرسىنى باشقا كىشىگە بېرىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە پۇل ئالماق: ئۇ چاقچاق ئارىلاش: — قەشقەرنى ئۇتتۇرۇۋېتىپ، ئاتۇشنى گۆرۈگە قويغاندەك تۈگۈلۈۋالماي، جېنىڭ چىقىپ كەتسىمۇ كۈلۈپ يۈرگىنە، — دېدى رەھىم ئاكىغا.

گۆرۈخانا ئى [پ] بىراۋنىڭ نەرسىلىرىنى گۆرۈگە ئېلىپ قەرز بېرىدىغان جاي، ئورۇن: ئۇلار ھاۋاخانىنىڭ دۇخاۋا نىمچىسى چىگىلگەن بوغچىغا ئوخشاش رەڭدە ۋە مىقداردا «تۆت بوپا» تەييارلىدى. ئاندىن كېيىن ئىككىسى بىردىن بوغچىنى قولتۇقلىرىغا تىقتى-دە، قالغانلىرىنى دەڭنىڭ بولۇڭدىكى ئالا خۇرجۇنغا ئامانەت قويۇپ، ئۆزلىرى گۆرۈخانىنى كۆزلەپ ماڭدى.

گۆرۈكەش ئى [پ] بىراۋنىڭ نەرسىلىرىنى رەنىگە ئالغۇچى، گۆرۈگە ئېلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: گۆرۈكەش

ۋالى بىلەن جازانىخور ياڭنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرى ھۈنەرۋەن-كاسىپ ۋە تېرىمچى ئىدى.

گۆرۋەن ئى. قول تۆگىسىنىڭ ئالدى كۆكسىگە ئاسىدىغان گۈل چەمبىرەك شەكلىدىكى كارۋان بەلگىسى.

گۆزىستان ئى [پ] ئۆلگەن ئادەملەرنى دەپنە قىلىدىغان جاي؛ قەبرىستان: دەرۋازا ئېچىلمىغان ۋە ھېچكىم ئۇنىڭ قىچقىرىشىغا قۇلاق سېلىپ جاۋاب بەرمىگەندىن كېيىن، ئەسەد ئىلاجسىز قېلىپ، نېرىراقتىكى بىر گۆرىستانغا كىرىپ يېتىپ، قاتتىق ئۇخلاپ قېلىپتۇ. * گۈل ئاچىلۇر گۈلىستاندا، توزۇيدۇ گۈل زىمىستاندا. مەغرۇر بولماڭ دوستلىرىم، ياتار يېرىڭىز گۆرىستاندا.

گۆرىستانلىق ئى ← **قەبرىستانلىق**: راۋابچى بالا گۆرىستانلىقنىڭ شەرق تەرىپىدىكى يېرىمى قۇرۇپ، يېرىمى ياشناپ تۇرغان ئىككى تۈپ قېرى قاپاق تېرەك تۈۋىدىن ئۆتۈپ، قەبرىلەرنى ئارىلاپ خېلىلا ئىچكىرىلەپ كىردى.

گۆسمە ئى. دىئال. غەيۋەت، شىكايەت، سۆز-چۆچەك.

گۆسمەك سۈپ. دىئال. قاۋۇل، كۈچتۈگۈر، بېجىرىم.

گۆسمۈس سۈپ. دىئال. قاۋۇل، كۈچتۈگۈر، بېجىرىم.

گۆش ئى [پ] ① تىرىك ئورگانىزمنىڭ ئىنچىكە توقۇلمىلىرى؛ ئەت: بۇلجۇڭ گۆش. * گۆش ئەمەس ياكى بەز ئەمەس. ② سويۇلىدىغان ماللارنىڭ تېنىدىكى ئوزۇق سۈپىتىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان قىسمى؛ ئەت: قوي گۆشى. كالا گۆشى. توخۇ گۆشى. * باللار قازانىڭ تۈۋىقىنى ئېچىپ قارىسا، ئۈستىدە كىچىككىنە بىر پارچە گۆش قايناۋاتقۇدەك. باللار بۇ گۆشنى ئېلىپلا يەۋاپتۇ. ③ بەزى مېۋىلەرنىڭ يېيىلىدىغان قىسمى، ئەت.

گۆش پۆرىسى قىيمىسى گۆش بىلەن پىيازدىن تەييارلانغان پۆرە. تاۋىدا پىشۇرۇلىدۇ.

گۆش تاپ تۆمۈرنىڭ قىزىپ جىگەر رەڭ ھالەتكە كەلگەن ۋاقتى.

گۆش توخۇسى <زوئول> توخۇلارنىڭ ئىقتىسادىي تىپلىرىدىن بىرى. جۈغى چوڭ بولۇپ، كۆپ گۆش بېرىدۇ. گۆشى سۈپەتلىك، ياخشى بولىدۇ، تېنى دوغىلاق، پاچاقلىرى تۈكلۈك، ھەرىكىتى سۇس، مىجەزى ياۋاش كېلىدۇ. ئوڭاي سېمىرىدۇ، تۇخۇمنى ئاز تۇغىدۇ.

گۆش خوشاڭ تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان گۆش قىيمىلىق خوشاڭ.

گۆش رەڭ ① گۆشنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدىغان بىر خىل رەڭ؛ قىزغۇچ جىگەر رەڭ. ② شۇ خىل رەڭگە ئىگە ياكى شۇ خىل رەڭدە بويالغان: گۆش رەڭ ياغلىق.

گۆش كالىسى <زوئول> مەخسۇس گۆش ئېلىش ئۈچۈن يېتىشتۈرۈلگەن كالا.

گۆش كۆتىكى گۆشنى ئۇششاق توغرايدىغان، چانايدىغان، پارچىلايدىغان ياغاچ كۆتەك: نېغمەت ئاستىرتتىن كۆز يۈگۈرتۈپ سايمىغا قارىغانىدى، ئۇنىڭ مۆغەمبەر كۆزلىرى: «باداڭ قورساق، گۆش كۆتىكىدەك ئولتۇرغىنىڭنى قارا» دېدى.

گۆش كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتماق ئاغزىدا چىرايلىق، ياخشى گەپلەرنى قىلىپ، ئەمەلدە باشقىچە ناچار ئىش قىلماق، كىشىلەرگە ساختا مۇئامىلە قىلماق، ئالدىماق: — سىزنىڭ ئوردا ئاياللىرىنى ئەرچە كىيىندۈرۈپ، سىرتتىكىلەرنىڭ ئەرچە كىيىنىشىنى توسۇشىڭىز خۇددى گۆش كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتقاندەك ئىش بولۇپتۇ، — دېدى ئۇ.

گۆش گىردە ئىچىگە گۆش قىيمىسىنى سېلىپ يېقىلغان گىردە: سوپىيەم ئېرىنى تەرلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىككى جىڭ قوي گۆشى، بالىلىرىغا گۆش گىردە ۋە يەنە ئېگىرىدىغانغا پاختا ئېلىپ يانغانىدى.

گۆشە يىمەك پ. باشقىلار گەپ سورىسا لام-جىم دېمەستىن جىم بولۇۋالماق، زۇۋان سۈرمەي شۈك ئولتۇرماق: بىركۈنى ئانىسىغا «مەن بىلەن ئۆي تۇتمەن دېسەڭ، بالاڭنى يوقات، بولمىسا مەن ئىككىڭنى بىراقلا يوقىتىمەن» دېسەم خوتۇن — دەيۈز تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك زۇۋان سۈرمەي گۆشىيىپ تۇرىۋالدى.

گۆش-پۆش ھەر خىل گۆش: — ماي-پاي، گۆش-پۆش لازىمۇ؟ تارتىنماڭ، قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك بېرەلەيمىز! — دېدى ئۇ.

گۆشتۈل ئى. دىئال. قىزىل گۆش ھالىتىدىكى بويىدىن ئاجراپ كەتكەن بالا.

گۆشخور سۈپ [پ] گۆش يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ گۆشنى ياخشى كۆرىدىغان، گۆشنى كۆپ ئىستېمال قىلىدىغان: گۆشخور ھايۋان. گۆشخور ئادەم.

گۆشخورلۇق «گۆشخور» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

گۆشسىز سۈپ. گۆشى يوق، گۆش سېلىنمىغان، گۆش توغرالمىغان: گۆشسىز تاماق. گۆشسىز سەي. // گۆشسىز قالماق.

گۆشلە شمەك گۆش تۇتماق، گۆشكە ئايلانماق، گۆشلەنمەك: ئۇنىڭ گۆلى گۆشلەشكەن بولۇپ، گۈل رېتى ئۇقىنىڭ ئويۇق يېرىگە جايلىشىدۇ.

گۆشلۈك سۈپ ① گۆشى بار، گۆش توغرىغان، گۆش ئارىلاشتۇرۇلغان: گۆشلۈك سەي. گۆشلۈك پولۇ. ② گۆش بېرىدىغان، گۆشى جىق، ئەتلىك، سېمىز: گۆشلۈك قوي. گۆشلۈك كالا. گۆشلۈك توخۇ.

گۆشلۈك باشاقسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى. گۈل ئوقى سېمىز، قېلىن، گۆشلۈك كېلىدۇ. گۈلى گۈل ئوقىنىڭ ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، گۈل ساپىقى بولمايدۇ ياكى ناھايىتى قىسقا بولىدۇ. مەسىلەن، كۆممىقوناقنىڭ ئانىلىق گۈلىنىڭ گۈل رېتىگە ئوخشاش.

گۆشلۈك پالاقچە <زوئول> سىياھ بېلىق، قاراقچى سىياھ بېلىق قاتارلىق يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلار تېنىدىكى پالاق شەكىللىك تۈزۈلمە. سۇ ئۈزۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

گۆشلۈك قاشتېشى قەۋىتى قېلىن، تۈرلۈك ئارىلاشمىلار بولمىغان، تەركىبى ساپ ھالدىكى قاشتېشى.

گۆشلۈك يىلتىز <بوت> ئوق يىلتىزىدىن ياكى تۆرەلمە ئوقىنىڭ قاتتىنشى بىلەن ھاسىل بولىدىغان زاپاس ساقلىغۇچى يىلتىز. ئۇنىڭ يوغىنىشىدىكى سەۋەبلەر ئوخشىمايدۇ. مەسىلەن، سەۋزىنىڭ گۆشلۈك يىلتىزى كېيىنكى ئەۋرىشىم قەۋىتىنىڭ يوغىنىشىدىن بولىدۇ؛ تۇرۇپنىڭ-كى بولسا كېيىنكى ياغاچلىق قىسمىنىڭ يوغىنىشىدىن بولىدۇ.

گۆش-ياغ گۆش ھەم ياغ ۋە شۇ خىلدىكى ئوزۇقلۇقلار؛ — دوكلۇقۇڭ يەتمىگەندەك گۆش-ياغ-لارنى ئوغرىلىغىنىڭ نېمىسى؟ — دېدى ئۇ.

گۆكە ئى. دىئال. قارماق.

گۆلەش سۈپ. بىرەر ئىشقا دەرھال ئەقلى يەتمەيدىغان، روھىي ھالىتى جۇشقۇن ئەمەس، ھاڭۋاقتى، دەلدۈش، گومۇش، گالۋاڭ: گۆلەش ئادەم. * قۇربان ئاقساقال قولىنى سىلكىپ: — ئۇنداق دېگىلى بولامدى-كەن. شىرمەمەت گۆلەش ھەرقېتىم مەجلىسكە بارسا، بىر يېڭى خۇي چىقىرىپ كېلىدىغان بولدى، — دېدى.

گۆلەيمەك پ. كۆزىنى يوغان ئېچىپ، ئاچچىقى بىلەن چەكچەيمەك؛ ئالايماق، ھومايماق: زەينەپ قىز كەتكەندىن كېيىن، ھەسسەن چويۇن ئايالىغا زەردە بىلەن گۆلەيدى-دە، ئايالىنىڭ بىلجىرلاشلىرىنى ئىلىك ئالماي، ئولتۇرغان جايىدىن چاچراپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى. * بۇ چاقچاق گوزەلگە چوڭ باھانە بولدى. ئۇ گۆلىيىپ بىر قارىۋالدى-دە، چالۋاقاپ سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

گۆلمە ئى. سۇغا تىك سېلىنىدىغان، ۋالىبول سېتكىتىسىغا ئوخشاش تور.

گۆلىيىشمەك «گۆلەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — مەنمۇ سىلىگىچۇ توققۇزتونلۇقتا مۇچ تىققاندەك تېتىپ ئولتۇرىمەن، قانداق؟ — ئىككى ئايال مېكىياندەك بىر-بىرىگە بازغىشىپ گۆلىيىشتى، بوۋاق چىرقىراپ يىغلىۋەتتى.

گۆھەر ئى [پ] ① قىممەت باھالىق تاشلارنىڭ ئومۇمىي نامى: گۆھەر قازماق. * گۆھەر تۇرىدۇ سايدا، تونۇمساڭ نېمە پايدا (ماقال). * موماي ئېلىپ كەلگەن گۆھەرلەرنىڭ ھەربىرى بىر مەملىكەتنىڭ خىراجىتىگە يارايدىكەن. شۇڭا بىر لېگەن گۆھەرنى كۆرۈپ پادىشاھ بىرئاز يۇمشاپتۇ. ② كۆچمە. سېتىۋالغىلى بولمايدىغان، قىممەتلىك، بىباھا؛ ئەزىز: گۆھەر ماكان، گۆھەر كىتاب، گۆھەر بىلمەك. * بىلمەي ئىلىم-ھېكمەتنى، كۆرمەس كىشى راھەتنى، گۆھەر بىلىپ پۇرسەتنى ئۆگەنمەستىن ياتماسمەن. ③ كۆچمە. كۆز قارىچۇقى: كۆز گۆھىرى. * بالا ئالمىنى چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ كۆزىگە سۇركەپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېچىلىپتۇ، كۆز گۆھىرىدىن نۇرلار چېچىلىپتۇ. * كۆزۈمنىڭ گۆھىرى كەتتى، كۆڭلۈمنىڭ شادلىقى كەتتى. تىلىمنىڭ تاتلىقى كەتتى، چاردانىمدىن ئايرىلدىم. ④ ئاياللار-نىڭ ئىسمى.

گۆھەرنى تاشقا ئۇرماق ياخشىنى يامانغا، گۈزەلنى سەتكە، يۇمشاقنى قاتتىققا تەڭلەشتۇرمەك؛ ئۆزىنى يامانغا خار قىلماق: گۆھەرنى تاشقا ئۇرما (ماقال). * دېمەك، ئۇ بىلىنى چىڭ باغلاپ قويغانىكەن. يەنە گەپ قىلىش گۆھەرنى تاشقا ئۇرۇش بولاتتى.

گۆھەرپۇرۇش ئى [پ] ھەر خىل قىممەت باھالىق، ئېسىل تاشلارنى تەتقىق قىلىدىغان، ئېلىپ ساتىدىغان ئادەم؛ جاۋاھىرپۇرۇش: بىركۈنى گۆھەرپۇرۇشنى پادىشاھ خەزىنىمەدىكى جاۋاھىر ۋە مەرۋا-يىتلارنىڭ ئەڭ قىممەت باھالىق ۋە ياخشىلىرىنى ئايرىپ چىقسۇن دەپ چاقىرىپتۇ. * گۆھەرپۇرۇش-مۇ خۇشاللىقىدا كۆزىگە ياش ئېلىپ، پەرزەنتى-نى قۇچىقىغا ئېلىپتۇ. ئوغلىنىڭ دىدارىغا تويماي قاراپتۇ.

گۆھەرشۇناس ئى [پ] قىممەت باھالىق تاشلارنى تەتقىق قىلىدىغان، ياخشى بىلىدىغان مۇتەخەسسىس.

گۆھەرشۇناسلىق «گۆھەرشۇناس» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: شۇنىڭدىن تارتىپ گۆھەرپۇرۇش ئوغلىغا گۆھەرشۇناسلىقتىن تەلىم بېرىپتۇ. ئوغلى بەھرۇزمۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا بۇ ھۈنەرگە ئۇستا بولۇپ يېتىشىپتۇ.

گۆھەرلىك سۈپ. گۆھىرى بار، گۆھەرگە ئىگە، گۆھەر چىقىدىغان: بولسا گەر ئالتۇن-گۆھەرلىك تاغلىرىڭ تاجىم مېنىڭ، سۇلىرىڭ ئابىھاياتتەك، تەنگە جان-دەرمان ئېرۇر.

گۆيەك ئى ① ئاياللارنىڭ چېچىغا ئاسى-دىغان، كۈمۈشتىن ياسالغان زىننەت بۇيۇمى؛ چاشتەڭگە: گۆيەك ئاسماق. گۆيەك ياسىماق. * مەرگەن قىزنىڭ چېچىغا لايىق گۆيەك ئېلىپ كېلىپ توينى قىلىپتۇ. ② ئاپتۇۋنىڭ بويىنىغا چىقىرىلىدىغان ھالقىسى-مان گۈل.

گۇپ تەق ① ئېغىر نەرسىلەرنىڭ باشقا بىرنەرسە يۈزىگە چۈشۈشى، ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: ئۇنىڭغىچە يان قاشنى «گۇپ» قىلىپ يىقىتقان سۇ كۈمۈشكە بوي بەرمەيتتى. * ئالماس، ئېلىقۇل، تۆمۈرلەر تام ئۈستىدىن «گۇپ» قىلىپ سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ، ساقاللىق يوچۇن ئادەمنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. ② كۆچمە. ناھايىتى تېز، بىراقلا، بىريولىلا ئېچىپ بولۇش ھالىتى (ئېچىملىك ھەققى-دە): ئۇ «گۇپ» قىلىپ 100 گراملىق رومكىنى كۆتۈرۈۋەتتى ۋە نەپەس ئالالماي، پەنجىسىنىڭ كەينىنى ئاغزىغا تۇتۇپ بىر مىنۇتچە تۇردى.

گۇپپىدە رەۋ ① «گۇپ» قىلغان ھالدا، «گۇپ» قىلىپ: ئانا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئوغلىغا ئېسىلدى. بىرى ئۇنى گۇپپىدە تەپتى. * بۆرە ئىككىنچى قېتىم ئېتىلمەن دەپ كەينىگە شوخشىغاندا «گۇپپىدە» خەندەككە چۈشۈپ كېتىدۇ. ② كۆچمە. بىراقلا، بىريولىلا، ناھايىتى تېز: توختى شۇجى قولىدىكى هاراقنى گۇپپىدە ئىچىۋەتتى، ياشلار خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىشتى. * توقاچ ياقسام تونۇرغا، ئۆرلەپ چىقتى ھۇپپىدە. ئامرىقىمنى چاي بىلەن يۇتۇۋەتسەم گۇپپىدە.

گۇپ-گۇپ «گۇپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنى-شى: ئابدەمنىڭ قاچا-قۇچىلارنى دەستىلىشى، ئۇ ياندىن-بۇ يانغا شىپىرلاپ مېڭىشى ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناغرا چالغاندەك ئاڭلىناتتى. تېخى يۈرىكىنى دېمەمسىز، يۈرىكى «گۇپ-گۇپ» قىلىپ ئەنسىز سوقاتتى. * يەر شۇدىگەرلەۋاتـ-قان «تۆمۈر بۇقا»لارنىڭ سايراشلىرى، خۇددى سازغا تەڭكەش قىلىنىۋاتقان داپتەك كەتمەنلەرنىڭ «گۇپ-گۇپ»لىرى ئېتىز ئۈستىنى ئاجايىپ جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

گۆپۆر-گۆپۆر ئادەم ياكى هايۋانلارنىڭ ئاياغ ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز؛ دۆپۆر-دۆپۆر: سەھنىنىڭ كەينىدىكى شاۋقۇن، گۆپۆر-گۆپۆر تاۋۇشلار ئالدىنقى سەھنىدىكى ئاۋازنى بېسىپ كېتەتتى.

گۆپۆلدەتمەك «گۆپۆلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاكىم، ئەزىزنىڭ ئالدىدا تۇرغان چىنىنىڭ گىرۋىكىگە قولىدىكى چىنىنى سوقۇشتۇرۇۋېتىپ، ھاراقنى سوغۇق سۇ ئىچكەندەكلا گۆپۆلدىتىپ ئىچتى.

گۆپۆلدەشمەك «گۆپۆلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۆپۆلدىمەك پ «گۆپ-گۆپ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گۆپ-گۆپ» قىلماق: ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتمەكتە. ئابدەمنىڭ ھەم ئۆمىد، ھەم ئەندىشە بىلەن تولغان يۈرىكى ناغرا چالغاندەك گۆپۆلدەيتتى. * ئېتىزلار رەڭمۇرەڭ گۈللەرگە تولغان، گۆپۆلدەپ ھىد چاچاتتى لالە-رەيھان.

گۆدرەت ئى. گۇمان، شەك، شۈبھە: شۇ ھامان كۆڭلۈمگە گۆدرەت چۈشتى.

گۆدۈك ئى [ر] ① سىگنال بېرىلىدىغان تۈرلۈك مېخانىكىلىق قۇرۇلمىلار: پاراۋۇز گۆدۈكى. زاۋۇت گۆدۈكى. * ياڭرىدى سامادا زاۋۇت گۆدۈكى، ئۆركەشلەپ پېچلار-دىن ئاقماقتا پولات. خۇش خەۋەر بەردى تاڭ يېڭى غەلىبىدىن، ئۇرغۇدى تەشەككۈر ئىشچى قەلبىدىن. ② شۇنداق قۇرۇلمىلار-دىن چىقىرىلغان ئاۋاز؛ سىگنال: گۆدۈك بەرمەك. * ئەتىگەنلىكى سائەت ئالتىدىن ئاشقاندا، ئۇنى پاراخوتنىڭ گۆدۈكى ئويغاتتى.

گۆر تەق. ئۇشتۇمتۇت، بىردىنلا باشلانغان شىددەتلىك ھەرىكەتتىن چىققان ئاۋاز: گۆر قىلماق. گۆر ئۇچماق. گۆر قوپماق.

گۆر قىلماق «گۆر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ئۇلار تاشقىرىقى مەسچىتكە كىرىشى بىلەن، ئولتۇرغان جامائەت «گۆر» قىلىپ ئورنىدىن قوپۇشتى. * «گۆر» قىلىپ ماشىنىمۇ كىردى سۇغا، ساي سۈيى دولقۇنلىنىپ ئاقار ئىدى. قىرغاقتا تۇرۇپ يىگىت ئاشۇ ياققا، ئەندىشە بىلەن ھامان باقار ئىدى.

گۆرەن ئى <ئانات> قولاقنىڭ ئاستى، قۇۋۇزنىڭ ئارقا قىسمى: گۆرەن تومۇرى. گۆرەن بېزى.

گۆرەن بېزى <ئانات> ئىككى قولاق ئاستىدىكى شۆلگەي بېزى، يەنى شۆلگەي بەزلىرىنىڭ بىر جۈپى. ئۇنىڭ چىقارغان شۆلگىيى تەركىبىدە ھەزىم فېرمېنتلىرى كۆپ، ئاقسىل ئاز بولىدۇ.

گۆرەن تومۇرى <ئانات> گۆرەن ئالدى ۋە كەينىدىكى كۆك تومۇر.

گۆرەن كۆپتۈرمەك خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق، پوزىتسىيە ئۆزگەرتمەك.

گۆرەنلىك ① سۈپ. گۆرىنى يوغان، گۆرىنى باشقىلاردىن ئۆزگىچە: — بۇ ئىشتا مېنىڭ رولۇم چوڭ، — دەيتتى ئۇ تەرەپتە تۇرغان گۆرەنلىك ئاق سېرىق يىگىت. ② ئى. نوختىلارنىڭ گۆرەن بويلاپ باغلىنىدىغان قىسمى؛ تاماقباغ.

گۆرجەك ئى. توپا ئۇسۇش، توپا قېزىش، خامان سورۇش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىش ئۈچۈن تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان، ساپلىق سايمان: تۆمۈر گۆرجەك. ياغاچ گۆرجەك. گۆرجەك ساپلىماق. * باغۋەن گۆرجەك ئېلىپ، ئۆزىنىڭ مادارى يەتكۈدەك دائىرىدە ئىشلەپ، ئۈجمە ئاستىدىكى ئېگىز-پەس دۆڭلەرنى تۈزلەشكە كىرىشتى. * ئۇلار، ئارا، گۆرجەكلىرىنى ئېلىشىپ خامانغا ماڭدى.

گۆرخان ئى <تارىخ> غەربىي قىتان ۋە موڭغۇللارنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھۆكۈمرانىنىڭ ھۆرمەت نامى. «خانلارنىڭ خانى»

گوياكى كەلگەندەك بولدى شۇ زامان.
تۇرمىلەر لەرزىگە كەلدى، مەردانە ياڭرىتىپ
كۈلمەكتە قەيسەر قەھرىمان.

لەززەت ئى [ئە] ① تەم، مەززە: تاماقنىڭ لەززىتى. ھۆرمەت قىلساڭ ئىززەت كۆرىسەن، چاي ناپ يېسەڭ لەززەت كۆرىسەن. ② ھۇزۇرلىنىش تۇيغۇسى، ھۇزۇر، زوق: بىز مۇھەببەتلىك تۇرمۇشنىڭ تازا لەززىتىنى سۈرۈۋاتقان ۋاقتىمىزدا بىردىن ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدۇق. * سىرتنىڭ ساپ ھاۋاسى ئۇنىڭغا لەززەت بېغىشلىدى.

لەززەت ئالماق ھۇزۇرلانماق، مەززە قىلماق.

لەززەت سۈرمەك ← **لەززەت ئالماق.**

لەززەتسىز سۈپ ① لەززىتى يوق، لەززەت بەرمەيدىغان، تاتلىق ئەمەس، تەمسىز: لەززەتسىز تائام. لەززەتسىز مېۋە. لەززەتسىز نەرسە. ② كۆچمە. ھۇزۇر-ھالاۋىتى، مەززىسى يوق؛ كۆڭۈلسىز، يېقىمسىز: لەززەتسىز تۇرمۇش. * گۈزەل ياشلىق باھارىڭىزنىڭ لەززەتسىز، يېگانە ئۆتۈشىگە قانداق چىدىيالايسىز؟

لەززەتسىزلىك «لەززەتسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقانداق ئىشتا خەلققە باقماي سوغۇقچىلىق ۋە لەززەتسىزلىك كېلىپ چىقىشتىن ساقلان.

لەززەتلەندۈرمەك «لەززەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەززەتلەنمەك پ. لەززەت ئالماق، لەززەتكە ئېرىشمەك، لەززەتلىك ھېس قىلماق: تاماقنى لەززەتلىنىپ يېمەك. كىنونى لەززەتلىنىپ كۆرمەك. * بۇ كەمگىچە ئايرىلمىغاچ سېنىڭدىن، لەززەتلىنىپ شېرىن شەربەتلىرىڭدىن، يولغا چىققاچ قەدرىڭ ئۆتتى جېنىمدىن، تۇپرىقىڭنى كۆزگە سۈرتەي، سېغىندىم.

لەززەتلىك سۈپ ① مەززىلىك، شېرىن؛ تاتلىق: لەززەتلىك تاماق. ② كۆچمە. ھۇزۇر-ھالاۋەت بېغىشلايدىغان، زوقلۇق، يېقىملىق: لەززەتلىك ھايات. لەززەتلىك تۇرمۇش. * بۇ تۇيغۇ ھەم شېرىن، ھەم چۈچۈك يەنە، نازۇك سەزگۈلەرنى غىدىقلىغۇچى. بۇ تۇيغۇ ھەم مۇڭلۇق، ھەم جۇشقۇن يەنە، لەززەتلىك خىياللار بېغىشلىغۇچى.

لەززەتلىنىشمەك «لەززەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەزىز ئى [ئە] يېزت. يېقىملىق؛ شېرىن، تاتلىق، لەززەتلىك: نەقەدەر لەزىز-ھە، ئوقۇش ھاياتى!؟ ناخشىمىز ياڭرايتتى، كۆڭۈللەر تويغاق. ئالتۇندەك شۇ ياشلىق ئۆتكەن ئىزلىنىپ، خىياللار ئىزلىنىپ، پىكىرلەر ئويغاق.

لەس (توغرىسى: لاس) ← **لاس.**

لەش ئى <بوت> لەش ئائىلىسىدىكى سۇدا ياشايدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە كۆل، كۆلچەك قاتارلىق تۇختام سۇلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ، يوپۇرمىقى لەيلىگۈچى يوپۇرماق ۋە سۇغا چۆككۈچى يوپۇرماق دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، تۈۋىدە تەگ يوپۇرمىقى بولىدۇ. گۈلى كىچىك، گۈل رەڭگى ياشاقسىمان. لەشنىڭ شىنجاڭدا 15 خىل تۈرى بار.

لەشكەر ئى [پ] تارس. قوراللىق قىسىم، ئارمىيە، ئەسكەر: لەشكەر ئالماق. لەشكەر تارتماق. * ئىنتىزاملىق لەشكەر يېڭىلمەس (ماقال). * ئۆمەر باتۇر لەشكەرلەرنى باشلاپ جەڭ تەييارلىقىنى كۆرۈپتۇ.

لەشكەر بېگى <تارىخ> غەربىي جۇ سۇلالىسىدىن چۇنچيۇ، جەنگو دەۋرىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەربىي، سىياسىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ئەمەلدار. ئۇ ۋېي، جىڭ سۇلالىسىدىن سۇڭ سۇلالىسىغىچە جياڭجۇندىن تۆۋەن تۇرىدىغان

ھەربىي ئەمەلدار مەنسىدە ئىشلىتىلگەن بولۇپ، مىڭ، چىڭ سۇلالىسىدىمۇ بۇ خىل ئەمەل قوللىنىلغان.

لەشكەر تارتماق قوشۇن باشلاپ چىقماق، قوشۇن باشلاپ ماڭماق: ئامان شاھنىڭ لەشكەرلىرى ھۆسنىئاۋاتقا يېتىپ كېلىشى بىلەن، مەلىكە گۈلچېھرى ئۆزى لەشكەر تارتىپ چىقىپ شەھەر سىرتىدا قاتتىق ئۇرۇش قىلىپتۇ.

لەغمەن ئى. ← **لەڭمەن.**

لەقەم ئى (ئە) ① مىجەز-خۇلقى، خۇسۇسىيىتى ياكى جىسمانىي جەھەتتىكى بىرەر بەلگىسىگە ئاساسەن كىشىلەر تەرىپىدىن قويۇلغان نام: لەقەم قويماق. لەقەم سىڭمەك. لەقىمىنى ئاتىماق. * ئاخىر كىشىلەر سودىگەرنىڭ مال-دۇنياغا بولغان ھېرىسمەنلىكىنى مەسخىرە قىلىپ، ئۇنىڭغا «ھېرىس باي» دېگەن لەقەمنى قويۇشۇپتۇ. ② تەخەللۇس: مۇتەللىپنىڭ ئەدەبىي لەقىمى «قاينام ئۆركىشى» ئىدى.

لەقەم سىڭمەك كىشىلەر شۇ لەقەم بىلەن ئاتايدىغان بولۇپ قالماق: «سالى سوپىياڭ خېلى پەملىك ئادەم ئىكەن. نېمىشقا بۇ ئادەمگە < سوپىياڭ > دېگەن لەقەم سىڭىپ قالغان بولغىدى؟» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈردى ئۇ.

لەقەم قويماق بىرەر نام، لەقەم بىلەن ئاتىماق: بىر لەقەم قويدۇم كۈلۈپ قىزچاققا «ئۇسما ئوغرىسى»، شۇ زامان بېرىپ ئېقىن سۇدا يۇيۇپتۇ ئۇسمىنى.

لەقەمچى ئى. لەقەم قويغۇچى، لەقەم قويۇشقا ئۇستا كىشى: ئىدارىمىزنىڭ خىزمەتچىسى سادىق ئاكامنى بەزى لەقەمچىلەر سادىق «لۆم-لۆم» دەپ ئاتىشاتتى.

لەقەملەنمەك پ. لەقەم قويۇلماق، لەقەم بىلەن ئاتالماق: بۇ خىل لەقەملەر ئارقىلىق ئادەتتە لەقەملەنگۈچىنىڭ ئاشۇ ھايۋان ياكى ئۇچار قاناتقا ئوخشاپ كېتىدىغان بەلگىلىك بىر خۇسۇسىيىتى، مۇئەييەن ئالاھىدىلىكى مۇبالىغىلىك ھالدا ئىما قىلىنىدۇ. * ئۇيغۇرلاردا، «لەقەمنى خىزىر ئەلەيھىسسالام قويىدۇ» دەيدىغان بىر گەپ بار. بۇ سۆزدىن بىر ئادەمگە قويۇلغان لەقەم ئاشۇ لەقەملەنگۈچىنىڭ تەقى-تۇرقى، مىجەز-خۇلقى، تىپىك ئالاھىدىلىكىنى ئوبرازلىق ۋە قايىل قىلارلىق ئېچىپ بېرەلىسە، ئاندىن سىڭىدۇ ۋە ئومۇملىشىدۇ دېگەن مەنە چىقىدۇ.

لەقەملىك سۈپ. لەقىمى بار، لەقەم قويۇلغان، لەقەم سىڭگەن: بۇ شەھەردە «جەرەن» لەقەملىك كىشىلەردىن مۇشۇ بىرىلا بولسا كېرەك. مەنلا ئەمەس، خېلى كۆپ كىشى بىلىدۇ بۇ «جەرەن» نى. * ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، دادام قىزىققان، چۇس ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، «توك» دېگەن لەقەملىكمۇ بولۇپ قالغان.

لەقۋا سۈپ [ئە] ① كاللىسى تېز ئىشلەپ كەتمەيدىغان، ئەقلى كەم؛ كالۋا، دۆت: - نىياز نېمىدېگەن لەقۋا نەرسە-ھە؟ بىرلا ۋاقىتتا شۇنچە كۆپ ئوقۇغۇچىنىڭ ئىمتىھان نومۇرىنى ئالماشتۇرسا، ئاشكارىلىنىپ قالمايدىغان ئىش بولامدۇ؟! - دېدى ھەسەن. ② پالەچ، پالاكەت، زەئىپ: ئۇ لەقۋا ئىكەن، تېز ماڭالمايۋاتىدۇ.

لەقۋا كېسەلى <تىب> يۈزنىڭ بىر تەرىپىدىكى نېرۋىلارنىڭ پالەچلىنىشى بىلەن مۇسكۇللارنىڭ ھەرىكەت ئىقتىدارىنى يوقىتىشى، قاپاقنىڭ يېپىلماسلىقى ۋە ئېغىزنىڭ قىڭغىر بولۇپ قېلىشى قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

لەقۋالاشتۇرماق «لەقۋالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يا خۇشاللىق، يا ئەندىشىدىن دېرەك بەرمەيدىغان بىر خىل سىزىم زەيتۇنەمنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرماپ، پۇت-قولىنى لەقۋالاشتۇرۇپ قويدى.

لەقۋالاشماق پ. لەقۋا ھالەتكە كەلمەك، لەقۋا بولۇپ قالماق: — ئۆزۈڭنى تاشلىۋېتىپ مۇنداق يېتىۋەرسەڭ تېخىمۇ لەقۋالىشىپ كېتىمەمسەن؟ — دېدى ئەمەت دۇيجاڭ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ.

لەقۋالىق ئى ① ئەقىلسىزلىق، كالۋالىق، دۆتلۈك: — لەقۋا دېگەن لەقۋالىقنى قىلمامدۇ! — دېدى كىچىككىناخۇن. ② پالەچلىك، كۈچ-قۇۋۋەتسىزلىك، مادارسىزلىق، زەئىپلىك.

لەك سان [پ<هند] 100 مىڭ؛ 10 تۈمەن: ئەلقىسسە دۈشمەنلەر يۈسۈپ ئەھمەدنى مىڭبىر ئازاب بىلەن ئېلىپ كېتىپ بارار ئىدىلەر. ئۇنىڭغا يەنە گۈزەلشاھ ئەۋەتكەن بىرلەك ئەسكەر كېلىپ قوشۇلدى.

لەك-لەك يۈز مىڭلارچە، ناھايىتى كۆپ، سان-ساناقسىز، ھېسابسىز: لەك-لەك ئادەم. لەك-لەك قوشۇن.

لەگلەك I ئى <تەن> بىر خىل ئويۇنچۇق. بامبۇك يېرىندىسى، چىغ بىلەن ياسالغان رامغا قەغەز ياكى شايىنى چاپلاش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئۈستىگە چىگىلگەن ئۇزۇن يىپنىڭ ئۇچىنى تۇتۇۋېلىپ، شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئاسمانغا قويۇپ بېرىپ ئۇچۇرۇپ ئويناشقا بولىدۇ.

لەگلەك II (توغرىسى: لەيلەك) ← **لەيلەك.**

لەڭ I ئى [خەن] كونا. ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئەسكەرلەرگە، ھۆكۈمەت خادىملىرىغا بېرىلىدىغان تەمنات؛ ئاشلىق: لەڭ يېمەك. * ئىككى يىلدىن بېرى غازات قىلىپ كۆپ چارچىدىڭىز، مېنىڭ ئەسكەرلىرىم بولسا، خېلىدىن بېرى جەڭ قىلماي تەييار لەڭنى يەپ، پەقەت مەشىق قىلىپلا ياتتى.

لەڭ II تەق. داۋالغۇپ، تەۋرىنىپ تېز يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن ھالەت: دېگەندۇ جىنازاڭ لەڭ ئۇرۇپ ئۆتكەندە يوللاردىن، «مىراس بىزگە ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئارمان» ئۆزۈڭ نەدە؟

لەڭ ئۇرماق داۋالغۇماق، ئۆركەشلىمەك، تەۋرەنمەك: بۇ ھەيۋەت مەنزىرە كەتمەس كۆزۈمدىن، سۆيۈملۈك كۆك قىرغاق ئاھ، سەن گۈزەلسەن! لەڭ ئۇرۇپ ئاققان شاش تارىمغا سەندىن، سەكرەپ مەن ئۆزگەنتىم بېلىقلار بىلەن.

لەڭپۇڭ ئى [خەن] بىر خىل يېمەكلىك. ئادەتتە سۇدا قاينىتىپ ئۇيۇتۇلغان پۇڭمەنزە ئۈستىگە ئاچچىقسۇ، لازا قاتارلىقلارنى سېلىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

لەڭپۇڭچى ئى. لەڭپۇڭ ئۇيۇتقۇچى ھەم لەڭپۇڭ ساتقۇچى ئادەم

لەڭپۇڭچىلىق ئى. «لەڭپۇڭچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئەتىياز پەسلىدە ئۇ بىرنەچچە ۋاقىت چوڭ كوچىدىكى بازارنىڭ دوقمۇشىدا لەڭپۇڭچىلىق قىلدى.

لەڭزە ئى [خەن] كونا. گازارما: ئەسكەر دېگەن ئەزەلدىن پۇقرالارنىڭ قان-يىلىكىنى شوراپ يەيدىغان تۇلۇمچاشقان ئەمەسمىدى. گومىنداڭنىڭ لەڭزىسىدە مەن ئۇلارنى جىق كۆرگەن. ھەممىسى «بەر، ئالىمەن، يەيمەن» دەيدىغان بالاخور، بىكار تەلەپ نانقېپىلار ئىدى.

لەڭگەر I ئى [پ] <قاتن> كېمىنى بىر جايدا توختىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن، زەنجىرگە بېكىتىپ سۇ ئاستىغا تاشلىنىدىغان

چاڭگاكسىمان ئېغىر تۆمۈر: لەڭگەر تاشلىماق. لەڭگەرنى كۆتۈرمەك.

لەڭگەر تاشلىماق لەڭگەرنى سۇغا چۈشۈرمەك: يەلكەننى چۈشۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. كېمە قىرغاققا كەلگەندە، سۇغا لەڭگەر تاشلاپتۇ، كېمە توختاپتۇ.

لەڭگەر II ئى [پ] يولۇچىلار سەپەر ئۈستىدە قونۇپ ئۆتىدىغان جاي؛ ئۆتەڭ، قونالغۇ: كارۋان مۇزلاپ كەتكەن كولدۇرمىسىنى كولدۇرلىتىپ لەڭگەرگە يېقىنلاپ كەلدى.

لەڭگەرچى ئى. ئۆتەڭ ئىگىسى؛ دەڭچى.

لەڭگىدە رەۋ ① «لەڭ» قىلغان هالدا، «لەڭ» قىلىپ. ② كۆچمە. بىردىنلا، تېزلا: ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا بويى لەڭگىدە ئۆسۈپ كەتتى-دە، ۋالىبولنى يامان ئەمەس ئوينايدىغان بولۇپ قالدى.

لەڭ-لەڭ «لەڭ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لەڭ-لەڭ كۆۋرۈك ← **لەيلىمە كۆۋرۈك.**

لەڭمەن ئى. تاماقنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە بۇغداي ئۇنىدىن يۇغۇرۇلغان خېمىر قول بىلەن سوزۇلۇپ ياكى ئېشىلىپ، سۇدا پىشۇرۇلغاندىن كېيىن ئۈستىگە سەي سېلىپ يېيىلىدۇ.

لەڭمەنتاقتاق ئى [لەڭمەن+تاقتاق] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارنىڭ بىر تۈرى. بېشى ئۆي چاشقىنىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، قۇلىقى چوڭ، ئارقا پۇتى ۋە قۇيرۇقى ناهايىتى ئۇزۇن، ئالدى پۇتى قىسقا هەم سەكرەشكە ماهىر كېلىدۇ. تۈكلىرى كۆپ هاللاردا سېرىق ياكى قوڭۇرغا مايىل كۈل رەڭ بولىدۇ. چۆل-جەزىرە ياكى ئوتلاقلاردا ئۇۋا كولاپ ياشايدۇ، كېچىسى هەرىكەت قىلىپ، ئوت-چۆپ يىلتىزى ۋە ئۇرۇقى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

لەڭمەنخانا ئى. مەخسۇس لەڭمەن ساتىدىغان ئاشخانا: سايىم سۆپسۈزۈك سۆلىرى راۋان ئېقىپ تۇرغان هاۋالىق ئۆستەڭ بويىدىكى لەڭمەنخانىغا كىرىپ قورساق تويدۇراي دەپ تۇرۇشىغا، بىرى ئارقىسىدىن كېلىپ، پېشىنى ئاستاغىنا تارتتى.

لەلەڭشىمەك پ. ئۇ ياق-بۇ ياققا دوقۇرۇپ، لاغايلاپ يۈرمەك، بىكار يۈرمەك: يۇقىرى سىنىپتا ئوقۇيدىغان چوڭ باللاردىن تەشكىل قىلىنغان «ئىسيانچىلار» مەكتەپكە هۆكۈمرانلىق قىلىپ، لەلەڭشىپ يۈرەتتى.

لەلەڭلىمەك پ ← **لەلەڭشىمەك:** هەي، مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ئۇ بىكار ۋاقىتتا سىرتتا لەلەڭلەپ يۈرگۈچە، ئۆيدە ئولتۇرۇپ بىرەر نەرسىنى ئۆگەنسە دەيمەن.

لەلى (توغرىسى: لەئەل) ← **لەئەل.**

لەمبۇق ئى. پاختىدىن توقۇلغان بىر خىل گەزلىمە، رەخت: ئۇنىڭ ئۇزۇن تۈكلۈك قېشى ئاستىدىكى چېقىر كۆزلىرىدىن ئاچچىقى يامانراق ئادەم ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىدا قازاندەك سەللە، ئۇچىسىدا لەمبۇق پەشمەت بولۇپ، بېلىگە باغلىغان پوتىسىغا ساقال تارغىقى ئېسىپ قويۇلغانىدى.

لەمپە ئى. هۆل-يېغىن ۋە ئاپتاپنىڭ تەسىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆي-ئىمارەتنىڭ ماڭلىيىغا ياكى هويلىنىڭ ئىچىگە چىقىرىلغان سايىۋەن؛ لاپاس: لەمپە ياسىماق. لەمپىنى چۈۋۈماق.

لەمپىلىك سۈپ. لەمپىسى بار، لەمپە قىلىنغان: لەمپىلىك هويلا. * تاملىرى گەج بىلەن سۇلانغان لاي لەمپىلىك بۇ ئۆينىڭ ئۇدۇل تېمىغا رەڭلىرى جۇلالىنىپ تۇرغان چاچما گۈللۈك چوڭ گىلەم تارتىلغان بولۇپ، ئاستىغا قوش كىشىلىك سافا ۋە پۇتلىرى گۈل ئويمىلار بىلەن چىرايلىق ئىشلەنگەن يۇملاق شىرە

قويۇلغانىدى.

لەنەت ئى [ئە] كەچۈرۈشكە بولمايدىغان ئەيىبى، قەبىھ ھەرىكىتى، ئېغىر گۇناھى ئۈچۈن بىلدۈرۈلگەن قاتتىق قارغىش؛ نەپرەت: لەنەت ئوقۇماق. لەنەت ياغدۇرماق. لەنەتكە قالماق. * ساتقىنلار جەسەتلەر ئۈستىگە دەسسەپ، قول سوزار مەنسەپكە، شۆھرەتكە ھامان. ۋە لېكىن مىخلىنار لەنەت دارىغا، تارىخ بار شەپقەتسىز سوتچى ئاتالغان.

لەنەت قىلماق لەنەت ئوقۇماق، قارغىماق.

لەنەت ئوقۇماق ← **لەنەت ياغدۇرماق.**

لەنەت ياغدۇرماق قاتتىق نەپرەت بىلدۈرمەك، ھاقارەتلىمەك؛ قاتتىق قارغىماق: ھەركىشى سۆزلەيتتى ئۇني ۋە پىكرىنى، قان ئىچەر شەنگە لەنەت ياغدۇرۇپ. «كۈن كۆلۈپ چىقاتتى جەزمەن شەرقتىن، تاشلىساق يامۇلنى بىرلا ئاغدۇرۇپ! ...»

لەنەتگەردى سۈپ [ئە+پ] ← **لەنىتى:** يەنە كېلىپ ھەر مىنۇت قۇلاق-مېڭەمنى چېقىپ، ئەسەبىيلىرىمنى قاقشىتىۋاتقان ئاشۇ لەنەتگەردى بولغا ئاۋازىچۇ - تېخى، گاھىدا بۇ يېقىمسىز-تاراڭ-تۇرۇقنىڭ دەستىدىن بوۋاي تەرەپكە غەزەبلىك چەكچىيىپ، ئىككى قولۇم بىلەن قۇلىقىمنى مەھكەم ئېتىۋېلىشقا مەجبۇر بولاتتىم.

لەنەتلەنمەك پ. لەنەت-نەپرەتكە، قارغىشقا ئۇچرىماق؛ ھاقارەتلەنمەك: يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم! كەتسىمۇ بۇ باش، قايتمايلى يېقىنلاپ قالغان بۇ جەڭدىن! كىمكى چېكىنسە لەنەتلىنىدۇ، ئەبەدىي سۆيۈملۈك ئەل ۋە ۋەتەندىن!

لەنەتلىك سۈپ. لەنەت ئوقۇشقا، قارغىشقا، نەپرەت ياغدۇرۇشقا تېگىشلىك؛ نەپرەتلىك: بۇ لەنەتلىك ئۆتمۈشنىڭ ئىز تامغىسى كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ يۈرىكىدىن ئۆچۈشى مۇمكىنمىدى؟!

لەنەت-نەپرەت لەنەت ۋە نەپرەت.

لەنىتى سۈپ [ئە<پ] ① بىراۋنىڭ لەنىتىگە، قارغىشىغا دۇچار بولغان، لەنەتلەنگەن، بەتبەخت، ئەبلەخ: ھۇ، ئادەم بولمىغان لەنىتى! ئەسلىدە بالانىڭ بېشى سەن ئىكەنسەن-دە؟ قاراپ تۇرۇپ شۇنداقمۇ قىلغۇلۇقمۇ؟ * - بۇ لەنىتىنى دەرھال كۆزۈمدىن يوقىتىڭلار، - دېدى ھاكىم غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ. ② بېشىنى يەيدىغان، قارغىش تەگكۈر، ئۆلگۈر، شورى قۇرۇغۇر؛ قەبىھ، قاباھەتلىك؛ لەنەتگەردى: لەنىتى كونا جەمئىيەت.

لەھەت ئى [ئە] قەبرىنىڭ ئىچكى قىسمى، جەسەت قويۇلىدىغان جاي؛ ئىچ گۆر: كىم ئىلمنى يار تۇتسا، خار بولمايدۇ ئەبەد-كە. ئۆلگەندىمۇ كۆمۈلمەس، روھى ئۇنىڭ لەھەتكە.

لەھەڭ ئى [پ] <زوئول> ← **ئاكۇلا.**

لەھەل (توغرىسى: لەئەل) ← **لەئەل.**

لەھجە ئى [ئە] ← **شېۋە.**

لەھزە ئى [پ] كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتىدىغان ۋاقىت، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت: مۇئەللىم ئاستىلاپ توختىدى سۆزدىن، بىر لەھزە ئارىغا چوكتى سۈكۈنات. چۈشەندىم، ئۆمۈرگە مېھمان ئەمەس بىز، كۈرەشنىڭ سەھنىسى ئىكەن بۇ ھايات!

لەۋ ئى [پ] ① <ئانات> ئادەم ياكى بەزى ھايۋانلار ئېغىزىنىڭ چۆرىسىدىكى مۇسكۇل توقۇلمىسى، كالپۇك: لېۋىنى چىشلىمەك. لەۋ تاۋۇشى. * ئۇ قولىدىكى تاماكىسىنى يەرگە تاشلاپ، قوشۇمىسىنى تۈرگەن ھالدا بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، يەنە بىر تال تاماكىنى لېۋىگە قىستۇردى. ② كۆچمە. چەت، ياقا، گىرۋەك؛ قىرغاق: سۇيىنىڭ لېۋى. كۆلنىڭ لېۋى. *

بىزدىن تەخمىنەن 200 مېتر يىراقلىقتا ئۆستەڭنىڭ لېۋىدە بىر قىز بىرنەرسىگە قاراپ ئېڭىشىپ تۇراتتى. * ئاباباس چىقىپ كېتىشى بىلەن گۈلشات قولىدىكى نەرسىلىرىنى دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ، كۆلۈمسىرىگىنىچە كېلىپ كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى.

لەۋ تاۋۇشى <تىل> قوش لەۋ ئارىلىقىدىن ئېيتىلىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن، تىلىمىزدىكى ۋ، ب، پ، م تاۋۇشلىرى لەۋ تاۋۇشلىرىدۇر.

لەۋ شەكلى <تىل> لەۋنىڭ مەلۇم بىر تاۋۇشنى تەلەپپۇز قىلغان ۋاقىتتىكى شەكلى، ھالىتى.

لېۋىگە باسماق لېۋىگە تەگكۈزمەك، سۆيمەك: ئۇ ئېگىلىپ تۇرۇپ نەۋرە ھەدىسىنىڭ قولىنى ئېلىپ، لېۋىگە باستى.

لېۋىنى چىشلەپ قالماق ئارماندا قالماق، مەقسەتكە يېتەلمەي قالماق: كىشىنىڭ يېرىگە ئىشلەپ، قالدى لېۋىنى چىشلەپ (ماقال).

لېۋىنى چىشلىمەك ① سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق، چىدىماق: ئاچچىقىڭ كەلسە، لېۋىڭنى چىشلە (ماقال). * ئۇلارنىڭ بەللىرى سىرقىراپ ئاغرىدى، قوللىرى قاپىرىپ ئېچىشتى، لېكىن لېۋىنى چىشلەپ، غىڭ قىلماي ئىشلەشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. * ئۇ ئېغىر-كۆڭۈلنى لېۋىنى چىشلەپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. ② ئارزۇ، مەقسەتكە يېتەلمەسلىك، ھەسرەت-نادامەت چەكمەك، نادامەت قىلماق؛ قاتتىق پۇشايمان قىلماق: قانچە قىلسامۇ ئىلاج بولمىدى. ئاخىرى لېۋىمنى چىشلەپ، كۆزۈمنى يۇمۇپ ئۆتكۈزۈۋېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

لەۋەن سۈپ [پ] شېرىن سۆز، گېپى تاتلىق؛ يېقىملىق، گۈزەل: چولپان بەئەينى تاڭ ئاسمىنىدا پارلىغان چولپان يۇلتۇزىنىڭ ئۆزى بولۇپ، ئاجايىپ لەۋەن ئىدى.

لەۋەنلەشمەك پ. سۆزى تاتلىق، ئۆزى يېقىملىق. ھالەتكە كەلمەك: ماڭا ئۇ كۈندىن-كۈنگە لەۋەنلىشىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

لەۋەنلىك «لەۋەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قىزنىڭ لەۋەنلىكى مېنىڭ مەيلىمنى تارتقانىدى، شۇڭا مېنىڭ كەتكۈم كەلمەي يەنە ئىككى كۈن تۇردۇم.

لەۋەي (توغرىسى: لەببەي) ← **لەببەي.**

لەۋ-چىش لەۋ ۋە چىش: لەۋ-چىش تاۋۇشى.

لەۋ-چىش تاۋۇشى <تىل> يۇقىرىقى چىش بىلەن تۆۋەندىكى لەۋ ئارىلىقىدىن ئېيتىلىپ چىقىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن، تىلىمىزدىكى «ف» تاۋۇشىغا ئوخشاش.

لەۋز ئى [ئە] ① گەپ، سۆز: ھەم ئانامنىڭ كۆز يېشى، لەۋزى ئۆچۈن، ئالدىدا پەرزەنتلىك، قەرزىم ئۈچۈن. ② كۆچمە. بەرگەن ۋەدە، ئەھدە: لەۋزىدە تۇرماق. لەۋزىدىن يېنىۋالماق. * ئادەم ئەمەس لەۋزىدىن يانغان، ئۆز خەلقىدىن، يۇرتىدىن تانغان.

لەۋزىدە تۇرماق ۋەدىسىگە، سۆزىگە ئەمەل قىلماق: — مەن لەۋزىمدە تۇرىدىغان ئادەم، خاتىرجەم بېرىپ پۇلىڭىزنى ئېلىپ كېلىڭ، مال سىزنىڭ.

لەۋزىدىن يانماق ۋەدىسىدىن، گېپىدىن يېنىۋالماق: يىقىلغاننى يەنە ئۇرغان مەرد يىگىت ئەمەس، ناھەقلەرگە قاراپ تۇرغان مەرد يىگىت ئەمەس. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماي، يېنىپ لەۋزىدىن، گۆھىرىنى تاشقا ئۇرغان مەرد يىگىت ئەمەس.

لەۋزى قىلماق ① گەپ قىلماق، سۆزلىمەك؛ تەلەپ قىلماق: سىز لەۋز قىلىپ قالدىڭىز، بولۇپتۇ، ماقۇل، سىزدىن باشقا ئادەم بولسا ئۇنىمايتتىم. ② سۆز بەرمەك، ۋەدە قىلماق: مەھكىمە رەئىسى تۇردى بەگ لەۋزى قىلغان ھېلىقى «ھۆج-

جەت» كېيىنكى ھەپتىنىڭ ئاخىرلىرىدىمۇ تېخى پۈتتۈپ كەلمىدى.

لەۋزىگە ئەمەل قىلماق ← **لەۋزىدە تۇرماق:** شەۋكەت سىڭلىسىنىڭ تەقەززاسى، ئانىسىنىڭ زورى بىلەن لەۋزىگە ئەمەل قىلىپ، چوڭ شەھەرلەرگە لايىق بىر يۈرۈش كىيىم تىكتۈرۈپ، ساجىدەمنىڭ چامدانىغا قاچىلاپ بەردى.

لەۋزىنى ئالماق سۆزىگە ماقۇل دېمەك، گېپىگە كىرمەك، دېگىنى بويىچە قىلماق: – بىر چوڭنىڭ گېپىگە كىر، بىر كىچىكنىڭ گېپىگە دەپتىكەن، ماقۇل سېنىڭ لەۋزىڭنى ئالاي ئۇكام، – دەپ ئاستا ئۆي تەرەپكە ماڭدى توختىئاخۇن.

لەۋزىنى يەردە قويماق گېپىنى ئالماسلىق، سۆزىگە كىرمەي قويماق: ئۇ ماڭا قاراپ تەبەسسۇم قىلدى، ئاندىن: – ئىلىم ۋىسالىغا تەشنا كىشىنىڭ لەۋزىنى يەردە قويۇش ئاقىلانىلىك بولمىسا كېرەك. ماقۇل، تونۇشۇپ قالايلى، – دېدى.

لەۋلە شتۇرمەك «لەۋلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەۋلە شتۇرۇلمەك «لەۋلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەۋلەشكەن «لەۋلەشمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش.

لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا لەۋلەر دۈگىلەك ھالەتكە كېلىپ سەل ئۈچلىنىپ چىقىشتىن ھاسىل بولغان سوزۇق تاۋۇش. مەسىلەن، ئو، ئۇ، ئۆ، ئۈ. ئادەتتە ئۇ «لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش» قا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

لەۋلەشمەك پ. لەۋلەر ئۆزئارا ئۈچرىشىپ دۈگىلەكلەنمەك؛ لەۋلەرنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ھاسىل بولماق: ئۇيغۇر تىلىدا «ئا، ئە، ئې، ئى» سوزۇق تاۋۇشلىرى لەۋلەشمەيدۇ، «ئو، ئۇ، ئۆ، ئۈ» سوزۇق تاۋۇشلىرى لەۋلىشىدۇ.

لەۋلەشمىگەن «لەۋلەشمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى: لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش.

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا لەۋلەر دۈگىلەكلەنمەي، ئۈچلانماي ھاسىل بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. مەسىلەن، ئا، ئە، ئې، ئى، ئادەتتە ئۇ «لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش» قا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

لەۋھە ئى [ئە] ئالاھىدە ياخشى نەتىجە ياراتقان، مۇسابىقىدە ئۇتقان ئورۇن ياكى شەخسلەرگە تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئۈستىگە خاتىرىلەش، تەقدىرلەش ھەققىدىكى سۆزلەر يېزىلغان بايراقچە، بايراق شەكلىدىكى چۇچىلىق رەخت: لەۋھە تەقدىم قىلماق. * مەن ئەنە شۇ گۈل-غۇنچىلاردىن پەقەت بىرى، شۇڭا قازانغان ئۇتۇقلىرىمنىڭ ھەربىرىنى بىر لەۋھە قىلىپ، ئېھتىرام بىلەن مۇئەللىمگە تۇتىمەن. بېشىمنى ئېگىپ غۇبارسىز سالامىمنى ئىزھار قىلىمەن.

لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى <تەن> غەلىبە قازانغان كوللېكتىپ ياكى شەخس لەۋھەگە ئېرىشىدىغان تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى. مەسىلەن، خەلقئارا تىك-تاك توپ لەۋھە تالىشىش مۇسابىقى-سى. لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ھەر تۈرلۈك تەنھەرىكەتنىڭ شەخس ياكى كوللېكتىپ چېمپىيونى بەلگىلىنىدۇ، شۇڭا «چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

لەيسلىمەك پ. دىئال. نېپىزلىمەك.

لەيلەپ «لەيلىمەك» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: لەيلەپ ئۈچۈش.

لەيلەپ ئۈچۈش <فىز> بەزى جىسىم-

لارنىڭ ئېنېرگىيىگە تايانماي، پەقەتلا ھاۋانىڭ لەيلىتىش كۈچى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېغىرلىق كۈچىنىڭ ئۆزئارا تەسىر قىلىشى ئارقىسىدا ھاۋادا لەيلەپ ئۇچۇشى.

لەيلەتمەك «لەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم ئۇ يەردە ئىككى قولىدا ئىككى شارنى لەيلەتكىنىچە، ئوغلاقتەك سەكرەپ يۈگۈرۈۋاتاتتى.

لەيلەشمەك «لەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئانا تالاغا چىقتى، تالا قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئاسماندا قاپقارا بۇلۇتلار لەيلىشىپ يۈرەتتى.

لەيلەك ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تەن شەكلى تورنىلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ. تۇمشۇقى ئۇزۇن، لېكىن تۈز، پەيلىرى كۈل رەڭ، ئاق ياكى قارا رەڭلىك كېلىدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ، بېلىق ۋە راكلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى ئاق لەيلەك.

لەيلەڭگۇ سۈپ. بىكار تەلەپ، ھۇرۇن، لايغەزەل: «قىردا بار، قىرلاشتا يوق» لەيلەڭگۇلەرگە يوق شامال، تەڭ-باراۋەر بولدى ھەممە، تۇتتى كەتمەن سېپىنى.

لەيلى ئى [ئە] ① <بوت> لەيلىگۈل. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لەيلىتىش «لەيلەتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى: لەيلىتىش كۈچى.

لەيلىتىش كۈچى <فىز> جىسىم ئاقما جىسىملار (سۇيۇقلۇق ياكى گاز) ئىچىدە ئۇچرىغان يۇقىرىغا كۆتۈرۈش كۈچى. لەيلىتىش كۈچىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى جىسىم سىقىپ چىقارغان ئاقما جىسىمنىڭ ئېغىرلىقىغا باراۋەر بولىدۇ.

لەيلى-رەيھان لەيلى ۋە رەيھان: تاغلىرىڭ-نىڭ ساپ ھاۋاسى تەنگە بېغىشلار ھۇزۇر، ھەتتا ھەربىر گىياھىڭمۇ لەيلى-رەيھاندۇر ماڭا.

لەيلىزار ئى. لەيلى ئۆسكەن، لەيلى بىلەن قاپلانغان جاي: ئاتام دەيدۇ ئېلىڭنى سۆي، لەيلىزارىڭنى سۆي. ئانام دەيدۇ مۇراد-بەختىڭ چېچەكلەيدۇ بىلىمنى سۆي.

لەيلىزارلىق ئى ← **لەيلىزار**: ياپېشىل ۋادىلار، لەيلىزارلىقلار، مەۋج ئۇرغان خىياۋان، چېتى يوق يايلاق. زاۋۇت-كان، مەكتەپلەر، قىشلاق شەھەرلەر، كىشىنگەن ئارغىماق، قوزا ۋە تايلاق.

لەيلىقازاق ئى [لەيلى+ قازاق] <بوت> ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 30 — 50 سانتىمېتر. پۈتۈن تېنىدە قاتتىق تۈكچىلىرى بار، سۇندۇرغاندا ئاق سۈتى چىقىدۇ. تۈۋىدىكى يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، تۇخۇمسىمان بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسىمان چوڭقۇر يېرىلىدۇ. گۈلى سېرىق، گۈل تاجى تۆت بولۇپ، ئۇچىدا ئۆسىدۇ، غوزا مېۋىسى ئۇزۇن، سوقىچاق كېلىدۇ، يۈزىدە تىك ئۆسكەن تۈكلىرى بولىدۇ، بەزىلىرىنىڭ تۈكلىرى بولمايدۇ. غوزا مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ. تەمى ئاچچىق-چۈچۈك بولۇپ، سەل قېرىق، تىلنى قورۇيدۇ، تەبىئىتى سەل سوغۇق، زەھەرلىك. ئاغرىقنى باسىدۇ، يۆتەلنى، ھاسىراشنى ۋە ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

لەيلىگەك ئى <زوئول> ھاشارا تلارنىڭ بىر ئائىلىسى. ئارا لىچىنكىسى سۇدا بىر يىلدىن بەش-ئالتە يىلغىچە ياشايدۇ. يېتىلگىنىدە ئىككى جۈپ قانات بار. قۇيرۇقىدا ئىككى ياكى ئۈچ تال يىپسىمان قىلچىقلىرى بار. يېتىلگىنى دائىم سۇ ئۈستىدە ئۇچىدۇ. ئۆمرى قىسقا بولۇپ، بىرقانچە سائەتتىن

بىر ھەپتىگىچە بولىدۇ.

لەيلىگۈچ ئى. سۇنىڭ ئېگىز - پەسلىكىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان لەيلىمە بەلگە: ئۇ سۇ ئۆلچەشنىڭ تېخنىكىلىق تەلەپلىرى، لەيلىگۈچ ۋە ئۇرتوچكا بىلەن سۇ ئۆلچەش، ئۇرتوچكىنىڭ ئېقىم تېزلىك تابىلىتسىنى تۈزۈپ چىقىش قاتارلىقلارنىڭ نەزەرىيىۋى بىلىملىرىنى ئۆزلەشتۈرۈۋالىدۇ.

لەيلىگۈچى سۈپ. سۇدا لەيلەپ تۇرىدىغان، لەيلەپ يۈرۈپ ھايات كەچۈرىدىغان: لەيلىگۈچى جانلىقلار.

لەيلىگۈچى جانلىقلار <زوئول> دېڭىز ياكى كۆل - سازلىقلاردا ياشايدىغان، ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى ئىنتايىن ئاجىز، پۈتۈنلەي سۇ ئېقىمى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان، تېنى كىچىك ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، مېدۇزا ۋە يۇسۇنلەرگە ئوخشاش.

لەيلىگۈل ئى ① [لەيلى+گۈل] <بوت> تۈگمىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، ئېگىز، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئۇزۇن سېپى بار، يۈزىدە قورۇقلىرى بار. گۈلى قىزىل، سۆسۈن، سېرىق، ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. مېۋىسى غوزا مېۋە. گۈلى، يىلتىزى ۋە ئۇرۇقى دورا بولىدۇ. زەھەرنى قايتۇرۇش، يىرىڭلارنى چىقىرىش، چوڭ-كىچىك تەرەتنى راۋان قىلىش رولى بار. قارا لەيلىگۈل (قارە-گۈل) بوياق قىلىنىدۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لەيلىمە سۈپ. لەيلەپ تۇرىدىغان، چۆكمەيدىغان: لەيلىمە كۆۋرۈك. * ئىشلەپچىقىرىشنى تۇتۇش، زامانىۋىلىشىشنى تەشەببۇس قىلىش، كەم-كۈتىسىز ھالدا ھالاكەتكە يۈزلىنىشنىڭ لەيلىمە كۆۋرۈكى بولۇپ قالىدۇ دەپ چۈقان سېلىشىۋاتىدۇ.

لەيلىمە بەلگە <ھەرب> سۇ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بەلگە. سۇ يولىنىڭ چېگرىسىنى، سۇ يولىدىكى توسالغۇلارنى ۋە خەتەرلىك رايونلارنى كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

لەيلىمە تاش <گېئول> كۆپ كاۋاكلىق، ئەينەك ماددىلىق، كىسلاتالىق ئېتىلما جىنس. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: ھاۋا تۆشۈكچىسى بىرقەدەر كۆپ، رەڭگى ئاق ياكى سۇس كۈل رەڭ، پارقىرايدۇ، قۇرۇلمىسى تولۇق ئەينەك ماددىلىق بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى بىرقەدەر يېنىك (0.3 — 0.4)، سۇدا لەيلەيدۇ. ئۇنىڭ تەركىبى رىئولىت بىلەن ئوخشاش، خىمىيىۋى تەركىبىدە ئۆزگىرىش چوڭراق بولىدۇ. تەركىبىدىكى SiO_2 65%—75% گىچە، Al_2O_3 9%—20% گىچە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا كالتسىي، ماگنىي، كالىي، ناترىي ئوكسىدلىرى بولىدۇ. لەيلىمە تاش يانار تاغ جىنسى جايلاشقان رايوندا كۆپ پەيدا بولىدۇ. ئۇ خىمىيە سانائىتىدە سۈزگۈچ، قۇرۇتقۇچ ۋە كاتالىزاتور قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

لەيلىمە ساقلىق قازان <ماشىن> ئوقنىڭ تۆت ئەتراپىنى ئورىغان قىسىلما ھاۋادىن پايدىلىنىپ ساقلىق قازاننى تىرەپ تۇرىدىغان بىر خىل ساقلىق قازان. بۇ خىل ساقلىق قازاننىڭ سۈركىلىش كۈچى ئاجىز، سىلىقلىتىش مېيى ئىشلىتىلمەيدۇ، ئايلىنىش سۈرئىتى مىنۇتىغا 100 مىڭ قېتىمدىن ئېشىپ كېتىدۇ.

لەيلىمە كۆۋرۈك <قاتن> بىر-بىرىگە چېتىلغان كېمە ياكى سال ئۈستىگە تاختاي ياتقۇزۇش ئارقىلىق ياسالغان كۆۋرۈك.

لەيلىمەك پ ① سۇغا چۆكۈپ كەتمەي، چىلبىشىپ سۇ ئۈستىدە تۇرماق: سۇ ئۈستىدە لەيلىمەك. * ئالما ئاتسام دەرياغا لەيلىۋېلىپ چۆكمەيدۇ، سەن يارىمنىڭ ئوتلىرى لاۋۇلدايدۇ ئۆچمەيدۇ. ② ھاۋا بوشلۇقىدا چۈشۈپ كەتمەي ياكى تېز كۆتۈرۈلۈپ كەتمەي ئاستا ھەرىكەت قىلماق: ھاۋادا لەيلىمەك. * ئەنە، باغلار قۇياش نۇرىدا ئالتۇندەك پارقىرىماقتا. قۇرۇپ بېغىدىن ئۈزۈلگەن يوپۇرماقلار يېنىك شامالدا ئاستا لەيلەپ يەرگە قونىدۇ. * ئاتتىمۇ تاڭ، بولدۇ كەچ، قارا دوستۇم بولدى چۈش، قانمىدىم ئۇيقۇمغا دەپ ئۇخلاپ پېشىندە كۆرمە چۈش، باللار لەگلەكدەك غۇر-غۇر شامالدا لەيلىمەي، تام تۇتۇپ ماڭسىمۇ ئۆز پۇتۇڭ بىلەن ماڭ، يەرگە چۈش. ③ كۆچمە. ھېچبىر ئىش قىلماي، لاغايلىماق، لەلەڭشىمەك، بىكار يۈرمەك: ئۇ ھەمىشە ئىشلىمەي لەيلەپ يۈرىدۇ.

لوبا ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

لوبالار ئى <ئىرق> لوبا مىللىتى، لوبا خەلقى. ئۇلار ئاساسەن شىزاڭ رايونىغا ئولتۇراقلاشقان.

لوبىلىيە ئى [ر] <بوت> ← **لوبىلىيە ئوتى.**

لوبىلىيە ئوتى <بوت> قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يېپسىمان ياكى تار تۇخۇمسىمان شەكىللىك، گۈلى سۇس سۆسۈن ياكى سۇس قىزىل. گۈل تاجى بەش كە يېرىلغان، يېرىق ياپراقلىرى بىر تەرەپكە قىيسايغان، پۈتۈن ئوتى دورا بولىدۇ. يىلان چاققاننى ياكى چاقىلارنى داۋالايدۇ.

لوپ I تەق. لوق گۆش، ئايالار كۆكسى قاتارلىقلارنىڭ بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر چۈشۈپ تۇرۇش ھالىتى.

لوپ II تەق ← **لاپ** III.

لوپا ئى [ر<فران] <فىز> ← **لوپا ئەينەك.**

لوپا ئەينەك. <فىز> كۆپۈنكى لىنزىلارنىڭ ئورتاق نامى.

لوپ-لوپ « لوپ I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لوپنۇر ئى <جۇغ> ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى بىر ناھىيىنىڭ نامى.

لوپنۇر كەندىرى <بوت> سۆگەتگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك ئۆسىدۇ، ئوتتۇرىسى كاۋاك، بوغۇملىرى بار، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان شەكىلدە، گۈلى قىزىل ياكى قىزغۇچ بىنەپشە رەڭلىك، مۇرەككەپ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، مېۋىسى ئۇزۇن، موڭگۈز شەكىلدە، ئۇرۇقى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك، سوغۇق ۋە قۇرغاقچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈچى ناھايىتى كۈچلۈك، مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالى ۋە شىنجاڭنىڭ لوپنۇر ئەتراپىدىن چىقىدۇ، تالالىرىنى يۇقىرى دەرىجەلىك توقۇمىچىلىق خام ئەشياسى قىلىشقا بولىدۇ.

لوپولىت ئى [ر] <گېئول> ماگما جىنس قاتلىمى ئارىسىغا بۆسۈپ كىرگەندە، جىنس قاتلىمىنىڭ مەركىزىي قىسمى ماگمىنىڭ تۇرغۇن ھالەتتىكى بېسىمىغا ئۇچراپ شەكىللەنگەن تېگى قانىتى ئولتۇرۇشقان داسسىمان جىنس. ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشىمايدۇ. ئايرىم چوڭلىرى ئۇلترا ئاساسىي جىنس بولۇپ، دىئامېترى نەچچە ئون كىلومېتىردىن نەچچە يۈز كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

لوپۇلدا تماق « لوپۇلدىماق » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوپۇلدا شماق « لوپۇلدىماق » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لوپۇلدىماق پ « لوپ-لوپ » قىلماق، « لوپ-لوپ » قىلىپ ھەرىكەت قىلماق.

لوت ئى [ر<گول] دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب: پارىژ ھەققەتەن بىر چوڭقۇر دېڭىز. بۇ دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى لوت تاشلىغاندىمۇ ئۆلچەپ چىققىلى بولمايدۇ.

لوخا (توغرىسى: لوخۇ) ← **لوخۇ.**

لوخۇ ئى <زوئول> بېلىقنىڭ بىر تۈرى. تېنى چوڭ، باش تەرىپى يوغان، قۇيرۇق تەرىپى ئىنچىكە كېلىدۇ. دۈمبە قىسمىدا قارا داغلىرى بولۇپ، قورساق تەرىپى ئازراق ئاق كېلىدۇ. تۆت تال بۇرۇتىنىڭ ئىككىسى ئاجىز بولىدۇ.

لوروپېتالۇم ئى [ر<لات] <بوت> ← **لوروپېتالۇم چاتقىلى.**

لوروپېتالۇم چاتقىلى <بوت> ھامامېلىس چاتقىلى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس ياكى تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى سۇس سېرىق كېلىدۇ، غوزا مېۋە تۇتىدۇ. مېۋىسىنىڭ رەڭگى قوڭۇر بولىدۇ. شاخلىرى ۋە يوپۇرمىقىدىن كاشتان يېلىمى ئاجرىتىپ ئالغىلى، ئۇرۇقىدىن ماي تارتقىلى بولىدۇ.

لوزۇڭ ئى [خەن] ① كونا جەمئىيەتتە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىدىكى مەنسەپ نامى: لوزۇڭ بولماق. ② شۇ مەنسەپكە ئېرىشكەن شەخس: ۋەدە بويىچە قادىر لوزۇڭدىن ئىككى يامبۇنى ئالمىز، بۇ 100 سەر كۈمۈش تەڭگە دېگەن گەپ.

لوزۇنكا ئى [ر<نېم> تەشۋىق-تەرغىبات شوئارلىرى، يېغىن نامى قاتارلىقلار يېزىلغان رەخت ياكى باشقا نەرسىلەر: چوڭ-كىچىك كوچىلارنىڭ ھەممە يېرى شادلىققا چۆمگەن ئادەم دېڭىزىغا، لەپىلدىگەن قىزىل بايراققا، رەڭگارەڭ لوزۇنكىلارغا تولغان. * زال ئىچى بىردەمدىلا ئوقۇتقۇچىلار، ستودېنتلار بىلەن لىق تولدى. « نەق ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا چارە كۆرۈش يېغىنى » دېگەن لوزۇنكا سەھنىنىڭ ئالدىغا ئېسىلغان بولۇپ، زالنىڭ تاملىرىغا چاپلانغان شوئارلار كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

لوغۇلدىماق پ. دىئال. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق.

لوق I سۈپ. ماي ۋە گۆشى جىق، سېمىز، گۆشلۈك: پۇتىنىڭ ئۆزەڭگىلىكىنى توقماقتەك قىلىپ، پاقالچاق ۋە پۇتلىرىنى لوق گۆش بىلەن تولدۇرغان، بۇنىڭغا يارىشا، ئېيىقنىڭكىدەك ئىككى قولىنى بېرىپ، گەدىنىنى ئۈچ قاتلاشتۇرغان.

لوق گۆش ① ئۇستىخانسىز گۆش: گويا بىر پارچە لوق گۆشتۇر مۇھەببەتسىز يۈرەك ئەسلى، ئۇنىڭدا بولمىغاي ئەسلا گۈزەل ئارزۇ-تىلەك ئەسلى. ② كۆچمە. ئۇلجا، چىقىمى يوق پايدا: ئەمدى تېزلا ئادەم ئەگەشتۈرۈپ بېرىپ ئورۇننى ئىگىلەش كېرەك، بولمىسا قاراپ تۇرۇپ لوق گۆشتىن ئايرىلىپ قالىمىز. * سۇر بۇلۇت كۆرەڭلەپ چىققتى بىرچاغدا، تاغلارنى بىر يالماپ — يۇتىدىغاندەك. ئېھتىمال بۇلۇتقا كۆرۈنگەندۇ تاغ، بىر لوق گۆش، يۇتۇشقا بولىدىغاندەك.

لوق II تەق. بەدەننىڭ مەلۇم جايىنىڭ لوقۇلداپ ئاغرىش ھالىتى ۋە شۇنداق ئاغرىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بىر خىل سېزىم.

لوقشىماق پ. « لوق-لوق » قىلماق، لوقۇلدىماق.

لوق-لوق « لوق II » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: لوق-لوق قىلىپ ئاغرىماق.

لوقما ئى [ئە] ① ئېغىزغا بىر قېتىمدىلا سىغىدىغان يېمەك پارچىسى؛ بىر چاينام، بىر كاپام: بىر لوقما گۆش. * كىشىنىڭ ئېغىزىغا سالغان لوقمىسىغا كۆز سالما. كىشىنىڭ قولىدىكى لوقمىسىغا قاراش ناھايىتى چوڭ ئەيىبتۇر. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزى ئاياغلاشماي تۇرۇپ باشقىلار تەرىپىدىن قىستۇرۇلغان سۆز: — باۋۇدۇن ئاكا، راستىنى ئېيتسام، — دەپ تاغىسىنىڭ گېپىگە لوقما سالدى ئابدۇغېنى، — دادامغا ھەسەت كېسىلى يۇققىلى خېلى بولدى، بۇنداق كېسەلگە داۋامۇ يوق ئىكەن، سىزنى رېتسىپ يېزىپ بېرەرمىكىن دەپ ئېلىپ كەلدىم، قانداق دەيسىز.

لوقما تاشلىماق ← **لوقما سالماق:** ھېلىقى چاغدا بىخەتەرلىك دەرسى ئۆتكىنىڭدە سۆزۈڭگە بىرنەچچە قېتىم لوقما تاشلاپ قويغىنىمغا شۇنچىلىك ئۆچ كۆرۈپ كېتەمسەن؟

لوقما سالماق بىراۋ سۆزلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ سۆز قىلماق؛ باشقىلار سۆزلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ سۆزىگە سۆز قىستۇرماق: — بىز ئۇنى سىزدىن ياخشىراق بىلىمىز، — ئورنىدىن تۇردى رۇسۇل ئارقا تەرەپتىن، — بىز ئۇنى ياخشى بىلىمىز ۋە چۈشىنىمىز. — سىز ئېيتىپ بېقىڭا، — ھىمىت لوقما سالدى، — ئۇ قانداق ئادەم ئىكەن؟

لوقۇلداتماق «لوقۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوقۇلدىماق پ. لوق-لوق قىلماق، سانجىپ-سانجىپ ئاغرىماق (بەدەننىڭ قاتتىق ئاغرىشى ھەققىدە): تەلئەتنىڭ يۈزىنىڭ يېرىمى داكا بىلەن تېڭىلغان بولۇپ لوقۇلداپ ئاغرىيتتى.

لوك I ئى [پ] ياغاچ قولۇپنىڭ تىلى؛ تاقاقنىڭ ئۇچى: قىز تاڭغا يېقىن ئاخىرى تېرەك ئالدىدىكى يالغۇز ئۆينىڭ ئىشىكىنى قاقتى. بىرھازادىن كېيىن بوۋاي ئىشىكنىڭ لوكىنى ئېچىپ چىقتى.

لوك II تەق ① تۆگە ماڭغاندا، بولۇپمۇ تېز يۈرگەن چاغدىكى لوككىسىنىڭ ھەربىر سىلكىنگەن قوپال ھالىتى: تۆگە يۈگۈرگەندە ئۇنىڭ لوككىسى لوك، لوك قىلىدۇ. ② بەزى ئادەملەرنىڭ ئىتتىكرەك ماڭغان ياكى ئاستىراق يۈگۈرگەندىكى قوپال ھەرىكەت ھالىتى.

لوكا (توغرىسى: لوككا) ← **لوككا.**

لوكدان ئى [پ] دەرۋازا، ئىشىك قاتارلىقلار-نى تاقاش ئۈچۈن ئورنىتىلغان تاقاق؛ ياغاچ قۇلۇپ: — بارات، ھويلىنىڭ دەرۋازىسى-نى تاقىغانمىدىڭ؟ — زەنجىرلەنگەن، دەھلىز ئۆيىنىڭمۇ لوكدانىنى چۈشۈرگەنىدىم.

لوككا ئى ← **ئۆركەش:** ئۇ تۆگىنىڭ تىك ئىككى لوككىسى ئوتتۇرىسىدا خۇددى مىخلاپ قويغان قورچاقتەك مىدىرلىماي ئولتۇراتتى.

لوككىدە رەۋ «لوك» قىلىپ، «لوك» قىلغان ھالدا: ماغدۇرسىزلىنىپ ئۆرە تۇرغۇدەك ماجالى قالمىغانلىقتىن «لوككىدە» زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى-دە، خۇنۇك كۆزلىرىنى پارقىراتقىنىچە رەپىق ئاكىنىڭ ئارقىسىدىن يىغلامسىراپ قاراپ قالدى.

لوككىلىق سۈپ. لوككىسى بار: مەن نيە ناھىيىسىنىڭ نيە گۇڭشې ئىلىيار داۋۇيىدىكى مەھەممەت تۆمۈر باققان تۆگە پادىسىدا يالغۇز لوككىلىق، قوڭۇر يۇڭلۇق، تېپىك ئالاھىدىلىككە ئىگە يەتتە چىشلىق بىر نار تۆگىنى ئۇچراتتىم.

لوككىلىق كالا <زوئول> كالىنىڭ بىر خىلى. تەن شەكلى ئادەتتىكى كالىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. مۈرە قىسمىدا ئۆركىشى — دوكى بار، كۈچلۈك. ئىشلە پچىقىرىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. گۆشى، سۈتلىرى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

لوك-لوك «لوك II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لوكۇلداتماق «لوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوكۇلداشماق «لوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لوكۇلدىماق پ. «لوك-لوك» قىلىپ ماڭماق، «لوك-لوك» قىلماق: ئېگىز-پەس لىكتە تۆگە ئۇزۇن پۇتلىرىنى تاشلاپ يۈگۈرگەندە، ئۇنىڭ لوككىسمۇ تەڭلا لوكۇلدايتتى. * — سىنىپقا ماڭ!، — دېدى مۇئەللىم. ئۇ لوكۇلداپ سىنىپقا ماڭدى.

لوگارىفما ئى [ر<گرېك] <مات> ئەگەر $(a\neq1)\ a^k=b$ بولسا، ئۇ ھالدا k دېگىنىمىز a نى ئاساس قىلغان b نىڭ لوگارىفمىسى بولىدۇ ۋە $\log_a b=k$ قىلىپ يېزىلىدۇ. ئادەتتە 10 نى ئاساس قىلغان لوگارىفما ئونلۇق لوگارىفما دېيىلىدۇ ۋە « lg » بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا e (2.71828 ...) نى ئاساس قىلغان لوگارىفمىمۇ بار. بۇ خىل لوگارىفما تەبىئىي لوگارىفما دېيىلىدۇ ۋە « ln » بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

لوگارىفما جەدۋىلى <مات> بەلگىلىك دائىرىدىكى ھەربىر سانىنىڭ لوگارىفمىلىرىنىڭ مانتىسسالىرىدىن تۈزۈلگەن جەدۋەل، يەنى لوگارىفمىنىڭ مانتىسسالىرى جەدۋىلى.

لوگارىفملاتماق «لوگارىفملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوگارىفملانماق «لوگارىفملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لوگارىفملىق سۈپ. لوگارىفمىغا ئائىت؛ لوگارىفما پرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: لوگارىفملىق تەڭلىمە. لوگارىفملىق گەز.

لوگارىفملىق تەڭلىمە <مات> لوگارىفملانغۇچى سانىنىڭ تەركىبىدە نامەلۇم بولغان تەڭلىمە.

لوگارىفملىق گەز <بىن> لوگارىفما پرىنسىپلىرىغا ئاساسەن ياسالغان ھېسابلاش ئەسۋابى.

لوگارىفملىماق پ <مات> لوگارىفما ھالىتىگە كەلتۈرمەك، لوگارىفما بەلگىسى ئىچىگە ئالماق.

لوگىكا ئى [ر<گرېك] ① تەپەككۇر شەكلى ۋە تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: فورمال لوگىكا. دىئالېكتىكىلىق لوگىكا. ② ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى: تۇرمۇش لوگىكىسى. * جاھانگىرلارنىڭ لوگىكىسى خەلقنىڭ لوگىكىسىدىن كەسكىن پەرق قىلىدۇ. ③ تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرى: پىكىر لوگىكىسى. * بۇ پىكىر لوگىكىغا سىغمايدۇ.

لوگىكىلىق ① سۈپ. لوگىكىغا ئائىت؛ لوگىكا قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسلانغان؛ مەنتىقىي: لوگىكىلىق كاتېگورىيە. لوگىكىلىق قانۇنىيەت. لوگىكىلىق خۇلاسە. ② سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ ئۆز خىسلىتىدىن، خاراكتېرىدىن، ئۆز ئىچكى قانۇنىيەتلىرىدىن كېلىپ چىقىدىغان؛ زۆرۈرىي، قانۇنىي: لوگىكىلىق باغلىنىش. ③ ئى <پەلس> نەرسىنىڭ تەپەككۇر جەريانىدىكى ئىنكاسى.

لوگىكىلىق تەپەككۇر <پەلس> كىشىلەرنىڭ بىلىش جەريانىدا ئۇقۇم، ھۆكۈم، ئەقلىي يەكۈن چىقىرىشتىن پايدىلىنىپ رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش جەريانى. ئۇ ئوبرازلىق تەپەككۇردىن پەرقلىق بولۇپ، ئىلمىي، ئابستراكت ئۇقۇملار ئارقىلىق شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىدۇ. رېئاللىقنى بىلىش نەتىجىسىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ.

لوگىكىلىق كۋادرات <لوگ> ھۆكۈملەنگۈچە-

سى بىلەن ھۆكۈملىگۈچىسى ئوخشاش بولغان، مىقدارى بىلەن سۈپىتى ئوخشاش بولمىغان A, E , I , O دىن ئىبارەت تۆت خىل كەسمە ھۆكۈم ئوتتۇرىسىدا بىر خىل توغرا-خاتالىق مۇناسىۋىتى مەۋجۇت. بۇ مۇناسىۋەت قارىمۇقارشى بۇلۇڭلىرى تۆز سىزىق ئارقىلىق ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇلغان كۋادرات ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. بۇ خىل كۋادرات لوگىكىلىق كۋادرات دەپ ئاتىلىدۇ.

لوڭ تەق. بەزى ئادەملەرنىڭ ئىككى مۈرىسىنى بىر كۆتۈرۈپ بىر چۈشۈرۈپ مېڭىش ھالىتى.

لوڭقا ئى ① گۈل سېلىپ قويۇلىدىغان بىر خىل قاچا. ئاغزى كىچىك، بوينى ئىنچىكە ھەم قورسىقى چوڭ كېلىدۇ. ئادەتتە فارفوردىن ياسىلىدۇ: گۈل لوڭقىسى. لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى. ② تىبابەتچىلىكتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل كىچىك كوزا: لوڭقا قويۇش.

لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى <تەن> مەلۇم بىرخىل مۇكاپات لوڭقىسى بىلەن ئاتالغان تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى. مەسىلەن، داۋىس لوڭقىسىنى تالىشىش چويلا توپ مۇسابىقىسى، دۇنيا تىكتاك توپ لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدىكى ھەر تۈرلۈك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىلىرى. لوڭقا تالىشىشتىكى شەكىل ۋە ئۇسۇل مۇسابىقە نىزامنامىسىدە ئالدىن بەلگىلىنىدۇ. مۇسابىقىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش مەقسەتلىرى ئوخشاش بولمىغاچقا، بەلگىلەنگەن ئۇسۇللارمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

لوڭقا قويۇش <تىب> بىر خىل داۋالاش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، لوڭقا ئىچىگە ئوت يېقىلىپ، مەلۇم ۋاقىت تۇرغۇزۇلغاندىن كېيىن، لوڭقىنىڭ ئېغىزى تېرىگە قويۇلۇپ، مەلۇم ئورۇندىكى قان ئۇيۇتۇلىدۇ. بۇنداق بولغاندا داۋالاش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. بۇنىڭ بوغۇم ياللۇغى، ئۆپكە ياللۇغى ۋە نېرۋىلار ئاغرىش قاتارلىقلارغا قارىتا شىپالىق ئۈنۈمى يۇقىرى.

لوڭگىدە رەۋ «لوڭ» قىلىپ، «لوڭ» قىلغان ھالدا: قىسمەت چورۇق ئورنىدىن لوڭگىدە تۇرۇپ، گۈس-گۈس دەسسەپ مېڭىپ، يىغىن سەھنىسىگە چىقتى.

لوڭ-لوڭ «لوڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ قول ئاستىدىكىلەرگە ئايرىلغان كىتابلارنى قول ھارۋىغا بېسىشنى بۇيرۇدى-دە، لوڭ-لوڭ دەسسەپ باغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

لوڭگۇلدىماق پ. لوڭ-لوڭ قىلىپ ماڭماق: — ھەي، لوڭگۇلداپ نەگە بارىسەن؟ — دەپ سورىدى ئەركىن ئۇنىڭدىن.

لوڭيەن ئى [خەن] <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى سارغۇچ ئاق رەڭلىك ۋە كونۇسسىمان گۈل رېتىدە. مېۋىسى شارسىمان، سىرتقى پوستى سارغۇچ قوڭۇر، گۆشى ئاق رەڭلىك، يېپىشقاق بولىدۇ، تەمى تاتلىق، دورىغا قوشۇشقىمۇ بولىدۇ، فۇۋۇەتلەندۇرگۈچى دورا ھېسابلىنىدۇ، فۇجيەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

لولا [پ] ① ئى. سىگانلارغا مەنسۇپ كىشى. ② سۈپ. كۆچمە. مۇغەمبەر، ھىيلىگەر، قۇۋ، ھەييار: لولا ئادەم. * — ھە، نېمە ئىشىڭىز بار؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ سالىمىغا جاۋاب بەرمەيلا، كۆڭلۈمدە بولسا «ۋاييەي، سېنىڭدەك لولا قەلەندەرلەرنى جىق كۆرگەن-

مەن» دەپ ئويلايتتىم.

لوللىق ئى. ھىيلىگەرلىك، ھەييارلىق، قۇۋلۇق؛ مۇغەمبەرلىك: «قارا بۇنىڭ لوللىقىنى» دېدىم ئىچىمدە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەم ھېچنېمىنى سەزمىگەن قىياپەتتە ئولتۇردۇم.

لوللىق قىلماق ھىيلىگەرلىك، قۇۋلۇق، ھەييارلىق، مۇغەمبەرلىك قىلماق: ئۇ لوللىق قىلىپ يۈرۈپ، ئۈجمىنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسىنى مىڭ باللىقتا 350 تەڭگە كۆمۈشكە سېتىۋاپتۇ.

لوم ئى. بىر ياكى ھەر ئىككى ئۇچى ئۇچلانغان، ئۇزۇن، يۇملاق تۆمۈر؛ لوم تۆمۈر: ئۆيلەرنىڭ ئاستى-ئۈستلىرىگە، تام-تورۇسلارغا نەيزە سانجىپ، لوم ۋە جوتۇلار بىلەن ئۇرۇپ تېگشاپ ۋە كولاپ، ئەل-يۇرتنى قاڭغىر قاقشاتماقتا ئىدى.

لومودى ئى [خەن] دىئال. تېپىشتۇرغۇچى دەللال، دەللە.

لويلا ئى [پ] لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۈز، يوپۇرمىقى ئۇچ بۆلۈك شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل. يۇمران يوپۇرمىقىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

لويلا ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆپ قىسمى سامان غوللۇق ۋە چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر بولۇپ، ئاز بىرقىسمى كىچىك دەرەخلەر. ئۇلارنىڭ شاخ ۋە غوللىرىنىڭ بوغۇمى بولىدۇ، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ياكى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، بىرقىسمى رودىمېنتلىشىپ تەڭگىچە ھاسىل قىلغان. گۈلى ئاددىي يېپىنچىلىق گۈل بولۇپ، قوش جىنسلىق، ئاز بىرقىسمى ئايرىلاش جىنسلىق ياكى تاق جىنسلىق كېلىدۇ. تەخمىنەن 100 دىن ئارتۇق ئۇرۇقداش ۋە 1400 دىن ئارتۇق تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئاساسەن ئافرىقىنىڭ جەنۇبى، ئوتتۇرا ئاسىيا، جەنۇبىي ئامېرىكا، شىمالىي ئامېرىكا ۋە ئوكيانىيە، ئوتتۇرا دېڭىز، قارا دېڭىز، قىزىل دېڭىز بويلىرىدا ئۆسىدۇ. مەملىكىتىمىزدە 39 ئۇرۇقدىشى، 186 تۈرى بار. ئاساسەن غەربىي شىمال، ئىچكى موڭغۇل ۋە شەرقىي شىمالغا تارقالغان.

لويلا چۆچۈرىسى لويلىنى ئۇششاق توغراپ، ياغ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قىيما قىلىپ تۈگۈلگەن چۆچۈرە.

لويلا ئېشى لويلا جىق سېلىپ ئېتىلگەن بىر خىل ئۇگرە.

لوبى ئى [خەن] خوجا، بەگ، تۆرە: ھەممە كىشى باشقۇرۇشنى ئۆگىنىۋالغان، تەييارتاپلار، لوبىلار، ئالدامچىلارغا ئوخشاش «كاپىتالىستىك ئەنئەنىنى قوغدىغۇچىلار» ئۈستىدىن مۇستەقىل ھېسابات ۋە نازارەتنى يولغا قويغان.

لوبىلىق ئى. لوبىلاردا بولىدىغان قىلىق، خۇسۇسىيەت: بۇ ئادەم قىياپىتىدىكى ئالۋاستىلار پارتىيىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى، ئېسىل ئىستىلىنى بۇزدى. شۇڭا بۇ ۋابا ئىللەتنىڭ مىكروبىغا يولۇققان بەزى كادىرلىرىمىز-نىڭ ۋۇجۇدىدىمۇ لوبىلىق چىقىپ تۇرىدۇ.

لۇتپ ئى [ئە] ئىلتىپات، مەرھەمەت؛ ئالىيجانابلىق، رەھىمدىللىك، ياخشىلىق: كەلسەڭچۇ قالمىدى مەندە ھېچ تاقەت، سۆرەيدۇ ئۆلۈمگە ئىشقىڭ ھەر سائەت. لۇتپ ئەيلەپ بىر ئىلاج قىلغىن سەن ئۆزۈڭ، يۈزۈڭنى ياپمىغىن، ئەيلە ساخاۋەت.

لۇتپەن رەۋ [ئە] ئالىيجانابلىق بىلەن، مەرھەمەت قىلىپ؛ ياخشىلىق، خەيرىخاھ-لىق بىلەن: كۆرۈشمەك بولدى مۇشكۈل

ئەي قامىتى شەمشاد، چۈشۈر بېشىڭغا لۇتپەن
گاھى-گاھى ئۆتكەن سايەڭنى.

لۇشيەن ئى [خەن] <پەلس> ئىدىيە، سىياسىي ياكى خىزمەت جەھەتلەردىكى مېڭىشقا تېگىشلىك توپ يول: ئاممىۋى لۇشيەندە مېڭىش.

لۇغەت ئى [ئە] ① بىرەر تىلدىكى سۆزلەرنى مەلۇم تەرتىپتە (ئادەتتە ئالفاۋىت تەرتىپىدە) جەملەپ، ئىزاھلاپ ياكى باشقا تىلغا تەرجىمە قىلىپ بەرگەن كىتاب: ئىزاھلىق لۇغەت. خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە لۇغەت. ئىملا لۇغىتى. ② تىلدىكى بارلىق سۆزلەر، سۆز زاپىسى، سۆز بايلىقى: لۇغەت بايلىقى. لۇغەت سوستاۋى. لۇغەت تەركىبى.

لۇغەت تەركىبى <تىل> بىر تىلنىڭ سۆز - ئىبارىلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ لۇغەت تەركىبى، خەنزۇ تىلىنىڭ لۇغەت تەركىبى دېگەندەك. لۇغەت تەركىبى تىلنىڭ ئۈچ تەركىبىي قىسمىنىڭ بىرىدۇر.

لۇغەت مەنىسى <تىل> سۆزنىڭ ئەسلىي مەنىسى (كۆچمە مەنىگە نىسبەتەن).

لۇغەتچى ئى. لۇغەت تۈزگۈچى كىشى.

لۇغەتچىلىك ئى <تىل> لۇغەت تۈزۈش ئىشى، كەسپى.

لۇغەتشۇناس ئى [ئە+پ] <تىل> لۇغەت تۈزۈش مۇتەخەسسىسى، ئالىمى.

لۇغەتشۇناسلىق ئى <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ لۇغەتچىلىك مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى.

لۇگۇچياۋ ئى <جۇغ> بېيجىڭ شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى يۇڭدىڭخې دەرياسىنى كېسىپ ئۆتكەن كۆۋرۈك. 1189 - يىلى سېلىنىشقا باشلاپ، 1192 - يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان. ئۇزۇنلۇقى 265 مېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن سەككىز مېتر كېلىدۇ.

لۇگۇچياۋ ۋەقەسى <تارىخ> ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا قارشى قوزغىغان زور كۆلەملىك تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشى، شۇنداقلا جۇڭگو بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى. 1937 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى كېچىدە، ياپون ئارمىيىسى ۋەنپىڭ شەھىرى ۋە لۇگۇچياۋ كۆۋرۈكىنى توپقا تۇتتى. جۇڭگونىڭ شۇ جايدا تۇرۇشلۇق 29 - كورپۇسىدىكى كوماندىر - جەڭچىلەر گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قارشىلىق كۆرسەتمەسلىك سىياسىتىگە قارىماستىن، قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تېلېگرامما يوللاپ «بېيجىڭ، تيەنجىن خەۋپ ئىچىدە قالدى» «شىمالىي جۇڭگو خەۋپ ئىچىدە قالدى» «جۇڭخۇا مىللىتى خەۋپ ئىچىدە قالدى!» دەپ كۆرسىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ياپونغا قارشى تۇرۇشقا چاقىرىق قىلدى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ بېسىمى ئاستىدا، جياڭ جيېشى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سۆھبەت ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلايدۇ.

لۇمىنال ئى [ئىنگ] <خىم> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{12}H_{22}O_3N_2$. ئاق رەڭلىك پارقىراق كرىستال، تەمى قېرىقراق. چوڭ مېڭە پوستلىقىنىڭ رولىنى چەكلەيدۇ، ئاز بىر قىسمى تىنچلاندۇرغۇچى دورا، يەنە بىر قىسمى ئۇيقۇ دورىسى

قىلىنىدۇ، بۇنىڭ تەسىر قىلىش ۋاقتى ئۇزۇنراق.

لۇنخۇر ئى [لات] <زوئول> ← **لۇنخۇر قۇشى.**

لۇنخۇر قۇشى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تېنى كىچىك، تۇمشۇقى كونۇس شەكلىدە كېلىدۇ. توپلىشىپ ياشايدۇ. زىرائەت دانلىرى ۋە ھاشارات- لار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. دېھقانچىلىققا زىيانلىق.

لۆت ئى. ئەتلەس، ماتا قاتارلىق توقۇمىچى- لىق ئىشلىرىدا ئۆرۈشنىڭ تەۋەرىدىن چىققان ھەر 16 تال ياكى 20 تال يىپنىڭ بىرلەشتۈرۈلۈشى.

لۆت چوكسى ئۆرۈشنى 16 تال ياكى 20 تالدىن ئايرىپ بېرىدىغان ياغاچ تاياقچە.

لۆجە ئى. لەش؛ سۇدا يىغىلىپ، كاللەك بولۇپ ئېقىپ كەلگەن لەش، غازاڭ، چاۋار-چاتقال قاتارلىقلار: - بېلىق تۇتۇشمۇ ھۈنەر، - دېدى نۇراخۇن قولىنى سىلاپ تۇرۇپ، - مەن تولىراق قارماقنى لۆجىگە ئىلىندۇرۇپ قويىمەن.

لۆڭگە ئى [پ] پاختا يىپتىن تىقۇت چىقىرىپ توقۇلغان، يۈز، قول، بەدەننى سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، تازىلىق بۇيۇمى: ئارىدىن بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئادىل لۆڭگىنى بوينىغا سېلىپ، مۇتەللىپنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ چىقتى.

لۆم تەق. يۇمشاق، ئېلاستىكلىق نەرسىلەر- نىڭ بىر بېسىلىپ- بىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇش ھالىتى.

لۆمشتمەك « لۆمشىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لۆمشىمەك پ. لۆم-لۆم قىلماق، بىر بېسىلىپ- بىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرماق: يىغىن مەيدانى بىردىنلا جىمجىتلىققا چۆمدى، كونا جەمئىيەتتىكى پاتقاق لۆمشىپ تۇرغان كوچىلار يىغىن ئەھلىنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولۇشقا باشلىدى.

لۆم-لۆم ① « لۆم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنى- شى. ② كۆچمە. بوشاڭ، ئەزمە: مۇنداق لۆم-لۆم بىلەن ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ.

لۆممىدە رەۋ « لۆم» قىلىپ، « لۆم» قىلغان ھالدا: ھەببەمنىڭ تەلمۈرۈپ تۇرغان كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش لۆممىدە ئېتىلىپ چىقتى.

لۆمۈلدەتمەك « لۆمۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆزلىرىڭنى لۆمۈلدى- تىپ، نېمىگە قاراپ تۇرىسەن.

لۆمۈلدەشمەك « لۆمۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لۆمۈلدىمەك پ ← **لۆمشىمەك.**

لۈكچەك سۈپ. ئۇرۇش- تالاش، جېدەل- ماجىرا- دىن يانمايدىغان، ئەخلاقى، پەزىلىتى ناچار، ئەخلاقسىز: ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، ئادىتى بويىچە لېۋىنى بىر چىشلىدى-دە، پۈتۈن كۈچىنى كۆزىگە يىغىپ، مەردانىنىڭ ھاياسىز يۈزىگە تىكىلدى: - يوقال! ئۆزۈڭنىڭ خىلىنى تاپ، لۈكچەك! // سەن لۈكچەكنى پۈتۈن مەھەللىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

لۈكچەكلىك ئى. ئۇرۇش- تالاش، جېدەل- ماجى- را پەيدا قىلىدىغان قىلىق؛ ئەخلاققا، قانۇنغا خىلاپ سۆز- ھەرىكەت: سەن مەكتەپتە لۈكچەكلىك قىلدىڭ، ئائىلىدە ئاتا- ئاناڭنى ئۇردۇڭ، ماگىزىندىن پۇل ئوغرىلاپ قېچىپ كەتتىڭ. يەنە « تۇرمۇش مەجبۇر قىلدى» دەيسىنا؟ يەنە قانداق قىلسا بولاتتى؟

لۈي ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيىنىڭ شتات بىرلىكى. ئۇنىڭغا بىرقانچە تۈەن ياكى يىڭ قارايدۇ.

لۈيجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> لۈي كوماندىرى.

لۆيلياڭ ئى [خەن] <جۇغ> دۆلىتىمىزنىڭ شەنشى ئۆلكىسىدىكى بىر تاغنىڭ نامى. **لۆيلياڭ ھەرىكىتى** <گېئول> دۆلىتىمىزدىكى زىڭدەن دەۋرى ۋە ئالدىنقى زىڭدەن دەۋرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرى ئارىسىدا يۈز بەرگەن پۈرمىلىنىش ھەرىكىتى. شەنشىنىڭ لۆيلياڭ تېغى بەلباغلىرىدا ئەڭ روشەن ئىپادىلەنگەچكە، شۇنداق ئاتالغان.

لې «ل» ھەرىپىنىڭ نامى.

لېپاپ ئى [ئە] ئىچىگە خەت، ھۆججەت قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ بىرەر جايغا ئەۋەتىش ئۈچۈن تۆت بۇرجەك ياسالغان قەغەز خالتا؛ كونۋېرت: مىرۇل مەرگەن سومكىسىنى ئاختۇرۇپ، ئاغزى پېچەتلەنگەن قېلىن بىر سېرىق لېپاپنى تېپىۋالدى.

لېپاپلىق سۈپ. لېپاپقا سېلىنغان، لېپاپلانغان: — ھېچقىسى يوق. قېرىندىشىمىز سۇتۇق بۇغراخانغا سالام دەڭ. بۇ خەت ئۇنىڭغا، — خان لېپاپلىق خەتنى بەردى.

لېپاپلىماق پ. خەت، ھۆججەت قاتارلىقلارنى لېپاپقا سالماق: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپ لېپاپلىدى.

لېپەز ئى. ئىشتاننىڭ ئىشتانباغ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قايتۇرۇپ تىكىلگەن يېرى: نۇرەم ئىشتىنىنىڭ لېپىزىگە قىستۇرۇلغان بىر پارچە خەتنى ئېلىپ سادىققا سۇنۇپ، بۇرنىنى تارتىپ قويدى.

لېپەك ئى <ئانات> تىزدىكى ئۈچ بۇرجەك سۆڭەك. ئۇچى پەسكە قارايدۇ.

لېپەك سۆڭىكى <ئانات> ← **لېپەك.**

لېپەكگۈل ئى [لېپەك+گۈل] ① <بوت> قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 30 — 90 سانتىمېتىر، يىلتىزى ئىنچىكە، ئۇزۇن، تۇپلىشىپ ئۆسىدۇ، گۆشلۈك كېلىدۇ. سىرتى تۇپا رەڭدە، غولى تىك، سارغۇچ قىزىل رەڭلىك سىزىقلىرى بولىدۇ، بوغۇمى يوغىناپ كالىنىڭ لېپىكىگە ئوخشاپ قالىدۇ. ھەربىر بوغۇمدا ئۇدۇل ئۆسكەن شاخلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقى سوقىچاق ۋە تولۇق گىرۋەكلىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. باشاقسىمان گۈل رېتى قولتۇقتىن ياكى ئۇچىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ. گۈلى كىچىك، رەڭگى يېشىل كېلىدۇ. مېۋىسى سوقىچاق، ئىچىدە بىر تال ئۇرۇقى بولىدۇ. يىلتىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى چۈچۈمەل، سەل قېرىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز. ياسالمىسى جىگەر ۋە بۆرەككە قۇۋۋەت بېرىدۇ، تىزغا ماغدۇر بېرىدۇ. خام ئىشلەتسە، قاننى ماگدۇرۇپ، ئۇيۇپ قالغان قاننى تارقىتىدۇ. ئىششىقنى ياندۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

لېپتون ئى [ر<گرېك] <فىز> ماسسىسى پروتوننىڭ ماسسىسىدىنمۇ كىچىك بولغان فېرمىئون. مەسىلەن، ئېلېكترون، مىيۇئون ۋە نېيترىنو قاتارلىقلار. ئۇلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى شۇكى: ئەركىن ئايلىنىش كۋانت سانى ئوخشاشلا $\frac{1}{2}$، ماسسىسى ئىنتايىن يېنىك، ئاتوم يادروسى بىلەن ئۆزئارا كۈچلۈك تەسىر قىلىش رولى يوق.

لېپتېنەنت ئى [ر] <گېئول> تەركىبىدە دالا شپاتى، كۋارتس كۆپرەك، چىرىمتال ياكى باشقا تۇتۇق مىنېراللار ئازراق (ئادەتتە 30% تىن ئاز)، ئۆزگەرگەن كرىستاللىرى ئۇششاق دانىچىلىق، تەڭ دانىچىلىق، دانىچىسىمان قۇرۇلمىغا ئىگە بولغان (ئادەتتە 1mm دىن كىچىك) رايون دائىرىلىك ئۆزگەرگەن جىنس.

لېپرا ئى [ر<گرېك] <تب> ← **لېپرا كېسەللىكى.**

لېپرا كېسەللىكى <تب> ← **ماخاۋ كېسەللىكى.**

لېپىر I ئى. دىئال. ئەسكى-تۈسكى.

لېپىر ساتتى دىئال. كونا، ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەرنى ساتقۇچى كىشى.

لېپىر II ئى. دىئال. پىپى.

لېچەك ئى. كۆپىنچە ياشانغان ئاياللار بېشىغا سالىدىغان ئاق داكا رومال: مومايىنىڭ تېنىدە قىرىۋالغۇچىلىكمۇ ئەت يوق ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدىكى ئاق لېچىكى كىرلىشىپ كەتكەن. * — نېمە دېگەنلىرى بۇ! — دېدى بېشىغا ئاق لېچەك سالغان بىر خوتۇن ھەيران بولۇپ.

لېچەكلىك سۈپ. لېچىكى بار، لېچەك ئارتقان: ئۇلارنىڭ ئىچىدە لېچەكلىك ياشانغان ئاياللارمۇ، قۇچاقتىكى بالىلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان چوكانلارمۇ ۋە ياش قىزلارمۇ بار ئىدى.

لېدېبۇر ئى. گېرمانىيە ئالىمى.

لېدېبۇر تېنى <ماشىن> پولات-تۆمۈرلەرنىڭ قۇرۇلمىسى تەركىبىدىكى تەنلەرنىڭ يەنى ئورتاق كرىستاللىق تەنلەرنىڭ بىرى. مىكروسكوپ ئارقىلىقلا كۆرگىلى بولىدۇ. گېرمانىيە ئالىمى لېدېبۇر (A. Ledebur) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ نامىدا ئاتالغان.

لېزا ئى. بولغارىيە پۇل بىرلىكى.

لېك ئى. ئالبانىيە پۇل بىرلىكى.

لېكتور ئى [ر<لات] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردە بېرىلىدىغان ھەمدە دەرىجىسى دونسېنتتىن تۆۋەن، ئاسسىستېنتتىن يۇقىرى تۇرىدىغان ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان ئوقۇتقۇچى.

لېكتورلۇق ئى لېكتورلارغا يۈكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە؛ لېكتورلار قىلىدىغان خىزمەت: لېكتورلۇق قىلماق. لېكتورلۇققا تەيىنلەنمەك. * ئون نەچچە يىللىق لېكتورلۇق خىزمىتىنى ئىشلەش ئەمەلىيىتىمگە ئاساسەن، بەزىبىر تەسىراتلىرىمنى يولداشلار بىلەن ئورتاقلاشتۇرماقچىمەن.

لېكسىكا ئى [ر<گرېك] <تىل> ① بىرەر تىل ياكى دىئالېكتتىكى سۆزلەر يىغىندىسى: ئۇيغۇر تىلى لېكسىكىسى. لوپنۇر دىئالېكتى لېكسىكىسى. ② لېكسىكولوگىيە: تىل ئىلمى فونېتىكا، لېكسىكا ۋە گرامماتىكىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىدىن تەركىب تاپىدۇ.

لېكسىكىلىق سۈپ. سۆز مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان، گرامماتىكىلىق مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان؛ تىلنىڭ لۇغەت تەركىبىگە ئائىت: سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى.

لېكسىكولوگىيە ئى [ر<گرېك] <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبىنى تەتقىق قىلىدۇ: ئۇيغۇر تىلى لېكسىكولوگىيىسى.

لېكسىيە ئى [ر<لات] ئالىي مەكتەپ ياكى ئاممىۋى ئارىسىدا بىرەر تېما ئۈستىدە ئاغزاكى ياكى يازما تەرتىپتە سۆزلەنگەن نۇتۇق: لېكسىيە سۆزلىمەك. لېكسىيە ئاڭلىماق. * ئۇ بۇرۇن بۇنداق ئەگرى چىشلىق چاقلارنى لايىھەلەپ باقمىغان، مەكتەپتىمۇ بۇ توغرىدا لېكسىيە ئاڭلىمىغانىدى. * ئازادلىقتىن كېيىن، ئۇ ھەرقايسى جايلارغا كۆزدىن كەچۈرۈش، لېكسىيە ئوقۇش، ئىلمىي تەجرىبىلەرنى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن بېرىپ تۇردى.

لېكسىيە ئۈستىلى <مائار> ئالىي مەكتەپ سىنىپلىرىدىكى دوسكىنىڭ ئالدىغا قويۇلىدىغان ۋە ئوقۇتقۇچى ئولتۇرۇپ لېكسىيە سۆزلەيدىغان ئۈستەل.

لېكىن [ئە] باغل ① مەنە جەھەتتىن بىر-بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى جۈملىنى

باغلاش رولىنى ئوينايدۇ: بۇ ئىككىسى
كۆڭلىدە شۇنداق ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن
ئاغزىدا بۇ سۆزلەرنى ئېيتالمىدى. ②
مەنىسى بىر-بىرىگە زىت بولسىمۇ،
ئەمما بىر-بىرىنى رەت قىلمايدىغان
ئىككى جۈملىنى باغلايدۇ: بۈگۈن ھاۋا
ئوچۇق، لېكىن سەل سوغۇق. ③ بىرىنچى
ئابزاستا بايان قىلىنغان پىكىرگە ئىككىن-
چى ئابزاستا ئەكسىچە پىكىر بايان
قىلىشقا توغرا كەلگەندە ئىككىنچى
ئابزاسنىڭ بېشىدا كېلىپ، بۇ ئىككى
ئابزاسنى باغلاش رولىنى ئوينايدۇ:
93-يىلى ئىدارىمىزدا نۇرغۇن خىزمەتلەر
ئىشلىنىپ زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.
مەسىلەن، بەش خىل تىلدا «تىل ۋە
تەرجىمە» ژۇرنىلى داۋاملىق چىقىرىلىپ،
تىل تەتقىقاتىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى
ئوينىدى؛ ئۇيغۇر تىلى ئىزاھلىق لۇغىتىنىڭ
4-تومى نەشرگە تەييارلاندى. ئۇيغۇر
تىلىنىڭ تەسۋىرىي گراماتكىسىنى ئىشلەش
داۋاملاشماقتا ۋە باشقىلار... لېكىن خىزمىتىمىز-
دە بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەرمۇ ساقلاندى.

لېگاتا ئى [ر<ئىتال] <مۇز> نوتىدىكى
بىرقانچە ئاۋازلارنى تۇتاشتۇرۇپ كۆرسە-
تىدىغان سىزىق ياكى بەلگە.

لېگەن ئى [ئە] تەخسە شەكىللىك، يايپاق
قىلىپ ياسالغان، گىرۋەكلىك، تەخسىدىن
چوڭ تاماق قاچىسى: ئەخمەتجان دوستلىرى
بىلەن كارىۋاتقا ئولتۇردى، ئۇلارغىمۇ داستىخان
سېلىنىپ، لېگەنلەردە ئاش كەلتۈرۈلدى.

لېمپىرا ئى. گوندۇراسنىڭ پۇل بىرلىكى.
(گوندۇراس — لاتىن ئامېرىكىسىدىكى
بىر دۆلەت).

لېنتا ئى [ر] ① بېزەك ۋە زىننەت ئۈچۈن
ئىشلىتىلىدىغان تار، ئۇزۇن رەخت: بۇ
ئىككىيلەننىڭ كۆكرىكىدىكى گۈل ھەممىنىڭكىدىن
چوڭ بولۇپ، ئوتقاشتەك كۆزنى قاماشتۇراتتى،
قىزىل تاۋار لېنتىسى بىلەن بويۇنلىرىغا ئېسىپ
قويۇلغان ئەينەك جاھازلىق تەقدىرنامىلىرىنىڭ
پەرقلىق ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايتتى.
② بىرەر قۇرۇلۇشنىڭ پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىش-
قا كىرىشكەنلىكىگە سىمۋول قىلىنغان
ئۇزۇن قىزىل رەخت: لېنتا كەسمەك. ③
ئۇزۇن تاسما شەكىلدىكى تېخنىكىلىق
بۇيۇم: كىنو لېنتىسى. ئۈنئالغۇ لېنتىسى. *
ئۇلار ئۈنئالغۇنى توغرىلاپ ھۆرمەتلىك مېھماننىڭ
«يېڭىلىق» لىرىنى لېنتىغا ئېلىۋالدى.

لېنتا كەسمەك چوڭ قۇرۇلۇشلارنىڭ
پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەنلىكىگە سىمۋول
قىلىنغان قىزىل لاتىنى كەسمەك.

لېنتىلىق سۈپ. لېنتىسى بار، لېنتا چېگىلگەن،
لېنتا ئېسىلغان: يېزا خەلقى ئۆزىنىڭ باتۇر
ئوغلىنى مۇبارەكلەپ ئىككى يېنىدىن چۆرىدەپ
بىللە كېلەتتى. ئانىنىڭ كۆزى ئابدۇراخماننىڭ
مەيدىسىدىكى «ئامانلىقنى ساقلاش نەمۇنىچى-
سى» دېگەن سېرىق لېنتىلىق مېدالغا
چۈشتىدە-دە سۆيۈنچ ئىچىدە ئوغلىنى باغرىغا
باستى.

لېنىنزم ئى [ر] <پەلس> جاھانگىرلىك
ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدىكى
ماركسىزم، يەنى جاھانگىرلىك ۋە پرولې-
تارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە پرولېتارىيات
دىكتاتۇرىسى، سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزم
قۇرۇش دەۋرىدە ماركسىزمنى راۋاجلاندۇ-
رۇش ۋە كونكرېتلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت
بولغان لېنىنچە تەلىمات.

لېنىنزملىق سۈپ. لېنىنزم پرىنسىپلىرىغا
ئاساسلانغان، لېنىنزم پرىنسىپلىرىغا
مۇۋاپىق كېلىدىغان: لېنىنزملىق كۆز قاراش.
* لېنىنزملىق ستراتېگىيە ۋە تاكتىكا —
پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىگە يېتەكچىلىك
قىلغۇچى پەن.

لېئو ئى. رۇمىنىيە پۇل بىرلىكى.

لېئون ئى. (سېررالېئون پۇل بىرلىكى. (سېررالېئون ئافرىقىدىكى بىر دۆلەت).

لېۋامىزول ئى [ئىنگ] <تىب> بىر خىل دورا، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{11}H_{12}N_2S\cdot HCl$. ئەسلىدە مەددە چۇشۇرۇش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى. ھازىر يەنە كۆپ خىل كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىۋاتىدۇ.

لېئىشمان ئى [ئىنگ] <زوئول> ئاددىي ھايۋان. يۇمىلاق ياكى ئېللىپس شەكىلدە بولۇپ، قىزىل قان دانىچىسىدىن كىچىكرەك كېلىدۇ. ھاشارات (كۇمۇتا)، ھايۋانلار (ئىت) ياكى ئادەم تېنىدە پارازىت ياشايدۇ ۋە قارا كېزىك كېسەللىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇ ئەنگلىيە دوختۇرى لېئىشمان (William boog Leishman) تەرىپىدىن بايقالغاچقا، شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

لېئىشمان كېسەللىكى <تىب> لېئىشمان قۇرتى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر خىل قارا كېزىك كېسەللىكى.

لېيىك ئى [خەن] <ھەرب> ھەربىي ئۇنۋان، يەنى ئەسكەرلەر ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجە.

لېيتماق «لېيماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىملەردۇر ئېرىقتا توپا تاشلاپ سۇنى لېيتماقتا ئىدى.

لېيتېنات ئى [ر<فران] <ھەرب> ← **جۇڭۋېي**.

لېيدېن ئى <جۇغ> گوللاندىيىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

لېيدېن بانكىسى <فىز> بىر خىل كونىچە كوندېنساتور. ئەڭ بۇرۇن گوللاندىيىنىڭ لېيدېن دېگەن جايىدا سىناق قىلىنغانلىقى ئۈچۈن شۇ نام بېرىلگەن. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى مۇنداق: بىر ئەينەك بوتۇلكىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا مېتال ياپراقچە چاپلىنىپ، قۇتۇپ تاختىسى قىلىنىدۇ، يەنە بىر مېتال تاياقچە بوتۇلكا پۈرۈپكىسىدىن تېشىپ كىرگۈزۈلۈپ، يۇقىرى ئۇچىغا بىر مېتال شار بېكىتىلىپ، تۆۋەن ئۇچىغا مېتال زەنجىر ئورنىتىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇ ئىچكى مېتال ياپراقچىغا تېگىدۇ. كۆپىنچە ئۇ زەرەتلەش ياكى توك چىقىرىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

لېيماق پ. لاي ئارىلاشماق، لاي بولماق: سۇ لېيىپ كەتتى.

لىباس ئى [ئە] يېزت. ① كىيىم؛ ئۇستى كىيىم: مانجۇچە لىباس كىيىپ، بېلىگە شەمشەر ئاسقان تۇغبېگى شامەخسۇتنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇراتتى. ② <ئەد> كۆچمە. ھۆسىنىنى چىرايلىقلاشتۇرىدىغان، گۈزەللەشتۈرىدىغان نەرسە: تەبىئەت يېڭى لىباسلىرىنى كىيىپ، ئادەمنى ئاجايىپ مەھلىيا قىلىدىغان دەرىجىدە گۈزەللەشكەنىدى.

لىبېرال [ر] ① ئى. لىبېرالىزم تەرەپدارى؛ لىبېراللار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى: مەيلى ھۆكۈمەت ياكى لىبېراللار بولسۇن، ھېچقايسىسى بايقىماي قالغان نەرسىنى ھەرھالدا بىر كىشى 1833-يىلىلا بايقىدى، بۇ كىشى ھېنرىخ ھاينى ئىدى. ② ئى. پرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا ھەم شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەيدىغان كىشىلەر. ③ سۈپ. لىبېرالىزمغا ئائىت؛ لىبېرالىزم غايىلىرىنى ياقلايدىغان، ئىپادىلەيدىغان: لىبېرال پارتىيە. لىبېرال بۇرژۇئازىيە. ④ سۈپ. پرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەيدىغان: لىبېرال مۇناسىۋەت.

لىبېرالىزم ئى [ر<لات] <پەلس> ① 19-ئەسىر ۋە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى بۇرژۇئازىيىنىڭ سىياسىي ئىدىيۋى

ئېقىمى. ② ئىنقىلابىي قوشۇندىكى بىر خىل خاتا ئىدىيىۋى ئىستىل. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىلىرى: پرىنسىپسىزلىق، تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق، بىپەرۋالىق ۋە شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

لىبېرالىزملىق سۈپ ① لىبېرالىزمغا ئائىت؛ لىبېرالىزم غايىلىرىنى ياقلايدىغان، ئىپادىلەيدىغان: ئۇلارنىڭ مەملىكىتىدە پروسسىيە بۇرژۇئازىيىنىڭ فېئوداللارغا ۋە مۇستەبىت سۇلالىگە قارشى كۈرىشى، قىسقىسى، لىبېرالىزملىق ھەرىكەت بارغانسېرى جىددىيلەشتى. ② پرىنسىپسىزلىق، تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەش ۋە بىپەرۋالىق قىلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولغان: بۇنداق ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز دەپ كارى بولماي يۈرۈشتەك لىبېرالىزملىق پوزىتسىيە ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

لىبېرالىست ئى [ر] ① لىبېرالىزم تەرەپدارى. ② پرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەيدىغان كىشى.

لىبېرالىستلىق ئى. لىبېرالىستلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئادەت، قىلىق: — ئۇنداق بولسا مەن پارتىيىۋىلىك مەيداندا تۇرۇپ ھەقىقەتنى سۆزلەيمەن، ئەمدى قىلچە لىبېرالىستلىق قىلىشقا بولمايدۇ، — دېدى ناسىر.

لىپ ① تەق. ھەرىكەتنىڭ يېنىك ۋە تېزلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلىش ھالىتى: نىلقىدىن ئاتلىنىپ چىققان قوشۇننىڭ ئىلى ۋادىسى، جۇڭغار داللىرىدىكى جەڭگىۋار يۈرۈشلىرى «لىپ» .قىلىپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ② سۈپ. ئاغزىغىچە لىق تولدۇرۇلغان، لىق.

لىپ قىلماق يېنىك ۋە تېزلىك بىلەن بېجىرىلمەك: چىراغ لىپ قىلىپ ئۆچتى. * ئۇ لىپ قىلىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. * بۇ ئىشلار گۈلسۈمخاننىڭ خىيالىدىن لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

لىپا ئى [ر] <بوت> ← **لىپا دەرىخى.**

لىپا دەرىخى <بوت> لىپا دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. گۈلى ئاق ياكى سېرىق، مېۋىسى شار ياكى يۇملاق تۇخۇم شەكلىدە. ياغىچىنىڭ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ. قوۋزىقىنىڭ تاللىرى ناھايىتى كۆپ. ئارغامچا، چىگە قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. جۇڭگودا 30 نەچچە تۈرى بار.

لىپارىت ئى [ر] <گېئول> كىسلاتالىق ئېتىلما جىنسنىڭ بىر خىلى. تەركىبى گرانىت بىلەن ئوخشاش. چىپار قۇرۇلمىلىق كۋارتس، ئىشقارلىق دالا شپاتى (سۇزۇك دالا شپاتى، ئانورتوكلاز) ئۇنىڭ چىپار كرىستالى بولىدۇ. بەزىدە ئاز مىقداردا پلاگىئوكلاز بولىدۇ. ئاساس ماددىسى ئومۇمەن زىچلاشقان يوشۇرۇن كرىستاللىق ياكى ئەينەك ماددىلىق بولىدۇ، بەزىدە يۇملاق دانىچە قۇرۇلمىلىقمۇ بولىدۇ.

لىپپىدە ① رەۋ «لىپ» قىلىپ، «لىپ» قىلغان ھالدا: شۇ ئەسنادا شۇ يەرگە پەيدا بولغان بىر ھەربىي ئەمەلدارغا ياندىشىپ ماڭغان ئۇيغۇر ئايال گۈلقىزنى كۆرسىتىپ «لىپپىدە» كۆز ئىشارىتى قىلىۋىدى، ئەمەلدار ئاستا توختاپ قالدى. ② لىقمۇلىق، توشقۇچە، لىققىدە: رىشتىلەر ئېشىلگەن ۋاپادارلىقتىن، كەشتىلەر تىكىلگەن مېھرى يىپىدە. تۇتۇشار دوست-ياران مەشرەپتە بېيىت ئېيتىپ مەي، چىنىگە قۇيۇپ لىپپىدە.

لىپتىك ئى [ر<گولل] ← **باغرىتاق:** ئۇ بايام

ئەسنەپ كېرىلگەندە ئېچىلىپ قالغان خورۇستال-ىدەك ئاق ۋە سۈزۈك، ئەمدىلىكتە لىپتىك ياراشقۇدەك بولۇپ قالغان كۆكسىلىرىنى ياپماقچى بولغانىدى.

لىپ-لىپ «لىپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئىككىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان ئەنۋەر بۇ ياققا «لىپ-لىپ» قىلىپ قاراپ قويدى.

لىپمۇلىپ سۈپ ← **لىقمۇلىق**: مەدەت قىل ئوغلۇڭغا، مۆھتەرەم ئانا، كۈيلەيمەن سەن ئېيتقان شۇ ھېكايىنى! مەدەت قىل، بال يىغىپ دىل گۈلزارىدىن، تولدۇراي لىپمۇلىپ بۇ سىركايىنى!

لىپىلدا تماق «لىپىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆزلىرىنى لىپىلدىتىپ خېلىغىچە قاراپ تۇردى.

لىپىلدا شماق «لىپىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لىپىلدىماق پ. لىپ-لىپ قىلماق: قاغىنىڭ پەيسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقۇمىغا قاراپ يېتىپ، مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

لىتاۋرى ئى [<گرېك] <مۇز> ← **تەڭشىمە دۇمباق.**

لىتوسفېرا ئى [ر<گرېك] <گېئول> ① يەر شارى ئۈستى قىسمىنىڭ ئاستېنوسفېراغا نىسبەتەن ئېيتىلغان قاتتىق لىتوسفېرا قاتلىمى، يەنى قېلىنلىقى تەخمىنەن 60 – 120 كىلومېتر، يەر تەۋرەش دولقۇن سۈرئىتى يۇقىرى بولغان بەلباغ. ئۇ گرانىتلىق جىنس، بازالتلىق جىنس ۋە ئۇلترا ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىك جىنسلار-دىن تەركىب تاپقان يەر پوستىنىڭ ھەممىسىنى ۋە ئۈستۈنكى مانتىلنىڭ ئۈستى قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② بارسفېرا-غا نىسبەتەن ئېيتىلغان لىتوسفېرا، يەنى يەر پوستى.

لىتر مىق [ر<فران] 1000 كۇب سانتىمېترغا باراۋەر بولغان سۇيۇقلۇق ئۆلچەم بىرلى-كى: بىر لىتر سۈت. ئىككى لىتر پىۋا.

لىترلىق سۈپ. لىترغا توغرا كېلىدىغان، لىترغا توشىدىغان: يۇقىرىدىكى بىرنەچچە خىل ئۇسۇلنى قوللانغاندا، 150 لىترلىق توڭلاتقۇدا يىلىغا 70 – 100 كىلوۋات توك تېجەپ قالغىلى بولىدۇ.

لىتىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Li (lithium). كۈمۈشتەك ئاق ۋە مېتاللار ئىچىدە ئەڭ يېنىك، يۇمشاق، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى بەك ئاكتىپ. ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائىتى، ھەر خىل قېتىشمىلار، ئالاھىدە ئەينەكلەر-نى ياساش ۋە باتارىيە ئىشلەش قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

لىتىيلىق سۈپ. تەركىبىدە لىتىي بولغان، لىتىيغا ئىگە: لىتىيلىق چىرىمتال.

لىتىيلىق چىرىمتال <گېئول> بىر خىل مىنېرال. بۇنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى $KLi1.5(AlSi_3O_{10})(F,OH)_2$. تەرك-ىبىدىكى Li_2O 5.90%–1.23% گىچە. تەركىبىدە كۆپىنچە رۇبىدىي، سېزىي بولىدۇ. يەككە ياقلىق كرىستال سىستې-مىسىغا كىرىدۇ. قۇراشمىسى كۆپىنچە ئۇششاق قاسىراقسىمان بولىدۇ. رەڭگى ئادەتتە سۇس بىنەپشە رەڭ، بەزىدە سېرىق يېشىل كېلىدۇ، ئەينەك پارقى-راقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 2 ~ 3؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.8 ~ 2.9 .

لىجى ئى [خەن] <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى سارغۇچ ئاق رەڭدە، مېۋىسى شارسىمان ياكى

تۇخۇمسىمان، سىرتقى پوستىدا ئۆسمىسىـ
مان ئۆسۈكلىرى بار، پىشقاندا قىزغۇچ
سۆسۈن رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. مېۋە گۆشى
ئاق ۋە شىرنىلىك بولۇپ تەمى ناھايىتى
تاتلىق. مەملىكىتىمىزنىڭ ئالاھىدە مەھسۇ-
لاتى ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈمـ
لۈكنىڭ مېۋىسى.

لىچىنكا ئى [ر] <زوئول> ھاشاراتلاردىكى
تۆرەلمە تۇخۇم ئىچىدە يېتىلىپ بولغاندىن
كېيىن تۇخۇمنى يېرىپ چىققان كىچىك
ئورگانىزم. مەسىلەن، پاشا لىچىنكىسى،
چىۋىن قۇرتى، پارازىت قۇرت قاتارلىقلار.

لىرا I ئى [ئىتال] تۈركىيە ۋە ئىتالىيەلەر-
نىڭ پۇل بىرلىكى.

لىرا II ئى [ر<گرېك] ① تارلىق ۋە ئۇرۇپ
چېلىنىدىغان قەدىمكى گرېك چالغۇ
ئەسۋابى. ② ئۇكرائىن ۋە بېلورۇسلار-
نىڭ كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان چالغۇ
ئەسۋابى. ③ قەدىمكى گرېك چالغۇسىـ
نىڭ شەكلى ئاساسىدا مۇزىكا سەنئىتىـ
گە سىمۋول قىلىنغان ☊ شەكىللىك
بەلگە، مۇزىكا گېربى.

لىرا يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي
ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىدىن بىرى.
مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى
18 سائەت 50 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىـ
كى °36 ،يەنى ئاق قۇ يۇلتۇز تۈركۈ-
مى، ئەجدىھا يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە
گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىغا
توغرا كېلىدۇ.

لىرىك سۈپ [ر] <ئەد> ← **لىرىكىلىق:**
لىرىك ئوبراز. لىرىك قەھرىمان.

لىرىك قەھرىمان <ئەد> لىرىكىلىق
شېئىر ياكى لىرىكىلىق ئەسەرلەردە
ئىچكى ھېسسىيات، ھېس-تۇيغۇ، پىكىرلىرى
ئەكس ئەتتۈرۈلگەن شەخس. لىرىكىلىق
شېئىرلار بىرىنچى شەخس تەرىپىدىن
يېزىلغاچقا، كۆپىنچە شائىرنىڭ ئۆزى
لىرىك قەھرىمان دەپ ئاتىلىدۇ.

لىرىك ئوبراز <ئەد> ← **لىرىك
قەھرىمان.**

لىرىكا ئى [ر<گرېك] <ئەد> ① شائىر،
يازغۇچىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردە
بايان قىلغان سۇبيېكتىپ تەسىراتى ۋە
ئىدىيىۋى ھېسسىياتى. ② شۇ خىل
ھېسسىيات ئىپادىلەنگەن ئەسەرلەر
يىغىندىسى: ناۋايى لىرىكىلىرى. پۇشكىن
لىرىكىلىرى.

لىرىكچى ئى. ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدە
لىرىكىغا كۆپ ئەھمىيەت بېرىدىغان،
لىرىكىلىق ئەسەرلەرنى كۆپ يازىدىغان
يازغۇچى، شائىر.

لىرىكچىلىق «لىرىكچى» سۆزىنىڭ
كەسىپ نامى: لىرىكچىلىق ئىنسان روھىنىڭ
ئومۇمىي تەركىبىي قىسمىدۇر.

لىرىكىلىق سۈپ. لىرىكىغا ئائىت، لىرىكىغا
خاس خۇسۇسىيەتلەرنى، ھېس-تۇيغۇلار-
نى، كەچۈرمىشلەرنى ئىپادىلەيدىغان:
لىرىكىلىق شېئىر. لىرىكىلىق ئەسەر.

لىرىكىلىق شېئىر <ئەد> شائىرنىڭ
ھېسسىياتىنى، مۇھەببەت ۋە سۆيۈنۈشىنى
شۇنىڭدەك كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىگە
تەسىر قىلىدىغان ھېس-تۇيغۇ، خىيال
قاتارلىقلارنى تەسىرلىك ۋە جۇشقۇنلۇق
قىلىپ ئىپادىلەيدىغان بىر خىل شېئىر
تۈرى. ئۇ پەقەت شائىرنىڭ ھېسسىياتىنىلا
ئاساس قىلىدۇ.

لىرىكىلىق كومېدىيە <تىيا> كومېدىيە-
نىڭ لىرىكىنى ئاساس قىلغان بىر تۈرى.

لىرىكىلىق ئۇنسۇل <ئۇس> نەپىس
ھەرىكەت ۋە تىپىك سۆز-ئىبارىلەر
ئارقىلىق ئىچكى ھېس-تۇيغۇنى ئىپادىلەيدى-

غان بىر خىل ئۇسسۇل. لىرىكا ئۇنىڭ ئاساسىي بەلگىسى بولۇپ، رىتىمنىڭ تەكشىلىكى ھەم سوزۇلۇشىدا، ئاساسىي ھەرىكەتنىڭ نەپىس ھەم ئۆزگىچىلىكىدە، مۇزىكا مېلودىيىسىنىڭ يېقىملىق ھەم مۇڭلۇقلۇقىدا ئىپادىلىنىدۇ.

لىزوزىما ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **باكتېرىيە ئېرىتكۈچ.**

لىزول ئى [ئىنگ] <تىب> بىر خىل دورا، يەنى مېتىل فېنول بىلەن سوپۇن ئېرىتمىسىنىڭ ئارىلاشمىسى. قوڭۇر ۋە زەھەرلىك كېلىدۇ. ئادەتتە دېزىنفېكسىيە قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

لىزۇ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

لىزۇ تىلى <تىل> لىزۇلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل خەنزۇ-زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسى جۇاڭزۇ-دۇڭزۇ تىللىرى تۈركۈمى لىزۇ تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ خەينەن ئۆلكىسىنىڭ لىزۇ-مياۋزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدا ئىشلىتىلىدۇ.

لىزۇچە ① سۈپ. لىزۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: لىزۇچە كىيىم. لىزۇچە ئۇسسۇل. ② ئى. لىزۇ تىلى: لىزۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك.

لىزۇلار ئى <ئىرق> لىزۇ مىللىتى، لىزۇ خەلقى. ئۇلار ئاساسەن ئېلىمىزنىڭ خەينەن ئۆلكىسىنىڭ خەينەن لىزۇ-مياۋزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئولتۇراقلاشقان.

لىسۇ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى.

لىسۇ تىلى <تىل> لىسۇلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل خەنزۇ-زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسى زاڭزۇ-مىيەنزۇ تىللىرى تۈركۈمىنىڭ يىزۇ تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ئاساسەن يۈننەن ئۆلكىسى نۇجياڭ لىسۇ مىللىي ئاپتونوم ئوبلاستىدا ۋە دېچۇڭ دەيزۇ-جىڭپوزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، لىجياڭ، دىچىڭ، دالى، چۇشيوڭ قاتارلىق جايلاردا ھەم سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ شىچاڭ دېگەن يېرىدە ئىشلىتىلىدۇ. چەت ئەللەردىن بىرما، تايلاند دائىرىسىدە ئىشلىتىلىدۇ.

لىسۇچە ① سۈپ. لىسۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: لىسۇچە كىيىم. لىسۇچە ئۇسسۇل. ② ئى. لىسۇ تىلى: لىسۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك.

لىسۇلار ئى <ئىرق> لىسۇ مىللىتى، لىسۇ خەلقى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ نۇجياڭ لىسۇ مىللىي ئاپتونوم ئوبلاستىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. قالغان بىر قىسمى يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ لىجياڭ، دىچىڭ، دالى، دېخوڭ، چۇشيوڭ قاتارلىق جايلىرى ۋە سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ شىچاڭ قاتارلىق جايلىرىغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردىن بىرما، تايلاندلاردىمۇ بىرقىسىم لىسۇلار ياشايدۇ.

لىشايىنىك ئى [ر] <بوت> تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تىپى. بۇلارنىڭ ئۆسۈملۈك تېنى زەمبۇرۇغ بىلەن يۇسۇنلەرنىڭ ئورتاقلىشىپ ياشىشىدىن بارلىققا كەلگەن تەندۇر. تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ، يەر يۈزىدىكى دەرەخ قوۋزاقلىرى ياكى قورام تاشلاردا ئۆسىدۇ.

لىفت ئى [ر<ئىنگ] <بىن> بىنالاردىكى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەتلىنىپ، ئادەم ياكى باشقا نەرسىلەرنى توشۇيدىغان قۇرۇلما.

لىغ تەق. يەڭگىل تەۋرەنگەن، تىترىگەن ھالەت.

لىك-لىك «لىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — ئەگەر بىز سوتسىيالىزمغا سەن باشلىغان بۇ يول بىلەن ماڭىدىغان بولساق، ھەممىمىز تۈۋى يوق ھاڭغا چۈشۈپ كېتىمىز. چۈنكى سېنىڭ قەدەم قويغىنىڭ يالغۇز لىملىق لىك-لىك كۆۋرۈك! — دېدى ئۇ تەئەددى بىلەن.

لىڭىلداتماق «لىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لىڭىلداشماق «لىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لىڭىلدىماق پ «لىك-لىك» قىلماق، «لىك-لىك» قىلىپ تەۋرىمەك، چايقالماق.

لىلانگېنى سۋازىلاندىيىنىڭ پۇل بىرلىكى. سۋازىلاندىيە-جەنۇبىي ئافرىقىدىكى كىچىك بىر دۆلەت.

لىللا سۈپ [ئە] راست، ھەق، ناھايىتى توغرا: دىلى پاكىز، ئۆزى كەمتەر، ئىشى ئەلانى سەن ئۆگەن، بېرىلمەس نەپسىگە قەلبى ئېسىل، زىبانى سەن ئۆگەن. ئۆزىگە چوڭ تەلەپ، خەلققە دىلى دەريانى سەن ئۆگەن، پەقەت ھەر ئىشتا ئادىل، ھەرىكىتى لىللانى سەن ئۆگەن، قاراپ ئاغزىدىكى «ھە-ھۇ» غىلا، ئىشچان قىياس قىلما.

لىللا گەپ قىلماق ھەق، راست گەپ قىلماق: تېيىنمۇ دەرەختىن سەكرەپ چۈشۈپ: — سەنمۇ تازا تىكەنلىك دۆت ئىكەنسەن! ئىككى ئېغىز لىللا گەپ قىلماي، سەنمۇ مېنىڭ قۇيرۇقۇمنى مەسخىرە قىلىۋاتىسەنغۇ! — دەپ كىرپىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

لىللاشماق پ. ئادىللاشماق: بەھەيۋەت گۈلدۈرلىدى كۆكتە چاقماق، تۆكىدى ئۆرۈپ-تىللاپ، بۆلاپ-چاقماق. پارتىيە سىياسىتى لىللاشتى. ئاقمايدۇ شۇڭا تۆھمەت، ئاداۋەت.

لىللالىق «لىللا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەينەك، ئەينەك رەھىمسىز سەن، باغرى تاش، ھەممە جۇپكى، لىللالىقتا بىر سەن تاق. ياتمىدىمۇ سىرلار ياتماس ئىچىڭدە، چىچىمىدىكى بالدۇر چۈشكەن بىر تال ئاق.

لىم ئى [خەن] <بىن> ① جەگە: ئىگەمقۇل ئاكا بىر كونا كىگىزنى ئېلىۋاتقاندا، تورۇستىكى بىر لىم چۈشۈپ كېتىپ جېنىدىن ئايرىلغىلى تاس قالدى. ② قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدىكى ئۆي يېپىش ياكى باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن تەييارلاپ قويۇلغان بادىرىدىن يوغان، ئۇزۇن ياغاچ: خەلچەم بىلەن بەختىنىسا يوغان بىر لىمنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى. * پولات بۆلۈمىدىن 40-50 قەدەم نېرىدىكى لىمدا ئولتۇرۇپ يىغىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتمەكتە ئىدى.

لىم بەلباغ <بىن> ئىمارەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، سىرتقى تامنى ئايلاندۇرۇپ تۇتاش قويۇلغان. ياغاچ ياكى باشقا نەرسىلەر. ئىمارەت ئۇزۇن ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن بولسا ئوتتۇرىسىدىكى لازىملىق ئورۇنغا تارتما لىم ئورنىتىلىدۇ.

لىم تەكىيسى <بىن> لىمغا چۈشكەن كۈچ چوڭ بولغاندا لىمنىڭ ئىككى بېشى تامنى بېسىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، لىم بېشىغا قويۇلىدىغان كۆتەكچە. بۇرۇن ياغاچتىن قويۇلاتتى. ھازىر كۆپرەك بېتوندىن ياسىلىدىغان بولدى.

لىمتاق ئى. ئۆينىڭ تۆرىدىكى ئورۇن-كۆرپە يىغىدىغان جاي، ئويۇق ياكى تىزىلغان ئورۇن-كۆرپە: سۇ بويى ئەپلىك جاي بولغاچقا، غاز، ئۆردەك قىلىپ ماماق ياستۇقلارنى لىمتاققا تىزىۋەتتى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە سالى بىلەن بەستلەشتى.

لىمچە (توغرىسى: نىمچە) → **نىمچە**.

لىمفا ئى [ر<لات] <ئانات> ئورگانىزمدىكى توقۇلمىلار ئارىلىقىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان رەڭسىز، سۈزۈك سۇيۇقلۇق. تەركىبىدە

لىمفا شارچىسى بولۇپ، توقۇلما سۇيۇقلۇقىنىڭ لىمفا نەيچىسىگە سىڭىپ كىرىشىدىن شەكىللىنىدۇ. لىمفا نەيچىسىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋېنا قان تومۇرىغا ئوخشايدۇ. ئۇ بەدەننىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىغىچە تارقالغان. لىمفا ئادەتتە لىمفا نەيچىسى ئارقىلىق ئايلىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ۋېنا تومۇرىغا كىرىدۇ ۋە توقۇلما سۇيۇقلۇقىنىڭ قان سۇيۇقلۇقى ئارىسىغا ئېقىپ كىرىشىدە ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ.

لىمفا ئانا ھۈجەيرىسى <ئانات> لىمفا ھۈجەيرە سىستېمىسىدىكى بىر خىل ئانا ھۈجەيرە. لىمفا ھۈجەيرىسىدىن چوڭ ۋە دىئامېترى تەخمىنەن 12 ـ 20 مىكرو مېتر كېلىدۇ. يادروسى چوڭ ۋە چوڭايغان، خروماتىنى بوشاپ تور شەكلىنى ئالغان. يادرو مېغىزى روشەن ھەم تەخمىنەن بىردىن ئۈچكىچە بولىدۇ. پلازمىسى كۆپەيگەن بولۇپ، ئىشقارخور كېلىدۇ.

لىمفا بېزى <ئانات> تالالىق پەردە ئارقىلىق ئورىلىپ تۈرىدىغان لىمفا يىغىش توقۇلمىسى. لىمفا نەيچىسىنىڭ مېڭىش يولىنى بويلاپ تىزىلغان.

لىمفا توقۇلمىسى <ئانات> لىمفا ھۈجەيرە تورى ۋە كوللاگېن تالاسى تورىدىن تۈزۈلگەن توقۇلما.

لىمفا تومۇرى <ئانات> ← **لىمفا نەيچىسى.**

لىمفا تۈگۈنى <ئانات> تورسىمان بىرىكتۈرگۈچى توقۇلمىدىن تۈزۈلگەن، پۇرچاق شەكلىدىكى كىچىك تەنچە. لىمفا نەيچىسىنىڭ ئۆتۈش يوللىرىغا تارقالغان بولۇپ بويۇن، قولتۇق ئويمىنى ۋە يېرىقتا ئەڭ كۆپ. ئۇ لىمفا شارچىسىنى ھاسىل قىلىش، سۈزۈش ھەمدە بەدەنگە كىرگەن زىيانلىق مىكرو

ئورگانىزملارنى توسۇش ۋە يوقىتىش رولىرىنى ئوينايدۇ.

لىمفا زەھىرى <تىب> لىمفا ھۈجەيرىلىرى ئانتىگېن ياكى خاس بولمىغان ماددىلار تەرىپىدىن غىدىقلانغاندىن كېيىن قويۇپ بېرىلىدىغان بىر خىل ماددا. ئۇ نىشان ھۈجەيرىلىرىنىڭ زەخىملىنىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، شۇنىڭدەك ھۈجەيرىلەرنىڭ بۆلۈنۈشىنى تىزگىنلەيدۇ. ئۇنىڭدا ھۈجەيرىلەرنى بىۋاسىتە بۇزۇۋېتىش مۇمكىنچىلىكىمۇ مەۋجۇت.

لىمفا سۇيۇقلۇقى <ئانات> ← **لىمفا.**

لىمفا شارچىسى <بىئول> ئاق قان دانىچىلىرىنىڭ بىر خىلى. تال، لىمفا تۈگۈنى قاتارلىق ئورگانلاردا ھاسىل بولىدۇ. ئۇنىڭ ئانتىتېلانى ھاسىل قىلىش ۋە ساقلاش رولى بار.

لىمفا فاكتورى <فىزىئول> ئانتىگېن بىلەن ئۇچراشقان لىمفا ھۈجەيرىسى ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىك ئانتىگېن بىلەن قايتا ئۇچراشقاندا قويۇپ بېرىدىغان بىر خىل ئېرىشچان فاكتور.

لىمفا كانىلى <ئانات> ← **لىمفا نەيچىسى.**

لىمفا نەيچىسى <ئانات> ئورگانىزمدىكى لىمفا توشۇغۇچى نەيچىسىمان توقۇلما. بەدەننىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىغا تارقالغان. تۈزۈلۈشى ۋېنا قان تومۇرىغا ئوخشايدۇ. لىمفا ئۇ ئارقىلىق ئايلىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ۋېنا تومۇرىغا قۇيۇلىدۇ.

لىمفا ھۈجەيرىسى <بىئول> لىمفا توقۇلمىسى، لىمفا ۋە قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى يۇمىلاق ھۈجەيرە، يەنى لىمفا توقۇلمىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. دىئامېترى 6 ـ 12 مىكرومېترغى-

چە . يادروسى چوڭ ھەم يۇمىلاق ، پلازما مىقدارى ئاز ، سۇزۇك ھەم ھەرىكەتچان كېلىدۇ .

لىمفاتىك سۈپ [ر] لىمفاغا ئائىت ، لىمفاغا تېگىشلىك : لىمفاتىك سىستېما .

لىملىق سۈپ . لىمى بار ، لىم سېلىنغان : ئاشخانا ئۆي بەش لىملىق ، ئۈچ دېرىزىلىك چوڭ ئۆي ئىدى .

لىمون ئى [ر<گرېك] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ . يوپۇرمىقى قېلىن ، ئۇزۇن ئېللىپس شەكىللىك ، گۈلى تاق جىنسلىق ، سىرتى ھال رەڭ ، ئىچى ئاق بولىدۇ . مېۋىسى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە ياكى تۇخۇم شەكلىدە ، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق ، مېۋە گۆشىنىڭ تەمى ناھايىتى ئاچچىق - چۈچۈك بولۇپ ئىچىملىك ياساشقا بولىدۇ ، مېۋە شۆپۈكى سېرىق . ئۇنىڭدىن لىمون يېغى ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ . ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى .

لىمون پۇراقلىق ئېۋكالىپت دەرىخى <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ . يوپۇرمىقى يېشىل قوڭۇر ۋە تۆمۈنە شەكلىدە ، گۈلى ئاق ھەم كۆنلۈكسمان گۈل رېتىدە ، مېۋىسى چۆگۈن شەكلىدە كېلىدۇ . يوپۇرمىقىدا كۈچلۈك لىمون پۇرىقى بولۇپ ، ئۇنىڭدىن ماي ئېلىشقا ياكى ئەتىر سۇيى ئىشلەشكە بولىدۇ . ئۇنىڭ ئەسلى ماكانى ئاۋستralىيە .

لىمونات ئى [ر<فران] لىمون ياكى باشقا خىل مېۋە شەربىتىدىن تەييارلانغان تاتلىق ئىچىملىك .

لىمونات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە . مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_8O_7$. رەڭسىز كرىستال . لىمون قاتارلىق دەرەخ-لەرنىڭ مېۋىلىرىدە بولىدۇ ، شېكەر قومۇشى ياكى تاتلىقياڭيۇدىنمۇ ئېلىنىدۇ . يېمەكلىكلەر سانائىتى ، بوياقچىلىق سانائىتى ۋە دورىگەرلىك قاتارلىق ساھەلەردە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ .

لىمونىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە . مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{16}$. ئۇ بىر خىل خۇش پۇراق سۇيۇقلۇق بولۇپ ، ئاپېلسىن قاتارلىقلارنىڭ مېۋە پوستىدا بولىدۇ . ئادەتتە ئۇنىڭدىن پۇراقلىق ماتېرىياللار ئىشلىنىدۇ .

لىمىت ئى [ر<لات] <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر ئۇقۇم . ئەگەر ئۆزگەرگۈچى مىقدار χ تەدرىجىي ئۆزگىرىپ بەلگىلىك مىقدار α غا ئىنتىلسە ، يەنى ئۇلارنىڭ ئايرىمىسى-نىڭ مۇتلەق قىممىتى ھەرقانداق بېرىل-گەن مۇسبەت ساندىن كىچىك بولسا ، بەلگىلىك مىقدار α ئۆزگەرگۈچى مىقدار χ نىڭ لىمىتى دېيىلىدۇ ۋە $\chi \to \alpha$ ياكى $\lim \chi=\alpha$ قىلىپ يېزىلىدۇ . مەسىلەن ، سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى $\frac{1}{2}, \frac{2}{3}, \ldots, \frac{n}{n+1}$ نىڭ لىمىتى 1 . ئۇ $\lim_{n\to\infty} \frac{n}{n+1}=1$ قىلىپ يېزىلىدۇ .

لىمنىگراف ئى [ر<گرېك] <سۇ> سۇ ئورنىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن ئۆزگىرىشىنى ئاپتوماتىك خاتىرىلەيدىغان بىر خىل مېخانىزم .

لىندېرا ئى [لات] <بوت> ← لىندېرا دەرىخى .

لىندېرا دەرىخى <بوت> كامفورا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ . يوپۇرمىقى سوقىچاق ، ئوتتۇرىسىدا ئۈچ سىزىق روشەن يوپۇرماق تومۇرى بار . گۈلى ناھايىتى كىچىك ، سارغۇچ يېشىل . مېۋىسى

قارا، يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. ئاشقازاننى كۈچەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق روللارغا ئىگە. جىجىياڭ ئۆلكىسىنىڭ تيەنتەي ناھىيىسىدىن چىقىدىغانلىرى ئەڭ داڭلىق.

لىنزا ئى [ر<نېم] <فىز> سۈزۈك ماددىلار دىن ياسالغان ئەينەك. يۈزىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن چېتىنىڭ قېلىن-نېپىزلىكىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ كۆپۈنكى لىنزا ۋە پېتىنقى لىنزا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

لىنكولن ئى <جۇغ> ئەنگلىيىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

لىنكولن قويى <زوئول> ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىڭ يۇڭى ئۇزۇن، گۆش ۋە يۇڭ ئۈچۈن بېقىلىدىغان بىر خىل سورتى. ئەنگلىيىنىڭ لىنكولن دېگەن يېرىدىن چىقىدۇ. قوشقارلىرى 8—10 كىلوگرام، ساغلىقلىرى 6.0 — 6.5 كىلوگرام يۇڭ بېرىدۇ. ساپ يۇڭ نىسبىتى 60% — 65% بولىدۇ. دۆلىتىمىزگە 1966 - يىلى كىرگۈزۈلگەن.

لىنىيە ئى [ر] ① ئېلېكتر ئېقىمى، سۇيۇقلۇق، پار، قاتناش ۋاستىلىرى شۇنىڭدەك ھەرىكەتچان جىسىملار بېسىپ ئۆتىدىغان يول؛ سىم: لىنىيە بېسمى. لىنىيە توكى. قاتناش لىنىيىسى. * لىنىيە چەينەكلىرىنىڭ ھەممىسى قويماي چېقىلىپ كەتتى، 20 نەچچە تال تېلېگراف ياغىچى ئوغرىلاپ كېتىلدى. ② سىزىق؛ رەت، سەپ: ئاپتوموبىللار لىنىيە-سى. تانكا لىنىيىسى. ③ يۆنىلىش؛ تەرەپ: ئەتىسى تۈن يېرىمىدىن ئاۋۋال زەربىدارلار شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىگە ئون نەچچە چاقىرىمچە كېلىدىغان «چوغتال» دېگەن دەرەخلىك مەھەللىگە ئورۇنلاشتى-دە، تاڭ بىلەن تەڭ شىمال ۋە جەنۇب تەرەپتىن — ئىككى لىنىيە بويىچە دۈشمەن ئىستىھكامىغا تېگىش قىلدى. ④ دۈشمەن ياكى قارشى تەرەپكە يېقىن جايدىكى مۇداپىئە ياكى ئوت ئېچىش نۇقتىلىرىدىن تەركىب تاپقان سىستېما؛ ئالدىنقى لىنىيە. مۇداپىئە لىنىيىسى. دېڭىز قىرغىقى لىنىيىسى. ئوت كۈچى لىنىيىسى. * ياپون «پادىشاھ ئەسكەرلىرى» نى باسقان زور سوققۇش پاراخوتى ئۇلۇغ ئوكيان فرونتىنىڭ ئالدىنقى لىنىيىلىرىگە قاراپ كېتىپ باراتتى.

لىنىيە بېسمى <فىز> ئۈچ فازىلىق ئۆزگىرىشچان سىستېمىدىكى خالىغان ئىككى ئوت سىمى ئارىسىدىكى ئېلېكتر بېسمى.

لىنىيە توكى <فىز> ئۈچ فازىلىق ياكى كۆپ فازىلىق ئۆزگىرىشچان سىستېمىدىكى خالىغان ئىككى سىم ئارىسىدىكى توك.

لياڭفۇڭ ئى [خەن] <بوت> ← **لياڭفۇڭ ئەنجۈرى.**

لياڭفۇڭ ئەنجۈرى <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىدىكى ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، مېۋىسى شار شەكلىدە بولۇپ، لەگپۇڭ ئىشلەشكە بولىدۇ.

ليەن ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيىنىڭ شتات بىرلىكى. بىرقانچە پەيدىن تەركىب تاپىدۇ.

ليەنجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> ليەن كوماندىرى.

ليەنجاڭلىق ئى. ليەنجاڭغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ئەمەل.

ليوتچىك ئى [ر] ← **ئۈچقۇچى.**

ليوتېتسىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Lu (Lutetium). ئۇ سىرەك يەر مېتاللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تەبىئەتكە ناھايىتى ئاز تارقالغان.

لىۋكس مىق [ر<لات] <فىز> يورۇتۇلۇش

دەرىجىسى بىرلىكى. بىرليۇكس بىر لىيۇمېنلىق يورۇقلۇق ئېقىمىنى بىر كۋادرات مېتىر مەيدانغا تەكشى تارقاتقاندىكى يورۇتۇلۇش دەرىجىسگە باراۋەر كېلىدۇ.

مېن مىق [ر<لات] <فىز> يورۇقلۇق ئېقىمى بىرلىكى. بىر لىيۇمېن بىر خەلقئارالىق كاندېلانىڭ ئارىلىقى بىر سانتىمېتر، مەيدانى بىر كۋادرات سانتىمېتر بولغان تەكشىلىكنى يورۇتقان چاغدىكى يورۇقلۇق ئېقىمىغا باراۋەر كېلىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇب، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىر،
ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، پەرھات نۇر، ئابلىز ئەمەت،
ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان
مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇب، غەنىزات غەيۇرانى
كوررېكتورلار: بۇۋەيشىخان ئابدۇللائەلانۇر ئىمىن

نەشىر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى
كومىتېتى «بوغدا» ئېلېكترونلۇق مەتبەئە مەركىزىدە تىزىلدى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
1994-يىلى 9-ئايدا 1-قېتىم نەشىر قىلىندى
1994-يىلى 9-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 35.00 يۈەن